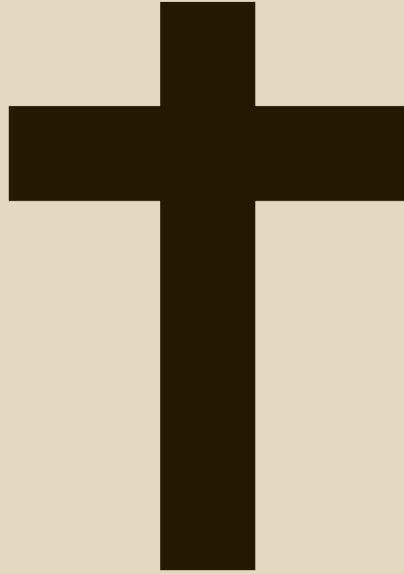

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilialia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilia
The New Testament and portions of the Old Testament in the Borong Language of
Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

Introduction	1
Jenesis	3
Ruut	5
Joona	99
Matyuu	106
Maak	111
Luuk	184
Jon	227
Aposol	301
Room	358
1 Korint	431
2 Korint	467
Galesia	500
Efesus	525
Filipai	538
Kolosi	551
1 Tesalonaika	560
2 Tesalonaika	569
1 Timoti	576
2 Timoti	581
Taitus	592
Filemon	600
Hibruu	605
Jeims	607
1 Piito	634
2 Piito	644
1 Jon	655
2 Jon	662
3 Jon	671
Juuda	673
Aisisaan	675
Read the New Testament	679
Diksenari	716
	728

Uumeleembaa Buja Tere Soomoŋgo Gbilia

**The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of
Papua New Guinea**

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long *<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>*. Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanon asuganon asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Toroqen yangisen anin Anutunon mananana mende mewaa. Uumeleembaa Buja Terewaa ku-usuna ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Bon motomotoombaa uutanon geenjo jawo motoonjo meweengon goo qaa kota kombomba (memory verse) koloowa. Kaanjadeen jawo tosia geenjaajon meweengon kirifinon oowa (underline). Ii 1) geenjaa praiwet Baibel stadi gawon.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanon ejuti, onjo mono kamban so ajoroon Buja qaa batuya weengon amin moma qama koolin laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yononon ajoroon stadi gawon men batugianon amin mobu. 4) Baibel lesan ii kokaen: Monon kuma onono tosanon ajoroon qaa moma uu wombogianon ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanon Baibel lesan mamaga ambona. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita mon.

Sundu motomotoon iikawaa qaa alia (referens) tosia ii sundu tetegoyanon me sunduwaa qaa wanja baatanon eja. Iikanon saanon buk qata torodaamon, bon ano jawo jangoya mokoloowa.

Soomonjo Gbilaa uutanon bon (chapter) 260 eja. Kaen kolooro ween motoongowaa uutanon bon motomotoon weengowaati een, Soomonjo Gbilaa qaaya kuuya ii saanon gbani so weengon laligowa. Jawoya (verse) 7957 ero ween so jawo 23 weengowaati een, ii saanon gbani motoon-gowaa uutanon weengodaborowa.

Melenmeleen gawombaa jenkootoya (translation principles)

Jenkooto (rule) wana ii kokaen: Qaa je (word) motomotoon mende meleenkejonto, qaawaa kania (meaning) motomotoon ii meleenkejon. Qaa je (word) motomotoon otaan meleembonaga, mono sisau kolooro osin amamaawonaga. Ananaanon qaa ii Inklis me Koon qaawaa tanijan qaago. Kawaaajon Boron qaawaa sii arena (grammar) otaanin kania dingowaa (natural).

Qaawaa kania moma asarino "Ti ananaanon qaanon nomaen ambona?" jen kana mongamakejon. Qaa simina tosia ii Boron qaanon mende eja. Kawaaajon kamban tosaana ii jen asarinin koriga koloowaa. Inklis qaanon qaa motoondeen kolooro Boron qaanon qaa koriga mindiriin jejon. Iikawaa sareya mon ii 'selfish'. Ii ananaa qaanon: Iyanjaajonadeen romonjon kiririnjaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (key terms) tosia iikawaa kaniagia (diksenari, glossary) ii buk tetegoyanon anjona saanon iima weengowa. Qaa mon ii holy. Ii Boron qaanon nomaen, ii iikanon kema iiba. Qaa tosaana ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaan kaan.

Qaawaa kania (meaning) kitia mende mesaonkejon ano qaawaa kania (meaning) tosaana ii mende toroqen amakejon (streit tru, accurate). Qaawaa kania kitia tosaana ii aasangoyanon eju (implied information). Ii osiqosin qaganon oson mokolon asuganon amakejon. Kaen anin kanaanon asuganon koloonkeja (kilia, clear).

Qaa tosia ii ambosakon yonoo kambanon mende ero jegi iwoi ii kanagen kolooro qata kaanjadeen karo kamban kokaamba qamakejon. Iikawaa sareya tosaana ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto,

maaket, monen ano kaan kaan. (*Loan word*) ii kambaŋ kokaamba ananaa qaaga kolooja.

Qaa tosia ii kambaŋ kokaamba sopa () uutaŋ anin kanagen kuuyanŋ iikawaa kania mogigo ii saanŋ mesaowŋa. Iikawaa sareya moŋ ii meme (nonin), farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ).

Yaŋeborŋ oŋoonŋ qaa tosia morota jeŋkejuto, kileŋ kuuya koi ii saanŋ moma asariwoŋa.

Jenesis (Letoqeto)

Anutunonj jero iwoi kuuya letonji.

Jenasa-asari

Buk koi kanonj sundu koi kaanja jeja: Anutunonj siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloonj orono singisongononj kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balonj so ananaa qanananonj uro. Kaenj kamaanj nunuro Anutunonj oyanjboyanj mokoloonj laligowombaajonj kana nomaanja ii arenjonj ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanonj bakaya woi kokaenj ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunonj siwe ano namo mokoloonj orono ejemba yonoo laaligogianonj wala eenanonj nomaenj kolooro. Adam ano liw, Kein ano Aabel yonoo sundugia. Noowaa kambananonj gboulu somata waama namo tururo. Babilon kanonj taua koriga totoonj megii.

2) Bonj 12-50 Israel yonoo bemunjaleurugia yonoo sundugia: Wala Aabrahamonj Anutu moma laarinj qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananj. Iwaa gematanonj meria Aisak, esia Jeikob qata monj Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuunj 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita monj. Nomaenj kolooro Joosefnonj wala Iijipt keno iwaa gematanonj manja Jeikob ano daremunjuruta kuuya yonononj kanagenj kaanagadeenj sumanjurugia iyonowo Iijipt kantrinonj kema waba laligogi.

Buk koi kanonj ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunonj nomaenj ama ononoti, iikanonj sundu iikawaa bakaya wana kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemenj eja wana ii Anutu. Kanakanaiyanonj siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloonj onono singisongononj kamaanj ururo pondanj Mangia onj laligonj kilenagia gosinj qaagia jenj tegonj ironjgia meleema onono qagianonj uro laligogi. Tosianonj Anutu waa qaa baatanonj kenjgiti, ii awaagadeenj kalanj koma unjano laaligogianonj iikawaa so utegonj asugiro. Noowaa kambanonj sumanjuruta 8 yonononj qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yonononj komugi. Kanagenj soomonjgo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagenj koloogiti, ii onono. Soomonjgo qaa iikawaa so Anutunonj kanagesouruta oyanjboyanj mokoloowutiwaajonj galenj koma onono laligonj kouma laligonj kougi. Ejembanonj wala eenanonj nomaenj Anutu moma laarinj mugiti, sundu towoya iikanonj kambanj kokaamba kaanagadeenj momalaarinananonj kotiinj gbilia ewaatiwaajonj ilaanj nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya wana 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1–2.25
- 2) Singisongowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambananongja kanainj Nooawaanonj kouro. 4.1–5.32
- 4) Noowaa kambananonj apu gboulu somatanonj waaro. 6.1–10.32
- 5) Babilon miri koriga totoonj megii. 11.1-9
- 6) Seembaa kambananongja kanainj Abrambaanonj kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1–35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunjuruta 37.1–45.28
- 10) Israel kanageso yonononj Iijipt laligogi. 46.1–50.26

Anutunon jen koto ro iwoi kuuya letoma koloogi.

¹ Kanakanaiyanon Anutunon Siwe ano namo mokoloon orono. ² Mokoloon orono namo ii gbameña ano kijikajuyawo ero. Ero apu angon dusiitawo ii pangamanon esuuro ero. Kaen ero Anutuwaa Unja Toroyanon apu iikawaa qaganon kema kan laligoro. ³ * Kaen laligoro Anutunon kokaen jen koto ro: “Asasaga mono asugiwa.” Kaen jen koto ro goman mono asariro. ⁴ Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangaman mendeema orono. ⁵ Asasagaa qata ween ano pangamambaa qata gomantiina kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro goman tiin ano.

⁶ * Ano Anutunon kokaen jen koto ro: “Mono apu batugianon sombimbaa jawo kotiga asugin apu mendeeno eugen ano emugen ewao.” ⁷ Kaen jen koton sombimbaa jawo kotiga mokoloon iikanon apu mendeeno deema jawo qaganon eugen ano jawo baatanon emugen eri. Kaen kolooro. ⁸ Anutunon sombimbaa jawo kotiga eugena qata sombin qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro goman mombo tiin ano.

⁹ Ano Anutunon kokaen jen koto ro: “Apu sombin baatanon ejuti, ii mono men kululuugi tuun motoongo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaen jen koto ro mono kaen asugiro. ¹⁰ Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuun somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriiri iikanon mono awaa kolooro. ¹¹ Awaa kolooro kokaen jen koto ro: “Namo qaganon mono iwoi tongon kuuya kokaen asugin waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asugin waama kuun sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namonon asugin hongia kogiawo kuun sogonkebu.” Kaen jen koto ro mono kaen asugiro: ¹² Namo qaganon iwoi tongon kuuya asugin waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namonon asugin hongia kuun sogogi. Kaen asugiro Anutunon injiiri iikanon mono awaa kolooro. ¹³ Weemboria karonja tegoro goman mombo tiin ano.

¹⁴ Ano Anutunon kokaen jen koto ro: “Sombimbaa jawo kotiganon mono asasaga asugin ween ano gomantiina ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konuru kaman ano ween kaman, gbani kaman ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. ¹⁵ Iikanon mono sombimbaa jawo kotakota kanon asasaga ano namo men asariwu.” Kaen jen koto ro mono kaen asugigi: ¹⁶ Anutunon asasaga somata woi mokoloon orono: Asasagaa galena ween jaaya nano iikawaa kamakamaata koin ii gomantiina galenaga nama en ubao. Sengelao ii kaanjadeen mokoloon onono. ¹⁷ Anutunon ii sombimbaa jawo kotiga iikanon namo men asariwutiwaajon onono. ¹⁸ Ii namo men asarin ween ano gomantiina galengiaga nama asasaga ano pangaman mendeema orombutiwaajon onono. Kaen asugiro Anutunon injiiri iikanon mono awaa kolooro. ¹⁹ Weemboria 4:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁰ Ano Anutunon kokaen jen koto ro: “Apu kowe iikawaa uutanon mono iwoi isinongiawo asugin sokoma apu qen kondondongon lan kema kan laligowu. Kaanjadeen koon koon namo qaganon kanakeewan elelaon koton kema kan laligowu.” ²¹ Kaen jen kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinongiawo tanigia kania kania apu qen kondondongon qeqelala kema kankejuti, ii mokoloon onono. Kaanagadeen koon tanigia kania kania engangiawo ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiiri iikanon mono awaa kolooro. ²² Awaa kolooro kotuegon onoma qaa kokaen jen koto ro: “Ono mono ko meragiawo juma sein apu kowe sokoma laligowu ano koon ono

* 1:3: 2 Kor 4.6 * 1:6: 2 Piito 3.5

mono kaanjiadeen namo qaganonj koloonj seiwu.”²³ Qaa kaen jen kotooro weemboria 5:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁴ Ano Anutunonj kokaen jen kotooro: “Namo qaganonj mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianonj koma kondondonjonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen kotooro mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunonj duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onono ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloonj onono. Mokoloonj onoma injiuro iikanonj mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunonj eja ano emba mokoloonj orono.

²⁶ * Kawaa gematanonj Anutunonj kokaen jen kotooro: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja meninj iwoi kuuya galenj koma onoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloonj laligowa.” ²⁷ * * Kaen jen kotonj iyanja kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwa kaitania kaanja laligowaatiwaajonj ii mokoloonj muro. Eja ano emba laligowaatiwaajonj ii mokoloonj orono. ²⁸ Mokoloonj oroma ii kotuegonj kokaen jen kotonj orono: “Oro mono gbili mokoloori koloonj seinj ama balonj sokoma laligowu. Kaenjaligonj balonj toya koloowu. Kaenj koloonj kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolenj lagiso buubuu namononj kema kankejuti, mono ii kuuya galenj koma pongia koloonj laligowu.” ²⁹ Kaenjenj kotonj qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinonj monjanj logoya kania kania balonj kuuya sokoma asuginj waama kogia kuunj sogonkejuti ano gere kasa kuuya honj kogiawo kuunj sogonkejuti, iikanonj nembanenegia koloowaatiwaajonj anjenj. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti ano tosia kuuya sewanj aasonj horonkejuti, iyonoojonj loloo gbojoja tongonja kania kania ii nenegia koloowaatiwaajonj anjenj.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii iiro awaa totoonj kolooro keraqeeango moro. Weemboria 6:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano. Kianj.

2

Anutunonj kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamu-garawo kuuya ii mono mokoloonj onondabororo. ² * * Anutunonj gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanonj kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaaajonj weemboria 7 kanonj haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaaajonj ama weemboria iikanonj haamo mero. Kawaaajonj weemboria 7:ja ii kendonj jen kotuegonj jen kobooro. Kianj.

Oyanboyanj gawonj qata Eeden

⁴ Anutunonj siwe namo mokolooro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Ponj Anutunonj siwe namo mokoloonj oronoti, kambanj iikanonj ⁵⁻⁶ Ponj Anutuwa uainjaajonj namo qaganonj konj mende kiro gawonj komakoomowaajonj eja monj mende laligoroto, namo uutanonja bedu iikanonjadeen kouma namo qaga sokoma menj samoriro. Kawaaajonj duuyaa gere kasa monj me sombembaa loloo gbojoja iwoi monj ii namononj mende asuginj ero.

* 1:26: 1 Kor 11.7 * 1:27: Mat 19.4; Maak 10.6 * 1:27: Jen 5.1-2 * 2:2: Hib 4.4, 10 * 2:2: Eks 20.11

7 * Kamban kanon Pon Anutunon balon sububun men iikanon eja men yagon laaligowaa buu aasona sewananon upipiuro kemero horon gbilin laaligowaa unayawo kolooro.

8 Kaen kolooro Pon Anutunon ween koukoutanon baagen goman qata Eeden kanon oyanboyan gawon (paradais) komoma eja mokoloroti, ii iikanon oono laligoro. 9 * Oono laligoro jen kotooro namononga gere tanigia kania kania asugin waagi. Gere ii iimasiinsiingiawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyan gawon biwianon laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoon jen kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaen: Honon nen iikanon awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

10 Gere kaen waagi apu mon ii Eedenon kanain oyanboyan gawon koton kelekele men iikanonadeen kamaan juma apu boria gowoya 4 koloon kenji. 11 Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balon kuuya liligon en kenja. Balon kanon goul eja. * 12 Balon iikawaa goulya ii awaa soro kolooja. Selemoron unkoowayawo qata bedelion ano jamo honawo qata oniks ii kaanagadeen iikanon ejao. 13 Apu gowoya woyaa qata Giihon. Ii (Mesopotemiawaa) balon qata Kuus ii kuuya liligon kenja. 14 Apu gowoya karonaa qata Taigris. Ii Assiria balon batanon ween koukoutanon baagen kemen kenja. Apu gowoya jango 4 iikawaa qata ii Yufreitis.

15 Kaen kolooro Pon Anutunon eja wama oyanboyan gawon Eeden koma komoma galen kombaatiwaajon jen oono. 16 Ooma kokaen jen koton muro: "Oyanboyan gawon uutanon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon afaangon men nen laligowa. 17 Kaento, momakootowaa gere honon ii mono mende newa. Ii nen awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati een, gii mono weemboria iikanonadeen koomu kotiga komuwaga. Kawaajon ii mono mende newa."

18 Kaen jen Pon Anutunon jero: "Eja anodeen laligoro awaa mende kolooja. Kawaajon nii mono iyanon kaanala ilailaaya mokolomanon." 19 Kaen jen duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koon kuuya ii namonon mokoloon onoma ejawaa kosianon unuama ejanon qagia nomaen qabaati, ii iima mobaatiwaajon iwaa baatanon onoono. Onoono ejanon iwoi laaligogiawo kuuya iyonoo qagia motomotoon qaro Anutunon kaen ewaatiwaajon jen kotiuro. 20 Kaen kolooro ejanon miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koon kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanon kaanala ilailaaya laligowaatiwaajon mon mende mokoloro.

21 Mende mokoloro Pon Anutunon kaen iima koton eja men bimooro komunagbiili gaon ero. Ero maron siita mon horon siitaa dunon busuyanon men kojangiro. 22 Kojangin maron siita ejawaanonga meroti, iikanon emba mero. Men nama ejawaanon wama karo. 23 Wama karo ejanon ii iima kokaen jero: "Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonga asugija. Anutunon ii ejawaa sele kitianonga mero letoma eja tani kaanala laligojiwaajon qata emba (= ejawaa alia) qabu." † 24 * Kaen jero Anutunon jen koton orono: "Kaen kolooro ejanon mono nemunmanon oromesanon embiawo qokotaan selemotoonngo koloon laligowao."

25 Eja iikanon embiawo opo surugara qaa bombolan laligorito, kilen iyanagaraajon gamugara mende moma laligori. Kian.

* 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianon eja. † 2:23: Ejawaa alia: Injklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororon tani koloojao. * 2:24: Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanon qaa qotogon kamaan ururo.

¹ * Pon Anutunon namowaa oro laaligogiawo kuuya mokolon ononoti, iyonoo batugianon mokolenon osonkakale momonon oro kuuya unuugun uro. Kaen uma emba kokaen ijoro: “Oyanboyon gawonon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia mon mende newaotiwaajon Anutunon onanon jen koton orono me qaago?”

² Kaen ijoro embanon meleema mokolen kokaen ijoro: “Oyanboyon gawonon gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon newotiwaajon jero. ³ Jeroto, gawon biiwianon gere mon nanji, iikawaa hona ii nen komuwobotiwaajon mono kokaen jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaen jen koton norono laligojo.”

⁴ Kaen meleema jero mokolenon emba kokaen ijoro: “Ii awawi totoon! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa hona neri weemboria iikanondeen mono jaagaranon tooro Anutu kaanja koloon awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunon kaen koloowabotiwaajon moma qaa kaen jero.”

⁶ Kaen ijoro embanon gere ii uun iigigiuro hona awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainainawo nano momakooto somata afaankota nombaa,” kaen romonjon hona mon metogon nero. Nen loya iwo laligoroti, ii kaanjadeen muro nero. ⁷ Nero jaagaranon mono iikanondeen tooro bombolan laligoriti, ii iima koton aori. Kaen iima koton aon nama fig gerewaa sena memburatin opo suru kaanja uun lama rari.

⁸ Rari ween jaaya kemero goman gooriro Pon Anutunon oyanboyon gawonon riin karo kana otona mori. Ii moma loemba yoronon Pon Anutuwaawaa jaasewanononga kokomomola men oyanboyon gawombaa gere uugianon kema asanori. ⁹ Asanorito, Pon Anutunon Aadambaajon kokaen qaro, “Gii dakanon laligojan?”

¹⁰ Kaen qaro kokaen meleeno: “Gii oyanboyon gawon uutanon riin kana goo kana otonga moma selena bombolan rajeniwaajon toroko mojen. Kawajon kokomomola men asanjojen.”

¹¹ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Gii bombolan laligojani, ii moronon gijoro mojan? Nii gere mombaa kota newabotiwaawaa songo ama gombeti, gii iikanonon mon nejana me qaago?”

¹² Kaen ijoro ejanon jero: “Emba niwo laligowaatiwaajon nonati, iinon gere iikawaa kota nono nejena.”

¹³ * Kaen ijoro Pon Anutunon emba kokaen qisin muro: “Gii mono naambaajon kaen anjana?” Qisin muro kokaen meleeno: “Mokolenon niijongoro nejena.”

Anutunon irona meleema onombaatiwaajon jero.

¹⁴ Kaen meleeno Pon Anutunon mokolen kokaen jen muro: “Kaen anjanjawaajon ama gii mono miriwaa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianon kokaen jen qasuaan gombe laligowa: Gii mono namonon laligowagatiwaa so baganon kondondongon kema kan sububun uutanon laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nen embawo batugaranon kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianon toroqen en uro kokaen koloowaa: Yonoononga eja mononon goo wanga rinjanjoro gii iwaa kana gbakoyanon kinkebaga.”

* **3:1:** Isa 12.9; 20.2 * **3:13:** 2 Kor 11.3; 1 Tim 2.14 * **3:15:** Isa 12.17

¹⁶ Toroqen emba kokaen jen muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onomakebaga. Ii kilenj naanğa mono logaagenj enj gono iinonj galenğa koloonj laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jen muro: “Nii gere mombaa hona newabotiwaajonj ‘Ii mende newa,’ jen songo ama gombeto, giinonj kilenj embagaanonj qaa otaanj nejana. Kawaajonj nii namo ii goojonj ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namononj laligowagatiwaa so mono urenj aonj siimbobolo moma gawonj mamaga menj nenega mokoloonj laligowa. ¹⁸ Gawonj menj laligona goo nene gawononj jonj kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nenj laligowa. ¹⁹ Kaenj laligonj nogo arinj gawonj mena gbamo yakaga hona kolooro nenj laligowa. Kaenj laligowagato, namononj menj gombetiwaajonj namo iikanondeenj mombo eleema kemeba. Selega sububunononj menj gombeta laligonj umago mono mombo sububunj koloowaga.” Kaenj jen muro.

²⁰ Ejanonj embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanonj qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Ponj Anutunonj oro selianonj opo suru menj Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunonj Adam Iiw Eeden jolonjtowononja konjoma orono.

²² * Kaanja laligori Ponj Anutunonj kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononğa mombaa so koloonj awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajonj mojado. Kaenj kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajonj songo ambeto, yorononj kambañ kokaamba toroqen borogara boraama ii kaanagadeenj menj nenj iikaanjonj mende komunj tete-goya qaa kotiinj laligonj ubaobo.” ²³ Kaenj jen kawaajonj oyanboyonj gawonj Eeden iikanonja konjoma oroma namononja menj oronoti, mono namo iikanonjadeenj komakoomo gawonj mewaotiwaajonj wasinj orono seleengenj kemenj keni. ²⁴ Ejemba kaenj konjoma oroma oyanboyonj gawonj Eedembaa leegenjonj weenj koukoutanonj baagenj zerubim gajoba tosaanja kuunj onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utunj galenj kongi. Yonoo borogianonj manjawaa sooya somata ano iikanonj gere bolanj kaanja bilibiliawo jen batanonj gematanonj liligonj bilisikwaa so kolooro nama galenj koma laligogi. Kianj.

4

Keinonj Abel qero komuro.

¹ Adamnonj embiawo laligonj agiminj aori Iiwnonj (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Menj Kein qawaajonj kokaen jero: “Anutunonj ilaanj nono merana mejenja.” ² Iiwnonj kanagenj Aadambaa meria Abel, Keimbaa koga mero. Aabelnonj laligonj somariinj lama galenjiaga kolooro Keinonj komakoomo ejaga koloonj laligoro. ³ Kaenj laligori kambañ monjonj Keinonj gawononja nene tosia menj kanj Pombaajonj siimolonj oonj muro. ⁴ * Aabelnonj kaanagadeenj lama tuunanonja mutu kolokolooya monj menj kanj qenj kitia kelegawononj Pombaa siimolonj ooro. Ooro Ponjonj Abel anja ano iwaanonj siimolonj iima moro naanawo kolooro. ⁵ ‘Naanawo kolooroto, Ponjonj Kein ano iwaanonj siimolonj ii iima togoro. Kaenj kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewanjonj bosoleero. ⁶ Bosoleero Ponjonj Kein kokaen ijoro. “Iringa mono naambaajonj soono jaasewanjonj bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana menj anjalinj gombe saanonj jaasewanja hak otaambaga me qaago?

* **3:17:** Hib 6.8 * **3:20:** Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’ * **3:22:** Ais 22.14 * **4:4:** Hib 11.4

Iwoi awaa mende ana singisongowaa Toyanon mono uugaa naguyanon nama koumambaajon awelegon embomakeja. Kaen embomakejato, gii mono iikawaa songo ama galen menj haamo amba.”

⁸ * Ponon Kein kaen ijoroto, Keinon kilen koga Abel kokaen ijoro: “Mono kana anorodeen gawonon kembo.” Kaen ijoro gawonon kema Keinon lugun koga Abel qelanjin menj qero komuro.

⁹ Komuro Ponon Kein kokaen qisin muro: “Koga Abel ii dakanon laligoja?” Qisin muro kokaen meleeno: “Nii mende mojen. Nii konaa galena qaago.”

¹⁰ * Kaen meleeno Ponon ijoro: “Gii naa iwoiga anjana? Moba, kogaa sayanon mono namononga asugin qaro mojen. ¹¹ Namo kokawaa qaa oota aantama kogaa saya borongan meji, niinon mono kokanona konjoma gombe kema. Joramora angonjora ii mono goo qaganon ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawon mena namonon moriana hona angon koma gono balon so momolagon keqelen ama olon koma lan kema kan laligowa.”

¹³ Kaen jero Keinon Pon kokaen ijoro, “Qaanaa irona meleena qananon uji, iikanon mono esunna ugun bimooro bosimambaajon amamaana.

¹⁴ Moba, gii kete nii gawonqeqe balonona notaana jaasewanganona momolagon balon so keqelen ama olon koma lan kema kan laligomana. Kawaaajon monon nii niima afaangon nuro komumambo.”

¹⁵ Kaen ijoroto, Ponon kokaen jero moro: “Kaen qaago! Monon Kein qero komuwaati een, iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambenja 7 koloowaa.” Kaen menj monon Kein mokoloon qero komuwabotiwaaajon selianon aiwese tere menj ano. ¹⁶ Kaen ano Pombaa jaasewana mesaon kema kema balon qata Lansan ewaewan (Nood) kanon keuma laligoro. Balon ii Eeden ween koukoutanon baagen eja. Kian.

Keimaa gbiliuruta

¹⁷ Keinon embiawo laligon agimin aori koro ama Henok mero. Keinon taon menj menj meriaa qata Henok qaro. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaen koloogi. ¹⁹ Lameknon emba woi orono: Mon qata Ada, menj qata Zila. ²⁰ Adanon koro ama Jaabal mero. Inon ejemba opo sel kuungianon en laligon bao bulmakao galen koma onoma laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Inon ejemba gita kulele qen awelo un laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²² Zilanon kaanagadeen meria qata Tuubal-Kein mero. Inon somariin gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainon ooro bolbolgoro qokotaan menjero. Tuubal-Keimaa naana qata Nama.

²³ Lameknon kaman monon embawoita ii kokaen irijoro, “Ada ano Zila embawoina, oro mono geja ama qaana koi mobao:

Monon nii nun qijiriro iikawaa ironaajon
mono eja menj qewe komuwaa.

Monon nii gbilibuurun nuro sa iikawaa
ironaajon mono eja gbaworo menj qewe komuwaa.

²⁴ * Monon Kein qero irona iwaa qaganon uro ambenja 7 koloowaato, monon Lamek nii nuro iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambenja 77 koloowaa.” Kian.

* **4:8:** Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12 * **4:10:** Hib 12.24 * **4:24:** Mat 18.22

Seet ano Enos

²⁵ Eja mutuya Aadam iinonj mombo embiawo laligonj agiminj aori meragara monj kolooro kokaenj jero: “Keinonj Aabel qero komurotiwaaajonj Anutunonj Aabelwaa kitianonj merana monj nonja.” Kawaajonj qata Seet (Nonja) qaro. ²⁶ Seetwaa meria kaanagadeenj kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kambanj iikanonj ejemba yonononj kanainj Pombaa qata qama koolinj laligogi. Kianj.

5*Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia**1 Hist 1.1-4*

¹ * Aadambaa esameraanja ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunonj eja mokoloroti, iinonj ii iyanjaa kaitaniaa so mero. ² * Kaenj menj eja ano emba laligowaotiwaajonj mokoolonj oroma kambanj kanonj qagara ejemba * qama kotuegonj orono. ³ Aadamnonj laligoro yambuya 130 tegoro meria monj kolooro. Ii Aadam iyanjaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. ⁴ Seet kolooro kambanj iikanonjadeenj Aadamnonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ⁵ Aadamnonj kaenj laligonj uro yambuya mindirinj 930 motogonj komuro.

⁶ Komuro meria Seet iinonj yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. ⁷ Enos kolooro kambanj iikanonjadeenj Seetnonj toroqenj yambu 807 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ⁸ Ugi Seetnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 912 motogonj komuro.

⁹ Komuro meria Enos iinonj yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. ¹⁰ Keinanonj kolooro kambanj iikanonjadeenj Enosnonj toroqenj yambu 815 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹¹ Ugi Enosnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 905 motogonj komuro.

¹² Komuro meria Keinan iinonj yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro. ¹³ Mahalalel kolooro kambanj iikanonjadeenj Keinanonj toroqenj yambu 840 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹⁴ Ugi Keinanonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 910 motogonj komuro.

¹⁵ Komuro meria Mahalalel iinonj yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. ¹⁶ Jared kolooro kambanj iikanonjadeenj Mahalalelnonj toroqenj yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹⁷ Ugi Mahalalelnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 895 motogonj komuro.

¹⁸ Komuro meria Jared iinonj yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. ¹⁹ Enok kolooro kambanj iikanonjadeenj Jarednonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ²⁰ Ugi Jarednonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 962 motogonj komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinonj yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kambanj iikanonjadeenj Enoknonj yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonjonj kema kanj laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ²³ Ugi Enoknonj laligonj uro yambuya

* **5:1:** Jen 1.27-28 * **5:2:** Mat 19.4; Maak 10.6 * **5:2:** Aadam: ii Hibruu qaanonj ejemba.

mindirin 365 motogoro. ²⁴ * Motogon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro Anutunon een jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinon yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro.

²⁶ Kolooro kaman iikanonadeen Metuselanon toroqen yambu 782 laligon kema kema uro kaman batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi.

²⁷ Ugi Metuselanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 969 motogon komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknon yambuya 182 tegoro meria mon kolooro.

²⁹ Kolooro qata Nooa (ulunholen) qama kokaen jero: “Anutunon balon seigoro nono boronananon gawon koma komoma seleqege ama siimbobolo moma laligonin mera koi kanon mono saanon ulunholen nonomakebaa.”

³⁰ Nooa kolooro kaman iikanonadeen Lameknon toroqen yambuya 595 tegoro kaman batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ³¹ Ugi Lameknon laligon kema kema uro yambuya mindirin 777 motogon komuro.

³² Lameknon komuro meria Nooa iinon yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kian.

6

Namo ejembanon bolin anjonjoragiawo koloogi.

¹ * Ejemba namo qaganon laligogi jangogianon kanain somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kaman kanon Anutuwa merauruta yononon ejemba yonoo boraurugia inisosoroogi. Inisosoroogitiwaa so ii ononji embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kaman iikanon Ponon qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kaman tetegoya qaa laligon ubuto, yononon mono komuwu. Arenjia kaen ama ononjen. Kaman kokaamba kanain laaligogia mono yambu 120 jango ii mende ugun laligon ubuya.” ⁴ * Anutuwa merauruta yononon balon ejemba yonoo boraurugia ononji embaurugia koloon merabora ononjiti, kaman iikanon ano kanagen kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloon somariin namonon laligogi. Monowaa monoyanonga benjurugia qabunawo laligogiti, iyononon mono ii koloogi.

⁵ * Balon ejemba yonoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arenjia kuuya ii kaman so bologagadeen suulan (pororo) ama laligogiti, ii Ponon iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutunon moma bolin wosobirinon uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligon qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloon onombeti, niinon mono ii balonon unun tiwilaan onoman. Ejemba, miri-waa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano kanakeewambaa koon mokoloon onombetiwaajon moma bolin aon ii mono unun tiwilaan onoman.” ⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinon Pombaa jaanon kiankoomuya mokoloon laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Noowaa gbiliuruta yonoo sundugia ii kokaen: Merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Noonanon ejemba batugianon eja solan koposowaa qaaya qaa laligon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro. ¹¹ Noonanon kaen laligoroto, ejemba tosaana kuuya ii Anutuwa jaanon dogon bolidaborogi. Kawaaajon ejemba pororo unun tiwilaan ononji, iikanon balon kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonon kema kan laaligogia men bolidaborogi goman balon kuuya yonoo

* 5:24: Hib 11.5; Juud 14 * 6:1: Job 1.6; 2.1 * 6:4: Jan 13.33 * 6:5: Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20 * 6:9-10: 2 Piito 2.5

nanamemengia ii dogon anjonjorayawo kolooro Anutunon namonon uun tanigia kaanja ii iiro.

Wango memewaa areja

¹³ Kaen iima Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yonoojon ama unun tiwitiwilaan aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajon niinon ejemba kuuya men komun onomambaajon qaana somongowe. Moba, niinon apunon balon meleembe kemero iwoi kuuya isinosongiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajon gii mono geengo reen gere koma kanon wangoga mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandonon kuun mokotaadaborowa. ¹⁵ Wango ii kokaanja mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aaregenja 22 miita (75 fiit) ano konaya 13 miita (45 fiit) kaen mewa. ¹⁶ Waarenja mejugon sopa ano waaren batugaranon liligon jengenja tintinja 44 sentimiita (18 ins) ii koton mesaowa. Wangowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karoon koloowu. Wango naguya ii nemunjaagen amba. ¹⁷ Moba! Niinon mono jewe gboulu somatanon kouma balon kuuya qen tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasongiawo kuuya sombin baatanon laligojuti, iyononon mono apu nemoton komuwu. Kaen komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaen asugiwaato, niinon giwo soomongo aren kokaen anjen: Gii mono wangonon uba. Gii, embaga ano mera enarouruga ononon mono motoon wangonon ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajon yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianon unuana giwo motoon wangonon ubu. ²⁰ Koon tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolen, loloon iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaajon otana goonon kagi wangonon ubu. ²¹ Kaanagadeen onononja ano koon, oro iwoi kuuya yononon newutiwaa so mono nembanene kania kania mokolon korama men kululuun wangonon ana kalan konkonja ewaa.” ²² * Anutunon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muroti, iikawaa so mono ten koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wangonon ugi.

¹ Noonan wango medabororo Ponon qaa kokaen ijoro: “Gii ejemba tuun koi yonoo batugianon solanja koloon laligojan. Niinon goo kanaga kaen mokolojen. Kawaajon gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wangonon ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onoon goonon koubu. Kaanagadeen oro angojoragiawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaanja onoon goonon koubu. ³ Toroqen koon kania kania kuuya yonoononja kaanagadeen sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onoon giwo wangonon ubu. Kaen ana oro ano koon tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqen namonon koloon seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jen kotowe kon rombu somatanon mono namonon kamaaro gomantiinja weemboria 40:waa so toroqen kon kiwaa. Kaen kiro iwoi isinosongiawo kuuya namonon mokolon onombeti, ii mono motoon jen tegowe qaombuya.” ⁵ Ponon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muro iikawaa sogadeen mono ten koma ii kuuya andabororo.

* 6:22: Hib 11.7

⁶ Kaen ama mero Nooawaa yambuyanon 600 kolooro gboulu somatanon namo qaganon kouro. ⁷ * Koubaatiwaajon ano Nooa embiawo ano mera enjarourugara yononon motoon gboulunon komuwubotiwaajon oлон koma wanonon ugi. ⁸ Kaanagadeen oro neneya, donqiziina ano oro angojoragiawo ano koon ano iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianon kan wanonon Nooawaanon ugi. Anutunon Nooa jen koton muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kian.

Gboulunon ejemba turun onono komugi.

¹⁰ Kaen kolooro weemboria 7:baajon jeroti, ii tegoro gboulu somatanon balon qaganon kouro. ¹¹ * Nooawaa yambuyanon 600 kolooro yambu iikawaa koina 2 kawaa weemboria jango 17 kanon apu jaaya kuuya, apu diingiwawo iikawaa nemungia kuuya ii emugenga somariin bongun waagi. Kaanagadeen eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Kon rombun somata ii balonon kamaan kin ero kema gomantiina asaga 40 keno. ¹³ Konon kanain kimambaajon ano weemboria kanon Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enjarourugara karon yononon motoon wanonon udaborogi. ¹⁴ Toroqen duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, koon kuuya ano iwoi engangiwawo kuuya ii ejemba yonowo motoon wanonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokolon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonoononga woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wanonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jen koton murotiwaa so iwoi isinonngiwawo kuuya wanonon udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon ano Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiina asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turun uma wango namonona metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wanonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon mombo somariin uro. Baana koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulungon onono. ²⁰ Musulungon onoma uma baana kuuya koma turun 8 miita (25 fiit) kawaa so unuugun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinonngiwawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyononon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokolen, lagiso ano iwoi kuuya tuun men balonon qegelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon tobonganon laligon laaligowaa aasona sewangianon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianon koma kondondongonkejuti me kanakeewambaa koon koon ii mono Anutunon unudabororo. Nooa ano sumanjuruta wango uutanon laligogiti, iyonogadeen mono injiima koboon angon koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanon balon qen turun mende horon kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunon horon kamaaro namonon toboriro.

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanonj Anutunonj Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwo wanjononj laligogiti, ii romonjon onjoma haamo somata ano namo qaganonj qero apunonj kanainj horonj kamaaro. ² Anutunonj emugenj apu diingiwawo iyonoo jaagia ano eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojanginj songo ano kononj riima toborinj sombinonga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanonj kanainj namo qaganonj erotinonja eleema horonj kamaanj kemero. Weemboria 150:waa so apunonj horonj kamaanj kemej egi. ⁴ Kaen egi wanjononj koinj 7 kawaa weemboria 17 kanonj baanja qata Ararat kawaa wanjononj mokotaanj kotiinj raro. ⁵ Kanonj raro apu kanonj toroqenj horonj kamaanj kamaanj keno. Kema koinj 10 kawaa weenja mutuya kanonj baanja iikawaa wanja ii asuganonj asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanonj wanjowaa jengenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koonj monj wasiro kanakeewanj lanj elelaonj kema kanj mende eleema laligoro balombaa apuya kanonj juguro. ⁸ Kawaa gematanonj Nooanonj kewo monj wasiro keno. Namu qaganonj apunonj horonj kemeja me qaago, iikawaa kania momambaaajonj ii wasiro keno. ⁹ Kewononj kema kanj apunonj toroqenj balonj sokoma turunj erotiwaajonj haamo memeyaa raranja mende mokolonj wanjononj eleeno Nooanonj boria boraama menj wanjo uutanonj oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqenj mamboma laligonj kanonj kewo ii mombo wanjononja wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanonj eleema oil gere senja gbiligbili monj ii motogonj jetanonj kisma Nooawaanonj karo. Kaen karo Nooanonj ii iima kokaenj moma asariro: Apunonj mono horonj kamaaro namononj asugidaboroja. ¹² Kaen moma asarinj mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewo ii mombo wasiro elelaonj keno. Kenoto, kambaanj iikanonj ii iwaanonj mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koinj mutuyaa weemboria mutuya kanonj apunonj namo qaganonj jugunj toborinj ero. Kaen kolooro Nooanonj wanjowaa waarenja mero keno kokaenj uunj iiro: Namu qaganonj mono toborinj ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambongi toborinj koinj woiyaa weemboria 27 kanonj toboridaboronj ero.

¹⁵ Anutunonj Nooa qaa kokaenj ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enarouruga, onj mono wanjo mesaonj kamaawu. ¹⁷ Kamaanj oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanjononj laligojuti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolenj iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonjkejuti, ii mono kuuya unjuama kamaawu. Kaen ana saanonj balononj koloonj seisei ama deema balonj sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaen ijoro Nooa embiawo ano mera enarouruta yonononj motoonj wanjo mesaonj kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolenj iwoi kuuya, koonj kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kanjkejuti, iyonononj mono kaanjadeen isigiaa so wanjo mesaonj awanjaonj kanj kamaadaborogi. Kianj.

Nooanonj Anutuwaajonj siimolonj oonj dangisenj jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj menj miriwaa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onjoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Ponjonj moronj unkoowaya ainjowoo ii moro sokono uutanonj qaa kokaenj jero: “Ejemba yonoo uugiaa momo arenjianonj mono meraboraangianonja kanainj bologa koloojuto, kilenj namo ii kambaanj monjonj ejemba yonoojonj ama mombo mende qasuaamaña. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti,

niinonj ii unudaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jen tegonj unjumaŋa. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogi honja kolooro megi iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomooro sanjonja momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinja ano asasaga ii kambanja kambanja ewaewanj ama awanjonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaaŋanonj mono kaenj toroqenj ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomonjo arenj ano.

¹ * Kaenj jenj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaenj jenj kotuegonj onono: “Onjo mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaenj anji balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondonjonkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjo borogianonj onjombe onjononj ii galej koma onjoma laligogi yonjononj onjoojonj keegia moma jenenjia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinjonjgiawo kema kanj laligojuti, ii onjo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeen onjonjenj. ⁴ * Motoonjo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama songo koi ama onjonjenj. ⁵ Onjonjgiaa sagia ii monjonj monj mende maaba. Monjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjononj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjonj me ejemba monjonj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjononj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjonj mono ii kaanjadeen qero komuwaa.

⁷ * Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaenj namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonjoojonj qaa kokaenj jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onjo kerasuru-urugia kanagenj kolooiwuti, onjowo soomonjo arenj anjenj. ¹⁰ Kaanjadeen iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomonjo arenj kokaenj anjenj: ¹¹ Niinonj soomonjo arena ii onjowo kokaenj ama kotiijenj: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjonjgiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaenj jero: “Niinonj mono soomonjo arenj koi ii neenaa ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiinj enj ubaa. Soomonjo arenj iikawaa aiweseya ii kokaenj:

¹³ Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomonjo arenj anjeni, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. ¹⁴ Niinonj kambanj monjonj koosuya namo qaganonj horonj onjombe kamaanj ajoroogi marilolonjanonj koosunonj asugiwaati, ¹⁵ kambanj iikanonj niinonj soomonjo arena ii romonjgomaŋa. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romonjgomaŋa. Kawaaajonj apu yonjononj

* **9:1:** Jen 1.28 * **9:4:** Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23 * **9:6:** Jen 1.26; Eks 20.13 * **9:7:** Jen 1.28

mombo kaan mende somariin iwoi isinonngiawo kuuya tiwilaawutiwaajon gboulu somata mende koloowaa.

¹⁶ Kamban monnon marilolonanon koosunon asugiwaati, niinon ii iima iikanondeen soomongo arena ii romongomanja. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganon laligojuti, ananaa batunananon ama men kotiiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunon Nooawaajon kaen jen toroqen kokaen ijoro: “Niinon soomongo aren koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananon ama men kotiijen. Soomongo aren iikawaa aiweseya ii mono kian.”

Nooawaa merauruta

¹⁸ Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa managa. ¹⁹ Yononon Nooawaa merauruta karoon koloogi. Ejemba kuuya deenqeema balon sokoma laligojonj, anana iyonoononja koloonin.

²⁰ Nooanon komakoomo ejaga koloon wain apu kasa gawon mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kamban monnon wain apu tosia men nero uuta enkalolon kolooro iyanjaa opo sel kuun uutanon opoqiisia qetegon bombolan ero. ²² Keinambaa manja Haam iinon mananon bombolan eroti, ii iima seleengen kemen daremunwoita irijoro moriti, iikanon manja gamu qen muro. ²³ Seem ano Jaafet yoronon ii morito, maleku mon men sawingaranon ama gemagama uma mangaranon bombolan eroti, ii esuuri. Jaagara mongen uuritiwaajon ama mangaranon asuganon eroti, ii mende iiri. ²⁴ Nooanon enkalolonja qaono uuta tororo moma waama meria meraanon sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaajon kokaen jero: “Keinan ii jen qasuaan mujen. Iinon mono daremunwoita yoroo welenqegeurugara yonoo welenqegegia omaya koloon laligowaa.” ²⁶ Toroqen kokaen jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepe-seejen. Keinanon mono Seembaa welenqegeya omaya koloon laligowaa. ²⁷ Anutunon mono Jaafetwaa balonja men somariiro Seembaa opo sel kuunon laligowuya. Keinan yononon mono Seem yonoo welenqegeurugia omaya koloon laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanon tegoro Nooanon toroqen yambu 350:waa so laligon uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirin 950 kawaa so laligon kouma komuro. Kian.

10

Nooawaa merauruta yonoo kerasuru tuun arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Nooawaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaen:

Jaafetwaa gbiliuruta

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Gomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Gomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurugia ii juma deenqeema (goman leelee) Batugaranon Kowe goraayanon ano kowe iikawaa watoya watoya kanon iyanjiaa balongianon kema laligoju. Yononon isigia so, tuungia so ano qaagia so iyanjiaa gomangianon kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kian.

* **9:18:** Jaafet: = seija

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria mon qata Nimrod kolooro. Iinon somariin waama manjaqeqewaa kawali eja kotiga toton koloon namonon laligoro. ⁹ Iinon Pombaa jaasewanon borojan eja kotiga laligorotiwaajon ama qaa saana kokaen jenkeju: “Monon Pombaa jaasewanon Nimrod kaana borojan eja kotiga koloora.” ¹⁰ Nimrodwaa bentoton ii balon koi kaanon kanaigi: Babel, Erek, Akad ano Kalne. Taon 4 ii Babilonia (Sinar) gomanon eju. ¹¹ Nimrodnon Babilonia balon mesaon Assiria kema goman somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranon mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yononon Libia (Lud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooju. ¹⁴ Kaanagadeen Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanon Keinanon kanageso koi kaana yonoo benisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanon korebore yonoo wanjale benisigia kolooro yononon kanagen juma deenqeengi.

¹⁹ Kaen deenqeengi Keinan kanageso yononon balon goraaya ii goman qata Saidon iikanon kanain kema Gerar gomanon kema Gaza kanon tegoja. Kaanagadeen Sodom baagen kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanon tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaaniadeen koloogi. Seemnon kaen Eberwaa merauruta kuuya yonoo wanjale benisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Lud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaen laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monon koloon laligon kouroti, kamban iikanon namo ejembanon juma deenqeengi. Kawaaon iwaa qata Peleg (Siinsereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaen koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonoo rama laaligo balongia ii goman qata Meesa iikanon kanain goman qata Sefar kanon baagen kema ween koukoutaa balon baanayawo kanon tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

³² Noowaa esameraanuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaen koloogi. Yononon juma sein deenqeema kanageso tuun tuun koloogi gboulu somatanon tegoro kema balon sokoma laligogi. Kianj.

11

Anutunon ejemba qaagia mendeeno.

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

¹ Wala eenanon balonja balonja kuuya yononon qaa motoonggo jegi iikanon mindirin onono laligogi. ² Kaen laligon mesaon ween koukoutanon baagen kema Babilon uutanon balon koria somata mon mokolon kanon mirigia menj ragi. ³ Kanon rama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakon menj mozozongon gerenon oonin kotakota koloowaa.” Kaen jen miri sopaya mewombaajon jamo kowonjin qaagoto, birik ama batugianon namo saposapo qandon kaanja anji iikanon birik ii mokotaan onono. ⁴ Gawon kaen menj toroqen kokaen jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajon siti mon menj iikanon miri koriga toton (taua) menin waarenanon sombin oosiriwaa. Kaen oosiro mende deenqeema balon kuuya sokoma lan kema laligowombotiwaajon mono anana qabuñananawo koloowonja.”

⁵ Kaen jen gawon megito, Ponon ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajon kamaaro. ⁶ Kamaan ii iima kokaen jero: “Yononon siñsereren qaagoto, kanatuuru arengia motoonggo qaagia motoonggo jen nama iwoi koi kanin mejuti een, kanagen ii me woi mewombaa arengia ambuyati, ii mono iikawaajon mende amamaan osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balonon kemen qaagia menj soonin tuun mon yononon tuun tosia yonoo qaagia mende moma asarin laligowu.”

⁸ Ponon kaen jen ejemba kanon mendeqendeema onono goman kuuya sokoma kema kan siti memewaa gawon somongon mesaogi. ⁹ Ponon ejemba kuuya yonoo qaagia menj sooroti, iikawaajon goman iikawaa qata Baabel (enkalolon sisau) jegi. Iikanon Ponon ii mendeqendeema onono deema balon kuuya sokoma kenji. Kian.

Qa areñ Seembaanona kanin Abrambaanon kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Gboulu gematanon yambu woi tegoro Seemnon yambuya 100 tegoro kaman kanon meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadnon kolooro kawaa gematanon Seemnon toroqen yambu 500 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹² Arfaksadnon yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanon kolooro kawaa gematanon Arfaksadnon toroqen yambu 403 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁴ Selanon yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernon kolooro kawaa gematanon Selanon toroqen yambu 403 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁶ Ebernon yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnon kolooro kawaa gematanon Ebernon toroqen yambu 430 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁸ Pelegnon yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunon kolooro kawaa gematanon Pelegnon toroqen yambu 209 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²⁰ Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²² Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahornon kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²⁴ Naahornon yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranon kolooro kawaa gematanon Naahornon toroqen yambu 119 laligoro kaman

batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi. ²⁶ Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranon Kaldia yonoo balonon laligon iyanaa kolokoloo gomanqa qata Uur iikanon komuro Harambaa manqa Teranon toroqen laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yoroo mangaraga. ³⁰ Saarainon emba arunaga meria qaa een laligoro.

³¹ Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii unuano motoon Kaldia balombaa goman qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaajon kengi. Kaen kengito, Haran goman balonon kan nama kanon mirigia men ragi. ³² Ragi Teranon yambuya 205 kolooro Haran goman kanon rama komuro. Kian.

12

Anutunon Abram oono.

¹ * Ponon Abram kokaen ijoro: “Gii gomanqa, kanatuuruga ano mangaanon miri iwoi mesaon balon qendeema gomanati, mono iikanon kema. ² Niinon koloon seisei gombe gbiliuruganon kanageso somata koloowuya. Niinon kotuegon nanon gombe qabunaganon somariin somata koloowaa. Kaen kolooro Anutu niinon goojon ama kanageso tosaana kotuegon onoma laligowaa. ³ * Daen yononon gii kotuegon gombuti, niinon mono ii kotuegon onoma laligomanqa. Daen yononon gii jen qasuaan gombuti, niinon mono ii kaanagadeen jen qasuaan onoma laligomanqa. Goojon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya.”

⁴ Kaen ijoro Abramnon Ponon jerotiwaa so Haran goman mesaon keno Lootnon iwo keni. Abramnon yambuya 75 kolooro kanon Haran goman mesaon keno. ⁵ Keman jen embia Saarai, beeta Loot, esuhinaya kuuya men kululuugi seiroti ano welenqege ejemba Haran gomanon laligon onongiti, ii unuama gomanqa mesaon Keinan balonon kembombaajon kema kema iikanon keugi.

⁶ Abramnon balon kanon kema laligon goman qata Sekem kanon kouma juuu gere somata qata More kawaa kosianon kuun men raro. Kaman kanon Keinan ejemba yononon balon iikanon laligogi. ⁷ * Kaen laligogi Ponon Abram asugin mun kokaen ijoro: “Balon koi ii mono goo gbiliuruga bunqa qen onomanqa.” Kaen ijoro Abramnon Pon iwaanon asugiroti, iwaajon siimolon onjoombaa alata mon mero.

⁸ Iikanonadeen mesaon toroqen Beetel gomambaa ween koukoutanon baagen balon baanawo kanon kema opo sel kuunja mororonon mero nano. Kaen nano Beetel goman kanon ween kemekemetanon baagen raro Ai taonon ween koukoutanon baagen raro. Kaen rari batugaranon nama Pombaa siimolon alata mon iikanon men Pombaa qata qama koolin muro. ⁹ Kawaa gematanon balon ii mesaon toroqen Saut waagen kema distrik qata Negew kanon rama laligogi. Kian.

* **12:1:** Apo 7.2-3; Hib 11.8 * **12:3:** Gal 3.8 * **12:7:** Apo 7.5; Gal 3.16

Abramnon Iijipt kantrinon kema laligoro.

¹⁰ Kamban kanon Keinan balonon bodi kolooro. Bodi iikanon kotiin binjowo kolooro Abramnon Iijipt kantrinon tawayagadeen laligowombaajon kenji. ¹¹ Kananon kema Iijipt dodowigi Abramnon embia Saarai qaa kokaen ijoro: “Moba, giinon emba iimasiinsiingawo koloojani, ii mojen. ¹² Kawaajon Iijipt eja yononon gii giima kokaen jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaen jen nii nugi komumanato, gii giima koboogi laligowaga. ¹³* Kawaajon gii mono kokaen jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaen jenago goojon ama awaagadeen ama noma noo laaligona gou gajona konji laligomanja.”

¹⁴ Abramnon Iijipt keuro Iijipt ejemba yononon Saarai iigi emba iima-ainqinawo awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeen Faarao kin pombaa pon qerewenja jawinuruta yononon ii iigitiwaaajon Faarao kimbaanon kema Saaraiwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saarai wama kin pombaa jinjaron miri uutanon ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinjon Saaraiwaaajon ama Abram awaagadeen ama muro. Kaen ama muro iwoi koi kaanja ii Abrambaa buja kolooro: lama, bulmakao, dongi ejia ano embia, welenqege eja ano emba ano kamel jaasoonqoya ii Abram muro buja qen aoro.

¹⁷ Ii buja qen aoroto, Ponjon Abrambaa embia Saarainon Faarao kimbaa mirinon laligorotiwaajon ama jero ji bologa kotiganon Faarao kin ano ejemba iwaa jinjaron mirinon laligogiti, iyonoo qagianon uro. ¹⁸ Kaen uro Faarao kinjon Abram koma hororo karo kokaen qisin muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajon ‘Ii embanaga,’ kaen mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajon ‘Ii noo naanaga,’ jena? Kaen jena niinon ii embanaga kolootiwaajon oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaen jen ejauruta jen koton onono Abram wama kananon kema onoonji embia ano ilawoilaya kuuya en muroti, ii menj unuama kenji. Kian.

13

Loot ano Abram yoronon deeni.

¹ Abramnon Iijipt balon mesaon embia ano bao hina iwoiya kuuya menj unuama Lootwo motoon eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagen qata Negew kanon kougi. ² Abrambaanon lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo en muro eja kindinbiriawo laligoro. ³ Kaen laligon Negew distrik uutanon rama mesaon tawayagadeen roonqeqegianon en waama kema laligon Beetel gomanon kougi. Opo sel kuunja wala Beetel ano Ai goman iyoroo batugaranon kuun mero nanoti, mono iikanon kougi. ⁴ Wala siimolon alata meroti, mono iikanon kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnon Abrambo rama mesaon laligoroti, iinon kaanjadeen lama bulmakao tuunja tuunja ano opo sel kuunja kuunja ii mamaga menj laligoro. ⁶ Kaen laligon oro esuhina iwoigara mamaga en orono balonon mende sokono. Ii motoon unuagiwaotiwaa so mende kolooro kilen motoon rama laligowotiwaajon amamaari. ⁷ Amamaan Abram ano Loot yoroonon oro galenjurugara yonoo batugianon balombaa angowowoya asugiro. Kamban kanon Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon balon iikawaa toya koloogi yonowo motoon laligogi.

⁸ Kaen laligon Abramnon beeta Loot kokaen ijoro: “Anara mono man mera laligojo. Kawaajon nii ano gii batunaranon me oro galenjurunara yonoo batugianon andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajon saanon deembo. Balon kuuya mono goo jaasewanjanon asuganon en kenji, ii

* 12:13: Jen 20.2; 26.7

saanon iijan. Kaen ano giinon qaninaraagen kemaña jewagi een, niinon saanon dindinaraagen kemaña. Me giinon dindinaraagen kemaña jewagati een, niinon saanon qaninaraagen kemaña.”

¹⁰ * Kaen ijoro Lootnon Jordan balombaagen uun balon koria somata kuuya iiro Anutunon ii awaa bedu mero Pombaanon oyanboyon urukisi kelegawo kaanja kolooro. Ii Iijipt yonoonon balon kaanja en Zoar goman baagen keno. Wala Ponon Sodom ano Gomora mende tiwilaan orono kambañ kanon balon ii kaanja ero. ¹¹ Kaen ero Lootnon ii iima gosin Jordambaa balon koria somata kuuya ii meweengon ween koukoutanon baagen keno. Kaen ama deeni. ¹² Deema Abramnon Keinan balonon kema laligoroto, Lootnon balon koria somataa taonja taonja yonoo batugianon kema kan laligoro. Kaen laligon opo sel kuunja metogon men kuun kema nama tetegoyanon Sodom kosianon keuma laligoro. ¹³ Kanon laligoroto, Sodom kanatuuru yononon kanageso bologa koloon Pon qetama singisonjo jekania boorongia ama men laligogi.

Abramnon Hebron gomanon kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnon Abram ooma keno kambañ kanon Ponon Abram qaa kokaen ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagen uun waama eleema gemagaagen uun kaanagadeen ween koukoutanon ano ween kemekemetanon baagen uuwa. ¹⁵ * Balon kuuya koi iijan, ii mono gii ano goo gbiliuruga onoo bunja qewe kambañ tetegoya qaa bunjagiaga en ubaa. ¹⁶ Niinon gbiliuruga koloon seisei mamaga onombe jangogianon somariin namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Moronon sakasin jangoya weengonagati, iinon saanon gbiliuruga yonoo jangogia mewaa. ¹⁷ Niinon balon koi mono goo bunja qen gonjen. Kawaaon saanon waama kema kan balon kuuya koi bakabaka eugen emugen iima koton laligowa.”

¹⁸ Kaen ijoro Abramnon waama opo sel kuunja qetegon men kuun kema Hebron gomanon kan Mamre gomanon jujuu gere somata nama kenigiti, iikawaa kosogianon raro. Kanon rama Pombaaon siimolon alata mon mero. Kian.

14

Abramnon Loot ii kere yonoo borogianonja metogoro.

¹ Kambañ kanon Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata Tidal laligogi. ² Yononon kin koi yonowo kanain manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora taombaa kinja qata Birsa, Adma taombaa kinja qata Sinab, Seboim taombaa kinja qata Semeber ano Bela (qata mon Zoar) taon kawaa kinja. ³ Kin kuuya koi yononon dondoonja qata Sidim kanon ajoron ku-usungia mindirin soomonjo анги. Sidim dondoonanon kambañ kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yononon yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenkooto baatanon laligon kouma yambu 13:na kanon iwaa qaa baatanon kembombaajon qotogon karen moton manja qegi.

⁵ Kaen анги yambu 14:na kanon Kedorlaomer ano kin tosaanja iwo soomonjo ama laligogiti, iyononon kan kanageso koi kaanja yonowo manja qen haamo анги: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanon unun haamo анги. Zuzi kanageso ii Haam gomanon ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanon unun haamo анги. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balon baanawo kanon unun onotaan kema kema El Paran gomanon kanon keuma haamo

* **13:10:** Jen 2.10 * **13:15:** Apo 7.5

ama ononji. El Paran ii balon qararan konkonaa goraayanon eja. ⁷ Haamo ama onoma iikanondeen eleema En Mispat (qata mon Kaades) kanon kan Amalek kanageso haamo ama onoma balongia kuuya angon konji. Amor kanageso Hazezon Taamar balonon laligogiti, ii kaanjadeen unun haamo ama ononji.

⁸ Kaen kolooro Sombaa kinja, Gomorawaa kinja, Admawaa kinja, Zeboimbaa kinja ano Bela (qata mon Zoar) kawaa kinja yononon waama asasa riinj Sidim dondoononon keuma kin koi kaanja yonowo manja qewombaa jawoya ama aron qen nanji: ⁹ Elambaa kinja Kedorlaomer, Goimbaa kinja Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kinja Amrafel ano Elasarwaa kinja Ariok. Kin 4 yononon kin 5 yonowo aron qegi.

¹⁰ Kaen aron qegito, Sidim balon dondoonon kanon ron resa saposapoyawo kanon saa qen raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kin ponjianon manjaqeqe ejaurugara yonowo unjurama kemaligi eja tosonianon ron iikanon ritoon kemen unjuro. Kaen unjuro alaurugia tosaan kuuya yononon olon koma unjurama balon baanjawo kanon ugi. ¹¹ Ugi kin 4 yononon Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii leinj qen menj togon kenji. ¹² Abrambaa beeta Lootnon Sodom laligoroti-waajon ama ii kaanjadeen esuhinayawo wama kenji.

¹³ Kaen kenji eja mononon olon koma misinjon kan iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramnon Amor eja qata Mamre iwaanon jujuu gere somasomata iikawaa kosogianon laligoro. Mamrenon kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo motoon Abrambo soomongo ama laligogi. ¹⁴ Abramnon beeta Loot wama kenjiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anaa mirinon koloon momo moma manjaqeqe koma gbilin laligogiti, ii onoono ajoroon kere tuun onotaan Noot waagen kema laligon Dan gomanon keugi.

¹⁵ Abramnon ejauruta mendeema onono yononon gomantiinja kanon konjoma kere tuun qelanjin unun haamo ama ononji. Haamo ama onoma onotaan kema laligon Damaskaswaa Noot leegen goman qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanon keuma esuhina kuuya leinj qen menj kenjiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanon ilawoila ii menj wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yonoo emba meraanjurugia ano ejemba tosaan ii kaanjadeen kuuya unuama kagi.

Melkizedeknon Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnon kaen Kedorlaomer ano kin tosaan iwo soomongo ama laligogiti, ii unun haamo ama onoma eleema karo Sombaa kinja iinon Sawe dondoonon (qata mon Kimbaa dondoonon) kanon mokolon iimambajon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kinja iinon bered ano wain apu menj karo. Iinon Anutu uuta jigo gawon galeja kolooro. ¹⁹ Kaen ama Abram kotuegon mun qaa kokaen ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokolon oronoti, iinon mono Abram gii kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii mepeseenon.” Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanonga motomotoon (10%) menj mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sombaa kinjanon Abram kokaen ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa bunja koloowa.”

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sombaa kinjaajon kokaen jero: “Qaana kotiiwaatiwaajon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokolon oronoti, iwaanon baagen menj waama jojopan qaa kokaen jejen: ²³ Nii

* **14:18:** Hib 7.1-10

goononj iwoi monj ii mende totoonj memanja. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjaadeen mende memanja. Kaenj ambe giinonj kanagenj kokaenj jewabo: 'Niinonj Abram iwoi mube iinonj eja esuhina qaqaqabunayawo koloonj laligoja.' Gii mono kaenj jemambaajonj amamaanj laligowa. ²⁴ Nii iwoi monj mende toroqenj memanjato, ejaurunanonj naa iwoiga negiti, ii meleema nononjgi sokondaboroja. Kaanagadeenj eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyonononj mono tawagia soya jejeja mewu." Kianj.

15

Anutunonj Abrambo soomonggo arenj ano.

¹ Kaenj ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelenj unja iiro Ponjonj qaa kokaenj jenj asugiro, "Abram, gii toroko mende moba. Niinonj goo reenj koloojenj. Goo tawaga mono somata qatawo koloonj enj ubaa."

² Qaa kaenj ijoroto, Abramnonj kokaenj jero, "Oo Ponj somatana, nii merab-orana qaa laligowego tawa nona iikanonj mono nomaenj ilaanj nonaga? Niinonj komuwe Damaskas eja Eliezer iinonj noo esuhinanaa toya koloowaa."

³ Kaenj jenj toroqenj kokaenj jero, "Giinonj gbili monj mende nonatiwaaajonj gawonj ejana wanja noo mirinonj laligoji, iinonj mono noo ilawoilana kuuya buña qen aowaa."

⁴ Kaenj jero Pombaanonj qaa je monj ii iwaanonj kokaenj asugiro moro, "Eja iikanonj esuhinagaa toya mende koloowaato, geenjaa seleganonjga mera monj koloowaati, iinonj mono goononj ilawoila kuuya buña qen aowaa." ⁵ *

Qaa kaenj asugiro Anutunonj Abram wama seleengenj kemenj qaa kokaenj ijoro, "Mono sombinonj uuna uro sengelao weenjonj onombaatiwaa so koloowaati eenj, ii mono saanonj weenjonj onomba." Kaenj ijonj kokaenj toroqenj jero, "Goo gbiliuruga yonoo janngogianonj mono iikawaa so koloowaa."

⁶ * Kaenj jero Abramnonj Ponj moma laarinj muro momalaaria iiro sokono qaaya jenj tegoro solananiro.

⁷ Ponjonj toroqenj qaa kokaenj ijoro, "Niinonj Ponj koloojenj. Gii Kaldia balombaa gomanj qata Uur kanonj laligona guambe koi kari. Balonj koi gombe buña qen aowaatiwaaajonj ama gii guama koi kawee."

⁸ Kaenj jeroto, Abramnonj kokaenj ijero, "Oo Ponj somatana, balonj koi kanonj noo buñaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma kotomanja?"

⁹ Kaenj jero Ponjonj iwaajonj kokaenj jero, "Gii mono kema bulmakao embia kowinja yambuya karoonj, meme (noninj) embia yambuya karoonj ano lama ejia yambuya karoonj ano kewo monj ano kewo susu gbilia monj ii menj noononj kawa."

¹⁰ Kaenj jero Abramnonj kema ii korebore menj kanj oro ii biiwianonj qosoma onjoma leegenj leegenj ii arenjoro kana leelee arenonj egi. * Kaenj anoto, koonj ii mende qosono. ¹¹ Mende qosoma qamogia lee lee arenjonj onono koonj kawalia yonononj kanj qamo yonoo qagianonj kamaanj konjito, Abramnonj ii konjoma onono kenji.

¹² * Weenj jaaya tegonj kememambaajonj anoti, kamanj iikanonj Abrambaa jaayanonj kamaanj mero gaonj binjowo ero. Kaenj ero pangamanj ziwiziwiwaa kanjanja kanonj kanj turunj muro. ¹³ * Turunj muro Ponjonj kokaenj ijoro, "Qaa honja koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganonj mono balongia

* **15:5:** Room 4.18; Hib 11.12 * **15:6:** Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23 * **15:10:** Soomonggo: Kamanj kanonj soomonggo arenj ama ii sili kaanja kanonj menj kotiinkegi. Ejanonj oro leeya woi iikawaa batugaranonj nama mindirinj oroma soomonggo ii doonjonj galej kono. * **15:12:** Job 4.13, 14

* **15:13:** Eks 1.1-14; Apo 7.6

mesaon kantri monon kema wabaga laligon ubuya. Kaen laligon yonoo welenqequeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunon onoma laligowuya.

¹⁴ * Kaen laligowuyato, niinon kantri welenqequeurugia omaya koloon laligowuyati, iyonoo qaagia kaanagadeen jen tegon irona meleembe qagianon ubaa. Kaen uro isama onongi kantri ii mesaon esuhinagia mamaga men eleema kawuya. ¹⁵⁻¹⁶ Niinon Amor kanageso ii balon kokanon uulanawo mende onotaamana. Wala singisongoya singisongoya ama bolidaborogi i irona tororo meleema onomanatiwaa kambaanon koloowaati, kambaan iikanon mono ii onotaamana. Kawaaon goo esauruga yonoo esaurugia koloon laligowuyati, † kambaan kanon goo gbiliuruganon mono eleema koi kawuya. (15) Yononon kaen kawuto, geenjo wala yambugaa kambaanon waziin komuro luaenon manasauruga yonoonon kena ron koma gombuya.”

¹⁷ Ponon kaen jero ween jaayanon tegon kemero pangaman mero iwoi kokaen kolooro iiro: Monon mombaa uutanon gere bolanon kokobilibiliawo jen asariro kowa kondun kondunawo pumpungoro. Iwoi iikanon asugin oro koomuya qoosona iyonoo batugianon nama kema karo.

¹⁸ * Ponon oro leele ikawaa batugianon kema kan somaan kanon Abrambo soomongo aren ama (kaisareyanon ii men kotiin) qaa kokaen ijoro, “Niinon balon koi ii goo gbiliuruga ii bun qen onoma. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanona kanain kan koi uugun kema apu berena somata qata Yufreitis iikanon tegowaa. ¹⁹ Kambaan kokaamba ii kanageso koi kaana yonoo balon eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, ²⁰ Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, ²¹ Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonoonon balon kuuya ii mono men sokoma laligowu.” Kia.

16

Haagar ano Ismael

¹ Abrambaa embia Saarainon aruna laligon merabora mende meroto, Saariwaa welen embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. ² Iinon laligorotiwaajon Saarainon Abram kokaen ijoro: “Ponon songo somongon nono merabora mende mewetiwaajon gii mono welen embana mena koro ama merabora mon mero noo bunaga koloonaga.” Kaen ijoro Abramnon Saariwaa qaayaajon uumotoonjo ano. ³ Abramnon Keinan balonon yambu 10 laligoro tegoro kambaan kanon Abrambaa embia Saarainon Iijiptga welen embia Haagar men loyawo motoon ewaotiwaajon muro. ⁴ Kaen muro men laligoro koro ano. Koro anjen, kaen moma galen embia Saari ii kanain jejewili ama muro.

⁵ Kaen ama muro Saarainon Abram kokaen ijoro: “Unanon boliro siimbobolo momakejeni, iikawaa qaayanon mono goo qaanon uma ewaa. Niinon welen embana goo borongan ambe koro ama ii moma iikanondeen kanain jejewili ama noma laligoja. Kawaaon Ponon mono nii ano gii anaraa batunaranon qaa gosin jen tegowa.”

* **15:14:** Eks 12.40-41; Apo 7.7 † **15:15-16:** Yambu 430 kambaan ii kokaen jen weengogi: Liwainon laaligo yambuya 137 iikanonadeen yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanon eja koi kaananon yambugia kokaen Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanon Moosesnon Iijipt mesaon toroqen yambu 40 laligoro.) Ii mindirin yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7

* **15:18:** Apo 7.5

⁶ Kaen ijoro Abramnonj kokaen jero: “Welen embaganonj mono geengaa boroganonj laligojiwaajonj nomaenj mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaen jero Saaraionj Haagar lanj horonj ureenj ama muro mesaonj togonj olonj koma keno.

⁷ Keno Pombaanonj gajoba mononj balonj qararanjonkonjononj apu jaaya mombaa kosianonj mokolonj muro. Apu jaaya ii Suur gomanonj kekembaa kana goraayanonj eja. ⁸ Iikanonj mokolonj munj kokaen jero: “Haagar, Saaraiwaa welen embia, gii mono daenkaya kajaŋa dakanonj kembaga?”

Kaen jero kokaen meleeno:

“Nii galeŋ embana Saaraiwaanonga asanjonj olonj koma kajeŋ.”

⁹ Kaen jero Pombaa gajobanonj Haagar kokaen jeŋ kotonj muro: “Gii mono mombo Saaraiwaanonj kema welenja qeŋ iwaa qaa baatanonj laligowa.”

¹⁰ Qaa ii toroqenj kokaen jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga koloonjseiseigia onjombe jaŋgogia mende weenweenjgoyaa so kaŋa laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanonj mombo toroqenj Haagar kokaen ijoro:

“Gii kokowo koloojaŋa meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianonj kemero moja.

Kawaajonj merawaa qata Ismael qaba. * ¹² Iinonj eja donji bao kombo kaŋa koloonj (aŋaa jaajaa lanj kema kaŋ) laligowaa. Iinonj borianonj ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yonononj ii qotogonj munj laligowuya. Iinonj kouruta kuuya yonowo kerekere aŋodeenj ama kanawaenj qeŋ laligowaa.”

¹³ Kaen ijoro Haagaronj kokaen jero: “Niinonj mono keteda koi mononj nii niimakeji, ii iijenj.” Kawaajonj Ponj iwaajonj qaa jeroti, iwaa qata kokaen qama muro: “Gii Ponj nii niimakejanj, ii koloojanj.” Qata kaen qaro. ¹⁴ Kania kawaajonj ama apu ronj iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligonj niimakejiwaa apu ronja) qagita eja. Apu ronj ii toroqenj gomanj woi qagara Kaades ano Bered iyoroo batugaranonj eja.

¹⁵ * Haagaronj Abrambaa meria mero. Abramnonj iyanjaa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramnonj yambuya 86 kolooro Haagaronj Ismael mera ii Abrambaanonja mero. Kianj.

17

Soomonjo arembaa aiweseya ii selekooto.

¹ Abramnonj yambuya 99 kolooro Ponjonj asuginj munj qaa kokaen ijoro: “Niinonj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya koloojenj. Kawaajonj gii mono noo qaana teŋ koma pondanjanamemenj dindinja otaanj laligowa. ² * Nii soomonjo arenj gii ano nii anaraa batunaranonj ambeti, ii meŋ kotiinj koloonjseisei gombe gbiliuruga yonoo jaŋgogianonj mono somata totoonj koloowaa.”

³ Kaen ijoro Abramnonj siminj kuma usugoro Anutunonj iwaajonj qaa kokaen jero: ⁴ “Moba, niinonj soomonjo arenja giwo kokaen anjeŋ: Giinonj kanatuuru mamaga yonoo wanjale benisigiaga koloowaga. Qaa kaen jeŋ somonjgowe ewaa. ⁵ * Goo qaga Abram ii mende toroqenj qagi ewaato, giinonj kanatuuru mamaga yonoo benisigiaga koloowaatiwaajonj kuunj gonjenj, iikawaajonj ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * ⁶ Niinonj koloonj

* **16:11:** Ismael: = Anutunonj gejianonj moja. * **16:15:** Gal 4.22 * **17:2:** Hib 13.2 * **17:5:** Room 4.17 * **17:5:** Abram: ii maŋ uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonoo benisigia.

seisei gombe gbiliuruga ii honoŋa qaa koloowuya. Yoŋonoŋ juma deema kanageso tuuŋa tuuŋa mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yoŋoonoŋa toŋianoŋ kiŋ poŋa poŋa koloowuya.

⁷ * Niinoŋ mono soomoŋgo areŋna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganonŋ toroqenŋ kolooŋ ubuti, ananaa batunananonŋ ambe kotiinŋ tetegoya qaa enŋ uma ewaa. Niinoŋ goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganonŋ kolooŋ ubuti, mono iyoŋoo Anutugiaga kolooŋ laligomaŋa. ⁸ * Gii Keinan balonŋ wabaga laligojani, niinoŋ balonŋ ii jinoŋa qaa gii ano goo gbiliuruga oŋoo buŋaga qenŋ oŋombe buŋagia tetegoya qaa enŋ uma ewaa. Kaenŋ ero niinoŋ mono oŋoo Anutugiaga kolooŋ laligomaŋa.”

⁹ Anutunonŋ Aabrahambaajonŋ kaenŋ jenŋ toroqenŋ qaa kokaenŋ ijoro: “Kaenŋ laligomaŋato, giinoŋ mono noononŋ soomoŋgo areŋnaa qaaya ii tenŋ koma otaanŋ laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganonŋ toroqenŋ kolooŋ ubuti, iyoŋonoŋ mono kaanjiadeenŋ ii tenŋ koma otaanŋ laligoŋ ubu. ¹⁰ * Gii ano goo gbiliuruga oŋowo soomoŋgo areŋna ama ii otaawutiwaajonŋ jejenŋ, iikawaa aiweseya ii kokaenŋ: Oŋoo batugianonŋ eja kuuya yoŋoo selegianonŋ mono noo aiwesena kotowu. ¹¹ Noo aiwesena mono selegianonŋ kotowu. Iikanonŋ soomoŋgo areŋ nii ano oŋoo batunananonŋ ambe eji, iikawaa aiweseyaga enŋ ubaa.

¹² Kambaŋ koi kanoŋa kanainŋ eja kuuya oŋoo batugianonŋ toroqenŋ kolooŋ ubuti, iyoŋoo selegianonŋ mono gomaŋ boria 8 kolooro kanonŋ noo aiwesena kotonŋ laligowu. Oŋoangiaa gomaŋ uutanonŋ oŋoangiaa ano welenqeqeurugia yoŋoo meraurugia koloowuti, ii mono ororonŋ ama oŋoma laligowu. Welenqeqe tosaŋa ii waba yoŋoonoŋga monenŋonŋ sewangia megi yoŋoo meragia koloowu. Yoŋonoŋ iyangiaa gbiliurugia mende koloojuto, ii kilenŋ noo aiwesena ii mono yoŋoo selegianonŋ kaanjiadeenŋ kotonŋ laligowu. ¹³ Welenqeqe toŋianoŋ oŋoangiaa gomaŋ uutanonŋ koloogi welenqeqe tosaŋa ii monenonŋ sewangia megi yoŋoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yoŋoo selegianonŋ kaanjiadeenŋ kotonŋ laligowu. Noononŋ soomoŋgo areŋnaa aiweseya selegianonŋ kotowuti, ii mono soomoŋgo areŋ tetegoya qaa enŋ ubaatiwaajonŋ jenŋ kotiijenŋ. ¹⁴ Eja monŋ morononŋ noo aiwesena selianonŋ mende kotogi eenŋ laligowaati, iinoŋ mono noo soomoŋgo areŋna uugunŋ qetamakeja. Kawaajonŋ eja kaŋa ii mono ejemba tuunŋ oŋoo batugianonŋa yakarinŋ mugŋ seleenŋenŋ kamaanŋ laligowaa.”

¹⁵ Anutunonŋ toroqenŋ Abraham kokaenŋ ijoro: “Gii embagaa qata Saara ii mende toroqenŋ qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawiŋ emba) qama laligowa. † ¹⁶ Niinoŋ Saara kotuegonŋ mube iinoŋ goojonŋ mera monŋ mewaa. Niinoŋ kotuegonŋ mube iinoŋ ejemba tuuŋa tuuŋa mamaga yoŋoo nemunŋ beŋisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yoŋoonoŋga toŋianoŋ kanageso tuunŋ yoŋoononŋ eja poŋa poŋa koloowuya.”

¹⁷ Poŋnonŋ kaenŋ ijoro Abrahamnonŋ ii moma siminŋ kuma usugonŋ uutanonŋ kokaenŋ romonŋonŋ kawaajonŋ jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenŋ mokoloowenaga? Kaanagadeenŋ Saaranonŋ yambuya 90 kolooro mono nomaenŋ mera menaga?” ¹⁸ Abrahamnonŋ kaenŋ romonŋonŋ walingonŋ Anutu kokaenŋ qisinŋ muro: “Gii saanonŋ Ismael kuunŋ muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanonŋga koloowu.”

* **17:7:** Luuk 1.55 * **17:8:** Apo 7.5 * **17:10:** Apo 7.8; Room 4.11 † **17:15:** Saara: Qata kokaembaajonŋ utegoro: Iinoŋ ejemba tuuŋa tuuŋa mamaga ano kiŋ poŋ tosaŋa yoŋoo nemunŋ beŋisigiaga koloowaa.

¹⁹ Kaen qisiro Anutunon kokaen meleeno, “Embaga Saaranon mono geengaa mera dindiņa mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinon Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonowo soomonjo arenna ambe kotiņ tetegoya qaa en ubaa. ²⁰ Ismael kotuegon mumambaajon qisiņ nonjani, ii kaanideen saanon moma goma kotuegon mumaņa. Iinon eja pon 12 iyonoo nemuņ benisigia koloowaa. Niinon koloon seisei mube gbiliuruta yonoo jangogianon mono somata toton kolowaa. Yononon seiņ kanageso tuuņ somata koloowuya.

²¹ Kaen koloowuyato, Saaranon geengaa meraga Aisak ii yambu eugenanon kambaņ kokaamba mewaati, niinon mono neenaa soomonjo arenna ii iwo ama meņ kotiimaņa.” ²² Anutunon Aabrahambo qaa kaen amiri tegoro ii mesaon waama uro.

²³ Weemboria iikanonadeen Aabrahamnon Anutuwaanon qaa ten koma anaa meria Ismaelwaa selianon Anutuwaa aiweseya koto. Kaanagadeen welenqeuruta anaa miri uutanon koloogi tosaņa monenon sewanģia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanon ragiti, ii mono kuuya kaanideen ama onono. ²⁴ Aabrahamnon yambuya 99 kolooro selianon aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianon ii kotogi. ²⁶ Aabraham ano meria Ismael yoro selegaranon aiwese ii somaņa motoonjo iikanondeen kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanon ragiti, tosanon iyanaa miri uutanon koloogi tosaņa ii waba yonoononģa sewanģia mero laligogiti, kuuya iyonoo selegianon aiwese ii kaanideen kotogi. Kian.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunon jero.

¹ Aabrahamnon Mamre gomanon jujuu gere somasomata iyonoo batugianon laligoro Ponon asugin muro. Weemboria mon iikanon ween jeta kotakota qero Aabrahamnon opo sel kuunaa qaayanon raro. ² Rama ataama uuņ iiro eja karononon bataagen nanģi. Nanģi inģima opo sel kuun qaayanonģa alanzan waama joujolonģia jeņ unuamambaajon sararagon bobogariņ keno. Kema waegia meņ simiņ kuma namonon usugon kemero.

³ Kemeņ kokaen jero: “Oo ponuruna, niinon onoo welenqeqegia koloon onoo jaagianon kaleņ morian mokoloon laligojenj een, onoo mono nii mende nuugun kembu. ⁴ Nii onoo welenqeqegia koloon saanon apu mon meņ kan onombe kanagia songbama gere kokawaa umuganon rama haamo mewu. ⁵ Nii saanon nene melaa mon meņ kan onombe newuya. Iikanon meņ kotiņ ononogo saanon kana mombo toroqen kembuya. Niinon koi kaandiaga laligowe onoo nii goda qeņ noma kajutiwaajon saanon welen qeņ onomaņa.” Kaen jero meleema kokaen jegi: “Danģiseņ, jejanjwaa so kaen saanon ambona.”

⁶ Kaen jegi Aabrahamnon uulanawo bobogariņ sel kuun uutanon kema uma Saara kokaen ijoro: “Gii mono uulanawo flaua awaa toton gomba (sapalan) karombaa so meņ meleema yonoojon bered oowa.” ⁷ Kaen jeņ uulanawo bulmakao tuunon kema bulmakao donģa busuya loota meweņgon welenqeqeya mon muro kanaiņ uulanawo qeņ kojongon ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia meņ kema eja ragiti, iyonoo bagianon ano. Bagianon ano neņ rai iyanģa kambaņ kanon kosogianon gere kanianon galenģia nano.

⁹ Nano kokaen qisiņ mugi: “Embaga Saara ii dakanon?” Qisiņ mugi jero: “Ii opo sel kuun uutanon endu raja.”

10 * Kaen jero eja yonoononga monon kokaen ijoro: “Yambu motongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe embaga Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.” Kaen ijoroto, Saaranon opo sel kumbaa qaa ootayanon loyaa gematanon nama qaa ii gejianon kemero moro. 11 Aabraham ano Saara yoronon ejemba wana koloori yambugaraa jangoyanon somata kolooro laligori. Saaranon koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambananon mono uugudabororo. 12 * Kawaajon Saaranon ii moma uutanon kokaen romongon jomoro: “Niinon mono emba wana soosooliya koloowe lona eja ponnanon kaanjadeen eja wana kolooro iwo ewotatiwaa naananon mombo asugin nonaga me qaago?”

13 Kaen romongoro Pononon Aabraham qisin mun kokaen ijoro: “Saaranon naambaajon jomoma kokaen romongoja: ‘Nii emba wana totoon koloon onanon merabora mewenaga me?’ 14 * Pononon iwoi mombaajon mende totoon osinkeja. Kawaajon jejeni, ‘Yambu motongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.’”

15 Saaranon keeta moma ii qaloween kokaen ijoro: “Nii mende jomojen.” Kaen jeroto, Pononon kokaen ijoro: “Qaago, gii mono onanon jomojana.” Kaen.

Aabrahamnon Sodom taombaajon qama kooliro.

16 Kaen jero eja karonon yononon waama oromesaon Sodom taanon baagen eleema kembombaajon анги. Aabrahamnon kaanjadeen ii onoomambaajon yonowo motoon kenji. 17 Pononon iyanajon kokaen jero: “Nii iwoi amambaajon mojeni, qaa ii alana Aabrahambaa jaanon saanon mende mesangomaņa. 18 Kokaembaajon ii mesangomambaajon amamaajen: Aabrahamnon noo alana qaita mon. kolooja. Iinon koloon seisei kondoro kanageso somata ku-usungiwawo koloon laligowuya. Noo kotumotuenanon mono iwaajon ama namowaa kanageso tuņa kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. 19 Niinon ii kokaembaajon meweengon muwe: Iinon meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanon koloon laligon ubuti, ii mono Pombaanon kana inisaama nanamemen dindina sokomakeji, ii otaawutiwaajon jen koton onoma laligowaa. Kaen laligoro qaaya ten koma otaan laligowuti een, Pononon niinon Aabrahambaajon iwoi asugiwaatiwaajon jen somongoweti, iikanon mono kuuya honawo koloonkebaa.”

20 Pononon anodeen kaen jen toroqen Aabraham kokaen ijoro: “Sodom ano Gomora yononon singisongo lombotawo binawo ama laligogi kakasilin somata uuta asugiro mamaganon iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yonoo singisongogiaa qaayanon mono somariin uuta totoon kolooja. 21 Kawaajon nii mono yonoonon kemen kaniagia iimaņa. Kakasilin angitiwaajon ama mamaganon noo jaananon qama saama laligogiti, ii kuuya onanon анги me qaago, niinon ii gosin momambaajon mojen.”

22 Kaen jero eja woivanon eleema Sodom baagen kenito, Aabrahamnon toroqen Pombaa jaasewananon nano. 23 Nama Pombaa kosianon kema kokaen qisin muro: “Gii ejemba solana ano ejemba angonjoragiawo ii motoon tiwilaan onomambaajon jejan me? 24 Taon iikanon ejemba solana 50 laligojuti een, gii ii onanon men kileen onomambaajon jejan me? Taon ii yonoojon ama injiima koboona me qaago? 25 Gii mono kaen amambaajon amamaanaga. Ii yamagen! (qaago totoon!) Giinon ejemba solana ii ejemba angonjoragiawo yonowo motoon mindirin ununa mende

* 18:10: Room 9.9 * 18:12: 1 Piito 3.6 * 18:14: Luuk 1.37

sokombabo. Iyonowo motoon komuwubo. Giinon namo ejemba kuuya nonoo qaanana jen tegonkejanj, iikawaajon mono geengaa kanaga dindiŋa otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnon kaen ijoro Ponon meleema kokaen jero: “Niinon Sodom taonon ejemba solana 50 mokolon onomanati een, iyonoojon ama taon kuuya ii saanon injiima koboomaŋa.”

²⁷ Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen ijoro: “Pon, nii kikisi sububun omaya kaana koloojento, kilen qaa kotiga Ponna goonon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. ²⁸ Taon iikanon ejemba solana 50 qaagoto, 45 laligowuyagati een, giinon ejemba 5 yonoojon ama taon kuuya ii kilen tiwilaan onombaga me qaago?” Kaen ijoro Ponon kokaen jero: “Niinon ejemba solana 45 iikanon mokolon onomanati een, taon ii mono mende men kileemaŋa.”

²⁹ Aabrahamnon dujanon mombo qaa kokaen ijoro: “Ejemba solana 40 taon iikanon mokolon onombagati een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba 40 yonoojon ama taon ii mende men kileemaŋa.”

³⁰ Kaen ijoro jero: “Oo Pon, uuga waababoto, niinon mombo qaa gijomambaajon mojen. Ejemba solana 30 taon iikanon mokolon onombagi een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba solana 30 taon iikanon mokolon onomanati een, niinon mono taon ii mende men kileemaŋa.”

³¹ Aabrahamnon toroqen kokaen ijoro: “Pon, nii qaa kotiga Ponnaajon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. Ejemba solana 20 ii taon kanon mokolon onombagi een, gii mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 20 iyonoojon ama taon ii mende men kileemaŋa.”

³² Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen qisiro: “Oo Pon uuga waababoto, niinon mombo somaŋa motoongo koi qaa gijomambaajon mojen. Ejemba solana 10 iikanon mokolon onombagi een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 10 iyonoojon ama taon ii mende men kileemaŋa.” ³³ Kaen amin mori tegoro Ponon Aabraham mesaon keno iinon mombo eleema mirianon karo. Kian.

19

Sodom ano Gomora yonoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Abraham mesaon kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnon taombaa kiropo naguyanon raro. Rama iriima waama joujolongara jen uruamambaajon kema namonon simin kuma usugon kemero. ² Kemeŋ kokaen jero: “Oo eja ponwoina, oro saanon welenqeqegara noo mirinon kan kanagara songbambe niwo motoon ewonŋa. En waama saanon umugawodeen kana toroqen kembao.” Kaen jeroto, yoronon kokaen ijori: “Qaago, noro saanon qenjaaro somben mononon kema ewota.”

³ Kaen ijorito, Lootnon kotiin kaparaŋ koma uruama anŋa mirianon kema ugi. Uma welenqeqeuruta jen koton onono bered yiistya qaa oogi. Kaanagadeen nembanene naanawo meagon on ononon neri.

⁴ Ii neŋ gaon ewowaa ani iikanondeen Sodom ejembanon kan miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonŋa ejemba waŋa ano sagbili ii donon donon ambembo horon kougi. ⁵ * Kouma Lootwaajon kokaen qagi: “Eja woi mare goonon kajaoti, ii daenŋen? Eja nono yorowo serowilin ambombaajon mojon. Kawaajon mono ii uruama nonoonon kamaawu.”

* 19:5: Pon 19.22-24

⁶ Kaen qagi Lootnon nagu metama yonoonon kemen gematanon nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaen injoro: “Alauruna, kaen qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi sarañ laligon kamban monon ejawo mende eri. Ii saanon onoojon uruama kamaawe naa iwoiga ambombaajon mojuti, ii saanon siingia metogowu. Kaento, noo miri waarenanon eja woi urualeema sopa somonjon oronji, iiga mono iwoi kilega mon mende totoon ama orombu.”

⁹ Kaen injoroto, yononon kokaen meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinon koi kan wabaya laligon geenjaajon moroga jen mona uro nonoga pondan jen koton nonomambaajon mojan? Yoronon mende kamaawaoti een, mono geenjo nonoonon kana kakasililin tokoronkota ama gombona.” Kaen jen Loot utangi gemagama keno uma miri naguya qosombombaajon ama nanji.

¹⁰ Kaen ama nanjito, eja woi yoronon borogara boraama Loot horon giliri miri uutanon uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanon seleenjen nanjiti, ii qaagaranon jeri jaagia gooro jibujabu qen nagu mokoloowombaajon koromojoron ama mongama amamaagi. Kian.

Lootnon Sodom goman mesaoro.

¹² Eja woi yoronon Loot kokaen ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinitosauruga tosaana kuuya taon kokanon laligojuti, ii mono unuana taon koi mesaon kembu. ¹³ Nono taon koi men kileen kondemondeembona. Kanageso koi yonoo kakasililimbaajon mamaganon Pombaa jaanon honona qaa qama saama laligogi. Kawaajon iinon wasin norono goman koi men kileen kondemondeembojon koi kajo.”

¹⁴ Kaen ijori moma Lootnon kema qega bunawoita borawoita orombaoti-waajon jero laligoriti, ii kokaen irijoro: “Oro mono alanzañ waari goman koi mesaon kembona. Ponon taon koi tiwilaan kondemondeemambaajon anja.” Kaen irijoro yoronon qaa ii mori gonjeegee tani kolooro.

¹⁵ Goman wengeran suluro Siwe gajoba woi yoronon Loot horon kuun mun kokaen jeri: “Anutunon Sodom yonoo singisonogogiaa irona meleema taongia kondemondeembaa. Giinon yonowo motoon tiwilaawabotiwaaajon mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taon koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaen jeri Lootnon toroqen ezelobezelo ano eja woi yoronon Loot-waa boria qelanjin men embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadeen qelanjin men unuama taon seleenjen kenji. Ponon kaen kiankomun onono. ¹⁷ Taon seleenjen kenji eja woi iyoroononga monon qaa kokaen jero: “Laaligogia anjon kombutiwaajon onjo mono uulanawo misinjon kemaliwu. Gemagianon mende eleema unj dindinagadeen kema balon korianon endu keuma kanon kaanagadeen doron mende ambu. Tiwilaawubotiwaaajon mono baananon eu uma misinjon kemaliwu.”

¹⁸ Kaen jeroto, Lootnon kokaen jero mori: “Oo Ponna, gii mono kaen ambombaajon mende jewa. ¹⁹ Gii wan taraana somonjon kiankoomu somata qendeena goo jaanon onanon kalen morian mokolon welenqeqega koloojento, moba, niinon baananon eu misinjon kemalimambaajon amamaama. Kondemondeen koinon noo qananon uro komumambotiwaa toroko mojen. ²⁰ Moba, taon melaa mon endu ero iijani, iikanon koriga qaagoto, saanon kembonatiwaa so kolooja. Kawaajon saanon jena iikanon misinjon kemalin qeangon laligowona. Goman melaada ii iina kosere ero iikanon saanon kema wan taraanana somongowona.”

* 19:11: 2 Kin 6.18 * 19:16: 2 Piito 2.7

21 Kaen jero moma monnon kokaen meleen: “Ii awaa! Qaa jejani, iikawaajon kaanagadeen saanon wambelaan gomaŋa. Taon melaa iikawaajon jejani, ii mende men kileemaŋa. 22 Ii mende men kileemaŋato, on mono uulanawo iikanon misingon kemaliwu. Iikanon mende keugi kambaŋ batuya kokaamba niinon iwoi mon amambaajon amamaamaŋa. Ono wala iikanon keugi iikawaa gematanon saanon jen kotowe kondemondoen asugiwaa.” Lootnon taombaajon ‘melaada’ jerotiwaaajon ama taon iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Ponnon Sodom ano Gomora kondemondeno.

23 Ween kouro Lootnon Zoar taanon keuro. 24 * Keuro Ponnon jero sombinonja salfa jamo geriawonon ii kon kaanja Sodom ano Gomora yonoo qagianon kamaan turun onono. 25 Turun onoma kanon taon woi ii ano gomaŋ koria kuuya kosogaranon eji, ejemba kuuya iikanon laligogiti ano gere kasa iwoi tongonja balon iikanon eroti, ii men kileen onondabororo. 26 * Lootwaa embianon loya otaan kema mombo eleema gematanon uun iikanondoen letoma sii jamo koloon tando kaanja nano.

27 Aabrahamnon umugawodeen waama wala Pombaa jaasewanonon nama qaa amin moriti, iikanon keno. 28 Iikanon kema nama Sodom, Gomora ano gomaŋ koria somata kuuya kaambaagen uuro keno balon iikanon kaaso injanja somatanon kululuun waaro iiro. Ii gere somata jen kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. 29 Anutunon balon koria iikawaa taonja taonja men kileen kondemondoenoti, kambaŋ iikanon Aabraham romonon muro. Beeta Lootnon taon iikanon laligoro ii meleeno kemebombaajon angi Anutunon kambaŋ iikanonadeen jen kotoro Loot kondemondoen iikawaa uutanonja wama kagi. Kian.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

30 Lootnon Zoar taanon laligomambaa toroko moro. Kawaajon borawoita uruama Zoar mesaon balon baanawo kanon kema ragi. Borawoita woi yorowo kobaa uutanon en waama laligogi. 31 Iikanon laligon borata somatanon kambaŋ monnon kogaaajon kokaen jero: “Anaraa mannanonon eja wanja kolooja. Ejembanon gomaŋ so agimin aon merabora mokolon onomakejuto, balon kokanon eja mon norombaatiwaaajon mende laligoja. 32 Kawaajon saanon kana mannara wain apu muri nen uuta enkalolon kolooro iwo en koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

33 Kaen jen gomantiina iikanonadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro datanon kema iwo ero. Naa kambaŋon koorononon karoti ano naa kambaŋon waaroti, ii mannanon mende moro.

34 En waama borata somatanon koga kokaen ijoro: “Niinon woran gomantiina mannawo ejenja. Saanon kete gomantiina kaanagadeen wain apu mombo muri nen uuta enkalolon kolooro giinon mono kema iwo ewao. Kaen en mannaanonon koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

35 Kaen jen gomantiina iikanon kaanagadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro koganon kema iwo ero. Naa kambaŋon koorononon karoti ano naa kambaŋon waaroti, ii mannanon mende moro.

36 Kaen anitiwaaajon motoongara mangaraa koro ani. 37 Borata somatanon mera ejaga men qata Moab (mannanonon) qaro. Moab iwaa gbiliurutanon

* 19:24: Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * 19:26: Luuk 17.32

koloon seisei ama kougi kambaŋ kokaamba kaanagadeen qagia Moab kanageso qamakejon. ³⁸ Borata gosoganon kaanjadeen mera ejaga men qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanon koloon seisei ama kougi kambaŋ kokaamba kaanagadeen qagia Amon kanageso qamakejon. Kiaŋ.

20

Abraham ano Abimelek.

¹ Abrahamnon Mamre goman mesaon toroqen Saut waagen distrik qata Negew kanon kema goman qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranon laligoro. Kawaa gematanon toroqen taon qata Gerar kanon kema tawagadeen laligoro. ²* Kanon laligon ejemba ii kokaen injoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaen injoro Gerarwaa kin Abimelek iinon qaa ano keno Saara wama jin karon mirianon kagi.

³ Kaen angito, Anutunon gomantiina monon Abimelekwaanon kan gaonon kokaen ijoro: “Emba bunja qen aojaŋi, ii eja mombaa embiaga. Kawaa jon gii mono iwaajon ama koomuwaa bunjaga koloowaga.”

⁴ Kaen ijoroto, kin Abimeleknon Saara mende merotiwaajon ama kokaen jero: “Pon, nii singisongowaa qaana qaa. Kawaa jon giinon nii ano kanagesouruna nono een toton tiwilaan nonombabo. ⁵ Abrahamnon mono ano kokaen nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanon kaanagadeen kokaen nijoro: ‘Abraham ii naanaga.’ Kawaa jon uunanon gbingbaon mende ero emba ii jewe karo boronanon kaamaa mon mende anjeŋa.”

⁶ Kaen jero Anutunon gaonon kitia kokaen ijoro: “Qaa jejaŋi, ii onanon. Goo uuganon gbingbaon mon mende ero goonon karoti, ii mojen. Kawaa jon giinon emba ii oosirin noo jaananon singisongo ambabotiwaa jon sopa somonjon goma laligowe. ⁷ Kawaa jon emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanon goojon qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi een, qaa koi mono onanon moba: Gii ano tinitosauruga on mono kuuya komuwuya.”

⁸ Qaa kaen ijoro kinon moma umugawodeen waama pon jawinuruta kuuya onono ajoroogi Ponon qaa kuuya jeroti, ii injoro moma aarun lalaŋanin toroko mamaga mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknon Abrahambaa jon qaa ano uro kokaen jen qisin muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinon naa bologa mon ama gombe giinon kondona singisongowaa qaa lombotanon mono nii ano kanagesona noo sopa toton utanon laligojuti, nonoo qanananon umambaajon anja? Giinon iwoi mende aana so ii sonjo waleema ama nona. ¹⁰ Giinon mono kania naambaajon sili ii anjan?” Kin Abimeleknon Abraham kaen qisin muro.

¹¹ Qisin muro kokaen meleeno: “Niinon qaa ii kokaen romonjon jewe: ‘Balon kokawaa kanageso ononon Anutu waa jeta uuguwubotiwaa jon toroko mende mobuyaga. Kawaa jon nii embanaa jon ama nugi komu mambo.’ ¹² Iinon onanon naanaga, maŋnaa borata kolooja. Nemunaa borata mende koloojiwaa jon ii embana mewe. ¹³ Anutunon maŋnaanon miri mesaon mongen kemaŋiwaa jon nijoroti, niinon kambaŋ iikanon Saara kokaen ijowe: ‘Anara daen daen kemboti, iikanon noojon naanaga jewa. Kaen ama iikanon nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknon Abrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjadeen lama bulmakao ano welenqege ejemba ii kaanjadeen muro. ¹⁵ Mun qaa kokaen jero: “Moba. Noonon balon koi wosoganon

* **20:2:** Jen 12.13; 26.7

aji, iikanonj mono geengaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jen Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinonj monen silwa jamo 1000:baa so naanga mube kanonj tawaga koloaja. Tawa kanonj kaniaga qendeen ejemba kuuya giwo laligojuti, iyonononj ii iima kokaen jen moma yagowu, ‘Singisonjgowaa qaaya ii Saarawaanonj mende eja.’ ” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabahambaa embia Saarawaajonj ama Ponjonj emba kuuya kinj Abimelekwaaw miri uutanonj laligogiti, iyonoononj mera memewaa kania somonjgoro. Kawaaajonj Aabahamnonj Anutuwaajonj qama kooliro Abimelek menj qeangoro. Kaanagadeen embia ano welenqege embauruta menj qeangonj onono mombo meraboragiawo koloogi. Kianj.

21

Aisak kolooro.

¹ Ponjonj Saara kalenj morianj mumambaa qaaya jen somonjgoro eroti, iikawaa so ii galenj koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranonj koro ano Aabahamnonj eja wanja kolooro kilenj iwaa meria ejaga mero. Anutunonj mera koloowaatiwaa qaaya walawala jen somonjgorotiwaa so ii mono kamban iikanonjadeen kolooro. ³ Saaranonj Aabahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknonj weenja 8 kolooro kamban kanonj Anutuwaaw aiweseya selianonj kotoro. Anutunonj qaa jenj kotoro erotiwaaw so ii kotoro. ⁵ Aabahamnonj yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranonj qaa kokaen jero: “Anutunonj jomo mokolonj nono. Kawaaajonj daenj yonononj noo sunduna mobuyati, iyonononj mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jenj toroqen kokaen jero: “Saaranonj mera galenkonkonjaga koloowaati, morononj qaa ii walawala moma Aabahambaaajonj jenaga? Kaen qaagoto, kamban kokaamba iinonj eja wanja kolooro niinonj kilenj iwaa meria mejenj.” Kianj. ⁸ Aisaknonj somariinj aju mesaoro weemboria iikanonjadeen Aabahamnonj nene lomban somata ano.

Saaranonj Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaronj Aabahambaa meria Ismael meroti, iinonj kamban monjonj koga Aisak mepaegonj gonjgeege ama muro Saaranonj ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Aabaham kokaen ijoro: “Welenj embawaa merianonj mono noo merana Aisakwo goononj ilawoila ii mende mendeema bunja qenj aowaota. Welenj emba ii ano meria ii mono konjona kembao.”

¹¹ Saaranonj qaa ii jeroti, iikanonj Aabahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaaajonj ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunonj ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano welenj embaga Haagar yorojonj mono uugoojonj somata mende moba. Aisakwaaw gbiliuruta yononondeen mono goo qabunjaga bosima laligowuya. Kawaaajonj Saaranonj qaa gijoji, ii kuuya mono moma tenj komba. ¹³ Welenj embagaa merianonj goo gbiliga koloojiwaajonj niinonj ii kaanjadeen koloonj seisei mube gbiliurutanonj kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Aabahamnonj enj gomaamba totoonjonj waama nene tosia menj apu jua lama selianonj memeta kanonj apu kosonj kanj Haagarwaaw sawinjonj ama meriawo wasinj orono mesaonj keni. Kema Beerseba balonj qararanjonjonj keuma liligonj laligori. ¹⁵ Laligori lama selianonj apu menj kenoti, iikanonj qaono meria ii bambanj mombaa baatanonj ano

* **21:2:** Hib 11.11 * **21:4:** Jen 17.12; Apo 7.8 * **21:10:** Gal 4.29-30 * **21:12:** Room 9.7; Hib 11.18

ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romongoro: “Merananon jaana qaganon komuwaati, ii iimambaaon amamaan doomorona mojen.” Kaen romongon mou motogi kenjiwaa so sigenjigen kema rama silama saaro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunon moro gajobayanon siwenonga Haagarwaaon qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanon laligojan? Keega mono mende moba. Meranon endu en saaji, Anutunon saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononga kobibiina waaro borianon men migigiin muba. Niinon ii kanagen koloonseisei mube gbiliurutanon sein kanageso somata qabunagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanon kaen jero Anutunon jaaya metooro uun apu ronja mon iiro. Ii iima lama selia men kema kanon apu koson kan meria muro nero. ²⁰ Anutunon Ismaelwo nano somariin balon qararanonkononon laligon idon nene ejaga kolooro. ²¹ Balon gbangbarasia qata Paran kanon laligoro nemunanon Iijipt kantrinonga emba mon men embiaga muro. Kianj.

A Abraham ano Abimelek yoronon uusoomongo ani.

²² * Kamban kanon Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galena qata Fikol yoronon Aabrahambaaon kokaen jeri: “Giinon ilawoila kuuya ama menkejani, Anutunon mono iikanon giwo namakeja. ²³ Kawaajon giinon mono kete kokaamba Anutuwa jaanon jojopan qaa kokaen jengo jen kotiiwa: ‘Niinon gii, merauruga ano gbiliuruga onowo ononkakale mon mende ama laligomanja.’ Kaen jen kotiin niinon kiankomun goma laligoweti, iikawaa so giinon mono kaanideen balon koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii goman kokanon wabaga koloon laligojan.”

²⁴ Kaen jeri Abrahamnon kokaen jero: “Niinon jojopan qaa ii saanon jengo jen kotiimanja.”

²⁵ Kaen jeroto, Abimelekwa welenqeqeurutanon apu ron mon iyangiaajon angon kongiti, Abrahamnon iikawaajon Abimelek jen muro. ²⁶ Jen muroto, Abimeleknon kokaen meleema jero: “Moronon sili ii anoti, ii niinon mende mojen. Geengo iikawaa qaaya mon wala mende jena moma laligon keteda koi qaa ii mojen.”

²⁷ Kaen meleema jero Abrahamnon kema lama ano bulmakao men kan Abimelek muro kamban iikanondeen batugaranon soomongo ani. ²⁸ Iikaen ama Abrahamnon lama tuungianongaga lama embia melaa 7 metogon mendeema onono yangiodeen nanji.

²⁹ Kaen nanji Abimeleknon Abraham kokaen qisinj muro: “Lama embia melaa 7 gosin endu ama onona yangiodeen nanjuti, ii kania naambaaonja?”

³⁰ Qisinj muro kokaen meleeno: “Niinon apu ronja koi osowetiwaa qaaya jeweti, ii moma laarijan i een, lama melaa 7 koi mono noo boronanonga bunja qen aona noo qaanaa dangunuya koloowaa.” ³¹ Kaen meleema eja woi ii balon kanon nama jojopan qaagara jengo jen somongon aori. Kawaajon goman iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanon soomongo kaen ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galena Fikol yoronon waama eleema Filistin yonoo balonon keni. ³³ Keni Abrahamnon beren gere mon Beerseba goman iikanon komoma Pon Anutu ben kombombanja iwaa qata qama kooliro. ³⁴ Qama koolin nama Filistin yonoo balonon kamban koriga wabaga koloon laligoro. Kianj.

* **21:22:** Jen 26.26 * **21:31:** Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopan qaawaa apu ronja.

22

Anutunonj Abraham anjotete menj muro.

¹ * Iwoi ii kolooro kambañ tosia tegoro Anutunonj Abraham anjotete menj muro. Qata “Abraham!” qaro iinonj “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

² * Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganonj jopagonj munkejanj, ii mono wama Moorja balononj kema baanja monj gendeema gomanjati, iikanonj uma ii noo siimolonj oowa.”

³ Kaenj ijoro Abrahamnonj enj gomaamba totoonjanonj waama donji qaganonj dunj raraya meagonj welenqeqeya woi ano meria Aisak unuano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranonj ama unuama Anutunonj balonj ijoroti, iikanonj keno. ⁴ Kema laligonj weemboria karonja kanonj jaayanonj unj waama balonj ii iiro koriganonj ero. ⁵ Ii iima welenqeqewoita ii kokaenj irijoro: “Oro donjiwo koi rari nii ano mera norononj endu kema Anutu waeya menj mepeseenj mombo eleema oroononj kawota.”

⁶ Abrahamnonj kaenj irijonj siimolonj oonjoombaa gere boranjawo menj meria Aisakwaa sawinjanonj ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaenj mero motoongara keni. ⁷ Kaenj kema Aisaknonj doronj ama manja Abraham kokaenj ijoro: “Ama!” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Wae, merana naama?” Kaenj meleeno kokaenj qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi menj kajoto, siimolonj oonjoombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaenj qisiro manjanonj kokaenj meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolonj oonjoombaa lamaya monj mokolonj norombaa.” Kaenj meleeno toroqenj motoongara keni.

⁹ * Kema Anutunonj balonj jeroti, iikanonj keuma nama siimolonj oonjoombaa alataya monj menj gere iikawaa qaganonj ama arengoro. Arengonj meria Aisak somonjonj alatanonj gere qaganonj ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajonj boria boraama soo kopinjanonja horomambaajonj ano. ¹¹ Soo horomambaajonj ano iikanondeenj Pombaa gajobanonj Siwenonja Abrahambaajonj kokaenj qaro: “Abraham, Abraham!” Kaenj qaro “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

¹² Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Boroga mono merawaa qaganonj mende amba. Iwaa qaganonj iwoi monj mende amba. Giinonj meraga motoongoro soro ii noojonj mende anjonj konjanjwaajonj kanaga kete kokaenj moma yagojenj: Gii Anutuwaawaa qaa jeta uuguwabotjwaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaenj ijoro iikanondeenj ataama unj iiro lama ejia monj ilianonj gere bambanjawononj giliro kemero nano. Ii iima kema menj kanj meriaa kitianonj lama iikanonj siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaajonj Abrahamnonj balonj iikawaa qata ii ‘Ponjonj mokolonj norombaa,’ jenj qaro. Kambañ kokaamba kaanjiadeenj qaa kokaenj qamakeju: “Ponjonj ii baajanonj mokolonj norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanonj Abrahambaajonj Siwenonja mombo kokaenj qaro indinja woi kolooro: ¹⁶ * “Ponj niinonj kokaenj jejenj: Neeno neenaa qananonj qama jojopan qaa kokaenj jenjo jenj kotiijenj: Giinonj sili koi ama meraga motoondago ii noojonj mende anjonj konjanj, ¹⁷ * iikawaajonj niinonj onjanonj gii kotuegonj goma kolonjseisei gombe gbiliuruga yonjononj honombononja qaa seiwuya. Seigi jangogianonj mono sombinj kanakeewambaa senjelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanonj sakasinj enj kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yonjononj mono kotiinj kereurugia unj haamo ama siti balonjia unuama anjonj koma laligowuya. ¹⁸ * Giinonj noo qaana

* 22:1: Hib 11.17-19 * 22:2: 2 Kor 3.1 * 22:9: Jei 2.21 * 22:16: Hib 6.13-14 * 22:17: Hib 11.12 * 22:18: Apo 3.25

ten konjani, iikawaajon goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanon kaen ijoro Abraham meriawo eleema welenqeqewoita yoroonon kema aitonjon motoon Beerseba gomanon kenji. Abrahamnon Beerseba goman kanon opo sel kuuna mororonjon laligoro. Kian.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kamban tosia tegoro buzu qaa mon kokaen anji Aabrahambanon karo: “Milkanon kaanjadeen nemunga kolooja. Inon koga Naahorwaa merauruta tosaana onono.” ²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanianon Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanianon Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnon Rebekawaa managa kolooro. Milkanon Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewana mende memeta qata Reuma iinon kaanjadeen merauruta tosaana onono. Yonoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kian.

23

Saaranon komuro.

¹ Saaranon laligon uro yambuya 127 kolooro. Saaranon yambu iikawaa so laligoro. ² Laligon Keinan balonon goman qata Kiriya Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanon komuro. Komuro Abrahamnon iikanondeen embiaajon jingen qama saamambaajon keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaon kema nama Hit ejemba ii qaa kokaen injoro: ⁴* “Nii onoo batugianon waba kan tawatawa laligojen. Kawaajon onjo mono balongiaa bakaya mon kokaamba nonji sewana mewe qasirina kolooro alauruna yonoo qamogia iikanon ama ron koma onjomakemana.”

⁵ Qaa kaen injoro Hit yononon meleema kokaen jegi: ⁶ “Oo eja pon, gii saanon nonoonon qaa koi moba. Gii nonoo batunananon Anutuwa eja jawina laligojaniwaaajon ama qasiriga ainganon daenkaya iima sororogon mewaatiwaaajon mojanji, iikanon mono saanon qamoga ron komba. Giinon qamoga oson ron komana jena nonoononga mononon ii mende anjon koma gombaa.”

⁷ Kaen jegi Abrahamnon waama balon toya Hit ejemba yonoo wosogianon kemen usugon onono. ⁸ Usugon onoma nama yonoojon qaa kokaen jero: “Niinon qamona oson ron komaniwaaajon saanon jewuti een, mono noonon qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanon kema qaa jena koi toroqen jen kuun mubu. ⁹ Kuun mugi moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloon gawonaa jaanaagen eji, mono ii jen tegoro sewana memana. Mono qisigi sewana dawi jen tegoro sewana kuuya mewe noonon qasirina onoo batugianon ewaa.”

¹⁰ Kaen jero Efronon alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyonoo batugianon raro qaa geja ama mogi Efronon Abraham kokaen meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponna, kaen qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinon balon korja ii ano kobaa iikanon nanji, ii kalenaga gonjen. Neenaa kanagesouruna yonoo jaagianon nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanon iikanon oson ron komba.”

* **23:4:** Hib 11.9, 13; Apo 7.16

¹² Kaen jero Aabrahamnon balon toya yonoo wosogianon mombo kemen usugon onono. ¹³ Usugon onoma nama yonoo jaagianon Efron kokaen ijoro mogi: “Noonon qaa koi mono geja ama moba. Giinon saanon kaen anagato, niinon mono balon koria iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanon jen tawa mena niinon qamona iikanon oson ron komanja.”

¹⁴ Kaen ijoro mogi Efronon Aabraham kokaen meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponna, noonon qaa koi mono geja ama moba. Balon iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaajon ama kanon mono anaraa batunaranon iwoi omaya kolooja. Kawaajon qamoga saanon iikanon oson ron komba.”

¹⁶ Kaen meleema muro moma Aabrahamnon balon sewanja jangoya Efronon Hit kanageso yonoo jaagianon jero mogiti, iikawaa uumotoon ano. Jangoya silwa kota 400 ii konkororo ejembanon kamba kanon sewanja soya jegi eroti, iikawaa so monen ii gosin muro.

¹⁷ Kaen muro Efrombaanon balon koria Mamre kosianon Makpela kanon eroti, kobaa iikanon nanoti ano gere kuuya balon kawaa jawo uutanon nangiti, iikawaa qaaya jen tegoro. ¹⁸ Qaaya jen tegoro Aabrahambaa bunja kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyononon tawa ii iigi bunyaya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanon Aabrahamnon embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanon oson ron kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianon balon koria qata Makpela kanon eja.

²⁰ Kaen kolooro balon koria ano kobaa iikanon nanji, ii Hit kanageso yononon Aabrahambaa bunja qen mugi qasiria kolooro. Kianj.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnon eja waja kolooro Anutunon iwoi kuuya ama meroti, iikanon ii kotuegon muro laligon kouro. ² Kaen ama kamba monon miriaa welenqeqe jawinaja waja, miria uutanon ilawoila en muroti, iikawaa galenja iwaajon qaa kokaen jero, “Gii mono qaaga jen kotiiwaatiwaajon boroga noo tawonaa baatanon amba. ³ Kaen ama Ponj, Siwe ano namo yoro Anutugaraa qatanon jojopan qaa kokaen jewa: Niinon Keinan kanageso yonoo batugianon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii yonoo naan boragiaga mon mende men muba. ⁴ Kaen qaagoto, gii mono neenaa kantrinon kema tinitosauruna yonoononga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaen jero welenqeqe jawinanon kokaen qisin muro: “Kema jewe emba kanon niwo balon kokanon kamambaaajon togowaati een, niinon mono nomaen amanja? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanon mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaen qisin muro Aabrahamnon kokaen meleeno: “Qaago totoon! Gii noo merana wama kanon mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Ponja Anutunon nii manjaa mirinon ano kolokoloo kantrinanonga qaa kokaen jero mobe jojopan qanon somongon nuano kawo: ‘Niinon balon koi mono goo gbiliuruga yonoo bunja qen onomanja.’ Kawaajon iinon mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinon saanon meranaa emba ii iikanonja wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanon giwo kamambaa togowaati een, jojopan qaaga koi kanon mono mende toroqen somongon gombaa. Noo merana ii mono mende totoon wama iikanon eleema kembao.”

⁹ Kaen jero welenqege jawinanon qaa ii jen somonjon mun jojopan qaanon jen kotimambaajon boria somataya Aabrahambaa tawo baatanon ano.

¹⁰ Kaen jen kotiin nama somatayaanon kamel 10 ano iwaa kowianonja iwoi akadamugiawo kania kania motoonj mero. Ii menj mesaon Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj lalig-
 oroti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleengenj apu ronja eroti, iikawaa kosianonj kameluruta onoono simingia misigonj kemenj haamo megij. Ween jaaya kememambaajon ano taononja emba yonononj apu kosowombaa-
 jonj apu ronjononj kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaen qama kooliro: “Oo Ponj, somatana Aabrahambaa Anutuya, gii mono kete toomorianj noma somatana Aabrahambaajon qaa jen somonjonati, iikawaa honjononj asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu ronj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba sarañurugia yonononj apu kosowombaajon kawuya.

¹⁴ Kagi kokaen koloowaatiwaajon qama koolijen: Niinonj emba sarañ mombaajon kokaen jemaña: ‘Gii saanonj koworañengja meeranjonja apu newenaga.’ Kaen jewe iinonj kokaen meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaanagadeen apu unuagimaña.’ Kaen nijowaati, emba sarañ iikaya giinonj welenqege ejaga Aisakwaa bunja qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaen kolooro giinonj somatanaaonj qaa jen somonjonati, iikanonj honjowo kolooja, kaen momaña.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba monj qata Rebeka iinonj koworañen sawinanonj anjon apu ronjononj karo. Iinonj Aabrahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainainjowo totoonj kolooro emba sarañ jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaañ apu ronjonj kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqege jawinanonj uulanjowo iwaa kosianonj kema kokaen jero: “Gii saanonj koworañenganonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaen jero kokaen meleeno: “Oo ponña, saanonj newa.” Kaen jen uulanjowo koworañenja borianonj menj kamaañ meeranjonoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaen jero: “Niinonj kameluruga yonoojonj kaanagadeen apu kosonj onombe nenj kema negi unuro mesaowu.” ²⁰ Kaen jen uulanjowo koworañenanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qikqigonj kema apu ronjonj apu kosomambaajonj kemenj kameluruta kuuya yonoojonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaen ano welenqege jawinanonj goronj nama ii tororo iima kokaen moma romonjonoro: “Onjononj, Ponjononj kana koriga koi kajeñatiwaa moriaña ii mono kokaen kondooro asugija me nomaen?”

²² Kaen romonjononj nano kamel yonononj apu nedaborogi welenqege jawinanonj moponj (pinjonj) goulonj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewanjononj ama borojenjenj goulonj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaen qisijn muro: “Gii morowaa borataga? Mangaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobenaga.”

²⁴ Kaen qisijn muro kokaen meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Nonoononj lolo hai ano kamel yonoo loloo qaqanonj neneya ii mamaga raja ano gomantiinja gaon ewutiwaa titinja ii kaanagadeen saanonj nanja.”

* **24:10:** Aram: qa ii kambañ kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

²⁶ Kaen jero welenqege jawinanon namonon kemej usugon Pombaa waeya mej mepeseero. ²⁷ Mepeseen kokaen jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, niinon gii mepeseen gonjen. Giinon somatanaajon kalen moriambaa qaaga jen somonjonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Ponj giinon nuana kana koriga koi kanj laligon somatanaa tinitosauruta yonoo mirinon koujen.”

²⁸ Kaen asugiro emba sarañon uulanawo qiqigon kema iikawaa sunduya ii nemunaa sumanjuruta mirinon laligogiti, ii injoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naanja qata Laban laligoro. Iinon ii moma Aabrahambaa welenqege jawina iimambaañon uulanawo seleeñen apu roñanon qiqigon keno. ³⁰ Naanja borianon goul borojenjen ano sewañanon goul mophon raro iiro naanja Rebekanon welenqege jawinanon qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanon keno. Kema apu roñanon keuma eja ii iiro kanon kameluruta yonoo kooronjianon nano. ³¹ Nano kokaen jero: “Ponjon kotuegon gono laligojani, gii mono kana mirinon kembo. Seleeñen kokanon mende namba. Niinon ononja ewutiwaa miria ano kameluruga yonoo duñ kaanjadeen meweñgojen.”

³² Kaen jero welenqege jawinanon mirinon karo kamel qagianon esuhina raroti, ii Labanon mesuma mero kamaaro jero kamel yonoojon loloo hai ano qaganon nene meñ kan ononji. Welenqege jawin ano iwaa ejaurutanon kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanjadeen motoon koson kan ononji. ³³ Kawaa gematanon nene welenqege jawimbaa batanon konjito, iinon kokaen jero: “Wala qaa meñ kajeni, ii jewe mogigo mono nene koi nemanja.” Kaen jero Labanon kokaen jero: “Ti saanon jena mobonja.”

³⁴ Kaen jero kokaen injoro: “Niinon Aabrahambaa welenqege ejaga kolojen. ³⁵ Ponjon somatana hononja qaa kotuegon muro eja uuta esuhinawo koloñ laligoja. Ponjon lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenqege eja ano emba ano kamel, donji ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinon emba waja toton koloñ kamban kanon somatanaajon meria mon mero. Mananon esuhinaya kuuya ii meriaajon bunja qen muro laligoja.

³⁷ “Somatananon niinon jojopan qaa kokaen jemambaañon jen koton nono: ‘Niinon Keinan yonoo balonon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii Keinan yonoo naamboragiaga mon mende meñ muba. ³⁸ Kaen qaagoto, gii mono mannaa goman mirinon neenaa tinitosauruna yonoonon kema meranaa emba ii iikanonja wama kawa.’

³⁹ “Kaen nijoro somatana ii kokaen qisin mube, ‘Niinon kema jewe emba kanon niwo mende kawaati een, niinon mono nomaen amanja?’ ⁴⁰ Kaen qisin mube kokaen meleeno: ‘Niinon Pombaa jaanon kema kan ama meñ laligoweti, iinon mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanon tomorianawo koloowaa. Kaen neenaa mannaa goman mirinon kema tinitosauruna yonoononja meranaa emba ii meñ kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yonoonon kema jojopan qaa nojon jenati, iikanon mono kawaa gematanon mende toroqen somonjon gombaa. Emba mon mende gombuti een, giinon kilen jojopan qaa iikawaa kasanonja loloowaga.’

⁴² “Kaen jero kete apu roñanon kouma nama kokaen qama koolijen: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, nii kana koriga kajeni, ii mono uuainjaa so mona tomorianawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinon apu roñ kokawaa kosianon nanjen. Kokaen nambe emba sarañ monon apu kosomambaañon karo niinon ii kokaen ijomanja: “Gii saanon koworanjanonja apu melaa mon nona newenaga?”

⁴⁴ Kaen jewe iinon kokaen meleema jewaa: “Saanon nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen koson onoma.” Kaen meleema jewaati een, niinon iikawaajon kokaen moma: Pon giinon ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaajon meweengojan.’ ⁴⁵ Uunanonga qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeen Rebeka iinon koworanen sawinanon angon iikanon kajaa. Kan apu rononon kemen apu kosoro niinon iwaajon kokaen jejena: ‘Saanon apu mon nona newenaga.’

⁴⁶ “Kaen jewe iinon uulanawo koworanen sawinanonga mero kamaaro kokaen jejaa: ‘Saanon nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen onombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanagadeen apu unuagija. ⁴⁷ Unuagiros kokaen qisin mujen, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisin mube kokaen meleenja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleenon niinon mopon sewanon mondon borojenjen borianon mewe uja. ⁴⁸ Kamban iikanondeen namonon kemen usugon Pombaa waeya men mepesejena. Anutu somatana Aabrahambaa Pononon mono kana dindina nuano somatanaa kogaa mirinon kan esia meriaa embiaga koloowaatiwaajon mokoolojen. Kawaajon Pon mepeseen mujen.

⁴⁹ “Kaen kan koi nanjen. Kawaajon on somatana isosoron sakituru koloojutiwaa qaaya pondan otaan kiankomun mujuti een, ii mono qendeema jegi moma. Kaen mende ambuti een, qaa ii kaanjadeen jegi moma. Ii moma mongen eleema kemambaajon romongoma.”

⁵⁰ Kaen jedabororo Laban ano Betuel yoronon kokaen meleema jeri, “Qaa koi Pombaangga kaja. Kawaajon noronon qaa kaen me kaen jewotiwaa so qaago. ⁵¹ Moba, Rebekanon koi nanja. Ponon jenmindin anjiwaa so saanon ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

⁵² Kaen jeri qaagara moma Aabrahambaa welenqege jawinanon kamaan Pombaa jaanon namonon kemen usugoro. ⁵³ Usugoro tegoro waama gesianonga goul ano silwa akadamuya iima-ainaingiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaanjadeen kalen iwoi tosia sewangia somata ii nemun naan orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyononon nene qaan nen rama rama goman tiiro egi. Egi goman ano waagi welenqege jawinanon kokaen jero: “Saanon wasin nongi somatanaanon kema.”

⁵⁵ Kaen jeroto, nemun naan yoronon kokaen meleen, “Saanon naamboranara mesaona torogon kamban tosaan weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanon saanon ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaen meleenito, welenqege jawinanon kokaen meleema jero mogi, “Welen kanana kajeni, ii Ponon kotuegoro toomorianawo kooloja. Kawaajon kambana mono mende qen koriiwu. Mono wasin nongi saanon eleema kema somatanaanon keuma.”

⁵⁷ Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanon emba saran ii qaji karo iyan qisin mubon.” ⁵⁸ Kaen jen Rebeka qari karo kokaen qisin muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojan me qaago?”

Qisin muri “Saanon kema,” jero.

⁵⁹ Kaen jero nama naamboragara ii welen embiawo wasin orongi Aabrahambaa welenqege jawin ano iwaa ejauruta yononon ii uruama kembombaa angi. ⁶⁰ Kembombaa angi kanon nemunman naan koanurutanon Rebeka kotuegon mun kokaen jegi,

“Oo naan boranana, Ponon saanon koloonseisei gono giinon gbiliuruga milyona milyona yonoo bemunjalegiaga koloowa. Yononon mono kotiin kereurugia unun haamo ama

siti balongia unuama angon koma laligowu.”

⁶¹ Kaen jegi tegoro Rebekanon welenqege embauruta yonowo waama kamel qagianon uma rama welenqege jawina otaan kenji. Jawin iinon Rebeka wama galej kono eleema kana kenji. ⁶² Kema kema Keinan balonon kougi. Aisaknon balon kawaa Saut leegen distrik qata Negew kanon laligon kamban iikanondeen apu ron qata Ber Lahai Roi † ii mesaon balon qararanjonkononon kan laligoro. ⁶³ Kan laligon goman tiimambaa ano kanon kuuna mesaon balon koria somata kanon kema liligon qaa romongon jaa rin waama iiro tosanon kamel qagianon rama iwaa kosianon kawombajaan kagi.

⁶⁴ Kaen kagi Rebekanon jaa rin waama Aisak iima kamel qaganon raroti, iikanonadeen uulanawo lugun namonon kamaaro. ⁶⁵ Kamaan welenqege jawinaajon qisin kokaen jero, “Eja balon korianon endu nama jaasewan qen nonoma kaji, ii moronon?” Kaen jero kokaen meleeno, “Iinon mono somatanaa meriaga.” Kaen meleeno moma wan kawasena horon jaasewana esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonjon welenqege jawinanon iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknon Rebeka wano nemuna Saarawaa opo sel kuunanon uma laligoro kanagen mero embia kolooro uutanon jopagon mun laligoro. Aisakwaa nemunanon komuro wosobiri uutanon laligorotiwaajon ama ulunkoleja kaen mokolooro. Kian.

25

Aabrahambaa esa ambouruta tosaana

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknon emba mero manja Abrahamnon embia mon qata Katura mero. ² Mero Keturanon Aabrahambaa merauruta kokaen onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanon merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo mangaraga kolooro. Dedan iinon Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yonoo benisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloon laligogi. Kian.

⁵ Abrahamnon esuhinaya kuuya ii meria Aisak buna qen muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wangia mende memeta yonoo meraurugia yonoojon kalen iwoi jan qen mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligon wasin onono dagia Aisak mesaon balon mon ween koukoutanon baagen kanon kenji. Kian.

Aabrahamnon komuro ron konji.

⁷ Abrahamnon laligon kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro ko-muro. ⁸ Laaligo yambuyaa jangoyanon uuta koloon sokono waziin eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yoronon mangaraa qamoya menj kema Makpela kobaanon ron koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balon korianon Mamre goman mirinona ween koukoutanon baagen eja. ¹⁰ * Aabrahamnon balon koria ii Hit kanageso yonoononga sewana meroti, iikanon ii ano embia Saara ii ron koma orongi. ¹¹ Aabrahamnon komuro Anutunon meria Aisak kotuegon mun laligoro. Iinon Negew balonon apu ron qata Ber Lahai

† 24:62: Apu ron: Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ron * 25:10: Jen 23.3-16

Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronɔ) iikawaa kosianon rama laligoro. Kian.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

¹² Iijipt emba Haagar iinon Saarawaa welen embia laligoro Aabrahamnon mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengia kokaen: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano koloogitiwaa arengia ii kokaen: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanon Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqen Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanon kaen koloon asa tuungia 12 koloon laligon kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuun tambogia ano jigo mirigia kaanagadeen gama men laligon kougi.

¹⁷ Ismaelnon laligon kouro yambuya mindirin 137 kolooro komuro. Kaen eja waja koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yononon koriganon koriganon deema kema laligon balon qagara Hawila ano Suur yoro batugaranon goman men laligogi. Gomangia ii Iijipt kantriwaa jawoyanon ga kanain ween koukoutanon Assiria waagen kenjiti, kana iikawaa kosianon kanon eja. Ismaelwaa gbiliuruta yononon Aabrahambaa gbiliuruta tosaan kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kian.

Iisoo ano Jeikob yoronon koloori.

¹⁹ Aabrahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: Aabrahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknon yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinon ga Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naan ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianon arun laligorotiwaajon ama Pon gama koolin muro. Qama koolin muro qamakoolia moro Rebekanon koro ano. ²² Koro ano merawoi yoronon nemungaraa goron uutanon utama aori. Ii moma kokaen jero: “Iwoi koi kaan ii mono naambaajon asugin nonja?” Kaen jen kema iikawaajon Pon qisin muro.

²³ * Qisin muro kokaen ijoro:
“Goo goron uuganon tuun woi yonoo benisigiaga ejao.

Iyoroonon ga kanageso woi asugin deema laligowuya.
Ejemba tuun monon tuun alia unuugun ku-usungia kotakota koloowuya.
Datanon koga welen qen mun laligowaa.”

²⁴ Mera meme kabanon kan kuuro goron uutanon mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goronanon ga asugiroti, iwaa selianon jejegbili kolooro sele juyanon selia kuuya sokoma ero. Kawaajon qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kanianon koganon Iisoowaa kana gbakoyanon borianon men asugiro. Kawaajon iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknon yambuya 60 kolooro kaban kanon Rebekanon merawoita woi ii orono. Kian.

Iisoonon borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyoronon asugin somariiri Iisoonon boronon gawombaa kania tororo moma yagon pondan jolonon laligomambaajon moroto, koganon eja bonjon koloon kaparan koma mirinon laligoro. ²⁸ Aisaknon duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajon uutanon Iisoo mamaga jopagon

* 25:23: Room 9.12

mun laligoroto, Rebekanon uu womboyanon Jeikob mamaga jopagon mun laligoro.

²⁹ Kamban monnon Jeikobnon kozin men iyanajaan nene qaan onn raro datanon jolononga kan selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niywaajon mono uulanawo kozin qaana nejongbala ii nona nemaña.” Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabunaga ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa.” *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: “Kona moba, nii komumambaa-jon anjen. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunananon mono nomaen ilaan nonaga?”

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: “Iikawaa qaaya ii mono wala jojopan qaanon jen kotiina momaña.” Kaen ijoro ii jojopan qaanon jen kotiin mun wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenenon sewanja mero. ³⁴ Sewanja men bered ano kozin qaana Iisoo muro nen waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kian.

26

Aisaknon Gerar taanon laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambananon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanon bodi mombo koloon goman sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin pongia qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro Ponnon asugin mun kokaen jero: “Gii Iijipt balonon mende kemba. Goman koi bunaga koloowaatiwaaajon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

³ * Niinon manga Aabrahambaaajon soomongo qaa mun ii jojopan qaanon jen kotiweti, ii mono galen kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomaña. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. ⁴ Niinon gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon sombinon sengelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen анги balon kuuya koi ii onoo bunaga qen onomaña. Goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ⁵ Niinon kokaembaajon kaen amaña: Aabrahamnon noo qaana ten koma laligoro. Jojopan qaana, jenkooto qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaan laligoro.”

⁶ Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taanon rama laligoro. ⁷ * Laligoro goman iikawaa ejia yononon embiaajon qisin mugi kokaen jero, “Ii naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romongoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-ainqaiwawo koloojiwaaajon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romongon “Ii embanaga,” kaen jemambaaajon keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban monnon embiawo suungon angon aori Filistin yonoo kingia Abimelek iinon jengenononga seleenjen jaa riro kemero ii iriiri. ⁹ Iriima Aisak oono

* **25:31:** Mutu mera ii wangia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wangia kolooro goda qen qabunaga mun kalenja kalenja mun laligogi. Nemun mangianon komuri bunagara mendeengiti, kamban iikanon wala kolooroti wala borosamoya ii somanja woi toroqen mugi.

* **25:33:** Hib 12.16 * **26:3:** Jen 22.16-18 * **26:7:** Jen 12.13; 20.2

karo kokaen ijoro moro: “Moba, iinon mono goo embaga kolooja. Mono naambaajon ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaen moma kokaen meleema muro: “Nii iwaajon ama nugi komumambotiwaajon romonjon kaen jewe.”

¹⁰ Meleema muro kin Abimeleknon kokaen ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjanja? Noo ejauruna yonoononja monjon mono afaanjon goo embagawo enaga. Kaen kolooro giinon kondoon singisiongowaa qaa lombotanon mono nonoo qanananon unaga.” ¹¹ Kaen jen kanageso tuuna kuuya yonoojon jenkooto kokaen ama onono: “Monjon mon eja koi me iwaa embia men bolin orombaati, ii mono koomuwaa bunaga jen tegonin komuwaa.” Kian.

¹² Aisaknon balon iikanon nene gawon koma komoro Ponjon kotuegon muro yambu iikanon hona komoroti, ii 100:waa so sein kolooro. ¹³ Kaen kolooro toomorian somasomata mokolon laligoro esuhinayanon toroqen somariin uro kindinbiri eja qaqabunayawo kolooro. ¹⁴ Iwaanon lama, meme (nonin) ano bulmakao tuuna tuuna ii koloon seigi. Kaanjadeen welenqequeuruta mamaga onono laligogi. Kawaajon Filistin yononon ii iima kanain goronkiki ama gemaqeqe qaa jegi. ¹⁵ Gemaqeqe qaa jen manja Aabrahambaa welenqequeurutanon apu ron iwaa kambanon osogiti, ii kuuya balonon qen turudaborogi.

¹⁶ Kaen kolooro kin Abimeleknon Aisak kokaen ijoro: “Gii ku-usungawo koloon mamaga nunuugujanawaajon mono kololon nonomesaon mongen kema.” ¹⁷ Kaen jero moma balon ii mesaon Gerar doonanon kema kemen opo sel kuun mororonjon kuun kanon rama laligogi. ¹⁸ Rama laligon apu ron manja Aabrahambaa kambanon osogito, Abraham komuro Filistin yononon qen turugiti, ii Aisaknon jero mombo oson luluuma meagogi. Meagogi mananon apu ron qagia qaroti, Aisaknon ii iikayadeen mombo qaro.

¹⁹ Kaen qaro welenqequeurutanon dondoonanon apu ron oson laligon apu ron mon apuya soraaya ujonjon kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galengianon Aisakwaa lama bulmakao galenuruta yonowo kanain angowowo ama qaa kokaen jegi, “Oo ii nonoononga!” Iyanawo angowowo qaa kaen jegitiwaajon ama Aisaknon apu ron iikawaa qata Esek (Angowowo) qaro. ²¹ Iikawaa gematanon apu ron mon mombo osogi iikawaajon kaanagadeen angowowo anji. Kaen anjitiwaajon ama apu ron iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaen qama balon ii mesaon kema apu ron mon mombo jero osogi. Apu ron iikawaajon angowowo qaa mende kolooro kawaajon qata Rehobot (Tintina awaa) qama qaa kokaen jero: “Kete Ponjon tintina awaa nonono saanon balon kokanon laligonkoloon seisei ambona.”

²³ Kaen jen kanon laligon mesaon Beerseba gomanon keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiina iikanon Ponjon asugin mun kokaen ijoro: “Niinon manja Aabrahambaa Anutuya koloojen. Niinon giwo laligon kotuegon goma laligomana. Kawaajon toroko mende moba. Niinon gawon ejana Aabrahambaaajon ama goo gbiliuruga kolonseisei onombe jangogianon uuta kolowaa.”

²⁵ Kaen ijoro Aisaknon siimolon alata mon iikanon men Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolin opo kuuna mororonjon men rama laligogi. Laligon jero welen ejaurutanon apu ron mon iikanon osogi. Kian.

Aisak ano Abimelek yoronon batugaranon soomonjo ani.

26 * Aisaknon Beerseba laligoro kamban monnon kin Abimelek iinon Gerar taon mesaon iwaanon karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqege tuunaa kawali galenja Fikol yoronon iwo motoon kagi. 27 Kagi Aisaknon kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balongianonga konjoma nongito, kilen mono naambaajonja noonon koi kaju?”

28 Qisin onono kokaen meleengi: “Ponnon giwo nanji, nono ii asuganon iima moma kotojon. Kawaajon kokaen romongojon: ‘Nononon giwo soomongo ambombaajon aijnana mojon. Saanon gii ano nonoo batunananon soomongo ama ii jojopan qaanon jen kotiinin kokaen ewaa: 29 Nono kakasililin mon mende ama goninto, kamban so awaa ama goma gomesaonin luaenon miriga mesaon kema kan laligona. Iikawaa so giinon kaanjadeen nono iwoi bologa mon mende ama nonoma laligowa.’ Kamban kokaamba Ponnon kotuegon gono laligojan.” 30 Kaen jegi Aisaknon jejelomban mozozongon oon ano nene qaan nen ragi. 31 Rama en gomaamba umugawo waama soomongogia somongon aon ii jojopan qaanon jen kotiigi. Jen kotiigi Aisaknon ii wasin onono luae qaganon mesaon kengi.

32 Kengi ween iikanonjadeen Aisakwaa welen eja yononon kan apu ron mon osogiti, iikawaa sunduya kokaen ijogi: 33 “Nono apu mokoloojon.” Kaen ijogi moma apu ron iikawaa qata Siba qaro. * Kawaajon taon iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanagadeen toroqen Beerseba qamakejon. Kian.

Iisoonon waba emba woi orono.

34 Iisoonon yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beerli ano Basemat, manja qata Elon. 35 Emba iyoronon Aisak ano Rebeka ukondun ano wosobiri somata totoon mokoloon oroma laligori. Kian.

27

Aisaknon Jeikob kotuegon muro.

1 Aisaknon laligon kouma eja wana kolooro jaaya umun kono iwoi mombo iima kotomambaajon amamaaro. Kaen amamaan mutu meria Iisoo koma horon muro karo kokaen ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaen meleema muro: “Amana, nii koi nanjen.”

2 Meleema muro kokaen ijoro: “Moba, nii eja wana koloojen. Naa kambanon komumanati, ii mende mojen. 3 Kawaajon gii saanon tiwo wasaga ano kisare gesogamen jolonon kema orowaa borojan men qen noonon kawa. 4 Kan nene naanawo aijnana so oon mozozongon men kan nona nemaña. Ii nen nama kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro niinon iikawaa gematanon saanon komumaña.”

5 Aisaknon meria Iisoowaajon qaa kaen jero Rebekanon ii geja ama moro. Moro Iisoonon mesaon tiwojun men oro qen manja mumambaajon junnon keno. 6 Keno Rebekanon meria Jeikob qaa kokaen ijoro: “Merana moba, manganon daga Iisoo qaa kokaen ijoro mojena: 7 ‘Gii mono oro men kan noma nene naanawo oon mozozongon nona nemaña. Nengo Pombaa jaasewanon kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanon saanon komumaña.’ 8 Kawaajon merana, mono geja awaagadeen ama moba. Qaa dologo koi jen koton gomanati, gii mono iikawaa so amba. 9 Mono meme tuunon kema iikanonja meme (nonin) donja kelegawo woi men kan nona niinon iikanon mangaa aijnana so nembanene naanawo

* 26:26: Jen 21:22 * 26:33: Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopan qaa ano jango sewen. Jen 21: 31

oon mozozongomaŋa. ¹⁰ Oon mozozongowe meŋ kema amaga muna neŋ kotumotue gonaga. Iikawaa gematanon saanon komuwaa.”

¹¹ Kaen jero Jeikobnon moma nemuŋa Rebeka kokaen ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoonon sele juyawo koloojato, noo selenanon solana kolooja.

¹² Maŋnanon nii noosirin monagati een, nii iwaa jaasewananon tiliqili eja kaana kolooe moma nombabo. Kaen moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananon ubabo.”

¹³ Kaen ijoro nemuŋanon kokaen jero moro: “Merana, qasuaan gonagati een, iikanon mono saanon noo qananon ubaa. Giinon mono kilen qaa jejeŋi, ii moma teŋ koma kema iwoi ii meŋ kawa.”

¹⁴ Kaen jero kema meme (nonin) woi meŋ kaŋ nemuŋa muro. Muro nene aiŋawo maŋnanon naana moroti, iikawaa so oon mozozongoro. ¹⁵ Oon mutu meria Iisoowaa opoqiisi malekuya awaa totoon opo kowianon galeŋ konoti, ii meŋ meria kanagenana Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (nonin) selia ii meŋ boria kokosiin aroya solana esuuro. ¹⁷ Esuun nene aiŋawo ano bered ooroti, ii meŋ Jeikobwaa borianon ano.

¹⁸ Ano meŋ maŋnanon kema “Ama!” jero.

Jero kokaen meleeno: “Oo merana, gii moronon?”

¹⁹ Kaen meleeno maŋa kokaen ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo. Jeŋ koton nonjaŋi, nii mono iikawaa so andaboroŋeŋ. Saanon waama rama orona meŋ kajeŋi, ii neŋ kotuegon nomba.”

²⁰ Kaen ijoro moma meria kokaen qisin muro: “Merana, ii mono nomaen uulaŋawo mokoloojana?” Qisin muro kokaen meleeno:

“Anutu, goo Ponŋanon mono ilaan nono ii uulaŋawo mokoloojena?”

²¹ Kaen meleeno Aisaknon Jeikob kokaen ijoro: “Merana, gii onanon merana Iisoo koloojan me qaago, ii momambaajon mono saanon kosonanon koi kana goosirimaŋa.” ²² Kaen ijoro maŋa Aisakwaa kosianon keno oosirin moma kokaen jero: “Qaa aroganon Jeikobwaa aroya koloojato, boroganon Iisoowaa boria kaana.” ²³ Boria juyawo data Iisoowaa boro tani kaana koloorotiwaajon Aisaknon ii mende moma koton muŋ kotuegon mumambaajon ano. ²⁴ Kilen mombo kokaen qisin muro: “Gii onanon merana Iisooga me qaago?”

Qisin muro kokaen meleeno: “Nii mono Iisooga.”

²⁵ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Merana saanon oroga tosaana nona neŋ kotumotuena gomaŋa.” Kaen ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaana motoon maama muro nero. ²⁶ Neŋ nama meria kokaen ijoro: “Gii saanon kosonanon kaŋ buuna kiton newa.”

²⁷ * Kaen ijoro kosianon kema buuta kiton nero. Nero opoqiisi malekuyaa morona moma kotuegon muŋ kokaen jero:

“Aha merana, Ponŋon juŋ kotuegoro eji, noo meranaa selianon unkoowa awaa soro kaana kolooro moŋeŋ.

²⁸ Anutunon mono siwewaa bedu unjijiya ano namowaa toomorianana togon gono yaka logoyaga, yagon dumuŋ kota ano wain apu iwoiga ii honona qaa asugin seiwu.

²⁹ * Kantria kantria yononon mono welen qeŋ goma laligowu.

Kanageso tuuna tuuna yononon mono simin kuma goma laligowu. Giinon mono geengaa daremunuruga yonoo eja pongia koloon laligowa.

Nemuŋaa merauruta yononon mono simin kuma goma laligowu. Moŋnon qasuaan gombaati, qasumasuaanon mono iwaa qaganon ubaa.

* 27:27: Hib 11.20 * 27:29: Jen 12.3

Moŋnoŋ kotuegoŋ gombaati, kotumotuenoŋ mono iwaa qaganon ubaa.” Kianŋ.

Iisoonoŋ maŋanoŋ kotuegoŋ mubiwaajoŋ weleno.

³⁰ Aisaknoŋ Jeikob kotuegoŋ mudabororo maŋanoŋ miri uuta mesaon seleengeŋ keno alanzaŋ iikanonadeeŋ data Iisoonoŋ tiwojuŋ laligoro tegoro mirinoŋ karo. ³¹ Kaŋ iinoŋ kaŋagadeeŋ nene naaŋawo oonŋ mozozongoŋ meŋ kaŋ maŋa muŋ kokaenŋ ijoro: “Amana, saanoŋ waama rama orona tosaŋa neŋ kotumotuega nomba.”

³² Kaenŋ ijoro maŋa Aisaknoŋ kokaenŋ qisiŋ muro: “Gii moronoŋ?” Qisiŋ muro kokaenŋ meleema ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo.” ³³ Kaenŋ ijoroti-waajoŋ Aisaknoŋ aaruŋ lalaŋaniŋ jeneŋa mamaga ororo kokaenŋ ijoro: “Gii mende kana iikanonŋ tiwojuŋ eja moŋnoŋ oro meŋ kaŋ nonjaati, ii mono moronoŋ? Iinoŋ ii nono neŋ kotumotuenta mono mudaborojeŋa. Ii mudaborojeŋatiwaajoŋ iikanonŋ mono onŋanoŋ iwaa qaganonŋ eŋ ubaa.”

³⁴ Iisoonoŋ maŋaa qaa jeta ii moma uukondunŋ ama amburereŋ meŋ silama saama maŋaajoŋ kokaenŋ weleno: “Amana, nii mono kaŋagadeeŋ kotuegoŋ nomba.”

³⁵ Kaenŋ welenoto, maŋanoŋ meleema ijoro: “Koganoŋ mono tiliqili qaganonŋ kaŋ goonoŋ kotumotue tagonŋ meŋ kenja.”

³⁶ * Kaenŋ ijoro Iisoonoŋ kokaenŋ jero: “Konanoŋ mono indina woi tiligoŋ nono laligojeŋ: Iinoŋ wala asugiwetiwaa qabuŋaya ii wala nuandabororo ano kete noononŋ kotumotue ii kaŋagadeeŋ tagonŋ nuama meja. Kawaajoŋ qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejoni, ii mono soyanonŋ kolooja. Kotumotue moŋ mono noojoŋ eŋ gonja me qaago?”

³⁷ Kaenŋ jero maŋanoŋ Iisoowaajoŋ kokaenŋ meleeno: “Moba, niinoŋ koga goo eja ponga laligowaatiwaajoŋ kuunŋ mujeŋ. Tinitosauruta kuuya yoŋonoŋ ii welenŋ qeŋ muŋ laligowutiwaajoŋ jeŋ kotonŋ ononjeŋ. Yaka logoya, yagonŋ dumunŋ kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojeŋa Anutunoŋ ii muŋ laligowaa. Oo merana, naa kotumotuenta moŋ toroqenŋ eŋ nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajeŋ.”

³⁸ * Kaenŋ meleeno maŋaajoŋ kokaenŋ jero: “Oo amana, kotumotue motooŋgo iigadeeŋ mono eŋ gonja me nomaenŋ? Oo amana, mono nii moŋ kotuegoŋ nomba.” Kaenŋ jeŋ kanainŋ silama saaro.

³⁹ * Saaro maŋanoŋ kokaenŋ meleema ijoro: “Moba, giinoŋ mono balonŋ toomorianaŋawo mesaonŋ koriganonŋ kema laligowa.

Iikanonŋ sombimbaa bedu unjjijiya ii kanakeewanga mende kamaaŋkebaa.

⁴⁰ * Gii manjawaa soo somatanonŋ ejemba laŋ ununŋ laaligoga angoŋ koma kogaa welenqe qeya kamakamaata koloonŋ laligowa. Kaenŋ laligowagato, kanawaenŋ qeŋ koga utama muŋ kambaŋ iikanonŋ kareŋ motonŋ iwaa galenŋ koŋkoŋa ununŋ yakariŋ geengaa nananŋ laligowa.”

⁴¹ Maŋanoŋ Jeikob kotumotueya muroti, Iisoonoŋ iikawaajoŋ ama kanainŋ koga uukazi moma muŋ laligoro. Aŋaa uutanonŋ kaenŋ moma alia mombaajoŋ kokaenŋ jero: “Maŋnaraa koomuyaa kambaŋanoŋ mono torija. Iinoŋ komuro jingeneŋ qama saama kambaŋ iikanonŋ saanoŋ kona Jeikob qewe komuwaa.”

⁴² Iisoowaa momoyanonŋ kaŋa kolooro moŋnoŋ iikawaa buzuya moma Rebekawaanonŋ kema jero moma meria kanageŋa Jeikobwaajoŋ qaa ano

* 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kin 8.20

kema wama karo kokaen ijoro: “Moba, daga Iisoonon mono irona meleeno qaganon uro guro komuwagatiwaaajon romonjoja. ⁴³ Kawaajon merana, niinon qaa gijomanati, ii mono ten komba. Mono keteda koi waama olon koma Haran gomanon naana Labambaanon kema. ⁴⁴ Kema iwo kamba tosaana toroqen laligona daga uuduuduuyanon olomoowaa. ⁴⁵ Uuduuduuya olomoon kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinon kawaa gematanon goojon qaa ambe karo guama kawu. Iinon guro komuna monon ii qero komuwabo. Mono naambaajon kamba motoonjo iikanondeen ororon qaoni oromesaon saamambo.” Kian.

Aisaknon Jeikob wasiro Labambaanon keno.

⁴⁶ Rebekanon loya Aisakwaanon kema kokaen ijoro: “Niinon enarowoina Hit emba yoroojon ama toroqen laligomambaajon mojona tiro siimbobolo momakejen. Jeikobnon kaanagadeen Hit yonoo boraurugia yonoononga mon enarowoinara kaana embiaga mewabo. Balon kokanon koloogiti, iyonoo siligia mono kaanagadeen eja. Kaana mon men kawaboti een, niinon mono laaligona naambaajon toroqen laligowenaga? Siimbobolonanon mono toroqen honona qaa koloowabo.” Rebekanon kaen jero.

28

¹ Kaen jero Aisaknon Jeikob koma hororo karo kotuegon kokaen jen koton muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa. ² Kaen qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balonon kema nemungaa manja Betuelwaa mirinon keuma owaga Labambaa borauruta yonoononga mon embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usun kuuyaa Toyanon mono gii kotuegon koloonseisei gono gbiliuruga yonoo jangogianon sei ro kanageso tuun mamaga yonoo man benjiaga koloowa. ⁴* Anutunon mono gii ano gbiliuruga onjo Aabrahambaa kotumotueya ii toroqen onombaa. Kaanagadeen balon asaga Aabraham muro giinon iikanon waba koloon laligojani, ii bun qen aowaga.”

⁵ Kaen jen Jeikob wasiro mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon Labambaanon kemambaajon keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano Iisoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kian.

Iisoonon ala-ala emba mon mero.

⁶ Aisaknon Jeikob kotuegon mun embia mewiwaaajon Mesopotemia balonon wasiroti, ii Iisoonon moro. Kotuegon mun kokaen jen koton muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa.”

⁷ Kaen jen koto ro nemunmanja yoroo qaa jegara ten koma mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon kenoti, Iisoonon ii kaanagadeen moro. ⁸ Ii moma manja Aisaknon Keinan emba togon moma bolin aon laligoroti, Iisoonon ii iima moma koto ro. ⁹ Ii moma koton manaa jaanon sokombaatiwaaajon asia Aabrahambaa meria Ismaelnon komuro iwaa mirinon kema borata Malahat, Nebaiotwaa naana ii mero embauruta karonon koloogi. Kian.

Jeikobnon Siwewaa doya gaonon iiro.

¹⁰ Jeikobnon Beerseba goman mesaon Haran gomanon kemambaajon keno. ¹¹ Kema laligon balon monon keuma ween jaaya kemerotiwaaajon ama iikanon jamo ragiti, iikanona mon men wan qembona qen goman-tiinanon gaon ero. ¹²* Gaon en iikanon gaon kuku mon kokaen iiro:

* 28:4: Jen 17:4-8 * 28:12: Jon 1:51

Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenon uma kuun nano Anutuwaa gajobauruta yononon iikanon riin uma kamaan anji.

¹³ * Kaen anji Ponon iwaa kosianon nama qaa kokaen ijoro: “Niinon Pon, asaga Aabahambaa Anutuya ano manga Aisakwaa Anutuya koloojen. Balon koi ejan, niinon ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onoma.

¹⁴ * Goo gbiliuruga yononon koloon seisei anji jangogianon namowaa sububun kaan kolowaa. Kaen kolooro juma deema balon ween koukoutanon ano kemekemetanon, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanon baagen sokoma kema laligowu. Goojon ama goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinon giwo laligon daen daen kema kan laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjon goma laligon uma guambe balon kokanon mombo eleema kawaga. Niinon gii mende gomesaon qaa jen somonjon gombeti, iikawaa so ambe hona koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaen ijoro Jeikobnon gaon uutanonga uuta tooro moma waama kokaen jero: “Ponon mono onanon balon koi kanon laligojato, niinon ii wala mende mojena.” ¹⁷ Kaen jero jenenja ororo qaa kokaen jero: “Balon koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanon mono onanon Anutuwaanon dun raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaen jen goman ano umugawodeen waama jamo qembona qen eroti, ii men waama jawo toon oson kuun qaganon kele apuya maama moriro.

¹⁹ Morin goman iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taon iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnon balon iikawaa qata dongoga Betel qama qaa kokaen jen somonjon jojopan qanon jen kotiuro: “Oo Anutu, giinon niwo laligon kana koi kemaati, iikanon nii galen koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokolon nona ²¹ saanon luae qaganon manna mirinon mombo eleema kemaati een, niinon mono goo uuainga ten koma laligowe giinon noo Pon Anutuna koloon laligowa.

²² Jamo koi men waama jawo toon oson kuujeni, iikanon mono goo dun raraga ero iwoi kuuya togon noma laligowagi, niinon ii onanon mendeembe tuun 10 koloogi iikanon motomotoon men leun goma laligomanja.” Kian.

29

Jeikobnon Labambaa mirinon keuro.

¹ Jeikobnon kaen jen mesaon kana toroqen kema ween koukoutaa kanageso yonoo balonon keuro. ² Kanon keuma balon korianon apu ron mon iiro. Miri toya yononon lama tuungia unuama iikanon apu onoma laligogi. Kaman kanon apu ron kawaa kosianon lama tuun karoon egi apu ron qaa ootanon jamo somata ii mende metangi. ³ Lama galen yononon wala lama tuungia kuuya iikanon men kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbililingogi kenogo lamaurugia apu onongi negi jamo ii mombo dunanon komakegi.

⁴ Jeikobnon lama galen ii kokaen qisin onono: “Eja alauruna, ono dakaya?” Qisin onono “Nono Harambaajon,” kaen meleema mugi.

⁵ Meleema mugi kokaen qisin onono: “Ono Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisin onono “Saanon moma mujon,” jegi.

⁶ Jegi kokaen qisin onoma jero: “Ii saanon laligoja me qaago?”

* **28:13:** Jen 13.14-15 * **28:14:** Jen 12.3; 22.18

Kaen jero kokaen ijogi: “Ii saanon laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelnon mono endu lama unuama kaja.”

⁷ Kaen ijogi Jeikobnon jero: “Iibu, ween somata ero lama ii goman-tiinajon kululuun onombombaa kambananon mende torija. Kawaajon saanon lamagia apu onongi negi mombo unuama laaligogianon kema onongi nenegia newu.”

⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Kaen saanon mende ambona. Wala lama tuun kuuya kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbililingonin kenogo mono lamaurunana apu ononin newuya.”

⁹ Jeikobnon yonowo qaa kaen amin moma nangi iikanonadeen Reizelnon manaanon lama tuun unuama karo. Reizel iinon lama galen gawon men laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnon owayaa borata Reizel ano owayaanon lama tuun injiima apu ron qaa ootanon kema jamo ii metaama owaya Labambaanon lamauruta apu unuagi. ¹¹ Unuagidaboron Jeikobnon Reizel buuta kiton neñ kanain kotakota gama saaro.

¹² Saama Reizelwajon jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaen jero Reizelnon moma uulanawo bobogarin manaanon kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanon naana meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanawo mokoloomambajon keno. Kema mokolon iima suunjon angomun buuta kiton neñ wama mirianon uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnon iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaen jero: “Saanon, giinon neenaa sakitina koloojan.” Kaen jero koinj motoongowaa so iwo rama laligoro. Kianj.

Jeikobnon Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaen laligoro Labanon Jeikob kokaen ijoro: “Gii tinitosana laligojaniwajon tawaga qaa een welen qen nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaajon tawaga dawu mewagiwajon mojanj, ii saanon jena momana.”

¹⁶ Labambaa borawoita woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel.

¹⁷ Leawaa jaayanon iima-ainainawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewana ii kuuya iima-ainainawo totoon kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaan ii Reizelwaanon erotiwaajon ama qaa kokaen jero: “Niinon boraga kanagena Reizel memambajon saanon yambu 7 welen qen goma laligomana.”

¹⁹ Kaen jero kokaen ijoro: “Ii eja morota mon mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaajon saanon niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaen jero Reizel memambajon yambu 7 welen qen mun laligoro. Uunaanon Reizelwajon erotiwaajon ama yambu iikawajon moro ween afaana tani kolooro. Kianj.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnon owaya Laban kokaen ijoro: “Noo gawon meme kambananon mono tegojiwajon saanon embana Reizel nona iwo en laligomana.” ²² Labanon qaa ii moma miri toya kuuya horon kululuun onoma lomban ano neñ korisoro angi. ²³ Ii angi tegoro goman tiiro Labanon borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanon uma motoon eri. ²⁴ Labanon welen embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenqeqeyaga laligowaatiwajon muro. ²⁵ Motoon eri goman ano Jeikobnon embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanon kema kokaen jen muro: “Gii mono naa terega ama nonjanate? Nii Reizel memambajon welen qen goma laligoweto, gii mono naambajon tiligon nonjan?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Goman kokanon data een laligoro koganon eja mewaatiwaa nanamemena ii nonoonon mende eja.

²⁷ Kawaajon saanon maran korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so

laligon aisoona tegoro koga kaanagadeen gomanja. Ii mewaatiwaajon mono kaanagadeen yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoonjo ama Leawo maran korisoro kaman ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanon borata Reizel kaanagadeen embia koloowaatiwaajon muro. ²⁹ Labanon welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeqeyaga laligowaatiwaajon muro. ³⁰ Jeikobnon Reizel ii kaanagadeen embiaga mero. Uunaananon Reizelwaajon erotiwaajon ama Reizel ii Lea uugun jopagon mun laligoro. Kawaajon yambu 7 toroqen Laban welen qen mun laligoro. Kian.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanon Leawaajon mamaga mende ero zizi togoro Ponjon iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaajon ilaan muroto, koga Reizelnon aruna laligoro. ³² Leanon korowo koloon laligon mera ejaga men qaa kokaen jero, “Ponjon tapekokorona iiro lonanon saanon kanain jopagon noma laligowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagen mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Lonanon melaada jopagon nono Ponjon ii moma mera koi kaanagadeen nonja.” Kaen jen qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianon moro.)

³⁴ Kawaa gematanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karoon lonaajon ononjenjwaajon iinon mono kanain uuta niwo somongowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawaa gematanon dunanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii kaman kokaamba Pon mepesejen.” Kawaajon qata iikawaa so Juuda (mepemepese) qaro. Kawaa gematanon mera mombo mende mero. Kian.

30

¹ Reizelnon aruna laligon Jeikobwaajon merabora mon mende men iyanaa kania kaen iima data Lea gema qen uutanon motoqoto moma Jeikobwaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaajon amamaan komumana.”

² Kaen jero Jeikobnon irinja soono uuduudu moma mun kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaajon somongon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonga merabora mokoloon onoma nemungia koloon laligomana.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero. ⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.) ⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen mero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanaa welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonawo!” jen qata Gad (simbawonawo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yononon mono noojon oyanboyan qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyan qabu.) ¹⁴ Wiitnon masu qero kotoo kambananon somana mononon Ruubenon seleengen kema balon korianon asagbalen hamo * mokolooro. Hamo ii mokoloon men kan nemuna Lea muro. Muro Reizelon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo men kaji, iikawaa tosaana mono nona nemaana.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinon lona nuana sokombaatiwaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalen hamo koi ii kaanadeen nuamambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelon kokaen ijoro: “Saanon! Meragaanon hamo ii nombaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiina koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokoloon mun kokaen ijoro: “Niinon meranaanon asagbalen hamo kanon mono goo sewana mejena. Kawaaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiina iikanon iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunon Leawaanon qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii men qaa kokaen jero: “Niinon welen embana ii lona muwetiwaajon Anutunon iikawaa tawaya koi nonja.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawaa gematanon Leanon mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii men qaa kokaen jero: “Anutunon kalen awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajon iinon mono pondan niwo laligon qabuna noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabuna) ²¹ Kamban tosia tegoro Leanon bora men qata Daina qaro.

²² Anutunon mombo Reizel kaanagadeen romongon mun qaa qamakoolia moma koro ambiwaajon ilaan muro. ²³ Ilaan muro koro ama mera mon men qaa kokaen jero: “Anutunon gamuna metogoja.”

²⁴ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Pononon mono merana mon toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kian.

Jeikobwaanon lama tuunanon seiro.

²⁵ Reizelon meria Joosef mero iikawaa gematanon Jeikobnon Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa goman mirinanon kemambaajon mojen. Kawaaajon saanon wasin nona eleema kemaana. ²⁶ Emba meraanuruna koi yonoojon ama goo welen qen laligoweti, mono ii nona motoon kembona. Nii gawon somata toton men laligoweti, ii geenjo saanon mojan.”

²⁷ Kaen ijoro Labanon kokaen jero: “Gii moma qeangon nonjani een, mono saanon koi laligowa. Pononon goojon ama nii kotuegon noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaen kolooro mojen.”

²⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawon qaa tawayaa jangoya jena sewana ii saanon gomaana.” ²⁹ Kaen jero Jeikobnon kokaen ijoro: “Nii goo welen nomaen qen laligon goo gomanon miriwaa oro tuuna tuuna galen koma onombe somariigiti, ii geenjo saanon mojan. ³⁰ Wala nii koi mende kawe iikanon oro iwoiga mamaga mende en gonoto, iikanon mono nii kawe kamban kanon sein jaasoongo kolooju. Nii daengen daengen kema kaweti, iikanon Pononon kotuegon gono laligona. Kaen laligonato, nii mono naa kambanon saanon neenaa kanagesouruna nanjon onomambaajon ama gawon iwoi kanain mewenaga?”

* **30:14:** Asagbalen: Emba yononon asagbalen hamo nen afaangon koro ambombaajon angiti, iikaan moma laarigi.

³¹ Kaen ijoro Labanon kokaen qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaen qisiro Jeikobnon meleema kokaen jero: “Iwoi mon men de nombato, iwoi motoon go koigadeen noojon ambagati een, nii saanon toroqen goonon lama tuun go tuun go ii kalan koma jaagalen men onoma laligoman go. ³² Nii saanon goonon lama ano meme tuun go kuuya ii kete injiima gosiman go. Ii gosin lama meria baron kuuya ano meme (nonin) don go titogiawo ano teregia diriwen, sonojinjiri me korombongi ii kuuya mendeema iyangia men kululuun onomba. Iyononon saanon gawon men laligowetiwaa tawana koloowu. ³³ Kanagen gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaaon kawagati, kamban iikanon uuna dindinaa kania ii afaangon kokaen mokoloowa: Meme (nonin) titogia qaa ano diriwen, sonojinjiri me korombongia qaa ii kuuya ano lama baron go qaago kuuya noo tuunanon nambuti, ii niinon yongoro mejen, kaen moma kotowa.”

³⁴ Kaen jero Labanon kokaen meleeno: “Nii saanon uumotoon go anjen. Qaa jejan iikaan kana ii ewaa.” ³⁵ Kaen meleema weemboria iikanondeen Labanon meme (nonin) ejia teregia jirinjooron ano diriwen sonojinjiri me korombongia ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriwen sonojinjiri me korombongi me sele jugianon iwoi taan raroti, ii kuuya ano lama meria baron kuuya ii gosin metogon onoma anaa merauruta yonoo borogianon ama onono. ³⁶ Labanon ii ama onoma yonowo Jeikobwaanon lama ano meme tuun go ii unuama weemboria karon kekembaa so kema kanon laligogi. Koriganon kaen laligogi Jeikobnon toroqen Labambaanon lama ano meme tuun go tuun go ii galen koma onoma laligoro.

³⁷ Kaen laligon komon, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligbili koton men selegia jinjororon kombolatiro biiwianon taaliro jirinjooron kolooro. †

³⁸ Kaen kolooro gere borogia koombolatia ii men oro yonoo apu juugia kuuya kanon ano apu newombaaon kagi wosogianondeen ero. Kaen ero lama ano meme tuun go yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo moma apu newombaaon kan mokolon iigi. ³⁹ Kaen iima meme ejia yononon gere boria iikawaa kosogianon embia unualeengi. Kaen unualeengi koro ama laligogitiwaaon meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombongi ii onoma laligogi.

⁴⁰ Kaen laligogi Jeikobnon lama ano meme (nonin) meria kaanja ii gosin mendeema onoma an go an go tuungia so ononoto, oro somata ii arengon onono jaagia Labambaanon oro baron ano teregia titogiawo yonoonon baagen uun nanji. Kaen ama anaaon lama ano meme (nonin) tuun go tuun go metogon mokolon onono. Ii mokolon somongon onono Labambaa lama tuunanon mende kema toroqen onongi.

⁴¹ Oro embia kotakota yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo mogi Jeikobnon kamban so iikanon gere boria ii apu juunon ano. Kawaaon oro ejia yononon kan ii wosogianon mokolon iima kosianon kanon embia ii unualeema laligogi.

⁴² Kaen laligogito, oro embianon esungia kamaanqeqeta koloogiti een, iinon gere boria ii iyonoo wosogianon mende ama laligoro. Kaen ama laligoro oro esungia kamakamaata yononon Labambaa tuunanon toroqegi esungia kotakota yononon Jeikobwaa tuunanon kema toroqegi. ⁴³ Jeikobnon kaen ama kindinbiri eja qaqabunayawo kolon toomorian mokolooro.

† **30:37:** Gere boria: ii sopawaajon mende ano. Kaanagadeen tiriqoonjon me jenan amambaaon qaago. Anutunon naa yawen ano owen jenan ambombaaon mende jeroto, Jeikobwaa uutanon dinjoro ten koma laligorotiwaajon toomoriambaa kania kaen kuma muro.

Lama ano meme tuun mamaga buŋa qeŋ aon welenqeŋe ejemba unuano kamel ano dongi tuunŋa tuunŋa asugin seigi togia kolooro. Kian.

31

Jeikobnon Laban mesaon oloŋ koma keno.

¹ Labambaa meraurutanon qaa kokaen jegi Jeikobwaa gejianon kemero moro: “Maŋnananon iwoi buŋa qeŋ laligoroti, Jeikobnon ii kuuya kalugon konjoratin angon kono. Maŋnanaa esuhinaya galeŋ koma iikawanonŋa hinaya kuuya ii iyaŋaajon mokolon kindinbiri kolooja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewaŋa iima kokaen moma asariro: “Labanon wala ala awaa koloon noma laligon kouroto, kaanŋa mende toroqen ama laligoja.”

³ Kaen moma asariro Ponon Jeikob kokaen ijoro: “Gii mono eleema maŋasauruga yonoo balonon kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinon giwo nama laligomaŋa.”

⁴ Jeikobnon qaa ii moma Reizel ano Lea yoroojon qaa ano keno balon korianon lama tuunŋa tuunŋa galeŋ koma ononoti, iikanon kari. ⁵ Kari kokaen irijoro: “Niinon maŋgaraa jaasewaŋa iima kokaen moma asarijen: Iinon wala ala awaa ama noma laligon kouroto, iikaanŋa mombo mende ama laligoja. Maŋnaa Anutuyanon mono kilen niwo nama laligon kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuun iikawaa so maŋgara welen qeŋ mun laligon koubeti, oro ii saanon mojaŋo.

⁷ “Kaen laligoweto, iinon angomokolon qaganon ama noma laligon gawonaa tawaya ii somaŋa 10:baa so utequte ama laligoro. Kaen ama noma laligoroto, Ponon angon koma muro tiwitiwilaa mon mende ama nono laligowe. ⁸ Kambaŋ monon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia titogiawo onongi. Kambaŋ monon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia kawentetere onongi. ⁹ Anutunon kaen ano asugiro maŋgaraa tuunanonŋa oro konjoratin unuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianon embia unualeema laligogiti, kambaŋ iikanon gaon iima jaana unŋ waama iibe meme (nonin) ejianon embia unualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombonŋi kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaon iibe kanon Anutuwaa gajoba monon noojon ‘Jeikob!’ qaro. Kaen qaro ‘Koi nanjen,’ jen meleembe. ¹² Meleembe kokaen toroqen nijoro: ‘Labanon iwoi kuuya ama gomakeji, niinon ii iima mojen. Kawaajon saanon jaaga otaama unŋ iiba: Meme (nonin) eja kuuya embia unualeema nanjuti, iyonoo selegianon kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombonŋi kolooja. ¹³ * Niinon Betel kanon asugin gombe jamo dangunu mon kuun kele morin niwo qaa somonjon jojopan qaanon jen kotiina. Niinon Anutu ii ano goojon qaa kokaen jejen: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaon geengaa kolokoloo gomanganon mombo eleema kamba.’ ”

¹⁴ Jeikobnon qaaya kaen jero Reizel ano Lea yoronon kokaen meleema mun ijori: “Maŋnaraa mirinon borosamowaa bakaya mon ii noroonon mende toroqen raja. ¹⁵ Iinon eja norono sewanaranon karo ii anaajongadeen men gilidabororo. Kawaajon noro mono waba tani ama norono laligon kouri. ¹⁶ Kawaajon Anutunon maŋnaraa tuunanonŋa esuhina ilawoila konjoratin wano seiroti, ii kuuya mono onanon anana ano

* **31:13:** Jen 28.18-22

meraboraurunana ananaa bunaga koloaja. Kawaajon Anutunon jen koton gonoti, giinon mono ii kuuya ten koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama men mozozongon men embamerauruta kobibiin onono kamel qagianon ugi.

¹⁸ Miriwaa oro tuuna kuuya konjoma onono wala kenji. Esuhina iwoiya kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balonon laligon mokoloooro seiroti, ii korebore kololoon manja Aisakwaanon kembombaaajon Keinan balonon baagen kenji. ¹⁹ Kamban kanon Labanon lama jugia motomambaaajon keno Reizelon manaa mirinon donlopion bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnon toroqen looya Aram eja Laban ii kokaen tiligon muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono olon mesaon kenji. ²¹ Kaen olon kenji kamel yononon ilawoilaya kuuya men bosongi. Kema Yufreitisi apu gowoya koton Gilead balon baawo iikanon baagen kenji. Kian.

Labanon Jeikob otaan keno.

²² Kengito, weemboria karoona kolooro kanon qaa kokaen jeni Labanon moro, “Jeikobnon mono togon olon koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta unuama weemboria 7:baa so onotaan kema kema Gilead balon baawo kanon mokoloon onongi. ²⁴ Onongiti, gomantiina iikanona Anutunon Aram eja Laban ii gaonon asugin qaa kokaen ijoro: “Gii Jeikobwaaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaaajon mono moma koton galen men aowa.” ²⁵ Unuangi Jeikobnon opo sel kuuna Gilead balon baawonon mororongon kuuro Laban ano ejauruta yononon kaanagadeen opo sel kuungia iikanon kuun egi.

²⁶ En waama qegia Jeikobwaanon kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligon nonjan. Kere yononon manja qen emba yongoro horonkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina olon uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajon anjomokolon ama noma uulanawo olon koma noma mesaon kana? Gii mono naambaajon qaa mon mende jena mobe lan kana? Ii mobenagati een, nii saanon rii gbawe ambe koman koma gita kulele qegi korisoro qaganon onoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati een, mono saanon esauruna ano borawoina buugia kiton nen yeizozogia jenenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaana anjana. ²⁹ Niinon ku-usunawo kan saanon tiwilaan gombenagato, gomantiina ewe mangaa Anutuyanon qaa kokaen nijjaa: ‘Gii Jeikobwaaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaaajon mono moma koton galen men aowa.’ ³⁰ Kawaajon mesaowa, geengaa mangaa goman mirinon eleemambaa uuanga somata moma laligongo mesaodaboron kananon kan laligojan. Kawaajon saanon kembato, noonon donlopionuruna ii mono naambaajon yongoro men kana?”

³¹ Labanon kaen ijoro Jeikobnon kokaen meleema muro: “Giinon bora-woiga manjaqeqe ku-usun qaganon nuambabotiwaaajon romongon keena moma olon koma kani. ³² Kaninto, monon donlopion bubuga mero mokoloowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya men laligojeni, ii saanon tinitosaurunara yonoo jaanon iima gosin nama goonon iwoiga mon mokoloon iima ii saanon mewa.” Jeikobnon kaen ijoroto, embia Reizelon donlopion ii yongoro meroti, loyanon ii mende morotiwaaajon ii hanqan qen jero.

³³ Kaen jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunanon uma qengama mongama Leawaa opo sel kuunanon uma toroqen welen embawoi yoro opo sel kuunganon uma qengama mongama iwoi mon mende mokoloooro. Leawaanon kuun mesaon kawaa gematanon Reizelwaa kuunanon uro.

³⁴ Uroto, Reizelnoŋ donjlopiŋ bubuga ii meŋ gesonoŋ mouma kamel qaganonŋ duŋ rarawaa uutanonŋ ama qaganonŋ uma qelanjiŋ raro. Kaen raro maŋanonŋ opo kuunŋaa uuta kuuya qeŋŋanoto, ii mende mokolooro.

³⁵ Reizelnoŋ maŋa kokaen ijoro: “Somatana, nii koinonŋ niiro rajenjiwaaŋon ama goo jaasewanŋanonŋ saanonŋ mende waamaŋa. Kawaajonŋ uuduudu mende moma nomba.” Kaen ijoro miriwaa donjlopiŋ bubuga iikawaajonŋ moŋŋanoto, ii mende mokolooro.

³⁶ Mende mokolooro nama Jeikobnoŋ iriŋa soono temboma Laban kokaen jeŋ qisiŋ muro: “Niinonŋ naa kanaga ama soŋgiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaaŋonŋ kakasililinonŋ tiwowasanonŋ tigonŋ nonjanŋ? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qeŋŋan daboronŋgo mono naa iwoiga moŋ mokoloona goo miri uuta buŋaga koloona? Ii saanonŋ meŋ koi kanŋ tinitosaurunara yonŋoo jaagianonŋ ana iigi batunaranonŋ qaa lombo enagati, ii gosinŋ jeŋ tegonŋ mindinŋonŋ norombuya.

³⁸ “Niinonŋ giwo yambu 20 laligonŋ waabe. Kambaŋ iikawaa uutanonŋ gawonŋga mewe goononŋ lama ano meme (noninŋ) yonŋononŋ mende janŋonŋ qaonŋgito, awaagadeenŋ koloonŋ seisei ama laligogi. Kaanagadeenŋ lama ejia moŋ goo oro tuunŋonŋa mende qeŋ newe. ³⁹ Kambaŋ tosaanonŋ oro kawalianonŋ lama qeŋ kitomitooroti, ii mende meŋ kanŋ goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunŋonŋga meŋ kitianonŋ ama laligowe. Lamaga gomantiinŋanonŋ me asasaganonŋ yonŋoro meŋ laligowuyagati, kilenŋ iikawaa kitia amambaajonŋ jeŋkooto ana ii otaanŋ laligowe.

⁴⁰ “Weenŋ biiwianonŋ gomaŋ gerianonŋ nooro gomantiinŋanonŋ memetonŋonŋ nuro sanŋonŋa moma laligowe. Kambaŋ mamaga gaonŋ gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaanŋ goo gomanonŋ laligonŋ waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajonŋ welenŋ qeŋ goma laligowe. Iikawaa gematanonŋ yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajonŋ goononŋ gawonŋ meŋ laligowe. Kaenŋ laligoweto, giinonŋ gawonŋ memewaa tawana ii somaŋa 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknoŋ waeya meŋ mepe-seenkeji, iinonŋ gemananonŋ aworo koloonŋ mende kotingonŋ nonagi eenŋ, giinonŋ mono bobora wasinŋ nona kawenaga. Kaenŋ ama nonagato, Anutunonŋ noononŋ siimbobolo kakasililinŋ iiro gawonŋ boronanonŋ seleqeŋe ama meŋ laligoweti, ii iima kete gomantiinŋanonŋ noo qaana gosinŋ jeŋ tegoro mojanŋ.” Kiaŋ.

Jeikob ano Laban yorononŋ soomonŋgo ani.

⁴³ Jeikobnoŋ kaen jero Labanonŋ kokaen meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoro meraboraurugara ii noononŋa. Lama bulmakao tuunŋa tuunŋa koi ii noononŋa. Iwoi kuuya koi iijanŋi, ii kuuya noo buŋagadeenŋ kolooja. Kaento, mesaowa niinonŋ kete borawoina koi ano meraboraurugara ononiti, yonŋononŋ kembutiwaa qaagia jegi ii qewag-omambaajonŋ moma bimoojeŋ. ⁴⁴ Kawaajonŋ saanonŋ kanŋ gou koma aonŋ batunaranonŋ soomonŋgo ambo. Ii qendeembotiwaajonŋ romonŋonŋ noroma danŋunu kaanŋa batunaranonŋ ewaa.”

⁴⁵ Kaen jero Jeikobnoŋ jamo moŋ meŋ kuuro moroalimbaŋ danŋunu kaanŋa sodogara koloonŋ nano. ⁴⁶ Iikanonŋ nano Jeikobnoŋ tinitosauruta yonŋoojonŋ jamo meŋ kululuuwutiwaajonŋ jero. Kaen jero jamo meŋ qanonŋ qanonŋ ama kululuugi uro iikawaa kosianonŋ nene lombanŋ oonŋ negi.

⁴⁷ Labanon jamo tuun kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnon qata Galed qaro. *

⁴⁸ Kaen gama looyanon qegia Jeikob kokaen ijoro: “Jamo tuun koi mono kete anaraa batunaranon moroalimban danggununaraga ewaa.” Kawaaon Jeikobnon iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanon qaa toroqen kokaen jero: “Ponon deema laligowoti, kamba iikanon batunaranon jaayanon niriima riin galej men noroma laligowaa.” Kawaa so balon iikawaa qata mon Mizpa qaro. (Mizpa = Galej meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanon qaa ii toroqen kokaen ijoro: “Giinon borawoina horon ureen aon ama oromba me toroqen emba tosaana onombagati een, mono qaa koi moma laligowa: Balon eja monon kosonaranon mende laligon niriiro Anutunon mono kilen saanon niriima batunaranon soomonjo ejiwaa qaaya ii nanjon jen laligowaa.”

⁵¹ Kaen ijon mombo toroqen kokaen jero: “Qegana moba, jamo tuun koi ano toon koi kuujeni, iikanon mono anaraa batunaranon dangunu kaana rama ubao. ⁵² Jamo tuun koi mono danggununara koloon rama ubaa ano toon koi ii kaanagadeen danggununara koloon rama ubaa. Iikanon soomonjonaraajon kokaen romonjon noroma rama ubao: Niinon men bolin gomambaajon moma jamo tuun koi mende uugun goonon kama. Giinon kaanideen men bolin nomambaajon moma jamo tuun ano toon koi mende uruugun noonon kawa. ⁵³ Aabraham, Naahor ano yoroo mangaraa bengia Anutu iinon mono qaa batunaranon kolooro ii gosin jen tegon norombaa.” Labanon kaen ijoro Jeikobnon qaa ii somonjon Anutuwa qanon jojopa qaanon jen kotiuro. Mana Aisaknon Anutu iikawaa waeya men mepeseen laligoro.

⁵⁴ Jeikobnon kaen ama balon baananon oro qen iikanon siimolon on tinitosauruta horon onono lombanon kagi. Kan nene nen gomantiinanon rii onon baananon kanon egi. ⁵⁵ Egi goman asariro Labanon umugawodeen waama esauruta ano borawoita buugia kiton nen kotuegon onoma yeizozogia jero. Ii jen onomesaon eleema gomananon keno. Kian.

32

Jeikobnon Iisoowo aitongowowaajon joronqoron ano.

¹ Looyanon keno Jeikobnon kaanagadeen kananon keno Anutuwa gajobauruta tosanon mokolon mugi. ² Mokolon mugi injima kokaen jero: “Ii Anutuwaanon manjaqeqe tuun kolooju.” Kawaa so goman iikawaa qata Mahanaim (manjaqeqe tuun woi) qaro.

³ Jeikobnon kananon kema laligon qele ejauruta tosaana wala wasin onono Edom kantrinon balon qata Seir kanon data Iisoo iibombaajon kenji.

⁴ Wasin onoma kokaen jen koton onono: “Ono mono kema da ponna Iisoo kokaen jegi moba: ‘Somatana moba, nii welen ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligon kouma laligodaboron kamba kokaamba ii mesaon kajej.

⁵ Iikanon laligon bulmakao, dongi, lama, meme (nonin) tuuna tuuna ano welenqeqe ejemba mokolon unuama kananon kajej. Oo eja ponna, niinon goo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qaa buzuna koi wala ambe goonon kaja.’”

⁶ Kaen jen koton onono kema eleema kan kokaen jegi moro: “Nono daga Iisoowaanon kenin. Iinon mono ejauruta 400 unuama kananon kan giwo aitongowombaajon jojorin laligoju.” ⁷ Kaen jegi moma awawalin konjilin

* **31:47:** Dangunu jamo tuun; ii Hibruu qaanon Galed ano Arameik qaanon Jegar Sahaduta.

somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuunja tuunja, bulmakao tuunja tuunja ano kameluruta ii mendeema onono tuun woi koloogi. ⁸ Kokaen romonjon kaen ano: “Iisoonon kan manja qen tuun mon unun tiwilaawaati een, tuun mon yononon mono saanon oloj koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonjon kokaen jen qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano manja Aisak yoroo bengara, gii saanon moma nomba. Pon, gii geenjo qaa kokaen nijona mobe: ‘Gii mono waama geenjaa balonon eleema geenjaa tinitosauruga yonoonon kamba. Endu kena niinon toomorian gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe. ¹⁰ Wala eenanon neenaa taa gbarunanondeen men Jordan apu gowoya koi koton kembeto, saanon koloon sein kete eleema tuun woi koloon koi kajen. Nii welen ejaga kamaanqeqeta koloon laligoweto, giinon kilen qaaga pondan otaan kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloon uujopaga ii bunja qen aomambaa so mende koloon laligowe.

¹¹ “Dana Iisoonon kananon kan neena, nemun ano merabaurunana nono nunun tiwilaan nonombabotiwajaan nii keena mojen. Kawajaan giinon mono ilaan nonoma iwaa borianonga metogon nonomba. ¹² * Gii geenjo qaa kokaen nijona: ‘Niinon toomorian goma gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon somariiro kowewaa sakasiya ejiwaa so koloowu. Ii kelemalelen ewaatiwajaan ama weenweengoyaa so qaago. Qaa ii onanon.’”

¹³ Kaen qama koolin gomantiina ii balon iikanon ero. Engo oro tuunja tuunja yonoononga data Iisoo kalen mumambajaan oro kokaen gosin mendeema onoma anjatitiga onono: ¹⁴ Meme (nonin) embia 200, ejia 20, lama embia 200, ejia 20, ¹⁵ kamel 30 merabaurugia ajunon, bulmakao embia 40, ejia 10, dongi embia 20, ejia 10.

¹⁶ Tuun kaen kaen gosin mendeema tuun anja anja ii welenqeqeuruta yonoo borogianon ama onoma kokaen injoro: “Ono saanon wala kema oro tuunja tuunja koi yonoo batugianon tirin koton unuama awanjon kumbu.”

¹⁷ Kaen injon tuun mutuya kembutiwaa galenja kokaen jen koton muro: “Kananon kengi dana Iisoonon mokoloon onoma kokaen qisin gombaa: ‘Gii morowaa welenqeqe ejaga koloojan? Gii dakanon keman jen kajan? Oro baganon kajuti, ii morowaanon?’” ¹⁸ Kaen qisin gono kokaen jewa: ‘Ii welen ejaga Jeikobwaanonga. Ii somataya Iisoo kalen mumambajaan ano kaju. Anjo mono gemanananon kananon kaja.’”

¹⁹ Kaen jen koton mun oro tuun 2:ya, tuun 3:na ano oro tuun tosia kuuya yonoo galengia gemagianon kagiti, ii kaanagadeen jen koton onono mogi: “Ono dana Iisoo mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeen jegi mobaa.”

²⁰ Kaen jen koton onoma kokaen romongoro: “Niinon batogon uuta men kamaan ala kalen mumambajaan oro tuunja tuunja wasin onombe wala kumbu. Dananon ii injima uuta bonjon kono olomoonaga. Uuta olomooro saanon neeno iwaa jaasewanon onon keube singisongona mesaon ala men nonaga.” Kaen romonjon toroqen kokaen jegi mobaatiwajaan jero: “Goo welen ejaga Jeikobnon mono gemanananon sosooda kaja.”

²¹ Kaen jen kalenja onono wala kananon kengito, anjo gomantiina ii opo kuunjon ramana jen iikanon raro. Kian.

Jeikobnon Siwe gajobawo aon orori.

²² Gomantiina kanon Jeikobnon waama embawoita, welen embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiya qeleqeleeya ii

* 32:12: Jen 22.17

kotowombaaajon анги. ²³ Unuano apu koton kema esuhina iwoiya kuuya bunaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnon anodeen apu leegen kanon mombo raro. Anodeen raro eja monon karo iwo gomantiinanon aon oron nani goman ano. ²⁵ Eja iikanon haamo ama mumambaaajon amamaan iima kawaajon Jeikob ii kupu siitanon qero. Qero motoon aon oron laligori iikanon Jeikobwaa kupu siitanon suno. ²⁶ Siitanon suno eja iikanon kokaen ijoro: “Goman amambaaajon anjiwaaajon mono saanon nomesaona kemaŋa.” Kaen ijoroto,

Jeikobnon kokaen meleema muro:

“Nii mende kotuegon nombagi een, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jen qisin muro “Jeikob,” jero.

²⁸ * Kaen jero qaa kokaen ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aon oron laligon haamo ama nonona. Kawaajon goo qaga mono toroqen Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonororo.)

²⁹ * Kaen ijoro kokaen jero: “Gii saanon qaga qana momaŋa.” Kaen jeroto, gajobanon kokaen meleema muro: “Gii nomaembaajon noo qanaajon qisijaj?” Kaen meleema mun iikanon nama kotuegon muro.

³⁰ Kotuegon muro Jeikobnon kokaen jero: “Nii Anutuwo jaasewan qen aon jaaya tororo iijento, kilen niima kobooro jaawo laligojen.” Kaen jen kawaajon balon iikawaa qata Penuel qaro. (Penuel = Anutuwaa jaasewaŋa) ³¹ Ween jaayanon kouro Jeikobnon Penuel goman ii mesaon uugun kan kupu siita sunotiwaajon ama riin korinkorin keno. ³² Eja kanon Jeikobwaa kupu sii toroqeqetaa tokotokoyanon qerotiwaajon ama Israel kanatuuru yononon kambaŋ kokaamba kaanagadeen oro nen kanon kupu sii toroqeqetaa tokotokoya ii togon mende nenkeju. Kian.

33

Jeikobnon Iisoowo aitongori.

¹ Jeikobnon jaaya unu waama Iisoonon ejauruta 400 yonowo motoon kanaanon kagiti, ii injiuro. Kawaajon meraborauruta mendeema onoma Lea, Reizel ano welen embawoita yonoo borogianon onono.

² Kaen ama onoma kokaen arengon onono: Welen embawoita yoronon meraboraurugara unuama wala kenji. Yonoo gemagianon Leanon meraborauruta yonowo kenji Reizel ano meria Joosof yoronon daandaan keni.

³ Sumanŋa kaen arengon onoma ano yonoo wosogianon wala kema simin kuma namonon usugon waaro indinŋa 7 kolooro kema dataa jaasewananon keuro. ⁴ Keuroto, Iisoonon koga iimambaaajon uulanawo bobogarin kan suunjon mun borianon aroyanon giliro kemero buuta kiton nero urusaan aori. ⁵ Iisoonon jaaya unu waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisin muro: “Koi daen yononon giwo kaju?” Qisin muro kokaen meleeno: “Anutunon kalen morianŋa qaganon merabora koi welen ejaga nii nonota kajon.”

⁶ Kaen meleeno welen embawoita yoronon meraboraurugara yonowo kosere kouma simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kawaa gematanon Lea ano meraborauruta yononon kaanjadeen kosere kouma simin kuma namonon usugogi. Tetegoyanon Joosof ano Reizel yoronon kosere kouma simin kuma namonon usugori.

* 32:24: Hoos 12.3-4 * 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Pon 13.17-18

⁸ Kaen anji Iisoononj kokaen qisinj muro: “Eja ano oro tuun kuuya kananonj mokoloonj ononjenji, ii kania naata wasinj onona kajuya?” Kaen qisinj muro kokaen ijoro: “Oo eja ponna, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasinj onombe.”

⁹ Kaen jeroto, Iisoononj qaa kokaen ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj raju. Kawaajonj ii saanonj toroqen geengaa bunja koloonj ewaa.”

¹⁰ Kaen ijoro Jeikobnonj kokaen jero: “Kaen qaago. Giinonj niimanaanj ama ala awaa menj nona goo jaasewanga iibe Anutuwaa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloojenji eenj, mono kalena koi saanonj bunja qen aowa. ¹¹ Anutunonj kalenj morianj qendeema nono laligonj kube iwoi kuuya amamaankejenji, ii kuuya saanonj en nonja. Kawaajonj keraqeeanggo kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaen ijonj kaparanj koma nanotiwaaajonj Iisoononj keraqeeanggo kalenja ii bunja qen aoro.

¹² Bunja qen aonj kokaen jero: “Mono saanonj toroqen kembonja. Niinonj koipugia kolooewe onj saanonj niwo kagi kembonja.”

¹³ Kaen jeroto, Jeikobnonj kokaen ijoro: “Eja ponna, moba. Meraborauruna yonononj esungia kamakamaata kolooju ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia aju onomakejuti, niinonj ii kalanj koma onomakejenj. Kaen kolooro ii kana kembuwaaajonj weemboria motoongowaa so molanjkota onjotaawonagati eenj, yonononj mono esungia kamaaro korebore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaajonj eja ponna, gii saanonj wala kena welenj ejaga niinonj sosoda gemaganonj gotaanj kamanja. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano meraborauruna esungiaa so osonj osonj kanj kanj era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

¹⁵ Kaen ijoro Iisoononj kokaen jero: “Kaen kolooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawu.” Kaen jero Jeikobnonj kokaen qisiro: “Gii mono naambaajonj kaen anaga? Oo eja ponna, nii goo jaanonj kiankoomu mokolooewe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaen jero Iisoononj weemboria iikanonjadeenj eleema kema Seir gomanonj keuro. ¹⁷ Jeikobnonj Sukot gomanonj kema iikanonj anjaa miria osonj orouruta yonoojonj kuunja kuunja mero. Kawaajonj gomanj miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kianj.

¹⁸ Jeikobnonj tani kaananonj Mesopotemia (Padan Aram) balonj mesaoro. Mesaonj kanj Keinan balombaa taonj qata Sekem kanonj awaagadeenj kouro. Kouma opo sel kuunja taonj kosianonj balonj korianonj mororonjonj kuunj raji.

¹⁹ * Opo sel kuunja balonj korianonj kuuroti, iinonj gomanj kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaa merauruta yonoononjga silwa kota 100 kanonj sewanja mero. ²⁰ Sewanja menj kanonj jiwowonj alata monj menj qata “El, Israelwaa benj Anutuya,” kaen qaroro. (El = benj)

34

Sekem yonononj Daina menj bolinj mugij.

¹ Leanonj Jeikobwaa borata Daina meroti, iinonj kambanj monjonj Keinan emba saranj injiimambaajonj keno. ² Keno balonj iikawaa eja ponja Hamor iinonj Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinonj Daina iima iikanondeenj iimanaanjaanjanj moma horonj menj kileenj muro.

³ Sekemnonj wombota Jeikobwaa borata Dainawaajonj pororogonj somonjonj uukalenjanonj jopagonj munj kele qaayanonj jenj tutugonj munj laligoro.

* **33:19:** Joos 24.32; Jon 4.5

⁴ Tutugon mun laligon maña Hamor kokaen ijoro: “Ama, gii saanon emba saraj koi noo embanaga koloowaatiwaajon qaa gawon mewa.”

⁵ Kamban kanon Jeikobwaa meraanuruta yononon balon korianon kema miriwaa orourugia galeñ koma onoma laligogi Sekemnon Daina men kileero maña Jeikobnon borataa buzu qaa ii kaen moro. Ii moroto, ii mesanjon merauruta mirinon koubutiwaajon qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa maña Hamor iinon qaa gawon memambaajon Jeikobwaanon karo. ⁷ Kan raro Jeikobwaa meraurutanon balon korianonga kougi. Kouma iikanondeen iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaen mogi: Sekemnon Jeikobwaa borata men kileero Israel kanatuuru batugianon sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanaa so kolooro. Ii moma uugianon kobooro wosobiri moma goroñooso angi.

⁸ Goroñooso mokoloogito, Hamornon kokaen injjoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naaña ii onoo naamboragiaajon mokotaan raja. Kawaaajon saanon jen tegogi Dainanon iwaa embia koloonaga. ⁹ Saanon nonowo naamboraurunana utequte ama aonij kema karo laligowonja. Kaen saanon qenagena koloon laligowonja. ¹⁰ Kaen ama saanon nonoo batunananon rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjon kombonato, onjo saanon iikanon lan kema kan aingiaa so balon kitia kitia bunja qen aon mirigia men nonowo angunen-qangunen ama laligowonja.”

¹¹ Kaen jero Sekemnon Dainawaa mannaanuruta ii kokaen injjoro: “Niinon onoo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qisin ononjen. Kawaaajon ii me woiwaa qisin nombuti, nii saanon ii onomanja. ¹² Emba sewanja ano kalen men kan onomanjati, iikawaa jangoya ii saanon aingiaa so men ubu. Ii me woiwaa qisin nombuyagati, niinon ii saanon onomanja. Qaana kota koi: Ononon mono jen tegon naamboragia nonji noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnon naangia Daina men kileerotiwaajon ama Jeikobwaa merauruta yononon ononkakale qaganon Sekem ano maña Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaen jegi mori: “Eja mombaa selianon Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanon mende mubonja. Kaen anij gamugamu qanananon ubabo. Kawaaajon nono ii mubombaaajon amamaajon. ¹⁵ Onjo sili motoonjo kokaen angi nono uumotoonjo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onoo selegianon kotogi tegoro nono laligojoni kaanja koloowuti een, mono naamboranana saanon onombonja. ¹⁶ Kaen angi saanon onowo naamboraurunana utequte ama aonij kema karo laligowonja. Kaen saanon onoo batugianon rama kanageso tuun motoonjo koloon laligowonja. ¹⁷ Kaen laligowonato, Anutuwaa aiweseya selegianon kotowombaaajon uumotoonjo mende ambuti een, nono mono naamboranana wama monjen kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yoronon qaa kaanja kawaaajon mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnon manaa sumanuruta yonoo batugianon tosaanja unuugun qabunja somata men laligoro. Iwaa uunaanon Jeikobwaa borataajon mamaga erotiwaajon ama qaa jegiti, ii otaamambaajon isinabisina mende ama kamban mende qen koriro uro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yoronon Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaaajon taombaa nagu kosianon ajoajoroo sombengianon kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yononon ananawo ala awaa men aonkeju. Kawaaajon anana saanon jen tegonij yononon anana balonon rama lansan kema kan mirigia men ananawo angunen-qangunen ama laligowonja. Yononon balon kitia mewuwaajon titinja mamaga eja.

Anana saanon yonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowonja. ²² Anana sili motoonngo kokaen anin eja yononon ananawo laligowombaaon uumotoonngo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonoo selegianon kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananon kaanagadeen kotonin tegoro anana saanon yonowo kanageso tuun motoonngo koloon laligowonja.

²³ “Kaen anin yonoonon miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa buja koloowuya. Kawaaon qaa ninijogiti, ii saanon moma wambelaanin yononon ananaa batunananon rara dundungia mokoloon laligowu.”

²⁴ Kaen injori taombaa kiropo naguyanon kan ajoroogiti, iyononon kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajon uumotoonngo ama jegi Anutuwaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianon kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanon wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeen toroqen moma ragi Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yoronon manjawaa soogara somata men taon iikanon sangabanga kema toogia mende moma ragi alanzan manja qen eja kuuya japalelen unjuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeen manjawaa soo somatanon ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonga naangara Daina ii horon kamaan wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanon Sekemnon naangia men kileen murotiwaaajon ama taonon sararagon kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qen yongoro megii. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuuna tuuna ano ilawoilagia kuuya taon uutanon ano balon korianon egiti, ii kuuya kalugon medaborogi. ²⁹ Esuhina iwoigia kuuya korama emba meraboraurugia kuuya unuama mirigianon iwoigia tosaana eroti, ii kololoon luluuma qen yongoro men toqon kengi.

³⁰ Kaen anji Jeikobnon Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasililin somataa qaayanon mono noo qananon uro laligomanja. Balon kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon mono kazi moma noma laligowu. Nii onoo kanatuuruna nono afaananon laligojon. Kawaaon yononon manjaqeqe ejaurugia kululuun onoma qotogon nonoma manja qen nombuti een, yononon mono saanon japalelen nun nii ano kanatuuruna tiwilaan nonombuya.”

³¹ Jeikobnon kaen irijoroto, iyoronon qaa kokaen ijori: “Mononon nonoo naanana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironja meleema ononin sokonja.” Kian.

35

Jeikobnon Betel keno Anutunon kotuegon muro.

¹ * Anutunon Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanon kema rara dundunga mokoloon kanon Anutuwaajon siimolon alata mon mewa. Daga lisoowaajon olon koma kena Anutunon kamban iikanon asugin gonoti, mono iwaajon alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnon sumana ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jen koton onono: “Ben donlopion iwoi towoya batugianon ejuti, ii mono qetegon giligi keno koma konjoratin men aon selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konajilin uutanon laligon Anutu qama kooliwe meleema nono ano daen daen kema kan laligoweti, iinon iikanon niwo laligon kouro. Kawaaon onjo mono kagi Betel gomanon kembonja. Nii

* 35:1 Jen 28.11-17

iikanon Anutuwaajon siimolon alata mon memana.”⁴ Kaen jen koton onono borogianon donlopion iwoi towoya kuuya egiti ano gejagianon mangu sulugiti, ii qetegon kololoon Jeikob mugi. Mugi kema jujuu gere mon Sekem gomanon nanoti, iikawaa kanianon namonon oson ron kono.

⁵ Kaen ama waama kenji taonja taonja liligon ragiti, Anutunon kanaturugia iyonoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onotaagi. ⁶ Kaen kema laligon Jeikobnon ano kanaturuya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanon keugi. Luz qata mon Betel ii Keinan balonon eja. ⁷ Kanon keuma Jeikobnon siimolon alata mon mero. Dataajon olon koma kenoti, kaban iikanon Anutunon balon iikanon asugin muro. Kawaajon Jeikobnon goman miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Benja) ⁸ Betel kanon laligogi Rebekawaa welen embia Debora ii komuro. Komuro Betel goman baatanon jujuu gere mombaa kanianon ron kongi. Jingen qama saagitiwaajon ama jujuu gere iikawaa qata ‘Jingen saawaa jujuu’ kaen qagi.

⁹ Jeikobnon Mesopotemia (Padan Aram) balonon eleema karo Anutunon mombo asugin mun kotuegon muro. ¹⁰ * Kotuegon mun kokaen jero moro: “Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejuto, iikaan toroqen mende qama laligowu. Kete kanain uma qaga mono Israel ewaa.” Ponon kaen jen qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aon orori.)

¹¹ * Qata kaen qama toroqen Jeikob kokaen ijoro: “Nii Anutu kusun kuuyaa Toya koloojen. Gii saanon koloon seisei ana gbiliuruga yonoo jangogianon somariin ubaa. Goononga kanatuuru mamaga koloon kanageso tuunja tuunja asugiwu. Gii kinja kinja yonoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinon balon Aabraham ano Aisak bunja qen orombeti, ii mono goo bunja qemaana ano goo gemaganon gbiliuruga yonoo bunjaga kaanagadeen koloowaatiwaajon ii qemaana.”

¹³ Anutunon qaa kaen ijon Jeikob mesaon goman miri iikanon kana-keewan uro. ¹⁴ * Anutunon qaaya ijoro moroti, Jeikobnon balon iikanon jamo mon men waama toon kuun ii wain ooyanon mamatewooya men morin iikawaa qaganon oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunon qaa ijoroti, Jeikobnon goman miri iikawaa qata Betel (Anutuwa miri) qaro. Kian.

Reizelnon komuro.

¹⁶ Kawaa gematanon Jeikobnon sumanjuruta unuama Betel goman mesaon kema laligon Efrata goman dodowigi Reizelnon mera meme kabananon kan kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenjenmamjenawo somata qeroti, kaban iikanon koipu embanon qaa kokaen jero moro: “Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kaban kokaamba kaanagadeen mera ejaga mon mombo mewaga.”

¹⁸ Kaen jero mera men komumambaajon ama tomoya men kuuro en qata iikawaajon Benoni qaro. (Benoni = siimbobolonaa merana) Kaen qaroto, mananon qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawon merana)

¹⁹ Reizelnon kaen komuro Efrata kana goraayanon Betlehem kanon ron kongi. ²⁰ Ron kongi Jeikobnon toon jamo mon men Reizelwaa qasirion kuuro. Reizelwaanon toon jamo ii kaban kokaamba kaanagadeen toroqen nanja.

* **35:10:** Jen 32.28 * **35:11:** Jen 17.4-8 * **35:14:** Jen 28.18-19

²¹ Kaen kolooro Israelnon goman ii mesaon toroqen kema laligon Eder miri * korigaa teegen keuma opo sel kuunja iikanon mororonjon kuuro. Kian. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yononon balon iikanon rama laligon mutu meria Ruuben iinon manaa embia sewanja mende memeta Bilha iwaanon kema motoon eri manja Israelnon iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaen: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanon Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welen embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welen embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaanja ii Mesopotemia (Padan Aram) balonon koloogi. Kian.

Aisaknon komuro.

²⁷ * Jeikobnon kema laligon Kariat Arba (qata mon Hebron) kawaa kosianon Mamre gomanon manja Aisakwaanon keuro. Asia Aabraham ano manja Aisak yoronon wala balon iikanon waba koloon laligori. ²⁸ Manja Aisakwaa laaligo kambanja ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja wana kolooro yambuyanon momogoro goron qen komun ambosakonuruta yononon toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yoronon qamoya ii ron koni. Kian.

36

Iisoowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata mon Edom iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: ² * Iisoonon Keinan emba karonon ononoti, iyonoo qagia ii kokaen: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

⁴ Adanon Iisoowaa meria Elifaz mero Basematnon iwaa meria Reuel mero. ⁵ Oholibamanon Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaen ii Keinan balonon koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoronon miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egiti-waajon balon wabaga laligori, iikanon mende sokono. Esuhinaganon somata toton kolooro motoon rama laligowombajaan amamaagi. (6) Kawajaan Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinon laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuunja tuunja, dongi kameluruta ano esuhina iwoiya kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii men koga Jeikob mesaon balon monon keno. ⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia koloroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

* **35:21:** Eder: = lama tuumbaa jaagalen meme miri koriga * **35:22:** Jen 49.4 * **35:27:** Jen 13.18 * **36:2:** Jen 26.34 * **36:3:** Jen 28.9

Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinonj Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kianj.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinonj Iisoowaa merauruta karoonj ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi. Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonjoo eja pongia ii kokaenj: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta eja ponj koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek. Elifazwaa gbiliuruta eja ponj Edom balononj koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja ponj koloogiti, ii qagia kokaenj: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja ponj Edom balononj koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja ponj koloogiti, ii qagia kokaenj: Jeus, Jalamano Kora. Eja ponj ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

¹⁹ Iisoo (Esau) qata monj Edom iwaa merauruta kianj ano yonjoo kanagesourugia ano eja pongia ii kianj.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balononj laligogiti, iyonjoo qagia ii kokaenj:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balononj Hoor kanageso yonjoo eja pongiaga laligogi Iisoononj kanagenj karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaenj: Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaenj: Iinonj manja Zibeombaa dongia balonj qararanjonkonjononj galenj koma onono nene monjama negi iikanonj apu jaaya jaaya geriawo mokolooro.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaenj: Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaenj: Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonjoo eja ponjurugia yonjoo qagia ii Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonjoo eja ponjurugia ii arenjiaa so Seir balononj kaenj laligogi. Kianj.

*Edom yonoononj kin ponj arenj**1 Hist 1.43-54*

³¹ Israel kanageso yonoononj kin ponj monj mende galen koma onono walawala kaman kanonj kin ponj kokaenononj Edom balonj kanonj galen koma onoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonoo kin ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dunanonj kin koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dunanonj kin koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dunanonj kin koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonowo manja qen unun haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dunanonj kin koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kin koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kin koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kin koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoowaa gbiliuruta yonoo eja ponj qa arenjgia ii isigiaa so ano gomanj miri balonjgiaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon,

⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjurugiaga laligogi qagiaa so gomanj miri balonjgiaa qagia qagi.

Edom qata monj iisoo iinonj wala balonj menj rama laligonj Edom kanagesowaa bemunjaleya kolooro. Kianj.

37*Joosef ano daremunjuruta*

¹ Aisaknonj Keinan balononj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqen laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunjuruta, manja embawoita sewangara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonowo lama ano meme (nonin) tuunja tuunja galen koma onoma laligogi. Kaenj laligonj daremunjurutanonj sili angiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnonj eja wana kolooro meria Joosefnonj kolooroti, iikawaajon mananonj ii merauruta tosaanja kuuya unuugunj uutanonj jopagonj munj laligoro. Kamanj monjonj maleku koriga iima-ainainawo boria koriga ii menj Joosef muro. ⁴ Mananonj ii daremunjuruta kuuya unuugunj uutanonj jopagonj munj laligoroti, iwaa daremunjurutanonj ii iima kanainj kazi ama munj iwo ala-alawaa qaaya monj mende aminj moma laligogi.

⁵ Gomantiina monjonj Joosefnonj gaonj monj iima iikawaa sunduya ii daremunjuruta injjoro mogi. Ii mogi uugianonj waaro kazi mamaga moma munj laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaenj jero mogi: “Mobu, nii gaonj monj iijenj, ii kokaenj: ⁷ Anana gawononj laligonj wiit padi boranana somongowombaa tani anjonj. Kaenj aninj noononj wiit padi borana iikanonj waama konja nano onoononj boranj kanonj mono noononj boranj liligonj sigonj nanjuya.”

⁸ Kaenj injjoro moma daremunjurutanonj Joosef kokaenj ijogi: “Gii nonoononj kin ponjgia koloona me? Gii onanonj galen koma nonomambaa-jonj mojanj me?” Joosefnonj gaonja iima kawaa sunduya injjoroti, iikawaajonj

yoŋoo uugianon mombo toroqen waaro kazi somata totoon moma mun laligogi.

⁹ Kawaa gematanon gaon mon mombo iima iikawaa sunduya daremunuruta kokaen injoro mogi: “Niinon gaon mon iibe iikanon ween, koin ano senjelao 11 kanon noonon usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii maŋa ano daremunuruta injoro mogi maŋanon temboma kokaen jen muro: “Gii gaon tania kaŋa ii nomaembaajon iijaŋa? Nii, nemuŋga ano daremunuruga nono mono nomaenanon goonon kan jaasewanganon simin kuma namonon usugowonaga?” ¹¹ * Kaen kolooro daremunurutanon uugianon motoqoto moma mun laligogito, maŋanon qaa ii uu kononanon ano ero romonon laligoro. Kian.

Joosef sewana men wama Iijipt balonon kenji.

¹² Kamban monon Joosef waa daremunuruta yoŋonon mangiaanon lama tuunuruta galen koma onombombaaon Sekem goman kosianon kema laligogi. ¹³ Iikanon laligogi Israelon Joosef kokaen ijoro: “Merana, goo daremunuruganon Sekem kosianon lama tuunana galen koma onoma laligojuti, ii mojan. Saanon koi kana wasin gombe yoŋoonon kema.” Kaen ijoro “Saanon kemaŋa,” jero.

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunuruga ano lama tuunana injiima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii men eleema kan jena momaŋa.” Kaen jero moro Hebron dondoonanonga wasin muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana mongama lan kema laligoro eja monon mokolon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga mongama laligojan?”

¹⁶ Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yoŋoojon monganjen. Yoŋonon dakanon liligon lamaurugia galen koma ononjuti, ii saanon jena momaŋa.”

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yoŋonon mono goman koi mesaon kenji. Dotan gomanon kembombaaon jegi mobe.” Kaen jero moma daremunuruta yoŋoo kanagianon onotaan kema Dotan goman kosianon kema mokolon onono.

¹⁸ Mokolon onoma kosogianon mende keuroto, sigensigen endu karo daremunanon ii iima ajoron Joosef qewombaaon angonan anji.

¹⁹ Angonan ama iyanngiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-ii eja iikanon mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ron monon gilini kemero kokaen jewon: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honanon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibon.”

²¹ Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somongomambaaon moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” ²² Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararankonkonanon apu ron koi nanji, ii saanon iikanon giligi kemewaato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon angon koma wama maŋanon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nanji Joosefnon daremunuruta yoŋoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga mouma karoti, ii lan horon menjugenjurangi. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjin men kema apu ronon giligi kemero. Apu ron ii apuya qaa gbamenaga nano.

* 37:11: Apo 7.9

²⁵ Kaen ama nene newombaajon kamaan ragi. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahooro eja tosonian Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onoma awanoo kagi injigi. Yononon kamel qagianon dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii анги bosima Iijipt kantrinson kembombaajon kagi.

²⁶ Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen injoro: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asangowonati een, iikanon mono nomaen ilaan nononaga?” ²⁷ Iinon ananaa konana koloon ananaa sakitinana koloojiwaajon mono boronananon selianon mende oosirin qewonato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewanja mewutiwaajon onombona.” Kaen injoro daremunurutanon ii moma uumotoongo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen анги Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon kan kouma unuuguwombaajon анги. Kaen анги kogia Joosef ii apu rononga horogi kouro silwa kota 20:non sewanja mewutiwaajon onongi. Onongi Ismael eja yononon ii sewanja men wama Iijipt kantrinson kengi.

²⁹ Kengi Ruubenon mongennga eleema apu ronon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kan kokaen injoro: “Mera gbaworonon mono daengen alin sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

³¹ Kaen injoro meme (nonin) ejia mon men qegi komuro Joosefwaanon maleku men meme iikawaa sayanon qendunon men boligi. ³² Men bolin malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga ii men mirinon kema mana qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokolojon. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanon iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosin kokaen jero: “Koi ii meranaanon malekuga. Oro kawalia monon mono japalelen qero komuro gogoro. Onanon, Joosef ii kitomitoro borombooron kolooro.” ³⁴ Kaen jen amburerej ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namonon men bolin meriaajon kamban koriga jingen qama saama laligoro. ³⁵ Kaen laligoro meraborauruta kuuya yononon kan ulunkolen men mubombaajon angito, iinon ii qetama togon uukondungadeen moma kokaen jero: “Qaago! Niinon mono jingen qama saama laligon komun koomu gomanon meranaanon kememana.” Kaen jen Joosefwaajon saama laligoro.

³⁶ Kaen laligoro kamban kanon Midian balombaa komahooro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinson keuma sewanja mewutiwaajon анги Faarao kimbaa jawina mon qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinon ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro. Kian.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kamban kanon Juudanon daremunuruta onomesaon yagomananon Adulam gomanon kemen eja mon qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanon laligon Juudanon Keinan eja mon qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoon eri. ³ Motoon eri embianon koro ama mera men qata Er qaro. ⁴ Kaen qama mombo koro ama mera mon men qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanon mombo toroqen mera mon men iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanon laligon kanon mero.

* 37:28: Apo 7.9

⁶ Kaen laligogi Juudanon meria mutuya Er iwaajon emba mon qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooroto, Juudawaa meria mutuya Er iinon Pombaa jaanon kilega meme koloon laligoroti, iikawaajon Ponon jen tegon muro komuro. ⁸ Komuro Juudanon meria Oonambaaajon kokaen jero: “Gii saanon dagaanon malo men gambota koloojanjwaa kana qaaya otaan iwo en dagaajon gbili mekolooowa.”

⁹ Kaen jeroto, Oonanon gbili ii iwaa buna mende koloowaati, kaen moma sili kokaen ama laligoro: Dataajon gbili mekolooabotiwaaajon iwaa emba maloyawo en laligoriti, kamban iikanon kamban so mera mekomekolooowaa sele apuya ii een namonon maama laligoro. ¹⁰ Sili kaan ama laligoroti, ii Pombaa jaanon kilegamon kolooro. Kawaajon Ponon ii kaanagadeen jen tegon muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanon enaroya Taamar kokaen ijoro: “Gii mono mangaa miri gomanon eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanon somariin somata koloongo gii gombaa.” Keeta kokaen romonjon kaen ijoro: Selawaa dawoita komuri iinon iikawaa so laligon kaanagadeen komuwabo. Kaen romonjon Taamar ijoro mangaa gomanon eleema kema kanon rama laligoro.

¹² Kanon rama laligoro kamban koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinon komuro. Komuro jingen qama saama laligoro tegoro Juudanon goman balon qata Timna kanon eja tosonian iyanaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injimambaaajon uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoon iikanon uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaen jegi moro: “Moba, goo eja enaroganon mono lamauruta yonoo jugia motomambaaajon ama Timna goman balonon kenja.”

¹⁴ Kaen jegi moro. Juudawaa meria Selanon mono somariin somata kolooro kilen ii embia koloowaatiwaaajon mende muro. Kawaajon Taamarnon malo laligomambaa malekuya qetegon waj kawosesenon waj jaaya esuun turun aoro. Kaen ama Timna kekembaa kananon kema taon qata Enaim kanon keuma kiropono nagu kosianon raro.

¹⁵ Raro Juudanon kan iima jaasewana esuurotiwaaajon ii mende iima koton ii kana somata embaga kaen romonoro. ¹⁶ Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaaajon ama kana goraayanon iwaanon kema kokaen ijoro: “Saanon kana niinon giwo ewota.”

Kaen ijoro moma kokaen qisiro: “Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?”

¹⁷ Kaen qisiro kokaen ijoro: “Nii neenaa tuunnona meme meria gbaworoya mon ambe goonon kawaa.” Kaen ijoro kokaen qisiro:

“Ti wala mende kan kouro qaagaa hona koloowaatiwaa iwoi mon ii nomba me qaago?”

¹⁸ Kaen qisiro kokaen jero: “Noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi mon ii mono naa iwoiga gombenaga?”

Kaen jero kokaen meleeno: “Mungen aasoganon qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganon men nanjani, mono ii nomba.” Kaen meleeno iwoi ii mun iwo ero koro ano. ¹⁹ Iwo en waama mirianon kema waj kawosesenon luluuma qetegon malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

²⁰ Kaen laligoro Juudanon kamban monon Adulam gomambaa eja alia Hira wasin kokaen ijoro: “Gii mono meme (nonin) meria gbaworoya men kema emba ii muna noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono men kawa.” Gawon kaen mewaatiwaaajon Hira wasiro kenoto, Hiranon emba ii mende mokolooro. ²¹ Mende mokolon Enaim eja tosaana

kokaen qisin onoma jero: “Siimolon jigowaa kana somata embanon Enaim kokaamba kana goraayanon raroti, ii dakanon?”

Kaen jero kokaen meleema ijogi: “Emba kaanja mon ii kokanon mende laligoro.”

²² Kaen jegi Hiranon een eleema Juudawaanon kan ijoro: “Niinon kema emba ii mende iibe. Goman iikawaa toya yononon kaanagadeen qaa kokaen jegi mobe: ‘Siimolon jigowaa kana somata embia mon ii kokanon mende laligoro.’”

²³ Kaen ijoro Juudanon kokaen jero: “Oo alana, mesaowa! Iinon iwoi ii saanon men laligowaa. Iwoi mon amboraga, mono jomoma norongi gamunon turun norombabo. Niinon meme meria gbaworoya koi ii saanon ambe kenoto, giinon emba ii mende mokoloona.”

²⁴ Kaen jero koin karoombaa so tegoro tosianon Juuda buzu qaa kokaen ijogi moro: “Goo enaroga Taamaronon mono serowilin ama koro ama laligoja.”

Kaen ijogi Juudanon ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaen ano: “Ti mono wama ororaan gerenon giligi kemen jewaa.”

²⁵ Ii wama ororaan kengi enaroyanon Juudawaajon qaa kokaen ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanon mono nono koro ama laligojen. Kawaaajon mungen aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosin toya mokoloowa.”

²⁶ Qaa kaen ano keno moma anaa iwoiya ii iima gosin kokaen jero: “Inon qaa ii onja jeja. Niinon ii merana Selawaa embia koloowaatiwaaajon mende mube. Kawaaajon iinon mono nii nuugun emba dindiņa koloon qaa ii jeja.” Kaen jen emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagen merabora memambaa kambananon kan kuuro mera gesoyaa uutanon sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambaaajon ano monon boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanon ii iima moma kasa oso popolan men borianon somonjon kokaen jero: “Inon wala asugija.”

²⁹ Kaen jeroto, mera kanon boria mombo hororo uro alianon wala asugiro. Iinon asugiro koipu embanon kokaen jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaen jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanon aliaa borianon beweso kasa oso popolan eroti, iinon asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolan) Kian.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kamban batuya kanon Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinon keuma sewanja mewutiwaaajon angi. Angi Iijipt eja mon qata Potifar, Faarao kimbaa jawiņa mon ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galeņgiaga laligoroti, iinon ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro.

² * Kaen ama laligoro Ponon Joosefwo nano iwoi kuuya ama men laligoroti, iikanon toomorian mokolooro. Iinon toya Iijipt eja iwaa mirinon laligoro. ³ Kaen laligoro Ponon Joosefwo nama kondoon muro iwoi kuuya borianon men laligoroti, iikanon toomorianawo kolooro. Kaen kolooro toyanon ii iiro. ⁴ Toyanon ii iiro awaa sokono iwaa jaanon iimaain mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galeņa kolooro. Potifaron Joosef kuun muro miriaa iwoi kuuya galeņ kono esuhina bunaya kuuya iwaa

* **39:2:** Apo 7.9

boronon ano kalan koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunaya ii kuuya Joosefnon galen kombaatiwaajon borianon ano laligoroti, Ponnon kaban iikanonadeen kanain Iijipt eja iwaanon miri iwoiya ii Joosefwaajon ama kotuegon laligoro. Potifarwaa mirianon ano gawonon ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganon ero. ⁶ Kaen ero Potifarnon ilawoilaya en muroti, ii kuuya Joosefwa borianon andaboron nama ano ii me woi iikawaa majakakaya mon mende moro. Iinon nene nemambaajon kaangadeen motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwa selia onjonbonjon somariiro kaitanianon iima-ainainawo ero laligoro.

⁷ Kaen laligoro kaban tosia tegoro Potifarwaa embianon Joosef iima iimanaan moma kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaen ijoroto, iinon ii togon toyaa embia kokaen ijoro: “Qaago! Moba, tona ano mirianon ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunaya kuuya ii mono niinon galen koma laligomambaajon noo boronon andabororota eja.

⁹ Kaen ero miri kokawaa uutanon ii ano nii noroo ku-usunaranon mono ororon eja. Giinon iwaa embia koloojanjwaajon gii angon koma nonoto, iwoi tosia mon ii noojon mende angon kono. Kawaajon nii nomaembaajon ama nanamemen bologa totoon kaan ii ama iikanon Anutu qotogon singisongo ambenaga? Awawi totoon” ¹⁰ Kaen ijoro moma qaa kaan ii weemboria so Joosef ijon laligoroto, iinon kilen ii qotogon kema iwaa dun eenon kema iwo ewotiwaajon mende wambelaaro. Kaen iwo motoon laligowotiwaajon kaangadeen togoro.

¹¹ Kaen togon laligoro weemboria monon miriwaa welenqequeuruta yonoononga monon miri uutanon mende laligoro Joosefnon gawon jejeta memambaajon miri uutanon uro. ¹² Uro emba iikanon Joosefwa malekuyanon qelanjin men kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaen ijoroto, Joosefnon malekuya ii iwaa borianon mesaon oлон koma qiqigon kema sombenon seleengen kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianon mesaon oлон koma sombenon kamaaroti, emba iikanon ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqequeuruta onoono kagi ii kokaen injoro: “Mobu, lonanon Hibruu eja ii wama mirinananon karoti, iinon mono gonngiso gongegee ama nonoma laligoja. Iinon niwo ewojon noonon koujato, niinon qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanon mesaon oлон koma qiqigon kema seleengen kemeja.”

¹⁶ Kaen injon Joosefwaanon maleku kosianon ano ero Joosefwa toyanon eleema kawaatiwaajon mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaangadeen ijoro: “Hibruu welenqeque eja ii wana ananaa mirinon karoti, iinon mono niwo gonangole amambaajon noonon koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinon qa gigilaawe malekuya noo wosonanon mesaon oлон koma qiqigon kema seleengen kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwa toya ii embianon sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqegeganon mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irina soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen kotooro Joosef men Faarao kimbaa kapuare mirinon eja galen koma onoma laligogiti, mono kapuare miri iikanon oongi kemen en laligoro. ²¹ * Joosefnon kapuare miri iikanon laligoroto, Ponnon Joosefwo nama kotuegon kiankoomu mun laligoro kapuare miriwaa galen wananon ii iima iwaajon iima-ainain moro. ²² Iima-ainain morotiwaajon eja kuuya kapuare mirinon ragiti, ii Joosefnon galen

* 39:21: Apo 7.9

koma onombaatiwaajon iwaa boronon onoono. Iwoi kuuya kanon ama men laligogiti, ii Joosefnon jen koton ononotiwaa so otaan ama men laligogi.

²³ Ponon Joosefwo nama kotuegon mun kondooro iwoi kuuya ama men laligoroti, ii toomorianawo asugin ero. Kawaajon kapuare miriwaa galen wananon Joosef iwoi kuuya nomaen galen koma jen koton onoma laligoroti, iikawaa majakakaya mon mende toton moma laligoro. Kian.

40

Joosefnon eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kamban tosia tegoro Iijiptwaa kin ponaa wain apu qambiwaa galena ano bered onnoombaa galena yoronon somatagara Iijiptwaa kina qotogon kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinon jawina woi, wain oo qambiwaa galena wana ano bered onnoombaa galena wana iyorojon irina soono. ³ Irina soono jen koto uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaa kapuare mirinon iwaa borianon oronngi kemeri. Joosefnon kapuare miri iikanonadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonoo kawali galengianon Joosef jen koton muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kamban tosaana toroqen kapuare mirinon en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwaa galena ano bered onnoombaa galena yoronon gomantiina motoonngo iikanonadeen gaongara iyanan iyanan iiri. Gaongaraa kania ii anan anan. ⁶ Ii iiri Joosefnon umugawodeen yoroonon uma iriuro uukamakamaa ama bosoleen rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita iyoronon Joosefwaa somatayaa kapuare mirinon iwoi moton rariti, ii kokaen qisin orono: “Oro kete nomaembaajon jaasewangara wosobiri jaajaa uun rajao?”

⁸ Qisin orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonara anan anan iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutunon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaongara nijori momana.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwaa galen wananon gaona iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa utanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karoon nanngi kanain sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanngan kanngan asugin momogogi honaa kota osajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronon men nama honaa kota men mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjanan.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Gere boria karoon ii mono weemboria karoombaa sareya kolooja.

¹³ Weemboria karoon tegoro Faarao kinon goo wanga metaama isama goma mombo gawonngan goombaa. Gii wala iwaanon wain apu qambiwaa galenaga laligon qambi Faarao kimbaa borianon ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanon mono nii romonngon kiankoomu noma sunduna Faarao kin ijona moba. Kaen ama ilaan nona kapuare miri koi mesaon kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balonnga esunmumu qaganon yongoro nuangi kan kokaamba kaanagadeen iwoi bologa mon kapuare miri koikawaa dutanon nonngitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered onnoombaa galen wananon aliaa gaonaa kania awaa jen asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Ninon kaanagadeen gaon iibe iikanon bered konde karoon noo wananon qindiin

kajenja. ¹⁷ Niinon kawe konde qaganon eu raji, iikanon bered iwoi naangiawo kania kania Faarao kimbaajon ejato, koonja koonja yononon kouma konde qindiin kajenati, iikanonadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Konde karoon ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoon tegoro Faarao kinjon jen kotooro wasanon guun qetoon goma wanga ano qamoga metaama gere talonawonon mondongi koonja koonja yononon kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karoon tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambananon kan kuuro jawinuruta kuuya ii nene lomban onon onono. Ii onon onooma wain apu qambiwa galen wanga ano bered onoombaa galen wanga iyoro wanga ii jawinuruta yonoo jaanon metaano. ²¹ Wain apu qambiwa galen wala gawon men laligoroti, ii toroqen mewaatiwaa-jon kuun muro mombo toroqen qambi ii Faarao kimbaa borianon ama laligoro.

²² Kaen laligoroto, kinjon bered onoombaa galen wanga qaaya jen tegoro Joosefnon gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanon uun qetoon wanga ano qamoya ii metaama mondongi nano. ²³ Iikawaa gematanon wain apu qambiwa galen wanga iinon Joosef mende romonjon muroto, ii duduun gemasologen laligoro. Kian.

41

Kinjon gaon iiro Joosefnon kanagara jen asariro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanon kouma bowololo batugianon nama temban kegban negi. ³ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbarangideen kaitanigia kaapironja ii apu gowoya iikanon kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianon kema apu gowoyaa goraayanon nangi. ⁴ Bulmakao kaapironja sii gbarangideen iyononon bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon onongi. Faarao kinjon gaon ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonajon mombo moma kemen kema en gaon mon kokaen iiro: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kangengiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nangi.

⁶ Iyonoo gemagianon honja kangengiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaan nangi balon qararankonkonna haamo gerianon onoro soolin gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja boloboolo kangengiawo yononon honja kangengiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon onongi. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poran ama waama moro honja qaagoto, ii gaonga kolooro. ⁸ * Goman asariro Faarao kinjon gaonajon motoqoto moma Iijipt kantriwaa tiriqonjon ano momakoto eja kuuya horon onono iwaa jaasewanon kougi. Kougi gaon iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yononon gaonaa kanagara ii Faarao kimbaajon jen asariwombajon amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiwa galen wananon nama Faarao kin kokaen ijoro: “Oo kin, nii kana songiweti, iikawaa qaayanon keteda koi uunanon kouro romonjon. ¹⁰ Kamban monon Faarao kinjon jawinwoita noroojon ama irina sono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenaa kapuare

* **41:8:** Dan 2.2

mirinon noono rabe. Nii ano bered oonjoombaa galen wana ii niwo iyanaa kapuare mirianon noroono rari.

¹¹ “Tikanon rama laligon noronon gomantiina motoongo iikanonadeen gaonara ana ana iiri. Gaonaraa kania ii iyan a iyan. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo monon iikanon norowo laligoro. Iinon sikiriti yonoo kawali galenaa welenqeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinon gaonaraa kanagara ii iyan a iyan jen asarin norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so hona mono tororo kokaen asugiro: Niinon gawona wala men laligoweti, Faarao kinon nii gawon iikanon mombo noonoto, alana bered oonjoombaa galenaa qaaya jen tegoro wasanon idon qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongi nano.”

¹⁴ Kaen jero Faarao kinon moma Joosefnon jaasewanon koubati-waajon jen koton tosaan wasin onono kema kapuare miriwaa dutanonga uulanawo wama kagi. Kagi jero wan juya motogi opoqiisi malekuya utegon Faarao kimbaa jaasewanon kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon gaon mon iibe kuuyanon iikawaa kania jewombaaon amamaajuto, monon goo kanaga kokaen nijoro mojen: ‘Monon gaon gijoro moma giinon iikawaa kania saanon jen asarinkejan.’”

¹⁶ Kaen jero Joosefnon Faarao kin kokaen meleema muro: “Oo Faarao kin, niinon qaagoto, Anutunon mono gaongaa kania jen asarin qaa awaa gono uuganon qeangowaa.”

¹⁷ Kaen meleema muro Faarao kinon kokaen jero: “Nii gaon iijen, iikawaa uutanon neeno Nail apu gowoyaa goraayanon nanjen. ¹⁸ Kanon nambe bulmakao don 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanon kouma bowololoo batugianon nama temban kegban nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaan 7 sii gbaranagadeen kaitanigia kaapirona toton ii apu gowoya iikanon koujuya. Niinon bulmakao bologa toton kaan ii kamban monon Iijipt balon kuuya kokanon mende injibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranagadeen kaitanigia kaapirona iyononon bulmakao don busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogon ononju.

²¹ “Ii gogon ononjuto, ii kilen kaitanigianon gogon ononjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianon kaapirona toton kouma nanjuyati, iyononon kaanadeen toroqen nanjuya. Nii gaon kaen iima uuna tooro poran ama waajen. ²² Waama mombo en gaon mon kokaen iijen: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon hona kota somasomata kangengiawo 7 awaa toton ii tongbama giliro kamaan nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianon hona kangengiawo tosaan 7 ii unjuta juma kouma tongbama giliro kamaan nangi namo qararankononaa haamo gerianon ii onoro soolin melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Hona boloboolo gipeya kangengiawo ii hona kangengiawo awaa soroya ii gogon ononjuya. Niinon gaon woi ii iima tiriqoonon ejauruna injojento, kuuya yononon iikawaa kanagara jen asarin nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kinon kaen jero Joosefnon qaa kokaen ijoro: “Oo Faarao kin, goonon gaonwoi iikawaa kanagara ii motoongo koloojao. Anutunon iwoi kanagen amambaaon moji, iinon ii Faarao kin gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao don 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya kolooju. Wiit dumun kota hona kangengiawo awaa toton 7 ii kaanagadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororon ano motoongo koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranagadeen kaitanigia kaapirona 7 kanagen koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga kolooju. Wiit dumun kota hona kangengiawo 7

balon qararanƙonƙonaa haamo gerianon onjoro soolin gipeya (auta) koloojuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga kolooju. ²⁸ Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajon qaa keteda koi kaen jejenj, ii mono iikawaajon ama jejen. ²⁹ Oo kin, yambu 7:baa so nene morian somata qatawo asugin Iijipt balon kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianon bodiwaa yambu 7 koloon tiwitiwila somata kondoro Iijipt kantrinon boliwaa. Iikanon asugiro nene morian wala Iijipt balonon eroti, ii balon so yononon duduudaborowuya.

³¹ Bodi ii kotakota totoon ewaatiwaaajon ama goman so ejemba yononon nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balonon eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjon laligowuya. ³² Anutunon gaon kania motoonjo ii ambenja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajon: Anutunon qaa ii mono somonjon jen kotiin anota raja. Ii jen kotiin anoti, kawaajon iikanon mono uulanawo asugiwaa.

³³ “Kawaajon Faarao kin gii saanon momakoto eja mon qaa tororo gosinkeji, ii mweenjon kuuna Iijipt kantri koi galen koma laligowaa.

³⁴ Kaanideen kia waja waja kuun onona goman sokoma galengiaga laligowu. Yononon nene moriambaa yambuya 7 iikaanaa uugianon nene hongyawo Iijipt balonon asugiwuti, iikawaajon jero mendeengi bakagia 5 koloogi yonononga motoonjo motoonjo men gawmambaa kowinon men kululuun laligowu.

³⁵ “Yononon nama mono jenkoto angi yambu awaa 7 koloowuti, iikaanaa uugianon nene hongia korebore men kululuun gosin laligowu. Kaen ama wiit dumun kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanon men kululuun laligowu. Ii taon so gawmambaa kowi miria miria kanon men kululuun galen koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaen men kululuun laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galen konji mawosusunon ero kanagen bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kaban iikanon ii saanon men mendeema nen laligowuya. Kaen angi kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambanjon nenewaa mende komun gororongowa.” Kian.

Faarao kinjon Joosef Iijiptwaa eja ponja kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon aren iikawaajon mogi sokono aina mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinjon jawinuruta kokaen injoro: “Eja kokawaa uutanon ben yonoo unayanon nano laligoji, nono ii kaana eja mon saanon mende mokoloowa.”

³⁹ Kaen injoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunon qaa aren kuuya koi gisaanji, iikawaajon gii kaana momakoto eja qaa tororo gosinagati, ii mon mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajon gii mono naa jinƙaron mirinaa galena waja koloon laligowa. Giinon noo kanagesouruna kuuya jen koton onona yononon mono goonon qaa ten koma qaagaa baatanon laligowu. Niinon jinƙaron dun raranon ramakejenj, iikayadeen romonjon kawaajon ama gii guugun somataga koloon laligomana.”

⁴¹ Kaen ijon toroqen kokaen ijoro: “Moba, niinon gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja ponja laligowagatiwaaajon kuun gonjen.” ⁴² * Kaen ijon boro susuyaa jenjen kanon aaso munjen kaana qata mokotaan laligoroti,

* **41:40:** Apo 7.10 * **41:42:** Dan 5.29

ii qetegon Joosefwaa boro susuyanon mouro. Opoqiisi maleku iima-ainqawo opo taananon memeta ii mouma mun soron goulnon memeta mon ii men Joosefwaa aroyanon kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya anaa kareyaa qerewenq ii iwaajon jen tegoro iikanon uro hoosnon horogi kema kan laligoro. Kaen kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqeqe eja monnon wala qele kema goda qen mubombaajon kokaen qaro qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama mun Iijipt kantri kuuyaa eja ponga kuun muro. ⁴⁴ Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon Faarao kin koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba monnon mon mono goo jega qotogon boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaen ijon Joosefwaa qata gbilia (Iijipt qaanon) Zafenat-Panea qaro. Kaen qama Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaajon muro. Kaen kantriwaa eja ponga koloon Iijipt kantri iimambaajon kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnon yambuya 30 kolooro kanon Faarao Iijiptwaa kin iwaa jinkaron gawonq kanain mero. Ii men Faarao kimbaa sitia mesaon Iijipt uutanon sokoma liligon laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambananon balongianon nene honombononq qaa asugin onono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kan kuugiti, iikawaa kambananon Joosefnon jen kotooro nene kania kania Iijipt balonon asugigiti, ii men kululuun taongia so kema gawmambaajon angi. Namokoria taon so liligon rama kenigiti, iikanon nene honq asugigi ii men taongia so kema qenjaaro kowi mirigianon angi. ⁴⁹ Joosefnon jen kotooro wiit padia ano dumun kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianon hononq qaa men kululuun angi. Ii sakasin kowe goraayanon ejiwaa so uma nano. Nene morian kelemalelen asugin toroqen erotiwaajon nene tarugia ii toroqen weenqon bimbimgogi bimooro amamaan mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambananon mende kan kuuro walawala kanon embia Asenatnon Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Anutunon ilaan nono kakasililin majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduun laligojeni, iikawaajon.” Kaen jen meriaa qata Manase (Duduujen.) qaro. ⁵² Meria kanagenq kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Nii siimbobolona balonanon laligowe Anutunon koloonseisei nonji, iikawaajon.” Kaen jen qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonseisei nonja.)

⁵³ Nene morian somataa yambuya 7 Iijipt balon sokoma kan kuugiti, ii en kougi tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnon qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanain kan kuugi. Bodi ii balon tosia kuuya sokoma koloon eroto, Iijipt balonon nene ii goman so kowigianon ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yononon kanain bodi moma Faarao kimbaa qama nene onombaatiwaajon welengi. Welengi moma Faarao kinon ii kuuya kokaen injoro: “Ono mono Joosefwaanon kenji iwoi ii me ii ambutiwaa jen koton onombaati, ii mono ten koma otaan amakebu.”

⁵⁶ Bodinon kantri kuuya sokoma en Iijiptwaa gomanq gomanq kuuya kanon toroqen mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnon jen kotooro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horon nene ii Iijipt yononon sewanq mewutiwaajon angi. ⁵⁷ Bodi ii balon kuuya sokoma bimoon erotiwaajon ejembanon goman so kanonq Iijipt kan Joosefwaanon kouma nene sewanq men laligogi. Kian.

* 41:54: Apo 7.11 * 41:55: Jon 2.5

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balonon kenji.

¹ Iijipt kanon nene eroti, qaa ii Keinan balon kanon jegi tuno Jeikobnon moma merauruta kokaen injjoro: “Ono mono naambaajon silemale ama kuru jaa aima laligoju? ² * Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobe. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa ono mono waama Iijipt kemen kanon nene tosia sewana men kagi nen laligowona.”

³ Kaen injjoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewana mewombaajon Iijipt balonon kembombaa anji. ⁴ Mangia Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganon tiwitiwilaa mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaajon ii dauruta yonowo mende wasin muro kenji.

⁵ Keinan balonon bodi ii kaanjadeen erotiwaajon Israelwaa merauruta yononon Keinan eja tosiannon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewana mewombaajon motoon kenji. ⁶ Kengito, Joosefnon Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Iinon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yononon sewana mewutiwaajon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaajon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kaen usugogi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, iyanaa kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Ono mono dakaya naambaajona kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononga nene sewana mewombaajon kajon.”

⁸ Kaen meleengi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, yononon ii mende moma koton mugi. ⁹ * Mende moma koton mugi Joosefnon eenanon gaona yonoojon iiroti, ii momoyanon kouro romonon son jaa susugia moton kokaen injjoro: “Yei, mangaa siita! Ono kike kakasililin ejaga kolooju. Nono kantrinana dakanon baagen looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaajon bimoojoni, ononon ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹⁰ Kaen injjoro kokaen meleengi: “Oo eja ponana, kaen qaago. Welenqeuruga nono nene sewana mewombaajon kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojon. Nono eja dindina laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqee ejaga mende koloojon.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago totoon!” gama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojoni, ono ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “Welenqeuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa meraurutaga, daremun 12 koloojon. Konana konoganon kaman kokaamba mannanawo mirinon raro monon mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo onononon goman iimagoosiwaa manjaqee ejaga koloojuti, ii mono injjodaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete men onomana: Faaroo kinon jaawo laligoji, niinon qaa hon toontoona iikawaa so jojopan qaa kokaen jen kotiijen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, ono mono balon koi mende mesaon kembuya. ¹⁶ Ono qaa hona jeju me qaago, niinon ii angotete memambaajon kokaen jejen: Ono mono batugianonga mon wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaana ono mono koi mamboma

* 42:2: Apo 7.12 * 42:9: Jen 37.5-10

kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, onjo onjonon balon iimagoosiwaa manjaqege ejaga kolooju. Faarao kinjon jaawo laligoji een, niinon qaa honja toon iikawaa so jojopon qaa ii jen kotiijen.”

¹⁷ Kaen jen onjoma jero kapuare mirianon onjooŋgi weemboria karoombaa so ragi. ¹⁸ Weemboria karoon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaaon mobuti een, onjo mono iwoi jemaŋati, ii angi niinon saanon laaligogia somonjomanja. Niinon kaanagadeen onjo kaanja Anutuwaawo jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaajon onjo mono kokaen ambu: ¹⁹ Onjo eja dindina qolomolongia qaa laligojuti een, daremun onjooŋga mono monjon kapuare mirinon toroqen raro tosaana onjo saanon wiit dumun kota menj gomanjanon eleema kembu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onjombu. ²⁰ Onjo mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honjon kaen asugiro iima moma koton mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injoro mono iikawaa so angi.

²¹ Yonjonon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama munini, iikawaa ironja kileganon mono onjonon qanananon uja. Iinon laaligoya somonjon kiankoomu mubombaaon welema kuun nonono kakasililina somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanin. Kawaajon kakasililin lombotawo koi kanon ananaa qanananon uja.”

²² * Kaen amin mogi Ruubenon kokaen jero: “Nii kamban kanon kokaen injoweto: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injoweto, onjo noonon qaa ii qewagon silemale angi. Mobu, kamban kokaamba iwaa sayaa ironjonon mono qanananon uro kakasililin mojon.”

²³ Kaen amin mogi Joosefnon yonowo Iijipt qanon qaa jero monjon meleeno. Kawaajon yonjonon qaagia jegi saanon moma asariroti, ii daurutanon mende moma kotogi. ²⁴ Joosefnon qaagia moma asarin eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonowo qaa jero. Yonowo qaa jengo Simeon batugianonja menj jero yonoo jaagianon somonjogi. Kian.

Joosefwaa dauruta Keinan balonon eleengi.

²⁵ Joosefnon jenkooto kokaen ano: “Welenqege onjo mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi mougi qaa ootanon kouro motomotoon yonjonon moneŋ esugia ii totogianon anja anja tarugianon moubu ano kana kekembaa nene samonja ii kaanjadeen onjombu.” Kaen jen koton onono iikawaa so otaan angi. ²⁶ Kaen otaan angi wiit padi tarugia ii dongi qagianon somonjon mesaon kenji. ²⁷ Kema kema gaon ewombaaon miri monjon keuma daremun yonjooŋga monjon dongia wagimambaaon ama taru kasia isama moneŋ esuya ii taru qaa ootanon nene qaganon raro iiro. ²⁸ Ii iima daremunja kokaen injoro: “Hei! Iibu, noonon moneŋ koi mono meleema tarunanon mougi rajaa.” Kaen moma wosogia junoo aarun tililingon aimaa aon kokaen jegi: “Anutunon koi mono naa iwoiga ama nononja aan?”

²⁹ Kema kema Keinan balonon manja Jeikobwaanon keuma iwoi koloon ononoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen ijogi moro: ³⁰ “Kantri iikawaa eja ponja iinon horon ureen qaa molanjota jen goman iimagoosiwaa manjaqege ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaanja ama nonono.

³¹ “Kaen ama nononoto, nono ii kokaen ijonin: ‘Nono eja dindina qolomolonana qaa laligon balon iima gosiwombaaon ama mende kajon. Qaago totoon!’ ³² Nono eja motoonjowaa meraurutaga, daremun 12 koloon

* 42:22: Jen 37.21-22

laligojon. Monjon mende toroqen laligoro konana konoganon kamba kokaamba Keinan balonon mannanawo mirinon raja.'

³³ "Kaen ijoni balon iikawaa eja ponanon nonoojon qaa kokaen jero: 'Ono eja dindiña me qolonmolongoya laligojuti, ii kokaen gosin onoma momaņa: Onoononga daremungia mon ii mono mesaogi niwo koi raro tosaņa onjo saanon wiit padi menj eleema kembu. Kema mirigianon kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onombu. ³⁴ Ono goman iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga qaagoto, eja dindiña qolomolongia qaa laligojuti, ii kokaen gosin onoma momaņa: Ono mono kema kogia beju ii wama noonon kawu. Kaen kagi daremungia meleema onombe saanon balon kokanon angunen-qangunen ama laligowu.' "

³⁵ Kaen jen taru gesogianonga nene kowigianon maagi monej esugia monengiawo ii tarugianon motomotoon totogianon raro mokoloogi. Monej esugia mokolon iima ii ano mangia motoon aarun lalanani toroko mogi. ³⁶ Kaen mogi mangia Jeikobnon kokaen injoro: "Ono merauruna korebore nuambombaajon moju: Joosefnon mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaanideen nuama wama kembombaajon jeju. Siimbobolo kuuya kanon mono noo qananon uja."

³⁷ Kaen injoro moma Ruubenon maņa qaa kokaen ijoro: "Nii Benjamin mende wama eleema kan gomanati een, gi saanon neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanon noo boronanon ana ii mono galen koma kema laligon wama eleema kan gomaņa."

³⁸ Kaen ijoroto, Jeikobnon meleema jero: "Merawoina konoga woi iyoroonga datanon komuro koganon motoongo laligoja. Ono kananon kembombaajon mobuti, iikanon tiwitiwilaa monjon iwaa qaganon ubaati een, onjo mono kondooqi wosobiri utanon mono noo qananon uro komun wan juna langonawonon koomu gomanon kememaņa. Kawaajon noo merananon mono nomesaon onowo mende kembaa." Kian.

43

Joosefwaa daremunuruta eleema Iijipt kengi.

¹ Keinan balonon bodi lombotawo ii toroqen ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanon wiit padi Iijipt kantrinon menj kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono mangianon merauruta kokaen injoro: "Ono mono mombo eleema kema nenenana tosaņa sewan mewu."

³ Kaen injoro Juudanon kokaen jero: "Eja pon iinon kaparan koma nonoo galen meme qaa kotakota kokaen jero: 'Kogianon onowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawu.'

⁴ Kawaajon giinon konana wasina nonowo kawaati een, nononon saanon gomesaon nenenana sewan mewombaajon kembon. ⁵ Eja iikanon qaa kokaen ninijoro: 'Kogianon onowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawuya.' Kawaajon giinon Benjamin angon kombagati een, nono mende kembon."

⁶ Juudanon kaen jero Israelnon kokaen jero: "Ono mono naambaajon kogia mon laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaaajon nii uulombo somata nonju?"

⁷ Kaen jero kokaen meleema jegi: "Eja iikanon anana ano kanagesourunana ananaajon tororo qiqisi kania kania nonoma kokaen ninijoro, 'Mangianon jaawo laligoja me qaago? Daremungia mon laligoja me qaago?' Kaen jerotiwaaajon qiqisiya ii nononon onanondeen jen meleenin. Iinon

kanagen konana wama kawutiwaajon jenagati, ii mono walawala kambañ kanon nomaen mobonaga?”

⁸ Kaen jegi Juudanon maña Israel kokaen ijoro: “Kawaajon eja gbaworo ii mono noo boronanon ama wasina motoon kembonã. Kaen ana afaangon uulanawo gomesaon kananon kenin nono, gii ano embameraurunana anana mende komun gororongowonã. ⁹ Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo boronon ero eleema kan gomambaajon jen kotiijen. Niinon ii mende wama eleema koi kan goo jaasewanganon mende oomanati een, iikawaa ironanon mono noo qananon uro goo jaanon bosima laligowe namonon laaligona tegowaa. ¹⁰ Kambañ koriga ezelobezelo ama mende mambombonagati een, nononon mono endu kema eleema koi kanin ambeña woi koloona.”

¹¹ Kaen jero amagia Israelon kokaen jero mogi: “Kaen kolooji een, onjo mono kokaen ambu: Gomañ kokawaa toomorianã awaa totoon tosia koi kaanja ii men taru gesogianon mouma kema eja ii kalen mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moron apuya, dane riki, marasin gere tokoya qata mor gipi, komon, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa moneñ walaga taru gesogiaa qaa oogianon mougi men kagiti, ii ano iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro ii men eleema kema mubu. Tosianon koposo ama ii gesogianon anji me nomaen? ¹³ Kogia kaanagadeen wama uulanawo waama eja iikanon mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu ku-usun kuuyaa Toyanon mono eja iikawaa jaanon kiankoomuya onono iinon daremungia mon ano Benjamin ii onowo mirinon koi eleema kawutiwaajon wambelaawaa. Noo meraurunanon komuntiwilaaambutu een, niinon mono een totoon laligomaña.”

¹⁵ Kaen injoro kalen iwoi ii men silwa moneñ men kagiti, iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro. Ii men Benjamin motoon wama waama uulanawo Iijipt kema Joosefwaa jaanon keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnon Benjamin ii yonoo batugianon iima iikanondeen miriaa galeña kokaen jen koton muro: “Gii mono eja koi unuama neenaa mirinon kema onjoona rabu. Ragi kema oro mon qen on weembaa neneya mozonogona yononon saanon niwo motoon nene newonã.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galeñanon jen koton murotiwaa so eja ii unuano Joosefwaa mirianon kenji.

¹⁸ Unuano Joosefwaa mirianon kema jenengia ororo toroko moma kokaen romongon batugianon jegi: “Wala kanin monenana meleema taru gesonananon mougi men kenini, iikawaajon yononon mono nunuama kan koi nonoongi rajon. Yononon mono qelanjin nunun ureen haamo ama nonoma nonoongi welenqequeuruta omaya koloonin dongiurunana kalugon angon koma onombubo.” ¹⁹ Kaen jen nama Joosefwaa miriwaa galeña iwaanon uma kenji miri naguyanon nano iwaajon qaa kokaen jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kambañ mutuya nene sewaña mewombaajon koi kanin. ²¹ Kan nene sewaña men mombo eleema kema kananon miri mononon kema ewombaajon rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananon ii kore gesonana anã anã qaa oogianon nene qaganon raro iinin. Kawaajon moneñ ii kete mombo meleema men kajon. ²² Silwa moneñ ii moronon taru gesonananon meleema mombo anoti, ii nono mende mojon. Nononon ii ano silwa moneñ tosaanã ii qaganon torokuun nene sewaña mombo mewombaajon gesonananon mouma men kajon.”

²³ Kaen jegi miri galeñanon kokaen jero: “Majakaka mende mobu. Onoangiaa ano mangiaa Anutugianon mono mombaa uuta kuuro silwa

monen ii taru gesogianon mouro mokoloogi. Niinon onoonon silwa monen ii medaborowe. Kawaajon keegia mende moma mono uubonjon rabu.” Kaen jen Simeon wama yonoonon kari.

²⁴ Kari motoon unuama Joosefwaa mirinon ugi kanagia songbambutiwaajon apu onono ano dongigia loloo gbojoja nenegia unuagi. ²⁵ Yononon weembaa neneya Joosefwaa mirinon motoon newutiwaa qaaya mogi. Kawaajon Joosefnon ween biiwianon mirianon koubaatiwaajon mamboma kalen iwoigia ii asuganon arenjon ragi. ²⁶ Ragi Joosefnon mirinon karo kalen iwoigia men kan mirianon ugiti, ii mun batanon simin kuma namonon usugogi. ²⁷ Usugon waagi jolongia injion nomaen laligojuti, qisin onoma kokaen injoro: “Mangia eja wanaajon nijogiti, iinon nomaen laligoja? Toroqen jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Goo welenqeqega, nonoo amanananon saanon laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaen meleema goda qen mun simin kuma namonon usugogi.

²⁹ Kaen anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanaa nemunaa meria ii iima kokaen qisin onono: “Kogia konogaajon nijogiti, iinon koi kolooja me nomaen?” Qisin onoma toroqen kokaen ijoro: “Merana, Anutunon mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaen ijon koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaa-jon moma iikanondeen alanzan eleema onomesaon uulanawo miri uuta olonja monjon uma anodeen rama saaro. ³¹ Saadaboron jaanja songbama miri uuta olonja ii mesaon kan tororo mokosinjon nama iyanja galen koma aon nembanene kombutiwaajon jero. ³² Iijipt yononon Hibruu ejemba yonowo motoon nene newombaajon mogi arokuukuuyawo koloojiwaajon ii amamaankeju. Kawaajon Joosefwaa neneya ii iyanja koma mugi raro daremunuruta yonoo ii iyanja koma ononji ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaajon kan ragiti, iyonoo nenegia ii iyanja kongi ragi. ³³ Joosefnon jero daremunuruta ii koloogitiwaa so arenjon ononji mutuyanon jaage-qeyanon raro bejugianon konoganon raro Joosefnon jaasewan qen onoma raro. Kaen rama iyanja aima koton aon walinjon ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnon jero iyanaa nene dunnona nene tosaana mendeema men kan koma ononji koga Benjamimbaajon ambenja 5:waa so toroqen kongi nero. Kaen nen Joosefwo jejelomban ama afaankota apu kotiga nen korisoro qaganon ragi. Kian.

44

Joosefnon daremunuruta qambiwaa angobato men onono.

¹ Kawaa gematanon Joosefnon miriaa galenja jen koton mun kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianon koubu. Kaanjadeen motomotoon yonoonon monen esugia ii anja anja toto qen taru gesogiaa qaa oogianon amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanon neenaanon qambi silwanon memeta ii mono wiit padiwaa moneja men karoti, iikawo amba.” Kaen jen koton muro iikawaa so ano.

³ Goman asariro umugawodeen eja ii wasin ononji dongigia unuama kanaanon kengi. ⁴ Kema siti mesaon koriganon mende kengi Joosefnon miriaa galenja kokaen jen koton muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onotaan kema mokolon injiima kokaen qisin onomba: ‘Eja Ponjon awaa ama onono onjo mono naambaajon iikawaa kitia kilegamon meleema mun kaju? ⁵ Noo somatananon qambia qaan nenkeji ano qambia iikanon unju

qen qaa aasangoyaa kania mokoloonkeji, onjo qambi ii mono naambaajon yongoro men kaju? Onjo mono sili ii bologa totoon anju!’ ”

⁶ Joosefnon miriaa galeña kaen jen koton muro kema mokoloon onjoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injoro moma kokaen meleengi: “Somatanananon qaa tania kaanja ii mono naambaajon jeja? Goo welenqequeuruga nononon sili bologa kaanja ii mende totoon anjon. Ii yamagen! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianon silwa monen esu mokolooninji, ii kaanagadeen Keinan balonona men kan gonin. Nono mono naambaajon silwa me goul ii somatagaa mirinonga yongoro mewonaga? ⁹ Welenqequeuruga nonoononga mombaa taru gesoyanon silwa qambi ii mokoloowagati een, iinon mono koomuwaa bunaga kolooro tosaana nononon somatanana, goo welenqeque omaya koloon laligowona.”

¹⁰ Kaen meleengi kokaen jero: “Iikaanja kanon awaa. Jejutiwaa so ii saanon ambona. Mombaa taru gesonona silwa qambi ii mokoloomanati, iinon mono noo welenqequeena omaya koloowaato, tosaana onjo selegianon qaa mon mende ero saanon onjonganideen mirigianon kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanon gesogia anja anja uulanawo qetegon men kamaan namonon ama qaa oogiaa kasia isangi. ¹² Aisngi Joosefwaa miriaa galejanon dagia mutuyaa taru gesoyanonga kanain qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanon tetegoyanon iima qambi ii iikanon mokolooro. ¹³ Ii mokolooro yononon uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjujenjurangi. Kaen ama esuhinagia donji qagianon ama mombo eleema sitinon kengi.

¹⁴ Juuda ano daremunuruta yononon eleema Joosefwaa mirinon kengi iinon kaanideen mirianon raro. Raro batanon keuma simin kuma namonon usugogi. ¹⁵ Usugogi Joosefnon kokaen injoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaananon mono saanon unju men iwoi yongoro megii ii mokoloonkejeni, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaen jero Juudanon kokaen meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende aninji, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunon mono welenqequeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganon eja. Kawaa-jon mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaana nononon kaanagadeen eja ponnanana welenqequeuruta omaya koloon laligowona.”

¹⁷ Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanja ii mende ama onjana. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqequeena koloon laligowaato, tosaana onjo saanon luaenon eleema mangiaanon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

¹⁸ Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja ponna, saanon wambelaana welenqequega niinon qaa tosia eja ponna goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anawo ororon koloojanto, kilen welenqequega nii kazi mende ama nomba. ¹⁹ Eja ponna giinon welenqequeuruga nono wala kaniin kokaen qisin nonona: ‘Onjo mangia ano daremungia mon laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaen qisin nonona nononon eja ponna goojon kokaen meleenin: ‘Nonoo manjana eja waja koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajao. Konana kanon mannananon eja waja kolooro kaman kanon kolooro. Nemunanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manjaa wombo (komunjua) meriaga kolooja.’ ²¹ Kaen meleenin

giinon welenqeuruga qaa kokaen ninijona, ‘Ono mono kogia wama noonon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iiman.’

²² “Kaen ninijona nononon eja ponana goojon kokaen meleenin: ‘Eja gbaworo ii manja mesaomambaajon amamaawaa. Manja mesaonagi een, mananon mono komunaga.’ ²³ Kaen meleeninto, giinon welenqeuruga nonoojon qaa kokaen jen kotona: ‘Kogia konoganon onowo koi mende kawaati een, ono mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.’

²⁴ “Kaen jen kotona mirinananon eleema kema noo manja, goo welenqeqega eja ponana goonon qaa ii ijoni. ²⁵ Ii ijoni moma mannananon kanagen kokaen jero: ‘Ono mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaana sewana men kawu.’

²⁶ “Kaen jeroto, nono kokaen jeni, ‘Nononon nononodeen kembombaajon amamaawona. Konana konoganon nonowo motoon kembatiwaa-jon jewagi een, mono saanon kembona. Konana bejuya mende wama kembonati een, nononon mono eja pon iikawaa jaasewananon asugiwombaajon amamaawona.’

²⁷ “Kaen jeni noo manja goo welenqeqega iinon kokaen jero: ‘Embana Reizelon merawoina woi orono. Ii onongia saanon moju. ²⁸ Datanon nomesaon kema sooro kokaen jewe, “Oro kawalianon mono kitoqitoro komuro me nomaen?” Kamban iikanodeen kanain ii mende iibe. ²⁹ Kete koga koi kaanagadeen nuama kenji kananon tiwitiwilaa monon iwaa qaganon unagati een, ono mono kondooji wosobiri uutanon noo qananon uro konajilin moma komun wan juna langonawonon koomu gomanon kememana.’”

³⁰ Juudanon toroqen qaa kokaen jero: “Oo eja ponana, niinon konana eja gbaworo ii mende wama kema manja, goo welenqeqega iwaa mirinon keubenagi een, amanananon mono tiwilaawabo. Iinon mono uuta kuuya meria bejuya iwaanon somongoro laaligogara motoondeen laligonkejao. ³¹ Kawaajon eja gbaworo ii mende wama kenin mannananon ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqeuruga nonoonon kaen asugiro nono mono kondoonin wosobiri uutanon amanana, goo welenqeqega iwaa qaganon uro komun wan juya langonawonon koomu gomanon kemebaa. ³² Goo welenqeqega niinon eja gbaworonon mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii mannaajon jen somongon kokaen ijowe: ‘Ii mende wama goonon eleema kamanati een, iikawaa qaa lombotanon mono goo jaanon noo qananon uma ero namonon laaligona kaen laligon umana.’ ³³ Kawaajon gii saanon jen tegona niinon eja gbaworo iwaa kitianon eja ponana goo welenqeqega omaya koloon koi laligowe iinon dauruta yonowo eleema mirigianon kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanon niwo mende kawaati een, niinon mono nomaen ama mannaanon kembenaga? Wosobiri uutanon mannaa qaganon unagati, niinon mono ii iimambaajon togon kotijen. Kawaajon ii mono mende somongowa.”

45

Joosefonon iyanjaa kania injisaano.

¹* Juudanon kaen jero ejemba liligon onoma nama injigiti, Joosefonon kuuya iyonoo jaagianon toroqen kania kolatin ana galen koma aomambaajon bimoon amamaaro. Kawaajon Joosefonon kokaen silama qaro: “Ono mono kore nomesaon deembu.” Kaen qaro deengi Iijipt eja mononon kosogianon

* 45:1: Apo 7.13

mende nano Joosefnon iyanaa kania ii daremunuruta ii kokaen injisaano: ² Iinon ambureren men otombeen qama saaro Iijipt ejemba seleengen laligogiti, iyononon ii moma Faarao kimbaa jinakaran mirianon kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnon saama nama daremunuruta ii kokaen injijoro: “Nii Joosef! Amananon kaanideen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injijoro mogito, daremunurutanon uugia kouma gojono aarun tililingon jaayanon een nama qaa mon mende romongon meleema mubombajaan amamaagi. ⁴ Amamaan nangi Joosefnon kokaen injijoro: “Ono mono noo kosonanon koi kawu.” Kaen injijoro kagi kokaen injijoro: “Nii Joosef, onoo daremungia sewana mewutiwaajon angi Iijipt kaweti, ii mono niinon.

⁵ “Mono uunon konajilin mende mobu. Anutunon on komuwubotiwaajon nii wala wasin nono walawala koi kaweta ononon kaju. Nii sewana mewutiwaajon ama nongi koi kaweti, iikawaajon mono onoangiaajon irinsoonsoon mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanon mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hona mende mokoloon men kululuun laligowona.

⁷ “Anutunon mono kana damubiribriawo otaan onoo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon gbili mokoloon onoma namo qaganon laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta onoo kaju. ⁸ Kawaajon ononon mende wasin nongi tanitani koloojato, Anutunon mono onanon wasin nono koi kawe. Iinon kuun nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloon jinakaran mirianon naa gawon menkejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojen. Kaen koloowe Anutunon Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanon anota eja pongiaga koloojen.

⁹ * “Ono mono kete koi waama uulanawo amanaanon eleema kema qaa kokaen jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnon qaa kokaen jeja: Anutunon nii kuun noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronon anota eja pongiaga koloojen. Kawaajon giinon mono kamban mende qen koriwato, uulanawo noonon kawa. ¹⁰ Koi kan saanon rara dundunga Goosen balonon meagon neenaa kosonanon laligowaga. Gii ano esameraanuruga, goonon lama bulmakao tuuna tuuna ano ilawoila kuuya bunaga eji, ii mono men kololoon kawu.

¹¹ “Bodi koi kanon mono mombo toroqen yambu 5:waa so en ubaa. Kamban iikawaa uutanon gii, mirigaa sumanuruga me tinitosauruga tosaanon yonoononga mononon bodi laligon nenewaa mojqojoron ama komun gororongowabo. Kawaajon mono Goosen balonon kan laligon naa iwoiwaajon amamaawuti, niinon ii onoma laligomana.’ Amananaajon qaa ii mono kaen jegi mobaa.

¹² “Nii neeno onanon koi nama onoojon qaa jejenji, ii saanon onoangiaa jaagianon niima kotoju ano kona Benjamin anoo kaanagadeen niima kotoja.

¹³ Kawaajon onoo mono mannaanon kema Iijipt kantrinon qabuna somata kuuya nongita laligojenji ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanawo wama kamaan koi kawu.”

¹⁴ Kaen injijon boria koga Benjamimbaa aroyanon giliro kemero saaro Benjaminon kaanideen angon mun saaro. ¹⁵ Toroqen boria dauruta kuuya yonoo arogianon giliro kemero saama buugia kiton nero. Iikawaa gematanon daremunurutanon iwo qaa amin mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunurutanon kagiti, iikawaa buzuyanon Faarao kimbaa jinakaran mirinon keno Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon ii moma keraqeeango mogi.

* 45:9: Apo 7.14

¹⁷ Kaen moma Faarao kinnon Joosef kokaen ijoro: “Daremunuruga mono jena kokaen ambu: ‘Eshinagia mono dongi qagianon ama mombo eleema gomangianon Keinan balonon kembu. ¹⁸ Kema mangia ano sumanjurugia unuama eleema noonon kawu. Koi kagi niinon balon awaa toton Iijipt kantri uutanonga meweengon onombe saanon iikawaa kelega mokolon ne korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaanagadeen kokaen jen koton onona ambu: ‘Iijipt kokanonga mono hooswaa kareya kareya tosia men kema embameraurugia iikanon onooma mangia wama moton koi kawu. ²⁰ Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balonon mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinon iikawaa kitianon Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa toton ii onombe bunagia koloowaa.’”

²¹ Faarao kinnon kaen jero Israelwaa meraurutanon iikawaa so otaan angi. Joosefnon Faarao kimbaa jenkoto qaaya otaan hooswaa kareya tosia onono. Kaanagadeen kana kekembaa nene samon tosaana onono. ²² Ii onomago dauruta motomoton yonoo opo malekugia dologa totogianon ononoto, koga Benjamimbaajon opo maleku dologa boro mon (faiw) mun monej silwa kota 300 muro. ²³ Manaaajon Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasonggo men dongi ten yonoo qagianon ano kenji. Kaanjadeen dongi embia ten yonoo qagianon wiit dumun kota, bered ano nene tosia manaa kana samona ano bosima kenji. ²⁴ Kenji Joosefnon daremunuruta wasin onono kembombaajon angi qaa kokaen injoro: “Ono kananon kema angowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injoro Iijipt mesaon kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianon ero eja pongiaga kolon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laarotiwaaajon uuta toroqen olomoro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaaajon ano karoti, mangia Jeikobnon ii iima nama uu selianon qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii onan! Ii moma kotijen. Merana Joosefnon mono toroqen jaawo laligoja. Niinon mono kema ii iimago kanagen saanon komana.” Kian.

46

Jeikobnon kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnon esuhina iwoiya kuuya kopepereen men waama keno. Kema Beerseba gomanon keuma nama kanon manaa Aisakwaa Pon Anutuyaaajon siimolon ooro.

² Ii on gomantiina ero jaaya meleeno unaa iima iikanon Anutunon Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jen meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa bensakona. Gii Iijipt kememambaajon toroko mende moba. Niinon iikanon kotuegon gombe kanagesoga tuunleembe somata koloowuya. ⁴ Niinon giwo Iijipt kememana ano kaanagadeen gbiliuruga iikanona unuambe mombo eleema koi kawuya. Giinon komuna Joosef iyanaa borianon mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanon Jeikobnon Beerseba goman mesaowona jero Israelwaa meraurutanon mangia ano embameraurugia ii kojojon onongi hoos karenon ugi. Faarao kinnon hoos kare iikanon unuama kawutiwaaajon jen

tegon anota men kenji. ⁶ * Esuhinagia ano miri orogia kuuya Keinan balonon laligon buja qen men laligogiti, ii kaanjadeen motoon men kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yononon kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanuruta eja ano emba ii kuuya unuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata mon Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kengiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia
Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia
Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunā ii Keinan emba mon.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia
Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia
Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yoronon Keinan balonon komuri.)
Perezwaa merawoita ii
Hezron ano Eer.

¹³ Aiskarwaa merauruta qagia
Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

¹⁴ Zebulumbaa merauruta qagia
Sered, Elon ano Jalel.

¹⁵ Jeikobwaa merauruta embia Leanon Mesopotemia (Padan Aram) balonon ononoti, iyonoo qagia kian. Boragara Daina ii kaanagadeen mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanurugara ii kaen weenon mindirigi 33 kolooro.

¹⁶ Gadwaa merauruta qagia
Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

¹⁷ Aserwaa merauruta qagia
Imna, Iswa, Iswi ano Beria.
Naangiaa qata Sera.
Berawaa merawoita qagara ii
Heber ano Malkiel.

¹⁸ Labanon emba qata Zilpa borata Leawaa welen embaga laligowaawaa-
jon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Zilpa yoroo
esameraanurugara ii kaen weenon mindirigi 16 kolooro.

¹⁹ Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. ²⁰ *
Joosefwaa merawoita Iijipt kantrino kolooriti, ii qagara Manase ano
Efraim. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo gawon
galen qata Potifera iwaa borataga.

²¹ Benjamimbaa merauruta qagia
Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

²² Jeikobwaa merawoita Reizelnon oronoti, iyoroo qagara kian. Jeikob
ano Reizel yoroo esameraanurugara kaen weenon mindirigi korebore 14
kolooro.

²³ Dambaa meria qata
Husim.

* 46:6: Apo 7.15 * 46:20: Jen 41.50-52

²⁴ Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

²⁵ Labanon emba qata Bilha borata Reizelwaa welen embaga laligowaati-waajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Bilha yoroo esameraanurugara ii kaen weenjon mindirigi korebore 7 kolooro.

²⁶ Jeikobwaa esameraanuruta dindiņa toon iwo Iijipt kengiti, iyonoo jangogia weenjon mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanuruta yonoo embagia ii jango iikanon mende toroqegi. ²⁷ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinon kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kengiti, iyonoo jangogia ii kaen weenjon mindirigi 70 kolooro. Kian.

Jeikobnon kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananon kema laligon Jeikobnon Juuda wala wasin kokaen ijoro: “Gii mono Joosefwaanon kema Goosen balonon kekembaa kaniaajon qisin muba.” Kaen ijoro kema karo Goosen prowinsnon keugi. ²⁹ Joosefnon keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenon somonjon mozozongogi qaganon uma manā Israelwo aitongowowaajon Goosen balonon keno. Kema iima iwaa jaanon keuma boria aroyanon giliro kemero anjon mun kaban koriga qaqteteya men urusaan qero. ³⁰ Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Giinon toroqen jaawo laligojani, ii neeno giijenā kaban kokaamba saanon jojorin komumaņa.”

³¹ Kaen ijoro Joosefnon daremunuruta ano manaa kanagesoya kokaen injoro mogi: “Niinon mono Faarao kimbaanon uma qaa kokaen ijomaņa: ‘Daremunuruna ano manaa kanagesoya Keinan balonon laligogiti, iyononon mono noonon kajuya. ³² Daremunuruna yononon lama bulmakao galengia koloon ii galen koma onoma laligojutiwaa kawombaajon ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unuama kajuya.’ ³³ Kawaajon Faarao kinjon onono jaasewananon keugi kokaen qisin onombaa: ‘Ono naa gawonga menkeju?’

³⁴ “Kaen qisin onono ono kokaen meleema mubu: ‘Welenqequeuruga nononon mono au asaunana wala men laligogitiwaa so meraanananonga lama bulmakao galenkonkon gawonā men laligon kouma laligojon.’ Kaen meleema mugi iinon saanon Goosen prowinsnon rara dundungia meagowutiwaajon “Oon!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yononon lama bulmakao galen konkon ejemba kuuya yonoojon mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnon qaaya kaen injoro.

47

Joosefnon kimbaa jaanon kouro.

¹ Joosefnon kema Faarao kin kokaen ijoro: “Noo man daremunuruna yononon lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya men Keinan balon mesaon kan kan kete koi Goosen balonon kouma laligoju.”

² Iinon daremunuruta yonoononga eja 5 unuama Faarao kimbaa jaanon uma nanngi injiuro.

³ Injiima kokaen qisin onono: “Ono naa gawonga menkeju?”

Kaen qisin onono kokaen meleema ijogi: “Welenqequeuruga nono manurunananon wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonkon gawonā men laligon kouma laligojon.”

⁴ Kaen ijon toroqen kokaen jegi: “Keinan balonon bodi lombotawo ejiwaa-jon welenqequeuruga nono lama bulmakao tuunana yonoojon nene mende

* 46:27: Apo 7.14

mokoolonij. Kawaajon nono balon kokanon tatawaga laligowombaaajon kajon. Kaen kolooro welenqequeuruga saanon ‘Oon!’ jenjo jen tegon nonona nono Goosen prowins kanon rara dundunana meagowonja.”

⁵ Kaen jegi Faarao kinjon Joosef kokaen ijoro: “Man daremunuruganon goonon kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganon goo jaanon ejiwaaajon saanon man daremunuruga balon bakaya kelega awaa iikanon onjona laligowu. Saanon Goosen prowinsnon laligowu. Batugianon gawon awaa soro meme eja tosaanja laligojuti, ii moma onjombagati een, saanon noo miriwaa oro tuunja ii iyonoo borogianon ama onjona galen koma onjoma laligowu.”

⁷ Kaen ijoro Joosefnon manja Jeikob Faarao kimbaa jaanon wama karo iiro Faarao kin ii kotuegon muro. ⁸ Kotuegon muro kokaen qisin muro: “Goo yambuga dawi kolooja?”

⁹ Qisin muro kokaen meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namonon liligon laligon kouma laligojen. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manjurunanon yambu seiseiya namonon liligon laligogiti, noo yambu janjonanon yonjooonon kawo so motoonggo mende kolooja.”

¹⁰ Kaen jen Faarao kin ii mombo kotuegon mun jaasewanongan kamaan keno. ¹¹ Joosefnon man daremunja ii Faarao kinjon jen kotorotiwaa so Iijipt kantrion onjoma Iijiptwaa balon bakaya kelega awaa mon ii Rameses prowins (Goosen) kanon onjono. ¹² Joosefnon kaanagadeen man daremunuruta ano manja kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurugia laligogiti, janjogiaa so sogianon onjoma laligoro.

Bodi kaman lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenon balon so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranon mono nenewaa komun jambedengon laligogi.

¹⁴ Kaen laligon Joosefwaanon kan wiit dumun kota sewanja megii iinon monen kuuya Iijipt ano Keinan kantri uutanon eroti, ii men kululuun Faarao kimbaa jinkaron miriwaa kowianon ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonjooonon monen qaondabororo Iijipt kuuya yonjooonon Joosefwaanon kan kokaen ijogi: “Monenananon qaondaborojiwaaajon ginon mono nene nonomba. Nene mende nonombagati een, nono goo jaasewanongan komuwonja.”

¹⁶ Kaen ijogi Joosefnon kokaen jero: “Monengianon qaonjiwaaajon onjooonon lama ano bulmakao ejuti, ii mono men kan nongi niinon nene onjomanja.”

¹⁷ Kaen jero kema lama bulmakaogia unuama kan Joosef mugi. Yonjooonon hoosgia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano dongigia ii unuama kan nenewaa sewanaga Joosef mun nene men laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi iinon nene onjoma iikaanja kanon yambu motoongowaa uutanon laaligogia nanjoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanon tegoro. Tegoro yambu gbilianon dujanon mombo iwaanon kan kokaen jegi: “Eja ponjana, monenana qaonjiwaaajon kanianana honja ii goo jaaganon saanon mende kolatiwonja. Nononon lama bulmakaonana ii kaanagadeen gonin goo bunaga koloodaboroja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboronijiwaaajon nononana ano balonana iikayadeen en nononja. Kawaajon mono naa iwoi mon gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajon goo jaanon tondu komuwonaga? Nono komunin balonananon mono naambaajon een en gbangbarasin bolinaga?”

Kawaajon mono nononana ano balonana sewanana men iikanon nembanene nonona nono saanon Faarao kimbaa welenqeqe omaya koloonin balonananon kaanagadeen iwaa bunaga koloowaa. Nono toroqen jaawo laligon komuwombotiwaajon mono nene kota nonomba. Nonona balon gawon munin een mende en qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga totoon iikanon Iijipt kanatuuru yonowo erotiwaajon yononon kuuya motomotoon gawon balongia koria ii sewanajon angi Joosefnon Iijipt balon kuuya ii sewana mero Faarao kimbaa bunaga koloodabororo. ²¹ Joosefnon Iijipt kanatuuru goman so kantriwaa jawo tetegoya uutanon laligogiti, ii kuuya unuano gawmambaa welenqeqe omaya koloon laligogi. ²² Faarao kinon jigo gawon galen yonoo footnait tawagia onono men iikanon laaligogia nanjon laligogi. Kaen kolooro nenegiaajon mende bimooro balongia Joosefnon sewana mewaatiwaajon mende angi. Kawaajon jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo kin Faaraowaa bunaga mende koloogi.

²³ Joosefnon kanageso kokaen injjoro: “Mobu, niinon onongia ano balongia sewangia mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga kolooja. Kawaajon niinon nene kota onombe ii saanon men namonon komowu. ²⁴ Komogi hona kolooro ii mono gosigi tuun 5 koloogi kanonga motomotoon ii Faarao kimbaajon ama mun laligowuto, tuun 4 ii mombo namonon komowutiwaajon ano nenegiaajon ewaa. Ii onongia, embameraurugia ano tosaana mirigianon laligojuti, mono onoo nenea ewaa.”

²⁵ Kaen injjoro kokaen jegi: “Giinon nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaajon eja ponanaa jaanon kiankoomu mokoloowonati een, nono saanon Faarao kimbaa welenqeqe omaya koloon laligowona.” ²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaajon jenkooto ano en waama koi oojeni, kaban kokaamba kaanagadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen: Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanona motomotoon ii Faarao kimbaa bunaga koloowaatiwaajon ama laligowu. Jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo Faarao kimbaa bunaga mende koloogi.

Jeikobnon qamoyaajon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungia men balon anjon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi jangogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambananon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewoonngo mokoloojeni een, giinon mono keteda koi ukalen qendeema qaa kokaen pondan otaan men yagomambaa-jon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komun man asaaturuna yonowo haamo men emanati, kaban iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinon men kema man asaana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon onon ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejaniwaa so ii saanon otaan amanaga.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopan qaanon jen kotiiro Jeikobnon ii moma ligoj wana men kemen gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya men mepeseero. Kian.

* **47:29:** Jen 49.29-32; 50.6

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kamban tosia tegoro Jeikobnon ji mokoloo qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama manaanon keno.

² Keno tosiannon Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon giimambaaon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usuna eroti, ii kululuun ee dunayanona waama raro. ³* Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usun kuuyaa Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuuna tuuna mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii bunu qen onombe iyonoo bunagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kamban iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyoronon mono noo bunu koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kaana noo bunu koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yoroojon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosaana koloogiti, iyononon mono geengaa bunaga koloowuya. Yononon balon bakaya bunu qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoroonon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wangia koloori dawoigara yoro newo baogaranon laligowuya. ⁷* Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesaon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelnon komuro wosobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon ii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosefwaa merawoita iriima kokaen qisin muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisin muro Joosefnon manu kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutunon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaaon ii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosianon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kiton nero. Israelnon eja wana kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaaon hanqan qen amamaaro. ¹¹ Buugara kiton nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewanga mombo giimambaaon mende mamboma laligoweto, Anutunon kana meleuro kete koi geengaa ano merawoiga kaanagadeen injijen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita manaa tawoyanonga uruama simin kuma usugon kemero.

¹³ Usugon kemen waama merawoita borogaranon men uruano anaa manaa batanon kari. Efraim ii boria dindinanon men Israelwaa boria qanianon ama Manase ii boria qanianon men Israelwaa boria dindinanon ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianon kilen boria dindinanon boraama iwaa wananon ano. Manasenon Joosefwaa meria mutuya kolooroto, asianon kilen boria qanianon iwaa wananon ano. Kaen ama boria maripoon kaana ama koton wangaranon ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegon mun kokaen jero:

“Asana Abraham ano manna Aisak yoronon Anutu waa jaanon kema kan ama men laligori.

* **48:3:** Jen 28.13-14 * **48:7:** Jen 35.16-19

Niinon koloon laligon koubeti, Anutunon mono

kamban iikanon pondan kalan koma noma laligon kouro.

¹⁶ Siwe gajobanon nii bologa kuuya iikanon metogon angon koma noma laligoroti, iinon mono eja gbaworo woi koi kotuegon oroma laligowa.

Ejembanon yoroo qagara qagi iikanon mono nii ano man asana

Aisak ano Abraham nonoo qabunanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranon mono namo qaganon honon qaa sein laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnon mananon boria dindinanon Efraimaa wananon ano ii iiro mende sokono kawaaon moma bolin manaa boria dindinanon men Efraimaa wananon metogon Manasewaa wananon amambaaon ano. ¹⁸ Kaen ama man kokaen ijoro: “Amana, kaen mende mewa. Mera koi kanon mutu merana kolooja. Kawaaon boroga dindinanon mono iwaa wananon amba.”

¹⁹ Kaen ijoroto, mananon ii amambaaon qetama Joosef kokaen ijoro: “Merana, ii saanon mojen. Niinon ii mojen. Manasenon kaanagadeen waanawo kolooro iwaa gbiliurutanon kaanagadeen koloon seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimaa qaqabunayanon mono Manasewaanon qabuna uugun ewaa. Iwaa gbiliurutanon mono koloon seisei somata ama kanageso tuuna tuuna mamaga koloon laligowuya.”

²⁰ * Kaen ijoro moro weemboria iikanonadeen kotuegon oroma kokaen jero:

“Israel yononon mono oroo qagara qama kanagesogia kotuegon onoma kokaen jewuya:

Anutunon mono oyanboyan ama ononota

ononon Efraim ano Manase kaana kolooju.”

Kaen jen Manase ii Efraimaa newo baatanon ano.

²¹ Israelnon kotuegon onono tegoro Joosefwaa qaa kokaen jero: “Moba, niinon komumambaaon anjento, Anutunon onowo laligon ubaa. Iinon mono unuano man asaurugia yonoo balonon eleema kembuya. ²² Iikanon kema batugianon balon mosongi niinon goonon balon toroqen Sekem balon kelegawo ii gonjen. Niinon balon bambaana ii Amor kanageso yonowo manja qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanon yonoononga mewe. Joosef gii daremunuruga yonoo wangia koloojaniiwaaon ii daremunuruga yonoonon qaagoto, goo bunaga jen tegoweta ewaa.” Kian.

49

Jeikobnon merauruta kotuegon onono.

¹ Kawaa gematanon Jeikobnon merauruta onono kagi qaa kokaen jero: “Ono mono horon ajoroogi niinon laaligogianon kanagen nomaen koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya injisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, onono mono kan ajoroon amagia Israelwaanon qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinon neenaa mutu meranaga koloojan. Giinon noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa hona mutuya koloona. Qabunagaa akadamuya ano ku-usuna kanon kouruga yonoonon unuuguja.

⁴ Haamonon kowe siri qindiiro kalumalu kema kankeji,

* **48:20:** Hib 11.21

goo uuganonj mono iikawaa so waaro kalugonj lanj kema kankejanj.
Giinonj manja noo duj eenanonj uma qembonanonj qenj embanawo ena
duj kanonj mono anjonjorayawo koloonj tilooro.
Kawaajonj goo qabunagaa akadamuyanonj mono
kouruga mende toroqenj unjuugun ewaa.

⁵ “Simeon ano Liwai yorononj daremunwoiga koloojao.
Yoroo tiwo wasa gawonjgaranonj mono kike kakasililinj kondoonkeja.
⁶ Yorononj irinsoonsoonj qaganonj eja unjuri komugi
eenj totoonj ainajonj bulmakao ejia iyonjoo
kana boro iwoigia lanj unjuri kotori meendangoya koloogi.
Kawaajonj yorononj qaa arenj somonjonkebaoti,
niinonj iikawo uumotoonjgo mende amakemaña.
Ajoajoroo ambaoti, niinonj iikanonj iyorowo mende toroqenj ramaña.
⁷ Uukazigaranonj geriawo koloojiwaaonj ii jenj qasuaanj oronjenj.
Uuduuduugaranonj kanjanawo koloojiwaaonj ii jenj jororaanj oronjenj.
Niinonj kanagesogara kondeema onombe yonjononj Jeikobwaa balonj sokoma
kembu.
Niinonj mendeema onombe yonjononj Israel batugianonj lanj goonjpora
ama laligowu.

⁸ “Oo Juuda, goo daremunjuruganonj gii mepeseenj goma laligowuya.
Goo boroganonj mono kereuruga yonjoo aro kokonjianonj rabaa.
Manjaa merauruta yonjononj mono goojonj usugonj siminj kuma laligowu.
⁹* Oo Juuda, giinonj laion gbaworoya kaanja laligojanj.
Oo merana, gii borojanj menj oro qenj nenj laligonj
iikanonjadeenj eleema kajanj.
Iinonj laion kaanja selia ama qeteteren
laion embia kaanja kamaanj koma enkeja.
Kuuyanonj ii kawali koloonj utunj mondowombaajonj keegia momakeju.
¹⁰ Ku-usumbaa aiweseya ii monjonj
Juuda yonjoo borogianonjga mende unjuambaa.
Eja pombaa gbaruyanonj kania batugaranonj nano
monjonj ii mende qetegowaa. Qaago!
Iyana ano gbiliuruta jinjaronj dujanonj rama
laligonj ugi kanagenj monjonj asugiro kanageso tuunja tuunja yonjononj
iwaa jeta tenj koma laligowu.
¹¹ Iinonj dongia wain apu gere batuyanonj somonjgoro nambaa.
Dongia meria ii wain apu kasa batugaranonj gbadooro ewaa.
Iinonj opoya ii wain ooyanonj songbambaa.
Malekuya ii wain kotaa oo sayanonj qesaama qejaambaa.
¹² Wain oo nero jaayanonj wain oo apu kaanja osaanj injanj kombaa.
Aju tokoya nero jetanonj aju ooya kaanja taaliwaa.

¹³ “Zebulun kanageso yonjononj kowe goraayanonj laligowu.
Yonjoo gomanonj wanjgoya wanjgoya sulunkebu.
Balonjiaa jawoya iikanonj mono Saidon taonj baagenj kema ewaa.

¹⁴ “Aiskar ii dongi siita koukouya iikawaa so kolooja.
Dongj qaganonj duj rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranonj ama
qeteterenj lokolinj sologonj enkebaa.

* **49:9:** Janj 24.9; Ais 5.5

- 15 Lokolin sologon haamo menj ero dun miria ii saanon sokono gomananon naan totoon koloowaa. Ii iima gemata iwoi lombotawo angomambaajon usugon kemero tosonian welenqege gawon mewaatiwaaajon kuun somongon munkebuya.
- 16 “Tosianon Dambaa kanagesouruta mendungon onongi Dan iinon mono aworo (defence) nama qaa dindinaajon manja qen laligowaa. Dan tuun yononon Israelwaa tuun tosaana iikaana koloon laligowuya.
- 17 Dan iinon qato mokolen kaana kananon en hooswaa gbakotanon kiro aarun lalanani giliro qaganon rabaati, iinon mono tama gemagama namonon kemebaa.
- 18 “Oo Pon, giinon nii kasa gbadononga metogon angon koma nombaatiwaaajon jaa rin mambomakemaana.
- 19 Kike kakasililin tuun yononon Gad kanageso unun onoon laligowuto, Gad yononon mono meleema kanagianon onotaan iyangia unun onoon laligowuya.
- 20 “Aserwaa balonon nene morian mamaga asuginkebaa. Kin yononon nene naangiawo nenkejuti, iinon mono nene kaana ii balonon komoro sein iikanon tosaana ilaan onoma laligowaa.
- 21 “Nembaronon anaa jaajaa naanaajon uulanawo lansan goonpora amakeji, Naftalinon mono iikawaa so koloon meraboraanuruta iniima-ainaingiawo ii onoma laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianon komogi kota mamaga kuun boria giliro kema sopa qisigon seleenjen kemakeji, Joosefnon mono iikawaa so kolooja.
- 23 Iwaa kereurutanon tiwo jangbenjia menj uugere qaganon Joosefwaa tuun ii onotaan injidon unun onoon laligowu.
- 24 Kaen laligowuto, Jeikobwaa bena Anutu ku-usunawo iwaa borianon mono menj kotiin muro iinon tiwo tokoya mende mesaon boro siita sombana qaa qero laligowaa. Anutunon mono uuwaa lama galenja koloon Israelwaa angonkonkon Toya kolooja.
- 25 Mangaa Anutuyanon mono ilaan goma laligowaa. Ben ku-usun kuuyaa Toyanon mono kokaen kotuegon gono laligowa: Kombaa kotumotueyanon mono kanakeewanga goonon kamaaro namo dusiita emuyaa apuyanon mono goonon kouro merabora ano oro mamaga mokoloon onoma laligowa.
- 26 Baana baana iyonoo kotumotuegianon kambana kambana ejemba sokoma onono laligon kougii. Baana soroganon yambu so nene gawongia menj laligogi nene morian asugiro laligon kougito, goo amagaa kotumotueyanon mono ii kuuya uuguwaa. Kotumotue kaana kaananon mono Joosefwaa wanaa qaganon ubu.

Daremun batugianon pon qerewenja jawin tak-kootoya koloojiwaa laaligoyanon ii kuuya mono en ubu.

27 “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja.

Gomaamba so tiwojun tigon oro unun nen gogon onjmakeja.

Ween asaganon iwoi luluuma qenjeji, ii gomantiina so mendeemakeja.” Kian.

28 Israelwaa tuun kuuya jangogia 12 ii kian. Mangianon kotuegon onoma qaa kaanja kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegon onono. Kian.

Jeikobnon komuro.

29 Kotuegon onoma nama qaa kokaen jen koton onono: “Anutunon mono nuano niinon isi alauruna komugiti, iyonowo toroqemambaa anjen. Noo qamona ii mono manuruna yonoo koorongianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon ron koma nombu. 30 * Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon eja. Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja qata Efron iwaanonga sewanja mero.

31 * Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon ron koma orongi. Kaanagadeen Aisak ano embia Rebeka ii iikanon ron koma orongi. Niinon toroqen Lea iikanon ron kombe. 32 Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoononga sewanja merota eja.” 33 * Jeikobnon merauruta qaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita hororo dun eeyanon uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon toroqero. Kian.

50

Jeikob ron kongi.

1 Jeikobnon komuro Joosefnon lugun manja kepelaan mun ligoj kema aroyanon giliro kemero buuta kitoj nero. 2 Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jen kootoyaa baatanon laligogiti, ii manaa qamoya sele menj kotikotii keleganon moriwutiwaajon jen koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi. 3 Gawon ii menj laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi, iikawaa gawonja ii kamba koriga kaen menj laligonkegi. Iijipt kanatuuru yononon Jeikobwaajon weemboria 70:waa so jinjen qama saama laligogi.

4 Saama jinjen koma wosobiri laligogitiwaa kambanja iikanon tegoro Joosefnon Faarao kimbaa jinkaron mirinon gawon menj laligogiti, ii qaa kokaen injoro: “Niinon onoo jaagianon kiankoomu mokolooweti een, onoo mono noo jenanon menj Faarao kin qaa kokaen jegi mobaa: 5 * Manjanon jaawo laligoj qaa kokaen somonjon jojopan qaanon menj kotiimambaaajon jen koton nono: ‘Niinon komumambaaajon anjen. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balonon osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanon kema ron komba.’ Kawaaajon saanon kete jen kotona nii iikanon kema manjaa qamoya ron komago mombo eleema kama.”

6 Kaen injoro jegi Faarao kinjon ii moma kokaen jero, “Gii mangaaajon qaa somonjon jojopan qaanon menj kotiinati, iikawaa so saanon kema mangaa qamoya ron komba.”

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15 * 50:5: Jen 47.29-31

⁷ Kaen jero Joosefnon manaa qamoya ron komambaajon uro. Faarao kimbaa jawinuruta qabunagiawo kuuya, jin'karon miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemeuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoon kenji. ⁸ Joosefwaa miriwaa sumanjuruta korebore, iwaa daremunjuruta ano manaa kanagesouruta yononon kaanagadeen motoon kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuuna tuuna iigadeen mono onomesaogi Goosen gomanon ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianon ragiti, ii kaanagadeen kenji. Kaen mindirin tuun somata totoon kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya koton leegen toroqen kema Atad gomanon wiit dumun kotawaa hona ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balon iikanon keuma jingen aro metaama qama silama saama bolin laligogi. Joosefnon manaa'jon weemboria 7:baa so jingen qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanon jingen qama saagi balon toya Keinan kanageso yononon ii iima moma kokaen jegi, "Iijipt yononon mono jingen saawaa arena uuta anju." Kaen jegi miri balon iikawaa qata ii kanain Abel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa ween koukoutaagen eja.

¹² Jeikobnon merauruta jen koton ononoti, yononon iikawaa so otaan ama mug. ¹³ * Yononon qamoya angon Keinan balonon kema Mamre kosianon Makpela balon korianon kobaa eji, iikanon kema ron kongi. Aabrahamnon waladeen balon koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaa'jon Hit eja Efron iwaanonga sewana mero. ¹⁴ Joosefnon manaa qamoya ron kono tegoro ana, daremunjuruta ano tosaana kuuya iwo manaa qamoya ron kombombaa'jon kengiti, iyononon mombo Iijipt balonon eleema kagi. Kian.

Joosefnon irona mende meleemambaa'jon mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunjurutanon mangia komuro rama iima koton kokaen romongon jegi: "Joosef sili bologa kuuya ama munini, iinon iikawaa'jon uuduudu moma nonoma kamban kokaamba kanain irona meleema nonombabo." ¹⁶ Kaen jen Joosefwaa qaa kokaen анги keno, "Man'ganon komumambaa ama nonoojon qaa kokaen jen koto: ¹⁷ 'Ono mono Joosefwa'jon qaa kokaen jegi mobaa: Daremunjuruganon sili bologa ama tiwilaan gombombaa'jon angiti, giinon mono iyonoo singison'gogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawa'jon giinon saanon mangaa Anutuyaa welenqe'euruta nonoo singison'gonana mesaowa." Yononon qaa ii анги Joosefwaanon karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanon Joosefwaa daremunjuruta iyangio kan balonon tama batanon usugon kamaan kokaen ijogi: "Moba, nono goo welenqe'euruga omaya koloojon."

¹⁹ Kaen ijogito, Joosefnon meleema kokaen jero: "Mono keegia mende mobu. Niinon Anutu'waa kitianon mende nanjen. ²⁰ Onanon, ono sili bologanon tiwilaan nombombaa'jon kaparan koma angito, Anutunon ii meleeno kitianon iwoi awaa asugiwaatiwaa'jon kaparan koma ano. Kaen ama kondoon kuun nono kanatuuru mamaga onoo laaligogia somongowe iikawaa honanon kamban kokaamba asuganon kolooro iima kotojon. ²¹ Kawa'jon mono keegia mende mobu. Niinon mono onoangia ano embameraurugia onoo laaligogia kuuya nan'gon onoma laligoman'a." Kaen jen kilen'agaa irona ii mende meleemambaa'jon mombo jen kotiin gumbonjonon ama onono. Kian.

Joosefnon komuro.

* **50:11:** Abel: = Jingen saawaa arena. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaana. * **50:13:** Apo 7.16

²² Joosefnon manaa kanagesouruta yonowo torogon Iijipt balonon laligogi. Joosefnon laligon uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnon esa amboaan Efraimnaannga koloogi ii inji. Kaanagadeen Manasewaa meria Makir iwaa merabaraan koloogi Joosefwaa tawoyanon onoongi doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoojon qaa kokaen injoro, “Nii komumambaaan anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onon balon kokainonnga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajan jen tegon jojopan qaanon jen kotiiroto, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵ * Kaen injoro Israelwaa meraurutanon qaa jen somongon jojopan qaanon kokaen jen kotiiwutiwaajan jen koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonnga angon Keinan balonon kumbu.” ²⁶ Kaen jen yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele men kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon angi ero. Kian.

* **50:25:** Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT Ruutwaa sunduya Jenasa-asari

Eja pon yonoo kambangianon Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyan laligogito, iikawaa gematanon silemale laligogi kamaan kamaan sooro lombo uutanon deenqeema siinsereren laligogi. Laligon iikawaa gematanon uugia meleengi. Kaan kaan ama laligogi. Ruutnon kamban iikanon luaewaa kania qendeeno. Moab emba iinon Israel ejaga mero. Eja kanon komuro Ruutnon enaroya Israel emba iwo pondan ororon somongon Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan laligoro. Kaen laligon kantria Moab mesaon Israel uutanon kan tetegoyanon loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonga eja dologa mon mokolon mero. Yoroo gbiligara monon kin Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon Israel yonoo kin pongia qabunaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia mon ii Jiisas. Ruutnon yambu 1110–1100 Kraist mende koloorotonon laligoro.

Eja pon buk iikawaa sunduya kanon laaligowaa kania kokaen qendeengi: Ejembanon Anutu gema qegi kamban kanon kakasililin kondemondoen somatanon qagianon umakero. Ruutwaa sunduyanon kana kokaen qendeenja: Waba emba iinon uuta Israelwaa Anutuyaanon meleema momalaari kanagesonon toroqero kotumotuenon qaganon uro oyanboyan mokolooro.

Buk kokawaa bakaya wana 3 ii kokaen:

- 1) Naominon Ruutwo Betlehem eeleni. 1.1-22
- 2) Ruutnon Boazwo aitongori. 2.1–3.18
- 3) Boaznon Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yononon Moab kenji.

¹ Kerugen Israel uutanon kin mon mende laligoro eja pon yononon kanatuuru galen koma onoma laligogi. Kamban kanon bodi koloon balon kuuya sokoma ero. Bodi kamban kanon Juuda eja monon embia ano merawoita unuama taongia Betlehem mesaon kantri qata Moab kanon kema raran dundungia meagon waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balongia qata Efrata. Yononon taongia Betlehem mesaon Moab balonon kema kanon laligogi. *

³ Iikanon laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon emba maloya koloon merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon laligon somariin Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin aogi. Agimin aogi toroqen Moab balonon yambu 10:baa so laligon kougi. ⁵ Laligon kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yoronon kaanagadeen komuri. Komuri nemungara Naomi iinon lomeria qaa anodeen laligoro. Kian.

Naomi ano Ruut yoronon Betlehem eeleni.

⁶ Naominon anodeen Moab kantrinon laligon kamban monon qaa kokaen jegi moro: ‘Ponon kanatuuruya ilaan onoma Israel kanon nembanene sogianon mokolon onomakeja.’ Kaen moma Moab mesaon Israel

* **1:2:** Efrata: ii Betlehem goman liligon ejati, balon iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † **1:4:** Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonuruta yonoo batugianon emba 4 kokaen laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ **1:5:** 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamamaa eja

balonon eleema kemambaajon joronqoron ama enarowoita yorowo waagi.
⁷ Waama goman balon laligoroti, ii mesaon Juuda balonon eleema kemambaajon ano enarowoita yorowo motoon kananon kenji.

⁸ Kananon kema Naominon enarowoita kokaen irijoro: “Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanon kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awaagadeen kalan koma noma laligori Pononon mono kawaa so tawaya meleema awaagadeen kiankoomu orono laligowao. ⁹ Pononon saanon kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo rarangara yoroo mirinon mokolon ukorisoro qaganon laligowao.” Kaen irijon buugara kiton neroto, yoronon amburereen ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: “Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunga yonoonon kembona.”

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: “Oo enarowoina, mono naambaajon niwo kawowaajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romongowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago toton! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba wana koloojenywaajon eja mononon nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema mirigaranon kembao. Nii mombo eja memambaajon romongon kete gomantiina eja mombo en korowo koloon merawoina qokoloon orombenagati een, ii mono kilen bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroojon ama eja memegaraa kania somongon aon kamban batuya koriga ii een laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaan qaago. Pononon boria boraama lona nuano komurotiwaajon laaligonananon bimooro nii oroojon wosojinjina mojen.”

¹⁴ Kaen irijoro mombo torogon silama saari. Saari tegoro Orpanon enaroyaa yeizozoya jen buuta kiton nen eleema mirianon keno. Orpanon kenoto, Ruutnon kaparan koma sele kopaya kaana qokotaaro. ¹⁵ Kaana qokotaaro Naominon kokaen ijoro: “Moba, alaganon kenja. Iinon anaa bensakon ano anaa ejemba tuun yonoonon kenja. Gii mono kaangadeen eleema miriganon kema.”

¹⁶ * Kaen ijoroto, Ruutnon kilen kokaen meleeno: “Nii mono gii gomesaomanatiwaajon kaparan mende koma jewa. Saanon jena giwo kembo. Gii noma nomaen kembagati, nii mono kaangadeen giwo iikanon kema. Gii dakanon dakanon laligowagati, nii mono kaangadeen iikanon laligoman. Goonon ejemba tuun ii noo ejemba tuunaga koloogi goonon Anutu ii noo Anutuga kolooro laligoman.”

¹⁷ Gii dakanon komuwagati, nii mono kaangadeen iikanon komuweron koma nombutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen jen kotiijen: Koomu motongonon mono mendeema norombaa. Iwoi morota monon mendeema norombaati een, Pononon saanon iikawaa irona meleeno noo qananon uba.”

¹⁸ Kaen jen iwo kemambaajon kotakotagadeen kaparan kono iima moma koton kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoongara kema kema Betlehem taonon keuri. Keuri taonon ejemba kuuyanon ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yononon qama Naomi koma horon jolona kokaen jegi: “Ei! Ii onanon, Naomi yan me nomaen? Oowe oowe oowe!”

²⁰ Kaen jegi Naominon kokaen inijoro: “Noo qana Naomi ii een mende gabu. Nii ukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usun Toyanon mono kondoon nono ukondun moma laligojen. Kawaajon noo qana Mara qagi

* **1:16:** Ruut 2.11-12; 2 Kin 2.2-6

sokombaa. § 21 Noonon iwoi mamaga wala ero taon koi mesaon kembeto, kete Ponon nuano bobora eleema een omaya kajen. Pon ku-usun Toyanon qaana gosin men bolin nono konajilin qaganon laligojen. Kawaajon qana Naomi ii mono een qabubo.” Kian.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanon Moab mesaon Betlehem taonon kariti, kaman iikanon ejembanon kanain padiwaa alia baali ii gawonjianon kema borogianon kunjgi.

2

Ruutnon Boazwaa gawonon baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanon tinitosaya, eja qabunayawo mon qata Boaz laligoro.

² * Kaman monon Moab emba Ruut iinon enaroya Naomi kokaen ijoro: “Saanon jen tegona nii gawon monon kema ejemba baali gowia kuma reremonja mesaonkejuti, ii otama men kululumanja. Nii saanon eja mombaa jaanon iima-ain mokoloowe nisosoron ‘Oon!’ jero saanon iwaa gematanon kema ii men kululumanja.” Kaen jero Naominon ijoro: “Oo enarona, saanon kema.”

³ Kaen ijoro mesaon gawon mon morowaanon gawona, ii mende moma kilen tondu kema nama baali kunjgi yonoo gemagianon kema gowia motomotoon qeqelala kamaan egiti, ii otama otama keno. Gawon korianon kenoti, ii Boazwaanon gawonga. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonga mon.

⁴ Boaznon ketego koi Betlehemga kouma gawon ejembauruta injiima jolongia kokaen jero: “Bonjon! Ponon mono onowo laligowa.” Kaen jero meleema kokaen qagi: “Ponon mono kotuegon gomba.”

⁵ Kaen qagi Boaznon gawon galenajon kokaen qisiro: “Emba ii moronon?”

⁶ Kaen qisiro kokaen meleeno: “Emba ii koriganonga. Ii Naomiwo Moab kantrinonga kari. ⁷ Iinon gomaamba amandiinanon kan qisin nono ‘Oon!’ jewe gawon ejemba yonoo kanagianon onotaan baali gowia otama men kululuuja. Gawon pondan men laligon ketada koi kuunon endu kema haamo men raja.”

⁸ Kaen meleeno Boaznon Ruut kokaen ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga mon gomanja: Gii gawon koi mende mesaon tosanja yonoo gawonon mende kema baali men kululuuwa. Mono noo welenqege embauruna yonowo motoon koikanon otama laligowa. ⁹ Nii gawon ejauruna goosiriwubotiwaa songo anjen. Gawon noma nomaen kema dumun kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalen ano yonoo gemagianon kema emba yonowo laligowa. Apugajon mobagati een, welenqege yononon apu koworanenon kosojuti, saanon iikanon kema apu newa.”

¹⁰ Kaen ijoro Ruutnon moma balanon kenen usugon Boaz kokaen ijoro: “Nii nomaembaajon waba laligon kilen goo jaanon kiankoomu mokoloowe iikaanja kalan koma nonjan?”

¹¹ Kaen ijoro kokaen meleeno: “Nii goo nanamemenjaa sunduya ii kuuya jegi mojen. Gii loganon komuro enaroga awaagadeen galen koma laligon kouna. Gii nemunmanja ano kolokoloo kantriga mesaon ejemba wala mende moma nononati, kilen nonoo batunananon kan laligojan. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onona Anutu Israel nonoo Ponnananon

§ 1:20: Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondun. * 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonj engananonj meraanja reenreen koma onjomakeji, iikawaa so gii Anutuwaa umuganonj laligomambaaajonj koi kana.”

¹³ Kaenj ijoro Ruutnonj kokaenj meleeno: “Somatana, nii goo gawonj meme embauruga yonoo tani qaagoto, giinonj kilenj sili awaa qendeema nonjan. Giinonj qaa nuna selena tunja.” Kaenj meleeno.

¹⁴ Nembanene kambananonj karo Boaznonj Ruut kokaenj ijoro: “Saanonj koi kanj bered kitia menj wain apu aasonawononj qendunjonj newa.” Kaenj ijoro gawonj ejemba yonowo raro Boaznonj baali honja onjokootoya tosia muro. Ii muro nenj tomenja junu nene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroqen baali gowia otano Boaznonj gawonj ejauruta kokaenj jenj koton onono: “Iinonj baali gowia boranjawo iikawaa batugianongga kaanagadeen otama menj kululuuwaati eenj, onjo mono qaa tokoronj kota mende menj mubu.

¹⁶ Kaenj qaagoto, baali gowia tosia ii boranjianongga kaanagadeen horogi kamaaro anji kanj iyanjaajonj menj kululuuwaa. Onjo mono ii mende menj mubu.”

¹⁷ Kaenj jenj koton onono Ruutnonj baali gowia korama menj kululuuro uro honja ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawononj kosonj korerejonj gosiro honja geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomanj sinjonj karo. ¹⁸ Kaenj kolooro baali honja ii menj taononj eleema kanj dawo koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanonj nene nenj timbiriinjonj tosia mesaoroti, ii kaanagadeen unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaenj qisiro: “Gii kete dakanonj kema baali otama menj laligojana? Morowaa gawononj kema gawonj menj laligojana? Eja galenj koma gonjaati, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.” Kaenj qisiro morowaa gawononj kema gawonj menj laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawonj mejenati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaenj ijoro Naomiwaa eleja kamaaro kokaenj ijoro: “Ponjonj mono Boaz kotuegonj muba. Ponjonj kiankoomu nonomambaa qaa somonjoroti, iikawaa so mono pondanj lomeraanjuranonj komugiti ano anana kete koi laligojonj, nonoojonj kiankoomuya mende anjonj koma laligoja.” Toroqen qaa kokaenj jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaa doweya meme ejaga. Kawaaajonj iinonj mono saanonj galenj koma nonombaa.”

²¹ Kaenj jero moma Moab emba Ruutnonj kokaenj jero: “Qaa monj toroqen kokaenj nijoja: ‘Gii mono noo gawonj meme ejemba yonowo bonj qen laligona noononj baali kuuya ii kundaborowuya.’ ”

²² Kaenj jero Naominonj kokaenj ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yonoo gawonj korianonj kena sili bologa ama gombubo. Kawaaajonj gii saanonj Boazwaa gawonj meme emba yonowo kema gawonj menj laligowa.”

²³ Kaenj jero Ruutnonj Boazwaa gawonj meme emba yonoo kosogianonj bonj qen laligonj honja otama menj kululuunj laligoro baali ano wiit kunjun kambananonj tegoro. Tegoro toroqen enaroya Naomiwo laligori. Kianj.

3

Ruut ano Boaz yorononj baali gawononj aitonjgori.

¹ Kamban tosia tegoro Naominonj enaroya Ruut kokaenj ijoro: “Oo enarona, nii saanonj eja monj batogonj mokoloowe galenj koma gono iwo keraqeeango qaganonj geenjo miriga kalanj koma raba. ² Gii gawonj meme emba yonowo mokotaan laligonati, iyonoo galengia Boaznonj mono nonoo tinitosananaga. Moba, iinonj kete gomantiinja baaliqueqe sombenonj kemenj

* **2:20:** Lew 25.25

baali hona ano kaawoya mendeema oromambaajon sapa sarayawonon koson korereŋon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu arin selega kele unkoowayawonon morin opo suruga mouma baaliqege sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigensigen laligona nembaneneya ano apu kizana nedabororo kawaa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon hon koma ewaati, mono ii iima kanon kemba. Kokojiji gombaatiwaajon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa kooronanon kema kaniaagen esu kitia mena waaro kemen ewa. Kaen ena mokolon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijojani, ii saanon andaboromana.”

⁶ Kaen meleema baaliqege sombenon kemen enaroyanon jen koton murotiwaa so otaan andabororo: ⁷ Boaznon gomantiina nembaneneya ano apu kizana nedabororo selia men looriro waama baali tuun mombaa goraayanon kemen gaon ero. Kanon ero Ruutnon olon janjan qen kema kaniaagen esu kitia metaama iikanon kemen ero. ⁸ Ero goman ruunanon iwoi mombaajon aarun lalananiro uuta tooro moma eleema emba mon kanaanon eroti, ii mokolon iiro.

⁹ Iima qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqege embaga. Giinon geenгаа isigaa doweya meme ejaga koloojan. Kawaajon Juuda onoo nanamemengia otaan nii saanon galeŋ koma noma esuganon turun nomba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Oo borana, Ponnon mono kotuegon gomba! Gii saanon eja wanaya me qaqabuna esuhinagiawo yonoo gemagianon kenagato, iikaana mende anjan. Gii eenanon isiuruna awaa nanon onoma laligonago kete ii uugun sili awaa soroya anjan. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojani, ii taombaa ejemba kuuyanon moju. Kawaajon gii ii me woiwaajon qisin nombagi, nii ii saanon ama gomana. ¹² * Nii goo tinitosaga kolon galeŋ koma gomanatiwaa so koloojen. Qaa ii onjato, eja monnon nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojen. ¹³ Kawaajon gii saanon gomantiina koi kokaen ewa. Dowe meme eja mutuyanon woran sewanga memambaajon jenagi een, ii awaato, sewanga mende memambaajon mobaati een, niinon saanon sewanga memana. Qaa ii somonon Pombaa qatanon jojopan qaanon jen kotiijen. Kawaajon saanon bonjon ena goman ambaa.”

¹⁴ Boaznon kaen ijon emba monnon baaliqege sombenon iwaanon kamaaroti, monnon ii mobabotiwaajon moro. Kawaajon Ruutnon Boazwaa kanaan kamaan eroto, wengeran suluro kamban iikanonadeen monnon ii mende iima kotoŋ olon kambaatiwaajon waaro. ¹⁵ Waaro Boaznon kokaen ijoro: “Mono malekuga seleganonga metogon qerereen men namba.” Kaen ijoro metogon men nano baali hona 25 kilogrambaa so gosin maaro kemero. Kemero men kobibin Ruutwaa sawinanon ano anjon eleema taanon keno.

¹⁶ Ruutnon taanon kema enaroyanon keuro qisiro: “Oo enarona, nomaen en kajan?” Kaen qisiro Boaznon iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaen toroqen ijoro: “ ‘Gii enarogaajon bobora mende kemba,’ kaen nijon baali koi nonja.”

* **3:12:** Ruut 2.20

¹⁸ Kaen ijoro Naominon kokaen jero: “Oo enarona, eja iikanon kete een haamo mende mewaato, qaaga galen koma laligoro ii mindingogi tegorogo kawaa gematanon rama haamo mewaa. Kawaajon gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaen jegi asugiwaati, ii moba.” Kian.

4

Boaznon Ruut embiaga mero.

¹ Boaznon taombaa kiropo naguyanon kema qenjaaro sombenon kamaan raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinon kan uugumambaa ano iwaajon kokaen qaro: “Oo alana, gii saanon koi kan kamaan rabaga.” Kaen qaro kan kamaan raro. ² Raro Boaznon taononga jota meme eja boro woi (10) onoono kagi rabutiwaa injjoro motoon kamaan ragi.

³ Ragi Boaznon isiaa dowe meme eja ii kokaen ijoro: “Kamban kokaamba Naominon Moab kantri mesaon eleema karoti, iinon danana Elimelekwaanon balon kitia ii sewana mewutiwaa eja. ⁴ Kawaajon niinon kokaen romongojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloona niinon goo qerewenga koloojen. Dowe meme eja mon mende laligoja. Kawaajon giinon ii sewana mewagatiwaaajon kuun gonjen. Gii ii sewana memambaa aina mobagati een, ii saanon sewana mewato, ii togowagati een, saanon ii kaanagadeen jena momana. Ii saanon eja koi rajuti, iyonoo jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunnaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewana memana.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewana mewagati, kamban iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaanagadeen sewana mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galen koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleeno: “Kaen kolooro niinon ii sewana memambaaajon amamaajen. Ruutnon neenaa meraboraana yonowo motoon borosamona mendeengi motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qen aowubo. Nii kaen amambaaajon amamaajen. Kawaajon giinon saanon ii sewana mena geengaa bunaga koloowaa.” Kaen meleeno.

⁷ * Kerugen Israel uutanon monnon balon iwoi sewana mero bunaya kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaaajon yononon sili kokaen ama laligogi: Qaa jen tegon soomongo angi tegoro iyoroononga monnon kana esuya qetegon alia munjero. Israel yononon iwoi sewana memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaana kanon qendeema laligogi

⁸ Kawaajon eja kanon Boaz kokaen ijoro: “Giinon ii saanon sewana mena bunaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegon Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznon jotameme eja ano kanageso kuuya kokaen injjoro: “Niinon Elimelek, Kilion ano Malon yonoonon iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewana mejen. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju.

¹⁰ * Nii Moab emba Ruut, Malombaanon malo ii kaanideen sewana mewe noo embanaga koloowaa. Kaen ama eja komurotiwaa qatanon borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galen koma laligomana. Qata kaen mende aliwaato, gbiliurutanon Elimelek waa qata duduuwubotiwaajon ii gawmambaa buknon oogi en ubaa. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju.”

¹¹ * Boaznon kaen jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo

* **4:7:** Dut 25.9 * **4:10:** Dut 25.5-6 * **4:11:** Jen 29.31

naguyanon sombenon ragiti, iyononon kuuya kokaen jegi: “Nono ii jaasewan qen nangowonja. Ponon embaga goo mirinon kawaati, ii saanon kotuegon muro iinon mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yoronon Jeikobwaanon meraboraanja mamaga qokolori Israel kanatuurunananon kolooro. Gii saanon Efrata balonon jotameme eja esuhinawo koloon Betlehem taonon qabunagawo laligowa. ¹² * Ponon emba malo sara iwaanonja gbili gombaati, goonon kanageso yononon mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanon suman yonoo so koloon laligowu.” Kian.

Boazwaanon gbili yonoo qa arenja

¹³ Kaen ama Boazon Ruut wama mirianon kema embiaga mero Ponon kotuegon muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yononon Naomiwaa kokaen jegi: “Nono Pon mepesejon. Iinon kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinon saanon galen koma goma laligowaa. Mera kanon Israel uutanon qaqabunayawo koloowaa.

¹⁵ Goo enaroganon jopagon gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati een, iinon mono ii kuuya unuugun ilaan goma laligoja. Iinon kete esaga gono iinon mono laaligoga tililuaan keraqeeango qen goma laligowaa. Kanagen emba wanja koloona iinon saanon galen koma gono laligowaga.”

¹⁶ Kaen jegi Naominon mera ii men doongon galen koma mun laligoro.

¹⁷ Emba kosianon laligogiti, iyononon kokaen jegi: “Naomiwaanonga esia meraga koloaja.” Kaen jen qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kin Deiwid.

¹⁸ Qa aren koi ii Perezwaanonga kanain nama Deiwidwaanon uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kin Deiwid. Kian.

* 4:12: Jen 38.27-30

Joonawaanon gejatootoo qaa Joonaa Jenjasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon kolooja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti wana qata Niiniwe kanon kema uukuukuu gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joonaa kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanaa jaajaa amambaa aina men kamaan ama ten koma keno. Kema uukuukuu gawon mero Niiniwe seiseyanon uugia onanon meleengi. Kawaajon Anutuwa uuta olomooro mende tiwilaan onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin monon yambu 782–753 Kraist mende kolooroton galengiiga laligoro Joonanon kaban kanon gawona mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yononon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unun unuama kenji iyangiaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwa uuaina tororo ten kombonatiwaa so koloojon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qanananon ubaa. Anutuwa kania wana mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon anaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisongogia kaanideen mesaon iimaleinonnga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Irona bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotiin uunana meleembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joonaa oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saranonga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleengi Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

¹ * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro: ² “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukoutanon eja. Yononon bao jaagoo kaana koloon kilenagia lansa nama men tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo buna qaana injon uugia kuuwa.” ³ Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewananon olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemen wango mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kema.” Kaen jen kana sewana men wanonon uro.

* 1:1: 2 Kin 14.25

Kaen uma Pombaa jaasewanonnga kokomomola menj keno. ⁴ Kenoto, Pononj haamo kotakota wasiro kowenonj kemenj kuuro siri dimbonj somata waama wanjo qero jangomambaajonj ano. ⁵ Kaen kolooro wanjo gawonj eja yonononj toroko moma iyangiaa benjurugaa so anja anja qama koolinj ononji. Kaen ama wanjononj afaangowaatiwaajonj kawaa hina iwoi kuuya menj borogi kowenonj kemeroto, Joonanonj wanjo dutaa uutanonj kemenj iikanonj oloj koma gaonj komunagbiili ero.

⁶ Iikanonj ero wanjo galenonj iwaanonj kanj kokaen jenj muro: “Gii mono naambaajonj koi gaonj ejanj? Mono waama geenjaa benja qama koolina iinonj ilaan nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jenj munj batugianonj aminj moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaajonj ama iimaleinj koi qanananonj uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jenj unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisinj mugij: “Iimaleinj tiwitiwilaa koi ii morowaa singisongoyaajonj ama qanananonj uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawonja menjkejanj? Gii daanj kaya kajana? Goononj kantri ii daen? Goo kanagesouruga ii dakanonj laligoju?”

⁹ Kaen qisinj mugij kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Ponj, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjejen. Iinonj kowe ano namo toboga mokoloonj orono. ¹⁰ Iinonj gawonj osiqosiawo nono togonj Pombaa jaasewanonja oloj kok koma kajen.”

Kaen meleeno moma aarunj lalananj kokaen ijon jenj mugij: “Yei! Gii mono naambaajonj ama kaen anjana?” ¹¹ Kowenonj toroqen bolinj kotiinj qindiinj ero. Kawaaajonj kokaen qisinj mugij: “Nono mono iwoi nomaen ama goninj ironja mena kowenonj goronj qenaga?”

¹² Kaen qisinj mugij kokaen meleema injoro: “Siri dimbonj koi mono noojonj ama qanananonj uma qeji, niinonj ii moma kotojen. Kawaaajonj mono nii noma kowenonj borogi kemebe goronj qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawonj eja yonononj kilenj wanjo mombo namo goraayanonj keubaatiwaajonj loqanonj nanjonj qenj bimbingogito, kowenonj bolidaborotiwaajonj ama amamaagi. ¹⁴ Amamaanj Israel Ponjanaa qata kokaen qama kooligij: “Oo Ponj, mono geenjaa qaa joga otaanj iwoi koi anjanj. Kawaaajonj Ponj, eja koi komuwaatiwaajonj ama mono mende tiwilaan nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananonj mende ana uba. Qaa ii onanonj.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogi kowenonj kemero. Kemero kowewaa usunanonj iikanonjadeen kamaaro bonj qero. ¹⁶ Bonj qero eja yonononj Anutuwaajonj aarunj lalananj nandunj somata ama Ponj siimolonj oonj munj qaagia kokaen somongogij: “Anana mono Pombaanonj qaa apana tej koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanonj kowenonj kemero Ponjonj sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa uutanonj weemboria karoonj enj laligoro. Kianj.

2

Joontanonj gajugaju korojonanonj enj qama kooliro.

¹ Joontanonj sara uutanonj enj Ponj Anutuya qama koolinj munj ² kokaen ijoro: “Oo Ponj, nii kokojinj uutanonj qama koolinj gombe gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjonj dusiitanonj enj komunj tagonj welema gombe gii geja ama jejewelenwelena mojanj.

* 1:17: Mat 12.40

- ³ Gii monago kowe biiwi jabiriŋanon (jaunanon) hagon nongi kamaan ejen. Geengo riiwagon nona goman siŋsiŋgoyaa dutanon kamaabe gboulu somatanon esuun nonja.
Goo apu kokopa kuuya ii musulungon nonja.
Goo kowe siriga ii turun nej olaan nonja.
- ⁴ Nii kokaen romonjojen: Gii geengaa jaasewanŋanon konjoma nona soon tintuan ejen.
Ii kilen nii mombo jaananon goo jiwowon jigo kowogaagen uuwe keno jejeromonromon anjen.
- ⁵ Apu ano omanjareya ii qananon uma turun nondaboroja.
Kowe biiwi jaunagadeen liligon nondaboroja.
Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaanŋa wanŋa momosiin esuuja.
- ⁶ Nii kowe biiwi jaunaa dusiitanon koi kanon ulungon kamaajen.
Kowe biiwi jaunaa jaa ununŋa ii kongi pondan qananon eu somonjon nonja.
Oo Pon Anutuna, nii koi laligojento,
gii mono koomuwaa senjon dusiita
koi kanonŋa gou koma nona
saanon mombo laaligonon kouman.
- ⁷ “Noo laaligonanon qaomambaajon ano kaman koi kanon oo Pon, nii romonjon gombe qamakoolinanon keuma goo Siwe jigo kowoganon eu uma gejaganon kemebaati, ii mojen.
- ⁸ “Ejemba gadokopa ben lopion omaya goda qen usugon onomakejuti, iyononon kaen ama kalenmorian Toya gii gema gunkejuto,
- ⁹ nii mono mepemepesee onŋsaa qama mamatewoo ama siimolon onŋ gomambaajon mojen.
Nii iwoi amambaa qaa jen somonjobet, iikawaa so mono ama sorogonkemaŋa.
Oo Pon, gii gou konkon Tona koloojan. Qaa ii onanon.”
- ¹⁰ Kaen qama kooliro Ponon sara ii jen koton muro kan kouma Joona lono namo toboganon kamaaro. Kian.

3

Joonanon Anutuwaaw gawon Niiniwe kema mero.

¹ Namu toboganon kamaaro Pombaanon qaa koi ii mombo Joonawaanon kolooro: ² “Giinon mono waama siti somata Niiniwe kanon kema Buŋa qaa gomanŋati, ii injion uugia kuuwa.” ³ Qaa kaanŋa kolooro Joonanon waama Pombaa qaa jeta ten koma Niiniwe keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanonŋa kanain kema laligona ween karoon tegoro teegen endu keubaga. ⁴ * Joonanon kanain siti uutanon kema laligoro ween motoonŋo tegoro buŋa qaa qama kokaen injiŋoro:

“Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa kaen qama injion keno Niiniwe kanatuuru yononon Anutuwaanon buzu qaa ii moma laarin uugia meleema nene sinŋi laligowombaa kaman koma jen kotiigi. Ii jen kotiin ejemba somata melaa korebore yononon uumeleembaa samo megi selegianon uro too arigi.

⁶ Kaen anŋi iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kin (praim minista) iwaanon keuro. Keuro moma jinŋkaron dun rarayanonŋa kamaan malekuya

* **3:4:** Mat 12.41; Luuk 11.32

kotogonj samo menj aturaanj too utunj arinj raro. ⁷ Rama jenjkooto kokaenj ano Niiniwe siti sokondaboronj keno: “Onjo mono kinj ano jawinjuruta nonoononj jenjkooto koi mobu: Monjonj mono nene qaanj mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, onjononj nene qaanj newombaaajonj mende moma onjombu. ⁸ Nene singi kaenj laligonj samo medaboronj Anutu kotakotagadeenj saama qama koolinj munj anja anja kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba ununj tiwilaanj onjonji sagianonj borogia tiloonj eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaenj aninj Anutunonj irinjsoonjsoonja uugeria qelanjinj singisonjgonana mesaonaga. Ii mesaoro mende tiwilaawonaga. Kaenj jejonj.”

¹⁰ Ii moma asarinj kaniagia bologa gema qenj uugia meleengi Anutunonj nanamemengia ii iima wosoya moma onjoma roromongoya eleeno singisonjgogiaa ironja meleema onjomambaaajonj moroti, ii mesaoro. Uutanonj kaenj kamaaro mende menj kileenj onjono. Kianj.

4

Joonanonj temboma irinja soono.

¹ Kaenj kolooroto, Joonanonj iikawaaajonj uubooli somata moma irinja soono. ² * Irinja soono Ponj welema munj kokaenj ijoro: “Ae! Ponj, gii kianjkoomuwaa beña laligonj saanonj niniima koboönkejanj. Goo kalenmorianja ii hononja qaa ero irinja ii uulanawo mende soonkeja. Kaenj uuga uulanawo olomooro wosomomo ama kanageso monj menj kileenj onjomambaaajonj mende momakejanj. Ii neenaa gomanonj laligonj moma yagonj gijoweti, ii duduujanj me qaago? Kania kawaaajonj ama kambañ kanonj “Tarsis kemaña,” jenj uulanawo kokomomola menj kema laligowe. ³ * Kete jaawo laligomambaaajonj togonj koomunaajonj uugunj mobe awaa kolooja. Kawaaajonj Ponj, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onjanonj.”

⁴ Kaenj welenoto, Ponjonj kokaenj meleema ijoro: “Joona, gii kianjkoomuwaaajonj irinjsoonjsoonj mojanji, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaenj ijoro Joonanonj siti mesaonj kamaanj weenj koukoutanonj baagenj kema kana goraayanonj endu kuunj qenj iikawaa umuganonj raro. Rama sitiwaajonj kaenj me kaenj koloowaati, ii iimambaaajonj uunj uunj raro.

⁶ Kaenj raroto, Ponj Anutunonj Joona keraqeeangjo qenj mumambaaajonj moma jero alonjalonj monj asuginj korinj kouma Joonawaa wanja aonj koma muro. Aonj koma muro alonjalombaajonj keraqeeangjo somata moma raro.

⁷ Rama gomantiinja monj ero gomanj ano kanonj Anutunonj taronj monj wasiro kanj alonjalonj ii kiririuro senja sooliro. ⁸ Weenjonj kouro Anutunonj jero haamo geriawo totoonj ii gomanj jaaya koukoutanonja qero weenj jaayanonj wanjanonj kuuro kuuro irinja soono komumambaaajonj moma mongandaboronj qama koolinj kokaenj jero: “Nii laligomambaaajonj togonj komumambaaajonj mobe afaanja kolooja. Qaa ii onjanonj.”

⁹ Kaenj jeroto, Anutunonj Joona kokaenj ijoro: “Gii alonjalombaajonj irinja soonji, ii sokonja me qaago?”

Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Irina soonji, ii mono sokonjaa. Noo irinjsoonjsoona ii somata kolooro uunanonj mende olomowaa. Kawaaajonj saanonj komumanja. Qaa ii onjanonj.”

¹⁰ Joonanonj kaenj meleeno Ponjonj kokaenj ijoro: “Gii alonjalombaa gawonja monj mende menj ii mende galenj kona koriro. Ii gomantiinja motoongowaa uutanonj asugiro ano gomantiinja motoongowaa uutanonj soolinj komuro. Kilenj geengjo iwoi omaya kaanja iikawaaajonj ama saama

* 4:2: Eks 34.6 * 4:3: 1 Kinj 19.4

majakaka mojan. ¹¹ Kaen kolooro nii mono nomaembaajon siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojon majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanon ejemba 120.000 (handet twenti tausen) jango ii uugun laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosin oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanjadeen kelenmalelen laligoju. Ii ejemba yonowo kaangadeen men kileen onomambotiwaajon ama mono uuainnanon Niiniwe injiima koboojen.” Kian.

Matyuu Oligaa Buna Matyuunon ooro. Jen-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanon kalen. Qata mon Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawon ii men laligoro Jiisasnon kan oono uuta meleema gowoko 12 yonoo batugianon laligoro.

Oligaa Buna koi Jiisaswaa kania iyanaa kanagesouruta Juuda yonoojon jen asarin onomambaaon ama ooro. Qaa kota wana ii kokaen, "Jiisas Kraistnon Hamoqege Tonana ano Kin Ponana koloja." Juuda ejemba yonoojon qaa ii mende sokono uugianon boliro amamaagi. Kawaaon Matyuunon Jiisas gawonaa kania ii asuganon jen asarin tororo kuma onono. Soomongo Walaganon hamoqeqewaa soomongo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaon ama asuganon asugin qebulugon honawo kolodabororo. Hamoqege Toya ii Hibruu qaanon Mesaia ano Griik qaanon Kraist.

Jiisasnon uuwaa gawon bakaya karon men laligoro: Iinon Oligaa Buna ejemba kuma onoma uugia iikanon kuun omejiilan konjoma onoma jigia men qeangon laligoro. Kaen men keno angoletto kolooro laligon maripoon gerenon uma komuro ron kongi mombo waaro. Iikanon Anutuwaa bentotonaa kania qendeema nonono. Kaen ano anana letoma Anutuwaa meraboraana kolowombaa kania kolooro. Jiisaswaanon qaaya wana 5 ii kokaen: 1) Bon 5-7, 2) Bon 10, 3) Bon 13, 4) Bon 18 ano 5) Bon 24-25

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaen:

Jiisaswaa ambosakonuruta ano kolokolooya 1.1–2.23

Jon Oomulu ejanon uuwaa gawon mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanon angobato men muro 3.13–4.11

Jiisasnon Galili uutanon qenjaaro gawon mero 4.12–18.35

Jiisasnon Galili mesaon Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligon komuro 21.1–27.66

Koomunonga waama laligon Siwenon uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakona yonoo qa arengia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakona yonoo qa arengia ii kokaen: Aabrahambaa gbili mon Deiwid. Deiwidwaa gbili mon Jiisas.

² Aabrahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemungara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram.

⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemuna kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemuna kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kin Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemuna wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kin kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloon laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano

* **1:11:** 2 Kin 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20

iwaa daremunuruta. Kamban iikanon Babilon yononon Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaana welenqeqegiaga laligogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaana laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqeqe Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaana laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaana laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwaa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuna Maria ii Joosefwaa bunaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unu Toroyanon menj letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaaajon Mariawaa kanianon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaaajon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo arena ano.

²⁰ Kaen romonon ero Pombaa gajoba monon gaonon asugin mun kokaen ijoro, "Joosef Deiwidwaa gbili, Unu Toroyanon mono Maria menj letoma muro koroyawo laligoja. Kawaaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaaajon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singisonogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaaajon giinon mono qata Jiisas qaba." Kaen ijoro.

²² Pononon gejatootoo eja mon sololoo qaa mon jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaaajon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ *"Emba saran jumuna monon koroyawo koloon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya." Qa iikawaa kania ii kokaen, "Anutunon ananawo laligoja."

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaaajon wama mirianon keni. ²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qar. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taona mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa momo eja ween koukoutanonga Jerusalem sitinon kagi. ² Kan kokaen qisigi, "Juuda onoonon eja pon koloowaati, mera ii koloon dakanon eja? Nono

* 1:18: Luuk 1.27 * 1:21: Luuk 1.31 * 1:23: Ais 7.14 * 1:25: Luuk 2.21

ween koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaen moma waeya men mepeseewombaajon kajon.”

³ Kaen qisigi eja pon Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyononon korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kin Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galej wana ano Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kan ajoroogi kokaen qisin onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaajon jegita eja?”

⁵ Qisin onono kokaen meleema mugi, “Iinon Judia prowinswaa taon qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶*“Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianonga pon somata koloon neenaa Israel kanageso mindingon kalan koma nonombaa.

Kawaajon onoo Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabunagianon kamaanqeqeta mende toontoon koloowaa.’”

⁷ Kaen meleema mugi momakotoo eja ii olon onono kagi kokaen qisin onono, “Widia ii naa kabanon asugiro kanain iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisin onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasin kokaen jen koton onono, “Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisin mokoloon iikanondeen buju qaa angi noonon kawa. Niinon ii moma kaanideen kema ii waeya men mepeseen mumaña.”

⁹ Kinon kaen inijonon jen koton onono moma kanaanon kenji. Kema widi ween koukoutanon laligon iigiti, iikanon wangianon waladeen keno kosin otaan Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemuña Maria iriigi. Ii iriima simin kuma usugon waeya men mepeseen mugi. Mepeseen mun wayangesogia qengama iikanonga goul, jinin paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mugi.

¹² Gomantiina mon egi Anutunon gaonon asugin kin Herodwaanon mombo mende kembutiwaajon qotogon onono. Kawaajon kana mongen iyangiaa goman balongianon eleema kenji. Kian.

Herodwaajon asanjon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakotoo eja yononon kenji Joosefnon gaonon iiro Pombaanon gajoba monon asugin mun kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaajon mongama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuña uruama olon koma Iijipt kantrinon kembu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kamban jemanati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuña uruama Iijipt kenji. ¹⁵*Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kamban iikanondeen eleema kagi. Wala Pononon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon unugi komugi.

¹⁶ Momakotoo eja yononon Juuda goman olon mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nongi,” jen irina mamaga soono jenkotoo kokaen ano, “Manjaqeqe eja, onoo Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya unugi komuwu.” Momakotoo eja widi asugirotiwaa kambanaajon tororo qisin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenkotoo ii ano.

* 2:6: Mai 5.2 * 2:15: Hoos 11.1

17 Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

18 **“Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonga saagujugia mogi qama silama amburereñ somata meju.*

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaongi saaju.

Kawaajon saagi ulunkolon men onombombaaajon angi uukonduncondunadeen momakeju.” Kian.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleengi.

19 Joosefnon Iijipt laligoro kin Herodnon komuro iikanondeen Pombaanon gajoba monnon gaonon asugin mun 20 kokaen ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaajon embongiti, iyononon mono komudaborogi. Kawaajon mono waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kembu.”

21 Kaen ijoro Joosefnon waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kenji.

22 Kananon kema qaa kokaen moro, “Herodwaa meria Arkelausnon manaa kitianon Judia prowins galen koma laligoja.” Kaen moma iikanon kemambaajon toroko moro. Moma laligoro Anutunon gaonon Galili prowinsnon kembutiwaajon jen koton muro waama iikanon kenji. 23 *Galili prowinsnon keuma taon qata Nazaret iikanon laligogi. Kaen laligogi gejatootoo eja yononon Hamoqeqe Toyaaajon qaa jegiti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga qama laligowuya.” Kian.

3

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

1 Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanon kan Judia prowinswaa balon qararankonkononon liligon ejemba uugia Buna qaanon kuun kokaen injon laligoro, 2 **“Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kambananon mono kan kuuja. Kawaajon mono uugia meleema iikanon keubu.”* 3 *Jombaajon gejatootoo eja Aisaianon qaa mon kokaen jen ooro,

“Qele gajoba monnon balon qararankonkononon qama laligoro kema qaa otona kokaen mobuya,

‘Ponnon kawa-oo! Kawaajon mono jojorin kania meleuwu. Mono uugia mindingon kania qeleleewu.’”

4 *Jombaanon selekopaa ii kamel juyanon memetaga ano batuyanon iinkasa oro selianon memetaga ii somongon laligoro. Nembaneneya ii naagiso borotaan ano duuyaa moron apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. 5 Jonon gawona mero ejemba tuunlelemba yononon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosaana kuuya yonoononga iwaanon horon kagi. Kaanjadeen Jordan apu leele goman kuuya rama kenjiti, iikanona kagi. 6 Kan kouma singisongogia jokoloogi Jonon ii Jordan apu berenanon oomulu men onono.

7 *Men ononoto, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) ejemba tuunlelemba yononon oomulu men onombaatiwaajon kagi injiima kokaen injoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaa irinanon mono soono irona meleema onomambaajon anja. Ii olon kombombaa gejanono qaaya ii

* 2:18: Jer 31.15 * 2:23: Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45 * 3:2: Mat 4.17; Maak 1.15 * 3:3: Ais 40.3 * 3:4: 2 Kin 1.8 * 3:7: Mat 12.34; 23.33

mono moronon injoro sombugia moma koi kaju? ⁸ Kawaajon mono onanon uugia melembu. Kilenagia mesaon uugia meleengi hona kolooro ii mono nanamemenjianon asuganon qendeema laligowu.

⁹ *Uugianon mondomondo qaa kokaen jewombaajon mende romongowu, 'Nononon Aabahambaa gbiliga laligonin Anutunon mende tiwilaan nonombaa.' Kaen jen totogianon qenkejuto, hona ii mende kolonkeja. Niinon iikawaajon kokaen injomanja, Anutunon jamo koi saanon jen koton onono letoma Aabahambaa gbiliuruta kolon Anutu mepeseenkebuto, ononomaen?

¹⁰ *Uugia mende melembuti een, Anutunon mono onon gere kaanja kono kamaawombaajon anju. Gere kuuya hona awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirion giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja ii jeta suna ama gere kanianon ano jorin eja. Anutunon mono kilenagiala irona meleema onombaa.

¹¹ Niinon onon uugia melembutiwaajon apu toonon mulu men ononjento, noo gemananon eja ku-usuna kotakota mon kawaa. Iwaa ku-usuna uutaga ii mono noonon uguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaajon niinon iwaanon kana esuya ilaan mun gesonon mouma besaamambaajon amamaanja. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratin onono iikaanja kanon mulu men onombaa.

¹² Iinon hona ano kaawoya mendeema oromambaa saraya men kouma koson korerejon gosiwaa. Gosin wiit kota men kululuun kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirion kemen gere tetegoya qaa kanon jewaa." Kian.

Jonon Jiisas oomulu men muro.

Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22

¹³ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowins mesaon Jordan apu berenanon Jombaanon kan oomulu men mubaatiwaajon qisiro. ¹⁴ Qisiroto, Jonon qotogon mun kokaen ijoro, "Giinon saanon nii oomulu men nonagato, giinon singisongo mende ama mono nomaembaajon noonon kajan?"

¹⁵ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, "Kamban kokaamba ii saanon amba. Kaen anjoti, iikanon Anutunon nanamemen dindina otaawombaa qaa jeroti, iikawaa hona kolooro sokombaa." Kaen meleeno Jonon moro sokono uumotoon ano.

¹⁶ Uumotoon ama oomulu men muro tegoro iikanondeen apunonga kouro kokaen asugiro: Sombinon aantano Jiisasnon uun iiro Anutuwaa Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja kolon Jiisaswaa wananon kamaan mero. ¹⁷ *Kamaan mero Siwenonga aro mon kokaen kolooro, "Iinon mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajon kerana qeangoro iimasiina mojen." Kian.

Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.

Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13

4

¹ *Kawaa gematanon Unja Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararankonkonanon Kilenaa Toyanon angobato men mubaatiwaajon ama keno. ² Kanon kema gomantiina asaga 40 Anutuwaajon nene singi laligon nenewaa komuro. ³ Nenewaa komuro omejiilan wangia qata angobato Toya

* **3:9:** Jon 8.33 * **3:10:** Mat 7.19 * **3:17:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35 * **4:1:** Hib 2.18; 4.15

iinon asugin kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria koloojani een, gii mono esunga qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴*Kaen ijoroto, Jiisasnon qaa kokaen meleeno, “Qaago! Buṅa Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakejato, Anutuwaa jetanonga qaa kankeji, ii kuuya ten konin iikanon mono nunuagirotiin laligowonḡ’.”

⁵ Kaen ijoro Kilenḡaa Toyanon Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma ano nano. ⁶*Kaen nano kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria koloojani een, mono kokanonga lugun emu kemeba. Buṅa Terenon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Anutunon goojon ama gajobauruta jen koton onono saanon kobibiigi kemej jamonon kanaga mende gun mijimiji ambaa.’
Kawaajon kemej mende tiwilaan gombaa.”

⁷*Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buṅa Terenon qaa mon kaanagadeen kokaen eja, ‘Gii mono Pon Anutuga mende angobato men muba.’”

⁸ Kaen meleeno Kilenḡaa Toyanon mombo wama baṅa koriga palonpalon monon uma namo kuuya yonoo kantri totona totona ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. ⁹ Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena men mepeseen nombagati een, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe buṅa qen aon galen koma onomba.”

¹⁰*Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buṅa Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonngo simin kuma mun waeya men mepeseewa.’”

¹¹ Kaen meleeno Kilenḡaa Toyanon iikanondeen Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaan mug. Kian.

Jiisasnon kanin Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

¹²*Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* angi raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. ¹³*Kema prowins iikanon keuma gomanḡ Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu angon koorononon eja. ¹⁴ Iikanon laligon gawonḡ mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololoooro jeroti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁵*“Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegenanon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosanon Galili prowinsnon laligojuti,

¹⁶ kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya.

Koomunon ejemba ii angon koma onono pangamanon gomanon laligojuti, iyonoojon mono goman wengeran suluwaa.”

¹⁷*Jiisasnon Kaperneam laligon kambaṅ iikanondeen kanin Buṅa qaa jen asarin ejemba uugia kuun kokaen jen laligoro, “Siwe Toyanon bentotonḡ ambaatiwaa kambaṅa mono kan kuuja. Kawaajon mono singisonḡo laaligogia mesaon uugia meleembu.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

* **4:4:** Dut 8.3 * **4:6:** Ond 91.11-12 * **4:7:** Dut 6.16 * **4:10:** Dut 6.13 * **4:12:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * **4:12:** Kin Herodnon emba mon olon mero Jon Oomulu ejanon ii kawaajon jen muro irinḡa soono jero opotoro yononon Jon somonon kapuare mirinon angi raro.
* **4:13:** Jon 2.12 * **4:15:** Ais 9.1-2 * **4:17:** Mat 3.2

¹⁸ Kaen jen liligon laligon Galili apu angon goraayanon metetereen kema daremun woi Saimon qata mon Piito ano koga Andruu iriuro. Yoronon sora hooro ejaga laligon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁹ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onombao.” ²⁰ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni.

²¹ Jiisasnon yorowo borona mon toroqen kema mombo daremun woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriuro. Yoronon mangara Zebediwo wangonon rama misagia meagon somonjon laligogi injiima orono. ²² Kaen injiima orono iikanondeen waama wanjo ano mangara mesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

Jiisasnon ejemba kuma onoma men qeangon onono.

Luuk 6.17-19

²³ *Jiisasnon kema Galili prowins uutanon kuuya liligon qamakooli mirigianon uma bentotombaa Oligaa Bunaya jen asarin uugia kuun kuma onoma laligoro. Kaen ama batugianon ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiro laligogiti, ii men qeangon onoma laligoro.

²⁴ Kaen men laligoro Jiisaswaa Bunayanon sein Siria kantri uutanon sokoma tuma keno. Kaen tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanon kagi. Tosianon ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianon omejiilanon uugianon kemero qaamuun me kokojinjimbo laligogi. Tosianon tama kamaan unuro pipinjo moton semben aon laligogi. Tosianon selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaanja kaanja yononon Jiisaswaanon kagi men qeangon onono.

²⁵ Kaen ama onono iigitiwaajon ejemba kanageso somata yononon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. Tuunleembe ii Galili prowins ano Ten-Taon distriknonnga kagi. Tuun tosianon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosianonnga kagi. Tuun tosianon Jordan apu leengennga kagi. Kian.

5

Jiisasnon baananon nama kuma onono.

¹ Jiisasnon ejemba tuun somata injiima baananon uma raro gowokourutanon kouma liligon mug. ² Liligon mug kanain ejemba tuuna tuuna kuma onoma kokaen jero:

Daen yononon simbawonawo kolooju?

³ “Daen yononon iyangiaajon Anutuwaa jaanon kamaanqeqeta kaanja mojudi, iyononon Siwewaa bentotona buna qen aowutiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁴ *Daen yononon jingen gama saajuti, Anutunon ii ulunkolen onombaatiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁵ *Daen yononon gumbonjonjon laligonkejuti, Anutunon namo koi ii yonoo buna qen onombaatiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁶ *Daen yononon Anutuwaa jaanon solananiwombaajon kaparan koma ii nene ano apuwaa kaanja komun qenjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon yononon mono simbawonawo kolooju.

⁷ Daen yononon tosaan kiankomun onomakejuti, Anutunon ii kiankomun onombaatiwaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

* 4:23: Mat 9.35; Maak 1.39 * 5:4: Ais 61.2 * 5:5: Ond 37.11 * 5:6: Ais 55.1-2

⁸ *Daen yonoo uugianon soraaya kolooji, iyononon saanon Anutu iibuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

⁹ Daen yononon luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaa meraboraana qabuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

¹⁰ *Anutunon qaagia jen tegoro solanijutiwaajon sisiwerowero ama onomakejuti, iyononon Siwewaa bentotonja buja qen aowuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

¹¹ *Ejembanon onjo noojon ama uugeqe qaa tokoronkota jen onoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianon kuun qolonmolonjonkejuti, ononon mono simbawonawo kolooju.

¹² *Mobu, Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon ano ejiwaajon mono otokorian maama korisoro qaganon laligowu. Ii kokaembaajon: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanjadeen ama ononon ononon iyonoo gemagianon asugin iyonowo ororon laligoju.” Kian.

Oŋo balombaa sii ano kiwa kaaja kolooju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

¹³ Jiisanon jero, “Onjo balon ejemba yonoo sii tani koloojuto, sii naananon titiikota koloowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo ainawo koloonaga? Iikawaa kania mon qaago. Toroqen iwoi mon anin mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejembanon ii kanagianon riimemelaawuya.

¹⁴ *“Onjo balonja balonja yonoo kiwa kaaja koloon laligoju. Siti mon baananon uma megij raji, iikanon aasangoyanon ramambaajon ama maanjenja. ¹⁵ *Monjon kiwa ootirin monjon baatanon mende ambaato, kiwawaa dun rarayanon ano rabaa. Kaen rama asariro ejemba miri uutanon rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro اساسا iimakebuya.

¹⁶ *“Kaanjadeen mono onoo اساسا qendeengi ejemba batugianon asariro iimakebu. Ejembanon nanamemengia awaa iima kawaajon Mangia Siwe gomanon laligoji, mono ii mepeseen mun laligowuya.” Kian.

Jiisanon Kana qaawaa kania kuma onono.

¹⁷ “Niinon Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii qewagomambaajon ama mende kan laligojen. Iikaen tondu mende romongowu. Niinon qewagomambaajon qaagoto, qaa ii ten kondaborowe iikawaa honanon pondan koloowaatiwaajon ama kan laligojen.

¹⁸ *Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu, Mooseswaa Kana qaanon tere melaazilin mon me kirifi on-oombaa jimbolana motoongo ii mende totoon aliwaato, qaa kuuya ii wala hongiwawo kolooro Siwe namo yoronon goron qewaota.

¹⁹ “Kawaajon monjon Kana qaawaa jenkooto melaada iikawanonga qaa mon kolononin ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentotononon keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaen qabuto, monjon ii ten koma otaan ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentoton uutanon keuro qata Somatanana qabuya.

²⁰ “Niinon iikawaa so kokaen injiowe mobu: Onoo nanamemengia solana kanon mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) yonoo siligia kaanja ororon koloowabo. Siligianon yonoo sili mamaga

* 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

* 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

mende uuguwaati een, onononj mono Siwewaa bentotonj uutanonj mende keubuya.” Kianj.

Yonj kazi ano unjugi koomuwaa kania.

²¹ *Jiisasnonj toroqenj jero, “Onononj wala eenanonj qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Ejemba monj mende qegi komuwa,’ ano ‘Monononj kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanonj oonji qaaya jenj tegowuya.’

²² “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Monononj aliawo angowowo ama irinja soono yonj kazi anji, ii mono kaanagadeen distrikwaa qaa jakeyanonj oonji qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Kaanjadeen monononj alia jejewili qaanonj jenj bolinj ‘Gii nekonja uuga qaa koloojanj,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonoo jaagianonj oonji qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Monononj alia qaa saganonj jenj bolinj ‘Gii anjonjoragawo koloojanj,’ jeji, iinonj mono gere sianonj kemebaatiwaa so koloowaa.

²³ “Kawaajonj giinonj mamatewoo nandunja menj kanj alatanonj amambaaajonj ana iikanonj qaa kokaanjonj momoganonj kounaga: Alagaa uutanonj qaa ero iinonj kazi ama gomambaaajonj moja. Qaa kaanja romonjgowagati een, ²⁴ kalenja ii mono alata baatanonj ama wala alagaanonj kema iwo qaagara jenj solanjaninj uumotoonj ama iikawaa gematanonj mombo kanj mamatewoo nandunja Anutuwaajonj amba.

²⁵ “Kereganonj seleganonj kuunj qaa jakeyanonj horonj gomambaaajonj ano komitiwaanonj kema kana somatanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonj ama qaagara jenj solanjaniwao. Kaen mende ambaoti een, kereganonj saanonj oronj gono (jas, majistreit) jentee go toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borononj kena kapuare mirinonj goombabo. ²⁶ Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Gii iikanonj wantaaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andoboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

Sero yonjgorowaa kania

²⁷ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Serowilinj mono mende amba.’ ²⁸ Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Monononj serowaa siinj kombombanja qaganonj emba uunj iiji, iinonj mono uutanonj iwo serowilinj anja.

²⁹ * “Jaaga dindinganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono qonjoma gilina kema. Sele kitiga monononj tiwilaaro kaanjonj Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligona hagogi gere sianonj kemenj tiwilaawabo. ³⁰ *Boro dindinganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono kotonj gilina kema. Sele kitiga monononj tiwilaaro Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligonj gere sianonj kemenj tiwilaawabo.” Kianj.

Loemba mesaonj aoawaa kania

³¹ * “Qaa monj kokaen jegita eja, ‘Monononj embia mesaowaati, iinonj mono mesaonj aoawaa papiaya onj embia muba.’ ³² *Kaen jegita ejato, niinonj kokaen injijowe mobu: Monononj embia olonjkalu ano mesaonagato, kania mombaaajonj embia mesaowaati, iikaanja kanonj mono embianonj olonjkalu ambaatiwaajonj kondoonj singisonjowaa qaayawo koloona. Kaen kolooro

* **5:21:** Eks 20.13; Dut 5.17 * **5:27:** Eks 20.14; Dut 5.18 * **5:29:** Mat 18.9; Maak 9.47 * **5:30:** Mat 18.8; Maak 9.43 * **5:31:** Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * **5:32:** Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11

eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeen olonkalu ambaa.” Kianj.

Qaagia jojopanj qaanonj mende jenj kotiiwu.

³³ * “Qaa monj ii kaanagadeen wala eenanonj kokaen injijonkegi, ‘Qaagia jojopanj qaanonj jenj kotiigiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanj qaanonj jenj somongogiti, ii mono otaagi honawo koloowa.’

³⁴ * “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Qaagia mono jojopanj qaanonj mende totoonj jenj kotiiwu. Siwe ii Anutuwaa jinjaronj dunja koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

³⁵ * “Namo ii Anutuwaa kaniaa doya koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kinj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kinj Somata iinonj saanonj qemasologenaa ironja meleeno qananonj ubaa.’ ³⁶ Gii wanj juga injanja mena taanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga ano wanj juga taanja mena injanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaen mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wanjaa juya mundanonj qero utegowaa.’ ³⁷ Jojopanj qaa mende jewuto, oonj-qaawaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindinja iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenjaa Toyanonj sololoonj onono koloowaa.” Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

³⁸ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

³⁹ “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Monjonj bologa ama onombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaen qaagoto, urunga dindinja qetaaliwaaati eenj, mono urunga lee kaanagadeen qetaaliwaaatiwaaajonj meleemba. ⁴⁰ Monjonj ‘Selekopaaga memanja,’ jenj qaanonj goomambaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeen muna bunja qenj aowa.

⁴¹ “Kaanagadeen monjonj gesoya kilomiita motoongowaa so elaan kembagatiwaaajonj kuunj gombaati eenj, mono saanonj tenj koma kilomiita woiwaa so elaan iwoi komba. ⁴² Monjonj goononj iwoi mombaajonj qisinj gombaati, ii mono muba. Monjonj ‘Iwoi nona kitia era meleemanja,’ jenj qisinj gombaati, ii mono gema mende qenj muba. Kianj.

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj onomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

⁴³ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj onomakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama onoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Ono mono kaziurugia jopagonj onoma nama sisiwerowero ama onomakejuti, iyonoojonj mono qama koolinj laligowu. ⁴⁵ Kaen amakebuti eenj, iikaanja kanonj Mangia

* **5:33:** Lew 19.12; Janj 30.2; Dut 23.21 * **5:34:** Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * **5:35:** Ais 66.1; Ais 48.2 * **5:38:** Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21 * **5:43:** Lew 19.18

Siwe gomanon laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraana koloon laligowuya. Iwaa kania ii kokaen: Iinon weenja mende anjon kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen men asarin onjomakeja ano kon anota ejemba dindina ano doogoya yonoo nene gawongia kaanagadeen bedu menkeja.

⁴⁶ “Ononon mono nona gomambaa tania uugun Anutuwaa kania qendeema aonkebu. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menkejuti, iyononon alaurugianon jopagon onongi ii meleema jopagon onjomakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Ono yonoo sili iikayadeen otaan aonkebuti een, Anutuwaanon tosa mon mende kolooro iinon siligiaa tosaya mende onono tawa mon mende buja qen aowuya. Kawaajon mono ejemba korebore jopagon onoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanon kaanagadeen batugianon jolongia jen aon laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Ono yonoo so alaurugia onoo batugianonga jolongia jen aonkebuti een, iikanon mono gadokopa ejemba kaana kolooju. Gadokopa ejemba yonoo siligia mono uugun awaa soro koloon laligowu? ⁴⁸ *Onoo Siwe Mangianon akadamu soro kolooji, ononon mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloon laligowu.” Kian.

6

Memeqemean ejemba ii kalen onjomakebu.

¹ *Jiisanon kokaen kuma onono, “Mono kokaembaajon galen men aon laligowu: Nanamemengia solana dindina ii ejembanon iima onoojon mogi ubaatiwaajon ama mende amakebu. Kaen amakebuti een, onoo Mangia Siwenon laligoji, iinon mono siligiaa tosaya mende onono tawa mende buja qen aowuya.

² “Kawaajon memeqemean ejemba kalen onomanjen ii qenjaaronon koman romombo uun qele ambutiwaajon mende amba. Uumeleembaa ejemba seleseleya yononon ejembanon men biwiin onombutiwaajon moma qamakooli mirinon ano kana somatanon kema ejemba injiima kaen amakeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

³ “Giinon kaen mende ambato, memeqemean ejemba kalen onomanjen boro dindinganon nomaen anji, boro qaniganon ii mende moba.* ⁴ Kalenga iikanon aasangoyanon ero Mangianon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.” Kian.

Qamakooli gawombaa kania kokaen:

Luuk 11.2-4

⁵ * “Kawaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseleya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoanon nama qama koolinkeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

* **5:48:** Lew 19.2; Dut 18.13 * **6:1:** Mat 23.5 * **6:3:** Boroga qaniganon ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaen: Ii mono aasangoyanon ana komunjua alaganon kaanagadeen ii mende moba. Anutonon sololoon gono gawon awaa afaangon menkejanj, ii mono geengo duduunkejanj.

* **6:5:** Luuk 18.10-14

⁶ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geengaa miri uuta melaanon uma nagu koma Manga aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

⁷ “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaan† qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je sei-seiya jegi Anutunon iikawaajon ama geja ama moma onombaatiwaajon romonjonkeju. ⁸ Mono kokaembaajon yonoo so mende koloon laligowu: Ono naa iwoiwaajon amamaan mozogozoron anjuti, Mangianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronkeja. ⁹ Mono kokaen qama koolinkebu: Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

¹⁰ Mono galen koma nonona bentotonga hona koloowa.

Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa.

¹¹ Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

¹² Tosia yonoonon tosa nonoonon eji, nono ii mesaon ononjon ee, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

¹³ Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilenaa Toyaa borianonga‡ metogon nonomba. (Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kamba kamba laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

¹⁴ *Ono ejemba yonoo singisonggia mesaowuti ee, Siwe Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggia mesaowaa. ¹⁵ Mesaowaato, ejemba yonoo singisonggia mende mesaowuti ee, Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laaligo ii kokaen amakebu:

¹⁶ “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseya kaan kubosobosole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonkejuti, ejembanon ii iibutiwaajon ama zilinolon ama jaase-wangianon saabesaabe koloonkeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bun qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

¹⁷ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenewaa singi laligon kanon mono tonon gbulunon me saifenon jaasewanga songbama wan juga qen laligowa. ¹⁸ Kaen ama nenewaa singi laligona ejembanon qaagoto, Manga aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

Iwoi sewana somata ii mono Siwenon men kululuuwu.

Luuk 12.33-34

¹⁹ * “Moneh hina iwoi ii mono namonon en onombaatiwaajon mende men kululuuwu. Kaen men kululuugi kanon dumunjan gejalolonon ii kitogi kasukerajuju rost (kufen) men boliro kikekasililin yononon miri qosoma uma yongoro menkeju.

²⁰ “Namonon qaagoto, Anutuwaa uusiinga ten kongi qabunagianon somari-waatiwaajon mono kaparan komakebu. Kaen angi maa suangia qaita mon ii Siwe gomanon ero guren dumunjanon ii mende kitogi kasukerajuju rost

† **6:7:** Waba kantri yononon Anutu mende moma mun bensakongia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondu jen laligoju. ‡ **6:13:** “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosanon qaa ii kokaen meleenju: bologanonga metogon nonomba. * **6:14:** Maak 11.25-26

* **6:19:** Jei 5.2-3

(kufen) ii mende menj boliwuya. Kikekakasililin yononon eu uma miri qosoma iwoi yongoro mende mewuya. ²¹ Iwoiwaajon akadamuya menj mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uuga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga. Kian.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

²² “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajon ji monon jaaga mende menj boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon menj asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaga.

²³ “Asasaganon laligowaato, siin kombombaņa bologanon me iwoi monon jaaga menj bolin asasaga kojangiji een, iikanon selewaa laaligoga kuuya kaanagadeen menj tiiro pangaman uutanon umbuqumbian laligowaga. Kaen kolooro pangamanon uugaa asasaga kojangiro tiiji een, geengaa pangamanon mono ‘Yei!’ damubiribriawo kolooja. Kian.

Anutuga me monenja moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

²⁴ “Monon pon woi welen qen oromambaajon amamaankeja. Monon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaajon amamaawuya. Kian.

Anutu moma laarin majakaka mende mobu.

²⁵ “Kaen kolooro niinon kokaen injowe mobu: Ono namonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jen mende mobu, ‘Mono naa iwoiga angun aon newonaga ano naa iwoinon selenana esuuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro nenenon iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro opo surunon iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romongowu.

²⁶ “Kanakeewan koonja koonja ii mono injibu. Yononon nene kota mende qosoma kororonkeju. Dumun hona ii mende koton kowi mirigianon mende menj kululuunkeju. Ii qaago toton ano onoo Siwe Mangianon mono kilen ii unuaginkeja. Ono koon yonoo so qaagoto, onoo sewangianon mono koon sewangia unuugun uuta kolooja me qaago? Mono ii romongogi kembera.

²⁷ “Onoononga monon majakaka moma iikaanjan kanon namonon laligowaatiwaa kambanja ii ween motoongowaa so menj toroqewaa me qaago? Ii qaago toton!§ ²⁸ Opo surugiaajon mono nomaembaajon majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarin juraya somariinkejuti, mono ii uun injibu. Yononon opo surugiaajon beweso mende longbamakeju ano gawon tosaanja mende menkeju.

²⁹ * “Ii kilen niinon kokaen injowe mobu, Kin Solomonon goul silwaya qeragon asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii lein firindua me jura mombaa so iimasiinsiinawo mende kolooro. ³⁰ Sombembaa japu jarin juraya toon kete kosonananon ero woran kongi kamaaro menj kululuun gilin oogi jewaato, ii kilen Anutunon ii awaagadeen menjerenjonkeja. Kawaajon iinon onoo kaanagadeen saanon esuun onombaa. Ononon japu jarin jurayaa so qaago. Anutunon kalan koma onomambaajon moma

§ 6:27: Tosianon jawo 27 ii kokaen meleema jeju: Onoononga monon majakaka moma iikaanjan kanon selia wan fitwaa so toroqen menj korimambaajon amamaawaa. * 6:29: 1 Kin 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

iikawaajon siija uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon een toontoon melaada kolooja?

³¹ “Kaen kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinon selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajon: Uumeleembaa gadokopa yononon iwoi kuuya ii bunja qen aowombaaajon kaparan koma uugere momakeju. Ononon iwoi kuuyaajon memeqemean men osinkejuti, onoo Siwe Mangianon mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaa bentotonon keuma iwaa jaanon solananiwombaaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon анги ero iinon mono galen koma onoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjadeen onombaa.

³⁴ “Kaen ama ononon mono woran laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaaajon. Ween motomotoom-baa majakakagia mono anja anja bosinin sogianon koloowaa.” Kian.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiiasanon toroqen kokaen injoro, “Anutunon qaagia gosin jen tegoro kamaawubotiwaajon mono tosaanja yonoo qaagia mende gosin jen tegowu.

² *Kawaa kania ii kokaen: Ononon tosaanja yonoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunon mono keda motoononondeen onoangiaa qaagia gosin jen tegowaa. Ononon tosaanja yonoojon jenkooto ama men uma kamaan gosin onomakejuti, Anutunon mono iikawaa so onoangia ama onono uma kamaankebuya.

³ “Gii alagaa jaanon godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mono naambaajon mende iima kotojan? ⁴ Me nomaembaajon ama afaangon alaga kokaen ijojan, ‘Alana moba, nii saanon jaaganonga godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaen afaangon jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganon eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonga gere tapia somata men giliwa. Ii men gilingo tororo iima koton alagaa jaanonga godomaruru melaada ii saanon itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajon mogi tak-kootoya qaita mon kolooji, ii mono kasu mende onombu. Maa damandan qeqeta ii mono bao bagianon mende giligi kemba. Kaen ambuti een, iyononon mono ii kanagianon tilalaan onoma mombo meleema onoangia injin kitomiton onombubo. Kian.

Mono qisij mongama Anutuwaa nagunon qenkebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinkebu. Qama kooligi gosin iwoi onombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanon borojan men mongamakebu. Ii mongangi qendeenon iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunon qenkebu. Qegi nagu horon onombaa. ⁸ Mononon Anutu qama koolinkeji, Anutunon mono iwaa kitia meleeno bunja qen aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenkejiwaajon mono nagu horon mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onoononga moronon kokaen anaga: Merianon bisket-waajon qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianon sorawaajon qisiro qato mubaa?

* 7:2: Maak 4.24

11 “Kaen kolooro onjo ejemba bologa koloonj kilenj kalenj awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti eenj, onjoo Mangia Siwe go-manonj laligoji, iinonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaajonj onjo iwoi awaawaajonj qama koolinj qisinj mubuti eenj, iinonj mono siijanonj ii onjombaa.

12*“Kawaajonj ejembanonj onjo iwoi kuuya ama onjombutiwaajonj momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj ama onjmakebu. Kaenj anji Moos-eswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonjoo Bujuu Tere qaagia iikanonj mono honjiawo kolooro mindimindiri kanianonj asuganonj koloowaa. Kianj.

Mono kiropo nagu gonjonja kotonj kembu.

Luuk 13.24

13 “Gere sianonj kemebombaa kania ii afaangoya ano naguya ii laanania. Ejemba seiseiyanonj nagu ii kotonj kana ii metetereenj kembuya. Kawaajonj onjo mono kiropo nagu gonjonja kotonj iikawaa uutanonj kembu.

14 “Laaligo kombombanjonj keukeutaa kania ii opoponjgoya osiqosiawo ano naguya ii gonjonja. Ejemba afaangoyanonj nagu ii mokoloowuya. Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

15 “Gejatootoo ejemba takapolakaya yonjononj lamawaa sele esuya mouma onjooonj kankejuto, uugianonj kasu kawalia kaanja koloaju. Kawaajonj onjo mono yonjoojonj ama toogia moma galenj menj aonj laligowu. 16 Gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowu. Nejonj honja ii kasuneselanonj koloonjkeja me qaago? Warunj honja ii kowororononj kolooro menj kululuunkejone me qaago? Qaago!

17 “Kawaa so gere awaa kuuya yonjononj honjia awaa kuunkejato, gere bologanonj mono honjia bologa kuunkejaja. 18 Gere awaanonj honja bologa kuumambaajonj amamaanjkeja ano gere bologanonj honja awaa kuumambaajonj amamaanjkeja.

19*“Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono galenjanonj kotonj menj gerenonj giliro kemebuya. 20*Iikawaa so ejemba yonjoo gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowuya. Kianj.

Gowoko honjaa kania

Luuk 13.25-27

21 “Noo Siwe manjaa uusijnja tenj komakeji, iinonj mono iwaa bentotononj keubaa. Mamaga yonjononj noojonj ‘Ponj, Ponj!’ eenj qama jenkejuto, kuuya yonjononj Siwewaa bentotononj mende keubuya.

22 “Jenteegowaa kambanj somata iikanonj mamaga yonjononj kanj noojonj kokaenj nijowuya, ‘Oo Ponj Ponj, nonononj mono goo qaganonj iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeenj jenj laligoninj. Nonononj mono goo qagaa esujanonj omeya omeya onjotaan laligoninj. Goo qaganonj mono nemunj koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga menj laligoninj. Ii duduujanj me?’ 23*“Kaenj nijogi kambanj kanonj kaniagia asuganonj kokaenj injijowe mobuya, ‘Niinonj kambanj monjononj onjo mende moma onjombe. Ejemba jeulalanj aanja, onjo mono nomesaonj togowu.’ Kianj.

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroja

Luuk 6.47-49

* 7:12: Luuk 6.31 * 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9 * 7:20: Mat 12.33 * 7:23: Ond 6.8

²⁴ “Kaen koloojiwaajon daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaen jemaŋa: Iinon miria jamo kowonjin qaganon mero. ²⁵ Kaen mero konjuru kambanon kon rombuŋ gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuroto, miri ii jamo kowonjin qaganon mero nanotiwaajon ama mende kuno.

²⁶ “Daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so mende ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonŋaa so ama kokaen jemaŋa: Iinon miria sakasin banare qaganon mero. ²⁷ Kaen mero konjuru kambanon kon rombuŋ gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuro gororonŋon kamaaro.” Kianŋ.

Ejembanon Jiisaswaa ku-usuŋaajon walingogi.

²⁸ *Jiisasnon qaa ii jedabororo ejemba tuuŋa tuuŋa yononon mogi kuma ononoti, tani iikawaajon aarun walingogi. ²⁹ Iinon yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma ononoto, ku-usuŋ Toya koloojiwaa so ejemba kuma onono moma tani kawaajon walingogi newogia tegoro. Kianŋ.

8

Jiisasnon eja mon manimbayawo men solananiro.

Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasnon baanŋa ii mesaon kamaaro kanageso tuunleembe somatanon gematanon otaagi. ² Kaen kagi kanon eja manimbayawo mononon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemeŋ kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon siinŋanon men qeangon nomambaajon mojanŋi een, mono nii saanon men solananiro nomba.”

³ Kaen ijoro boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii amambaajon mojen. Gii mono solananiro.” Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro. ⁴ *Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaanon jen kootoya otaan solananiro dangisen nanduŋa ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniagia moma kotowu.” Kianŋ.

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon eja men qeangoro.

Luuk 7.1-10

⁵ Jiisasnon Kaperneam taanon kouro Room kawali galen mononon iwaanon kan qama koolin kokaen ijoro, ⁶ “Oo Pon, noo gawon ejanaa seliaa bakayanon koomuya kolooro siimbobolo kanjanawo moma mirinon eja.”

⁷ Kaen ijoro kokaen jero moro, “Niinon mono kema ii men qeangomaŋa.” ⁸ Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaajon gamuna mojen. Kawaajon qaa jeganondeen jena welen ejananon qeangowaa.

⁹ Ii kokaembaajonŋa: Nii neeno kaanagadeen galena ku-usuŋ baatanon ama nonŋi laligojen. Noo baananon manjaqeqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononŋa mombaaajon ‘Kemba,’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaaajon ‘Kawa,’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaaajon ‘Gawon koi mewa,’ jewe iinon ii mewaa.”

* **7:28:** Maak 1.22; Luuk 4.32 * **8:4:** Lew 14.1-32

¹⁰ Jiisasnon qaa ii moma walingon ejemba otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaana ii mombaa uutanon mende mokoloowe.

¹¹ *Niinon qaa kokaen injowe mobu: Ejemba tuun somasomatanon mono ween koukoutanonga ano ween kemekemetanonga kan Siwewaa bentoton uutanon kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yonowo nembanene ney korisoro ama laligowuya. ¹² *Yononon kaen laligowuto, bentotombaa meraboraana ii mono onomesaon hagon onongi pangamanon seleengen kemebu. Iikanon laligowuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.”

¹³ Kaen injon kawali galej kokaen ijoro, “Gii mono miriganon kamba. Momalaarigaa hona mono koloon gomba.” Kaen ijoro welen ejianon mono aua iikanondeen qeangoro. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeangon onono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnon Piitowaa mirinon kema Piitowaa seujanon selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianon oosiro selegereya mesaoro waama kanain Jiisas nene oon wagi.

¹⁶ Kaen laligogi goman tiro kanon ejembanon alaurugia omegiawo ii mamaga unuama iwaanon kagi. Kagi ome ii qaayanon jen konjoma onono kouma kenji ano ji ejemba kuuya ii men qeangon onono. ¹⁷ *Iikaan ano Anutunon qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon ano jerota eji, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iinon ananaanon ji wijinana mero qaganon uro bosino.” Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnon ejemba tuun somata liligon mugi injiima kaban kanon gowokouruta yonowo apu angon koton leegen keubombaaajon jen kotoro. ¹⁹ Kana qaawaa boi monon Jiisaswaanon kan kokaen ijoro, “Boi, gii daen daen kembagati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Duuyaa kasuya yononon jamo kobaagianon egi kanakeewambaa koon yononon saran bambangianon laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono dakanon kema wana naa qembonon qen laarin haamo menaga?”

²¹ Kaen ijoro gowoko yonoononga monon kokaen ijoro, “Ii saanonto, mannanon komumambaa anjiwaaajon mono jena wala kema galej kombe komuro ron kombego.” ²² Kaen jeroto, Jiisasnon meleema ijoro, “Mono mesaowa, koomuya yononon qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kan nii notaawa.” Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnon kema wango uutanon uro gowokouruta yononon otaan iwo motoon kenji. ²⁴ Kenji raidimbon somatanon obabankota apu angonon koloon giliro. Giliro sirinon wango uutanon kemen saa qemambaaajon anoto, Jiisasnon gaon ero. ²⁵ Gaon ero gowokouruta yononon kema mindiin ijogi, “Hei Pon, mono ilaan nonomba. Nono angonon tiwilaawombaaajon anjon.”

* **8:11:** Luuk 13.29 * **8:12:** Mat 22.13; 25.30; Luuk 13.28 * **8:17:** Ais 53.4

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaen injoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, mono naambaajon toroko momo eja kolooju?” Kaen injon waama musu ano siri jen koton orono sirinon goron qen ero.

²⁷ Kaen kolooro awawalin qisin aon jegi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao.” Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaen kolooro apu anjon koton leegen Gadara yonoo gomanon keuro. Iikanon keuma eja omegarawo woi yoronon qasirinonga kan Jiisas mokolori. Yoronon irinonsoon eja uugeregarawo koloori kuuyanon kana iikanon kembombaaon amamaagi. ²⁹ Yoronon Jiisas mokolon silama kokaen qama gigilaari, “Ae! Gii Anutuwaa Meria koloojan. Gii mono nomaen ama nonomambaaon kajan? Siimbobolo momo kambaanon mende kan kuuro waladeen ii geriawo ama nonomambaaon koi kajan me?”

³⁰ Iikanondeen koriganon qaagoto, kosogianon kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, “Giinon nono konjoma nonombagati een, mono wasin nonona saanon bao tuun yonoo uugianon kemebona.”

³² Welema mugi Jiisasnon “Mono kema kemebu,” jen jen koton onono. Kaen jen koton onono iikanondeen eja uugaranonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun jumuna yononon mono lugun newonewoyanon (siasianon) kema jororonon apu anjonon kemej nemoton komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galen yononon koko koma unjurama taanon kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonon iwai kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeen injjogi. ³⁴ Inijogi moma taon ejemba jaasoonoo yononon mesaon Jiisas mokolon iibombaaon kagi. Kan iima Jiisasnon yonoo mindimindiri sopa goman mesaon kemaatiwaaon welema mugi. Kian.

9

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnon wanjo uutanon uma mombo apu anjon koton leegen keuma iyanaa taanon keno. ² Kamban kanon eja tosonian alagia sele bakaya koomuya tambomaenen eroti, ii demberunon ama anjon kagi. Kaen kan Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisonogoga mesaojen. Kawaajon mono kotiin qaqabunabunagawo sating laligowa.”

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosonian nama uugianon kokaen romongogi, “Eja koi kanon mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaen romongogito, Jiisasnon roromongogia ii moma koton kokaen injjoro, “Ono mono naambaajon qaa bologa uugianon romongogu? ⁵ Niinon ‘Singisonogoga mesaojen,’ jejenj, qaa ii mono afaanagadeen jejetaga. Monon kaen jero tosonian qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaajon qaa ii afaanaa so. Niinon qaa mon kokaen ijomambaaon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona kolowaa me qaagoti, ii mono asuganon asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonon singisonogo mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaajon eji, onjo iikawaa kaniaajon umbuqumbuyan laligowubo.

Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Gii mono waama tambomaeege men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaye koloonaga?”

⁷ Kaen ijoro iikanondeen waama mirianon keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuun yononon ii iima walingon Anutu mepeseen mugi. Balon ejawaajon kusun kaana murotiwaaajon Anutu mepeseegi. Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnon iikanondeen kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja qata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinon kema nene nen ragiti, kambañ iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisongo eja mamaganon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoon negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparañkonkon) yononon ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Onoo boigianon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹² Kaen jen onongi Jiisasnon kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawananon kemakeju. ¹³ *Niinon singisongo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanqiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago. Kawaajon qaa kokawaa kania mono kema kuma aon mobu, ‘Niinon siimolon oowombaaajon qaagoto, kiankomun aowombaa siina mojen.’ ” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kambañ kanon Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yononon Jiisawaanon kan kokaen qisigi, “Nononon ano Farisii (Kana qaawaa kaparañkonkon) yononon Anutuwaajon nene singi mamaga laligonkejon. Geengaa gowokouruganon mono naambaajon nene singi mende laligoju?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon, nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambananon ejawaa gemakootanjurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunagia koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon kawaajon ainjolon aisoon rama nene singi laligowombaaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kambañ iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

¹⁶ (Ono laaligo walaga ano kisoro Buna gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaen injomana:) Moumou walaga jurano monon opo gbilia mende soongbana moton iikanon opo jakaña mende ama uumbinaankeja. Opo jakaña gbilia kaananon mono waziin moumou walaga hororo mombo riiro ootanon somariin boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta kanon mende kosoro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaan sooro taruyanon kileqileewubo. Kawaajon wain apu gbilia ii

* **9:10:** Luuk 15.1-2 * **9:13:** Mat 12.7; Hoos 6.6

taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. Kaen anin yoronon awaa koloowao. (Kaanjadeen apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen koloowabotiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanjadeen laaligo walaga ano Oligaa Buna gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnon qaa ii injoro qaa galen monon kouma Jiisaswaa batanon kemej simin kuma kokaen qama koolin muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kan boroganon selianon oosirina gbilin toroqen laligowa.”

¹⁹ Qama koolin muro waama gowokouruta yonowo ii otaan kenji.

Emba jiwonon Jiisaswaa malekuya oosiriro.

²⁰ Kenji kamban iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanon Jiisaswaa gematanon kan malekuyaa kiti susuya oosiriro. ²¹ Ii oosirin iyanajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyanondeen borona mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangoman.”

²² Kaen jen oosiriro Jiisasnon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono kotiin qaqabunabunagawo satiin laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

²³ Toroqen kenji Jiisasnon qaa galembaa mirinon uma ejemba jingen qama awelo uugiti ano ejemba tuun guju giligiti, ii injiima kokaen jen koton onono, ²⁴ “Mono seleengen kumbu. Emba melaanon mende komujaato, gaonga eja.” Kaen jen koton onono mogi jononsisi kaana kolooro jomoma mug.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuun somata ii injoro seleengen kenji emba melaa iikawaa ee miri uutanon uma borianon mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanon sein mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon jaagoo eja woi men qeangon orono.

²⁷ Jiisasnon goman balon ii mesaon kemambaajon keno eja jaagoo woiyanon otaan gematanon kan kokaen qari, “Deiwidwaa gbilia, gii mono kiankomun noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa uutanon uro jaagoo eja yoronon Jiisaswaanon kari kokaen qisin orono, “Jaagara men toomambaa ku-usuna noonon eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisin orono kokaen meleema muri, “Ponara, ii saanon moma laarijo.” ²⁹ Kaen meleema muri jaa dawogaranon oosirin irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaen irijoro jaagaranon tooro. Kaen kolooro galen meme qaa kotakota oroma kokaen irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono mon mende jeri mobu.” ³¹ Kaen irijoroto, yoronon mesaon kema iikawaa bujuya jen seiri mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon eja qaamuun mon men qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuun eja mon ii wama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kagi Jiisasnon omeya konjono eja qaamuun iinon qaa jero ejemba tuun yononon

ii iima waligon jegi, “Tani koi kaanja ii Israel uutanon wala eenanon kaban mongen mende iinin. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijon.”

³⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo pongiaa esunanon ome onotaankeja.” Kian.

Jiisasnon kanageso yonoojon wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnon kema goman ano taon so liligon ejemba qamakooli mirigianon kuma onoma bentotombaa Oligaa Buna jen asarin iikanon uugia kuun ji wiji ano jepajerepa kania kania men qeangon onoma laligoro.

³⁶ *Kaen laligon ejemba tuuna tuuna injiuro lama galengia qaa tanijaen deenqeema ilinwalin qen qeqlala laligogi yonoojon wosoya moro.

³⁷ *Kaen injiima gowokouruta kokaen injiuro, “Anutuwaaw gawonon nene hona mamaga osasaan momogon ejato, ii men kululuuyaa gawon meme ejembanon mono afaangia laligoju. ³⁸ Kawaajon nene hona masuqegetaa Ponanon gawon meme ejemba wasin onombaatiwaajon mono qama koolin laligowu. Qama koolin mugi gawon ejemba asugin hona ii men kululuuwu.” Kian.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnon gowokouruta 12 onono iwaanon kagi omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usuna onono. Kaanagadeen ji wiji qenjenmanjen kania kania men qeangowutiwaa ku-usuna onono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaen: Mutuya ii Saimon, qata mon Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanon Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi.

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meria ano Lebeus qata mon Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanon kanagen Jiisas memelolo men muro.

Jiisasnon gowokouruta 12 wasin onono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnon eja 12 ii wasin onoma kokaen jen koton onoma injiuro, “Ono waba kantriwaa ejemba yonoonon mende kembu. Kaanagadeen Samaria prowins yonoo taongia monon mende kembu. ⁶ Iikanon mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonoonon kembu. Ii gawongia mutuya. ⁷ *Daen daen kembuti, iikanon mono Buna qaa kokaen injon jen asariwu, ‘Siwewaa bentotonon mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanon keubu.’

⁸ “Ejemba jigawo mono men qeangon onoma koomuya ii men gbilin onoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono men solanjan onoma omejiilan ii konjoma onoma laligowu. Anutunon iwoi kalen ononoti, ii mono toroqen kalen onoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaajon soojaakota goul me silwa me aen kopanon memeta ii mono irimun kasagianon mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanon gawon meme ejemba onoo laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaajon

* **9:34:** Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * **9:35:** Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * **9:36:**

Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * **9:37:** Luuk 10.2 * **10:4:** Nesenel paati Zelot yononon Room gawman tuarenjen ama iyangiaa nanan mewombaajon tompe men laligogi.

* **10:7:** Luuk 10.4-12 * **10:10:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18

kana kembuti, iwoi koi mende menj kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonjo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonj me gomanj dakanonj kebuti, iikanonj mono morononj eja geria qabunayawo kolooji, iikawaajonj qisigi miri onjombuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesanjon kana kembu. ¹² Miri monjonj uma luaenonj yonjowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaenj jegi luaegia anjon kombutiwaa so koloojuti eenj, luaegianonj mono iyonjoo qagianonj ubaato, ii anjonj kombutiwaa so mende koloojuti eenj, luaegianonj mono eleema onjonganjanonj kawaa.

¹⁴ *¹⁴ “Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenjenj qendeema onjombu, ‘Nono onjoo gomanonj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj konjoratininj onjonganjanonj eleema kemebaa.’ Kaenjenj saanonj gomanj me taonj ii mesanjon toroqenjenj kembu. ¹⁵ *¹⁵ Niinonj qaa honja monj kokaenjenj injijowe mobu: Anutunonj kamanj somatanonj qemasologengiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom ano Gomora gomanj yonjoo so uugunjenj toroqenjenj onjombaa. (Sodom Gomora yonjononj bologa kanjanjowo menj uugia mende meleengi Anutunonj gerenonj kondeema onjoro.) Kianj.

Kema gawonj megisisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ *¹⁶ “Mobu, lama yonjononj duuyaa kasu kawalia yonjoo batugianonj kemegi lugunjinjwubo, niinonj onjoo iikawaa tani kaanja wasinj onjombe kembu. Kawaaajonj mono mokolenj† kaanja momakooto qaganonj galenjenj menj aonj laligonj kewo kaanja ejemba bonjonja koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷ *¹⁷ Ejembanonj onjoo horonj qaa jakegianonj ama onjoma qamakooli mirigianonj qaa gawonjia menj ooli waayawononj onjootiwuyaa. Kawaaajonj ejemba kaanja yonjoojonj mono galenjenj menj aonj laligowu.

¹⁸ “Tosianonj noojonja ama unjanjgi kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewanganonj nambuyaa. Kaenjenj nama noo kaniana nanjonj jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yonjononj ii mobuyaa. ¹⁹ Ii mobuto, qaa jakeyanonj ama onjonganj nambutu, kamanj kanonj naa qaaga nomaenjenj jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeenjenj onjombaa. ²⁰ Onjonganjia uugiaajonjga qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanonj mono uugia sololoooro qaa jewuyaa.

²¹ *²¹ “Uumeleembaa gadokopa monjonj daremunjanonj uuta meleenotiwaajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj anjgi qegi komuwaa. Kaanjanjgaadenjenj manj monjonj meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yonjononj nemunjanjurugia qetama onjoma jegi unjugi komuwuyaa. ²² *²² Noo qanaajonj ama kantria kantria yonjononj kuuyaa kazi ama onjonganj laligowuto, monjonj kaparanjenj koma kamanj tegowaatiwaa so kotiinjenj bonjenjenj qenjenjenj nambaati, iinonj mono oyanjboyanjenj bunja qenjenjenj aowaa.

²³ “Taonj monjonj sisiwerowero ama onjombuti, ii mono kok koma taonj monjenjenj kembu. Niinonj qaa honja monj kokaenjenj injijowe mobu: Onjoo Israel taonja taonja mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjanonj eleema

* **10:14:** Apo 13.51 * **10:15:** Mat 11.24; Jen 19.24-28 * **10:16:** Luuk 10.3 † **10:16:** Mokolenj ano raskol yonjononj asuganonj manja qegi uulanjowo mokolooonj somonjononj onjombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaajonj gowoko nonononj maslim, komyunist ano tosaanja yonjoo batugianonj qanana misinari ii asuganonj mende jenjenjenj. Momakooto ii awaa. * **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15 * **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16 * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17

kawaa. ²⁴ *Gowoko moŋŋoŋ boiya uugun momoyawo mende kolooja ano welenqeŋe moŋŋoŋ somataya uugun gawombaa momo mende meŋ laligoja.

²⁵ *“Gowokonon boiya kaŋa momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeŋenon somataya kaŋa gawombaa momo meŋ laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jeŋ bolin qata Iimolan† qajuti een, iwaa embamer-aanuruta yoŋoo qagia mono afaanagadeen iikaan qamakebuya. Kian.

Qaagiaaŋon mono galen meŋ aon laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶ *“Ejembanon iwoi unun megi eji, ii kuuya mono kotunŋi asuganon koloowaa. Kaanjadeen qaa aasangoya eji, ii kuuya mono inisaanŋi moma kotowuya. Kawaaŋon ejemba yoŋooŋon toroko mende moma laligowu. ²⁷ Niinon qaa pangamanon oloŋ jemaŋati, ii mono asasaganon jewu. Qaa saŋe anŋi gejagianon kemero mobuti, ii mono sombenon asuganon jewu. Kawaaŋon mono qaagiaaŋon galen meŋ laligowu.

Morowaaŋon toroko monin sokombaa.

²⁸ “Tosianon selegia qeŋ komuwuyagato, unagia qeŋ komuwombaaŋon amamaawuyati, iyoŋooŋon toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegenŋa koi: Moŋŋon ku-usun meŋ unŋa ano sele kaanagadeen tiwilaan orono gere sianon kemebaoti, iwaajon mono toroko moma laligowu. ²⁹ Tosianon arion (me wilisi) woi monen kota motoongodanon sewana mewutiwaaŋon amakejuto, iridogi Mangianon ‘Oon!’ mende jero iyoroononŋa mo-tongonon balonon mende kamaawaa.

³⁰ “Anutunon kalan koma onoma wan jugia kuuya kaanagadeen weenŋodaboron jaŋgogia moja. ³¹ Ejemba onoo sewanŋia ii arion wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaaŋon mono toroko mende moma laligowu. Kian.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

³² “Kaen kolooro moŋŋon nii ejemba jaagianon jokolon nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon jokolomaŋa. ³³ *Kaento, moŋŋon nii ejemba jaagianon qakooma nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon qakoomaŋa.” Kian.

Jiisaswaaŋon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisanon toroqen kokaen injoro, “Kokaen mende romonŋowu: Jiisanon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon luae qemambaajon qaagoto, noonon ama juma deenŋi manjawaa soo somatanon aowuya.

³⁵ *“Ii kokaembaajon jejeŋ: Noo Buŋa qaananon ejemba uugia kuuro meleenŋitiwaaŋon ama kokaen koloowaa: ‘Maŋ mera yoronon juma kerekere ani nemun bora yoronon riitama aori enaronon enaroya qetama aon deembaota. ³⁶ Ejemba iyanŋiaa sumanurugianon mono kereurugia koloowuya.’

³⁷ “Moŋŋon nii gogoraagen ama noma nemunŋa me maŋa jegenŋa ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. Moŋŋon nii gogoraagen ama

* **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20 * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15

† **10:25:** Juuda yoŋoonon Iimolan qata Beelzebul. Ii omejiilan yoŋoo somatagia. Matyuu 9.34 kanon Jiisaswaaŋon qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaajon qa bologa kania kania qamakebu. * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17 * **10:33:** 2 Tim 2.12 * **10:35:** Mai 7.6

noma meria me borata jegenya ama jopagowaati, ii noononj mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megii monjonj nii notaanj siimbobolo moma maripoononj komumambaajonj mende jorowaati, ii noononj mende sokombaa.

³⁹ *"Monjonj iyanjaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanonj mono soowaa. Monjonj noojonj ama laaligoya qeleeno soowaati, iinonj mono oyanboyanj laaligo mokoloowaa." Kianj.

Anutunonj gawonjgiaa tawaya onjombaa.

Maak 9.41

⁴⁰ *Jiisasnonj jero, "Monjonj onj mirianonj koma horonj kalanj koma onjombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa. Monjonj nii koma horonj nombaaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii mirianonj koma horonj mubaa.

⁴¹ Monjonj gejatootoo ejemba monj gejatootoo gawonjaajonj ama mirianonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono gejatootoo ejembawaa tawaya bunja qen aowaa. Monjonj ejemba solanja monj solanja koloojiwaajonj ama mirianonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono ejemba solanjaa tawaya bunja qen aowaa.

⁴² "Monjonj merabora koi yonoononga mombaajonj noo gowokona koloojiwaajonj ama apu sanjona qambiawo newaatiwaajonj mubaati, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Nanjonj onjombuti, iyonononj mono tawa mewuya." Kianj.

11

Jombaanonj gowoko woi Jiisaswaanonj kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnonj jenjkooto qaaya kaanj gowokouruta 12 onono tegoro gomanj ii mesaonj toroqen Galili prowinswaa taonj tosanonj kema Bunja qaa kuma onjoma iikanonj uugia kuunj laligoro.

² Kambanj kanonj Jon Oomulu ejanonj kapuare mirinonj rama Kraistnonj gawonj kaen meroti, ii moma gowokowoita woi wasinj orono Jiisaswaanonj keni. ³ Kokaen qisinj mubaatiwaajonj wasinj orono kema jeri, "Menjqqeango eja kawaatiwaajonj mamboninj giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaajonj mambombona?"

⁴ Kaen qisinj muri kokaen meleeno, "Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijori moba: ⁵ *Jaagoo yonononj jaagia uunj iigi meendaqoya yonononj kana kema kagi manimbagiawo yonononj solanjani gi gejaduu yonononj qaa mogi koomugiti yonononj gbilinj waagi kamaanqeqeta yonoojonj Oligaa Bunja jenj asariwe momakeju. ⁶ Kaen kolooro iigi mombaa uutanonj mende boliro gema nuwaati, iinonj mono simbawonjowo kolooja."

⁷ Kaen meleeno Jombaa gowoko yorononj keni Jiisasnonj kanainj Jombaa kania ejemba tuunj yonoojonj kokaen jenj asariro, "Onj balonj qararanjonkonjononj naama iibombaajonj kenji? Haamononj bowo utugonj metano wanjan-wanjan amakeji, onj eja iikaanja kaya iibombaajonj kenji me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaajonj kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajonj me? Mobu, ejemba malekugia iimasiinjinjowo moumakejuti, iyonononj mono kinj yonoo jinjaronj mirigianonj laligoju. Ii balonj qararanjonkonjononj qaago.

⁹ "Me naa iwoiga iibombaajonj kenji? Gejatootoo eja monj iibombaajonj me? Onjanonj, niinonj kokaen injjowe mobu: Eja iigiti, iinonj mono gejatootoo

* **10:38:** Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * **10:39:** Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * **10:40:** Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20 * **11:5:** Ais 35.5-6; 61.1

ejemba tosaana unuugun qaita mon koloaja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eenanondeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemebaga.’

¹¹ “Qaa kaen ejato, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Embanonga merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

¹² *“Jon Oomulu ejanon Buna qaa jero kamban iikanondeen kanain Siwewaa bentotona geriawo tuarenjen ama manja qenkejuto, kilen uulanawo kema somariinkeja. Manja geregiawo qenkejuti, iyononon mono bentoton ii iyangiaajon horon buna qen aonkeju. ¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qaanon ano gejatootoo ejemba kuuya yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon kounin Jonon koloon hona asuganon injisaano. ¹⁴ *Qaa koi moma analin angon kombombaajon mojuti een, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jonon mono ii koloaja. ¹⁵ Monnon ugejiawo laligoji, iinon mono qaa ii geja ama moma kotowa.

¹⁶ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onombenaga? Yononon naamade kaana koloaju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo men tondu qama kokaen jenkeju,

¹⁷ ‘Nono rii gbawe men awelo uunin onjo mende orogi.

Nono jingen qanin onjo mende saagi.’

¹⁸ “Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singi laligon wain apu mende nero iwaajon jenkeju, ‘Ome monnon uutanon kemero laligoja.’

¹⁹ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nembanene nen korisoro ano iwaa-jon kokaen jenkeju, ‘Mobu, iinon baanon newageen nene qozozongon nen wain apu suulan nen takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yonoo alagiaga laligoja.’ Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakootogianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Jiisasnon taon 3 yonoojon ‘Yei wosobiri!’ jero.

Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanon Jiisasnon kanain taon tosaana temboma onono. Taon tosaana iikanon angoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilen uugia mende meleengi. Kawaaajon ii temboma kokaen jen onono, ²¹ *“Oo Korazin toya, niinon onoojon ‘Yei!’ jen saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen ‘Yei!’ jen saajen. Niinon yonoonon kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilen mende meleengi. Angoletoto ii waba gomanon Taia ano Saidon sitinon koloonagati een, iyononon mono kamban koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too arin saabuyaga.

²² “Saabuyagato, niinon kokaen injiowe mobu: Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kamban somata kanon ii mono Taia ano Saidon iyonoo siimbobolo soya uugun mobuya.

²³ *“Ano Kaperneam toya, Anutunon onjo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago toton! Onjo mono koomuwaa

* **11:10:** Mal 3.1 * **11:12:** Luuk 16.16 * **11:14:** Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13 * **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28

senjon gomanonj kemebuya. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sostoniro angoletona ku-usunawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengji. Angoleta ii Sodom taononj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambañ kokaamba kaanagadeenj toroqenj nanaga.

²⁴ **“Nanagato, niinonj kokaenj injowewe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onjoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambañ somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugunj mobuya.”* Kianj.

Lombogiawo onjononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

²⁵ Kambañ kanonj Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Buña qaaga momakooto ejemba moma somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj injisaana moma asariju. Kawaaajonj niinonj Siwe namowaa Ponja gii mepeseenj gonjenj. ²⁶ Oo Amana, gii geenggo kaenj koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

²⁷ **“Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo buña kolooro. Amananonj Meriaa kania anodeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj Merianonj Amayaa kania moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj monjonj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onjoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.*

²⁸ *“Gawonj menj uulombogiawo laligojuti, onj kuuya mono noononj kagi uugia menj afaanjonj onjombe haamo mewu. ²⁹ *Noononj qaqañ ii mono sawingianonj ama angowu ano niinonj nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna menj kamaanj ama gumbonjonjonj ejaga koloojenjwaaajonj mono saanonj uugia menj afaanjonj onjombe haamo mokoloowuya. ³⁰ Noononj qaqañ menj angogi sogianonj kolooja ano lombo onjombe bosimbuti, iikanonj mono afaanja kolooja.”* Kianj.

12

Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ *Kawaa gematanonj Sabat kendonj monjonj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosianonj ii iima Jiisas kokaenj ijogi, “Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme songgoya uuguju?”

³ *Kaenj ijogi kokaenj meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjajeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago? ⁴ *Iinonj Anutuwaa opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaa jaasewanjononj alatanonj anggi raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yononondeenj nenj laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaa songgo eroto, ii kilenj negi. ⁵ *Kaanjadienj jigo gawonj galenj yonononj Sabat kendononj jiwowonj jigononj nama gawonj menj gawonj mewutiwaa songgo uugunj kilenj qaagiawo mende koloonjeju. Qaa ii Kana qaanonj weengogi me qaago?”

* **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12 * **11:27:** Jon 3.35; 1.18; 10.15 * **11:29:** Jer 6.16 * **12:1:** Dut 23.25 * **12:3:** 1 Sml 21.1-6 * **12:4:** Lew 24.9 * **12:5:** Jan 28.9-10

⁶ “Ii weengogi, kaen movento, niinon kokaen injiomanā: Koi nanji, iinon mono jiwowon jigo uugun uuta kolooja. ⁷ *Bunā Terewaa qaa mon kokaen eja, “Niinon siimolon oowutiwaajon qaagoto, batugianon kiankomun aowutiwaajon mojen.” Ono qaa iikawaa kania mobuyagati een, ejemba koposowaa qaanana qaa nonoo qaanana mono tondū mende jen tegowuyaga.

⁸ “Ii kokaembaajon jejen: Siwe gomambaa Eja honanon mono Sabat kendombaa Ponā kolooja.” Kian.

Jiisasnon eja boria soorongoya men qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnon goman ii mesaon qamakooli mirigianon uro. ¹⁰ Iikanon eja boria soosoolia mon raro. Ejembanon Jiisas qaa jakeyanon ama mubombaajon kokaen qisin mugi, “Eja Sabat kendonon meagon Kana qaa uguwonā me qaago?”

¹¹ *Qisin mugi kokaen meleeno, “Onoononga moronon kokaen kolooja: Eja mombaanon lama motoongonon Sabat kendonon ronon kemebaati een, iinon ii mende men hororo koubaa? ¹² Ejawaa sewananon mono lamawaa sewanā mamaga uguji, mono ii romongowu. Kawaaajon Sabat kendonon gawon awaa men kaananon Kana qaa mende uguwonā.”

¹³ Kaen meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewaa.” Kaen ijoro qeteterero wala anoti, iikawaa so awaa koloon boria alia kaanā kolooro. ¹⁴ Kaen kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon seleengen kema ajoajoro ama Jiisas nomaen ama qenin komuwaatiwaa qaa jen monganji. Kian.

Anutuwaa gawon meme eja tak-kootoya ii kokaen:

¹⁵ Jiisasnon qaagia ii iima koton iikanondeen goman ii mesaon mongen keno. Keno mamaganon iwaa gematanon otaan kenji yonoo batugianon ji ejemba kuuya men qeangon onono. ¹⁶ Ii men qeangon onoma kania asuganon jewubotiwaajon kotakota qotogon onono. ¹⁷ Kaen kolooro Anutunon gejatootoo eja Aisaia sololoo qaa mon jeroti, iikanon mono honawo kolooro. Qaa ii kokaen jerota eja,

¹⁸ **“Iibu, koi mono noo gawon ejana kolooro ii meweengon mube.*

Niinon wombo alana iwaajon mobe kerana qeangoro uunanon iwaajon aisoonkejen.

Niinon Unāna Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajon wasiwe kemero iinon qaa dindinagadeen jen tegonkejeniwaa Bunā qaaya injisaama jen seiroyo kantria kantria yonoonon kembaa.

¹⁹ *Iinon angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa.*

Ejemba mononon iwaa qa otōnā ii roonqeqe kananon mende mobaa.

²⁰ *Bowo ologogiti, iinon ii mende qosombaa.**

Lambewaa wikyanon jen koton sokoya kolooro bolananon jen bobo amakeji, iinon ii mende qebugowaa.

Gawonā kaen men ejembanon qaa dindinā otaawutiwaajon manja qen laligoro qaa iikanon haamo ano otokorian ambuya.

²¹ *Kantria kantria yononon mono iinon ilaan onombaatiwaajon mam-boma joronqorongia iwaa qatanon ama laligowuya.” Kian.*

* **12:7:** Mat 9.13; Hoos 6.6 * **12:11:** Luuk 14.5 * **12:18:** Ais 42.1-4 * **12:20:** Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajon jeja. Ejembanon mon qen jaabamagege ama mugi momalaarianon jangon qaomambaajon anji, Jiisasnon ii men qeangowaa.

Jiisasnonj ome yonoo esunghia uugun qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenonj eja monj qaamuunj menj muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Jiisasnonj ii menj qeangoro omeya kouma keno neselana lolooro mombo qaa jenj uunj iiro. ²³ Uunj iiro ejemba tuunj kuuya yonononj ii iima aarunj jegi, “Eja koi kanonj mono Deiwidwaa gbilia kolooja me?”

²⁴ *Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj ii moma kokaenj jegi, “Eja koi kanonj mombaa ku-usunonj qaagoto, omejiilanj yonoo Ponghia Iimolanj iwaa esunonj ome onjotaankehja.”

²⁵ Kaenj jegito, Jiisasnonj uuroromongghia modaboronj kokaenj injijoro, “Kantri daenj yonoo galenurugianonj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaan aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeen koloonj qe-qelalan ewaa. Kaanagadeen siti me gomanj mombaa kanageso yonononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono galenjonkonj gawongghia menj nambombaajonj amamaawuya.

²⁶ “Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaenj kolooro galenjonkonj gawongghia mewombaajonj amamaagi ometotonghianonj mono nomaen nanaga?

²⁷ “Mobu, niinonj Iimolambaa esunonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onoo alaurugianonj mono morowaa esunonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaajonj yonononj mono qaagia honja me qaagoti, ii gosinj jenj tegowu.†

²⁸ Ii jenj tegowuto, Anutuwaa ku-usunonj noo boro susuna sololooro omejiilanj onjotaankehjenj eenj, Anutuwaa bentotononj mono onjoononj kanj kuuja. ²⁹ Monjonj eja kotiga Iimolambaa kana boria waladeenj mende somonggowaati eenj, iinonj mono nomaen mirianonj uma qengama esuhinaya menaga? Waladeenj ii somonggoro rarogo mono saanonj mirianongga ilawoila kuuya tagonj menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeenj Satan somonggonj gematanonj omeya onjotaankehjenj.)

³⁰ * “Monjonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Monjonj ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjomakeji, iinonj mono mendeema onjomakeja. ³¹ Kawaajonj niinonj qaa monj kokaenj injijomanja: Ejemba singisongo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonkehjato, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonggoya Anutunonj mono kamban monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj!

³² * “Monjonj Siwe gomambaa Eja honja mepaegonj qaa jewaati eenj, Anutunonj ii saanonj mesaowaato, monjonj Unja Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaa singisonggoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koomu gematanonj kanonj mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

³³ * “Gerewaa kania ii honja iima gosinj mojonj. Kawaajonj mono gere galenjongi awaa kolooro honja awaa koloonkehbaa me gere menj boligi honja bologa koloonkehbaa. ³⁴ *Eja uutanonj iwoi saa qenj eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkehja. Kawaajonj onjonganjo qatowaa merauruta kolooju. Bologa

* **12:24:** Mat 9.34; 10.25 † **12:27:** Iyangghia sele galenurugianonj Anutuwaa qata qama kilenj ome ii Iimolambaa esunonj konjoma onjongi niinonj ii Anutuwaa ku-usunonj konjoma onjomakejenj. Ororonj mende nanjonjiwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonmolongghia otaankehja? Yonononj me niinonj? * **12:30:** Maak 9.40 * **12:32:** Luuk 12.10 * **12:33:** Mat 7.20; Luuk 6.44 * **12:34:** Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45

kaan koloon mono nomaen qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologaa moriana eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.

³⁶ “Kaen jenkejato, niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Ejembanon songo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyononon mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kamban somatanon Anutuwaajon jen asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Anutunon mono qaa jega gosin iikawaa so qaaga jen tegoro solananiwaga me qaagawo koloon lombo mokoloowaga. Kian.

Boi tosianon angoletowaajon kaparan koma welenji.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *Kamban kanon Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) ano Kana qaawaa boi tosianon Jiisaswaajon kokaen ijogi, “Boi, gii saanon angoletomon mena ii iibombaajon mojon.”

³⁹ *Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii tuun somata bologa koloon serowilin amakeju. Yononon Anutuwaa aiweseyaajon kaparan komakejuto, aiwese mon gejatootoo eja Joonawaanon mono koloodabororo. Anutunon aiwese morota mon mende ama onombaa.

⁴⁰ *Joonanon gomamboria karoon kowe osombaa (gajugaju) tomenanon laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen gomamboria karombaa so balon uutanon ewaa.

⁴¹ *“Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju. Kawaaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onjo selegianon kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jega nanamemengianon onjongan kaniagia injisaangi gamugia mobuya.

⁴² *“Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon kerugen momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagenka kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siinjo moro. Siinjo moma goman goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro.

“Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon koloon nama Anutuwaanon momakooto uuta menj kajeji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin laligogi mende sokonja. Kawaaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onjoma qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onjo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen jero ononon siligia gosin onjonganajon gamugia mobuya. Kian.

* **12:38:** Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16 * **12:39:** Mat 16.4; Maak 8.12 * **12:40:** Jon 1.17

* **12:41:** Jon 3.5 * **12:42:** 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Ome yononon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Luuk 11.24-26

⁴³ “Omenon eja uutanonga kouma balon qararanjonkononon kema lan lilion laligon haamo memambaaajon miri mongama mon mende mokoloowaa. ⁴⁴ Ii mende mokolon mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kaweti, iikanon mono mombo eleemaŋa.’ Kaen jen eleema miria usuma menjerengoro eroti, ii gbameŋa ero mokoloowaa.

⁴⁵ “Kaen mokolon kema omejiilan tosaŋa 7 unuambaa. Omejiilan 7 ii iyaŋa ugun bologa toton kolooju. Iionon ii unuano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilen kolooro, kanagen boliqolidaborowaa. Ejemba tuun somata bologa koi kete namonon laligojuti, ononon kaanagadeen kaen kolooowaa.” Kian.

Jiisaswaa nemunkouruta

Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ Jiisasnon toroŋen ejemba tuun qaa injon laligoro nemunkoganon kan seleenŋen nama iwo qaa jewombaaajon mogi. ⁴⁷ Mogi monon kokaen ijoro, “Moba, goo nemunkoganon mono seleenŋen nama giwo qaa jewombaaajon moju.”

⁴⁸ Qaa ii ijoroto, iwaajon meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii moronon? Noo kouruna ii moronon?” ⁴⁹ Kaen jen boria gowokouruta yononon baagen boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna hona mono koi. ⁵⁰ Daen yononon noo Siwe Maŋnaa uusiŋa ten komakejuti, kuuya iononon mono noo nemuna ano naankouruna kolooju.” Kian.

13

Qosomakororo ejavaa sareqaa.

Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kamban iikanondeen Jiisasnon goman ii mesaon apu anŋon goraayanon kemen raro. ² *Raro ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wanŋonon uma raro. Raro ejemba tuun kuuya yononon anŋon goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kokaen jero, “Mobu! Eja monon nene kota qosoma kororoomambaaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororo kota tosanon kana goraayanon kemen konŋi. Kemen konŋi (warawen) koonŋa koonŋa kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosanon jamo kowonjinon kemen konŋi. Kemen koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougiito, weenon kouma injiima jen koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemen konŋi. Kemen konŋi iikanon kouma qen turun bibiloko men ononŋi. ⁸ Kaen janŋon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemen konŋi. Kemen koma tosaŋa kogia 100 kolooji. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seigi. ⁹ Monon ugejiawo laligoji een, iionon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnon naambaaajon sareqaa jero.

Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kan Jiisas kokaen qisin mugi, “Gii mono naambaaajon ejemba yonoo qaa jemanjen sareqaanon ama jenkejan?”

* 13:2: Luuk 5.1-3

11 Qisin mugi kokaen meleema injoro, “Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injowe moma kotojuto, iyonoonon ii kaen qaago.

12 **“Kawaa kania ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, monon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.*

13 *“Ejemba yonoo qaa jemanjen kokaembaajon sareqaanon ama jenkejen: Yononon iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya. 14 *Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa mon jen ooroti, iikanon ejemba kaana yonoonon honawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,*

‘Qaa moma bimbimonggo kania kilen mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimonggo kania kilen mende iima kotowuya.

15 *Ejemba tuun somata koi yonoo uugianon mono kotakota gojoma eja.*

Gejagianon qaa moma bimbimonggo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onjombenaga.’

16 **“Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaaajon mono simbawonawo kolooju. Gejagianon qaa moma kotojiwaaajon mono simbawonawo kolooju. 17 Niinon qaa hona toon mon kokaen injoman: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solana mamaganon onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi mojuti, yononon ii mobombaajon uuqeeango somata moma laligogito, ii mende mogi. Kian.*

Jiisanon sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

18 *“Qosomakororo ejaawaa sareqaa jejen, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. 19 Nene kota qosoma kororo kana goraayanon kemen konoti, ii kokaen: Monon bentotombaa Buna qaaya moma kania mende moma asari Kilenaa Toyanon kan uutanon kota komogiti, ii qetegowaa. 20 Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen konoti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii iikanondeen uuqeeango qaganon moma anjon komakeju.*

21 *“Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onombaato, kamban torodaamongadeen nama kotiin laligowuya. Buna qaawaajon ama kakasilin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unuwaa.*

22 *Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloon bimonon onmakeja. Qabunagiawo koloowombaajon koposongogi siin kombombana bologa tosianon kaanagadeen uugianon dungun Buna qaa bibiloko men munkeja. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya.*

23 *“Nene kota namo awaanon qosono kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buna qaa geja ama moma moma asarin pondan nama hongia mokoloonkeju. Tosianon qaa je motoongononga kota 30 mokoloonkeju. Tosianon hongia 60, tosianon qaa kota motomotoon yonoo hongia 100 men sein mokoloonkeju.” Kian.*

* **13:12:** Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26 * **13:14:** Ais 6.9-10 * **13:16:** Luuk 10.23-24

Qinqiliwaa sareqaa

²⁴ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Siwewaa bentotoŋaa kania ii eja kokaanŋaa so ama jemaŋa. Iinoŋ gawoŋanoŋ kema nene kota awaa qosoma kororooro. ²⁵ Qosoma kororooro, gomantiinanoŋ egi kanon kere ejanon kan wiit dumuŋ batugianoŋ kanon qinqiliwaa kota qosoma kororoon mesaon keno. ²⁶ Wiit dumuŋ kotanoŋ juma waama uma hoŋa asugiroti, kambaŋ iikanon qinqilinoŋ kaanŋagadeen asuganoŋ asugiro.

²⁷ “Asuganoŋ asugiro welenŋeŋeurutanoŋ ii iima gawoŋ toyaanoŋ kan kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawoŋanoŋ nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daanŋkaya iikanon asugija?’

²⁸ “Kaen ijogi kokaen injiŋoro, ‘Kere ejanon ii qosoma kororooro.’ Kaen injiŋoro welenŋeŋe yoŋonoŋ kokaen jegi, ‘Nono saanoŋ kema qinqili ii qonjoma meŋ kululuuwoŋatiwaajoŋ mojan me qaago?’ ²⁹ Kaen jegito, kokaen injiŋoro, ‘Qaago! Ono qinqili qonjoma meŋ kululuuŋ iikanon dumuŋ tosaŋa ii kaanŋagadeen qonjombubo.

³⁰ “Mono mesaogi motoon somariin hoŋa memeyaa kambaŋa kan kuuro niinoŋ kambaŋ iikanon dumuŋ kunŋun ejemba ii kokaen injiŋomaŋa: Mono wala qinqili meŋ kululuuŋ anŋi jewaatiwaajoŋ boranŋon kasanon somonŋowu. Ii somonŋonŋo mono wiit dumuŋ hoŋa ii meŋ kululuuŋ meŋ kan noo kowi mirinoŋ ambu.” ’ Kiaŋ.

Nejoŋ kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen toroŋen injiŋoro, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaen: Eja moŋnoŋ nejoŋ kota meŋ anŋaa gawoŋ namoyanoŋ kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyoŋoo kamaanŋeŋetagia koloojato, juma waama logoya kuuya unŋuugun somariin gere koloojaa. Kaen koloon nano kanakeewambaa kooŋa kooŋa kouma haigia gere iikawaa borianon amakeju.” Kiaŋ.

Yiistwaa sareqaa

Luuk 13.20-21

³³ Jiisasnoŋ duŋanoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero: “Siwewaa bentotoŋa ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba moŋnoŋ bered oomanjen yiist meŋ flaua konde karoŋ kanon mindirin melenŋeleen ama kema raro korebore somariiro.” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ nomaembaajoŋ sareqaaya qaaya jero?

Maak 4.33-34

³⁴ Jiisasnoŋ qaa kuuya ii kanageso yoŋoojon sareqaanoŋ jero. Sareqaaya qaa kaen qaa moŋ mende injiŋoro. ³⁵ *Kaen kolooro Anutunoŋ gejatootoo eja moŋ sololooro qaa moŋ jeroti, iikanon hoŋawo kolooro. Iinoŋ qaa ii kokaen jero eja,

“Noo buunanoŋ mono afaanŋoro sareqaaya qaaya jemaŋa.

Anutunoŋ namo mokolooro asugiroti, kambaŋ iikanondeen qaa aasanŋoyanoŋ ero laligoŋ kouniŋi, niinoŋ mono qaa ii asuganoŋ jen inisaamaŋa.” Kiaŋ.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboron ejemba tuuŋ somata onŋomesaon miri uutanon uro. Uro gowokourutanoŋ iwaanon kan kokaen qisiŋ muŋ ijogi, “Qinqili nene gawonoŋ asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jen asarin nonomba.”

* 13:35: Ond 78.2

³⁷ Kaen ijogi kokaen meleema injoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono nene kota awaa awaa qosoma kororoonkeja. ³⁸ Nene gawon ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraana onoojon jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraana yonoojon jejen. ³⁹ Kerenon ii qosoma kororooroti, ii Kilenaa Toyaaajon jejen. Dumun kunjun kamba ii namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somata ii. Dumun kunjun ejemba ii Siwe gajoba yonoojon jejen.

⁴⁰ “Qinqili men kululuun gerenon анги jewaati, iikawaa so mono namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somatanon koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja honanon mono gajobauruta wasin onono kan qaa aren bologa Kraistwaa bentoton uutanon singisongo ambombaajon kondoonkeji, ii qewagon mindingowu ano ejemba jeulalana kuuya ii kululuun onombuya.*

⁴² “Kaen mindinqindin ama ejemba ii hagon onongi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Iikanon kemebuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kamban iikanon ejemba solana yononon mono ween kaana koloon Mangiaa bentoton uutanon asarin laligon ubuya. Monon uugejiawo laligoji, inon mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kian.

Maa suan mesamesangoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotona ii maa damandan sewana uuta iikawaa so kokaen koloaja: Ii gawonon mesangogi ero eja monon ii mokolon analin angon koma mombo namonon mesangoro. Mesangon iikawaaajon aison kema esuhinaya kuuya sewana mewutiwaajon ano monej karo iikanon gawon balon ii sewana mero.” Kian.

Soron kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotona ii stua ejawaa so ama sareqaa mon kokaen jema: Iinon soron kota mongama laligoro. ⁴⁶ Mongama laligon soron kota motoongo sewana somata ii mokolon kema esuhinaya kuuya sewana mewutiwaajon ano monej karo iikanon soron kota ii sewana mero.” Kian.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotona ii misawaa so ama sareqaa mon kokaen jema: Ii apu angonon giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onoma men kululuuro. ⁴⁸ Men kululuuro saa qero ejembanon ii horogi goraayanon kouro kamaan rama sora awaa gosin kondonon men kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somatanon koloowaa. Siwe gajoba yononon kan ejemba bologa ii solana yonoononga gosin onombu. ⁵⁰ Gosin onoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Kanon kemebuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisanon sareqaa ii jedaboron kokaen qisin onono, “Qaa kuuya jejen, ii moma asariju me qaago?” Qisin onono meleema “Oon!” ijogi. ⁵² “Oon!” ijogi kokaen injoro, “Miri toyanon miriaa kowianonga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta kologiti, iyononon mono kaanagadeen uugiaa

* **13:41:** Qaa aren (ideology) bologa ii naa (yawen) gawon momo, komyunist, maslim ano momo aren tosaana ii ejemba somonon onongi osigi laaligogianon bolin soonkeji, gajoba yononon mono ii kuuya qewagon mindingowuya.

kowianonga qaa akadamugiawo dongoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianj.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

⁵³ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron goman balon ii mesaon keno. ⁵⁴ Kema nensoomari taononon keuma qamakooli mirigianon uma Buna qaa kuma onono. Kuma onono aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Iinon momakooto koi ano angoletu ku-usunawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono goman kokawaa motonqege ejawaa meriaga. Nemunaa qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanon mojon. ⁵⁶ Naanurutanon kuuya batunananon koi laligoju. Kawaaonon iwoi kuuya koi mono daenkaya men kan anja?”

⁵⁷ *Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon osigi. Osigito, Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo eja ii iyanaa taonon ano iyanaa mirinon jejewili ama munkejuto, goman tosianon iikaana qaago.” ⁵⁸ Kaen injoro momalaarigianon mende kolooro yangisengiaajon ama angoletu ku-usunawo ii iikanon mamaga mende mero. Kianj.

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod iinon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqequeuruta ii kokaen injoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Iinon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo koloonkeju.” Majakaka moma kaen injoro.

³ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oongi. ⁴ *Jonon Herodwaaajon qaa kokaen jero, “Gii qamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaaajon kanageso yonoojon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambananon karo somataurutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasiina mamaga moro. ⁷ Kawaaajon emba saran iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinonon ii togon mumambaajon qaa somongon qaaya ii jojopan qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saran ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton wanja kondenenon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopan qaaya jero somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon ama Jombaa wanja mubutiwaajon jen kotooro. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton wanja men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa wanja kondenenon ama men kan emba saran ii muro men kema nemuna muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron konji. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kianj.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

* 13:57: Jon 4.44 * 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wangonon uma balon gbameja monon iyangiodeen laligowombaajon kenji. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomanjia mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kenji. ¹⁴ Kenji Jiisasnon wangononga kamaan ejemba tuun somata injiima yonoojon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiro laligogiti, ii men qeangon onono.

¹⁵ Kaen ama laligoro mare kolooro gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Boi, nono balon gbameja kokanon laligonin ween jaaya tegon kememambaajon anja. Kawaaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona gomanja gomanja kanon kema nembanenegia sewanja men newu.”

¹⁶ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen injiimo, “Yononon saanon kokanon rabu. Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” ¹⁷ Kaen injiimo jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan men laligojon.” ¹⁸ Kaen jegi injiimo, “Mono ii men kan nambu.”

¹⁹ Kaen injiion ejemba tuun somata ii jiimo lolonon kamaan rabutiwaaajon jen koton onono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema onongi. ²⁰ Mendeema onongi ejemba korebore nen nen timbiringgogi. Nen timbiringgon nene kitia reremonja mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende megiti. Kian.

Jiisasnon apu angon qaganon riin riin keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wangonon uma waladeen apu angon koton leegen kumbu. Niinon saanon kaman biiwianon ejemba tuun koi onoombe kenngigo kamanja.” ²³ Kaen jen ejemba onoono kenji baananon uma anodeen laligon qama kooliro. Qama koolin laligoro mare kolooro baananon yanabuju raro. ²⁴ Raro wangogianon apu angon biiwianon koriganon keno haamonon kenngiti, iikaan baangnga qen karo sirinon wango kuun giliro keqelan kema karo.

²⁵ Kaen ano goman aworangoro (3-6 kilok) iikanondeen Jiisasnon apu angon qaganon riin riin gowokouruta yonoonon karo. ²⁶ Kan apu angon qaganon riin riin karo gowokourutanon ii iima aaruun toroko moma jenegia ororo “Kowe Songorinon kaja,” jen sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnon iikanondeen qaa jen kokaen injiimo, “Alauruna, mono qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Neeno kaje. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaen injiimo moma Piitonon meleema kokaen ijoro, “Giinon Ponga koloojani een, mono saanon jena niinon apu qaganon riin riin goonon kamanja.”

²⁹ Jiisasnon ii moma “Saanon kawa,” ijoro. Kaen ijoro Piitonon wango mesaon apu angon qaganon riin riin kanain Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kanain kenoto, haamonon mamaga qen siri karo iima toroko moma jeneja ororo kanain apu uutanon kemen kokaen qaro, “Pon, mono ilaan nombal!” ³¹ Qaro Jiisasnon iikanondeen boria boraama Piitowaa borianon men kokaen ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajon uuwoi anjan?”

³² Kaen ijon ilaan muro wangonon uri haamonon goron qero sirinon non qero. ³³ Non qero eja wangonon ragiti, iyononon waeya men mepeseen mun kokaen jegi, “Onanon, gii Anutuwaa meriaga.” Kian.

Jiisasnonj Genesaret laligon menjqeeango gawonj mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu anjon kotonj leegen Genesaret gomanonj keuma wanjo mesaonj sakasinonj kemegi. ³⁵ Sakasinonj kemegi gomanj iikawaa ejembaya Jiisas moma kotonj mugj. Moma kotonj munj qaa anji gomanj kuuya kosianonj ragiti, iikanonj keno bujuya moma ji ejemba kuuya unjuma Jiisaswaanonj kagi. ³⁶ Kanj nama Jiisaswaa maleku susuyanonj oosiriwombaajonj welema munj laligogi. Oosirigiti, kuuya iyonononj mono qeangodaborogi. Kianj.

15

Ambosakonj yonononj qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) ano Kana qaawaa boi tosanonj Jerusalem sitinonja Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj mugj, ² “Goo gowokouruganonj mono naambaajonj kana uugunj ambosakonjurunana yonoononj sili mende otaaju? Yonononj mono borogia songbama hamo mende qenj kilenj kanainj nembanene neju?”

³ Kaenj qisinj mugj kokaenj injjoro, “Onjoangio mono naambaajonj ambosakonana yonoononj sili otaawombaajonj kana uugunj Anutuwaanonj joponj qaa qenjeju? ⁴ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj: Anutunonj kokaenj jenj kotoro, ‘Nemunj manja mono goda qenj oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj orombaati, ii mono qegi komuwa.’

⁵ “Kaenj jenj kotoroto, onjo qaa ii uugunj kokaenj jenjeju, ‘Monjonj manjaajonj me nemunjaajonj kokaenj jewaa: Wosona mojenj. Noo nanjonango iwoina bunja qenj aonaga, ii mono Anutuwaa mamatewoo nandumbaajonj gosinj ambeta eja. Monjonj kaenj jenj manja me nemunja goda qenj mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaenj jenj siligia walagaajonj ama Anutuwaa joponj qaaya itagogi omaya koloonj jangonj qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaianonj onoo kaniagia tororo waladeen injisaama kokaenj jerota eja,

⁸ *‘Ejemba tuunj koi kanonj mono je buugianonj awaagadeen goda qenj nomakejuto, uugianonj mono telambelanj ama noma monjenj koriganonj anji eja.

⁹ “Kaenj ero noo waena eenj toontoonj menj mepeseenj nomakeju. Kana qaa kuma onombonjenj kitianonj ejemba yonoo jenjkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.” ’ Kaenj meleema onono.

Eja uuta ii nomaenj tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisasnonj ejemba tuunj mombo onoono kagi kokaenj injjoro, “Onjo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanonj iwoi nero uutanonj kemenjeji, iikanonj mende tiloonj munkejato, iyanjaa wombotanongaa qaa kouma kamaanjeji, iikanonj mono tiloonj munjeja.”

¹² Kaenj injjoro gowokourutanonj kanj kokaenj qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonononj qaa ii mogi unjuro uugianonj boliji, ii mojanj me qaago?” ¹³ Qisigi kokaenj meleeno, “Niinonj waro kuuya noo Siwe Manjanonj mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomanja. ¹⁴ *Kilenj, ii mono onjomesaowu. Yonononj ‘Ejemba jaagoo unjumbonja,’ jenkejuto, iyanjgiaa

* **15:4:** Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9 * **15:8:** Ais 29.13 * **15:14:** Luuk 6.39

jaagianonj mono gooja. Jaagoo monjonj jaagoo alia monj borianonj menj wambaati eenj, iyorononj mono motoonj rojonj kemenj uruwaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno Piitononj ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jenj asarina mobonj.” ¹⁶ Kaenj ijoro Jiisasnonj jero, “Oo alauruna, onjo kaanagadeenj toroqenj momogia awaa mende kolooja me?” ¹⁷ Ejanonj iwoi kuuya nero utanonj kemenkeji, ii korojonanonj kemenj seleenjenj kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?

¹⁸ *¹⁸ “Ii kamaankejato, qaa uu kononanonja kouma buutanonja kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononjononja iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonjonj owenj jenanj menj ejemba unugi komuwutiwaajonj momakeju. Olonkalo ama serowilin ambombaajonj momakeju. Iwoi yongoro mewombaajonj momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmolongoya jewombaajonj momakeju. Gemagege qaa jenj Anutu mepaegowombaajonj momakeju. ²⁰ Iwoi kaananonj mono ejemba tiloonj onjmakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanonj eja monj mende tiloonkeja.” Kianj.

Keinan emba monjonj kaparanj koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

²¹ Jiisasnonj Genesaret gomanj mesaonj siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa utanonj keno. ²² Keno Keinan emba, balonj iikawaa toya monjonj kanj Jiisas welema kokaenj qama ijoro, “Ponj, Deiwidwaa gbili, mono kiankomunj nomba! Omenonj borana kokojinjinj ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnonj qaa monj mende meleeno. Kaenj kolooro gowokourutanonj kanj kokaenj kuunj munj ijogi, “Emba ii saama qama kanananonj kajiwaajonj mono ilaanj muna kema.” ²⁴ Kaenj ijogi meleeno, “Amananonj Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeenj hamo qenj onjomambaajonj ama wasinj nonota kajenj.” ²⁵ Kaenj meleeno emba iikanonj kosianonj kanj siminj kuma munj ijoro, “Ponj, mono ilaanj nomba!”

²⁶ Kaenj ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleema muro, “Qaago, merabora yonoo mirigianonja bered menj kasu ononinj mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onoo qagia kasu qamakejonj. Niinonj waladeenj Juuda ejemba ilaanj onombe kantri tosaanja onononj mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanonj ijoro, “Ponj, ii saanonj mojento, kasu meria yonononj mono kaanagadeenj togiaa nene dunjonja nene reemonja kamaaro nenkeju.” ²⁸ Kaenj ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaaajonj welema nonjanjwaa honja mono koloowaa.” Kaenj ijoro moma boratanonj aua iikanondeenj qeangoro. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnonj gomanj ii mesaonj kanj Galili apu angombaa goraayanonj kouma baanjonj uma kamaanj raro. ³⁰ Raro ejemba tuunjelebeyanonj iwaanonj kanj ejemba koi kaanja unuangi: Lokonj ano ejemba jaagia googa, tosaanja kana borogia eraqeerangoya, tosaanja qaamuunj ano tosaanja ji mamaga injiro laligogiti, ii unuama Jiisaswaa kana banonj onoonji menj qeangonj onono.

³¹ Menj qeangonj onono qaamuunj ejemba yonononj qaa jegi kana borogia eraqeerangoya yonononj qeangonj dinqogi lokonj yonononj kana riinj kema

* **15:18:** Mat 12.34

kagi jaagia doongoya yononon jaa uun iigi ejemba tuun yononon ii iima waliŋon Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kian.

Jiisasnon eja 4,000 nene unuagiŋo.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnon gowokouruta onono iwaanon kagi kokaen injoro, “Niinon ejemba tuunleembe somata koi yonoojon wosona mojen. Yononon noonon kan ween karoon laligon waagi nenegia qaondabororo iijen. Kananon kema laligon batuyanon jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaaajon ii een wasin onomambaajon togojen. Kawaajon ii nene unuagimambaajon mojen.”

³³ Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi, “Balon qararankonkonon kokanon nononon mono daenkayaga nembanene mamaga mokolon ejemba tuunleembe koi unuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnon kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 ano sora melaa tosaana raja,” jen ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnon ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaaajon jen koton onono kemen ragi.

³⁶ Kemen ragi bered 7 ano sora ii men Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onono yononon ii ejemba tuun so toto qen onongi. ³⁷ Toto qen onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanon men kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo jangogia ii 4,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende meg. ³⁹ Jiisasnon ejemba tuunleembe onono kenji iyanan wanonon uma Magadan gomanon keno. Kian.

16

Boi tosonian angoletto iibombaaajon kaparan konji.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) tosonian Jiisaswaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaaajon angobato men mun kokaen qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletto mon asugiro iibona.” ² Kaen qisigi kokaen meleeno, “Ono ween kememambaajon ano iikanon kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaajiwaajon woran ween awaa koloowaa.’

³ “Kaanagadeen umugawodeen kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaaro koosunon totowijiwaajon mono kon musu giliwaa.’ Kaen kaen jen sombimbaa tania iima kon weembaa kania saanon gosinkejuto, kaman laligojoni, iikawaa aiweseya gosiwombaaajon mende moju. Ii mende sokonja.

⁴ *Ejemba tuun bologa namonon laligon olonkalu amakejuti, iyononon Anutu waa aiweseya asugiwaatiwaaajon kaparan komakejuto, Anutunon gejatootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqen qendeema onombaa.” Kaen meleema onomesaon mongen keno. Kian.

Farisii ano Sadusii yononon wosokondun kaana kooloju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnon gowokouruta yonowo apu angon koton leegen keuma samon mewombaaajon duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Ono Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wosokondungia ano riki sombangia iikawaajon mono galengia men laligowu. Ii awagadeen mende gosin gema qegi yononon mono yiist kaana somariin men bolin onombuya.”

* **16:1:** Mat 12.38; Luuk 11.16 * **16:4:** Mat 12.39; Luuk 11.29 * **16:6:** Luuk 12.1

⁷ Injijoro qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi, “Nono bered mende men kajon. Kawaaon jeja me nomaen?” ⁸ Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injijoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajon ‘Bered mende mejon,’ jen onjoangia amin moju? ⁹ *Noo kaniaana ii naambaajon mende moma kotoju? Niinon bered 5 ii 5,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero? Ii duduuju me qaago?”

¹⁰ **“Kaanagadeen bered 7 ii 4,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero? Ii duduuju me qaago? ¹¹ Nii beredwaajon qaa mende jejeni, ii nomaen ama mende moma kotoju? Niinon beredwaajon qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wosokondungia ano riki sombangia gosin gema qewutiwaajon jejen.” ¹² Kaen injijoro iikanondeen qaayaa kania kokaen moma asarigi, “Ahaa! Flaua men somasomarii yiistwaa galen men aowombaajon mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoonon qaa melokanjin gema qewombaajon jeja.” Kian.*

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnon Sisaria Filipai taombaa kosianon kema kanon gowokouruta kokaen qisin onono, “Ejembanon Siwe gomambaa Eja hona noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁴ *Qisin onono meleema kokaen ijogi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononga mon koloojan.’”

¹⁵ Kaen ijogi kokaen qisin onono, “Ano onjoangio noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁶ *Qisin onono Saimon Piitonon meleema ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojan.”

¹⁷ Kaen ijoro Jiisasnon meleema kokaen ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balon eja sa busuyawo monon qaagoto, noo Amana Siwe gomanon laligoji, iinon mono qaa ii gii gisaano. Kawaaon giinon mono simbawonawo koloojan. ¹⁸ Niinon kokaen gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanon karanjan) koloona niinon karanjan iikawaa qaganon uumeleen kanagesonaa tandoya ambe nanjon onona uugia meagon kotiin nambu. Giinon ii galen koma onona koomu Toyanon ii senjon gomambaa kiropo naguyanon horon onomambaajon amamaawaa. Omejiilan tosaana yonoo ku-usungianon kaanagadeen ii kondeema haamo ama onombombaajon amamaawuya.

¹⁹ **“Niinon Siwe bentotonaa kii meria woi goma. Gii namonon singisongo somongona iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa. Gii namonon singisongo mesaon isana iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen iisana ewaa.” ²⁰ Kaen jen Hamoqeqe Toya Kraist koloorti, ii asuganon jegi monon mobubotiwaajon gowokouruta yonoojon songo kotakota ama onono. Kian.*

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31–9.1; Luuk 9.22-27

²¹ Kamban kanona Jiisasnon kanain gowokouruta ii qaa kokaen injisaama jero, “Niinon Jerusalem kema siimbobolo mamaga momana. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon nugi komuana. Komuwe ween karon kolooro koomunonga waamana.”

* **16:9:** Mat 14.17-21 * **16:10:** Mat 15.34-38 * **16:14:** Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8
* **16:16:** Jon 6.68-69 * **16:19:** Mat 18.18; Jon 20.23

²² Jiisasnoŋ kaen jero Piitonon horon mun goraayanon kema kanain qotogon kokaen jen muro, “Oo Pon, ii kambaŋ moŋnon koloon gombabotiwaa-
jon Anutunon mono sopa somonjon gomba.” ²³ Qotogon muro eleema Piito
kokaen jen muro, “Gii qaa romonjojan, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto,
balon ejemba ano Satan siingia. Gii noo kana utumambaajon mona
uunanon bolija. Kawaajon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga
togowa!” Kian.

Kraist otaawombaa sewan

²⁴ *Kambaŋ kanon Jiisasnoŋ gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Moŋnon
noo gemananon kamambaajon moji, iinon mono iyanaa uuseliaa siin
kombombaŋa bologa gema qero ‘Buŋa gbilia men kaja,’ jen sisia megi
siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinjon
nii notaŋ kawa. ²⁵ *Moŋnon laaligoya iyanajon analin anjon koma anaa
jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato,
moŋnon balombaa laaligoya noojon ama qeleema togon nombaati, iinon
mono laaligo honaa kania mokoloon kotiin laligowaa.

²⁶ “Moŋnon gomaŋa gomaŋa yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo
buŋaya kendabororo uuta laaligoya men soon silemale laligon komuro
Anutunon qaaya jen tegoro unayanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhi-
naya iikanon mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoon! Kuuya
anana mono wanana somonjon aowombaaajon amamaawon.

²⁷ *“Siwe gomambaa Eja honanon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo
koi kamaagi Maŋaa asamaranŋa iima aaruwuya. Kambaŋ iikanon mo-
tomotoon anana nanamemenana gosin irona me tawaya iikawaa so
nonombaa. ²⁸ Niinon qaa hona moŋ kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti,
onoo batugianonga tosanon Siwe gomambaa Eja honanon kin pon koloon
asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya
mende mogi asugiro ii iibuya.” Kian.

17

Jiisaswaa selianon letono.

Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36

¹ *Ween 6 tegoro Jiisasnoŋ Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama
iyangia siri baŋa koriga moŋnon uma gbamenanon laligogi. ² Laligogi
jaasewanjon nano Jiisaswaa sele tanianon letoma qaita moŋ kolooro.
Jaasewanjon ween jaaya kaŋa asariro malekuyanon tualalakota koloon
asagawo kolooro.

³ Kaen kolooro iigi Mooses ano Elaija yoronon asugin onoma Jiisaswo
qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Pon,
nononon kokanon uukorisoro mojon. Kawaajon siinganon mojan eeŋ,
niinon saanon kuŋ karoon memaŋa. Goojon moŋ, Mooseswaaajon moŋ
ano Elaijawaajon moŋ.”

⁵ *Kaen ijon nano kokolo tualalakota asamaranawo moŋnon kamaan
aonanon esuun onono iikawaa uutanonga qa aro moŋ kokaen kamaaro
mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiŋna somatanon mono
iwaanon eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁶ Gowoko yononon qaa ii
moma jenenŋa ororo usugon namonon kamaan keegia mamaga mogi.

* **16:24:** Mat 10.38; Luuk 14.27 * **16:25:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * **16:27:** Mat 25.31;
Ond 62.12; Room 2.6 * **17:1:** 2 Piito 1.17-18 * **17:5:** Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat
3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

⁷ Kaen mogi Jiisasnon yonoonon kan selegia oosirin kokaen injoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” ⁸ Qaa ii moma uun waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koolooja.

⁹ Baananonga roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Ono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba mon mende injowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ *Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yonoonon Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yonoonon qaa kokaen ii naambaajon jenkeju, ‘Eja Elaijanon mono waladeen Siwenonga kamaaro Hamoqeqe Toyanon iikawaa gematanon asugiwaa?’”

¹¹ Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honagato, ¹² *niinon kokaen injomanja: Elaijanon kamaan asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanon ii angiaa siingia otaan lan ama mugi. Kaanideen Siwe gomambaa Eja hona kaanagadeen lan ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yonoo borogianon kemen siimbobolo mobaa.” ¹³ Elaijawaajon kaen jen hona Jon Oomulu ejawaajon qaa injoroti, gowoko yonoonon ii kaen moma asarigi. Kian.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yonoonon baananonga kamaan ejemba tuun yonoonon kagi eja mononon Jiisaswaa kosianon kan simin kuma mun kokaen ijoro, ¹⁵ “Pon, giinon mono merana kiankomun muba. Ji kiro tama kamaan qero semben aon siimbobolo mamaga momakeja. Kamban mamaga tama gerenon me apunon kemenkeja. ¹⁶ Niinon ii wama gowokouruga yonoonon kajento, yonoonon ii men qeangon mubombaajon amamaajuya.”

¹⁷ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisen ano irinqiringiawo, mono kamban dawi onowo laligon qato unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanja? Ii mono wama noonon koi kawu.”

¹⁸ Wama kagi Jiisasnon ome ii jen muro mesaon keno meranon kamban iikanondeen qeangoro.

¹⁹ Qeangoro gowokourutanon ii iima angiodeen Jiisaswaanon kan rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononanodeen otaawombaajon amamaajon?”

²⁰ *Qisin mugi kokaen injoro, “Momalaarigianon melaada koolojiwaaajon ii otaawombaajon amamaaju. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Momalaarigiala hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon baana kokawaa Toyaaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono baana ii metogon waama kema leegen endu amba.’ Kaen jen moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaan onono iwoi mombaajon mende osiwuyaga.” ²¹ (Ome tania kaana ii mono qama koolin nene singi laligon otaawonja. Iwoi morota mon anin mende kouma kembaa. Kian.)

Jiisasnon koomuyaa Bunja jero indin woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

* **17:10:** Mal 4.5 * **17:12:** Mat 11.14 * **17:20:** Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

²² Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo motooŋ Galili prowins uutanonŋ liligon kananonŋ kenŋi Jiisasnoŋ qaa kota kokaenŋ injjoro, “Anutunonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa ii balonŋ ejemba yoŋoo borogianonŋ ama muro kemebaa. ²³ Kemero ii qegi komuwaa. Komuro weenŋ karoonŋ kolooro mono koomunonŋa waabaa.” Gowokourutanonŋ ii moma uugianonŋ bimooro wosobiri mogi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Kaperneam taononŋ kougi jiwowonŋ jigowaa takis meme eja yoŋononŋ Piitowaanonŋ kanŋ kokaenŋ qisiŋ mugi, “Onŋoo boigianonŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisiŋ mugi “Oon!” jero. Kawaa gematanonŋ Piitononŋ miri uutanonŋ uro Jiisasnoŋ qaa mutuya kokaenŋ qisiŋ muro, “Saimon, gii nomaenŋ romonŋgojanŋ? Daenŋ yoŋononŋ konkororowaa takis ano takis tosaanŋa (custom, revenue) ii balombaa kinŋ eja ponŋ yoŋoojonŋ amakeju? Kantri toya anana me wabaya yoŋononŋ ii anŋi menŋ kululuunŋkeju?”

²⁶ Kaenŋ qisiŋ muro meleema “Wabaya yoŋononŋ,” jero. Kaenŋ jero Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Kaenŋ amakejutiwaajonŋ kantri toya anana ii ambombaa so mende koloojonŋ. ²⁷ Kaenŋ koloojonto, takis mende aniŋ eja iyoŋoo uugianonŋ boliwobotiwaajonŋ mono kema kasa uupanŋa apu anŋononŋ giliwa. Giliŋ sora mutuya horonŋ mewaati, mono iikawaa qaa oota mesagonŋ monenŋ kota iikanonŋ mokoloowaga. Monenŋ kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii menŋ onŋoma iikanonŋ noojonŋ ano geenŋgaajonŋ takis amba.” Kianŋ.

18

Gowoko batugianonŋ morononŋ uuta kolooja?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambanŋ kanonŋ gowoko yoŋononŋ Jiisaswaanonŋ kanŋ kokaenŋ ijogi, “Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ morononŋ uuta kolooja?” ² Kaenŋ ijogi merabora melaa monŋ qaro karo batugianonŋ ano nano. ³ *Nano kokaenŋ jero, “Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injjowe mobu: Uugia mende meleema merabora kaanŋa mende koloowuti eenŋ, onŋo mono kambanŋ monŋonŋ Siwewaa bentotononŋ mende keubuya.

⁴ “Kawaajonŋ monŋonŋ iyanŋa menŋ kamaanŋ aonŋ merabora kokaanŋa koloowaati, iinonŋ mono Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ uuta kolooja. ⁵ Monŋonŋ merabora koi kaanŋa monŋ noo qananonŋ koma horonŋ kalanŋ kombaat, iinonŋ mono nii koma horonŋ nombaa.” Kianŋ.

Singisonŋgowaa kongoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnoŋ toroŋenŋ kokaenŋ jero, “Merabora koi kaanŋa moma laarinŋ nonjuti, monŋonŋ iyoŋoononŋa monŋ kongoro ama muro singisonŋgo ambaati, eja iikanonŋ mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonŋ lombo iikawaa ironŋa nomaenŋ muro soyanonŋ koloonaga? Kemunŋ kowonjinŋ aroyanonŋ somonŋgonŋ kowe biiwianonŋ giligi kemenagati, iikanonŋ mono afaanŋkota koloonaga.

⁷ “Singisonŋgowaa siipatitianonŋ mono afaanŋagadeenŋ koloonŋkeja. Kawaa-jonŋ balonŋ ejemba onŋoojonŋ ‘Ye!’ wosobiri mojenŋ. Monŋonŋ siipatiti anŋonŋ komambaaajonŋ amamaanŋkejato, monŋ morononŋ tosaanŋa kongoro ama onŋono singisonŋgo ambuti, iwaajonŋ mono ‘Ye!’ qama wanjinjinŋonŋ saajenŋ. Siimbobolo uutanonŋ mono iwaa qaganonŋ ubaa.

* **17:24:** Eks 30.13; 38.26 * **18:1:** Luuk 22.24 * **18:3:** Maak 10.15; Luuk 18.17

⁸*“Boroganon me kanaganon singisonngo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo borodomon me kanadomon laligon laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagenj gere sianonj giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹*“Kaanjadeen jaaganonj singisonngo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaakoga motoongowo laligon laaligo kombombananonj keuma oompelelenj mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenonj giligi kemebabo. Kianj.

Lamanonj soorotiwaa sareqaa

Luuk 15.3-7

¹⁰“Ejemba melaa koi yonoononga monj menj kamaanj mububotiwaajonj mono galengia mewu. Niinonj qaa kokaen injijowe mobu: Yonoo kokojiji gajobaurugianonj Siwe gomanj iikanonj noo Siwe Amanaa kosianonj laligon jaasewanja suulanj iimakeju. Kawaajonj jejewili mono mende ama onombu. ¹¹(Siwe gomambaa Eja honanonj mono ejemba soogiti, ii menj letoma onono oyanboyanj koloowutiwaajonj kamaaro.)

¹²“Ono qaa koi kawaajonj nomaen romonngoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monjonj soonj jinjaunj keno toyanonj nomaen ambaa? Iinonj mono 99 ii baananonj onomesaonj kema motoonggo jinjaunj kenoti, iikawaajonj monngama kembaa. ¹³ Monngama kema laligonj mokoloowaati een, niinonj qaa hona monj kokaen injijowe mobu: Iinonj 99 jinjaunj mende kenjiti, iyonoojonja kambanj iikanonj mamaga mende aisoowaato, motoonggo iikawaajonj honombononjaga mende aisoonj laligowaa. ¹⁴ Iikawaa so onoo Manjia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ejemba melaa koi yonoononga monjonj soonj gere sianonj mende kemebaatiwaajonj momakeja.” Kianj.

Alaganonj singisonngo ama gono kokaen amba:

¹⁵*“Umeleenj alaganonj singisonngo ama gombaati een, gii mono iwaanonj kema jaasewanj qenj munj kana songiroti, ii qendeema muba. Kaen ana qaaga moma baatanonj kembaaati een, giinonj mono alaga haamo ama muna mombo uumotoonggo ama laligowao. ¹⁶*Kaen ana qaaga moma iikawaa baatanonj mende kembaaati een, giinonj mono toroqenj ala motoonggo me woi uruama iwaanonj kembu. Buja Terewaa qaa kokawaa so mono kaen amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karononj nanjonj jegi kotiiwaa.’

¹⁷“Kaen anji qaagia moma iikawaa baatanonj mende kembaaati een, giinonj mono uumeleenj kanagesowaa jotamemeya ii injijona iwo aminj mobu. Aminj mobuto, iyonoo qaa baatanonj kaanagadeen mende kembaaati een, ii mono asuganonj jegi jawo kolooro uumeleembaa gadokopa kaanja ama munj laligowa. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menkejuti, iikawaa tani kaanja ii mono mesaona seleenjenj laligowaa.

Singisonngowaa soomongoya ano iisana

¹⁸*“Niinonj qaa hona toonj monj kokaen injijowe mobu: Onononj singisonngo namononj somongowuti, ii kuuya mono Siwe gomanonj kaanagadeenj soomongoya ewaa ano singisonngo balononj mesaonj isambuti, ii kuuya mono Anutononj mesaoro Siwe gomanonj kaanagadeenj ewaa.

¹⁹“Toroqenj qaa kokaen injijowe mobu: Namononj onoononga woiyanonj qaa ii me ii kawaajonj uumotoonj ama qama kooliwaotiwaa qaa somongowaoti, noo Manja Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ii orono buja

* **18:8:** Mat 5.30 * **18:9:** Mat 5.29 * **18:15:** Luuk 17.3 * **18:16:** Dut 19.15 * **18:18:** Mat 16.19; Jon 20.23

qen aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajon: Ejemba woi me karonon noo qananon iikanon me kanon ajoroowuti, niinon mono iikanon yonoo batugianon laligomanja.” Kianj.

Welenqege kiankomuya qaa iwaa sareqaa

²¹ *Kambanj kanon Piitonon Jiisaswaanon kan qaa kokaen ijoro, “Pon, alananon singisongo ama nomakeji, niinon ii indin dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indinja 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?”

²² Jiisasnon ii moma kokaen meleema muro, “Indinja 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinon kaen gijojen. ²³ Iikawaa kania ii kokaen jen asarimanja. Siwewaa bentotonja ii kin eja pombaa so ambe kokaen kolooja: Kinon welenqegeuruta onoon monengia galen kongiti, iikawaa aren papiaya qendeengi mindingowaatiwaajon kaparan kono.

²⁴ “Kaen kanain moneja iikawaa sunduya gosin mindingogi kanon eja mon wama kagi iwaa jaanon nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanon ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaajon moneja mende sokono amamaarotiwaa-jon ama somatayanon nama kokaen jen kotoro, ‘Eshinaya eji, ii kuuya mono sewanja mewutiwaajon ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeen mono sewangia mewutiwaajon angi monej karo iikanon tosaya ii kumbu.

²⁶ “Kaen jen kotoro welenqegeyanon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjon mam-boma nona goonon tosaga kuuya ii saanon kuma gomanja.’ ²⁷ Kaen welema muro somatayanon welenqegeyaajon wosomomo ama tosaya ii koton mesaon isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleengen kema kanon welenqege alia mon mokolon iiro. Iwaa tosaya ii ween 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanon ero. Ii iima aroya kotakota menj mosoma kokaen ijoro, ‘Noonon tosa goonon eji, ii mono kuma nombaga me?’

²⁹ “Kaen ijoro welenqege alianon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjon mam-boma nona goonon tosaga ii saanon kuma gomanja.’

³⁰ “Kaen ijoroto, iinon ii togon kema jenteego eja majistreit ijoro menj somonjon kapuare mirinon ongi raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqege alaurutanon tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² “Ii moma somatagianon welenqege mutuya ii qaro jaayanon karo kokaen ijoro, ‘Gii gawon meme eja bologa! Gii tosaga koton mesao-mambaajon qisin nona niinon ii kuuya mesaon gonjen. ³³ Niinon giima kobooson kiankomun gombe giinon kaanagadeen iikawaa so welenqege alaga kiankomun muna sokonaga.’

³⁴ “Somatayanon kaen ijoro irinja soono welenqege iikawaa qaaya jen tegon kasa miriwaa galen yonoo boronon ama muro siimbobolo mamaga moma rabaa. Iikanon rama tosaya kin pombaanon eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honja ii kokaen: Ono motomotoon alagiaa singisongoya uugianon mende mesaowuti een, noo Siwe Manjanon mono kaanagadeen qaa iikawaa so ama onombaa.” Kianj.

19

*Loemba mesaon aowaa qaaya
Maak 10.1-12*

* **18:21:** Luuk 17.3-4 * **18:22:** 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisongoya ii mono suulan mesaowa.

¹ Jiisasnoŋ qaa ii jedaborongo Galili prowins mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnoŋ karo. ² Karo ejemba tuunlembenon otaan kagi iikanon men qeangon onono.

³ Men qeangon onono Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonon) tosianon iwaanon kaŋ qaawaa timbinon horowaatiwaa angobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon kania ii me woiwaajon embia mesaowaati, ii Kana qaa uuguwaa me qaago?”

⁴ *Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Mokomokoloo Toyanon mono kanakanaiyanonŋa ii ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokolon onono.’ Buŋa qaa ii weengogi me qaago? ⁵ *Mokoloon kokaen jero, ‘Kawaajon ejanon mono nemunmanŋa oromesaon embiaanon kema qokotaaro yoronon sele motoongo koloon laligowao.’ Qaa ii weengogi me qaago? ⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motoongo koloon laligowao. Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia onon embia saanon mesaowaa. Moosesnoŋ mono naambaajon qaa kaen jen koton nononota eja?” ⁸ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Moosesnoŋ mono uugia kotiga koloorotiwaajon ama embia mesaowaatiwaa qaa kaen jen kotoroto, kanakanaiyanon kaen mende ero. ⁹ *Niinon kokaen injowe mobu: Embianon olonkalu mende ano kilen otaan emba mon mewaati, iinon mono serowilin ambaa. Mononon emba mesamesaoya mewaati, iinon mono serowilin ambaa.”

¹⁰ Jiisasnoŋ kaen injoro gowoko yononon ijogi, “Loemba batugaranon mesaon aoaoawaa songo kaen eji een, mono loemba mende koloonin sokombaa.”

¹¹ Kaen jegito, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Iikawaa qaaya kuma ononjenji, ejemba kuuyanon ii iyangiaajon angon koma iikawaa so saanon mende ambuto, Anutunon qaa ii ejemba tosaana yonoojon ononoti, iyononondeen mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Tosianon nemun goron uutanon koloon iikanonŋa kanain loemba koloowombaaajon mende moju. Tosianon ejembanon selegia koton* kondoon ononŋi loemba koloowombaa so mende kolooju. Tosianon Siwe bentotonaaajon ama loemba mende koloowombaa qaaya jen somongon qaagia ii otaankeju. Mononon qaa ii me ii moma angon koma otaamambaa so kolooji, iinon mono iikawaa so amba.” Kian.

Jiisasnoŋ merabora kotuegon onono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kamban kanon tosianon merabora busubuusu unuama Jiisasnoŋ boria wangianon ama qama kooliwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon ononŋi. ¹⁴ Kaen angii Jiisasnoŋ kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Siwewaa Toyanon ejemba kaanŋa ii bentotonŋa buŋa qen onombaa. Kawaajon ii mende somongon onombu.” ¹⁵ Kaen jen boria wangianon ama onomesaon mongen keno. Kian.

Jiisasnoŋ eja qabuŋayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

* **19:4:** Jen 1.27; 5.2 * **19:5:** Jen 2.24 * **19:7:** Dut 24.1-4; Mat 5.31 * **19:9:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **19:12:** Eja tunŋa konkombaaajon jeja.

16 Kamban moŋnoŋ eja moŋnoŋ Jiisaswaanon kaŋ kokaen qisin muro, “Boi, niinon nanamemen awaa nomaen ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowenaga?” 17 Qisin muro kokaen ijoro, “Nanamemen awaa nomaen, naambaajon iikaen qisin nonjan? Motoonŋoyanon mono awaa kolooja. Laaligo kombombaŋanon keumambaajon mobaati een, gii mono jojopan qaa teŋ koma laligowa.”

18 *Kaen ijoro moma kokaen jero, “Naa jojopan qaawaajon jejan?” Jero Jiisasnon ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Moŋ mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi moŋ mono yonŋoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. 19 *Nemuŋmaŋga mono goda qeŋ oromakeba,’ ano ‘Geŋga jopagon aonkejan, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagon onmakeba.’”

20 Kaen ijoro eja gbaworonon kokaen jero, “Ii kuuya mono teŋ koma laligon waabe. Naambaajon mombo amamaajen?” 21 Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajon mobagati een, mono kema esuhinaga sewanŋa mewutiwaajon ana monen karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon Kina kaanŋa) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.”

22 Kaen jeroto, gbaworonon qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajon ama wosobiri moma jaaya bosoleero een mesaon keno. 23 Mesaon keno Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Niinon qaa honŋa moŋ kokaen injowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabuŋagiawo yononon mono Siwewaa bentotonon keubombaajon bimoon kupukapa ambuya. 24 Ii kokaen jeŋ asarimaŋa: oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yononon Anutuwaaw bentoton uutanon keubombaajon bimoon osiwuya.”

25 Kaen injoro gowoko yononon aarun tililingon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaŋa?” 26 Kaen jegi Jiisasnon uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii anŋobato meŋ amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moŋ ama memambaajon mende amamaan osinkeja.” Kian.

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

27 Piitonon qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nononon mono iwoinana kuuya mesaon gii gotaan kanin. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonŋa?” 28 *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa honŋa moŋ kokaen injowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honŋanon jinŋaron duŋanon raro asamaranŋanon asariwaati, kamban qaita moŋ iikanon nii notaan kagiti, ononon mono kaanagadeen jinŋaron duŋ 12 kanon rama Israel tuun 12 yonoo qaagia gosin jeŋ tegowuya.

29 “Moŋnoŋ noo qanaajon ama iwoi moŋ mesaoroti, ii jigo miria, daremuŋa, naambeeta, nemuŋmaŋa, meraboraanŋa me gawon molalenŋa ii onomesaoro Anutunon mono iikawaa ironŋa ugun meleema muro seiwaa. Kaen seiwo laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ aowaa. 30 *Kaen koloowaato, mutuya onoononŋa mamaganon daaburuya koloogi daaburuya yonoononŋa mamaganon mutuya koloowuya.” Kian.

20

Wain gawon meme ejemba yonoo sareqaa

* 19:18: Eks 20.13-16; Dut 5.17-20 * 19:19: Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18 * 19:28: Mat 25.31; Luuk 22.30 * 19:30: Mat 20.16; Luuk 13.30

¹ Jiisasnoŋ jero, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaenŋ: Balonŋ toya monŋonŋ umugawodeenŋ waama seleenŋenŋ kema eja tosaanŋa injiima wain gawonŋanonŋ monenŋ gawonŋ mewutiwaajonŋ qisinŋ onono. ² Qisinŋ onono ‘Saanonŋ,’ jegi weenŋ motoonŋgowaa tawaya (Kina 20) onŋombaatiwaajonŋ uumotoonŋ anŋi wasinŋ onono wain gawonŋanonŋ kenŋgi.

³ “Kenŋgi 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqenŋ kema eja tosaanŋa maaket sombenanŋonŋ eenŋ nanŋgi injiuro. ⁴ Injiima kokaenŋ injiuro, ‘Ono mono kaanŋagadeenŋ noo wain gawonŋanonŋ kema gawonŋ megi tawagia soyanonŋ-deenŋ onomaŋa.’

⁵ “Kaenŋ injiuro wain gawonŋonŋ kenŋgi. Kenŋgi 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so duŋanonŋ mombo seleenŋenŋ kema kaanŋadeenŋ ano. ⁶ Kaenŋ koloonŋ mare 5 kilok kawaa so seleenŋenŋ keno eja tosaanŋa duŋanonŋ mombo eenŋ lanŋ nanŋgi injiuro. Injiima kokaenŋ qisinŋ onono, ‘Ono mono naambaajonŋ weenŋ koriga koi eenŋ laligoju?’

⁷ “Kaenŋ qisinŋ onono kokaenŋ meleenŋgi, ‘Monŋonŋ monenŋ gawonŋ mewombaajonŋ mende qisinŋ nononja. Kawaaajonŋ eenŋ koi nanjonŋ.’ Meleenŋgi kokaenŋ injiuro, ‘Ono mono kaanŋagadeenŋ noo wain gawonŋanonŋ kema gawonŋ mewu.’ ⁸ *Gawonŋ megi mare kolooro wain gawonŋ toyanonŋ gawonŋ galeŋa horonŋ kokaenŋ ijoro, ‘Gii mono gawonŋ meme eja onŋooma tawagia onŋomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonŋoononŋga kanainŋ tawagia onŋoma kena gomaambadeenŋ kajuyati, iyonŋoononŋ tegowa.’

⁹ “Kaenŋ injiuro mare 5 kilok gawonŋonŋ kagiti, iyonŋononŋ kougi weenŋ motoonŋgowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoonŋ onono. ¹⁰ Wala gawonŋonŋ kagiti, iyonŋononŋ kouma tawagia uugunŋ mewutiwaajonŋ romonŋgogito, ii motomotoonŋ kaanŋagadeenŋ weenŋ motoonŋgowaa tawaya onono. ¹¹ Tawa motoonŋo iikayadeenŋ menŋ kanainŋ balonŋ toyaajonŋ uugianonŋ nindinŋ-nundurujenŋ jenŋ jenŋ munŋ kokaenŋ jegi, ¹² ‘Nono weenŋ geriawononŋ nogo arinŋ gawombaa lombota bosinjonŋato, eja ii dologo kanŋ gawonŋ mewutiwaajonŋ qisinŋ ononjanŋa. Yonŋononŋ aua motoonŋgowaa so gawonŋ mejuyato, giinonŋ kilenŋ yonŋoojonŋ moma onŋona nonowo ororonŋ kolooju. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaenŋ jegito, yonŋoononŋga mombaajonŋ kokaenŋ meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jenŋ weenŋ motoonŋgowaa tawa (Kina 20) gomambaajonŋ uumotoonŋ anjota. Kawaa so tawa iikayadeenŋ gombe sokonja. Mono ii romonŋgowa. ¹⁴ Uuga iikawaaajonŋ boliwaati eenŋ, mono geenŋgaa tawaga menŋ kamba. Eja dologo gawonŋ mewutiwaajonŋ qisinŋ ononjenŋi, iyonŋoojonŋ kaanŋagadeenŋ tawa gonjenŋi, mono iikayadeenŋ onŋomambaajonŋ mojenŋ.

¹⁵ ‘Neenaa monenŋonŋ neenaa ainŋnaa so ambe sokonja me qaago? Niinonŋ loloogendeenŋ ononjenŋiwaajonŋ uuganonŋ baagonŋ jaaga bosoleeja me?’

¹⁶ *Jiisasnoŋ qaa ii jedaboronŋ kokaenŋ jero, “Iikawaa so konoga yonŋononŋ mutuya koloogi mutuya yonŋononŋ konoga koloowuya.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ koomuyaa qaaya jero indinŋ karonŋ kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnoŋ Jerusalem sitinonŋ ubombaajonŋ balonŋ kana kenŋgi gowokouruta 12 ii horonŋ onŋoma goraayanonŋ kema kokaenŋ injiuro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubonŋa. Iikanonŋ monŋonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa memelolo menŋ muro jigo gawonŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yonŋoo borogianonŋ kamba. Yonŋononŋ komuwaatiwaa qaaya jedaboronŋ ¹⁹ waba gawman yonŋoo borogianonŋ ama mubuya. Ama mugi mepaegonŋ ooli waayawononŋ qetaalinŋ

* **20:8:** Lew 19.13; Dut 24.15 * **20:16:** Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

talungowuya. Qetaalin talungon maripoonon qegi komuwaa. Komun ween karoon kolooro koomunonga waabaa.” Kian.

Jeims Jon yoroo nemungaranon iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kamban kanon Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranon merawoita yorowo Jiisaswaanon kan simin kuma mun iwoi qaita mombaa welemambaajon jero. ²¹ Kaen jero qisin muro, “Gii naa iwoiwaajona mojan?” Qisin muro kokaen ijoro, “Giinon saanon jen kotona noo merawoina koi yoronon mono goo bentotonon eu uma mononon boro dindinganon ano mononon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombuyaga.”

²² Kaen ijoroto, Jiisasnon meleema kokaen jero, “Ono iikawaa kania mende moma yagon welenju. Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago?” Kaen jero moma “Saanon newota,” ijori. ²³ Ijori kokaen irijoro, “Ti onanon! Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii kaanjadeen newaoto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanatiwaa so qaago. Noo Mannanon dun woi ii daen yoroojon mozozongoroti, ii mono yoroojon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebona.” Kian.

Galen honanon mono welenqeqeya kolooja.

²⁴ Daremun woi yoronon kaen welema muri alaurugara 10 yononon ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaen boliroto, Jiisasnon onoono kagi kokaen injoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinurugianon mono eja pon kaanja ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindingon onoma ku-usungia qendeemakeju. Ono yonoo kaniagia ii saanon moju. ²⁶ *Onoo batugianon sili iikaanja ewaboto, mononon onoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa.

²⁷ “Kaanagadeen mononon onoo batugianon jetamemeya mutuya laligomambaajon moji, iinon mono onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende karoto, mono welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaajon ama kamaan laaligoya qeleema mesaowaa.” Kian.

Jiisasnon eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko siti mesaowombaaajon anji ejemba tuunlelennen onotaan gemagianon kagi. ³⁰ Kaen kagi eja jaagoo woi kana goraayanon rari. Rari “Jiisasnon uruugumambaajon anja,” jegi moma kokaen qari, “Pon Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!”

³¹ Kaen qari ejemba tuun somata yononon bo rabaotiwaajon qotogon orongito, yoronon mono kaparan koma kokaen qari, “Pon Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!” ³² Kaen qari Jiisasnon doron ama iwaanon kawaotiwaajon qaro kari kokaen qisin orono, “Alawoina, niinon naa iwoi ama oromambaajon mojado?”

³³ Kaen qisin orono kokaen ijori, “Pon, noro jaanara mombo uuwobaajon mojo.” ³⁴ Kaen ijori Jiisasnon yoroojon wosoya moma jaagara oosiroo iikanondeen tooro uun Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

* **20:25:** Luuk 22.25-26 * **20:26:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

21

Jiisaswaajon mare konji Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Oil gere baananon Betfage gomanon kagi. Kan gowokowoita woi wasin oromambaajon ama ² kokaen irijoro, “Goman jaasewanjewan raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi embia kasanon somongogi nanji ano dongi melaa ii iikanondeen mokolon orombaota. Ii mono isama oroma men noonon kawao.

³ “Aisni mononon qaa mon jero kokaen ijowao, ‘Ponnananon mono iikawaa-jon amamaaja.’ Kaen ijori dongi ii uulanawo orono koi kawao.” ⁴ Anutunon qaa mon gejatootoo eja mombaa uutanon anota jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon kaen kolooro. Qaa ii kokaen,

⁵ * “Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon laligojuti, iyonoojon mono kokaen injijogi mobu,

‘Mobu, onoo kin ponjianon mono onoonon asugiwaa.

Iinon gumbonjonon ama dongi qaganon rama kawaa.

Dongi lombo bosimakejiwaa meriaa qaganon rama kawaa.” ’

⁶ Jiisasnon gowokowoita wasin orono kema qaa irijorotiwaa so ani. ⁷ Yoronon dongi nemunmera uruama kari. Kari malekugia qetegon dongi qagaranon anji Jiisasnon meriaa qaganon uma raro.

⁸ Kaen rama keno ejemba tuunlelembenon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambongi tosanon gere uutanon kema boria memburatin kana somatanon tambongi. ⁹ * Tambongi ejemba tuunlelembesomata wala koma horon kenngiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi, “Hoosana! Anutu mepesejon.

Deiuidwaa gbili oowe oowe! Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabunaga mepeseenin eukanon uja! Oowe oowe!”

¹⁰ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma sitiwaa ejemba kuuyanon aarun gujumaju ama kokaen qisigi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisigi ejemba tuunlelembesomatanon kokaen meleengi, “Iinon mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomanon Nazaretga.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹² Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon ejemba injiira hina sewanja mewutiwaajon anji sewanja megiti, iinon ii kuuya konjoma onono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo jakegia metaama meleeno kenngi. Kaanagadeen kewo sewangia mewutiwaajon angiti, iyonoo dun raragia ii kaanideen riitano kenngi. ¹³ * Kaen ama kokaen injiira, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli miri koloowaatiwaajon qabu.’ Qaa ii ejato, onoo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaana kolooja.”

¹⁴ Kaen kolooro jaagoo ama lokon ejemba ii jiwowon jigonanon iwaanon kagi men qeangon onono. ¹⁵ Kaen kolooro, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon angoletoto meroti, ii iigi ano merabora jiwowon jigonanon qama “Hoosana! Deiuidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

* **21:5:** Zek 9.9 * **21:9:** Ond 118.25, 26 * **21:13:** Ais 56.7; Jer 7.11

16 *Uu bologa moma kokaen jen mugi, “Merabora qaa qajuti, ii mojan me qaago?” Jen mugi kokaen meleema onono, “Saanonj mojenj. Ono kambanj mongenj Buja qaa koi weengogi me qaago,

‘Giinonj mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onona geenja tororo mepeseen gomakeju.’

17 Kaen meleema onoma onomesaonj mare kolooro siti mesaonj Betani kema ero. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororonjoro.

Maak 11.12-14, 20-24

18 Enj umugawodeen waama mombo sitinonj kema nenewaajonj komuro.

19 Nembanenewaa komunj kana goraayanonj fig gere* monj iima kawaa kanianonj keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeen iiro. Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Giinonj mono kambanj monjonj honja mombo mende ewa.” Kaen jen tegonj muro fig gere iikanonj mono iikanondeen gororonjoro.

20 Gororonjoro gowokourutanonj ii iima aarunj kokaen jegi, “Fig gerenonj mono nomaen ama alanzanj pilitiknonj gororonjoro?” 21 *Jegi Jiisasnonj kokaen meleeno, “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Momalaari pondanj menj uuwoi mende ambuyati eenj, fig gerewaanonj iwoi kolooji, onononj iikayadeen mende ambuyato, koi mono kaanagadeen saanonj ambuyaga: Baanja kokawaa toyaaajonj kokaen jen kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegonj wama waama kema kowenonj amba.’ Kaen jen kotonj Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. 22 Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya buja qenj aowombaajonj moma laarigi mono bujagia koloowaa.” Kianj.

Jotamemeya yonjononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

23 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema ejemba kuma onono jigo gawonj galen ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonjononj iwaanonj kougi. Kouma kokaen qisinj mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jen kotonj gono amakejanj? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

24 Qisinj mugi kokaen meleema onono, “Niinonj kaanagadeen qaa monj qisinj onomanja. Ii meleema nombuti eenj, niinonj kaanagadeen morononj ku-usunj nono iwoi koi amakejenj, ii injijomanja. 25 Jononj ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanonj muro me balonj toyanonj mugi?” Kaen meleema onono batugianonj aminj moma kokaen jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonga asugiro,’ kaen jewonjati eenj, iinonj mono kokaen jewaa, ‘Ono mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugi?’ Ii mende sokonja.

26 Me ‘Balonj ejembanonga asugiro,’ jewonjati eenj, nonononj mono ejemba tuunj yonjoojonj toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yonjononj Jombaajonj ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jenj laligoju.” 27 Qaa kaen gosinj Jiisaswaaajonj kokaen meleengi, “Ii mende mojonj.” Kaen meleengi Jiisasnonj kokaen injijoro, “Kaen kolooro niinonj kaanagadeen iwoi koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injijomanja.” Kianj.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

* 21:16: Ond 8.2 * 21:19: Fig ii sambu gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi honja naanawoga kolooro mamaga nenkeju. * 21:21: Mat 17.20; 1 Kor 13.2

²⁸ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Ono qaa koi kawaajon nomaen romonjoju? Eja mon merawoita woi laligogi. Kamban monnon mangaranon meria mombaanon kema kokaen ijoro, ‘Merana, gii saanon kete noo wain kasa gawonon kema gawon mewa.’

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, ‘Nii togojen.’ Kaen ijoroto, kanagen qaaya iikawaajon moma bolin eleema kema gawon mero. ³⁰ Kawaa gematanon mangaranon meria mombaanon kema mutu meriaajon ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, ‘Somatana, saanon kema.’ Kaen jeroto, kilen mende keno.”

³¹ Jiisasnon kaen jen qisin onono, “Woi yoroononga moronon mangaraa jeta ten kono?” Kaen qisin onono kokaen meleengi, “Meria mutuya iinon.” Kaen meleengi kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono onono unuugun wala Anutuwaa bentoton uutanon ubuya.

³² **“Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon onoonon kan Anutuwaa jaanon solananiwonatiwaa kania qendeeno onono iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono ii moma laarin mugi. Yononon ii moma laarin mugiti, onono ii iima kilen kanagen kaanagadeen onongia mende moma bolin aon eleema ii mende moma laarin mugi.”* Kian.

*Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa
Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19*

³³ **Jiisasnon jero, “Sareqaa mon ii kokaen mobu: Balon toya monnon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya men liligoro. Men liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa hona ama kananon rijjaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii jamonon men wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaana mokolon onoma kokaen injoro, ‘Mono gawon men hona bakaya onongia men bakaya toya nii nambu.’ Kaen jen gawon ii borogianon ama onomesaon kantri monnon kema laligoro.*

³⁴ **“Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambana gbani 5 toriro kanon welenqequeuruta tosia wasin onono galen yonoonon kema wain gawon hona bakaya mubutiwaajon jero. ³⁵ Jeroto, galen yononon ii unuama somonon tosia koobinon sagorogoro unun tosia unugi komugi tosia jamonon gilin unugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanon welen eja tosaana toroqen wasin onono mamaga koloogito, ii kaanjadeen horon ureen men onongi.*

³⁷ **“Kaen angi wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Neenaa merana mono goda qen mubuya me nomaen?’ Kaen jen konoga ii anaa meria wasiro yonoonon keno. ³⁸ Kenoto, wain gawon galen yononon meria iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Inon mono borosamoyaa toya koloaja. Ayo, mono men qenin komuro wain kasa gawonanon mono ananaa bunaga koloowaa.’*

³⁹ **“Kaen jen qelanjin men somonon giligi gawon seleengen kemero qegi komuro. ⁴⁰ Wain gawon toyanon ii moma kan gawon galen ii mono nomaen ama onombaa?”*

⁴¹ Jiisasnon kaen qisin onono kokaen ijogi, “Galen bologa ii mono kondeema japalelen men onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma

* **21:32:** Luuk 3.12; 7.29-30 * **21:33:** Ais 5.1-2

wain kasa gawoŋa yoŋoo boronoŋ ambaa. Yoŋonoŋ hoŋa momogowaati-waa kambanoŋ bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisasnoŋ ii moma kokaen injjoro, “Buŋa Terewaa qaa koi kamban mongen weengogi me qaago,

‘Miri meme yoŋonoŋ jamo tando moŋ gema qeŋ eeŋ mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombaŋa kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinoŋ mono gororoŋgoŋ kamaan kombaa.

Poŋnoŋ tando ii kuuro jaanananoŋ iiniŋ qabuŋayawo kolooro walingoŋkejoŋ?’

⁴³ “Kawaajoŋ kokaen injjowe mobu, Anutunoŋ mono bentotoŋa ii unuama ejemba tuuŋ moŋ oŋono yoŋonoŋ iikawaa gawoŋa megi hoŋa saanoŋ kolooŋkebaa. ⁴⁴ Moŋnoŋ tando waŋa iikanon ritatoŋgoŋ kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aeŋ tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaa, ii mono kuuya qeŋjanmenjanŋowaa.”

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen jero moma jigo gawoŋ galeŋ ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ sareqaaya ii moma kania moma asariŋ kokaen jegi, “Ii mono nonooŋoŋa jeja.” ⁴⁶ Kawaajoŋ ii meŋ somoŋgowombaaŋoŋ mogito, ejemba tuuŋ somata yoŋooŋoŋ toroko moma amamaagi. Ejemba tuuŋ somata yoŋonoŋ Jiisaswaaŋoŋ mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kiaŋ.

22

Maran lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnoŋ mombo kanain sareqaanoŋ qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotoŋa ii kokawaa so kolooja: Kin eja Poŋnoŋ meriaajoŋ maran (agomiŋ aoao) lomban areŋgoŋ mozozoŋgoro. ³ Mozozoŋgoŋ welenqeŋeuruta wasiŋ oŋoma kokaen jero, ‘Niinoŋ ejemba tosaŋa maran lombanoŋ kawutiwaaŋoŋ mojeŋ. Oŋo mono yoŋoonoŋ qele kema kawutiwaaŋoŋ injjowu.’ Kaen jero kema injjogito, ejemba yoŋonoŋ ii moma kawombaaŋoŋ togoŋ silemale anŋi.

⁴ “Kawaa gematanoŋ welenqeŋeuruta tosaŋa mombo wasiŋ oŋoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaaŋoŋ jeweti, mono iyoŋoonoŋ kema kokaen injjowu: Mobu, niinoŋ lombambaa nenena mozozoŋgodaboroŋeŋa raja. Noo bulmakao eja ano bulmakao tosaŋa unuaginiŋ kelegiawo koloogiti, ii unuŋ oŋ qeragoniŋ iwoi kuuya mono jojoriŋ eja. Oŋo mono maran lombanoŋ kawu.’

⁵ “Kaen jero keŋgi ejemba yoŋonoŋ qaa iikawaa geja mende anŋito, lolomonin tondu keŋgi. Tosianoŋ nene gawoŋgianoŋ keŋgi tosianoŋ koŋkororo gawoŋgianoŋ keŋgi. ⁶ Tosianoŋ kin pombaa welenqeŋeuruta qelanjin unuama horoŋ ureeŋ oŋoma unugi komugi. ⁷ Komugi kin pombaa iriŋa soono manjageŋe tuuŋa wasiŋ oŋono kema nama borosa meme eja ii kondeema oŋoma taon mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanoŋ kinon welenqeŋeuruta ii kokaen injjoro, ‘Maran lomban mozozoŋgonin jojoriŋ rajato, ejemba kawutiwaaŋoŋ jeweti, iyoŋonoŋ mono korisoronoŋ kakawaa so mende kolooju. ⁹ Kawaajoŋ oŋo mono kana aogaranon ano miri sombeŋa sombeŋa kanon kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋombuti, ii mono maran lombanoŋ kawutiwaaŋoŋ jeŋ kaparaŋ koma kuuŋ oŋombu.’

¹⁰ “Kaen injjoro welenqeŋeurutanoŋ mesaon kana eŋ keŋgiti, iikanon kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋoŋgiti, ii korebore horoŋ kululuuŋ oŋoma kagi. Mende gosin oŋoŋgi ejemba awaa ano bologa kaanadeen kan maran

* **21:42:** Ond 118.22-23

lomban miri gojoma nene dun liligon ragi. ¹¹ Nene dun liligon ragito, kinnon ii injiimambaajon kan iikanon eja mon maran lombambaa maleku taana mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, 'Alana, gii maran lombambaa malekuya mende mouma kilen nomaembaajon miri koi kawaa uutanon kajaṅa?' Kaen ijoro eja iikanon qaaya bogoro olon raro.

¹³ *"Kaen raro kin ponnon welenqeqeuruta kokaen jen koton onono, 'Mono eja ii men kana boria somonjon seleengen giligi pangamanon kemeba.' Iikanon laligowuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunon ejemba seiseiyanon kawutiwaajon jeroto, afaangoya yononon qaa ii analin moma anjon koma kan Anutunon tuun somata mweenjon ononoti, mono iyonoo batugianon koubuya." Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mugi.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kema amin moma Jiisas qisin qaawaa timbinon hororo gbadoon mubombaajon areṅa ang. ¹⁶ Areṅ kaen ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaṅa wasin ononji Jiisaswaanon kan kokaen qisin jegi, "Boi, giinon eja hona koloojan, nono ii mojon. Giinon ejemba tosaṅa mende inisosoron tosaṅa mende sureen onomakejanto, so motoonjonon gosin nonomakejan. Kawaaajon kuun gonji mende dogon somata mende esun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa honaa so kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindiṅa iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen qindiin ama nonomakejan. ¹⁷ Kawaaajon qaa koi kawaaajon nomaen romonjojan, ii jena mobon. Nono Siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?"

¹⁸ Kaen qisigi areṅia qolonmolongoya moma koton kokaen injoro, "Oo uumeleemba eja seleseleya, onono mono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato men nonju? ¹⁹ Saanon takis aambaa monen mon qendeema nonji iimaṅa." Kaen injoro silwa monen mon men kagi.

²⁰ Kagi kokaen qisin onono, "Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?" ²¹ "Oo ii Siisa-kimbaanon," kaen meleema jegi. Jegi kokaen injoro, "Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa bunṅa munkebu. Iwoi Anutuwa unayawo eji, ii mono Anutuwa bunṅa gewu." ²² Kaen injoro iwaajon mamaga waliṅon mesaon seleengen kenji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mugi.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon 'Komugiti, iyononon mende waabuya,' jen laligogi. Kamban kanon yonoononga tosanon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mun jegi, ²⁴ *"Boi, Mooseson kokaen jen koton nononota eja, 'Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.' ²⁵ Moba, kamban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. Komuro koganon maloya ii mero.

²⁶ "Men laligon komuro koga mononon maloya ii mero. Mero kawaa gematanon koga mononon emba iikayadeen mero. Kaanondeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoonjo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen

* **22:13:** Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28 * **22:23:** Apo 23.8 * **22:24:** Dut 25.5

komuro. ²⁸ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoonngo ii embagiaga megii laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injoro, “Ono qaa jen soaju. Uumeleembaa Buᅇa Tereya ano Anutuwaaw ku-usuᅇa mende moma kotojutiwaajon mono jinjauᅇ amakeju. ³⁰ Onᅇanon, koomunonᅇa waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaanᅇa koloon laligowuya.

³¹ “Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya Anutunon onᅇonᅇon jeroti, onᅇo ii mono weenᅇgogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² *Niinon Anutu Aabrahambaa Ponᅇ, Aisakwaa Ponᅇ ano Jeikobwaa Ponᅇa laligon waama laligojen.’ Anutunon koomuya yonᅇoo Ponᅇia qaagoto, laaligo kombonanᅇa laligojuti, mono iyonᅇoo Ponᅇiaga laligoja.” ³³ Jiisasnon ejemba tuun somata kaen kuma onᅇono moma waliᅇgogi. Kianᅇ.

Jojopan qaa waᅇa woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanᅇonᅇonᅇon) yononon Jiisas qisij mugii meleema jen sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanᅇonᅇonᅇon) yononon moma kan ajoroogi. ³⁵ *Yonᅇoonᅇonᅇa boi monᅇ Kana qaa tororo moma kotoroti, iinonᅇ kan Jiisas timbi ama kokaen qisij muro, ³⁶ “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanon naa jojopan qaa ii waᅇa somata kolooja?”

³⁷ *Qisij muro meleeno, “Waᅇa somata ii kokaen, ‘Gii uuga, unᅇaga ano roromongoga jumunᅇa iikanonᅇ mono Ponᅇ Anutuga jopagonᅇ laligowa.’ ³⁸ Iikanonᅇ mono jojopan qaa waᅇa ano uuta kolooja. ³⁹ *Jojopan qaa iikawaa alia ii kokaen, ‘Geenᅇa jopagonᅇ aonᅇkejanᅇi, iikaanᅇideenᅇ mono ejemba kuuya jopagonᅇ onᅇoma laligowa.’ ⁴⁰ Jojopan qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonᅇoononᅇ Buju Tere kuuya iikawaa waᅇaga kolooja.” Kianᅇ.

Kraist ii kinᅇ Deiwidwaa Ponᅇa ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparanᅇonᅇonᅇonᅇon) yonononᅇ kan ajoroogi Jiisasnonᅇ kokaen qisij onᅇono, ⁴² “Onᅇo Kraistwaajonᅇ nomaenᅇ moju? Iinonᅇ mono morowaa meriaga kolooja?” Kaen qisij onᅇono meleema ijogi, “Mono kinᅇ Deiwidwaa gbiliaga kolooja.”

⁴³ Ijogi moma injoro, “Kaen koloojato, nomaenᅇ ama Unᅇa Toroyanonᅇ Deiwid sololoonᅇ muro iwaajonᅇ ‘Neenaa Ponᅇna,’ qama kokaen jero,

⁴⁴ *Anutunonᅇ nama noo Ponᅇna kokaenᅇ ijoro, Giinonᅇ mono kan noo boro dindinanonᅇ rana niinonᅇ kambanᅇ biiwianonᅇ kereuruga riinᅇ riitama haamo ama onᅇoma goo kana baaganonᅇ onᅇoomanᅇa.

Kambanᅇ ii kanᅇ kuuwaatiwaa so mono asamararanonᅇ koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnonᅇ anᅇo kaenᅇ jenᅇ qata ‘Noo Ponᅇna’ jeja. Ponᅇna jenᅇ mono nomaenᅇ ama iwaa gbilia kaanᅇadeenᅇ koloonaga?”

⁴⁶ Kaenᅇ injoro iikawaa kitia monᅇnonᅇ monᅇ meleemambaajonᅇ amamaanᅇ qaagia bogoro nanᅇgi. Somanᅇa iikanondeenᅇ kuuya yonononᅇ Jiisas mombo qaa mombaa qisij mubombaaajonᅇ kokodundunᅇ ama mesaogi. Kianᅇ.

* 22:32: Eks 3.6 * 22:35: Luuk 10.25-28 * 22:37: Dut 6.5 * 22:39: Lew 19.18 * 22:44: Ond 110.1

23

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kamban kanon Jiisasnon ejemba tuunlelemba ano gowokouruta ii kokaen injoro, ² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Mooseswaa jinƙaron duŋ raranon rama Kana qaawaa kania ku-usuŋ qaganon kuma onomakeju. ³ Kawaajon qaa kuuya jen koton onomakejuti, ii mono ten kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yononon qaa jegianon jen asarinkejuto, iyangio ii mende otaankeju. Kawaajon mono ii kaanƙa mende amakebu.

⁴ “Yononon qaaya qaaya jen koton iikawaa qaƙan biƙawo ii ejemba sawinƣianon amago anƣi ii anƣowombaajon bimooro jarambaran amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa mononon ilaan onombombaajon wosomogia mon mende enkeja.

⁵ * “Yononon nanamemengia kuuya ejembanon injiibutiwaajon ama menkeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimun kasa bokisgia men somariin asuganon qendeema Buŋa momogiaajon awelegon aonkeju. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire somasomata men mondonkeju.* ⁶ Yononon jejelombanon duŋ rara mutuyanon jegenjegen rabombaajon momakeju ano qamakooli mirinon jaaqeqeyanon eu rabombaajon siinƙa momakeju. ⁷ Maaketnon me kananon ejemba injiigi jolongia jewutiwaajon moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaan qabutiwaa siinƙa momakeju.

⁸ “Yononon kaen amakejuto, motoonƣo iinon onoo Boigia kolooro onoo kuuyanon iwaa uumeleen alauruta kolooju. Kawaajon onoo qagia boinana qabutiwaajon mende mobu. ⁹ Motoonƣo iinon Mangia kolooja. Iinon Siwe gomanon laligojiwaajon balon eja mombaajon nonoo Manƣana qa kaen mende qabu. ¹⁰ Kraist motoonƣo niinon onoo somatagia koloojen. Kawaajon onoo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaajon mende mobu.

¹¹ * “Kaen qaagoto, onoo batugianon mononon wanƣa kolooji, iinon mono welen qen onoma laligowa. ¹² * Kaen laligowaato, mononon iyanƣaa uuta men ubaati, Anutunon mono ii men kamaan mubaa. Mononon iyanƣaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.

Jiisasnon Farisii yonoojon qama wanjinjigon ‘Yei!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

¹³ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparankonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ejemba Siwewaa bentoton uutanon keububutiwaa naguya koma somonƣonkeju. Onoanƣio iikawaa uutanon mende keuju ano tosianon iikawaa uutanon keubombaajon anjuti, onoo ii somonƣon anƣon koma onomakeju. ¹⁴ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparankonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunƣagia koloowaatiwaajon ama qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon

* **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * **23:5:** Baibel memori jawo irimun kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianon men palapanganon me qoi kaanƣa borogianon somonƣon laligogi. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire bewesonon men mononon laligogiti, ii Anutuwaaja ejemba hona toon koloogitiwaa aiweseya kolooro. * **23:11:** Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * **23:12:** Luuk 14.11; 18.14

qenkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uuta meleeno onoo qagianon ubaa.

¹⁵ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono monon Juuda ejemba mon koloowaatiwaajon kaparan koma koweya koweya koton balona balona liligonkeju. Kaen angi monon Juuda ananaa nanamemenon qokotaawaati, ii mono kuma soon mugi gere siawaa bunya koloowaa. Onoangia kaana qaagoto, indina woi onoangia unuugun kileqileewaa.

¹⁶ “Jaagianon gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, lombo onoo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono qaa kokaen jenkeju, ‘Monon jiwowon jigowaa qatanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monon jiwowon jigowaa iwoi goulnon memeta iikawaa qatanon jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somongon mubaa.’

¹⁷ “Oo jaagoo ejemba nekon! Iwoi goulnon memeta ano jiwowon jigo woi yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Goul yano kowoga mende koloojato, jiwowon jigonon angi iikanon mono ii men kobooja.

¹⁸ “Qaa mon kokaen jenkeju, ‘Monon alatawaa qata qama qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monon nandun mamatewoo alatanon eji, iikawaa qata qama jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somongon mubaa.’

¹⁹ “Oo jaagoo ejemba! Nandun mamatewoo ano alata yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Nandun yano kamaanqeqeta koloojato, alatanon angi iikanon mono nandun men kobooja. ²⁰ Kawaajon monon alatawaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, iinon alata ano iwoi kuuya alatanon eji, mono iikawaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²¹ “Monon jiwowon jigowaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, iinon mono jigo iikawaa ano iikanon kotiin laligoji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa. ²² *Kaanadeen monon Siwewaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, iinon Anutuwaa jinjonon dun ano iikanon raji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²³ * “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanona motoongo Anutuwaa bunya qenkeju. Dane, raki ano kiesopa ii kaanadeen mendeema tenonga motoongo ii Anutuwaa bunya qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wana koi mono uugun mesaonkeju: Gii ejemba batugianon nanamemen dindina otaan kiankomun aon qaa pondan otaan laligowa. Qaa wana ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, onoo jengeran apuwo newubotiwaajon apugia saiyanon gosinkejuto, oro somata kamel ii tondu gogonkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onoangiaa dogo otokogia mende galen koma iwoi tondu gorongon nepaqepalo angi iikanon uugia saa qero laligoju.

* **23:22:** Ais 66.1; Mat 5.34 * **23:23:** Lew 27.30

26 “Oo jaagoo eja Kana qaawaaɗon kaparaŋ komakejaŋi, gii mono wala gambiwaa uuta songbana selianon kaanagadeen tataankota koloowaa.

27 *Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaɗon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qasiriwaa maripoonɗa songbanɗi taanɗa koloojuti, mono iikawaa so kolooju. Selegianon iimasiinsiingiawo kaanɗa koloojuto, qasiriwaa uutanon qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanɗanon mono onoo uugia saa qen eja.

28 “Iikawaa so ono kaanagadeen ejemba jaagianon ononon dindiŋa tani koloonkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolonon mono uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa ironɗa

Luuk 11.47-51

29 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaɗon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun menkeju ano ejemba solanɗa yonoo jamo kobaagia menjerenɗonkeju. 30 Kaen ama kokaen jenkeju, ‘Nononon ambosakonana yonoo kambanon laligowonagati een, mono yonowo mende toroqenin gejatootoo ejemba yonoo sagianon mono nonoo qanananon mende unaga.’

31 “Kaen jen iikanon onoangio gejatootoo ejemba unugiti, iyonoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nanɗon jen dangunu kaanɗa nanju. 32 Kawaajon ambosakonɗanon singisonɗo kanain angiti, iikawaa so ono mono toroqen kuuya andaborowu.

33 *“(Oo Farisii, ono mono qato melaa kaanɗa kolooju. Anutunon qaagia jen tegoro gere sianon kemebubotiwaajon mono nomaen umburatin kembuyaga? Ii mono amamaawuya. 34 Kawaajon mono mobu, niinon gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasin onombe onoonon kawuya. Kagi yonoononɗa tosaanɗa ii unugi komuwuya ano tosaanɗa maripoonon unuwuya. Tosaanɗa qamakooli mirigianon ororaan onoma qaagia jen tegon oolinon onootin konjoma ononɗi taonɗa taonɗa kanon kemakebuya.

35 *“(Eja solanɗa Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonɗa kanain unun kouma laligon Zekaraia jiwowon jigo kowoga ano siimolon alata yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Ejemba solanɗa yonoo sagia balanon molaan laligogiti, sa kuuya iikawaa ironɗa mono onoo qagianon ubaa. 36 Niinon qaa honɗa mon kokaen injjowe mobu: Sagiaa ironɗa kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro Anutunon ironɗa meleema onono mobuya.”

Jiisanon Jerusalem kanageso jopagon onono.

Luuk 13.34-35

37 Jiisanon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, ono gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemunanon meraboraanɗa enganɗa baatanon ama kojojon onomakeji, niinon mono iikawaa so kambanɗa kambanɗa goo kanagesouruga kotama kololon onomambaajon moma laligoweto, ono ii togon laligon kougi. 38 *“(Mobu, Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

* 23:27: Apo 23.3 * 23:33: Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * 23:35: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * 23:38: Jer 22.5

³⁹ **“Kaen ewaato, niinon kokaen injiowe mobu, Ono nii mombo mende niibuya. Kanagen kaban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”*

24

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokourutanon iwaanon kan jiwowon jigowaa toton uutanon miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi.

² Qendeema mugi meleema kokaen injoro, “Miri kuuya ii saanon injijuto, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa.” Kian.

Kakasililin ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisasnon Oil gere baananon kema raro gowokourutanon iyanzia siri iwaanon kan kokaen qisin mugi, “Boi, qaa jejanj, iikawaa hona mono naa kabanon asugiwaa ano giinon kana balombaa kabanja tegomambaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon ninijowa.”

⁴ Kaen qisin mugi meleema kokaen jero: “Monon angomokolon ano jinjaun kembubotiwaajon mono galengia men laligowu. ⁵ Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁶ Ono manjawaa bujuya ano otona koloon kema karo momakebuya. Ii moma jenengia orowabotiwaajon mono galengia mewu. Iwoi kaanja ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kabananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.

⁷ “Kantri monon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombaajon waabuya. Gomaña gomaña kanon bodia bodia koloowaa ano nan somasomata ii qonjoma men namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Balombaa kabananon mono iikawaa so kanain tegomambaajon ambaa.

⁹ **“Kaen ambaato, kaban kanon tosianon ono uugia meleengitiwaajon ama gawman yonoo boronon ononongi siimbobolo ama onoma unugi komuwuya. Kantri kuuya yononon noojona ama kazi ama onomakebu. ¹⁰ Kaban kanon mamaganon momalaarigia mesaon angonan men kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon asugin ejemba mamaga kilikalu men ononongi jinjaun qen kemakebuya.*

¹² “Jeulalan Toyanon sein ejemba galen koma onombaatiwaajon ama uumeleen ejemba seiseiya yonoo uugianon olomooro uujopagianon loorin zolologowaa. ¹³ **Monon kaparan koma kotiin bon qen nama laligoro balombaa kabananon tegowaati, iinon mono oyanboyan bunja qen aowaa. ¹⁴ Anutuwaabentotonaa Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanon jen seigi kanageso so nanjonango qaaya mogigo balombaa kabananon iikawaa gematanon tegowaa. Kian.*

Jerusalem sitiwaa kondemondeen uuduuduuyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

* **23:39:** Ond 118.26 * **24:9:** Mat 10.22 * **24:13:** Mat 10.22

15 **“Gejatootoo eja Danielnon kondemondéen uuduuduyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosianon kaj kondemondéen ano iwoi angonjorayawo ii jiwowon jigo toroyanon анги nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. 16 Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baananon kembu. 17 *Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan geso iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba. 18 Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema.*

19 *“Yei! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon no-maen uulanawo kembuya? 20 Kawaaajon iwoi ii konuru me Sabat kendombaa kambananon mende koloowaatiwaajon mono qama koolinkebu.*

21 **“Ii kokaembaajon: Kamban iikanon kakasililin jekania boorongoya koloowaa. Kakasililin soya kaana ii wala eenanon kamban mongen mende koloon ero. Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanon-deen kanain kamban kokanon laligon kouma kamban biwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban monnon mombo mende koloowaa. Kawaaajon mono qama koolin laligowu. 22 Ponon kokojinjin kamban ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanajon meweengon ononoti, iyonoojon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.*

23 *“Kamban iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.’ Monnon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. 24 Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoleto ano aiwese somasomata megil etombuya. Kaen letongi Anutunon ejemba iyanajon meweengon ononoti, ii kaanagadeen enkalolon men onombutiwaajon angobato men kaparan kongi jinjaun qewubo. Ono galengia awaagadeen men aon laligogi ii amamaawuya. 25 Mobu! Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen injowe modaboroju.*

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

26 **“Kawaaajon ‘Hamoqeqe Toyanon balon qararankonkonanon laligoja,’ kaen jegi mobuti een, iikanon mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnon miri kawaa uutanon asugin raja,’ kaen injigogi ii mende moma laariwu. 27 Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii mono oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii ween koukoutanonga pilitik bilisik ama leegen ween kemekemetanon sokoma asarin keno iijon, iinon mono iikawaa so asugiwaa.*

28 **“Oro gisaganon mongen ewaati, mambonkarara yononon iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kian*

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

29 **“Konajilin kamban iikanon tegoro iikanondeen ween jaayanon injan kono koinon umun kombaa. Sengelao yononon sombinonga tegon kamaawuya ano*

* 24:15: Dan 9.27; 11.31; 12.11 * 24:17: Luuk 17.31 * 24:21: Dan 12.1; Ais 7.14 * 24:26: Luuk 17.23-24 * 24:28: Luuk 17.37 * 24:29: Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13

sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anji soowaa.

³⁰ *Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja honaa aiweseyanon sombinon asugiro iibuya. Kamban iikanon namowaa kanageso kuuya yononon jingen gama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja hona iinon sombimbaa koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamarana iibuya. ³¹ Karo iigi romon qaita mon uugi otona kotakota mogi Siwe gajobauruta wasin onono yononon ejemba Anutunon iyanajon meweenon ononoti, ii balon goraaya teete eugen emugen iikanon kopepereen onoma unuambuya. Kian

Noron gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

³² “Ono noron gere iima tania romonon sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Ween kamba mono dodowija.’ ³³ Ononon kaanideen aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarin kania kokaen jewu, ‘Jiisanon mono nagunon dodowija.’

³⁴ “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenji, ii mono iyonoo laaligo kambanganon koloowaa. ³⁵ Sombin namonon goron gewaoto, noo Buna qananon mono kamban monon mende aliwaa. Kian.

Jiias kawaatiwaa kamba ii monon mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ “Siwe gomambaa Eja honanon kawaato, naa kambanon kan kuuwaati, iikawaa weena me aua kamba ii monon mon mende moja. Siwe gajobanon ii mende moju. Anutuwa Merianon kaanagadeen ii mende moja. Amanon anodeen ii moja. ³⁷ *Wala eenanon Noowaa kambanon ejembanon laaligogia qemasologon qaganon laligon men kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaatiwaa kambanon koloowaa.

³⁸ “Apu gboulu somatanon mende karo waladeen iikanon ejemba nene lomban ama apu kotiga nen embaqemba sewanaajon anji kema karo agimin aon laligogi. Nanamemen kaen ama men qemasologon laligogi Noonan wanjo utanon uroti, ween iikanon tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaa, ii mende mogi apu gboulu somatanon kan jinona qaa tiwilaan onono. Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban iikanon ejembanon kaanideen qemasologon ama laligon tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kamban iikanon eja woi gawonon laligori yoroononga mon men mon mesaowuya. ⁴¹ Kaanideen emba woi tawen orasin rabaoti, iyoroononga mon men mon mesaowuya.

⁴² “Ponon kawaatiwaa kamba me auaya mende mojutawaajon mono uugbiligbili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiinanon kikekakililij ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili rama miria awagadeen galen mero qosoma umambaajon amamaawaa. ⁴⁴ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokanon mende koubaa,’ jen romongogi iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

* **24:30:** Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7 * **24:37:** Jen 6.5-8 * **24:39:** Jen 7.6-24 * **24:43:** Luuk 12.39-40

⁴⁵ “Kaen kolooro gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaana unuuguja? Tosianon zololonon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo koloaja. Miri toyanon nanamemenja gosin iima mongen kema miriaa ilawoilaya ii borianon ano galeja koloowaa. Galeja koloon welenqeuruta iJOROTIWAA so kalañ koma kambañ dindinanon unuaginkebaa. ⁴⁶ Kaen kalañ koma onoma laligoro toyanon eleema kan iikaan iima ‘Mono simbawonawo koloajan!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinon qaa honja mon kokaen injowe mobu: Toyanon ‘Mono simbawonawo koloajan!’ jen esuhinaya kuuyaa galeja kuun mubaa. ⁴⁸ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romonon kokaen jewaati een, ‘Ponnaa kaka kambañanon mono koriga eja.’ ⁴⁹ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen aon jejelomban ama aison apu kotiga nen uuta sooro enkalolon silemale koloon laligowaa.

⁵⁰ “Kaen laligon kambañ monon ponja koubaatiwaajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambambaajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma ⁵¹ qen japalelen men mun jen kotooro uumeleembaa ejemba seleseleya kaana gere sianon kemen siimbobolo mobaa. Kaen moma saama gigilañ gobugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

25

Emba sarañ 10 yonoo sareqaa

¹ *Jiisanon jero, “Mombo kamanati, kambañ iikanon Siwewaa bentonja ii kokaen koloowaa: Marañ lombañ kambañanon emba sarañ jumuna ten yononon ‘Eja bunawo aitononon,’ jen kiwagia men kananon kenji. ² Yonoononga 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaana 5 ii nekonja. ³ Nekonja yononon kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende men kenji. ⁴ Momakootogiawo yononon kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanagadeen men kenji. ⁵ Kenji eja bunanon uulanawo mende karo mambongi kambañ korirotiwaajon kuuya yonoo jaalologia bombon mero usugon gaon egi.

⁶ “Gaon egito, gomantiina biiwianon monon romun qero qa kokaen mogi, ‘Mobu, eja bunanon mono kaja-oo! Mono iwaanon kema aitononon.’ ⁷ Qa ii moma emba sarañ ten ii kuuyanon waama kiwagia men meagon ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yononon emba momakootogiawo yonoonon kan kokaen jegi, ‘Nononon kiwa bogojiwaajon ononon mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaen jegi momakootogiawo yononon meleema kokaen jegi, ‘Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaaajon mono sii mirinon kema onjoangiaa koinsare kelegia sewana mewu.’

¹⁰ “Kaen jegito, yononon koinsare kelega sewana mewombaajon kema kananon laligogi eja bunanon mono iikanondeen kouro. Emba sarañ jorinon nangiti, iyononon kema iwo aitonon marañ lombañ miri uutanon ugi nagu kongi. ¹¹ *Emba sarañ stuanon kenjiti, iyononon kaanagadeen kanagen kouma nagu qen kokaen qagi, ‘Pon Pon, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaen qagito, kokaen meleema jero, ‘Qaago! Nii onjo mende moma ononjen. Qaa ii honaga injojen.’ ¹³ Jiisanon sareqaa kaen jen gowokouruta

* **25:1:** Luuk 12.35 * **25:3:** Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Goman tiiro gere susuyanon opo kokosiin kele iikanon qendunon kiwa ootirin kananon kenji 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanon gere ii een bubu giliwubotiwaajon ii mombo oil gere kelenon qendunon. * **25:11:** Luuk 13.25

ii qaa kokaen injoro, “Onjo nii kamambaa kambaŋa me auaya mende mojutiiwaajon mono uugbiligbili laligowu.” Kianj.

Monej esu galej konjitiwaa sareqaa.

Luuk 19.11-27

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja monj gomaŋa mesaon koriganonj kantri mongenj kemambaajonj moma welenqequeuruta onjoono kagi monej esuhinaya galej koma onjombutiwaajonj jen kotonj onjoma borogianonj ano. ¹⁵ Gawonj memegia gosinj honj dawo koloowaatiwaa so moma gawonj meme eja mombaajonj monej esu 5 (Kina 20,000) muŋ monj monej esu woi (Kina 8,000) muŋ monj motoonjo (Kina 4,000) muro. Kaen galej kombutiwaajonj mendeema onjoma onjomesaonj keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj iikanondeenj kema konkororo gawonj mero monej seirosu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjadeenj esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kema konkororo gawonj mero monej seirosu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaen merito, eja monej esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinonj mono mesaonj kema balonj osonj eja ponjaa moneja ronj koma mesanoro.

¹⁹ Kambaŋ koriga tegoro welenqeque yonjo eja ponjgionj eleema kanj ‘Gawonj megitiwaa sundugia moma gosimaŋa,’ jen koma horonj onjono kagi.

²⁰ “Kaen kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj jaayanonj kouma esu 5 mombo toroqenj menj kanj kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinonj monej esu 5 nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seirosu 5 mombo kolooro menj kajeŋ.’

²¹ “Kaen ijoro eja ponjanonj kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galej koma laligona seirosu. Kawaaajonj niinonj iwoi mamaga goo borogianonj ambe iikawaa galeŋaga laligowa. Saanonj kanj eja ponja noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.’ ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kaanjadeenj kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinonj monej esu woi nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seirosu woi mombo kolooro menj kajeŋ.’

²³ “Kaen ijoro eja ponjanonj kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galej koma laligona seirosu. Kawaaajonj niinonj iwoi mamaga goo borogianonj ambe iikawaa galeŋaga laligowa. Saanonj kanj eja ponja noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.’

²⁴ “Kawaa gematanonj eja monej esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinonj kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, niinonj kaniaga kokaen moma yagowe: Eja Ponjanonj mono eja kotakota geriawo kolooja. Geengo nene kota mende qosoma kororoona iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejanj. Dumunj kota mende osona kemero iikanonj mono kilenj honja menj kululumambaajonj momakejanj.

²⁵ “Kaen moma yagonj keena moma kema goo monej esuga ii namononj mesanowe ero. Iiba, monej esu nonati, iikayadeenj mono tororo koi.’

²⁶ Kaen ijonj ii muroto, eja ponjanonj meleema kokaen jenj muro, ‘Gii injarere koloonj welenqeque bologa koloojanj! Gii kaniaga moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejanj. Neeno dumunj kota mende osowe kemero iikanonj kilenj honja menj kululumambaajonj momakejanj. Noo tanina kaanja moma yagonjo mono naambaajonj ama soonj laligona?’

* **25:14:** Luuk 19.11-27

²⁷ “Gii noononj monej ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana so-mariiro eleema kaweti, kambanj kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.’

²⁸ Toroqenj tosaanja ii injjoro, ‘Onjo mono qezenj injarere eja kokawaa monej esuya ii wama monj esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.’

²⁹ *²⁹ “Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonoononj iwoi eji, kuuya iyonoojonj mono toroqenj ononjgi seiro kelemalelenj enj onjombaa. Kaenj seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaanagadeenj wanji eenj toontoonj laligowaa. ³⁰ *³⁰ Ayo, welenqege eja omaya gawonjaa honja qaa ii mono seleengenj hagogi pangamanonj kemeba. Iikanonj kemenj saama gigilaanj gubugia kigi qarolaligowuya.” Kianj.

Jenteegowaa kambanj somatanonj kokaenj koloowaa:

³¹ *³¹ “Siwe gomambaa Eja honjanonj nama Siwe gajoba kuuya unuama motoonj kawuti, kambanj iikanonj Siwewaa asamararanonj asugiro iinonj Kinj Pombaa jinjaronj dujonj rabaa. ³² Rama jero namowaa ejemba tuunj kuuya menj kululuunj ononjgi iwaa jaanonj asugiwuya. Asugigi lama galenonj lamauruta meme (noninj) yonoononjga gosinj mendeema ononjgi, iikawaa so ii mendenqendeenj ama onjombaa. ³³ Ii ama onjoma jero lama ii boro dindijanonj ano meme (noninj) ii qanianonj ama onjombuya.

³⁴ “Kaenj ama ononjgi Kinj Ponjonj boro dindijanonj nambutu, ii kokaenj injjowaa, ‘Noo Amananonj kotuegonj onono laligogiti, onjo mono kawu. Ama Anutunananonj gomanj kuuya mokolonj ononoti, kambanj iikanondeenj mono bentotonj onoojonj mozozonjonj merota jojorinj enj kouji, onjo mono kanj ii bunja qenj aonj laligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajonj jejenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu noma laligogi. Niinonj waba koloonj laligowe onjo koma horonj nonjgi mirigianonj uma laligowe. ³⁶ Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kerenj noma laligogi. Niinonj ji nirolaligowe onjo galenj koma noma laligogi. Niinonj kapuare mirinonj laligowe onjo nii niibombaaajonj iikanonj kanj laligogi.’

³⁷ “Kaenj injjoro ejemba solanja yonononj kokaenj meleema munj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna giima guaginj laligoninj? Mono naa kambanonj apuwaajonj qenjenj qenj laligona giima apu goma laligoninj? ³⁸ Mono naa kambanonj wabaga laligona giima koma horonj goninj mirinananonj una laligoninj? Mono naa kambanonj sele esugaajonj amamaanj laligona giima opo kerenj goma laligoninj?’

³⁹ “Mono naa kambanonj ji giro ena giima me kapuare mirinonj laligona moma gii giibombaaajonj goononj kanj laligoninj?’ ⁴⁰ Kaenj jegi Kinj Ponjonj meleema kokaenj injjowaa, ‘Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onjo neenaa uumeleenj alauruna kamaanqegeta koi yonoononjga mombaaajonj iwoi monj anjgiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaenj jenj kawaa gematanonj boro qanianonj nambutu, iyonoononj meleema kokaenj injjowaa, ‘Manjanonj qasuaanj onono laligogiti, onjo mono nomesaonj togowu. Gere sia tetegoya qaa jenj ubaati, mono iikanonj kema kemebu. Anutunonj ii Kilenjaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojonj mozozonjonj merota jojorinj enj kouja. ⁴² Ii kokaembaajonj injjojenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya mende noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu mende noma laligogi.’

* ^{25:29}: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * ^{25:30}: Mat 8.12; 22.13; Luuk 13.28 * ^{25:31}: Mat 16.27; 19.28

⁴³ “Niinon waba koloon laligowe onjo mende koma horon nongi mirigianon mende uma laligowe. Niinon sele esunaajon amamaan laligowe onjo opo keren mende noma laligogi. Niinon ji niro ewe ano kapuare mirinon laligoweto, onjo nii niibombajaan iikanon mende kan laligogi.’

⁴⁴ “Kaen injjoro yononon kaanagadeen meleema mun kokaen jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembanenegajaan komuna me apuwaajon qenjen qen laligona me wabaga laligona me sele esugajaan amamaan laligona me ji giro ena me kapuare mirinon laligona nono gii mende welen qen goma laligonin?’

⁴⁵ “Kaen jegi meleema kokaen injjowaa, ‘Niinon qaa hona kokaen injjowe mobu: Onjo uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombajaan iwoi mon mende anjiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi koloaja.’

⁴⁶ * “Kaen injjoro irona meleema onono qagianon uro hagon onono kemen siimbobolo kamban tetegoya qaa moma laligon ubuya. Kaen laligon ubuyato, solana yononon oyanboyan laaligo ii kamban tetegoya qaa laligon uma laligowuya.” Kian.

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa angonan anji.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injjoro, ² * “Ween woi tegorogo pasowa kendona kan kuuwaa.* Onjo ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja hona ii waba gawman yonoo borogianon anji maripoonon qegi komuwaa.”

³ Kamban kanon jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ajoroon jigo gawon galen wana qata Kaiafas iwaa jinjaron mirianon ragi.

⁴ Kanon rama nomaen mondonin Jiisas olon menj qegi komunagati, iikawaa kania mongama gosigi. ⁵ Mongama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono karena karena aowubotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombajaan amamaawona.” Kian.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya menj solananiroti, iwaa mirinon uma raro. ⁷ * Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro mon menj iwaanon karo. Kaaro ii lalu langonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanon saa qeqetaga. Iinon ii sewana somatanon menj kan apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro.

⁸ Moriro gowokourutanon ii iima uugia boliro kokaen jegi, “Ii mono naambajaan kaen tiwilaaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon ano monej uuta kolooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnon uumomia ii iima koton kokaen injjoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambajaan menj boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. ¹¹ * Ejemba wanaya ii kambana kambana batugianon laligowuto, niinon onoo batugianon kamban so mende laligomana.

¹² Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon ama kelenon selena nomorija. ¹³ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Oligaa Buja

* **25:46:** Dan 12.2 * **26:2:** Eks 12.1-27 * **26:2:** Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15 * **26:7:** Luuk 7.37-38 * **26:11:** Dut 15.11

koi kantri kanon me kanon jen seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeen jegi seiromonon romonon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo menj mumambaajon uumotoonngo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kamban kanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon jigo gawon galen yonoonon kema ¹⁵ *kokaen qisin onono, “Niinon Jiisas memelolo menj mun borogianon ambe ononon naa tawaga nombuya?” Qisin onono silwa monej kota 30 weengon borianon angi. ¹⁶ Aua iikanondeen kanain Jiisas kamban mongenj memelolo menj mumambaa kana moma mongama kokobimbij koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Sikunenenon) gowoko woi yoronon Jiisaswaanon kanj kokaen qisin muri, “Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama mozozongon goni newaga? Ainnga nomaen eja?”

¹⁸ Qisin muri kokaen meleeno, “Oro Jerusalem sitinon uma eja mon mojeni, ii mokolon kokaen ijowao, ‘Boinon jeja: Noo kambananon mon† dodowija. Niinon goo mirinon kanj gowokouruna yonowo Pasowa lama newona.’” ¹⁹ Gowoko yoronon Jiisasnon jen koton oronoti, iikawaa so otaan Pasowa lama mozozongori.

²⁰ Mare kolooro goman tiiro Jiisasnon gowokouruta 12 yonowo miri iikanon kouma uma dun kosianon rama nene mendeema negi. ²¹ Nene nejen nejen rama Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowome mobu: Onoononga mononon mono memelolo menj nombaa.” ²² Kaen injoro moma iikanondeen uugianon wosobiri somata kolooro kanain anan qisin mun ijogi, “Pon, mono noojona jewabo?”

²³ *Qisin mugi kokaen meleeno, “Niwo bered qaannon qendungoji, mono iinon. ²⁴ Siwe gomambaa Eja honanon mono iwaajon qaa oogita ejiwaa so onanon namo mesaon kambaato, mononon ii memelolo menj mubaati, iwaajon mono ‘Yei!’ jen qama wanjinjingojen. Iikawaa irona kanjanawonon mono iwaa qaganon ubaa. Eja ii nemun koro uutanonga mende asuginagati, iikanon mono afaangon munaga.” Kian.

²⁵ Kaen meleeno Juudas memelolo menj mubaati, iinon kokaen meleema ijoro, “Boi, ii mono noojona jewabo?” Jiisasnon kokaen ijoro, “Jejanj, mono kian!” Kian.

Pombo samon konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene nejen rama Jiisasnon bered menj kotuegon moton onoma kokaen injoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²⁷ Kaen injon wain qambi menj qama koolin dangisen jen onoma kokaen injoro, “Ono kuuya mono qambi kokanona newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutunon ejemba yonowo soomonngo aren ano kotiiwaatiwaajon sana molaagi kemero ejemba mamaga yonoo singisonngogia mesaowaa. ²⁹ Niinon qaa mon kokaen injowome mobu: Niinon wain kasawaa hona koi mombo toroqen mende nemanan. Kanagen Manana bentoton uutanon eu ranin

* 26:15: Zek 11.12 † 26:18: Anutunon Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajon jeja.

* 26:23: Ond 41.9 * 26:28: Eks 24.8; Jer 31.31-34

jejelomban ambaati, ween iikanonj mono wain apu qaita monj ii onjowo nemanja.”

³⁰ Kaen injijonj korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjonj ugi.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaajonj ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnonj kokaen injijoro, “Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaen oorota eja,

‘Niinonj galengia qewe

lama tuunanonj deembuya.’

Iikawaa so onjonj kuuya kete gomantiinanonj uugia noojonj ama boliro nomesaonj boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonga waama waladeen Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomanja

³³ Kaen injijoro Piitononj meleema kokaen jero, “Yonjononj kuuya uugia goojonj ama boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilenj kamban monjonj mende gomesaomanja.” ³⁴ Jero Jiisasnonj ijoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen gijomanja: Kurunonj mende qaro giinonj kete gomantiinanonj qakooma nona indinj karonj koloowaa.”

³⁵ Kaen jeroto, Piitononj kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilenj niinonj gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen aminj moma kema yonjowo urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma Jiisasnonj gowokouruta kokaen injijoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onj mono kamban biiwianonj koi rabu.” ³⁷ Kaen injijonj Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kenji Jiisasnonj kanainj wosobiri moma konjilinj kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kamban kanonj kokaen injijoro, “Noo uunanonj mono kondunjkondunj koma koujiwaajonj ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onj mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja.”

³⁹ Kaen injijonj yanodeen boronja monj toroqen kema siminj kuma usugonj kokaen qama koolinj jero, “Amana, gii iwoi monj mende mololombijan. Kawaaajonj siinga eji eenj, siimbobolowaa qambia koi kanonj mono noo qananonj ubabotiwaajonj nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jenj eleeno gowokouruta karonj yonjononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onj aua motoongoda niwo gbili laligowombaaajonj mende kotijju me? ⁴¹ Uunananonj gbili laligowombaa siinga momakejonto, selenananonj looloria kolooja. Kawaaajonj angobatononj kamaanj unjwabotiwaajonj mono qama koolinj gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaen ijoro mombo onjomesaonj kema indinj woi kolooro kokaen qama koolinj jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanonj mende nuuguwaati eenj, ii saanonj nemanjato, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolinj eleeno jaa lologia bombonj merotiwaajonj mombo gaongadeen egi injiuro. ⁴⁴ Mombo onjomesaonj leegen kema qaa iikayadeen mombo jenj qama kooliro indinj karonj kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonjononj eleema kanj kokaen injijoro, “Onj toroqen haamo menj gaongadeen ewombaaajonj moju me? Mobu! Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj

* 26:31: Zek 13.7 * 26:32: Mat 28.16

muro gawman eja sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianonj ubaa. Iikawaa aua kambaŋanonj mono kaŋ kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo meŋ nombaati, iinonj mono kosere koi kaja.” Kianj.

Jiisas qelanjinj meŋ somonjgogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnonj kaen jeŋ nano iikanonj gowokouruta 12 yoŋoononja monj qata Juudas iinonj tuunj somata monj jeta meŋ onono kougij. Jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya yoŋononj ii wasinj ononji manjawaa soo somata ano wasagia meŋ kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajonj anoti, iinonj waladeen yoŋowo aiwese qaa kokaen somonjonj injjoro, “Niinonj eja buuta kitonj nemanjati, iinonj mono ii kolooja. Mono ii meŋ somonjgowu.”

⁴⁹ Kaen injjonj kaŋ iikanondeen Jiisaswaanonj keuma “Kokona (Boi), uubonjonj!” jeŋ buuta kitonj nero. ⁵⁰ Kitonj nero Jiisasnonj kokaen ijoro, “Alana, gii naambaajonj kajanj, ii mono uulanjowo amba.” Kaen ijoro eja tuunj yoŋononj Jiisaswaanonj kouma qelanjinj meŋ somonjgogi. ⁵¹ Somonjgogi Jiisaswo laligogiti, iyoŋoononja monjonj borianonj manjawaa soo somata horonj jigo gawonj galenj wanja welenjeqeqeya qen gejjia kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnonj ii iima kokaen ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taanjen mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanonj unjuro komuwuya. Kawaajonj mono sooga kopijanonj qena kemeba! ⁵³ Niinonj Amana qama kooliwe saanonj ilaan nombaati, ii mojanj me qaago? Qama koolinj mubenagati, iinonj mono iikanondeen gajoba manjajeqe tuunj[†] 12 uugunj wasinj onono kaŋ ilaan nombuyaga. ⁵⁴ Ilaan nombuyagati eenj, Buŋa Terewaa qaayanonj mono nomaen honjowo koloonaga? Buŋa Tere qaawaa so iwoi koi kanonj mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

⁵⁵ *Kambaŋ iikanondeen Jiisasnonj manjajeqe tuunj ii kokaen injjoro, “Nii kikekakasililinj ejaga qaagoto, kilenj noojonj kaen moma manjawaa soo somata ano wasa meŋ noma somonjgowombaajonj kouju. Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo rama nama Buŋa qaa kuma onjoma laligowe mende nonji. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanonj qaa oogiti, iikanonj honjowo koloowaatiwaaajonj asugija.”

Jiisas somonjgogi gowoko yoŋononj kuuya Jiisas mesaonj boratinj umburatinj kenji. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yoŋononj Jiisaswaa qaa gawonj megij.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjajeqe eja Jiisas meŋ somonjgogiti, iyoŋononj ii wama jigo gawonj galenj wanja qata Kaiafas iwaa mirinonj kenji. Kenji Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yoŋononj iikanonj kaŋ ajoroogi. ⁵⁸ Kenji Piitononj sigensigenj onjotaan iikanonj keuma jinjkaronj miriwaa kiropo uutanonj uro. Uma tetegoyanonj nomaen koloowaati, ii iimambaajonj welenjeqe eja yoŋoo batugianonj raro.

⁵⁹ Kaen raroto, jigo gawonj galenj ano jigo kaunsol tuunj yoŋononj Jiisaswaa selenonj kuukuu qaa nomaen mondonj nanjonj jeninj qegij komuwaatiwaaajonj monjanji. ⁶⁰ Monjgama nama mamaganonj waama nama qaa qolonmolongoya Jiisaswaa selianonj kuunj nanjonj jegito, kilenj kania monj mende mokoloogi. Mende mokologito, tetegoyanonj eja woi kouma

[†] **26:53:** Room yoŋoononj liijon me manjajeqe tuunj monj ii manjajeqe eja 6,000 kawaa so koloonj laligogi. Kawaajonj manjajeqe tuunj 12 yoŋoo janjogija ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * **26:55:** Luuk 19.47; 21.37

⁶¹ *kokaen jeri, “Eja koi kanonj mono kokaen jero mori, ‘Nii saanonj Anutuwaa jiwowonj jigoya kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj ii mombo metaama kumaana.’”

⁶² Kaen jeri jigo gawonj galenj wananonj waama Jiisas qisinj munj kokaen ijoro, “Yonononj goo seleganonj qaa kuunj nanjojuti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?” ⁶³ Qisinj muro Jiisasnonj iwoi bologa monj mende anoto, kilenj qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawonj galenj wana iinonj kokaen ijoro, “Niinonj Anutu laaligo Toyaa qatanonj kokaen qisinj kuunj gonjenj: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojanj me qaago, ii tororo jenjojopan qaanonj jenj kotiina mobona.”

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinonj kuuya onj kokaen injihowe mobu: Kambanj kokaambadeenj kanainj Siwe gomambaa Eja honanonj mono ku-usunj Toyaa boro dindinanonj rama kanagenj sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galenj wana iinonj malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya nangowutiwaajonj mombo mende qisinj onjombona. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjanganj modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onj mono nomaenj romonjoju?” Kaen qisinj onono kokaen jenj tegogi, “Iinonj mono koomuwaa bunj koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jenj tegonj jaayanonj sulaapanj qenj morinj borogia kuma palapananonj qegi. Tosianonj urunanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobona.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitononj seleenjen kiropo uutanonj sombenonj raro. Raro welenjeqe emba mononj iwaanonj kanj kokaen jero, “Gii kaanagadeenj Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaen jeroto, kuuya yonoo jaagianonj qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjenj.” ⁷¹ Kaen jenj kiropo naguyanonj kemero welenjeqe emba mononj ii iima eja kosianonj nangiti, ii kokaen injihowe, “Eja koi kanonj mono kaanagadeenj Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injihowe mombo qakooma jojopan qaanonj jenj kotiinj kokaen jero, “Niinonj eja ii mende moma mujenj.” ⁷³ Kambanj borona monj tegoro eja kosianonj nangiti, iyonononj Piitowaanonj kouma kokaen ijogi, “Onanonj! Giinonj kaanagadeenj yonoononga monj koloojanj! Galili qaa aro jejanj, iikanonj mono kaanagadeenj ii qendeen mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj ana qasuaanj aonjojopan qaanonj jenj kotiinj jero, “Nii eja ii mende moma mujenj! Qaa qolonmolongoya jebenagati eenj, Anutunonj mono ironj meleema nomba.” Kaen jero iikanondeenj kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnonj qaa kokaen ijoroti, ii romonjoro, “Giinonj wala indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romonjonj wosoya jumambaajonj ano seleenjenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj angi.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

* 26:61: Jon 2.19 * 26:64: Dan 7.13 * 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yononon ajoroon Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya amin mogi.
² Amin mogi tegoro Jiisas somonjon wama Room gawana Pailotwaa boronon angi. Kian.

Juudasnon aroya mosono.

Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegogi Juudas memelolo muroti, iinon ii moma moma bolin aon silwa monej kota 30 mugiti, ii men jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yonoonon kema meleema onoma kokaen injoro, ⁴ “Niinon singisongo ama eja koposoya qaa ii memelolo men mube qegi komuwaa.” Kaen injoroto, yononon kokaen ijogi, “Ii nonoonon iwoiga qaago! Ii mono geengaa majakakaga!” ⁵ Kaen ijogi moma silwa monej kota ii men giliro jiwowon jigo uutanon keno. Keno anj mesaon kema kasanon jegelaan aroya mosono.

⁶ Jigo gawon galen wana yononon monej kota ii men kokaen jegi, “Monej koi mono eja sayaa sewanaga. Kawaaon ii jiwowon jigowaa monej kowinon ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uguwombo.”

⁷ Kaen jen amin moma monej iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria mon sewana megii waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaaon ama balon koria iikawaa qata ii kambaan kokaamba kaanagadeen toroqen ‘Balon koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianon qaa waladeen jeroti, iikanon mono honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yononon Israel kanagesowaa jotamemegia koloon eja ii sewana mewutiwaajon gosin angi silwa monej 30 kolooroti, ii megii. Ii ejawaa sewanaga.

¹⁰ Yononon ii men iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria mon sewana megii. Ii mono Pononon jen koton nonotiwaa so iikaan megii.” Kian.

Pailotnon Jiisas qisin muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kambaan kanon Jiisasnon Pailotwaa jaanon nano kokaen qisin muro, “Onanon, giu Juuda yonoo kin pongia koloonan me qaago?” Qisin muro Jiisasnon meleema ijoro, “Mono geengo jejani, iikaan.” ¹² Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya (70) yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuun jegito, kilen qaa kitia mon mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotnon Jiisas mombo qisin mun ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuun nanjon jejuti, ii mojan me qaago?” ¹⁴ Kaen ijoroto, Jiisasnon bologa mon mende anoto, kilen qaa iikawaa kitia mon mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon mamaga waliqoro. Kian.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

¹⁵ Room gawananon gbani so Pasowa korisoro kambaanon kapuare mirinonga eja motoonngo siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onomakero.

¹⁶ Kambaan iikanon eja mon qata Barabas qagiti, iinon kapuare mirinon raro. Ii kilenaaon men biwiigi laligoro.

* 27:3: Apo 1.18-19 * 27:9: Zek 11.12-13

17 Kaen ano ajoroogi kokaen qisin onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyoroononga moroga isama onombe kamaawaatiwaajon moju?” 18 Galen yononon Jiisaswaajon goronkiki mogitiwaajon ama ii gawanawaa boronon angi. Ii moma siingiaajon kaen qisin onono.

19 Ii moroto, jentegowaa jinronon dun rarayanon raro embianon buju qaa mon kokaen ano karo, “Nii kete gomantiinanon gaon mon iima iikanon eja iikawaajon ama siimbobolo mamaga mojen. Kawaaajon eja solana ii mono lombo mende muba.”

20 Qaa kaen karoto, jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ejemba tuun uukuuku men onoma kokaen injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoonon qewutiwaajon jewa. Kaen qisin mubu.”

21 Kaen jegi gawananon meleema qisin onono, “Eja woi yoroononga mono moroga isama mube onoonon kamaawaatiwaajon moju?” Kaen qisin onono “Barabas!” jegi. 22 Kaen jegi Pailotnon kokaen qisin onono, “Kaen jejutiwaajon Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinon ii mono nomaen ama mubenaga?” Kaen qisin onono yononon kuuya qagi, “Mono maripoonon gewu jewa!”

23 Kaen qagi gawananon jero, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon gewu jewa!” 24 *Kaen qagi gejajoqen qegi gujubajunon mombo somariiro Pailotnon ii iima moma manja karen koloowabotiwaajon apu men boria ejemba tuun jaagianon songbama kokaen injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon mono noo qananon qaagoto, mono ononngiaa qagianon ubaa.”

25 Kaen jero ejemba tuun korebore yononon kokaen meleengi, “Sayaa irona mono nono ano meraboraurunana nonoo qanananon ubaa!” 26 Kaen meleengi Pailotnon Barabas isama muro yononon kamaaroto, Jiisaga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mug.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

27 Borogianon ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon Jiisas wama gawanawaa jinronon miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun kuuya horon onongi kan ajoroon Jiisas liligon mug. 28 Liligon mun iyanaa sele esuya kotogon maleku osoga nezongbala mon mouma mug. 29 Mouma mun soman kasa lipima ila kaana wananon kongi kemero. Kemero bowo mon boro dindinanon ama simin kuma mun gonjeegee ama mun kokaen ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!”

30 Qaqatete kaana ama sulaapan qen morin bowoya tagon iikanon wananon qegi. 31 Mepaqepae kaana ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mombo mouma mun maripoonon gewombaaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

32 Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolon kuun mug Jiisaswaanon maripoon men angoro. 33 Jiisas kaen wama balon mon qata Golgota ii ananaa qanon Wansii, iikanon kema keugi. 34 *Keuma wain apu ano

* 27:24: Dut 21.6-9 * 27:34: Ond 69.21

marasin qata mor ii mindirin melokanjin men newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ii batogon nen moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen megii jangoya kolooro iikawaa so batugianon mendeema megii. ³⁶ Ii men rama Jiisas jaagalen men mugii. ³⁷ Wanjon eu qegitiwaa kania ii kokaen on qegi nano, 'Juuda yonoo kin ponggiaga koi.' ³⁸ Kikekakililiin eja woi ii iwo maripoonon urugi. Mon boro dindinanon, mon qanianon leele kaan urugi.

³⁹ *Ejemba uugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, ⁴⁰ *"Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena balonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwa Meriaga koloojan ee, mono saanon geenga ilaan aon maripoononga kamaawa."

⁴¹ Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, ⁴² "Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyan ilaan aomambaajon amamaaja. Iinon Israelwaa kin pon kolooji ee, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga. ⁴³ *Iinon Anutu moma laarin mun qaqabunabunayawo laligon anaaajon 'Anutuwa meria koloojen,' jero monin. Ayo, Anutunon ii kamba kokaamba metogon mumambaajon moja me qaagoti, ii saanon iibon." Kaen jegi. ⁴⁴ Kikekakililiin eja iwo maripoonon urugiti, iyoronon kaaniadeen uuqe qaa tokoronkota jen muri. Kian.

Jiisasnon komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

⁴⁵ Ween biiwia 12 kilok kolooro iikanondeen pangamanon kamaan balon kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁶ *Jiisasnon 3 kilok iikanon anaa qaanon kokaen qa somata qaro, "Eeli, eeli, lama sabaktani?" Ii ananaa qaanon: Anutuna, Anutuna, mono naambaajon gema nujan?

⁴⁷ Kaen qaro eja kosianon nangiti, iyonoononga tosiannon ii moma jegi, "Mono Elaijawaajon qaja." ⁴⁸ *Iikanondeen yonoononga monon bobogarin kema momondo mon suun kaan ii men wain apu aasonawonon qendunon gere goron kitianon somonon sulun Jiisaswaa buu susuyanon eu ano nero. ⁴⁹ Neroto, tosiannon jegi, "Mono mesaogi anodeen namba. Elaijanon kan metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibon."

⁵⁰ Kaen angi Jiisasnon mombo qa somata qama sewan aason konoga horon komuro. ⁵¹ *Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo* nanoti, iikanon eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. Kaen kamaaro nan somata mero jamo somasomata mesuno. ⁵² Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota angiodeen aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonoononga mamaganon gbilin waagi. ⁵³ Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesaon Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa gematanon Jerusalem siti toroya iikanon kan ejemba mamaga asugin onongi injigi.

⁵⁴ Kawali galen ano manjaqe qe eja iwo Jiisaswaa jaagalen men laligogiti, iyononon nan mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarun jenengia mamaga ororo toroko ama kokaen jegi, "Iinon mono onanon Anutuwa meriaga kolooja."

* **27:35:** Ond 22.18 * **27:39:** Ond 22.7; 109.25 * **27:40:** Mat 26.61; Jon 2.19 * **27:43:** Ond 22.8 * **27:46:** Ond 22.1 * **27:48:** Ond 69.21 * **27:51:** Eks 26.31-33 * **27:51:** Opo ii jiwowon jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga toton iikawaa batugaranon nano.

⁵⁵ *Emba mamaganon sigen sigen nama iwoi ii kaanagadeen iigi. Yononon Jiisas otaan Galiliga kan welen qen mun laligogi. ⁵⁶ Yonoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoroo nemungara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemungara. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron kongi.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunayawo mon qata Joosef karo. Inon kaanagadeen Jiisaswaa gowokoya mon kolooro. ⁵⁸ Inon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaajon qisiro. Qisiro kawali ejanon ii Joosef mubutiwaajon jen koton onono.

⁵⁹ Jen koton onono Joosefnon kema Jiisaswaa qamoya men kamaan opo taananon esuuro. ⁶⁰ Esuun men qasirinon kema anaa kobaa dologa jamonon uroroogi nanoti, qamoya ii iikanon ano. Kaen ama jamo somata mon metano jamo kobaawaa qaa oota kojangiro mesaon keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia mon yoronon iikanon jamo kobaa jaasewan qen rari.

Manjaqege eja qasiri galen meg.

⁶² Sabat kendon rarawaajon iwoi mozozongon en waama iikanon jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Pailotwaanon kema ajoroon kokaen jegi, ⁶³ **“Somatanana, enkalolombaa uukuuku eja iikanon jaawo laligoroti, kaman iikanon kokaen jero monin, ‘Niinon ween karoon tegoro mombo gbilin waaman.*’ Nononon qaa ii romonjojon.

⁶⁴ Kawaajon giinon saanon manjaqege ejauruga injiona qasirinon kema ii tororo jaagalen men laligogi ween karoon tegoro mesaowu. Kaen mende galen mewuyati een, gowokourutanon mono kema qamoya olon men mesangon ejemba kokaen injowuya, ‘Jiisasnon mono koomunonga waaro.’ Kaen jegi tiliqili enkalolon qaa konoga iikanon mono enkalolon qaa mutuya uuguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaen jegi kokaen injoro, “Manjaqege eja koi mono saanon unuama kema kuun onongi qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galen koma sororogowu.”

⁶⁶ Kaen injoro qasirinon kema jamo kobaawaa qaa ootanon jamo somata angi kojangin nanoti, ii aasoya ama manjaqege eja kuun onongi jaagalen kotakota meg.

28

Jiisasnon koomunonga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon ragi tegoro Sonda umugawodeen waama goman ano Maria Magdalaga ano alia Maria mon yoronon qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajon keni. ² Keni iikanondeen nan somata kokaembaajon mero: Pombaa gajoba monon Siwenonga kamaan qasirinon kan qaa ootanon jamo somata qetano keno qaganon raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaan kolooro malekuya ii koosu kaan tualalakota kolooro.

⁴ Kaen asugiro manjaqege eja qasiri galen megiti, iyononon iwaajon awawalin jenengia ororo komun torigi. ⁵ Kaen angi gajobanon emba woi ii qaa kokaen irijoro, “Jiisas maripoonon qegiti, oro iwaajon monganjaoti,

* **27:55:** Luuk 8.2-3 * **27:63:** Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ii mojen. Kawaajon mono toroko mende mobao. ⁶ Anjo jerotiwaa so mono koomunonga waaja. Kawaajon koi mende eja. Mono kan dun eroti, ii iibao.

⁷ Ii iima uulanawo gowokouruta yonoonon kema buju qaa koi injowao, Jiisasnon koomunonga waaja. Mobu, iinon mono waladeen Galili prowinsnon kembaa. Onjo saanon iikanon kema ii iibu. Mobu, niinon ii mono injjowe mogi.”

⁸ Kaen irijoro uulanawodeen qasiri mesaon toroko moma kilen honombonon mende aisoon buju ii men gowokouruta injjowaotiwaajon uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnon ii kananon asugin oroma “Gomaambagara!” irijoro. Kaen irijoro kosianon kema usugon kanaanon meragon waeya men mepeseen muri. ¹⁰ Mepeseen muri kokaen irijoro, “Toroko mende mobao. Mono kema kourunanon Galili kembutiwaa qaa injjori iikanon kema nii niibuya.” Kian.

Qasiri galej meme yononon sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yoronon kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galej meme manjaqege eja tosanon sitinon kan jigo gawon galej injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injjogi. ¹² Yononon ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horon onongi motoon ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesangowonatiwaa qaa aren mokoloon monen somata totoon ii manjaqege eja onongi.

¹³ Ii onoma kokaen jen koton onongi, “Onjo mono qaa kokaen jewu: Nono gomantiinanon gaon enin gowokourutanon olon kan qamoya yongoro men kenji. ¹⁴ Qaa kaen jegi qaa iikanon gawanawaa gejianon kemero mobaati een, lombo onoo qagianon ubobotiwaajon nononon mono uuta men loorin men kamaan anin majakakaya qaa laligowu.”

¹⁵ Kaen jen koton onongi iikawaa so otaan monen men kema gawon qaagia otaagi. Kaen angi Juuda yononon qaa ii batugianon jen seigi moma laligogi kema kambaan kokaamba kaanagadeen ii toroqen jegi momakejon. Kian.

Misin gawon mewonatiwaa jenkootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yononon Jerusalem mesaon Galili prowinsnon kema Jiisasnon baananon kawutiwaajon injjoroti, iikanon ugi. ¹⁷ Iikanon uma Jiisas iima waeya men mepeseen mugito, tosanon iwaajon uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugi yonoonon kan kokaen injjoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usun kuuya ii Anutunon nonota noonon eja.

¹⁹ *Kawaajon onjo mono goman so kema ejemba tuun kuuya kokaen injjon onongi noo gowokouruna koloowu: Ii mono Man, Mera ano Unja Toroya nonoo qanon oomulu men onombu ²⁰ ano niinon qaa otaawutiwaajon jen koton onombeti, ii kuuya ten kombutiwaajon mono kuma onoma laligowu. Mobu, niinon mono kambaan kambaan onowo laligon kema laligowe namowaa kambaanon tegowaa.” Kian.

* **28:16:** Mat 26.32; Maak 14.28 * **28:19:** Apo 1.8

Maak Oligaa Buṅa Maaknoṅ ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuṅa qata Maria, maṅa qata mende moṅoṅ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Aṅaa sunduya moṅ qata mende qama boṅ 14.51-52 iikanonṅ oorota eja. Piitononṅ ilaan muro uuta meleeno Buṅa qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonṅ misin gawonṅ meṅ kema Pool mesaonṅ deeni. Deeni toroqonṅ gawonṅ meṅ laligonṅ Buṅa sundu motomotoonṅ meṅ kululuuṅ metulanṅonṅ waba kantri yoṅooṅonṅ Griik qaanonṅ ooro. Jiisaswaanonṅ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnonṅ uuwaa gawonṅa nomaenṅ meṅ Anutuwaa Meria koloonṅ ejemba ilaan onṅoma laligoroti, Maaknonṅ qaa ii jen asarinṅ ooro. Jiisaswaanonṅ gawonṅa waṅa ii karoonṅ: Buṅa kuma onṅono, omejiilanṅ konjoma onṅono ano singisonṅo mesaonṅ jia jia meṅ qeangoro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 6 ii kokaenṅ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonṅ Galili uutanonṅ mero 1.14–9.50

Galili mesaonṅ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonṅo laligonṅ komuro 11.1–15.47

Jiisasnonṅ koomunonṅga waaro 16.1-8

Waama koloonṅ Siwenonṅ uro 16.9-20

¹ Hamoqeṅe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaa Meria kolooja. Niinonṅ iwaa Oligaa Buṅaya kanainṅ oojenṅ.

Jonon Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² *Anutunonṅ Siwe uutanonṅ meriaajonṅ qaa moṅ ijoro gejatootoo eja Aisaianonṅ ii oorota iwaa Buju Terenonṅ kokaenṅ eja,

“Moba. Niinonṅ qele gajobana moṅ wasiwe waladeenṅ kema ejemba uu-gia mindinṅonṅ goo kanaga meleuro giinonṅ iwaa gematanonṅ namononṅ kemeba.”

³ * “Qele gajoba moṅnonṅ balonṅ qararanṅkonṅkonṅonṅ qama laligoro kema qata kokaenṅ mobu, ‘Poṅnonṅ kawa-oo! Kawaaajonṅ mono jojorinṅ kania meleuwu. Mono uugia mindinṅonṅ kania qeleleewu.’ ”

⁴ Qaa iikawaa so eja moṅ qata Jon asugiro. qata moṅ Oomulu eja. Asuginṅ balonṅ qararanṅkonṅkonṅonṅ laligonṅ nama Buṅa qaa kokaenṅ jen laligoro, “Onṅononṅ mono uugia meleengi niinonṅ oomulu meṅ onṅomaṅa. Kaenṅ anṅi Anutunonṅ singisonṅogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenṅ jen laligoro Judia prowinswaa gomaṅa kuuya ano Jerusalem siti yoṅononṅ tuuṅ tuuṅ koma horonṅ Jombaanonṅ kagi. Kanṅ kouma singisonṅogia jokoloogi Jononṅ ii Jordan apu berenanonṅ oomulu meṅ onṅono.

⁶ *Jombaanonṅ selekopaa ii kamel juyanonṅ memeta ano batuyanonṅ iinṅkasa oro selianonṅ memeta ii somonṅonṅ laligoro. Nembaneneya ii ṅaagiso borotaanṅ ano duuyaa moronṅ apuya, ii nenṅ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononṅ qaa kokaenṅ jen asarinṅ laligoro, “Noo gemananonṅ eja ku-usuṅa kotakota moṅ kawaa. Iwaa ku-usuṅa uutanonṅ mono noononṅ

* 1:2: Mal 3.1 * 1:3: Ais 40.3 * 1:6: 2 Kin 1.8

uuguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaaajon niinon iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajon gamugamu ama amamaamaña. ⁸ Niinon apu toonjon mulu men onjonjento, iinon mono Unja Toroyanon mulu men onjombaa.” Kianj.

Jonon Jiisas oomulu men muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowinswaa gomaña qata Nazaret kanonja Jombaanon karo Jordan apu berenanon oomulu men muro. ¹⁰ Men muro apunonga kouro iikanondeen Siwenon aantano Jiisasnon uun iiro Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wanjon kamaan mero. ¹¹ *Ii iiro Siwe gomanonga qaa mon kokaen kolooro, “Giinon mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen.” Kianj.

Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu men muro iikanondeen Unja Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanjonkonjon keno. ¹³ Kema ween 40 kawaa so iikanon laligoro omejiilan wanja Satan iinon angobato men mun laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan mun laligogi. Kianj.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon ongi raro Jiisasnon kamban iikanon Galili prowinsnon eleema keno. Kema Anutuwaa Oligaa Bunja jen asarin laligoro. ¹⁵ *Jen asarin kokaen injoro, “Anutunon bentotona ambaatiwaa kambananon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawaaajon mono uugia meleema Oligaa Bunja moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injon liligon laligon Galili apu angombaa goraayanon metetereen kema sora hooro eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angonon sora horowowaaajon gilin laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onjombao.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronja mon toroqen kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjadeen wanjonon rama misagara meagon somonjon rari. ²⁰ Rari iriima iikanonja oroono. Oroono mangara Zebedi ano monej gawon ejauruta wanjonon onomesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kianj.

Jiisasnon ome mon otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoon kema Kaperneam taanon keugi Sabat kendon kolooro Jiisasnon iikanondeen qamakooli mirigianon uma Bunja qaa kuma onono. ²² *Kana qaawaa boi kaanja qaagoto, ku-usun en murotiwaa so kuma onoma nanamemenaa so ambutiwaaajon jero. Kawaaajon kanageso yononon ii iima aarun walingogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanon kamban iikanondeen eja mon omeyawo raro ome iikanon qata kokaen qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama

* **1:11:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22 * **1:15:** Mat 3.2 * **1:22:** Mat 7.28-29

ama nonomambaa anjane? Mono menj kileen nonomambaaonj kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojan.”

²⁵ Kaen qarō Jiisasnōj temboma kokaen jen muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.”

²⁶ Kaen jen muro omenonj eja ii utugonj orogonj munj qa bobolo qama kouma mesaonj keno. ²⁷ Keno kuuyanōj newogia tegoro walingonj qisinj aonj kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa kuusunawo. Iinonj omejiilanj kaanagadeen jen kotonj onono jeta tenj konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabunayanonj uulanawo seinj gomanj kosianonj rama kenjiti, iikanonj kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kianj.

Jiisasnōj ji ejemba mamaga menj qeangonj onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnōj Kaperneam onoononj qamakooli miri mesaonj iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinonj ugi. ³⁰ Iikanonj ugi Saimombaa seunanonj selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulanawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanonj kema borianonj menj kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene onj unuagiuro.

³² Unuagiuro mare kolooro ween jaaya kemero kanonj Kaperneam toya yonononj nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³³ Kaperneam taononga tuunlembenonj kanj Saimombaa miri naguyanonj ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania injiroti, ii mamaga menj qeangonj onono. Kaanagadeen omejiilanj yonononj Jiisaswaa kania mogitiwaaonj Jiisasnōj buugia muungunj mamaga onjotaaro. Kianj.

Hamoqeqe gawonja Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnōj gaonj ero gomanj wengeran suluro waama gomanj goraayanonj kema yanasiri tirinj kotonj iikanonj qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yonononj uulanawo kanianonj kenjiti. ³⁷ Kema mokolonj kokaen ijogi, “Ejemba kuuyanōj mono goojonj monjanju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen injiuro, “Gomanj tosia liligonj rama kenjiti, ii iiju. Ninonj Bunja qaa gomanj so jen seimanatiwaaonj kamaanj laligojen. Kawaaonj mono gomanj liligonj kembonja.”

³⁹ *Kaen injonj Galili prowins kuuya liligonj kema qamakooli mirigianonj Bunja qaa jen omeya omeya ii onjotaan laligoro. Kianj.

Jiisasnōj manimba eja monj menj solananiro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnōj taonj monjonj laligoro manimba eja monjonj kanj siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemenj kokaen qama koolinj muro, “Giinonj siinganonj menj qeangonj nomambaaonj mojanj eenj, mono nii saanonj menj solananiro nomba.”

⁴¹ Kaen qama koolinj muro iwaajonj wosoya moma boria boraama selia oosirinj ijoro, “Niinonj ii anuwaatiwaaonj mojen. Gii mono solananiro.”

⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro. ⁴³ Solananiro galen meme qaa kotakota munj iikanondeen “Saanonj kema,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono monj mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawonj galembeanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jenkooto otaanj solananiro mamatewooya ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu.”

* 1:39: Mat 4.23; 9.35 * 1:44: Lew 14.1-32

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen ijoroto, iionoŋ kema kilen kanain buju qaa ii mamaga jen laligoro seiŋo. Seiŋo Jiisasnoŋ taonŋa taonŋa kanonŋ asuganonŋ mombo kemambaajonŋ amamaaro. Amamaanŋ taonŋ gemagianonŋ gomanŋ gbamenŋa iikanondeenŋ laligoro. Iikanonŋ laligoro gomanŋ so iikanonŋa ejembaya ejembaya iwaanonŋ kagi. Kianŋ.

2

Jiisasnoŋ eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kambaŋ tosia tegoro Jiisasnoŋ eleema mombo gomanonŋ Kaperneam karo. Karo “Mirononŋ laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganonŋ ii moma ajoroonŋ iwaa miri nagu atapanonŋ eligonŋ sombenonŋ saa qegi. Saa qegi Jiisasnoŋ nama Buŋa qaa injoro. ³ Injoro iikanonŋ eja monŋ sele bakaya koomuya, ii wama iwaanonŋ kagi. Eja 4:yanonŋ ii demberunonŋ ama anŋonŋ kagi. ⁴ Kagi eligonŋ nanŋitiwaaŋonŋ ama Jiisaswaa kosianonŋ kema ambombaajonŋ amamaagi. Amamaanŋ miri qaganonŋ uma Jiisaswaa waŋanongŋa waarenŋ osonŋ luluunŋi. Luluunŋi oota kolooro iikanonŋ ji eja ii demberuyawo kasanonŋ somonŋonŋ anŋi kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarinŋ mugiti, Jiisasnoŋ iyonŋoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinonŋ goo singisonŋgoga mesaojenŋ.”

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianonŋ batugianonŋ rama uugianonŋ kokaen romonŋgogi, ⁷ “Eja kokanonŋ mono nomaembaajonŋ kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoonŋononŋ singisonŋgonana mesaonŋkejato, eja monŋonŋ ii qaago.”

⁸ Uugianonŋ kaen romonŋgogi Jiisasnoŋ iikanondeenŋ uutanonŋ ii moma kotonŋ kokaen injoro, “Onŋo mono naambaajonŋ qaa kaanŋa uugianonŋ romonŋgoju? ⁹ Niinonŋ ‘Singisonŋgoga mesaojenŋ,’ ji eja kaen ijojenŋi, qaa iikanonŋ mono afaanŋagadeenŋ jejeta. Monŋonŋ kaen jero tosianonŋ qaa iikawaa honŋa mende iibu. Kawaaŋonŋ ii qaa afaanŋaa so. Niinonŋ qaa monŋ kokaen jemambaajonŋ mojenŋ, ‘Mono waama tambomaeeŋa menŋ kemba.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta kolooja. Kaen jewe honŋa koloowaa me qaagoti, iikanonŋ mono asuganonŋ asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namononŋ singisonŋgo mesamesaowaa ku-usunŋa ii mono Siwe gomambaa Eja honŋaanonŋ eji, onŋo iikawaa kaniaaŋonŋ tintuanŋ laligowubo. Kawaaŋonŋ qaa lombotawo ii eja koi ijowe honŋa iibu,” Kaen jenŋ eja sele bakaya koomuyaa jaayanonŋ iima ijoro, “Niinonŋ gijojenŋ: Gii mono waama tambomaeeŋa menŋ miriganonŋ kemba. Qaa binawo ii honŋawo koloowaati eenŋ, qaa afaanŋa ii mono kaanŋagadeenŋ nomaembaajonŋ omaya koloonaŋa?” ¹¹ Kaen jenŋ eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, “Niinonŋ gijojenŋ: Gii mono waama tambomaeeŋa menŋ miriganonŋ kemba.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeenŋ tambomaeeŋa menŋ ejemba kuuya yonŋoo jaagianonŋ seleenŋenŋ keno. Kaen keno kuuyanonŋ waliŋonŋ Anutu mepeseenŋ kokaen jegi, “Yei, manŋaa siita! Tani koi kaanŋa ii wala eenŋanonŋ kambaŋ monŋenŋ mende iininŋ. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijonŋ.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnoŋ mombo Kaperneam mesaonŋ anŋononŋ kemenŋ sakasinŋ kooronŋanonŋ kema laligoro. Laligoro ejemba tuunŋlembenonŋ iwaanonŋ kagi Buŋa qaa kuma onŋono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajonŋ ano iikanonŋ eja qata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonŋ

notaan kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinon kema nene neŋ ragiti, kambaŋ iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonŋo eja mamaga yoŋonon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yoŋowo rama nene motoon negi. Mamaganon Jiisas otaan laligogi. ¹⁶ Jiisasnon takis meme tiliqiligiawo ano singisonŋo ejemba tosaan yoŋowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) ano yoŋoonon boi tosanon iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onŋngi, “Ae! Iinon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisonŋo ejemba yoŋowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jen onŋngi Jiisasnon kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yoŋonon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawanon kemakeju. Niinon singisonŋo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanŋiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago.” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kambaŋ kanon Jombaanon gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) yoŋonon nene singi laligogi tosanon Jiisaswaanon kan kokaen qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon Anutuwaajon nene singi laligonkejon. Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) yoŋoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligoju. Geengaa gowokouruganon mono naambaajon Anutuwa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaen qisigi kokaen meleenon, “Onanon! Nono naa kambaŋon nene singi laligonkejon? Emba meme kambaŋanon ejawaa gemakootanurutanon gereya anŋi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neena gowokouruna yoŋoo eja buŋa koloon yoŋoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yoŋonon iikawaaajon aisoon ainjolon rama singi laligowombaa amamaankeju. ²⁰ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yoŋonon mono kambaŋ iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

²¹ “(Ono laaligo walaga ano korisoro Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injomana.) Moumou walaga jurano moŋnon opo gbilia mende soŋgban moton iikanon opo jakaŋa mende uun men uumbinaankeja. Kaen anagati een, opo jakaŋa gbilianon mono waziin moumou walaga ii hororo mombo riiron ootanon somariin boliqoliwabo. ²² Kaanjadeen moŋnon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qosono juma maaro namonon kamaan sooro taruyanon boliqoliwubo. Kawaaajon wain apu gbilia ii taru gbilianon maanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen apu awaa ii konon gbamaganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nenin ji niniwabo. Kaen kolooawaatiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jiisasnon Sabat kendombaa Poŋa kolooja.

Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

²³ *Kawaa gematanon Sabat kendon moŋnon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit hona motomotoon kanain borogianon mesuma negi. ²⁴ Kaen negitiwaajon

* 2:23: Dut 23.25

Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) toŋianon Jiiŋas kokaen ijogi, “Moba, yoŋonon mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme ŋonŋoya uuguju?”

²⁵ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjageqe ejauruta yoŋowo liligon wosogia injiro nenewaajon amamaan iwoi anŋiti, ii kambaŋ monon weenŋogi me qaago? ²⁶ *Inon mono Anutuwaa opo sel jigonoŋ uma bered kowoga Anutuwaa jaasewanon alatanon anŋi raro esunonon tururo qetegogiti, ii men nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galen yoŋonondeen nen laligogi. Tosianon ii newubotiwaajon ŋonŋo ero kilen nero. Nen ejauruta kaanjadeen onono motoon negi. Kambaŋ kanon eja qata Abiatar inon jigo gawon galen wanŋa gawon men laligoro.”

²⁷ Kaen meleema kokaen injoro, “Anutunon Sabat kendon ii ejemba qeangowutiwaajon ano eja. Ii ejembanon tondu jen kotowutiwaajon ama qaago! ²⁸ Kaen ano Siwe gomambaa Eja hononon mono Sabat kendombaa Ponŋa kaanagadeen kolooja.”

3

Jiiŋasnon eja boria soorŋgoya ii men qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

¹ Jiiŋasnon mombo qamakooli mirinon uro iikanon eja boria soosoolia mon raro. ² Ejembanon Jiiŋas qaa jakeyanon ama mubombaaŋon “Eja ii Sabat kendonon meagowaa me qaago?” kaen jen Jiiŋaswaa jaa galen men ragi. ³ Megi Jiiŋasnon eja boria soosoolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaananon namba.” ⁴ Kaen ijon kokaen injoro, “Kana qaa otaan Sabat kendonon iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanon mombaa wanŋa ŋonŋowonŋa me mesaonin komuwaa? Monŋa me monŋa menin sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

⁵ Qaagia bogoro ragi eleema injiro uugianon kotakota gojonotiwaajon wosobiri moma uugerenon injiro. Kaen injima eja ii kokaen ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaen ijoro boria qetetereero mombo awaa kolooro.

⁶ Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonon seleenŋen kema iikanondeen gawana Herodwaa paati alauruta yoŋowo ajoajoro ama “Jiiŋas nomaen qenin komunaga?” jen qaa gawon meg. Kian.

Jiiŋasnon ji ejemba men qeangon onono.

⁷ Kaen meg Jiiŋasnon gowokouruta unuano apu anŋon goraayanon kenŋi. Kenŋi Noot prowins qata Galili kanonŋa ejemba tuunlelemben yoŋonon kanianon otaan kenŋi. Judia prowins kanonŋa kaanagadeen iwaanon kagi.

⁸ Siti wanŋa qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leenŋa ween koukoutanon yoŋonon ano ween kemekemetanon baenŋa taon qagara Taia ano Saidon liligon laligojuti, iyoŋonon kaanagadeen tuunlelembeyanon horon kagi. Jiiŋasnon anŋoleto somasomata men laligoro, iikawaa bujuya moma mindirin kougi. ⁹ *Kaen kouma utama mububotiwaajon Jiiŋasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ologon nombutiwaajon onŋo mono wanŋo mon mokolon noon kosere anŋi raba.”

¹⁰ Kaen injoro ejemba seiseiya men qeangon onoma laligoro. Kawaaŋon qenjenmanjen ano sele bimobimoogiawo kuuya yoŋonon selianon oosiriwombaaŋon liligon mamaga aon memetan anŋi. ¹¹ Omeya omeya yoŋonon Jiiŋas iima jaasewanon namonon kemen kokaen qagi, “Gii mono Anutuwaa Meria koloojan!”

* 2:25: 1 Sml 21.1-6 * 2:26: Lew 24.9 * 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3

¹² Kaen qagi Jiisasnon qetegon onoma kanianon asuganon asugiwabotiwaa-jon songo kotakota ama onono. Kian.

Jiisasnon gowokouruta meweenjon onono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagen Jiisasnon baananon uma iikanon iyanaa siina otaan eja onoono iwaanon kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajon kuun onoma Bunja qaaya jen seiwutiwaajon wasin onono. ¹⁵ Wasin onoma omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usuna onono.

¹⁶ Kaen ama eja 12 ii kokaen kuun onono: Piito, Jiisasnon qa ii Saimon muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnon yoroo qagara mon Boanerges qaro. Ii ananaa qanon Gunparandambaa Merawoita. ¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* ¹⁹ ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanon kanagen Jiisas memelolo men muro. Kian.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnon iikaen ama onoma baanongan kamaan yanaa mirinon karo. Mirinon karo ejemba tuun somatanon mombo kouma ajoroogi nembanene newombaajon amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanon ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jen kemen wambombaajon kengi.

²² *Kengi Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyononon jegi, “Satambaa Iimolanon mono uutanon kemero laligoja. Iinon omejiilan yonoo wanga iwaa ku-usunanon ome konjoma onotaankeja.”

²³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon onoono kagi sareqaanon kokaen injoro, “Satanon mono nomaen alia Satan mon konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa galenurugianon batugianon angowowo ama deembuti een, iyononon mono galenkonkon gawongia men nambombaajon amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon batugianon angowowo ama deembuti een, mono galenkonkon gawongia men nambombaajon amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeen Satambaa kanageso yononon batugianon angowowo ama tuarenjen ama aowuyagati een, galenkonkongiaa esunanon kamaaro ometotonganon mono qaomambaa anja.

²⁷ “Monon eja kotiga Iimolambaa kana boria wala mende somongowaati een, iinon mono mirianon uma esuhinaya qengama memambaajon amamaawaa. Wala ii somongoro rarogo mono saanon mirianonga ilawoilaya kuuya kopeperedaboron men kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen Satan somongon gematanon omeya onotaankejen.)” Kian.

Singisongo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinon qaa hona mon kokaen injomanja, “Ejemba somata melaa singisongo amakejuti, ii Anutunon mesaonkeja. Lombotawo me afaana mepaqepae ambuyagati een, Anutunon ii saanon songbama onombaa. ²⁹ *Songbama onombaato, monon Unja Toroya mepagowaati, iikawaa singisongoya Anutunon mono kamba monon mende mesaowaa. Qaago toton! Singisongo iikanon mono qaganon uro kamba tetegoya qaa Anutuwa jaanon qaayawo laligowaa.” Kaen injoro. ³⁰ “Omenon uutanon kemerota laligoja,” kaen jegitiwaajon ama kaen kuma onono. Kian.

* **3:18:** Nesenel paati zelot yononon Room gawman tompe ama iyangiaa nanan mewombaajon tompe men laligogi. * **3:22:** Mat 9.34; 10.25 * **3:29:** Luuk 12.10

Jiisaswaa nemun'koanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaen amin mogi nemun'koanuruta yononon kan seleenjen nama yonoonon kamaawaatiwaa qaa angi iwaanon keno. ³² Keno ejemba tuun yononon liligon mun rama kokaen ijogi, "Moba! Goo nemun'koanuruganon mono seleenjen nama goojon qisiju."

³³ Ijogi meleema kokaen injoro, "Noo nemuna ii moronon ano noo kouruna ii daen yononon?" ³⁴ Jiisasnon kaen injon ejemba liligon mun ragiti, ii uun injiima kokaen jero, "Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwaa uusina ten komakejuti, iyononon mono noo nemuna ano naan'koanuruna kolooju." Kian.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisasnon mombo apu anjon goraayanon kemen kanain kuma onono. Kuma onono ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wanjonon uma apu anjon qaganon kema raro. Raro ejemba kuuya yononon anjon goraayanon sakasinon ajoroogi. ² Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kuma onono. Kuma onoma kokaen jero:

³ "Mobu! Eja monjon nene kota qosoma kororoomambaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosianon kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi (warawen) konna konna kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosianon jamo kowonjonon kemen kongi. Kemen koma iikanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita mende erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenjon kouma onon jen koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi. ⁷ Kota tosianon kumuntiri waayawo iikanon kemen kongi. Kemen kongi komuntirinon kouma qen turun bibiloko men onongi. Kaen koloooro hona mende kuugi. ⁸ Kota tosianon namo awaanon kemen kongi. Kemen koma kuragagia juma waama geregiaa hongia awaa asugigi. Tosianon kogia 30, tosianon kogia 60, tosianon 100 iikawaa so koloon seigi." ⁹ Kaen jen jedabororo, "Monjon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa." Kian.

Jiisasnon naambaajon sareqaa jero.

Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

¹⁰ Tuun somata yononon deema kengi Jiisasnon yanodeen raro. Yanodeen raro gowokouruta 12 ano tosaana liligon mugiti, ii motoon sareqaa koi kawaa kanagiaajon qisin mugiti. ¹¹ Qisin mugiti kokaen meleema injoro, "Anutuwaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onon asuganon injowe moma kotojuto, seleenjen laligojuti, iyononon ii kuuya sareqaanondeen asuginkeja. ¹² *Kaen asugiro

'Iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende moma kotowuya.

Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya.

Ii moma asariwuyagati een, mono saanon uugia meleengi Anutunon singisonogogia mesaonaga.' "

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

* 4:1: Luuk 5.1-3 * 4:12: Ais 6.9-10

¹³ Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti een, sareqaa tosaan kuuya jemanati, ii mono nomaen moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Qosomakororo ejanon Buja qaa qosoma kororoonkeja. ¹⁵ Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Buja qaa qosoma kororoogi ejemba uugianon kemenkejato, ii mogi Satanon iikanondeen kan qaa uugianon qosongi kemeroti, ii qetegon unuamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii kaanagadeen ejemba saregia mon. Yononon Buja qaa moma iikanondeen uuqeeango qaganon moma angon komaakeju. ¹⁷ Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onombaato, kamban torodaamonadeen nama kotiin laligowuya. Buja qaawaajon ama kakasililin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unuwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buja qaa mogi uugianon kemenkeja. ¹⁹ Kemenkejato, namonon laaligowaa majakakaya ano monej hina hoorowaa ugereya koloon bimoon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaa koposongogi siin kombomana bologa tosianon kaanagadeen uugianon dungun Buja qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ²⁰ Nene kota namo awaanon qosono kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buja qaa geja ama moma moma angon koma pondan nama hongia mokolonkeju. Tosianon qaa je motoongononga kota 30 mokolonkeju. Tosianon hongia 60, tosianon qaa kota motomotoon iikawaa hongia 100 men sein mokolonkeju.” Kian.

Lambe ii asasaga nonombaajon raja.

Luuk 8.16-18

²¹ *Jiisasnon qaa mon kokaen jero, “Monon lambe me kiwa men ootirin monjon me dun baatanon ambaa me qaago? Ii dakanon ambaa? Ii mono iikawaa dun rarayanon asuganon ambaa. ²² *Kaanjadeen iwoi mon mesangogi eji, ii mono asuganon asugiwaatiwaajon eja. Iwoi mon koma turugi eji, ii mono luluungi qetumbaatiwaajon ama eja. ²³ Monon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Nomaen diwelopmen koloaja?

²⁴ *Jiisasnon qaa kokaen injoro, “Qaa mojuti, ii mono moma angon koma uu wombogianon ama koma gbilin laligowu. (Kaen laligogi uugia dingoro roromongogianon somariiro moma komuwuya.) Ono tosaan yonoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunon mono jenkootogia motoonggo iikawaa so onoangiaa qaagia gosin jen tegowaa. So ii mono uugun irona melema onomaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro laligowaato, monon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kian.

Buja qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaanon bentoton ii koi kaana: Eja monon gawonon kema nene kota qosoma kororoowaa. ²⁷ Qosoma kororon kema asaga gomantiina en waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii anjo mende moma

* **4:21:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **4:22:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **4:24:** Mat 7.2; Luuk 6.38 * **4:25:** Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26

kotoja. ²⁸ Namo anodeen nemun kono hona koloonkeja: Wala geria, kanagen hona ano iikawaa gematanon hona iikawaa kota ii kuuya koloon somariidaborowuya. ²⁹ *Hona somariidaboron momogoro hona memewaa kambaŋa kolooro welenqeQuruta wasin onono soogia kaapengoya jetawo men hona mewombaajon gawononon kembuya.” Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaa bentotonja ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanon jen asariwonaga? ³¹ Ii nejon kotaa so kokaen koloaja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonoo kamaanqeqegia koloaja. Kaen kolooro gawonon komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unuugun somariin boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boron keno kanakeewambaa koonja koonja yononon haigia iikawaa umuganon amakeju.” Kian.

Jiisasnon sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnon sareqaa kaŋa kaŋa ii mamaga jen laligon Buna qaa injoro. Moma kotogitiwaa so ii injoro moma laligogi. ³⁴ Kambaŋ so qaaya kuuya ii sareqaanon jen laligoro. Qaaya mon een mende jeroto, gowokouruta yonowo iyanqideen laligogi kambaŋ kanon qaa kuuya kawaa kanagia ii jen asarin onoma laligoro. Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanon mare kolooro Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon angon koton leegen keubonja.” ³⁶ Kaen injoro ejemba tuun onomesaon Jiisas wangi wanonon uma raro kenji. Wanjo tosaŋa ii kaŋagadeen yonowo gemanon gemanon kenji. ³⁷ Kenji raidimbon somatanon obaban kota waaro sirinon wanjo uutanon kemero wanjo saa qemambaajon ano. ³⁸ Kaen kolooro Jiisasnon wanjo tetegoyanon rama qembonon laarin gaon ero. Gaon ero gowokourutanon kema mindiin ijogi, “Hei boi! Nono angonon tiwilaawombaajon anjon. Iikawaa majakakaya mon mojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaen jen koton orono, “Mono bogon een ewao!” Kaen jero haamonon dongoro sirinon goron qen ero. ⁴⁰ Kaen ama kokaen jen onono, “Ono naambaajon toroko momo eja koloaju? Nomaambaajon ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono een moju.”

⁴¹ Jen onono awawalin qarasombugia moma amin mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao?” Kian.

5

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

¹ Kaen asugiro angon koton leegen Gerasin yonoo gomanon keugi. ² Keuma goraayanon ugi Jiisasnon wanjo mesaoro iikanondeen eja omeyawo mon qasirinonga kan nama Jiisas mokolooro. ³ Eja ii qasirinon laligon qamo jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Eja kuuyanon kanaboria gbado (tape):non somongowonatiwaajon amamaan

* 4:29: Joel 3.13

lalogi. ⁴ Indina indina kania gbadonon somonon binen qen lalogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqiton laligoro kuuyanon ii galen koma mubombaaon amamaagi. ⁵ Amamaan asaga gomantiina suulan qasiriwaa jamo kobaanon me baanon lansan en laligoro. Kaen laligon qama silama selia jamonon qen kotomoton laligoro.

⁶ Jiisasnon korikori karo iima bobogarin kan balonon kosianon kemen simin kuno. ⁷⁻⁸ Simin kuno Jiisasnon omeya ii kokaen jen mumbaaon ano, “Ome bologa, gii mono eja koi mesaon kamba!” Kaen jembaaon ano qa jinjereren somata qama jero, “Ae! Jiisas, gii Anutu uuta Meria koloojan. Gii nomaen ama nombaaon kajan? Niinon Anutuwaa jaasewanon welema gonjen: Gii qaa somonon jojopan qanon jen kotiin siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

⁹ Kaen jero kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Qisiro jegi, “Nono mamaga laligojoniwaajon qanana Liijon jejon.” Ii ananaa qanon Kere tuun somata. ¹⁰ Kaen jen kaparan koma kokaen welema mugi, “Gii nonotaawagati een, mono balon kokanon mende wasin nonomba.”

¹¹ Kosogianon marona kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma nanji. ¹² Kawaaon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, “Giinon wasin nonona nono saanon bao yonoo uugianon kemebona.” ¹³ Welema mugi “Mono kema kemebu!” jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi iikanondeen bao tuun 2,000 kawaa so ii mono lugun newonewonon kema jororonon apu angonon kemen nemoton komugi.

¹⁴ Komugi bao galen yononon kok koma taon ano goman boleboole iikanon kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasongo yononon iwoi kolooroti, ii iibombaaon kagi. ¹⁵ Kan Jiisaswaanon kouma iigi eja ome tuunawonon laligoroti, iinon mono opo selekopaaya tororo somonon rama uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawalin nanji. ¹⁶ Nanji bao ii nomaen kemen komugiti ano eja omeyawo iwaanon iwoi kolooroti, ii iigiti, iyononon sundu woi ii injjogi.

¹⁷ Injjogi nama Jiisasnon mindimindiri goman balongia mesaon kambaatiwaajon welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaon wanonon umambaaon nano eja omeyawo laligoroti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaaon qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisasnon qotogon mun kokaen ijoro, “Gii mono gomanonon kema tinitosauruga injiima Ponon angoletto somata men kiankomun gonji, iikawaa sunduya ii injjona mobu.”

²⁰ Kaen ijoro mesaon kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya kanain Ten-taon distrik uutanon jen seiro kuuyanon moma waligogi. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisasnon wanonon uma eleema angon koton leegen karo ejemba tuun mamaganon iwaanon kan ajoroogi angon goraayanon nanji. ²² Nanji qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisas iima batanon kemen simin kuma muro. ²³ Simin kuma mun kaparan koma qama koolin kokaen ijoro, “Borana melaanon komumbaaon anja. Mono kan boroga qaganon ana qeangon toroqen laligowa.”

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoon keni ejemba tuunleembe yononon gemagaranon kema oloqologon liligon oroma kenji. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiri.

²⁵ Kenji iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligon siimbobolo mamaga moro selegalen mamaganon iwaa gawonja megi ilailaa mon mende mokolon laligoro. Iinon selegalen ejemba yonoo tawagiaajon mon hinaya kuuya gilin laligoroto, jia iikanon mono mombo momboga men bolin muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligon Jiisaswaa bujuya moma kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyagadeen boronja mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.” Kaen jen ejemba tuun batugianon Jiisaswaa gematanon kema malekuyanon oosiri.

²⁹ Oosiri saya iikanondeen juguro qenjenmanjena ii qaono selianon qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnon iikanondeen esuja mon koton kenoti, ii moma ejemba tuun batugianon eleema qisiro, “Moronon malekuna oosirija?”

³¹ Kaen qisiro gowokourutanon kokaen ijogi, “Ejemba tuunon ologon liligon goma goosiriju. Ii iima nomaen ‘Moronon noosirija?’ qisijan?”

³² Kaen ijogito, Jiisasnon mombo “Moronon ii anja?” jen qisin mokoloomambaajon eleema uun injiro. ³³ Injiro emba selianon angoletokolooroti, iinon ii moma iikawaaajon toroko moma jenenja ororo kan Jiisaswaa batanon kemej simin kuma kania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnon ii moma kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Qenjenmanjenganon mono qaono saanon uubonjonon kema.” Kian.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenja mirinonga monon qele kan Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaaajon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnon qaa iikawaa telambelan ama qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laarin nomba.”

³⁷ Kaen ijon ejemba tosaanja onomesaon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeen unuano ii otaan kenji. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenja mirinon keugi ejemba tuun guju megi injiro. Mamaganon jinjen qama kotakota saama amburerej megi. ³⁹ Injiima mirinon uma kokaen injoro, “Ono mono naambaajon guju men saaju? Bora iikanon mende komujato, gaonga eja.”

⁴⁰ Kaen injoro jononsisi kaanja kolooro jomoma mugito, iinon ii kuuya onotaan borawaa nemunmanja ano tosaanja iwo laligogiti, iigadeen unuano bora eroti, iikanon ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnon bora ii borianon men ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qaanon Bora melaa, nii gijojen: Mono waaba!

⁴² Kaen ijoro bora gbania 12 iinon mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaen kolooro iima kosogia kiton walingogi. ⁴³ Walingogi iikawaa bujuya mon jegi mobubotiwaaajon jen songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijon injoro. Kian.

6

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30

¹ Ii kolooro Jiisasnon Jairuswaa goman balon mesaoro gowokourutanon otaan iwo kema Jiisaswaa somasomarii taonanon keugi. ² Sabat kendonon karo qamakooli mirinon uma Bunja qaa kanain kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganon aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejaju! Iwoi

kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono moronon kuma muro jeja? Ano angoletu ku-usunawo kaanja ii mono moronon inaan muro borianon mero asugija? ³ Eja koi mono goman kokawaa motonqege ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosef, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanon batunananon koi laligoju." Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisanon kokaen injoro, "Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanon mono iyanaa taonon jejewili ama munkejuto, goman tosaanja iikanon kaen qaago."

⁵ Kaen angitiwaajon Jiisanon ji ejemba motomotoongo boria qagianon ama men qeangon ononoto, angoletu ku-usunawo tosaanja memambaajon amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaaringianon mende asugiro yangisenjiaajon ama aaruro. Aarun onomesaon Nazaretwaa kosianon goman goman lilion Buna qaa kuma onoma laligoro. Kian.

Jiisanon gowokouruta 12 wasin onono.

Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6

⁷ Jiisanon gowokouruta 12 ii onono kagi kanain woi woi kuuya wasin onono. Wasin onoma omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usunon onono.

⁸ *Ii onoma kokaen jen koton onono, "Kana kembutiwaajon taa gbarugia men kembu. Iwoi tosia mon mende mewu. Kana samongia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimun kasagianon mende somongowu. ⁹ Kana esu saanon kanagianon somongowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoongo mewu." ¹⁰ Kaen jen kokaen injoro, "Kema miri daen daen kebuti, mono ikanondeen laligon gawon men taon ii mesaon kana kembu. ¹¹ *Kema laligon miri monon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaen jen qendeema onombu, 'Nono onoo balonon kanin sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin qesaanin onoangiaanon eleema kemebaa.' Kaen jegi kaniagia solanja moma kotogi saanon goman me taon ii mesaon toroqen kembu."

¹² Kaen injoro mesaon kema ejemba uugia meleembutiwaa Buna qaaya ii jen sein laligogi. ¹³ *Laligon omejiilan mamaga onotaan ji ejemba mamaga kelenon onomorin men qeangon onongi. Kian.

Kin Herodnon toroko moro.

Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanon sein kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejembanon kokaen jegi, "Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo asuginjeja."

¹⁵ Kaen jegito, tosanon kokaen jegi, "Ii mono Elaija." Tosianon toroqen jegi, "Ii gejatootoo eja walaga yonoononga mon."

¹⁶ Kaen jegito, kin Herodnon ii moma kokaen jero, "Jon Oomulu eja niinon jewe aroya kotogiti, iinon mono koomunonga waama laligoja." Majakaka moma kaen jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷ *Ii kokaembaajon jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin pon jen muro kawaajon opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon onongi. ¹⁸ Jonon Herodwaa qaa kokaen jero: "Gii qamboga olon men laligon Kana qaa uugujan."

* **6:4:** Jon 4.44 * **6:8:** Luuk 10.4-11 * **6:11:** Apo 13.51 * **6:13:** Jei 5.14 * **6:14:** Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19 * **6:17:** Luuk 3.19-20

¹⁹ Kaen jero Herodiasnon Jon kazi ama mun qegi komuwaatiwaajon moroto, iikawaa kania mon mende mokoloro. ²⁰ Mende mokoloro Jonon eja solana ano soraaya toroya kolooroti, Herodnon ii moma sopa somonjon kokojinjin koma reenreen sulun mun Jombaajon toroko moma laligoro. Kaen laligon Herodnon Jombaa jetanonga qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajon uuwoiwoi moro. Ii kilen Jombaa qaaya momambaa siin moro.

²¹ Kaen kolooro Herodiasnon Jon qemambaa kania mende mokoloro laligoro iikawaa kambana awaa ii kokaen kan kuuro: Kin pombaa kolokoloo kambananon karo jejelomban ama jawin ano kawali galenuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wana ii koma horon onono kouma ragi.

²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanon miri iikawaa uutanon kouma danis ano Herod ano iwo nene dun liligon ragiti, iyononon iikawaa iimasiina mamaga mogi. Kaen mogi kinonon emba saran ii kokaen ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajon siina mobagati, ii saanon qisin nona togon goman.”

²³ Kaen ijon qaa ii jojopan qaanon jen kotiin kokaen ijoro, “Naa iwoiwaajon qisin nombagati, ii mono saanon goman. Iwoi ii me ii me prowins galen koma onomakejen, ii kaanjadeen saanon mendeema bakaya mon gombe galengia koloowa.”

²⁴ Kaen ijoro seleengen kema nemuna kokaen qisin muro, “Nemuna, nii kinonon naa iwoiga nombaatiwaajon qisin mubenaga?”

Kaen qisin muro nemunanon kokaen meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wana men kan nomba.”

²⁵ Kaen meleeno iikanondeen miri uutanon bobogarin kimbaanon uma kokaen qisin ijoro, “Ama, niinon siin kokaen mojen: Giinon mono jen kotona Jon Oomulu ejawaa aroya koton wana kondenon ama men kan ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosoya moroto, jojopan qaaya somongoro somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon qiqisiya gema qemambaajon moma bimoon mesaoro. ²⁷ Mesaon iikanondeen opotoroya mon wasin ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya koton wana men kawa.” ²⁸ Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya koton wana kondenon ama men kan emba saran ii muro nemuna muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Kaen koloorotiwaajon ama kin Herodnon kanagen Jiisaswaajon jero, “Jonon mono koomononga gbilin waama laligoja.” Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon kan ajoroon iwoi men ejemba kuma onongiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba donon donon kan kema angi selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambana mende kolooro. Kawaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ono mono niwo kagi goman gbamenanon anana siri kema laligon haamo melaada mewona.” ³² Kaen injoro ejemba onomesaon wanjonon uma goman gbamena mongen iyangia siri laligowombaajon kenji.

³³ Kenji ejembanon ii iima mamaganon iikawaa bujuya moma taon ano goman so iikanona balon kana bobogarin waladeen kema iikanon keugi.

³⁴ **Keugi Jiisasnon wanjononga kamaan ejemba tuun somata injiira lama

* **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36 * **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

galengia qaa tani ilinwalin qen laligogi yonoojon wosoya moro. Wosoya moma kanain Bunq qaa kania kania kuma onono. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

³⁵ Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi. Nono goman gbameja kokanon laligonin goman tiimambaa anja. ³⁶ Kawaajon gi saanon ejemba koi wasin onona goman ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanon kema nembanengia sewana men newu.”

³⁷ Kaen ijogito, kokaen meleema injoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injoro qisin mugi, “Nononon mono nomaen ambonaga? Gawon meme kaman 200:waa sewana (Kina 2,000) eja. Monen ii men kema nene bered sewana men unuagiwombaajon jejan me?”

³⁸ Kaen qisin mugi jero, “Onoangiaanon nene bered dawi raja? Ii kema iibu.” Kaen jero gesogia qengama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda men laligojon.”

³⁹ Kaen jegi Jiisasnon ejemba tuun kokaen jen koton onono, “Ejemba kuuya, on mono deema nene newombaajon tuun boleboole ajoroon lolo tonjonanon kemen rabu.” ⁴⁰ Kaen jen koton onono kosere tuuna tuuna deema ragi. Tuun tosia 100 ano tosia 50 kaan kaan kululuun rama kenji. ⁴¹ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon angi. Sora woi ii kaaniadeen tuun kuuya yonoojon mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba korebore nenjo nen timbiriigi. ⁴³ Nen timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kaanagadeen sora kitia ii men kululuugi. Kian. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Kian.

Jiisasnon apu anjon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wanjonon uma waladeen apu anjon koton leegen Betsaida gomanon kembu. Niinon saanon kaman biwianon ejemba tuun koi wasin onomago kama.” ⁴⁶ Kaen jen yeizozogia jen onooma baananon uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama koolin laligoro mare kolooro iyanodeen baananon laligoro wangogianon anjon biwianon keno. ⁴⁸ Keno loqanon qen qen bimbimon nanngogi keno haamonon kenngiti, iikaan baagenja qen karo bimooro majakaka somata mogi. Goman aananon (3-6 kilok) iikaanonon Jiisasnon kaen injiima apu anjon qaganon riin riin gowokouruta onoonon kan unuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anjon qaganon riin riin karo ii iima “Kowe Songorinon kaja!” jen kanain qama silangi. ⁵⁰ Qama silama kuuyanon ii iima toroko mogito, Jiisasnon iikanondeen qaa bonjonda jen kokaen injoro,

“Alauruna, mono qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Neeno kajan. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaen jen yonoonon wanjonon uro haamonon goron qero. Goron qero jenengia ororo hononja mende aarugi. ⁵² Wala bered men sein unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianon gojono kaaniadeen aarun ragi. Kian.

Jiisasnon Genesaret laligon menqeeango gawon mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anjon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanjo mesaon sakasinon kemegi. ⁵⁴ Wanjo mesaon sakasinon kemegi ejembanon Jiisas

iikanondeen moma koton mug. ⁵⁵ Moma koton mun qaa angi men bobogarin mindimindiri sopa gomanjianon goman so liligogi. Liligogi moma kanain ji ejemba demberunon anjon onoma Jiisanon goman daen laligorotiwa so unuama kagi. ⁵⁶ Goman so, taon, miri me kuun mombaa uutanon kenotiwaa so ji ejemba unuama sombengianon ama onongi. Ama onoma Jiisaswaa selianon me malekuyaa susuyanon oosiriwombaaon welema mun laligogi. Oosirigiti, kuuya yononon mono qeangodaborogi. Kian.

7

Ambosakon yononon qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanjonon ano iikawaa boi tosaana Jerusalem sitinonka kagiti, iyononon Jiisaswaanon kan ajoroogi. ² Kamban iikanon Jiisaswaa gowokouruta tosaananon borogia mende songbama donhamo mende qen nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) ano Juuda ejemba tosaana kuuya yononon ambosakon yonoo siligia otaan laligogi. Kawaajon borogia wala songbama sororogongo nembanene nen laligogi. ⁴ Kaanagadeen gawononga me maaketnonga kawuti, iikanon wala apu koson arin konjoratingo nene oosirin laligogi. Kaanagadeen qambi, monjon ano komanene kuuya ii songbama hamo qen laligogi. Sili kaana kaana ii mamaga otaan laligogi.

⁵ Kawaajon Kana qaawaa kaparanjonon ano iikawaa boi yononon Jiisas kokaen qisin mug, "Goo gowokouruganon mono naambaajona ambosakonurunana yonoonon sili mende otaan borogia donhamo mende qen kilen nembanene men nenkeju."

⁶ *Kaen qisin mug kokaen injoro, "Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianon mono onoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere mon kokaen oorota eja,

'Ejemba tuun koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianon telambelan ama noma mongen koriganon angi eja.

⁷ Kaen ero noo waena een toontoon men mepeseen nomakeju.

Kana qaa kuma onombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.'

⁸ Aisaianon kaen ooro. Ono mono iikawaa so Anutuwaanon jojopan qaa gema qen ambosakonurugia yonoo siligia otaankeju. Ii mende sokonja."

⁹ Kaen jen kokaen injoro, "Onoangiaa siligia walaga otaawombaaon mono awaagadeen Anutuwaanon jojopan qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya mon ii kokaen: Mooseson kokaen jen koto, 'Nemun manja mono goda qen oromakeba,' ano 'Monjon manja me nemuna qasuaan mubaati, ii mono qegi komuwa.' ¹¹ Kaen jen koto, ono qaa ii uugun kokaen jenkeju, 'Monjon nemun manja ii kokaen irijowaa: Oo wosona mojen. Noo nanjonango iwoina buna qen aowaoragati, ii Anutuwaa taha mamatewowaajon gosin andaborowe bunayaa nanduna koloowaa. ¹² Monjon kaen irijoro sokombaa jeju.' Kaen jen somonjon mug nemun manja yorojon ilailaa mon mende toroqen oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaen ama onoangiaa nanamemengiaa siligia jen koton iikanon Anutuwaanon

* **7:6:** Ais 29.13 * **7:10:** Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

jojopan qaa qewagogi omaya koloon jangon qaomakeja. Ono iwoi kaanja ii mamaga amakeju.” Kaen jen meleema onono. Kian.

Eja uu ii nomaen tiloon riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnon ejemba tuun mombo onono kagi kokaen injoro, “Ono mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleengetga eja uutanon kemenkeji, iikanon tiloon mumambaajon amamaankejato, iyanaa uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ¹⁶ Monnon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

¹⁷ Jiisasnon kaen jen ejemba tuun onomesaon kema miri monnon uro. Uma raro gowokourutanon sareqaa iikawaa kaniaajon qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen injoro, “Oo alauruna, ono kaanagadeen momogia awaa mende koloojamaen? Nembanene iwoi seleengetga eja uutanon kemenkeji, ii tiloon mumambaajon amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanon mende kemenkejato, korojononon kemen seleengetga kamaankeja.” Jiisasnon qaa kaen jen iikanon nembanene kuuya ii men soraidabororo.

²⁰ Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Eja uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonga iwoi koi kaanja koloon koumakeja: Qaa bologa romonon serowilin ambombaajon momakeju. Iwoi yongoro men owen jenan men ejemba unugi komuwutiwaajon momakeju. ²² Oloŋkalu ambombaajon momakeju. Mengo mewombaa otoko amakeju. Bidaan jembooli ano angomokolon ambombaajon momakeju. Qaa saga jen uuduudu ambombaajon momakeju. Gejajuju ama goronoo ambombaajon momakeju. Sewaniki laligon gemaqeqe qaa jen Anutu mepaegowombaaajon momakeju. Jaba-arambaran ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanon mono ejemba uu wombogianonga kouma tiloon onomakeja.” Kian.

Keinan emba monnon kaparan koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnon waama Genesaret goman mesaon siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanon keno. Kema goman monnon uma bujuya monnon mobabotiwaajon buugia mejugoroto, kilen aasangoya laligomambaajon amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeen emba mon borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanon kan batanon kemen simin kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jen laligoro. Nemun manja ii Fonisiaga Siria prowins kanona. Iinon borataa uutanonga ome konjombaatiwaajon welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraana unuaginon nen timbirin ambuya. Kawaaajon merabora yonoo mirigianonga bered men kasu ononon mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana onoo qagia kasu qamakejon. Niinon wala Juuda ejemba ilaan onombe kantri tosaan ononon mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Pon, ii saanon movento, kasu meria yononon mono kaanagadeen merabora yononon nene remona nene dun baatanon kamaaro nenkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnon kokaen ijoro, “Qaa kaen jejanwaajon saanon moma gonjen. Ome iikanon mono keteda koi boraga mesaon kenja. Kawaaajon gii saanon kema.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianon keno omenon borata mesaoro duñanon ero iiro. Kian.

Jiisasnon eja mon meagoro.

³¹ Jiisasnon mombo Taia siti goman mesaon Saidon sitinon kema uugun misingon Ten-taon gomambaa biiwia uugun Galili apu angon kosianon karo. ³² Karo gejaduu eja mon qaaya qaomambaañon anoti, ii wama Jiisaswaanon kagi. Kan boria wañanon ambaatiwaañon qisin mugi. ³³ Qisin mugi eja ii wama ejemba tuun ii onomesaon monñen keni. Kema Jiisasnon boro susuya gejianon ama nama mombo iyañaa boro susuyanon sulaan neselañanon oosiro. ³⁴ Oosirin Siwenon uuro uro onongombo qama koolin iyañaa qaanon “Efata,” ananaa qaanon ‘Mono toowa,’ kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanon toori neselañanon lolooro qaaya awaagadeen jero. ³⁶ Jero Jiisasnon iikawaa bujuya ejemba injowubotiwaañon qotogon onono. Qotogon onoma kaparan kono yononon ii kaparan koma jen sein laligogi. ³⁷ Jen sein laligogi ejembanon newogia tegoro walingon kokaen jegi, “Iwoi kuuya awaagadeen amakeja. Gejaduu gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yonoo neselangia isano qaa jenkeju.” Kian.

8

Jiisasnon ejemba 4,000 nene unuagi.

Mat 15.32-39

¹ Kamban kanon ejemba tuun somatanon mombo ajoroogi. Nembanenega qaa laligogitiwaañon Jiisasnon gowokouruta onono iwaanon kagi kokaen injoro, ² “Niinon ejemba tuun koi yonoonon wosona mojen. Yononon niwo kan ween karon laligogi nembanenega qaondabororo iijen. ³ Yonoononga tosianon koriganonga kan laligogi niinon ‘Saanon gomangianon kembu,’ jemambo. Nene mende negi een wasin onombe kana batuyanon kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

⁴ Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi. “Balon qararanonkononon kokanon mononon mono daenkaya nembanene kaana mokolon tuunlelemba koi unuaginaga?”

⁵ Kaen ijogi kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 raja,” ijogi.

⁶ Ijogi Jiisasnon ejemba tuunlelemba ii namonon kemen rabutiwaañon jen koton onono kemen ragi. Kemen ragi bered 7 ii men Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onoma ejemba tuun so batugianon ambutiwaañon jero. Kaen jero iikawaa so ang. ⁷ Yonoonon sora boleboole tosia kaanagadeen raro. Ii kaanideen men kotuegon ejemba tuun so batugianon toto qen onombutiwaañon jen koton onono. ⁸ Jen koton onono onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 men kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyonoo jangogia ii 4,000. Negi wasin onono gomangianon kenji. Kian.

Boi tosianon angoletu iibombaañon kaparan konji.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenji iikanondeen gowokouruta yonowo wañanon uma distrik qata Dalmanuta kanon kenji. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanonkonon) tosianon iikanon kan Jiisaswo kanain jenonkooli ang. Qaawaa timbinon horowombaañon angobato men mun kokaen kaparan koma qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu mon asugiro iibona.” ¹² *Kaen jegi uutanon bimooro

* 8:11: Mat 12.38; Luuk 11.16 * 8:12: Mat 12.39; Luuk 11.29

osongonawo qero jero, “Oo ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, onjo mono naambaajon Anutuwaa aiwese asugiwaatiwaajon kaparan komaakeju? Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Anutunon aiwese kaana ii mende men qendeema onombaa. Qaago awawi!”

¹³ Kaen jen onomesaon mombo gowokouruta yonowo wangonon uma apu anjon koton leegen keugi. Kian.

Farisii ano Herod yononon woso kondun kaana kolooju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanon keuma samon mewombaajon duduugi bered motoongoda ii wangonon men ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisanon kokaen jen koton onono, “Onjo Kana qaawaa kaparankonon (Farisii) yonoo tomembounboun qaagia ano Herodwaa riki somban iikawaajon mono galengia mewu. Ii awaagadeen mende gosin gema qewuti een, iyoronon mono yiist kaana somariin men bolin onombaota.”

¹⁶ Jen koton onono qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi. “Berednana qaawaajon jeja me nomaen?”

¹⁷ Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injiowo, “Naambaajon berednana qaa jen amin moju? Noo kaniana ii naambaajon mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Uugejagianon gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kilen mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilen mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinon bered 5 ii ejemba 5,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 12,” ijogi.

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinon bered 7 ii ejemba 4,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajon kaniana ii mono kaaniadeen mende moma asariju me?” Kian

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisanon gowokouruta yonowo Betsaida taanon kagi. Kanon kan eja jaagoo mon wama Jiisaswaanon kouma borianon oosiriwaatiwaajon qama koolin mugi. ²³ Qama koolin mugi Jiisanon eja jaagoo ii borianon men wama miri seleengen keni. Kema sulaaya sulaan jaayanon ama boria wananon ama qisin muro, “Iwoi mon iijan me qaago?”

²⁴ Qisin muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeen injiibe kema kan nanju.”

²⁵ Kaen jero mombo borianon jaawoita oosiro toori tororo uuro asarin koto iwoi kuuya awaagadeen iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasin mun kokaen ijoro, “Gii goman mongen mende kembato, dindina geengaa gomanganon kema.” Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisanon Betsaida mesaon gowokouruta yonowo Sisaria Filipai taom-baa kosianon kenji. Kananon kema gowokouruta kokaen qisin onono, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii eja moroga koloojen?”

²⁸ *Qisin onono meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ ‘jenkeju ano tosanon

* 8:15: Luuk 12.1 * 8:18: Jer 5.21; Eze 12.2; Maak 4.12 * 8:28: Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8

toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga mon koloojan.’”²⁹ *Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon kokaen meleeno,

“Gii Anutuwaanon Hamoqege Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaen meleeno kania asuganon jegi monnon mobabotiwaajon songo kotakota ama onono.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnon gowokouruta kanain kokaen kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galej ano Kana qaawaa boi yononon mono gema qen qegi komuwaa. Komuro ween karoon tegoro koomunonga waabaa.”³² Jiisasnon qaa ii mende kolatin asuganon jero Piitonon iikanondeen horon mun goraayanon kema kanain qotogon muro. ³³ Qotogon muro eleema gowokouruta uun injiima Piito qotogon kokaen jen muro, “Gii qaa romongojan, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto, balon ejemba ano Satan siingiaga. Kawaaon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga togowa.” Kian.

Kraist otaawonatiwaa sewanja.

³⁴ *Jiisasnon ejemba tuun ano gowokouruta onono kagi qaa kokaen injoro, “Monnon noo gemananon kamambaaon moji, iinon mono iyanaa uuselaa siin kombompana bologa gema qero sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinon nii notaan kawa. ³⁵ *Monnon laaligoya iyanaaon angon koma iyanaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monnon balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunanaajon ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon kotiin laligowaa. ³⁶ Monnon goman goman yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uuwaa laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jen tegoro unayanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon mono uukoisoro mende men mubaa. Qaago toton! ³⁷ Anana kuuyanon mono ananaa downana mewombaaon amamaawon. ³⁸ Ejemba tuun tuun kamban kokanon balonon olonkalu ama singisongo tosaana ama laligonkeju. Monnon iyonoo batugianon noo qana ano noo Buna qaana men kamaan ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen iima tiwaa. Iinon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamaranana iima aarugi iinon eja me emba kaana mono injiima tiin onombaa.” Kian.

9

¹ Kaen injon kokaen jero, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosianon Anutunon bentoton kuuro kusunanon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi ii kolon asugiro iibuya.” Kian.

Jiisaswaa selianon letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onomesaon iyangia siri baana koriga monnon uma gbamenanon laligogi. Iikanon laligogi jaasewanganon nano Jiisaswaa sele tanaanon letoma morota kolooro. ³ Malekuyanon tualalakota asamaranawo kolooro. Balonon

* 8:29: Jon 6.68-69 * 8:34: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 8:35: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

* 9:2: 2 Piito 1.17-18

opo taana gbabulunon (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugun taaliro.

⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nononon kokanon uukorisoro mojon. Kawaajon nononon saanon kuun karoon mewona: Goojon mon, Mooseswaaajon mon ano Elaijawaajon mon.”

⁶ Gowoko yononon jenenjia mamaga ororo Piitonon “Nomaen jemaŋa?” jen qaa monjano.

⁷ *Qaa monjama nano kokolo tualalakota asamararaŋawo mononon kamaan umugayanon esuun onono iikawaa utanonga qa aro mon kokaen kolooro mogi, “Eja koi neenaa wombo merana koloaja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulaŋawo eleema uun monjama woi ii mombo mende iriigi Jiiasnondeen yonowo nano. Kiaŋ.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koloaja.

⁹ Baanongan roganon kamaan Jiiasnon kokaen jen koton onono, “Onono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba mon mende injowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yononon qaa ii uugianon anjon koma koomunonga waawaataa qaa iikawaa kania ii iyanjia qisin aon amin mogi. ¹¹ *Amin moma Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yononon qaa kokaen jenkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanon mono Siwenonga waladeen kamaan asugiwaa.’ Ii nomaembaajon jenkeju?”

¹² Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honaga koloojato, qaa mon koi mono naambaajon oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinon kokaen injomaŋa: Elaijanon mono kamaan asugiroto, iwaajon Buŋa qaa oogita ejiwaa so ejembanon ii iyanjiaa siingia otaan tondu ama mugi.” Kiaŋ.

Jiiasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yononon baanongan kamaan gowokouruta tosia yononon kan iwoi kokaen iigi: Kana qaawaa boi tosanon nama yonowo jenonkooli ano niinongiinon qaa jegi ejemba tuunlembenon liligon injiima nanji. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yononon Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarin kosianon kema joloŋa jegi. ¹⁶ Joloŋa jegi kokaen qisin onono, “Ononon naambaajon yonowo jenonkooli ama niinongiinon qaa jeju?”

¹⁷ Qisin onono tuungianonga eja mononon meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenon buuta muungun qaamuun men muro wama goonon kajeŋ. ¹⁸ Iinon kanon me kanon men utugon horon giliro kamaan qen buutanonga kokopa kamaaro iriŋa kijongon selianon mejugonkeja. Kaen kolooro kan goo gowokouruga welema onoma ome ii otaawutiwaajon injojento, yononon ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisengiawo. Mono kamban dawi onowo qaton unun laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaŋa. Ii mono wama noonon kawu.”

²⁰ Kaen jero wama iwaanon kagi. Kagi omenon Jiisas iima iikanondeen mera utugon orogon muro wolaza horon tama namonon qen poranporan

* **9:7:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22 * **9:11:** Mal 4.5; Mat 11.14

itagon semben aon ero buutanonga kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnon ii iima manja kokaen qisin muro, “Kamban dawiwaa so tani koi asugin mun kouro?” Qisin muro jero, “Ii mono melaayanondeen koloon muro.

²² “Ii men bolin mumambaajon indina indina gerenon me apunon metano kamban mamaga kemen qen qengadeen amakeja. Kaento, iikaanaa ku-usuna mon goonon eji een, mono kiankomun ilaan noromba.”

²³ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “‘Ku-usuna mon goonon eji een,’ jejan. Anutuwaa ku-usunanon mono ilawoila mombaajon mende amamaankeja. Monon Anutu moma laariwaati, iwaanon ilawoila kania kania saanon koloonkebaa.”

²⁴ Kaen ijoro mananon iikanondeen qama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanon looloria kolooja. Momalaarina mono men kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasongoyanon bobogarin kagi injiima iikawaajon ome ii kokaen jen muro, “Gii qaamuun ano gejaduwaa omeya, niinon jen koton gonjen: Gii mono eja koi mesaon kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jen muro qama silama mera ii utugon uulanawo orogon muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaana koloon ero mamaganon ii iima “Wosoya tegoja!” jegi. ²⁷ Kaen jegito, Jiisasnon borianon men kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaen nano Jiisasnon miri uutanon uro gowokourutanon angiodeen rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononodeen otaawombaajon amamaajona?”

²⁹ Qisin mugi kokaen injoro, “Ome tania kaana ii mono qama koolin nene singi laligon saanon otaawona. Iwoi morota mon anin mende kouma kembraa.” Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buna jero indin woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnon gowokouruta yonowo goman balon ii mesaon kema Galili prowins uutanon liligon naa gomanon laligogiti, ii monon mobaatiwaaajon togoro. ³¹ Ii togon gowokouruta kuma onomambaajon olon kengi. Kananon kema qaa kota kokaen injoro, “Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba yonoo borogianon ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro ron kongi ween karon kolooro koomunonga waabaa.”

³² Qaa kota kaen injoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaajon kokodundun angi. Kian.

Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaen kema Kaperneam taanon kougi. Kanon kouma iyanaa miri uutanon uma gowokouruta kokaen qisin onono, “Ono kananon kan naa qaaga amin mojuya?”

³⁴ *Yononon kananon kan ‘Moronon uuta kolooja?’ jen ii angiodeen amin moma kagi. Kawaajon qisin onono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnon kemen rama gowokouruta 12 onono kagi kokaen injoro, “Monon uuta laligomambaajon mobaati een, iinon mono kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta koloon tosaana kuuya welen qen onomakeba.” ³⁶ Kaen injon naamade melaa mon men batugianon ano nano. Nano borianon men tawoyanon ama kokaen injoro, ³⁷ * “Monon naamade koi kaana mon noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon

* **9:34:** Luuk 22.24 * **9:35:** Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26 * **9:37:** Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

mono nii koma horon nombaa. Monjon kaen ama nombaati, iinon niigadeen qaagoto, mon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kian.

Jiisanon gwokouruta mindingon onono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jonon Jiisas kokaen ijoro, “Boi, nononon eja mon ananawo mende liligonkeji, iinon goo qanon omejiilan konjoma onono iinin. Iinon nonowo mende qokotaan laligonkejiwaajon ama nono ii qotogon munin.”

³⁹ Kaen ijoro Jiisanon jero, “Ii mono mende qotogon mubu. Monjon noo qana qama angoletu meji, iinon mono iikawaa gematanon noo gemaqeqe qaa afaankota jemambaajon amamaawaa. ⁴⁰ *Monjon mende qotogon nonomakeji, iinon mono ananaa arenonon laligoja. (Kawaajon noo alauruna tosia ii angosisiri mende men onombu.) ⁴¹ *Ii mono nangon onongi Anutunon iikawaa turuna onombaa. Monjon Kraistwaa qatanon iwaa buna koloojutiwaajon ama apu qambi newutiwaa onombaati, Anutunon mono iikawaa turuna meleema mubaa. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Nangon onombuti, iyononon mono turuna mewuya.” Kian.

Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

⁴² Jiisanon qaa kokaen jero, “Merabora koi kaana moma laarin nonjuti, monjon iyonononga mon kongoroya ama muro singisongu ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona mono nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonon kowe biiwianon giligi mendungoro kemebabo, iikanon mono afaana koloon muro tani koloonaga. ⁴³ *Kawaajon borongan singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo borodomon laligon laaligo kombomana mokolon oompelelen mokoloowagato, boroga woiwo laligon kanagen gere sianon kemebabo. Sia gereya ii kaman monjon mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monjon mende bogowaa.’

⁴⁵ “Kaanagadeen kanaganon singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo kanadomon laligon laaligo kombomana mokolon oompelelen mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁶ Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monjon mende bogowaa.’

⁴⁷ *“Kaanjadeen jaaganon singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligon Anutuwa bentotonon keema oompelelen mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁸ *Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monjon mende bogowaa.’

⁴⁹ “Gere sia iikanon ejemba kuuya ii sii kaana gere bolanon dalasisi onjoogi siimboboloya mobuya.

⁵⁰ *“Sii ii awaa koloojato, siinon naana mesaowaati een, ii mono nomaen meagogi naana mombo koloonaga? Ono kaanjadeen uumotoongu

* **9:40:** Mat 12.30; Luuk 11.23 * **9:41:** Mat 10.42 * **9:43:** Mat 5.30 * **9:47:** Mat 5.29
* **9:48:** Ais 66.24 * **9:50:** Mat 5.13; Luuk 14.34-35

laaligowaa aina mesaowubo. Kawaajon Siwe siigia mesaowubotiwaaajon mono galengia men batugianon luae qen aon laligowu.” Kianj.

10

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

¹ Jiisasnon waama Kaperneam goman mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. Karo ejemba tuunlembenon mombo iwaanon ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

² Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosanon iwaanon kan qaawaa timbinon horowombaa angobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon embia mesaowaati een, iikanon Kana qaa uguwaa me qaago?”

³ Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Moosesnon iikawaa qaaya nomaen jen koton ononota eja?”

⁴ *Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia oonngo embia saanon mesaowaa. Moosesnon kaen jen kotorota eja.”

⁵ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Iinon mono uugia kotigaaajon ama jenkooto kaen oon onono. ⁶ *Oon ononoto, Anutunon kanakanaiyanon ilawoila kuuya mokoloroti, kaman iikanondeen ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokolon onono. ⁷ *Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro ⁸ yoronon sele motoonngo kolon laligowao. Kaen kolon toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonngo kolon laligowao. ⁹ Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnon kaen jen onoma miri uutanon uro gowokourutanon qaa iikawaajon mombo qisin mugi. ¹¹ *Qisin mugi kokaen injoro, “Eja mononon embia otaan emba mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa. ¹² Kaanagadeen emba mononon loya otaan eja mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa.” Kianj.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17

¹³ Ejemba tosanon merabora boloboolo unuama Jiisasnon onoosiriwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon onongi. ¹⁴ Kaen angito, Jiisasnon ii iima uuta boliro kokaen injoro, “Merabora melaa mono onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanja ii bentotonja buja qen onombaa. Kawaajon ii mende somonjon onombu. ¹⁵ *Niinon qaa honja mon kokaen injowe mobu: Mononon Anutuwaati bentotonja ii merabora kaanja buja mende qen aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaen jen tawoyanon ama doonjon onoma boria wangianon ama kotuegon onono. Kianj.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30

¹⁷ Jiisasnon kanain kana kemambaa ano eja mononon bobogarin iwaanon karo. Kan batanon kemen simin kuma kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanja buja qen aowenaga?”

* **10:4:** Dut 24.1-4; Mat 5.31 * **10:6:** Jen 1.27; 5.2 * **10:7:** Jen 2.24 * **10:11:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **10:15:** Mat 18.3

¹⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Noojon ‘Boi awaa,’ ii naambaajon jejan? Anutu motoongoyanon awaa kolooja. Eja monjon ii kaanja awaa mende kolooja. ¹⁹ *Gii jojopon qaa koi modaborojan:

‘Mon mono mende gena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mono yongoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugon yongoro mende mewa. Nemun manja mono goda qen oromakeba.’

²⁰ Kaen ijoro moma kokaen jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanonga tenj koma laligon waabe.”

²¹ Kaen jero Jiisasnon uun iima uuwomboyanon jopagon mun kokaen ijoro, “Gii mono motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajon ana monej karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata totoon (milyon Kina kaanja) ii Siwe gomanon enj gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²² Jiisasnon kaen ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajon ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaon keno.

²³ Mesaon keno Jiisasnon uuro kema karo gowokouruta kokaen injoro, “Oyei! Ejemba monej hinagiawo yononon mono Anutuwaa bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaen injoro gowoko yononon ii moma walingogito, Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Guanuruna, ejemba daen yononon monej hinagia moma laarinkejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimana: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwaa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon amamaawuya.”

²⁶ Kaen injoro moma aarun tililingon iyangiaajon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloona?”

²⁷ Kaen jegi Jiisasnon uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii angobato menj osin amamaankejuto, Anutunon kaen mende amakeja. Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaaajon mende osin amamaankeja.” Kian.

Jiisaswaa gawon memewaa turuna

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, “Moba, nononon ilawoila kuuya mesaon gii gotaan kanin.”

²⁹ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Monjon noo ano Oligaa Bunawaajon ama iwoi mon mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanja, meraborata me gawon molalena ii onomesaoro Anutunon mono iikawaa tawaya uugun meleema muro seiwaa. ³⁰ Monjon iwoi ii mesaoroti, Anutunon mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanjaa bunja koloowaa. Balombaa laaligonon sisiwerowero uutanon laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunman, merabora ano gawon molalena ii mono kitianon koloon mubaa ano kamban kanagenanon laaligo kombon tetegoya qaa bunja qen aowaa. ³¹ *Kaen koloowaato, uuta onoononga mamaganon kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonoononga mamaganon uuta koloowuya.” Kian.

Komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro. *Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34*

* **10:19:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20 * **10:31:** Mat 20.16; Luuk 13.30

³² Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem sitinoŋ ubombaajoŋ baloŋ kana kenŋi. Jiisasnoŋ wala keno gowokourutanoŋ gematanoŋ kema walingogi ano ejemba gemagianoŋ kagiti iyoŋonoŋ mono toroko mogi. Kaen anŋi Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii mombo horoŋ oŋoma kanain kuma oŋono. Iwaanonoŋ iwoi koloowaati, qaa ii jeŋ asarin kokaen injoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem uboŋa. Iikanoŋ moŋnoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa memelolo meŋ muro jigo gawoŋ galen ano Kana qaawaa boi yoŋoo borogianoŋ kemebaa. Yoŋonoŋ komuwaatiwaa qaaya jeŋ tegon waba gawman yoŋoo borogianoŋ oombuya. ³⁴ Ooŋgi mepaegoŋ sulaapan qeŋ ooli waayawonoŋ qetaalin talungowuya. Qetaalin talungoŋ qegi komuwaa. Komuŋ weeŋ karoŋanoŋ koomunoŋga waabaa.” Kian.

Jeims Jon yoronoŋ iwoiwaajoŋ weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnoŋ kaen injoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yoronoŋ iwaanonoŋ kema kokaen ijori, “Boi, noronoŋ iwoi mombaajoŋ welema gonjoti, ii norombagiwaajoŋ moŋo.”

³⁶ Ijori qisin orono, “Oronoŋ naa iwoi ama oromaŋatiwaajoŋ moŋao?”

³⁷ Qisin orono kokaen ijori, “Giinoŋ saanoŋ jeŋ kotona noro goo asamaranoŋ eu uma moŋnoŋ boro dindingoŋ ano moŋnoŋ boro qaniganoŋ rama iwoi kuuya galen kombonaga.”

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnoŋ kokaen irijoro, “Oronoŋ iikawaa kania mende moma yagon welenjao. Niinoŋ qambi aasonawo nemaŋati, oronoŋ ii saanoŋ neŋ siimbobolo mobaota me qaago? Joŋkowororo noŋbanoŋ mulu meŋ nombuti, oronoŋ ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanoŋ mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii oŋanoŋ. Niinoŋ qambi aasonawo nemaŋati, oronoŋ ii kaanjadeen newaota ano joŋkowororo noŋbanoŋ mulu meŋ nombuti, iikanoŋ mono oro kaanagadeen mulu meŋ orombuya. ⁴⁰ Meŋ orombuto, noo boro dindinoŋ me qaninoŋ moronoŋ rabaati, niinoŋ qaa ii jeŋ kotomaŋatiwaa so qaago. Anutunoŋ duŋ woi ii daen yorojoŋ mozozoŋgoroti, ii mono iyorojoŋ orono niwo rama iwoi kuuya galen komakeboŋa.” Kian.

Galen hoŋanoŋ mono welenqeŋe koloŋa.

⁴¹ Jeims Jon yoronoŋ kaen weleni alauruta 10 yoŋonoŋ ii moma kanain uubologa mogi. ⁴² *Kaen mogito, Jiisasnoŋ oŋono kagi kokaen injoro, “Namowaa kantria kantria yoŋoo jawingianoŋ galen koma oŋomboŋatiwaajoŋ jeŋuti, iyoŋonoŋ mono eja poŋ taniŋaen ama oŋomakeju. Yoŋoo somatagianoŋ mono qaa jeŋ koton ejemba mindingoŋ oŋoma kusungia qendeemakeju. Oŋo kaniagia ii saanoŋ moŋo. ⁴³ *Oŋoo batugianoŋ sili iikaanŋa koloowaboto, moŋnoŋ oŋoo batugianoŋ somatagia koloomambajoŋ moŋi, iinoŋ mono welen qeŋ oŋoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeen moŋnoŋ oŋoo batugianoŋ uuta laligomambaa moŋi, iinoŋ mono kuuya oŋoo newo baagianoŋ laligoŋ welenqeŋegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono kaanagadeen sili kaanŋa qendeema iyaŋa welen qeŋ mubutiwaajoŋ ama mende kamaaroto, welen qeŋ oŋoma ejemba kuuya oŋoo dowegia memambajoŋ ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

* **10:38:** Luuk 12.50 * **10:42:** Luuk 22.25-26 * **10:43:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jeriko sitinoŋ kagi. Kaŋ siti ii mesaowombaajoŋ anŋi ejemba tuunlembenoŋ oŋotaan gemagianoŋ kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinoŋ moneŋ ano nene mubutiwaajoŋ welema oŋoma kana goraayanoŋ raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanain kokaen qaro, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomun nomba!”

⁴⁸ Kaen qaro mamaganonŋ qaa bogoro rabaatiwaajoŋ qotogonŋ mugito, iinoŋ kaparanŋ koma qaro. “Deiwidwaa gbilia, giinoŋ mono kiankomun nomba!”

⁴⁹ Qaro Jiisasnoŋ moma doronŋ ama kokaen jero, “Saanoŋ qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Goojonŋ qaja. Kawaajoŋ mono satiinŋ qena kamaaro waama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegonŋ gilinŋ porasak waama nama Jiisaswaanonŋ keno.

⁵¹ Keno kokaen qisinŋ muro, “Alana, niinoŋ naa iwoiga ama gomanatiwaajoŋ mojanŋ?” Kaen qisinŋ muro jaagoo ejanonŋ jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaajoŋ mojenŋ.”

⁵² Kaen jero Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Momalaariganonŋ mono menŋ qeaŋgonŋ gonja. Mono saanoŋ kamba.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeenŋ tooro uunŋ gemagianonŋ Jiisas otaanŋ keno. Kianŋ.

11

Jiisas Jerusalem uro mare konŋi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem siti dodowiŋ Betfage ano Betani gomanŋ woi kosogaranonŋ kaŋ Oil gere baananoŋ uma gowokowoita woi wasinŋ oromambaajoŋ ama ² kokaen irijoro, “Gomanŋ bagiaagenŋ raji, mono iikanonŋ kembao. Kema iikanonŋ keuma donŋi melaa kasanonŋ somonŋgogi nanŋi, ii iikanondeenŋ mokoloowaota. Ii donŋi sagbiliaga, eja mononŋ qaganonŋ mende rarataga. Ii mono isama menŋ koi kawao. ³ Aisni mononŋ ‘Naambaajoŋ kaen anjao?’ jenŋ qisinŋ orono kokaen ijowao, ‘Ponŋnaranonŋ iikawaajoŋ amamaanŋ jero kajota kambanŋ mende koriro mombo meleeno kawaa.’”

⁴ Kaen irijonŋ wasinŋ orono kema donŋi sagbilia kana goraayanoŋ miri mombaa nagu qaa ootanoŋ kasanonŋ somonŋgogi nano mokolonŋ isani.

⁵ Aisni eja tosia iikanonŋ nanŋiti, iyonononŋ iriima kokaen qisinŋ oronŋi, “Hei, nomaenŋ nambojenŋ donŋi melaa isanjao?”

⁶ Kaen qisinŋ oronŋi Jiisasnoŋ irijorotiwaa so jeri moma “Saanoŋ menŋ kembao,” jegi. ⁷ Jegi menŋ Jiisaswaanonŋ kari malekugia qetegonŋ donŋi melaawaa qaganonŋ anŋi uma raro. ⁸ Kaen rama keno ejemba jaasoŋgoyanoŋ goda qenŋ malekugia qetegonŋ kana somatanonŋ tambonŋi tosiانوŋ balonŋ korianoŋ kema gere seŋa memburaŋtinŋ tambonŋi. ⁹ *Tambonŋi ejemba wala koma horonŋ kenŋiti ano gematanonŋ otaanŋ kagiti, iyonononŋ kokaen jenŋ qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepesejoŋ. Pombaa qatanonŋ kawaati, Anutunonŋ mono ii kotuegonŋ muba. ¹⁰ Ambonana Kinŋ Deiwidnoŋ kantri totonŋ koma galenŋ koma oŋonoti, kambanŋ iikaananoŋ mono mombo kaŋ nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabuŋaga mepeseeninŋ euwaa euyanoŋ uja. Oowe oowe!”

* 11:9: Ond 118.25-26

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj liligonj ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaanj gowokouruta 12 yonowo jigo mesaonj Betani gomanonj kema egi. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororongoro.

Mat 21.18-19

¹² Enj umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani gomanj mesaonj kenji Jiisasnonj nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komunj uuro keno fig gere monj* senjowo nano iiro. Iima “Senj uutanonj honj raro mokoloon newenaga,” jenj fig gerewaa kanaanonj keno. Kenoto, honj kabanjanonj mende torirotiwaajonj senjagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jenj muro, “Monjonj mono honj mombo mende newa.”

Kaen jenj muro qaa ii gowokourutanonj mogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligonj Jerusalem sitinonj ugi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiuro esuhina sewanja mewutiwaajonj anji sewanja megiti, ii kaninj konjoma onono kamaagi. Monenj utekute ejemba yonoo raragia metaama meleeno kenji. Kaanagadeen kewo sewanja mewutiwaajonj angiti, iyonoo dunj raragia ii kaanjadeen riitano kenji.

¹⁶ Sombenj kowoga kotonj iwoi elaanj keuma kaamawaa kania ii somongoro.

¹⁷ *Iikaen ama kuma onoma kokaen injijoro, “Aisaianonj qaa monj kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono gomanj gomanj kuuya yonoo qamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onononj ii utegogi kikekakasililinj eja yonoo kobaa kaanja kolooja.”

¹⁸ Kaen injijoro ejemba tuunj kuuya yonononj iikawaajonj newogia tegoro waliogogi. Kawaaajonj jigo gawonj galenj ano kana qaawaa boi yonononj ii moma Jiisaswaajonj toroko moma aminj moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jeninj qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta yonowo siti mesaonj seleengenj kema egi. Kianj.

Fig gerenonj gororongoro iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ Enj umugawodeen waama kanaanonj kema fig gere ii uuguwombaaajonj ama gere ii iigi tiitawo gororongonj nano. ²¹ Nano Piitononj Jiisaswaanonj qaa romongonj kokaen ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororongonj nanja.”

²² Ijoro Jiisasnonj kokaen meleeno, “Anutu momalaarinj ii mono pondan menj laligowu.” ²³ *Niinonj qaa honj monj kokaen injijowe mobu, “Monjonj qaayaa honj koloowaatiwaajonj uuwoi mende moma baanja kokawaa toyaaajonj kokaen jenj kotonaga, ‘Mono baanja koi qetegonj waama kema kowenonj amba.’ Kaen jenj kotonj Anutu moma laariro honj mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaaajonj niinonj kokaen injijowe mobu: Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya bunj qenj aodaborojoni, iikaen moma laarigi mono bunjagia koloowaa. ²⁵ *Ono nama Anutu qama kooligi monjonj aliaa koposowaajonj uubologa mobaati eenj, koposoya ii mono mesaowu. Kaen ambuti eenj, onoo Manjia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjadeen onoo singisonjogia mesaowaa. ²⁶ (Ono tosaanja yonoononj singisonjo

* **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi kota ainjowo kolooro mamaga nenj laligogi. * **11:17:** Ais 56.7; Jer 7.11 * **11:23:** Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * **11:25:** Mat 6.14-15

mende mesaowuti een, onoo Mangia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjadeen onoo singisonjogia mende mesaowaa.)” Kianj.

Jotamemeya yonononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnonj gowokouruta yonowo mombo Jerusalem sitinonj ugi. Uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema karo jigo gawonj galenj, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonononj iwaanonj kougi. ²⁸ Kouma kokaenj qisinj mugij, “Gii kokanonj iwoi anjanij, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Ii mewagiwaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

²⁹ Qisinj mugij kokaenj meleema onono, “Niinonj kaanagadeenj qaa monj qisinj onomanja. Ii meleema nonjii niinonj kaanagadeenj morononj ku-usunj nono ilawoila koi amakejenj, ii injjomanja. ³⁰ Jononj ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii dakaya mero? Siwe Toyanonj muro me bolonj toyanonj mugij? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaenj meleema onono batugianonj aminj moma kokaenj jegij, “‘Ku-usunjanonj Siwenonja asugiro,’ kaenj jewonjati eenj, iinonj mono kokaenj jewaa: ‘Onononj mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugij?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonj ejemba yonoononja asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanonj Jombaajonj ‘Onanonj gejatootoo ejaga kolooja,’ jegitiwaaajonj ama ejemba tuunj yonoojonj toroko moma ii jewombaajonj amamaagi. ³³ Kawaajonj “Ii mende mojonj,” meleengij. Kaenj meleengij Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Kaenj ano niinonj kaanagadeenj ilawoila koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomanja.” Kianj.

12

Wain kasa gawonj galenj bologa yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹ *Jiisasnonj kanainj ejemba sareqaanonj kokaenj injjoro, “Eja monjonj wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj risuaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii menj wain yongoro mewubotiwaaajonj galenj meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galenj tosaanja mokoloonj onoma kokaenj injjoro, ‘Mono gawonj menj honjaa bakaya onjonganja menj bakaya toya nii nombu.’ Kaenj jenj somonjonj gawonj ii borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema laligoro. ² Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja (gbani 5) toriro iikanonj welenjeqeya monj wasinj muro galenj yonoononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaaajonj jero. ³ Jeroto, galenj yonononj ii menj somonjonj koobinonj qenj otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanonj welenj eja monj wasiro yonoononj keno wana qosoma gamu qenj mugij. ⁵ Kawaa gematanonj welenj eja monj mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeenj eja tosaanja mamaga wasinj onono tosia koobinonj sagorogoro ununj tosia unugi komugij. ⁶ Kaenj anjii wain gawonj toyanonj qaa monjgama jero, ‘Neeanaa wombo merana motoonjgo iikayadeenj laligoja. Ii mono goda qenj mubuya me nomaenj?’ Kaenj jenj konoga kianj meria wasiro yonoononj keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianonj kokaenj jegij, ‘Iinonj mono borosamoya kokawaa toya koloojaa. Ayo, mono menj qeninj komuro wain kasa gawonj kokanonj mono ananaa bunja koloojaa.’ ⁸ Kaenj jenj qelanjinj menj somonjonj qegi komuro qamoya gawonj sopa seleenjenj hagogij kemero.

* **12:1:** Ais 5.1-2

⁹ “Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ambaa? Iinon mono anjo kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokoloon onoma wain kasa gawonaa ii yonoo borogianon ambaa. ¹⁰ *Buña Terenon qaa koi weengogi me qaago?”

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombaña kolooro mokoloogi. Iikanon riiro mirinon mono riima kamaan kombaa.

¹¹ Pononon tando ii kuuro jaanananon iinin qabuñayawo kolooro walingonkejon.”’

¹² Jiisasnon kaen injoro galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi. “Sareqaa ii mono nonoojona jeja.” Kawaajon ii men somongowombaajon mogito, ejemba tuunlelemba yonoojon toroko moma amamaan mesaon kenji. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yononon Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasin onoma kokaen injogi, “Ono mono Jiisaswaanon kema qisin qaawaa timbinon horon gbadoon mubu.” Kaen injogi Jiisaswaanon kagi.

¹⁴ Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi, giinon eja hona koloojani, nono ii mojon. Giinon ejemba tosia mende inisosoron tosia mende qetama onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kawaajon kuun gonggi mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindina iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen mindingon nonomakejan. Kawaajon nono siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago? Ii anin sokonja me qaago?”

¹⁵ Kaen ijogi arengia qolonmolongoya ii moma koton kokaen injoro, “Ono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato men nonju? Saanon silwa monen mon men kagi iiman.”

¹⁶ Kaen injoro ii men kagi kokaen qisin onono. “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaen meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaen injoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buña munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo eji, ii mono Anutuwaa buña gewu.” Kaen injoro iwaajon mamaga walingogi. Kian.

Koomunonga waawaataa angobato men mug.

Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jen laligogi. Yonoononga tosianon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mug, ¹⁹ * “Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja,

‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komun maloya een mesaoro koganon saanon maloya ii men gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.’

²⁰ “Moba! Kaman mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. ²¹ Komuro koganon maloya ii men laligon kaanagadeen gbilia qaa een komuro. Komuro koga mon iwaa gematanon iikanon emba iikayadeen men laligon een komuro.

²² Kaanadeen daremun 7 kuuya yononon emba motoongo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanadeen komuro. ²³ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’

* **12:10:** Ond 118.22-23 * **12:18:** Apo 23.8 * **12:19:** Dut 25.5

jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati eenj, emba motoongo ii embagiaga megilaligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁴ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injoro, “Ono qaa jen soaju. Uumeleembaa Buja Tereya ano Anutuwaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ²⁵ Onanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaana koloon laligowuya. ²⁶ *Mobu! Komugiti, iyononon gbilinj waabutiwaa qaaya ii Mooseswaa Buknon kokaen eja: Soman bambanon gere bolanj asuginj mende jen kotoroti, ono sundu ii weengogi me qaago? Anutunon iikanon Mooses kokaen ijoro,

‘Niinon Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongja laligonj waama laligojen.’

²⁷ “Isi wanjale karoonj yononon Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Anutunon koomuya yonoo Pongja qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga kolooja. Oo Sadiusi (Jigo gawombaa kaparanjonkonj paati) onj mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaen meleeno.

Jojoban qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

²⁸ *Jiisasnon Sadiusi (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonowo amin moma jen sororogonj meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja monon moro. Iikaanj moma jaasewananon kouma kokaen qisinj muro, “Jojoban qaa kuuya iikanonga wana somata ii nomaen?”

²⁹ *Qisinj muro meleeno, “Wana somata ii kokaen,

‘Israel kanageso mobu! Anutunonj motoongo ananaa Ponnana kolooja. Bensakonj iwoi mononj qaago.

³⁰ Kawaaajonj uugabaga, unaga, roromongoga ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uunonj jopagonj munj laligowa.’

³¹ *“Jojoban qaa iikawaa alia ii kokaen,

‘Geenga jopagonj aonkejani, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa,’

Jojoban qaa mononj mono qaa woi ii mende uruuguja.”

³² *Jiisasnon Kana qaawaa boiyaaajonj kaen meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindinja jejanj. Anutunonj motoongo kolooja. Bensakonj iwoi mononj qaago.

³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uujopagonj munj laligowa. Ano geenga jopagonj aonkejani, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa. Jojoban qaa woi iikanonj wana somata koloojao. Ii tenj kombagi, iikanonj mono siimolonj kuuya ano nandunj mamatewoo tosia unuuguja.” ³⁴ Kaen ijoro Jiisasnon uuroromongoya moro sokono kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa bentotonon keumambaa dodowijan.” Kaen aminj mori ejemba kuuya yonononj Jiisas toroqenj qisinj mubombaaajonj kokodundunj ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponga ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnon jiwowonj jigononj nama Buja qaa kuma onoma kokaen qisinj onono, “Kraistonj kinj Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yonononj

* 12:26: Eks 3.6 * 12:28: Luuk 10.25-28 * 12:29: Dut 6.4-5 * 12:31: Lew 19.18 * 12:32: Dut 4.35 * 12:33: Hoos 6.6

qaa ii nomaembaajon jenkeju? ³⁶ *Deiwidnon anjo Unja Toroyanon sololoon muro kokaen jero,

‘Anutunon nama noo Ponna kokaen ijoro: Giinon mono kan noo boro dindinanon rana niinon kamban biiwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon ama onomaŋa. Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi rabaga.’

³⁷ Deiwidnon anjo kaen jen qata ‘noo Ponna jeja.’ Ponna jen mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kaen jero ejemba tuunlelemba yononon Jiisaswaa qaayaa siinŋa moma geja anŋi. Kianŋ.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galen meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnon kuma onoma toroqen kokaen injoro, “Ono mono kana qaawaa boiya yonoojon galen men laligowu. Yononon maleku koriga mouma kema kan qendeema onombombaaajon momakeju ano maaketnon me kananon ejemba injigi jolonŋia jewutiwaajon momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaaqeqeyanon eu rabombaaajon siinŋa momakeju ano jejelombanon dun jaaya iikanon jegenjegen rabombaaajon momakeju. ⁴⁰ Yononon malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunŋagia koloowaatiwaajon qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon qenkeju. Kawaaajon Anutunon qaagia jen tegon ironŋa uutaga meleeno qagianon ubaa.” Kianŋ.

Emba malo mononon nandun honŋa ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnon jiwowon jigonon nandun katapa somataa gematanon raro ejembanon monen iikanon anŋi kemero uun injiuro. Ejemba qabunŋa ano esuhinagiawo mamaga yononon kouma kina monen mamaga anŋi kemero. ⁴² Anŋi kemero malo wanaya mononon kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaanŋa ano kemero. ⁴³ Jiisasnon ii iima gowokouruta koma horon onoma kokaen injoro, “Niinon qaa honŋa mon kokaen injiowe mobu: Malo wanaya koi kanon nandun anŋi, ii mono tosaanŋa kuuya yononon iwoi katapanon anŋi kemeji, iikawaa soya uugun anja. ⁴⁴ Kuuya yononon monenŋia mamaga en onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboron een totoonkota laligowaa.” Kianŋ.

13

Jiwowon jigonon kondemondeneen koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokouruta yonoononŋa mononon kokaen ijoro, “Boi iiba! Jigowaa toton uutanon miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanon men kaiterenon menjerenŋogita awaasari nanja.”

² Jiisasnon ii moma qaa kokaen meleeno, “Jigowaa toton uutanon miri somata waanŋiawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeenŋi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala qen saoyagadeen ewaa.”

Kakasilinŋ ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baanŋanon uma leegen endu jiwowon jigonon nanoti, ii iima ragi. Iikanon rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yononon Jiisas

* 12:36: Ond 110.1

iyanagadeen horon kokaen qisin mugi, ⁴ “Boi, qaa jejani, iikawaa hona mono naa kambanon asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanain asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon jena mobonja.”

⁵ Kaen qisin mugi kanain kokaen injoro, “Monon angomokolon ano jinjaun qen kembubotiwaajon mono galengia men aon laligowu. ⁶ “Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁷ Ono manjawaa bujuya ano otona kolooro momakebuya. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaanja ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambanonon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa. ⁸ Kantri monon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombaajon waabuya. Balonja balonja kanon nan somasomata men namo qonjoma meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodi gomanja gomanja asugin en ubaa. Iwoi kaanja ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Namowaa kambanonon mono iikawaa so kanaidaboromambaajon ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onon galengia awaagadeen men aon laligowu. Ejembanon onon horon qaa jakeyanon onooma qamakooli mirigianon qaa gawon men koobinon unuwuya. Tosianon noojon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjon jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Bunja koi mono waladeen namonon kantria kantria kuuya yonoojon jen seidaborogigo namowaa kambanonon iikawaa gematanon tegowaa. ¹¹ Horon unuama qaa jakeyanon onoongi nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Unja Toroyanon aua iikanondeen qaa onombaati, mono ii jewu. Onoangiaa uugiaajon qaa mende jewuto, Unja Toroyanon mono uugia sololoooro qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya monon daremunja uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon onon qegi komuwaa. Kaanagadeen ama monon meraboraanja memelolo mero komuwaa ano meraboraanja yononon nemunmanjurugia qetama onoma jegi unugi komuwuya. ¹³ * Kantria kantria yononon noo qanaajon ama kazi ama onon laligowuyato, monon kaparan koma kotiinj bon qen nama laligoro namowaa kambanonon tegowaati, iinon mono oyanboyan bunja qen aowaa.” Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondoen uuduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ * “Kanagen tosiannon kan kondemondoen ama iwoi anjonjayawo jigonon mende aambaa so ii alatanon angi nano iibuti, kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misinjon horon baananon kumbu. Qaa koi weengowaati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁵ * Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan iwoiya memambaajon miri utanon mende uba. ¹⁶ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajonon yononon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaajon iwoi ii kon haamo kambanonon mende koloowaatiwaajon qama koolinkebu. ¹⁹ * Kamban iikanon kakasililinj jekania boorongia koloowaa. Kakasililinj soya kaanja ii wala eenanon kamban monjen mende koloon ero. Anutunon

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12 * **13:13:** Mat 10.22 * **13:14:** Dan 9.27; 11.31; 12.11

* **13:15:** Luuk 17.31 * **13:19:** Dan 12.1; Ais 7.14

iwoi kuuya mokoloroti, kambañ iikanondeen kanain kambañ kokaamba laligon waama kambañ biiwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kambañ monon mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolin laligonkebu. ²⁰ Ponon konajilin kambañ ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyañajon meweengon ononoti, iyonoojon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.

²¹ “Kambañ iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ ano ‘libu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.’ Monon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoleto ano aiwese jaamorota megil etombuya. Kaen letongi Anutunon ejemba iyañajon meweengon ononoti, ii kaanagadeen enkalolon men onombutiwaa angobato men kaparan kongi jinjaun qewubo. Ononon galengia awaa-gadeen men aon laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen kuuya injowe moju. Ii wala jejeniwaaajon ii mono uuwombogianon ama galengia men aon laligowu.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

²⁴ * “Kakasililin ii tegoro kambañ iikanondeen ween jaayanon injan kono koinon umun kombaa. ²⁵ *Sengelao yononon sombinonga tegon kamaawuya ano sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anji soowaa. ²⁶ *Kambañ iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamaranana iibuya. ²⁷ Kan Siwe gajobauruta wasin onono yononon ejemba Anutunon iyañajon meweengon ononoti, ii balon goraaya leelee, eugen emugen iikanondeen kopepereen onombuya.” Kian.

Noron gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

²⁸ “Ono mono noron gere iima tania romongon sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Ween kambañ dodowija.’ ²⁹ Ononon kaanideen aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Jiisanon mono nagunon dodowija.’ ³⁰ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambangianon koloowaa ³¹ Sombin ano namo yoronon goron qewaotato, noo Buna qaananon mono mende aliwaa.” Kian.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monon mende moja.

Mat 24.36-44

³² * “Siwe gomambaa Eja honanon naa kambanon kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monon mon mende moja. Siwenon gajoba yononon ii mende moju. Anutuwa Merianon kaanideen ii mende moja. Ama anodeen ii moja. ³³ Naa kambanon asugiwaati, ii mende mojutiwaaajon ononon mono galen men aon uugbiligibili laligowu. ³⁴ *Ii sareqaa kokawaa so eja: Eja monon goman mesaon kantri mongen keno. Kemambaaajon ama galenuruta iwoi kuuya jen koton onoma naguwa kiiya meria borogianon ama usuna onono. Ku-usuna onoma welenqequeuruta motomotoon

* **13:24:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * **13:25:** Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13

* **13:26:** Dan 7.13; Ais 1.7 * **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38

gawongia onono. Onoma laligon nagu galenja kaanagadeen uugbiligbili laligowaatiwaajon jen koton muro. ³⁵ Miri toyanon naa kambanon eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiina ruunanon kawaa me? Wengeran suluro kawaa me? Ween kouro kawaa me? Iikawaa so onjo ii mende mojutiwaajon ama mono uugbiligbili laligowu. ³⁶ Ononon gaon egi uulanawo kan kaen mokoloon onombabo. ³⁷ Onjo mono uugbiligbili laligowu. Qaa ii gowokouruna onoojon jejeni, ii kaanagadeen alauruna kuuya onoojon motoon jejen: Onjo mono uugbiligbili laligowu.” Kian.

14

Jiisas qenin komuwaatiwaajon angonan anggi.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Pasowa kendon* ano bered yiistya qaa iikawaa kendona toriri. Ween woi tegoro kanon kanaiwombaa ani jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroogi. Ajoroon nomaen mondonin Jiisas olon men qegi komunaga, iikawaa kania mongama jen gosigi. ² Mongama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono karena karena koloowabotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombaajon amamaawona.” Kaen jegi.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³ *Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro mon men iwaanon karo. Kaaro ii lalu langonawo qata alabasta iikanon memeta. Ii apu unkoowagawo hona qata naad iikanon saa qen raro. Iinon ii sewana somatanon men kan lalu aroya koton apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononga tosonianon uugia boliro iyangiodeen kokaen amin mogi, “Naad apu ii mono naambaajon kaen tiwilaaja? ⁵ Naad apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon anagati een, saanon ween 300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onono sokonaga.” Kaen jen emba ii jen mugi.

⁶ Jen mugi Jiisasnon kokaen injoro, “Emba koi mono mende jen mubu. Naambaajon uuta men boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja.

⁷ *Ejemba wanaya ii kamba kamba batugianon laligogi awaa ama onombonatiwaajon moma ii saanon kamba so ambuyato, niinon onjo batugianon kamba so mende laligomanja. ⁸ Iinon ii iyanaa nanamemenaa so ama nonja. Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon saanon waladeen selena kelenon nomorija. ⁹ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Oligaa Buna koi kantri kanon me kanon jen seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaanagadeen jegi seiro iwaajon romongon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaa uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon Jiisas memelolo men mumambaajon ama jigo gawon galen yonoonon keno. ¹¹ Yonoonon kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewana monej mubombaajon qaa somongogi. Qaa somongogi Jiisas kamba mongen memelolo men mumambaa kana mongama kokobimbin qen laligoro. Kian.

* **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata Iijipt kanon Pombaa gajobanon sa iima koboon unuuguroti, kendon iikawaa qata Koon qaanon Pasowa. Eks 12.15 * **14:3:** Luuk 7.37-38 * **14:7:** Dut 15.11

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Siikunenenon) siligia otaan pasowa lama mon qen onkegi. Kawaajon Jiisaswaa gowokourutanon ijogi, “Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama goojon mozozongongo newonja? Siinga nomaen eja?”

¹³ Kaen ijogi gowokowoitaa woi kokaen jen wasin orono, “Oro Jerusalem sitinon uri eja mon apu monjon qindiin karo mokoloowaota. Mokolon ii saanon otaan kembao. ¹⁴ Keni mirinon uro iikawaa toya kokaen ijowao, ‘Boinon kokaen jeja: Saanon miri uuta mon jen tegon nonona iikanon uma gowokouruna yonowo pasowa lama newonja.’ ¹⁵ Kaen ijori toyanon miri qaganon eu uma uuta somata mon qendeema orombaa. Iikanon dun rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanon mono lama qen oowao.”

¹⁶ Kaen jero gowokowoitanon mesaon sitinon uma Jiisasnon qaa jeroti, iikawaa so mokolon nama lama qen on mozozongori.

¹⁷ Goman tiro Jiisasnon gowokouruta 12 yonowo miri iikanon kougi. ¹⁸ *Kouma uma dunon rama nene negi Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa honja mon kokaen injowe mobu: Onoononga mon niwo nene nen raji, iinon mono memelolo men nombaa.”

¹⁹ Kaen injoro moma uugianon wosobiri moma kanain aja aja qisin mun jegi, “Noojonja jewabo?”

²⁰ Qisin mugi kokaen injoro, “12 onoononga mon niwo bered qaannon qendungoji, iinon. ²¹ Siwe gomambaa Eja honanon mono iwaajon qaa oogita ejiwaa so namo mesaon kembaa. Kambaato, memelolo men mubaati, iwaajon ‘Yei wosobiri!’ jen wanjinjingojen. Anutunon mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemunaa goron uutanonga mende koloonagati, iikanon mono afaangon munaga.” Kian.

Pombo samon konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nen rama Jiisasnon bered men kotuegon moton onoma kokaen jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono men newu.”

²³ Kaen jen wain qambi men dangisen jen onono kuuyanon qambi iikanonga negi. ²⁴ *Negi kokaen injoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunon ejemba yonowo soomongo aren ano kotiiwaatiwaajon sana maagi ejemba mamaga hamo qen onombaa. ²⁵ Niinon qaa honja mon kokaen injowe mobu: Niinon wain kasawaa honja kokanon mombo toroqen mende nemanja. Kanagen Anutuwa bentoton uutanon eu ranin jejelomban ambaati, ween iikanon mono wain apu qaita mon ii nemanja.”

²⁶ Kaen jero korisoro rii qama mesaon kema Oil gere baananon ugi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo eja monon qaa mon kokaen oorota eja,

‘Niinon galengia qewe lama tuunanon deembuya.’ Iikawaa so ononon kuuya uugia boliro nomesaon boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinon mono koomunonga waama wala Galili prowinsnon kema iikanon asugin onomanja.”

* 14:18: Ond 41.9 * 14:24: Eks 24.8; Jer 31.31-34 * 14:27: Zek 13.7 * 14:28: Mat 28.16

²⁹ Kaen injjoro Piitonon kokaen ijoro, “Yononon kuuya uugia boliro gomesaon boratiwuti een, niinon mono kilen iikaan mende amana.”

³⁰ Ijoro Jiisasnon jero, “Niinon qaa hona mon kokaen gijowe moba: Kurunon indin woi mende qaro giinon kete gomantiinanon qakooma nona indin karon koloowaa.”

³¹ Kaen jeroto, Piitonon kaparan koma kotikotii ano, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoon komuworagati, ii kilen niinon gii mende qakooma goman.” Gowoko tosaan kuuyanon qaa iikayadeen jegi. Kian.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen amin moma kema urukisi mon qata Gezemane iikanon keugi. Keuma gowokouruta kokaen injjoro, “Niinon endu kema qama kooliwe onjo mono kaban biiwianon koi rabu.” ³³ Kaen injjon Piito, Jeims ano Jon unuama kenji. Kenji Jiisasnon kanain konjilin kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injjoro, “Noo uunanon mono kondun kondun koma waajiwaajon ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Ononon mono kokanon rama niwo gbili laligowonja.”

³⁵ Kaen injjon anodeen boronja mon toroqen kema simin kuma usugon siimbobolo kambanja ii Manaa jetaa so uguwaatiwaajon qama kooliro.

³⁶ Qama koolin jero, “Aba Amana, gii iwai mon mende men bimbijonkejan. Kawaajon siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geengaa uusiinga otaan koloowa.”

³⁷ Kaen jen eleeno gowokouruta karon yononon gaon egi injiima Piito kokaen ijoro, “Saimon, gii gaon ejan me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaaon mende kotijan me? ³⁸ Uunananon gbili laligowombaa siina momakejonto, selenananon looloria koloaja. Kawaajon angobatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama koolin uugbiligbili laligowu.”

³⁹ Kaen ijoro mombo onomesaon kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro. ⁴⁰ Qama koolin eleeno jaa lologia bombon mero mombo gaongadeen egi injiuro. Gaononga waama qaa meleembom-baajon onopopo qegi.

⁴¹ Jiisasnon keno indin karon kolooro eleema kan kokaen injjoro, “Onjo toroqen haamo men gaongadeen ewombaaon moju me? Mobu! Monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowero-giawo yonoo borogianon ubaati, iikawaa aua kambananon mono kan kuuja. Onoo gaon ee kambangia mono tegoja. ⁴² Mono waagi kembon. Mobu! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinon wala yonowo aiwese qaa kokaen somongon injjoro, “Niinon eja buuta kiton nemanati, ii iima ‘Mono ii!’ jen men somongon tororo galen koma kembu.”

⁴⁵ Kaen jen kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Oo kokona! (Boina!)” jen buuta kiton nero. ⁴⁶ Kiton nero iima Jiisas qelanjin men somongogi.

⁴⁷ Somongogi kosianon nangiti, iyonoononga monon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanaa welenqeqeya qen geja kotogoro kamaaro.

⁴⁸ Jiisas somongogi qaa kokaen injjoro, “Nii kikekasililin ejaga qaagoto,

kilenj noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa menj noma somongonj nombombaaajonj kaju. ⁴⁹*Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo nama Buna qaa kuma onjoma laligowe mende nonjgito, iwoi koi mono Buna Terewaa qaayanonj honjowo koloowaatiwaaajonj kolooja. ⁵⁰Jiisas somongogi gowoko yonononj kuuya Jiisas mesaonj boratinj olonj koma kenji. Kianj.

Sagbili monjonj olonj koma keno.

⁵¹Eja gbaworo monjonj opoqiisia taanja kokosiinj Jiisaswaa gematanonj otaanj keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatanj megij. ⁵²Mewombaaajonj amamaanj opoqiisia qetegogi lalanj olonj koma keno. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yonononj Jiisaswaa qaa gawonj megij.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³Jiisas somongonj wama jigo gawonj galenj wanjaa jinjaronj mirinonj kenji. Kenji jigo gawonj galenj kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yonononj iikanonj kema ajoroogi. ⁵⁴Kenji Piitononj sigensigenj onjotaanj jigo gawonj galenj wanjaa jinjaronj mirinonj keuma miriaa kiropo uutanonj uro. Uma welenqeje eja yonoo batugianonj gere kosianonj rama konano. ⁵⁵Kaenj raroto, jigo gawonj galenj ano jigo kaunsol tuunj yonononj Jiisaswaa selenonj kuukuu qaa nomaenj jen nanjoninj qegi komuwaatiwaaajonj jen mongangito, iikawaa kania monj mende mokoloogi. ⁵⁶Mongama nama mamaganonj qaa qolonmolongoya selianonj kuunj nanjonj jegito, qaagianonj kania motoonggo mende kolooro.

⁵⁷Kaenj anji tosianonj waama nama qaa qolonmolongoya selianonj kuunj nanjonj kokaenj jegi, ⁵⁸*“Inonj kokaenj jero moninj, ‘Niinonj jiwowonj jigo borononj memeta koi kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj jigo qaita monj borononj memeta qaago ii menj waama kumaanja.’” ⁵⁹Kaenj jegito, kilenj qaagianonj kania motoonggo mende kolooro.

⁶⁰Kaenj mende kolooro jigo gawonj galenj wanjonj waama jaasewanj qenj onjoma nama Jiisas qisinj munj kokaenj ijoro, “Yonononj goo seleganonj qaa kuunj nanjojuti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?”

⁶¹Kaenj ijoro iwoi bologa monj mende anoto, kilenj kitia monj mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawonj galenj wanjonj mombo kokaenj qisinj muro, “Anutu mepeseenj mumakejonj, giij iwaa Meria Kraist koloojanj me qaago?”

⁶²*Qisinj muro “Oonj” jenj kokaenj injijoro, “Siwe gomambaa Eja honjononj mono ku-usunj Toyaa boro dindijanonj rama era sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶³Qaa ii injijoro jigo gawonj galenj wanjonj malekuya menjurama kokaenj jero, “Yei, mangaa siita! Tosianonj qaaya nanjowutiwaaajonj mombo mende qisinj onjombona. ⁶⁴*Anutu mepaegoji, ii mono onjonganjo modaboroju. Kawaaajonj mono onj nomaenj moju?” Kaenj jero yonononj kuuya Jiisas koomuwaa buna koloowaatiwaaajonj jenj tegogi.

⁶⁵Kaenj jenj tegonj tosianonj kanainj sulaapanj qenj jaasewanja esuunj boro kuma qenj kokaenj ijogi, “Morononj guji, ii saanonj jena mobona.” Jigowaa kiropo galenj (sikiriti) yonononj kaanjagadeenj Jiisas menj urujanonj qetaaligi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

* **14:49:** Luuk 19.47; 21.37 * **14:58:** Jon 2.19 * **14:62:** Dan 7.13 * **14:64:** Lew 24.16

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wan̄aa welenqeqe emba mon̄onon iikanon kouro.

⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gii mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejan̄i, ii kondanjen̄.” Kaen jen kiropo naguyanon kemen̄ nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqeqe emba mon̄onon ii iikanon mombo iima eja kosianon nan̄giti, ii kanain̄ kokaen̄ injoro, “Eja koi kanon̄ mono yon̄oononga mon̄ kolooja.”

⁷⁰ Kaen̄ injoroto, iinon̄ mombo qakoono. Qakoono kamban̄ boron̄a mon̄ tegoro eja kosianon̄ nan̄giti, iyon̄onon̄ mombo Piitowaajon̄ kokaen̄ jegi, “Giinon̄ Galili ejaga mon̄ koloojan̄iwaajon̄ mono hon̄anon̄ iyon̄oononga mon̄ koloojan̄.”

⁷¹ Ii moma kanain̄ an̄a qasuaan̄ aon̄ jopangon̄ jen̄ kotiin̄ jero, “Eja qaaya jejuti, niinon̄ ii mende moma mujen̄. Qaa qolon̄-molon̄goya jewenagati een̄, Anutunon̄ mono iron̄a meleema nomba.”

⁷² Kaen̄ jen̄ nano iikanondeen̄ kurunon̄ qaro indin̄ woi kolooro. Kurunon̄ qaro Jiisasnon̄ qaa kokaen̄ ijoroti, Piitonon̄ ii romon̄goro, “Giinon̄ indin̄ karoon̄ qakooma nona kurunon̄ qaro indin̄ woi koloowaa.” Qaa ii romon̄gon̄ wosoya jumambaajon̄ ano silama saaro. Kian̄.

15

Jiisasnon̄ gawana Pailotwaa jaanon̄ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman̄ ano amandiinon̄ jigo gawon̄ galen̄, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yon̄onon̄ qaa jake uataa ajoajoroo ama Jiisaswaa qaa jen̄ tegogi. Jen̄ tegogi Jiisas somon̄gon̄ wama kema gawana Pailotwaa boronon̄ an̄gi. ² Room gawana iinon̄ Jiisas kokaen̄ qisin̄ muro, “On̄anon̄, gii Juuda yon̄oo kingia koloojan̄ me qaago?” Qisin̄ muro Jiisasnon̄ meleema ijoro, “Mono geen̄go jejan̄i, kaen̄.”

³ Jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ qaa mamaga Jiisaswaa selianon̄ kuun̄ jegi. ⁴ Jegi Pailotnon̄ Jiisas mombo qisin̄ mun̄ ijoro, “Moba! Yon̄onon̄ qaa mamaga goo seleganon̄ kuun̄ jejuti, giinon̄ iikawaa kitia mon̄ jewaga me qaago?”

⁵ Kaen̄ ijoroto, Jiisasnon̄ bologa mon̄ mende anoto, kilen̄ qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon̄ walingoro. Kian̄.

Pailotnon̄ Jiisas komuwaatiwaa jen̄ tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39–19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon̄ kamban̄anon̄ gawananon̄ kapuare mirinon̄ga eja mon̄ qata qama qisigiti, ii silia otaan̄ isama on̄omakegi. ⁷ Kamban̄ iikanon̄ eja mon̄ qata Barabas ii kapuare mirinon̄ raro. Iinon̄ kikekakililin̄ eja tosaan̄a yon̄owo karen̄ gilin̄ eja mon̄ qegi komuroti, iikawaajon̄ kapuare mirinon̄ on̄on̄gi. ⁸ Kaen̄ an̄gi kanageso yon̄onon̄ gawanawaa jin̄karon̄ miri sombenanon̄ eu uma nama kanain̄ ama laligorotiwwaa so ambaatiwaaajon̄ qisin̄ mugi. ⁹ Qisin̄ mugi meleema kokaen̄ injoro, “Niinon̄ Juuda on̄oo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajon̄ moju me?” ¹⁰ Jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ Jiisaswaaajon̄ goroŋooso mogitiwaaajon̄ ama ii gawanawaa boronon̄ on̄on̄gi. Ii moma siingia momambaajon̄ kaen̄ qisin̄ on̄ono.

¹¹ Qisin̄ on̄ono jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ ejemba tuun̄ uukuukuu men̄ on̄oma kokaen̄ jegi, “Jiisas mesaon̄ Barabas isamba! Mono kaen̄ qisin̄ mubu.” ¹² Kaen̄ jegi mombo meleema qisin̄ on̄ono, “Kaen̄ jejutiwaaajon̄

Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinon mono ii nomaen ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisin onono mombo qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnon kokaen injoro, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnon ejemba tuun somata siingiaa so amambaajon moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mugi.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yononon Jiisas wama kema gawanawaa jinakaran miri-waa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun somata kuuya horon ononon iikanon kagi. ¹⁷ Kan maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianon mouma mun soman kasa lipima ila kaanja wananon kongi kemero. ¹⁸ Kaen kemero kanain waeya men jolona jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaen ama jegi bowonon wananon qen sulaapan qen simin kuma mun usugon mepeqepesee qolonmolongoya men mugi. ²⁰ Mepaqepae kaen ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoro mangaraga. Iinon gawononga kouro kuun mugi Jiisaswaanon maripoon men angoro. ²² Jiisas kaen wama goman mon qata Golgota ii ananaa qaanon Wan sii, iikanon kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin mugito, Jiisasnon ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano kiawen megii jangoya kolooro Jiisaswaa sele esuya motomotoon batugianon iikawaa so mendeema megii. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanon maripoonon qegi. ²⁶ Maripoonon qen wananon eu qegitiwaa kania kokaen onon qegi, “Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁷ Kikekakililin eja woi kaanagadeen iwo maripoonon urugi. Mon boro dindinanon mon qanianon leele kaen urugi. ²⁸ *(Anutuwaa Buna Terenon qaa kokaen oogita eja, “Ii gosin kikekakililin eja kaanja romongon yonoo batugianon anji.” Qaa iikaen kanon honawo kolooro.)

²⁹ *Ejemba uugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, “Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena namonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja awaa soro! ³⁰ Mono geenga ilaan aon maripoononga kamaawa.”

³¹ Jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon kaanagadeen batugianon mepaqepae ama mun jegi, “Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyanaa ilaan aomambaajon amamaaja. ³² Iinon Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kin kolooji een, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga.” Kaen jegi.

Eja iwo maripoonon urugiti, iyoronon kaanagadeen uuqeqe qaa tokorokota jen muri. Kian.

* **15:21:** Room 16.13 * **15:24:** Ond 22.18 * **15:28:** Ais 53.12 * **15:29:** Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19

*Jiisasnoŋ komuro.**Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30*

³³ Weeŋ biiwia 12 kilok kolooro iikanonŋ gomanŋ kuuya pangamanŋ meŋ sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. ³⁴ *Jiisasnoŋ 3 kilok iikanonŋ aŋaa qaanonŋ kokaenŋ qa somata qarō, “Eeli eeli lama sabaktani?” Ii ananaa qaanonŋ: Anutuna, Anutuna mono naambaajonŋ gema nujanŋ?

³⁵ Kaenŋ qarō eja kosianonŋ nanŋiti, iyonŋoononŋga tosanonŋ ii moma jegi, “Mobu! Mono Elaijawaajonŋ qaja.” ³⁶ *Yonŋoononŋga monŋonŋ bobogariŋ kema momondo monŋ suuŋ taniŋeen ii meŋ wain apu aasonŋawononŋ qendunŋonŋ gere goronŋ kitianonŋ somonŋonŋ sulunŋ Jiisaswaa buu susuyanonŋ eu ano nero jero, “Mono mesaogi anodeenŋ namba. Elaijanonŋ kanŋ motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iiboŋa.”

³⁷ Kaenŋ anŋi Jiisasnoŋ qa somata qama wosoya goronŋ qero komuro.

³⁸ *Komuro iikanondeenŋ jiwowonŋ jigowaa uutanonŋ opo nanoti, iikanonŋ mono eukaya biiwianonŋ jurama kamaanŋ woi kolooro. ³⁹ Kawali galenonŋ maripoonŋ jaasewanŋ qeŋ nama Jiisasnoŋ wosoya goronŋ qero komuroti, ii iima kokaenŋ jero, “Eja koi kanonŋ mono onŋanonŋ Anutuwaawaa meriaga kolooja.”

⁴⁰ *Emba tosanonŋ kaanŋagadeenŋ sigenŋsigenŋ nama iwoi ii iigi. Yonŋoo batugianonŋ Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemunŋara ano Salome yonŋononŋ motoonŋ nanŋi. ⁴¹ Yonŋononŋ Jiisasnoŋ Galili prowinsnoŋ laligoro iikanonŋ ii otaanŋ welenŋ qeŋ munŋ laligogi. Kaanŋagadeenŋ emba tosaanŋ mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinonŋ uma kagiti, iyonŋononŋ kaanŋiadeenŋ kosianonŋ nanŋi. Kianŋ.

*Jiisaswaa qamoya ronŋ konŋi.**Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42*

⁴² Sabat kendonŋ rarawaajonŋ iwoi mozozonŋgogi Sabat kendononŋ kanaimambaajonŋ dodowiro mare koloonŋ karo. ⁴³ Nemunŋawonŋ iikanonŋ Arimatia toya, eja waanŋawo qata Joosef iinonŋ karo. Iinonŋ kaanŋagadeenŋ Anutu bentotombaa honŋa koloowaatiwaajonŋ mamboma laligoro. Iinonŋ Juuda yonŋoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya monŋ koloonŋ Sabat kendononŋ kanaimambaa anotiwaajonŋ ama toroko yakariŋ Pailotwaanonŋ kema Jiisaswaa qamoya memambaajonŋ qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onŋanonŋ komuja me qaago?” jeŋ romonŋonŋ kawali galenŋa jero karo “Jiisasnoŋ kambanŋ koriga me toroga komuja,” jeŋ qisiŋ muro. ⁴⁵ Qisiŋ muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jeŋ tegonŋ muro. ⁴⁶ Jeŋ tegonŋ muro opo taanŋa sewanŋa meŋ kema qamoya maripoononŋga qetegonŋ meŋ kamaanŋ opononŋ esuuro. Esuuŋ meŋ qasirinonŋ kema jamo kobaa uroroogi duŋ eroti, iikanonŋ ano. Ama jamo somata monŋ metano kobaa qaa oota kojangiŋiro. ⁴⁷ Dakanonŋ anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemunŋa yorononŋ nama iiri. Kianŋ.

16*Jiisasnoŋ koomunonŋga waaro.**Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10*

¹ Sabat kendonŋ rari tegoro iikanonŋ Maria Magdalaga, Maria Jeims waa nemunŋa ano Salome yonŋononŋ “Jiisaswaa qamoya kema moriwoŋa,” jeŋ jiniŋ marae unkoowagawo sewanŋa megi. ² Meŋ enŋ Sonda umugawodeenŋ waama gomanŋ ano weenŋ jilinŋjolanŋ kouro qasirinonŋ kenŋi. ³ Kema aminŋ

* **15:34:** Ond 22.1 * **15:36:** Ond 69.21 * **15:38:** Eks 26.31-33 * **15:40:** Luuk 8.2-3

moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanon jamo somata raji, ii mono moronon qetambaa?”⁴ Kaen jen uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetangji kema ero.⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaen aantama nano uutanon ugi. Ugi dindingiaagen eja gbaworo mon malekuya koriga taana raro iigi. Kaen iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaen injoro, “Mono toroko mende mobu. Ono Nazaret eja Jiisaswaajon monganju. Ii maripoonon qegito, iinon mono gbilin waaja. Kawaaajon koi mende eja. Iibu! Dunja koi, iikanon sulugi ero.⁷ *Kawaaajon mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaen injowu, ‘Iinon mono jeta men onoma waladeen Galili prowinsnon kembaa. Ono kaanagadeen iikanon kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaen injoro aarun jenenjia ororo jamo ootanonga kamaan bobogarin kenji. Sombugia mogitiwaaajon qaa mon mende jegito, qaagia bogoro. Kian.

Jiisasnon Maria Magdalaga iwaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnon Maria Magdalaga iwaa uutanonga omejiilan 7 onotaaro laligoro. Jiisasnon koomunonga waama Sonda gomaamba amandiinon wala Maria ii asugin muro.¹⁰ Asugin muro alaurutanon Jiisaswo laligon kouma kaman iikanon jingen qama saagiti, Marianon mono iyonoonon kema bujuya injoro.¹¹ Injoroto, Jiisasnon gbilin laligoro Marianon iiroti, ii mende moma laarigi. Kian.

Jiisasnon alawoita yoroonon asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanon alawoitanon Jerusalem siti mesaon goman monon kembojon kananon keni Jiisasnon kaitania meleema asugin orono.¹³ Yoronon kaanagadeen kema bujuya ii alauruta injorito, yononon ii kaanagadeen mende moma laarigi. Kian.

Jiisasnon gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagen gowokouruta 11 yononon ajoroon nene nen ragi yonoonon kaanagadeen asugiro. Asugin uugia kotiurotiwaaajon temboma koomunonga waaro iigiti, iinon bujuya injogi ii mende moma laarigitiwaaajon ii jen onono.¹⁵ *Jiisasnon kokaen injoro, “Ono mono kantri so kema goman goman liligon ejemba laligon kenjutiwaa so Oligaa Bunana jen asarigi mobu.¹⁶ Monon Anutu moma laariro oomulu men mugi uuta meleembaati, iinon mono letoma Siwewaa bun koloowaa. Monon mende moma laarin yangisen laligowaati, Anutunon mono iwaa qaa jen tegoro gere siawaa bun koloowaa.¹⁷ Moma laarin noma laligowuti, ii aiwese men onombe kaniagia kokaen koloowaa: Yononon noo qanon omejiilan onotaawuya. Kantri tosia yonoonon qaa jen laligowuya.¹⁸ Mokolen borogianon men metaambuya. Nomben warabe apu iwoi negi iikanon mono mende men bolin onombaa. Borogia ji ejemba qagianon anji qeangowuya.” Kian.

Jiisasnon Siwe gomanon uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Pon Jiisasnon qaaya kaen injoro Anutunon wano Siwenon uma Anutuwaa boro dindinanon rama laligoja.²⁰ Eu laligojato, gowokourutanon mesaon goman balon so kema Bun qaaya jen sein laligogi. Kaen laligogi

* **16:7:** Mat 26.32; Maak 14.28 * **16:15:** Apo 1.8 * **16:19:** Apo 1.9-11

Ponnon yonowo gawon men inaan onono angoletu asugiro qaagianon kotiiro. Kiaŋ.

Luuk Oligaa Buṅa Luuknoṅ ooro. Jeṅ-asa-asari

Uumeleen yoṅonoṅ miti dologa mende meṅ kajuti, dokta Luuknoṅ ii eja uuta Tiofiluswaaṅoṅ qendeemambaajoṅ ama Oligaa Buṅa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yoṅonoṅga moṅ qaagoto, Griik ejaga kolooṅ ji ejemba meṅqeeango gawonoṅ laligoro. Luuknoṅ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutunoṅ Hamoqeṅe Toya wasimambaa qaa somoṅgoroti, ii Israel iyoṅonoṅ kolooro, 2) Iinoṅ kantria kantria meṅ qeangoṅ nonomambaajoṅ karo. Pombaa Uṅa Toroyanoṅ Jiisas oono “Ejemba kamaṅqeqeta yoṅooṅoṅ Oligaa Buṅa” jeṅ asariṅ laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaaṅoṅ memeqemean ama laligogiti, Jiisasnoṅ iyoṅooṅoṅ majakaka moma ilaan oṅoma laligoro. Luuknoṅ sundu kaṅa seiseiya areṅgoṅ oodabororo. Luuknoṅ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnoṅ wala namonoṅ kamaaro ano tetegoyanoṅ namo mesaṅoṅ Siwenonoṅ uro. Kawaaṅoṅ korisoro seiseiya ii boṅ 1-2 ano boṅ 24 iikanoṅ eja. Jiisasnoṅ Siwenonoṅ uro Buṅa gawoṅ meṅ seigi momalaari tuuṅnoṅ somariṅ somariṅ keno. Luuknoṅ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawoṅ meme,” iikanoṅ oorota eja.

Luuknoṅ Oligaa Buṅa ooroti, iikawaa qaa waṅa ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawoṅ megi hoṅa kolooro. Uṅa Toroyanoṅ ejemba sololooṅ oṅono laligogi. Emba yoṅonoṅ Jiisaswo gawoṅ mamaga naṅgoṅ megi. Anutunoṅ singisoṅgogia mesaṅoṅ laligoro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoṅ ooro boṅ 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas kolooṅ somariiri 1.5–2.52

Jon Oomulu ejanonoṅ Anutuwwa gawoṅ mero 3.11-20

Jiisas oomulu meṅ muro angobato mokolooro 3.21–4.13

Jiisasnoṅ qenjaaro gawoṅa Galili prowinsnoṅ mero 4.14–9.50

Galili mesaṅoṅ kana kema Jerusalem keuro 9.51–19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28–23.56

Waama asugiṅ oṅoma Siwenonoṅ uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yoṅonoṅ sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoṅ iyaṅodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanoṅ eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yoṅonoṅ rii qagi. Lama galen yoṅonoṅ Jiisas kolooro kaṅ iigi. Jiisasnoṅ melaadianoṅ jiwowoṅoṅ jigonoṅ uro. Samaria ejanonoṅ gbilibuuruṅ eja kiankomuṅ muro ano qewolon ejanonoṅ singisoṅgoṅoṅ kemen sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoṅ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanonoṅ Hamoqeṅe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hoṅa batunananonoṅ asugiroti, ejemba mamaganonoṅ kawaa sunduya kanain oogi. ² Iwoi hoṅa ii batunananonoṅ asugiro tosiannoṅ ii kanakanaiyanonṅa kanain kouma iyangiaa jaagianonoṅ iima moma yagogiti, yoṅonoṅ iikawaa so kawaa bujuya toroṅen jeṅ seigi gejanananonoṅ kemen ananaa buṅa kolooro. Ejemba kaṅa yoṅonoṅ Buṅa ii kanain papianoṅoṅ oṅ areṅgogita eja.

³ Niinoṅ kaṅagadeen iwoi kuuya asugiṅ kouroti, ii tororo qisiṅ oṅombe kanianonṅa kanain jegi moma kotoṅen. Oo Tiofilus niinoṅ goṅoṅ moṅbe uuta koloojan. Niinoṅ giwo qaa amiṅ mobotiwaaṅoṅ moṅbe awaa kolooro

Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arenjon oojen. ⁴ Buŋa qaa hona kuma gonji mojanj, giinonj iikawaa kania weenjon korebore moma komuwa. Kianj.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon jero.

⁵ *Judia prowinswaa kin qata Herod iwaa kambaŋanonj eja monj qata Zekaraia laligoro. Iinonj jigo gawonj galenj laligonj Abaiawaa gawonj arenjon nano. Embia qata Elisabet iinonj kaanagadeen jigo gawonj galenj Aarombaa gbili monj kolooro. ⁶ Yorononj Anutuwwa jaanonj laaligo dindija laligonj Pombaa jojopaŋ qaa ano jenkooto ii kuuya tororo otaanj koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligorito, Elisabetnonj kopimbaajonj gbiligara qaa laligonj ejemba waŋa koloori.

⁸ Kambaŋ monjonj Abaiawaa gawonj arenj kambaŋanonj karo Zekaraianonj jigononj galenj gawonj mewaatiwaajonj Anutuwwa jaasewanonj kouro. ⁹ Kouro jigo gawonj galenj yonononj kaiyakagia otaanj batugianonj gawonj mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanonj uma jiniŋ moronawo ooro. ¹⁰ Jiniŋ marae onjonj kambaŋanonj kaŋ kuuro iinonj iwoi moronawo ii ooro ejemba tuunj kuuya yonononj jiwowonj jigo seleengenj mamboma Anutu qama koolinj raji.

¹¹ Jiniŋ ooro morononj pumpunjonj miri uuta sokono kanonj Pombaa gajoba monjonj alatanonj eu asuginj munj boria dindijaagenj nano. ¹² Nano Zekaraianonj iima aarunj toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanonj kokaen ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunonj qamakooliga modaboroja. Kawaaŋonj embaganonj koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinonj qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganonj iwaajonj qeangoro aisoona ejemba mamaganonj korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunaa goronj uutanonj raro Uŋa Toroyanonj iikanondeen kanainj uuta saa qero somariinj wain me apu kotiga ii mende nenj Pombaa koorononj eja uuta koloonj laligowaa.

¹⁶ Kaenj laligonj Israel ejemba mamaga uugia meleeno Pongia Anutuwaanonj eleembuya. ¹⁷ *Anutuwwa Uŋanonj gejatootoo eja Elaija in-aaro ku-usunj qaganonj gawonj meroti, iinonj mono iikawaa so waladeen keno Ponjonj gematanonj kawaa. Iinonj kema kanageso uu kuunj onono Ponjonj kawaatiwaajonj jojorinj nambuya. Manj ano merabora juma deenji uukuuku meŋ onono mombo metulanjonj aowuya ano qootogo ejemba ii dindija yonoo momo arenjonj keubuya.”

¹⁸ Siwe gajobanonj kaen ijoro Zekaraianonj jero, “Embanawo norononj ejemba waŋa koloojotiwaajonj qaaganonj mono nomaen honawo koloon-aga?”

¹⁹ *Kaen jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinonj Anutuwwa wambu-soononj nambe wasinj nono buju awaa koi meŋ kaŋ gijowe mojanj. ²⁰ Noo qaa jena honawo koloowaati, giinonj ii jewe mende moma laarijanjwaajonj qaaga mono muungoro nekonj laligowa. Kaenj laligona buju qaa kokawaa hona koloowaatiwaa kambaŋa kaŋ kuuro iikanonj neselanga lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹ Kambaŋ biiwianonj kanonj ejembanonj mamboma rama Zekaraianonj jiwowonj jigononj eu kambaŋ koriga nanotiwaajonj uugianonj motoqoto mogi. ²² Kaenj ama raji seleengenj kamaanj qaa jemambaajonj amamaaro moma asariŋ kokaen jegi, “Iinonj jiwowonj jigononj nama jaaya meleeno

* 1:5: 1 Hist 24.10 * 1:15: Jan 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21

Siwenonga un̄a mon̄ iija.” Kaen̄ jegi borianondeen̄ kaisare ama on̄oma nekon̄ koloon̄ laligoro.

²³ Kaen̄ laligon̄ jigo gawon̄ meme kambañanon̄ tegoro eleema mirianon̄ keno. ²⁴ Ween̄ tosia tegoro Elisabetnon̄ koro ama koin̄ 5 kawaa so mirinon̄ asan̄gon̄ kokaen̄ jen̄ rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajon̄ ejembanon̄ men̄ kamaan̄ non̄gi Pon̄non̄ wambusoon̄ qen̄ noma iikawaa lombota men̄ gilin̄ kian̄komun̄ non̄ja.” Kian̄.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon̄ jero.

²⁶ Elisabetnon̄ koro anotiwaawaa koin̄ja 6 kolooro Anutunon̄ gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomañan̄ mon̄ qata Nazaret kanon̄ kamaaro. ²⁷ *Kamaan̄ emba saran̄ jumun̄ja qata Maria iwaanon̄ keno. Iinon̄ eja qata Joosef iwaa emba bun̄aga laligoro. Joosefnon̄ kin̄ Deiwidwaa gbilia mon̄ kolooro. ²⁸ Gajobanon̄ Mariawaanon̄ kema kokaen̄ ijoro, “Oo Maria, weenga awaa. Pon̄non̄ kalen̄morian̄ goma giwo namba.”

²⁹ Kaen̄ ijoroto, Marianon̄ jolon̄ iikawaajon̄ mamaga aarun̄ kania mongama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaen̄ ijoro, “Maria, Anutunon̄ kalen̄morian̄ gono iwaa jaanon̄ sokon̄jan̄. Kawaaajon̄ toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinon̄ koro ama koko meraga mewaga. Men̄ qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinon̄ somariin̄ eja qabun̄ayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ qagi laligowaa. Kaen̄ laligoro Pon̄ Anutunon̄ amboya kin̄ Deiwidwaa jin̄karon̄ dun̄ muro ejemba galen̄ koma on̄oma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yon̄oo kin̄gia koloon̄ tetegoya qaa galen̄ koma on̄oma laligowaa. Bentoton̄ja iikanon̄ mono kambañ mon̄non̄ mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanon̄ kaen̄ ijoro Marianon̄ jero moro, “Yei! Nii ejawaa kania mende mojen̄. Kawaaajon̄ qaa jejan̄i, iikawaa hon̄a mono nomaen̄ koloowaa?”

³⁵ Kaen̄ jero moma meleeno, “Un̄a Toroyanon̄ mono an̄gon̄ koma gono Anutu uuta somataa esun̄anon̄ sokoma turun̄ gombaa. Kawaaajon̄ mera mewagati, iinon̄ toroya kolooro ejembanon̄ qata ‘Anutuwaawaa Meria,’ jen̄ gamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinon̄ kaan̄agadeen̄ ‘Kopin̄ laligon̄ mera memambaajon̄ amamaaja,’ jegito, kilen̄ emba wañan̄ koloon̄ kambañ kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koin̄ja 6 kolooja. ³⁷ *Anutunon̄ iwoi mon̄ amambaajon̄ jen̄ ii mende amamaan̄keja.”

³⁸ Kaen̄ jero Marianon̄ ijoro, “Moba, niinon̄ Pombaa welen̄qege emba koloon̄jen̄. Kawaaajon̄ qaa jejan̄i, iikawaa so saanon̄ koloon̄ nomba.” Kaen̄ ijoro Siwe gajobanon̄ mesaon̄ keno. Kian̄.

Marianon̄ Elisabetwaanon̄ kusu kema iiro.

³⁹ Marianon̄ ii moma kambañ koriga mende kolooro waama uulan̄awo jojorin̄ gomañ baan̄anon̄ uma Judia prowinswaa taon̄a mon̄non̄ keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinon̄ uma embia Elisabet iima aisoon̄ jolon̄ja jero. ⁴¹ Jolon̄ja jero iikanondeen̄ moro koko meranon̄ goron̄ uutanon̄ lugun̄ uma kamaaro Un̄a Toroyanon̄ Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaen̄ jero, “Oo alana, Anutunon̄ kotu-motueya uuta ama gono emba batunananon̄ laligowaga ano mera mewagati, ii kaan̄iadeen̄ kotuegon̄ mubaa. ⁴³ Nomaembaajon̄ Pon̄naa nemun̄anon̄ kan̄ niiro kaen̄ koloon̄ non̄ja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananon̄ kemero meranon̄ goronanon̄ kaan̄agadeen̄ korisoro qaganon̄ lugun̄ uma

* **1:27:** Mat 1.18 * **1:31:** Mat 1.21 * **1:32:** 2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7 * **1:37:** Jen 18.14

kamaaja. ⁴⁵ Poŋnoŋ buju qaaya jero moma iikawaa hona asugiwaati, ii moma laarijanjwaajon goojon mobe simbawonawo koloojan.” Kianj.

Marianonj korisoro rii qaro.

- ⁴⁶ *Marianonj qaa ii moma kokaen jero,
 “Ii-ia! Noo uu kononanonj mono jinonja qaa Poŋ mepeseaja.
⁴⁷ Noo unjananonj Anutu, Hamoqeqe Tonaajonj aisoŋ korianj maaja.
⁴⁸ *Niinonj welenqeqe emba kamaanqequeta laligojento, Anutunonj kilen
 ba koma kiankomun nonja.
 Moba, ejemba tuunja tuunja kete kanainj koloowuti, yonononj mono
 noojona ‘Simbawonawo!’ jen mepeseen noma laligowuya.
⁴⁹ Ku-usunj Toyanonj mono angoletu uuta menj nono laligojenj.
 Iwaa qata ii Toroya.
⁵⁰ Ejemba kete namononj laligojuti ano kanagenj koloonj seiwuti, iyonoo
 batugianonj isi daen yonononj Anutuwaa jeta uuguwubotiwaa toroko
 mobuti, iwaa kiankomuyanonj mono yonowo pondan ewaa.
⁵¹ Anutunonj borianonj angoletu menj iikanonj usunja
 qendeema nonono iininj.
 Ejemba iyangia menj biwiin aonj sewanpirinj laligojuti, Anutunonj mono
 ii kondeema onono simbirinsambaranj koloonj laligoju.
⁵² *Kinj ponja ponja jinjaronj dungianonj rama ejemba galen
 koma onoma laligogiti, Anutunonj ii iikanonja qetegonj utama onono
 kamaagi.
 Kamaagito, kamaanqequeta iiga mono menj uma onono.
⁵³ Ejemba iwoiwaa memeqemeyanj ama laligogiti, iyonoo uugia mono
 iwoi awaa awanonj saa qeroto,
 ejemba qaqabuŋagiawo ii wasinj onono borogia bobora eenj kenji.
⁵⁴⁻⁵⁵ *Anutunonj ambosakonjurunana metogonj unuano Israel koloogi nono
 torogonj Anutuwaa welenqequeuruta laligojonj.
 Anutunonj wala eenanonj jojopanj qaaya kokaen jenj somonjonj nonono,
 ‘Niinonj Aabram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligonj uma
 laligowuti, ii kiankomun onoma laligomanja.’
 Kaen jenj qaaya ii mende duduunj laligonj kouro.
 Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomam-
 baajonj kaja.”
 Marianonj kaen jero.
⁵⁶ Marianonj koinj karoonj kawaa so Elisabetwo laligonj mombo mirianonj
 eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj kolooro.

- ⁵⁷ Elisabetwaa mera meme kambananonj kanj kuuro koko meraga mero.
⁵⁸ Koko meraga mero miri kosianonj laligogiti ano tinitosauruta yonononj
 Poŋnoŋ kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asarinj iwo motoonj
 korisoro anji.
⁵⁹ *Korisoro ama ween 7 tegoro waama kema Anutuwaa aiweseya mera
 selianonj kotowutiwaajonj ajoroogi. Ajoroonj manaa qata Zekaraia ii wase
 menj muwombaaajonj jegi. ⁶⁰ Jegito, nemunanonj jero, “Ii qaagoto, qata mono
 Jon qabonja.”

* **1:46:** 1 Sml 2.1-10 * **1:48:** 1 Sml 1.11 * **1:52:** Job 5.11; 12.19 * **1:54-55:** Jen 17.7 * **1:59:**
 Lew 12.3

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, “Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononga mombaa qata kaen mende eja.” ⁶² Kaen ijogi nama mananon iwaa qata qabaatiwaa qisin borogianon kaisare angi.

⁶³ Kaisare angi tafewaajon qisiro mugi iikanon tere kokaen ooro, “Qata ii Jon.” Kaen ooro iikawaajon kuuya aarun tililingogi. ⁶⁴ Aarun tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselana lolooro qaa jen Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yononon qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya amin mogi sein Judia baana goman kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya amin mogi kuuyanon ii moma uu konongianon ama angon kongi. Ponon ku-usuna kokosaposapo qaganon maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Mera koi kanon somariin mono naa iwoiga mon nomaen ama menaga?” Kian.

Zekaraianon gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaen jegi Unja Toroyanon manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaen jero,

⁶⁸ “Nono Israel nonoonon Pon Anutu mepeseewona. Ii-ia!

Iinon mono kanagesouruta ba koma nonoma downenana memambaa-jon jojorin kawaa.

⁶⁹ Anutunon welen ejia kin Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonga eja ku-usunawo kuuro waama Hamoqege Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanonga gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololoon onono qaa je kokaen jen laligogi,

⁷¹ ‘Niinon mono kereurgia yonoo esungia qewe kamaaro onoo sewangia somongomanja.

Daen yononon kazi ama onombuti, niinon mono kuuya iyonoo borogianonga metogon sopa somongon onomanja.’

⁷² Qaa kaen jen benurunana kiankomun onoma yonowo soomongo arej tania mon somongoroti, ii romongon otaaro hamoqeqewaa honja asugiwaa.

⁷³ Soomongo qaa ii benjana Aabrahambaa-jon jen jojopan qaanon jen kotiirota eja.

⁷⁴ Soomongo qaa iikawaa honja kokaen:

Iinon nono kereurunana yonoo borogianonga metogon nonono yonoojon toroko mende moma welen qen mun laligowona.

⁷⁵ Iinon qaanana jen tegoro solanani iwaa jaanon soraaya koloon laaligonana honja dindina kaen laligon komuwona.

⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinon somariin laligon waladeen kema ejemba uugia mindingon iikaan ama Pombaa kania meleuna kawaa.

Kawaajon qaga ‘Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,’ kaen qagi laligowaga.

⁷⁷ Kaen laligon hamoqege Toyaa kania ii Anutu waa kanagesouruta kuma onona ii moma koton uugia meleengi Anutunon singisongogia songbama mesaowaa.

⁷⁸ Anutunananon uutanon jopagon kiankomun nonomakeja.

Kaen ama ba koma nonoma widia eukanona ano bilikbilik anja.

Kawaajona nononon mono wengeran suluro asuganon asariwombaa anjon.

* 1:76: Mal 3.1

⁷⁹ *Nono pangamanon tuntuon raniin koomuwaa kondomondo Toyanon angon koma nonomakejato, ween jilinjolan kouma qanananon kuun men asariin nonombaa.

Men asariin nonono luaewaa kania asuganon asugiro iima iikanon keuma riin nambona.” Zekaraianon kaen jero.

⁸⁰ Mera Jon iinon somariin waaro Unu Toroyanon inaan muro Anutuwaa qele eja kotakota kolooro. Kaen koloon balon qararanonkononon laligoro kabananon kan kuuro Israel kanageso yonoo jaagianon asuganon asugin qenjaaro gawona kanain mero. Kian.

2

Jiisas Betlehem taonon kolooro.

Mat 1.18-25

¹ Jon Oomulu ejanon kolooro kaban kanon Siisa-kin Oogastus iinon Room sitinon gomanon gomanon galein koma onono. Galein koma onoma takis kanain mewutiwaajon gawmambaa jenkoto ano gomanon gomanon kuuya yononon ajoroogi kuskus (sensus eja) yononon qagia papianon oon arengogi.

² Areng gawon ii kaban mutuyaga megini. Megiti, kaban iikanon eja qata Kwirinius iinon Siria prowinswaa gawana laligon galein koma onono.

³ Oogastusnon jenkoto ano ejemba korebore horon keuma qagia arengon oowutiwaajon iyangiaa kolokoloo gomangia wana so kenji.

⁴ Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanon eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kin Deiwid. Kin Deiwidwaanon taon qata Betlehem ii Judia prowinsnon ero. Kawaajon Joosefnon Nazaret mesaon uma kemen Betlehem keno. ⁵ Keman jero kaban kanon emba bunaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima naon qagara oowutiwaajon motoon keni.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kabananon kan kuuro.

⁷ Kan kuuro qenjaaro ee mirinon keuma iikawaa uutanon tintina mon mende mokolori. Kawaajon bao bulmakao mirianon uma rari. Rama iikanon mutu meria men oponon esuun bulmakao juuyanon ano kemen ero. Kian.

Lama galein yononon Siwe gajoba injigi.

⁸ Betlehem taon goman kanon eja tosiannon gomantiina so balon koria iikanon kema lama tuungia galein koma onoma laligogi. ⁹ Kaen laligogi gomantiina kanon Pombaa gajoba monon kosogianon asugin onono. Asugin onono Pombaa asamararanon laligon onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. ¹⁰ Jenengia ororoto, Siwe gajobanon injoro, “Mono geja ambu! Niinon kisoro Buna somata ejemba korebore yonoojon men kajan, ii injisaama onoman. Kawaajon jenengia mono mende orowa. ¹¹ Buna ii kokaen: Onoo Hamoqege Togianon keteda koi kolooja. Iinon kin Deiwidwaa taon koloon Pon qata Kraist kolooja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo oponon esuun bulmakao juuyanon angi eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuun somatanon Siwenonga asugin iwo aitongon Anutuwaa mepemepesee rii qama kokaen jegi,

¹⁴ “Anutuwaa qabunaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

Iinon ejemba iyanajon mewengon ononoti, iyonoojon uuqeeango moma balonon luae ama ononja.” Kian.

* 1:79: Ais 9.2

Lama galen yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onjomesaon Siwenon eleema ugi lama galen yononon angio kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponon iikawaa qaaya jero mojonj, nono mono ii kema iibona.”

¹⁶ Kaen jen esungiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanon eroti, mokoloon iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanon merawaa qaa jero moma kagiti, ii injisaama jen asarigi. ¹⁸ Jen asarigi mogiti, iyononon korebore aarun walingogi.

¹⁹ Walingogito, Marianon qaa kuuya ii uu kononanon ama dungun somonon kania romonon laligoro. ²⁰ Walingogito, iwoi kuuya Siwe gajobanon jerotiwaa so asugiroti, ii lama galen yononon iima moma kawajon Anutuwa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseen mesaon eleema kenji. Kian.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas kolooro Sonda motoonjo kawaa so tegoro Anutuwa aiweseya selianon kotowombaa kamban karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanon qa ii waladeen qama murogo kamban iikanondeen nemunaa goron uutanon kolooro. Kian.

Jiisas wama Anutuwa bunja анги.

²² *Mooseswaa Kana qanon qaa kokaen eja, “Embanon koko meria mutuya men ween 40 kuunanon laligoro tegoro suru guluga koma konjoratin mun onjo mono jiwowon jigonon uma mera ii Pombaa jaanon angi iwaa bunja koloowaa.” Kawajon kamban ii kan kuuro Joosef Maria yoronon qaa ii ten koma Jiisas wama Pombaa bunja koloowaatiwajon Jerusalem uri.

²³ *Pombaa Kana qanon qaa kokaen oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa bunja soraaya koloowuya.” Yoronon qaa ii otaari. ²⁴ Kaanagadeen Pombaa Kana qanon jenkotoo qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koon woi ii siimolon oowaatiwajon Jerusalem sitinon uma keni.

²⁵ Kamban iikanon eja mon qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinon uuta jumun Anutuwaanon qokotaan uumeleembaa komagbiligibili ano Un Toroyanon iwo nano Hamoqe Toyanon Israel uutanon asugiwaatiwajon mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Un Toroyanon qaa kokaen isaano, “Gii Pombaa Hamoqe Toy Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” ²⁷ Nemunmananon Mooseswaa Kana qaa otaan Jiisas wama jiwowon jigonon uri. Uri Un Toroyanon Simeon sololoo kamban iikanondeen kaanagadeen jigonon uro. ²⁸ Uma mera ii iima men doonon Anutu mepeseen kokaen jero,

Simeomba korisoro rii

²⁹ “Oo Pon, kete welen ejaganon saanon kema uuluaenon laligon komuwaa.

³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqe Toy wasina asugiro ii neenaa jaananon iima simbawonawo mojen.

Kawajon saanon kema komunan.

³¹ Giinon hamoqe gawombaa kania mozozonon kantri kuuya yonoojon injisaama onona ii iima moma kotowu.

³² *Giinon Hamoqe Toyaa asasaga injisaana waba kantri yonoo uugia kuuro asariwu

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12 * 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10

ano qabunaganon geengaa kanagesoga Israel nonoo batunananon kaanjadeen somariiwaa.”

Simeombaanon gejatootoo qaa

³³ Simeonon merawaajon qaa kaen jero nemunmananon moma kiko ama walingori. ³⁴ Walingori kotuegon onoma nemuna Maria kokaen ijoro,

“Moba, Anutunon mera koi kuun ano Israel ejemba seiseiyanon ii gema qen kamaan unuro

maganon uugia meleema qeangowuya.

Anutu anjo ii ano aiwese kolooro maganon ii toropere jen mubuya.

³⁵ Toropere jen mugi uumomogia aasangoya ii kaen asuganon asugi-waa.

Geengaa uuganon kaanagadeen wosobiri kolooro iikanon soo sulumuk aana kaana uuga kuun qosombaa.” Kian.

Ana embawaanon gejatootoo qaa

³⁶ Jerusalem kanon gejatootoo emba wana mon qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, mana qata Fanuel. Emba kanon saraanon eja menj laligoro gbani 7 motoon laligori. ³⁷ Laligori loya komuro malo koloon laligon kouro kaban iikanon gbania 84 kolooro. Iinon kaban so jiwowon jigonon uma ii ween mon mende mesaoroto, gomantiina asasaga Anutuwaajon nene singin laligon qama koolin waeya menj mepeseen laligoro.

³⁸ Iinon kaban iikanondeen kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunon Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajon mamboma laligogiti, kuuya iyonoojon mera iikawaa kania jen asariro mogi. Kian.

Jiisaswo Nazaret eleengi.

³⁹ *Joosef Maria yoronon Ponon arena jen koto Kana qanon eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnon eleema taongara Nazaret kanon keni. ⁴⁰ Meranon somariin waama kotiin momakootoyanon asugin saa qero Anutuwa kalemoriananon turun muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowon jigonon ugi.

⁴¹ *Jiisaswaa nemunmananon gbani so kiankomu* kendon kambananon Jerusalem sitinon uma kemakegi. ⁴² Kaen laligon Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kaban ka kuuro kaanagadeen uma kenji.

⁴³ Kema laligon kendon kaban iikanon tegoro eleema mirigaranon keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnon Jerusalem raro nemunmananon ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinon ejemba tuunleembe yonowo kenja,” jen ween motoongowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonoo uugianon qama mongani. ⁴⁵ Qama monganito, mende mokolon mombo eleema Jerusalem kema mongani.

⁴⁶ Mongama laligori ween karoon tegoro jiwowon jigonon uma iikanon mokoori. Mokoori eja somata yonoo batugianon raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisin onoma raro. ⁴⁷ Rama Buna qaawaa kania tororo moma asarin dindinagadeen meleeno korebore yononon ii moma walingogi. ⁴⁸ Nemunmananon iima aarun nemunanon ijoro, “Merana, gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma qama mongama laligori.”

⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao? Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me

* **2:39:** Mat 2.23 * **2:41:** Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * **2:41:** Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba iijima koboon unuuguroti, kiankomu kendon iikawaa qata mon Pasowa.

qaago?”⁵⁰ Kaen meleema oronoto, yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.

⁵¹ Mende moma asaririto, kilenj waama yorowo eleema Nazaret taonon kema nemunmanja tenj koma oroma laligoro. Jiisasnon qaa jeroti, nemunanon ii kuuya moma uu kononanon ama somonjon anjon kono.

⁵² *Jiisasnon laligon somariiro gbania uro momakootoya asarinj seiro Anutunon kalenmoriaja muro kotiin ejemba ano Anutu yonoo jaagianon sokoma onono. Kianj.

3

Jon Oomulu ejanon Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinon gawonja kanairo. Kamban kanon Siisakinj qata Taiberius iinon Room sitinon laligon gomanja gomanja mindirinj gbanj 15 eja ponj koloonj toroqen galenj koma onono laligogi. Galenj koma onomambaajon gomanja gomanja Israel liligon ejuti, ii mosonji bakaya 4 kolooro yonoo kinjia 4 ii kokaen kuunj ononji:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kinj Herodnon Galili prowins galenj koma onono ano data Filipnon Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo ponjiaga laligoro ano Lisantias iinon Abilene gomanj menj laligoro.

² Jigo gawonj galenj waja woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kamban kanon Zekaraiawaa meria Jon iinon balon qararanjon-konjon laligoro Anutuwaanon Buja qaa kolooro moro. ³ Anutuwaa Buja moma kema Jordan apu berenaa kosianon gomanj so liligon laligoro. Liligon laligon Buja qaanon uugia kuunj kokaen jenj laligoro, “Ono mono uugia meleengi niinon oomulu menj onomanja. Kaen anji Anutunon singisonjogia songbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon oorota iwaa Buju Terenon kokaen eja,

“Qele gajoba monjon balon qararanjonkonjon qama laligoro kema qata kokaen mobu,

‘Ponjon kawa-oo! Kawaaajon mono jojorinj kania meleuwu. Mono uugia mindinjon kania qeleleewu.

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qen riigi dindinja koloowa.

Baana wanjaleya kuuya ii mono qetegon koma qeleleegi koria koloowa. Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamonon kana kuno simbirinsambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solananiwa.

⁶ Anutunon oyanboyan Toya wasiro karo gomanja gomanja kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jonon kawaa so uugia kuuro ejemba tuuna tuuna yonononj oomulu menj onombaatiwaaajon iwaanonj kagi injiima kokaen injoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, ono uugia mende meleengi Anutuwaa irinja soono ironja meleema onomambaajon anja. Ii oloj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injoro sombugia moma koi kaju?

⁸ *“Kawaaajon mono onanonj uugia meleembu. Kilenagianonga eleengi honja kolooro ii mono nanamemenjianon asuganonj qendeema laligowu. Uugianonj mondomondo qaa kokaen mende romonjowu, ‘Nonononj

* 2:52: 1 Sml 2.26; Gba 3.4 * 3:4: Ais 40.3-5 * 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:8: Jon 8.33

Aabrambaa gbiliga laligonij Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.' Kaen totogianonj qenkejuto, hona ii mende amakeju. Niinonj kawaajonj kokaen injjomaña: Anutunonj jamo koi saanonj jen kotonj onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenkebuto, onjo mono nomaenj?

⁹ *Uugia mende melembuti eenj, Anutunonj mono onjo gere kaanja kono kamaawombaajonj anju. Gere kuuya hona awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja mono jeta sunja ama gere kaniaonj ano jojorinj eja. Anutunonj mono kilenajiaa ironja meleema onjombaa.”

¹⁰ Kaen injjoro ejemba tuunja tuunja yonononj kokaen qisinj mugi, “Kawaa-jonj nono mono nomaenj aninj sokombaa?”

¹¹ Qisinj mugi kokaen meleeno, “Monjonj maleku woi menj laligoji, iinonj mono yoroononga monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yonononj nenegiawo laligojuti, iyonononj mono kaanagadeen nenegia qaa yonoojonj mendeema onjombu.”

¹² *Takis meme eja tosianonj kaanagadeen oomulu menj onjombaatiwaajonj kanj qisinj mugi, “Boi, nonononj mono nomaenj aninj sokombaa?” ¹³ Qisinj mugi injjoro, “Gawmanonj takiswaa jangoya jen kotonj onjonta eji, so ii mono mende uugun mewu.”

¹⁴ Manjaqege eja tosianonj kaanagadeen qisinj mugi, “Nonoto? Nonononj nomaenj aninj sokombaa?” Qisinj mugi kokaen injjoro, “Mombaanonj mon-embajonj kuunj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjonganja tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjonj laligowu.” ¹⁵ Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqege Toya Kraist koloowabo,” kaen jen uugianonj romongogi. Kawaa kania mobombaajonj geja qen qen laligogi.

¹⁶ Kaen anji Jononj ii kuuya kokaen injjoro, “Niinonj apu toonjonj mulu menj onjonto, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutanonj mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaajonj niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambajonj amamaamaña. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onono iikaanja kanonj mulu menj onjombaa. ¹⁷ Iinonj hona ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korerenjonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoj kemenj tetegoya qaa jewaa.”

¹⁸ Qaa kaanja kaanja mamaga toroqen jen uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjeleme ii jen asarinj onjoma laligoro. ¹⁹ *Laligoroto, gomanj bakayaa kin ponja Herodnonj dataa embia qata Herodias ii oloj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jononj inisaama asuganonj jen muro. ²⁰ Jen muro kilenaya monj toroqen ama Jombaanonj gawonja riijugonj kawali galenja jero Jon menj kapuare mirinonj anji. Kianj.

Jononj Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

²¹ Jononj ejemba kuuya oomulu menj onjoma Jiisas kaanagadeen oomulu menj muro. Menj muro qama kooliro iikanondeen sombinonj aantano. ²² *Aantano Unja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanja koloonj Jiisaswaa qaganonj kamaaro. Kaen kamaaro Siwenonga qa aro monj kokaen kolooro, “Giinonj neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiinj moma gonjenj.” Kianj.

* **3:9:** Mat 7.19 * **3:12:** Luuk 7.29 * **3:19:** Mat 14.3-4; Maak 6.17-18 * **3:22:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35

*Jiisaswaa ambosakoŋa yoŋoo qa areŋgia**Mat 1.1-17*

²³ Jonon Jiisas oomulu menj muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqege gawoŋa kanainj menj laligoro. Menj laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanonj kaen romoŋgogi. Jiisas maŋa Joosef, asaya qata Heli.

²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai maŋa Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias maŋa Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai maŋa Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek maŋa Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel maŋa Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi maŋa Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua maŋa Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai maŋa Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam maŋa Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata maŋa Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed maŋa Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab maŋa Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez maŋa Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham maŋa Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu maŋa Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan maŋa Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek maŋa Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel maŋa Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunonj mero kolooro. Kianj.

4*Satanonj Jiisas angobato menj munj laligoro.**Mat 4.1-11; Maak 1.12-13*

¹ Jonon Jiisas oomulu menj muro Uŋa Toroyanonj uuta saa qero Jordan apunonjga eleeno wama balonj qararanjkonjkononj keno. ² Kema kanonj laligoro Kilenjaa Toyanonj angobato menj munj laligoro weenj 40 tegoro. Kambanj 40 kanonj nene monj mende nenj laligoro tegoro neneyaaajonj komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenjaa Toyanonj kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaa meriaga koloojanj eenj, ii mono qendeema jamo koi jenj kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴*Ijoro meleeno, “Qaago! Bunj Terenonj qaa kokaenj oogita eja, ‘Nenenondeenj ejemba laaligo mende nonomakeja.’ ”

⁵ Meleeno Satanonj wama baanja koriga monjonj uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulanjowo qendeema muro. ⁶ Qendeema munj kokaenj ijoro, “Niinonj kantri kuuya ii galenj koma onjomambaa ku-usunja ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo boronanonj aanjaga eja. Kawaaajonj ii neenaa aijnnaanonj moroga mumanjenj saanonj ii mumanja. Kawaaajonj iwoi kuuya koi mono goo boroganonj amanja. ⁷ Kawaaajonj gii waena menj mepeseenj nombaati eenj, ii kuuya mono goo bunjaga koloodaborowaa.”

⁸*Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Qaago! Bunj Terenonj qaa kokaenj oogita eja, ‘Gii mono Ponj Anutugaa waeya menj mepeseenj ii motoonjgo welenj qenj munj laligowa.’ ”

⁹ Meleeno Satanonj Jiisas mombo wama Jerusalem sitinonj kema jiwowonj jigowaa waarenjonj eu uma kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaa meria koloojanj

* **4:4:** Dut 8.3 * **4:8:** Dut 6.13

een, mono kokainonga lugun emu kemeba. ¹⁰ *Buna Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutunon gajobauruta jen koton onono saanon galen koma sopa somonjon gombu,’ ¹¹ *ano qaa mon ii kokaen, ‘Yononon borogianon ama nonongolin gongi kemen jamonon kanaganon gun mijimiji mende ambaa.’” Kawaajon saanon kemen mende tiwilaan gombaa.

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago! Anutunon jeja, ‘Gii mono Pon Anutuga angobato mende men muba.’”

¹³ Kilenaa Toyanon angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaon keno. Kian.

Jiisasnon kanain hamoqeqe gawon mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnon balon qararanjonkonga mesaoro Una Toroyaa ku-usujanon iwo nano Galili prowinsnon eleeno. Eleeno qaa bujukanon sein goman miri liligon rama kenjiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono goman goman liligon qamakooli mirigianon uma Buna qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyononon aison mepeseen mugi. Kian.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnon eleema somasomarii taona Nazaret kanon keno. Sonda kendonon karo amakejiwaa so qamakooli mirinon uma Buna Tere weenjon onomabaajon waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiwaa Buju Tere mug metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokoloo:

¹⁸ **“Pombaa Una Toroyanon noo uunanon kemen gawon memewaaajon bedu men noma ejemba*

kamaanqeqeta yonoonon Oligaa Buna jen asarinkejen. Inon wasin nono qaa kokaen jen seinkejen:

Bologanon gbadoon onono laligojuti, Anutunon mono ii isama metogon onono laligowu.

Anutunon jaagoo ejemba jaagia metooro mombo unun iibuya.

Kike taribari ama mendunjon men kamaan angi laligojuti, Anutunon mono ii metogon onono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponon hamoqeqewaa gbani awaa ano kan kuuwaati, niinon iikawaa qeleyaga kan ii jen asarinkejen.”

²⁰ Qaa kaen weenjon tere pipipiiya ii pipiin galena mun kamaan raro. Raro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya dorondon ama jaasapo iigigi. ²¹ Iigigi kanain kokaen injoro, “Buju Terewaa qaa koi weenowe gejagianon kemero mojuti, iikawaa hona mono kete koi asugija.”

²² Kaen injoro kalenmorian qaaya qaaya buutanonga kamaaro kuuyanon ii moma walinjon jen sororogon mun qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jegi kokaen injoro, “Ono kamba gamba gbaqooson qaa koi jenkeju, ‘Menqeeango eja gii mono geenja men qeangon aowa.’ Ono gbaqooson qaa ii keteda koi nijowomabaajon mojuti, ii mojen. Ii jen kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taonon kema angoletu uuta mena bujuya monini, iikawaa so mono geenja gomanon koi kaanagadeen mewa.’” ²⁴ *Kaen jen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injoman: Gejatootoo ejemba mon iyanja somasomarii taonon mende moma uma mubuya.

* 4:10: Ond 91.11 * 4:11: Ond 91.12 * 4:12: Dut 6.16 * 4:18: Ais 61.1-2 * 4:24: Jon 4.44

25 **“Niinon qaa honabonon mon kokaen injiomanon: Elaijawaa kambanon Anutunon Siwe naguya kono gbani karonon ano koin 6 kawaa uutanon kon mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kamban kanon emba malo mamaga Israel uutanon laligogi. 26 *Mamaga laligogito, Anutunon Elaija yonoononga mombaanon kambaatiwaajon mende wasiroto, waba balon Saidombaa goman qata Sarefat iikanon emba malo motoongoya iwaanon wasiro keno. 27 *Gejatootoo eja Elisawaa kambanon manimbanon Israel eja mamaga turun onono laligogito, iyonoononga mononon mon mende solananiro. Qaagoto, waba balon Siriaga eja qata Naeman ii motoongonon mono Elisawaa qaaya moma laarin solanani qeangoro.”*

28 Jiisasnon kaen injioro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya qaa ii moma iringia soono uuduuduu koloon onono. 29 Uuduuduu koloon onono waama Jiisas konjoma otaagi taon seleegeen keno. Taongia ii baangaa sia kosianon megii nanoti, mono iikanon hagogi kemebaatiwaajon kenji. 30 Kenjito, batugianon qendeema onomesaon keno. Kian.

Kaperneam taanon ome mon konjono.

Maak 1.21-28

31 Jiisasnon Galili prowins uutanon Kaperneam taanon kamaan keuma Sabat kendonon ejemba tuun kuma onono. 32 *Kuma onono qaayanon ku-usunawo kolooro jero. Kawaaajon kanageso yononon ii iima aarun waliingogi.

33 Qamakooli miri iikanon eja mon omeyawo raro. Raro omeyanon terenon silama qa kokaen qaro, 34 *“Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaen ama nonomambaajon anjane? Mono tiwilaan nonomambaajon kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloojan.”*

35 Kaen qaro Jiisasnon temboma kokaen jen muro, *“Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaon togowa.”* Kaen jen muro omenon eja ii men giliro tama batugianon namonon kemero qen mizimizi mende totoon koloon kouma mesaon keno.

36 Keno kuuyanon newogia tegoro waliingon batugianon amin moma kokaen jegi, *“Yei! Qaa koi naa qaaga? Iinon mono esunmumu qaganon ome jen koton onono ten koma kouma kenju.”* 37 Kaen kolooro Jiisaswaa qabunyanon sein goman kuuya kosere rama kenjiti, iikanon kema sokono. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga menj qeangon onono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

38 Jiisasnon waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaon Saimon Pitowaa mirinon uro. Uro Saimombaa seujanon selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajon ama Jiisas qama koolin mugii. 39 Qama koolin mugii kema usugon keme selegere jen koton muro mesaoro iikanondeen waama nene onon unuagi.

40 Ween jaaya tegon kemero kanon ejemba daen yononon alaurugia ji kania kania kanon injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanon kagi. Kagi boria kuuya yonoo qagianon anan anan ano qeangodaborogi. 41 Ome yononon kaanagadeen ejemba mamaga yonoo uugianonga kouma silama kokaen qagi, *“Gii Anutuwaa meria koloojan.”*

Jiisasnon Hamoqege Toya Kraist kolooji, iyononon ii mogitiwaajon Jiisasnon jen onoma buugia muungun onotaaro. Kian.

* 4:25: 1 Kinj 17.1 * 4:26: 1 Kinj 17.8-16 * 4:27: 2 Kinj 5.1-14 * 4:32: Mat 7.28-29

Hamoqeqe gawoŋa ii Galili sokono.

Maak 1.35-39

⁴² Jiisasnoŋ gaon ero gomaŋ wengeraŋ suluro waama iyana tirin koton kemeŋ gorja moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaan muŋ kema mokolooŋ mende oŋomesaon kembraatiwaajon batogon anŋon koma mugj.

⁴³ Anŋon koma mugito, kokaen injoro, “Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taon tosia yoŋoojon kaanagadeen jeŋ asarin oŋombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajon wasin nono.”

⁴⁴ Kaen jeŋ kema Galili prowins liligon qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanoŋ uu kuun oŋoma laligoro. Kaen.

5

Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋoono.

Mat 4.18-22; Maak 1.16-20

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu anŋon goraayanoŋ nano ejembaŋ kaŋ tuun tuun koma Anutuwaŋ Buŋa qaa mobombaajon oloqologon liligon mugj. ² Liligon mugj nama waŋgo woi kowe goraayanoŋ rari iriuro. Sora hooro yoŋonoŋ waŋgo ii mesaon kemeŋ misagia qeesaŋ songbangi. ³ Waŋgo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanoŋ uma toya kokaen qisin muro, “Giinoŋ mono nanŋona borona moŋ nuama apunoŋ baagen kema.” Qisin muro nanŋoro keno waŋgonoŋ rama ejemba tuunleembe kuma oŋono.

⁴ Kuma oŋono tegoro Saimon ijoro, “Giinoŋ mono waŋgo koi nanŋona apu anŋon biiwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajon giligi kemeba.”

⁵ *Ijoro Saimonoŋ meleeno, “Somatana, nono gomantiina koriga misa gilij bimbigoŋ hoŋa moŋ mende mejoŋa. Qaagoto, giinoŋ jeŋ kotojaniwaajon mono kilen kema giliniŋ kemebaa.” ⁶ *Kaen meleeno jerotiwaa so anŋi sora ambembo misagianon kemegi misanoŋ boratiwombaa anŋi. ⁷ Kaen anŋi alaurugia waŋgo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋoojon kaŋ ilaan oŋombutiwaa boro kaka koŋgi kagi. Kagi waŋgo woi ii soranoŋ saa qegi nemoton tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombonoŋa mende meŋ iima iikawaajon kuuyanoŋ walingogi. Walingon Saimon Piitonoŋ ii iima Jiisaswaa batanoŋ kemeŋ simin kuma ijoro, “Oo Poŋ, nii singisoŋgo ejaga koloojeni-waajon mono nomesaon kema.” ¹⁰ Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yoronoŋ kaanagadeen newogara tegoro walingori. Saimonoŋ qaa ii ijoroto, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanoŋ ejemba ii sora kaanŋa horon oŋona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹ Kaen ijoro waŋgogia horon kouma sakasinoŋ ama ilawoilagia kuuya mesaon Jiisaswaa gematanoŋ otaŋ keŋgi. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ eja manimbayawo moŋ meŋ solananiro.

Mat 8.1-4; Maak 1.40-45

¹² Jiisasnoŋ taon moŋnoŋ laligoro kanon eja moŋ selia manimbanon meŋ bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianoŋ simin kuma kemeŋ kokaen qama koolin muro, “Oo Poŋ, giinoŋ siinganon meŋ qeaŋgon nomambaajon mojanj een, mono nii saanon meŋ solananiŋ nomba.”

¹³ Kaen jero boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinoŋ ii amambaajon mojeŋ. Gii mono solananiwa.” Kaen jero manimbaya ii iikanondeen solananiro. ¹⁴ *Solananiro kokaen jeŋ koton muro, “Moba, kokawaa

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1 * 5:5: Jon 21.3 * 5:6: Jon 21.6 * 5:14: Lew 14.1-32

buju qaaya ii mon mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema mun Mooseswaanon jenkootoya otaan solanjanjaniwaa dangisen nanduna ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kilen Jiisaswaa qabunaya jen seiro goman so asarin keno. Kenotiwaa so ejemba tuuna tuuna yononon qaaya mobombaajon ano jigia men qeangowaatiwaaajon iwaanon kan ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnon onjomesaon balon qararanjon-konjanon kema laligon qama kooliro. Kian.

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnon ween monon Bun qaa kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) ano Kana qaawaa boi tosianon Galili ano Judia prowinswaa goman goman ano Jerusalemga kan ejemba tuunlelemba batugianon ragi. Pombaa ku-usunanon Jiisas nemun koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kamban kanon eja tosianon alagia sele batuya koomuya ii demberunon ama anjon kagi. Kan koton Jiisaswaa kosianon miri uutanon uma ambombaajon batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunlelembenon ologon nangitiwaaajon kuun papanon miri uutanon ubombaa kana mon mende mokolon men miri qaganon ugi. Uma waaren jamonon memeta ii oson luluungi oota kolooro ji eja demberuyawo kasanon somonjon iikanon anji ejemba batugianon Jiisaswaa batanon kemero. ²⁰ Kaan kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinon singisonjoga mesaojen.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yononon ii moma kanain kokaen jen romongogi, “Eja koi moroga? Iinon mono Anutu mepaegon mepaqepae anja. Anutu motoonjonon singisonjonana mesaonkejato, eja monon ii qaago.”

²² Kaen romongogito, Jiisasnon uugia iima koton kokaen injoro, “Tosaana onjo uugianon naambaajon qaa jejeni, iikawaaajon mamaga romongogu? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinon singisonjoga mesaojen,’ jejeni, qaa iikanon mono afaanagadeen jejetaga. Monon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaaajon ii qaa afaana so. Niinon qaa mon kokaen jembaajon mojen, ‘Mono waama kemba.’ Qaa ii mono lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balonon singisonjo mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaanon eji, onjo iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele batuya koomuya ii ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaeeega men miriganon kemba. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianon waama tambomaeeeya eroti, ii men Anutu mepeseen mesaon mirianon keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanon walinjon sombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Yei! Kete iwoi awaa soroga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnon Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumambaajon ano kanon takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, “Gii

mono noo gemananon kawa.”²⁸ Kaen ijoro gawonja kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanon keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianon koma horon iwaajon jejelomban somata mozo-zongoro. Mozozongon takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaanja horon onono tuun somatanon yonowo rama nembanene negi. ³⁰ *Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano yonoonon boi yononon ii iima njindinjunduru jen Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Ono mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yonowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja.”

³¹ Kaen jen onongi Jiisasnon kitia kokaen inji, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawanon kemakeju. ³² Niinon singisongo ejemba uugia meleembuti onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyangiaajon mogi solanja koloojuti, ii qaago.”

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Maak 2.18-22

³³ Ejemba tosanon Jiisaswaanon kan qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon kamban mamaga Anutuwaajon nene singi laligon qa-makooli ajoajoro koriga amakejon. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligojuto, geenjaa gowokouruganon mono pondan nene apu nenkeju.”

³⁴ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambananon ejawaa gemakootanjurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe nene singi laligowombaaajon jegi yononon ainjolon aison rama singi laligowombaaajon amamaankeju. ³⁵ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

³⁶ “Ono laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya. Iikawaa sareqaa gemata mon ii kokaen inji: Moumou walaga jurano monon moumou gbilia moton opo jakanja kanon mende ama uumbinaankeja. Kan anagati een, opo jakanja gbilianon mono walagawo ororon mende koloon ii horon menjurano boliqoliwabo.

³⁷ “Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaaro taruyanon kileqileewubo.

³⁸ “Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen monon apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen kolooaboti-waajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya.) ³⁹ Monon wain apu walaga mepeseen nen laligonkeji, iinon wain apu gbilia nemambaajon siina mende moma mojotiitii amakeja.” Kian.

* 5:30: Luuk 15.1-2

6

Jiisasnoḡ Sabat kendombaa Poḡa kolooja.

Mat 12.1-8; Maak 2.23-28

¹ *Kawaa gematanonḡ Sabat kendonḡ moḡnonḡ Jiisasnoḡ wiit dumunḡ gawonḡ koria somata kotonḡ keno. Keno gowokouru-tanonḡ wosogia injiro wiit honḡa motomotoonḡ borogianonḡ kuma osasaanḡ negi. ² Kaenḡ negitiwaajonḡ Farisii (Kana qaawaa kaparaḡ-konḡkonḡ) tosiaḡonḡ ii iima kokaenḡ injijogi, “Onḡo mono naambaajonḡ Sabat kendombaa gawonḡ meme songoya uuguju?”

³ *Kaenḡ injijogito, Jiisasnoḡ kokaenḡ meleeno, “Kinḡ Deiwidnonḡ manjaqeḡe ejauruta yoḡowo liligonḡ wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago?”

⁴ *Iinonḡ Anutuwaḡa opo sel jigononḡ uma bered kowoga Anutuwaḡa jaase-waḡanonḡ alatanonḡ anḡi raro esunḡanonḡ tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonḡ galenḡ yoḡonondeenḡ neḡ laligogi. Iinonḡ ano iwaa kerasuru-urutanonḡ ii newubotiwaajonḡ songo eroto, ii kilenḡ negi.”

⁵ Kaenḡ jeḡ kokaenḡ injijoro, “Siwe gomambaa Eja honḡanonḡ mono Sabat kendombaa Poḡa kolooja.” Kianḡ.

Jiisasnoḡ eja boria soorongoya meḡ qeaḡgoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnoḡ Sabat kendonḡ moḡnonḡ qamakooli mirinonḡ uma Bunḡa qaa kuma onḡono. Iikanonḡ eja moḡ boria dindiḡa sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparaḡkonḡkonḡ) yoḡononḡ Jiisas iima qaa jakeyanonḡ ama mubombaa kania moḡḡama “Eja ii Sabat kendononḡ meagowaa me qaago?” kaenḡ jeḡ jaa galenḡ meḡ ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnoḡ roromoḡḡogia ii moma kotonḡ eja boria soosoolia ii kokaenḡ ijoro, “Mono waama jaanananonḡ namba.” Kaenḡ ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnoḡ kaenḡ jero, “Kana qaa otaanḡ Sabat kendononḡ iwoi awaa me bologa ambonḡa? Saanonḡ mombaa waḡa somonḡ-gowonḡa me mesaoninḡ tiwilaawaa. Nomaenḡ aninḡ sokombaa? Ii qisinḡ onḡombe jewu.”

¹⁰ Kaenḡ jeḡ eleqeleema korebore injiidaboronḡ eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaenḡ ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaa kolooroto, galenḡ yoḡononḡ irinḡia mamaga soono “Jiisas nomaenḡ ama mubonḡa?” jeḡ iyanḡia aminḡ mogi. Kianḡ.

Gowokouruta 12 meweeḡḡonḡ onḡono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kambanḡ kanonḡ Jiisasnoḡ baanḡanonḡ qama koolimambaaajonḡ uma go-mantiinḡa koriga ii Anutu qama koolinḡ munḡ laligoro gomanḡ ano. ¹³ Gomanḡ ano gowokouruta onḡooma yoḡoononḡga 12 meweeḡḡonḡ onḡoma wasiwasi eja aposol qa ii onḡono.

¹⁴ Qagia ii kokaenḡ qaro: Saimon, Jiisasnoḡ qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata moḡ Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonḡ kanagenḡ memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnoḡ ji ejemba meḡ qeaḡḡonḡ onḡono.

Mat 4.23-25

* **6:1:** Dut 23.25 * **6:3:** 1 Sml 21.1-6 * **6:4:** Lew 24.9 * **6:15:** Nesanel paati zelot yoḡononḡ Room gawman tuarenjenḡ ama iyanḡiaa nananḡ mewombaaajonḡ tompe meḡ laligogi.

¹⁷ Jiisasnoŋ aposoluruta yoŋowo baananonga kamaan baloŋ korianon kema nanŋi. Nanŋi gowoko tuuŋ somata ano ejemba tuuŋleembe yoŋonon iwaajon ajoroon mambonŋi. Yoŋonon “Bunaya jero moniŋ jinana meŋ qeangowaa,” jeŋ iikawaajon Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonga Taia ano Saidon taon iikanonja kaŋ ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanon kokojinjin meŋ ononoti, iyoŋonon kaanagadeen kaŋ qeangogi. ¹⁹ Kusunanon iwaanonga koton yoŋoonon uro kuuya meŋ qeangon onono. Kawaajon ejemba kuuyanon Jiisas oosiriwombaaajon janjariŋ riigi. Kiaŋ.

Simbawonawo ano gejajuju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

- ²⁰ Jiisasnoŋ gowokouruta otaama injiima kokaen injjoro,
 “Anutuwaaw bentoton ii wanaya onoo bunaga. Kawaajon wanaya onoo mono simbawonawo kolooju.
- ²¹ Kamban kokaamba nenewaa kaana komuŋ qenjen qeŋ laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon onoo mono simbawonawo kolooju. Kamban kokaamba saajuti, ononon mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajon wosobiri laligojuti, onoo mono simbawonawo kolooju.
- ²² * “Ejembanon onoo Siwe gomambaa Eja honaajon ama kazi ama yakariŋ selianon kuun uuqeŋ qaa tokoronkota jeŋ onoma kasu seibolo kaana qagia koton kondeembuti, onoo mono simbawonawo kolooju.
- ²³ * “Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yoŋoojon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajon kaen ama ononŋi kamban iikanon mono aisoon otokorian maabu.
- ²⁴ Onoo simbawonawo laligojuto, qabuŋa esuhinagiawo onoo laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁵ Kamban kokaamba neŋ timbiriŋ ama laligojuti, onoo mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen. Kamban kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onoo mono amburereŋ meŋ saabuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁶ “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jeŋ mepe-seen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama ononŋi niinon onoojon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen.” Kiaŋ.

Kereuruga mono jopagon onomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

- ²⁷ “Bologa ama onombuyato, onoo qaana moma laligojuti, niinon onoojon kokaen injjowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onoma laligowu. Daen yoŋonon kazi ama ononjuti, ii mono awaagadeen ama onoma laligowu.
- ²⁸ “Daen yoŋonon qasuaan jiriŋon ononjuti, ii mono kobibiin kotuegon onombu. Horon ureen ama ononjuti, iyoŋoojon mono Anutuwaaw qama kooliwu.
- ²⁹ “Moŋnon urunga lee qetaaliro leegen kaanagadeen meleema muba. Moŋnon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeen memambaaajon moro giinon mono ii mende anŋon komba.

* 6:22: 1 Piito 4.14 * 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

³⁰ “Iwoiwaa welema gonggi ii mono kuuya onomba. Monnon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaajon mende kaparan koma qisiwa. ³¹ *Ejembanon onjo iwoi ama onombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonoojon kaanagadeen ama onomakebu.

³² “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon jopagon ononggi kitia meleema jopagon onoma mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro mono nomaen onjo mepeseen ononaga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon ononggi tawa onono oyanboyan koloowuya.

³³ “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama ononggi kitia meleema onoma ala men aon mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro onjo mende mepeseen onombaa.

³⁴ “Namowaa singisonjo ejembanon monej iwoi ii singisonjo ejemba tosaan yonoojon onoma kitia iikayadeen meleema onombutiwaajon kaparan komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosanon tosgia meleema onombutiwaa mambongi Anutunon mono nomaen mepeseen ononaga? Tosianon tosgia mende meleema ononggi Anutunon mono kitia ii meleema tawa onombaa.

³⁵ “Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama men laligowu. Balon ejembanon bologa ama dangisen mende jenkejuto, Anutunon kilen ii awaa ama onomakeja. Kawaajon onjo mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onoma monej iwoi onoma iikawaa kitia mon meleema onombutiwaajon mende moma mambombu. Kaen ama laligogi tawagianon sein uuta kolooro Anutu uutaa meraboraana koloon laligowuya.

³⁶ “Siwe Mangianon korebore kiankomun onomambaajon moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onoma laligowu.” Kian.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

³⁷ “Ejemba tosia yonoo qaagia ii mende gosin jen tegowu. Ii mende jen tegon ononggi Anutunon mono onoangia kaanagadeen mende jen tegon onombaa. Onjo tosia yonoo singisonjogiaa irona ii mende meleema onombu. Ii mende meleema ononggi Anutunon mono onoangiaa singisonjogiaa irona ii kaanagadeen mende meleema onombaa. Onjo mono tosia yonoo singisonjogiaa mesaowu. Ii mesaogi Anutunon onoangiaa singisonjogiaa kaanagadeen songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonoo iwoi ama ononggi Anutunon mono iikawaa so gosin iwoi ii meleema onjo kaanideen ama onombaa. Kawaajon onjo mono iwoi kalen onomakebu. Kaen ononggi Anutunon mono kaanideen kalen onomakebaa. Onanon, Anutunon ii kalembone mende moma ilaan onomakebaa. Anutunon gosin onjo iwoi onongiti, iikawaa soya kuuya men gambinon maaro qaa ootanon kouro utugoro ororon kolooro mendungoro kemero toroqen qaganon maaro soya uugun qeqelalan kamaaro ii mono gesogianon mouma onombaa.” Anutuwa kania ii kaanja.

Ejembanon anjiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiisanon sareqaa mon kokaen injoro, “Jaago ejemba monnon jaago alia mon saanon borianon men wambaa me qaago? Kaen kembraora mono motoon ronon kemen urunaga. ⁴⁰ *Gowokonon boiya mende

* 6:31: Mat 7.12 * 6:39: Mat 15.14 * 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20

uuguja. Boigianon momo kuuya tororo kuma onono moma komuwuti, kuuya iyononon mono boigia kaanja koloowuya.

⁴¹ “Gii naambaajon alagaa jaayanon godomaruru melaada iijanto, geenjaa jaaganon gere tapia somata eji, ii nomaen mende iima kotonjan? ⁴² Geenjaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mende iima koton nomaembaajon alagaajon kokaen jenaga, ‘Alana moba! Jaaganon eugen godomaruru kemen raji, ii saanon itagowe kamaawaa.’ Oo uumeleembaa selesele eja, gii mono wala geenjaa jaaganonga gere tapia somata ii men giliwa. Ii men gilingo tororo iima koton alagaa jaayanon godomaruru kemen raji, ii saanon itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa monjon honja bologa mende kuunkeja. Kaanjadeen gere bologa monjon honja awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanon kolooro mewombaajon amamaankejon ano muli honja ii kowororonon kolooro qetegowombaajon amamaankejon. Iikawaa so gerewaa honja iima gosinj mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja uutanon iwoi saa qero eji, ii mono buutanon asuganon jenkeja. Kawaaajon eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologa eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Ono noojon ‘Pon Pon!’ qa ii mono naambaajon qamakejuto, niinon iwoi mewutiwaajon jenkejeni, ii mende ten koma menkeju.

⁴⁷ “Daen yononon noonon kan qaana moma ten koma mejuti, niinon iyonoo kaniagia qendeema sareqaanon jemaña. ⁴⁸ Iinon motonqeqe eja kokawaa so kolooja: Eja iikanon miri memanjen ron koriga oson kemen tandoya jamo kowonjin (simen) qaganon kuun men kotiuro nano. Kaen nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuroto, awaagadeen men mejugoro nanotiwaajon kumambaajon qen bimbimgoro kotiun nano. ⁴⁹ Qen bimbimgoro, monjon qaana moma mende ten koma meji, iinon mono motonqeqe eja kokawaa so kolooja: Iinon miri memanjen tandoya mende oson komoma namo qaganon teku manjagadeen ama mero. Mero nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonjon kamaaro.” Kianj.

7

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnon ejemba tuunleembe batugianon laligon Buña qaaya kuuya ii injijon onomesaon Kaperneam taanon kouro. ² Iikanon Room kawali galen mombaa gawon ejianon ji kiro komumambaa ano. Galenanon iwaajon moro uuta kolooro.

³ Kawaaajon Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaana wasinj onono Jiisaswaanon kema kokaen qisigi, “Mono kan welen ejia men qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanon keuma kaparan koma qama koolin jegi, “Somatanana, kawali galen iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro kolooja. Kawaaajon mono kawa.” ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata

* 6:44: Mat 12.33 * 6:45: Mat 12.34

nonoojon siin ano ‘Qamakooli mirinana mewonja,’ jenin waba iinon monen ano megii.”

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onoma Jiisaswaajon qaa kokaen ano, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaajon gamuna mojen. Kawaajon mono mende aon komun kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta koloojiwaajon goonon kamambaa so mende mojento, qaa jegagadeen jena welen ejananon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajon: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjageqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononga mombaajon ‘Kemba!’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon ‘Kawa!’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon ‘Gawon koi mewa!’ jewe iinon ii mewaa.”

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaajon walingon ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, “Niinon kokaen injjowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanja ii mombaa uutanon mende mokoloowe.”

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele ejaurutanon eleema mirinon keuma welen eja mokolon iigi qeangon raro. Kian.

Jiisasnon malo mombaa meria menj gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunlembenon otaan kengi. ¹² Iikanon taon kiropo naguya dodowiro qamo mon angon kagi. Malo mombaa meriaga motoongonon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoroon ron kombombaajon kagi.

¹³ Pononon malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaen jen kema bokis angon kagiti, ii jero doron angi bokis oosirin kokaen jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gii kaen gijojen.” ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gbilin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemunja mun kemaotiwaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yononon ii iima qarasombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Gejatootoo eja somata mononon mono batunananon asugin laligoja.” Tosianon jegi, “Anutunon kanagesoya ba koma nonono laligojon.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii sein Judia prowins kuuya so koma gomanja gomanja leele kanon kema tegoro. Kian.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanon kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon raro gowokourutanon iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi orono kari Pombaanon kema kokaen qisin mubaotiwaajon wasin orono, “Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombona.”

²⁰ Wasin orono Jiisaswaanon keuma ijori, “Jon Oomulu ejanon kokaen qisin gombojon wasin norono kajo, ‘Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombona.’”

²¹ Jiisasnon kamban iikanondeen ejemba mamaga ji wiji lokon ano omejiilangiawo (isinabisina) ii menj qeangon onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro uun iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanon keuma qisin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema

* 7:22: Ais 35.5-6; 61.1

Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yoŋonoŋ uun iiju. Meendangoya yoŋonoŋ kana kema kaju. Manimbagiawo yoŋonoŋ solananiju. Gejaduu yoŋonoŋ qaa moju. Koomuya yoŋonoŋ gbilin waaju. Kamaanqeqeta yoŋoojon Oligaa Buŋa jen asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yoŋoojon kokaen jen asariro, “Ono balon qararankonkononon kanon naa iwoiga iibombaajon kenji? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, ono eja iikaana iibombaajon kenji me?

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinŋawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyononon mono kin yoŋoo jinƙaron mirigianon laligoju. Ii balon qararankonkononon qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaana unuugun qaita mon kolooja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiowe mobu: Embanonga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

²⁹ * “Ejemba kanageso kuuya ano yoŋoo batugianon takis meme yoŋonoŋ kaangadeen Jombaa Buŋa qaaya mogi oomulu men ononotiwaajon Jiisaswaa Buŋa qaaya moma jen qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindina jen asarija.” Kaen jen uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende men ononotiwaajon yoŋonoŋ Anutuwaa arena mende ten koma Buŋaya gema qen silemale angi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onombenaga? Yoŋoo siligia ii nomaen? ³² Yoŋonoŋ naamade kaana kolooju. Yoŋonoŋ maaket sombenon rama qaa jomo men tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uuniŋ ono rii gbawe mende orogi. Nono jingen qaniŋ ono mende toroqen saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singin laligon wain apu mende nero ono iwaajon jenkeju, ‘Ome monon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nene nen korisoro angi ononon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozongon nen wain apu mamaga nen takis eja tiliqiligiawo ano kilena meme yoŋoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Singisongo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparanƙonƙon) eja yoŋoononga monon Jiisas ii iyanaa mirianon kan nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duŋonon raro. ³⁷ *Tanon kanon singisongo emba mon laligoro. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa

* **7:27:** Mal 3.1 * **7:29:** Mat 21.32; Luuk 3.12 * **7:37:** Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro monj saa qeroti, ii menj uma karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanonj memetaga.

³⁸ Uma kanj Jiisaswaa kanianonj kemenj rama kanainj saaro jaunjononj riima kemenj kanianonj moriro. Moriro wanj juyanonj kerenj, selemooto menj kotooro toboriro kania buutanonj kitoonj nenj kele unkoowayawononj moriro. ³⁹ Moriroto, Farisii ejanonj Jiisas koma hororoti, iinonj ii iima uutanonj kokaenj romongoro, “Emba koi singisonjgoyawoga. Eja koi kanonj gejatootoo ejaga laligonagati eenj, iinonj mono emba kanianonj oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnonj ii moma kotoonj kokaenj meleema jero, “Saimon, niinonj qaa monj jemambaajonj mojenj.” Jero ijoro, “Boi, saanonj jena momanja.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Ejemba woinonj benknonj kema kiti ambowaa monenj galenja qisiri. Monjonj weenj 500:waa tawaya (Kina 5,000), monjonj weenj 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanagenj kitigara kumbao jero monengara qaono amamaari. Amamaari benk galenjononj kitigara qetegonj kotoonj mesaonj orono. Mesaonj orono iyoroononga morononj ii uutanonj mamaga jopagonj munjeja?”

⁴³ Kaenj qisiro Saimononj kokaenj meleeno, “Noo momononj kiti somata kotoonj mesaonj muroti, iinonj.” Kaenj meleeno jero, “Gii qaa tororo gosinj jejanj.”

⁴⁴ Kaenj jenj embawaanonj eleema kokaenj ijoro, “Emba koi iiba. Niinonj miriganonj koube giinonj kanana songbamambaajonj apu monj mende nonjanto, emba koi kanonj mono kanana jaunjononj morinj wanj juyanonj selemooto menj kotooro toborija. ⁴⁵ Giinonj buuna mende kitoonj nejanto, emba koi kanonj mono mirinonj koube iikanondeenj kaparanj koma kanana kitoonj nenj laligoja. ⁴⁶ Giinonj wanja kele mende morijanto, emba koi kanonj mono kele unkoowayawononj kanananonj nomorija. ⁴⁷ Kawaaajonj niinonj kokaenj jewe moba: Anutunonj emba kokawaa singisonjgoya mamaga ii mesaonj songbano kawaaajonj uutanonj nii mamaga jopagonj nonja. Monjonj singisonjgo melaada monj ano Anutunonj singisonjgoya melaada mesaoro iinonj uutanonj boronja monj iigadeenj jopagonj nomakeja.”

⁴⁸ Kaenj jenj emba ii kokaenj ijoro, “Niinonj goo singisonjgoga songbama mesaonjenj.”

⁴⁹ Kaenj jero eja motoonj nene nenj ragiti, iyonjononj kanainj iyanjiodeenj kokaenj jegi, “Singisonjgo songbama mesaonji, iinonj mono moro ejaga koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaenj jegito, Jiisasnonj embawaajonj jero, “Momalaariganonj mono hamo qenj gonja. Saanonj luaenonj kemba.” Kianj.

8

Emba tosanonj Jiisas nanjonj kenji.

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj liligonj taonja taonja ano gomanja gomanja kanonj kema Anutuwwa bentotombaa kania jenj asarinj Oligaa Bunja qaanonj ejemba uugia kuunj laligoro. Gowokouruta 12 yonjononj iwo motoonj kenji.

² *Kaanagadeenj emba tosanonj iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenonj kokojinjij menj onono laligogi Jiisasnonj menj qeangonj onono. Emba ii kokaenj: Magdalaga emba monj qata Maria qagi. Jiisasnonj iwaa uutanonja ome 7 onjotaaro kouma kenji. ³ Emba monj qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinonj kinj Herodwaa jinjaronj miri kanonj gawmambaa monenj galenaga

* **8:2:** Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

laligoro. Emba mon qata Susana. Yononon ano emba tosaana mamaga yononon iyangiaa monen esuhinagianon Jiisas ano gowokouruta kananon galen koma nanjon ononji. Kian.

Qosomakororoo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanon taon so kanona horon Jiisaswaanon kan tuunlembenon ajoroogi Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero:

⁵ “Eja monnon nene kota qosoma kororoomambaaon keno. Kema qosono kota tosianon kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi ejembanon riin rikotaagi kanakeewanaa (warawen) koono koono kouma ii nedaborogi. ⁶ Kota tosianon jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma kanon namo apuyawo mende mokolon kuragagia kouma soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosianon komuntiri waayawonon kemen kongi. Kemen kongi iikanon ororon kouma unuugun qen turun bibiloko men ononji. ⁸ Kota tosianon namo awaanon kemen kongi. Kemen koma juma waama hongia awaa kolon handewaa so kolon seigi.”

Qaa ii jedaboron qa somata kokaen qaro, “Monnon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnon nomaembaaon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaen jero gowokourutanon sareqaa kokawaa kaniaaon Jiisas qisin mug. ¹⁰ *Qisin mug jero, “Anutuwa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii ono asuganon injowe moma kotojuto, tosaana yonoonon ii sareqaanon jewe momakeju. Kaen moma iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya.”

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororoogi, ii Anutuwaanon Buna qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Ejemba tosianon Buna qaa mojuto, ii mogi Kilenaa Toyanon kan uugia meleema Siwewaa buna koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianon qetegon unuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii uuqeeango qaganon moma anjon komakejuto, uugianon kemen tiigia mende megitiwaajon kaban torodaamo-nadeen moma laarin laligogi angobatowaa kambananon mono tama unuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemenkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa ugereya kolon bimon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaaon koposongogi siin kombomana bologa tosianon kaanagadeen uugianon dungun Buna qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanon kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buna qaa geja ama mogi uugia awaa gbingbaona qaa iikanon kemero soowabotiwaajon mokosingon kaparan koma galen kongi hongia awaa awaa mokolonkeju.” Kian.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganon koloowaa.

Maak 4.21-25

* 8:10: Ais 6.9-10

16 **“Monjon lambe me kiwa ootirin monjon mende koma turuwaa me dun baatanon mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dun qaganon ano rabaa. Rama asariro tosonian miri uutanon ubombajaan mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubuya.*

17 **“Kaanjadeen uunananon iwoi mon mesanjonin aasangoyanon eji, ii mono asuganon koloowaa. Iwoi mon koma turunin eji, ii mono luluungi asuganon ewaa.*

18 **“Kawaajon Anutuwaa qaa mojuti, ii mono uu wombogianon ama romongon koma gbilin laligowu. Monjon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro somariwaato, monjon momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutunon mono momoya melaa ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kian.*

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

19 Jiisasnon kaen jen laligoro nemun jourutanon ii iibombajaan kagito, ejemba tuun somatanon ologon eligogitiwajaan kosianon kembombajaan amamaagi. 20 Amamaan nanji monjon kokaen ijoro, “Goo nemunjouruta mono seleengen nama gii iibombajaan moju.”

21 Ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema injoro, “Ejemba koi Anutuwaa Buna qaa moma ten koma koma gbilinkejuti, iyononon mono noo nemuna ano kouruna kolooju.” Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

22 Ween monjon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon apu anjon koton leegen keubona.” Kaen jero wanjonon motoon uma apu anjon qaganon kenji. 23 Kema opo sel mororongogi haamonon nanjoro kenji Jiisasnon gaon ero. Ero haamo raidimbon apu anjonon gilin siri qindiuro wanjo uutanon kemero. Kemej saa qemambajaan ano tiwilaawombajaan anji.

24 Tiwilaawombajaan ama gowokourutanon kema mindiin ijogi, “Pon Somatanana, mono nono anjonon tiwilaawombajaan anjon.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu anjombaa siria kokaen jen koton orono esungaranon kamaaro goron qen ero.

25 Kaen kolooro injoro, “Onoo momalaarigia ii dakanon?” Kaen injoroto, yononon awawalin qarasombugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe siri jen koton orono jeta ten konjao.” Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

26 Jiisasnon gowokouruta yonowo toroqen opo sel mororongogi haamonon nanjoro kema apu anjon koton Galili prowins leegen Gerasa gomanon keugi. 27 Iikanon keuma sakasinon uro eja omeyawo mon taononga kan Jiisas mokolooro. Eja ii qasirinon laligon qamowaa jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Kamban koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanon mende en laligoro.

28-29 Omenon kamban koriga horon ureen muro eja mamaganon boria bota qen kania gbadonon (tapenon) somongon galen koma laligogito, tapeya ii hororo riigiro omenon kuuro balon qararanjonjonon kema lan laligoro. Kawaajon Jiisasnon omeya ii kokaen jen koton mumambajaan ano,

* **8:16:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **8:17:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **8:18:** Mat 25.29; Luuk 19.26

“Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaon kamba.” Kaen jemambaajon ano Jiisas iima silama namonon kosianon kemej qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uutaa meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaajon koi kajan? Niinon welema gonjen: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilan mamaga uutanon kemej laligogitiwaaajon “Qanana Liijon jejon,” jegi. Ii ananaa qaanon Kere tuun somata. ³¹ Kaen jen Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaan ome ron dusiita qaa iikanon kemebombaajon mende jen koton nonomba.”

³² Kosogianon marona kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. Kawaajon ome yononon kokaen jen welema mugi, “Gii saanon jena nono bao yonoo uugianon kemebona.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jen koton onono. ³³ Jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun yononon lugun newonewonon kema jororongon apu angonon kemej nemoton komugi.

³⁴ Iikaen kolooro bao galen yononon ii iima taon ano goman boleboole kanon kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasonggo yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. Kan Jiisaswaanon kouma eja uutanonga omenon kougiti, iinon Jiisaswaa kanianon raro mokolooji. Opo selekopaaya tororo somongon uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo iinon nomaen qeangoroti, ii iigitinon injijogi.

³⁷ Inijogi moma mamaganon awawalin qarasombugia mogi. Kawaajon Gerasa gomambaa ejemba tuun kuuya yononon Jiisasnon onomesaowaatiwaaajon welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajon wanonon umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanonga ome kougiti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnon qotogon wasin mun kokaen ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganon kema Anutunon angoletto somasomata men gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya ii taon uutanon liligon goman so jen seiro. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaaajon mambongi eleema karo tuuna tuuna koma aison horon mugi. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisaswaa batanon kemej simin kuma mirianon kawaatiwaaajon qama koolin muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guan motoonggo gbania 12:waa so laligon komumambaajon ano. Jiisas koma horon mugi keno ejembanon leele ologon utama mugi. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama mun kenji kanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinsa gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinon selegalen yonoo tawagia monej hinaya kuuya gilin laligoro selegalen kuuyanon men qeangowombaajon amamaagi. ⁴⁴ Emba kanon Jiisaswaa gematanon kema malekuyaa kiti susuya oosiro iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnon qisin jero, “Moronon noosirija?” Kaen jeroto, ejemba kuuyanon ii qakoongi Piitonon ijoro, “Somatana, ejemba tuunon ologon utama aon kan goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnon jero, “Qaago, monon noosiro esunna mon keno mojen.” ⁴⁷ Kaen jero embanon “Kaniaana mokolooja,” jen jenenja ororo

kan Jiisaswaa batanon simin kuma jiaa kania ano oosirin iikanondeen qeangoroti, iikawaa kania asuganon jero ejemba tuun kuuyanog mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnog kokaen ijoro, “Borana, momalaariganog mono men qeangog gonja. Saanog uubonjonog kema.” Kian.

Jiisasnog Jairuswaa borata men gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaen ijog nano qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinogga monog welen kan Jairus ijoro, “Boraganog komuja! Kawaajog mono boiwaa qaganog lombo torog men de amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnog qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, “Toroko men de moba. Mono uumotoog ama nii moma laarin nona boraganog qeangowaa.”

⁵¹ Kaen ijog iwaa mirinog kema ejemba tosaanog onomesaog Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmanog iigadeen unuano iyangiodeen miri uutanog ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanog jingog qama saama amburereen megito, Jiisasnog jero, “Inog men de komujato, gaogga eja. Kawaajog mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaen jero jonog sisi kaanog kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianog men qama ijoro, “Borana, mono waaba.” ⁵⁵ Kaen ijoro kokoosuyanog eleeno iikanondeen waama nano. Nano nene mugi newaatiwaaajog jero. ⁵⁶ Nemunmanog ii iima waliogorito, Jiisasnog iwog kolooroti, iikawaa bujuya mon jegi mobotiwaaajog songo ama onog. Kian.

9

Jiisasnog gowokouruta 12 wasin onog.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnog gowokouruta 12 ii onog ajoroggi omejiilan kuuya konjoma onombutiwaaajog ama ji wiji men qeangowutiwaaajog ku-usunog esunmumuyawo onog. ² Ku-usunog onog kokaen jen wasin onog, “Onog mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jen asarin onog ji ejemba men qeangog onog laligowu.” ³ *Wasin onog injoro, “Onog kana kembutiwaaajog iwog mon men de men kembu, taa gbaru men de, geso men de, kana samog men de ano soojaakota men de. Maleku samog mendeto, motoongog mewu.

⁴ “Kema mirinog daen daen kebuti, mono iikanondeen laligog gawog men taog ii mesaog kana kembu. ⁵ Kema laligog miri monog keugi men de koma horog onog qaagia men de mogi telambelangia mono kokaen jen qendeema onombu, ‘Nonog onog balonog kanin sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono qesaanin onog onog eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solanog moma kotogi saanog taog ii mesaog torog kembu.”

⁶ Kaen injoro mesaog kema gomanog gomanog liligog miri so Oligaa Bunog jen asarin ji ejemba men qeangog onog laligogi. Kian.

Herodnog Jiisaswaaajog sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwog kuuya kolooroti, iikawaa qabunayanog sein balog bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herodwaa gejianog kemero moro. Ejemba tosanog kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanog mono koomunogga waama laligogja.” Kawaajog kinog qaawaa mongama sisau ano. ⁸ Anoto, tosanog jegi,

* **9:3:** Luuk 10.4-11; Apo 13.51 * **9:7:** Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

“Elaijanon mombo asugin laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yonoononga monon mono gbilin waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kin Herodnon kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinon jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojeni, ii mono moronon?” Kaen jen Jiisas iimambaajon kaparan koma jejeromonromon ano. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombengia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianon iyangia siri gbamenan laligowombaajon kenji. ¹¹ Kenjito, ejemba tuun yononon ii moma Jiisas gematanon otaan kenji. Kema Jiisas-waanon kagi koma horon onoma Anutu bentotombaa kania jen asarin ji ejemba men qeangon onono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano. Kaen kolooro gowoko 12 yononon kan Jiisas kokaen ijogi, “Nono balon gbameja koi kanon laligojoniwaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona goman miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaen ijogito, kokaen injoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injoro meleengi, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeen men laligojon. Kawaaajon nomaen ambonaga? Nono saanon kema ejemba tuun koi kuuya yonoojon nene sewana mewonaga me? ¹⁴ (Yononon eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaen meleengi gowokouruta kokaen injoro, “Ononon mono ejemba injon mendeema onongi tuun so 50:waa so nene newombaajon ajoroon kamaan rabu.”

¹⁵ Injoro iikaen ama mendeema onongi ejemba kuuyanon kamaan tuun rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegoro. Kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon angi. ¹⁷ Batugianon angi korebore nen nen timbiringogi. Nene kitia remona mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kamban monon Jiisasnon iyanodeen goman mongen qama kooliro gowokourutanon iwo laligogi qisin onoma kokaen injoro, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?”

¹⁹ *Injoro meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosianon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosianon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga monon koomunonga waama laligojan.’”

²⁰ *Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon meleema ijoro, “Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.” Kian.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaen qisin onono kania asuganon jegi monon mobutiwaajon songo kotakota ama onono. ²² Jiisasnon jero, “Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galen ano

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 9:20: Jon 6.68-69

Kana qaawaa boi yoŋonoŋ mono gema qeŋ qegi komuwaa. Komun ween karoŋ kolooro koomunonga waabaa.” Kiaŋ.

Kraist otaawombaa sewan̄a.

²³ *Jiisasnoŋ ejemba kuuya ii qaa kokaen injjoro, “Moŋnoŋ noo gemananoŋ notaan kamambaajon moji, iinoŋ mono iyan̄aa uuselias siin kombomban̄a bologa gema qero ‘Buŋa gbilia men̄ kaja,’ jen̄ sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon̄ komuwaatiwaa so mokosiŋgon̄ nii notaan̄ kawa.

²⁴ * “Moŋnoŋ laaligoya iyan̄aajon̄ an̄gon̄ koma iyan̄aa jaajaa laligoji, iinoŋ mono laaligoya hon̄a somon̄goro soowaa. Soowaato, moŋnoŋ balombaa laaligoya noojon̄ ama qeleema togon̄ nombaati, iinoŋ mono laaligo hon̄aa kania mokolon̄ kotiin̄ laligowaa.

²⁵ “Moŋnoŋ balon̄a balon̄a iyon̄oo ilawoilaya kuuya koma hororo bun̄aya kendabororo uuta laaligoya men̄ soon̄ silemale laligon̄ komuro Anutunon̄ qaaya jen̄ tegoro gere sianon̄ kemen̄ un̄ayanon̄ tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon̄ mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoon̄!

²⁶ “Moŋnoŋ noo qana ano Buŋa qaana men̄ kamaan̄ an̄ji, ii Siwe gomambaa Eja hon̄anon̄ kaan̄agadeen̄ iima tiiwaa. Iinoŋ kanagen̄ Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi iyon̄oonon̄, an̄aa ano Man̄aa asamararan̄gia iima aaruwuya. Kamban̄ iikanon̄ eja me emba kaan̄a mono iima tiin̄ mubaa. ²⁷ Niinoŋ qaa hon̄a moŋ kokaen̄ injjowe mobu: Koi nan̄juti, on̄oo batugianonga tosianon̄ Anutu waa bentoton̄aa hon̄anon̄ koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon̄ koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kiaŋ.

Jiisaswaa selianon̄ letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injjoro ween̄ 8:waa so tegoro Jiisasnoŋ Piito, Jon̄ ano Jeims un̄uama baan̄anon̄ uma Anutu qama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanon̄ jaasewan̄aa kaitanianon̄ letoma qaita moŋ kolooro. Malekuyanon̄ tualalakota kolon̄ kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeen̄ iigi eja woinon̄ asugin̄ Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararan̄ uutanon̄ asugin̄ Jiisaswo qaa kokaen̄ amin̄ mogi, “Anutunon̄ Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajon̄ wasiro kamaan̄ uulan̄awo Jerusalem sitinon̄ keno aren̄ iikanon̄ hon̄awo koloodaborowaa.”

³² Kaen̄ amin̄ mogito, Piitonon̄ alawoita yorowo jaagianon̄ bimooro gaon̄ egi. Egito, gaononga uugia tooro jaagia uun̄ Jiisaswaa asamararan̄a ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ In̄iigi nama Jiisas mesaowotiwaajon̄ ani Piitonon̄ Jiisas ijoro, “Somatanana, nononon̄ koi kanon̄ keraqeean̄go mojon̄. Kawaaajon̄ nononon̄ saanon̄ kuun̄ karoŋ mewon̄a: Goojon̄ moŋ, Mooseswaajon̄ moŋ ano Elaijawaajon̄ moŋ.” Piitonon̄ kaen̄ ijoroto, iyan̄aa qaayaa kania ii mende moma kotooro.

³⁴ Kaen̄ jen̄ nano kokolo moŋnoŋ kamaan̄ aon̄anon̄ esuun̄ on̄ono koosu uutanon̄ laligon̄ awawalin̄ jenengia ororo. ³⁵ *Jenengia ororo nan̄gi koosu uutanonga qa aro moŋ kokaen̄ kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qeŋ on̄omambaajon̄ meweŋgon̄ mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

* 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 9:24: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * 9:28: 2 Piito 1.17-18

* 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

³⁶ Qa aro iikanonj kamaaro moma gowoko yonononj iikanondeenj uun Jiiasnondeenj nano iigi. Baananonj iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambanj iikanonj mende jen qaagia bogoro laligogi monononj monj mende moro. Kianj.

Jiiasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Enj waagi Jiiasnonj gowokouruta karonj yonowo baananonga kamaan roganonj ejemba tuunlelembembe injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunnonnga eja monononj qama kokaen ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaajonj mono kanj ii iiba. Kawaaajonj qama koolinj gonjenj. ³⁹ Moba, ome monononj ii mendungoro iikanondeenj qa gigilaaro utugonj muro wolaza hororo buutanonga kokopa kamaankeja. Ome iikanonj horonj ureenj munj kambanj mamaga mende mesaonkeja. ⁴⁰ Kaenj kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajonj welema ononjento, yonononj ii amamaaju.”

⁴¹ Kaenj ijoro Jiiasnonj meleema munj jero, “Yei, balombaa ejemba yangisenj ano irinqiringiawo, niinonj mono kambanj dawo onowo laligonj qatonj unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaña? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kambanj iikanonj kaanagadeenj omenonj mera utugonj orogonj muro wolaza hororo. Kaenj kolooroto, Jiiasnonj ome ii jenj muro mesaoro mera menj qeangonj maña muro. ⁴³ Anutuwaawo ku-usuna somatanonj kaenj asugiro kuuyanonj ii iima newogia tegoro walinggogi. Kianj.

Jiiasnonj koomuyaa Buña jero indinj woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiiasnonj iwoi kuuya ii meroti, iikawaajonj ejemba kuuyanonj walinggogi Jiiasnonj kambanj iikanonj gowokouruta qaa kota kokaen injiijoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunonj Siwe gomambaa Eja honja ii balonj ejemba sisiwerowerogiawo yonoo borogianonj ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injiijoroto, ii mende moma kotogi. Anutunonj ii koma tururo aasangoyanonj ero ii mende moma asarigi ano kania nomaenj, ii qisiwombaajonj kokodundunj anji. Kianj.

Gowoko batugianonj morononj uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoononga ‘Morononj uuta kolooja?’ jenj qaa ii romonggogi. ⁴⁷ Ii romonggogito, Jiiasnonj uuroromonggogia moma kotonj naamade melaa monj menj koorononj ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injiijoro, “Kuuya onoononga monononj kamaanqeqeta konoga kolooji, iinonj mono uuta kolooja. Kawaaajonj monononj naamade koi noo qananonj mirianonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa. Monononj nii koma horonj nombaa, iinonj wasinj nonoti, mono ii kaanagadeenj koma horonj mubaa.” Kianj.

Monononj kerega qaago, iinonj mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kambanj kanonj Jononj kanainj qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja monononj goo qanonj omejiilanj konjoma onono iininj. Iinonj nonowo mende liligonj laligojiwaajonj nono ii qotogonj muninj.”

⁵⁰ Kaenj iijoroto, Jiiasnonj kokaen ijoro, “Ii mende qotogonj mubu. Monononj mende qotogonj onjomakeji, iinonj mono ononjgiaa arenonj laligoja.

* **9:46:** Luuk 22.24 * **9:48:** Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

(Kawaajon onjo mono noo alauruna tosaana ii angosisiri men onjombubo.)” Kianj.

Samaria gomanj monj yonononj Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnonj Siwenonj umambaajonj ano. Kawaa kambaana torijiwaajonj Jiisasnonj nama “Jerusalem sitinonj kemaana,” jen jen kotiin kanain kananonj keno. ⁵² Kema qele waladeen ano wala kenji. Kananonj kema laligonj Samaria prowinswaa gomanj monjonj keuma “Jiisas kawaatiwaajonj mozoqozojonj ambonatiwaajonj kajonj,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yonononj Juuda ano Jerusalem jejewili ama onjomakegitiwaajonj Jiisasnonj “Nii Judia prowinsnonj Jerusalem jigo waagenj kemaana,” jerotiwaajonj miri anjonj koma yeizozogia mende injjogi. ⁵⁴ *Kaen anji gowokowoita Jeims ano Jon yorononj ii iima jeri, “Oo Ponj, sombinonga gere kamaan onjoro qaombuyaga, kaen qama kooliwombaajonj mojanj me qaago?”

⁵⁵ Kaen jerito, Jiisasnonj eleema temboma jen orono. ⁵⁶ Kanoana toroqen gomanj monjonj kenji. Kianj.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananonj kenji eja monjonj kanj Jiisas ijoro, “Gii daen daen kambaati, niinonj mono iikanonj gii gotaan kamaana.”

⁵⁸ Ii moma Jiisasnonj kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yonononj jamo diingianonj egi kanakeewanj koonj yonononj haigia menj laligonjkejuto, Siwe gomambaa Eja honanonj mono daengenj kema wana naa qembononj laarinj haamo menaga?”

⁵⁹ Jiisasnonj eja mombaajonj ijoro, “Gii mono kanj nii notaawa.” Ijoroto, kokaen meleenonj, “Ponj, ii saanonto, mannanonj komumambaajonj anja. Kawaaajonj mono wala jena kema galenj kombe komuro ronj kombego.”

⁶⁰ Kaen meleenoto, Jiisasnonj qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yonononj qamogia koomuya ii saanonj ronj kombuto, giinonj mono kema Anutu bentotombaa kania jenj asarinj onjoma laligowa.”

⁶¹ *Mombo eja monjonj kouma ijoro, “Ponj, niinonj gii gotaamambaa siina mojentonj, moba, gii saanonj jena wala mirinonj kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

⁶² Ijoroto, Jiisasnonj meleenonj, “Monjonj balonj meenjangowaa kinonj ii hoos gematanonj somonjonj borianonj kinonj maayanonj menj nano keno mombo eleema gematanonj uuji, iinonj mono Anutuwaaw bentotononj keuma gawonj mewaatiwaa so mende kolooja.” Kianj.

10

Jiisasnonj gowoko 72 wasin onjono kenji.

Mat 9.37-38; 10.7-16

¹ Kawaa gematanonj Ponjonj gowoko tosaana 72* ii mweenjonj onjono. Anjo “Taona taona gomaana gomaana kemaana,” jen kanonj woi woi metogonj wala wasin onjono. ² * “Wasin onjomaana,” jen kokaen injjoro mogi, “Anutuwaaw gawononj nene hona mamaga momogonj ejato, ii menj kululuuwombaaajonj gawonj meme ejemba anana afaananonj laligojonj. Kawaaajonj mono nene hona masuqeqetaa Ponj qama koolin mugi gawonj meme ejemba wasin onjono hona menj kululuuwu.

* **9:54:** 2 Kinj 1.9-16 * **9:61:** 1 Kinj 19.20 * **10:1:** Tosianonj weenjonj 70 jeju. Tosianonj 72 jeju.

* **10:2:** Mat 9.37-38

3 **“Ono mono kembu. Mobu, lama yononon duuyaa kasu kawalia yonoo batugianon kemegi lugun injiwuboti, niinon ono iikawaa tani kaan̄a wasinj onombe kembu. 4 *Ono monej irimuj kasa me geso monj me kana esu ii mende menj kembu. Kema kananon ejemba injiima jenkelekele ama yeizozogia mende jewu.*

5 *“Kema miri monjon uma wala kokaen injowu, ‘Anutunon mono miri koi kanon luae qero bonjon laligowu.’ 6 Kaen jegi monjon luae anjon komambaa so kolooji een, luaegianon mono iwaa qaganon ubaato, monjon ii mende anjon kombaati een, luaegianon mono eleema onongan̄iaa qagianon ubaa. 7 *Miri ubuti, mono iikanondeen laligon gawon mewu. Ejembanon gawon meme ejemba laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaajon yononon nene ano apu onombuti, ii mono newu. Miri tosianon lansan mende ewu. Miri suen mende kema kawu.*

8 *“Taon iikanon me iikanon keugi koma horon nene onombuti, ii mono newu. 9 Nen tosianon kanon ji injiro ewuti, ii mono menj qeangon onombu. Kaen ama kokaen jegi mobu, ‘Anutuwa bentotonanon mono kosere karo iikawaa uutanon keubu.’ 10 *Kaen ambuto, taon monjon keugi gema unuwuti, iikanon mono maaketnon me sombenon kema kokaen jegi mobu,*

11 *‘Nono onoo taonon kanin sububun iwoi kana tambonananon moko-taaji, ii mono riin konjoratinin onongan̄iaanon eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwa bentotonanon mono kosogianon asugija.’ 12 *Niinon kokaen injowe mobu: Anutunon kaban somatanon qemasologengiaa irona meleeno taon iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugun toroqen onombaa.”†*

Jiisanon taon 3 yonoojon ‘Yei wosobiri!’ jero.

Mat 11.20-24

13 **“Oo Korazin toya, niinon onoojon ‘Yei!’ jen saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen ‘Yei!’ jen saajen. Niinon yonoonon kembe qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo asugiroto, uugia kilen mende meleengi. Angoleta ii waba balonon Taia ano Saidon sitinon asuginagati een, iyononon mono kaban koriga uugia meleembombaajon kaisareya qendeema resanon lumu aon too arin saabuyaga.*

14 *“Saabuyagato, Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kaban somata iikanon ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugun mobuya. 15 *Ano Kaperneam toya, Anutunon ono saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago totoon! Ono mono koomuwaa senjon gomanon kemebuya.*

16 **“Monjon qaagia mobaati, iinon mono noo qaana mobaa. Monjon gema unuwaati, iinon mono nii gema nuwaato, monjon nii gema nuwaati, iinon wasinj nonoti, mono ii gema qewaa.” Kian.*

Gowoko 72 yononon eleema aisoogi.

* **10:3:** Mat 10.16 * **10:4:** Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * **10:7:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18
 * **10:10:** Apo 13.51 * **10:12:** Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24 † **10:12:** Sodom yononon bologa kanjanawo menj laligon uugia mende meleengi Anutunon gerenon kondeema onono. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20

¹⁷ Gowoko 72[†] yononon laligon eleema kan aisoon kokaen jegi, “Pon, nono goo qaganon omejiilan jen koton ononin yononon kaanagadeen qaanana baatanon kema togon kenji.”

¹⁸ Kaen jegi Jiisasnon meleeno, “Niinon Satan aagogi Siwenonga lugun oobili kaana hagon kemero iibe. ¹⁹ *Mobu, niinon ku-usun onombe on saanon mokolen, soromaan, kuanquan ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajon iwoi monon unun mizimizi mende mewaa.

²⁰ “Kawaajon omejiilan yononon qaagia baatanon kenjuto, kilen onoonon korisoro wana ii iikawaajon mende aisoowu. Onoo qagia Siwe gomanon oogi Anutuwa buknon eji, iikawaajon mono honombononga qaa aisoowu.” Kian.

Jiisasnon aisoon Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

²¹ Kamban kanon Unja Toroyanon Jiisas inaan muro aisoon qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinon Buna qaaga momakoto ejemba momo somata megiti, iyonoonon mesanjonato, ejemba merabora kaana iyangiaajon mogi poumapou kolooji, ii mono ii inisaana moma asariju. Kawaajon niinon Siwe gomambaa Ponja gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geengo kaen koloowaatiwaajon mona sokono awaa kolooro.

²² * “Amananon mono iwoi kuuya jen kotooro noo bunaga kolooro. Amananon meriaa kania anodeen moma yagoro monon ii mende moja. Kaanagadeen monon Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweengon onoma yonoonon ii inisaambaati, iyononon mono Ama moma mubuya.”

²³ Jiisasnon kaen jen gowokouruta yonoonon eleema iyangiodeen olon kokaen injoro, “Daen yononon on iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajon ama simbawonawo kolooju. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa kokaen injowe mobu, Gejatotoo ejemba ano kin eja pon mamaganon on iwoi koi iijuti, ii iibombaaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Ono qaa koi mojuti, iyononon ii mobombaaajon awelegon laligogito, ii mende mogi.” Kian.

Jopagan qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

²⁵ *Kana qaawaa boi monon waama Jiisas timbi ama kokaen qisin mun ijoro, “Boi, niinon mono nomaen ama laaligo kombombara tetegoya qaa buna qen aowenaga?” ²⁶ Ijoro Jiisasnon kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanon qaa nomaen oogita eja? Iikawaa kania ii nomaen?” ²⁷ *Qisiro meleema jero, “ ‘Gii uugabaga, unaga, ku-usunga ano roromongoga jumuna iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa,’ ano ‘Geenga jopagon aonkejan, iikaanideen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’”

²⁸ *Jero Jiisasnon meleeno, “Dindina meleenjan. Ii ten koma laaligo kombombaraa buna koloowaga.” ²⁹ Kaen meleenoto, Kana qaawaa boinon ‘Ii ten koma solana koloojen,’ kaen romongon kaniaya qendeemambaaajon moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianon laligon koubeti, iyonoonon mono morowaajon jejan? Nii mono moroga mende jopagon mubenaga?”

Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro.

[†] **10:17:** Tosianon weengon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * **10:19:** Ond 91.13 * **10:22:** Jon 3.35; 10.15 * **10:25:** Mat 22.35-40; Maak 12.28-34 * **10:27:** Lew 19.18; Dut 6.5 * **10:28:** Lew 18.5

³⁰ Kaen jero Jiisasnoŋ meleema jero, “Eja moŋnoŋ Jerusalem siti mesaon Jeriko gomanon kemen kananon kikekakililin yoŋoo borogianon kemero meg. Men hina iwoiya wama opoya qetegon gbilibuurun qen gilin kenŋi komumambaajon ama ero. ³¹ En mambono jigo gawon galeŋ moŋnoŋ kana iikayadeen kema iima iima sisiriin kana leengenŋa kema uugun keno. ³² Keno mambono jigo gawon eja (Liwait) moŋnoŋ iikanon kouma iima kaanjadeen iima sisiriin uugun keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja § moŋnoŋ kana iikayadeen kema eroti, iikanon keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima koboŋ kosianon kemen wijia kele ano wain apuyanon morin esuuro. Wijia esuun men kobibiin dongiya qaganon ama wama qenjaaro ee mirinon kema ama kalaŋ koma muro. ³⁵ Kalaŋ koma muŋ en waama umugawodeen ween woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya muŋ ijoro, ‘Eja koi mono kalaŋ koma muŋ laligona monen gonjenj, ii mende sokoma uuguwaati een, ii mono eleema kaŋ kanon torogon gomaŋa.’ ³⁶ Eja karoon kaniagia kaen qendeenŋi. Eja kikekakililin yoŋoo borogianon kemeroti, iwaa alia moronon kolooro? Yoŋoononŋa morowaajon mona, ii uukalen muro?”

³⁷ Qisiŋ muro meleeno, “Kiankomun muroti, iinon.” Kian meleeno Jiisasnoŋ ijoro moro, “Gii mono kema kaanjadeen ama laligowa.” Kian.

Jiisasnoŋ Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo kananon kenŋi Poŋgianon goman moŋnoŋ keuro. Keuro emba moŋ qata Marta iinon koma horon muro mirianon uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinon Poŋ iima kosianon kamaan rama Buŋa qaa jeroti, ii geja ama awutambaŋa koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanon lomban gawonon hororo kema kaŋ ama qama-maa ama Jiisaswaaajon ijoro, “Poŋ, konanon nomesaoro neenodeen welen gawon mewe mona sokonja me qaago? Kawaaajon mono Maria jena kaŋ ilaan nomba.”

⁴¹ Ijoro Poŋnoŋ meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaaajon majakaka ano motoqoto moma koroboro laligon geriawo ama nanjan.

⁴² Kaen nanjanto, majakaka motoonŋo moŋ men men kotiinŋi sokom-baa. Nono iwoi seiseiya kawaaajon mende amamaajon. Marianon gosin uuwaa teeya meagon aomambaajon meweengon simbawonawo koloja. Laaligowaa bakaya awaa ii moŋnoŋ moŋ mende wambaa.” Kian.

11

Jiisasnoŋ qamakooliwaa kania kuma onono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnoŋ goman moŋnoŋ qama koolin laligoro tegoro gowokouruta yoŋoononŋa moŋnoŋ kokaen ijoro, “Poŋ, Jon Oomulu ejanon gowokouruta qamakooliwaa kania kuma ononoti, gii mono kaanjadeen nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Ono mono qama kooliwonjen kokaen jewu:

Ama, geengaa qaganon mono toroya ewa. Mono galeŋ koma nonona bentotonŋaa hoŋa koloowa. (Goo uusiŋga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanagadeen koloowa.)

³ Gii mono ween so nembanene sonananon nonomba.

* **10:33:** 2 Hist 28.15 § **10:33:** Juuda yoŋonon Samaria ejemba jejewili ama onoma laligogi.

* **10:38:** Jon 11.1

⁴ Tosianon singisonjo ama nononjiti, nono kuuya iyonoo singisongogia ii mesajonji eenj, gii mono iikawaa so nonoononj singisonjo songbama nonomba.

Angobatononj kamaanj nunuwabotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilenja Toyaa borianonga metogonj nonomba.”*

⁵ Jiisanonj torogonj kokaenj injoro, “Onoononga monjonj gomantiinja ruunanonj aliaa mirinonj kema mindiinj kokaenj ijowaa, ‘Alana, bered karoonj nona kitia era meleema gomanja. ⁶ Alana monjonj kananonj laligonj noononj kouro nenena qaagotiwaajonj wagimambaaajonj monganjen.’ ⁷ Kaenj ijoro alianonj miri uutanonga kokaenj meleema ijowaa, ‘Gii gaonj gbili qonj nononjanj. Nii nagu koma qaqaqj suluwe meraboraurunanonj niwo tambomaeenana tamboma gaonj ejonj. Kawaajonj waama ii gomambaaajonj amamaajen.’ ⁸ Kaenj jewaato, niinonj injijowe mobu: Miri toyanonj alia koloojiwaajonj ama mende waama mubaato, ii kilenj kaparanj koma jen nanjiwaajonj ii saanonj waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinonj iikawaa bakaya ii kokaenj injijowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi onjombaa. Anutuwaanonj mono iwoiwaa boronjanj menj monjambu. Ii monjanganj qendeenonj mokoloowuya. Nama nagunonj qewu. Qegi nagu tama onjombaa. ¹⁰ Monjonj Anutu qama koolinjeji, iinonj mono iikawaa kitia bunja qonj aowaa. Iwoiwaa monjgamakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenkejiwaajonj mono nagu horonj mubaa.

¹¹ “Manjuruna onjoononga morononj kokaenj kolooja: Merianonj sorawaaajonj qisiro kitianonj qato mubaa ¹² me kuru kotaajonj qisiro kuanjuanj mubaa? ¹³ Kawaajonj onj ejemba bologa kolooju ano kilenj kalenj awaa awaa ii meraboraurugia onjombombaaajonj mojutii eenj, Siwe Manjanananonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaajonj Unja Toroyaaajonj qama koolinj qisijnj mubuti eenj, iinonj mono siijanonj Unja ii wasiro uugianonj kemebaa.” Kianj.

Jiisanonj ome yonoo esungia uugunj qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenonj eja monj qaamuunj menj muro moto laligoro Jiisanonj omeya ii otaaro kouma keno neselanj lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuunj yonononj ii iima walinggogi. ¹⁵ *Walinggogito, yonoononga tosianonj kokaenj jegi, “Iinonj mono omejiilanj yonoo ponjgia Iimolanj iwaa ku-usunonj ome onjotaanjeja.”

¹⁶ *Kaenj jegi tosianonj Jiisas qaawaa timbinonj horowombaaajonj iijongonj kokaenj qisigi, “Gii mono jenj kotona sombinonga angoletonj monj asugiro iibonja.” ¹⁷ Qisigito, iinonj uu roromongogia modaboronj kokaenj injoro, “Kantri daenj yonoo galenjurugianonj batugianonj anjowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaan aogi kantrigianonj bolin saoyagadeen ewaa. Kaanagadeen miri mombaa kanageso yonononj jumbuti, mirigianonj mono qegelalan ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yonononj kaanagadeen batugianonj anjowowo ama jumbuyagati eenj, iyonononj mono galenkonkonj gawongia mewombaaajonj amamaagi ometotonjgianonj mono nomaen nanaga? Onj noojonj kokaenj jeju: Iinonj Iimolambaa esunonj omejiilanj onjotaanjeja. ¹⁹ Kaenj jejuto, mobu, niinonj Iimolambaa esunonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onjoo alaurugianonj mono morowaa esunonj ii konjoma

* **11:4:** Tosianonj qaa ii kokaenj meleema jenjeju: kilenjanonga metogonj nonomba. * **11:15:** Mat 9.34; 10.25 * **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11

onjombuyaga? Kawaajon yononon mono qaagia honja me qaago, ii gosin jen tegowu.† ²⁰ Ii jen tegowuto, Anutuwaa ku-usunonon noo boro susuna sololoo ome onjotaankejen eeñ, Anutuwaa bentotononon mono onjooonon kan kuuja.

²¹ “Eja kotiga Iimolan iinon‡ tiwo wasayawo goman miria agokayan kono esuhinayanon mono saanon ewaa. ²² Kaen ewaato, eja kotakota totoon Unja Toroya iinon lugun kan qen haamo ama mun tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagon esuhinaya qengama men kema alauruta mendeema onjombaa.

²³* “Mononon niwo mende laligoji, iinon mono qetegon nomakeja. Mononon ejemba noo qananon ajoroowutiwaajon mende horon onjomakeji, iinon mono mendeema onjomakeja.” Kian.

Omejiilanon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Mat 12.43-45

²⁴ “Omenon eja uutanonga kouma balon qararankonkononon kema lan liligon laligon haamo memambaaajon miri mongama mon mende mokoloon mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kajeñi, iikanon mono mombo eleemaña.’ ²⁵ Kaen jen eleema miria usuma menjerengoro eroti, ii kaaniadeen ero mokoloowaa. ²⁶ Kaen mokoloon kema omejiilan tosaana 7 unjambaa. Omejiilan 7 ii iyaña uugun bologa totoon kolooju. Iinon ii unjano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen koloo eja iikawaa kania wala kilenken kolooroto, kanagen bolidaborowaa.” Kian.

Daen yononon simbawonawo kolooju?

²⁷ Jiisanon qaa kaen jen laligoro ejemba tuun batugianonga emba monon qama Jiisas kokaen ijoro moro, “Kokona, embanon koro ama men goma aju guagiroti, niinon iwaa mobe simbawonawo kolooja.” ²⁸ Kaen ijoroto, Jiisanon kokaen meleeno, “Ii jejanto, niinon kokaen jemaña: Ejemba Anutuwaa qaawaajon geja ama moma ten koma koma gbilinkejuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kian.

Boi tosianon angoletowaajon kaparan koma welenji.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

²⁹ *Ejemba tuunon ajoroogi somariiro Jiisanon toroqen qaa kokaen jero, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii kanageso tuun bologa. Yononon Anutuwaa aiweseyaajon kaparan komakejuto, aiwese mon gejatootoo eja Joonawaanon koloodabororo. Anutunon aiwese morota mon mende ama onjombaa. ³⁰ *Qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon wala eenanon Joon wasiro Niiniwe yonoo batugianon kema Anutuwaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honanon kañagadeen ejemba tuun kokawaa batugianon asugin uugia meleembutiwaajon kuun onjoma aiwesegiaga koloojaa.

³¹ * “Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon wala eenanon momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagennga kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siña moro. Siña moma namo goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon asugin nama Anutuwaanon momakooto uuta men kajeñi, ii

† **11:19:** Iyangiaa sele galeñurugianon Anutuwaa qata qama kilen ome ii Iimolambaa ku-usunon konjoma onjongi niinon ii Anutuwaa ku-usunon konjoma onjomakejen. Ororon mende nanjonjawaajon moronon honja ano moronon qaa qolonmolongoya otaankeji, ii ejembanon gosin jen tegowu.

‡ **11:21:** Eja kotiga ii Satan. * **11:23:** Maak 9.40 * **11:29:** Mat 16.4; Maak 8.12 * **11:30:** Joon 3.4 * **11:31:** 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Solomombaa momakootoya uuguja. Ugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin nanji mende sokonja.

“Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onono qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon kebuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onoo selegianon kuuwaa, ‘Ono Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen injoro silia gosin onoangiaajon gamugia mobuya.

³²*“Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleenjito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju.

Kawaajon Niiniwe ejembanon jentegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onoo selegianon kuuwu, ‘Ono Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jegi nanamemen-gianon onoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.” Kian.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajon eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³*“Monon lambe me kiwa ootirin kowi wanjonon me monjonon mende ambaato, ii mono kawaa dun raranon ambaa. Kaen ano tosanon miri uutanon ubombaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubu. ³⁴Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajon ji monon jaaga mende men boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon men asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaa. Asasaganon laligowaato, siin kombombanja bologanon me iwoi monon jaaga men bolin asasaga kojangiji een, iikanon selewaa laaligoga kaanagadeen men tiiro pangaman uutanon tintuan laligowaa.

³⁵“Kaen kolooro moba, pangamanon uugaa asasaga kojangiro tiwabotiwaa-jon mono tooga moma galen men aowa. ³⁶Kaen ana Anutuwaa asasaganon uuga kuuya sokono wanjonon mon mende tiiji een, goo seleganon mono kaanagadeen asombilibiliawo koloon jaasewanjonon asarija. Kiwa somatanon seleganon kuun kokobilibiliawo men asarin gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaa asasaganon andaboron laligowaa.” Kian.

Uumeleembaa selesele taniwaajon ‘Yei!’ jero indin 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷Jiisanon qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) eja monon kokaen jen koma horon muro, “Gii saanon noo mirinon uma rama nene newona.” Kaen jero kema uma nene nemambaajon raro. ³⁸Wala boria mende songbama kamaan raroto, Farisii ejanon sili ii iima walingoro. ³⁹Walingoro Ponon kokaen ijoro, “Oo Farisii onjo mono onanon hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onoangiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanon saa qero laligoju.

⁴⁰“Oo onjo, uugia qaa. Monon selia kuuya mokoloroti, iinon mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onjo mono naambaajon uugiaa

* **11:32:** Joona 3.5 * **11:33:** Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

gawombaajon ataqatan anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajon iwoi qambi, amanenenon raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjombu. Kaen anji Anutunon hamo qen onono onoonon iwoi kuuya mono soraaya ewaa.” Kian.

⁴² * “Oo Farisii ejemba, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nonga motoonggo Anutuwaa bunja qenkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenonga motoonggo ii Anutuwaa bunja qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wana koi mono uugun mesaonkeju: Gii Anutu uu kononganon jopagon munkeba ano ejemba batugianon nanamemen dindina otaan laligowa. Qaa wana ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu.

⁴³ “Oo Farisii, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono qamakooli mirinon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaa siina momakeju. Maaketnon me kananon ejemba iniigi jolongia jewutiwaaajon momakeju. ⁴⁴ Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanon qamo moronawo dakanon eji, ii mende moma qagianon lansan riin iwoi donqizizawo oosirin tiloonkeju.” Kian.

⁴⁵ Jiisanon qaa kaen jero Kana qaawaa boi yonoononga monon moma meleema kokaen ijoro, “Boi, gii qaa kaen jen nono kaanagadeen gamu qen nononjan.”

⁴⁶ Kaen jeroto, Jiisanon qaa kokaen jero, “Oo Kana qaawaa boi, onoo qagianon kaanagadeen lombo ubaatiwaaajon qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono qaawaa qaa jen koton iikawaa qaqaq lombotawo ii ejemba qagianon amago ama anji ii angowombaajon bimoon onono aonronkejuto, onoangio ii boro susugianon borona mon ilaan onjombombaaajon wosomomia mon mende enkeja.

⁴⁷ “Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun men menjerenonkejuto, onoangiaa ambosakonjuru-gianon mono ii unugi komugi. ⁴⁸ Onoangiaa ambosakonjurugianon gejatootoo ejemba unugi komugi ononon iyonoo qasirigianon kuun men simen menkeju. Kaen men iikanon ambosakonjurugia yonoo nanamemembaajon wambelaan qaagia nanjon jen dangunu kaana nanju.

⁴⁹ “Kawaajon Anutu, momakooto Toya iinon kokaen jeja, ‘Niinon gejatootoo ejemba ano aposol wasin onombe onoonon kawuya. Kagi iyonoononga tosaana ii unugi komuwuya ano tosaana sisiwerowero ama onjombuya.’

⁵⁰ “Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kaman iikanonadeen kanain gejatootoo ejemba unugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa irona kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro siimbobolo mobuya. ⁵¹ * Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonadeen kanain unun kouma laligon Zekaraia siimolon alata ano jiwowon jigo kowoga yoro batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Niinon qaa kokaen injoweb mobu: Sagiaa ironanon mono ejemba kete laligojuti, onoo qagianon uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono Anutuwaa momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unuama anjon koma onomakeju. Onoangio iikawaa uutanon

* **11:42:** Lew 27.30 * **11:51:** Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

mende keugi ano tosanon iikawaa uutanon keubombaajon anjuti, ononon ii somonjon anjon koma onoma laligogi.”

⁵³ Jiisanon qaa kaen jen mesaon keno Kana qaawaa boi ano Farisii yononon kanain qaa geriawo jen mun qaa kania kania jewaatiwaajon mamaga qisin mugi. ⁵⁴ Qisin mugi buutanonga qaa mon qiwitigoro iikanon kokosiuro qaawaa timbinon horowombaajon embongi. Kian.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisanon qaaya jero kamban biiwianon kanon ejemba tausenja tausenja iwaanon ajoroon oloqologon utaqutama aon nanji. Kaen ama nanji kanain gowokouruta kokaen injoro, “Iwoi jegenja koi: Ono mono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo uumeleembaa selesele nanamemengiaajon galengia mewu. Ii wosokondun kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti een, iikanon mono yiist kaanja somariin menj bolin onombaa.

² *“Ejembanon iwoi unun megij eji, ii kuuya mono kotungi asuganon koloowaa. Kaanjadeen qaa mesangogi eji, ii kuuya mono injisaangi moma kotowuya. ³ Kawaajon onono qaa galeja galej menj aon laligowu. Ono qaa pangamanon olon jewuti, ii mono asasaganon jegi mobu. Ono miri uutanon wanjon monjen sanjon gejagianon jewuti, ii mono sombenon asuganon menj asariwu.” Kian.

Morowaajon toroko monij sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinon onono kokaen injiowe mobu: Tosianon selegia qen komun iikawaa gematanon iwoi mon toroqen ambombaajon amamaawuti, iyonoojon mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajon toroko mogi sokombaati, niinon ii qendeema onomana. Mon moronon ku-usun menj unuro komugi riitama onono gere sianon kemebuti, iwaajon mono toroko moma laligowu. Onoojon qaa ii mombo jejen: Iwaajon mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianon (arion, wilisi) ⁵ ii toiya woinon sewana mewutiwaajon amakejuto, Anutunon iyonoononga motoongowaajon mende duduuro. ⁷ Anutunon kalan koma onoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron jangogia moja. Ejemba onoo sewangia ii wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaajon toroko mono mende moma laligowu.” Kian.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinon qaa mon injiowe mobu: Monjon nii ejemba jaagianon jokolon nombaati, Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanjadeen ii Anutuwaajon gajobauruta yonoo jaagianon jokoloowaa. ⁹ Kaento, monjon nii ejemba jaagianon qakooma nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Anutuwaajon gajobauruta yonoo jaagianon qakoomana.

¹⁰ *“Monjon Siwe gomambaa Eja hona qetama qaa jewaati, Anutunon singisongoya ii saanon mesaowaato, monjon Unja Toroya mepaegowaati, iwaa singisongoya ii Anutunon mende mesaowaa.

¹¹ *“Ejembanon onono horon qaa jakegianon onoonji qamakooli mirigianon me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja pon yonoo jaanon nambuti,

* **12:1:** Mat 16.6; Maak 8.15 * **12:2:** Maak 4.22; Luuk 8.17 * **12:10:** Mat 12.32; Maak 3.29

* **12:11:** Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

kamban iikanon qaagiaa kitia naa qaaga nomaen meleema jewonati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. ¹² Ii kokaembaajon: Ono qaa jewuti, ii Unja Toroyanon aua iikanondeen kuma onono jewuya.” Kian.

Eja otokoyaa sareqaa

¹³ Ejemba tuun batugianonga eja monon Jiisaswaa jero, “Boi, mannananon komuro gii mono danaa jena mannaanon borosamoya mendeema nomba.”

¹⁴ Kaen jeroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Oo eja, moronon oro jenteego togara koloomambaajon kuun nonota balongara mendeemebenaga?” ¹⁵ Kaen jen qaa kokaen toroqero, “Eshina tiwomalekugianon afaanagadeen me kelemaleen enagati een, kilen laaligogiaa kania ii iikanon mende eja. Laaligogia mende gosin monen esuhinanon mondowuti een, mono tiwilaawu. Kawaaajon menjo mewombaa otoko (greed) kuyawaajon mono galengia men laligowu.”

¹⁶ Kaen jen sareqaa mon kokaen injoro, “Eja qaqabunayawo mon laligoro. Iinon balonon nene gawona mero toomorian somata kolooro. ¹⁷ Ii kolooro uutanon kokaen romonjon jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaaajon dumun gesoya gesoya, amu tuuna tuuna, yagon borana borana ii mono dakanon men kululuuwenaga? Mono nomaen amanamaen?’ ¹⁸ Kaen jen jero, ‘Mono kokaen amana: Nii kowi mirina kondeema kitianon kowi miri somasomata memana. Ii men nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanon men kululuuwe rabaa. ¹⁹ Kanon raro neenaajon kokaen jemana: Oo gii simbawonawo! Toomorianga mono afaana qaa en gonja. Kawaaajon mono nene nen aison gbania gbania siiseweweya qaa haamo men oson laligowa.’ ²⁰ Kaen jeroto, Anutunon kokaen ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinon kambanga ama jen tegon unja kokoosoga gomantiina kokanon guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qen aon laligonati, ii mono morowaa bunya koloowaamaen?’

²¹ “Mononon iyanajon tiwomaleku maa suan iwoi men kululuunkejato, Anutuwa kooronon uuwaa toomorian mende en muji, iwaajon mono lombo somata kaen koloowaa.” Kian.

Anutu moma laarin majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Kaen koloowaato, niinon ono kokaen injowe mobu: Ono balonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jen mende mobu: Nono mono naa iwoiga men newonaga ano naa iwoinon selenana esuwonaga? ²³ Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro opo selekopaanon mono iikawaa qerewena koloaja. Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro nenenon mono iikawaa qerewena koloaja.

²⁴ “Mono aoao koon injibu: Yononon nene kota mende qosoma kororonkeju. Dumun hona mende koton kowi mirigianon mende men kululuunkeju. Sii solongia ii qetegon (stua) nene mirinon mende amakeju ano Anutunon ii kilen unuaginkeja. Ejemba onoo sewangia ii koon sewangia unuugun uma eja. Mono ii romonjogi kamba.

²⁵ “Onoononga monon majakaka moma iikaana kanon namonon laligowaatiwaa kambana ii ween motoongowaa so men toroqewaa me qaago? Ii qaago toton!”*

* **12:25:** Tosianon kokaen meleema jeju: Onoononga monon majakaka moma iikaana kanon selia wan fiitwaa so toroqen men korimambaajon amamaawaa.

26 “Iwoi melaada kaanja ambombaajon amamaawuti een, iwoi tosaanja kuuyaajon mono nomaembaajon majakaka mobuyaga? 27 *Ono mono japu jarin juraya akadamugiawo ii injibu: Yononon opo surugiaajon beweso mende longbamakeju. Gawon iwoi tosaanja mende menkeju ano ii kilen kokaen injiowe mobu: Kin Solomonon goul silwaya qeragon malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba lein firindu-awaa so iimasiinsiinawo mende kolooro.

28 “Japu jarin juraya toon ii kete namonon kosonananon raro woran kongi kamaaro gilin men kululuun kuugi jewaa. Ii kilen Anutunon juraya kaanja mon ii kaanjadeen awaagadeen menjerenkonkeja. Kawaajon iinon mono on kaanagadeen saanon esuun onombaa. Ono japu jarin jurayaa so mende koloaju. Anutunon kalan koma onomambaajon moji, siin iikanon mono iwoi kuuya unuugun uja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon melaada koloaja?

29 “Kaen kolooro on kaanagadeen laaligogiaajon majakaka mende mobu. Ii moma bimonon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaen jen uugia iikanon mende ama uukamakamaa koloon uugere mokoloowubo. 30 Kantri so uumeleembaa gadokopa yononon iwoi kaanja kuuya bun qen aowombaajon kaparan koma uugere amakeju. Ii amakejuto, on nene opo iwoiwaajon memeqemeen men amamaajuti, Mangianon mono ii modaboroja. 31 Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaa bentotonon keubombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon angi ero iinon mono galeen koma onoma iwoi kaanja ii kaanjadeen toroqen onombaa.” Kian.

Bunanana Siwenon me namonon men kululuunin sokonja?

Mat 6.19-21

32 “Oo noonon tuun melaada, Mangianon bentoton onomambaajon moji-waajon mono toroko mende moma laligowu. 33 Balombaa moneh hinaya ii kaparan koma qeragowubo. Kawaajon iwoi en ononji, ii mono sewanaajon ama moneh horon bakaya ejemba wanaya kalengiaajon onombu. Kaen angi qabunagia maa suan kaanja ii Siwe gomanon en sein mende qaombaa. Moneh gesogia qaita mon ii Siwe gomanon mende boliwu. Guren dumunjan ano yongoro meme yononon mono eu uma iwoi men boliwombaajon amamaawuya.

34 “Iwoiwaajon akadamuya men mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uuga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga.” Kian.

Uugbili laligon gawon megii sokombaa.

35 * “Ono mono Anutuwaa gawon mewombaajon jojorin opo surugia somonon yagon akadamugiawo nama uugiaa kiwayanon ootirigi jero laligowu. 36 *Ii kokawaa so: Miri toya mon ii ejemba maran (agomin aoao) lombanon kan aisoowombaajon horon mugii keno. Kanon keno meraurutanon mirinon rama eleembaatiwaajon jaagianon seleenjen uun kisi-kasu jen kaparan koma mambonju. Mamboma laligogi iinon kamban kanon me kanon kouma nagunon qenaga, yononon mono iikanondeen nagu horogi koubaa. Ono mono mera iyonoo so koloon jojorin laligowu.

37 “Pononon eleema karo gawon memeuruta tosianon uugbili laligogi kaen mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo koloaju. Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Iinon kouma ajoron onoma nene dunjon ano ragi nene unuagi mambaajon jojoron aon welen qen onombaa. 38 Iinon

* 12:27: 1 Kin 10.4-7; 2 Hist 9.3-6 * 12:35: Mat 25.1-13 * 12:36: Maak 13.34-36

ruunanon me goman aworanoro kanon eleeno tosonian uugbili laligogi mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo kolooju.

³⁹ **“Gbili laligowombaajon qaa koi mono saanon romongowu: goman-tiina ano kikekakilili ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili laligon miria saanon galen mero qosoma umambaajon amamaawaa. ⁴⁰ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokaamba mende koubaa,’ jen romongowuti, iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kawaaajon onjo kaanagadeen jojorin laligowu.”* Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Mat 24.45-51

⁴¹ Jiisasnon qaa kaen jero Piitonon qisiro, “Pon, gii sareqaa koi ii nonoojon me ejemba tosaana kuuya yonoojon kaanagadeen jejan?”

⁴² Kaen qisiro Ponon jero, “Gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaana unuuguja? Tosianon zololonon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo kolooja. Miri toyanon nanamemenja gosin iima mongen kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianon ano galena koloowaa. Galena koloon welenqeqeuruta ijorotiwaa so kalan koma kamban dindinanon unuaginkebaa. ⁴³ Kaen kalan koma onoma laligoro toyanon eleema kan kaan iima ‘Mono simbawonawo koloojan!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Toyanon simbawonawo ijon esuhinaya kuuyaa galena kuun mubaa. ⁴⁵ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romongon kokaen jewaati een, ‘Ponaa kaka kambananon koriga eja.’ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen jejelomban ama aisoon apu kotiga nen uuta sooro enkalolon silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaen laligon kamban monon Ponja koubaati-waajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambanajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma qen japalelen men mun jen kotooro qaaqootogo ejemba kaana gere sianon kemen siimbobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawon meme monon Ponaa uusiina moma yagoroto, qaa arena ijorotiwaa so joronqoron mende men aon gawona men laligoroti, Ponanon iikawaa irona jero somongon oolinon indin mamaga qeyayagon qewuya.

⁴⁸ Kaen qewuyato, gawon meme eja monon Ponaa uusiina mende moma yagon iwoi ama mero irona saanon jegi oolinon qewutiwaa so kolooji, Ponon iikawaa irona jero afaana qewuya. Anutunon mombaajon iwoi mamaga muroti, iinon mono ii men seiro hona mamaga koloowaatiwaajon mambombaa. Anutunon mombaajon iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinon mono ii men seiro hona seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajon qisiwaa.” Kian.

Jiisasnon gere bolan men kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

⁴⁹ “Niinon namonon gere ama uulangowe jen kema kawaatiwaajon kamaawe uusiina mono iikawaa bolananon jedaborowaatiwaajon eja.

⁵⁰ *Ejato, ii ‘Gere ama uulangomana,’ jewe siimbobolo mamaga jon kowororo kaana ii noo qananon uma turun nomambaajon ambaa. Anutunon iikaana kanon mulu qaita mon men nombaa. Oo nii konjilin somata moma laligowe mulu men nono iikanon tegowaa. ⁵¹ Kokaen romongowubo: Jiisasnon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon kokaen

* **12:39:** Mat 24.43-44 * **12:50:** Maak 10.38

inijowe mobu: Niinon luae qemambaajon qaagoto, noojon ama juma deenji bon jawo koloowaa.

⁵² “Ii kokaembaajon jejen: Noo Buna qaananon ejemba uugia kuuro meleengitiwaajon kambañ kokaamba kanain kokaen koloowaa: Miri mombaa uutanon ejemba 5 yononon batugianon angowowo ama jumbuya. Leegen karoon yononon woi yorowo angowowo anji leegen woi yoronon karoon yonowo deendeen ama laligowuya. ⁵³ *Manmera yoronon juma kerekere ani nemumbora yoronon riitama aori enaroyanon enaroya qetama aon deembaota.” Kian.

Kambañ laligojoni, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisanon toroqen ejemba tuun ii kokaen injoro, “Ween kemekemetanon goman bulugon koosu umun kono onjo ii iima iikanondeen ‘Kon kawaa,’ jenkeju. Kaen jegi kon kawaa. ⁵⁵ Saut waagenqa haamo giliro iima moma kokaen jenkeju, ‘Goman geriawo koloowaa.’ Kaen jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombin namowaa tanigara iima kon weembaa kanagara saanon gosinkejuto, kambañ koi laligojoni, iikawaa kania mende gosin moma kotogi mende sokonja.” Kian.

Angowowogia mindingogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Onjo ‘Iwoi dindina ii nomaen ambona,’ jen kawaa kania ii nomaembaajon ama onjoangio mende gosin jen tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganon seleganon qaa ama qaa jakeyanon horon gomambaajon ano jenteego galembaanon kema kana nemujanon iikanon mono kaparan koma uumotoonjo ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon ororaan gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa borianon kemena kapuare mirinon goombabo. ⁵⁹ Niinon kokaen jewe moba, Gii kanon tawaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga men kamaawaga.” Kian.

13

Uugia melembu me komun tiwilaawu.

¹ Kambañ iikanondeen tosianon kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, “Galili ejemba tosianon Jerusalem jigonon siimolon oogi gawana Pailotnon jero kawali galejurutanon kanon uma unun komugi sagia kamaan lama bulmakao sagiawo melokanjini ero.”

² Kaen jegi meleema kokaen injoro, “Onjo iikawaajon kokaen romongowubo: Galili ejemba yononon Galili ejemba tosaana kuuya unuugun singisonjo ama laligogitiwaajon siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinon kokaen injowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowu. ⁴ Me goman qata Siloam kanon miri koriga monon kamaan koma ejemba 18 turun onono komugiti, onjo iyonoojon kokaen romongowubo: Yononon Jerusalem kanageso tosaana kuuya unuugun singisonjo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinon kokaen injowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowuya.” Kian.

Muli gere gorosona sareqaa

* 12:53: Mai 7.6

⁶ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Eja moŋnoŋ muli gere komoro gawoŋanoŋ kouma nano kawaa hoŋa moŋgamambaajoŋ kenoto, moŋ mende mokolooro. ⁷ Mende mokoloon gawoŋ galenajoŋ jero, ‘Moba, niinoŋ muli gere kokawaa hoŋa gbani karoombaa so kaŋ moŋgambeto, moŋ mende mokoloowe. Kawaaajoŋ ii mono naambaajoŋ toroqen namowaa kelega een horowabo. Kawaaajoŋ ii mono koma gilina kemba.’ ⁸ Toyanoŋ kaen jeroto, galenoŋ meleema ijoro moro, ‘Oo eja poŋna, ii saanoŋ mesaona gbani koi mombo namba. Niinoŋ kambaŋ biiwianoŋ kokaamba kanon kinonoŋ namo osoŋ qidigoŋ isombasoŋ ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinoŋ kaen ambe gbani gematanoŋ iikawaa hoŋa saanoŋ koloona. Ii mende koloowaati een, ii saanoŋ komba.’” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ Sabat kendonon emba moŋ meŋ qeaŋgoro.

¹⁰ Jiisasnoŋ Sabat kendonon qamakooli miri moŋnoŋ uma Buŋa qaa kuma oŋono. ¹¹ Kanon emba moŋ raro. Omenoŋ gbani 18 kawaa so meŋ looriŋ muro gemata miligoro qetetereemambaajoŋ amamaan rama laligoro. ¹² Jiisasnoŋ emba ii iima oono karo kokaen ijoro, “Emba, isinabisina jiganon mono gomesaoro awaa koloojan.” ¹³ Kaen jeŋ boria waŋanoŋ ano iikanondeen qetetereen Anutu mepeseen muro.

¹⁴ *Mepeseen muroto, Jiisasnoŋ Sabat kendonon emba ii meŋ qeaŋgoroti, qamakooli miriwaa galenanoŋ ii iima kawaaajoŋ moro boliro qaa kanain ejemba tuuŋ yoŋoojoŋ jero, “Gawoŋ memewaa kambaŋ 6 eji, iikanon mono kaŋ meŋ qeaŋgoŋ oŋombaatiwaaajoŋ jewu. Ii Sabat kendonon qaago.”

¹⁵ Kaen jeroto, Poŋnoŋ meleema kokaen jero, “Oo uumeleembaa selesele ejemba, oŋo kuuya bulmakao ejiaga me donggigiaga ii Sabat kendonon mirinonŋa isama unuŋŋi apunoŋ kema neŋkeju me qaago? Oŋoononŋa moŋnoŋ ii mende aŋgoŋ koma oŋomakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanon Aabrahambaa gbiliga kolooro Satanoŋ somoŋgoŋ muro gbani 18:baa so laligoro niinoŋ kasia ii Sabat kendonon isambe sokoma oŋonja me qaago?” ¹⁷ Kaen jero tuarenjenjuruta kuuya yoŋonoŋ gamugia mogi ano ejemba tuuŋ kuuya yoŋonoŋ aŋgoletto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooŋi. Kiaŋ.

Nejoŋ kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

¹⁸ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwwa bentotoŋaa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejoŋ kotaa so kokaen kolooja: Eja moŋnoŋ ii meŋ gawoŋanoŋ kema komoro waama somariin gere kolooro. Gere kolooro kanakeewan kooŋa kooŋa yoŋonoŋ haigia gere iikawaa borianon aŋgi.” Kiaŋ.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwwa bentotoŋa ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba moŋnoŋ ‘Bered oomaŋa,’ jeŋ yiist meŋ flaua konde karon kanon mindiriŋ melenqeleen ama ano rama korebore somariiro.” Kiaŋ.

Mono nagu goŋgoŋanoŋ janjariŋ riin keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

* **13:14:** Eks 20.9-10; Dut 5.13-14

22 Jiisasnon kema taonja taonja ano gomaņa gomaņa kanon Buņa qaa kuma onoma kema laligon Jerusalem sitinon baagen keno. 23 Keno monnon kokaen qisin muro, “Pon, uugia meleengi Anutunon hamo qen onono letombuti, ii ejemba afaangoya me nomaen?” Qisin muro kokaen injoro,

24 “Ono mono nagu gonjonanon keubombaajon janjarin riin aonorowu. Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba mamaganon Anutuwaabentoton uutanon keubombaajon batogowuto, ii amamaawuya. 25 Kanagen miri toyanon waama nagu konogo onjo kambaņ iikanon kanain seleengen nama nagunon qen kokaen jewuya, ‘Pon, mono nagu horon nonomba.’ Kaen jegi meleema kokaen injowaa, ‘Nii mende moma ononjen. Onjo daanjaya, ii mende mojen.’ 26 Kaen injoro onjo iikanondeen kanain kokaen jewuya, ‘Nononon mono giwo ainjolon rama nene nenin. Giinon mono liligon nonoo sombenon Buņa kuma nonona.’ 27 *Kaen jewuyato, iinon qaa kokaen injowaa, ‘Onjo mono dakaya, nii mende moma ononjen. Kawaajon kokaen injowe mobu: Bologna meme kuuya, onjo mono nomesaon togowu.’

28 **“Togogi iikanon Aabraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yononon Anutuwaabentoton uutanon nanji injibuto, onjoangia hagon onongi seleengen nambuya. Kaniagia kaen mokolon sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. 29 Ejembaya ejembaya ii ween koukoutanonga ano kemekemetanonga ano leelee Noot Saut iikanonja kan Anutuwaabentoton keuma duņ raragia men nembanene nen korisoro ama laligowuya. 30 *Kaen laligowuto, mobu! Konoga yonoononga tosanon mutuya koloowuya ano mutuya yonoononga tosanon konoga koloowuya.” Kian.

Kin Herodnon kasu soonja kawaa so kolooja.

Mat 23.37-39

31 Kambaņ iikanondeen Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tosanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Kin Herodnon guro komuwaatiwaajon moja. Kawaajon mono gomaņ koi mesaon kamba.”

32 Jegi kokaen meleema onono, “Ono mono duuyaa kasu soonja ii kokaen jegi moba, ‘Moba! Niinon kete ano woraņ ome onotaamaņa ano ji ejemba men qeaņon onoma laligomaņa. Kemaņati, indigen mono iikanon keuma gawona metogomaņa.’ 33 “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinon unugi komugi. Gomaņ tosanon mende toroqen unugi komunkeju, iikawaa tanitani eja iijen. Kawaajon niinon kete ano woraņ indigen kana kema laligomaņa. Jerusalem keube nugi komumaņati een, mono iyononon kaiyakagiaga ii toroqen ambu.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaajon saaro.

Mat 23.37-39

34 Jiisasnon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onjo gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemuņanon merauruta engaņa baatanon ama koojoon onomakeji, niinon iikawaa so kambaņa kambaņa goo kanagesouruga suunon kololon onomambaajon moma laligoweto, onjo ii togon laligon kougi. 35 *Mobu! ‘Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.’ Kaen ewaato, niinon kokaen injowe mobu, Onjo nii mombo mende niibuyato, kanagen kambaņ mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

* 13:27: Ond 6.8 * 13:28: Mat 22.13; 25.30 * 13:28: Mat 8.11-12 * 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31 * 13:35: Ond 118.26; Jer 22.5

14

Jiisasnoŋ ji eja moŋ meŋ qeaŋgoro.

¹ Jiisasnoŋ Sabat kendonŋ moŋnoŋ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋoo jotamemeya mombaa mirianoŋ uma nene nero. Neŋ raro tosianoŋ galeŋ meŋ itiigi. ² Iikanonŋ iwaa jaasewanaŋonŋ ji eja moŋ kana boria apunonŋ ologonŋ somariiro raro. ³ Jiisasnoŋ ii iima kanaiŋ Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisiŋ oŋoma kokaen jero, “Sabat kendonŋ eja meŋ qeaŋgoŋ muŋ iikaanŋa kanonŋ Kana qaa uuguwoŋa me qaago?”

⁴ Kaen jeroto, yoŋononŋ goronŋ qeŋ ragi. Ragi borianoŋ eja ii oosirinŋ meŋ qeaŋgoŋ wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injoro, “Oŋoonoŋga mombaanoŋ mera me bulmakao eja ii Sabat kendonŋ apu roŋnoŋ kemebaati eeŋ, ii mono uulaŋawo horogi koubaa. Moronoŋ ii mende hororo kounaga?” ⁶ Kaen qisiŋ oŋono kawaa kitia meleembombaa bimoonŋ qaagia bogoro ragi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ sele meŋ-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) ejanonŋ ejemba nenewaajonŋ koma horonŋ oŋonoti, iyoŋononŋ duŋ jaayanonŋ eu metogonŋ ragiti, Jiisasnoŋ ii iima kawaajonŋ sareqaa moŋ kokaen injoro, ⁸ * “Moŋnoŋ gii maraŋ (agominŋ aoao) lombambaanoŋ koma horonŋ gono iikanonŋ kema duŋ jegenŋa mende meŋ raba. Kaenŋ ambagati eeŋ, tosaŋa koma horonŋ oŋonoti, iyoŋoonoŋga moŋnoŋ gii guugunŋ qabuŋayawo koloowabo.

⁹ “Iinonŋ kouro lombanŋ toyanonŋ goononŋ kaŋ kokaen jenaga, ‘Gii duŋ koi mesaona uuta iinonŋ raba.’ Kaenŋ jewaati eeŋ, gii mono waama baatanonŋ emu kamaanŋ duŋ meŋ rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaenŋ qaagoto, moŋnoŋ koma horonŋ gombaati, gii saanonŋ duŋ simiŋanoŋ emu kema raba. Kaenŋ rana lombanŋ toyanonŋ kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanonŋ kaŋ duŋ jegenanonŋ eu kema raba’. Kaenŋ jero giinonŋ ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyoŋoo jaagianonŋ qabuŋagawo koloowaa. ¹¹ *Ii kokaembaaŋoŋa: Iyaŋgiaa uugia meŋ ubuti, Anutunonŋ ii kuuya meŋ kamaanŋ oŋombaa. Moŋnoŋ iyaŋa uuta meŋ kamaawaati, Anutunonŋ mono ii meŋ uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) ejanonŋ ejemba koma horonŋ oŋono lombanonŋ ragi Jiisasnoŋ lombanŋ toya eleema iima kokaen ijoro, “Gii weembaa me gomantiinŋaa lombanŋ moŋ oonŋ iikanonŋ geenŋaa alauruga me daremuŋuruga ii mende koma horonŋ oŋomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabuŋagiawo ii mende koma horonŋ oŋomba. Kaaŋa lombambaajonŋ koma horonŋ oŋonati, ii kaanŋadeenŋ koma horonŋ goma tosaga ii metogonŋ gonŋgi tegowaa. Kaenŋ ambaati eeŋ, Anutunonŋ mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaenŋ qaagoto, lombanŋ mozozonŋonŋ oowagati, gii mono ejemba kamaanŋqeqeta ii koma horonŋ oŋomba. Ejemba wanaya, lokonŋ ano jaagoo koloojuti, mono ii oŋoona sokombaa. ¹⁴ Ii koma horonŋ oŋona yoŋononŋ tosa metogonŋ gombombaajonŋ amamaagi gii iikawaajonŋ simbawonŋawo koloonŋ laligowaa. Tosagia ii eeŋ ero laligona solanŋa yoŋononŋ koomunonŋga waagi kambaŋ iikanonŋ Anutunonŋ ano ii goojonŋ metogonŋ gombaa.” Kianŋ.

Lombanŋ ano mondomondo qaa jeŋ togogi.

Mat 22.1-10

* **14:5:** Mat 12.11 * **14:8:** Gba 25.6-7 * **14:11:** Mat 23.12; Luuk 18.14

¹⁵ Jiisasnon kaen jero nene nen ragi yonoononga monnon ii moma kokaen ijoro, “Monnon Anutuwaa bentoton uutanon keuma nene nen rabaati, niinon iwaajon simbawonawo jejen.”

¹⁶ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Eja monnon gomantiinaa lomban somata mozozongon on ejemba mamaga horon onongi kawutiwaajon jero. ¹⁷ Lomban kambana kan kuuro welenqeqeya mon wasiro koma horon onomambaajon ijoroti, iinon yonoonon kema jero mogi, ‘Iwoi kuuya mozozongodaboronin eja. Kawaajon mono saanon kawu.’ ¹⁸ Kaen injoroto, ii moma yononon korebore kanain iwoi tosonian mondon togogi. Eja mutuyanon jero, ‘Nii molalen mon sewana mewetiwaajon iikanon kema iimambaajon mojen. Iikanon somongon nonja. Kawaajon saanon kema ijona mende moma bolin nomba.’ ¹⁹ Eja monnon jero, ‘Nii bulmakao eja 10 sewangia meweti, ii qaqanon somongowe kinon horogi kema gawon batogon menjangomana. Iikanon somongon nonjiwaajon saanon ijona mende moma bolin nomba.’ ²⁰ Monnon torogon kokaen jero, ‘Nii emba woranda koi sewana mewetiwaajon kamambaajon amamaajen.’

²¹ “Kaen jegi welenqeqenon eleema eja ponja buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenqeqeya kokaen jen koton muro, ‘Gii mono alanzan qenjaaro sombenon ano kananon kema ejemba kamaanqeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokon ejemba ii mono unuana lomban miri uutanon koi kawu.’ ²² Jen koton murotiwaa so andaboron kan kokaen ijoro, ‘Ponja, jen koton nonjanjwaa so anjento, dun tintina mombo kaanjadeen raja.’

²³ “Kaen ijoro eja ponnon jero, ‘Gii mono roonqeqe ano kuungianon kema ejemba rama kenjuti, ii kaparan koma kuun onona lomban miri uutanon kouma saa gewu. ²⁴ Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba wala koma horon onomambaajon jeweti, iyonoononga monnon noo lombanon mende kouma nembanene nen naan mobaa.’ ” Kian.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnon keno ejemba tuunleembe yononon otaan kengi eleema kokaen injoro, ²⁶ * “Monnon niwo kan laligomanjen nii gogoraagen ama noma nemunmana, embameria, daremunja, naambeeta ano iyanja laaligoya kaanagadeen jegen ama jopagonkeji, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. ²⁷ * Sisigia megii monnon nii notaan simbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jororiwaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa.

²⁸ “Onoononga monnon miri koriga memambaajon moji een, iinon mono wala kamaan rama monenja miri medaborowaatiwaa so kolooja me qaagoti, iikawaa kania gosin iima kotowaa. ²⁹ Kaen mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajon kotikotiiya mende en muro mesaoro een nano ejemba kuuya ii iima kanain jen mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaen ama mun kokaen jewubo, ‘Eja ii kanain miria meroto, ii medaboromambaajon mende kotiiro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosin moma kotowa.” Kian.

³¹ Jiisasnon qaa ii torogon kokaen jero, “Kaanagadeen kin eja pon monnon kin mombo aron qen ‘Manja gewonja,’ jen nomaen ambaa? Iinon uulanawogadeen kere mende ama mubaato, wala jawinjuruta horon onono ajoroon rama qambanmaban qaa kokaen amin mobuya, ‘Ananaanon

* **14:26:** Mat 10.37 * **14:27:** Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23

ejaurunana 10,000 laligojon ano leegen kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponjianon ii unuama kagi injiima saanon kotiin unuwona me qaago?’³² ‘Mende kotiiwona,’ jewuti een, iinon kere kinon koriganon karo iikanondeen jotamemeuruta wasin onono iwaanon kema luae qewombaajon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onoononga monon iwoi kuuya en muji, ii jegen aambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegen noongi sokombaa.” Kian.

Sii naanja qaa ii iwoi omaya totoon.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ “Sii ii awaa koloojato, siina mesaowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo siinawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balon kelegawo koloowaatiwaajon men kululuun isombason amakejonto, sii naanja qaa ii iwoi mombaajon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namonon gilinin kemen een toontoon ewaa. (Gii kaaniadeen noo gowokona koloon batuyanon koton nomesaowagati een, mono iwoi omaya koloowaga.) Monon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa.” Kian.

15

Lamanon soorotiwaa sareqaa

Mat 18.12-14

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisongo ejemba tosaana ii jaasongoyanon Jiisaswaa Buna qaaya mobombaajon kagi. ² Kaen kagito, Farisii ano Kana qaawaa boi yononon Jiisaswajon uugia boliro njindinjunduru qaa kokaen jegi, “Eja kanon singisongo ejemba unuama yonowo rama nene neja.” ³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen injoro, ⁴ “Onoononga mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monon soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii balon qararankonkonan onomesaon kema motoonngo jinjaun kenoti, iikawaajon mongama kema laligon mokoloo tegowaa. ⁵ Mokoloon uukoisoro ama sawinanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon kan alauruta ano tosaana kosere laligojuti, ii onono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Lamana sooroti, ii mokoloojenatiwaajon mono kagi niwo korisoro ambona’ ⁷ Niinon kokaen injowe mobu: Iikawaa so singisongo eja motoongonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyangiaa jaagianon solana dindina koloon uugia meleembombaajon mende moma laligojuti, iyonoojon korisoro kaanja mende koloowaa.” Kian.

Monej kota soorotiwaa sareqaa

⁸ “Kaanagadeen emba monon silwa monej kota 10 men laligoro yonoononga motoongonon kemen sooro nomaen ambaa? Iinon mono kiwa ootirin kaparan koma miri usuma mongambaa. Mongama laligon mokoloo tegowaa. ⁹ Ii mokoloon emba alauruta ano emba tosaana kosere laligojuti, ii onono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Noonon silwa monej kota motoongonon sooroti, ii mokoloojenatiwaajon mono kagi niwo korisoro ambona.’ ¹⁰ Iikawaa so niinon kokaen injowe mobu: Singisongo ejemba monon uuta meleeno Anutuwwa gajobauruta yononon iwaajon korisoro uuta ambuya.” Kian.

Qewolon ejanon uunjonjan ama uuta meleeno.

¹¹ Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganon manajon kokaen ijoro, ‘Amana, gii mono monej esuhinaga

* **15:1:** Luuk 5.29-30

mendeema bakaya nomba.’ Kaen ijoro mangaranon ilawoilaya kuuya sogaranon mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanon goman boria woi karoon laligon hina iwoiya kuuya ii kololoon men kantri monjen keno. Iikanon kema iyanaa jaajaa kana somata emba yonowo bao kasu kaanja pangaman laaligo laligon monen hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Twei kuuya gilidabororo bodi somata koloon balon kuuya ii sokono. Iinon kaman kanon kanain tapekokoro koloon memeqemean ama ama-maaro. ¹⁵ Amamaan kantri iikawaa toya mombaanon kema gawombaajon qisin muro wasiro iwaa bao sopanon kemen bao galengiaga laligoro. ¹⁶ Iikanon laligoro bao yononon sako kota negi iima ‘Saanon ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeen monon mende muro.

¹⁷ “Kaen laligon uuta tooro kokaen jero, ‘Manaa gawon ejemba naa afaana yononon gawon meg sewana onono nene nen timbiringon laligo-juto, niinon kokanon konkorara bodi laligon komumambaajon anjen. ¹⁸ Nii mono waama mannaan eleema kema kokaen ijomana, ‘Ama, nii singisongo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. ¹⁹ Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen. Gii saanon jena welenqeqega mon koloomana.’

²⁰ “Kaen jen waama mannaan keno. Kema miri dodowiro mananon korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboon esunagadeen qiqigon kema kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nen ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaen anoto, merianon ijoro, ‘Manna, nii singisongo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen.’

²² “Kaen ijoro mananon iikanondeen welenqeqeuruta kokaen injoro, ‘Ono mono uulanawo maleku akadamyawo mon men kan mouma mubu. Ilawage aroyanon koma menjerenon mun kana esu kanaan mouma mubu. ²³ Kaanagadeen sopanon kema bulmakao donja kelegawo mon men kan qen oogi nen korisoro ambona. ²⁴ Merana koi komun tagoroti, iinon mono mombo gbilin kaja. Iinon mono soorogo Anutunon mombo mokoloo asugija.’ Kaen injoro kanain korisoro anji.

²⁵ “Korisoro angito, datanon gawonon laligon eleema miri dodowin kanon rii gbawe qama oron aisoogiti, iikawaa otona moro. ²⁶ Ii moma welen mera mon qaro karo ‘Ii nomaembaajon anju?’ jen qisin muro. ²⁷ Qisin muro kokaen ijoro, ‘Koganon luluunkota eleema karo manganon ii mombo analin ba koma mun iikawaajon injoro bulmakao donja kelegawo qen on aisoju.’

²⁸ “Kaen ijoro irina soono mirinon umambaajon togoro. Togoroto, mananon ii moma selegen kamaan uuluae qaa bonjonanon jen men loorin muro. ²⁹ Men loorin muroto, iinon meleema kokaen ijoro, ‘Manna, niinon gbani mamaga welenqa qen laligon jenkootoga kaman monon mende ugun laligoweto, kilen giinon kaman monon meme (nonin) melaa mon alauruna yonowo korisoro ambombaajon mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yonowo laligon monen hinaga tiwilaan kouro giinon mono iwaajon ama injona bulmakao donja kelegawo qen oju.’

³¹ “Ijoro mananon kokaen meleema jero, ‘Merana, gii kaman so neenawo laligonkejan. Kawaajon neenaa bunana kuuya ii mono goo bunaga kaanagadeen kolooja. ³² Kaanagadeen koloojato, koga koi kanon komun tagoroto, mombo gbilin eleema kaja. Iinon soodabororoto, Anutunon ii mombo mokolooja. Kawaajon keteda koi nene korisoro anin sokonja.’” Kian.

16

Eshina galeŋ tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisanonŋ gowokouruta qaa moŋ kokaenŋ injoro mogi, “Eja qabunayawo mombaa esuhina galeŋa moŋ laligoro. Tosianonŋ kaŋ eja qabunayawo ii qaa kiisanŋ ijogi, ‘Inonŋ goononŋ monenŋ hinaga kondeema tondu giliŋ laligoja.’ ² Ii moma galeŋ ii jero karo jenŋ muro, ‘Nii goojonŋ buŋa bologa jegi mojenŋ. Gii noo miri ano esuhinana mombo galeŋ kombagatiwaa so mende koloojanŋ. Kawaajonŋ ii nomaenŋ galeŋ koma laligona, iikawaa lopoya jenŋ asariŋ nomba.’ ³ Kaenŋ jero uutanonŋ kokaenŋ romonŋgoro, ‘Miri toyanonŋ galeŋkonŋkonŋ gawona nuano nomaenŋ amanamaenŋ? Esuŋna mende sokonjiwaaajonŋ balonŋ osomambaajonŋ amamaajenŋ ano jejewelenwelenŋ eja laligomambaajonŋ gamuna mojenŋ. ⁴ Iinonŋ galeŋkonŋkonŋ gawona nuambaati, niinonŋ kambaŋ iikanonŋ nomaenŋ ambe tosianonŋ mirigianonŋ koma horonŋ kalaŋ koma nombuyaga? Ahaa! Kana moŋ romonŋgojenŋ.’

⁵ “Kaenŋ jenŋ ejemba toyanonŋ tosa ama ononoti, ii kuuya aŋa aŋa horonŋ onono kagi. Mutuyanonŋ karo ii kokaenŋ ijoro, ‘Tonaanonŋ tosa goononŋ dawii eja?’ ⁶ Kaenŋ qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaenŋ jero kokaenŋ meleeno, ‘Gii tosa papiaga menŋ koi rama uulaŋawo utegonŋ 50 oona ewa.’ ⁷ Kaenŋ jenŋ eja moŋ qisiŋ muro, ‘Ano gii? Goononŋ tosa dawii eja?’ Qisiro kokaenŋ jero, ‘Wiiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaenŋ jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga menŋ iikanonŋ 16,800 kilogram kaenŋ oona ewa.’

⁸ “Kaenŋ kolooro miri toyanonŋ moma jenqeeanŋo qaa kokaenŋ jero, ‘Galenanonŋ tiliqili qaganonŋ iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.’” Ponŋ Jiisanonŋ sundu kaenŋ jenŋ toroqenŋ jero, “Pangamambaa nanamemenŋ otaanŋkejuti, iyonŋoo momakootogia ii ejemba tosaanŋa kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwaa asasaganonŋ laligojuti, yonŋoo momakootogia ii iikawaa baatanonŋ kolooja.

⁹ “Kawaajonŋ kokaenŋ jewe mogi: Tosianonŋ balombaa monenŋ hinanonŋ ejemba tiligonŋ onomakejuto, onononŋ mono iikanonŋ menŋ alaurugia mokoloonŋ onombu. Ii mokoloonŋ ononŋgi balombaa iwoinonŋ qaombaati, Anutunonŋ mono kambaŋ iikanonŋ koma horonŋ onono laaligo kombombanŋa gomanonŋ keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Moŋnonŋ iwoi melaada menŋ kaparanŋ koma tororo galeŋ konji, iinonŋ mono iwoi somata kaanagadeenŋ tororo galeŋ kombaa. Moŋnonŋ iwoi melaada galeŋ koma gijigaju anji, iinonŋ mono iwoi somata ii kaanagadeenŋ galeŋ kombaatiiwaaajonŋ jeniŋ gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monenŋ hinaya borogianonŋ anŋgi ii pondanŋ mende galeŋ konŋgi honŋa mende kolooroti eenŋ, moŋnonŋ mono iwoi buŋaya uuta honŋa ii borogianonŋ mende ambaa. ¹² Ono tosaanŋa yonŋoononŋ iwoi ii pondanŋ mende galeŋ konŋgi honŋa mende kolooroti eenŋ, onŋoanŋgiaa uugiaa buŋa honŋa ii morononŋ moŋ ononaga?

¹³ *“Welenqeqe moŋnonŋ ponŋ woi welenŋ qenŋ oromambaajonŋ amaanŋkeja. Moŋnonŋ kaenŋ amambaajonŋ moji, iinonŋ mono moŋ kazi ama muŋ moŋ uutanonŋ jopagowaa. Mombaanonŋ qokotaanŋ moŋ jejewili ama mubaa. Kawaajonŋ onononŋ Anutu ano monenŋ hina ii mindiriŋ welenŋ qenŋ orombombaaajonŋ amamaawu.” Kianŋ.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambaŋmambaŋ qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

¹⁴ Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋkonŋ) yonŋononŋ monembaa naanŋ mamaga enŋ onono laligogitiwaaajonŋ Jiisanonŋ qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa

* **16:13:** Mat 6.24

kuma mepaegon mugi. ¹⁵ Mepaegon mugi kokaen injoro, “Farisii ononon mono ejemba jaagianon solanja kaanja qendeema onombombaajon geriawo amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mogi uuta kolooji, ii Anutunon iiro arokuukuuyawo koloonkeja.

¹⁶ **“Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon inisaano. Kamban iikanonja kanain qaa ii jen sein Anutuwaa bentotonon kebutiwaajon ejemba uugia kuunkejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riin kaparan koma bentoton iikawaa uutanon keubombaa-jon amakeju. ¹⁷ *Siwe balonon goron qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolanga motoongo ii kamban mongen mende totoon aliwaa. Kian.*

¹⁸ **“Eja monon embia mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkalu ambaa. Eja monon emba loyanon mesaoroti, ii mewaati, iinon mono kaanagadeen olonkalu ambaa.” Kian.*

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

¹⁹ *“Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligon kamban so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. ²⁰ Kaen laligoroto, iwaa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. ²¹ Wosoya ano gbadonon en eja pon qerewenaa nene dunnonga nene kera reemonja kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yononon kouma wiji nombonja bojon laligogi.*

²² *“Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yononon wama uma oyanboyan gomanon angi Aabrahambaa koorononon raro. Eja qabunayawo iinon kaanjadeen komuro ron kongi. ²³ Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa koorononon koriganon endu raro iriuro. ²⁴ Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konajilin uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesaan kan neselananon moriro olomoowa.’*

²⁵ *“Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoro, kamban kokaamba ulunkolen ama munin rajato, giinon siimbobolo moma konajilin qaganon nanjan. ²⁶ Kaen laligojon ano toroqen kokaen jejen: Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiuro eja. Kawaajon tosanon jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaajon mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaajon osiwuya.’ ²⁷ Kaen jero kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen: Giinon mono Lazarus wasina mannaa mirinon kema. ²⁸ Miri iikanon daremunuruna 5 laligojuti, iyononon kaanjadeen senjon goman koi kanon kamaan siimbobolo somata mobubo. Kawaajon mono jena kema gejatootoo qaa injoro mobu.’*

²⁹ *“Kaen welenoto, Abrahamnon jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii yonoo bunaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Abraham,*

* **16:16:** Mat 11.12-13 * **16:17:** Mat 5.18 * **16:18:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

kaen qaagoto, koomuya nonoononga mononon yonoonon kenagati een, yononon mono uugia meleembuyaga.’³¹ Jero Aabrahamnon kokaen ijoro, ‘Yononon Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajon geja mende anjuti een, kaanjadeen koomuya nonoononga mononon waama qaa jenagati een, iyononon mono kilen Anutu mende moma laarin mubuyaga.’ ” Kian.

17

Singisongowaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisasnon gowokouruta qaa kokaen injoro, “Bologaa siipatitanon mono afaankota koloonkeja. Mononon siipatiti angon komambaajon ama maankejato, mon moronon tosaanja kongoro ama onono singisongo ambuti, iwaajon mono terenonon ‘Yei!’ qama wanjinjingoje. Siimbobolo uutanon mono iwaa qaganon ubaa. ² Iinon ejemba melaa iyonoononga mon kongoro ama muro singisongo ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonon kowe biwianon giligi kemenagati, iikanon mono afaankota koloonaga.

³ * “Kawaajon mono onongan galengia men aon laligowu. Alaga mononon singisongo anji, ii mono jen mindinon muba. Jen mindinon muna moma bolin aon wosoya mobaati een, gii mono singisongoya mesaon muba. ⁴ Ween mombaa uutanon singisongo 7 ama bolin goma ambeja 7 goonon eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisongo anjenywaajon moma bolin aojen.’ Kaen jewaati een, gii mono singisongoya ii mesaon muba.” Kaen.

Momalaariwaa hona ii ku-usunawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yononon Pombaajon jegi, “Momalaarinana mono toroqen men kotiiwa.” ⁶ Kaen jegi Pononon meleeno, “Momalaarigaa hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon numuzu gere* koi kawaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugun kowonon kemen geengga komoma aon namba.’ Kaen jen moma laarigi gere iikanon mono qaagia ten kombaa.” Kian.

Welenqege awaa ii nomaen?

⁷ “Onoononga mombaa gawon ejanon bulmakao men gawonon kema kinon hororo balon mosombaa me lama galengiaga laligowaa. Laligon mirinon kouro iikanon toyanon kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinon kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaen qaago! Iinon mono kokaen jewaa: ‘Gii mono apu arin meagon aon gomantiinjaa nenena on ama nona nemanja. Kawaa gematanon geengaa nenega on newa.’ ⁹ Kaen jen koton muro gawon ejianon jerotiwaa so gawon medabororo sokono galenon kawaajon mepeseen mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja. Galengianon iwai kuuya jen koton ononoti, onoo ii andaboron kanon mono kokaen jewu, ‘Nono gawon ejemba toonja laligojon. Galenananon iwaiwaajon jeroti, mono iigadeen men kajonywaajon mepeseen mongambombaajon amamaajon.’ ” Kian.

Jiisasnon eja 10 selegia men solananiro.

* **17:3:** Mat 18.15 * **17:6:** Jiisasnon mulberi gere mon qendeeno. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaan nenyaga.

¹¹ Jiisasnon Jerusalem sitinon kemambaajon Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranon kana eroti, iikanon keno. ¹² Kananon kema goman monon keuro eja 10 selegia manimbayawo yononon mokoloon iima korikori endu nangi. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, “Somatanana Jiisas, mono kiankomun nonomba!”

¹⁴ *Qama jegi injiima kokaen injjoro mogi, “Ono mono jigo gawon galen yononon kema selegia qendeema onombu.” Kaen injjoro ten koma kananon kengi selegianon iikanon solananin awaa kolooro. ¹⁵ Awaa kolooroto, 10 yonononga monon selia solananiro iima eleema kan Anutu kotakotagadeen qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseen Jiisaswaa kanaanon kemen usugon simin kuma ‘Dangisen!’ jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yononon Samaria prowinswaa ejemba yonoojon mogi kamaanqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangisen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Ii saanon anjanto, eja kuuya 10 onoo selegianon mono solanidabororo me? Eja 9 yononon mono daen laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinon geengodeen eleema kan Anutu mepeseejanto, eja 9 yononon mono kema lolomonin kenju.” ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, “Momalaariganon mono men qeangon gonja. Kawaajon saanon waama kema.” Kian.

Anutuwaa bentotoja ii nomaen koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon Jiisas kokaen qisin mun jegi, “Anutuwaa bentoton ii mono naa kambanon asugiwaa?” Jegi moma meleema kokaen jero, “Anutuwaa bentotonon mono jaanananon iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotoja ii batugianon uugianon asugin eja. Kawaajon ii kokanon me endukanon eji, kaen jewombaajon amamaankejon.”

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro mogi, “Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon Siwe gomambaa Eja honaa gawon meme weenja yonononga mon iibombaa siina mobuto, ii mombo iibombaajon amamaawuya. ²³ Kamban iikanon kokaen jegi mobu, ‘Mobu! Hamoqeqe Toyanon mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugija.’ Kaan kaan jegi ii iibombaajon iikanon uulanawo mende lugun kembu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leengenja uulanawo bilisik ama asarin leegen sokoma kenji, iinon mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaato, wala ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, iyononon eja ii yakarin gema qen mug siimbobolo somata mobaa.

²⁶ *“Wala eenanon Noowaa kambanon ejembanon laaligogia qemasologen qaganon laligon tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaatiwaa kambanon kaanagadeen asugiwaa.

²⁷ *Noowaa kambanon nene lomban ama apu kotiga nen embaqemba sewanqa angi kema karo agimin aogi. Nanamemen kaen ama men qemasologen laligogi Noonanon wanjo utanon uroti, ween iikanon tegoro. Tegoro apu gboulu somatanon kan ejemba qaa ron koma onono apu nemoton komugi.

²⁸ *“Lootwaa kambanon kaanagadeen qemasologen laligogi kaaniadeen kolooro. Ejembanon nene lomban ama apu gisi nen gawon koma komoma jigo mirigia men qetegon nene sii miri ama iwoi sewanja

* **17:14:** Lew 14.1-32 * **17:26:** Jen 6.5-8 * **17:27:** Jen 7.6-24 * **17:28:** Jen 18.20-19.25

mewutiwaajon angi iwoi tosia sewana men laligonkegi. ²⁹ Kaen ama men laligogito, Lootnon Sodom goman mesaon keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono kon kaana sombinonga kamaan ejemba jinona qaa onjoro komugi. ³⁰ Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo asugiwaati, kaman iikanon ejembanon kaaniadeen qemasologen ama laligon tiwilaawuya.

³¹ “Ween iikanon sombenon laligowaati, iinon mono hina iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba me gawonon kema laligowaati, iinon mono kaaniadeen mirianon mende eleema kawa. ³² Loot embianon meleema gematanon uun komun jamo karanan kolooroti, mono ii romongowu. ³³ *Monon laaligoya siiseweweya qaa iyanajon anjon koma iyanaa jaajaa laligomambaajon moji, iwaa laaligoyanon mono soowaato, monon laaligoya nojon ama qeleema mesaowaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon oyanboyan laligowaa.

³⁴ “Niinon kokaen injowe mobu: gomantiina iikanon eja woi dunjon motoon ewaoti, iyorononga mon wama mon mesaowuya. ³⁵ Kaanagadeen emba woi ii motoon tawen orasin rabaoti, iyorononga mon wama mon mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawonon laligowaoti, iyorononga mon wama mon mesaowuya.)

³⁷ Jiisanon kaen jero gowokourutanon meleema ijogi, “Oo Pon, ii dakanon koloowaa?” Kaen ijogi kokaen injoro mogi, “Oro gisaganon monjen baagen ero mambonkararanon mono iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kian.

18

Malonon kaparan koma weleno eja somatanon ilaaro.

¹ “Ono mono kaman so Anutu qama koolin qelokoli mende ama laligowu.” Jiisanon kaen jen iikawaa sareqaaya kokaen injoro mogi, ² “Tan monon qaa jenteego eja mon laligoro. Iinon ejemba yononon qaa jen mubutiwaajon gamuya mende moma iyanaa jaajaa laligon Anutuwa jeta uugumambotiwaajon toroko mende moro. ³ Tan kanon malo emba mon laligoro. Iinon suulan qaa jenteego eja iikanon kema kokaen jen laligoro, ‘Monon niwo angowowo anjiwaajon giinon mono ilaan nonaga.’

⁴ “Kaen jero kaman koriga ii moma gema qen laligoroto, kanagen uutanon kokaen jero, ‘Niinon ejemba yonoo qaagiaajon gamuna mende moma neenaa jaajaa laligon Anutuwa jeta uugumambotiwaajon toroko mende momakejen. ⁵ Kaen laligojento, malo koi kanon mono qaasoso pondan jen noma kankejiwaajon mojona tiiro saanon ilaan mube qaaya tegowaa. Mende ilaan mubenagati een, iinon mono kanasoso karo mojotiitiya momambo.’”

⁶ Ponon sundu ii medaboron jero, “Jenteego eja doogoyanon qaa jeroti, mono iikawaajon geja ama kania romongowu. ⁷ Anutunon ejemba iyanajon mweenjon ononoti, iyononon gomantiina asasaga ilaan onombaatiwaajon qama kooligi Anutunon mono yonoo qaagia gosin jen tegoro awaa koloowu. Ilaan onomambaajon jen silemale mende ama kaman mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoon! ⁸ Niinon kokaen injowe mogi: Anutunon mono kaman mende koriro qaagia gosin jen tegoro awaa koloowuya. Mono alanzan ilaan onomakejato, ii kilen Siwe gomambaa Eja

* **17:33:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

hoŋanonj eleema kaŋ ejemba gosin onjombaati, kambaŋ iikanonj momalaari hoŋa mokoloowaa me qaago?” Kianj.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosiannonj iyanŋiaaŋonj mogi uro solana dindina koloojonj jen tosaana mogi kamaanqegeta kolooro. Jiisasnonj ii injiima sareqaa monj kokaen injijoro mogi, ¹⁰ “Eja woiyanonj jiwowonj jigononj uma qama kooliri. Monjonj Farisii ano monjonj takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonjonj) iinonj nama anodeenj kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosiannonj uugia dogoro kalugonj serowilinj amakejuti, nii ii kaana mende laligojenj me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeenj mende laligojenj. Kawaajonj dangisenj jen gonjenj. ¹² Niinonj sonda so somaŋa woi nenewaa singi laligonkejenj. Niinonj monenj hinana kuuya mendeema 10:nonga motoonŋo Anutuwaa bunjaya qenkejenj.’

¹³ “Kaen qama kooliroto, takis meme iinonj wanŋona monjonj nama Siwenonj eu uumambaajonj gamuya moma borianonj jaaya esuunj kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, singisonŋo eja nii mono kiankomunj nomba.’

¹⁴ *Niinonj kokaen injijowe mobu: Iinonj mono Anutuwaa jaanonj solananinj mirianonj eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonjonj) iinonj kaen qaago. Daen yonononj iyanŋiaa uugia menj ubuti, Anutunonj mono ii kuuya menj kamaan onjombaato, monjonj iyanŋaa uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.” Kianj.

Jiisasnonj merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosiannonj merabora busubuusu kaanagadeenj unuama Jiisasnonj borianonj oosirin onjombaatiwaaŋonj iwaanonj kagi. Kagito, gowoko yonononj ii iima jen qotogon ononŋi. ¹⁶ Kaen anŋito, Jiisasnonj merabora ii koma horon onono kagi kokaen jero, “Merabora melaa ii saanonj onomesaogi noononj kawu. Anutunonj ejemba kaana ii bentotonja bunja qen onjombaa. Kawaajonj ii mende somonŋonj onombu. ¹⁷ Niinonj qaa hoŋa monj kokaen injijowe mobu: Monjonj Anutuwaa bentotonja ii merabora kaana bunja mende qen aowaati, iinonj mono iikawaa utanonj keumambaajonj ama-maawaa.” Kianj.

Jiisasnonj eja qabunayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenkonjonj eja monjonj Jiisaswaanonj kaŋ kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinonj mono nomaen ama laaligo kombombana bunja qen aowenaga?”

¹⁹ Qisin muro kokaen ijoro, “Gii noojonj ‘Boi awaa’, ii naambaajonj jejan? Anutu motoonŋononj awaa kolooja. Eja monjonj ii kaana awaa mende kolooja. ²⁰ *Gii jojopanj qaa koi modaborojanj: ‘Serowilinj mono mende amba. Monj mono mende qena komuwa. Iwoi mono yonŋoro mende mewa. Monj jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanŋa mono goda qen oromakeba.’”

²¹ Kaen jeroto, galenkonjonj ejanonj kokaen ijoro, “Ii kuuya mono gba-woronanongga tenj koma laligonj waabe.” ²² Ijoro Jiisasnonj moma kokaen ijoro, “Gii tani motoonŋononj amamaajanj: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewana mewutiwaaŋonj ana monenj karo mendeema ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suanj, milyon kina kaana) ii

* **18:14:** Mat 23.12; Luuk 14.11 * **18:20:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaen kawa.”²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokoloon jaaya bosoleero een mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokoloo Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba monen hinagiawo yononon Anutuwaabentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa ambuya.”²⁵ Ii kokaen jen asarimaŋa: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yononon Anutuwaabentotonon uutanon keubombaaajon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyononon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaga?”²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii anŋobato men amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kanin.”²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Monon Anutuwaabentotonaaajon ama iwoi mon mesaoroti, —ii miri balona, embameria, daremuŋa me nemuŋmaŋa —ii onomesaoro³⁰ Anutunon mono kitia toroŋen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombomba tetegoya qaa buŋa qen aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karonon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubona. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honaaajon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo koloodaborowaa.”³² Monon ii memelolo men muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yononon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jen mun sulaapan qewuya.³³ Sulaapan qen ooli waayawonon ootin talunŋon qegi komuwaa. Komun ween karonon kolooro koomunonga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroto, gowoko yononon qaa ii mende totoon moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasanŋoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo monon nene monen mubutiwaajon welema kana goraayanon raro.”³⁶ Raro ejemba tuunlelembekananon uugun kenŋi otongia moma “Naa iwoi kolooja?” jen qisin onono.

³⁷ Qisin onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanon mono kananon kan guugumambaajon anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kenŋiti, iyononon bo rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnon doron ama kokaen jen kotoro, “Ii mono borianon men noonon kawu.” Jen kotoro men kosere kougi kokaen qisin muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaajon mojan?” Qisin muro ijoro, “Pon! Nii jaana mombo uumambaajon mojen.”

⁴² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganon mono men qeangon gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uuñ Anutu mepeseen Jiisas otaan gematanon keno. Ejemba kuuya yononon iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kiañ.

19

Zakiusnon uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taanon kouma koton kemambaajon ano. ² Iikanon eja mon qata Zakius laligoro. Iinon eja qabunayawo koloon takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro. ³ Iinon Jiisaswaa kaitania iimambaa siina moroto, eja torodaamombaajon ejemba tuun batugianon nama akakarinj amamaaro. ⁴ “Jiisasnon koi kan nunuuguwaa,” jegi moma iimambaajon bobogarin kema ejemba unuugun Sikamore gere* qaganon uma raro. ⁵ Raro Jiisasnon kanon keuma jaayanon uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinon kawe motoon rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaan aisoon koma horon muro mirianon keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanon ii iima njindin-nundururu ama kokaen jegi, “Mono naambaajon singisongo eja kaanaa mirinon uma raja?”

⁸ Kaen jegito, Zakiusnon ejemba batugianon asuganon waama nama Pon kokaen ijoro, “Pon moba, niinon tiwomalekuna biiwianon mendeema leeya ejemba wanaya yonoojon onoman ano daen yonoonon ilawoila mon so uugun tiliqili ama wambeti, ii mono ambenja 4:waa so toroqen meleema onoman.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnon iwaa kaniaajon kokaen jero, “Anutunon kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinon kaanagadeen Aabrahambaa gbiliuruta yonoo batugianon laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanon mono ejemba soogiti, ii mongama hamo qen onomambaajon ama kamaaro.” Kiañ.

Moneñ esu 10 mendeema ononotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnon kan Jerusalem siti dodowin qaaya jero ejemba ii mogiti, iyononon kokaen romongogi, “Anutu waa bentotonaa honanon mono uulanawo asugi waa.” Kaen romongogiti waaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, ¹² “Eja qabunayawo monon kokaen jero, ‘Nii mirina mesaon kantri monon koriganon kembe iikanon nii eja pon kuun nongi laligon eleema kamaña.’ ¹³ Kaen goman koriganon kemambaajon jen gawon ejauruta 10 onono kagi moneñ esu 10 mendeema onoma kokaen injoro, ‘Niinon kema laligon kanagen eleema kamaña. Ononon kaman biiwianon moneñ kokanon konkororo gawon men ii men seiwu.’ ¹⁴ Kaen jen kenoto, kanage-sourutanon kazi ama mun kokaen jegi, ‘Nono eja koi kanon ananaanon eja pon koloon galen koma nonombaatiwaaajon togojon.’ Kaen jen welen eja tosaan wasin onongi gematanon kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kilen kantri kenoti, iyononon ii eja pon kuun mugi iyanaa prowinsnon mombo eleema karo. Kan gawon ejauruta moneñ esu ononoti, ii jero iwaa jaanon kougi. Motomotoon yononon konkororo gawon men moneñ men seigi dawu kolooroti, ii qendeengi iimambaajon qisin onono. ¹⁶ Gawon eja mutuyanon jaanon kouma jero, ‘Pon, niinon moneñ esuga men seiwe toroqen mombo esu 10 mokoloowe.’

¹⁷ “Kaen jero kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga. Gii iwoi melaada men ii kaparan koma galen koma laligona seiwo. Kawaaajon niinon

* **19:4:** Sikamore ii kowa kaanaya, kota neneyaga. * **19:10:** Mat 18.11 * **19:11:** Mat 25.14-30

taon goman 10 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galengiaga laligowa.’
¹⁸ Kaen ijoro gawon eja alianon jaayanon kouma kokaen ijoro, ‘Pon, niinon goonon monej esuga menj seiwe toroqen mombo esu 5 mokoloowe.’
¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, ‘Ti awaa. Niinon taon goman 5 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galengiaga laligowa.’

²⁰ “Mombo monon kouma ijoro, ‘Pon iiba. Goo monej esuga koi. Ii oponon esun lolonowe ero. ²¹ Giinon eja geriawo koloojanwaajon ama goojon keena moma laligowe. Gii geenjo hina iwoi kowinon mende anati, ii kilen memambaajon momakejan. Gii geenjo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa hona ii kilen koton memambaajon momakejan.’

²² “Kaen ijoro meleema kokaen jen muro, ‘Gii gawon eja bologa. Geenjo qaa jejani, niinon iikawaa so gosin goma irona meleema goman. Nii eja geriawo koloojen. Neeno iwoi kowinon mende ama ii memambaajon momakejen. Neeno nene kota mende komoma iikawaa hona ii kilen koton memambaajon momakejen. Ii saanon moma laligona. ²³ Gii kania kaen momago mono naambaajon monej esuna ii benknon mende ana somariiro. Ii konkororo gawonon anagati een, iikanon mono seiro niinon kan susuyawo mewenaga.’

²⁴ “Kaen jen mun eja kosianon nangiti, ii kokaen injoro, ‘Ono mono iwaa borianonga monej esuya ii wama esu 10 mokolooroti, ii mubu.’ ²⁵ Injoro moma kokaen ijogi, ‘Pon, iwaanon monej esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba iwoi en onono gawona menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada mon ero gawona mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereurunanon niinon eja pon koloon galen koma onomanatiwaajon togogiti, ii mono unuama kagi injiima jen kotowe unugi komuwuya.’ ” Kian.

Jiisaswaajon mare kongi Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambaajon wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan baana qata Oil gere baana qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi wasin orono. Wasin oromambaajon ama ³⁰ kokaen irijoro, “Goman jaasewanganon raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja monon qaganon mende rarayaga. Ii mono isama menj koi kawao. ³¹ Aisni monon ‘Ii naambaajon isanjao?’ jen qisin orono kokaen ijowao, ‘Ponnanon iikawaajon amamaaja.’ ”

³² Kaen wasin orono kema ijorotiwaa so mokoloori. ³³ Mokoloon dongi melaa isambowaajon ani toya yononon irijogi, “Hei! Dongi melaa ii naambaajon isanjao?”

³⁴ Irijogi kokaen meeleni, “Ponnanon iikawaajon amamaaja.” ³⁵ Kaen meleema menj Jiisaswaanon kan malekugia qetegon dongi qaganon tamboma jegi Jiisasnon uma raro. ³⁶ Kaen rama keno ejemba tuunlelemba yononon goda qen opo malekugia qetegon kana somatanon tambongi.

³⁷ Tambongi kema Jerusalem dodowin Oil gere baana roganon kemero gowoko tuun kuuyanon kanain aisoon angoletu kuuya ku-usun qaganon mero iigiti, iikawaajona qa somata qama Anutu mepeseen mun ³⁸ *kokaen jen qagi, “Anutu mepesejon. Kin Pombaa qatanon kawaati, Anutunon

* **19:26:** Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * **19:38:** Ond 118.26

mono ii kotuegowa. Luaega ano qabuŋaga mepeseenin Siwe eukanon uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaen qagi Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonon) tosianon ejemba tuun batugianon nama kokaen jen mugi, “Boi, mono gowokouruga jen onomba.”

⁴⁰ Kaen jen mugi kokaen meleeno, “Niinon kokaen injjowe mobu: Yoŋonon goron nambuyagati een, jamo yoŋonon mono silama qabuyaga.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaajon saaro.

⁴¹ Jiisasnon Jerusalem dodowin siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaen jero, “Onoonon luae mono nomaen koloona! Ono iikawaa kania ween kokanon moma kotogi sokonagato, kambaŋ kokaamba ii jaagia mende toojiwaajon ama aasaŋgoyanon eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaen: Kambaŋ mon kan kuuwaati, iikanon kere yoŋonon kouma kiropo kotakotonon siti koi kuun liligon leele eu emu gbaŋ ama emboma kakasililin ama onombuya. ⁴⁴ Anutunon wambusoon koma onoono ono kambaŋ waŋa ii mende moma koton telambelaŋ ama Anutu gema qeŋ tondu laligon koujuti, iikawaajon kere yoŋonon kondemondoen onongi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende nambaato, siti koi kanon mono qeqelalaŋ ewaa. Yoŋonon jigo mirigia kondeema meraboraaurugia siti uutanon laligojuti, ii unun ureewuya.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnon qaa ii jedaboron jiwowon jigowaa toton uutanon kema hina sewana mewutiwaajon angiti, ii kanain konjoma onono kamaagi.

⁴⁶ *Konjoma onoma kokaen injjoro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli mirigiaga koloowa.’ Qaa ii ejato, ono ii utegogi kikekakasililin yoŋoo kobaa kaana kolooja.”

⁴⁷ *Jiisasnon kambaŋ so jiwowon jigonon uma Buŋa qaa kuma onoma laligoro. Kaen laligoroto, jigo gawon galaŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonon ajoroon kantri jigo kaunsol yoŋowo amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenin qegi komunaga?” ⁴⁸ Kaen jegito, ejemba tuun somata kuuya yoŋonon iwo qokotaan Buŋaya geja ama momakegi. Kawaajon “Mono nomaen ambonato?” jen kana mon mende mokoloogi. Kian.

20

Jotamemeya yoŋonon Jiisaswaa ku-usuŋaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnon jiwowon jigonon uma ejemba tuun kuma onoma Oligaa Buŋa jen asarin onoma laligoro. Kambaŋ mononon kaen ano jigo gawon galaŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonon kantriwaa jotamemeya tosaana yoŋowo Jiisaswaa jaanon kougi. ² Kouma kokaen qisij mugi, “Gii koi kanon iwoi anjani, ii mono moronon jen koton gono amakejan? Iikawaa ku-usuŋa ii mono moronon gono? Ii mono jena mobon.”

³ Qisij mugi kokaen meleema onono, “Niinon kaanagadeen qisij onombe ii meleema nijowu. ⁴ Jonon ejemba oomulu men onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usuŋa ii daenkaya mero? Siwe Toyanon muro me balon toyanon mugi?”

⁵ Kaen meleema onono batugianon amin moma kokaen jegi, “‘Ku-usuŋanon Siwenonga asugiro,’ kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro ononon ii mono naambaajon mende moma laarin

* 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11 * 19:47: Luuk 21.37

mugi? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yononon Jombaajon ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jen ii kotakota moma laarin laligoju. Kawaajon ‘Balon ejembanon asugiro,’ jewonati een, yononon mono iringia soono jamonon nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosin kokaen meleengi, “Ku-usunanon daenkaya asugiroti, nono ii mende mojon.”

⁸ Kaen meleengi Jiisasnon kokaen injoro, “Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuna moronon nonoti, ii mende injomanja.” Kian.

*Wain kasa gawon galen bologa, yonoo sareqaa
Mat 21.33-46; Maak 12.1-12*

⁹ *Jiisasnon kanain ejemba sareqaanon kokaen injoro, “Eja monon wain kasa gawon koma komoro. Koma komoma gawon galen tosaan mokolon onoma jero gawon men honaa bakaya iyangia men bakaya toya mubutiwaajon borogianon ano. Borogianon ama onomesaon kantri monon kema kamban koriga laligoro.

¹⁰ “Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambana (gbani 5) toriro kanon welenqeqeya mon wasin muro galen yononon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. Jeroto, gawon galen yononon ii koobinon qen otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanon welen eja mon wasin muro kenoto, ii kaanagadeen koobinon qen gamu qen mun otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawon toyanon welen eja mon mombo wasiro keno amben karoon kolooroto, ii kaanagadeen sagorogoro qen gawon sopa seleengen hagogi kemero.

¹³ “Kaen angi wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Mono nomaen amanato? Neenaa komunua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’ ¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawon galen yononon ii iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qenin komuro wain kasa gawon koi kanon mono ananaa bunaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawon seleengen kemero qegi komuro. Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ama onombaa?

¹⁶ Iinon mono anjo kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma wain kasa gawon yonoo borogianon ambaa.” Jiisasnon sareqaa kaen injoro moma jegi, “Ii mende sokonja. Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisasnon ii tororo injima koton kokaen jero, “Bun Terenon qaa mon ii kokaen eja,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombompana kolooro mokoloogi.

Iikanon riir mirinon mono gororongon kamaan kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaen?

¹⁸ Kawaajon kokaen jema: Monon tando wana iikanon ritatagon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaa, ii mono kuuya qenjanmenjangowaa.”

¹⁹ Jiisasnon kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawon galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaojon jeja.” Kawaajon ii kamban iikanondeen men somongowombaajon mogito, ejemba tuunleembe yonoojon toroko moma amamaagi. Kian.

* 20:9: Ais 5.1 * 20:17: Ond 118.22

Takis aambaa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yononon Jiisaswaa jaagalen meggi. Kaen menj qaaya monj qiwitigoro qaawaa timbinon hororo gbadoon mubutiwaajon ama eja tosaana wasin onongi iwaanon kagi. Opororo ano gawana yonoo borogianon ama mubombaajon moma Buṅa qaa awaa jeje taniṅaṅ ama qisin qaayaajon geja anji.

²¹ Arenj kaen ama qisin munj kokaen jegi, “Boi, nono goo kanaga mojon. Giinonj qaa dindina jenj kuma nonomakejan. Giinonj ejemba tosaana mende injisoroonj tosaana mende sureen onomakejanto, so motoonjononj gosinj nonomakejan. Kaen ama Anutuwaanonj kana ii qaa hona otaanj kuma nonomakejan. ²² Kawaajonj nono Siisa-kimbaajonj takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?”

²³ Kaen jegito, Jiisasnonj angomokolonj arenjia moma kotonj kokaen injijoro, ²⁴ “Saanonj silwa monej monj qendeema nonji iimana. Morowaa unayaga ano qataga ii kanonj oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanonj,” kaen meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaen injijoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buṅa munjkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo ii mono Anutuwaa buṅa qewu.” ²⁶ Jiisasnonj kaen jerotiwaaajonj ejemba tuun somata yonoo jaagianonj qaawaa timbinonj ama mubombaajonj amamaanj qaayaajonj walingonj qaagia bogoro nanji. Kianj.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

²⁷ *Sadusii boi paati yonononj “Komugiti, iyonononj mende waabuya,” jenj laligogi. Yonoononga tosianonj Jiisaswaa jaanonj kouma kokaen qisin munj ²⁸ *jegi, “Boi, Moosesnonj kokaen jenj kotonj nononota eja, ‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komuro koganonj saanonj maloya menj laligonj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowa.’”

²⁹ “Moba! Kambanj mononj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanonj emba menj laligonj gbilia qaa eenj laligonj komuro. ³⁰ Komuro koganonj maloya ii mero. ³¹ Kawaa gematanonj koga mononj emba iikayadeen mero. Kaandeenj kaanj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonjgo iikayadeen menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. ³² Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ³³ Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbilinj waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijonj. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoondeenj ii embagiaga meggi laligorotiwaaajonj ama mono morowaa embiaga koloona?”

³⁴ Kaen jegi Jiisasnonj kokaen meleeno, “Kambanj kokaamba namo koi kanonj ejemba loemba koloonj laligonjkeju. ³⁵ Laligonjkejuto, ejemba uugia meleengi Anutunonj iima moro sokono koomunonga waama gomanj balonj qaita monj eukanonj keuma laligowuti, iyonononj iikanonj mende agiminj aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaen: Uumeleenj ejemba gbilinj koomunonga waabuti, iyonononj Anutuwaa meraboraana kolooju. Yonononj Siwe gajoba kaana koloonj mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligonj ubuya. ³⁷ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaa qaaya ii Moosesnonj kaanagadeen nanjonj jero. Somanj bambanonj gere bolanj koloonj mende jenj kotoroti, iinonj ii iima sunduya ooro iikanonj qaa kokaen eja, ‘Niinonj Anutu

* 20:27: Apo 23.8 * 20:28: Dut 25.5 * 20:37: Eks 3.6

Aabrahambaa Poŋ, Aisakwaa Poŋ ano Jeikobwaa Poŋga laligoŋ kouma laligojeŋ.’³⁸ Isi wanjale karoonŋ yoŋononŋ Anutuwo laligoŋ kotiiŋ ubuya. Kuuya kotiiŋ laligojuti, iyoŋononŋ mono laaligogia Anutuwaajonŋ laligoju. Kawaajonŋ Anutunonŋ koomuya yoŋoo Poŋgia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyoŋoo Poŋgiaga kolooja.”

³⁹ Jiisasnonŋ kaen meleeno Kana qaawaa boi toŋianonŋ meleema kokaen ijogi, “Boi, ii qaa dindiŋa jejan.”⁴⁰ Kaen jeŋ qaa monŋ mombo qisinŋ mubombaaajonŋ kokobimbiŋ ama mesaogi. Kianŋ.

Kraist ii kiŋ Deiwidwaa Poŋa ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnonŋ qaa monŋ kokaenŋ injoro, “Kraistnonŋ Kiŋ Deiwidwaa gbiliga kolooji, toŋianonŋ qaa ii nomaembaajonŋ jeŋkeju?⁴² *Deiwidnonŋ aŋo qaa kokaenŋ jero Ondino Terenonŋ (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutunonŋ nama noo Poŋna kokaenŋ ijoro, Giinonŋ mono kaŋ noo boro dindinanonŋ rana

⁴³ niinonŋ kambaŋ biiwianonŋ kereuruga riinŋ riitama haamo ama oŋoma goo kana baaganonŋ ama oŋomaŋa.

Kambaŋ ii kaŋ kuuwaatiwaa so mono asamararanonŋ koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnonŋ kaenŋ jeŋ qata ‘Noo Poŋna’ jeja. ‘Poŋna’ jeŋ mono nomaenŋ ama iwaa gbiliga kaanŋadeenŋ koloonaga?” Kianŋ.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnonŋ gowokouruta ii qaa kokaenŋ injoro ejemba tuunŋ somata kuuya ii mogi,⁴⁶ “Kana qaawaa boi yoŋoojonŋ mono galengia meŋ aonŋ laligowu. Yoŋononŋ maleku koriga mouma kema kaŋ qendeema oŋombombaaajonŋ momakeju. Maaketnonŋ me kananonŋ ejemba iniigi jolongia jewutiwaajonŋ momakeju. Kaanŋagadeenŋ qamakooli mirinonŋ jaaqeqeyanonŋ eu rabombaaajonŋ siinŋa momakeju ano jejelombanonŋ duŋ rara mutuyanonŋ jegenjegenŋ rabombaaajonŋ momakeju.⁴⁷ Yoŋononŋ malo yoŋoononŋ miri iwoi bidaanŋ baagonŋ aŋaliŋ oŋomakeju ano qabuŋagia koloowaatiwaajonŋ qamakooli koriga koriga qama kooliŋ totogianonŋ qeŋkeju. Kawaajonŋ Anutunonŋ qaagia jeŋ tegonŋ ironŋa uuta meleeno qagianonŋ ubaa.” Kianŋ.

21

Emba malo moŋnonŋ nandunŋ hoŋa ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnonŋ nama uuro keno ejemba qabuŋagiawo yoŋononŋ nandunŋia ii nandunŋ katapanonŋ aŋgi kemero.² Aŋgi kemero emba malo wanaya moŋnonŋ kaŋ soojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanŋagadeenŋ iiro.³ Ii iima kokaenŋ jero, “Niinonŋ qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injowe mobu: Malo wanaya koi kanonŋ nandunŋ anji, ii mono tosaŋa kuuya unjuugunŋ anja.⁴ Kawaa kania ii kokaenŋ: Kuuya yoŋononŋ moneŋ somata eŋ oŋono kitiagadeenŋ anjuto, emba koi kanonŋ eŋ laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboronŋ eŋ toontoonŋ laligowaa.” Kianŋ.

Jiwowonŋ jigononŋ kondemondéenŋ koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowonŋ jigo ii jamo iimasiiŋsiinŋawo ano kalenŋa kalenŋa Anutuwaajonŋ aŋgiti, iikanonŋ menjerenŋgogi akadamyawo eroti, gowoko toŋianonŋ ii iima aminŋ mogi Jiisasnonŋ qaa kokaenŋ injoro,⁶ “Miri koi iijuti,

* 20:42: Ond 110.1

ii mono kondeenji miriwaa jamo moŋ ii jamo mombaa qaganonj mende ewaato, qeqelalanj saoyagadeen ewaa.”

Kakasililinj ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injijoro qisinj mugi, “Boi, qaa jejani, iikawaa hona mono naa kabanonj koloowaa ano koloomambaajonj ambaati, iikawaa aiweseyanonj mono nomaenj asugiwaa?”

⁸ Qisinj mugi kokaen injijoro, “Moŋnonj anjomokolonj ano jinjaunj qen kembutiwaajonj mono galengia menj aonj laligowu. Ejemba mamaganonj asuginj noo qananonj kokaen injijowuya, ‘Niinonj Kraist koloojen,’ ano, ‘Kambanj mono torija.’ Kaen injijowuyato, onononj mono iyonoo gemagianonj mende kembu. ⁹ Manja kareŋa kareŋa koloonj kema karo otona mobuyato, jengengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeenj koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kambananonj mono iikanondeenj uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injijonj toroqenj kokaen jero mogi, “Kantri moŋnonj kantri moŋ unjuwombaajonj waabuya. Ejemba tuunj moŋnonj tuunj moŋ yonowoo aronj qen aowombaajonj waabuya. ¹¹ Balonja balonja kanonj nanj somasomata qonjoma menj namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeenj bodia bodia koloonj uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasoongo komunkebu. Sombinonj aiwese somata jaamorota morota injiima aarunj toroko momakebuya.” Kianj.

Oligaa Bunawaajonj kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigenj tosianonj onjo uugia meleengitiwaajonj ama unjuama somonjonj sisiwerowero ama onjombu. Tosianonj horonj onjoma qamakooli mirigianonj qaa gawongia menj jenj tegogi kapuare miria miria kanonj onjombuya. Tosianonj noo qanaajonj ama unjuangi kantria kantria yonoo eja ponj ano gawana yonoo jaasewangianonj nambuya. ¹³ Kaen nama noo kaniana saanonj nanjonj injijowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanonj onjooŋgi nambuti, kambanj iikanonj qaa nomaenj jewonaga, iikawaa majakakaya waladeenj mende mobu. Qaa ii mono uu wombo-gianonj anji ewa.

¹⁵ “Ii kokaembaajonj: Niinonj onjowo nama momakooto onjoma buugia menj afaangomanja. Uuafaangadeenj laligogi tuarenjenjurugia yonoononja moŋnonj momakooto ii qotogonj qaagia qewagonj menj kamaanj onjombombaajonj amamaawaa. ¹⁶ Onjoangiaa nemunmanj, daremunj, tinitosa ano alaurugia yonononj kaanagadeenj angonanjenj menj onjooŋgi onjooŋgonja tosaanja unjugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yonononj noo qanaajonj ama kazi ama onjooŋgi laligowuya.

¹⁸ “Kaen laligowuyato, niinonj kalanj koma onjombe wangiaa juya moŋnonj mende soowaa. ¹⁹ Onjo kaparanjenj koma kotiinjenj bonjenj qen nama iikanonj mono haamo ama oyanboyanj laaligo bunja qen aowuya.” Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondoenj uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

²⁰ “Kanagenjenj manjaqeqe tuunjenj yonononjenj kouma Jerusalem siti liligonjenj gbanj ambuti, onjo ii iima kambanjenj iikanonjenj mono kokaen romonjgowu, ‘Siti wana kondemondembutiwaa kambananonjenj mono kanjenj kuuja.’ ²¹ Kambanjenj iikanonjenj Judia prowinsnonjenj laligowuti, onononjenj mono misinjonjenj horonjenj baanjanonjenj

* **21:14:** Luuk 12.11-12

kembu. Siting laligowuti, ononon mono siti mesaowu. Siti seleengenonon laligowuti, ononon mono sitinon mende kembuya.

²² **“Ti kokaembaajon: Buna Terenon gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono honawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kamban iikanon singisonogogiaa irona meleema qagianon ano ubaa. ²³ Anutunon Israel kanageso singisonogogiaajon irina soono kazia qendeema onono namonon kakasililin jekania boorongoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunon yononon mono kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga? Kawaajon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen.*

²⁴ *“Kondenmondeen iikanon ejemba tosaana ii manjawaa soo somatanon unugi komuwuya. Tosaana kasa gbadoon onoma unuangi kantri kuuya yonoo batugianon keubuya. Keugi waba kantri yononon kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunon kambangia toon qero raji, iikanon kan kuuro mesaowuya.” Kian.*

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

²⁵ **“Ween ano koin jaagaranon ano sengelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenon siri qegi oton somata koloonkejiwaaajon namowaa kantri kuuya yononon doomorongia keno konajilin moma laligowuya. ²⁶ Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon angi soowaa. Kawaajon gomaana gomaana kanon lombo bologa toton koloowaatiwaaajon laligon toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.*

²⁷ **“Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamararana iibuya. ²⁸ Kaen kawaato, iwoi ii kanain koloowaati, ononon mono kamban iikanon Siwenon ubombaa kambangianon toriwaatiwaaajon mono wangia men waama uugia men kululuun awasankaka nambu.” Kian.*

Taon gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

²⁹ *Jiisanon sareqaa mon kokaen injoro, “Ono mono taon ano gere tosaana ii injiima tanigia mobu. ³⁰ Gere ii sengia longogi ii iima iikawaa kania onoangio moma asarin kokaen jenkeju, ‘Ween kambana mono dodowija.’ ³¹ Ononon kaanjideen qaa jejeni, iikawaa honanon kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwa bentotonaa Eja honanon mono uulanawo dodowin kawaa.’*

³² *“Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambangianon asugiwaa. ³³ Siwe namonon goron qewaoto, noo Buna qananon mono mende aliwaa.” Kian.*

Uugbili mesaon koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

³⁴⁻³⁵ *“Kamban somata iikawaa lombotanon ejemba kuuya namonon laligowuti, iyonoo qagianon kaen koloon ubaa. Kawaajon iikanon pilitik kan siwa kaana qeragon onombabo. Kawaajon namonon laaligowaa majakakayanon qagianon uro jejelomban ama apu kotiga nen enkalolon ama uugia bimoowabotiwaajon mono galengia men aon laligowu.*

³⁶ *“Kawaajon mono kamban so uugbili laligon qama koolin laligowu. Kaen laligogi esun onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonga*

* **21:22:** Hoos 9.7 * **21:25:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * **21:27:** Dan 7.13; Ais 1.7

kok koma mono Siwe gomambaa Eja honaa jaasewananon awasankaka nambuya.” Kianj.

³⁷ *Kambanj iikanon Jiisasnon ween so jiwowon jigonon nama Buna qaa kuma onono goman mare kolooro mesaon baana qata Oil gere baana gamakejoni, iikanon uma en laligoro. ³⁸ Kaen laligoro ejemba tuun kuuya yononon ween so umugawodeen jiwowon jigonon uma Bunaya jero mobombaajon iwaanon kan laligogi. Kianj.

22

Jiisas qenin komuwaa jen angonan angji.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Kaen laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendon jenkejoni, ii toriro.* ² Toriro iikanon jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ejemba tuun yonoojon toroko mogitiwaajon ama iyangiodeen ajoroon “Nomaen aninj qegi komunaga?” jen kana mongama amigi.

Juudasnon Jiisas memelolo menj mumambaajon uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kambanj kanon Satanon Juudaswaa uutanon kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yonoononga mon. Kariot gomanonga karotiwaajon qata mon Iskariot qagi. ⁴ Iinon jigo gawon galen ano jigowaa kiropo galen wana yonoonon kema Jiisas memelolo menj borogianon amambaa qaaya injjoro. ⁵ Yononon ii moma “Ayo!” jen uugianon qeangoro sewana monej mubombaajon qaa somongogi. ⁶ Qaa somongogi Juudasnon Jiisas oloj memelolo menj borogianon amambaa kana mongama kokobimbin koma laligoro. Kianj.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween monon Pasowa lama qen onkegiti, kambanj iikanon kan kuuro. ⁸ Jiisasnon Piito ano Jon kokaen irijon wasinj orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozongori newona.”

⁹ Kaen irijon wasinj orono qisinj muri, “Ii dakanon kema mozozongowota?”

¹⁰ Qisinj muri kokaen meleeno, “Mobao, oro sitinon keuri eja mon apu monjon qindiima karo mokoloowaota. Mokolon ii otaan kema miri ubaati, mono iikanon ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaen ijowao, ‘Boinon goojon jeja: Ala miriga daen? Nononon saanon iikawaa uutanon kan gowokouruna yonowo Pasowa lama newona?’ ¹² Kaen ijori moma miri qaganon eu uma uuta somata mon qendeema orombaa. Iikanon dunj rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanon mono lama qen oowao.”

¹³ Kaen jen wasinj orono kema Jiisasnon qaa jeroti, iikawaa so mokolon nama lama qen onj mozozongori. Kianj.

Pombo samon konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambananon karo Jiisasnon aposoluruta yonowo nene newombaajon kamaanj raji. ¹⁵ Raji kokaen injjoro, “Niinon Pasowa lama koi onowo newombaajon siinj mamaga moma laligowe. Nene koi nenjo mono

* **21:37:** Luuk 19.47 * **22:1:** Eks 12.1-27 * **22:1:** Pasowa ii ananaa qaanon niniima koboon nuunuguro. Eksodus 12.15

siimbobolo momaŋa. Iikawaa kambanŋonŋ torija. ¹⁶ Ii torijiwaajonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Niinonŋ Pasowa lama namononŋ koi kanonŋ toroqenŋ mende nemaŋa. Kanagenŋ nene samonŋ kokawaa honŋa qaita monŋ asugiwaati, ii Anutuwaanonŋ bentotonŋ uutanonŋ eukanonŋ nemaŋa.”

¹⁷ Kaenŋ injjonŋ wain qambi menŋ kotuegonŋ kokaenŋ jero, “Mono koi menŋ onjoanŋgio anŋunŋ aonŋ newu. ¹⁸ Niinonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Nii wain kasawaa honŋa koi kanonŋ mombo toroqenŋ mende nemaŋa. Mombo nemaŋati, ii Anutuwaanonŋ bentotonŋ asugidabororo iikanonŋ nemaŋa.”

¹⁹ Kaenŋ jenŋ bered menŋ kotuegonŋ motonŋ onjoma kokaenŋ jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjojonŋ ama togonŋ onjonjenŋ. Ii nenŋ mono nii romonŋgonŋ nomakebu.” ²⁰ *Ii onono negi wain qambi kaanŋiadeenŋ menŋ kokaenŋ jero, “Qambi koi ii soomonŋgo arenŋ donŋogoo qambiaga kolooja. Niinonŋ hamo qenŋ onjomambaajonŋ ama sana molaama komumaŋa. Sa iikanonŋ mono Anutuwaanonŋ soomonŋgo arenŋa ii menŋ kotiiwaa.

²¹ *²¹“Kaenŋ koloojato, mobu, memelolo menŋ nombaati, iinonŋ mono motoonŋ koi nene nenŋ rajonŋ. ²² Onjanonŋ, Anutunonŋ jenŋ kotorotiwaa so Siwe gomambaa Eja honjanonŋ mono namo mesaonŋ kembaa. Kembato, memelolo menŋ mubaati, iwaajonŋ mono qama wanjinŋingonŋ ‘Oo yei!’ jejenŋ. Anutunonŋ mono ironŋa uutaga meleema mubaa.”

²³ Kaenŋ jero gowokourutanonŋ kanainŋ batugianonŋ aminŋ qisinŋ aonŋ jegi, “Nonoononŋga mono morononŋ memelolo menŋ munaga?” Kianŋ.

Gowoko yonjononŋ batugianonŋ niinonŋiinonŋ anŋgi.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

²⁴ *²⁴“Gowoko nonoononŋga morononŋ jotamemeya wana kolooja?” kaenŋ jegi kawaaajonŋ kaanŋagadeenŋ batugianonŋ jenonŋkooli anŋgi. ²⁵ *Iikaenŋ anŋgi Jiisanonŋ kokaenŋ injjoro, “Namowaa kantria kantria yonŋoo kingianonŋ mono eja ponŋ kaanŋa koloonŋ galenŋ koma onjomaakeju. Yonŋoo ponŋ qerewenŋa jawinŋgianonŋ mono qaa jenŋ kotonŋ kanagesogia mindinŋgonŋ onjonŋgi welenŋ qenŋ onjoma ‘Eja awaa!’ jenŋ mepeseenŋ onjomaakeju. ²⁶ *Kaenŋ amakejuto, onjononŋ mono iikawaa so mende ambu. Onŋoo batugianonŋ monjonŋ somatagia kolooji, iinonŋ mono kamaanŋqeqeta kaanŋa koloonŋ laligowa. Jotamemeya wanjanonŋ mono welenŋqeqe kaanŋa koloonŋ laligowa.

²⁷ *²⁷“Monjonŋ rama nene nero monjonŋ nene koma munŋ kema kankeji, iyoroononŋga uuta ii morononŋ? Onjanonŋ, ‘Rama nene neji, iinonŋ mono uuta kolooja.’ Kaenŋ injjonŋkejuto, niinonŋ onŋoo batugianonŋ welenŋqeqe kaanŋa koloonŋ laligojenŋ.

²⁸ “Kaenŋ laligowe anŋgobato menŋ nonŋgi konjilinŋ qarasombuyawowaa uutanonŋ keube onŋo kilenŋ kaparanŋ koma niwo qokotaanŋ laligonŋ kouju. ²⁹ Maŋnanonŋ jenŋ kotonŋ nono niinonŋ iwaa bentotonŋa ku-usunŋ qaganonŋ galenŋ komakejenŋ. Kawaaajonŋ niinonŋ toroqenŋ jenŋ kotonŋ onjombe onŋo kaanŋagadeenŋ ku-usunŋ qaganonŋ ejemba kinŋ kaanŋa galenŋ koma onjomaakebuya. ³⁰ *Kawaaajonŋ onŋo saanonŋ noo bentotonanonŋ keuma nene dunŋna liligonŋ rama apu ano nene nenŋ laligowuya ano eja ponŋ raranonŋ rama Israel kanageso tuunŋ 12 yonŋoo qaagia gosinŋ jenŋ tegonŋ onjombuya.” Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoombaatiwaajonŋ ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

* **22:20:** Jer 31.31-34 * **22:21:** Ond 41.9 * **22:24:** Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * **22:25:** Mat 20.25-27; Maak 10.42-44 * **22:26:** Mat 23.11; Maak 9.35 * **22:27:** Jon 13.12-15 * **22:30:** Mat 19.28

³¹ Jiisasnoŋ jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanonŋ wiit dumuŋ kota juunonŋ ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanonŋ mono iikawaa so onononŋ loorinŋ iwaa borianonŋ kemebutiwaajonŋ utugonŋ anŋobato meŋ onomambaajonŋ kaparanŋ koma jojorija. ³² Jojorijato, goo molaariganonŋ zololonŋonŋ janŋonŋ qaombabotiwaajonŋ niinonŋ gooŋonŋ qama koolinŋ laligowe. Kawaajonŋ kambaŋ monŋenŋ uuga mombo meleema noononŋ kawagati, iikanonŋ mono uumeleenŋ alauruga nanŋonŋ meŋ kotiinŋ onomba.”

³³ Kaenŋ jero Saimononŋ meleeno, “Poŋ, niinonŋ mono giwo kapuare mirinonŋ kembotiwaajonŋ ano motoonŋ komuwotiwaajonŋ jojorinŋ laligojenŋ.”

³⁴ Kaenŋ meleenoto, Jiisasnoŋ ijoro, “Piito, niinonŋ kokaenŋ gijowe moba: Kurunonŋ kete mende qarogoonŋ waladeenŋ “Ii mende moma mujenŋ,” jenŋ nii qakooma nona indinŋ karoonŋ koloowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeenŋ meŋ kembu.

³⁵ *Jiisasnoŋ gowokouruta kokaenŋ qisinŋ onono, “Niinonŋ onŋo wala gesogia qaa, monenŋ gesogia qaa, kana esugia qaa kaenŋ wasinŋ onombe kenŋgiti, kambaŋ iikanonŋ iwoi mombaajonŋ amamaagi me qaago?” Qisinŋ onono “Iwoi mombaajonŋ mende amamaaninŋ,” ijogi.

³⁶ Ijogi kokaenŋ toroŋenŋ injiŋoro, “Wala kaenŋ anŋgito, kambaŋ kokaamba mombaanonŋ geso ano monenŋ geso qanŋa eji, ii mono meŋ besaanŋ laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanonŋ mende eji, iinonŋ mono malekuya sewanŋa mewutiwaajonŋ ama monenŋ mokolonŋ soo ii sewanŋa mewa. ³⁷ *Niinonŋ kawaajonŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Anutuŋwaa qaanonŋ nooŋonŋ jegita eji, qaa kuuya ii mono honŋawo koloodaborowaa. Iikawaa kambaŋanonŋ mono kanŋ kuumambaajonŋ anja. Buŋa qaa monŋ ii kokaenŋ oogita eja, ‘Iinonŋ bologa meme yonŋoo tuunŋonŋ ewaa, jegi.’ Kawaajonŋ jejenŋ: Qaa iikawaa honŋa ii noononŋ koloodaborowaa.”

³⁸ Kaenŋ injiŋoro gowokourutanonŋ ijogi, “Poŋ iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaenŋ ijogi “Ii sokonja,” jenŋ meleema onono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ Gezemanenŋ urukisinonŋ qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnoŋ miri mesaonŋ silia otaanŋ Oil gere baanŋanonŋ uro gowokourutanonŋ gematanonŋ kenŋgi. ⁴⁰ Uma iikanonŋ keuma kokaenŋ injiŋoro, “Anŋobatononŋ kamaanŋ unuwabotiwaajonŋ mono qamakooli gawonŋ mewu.”

⁴¹ Kaenŋ injiŋonŋ onomesaonŋ jamo gilininŋ kemakeji, iikawaa so kema siminŋ kuma qama kooliro ⁴² Qama koolinŋ kokaenŋ jero, “Amana, giinonŋ uusiinŋga mojanŋi eenŋ, siimbobolowaa qambia koi kanonŋ mono noo qananonŋ ubabotiwaajonŋ nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenŋgaa uusiinŋgaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago.” ⁴³ Kaenŋ qama kooliro gajoba monŋonŋ Siwenonŋga asuginŋ meŋ kotiinŋ muro. ⁴⁴ Meŋ kotiinŋ muro konjilinŋ uuta moma mono kaparanŋ koma uuta meŋ kululuunŋ qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalanŋ kaanŋa riinŋ namononŋ kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboronŋ waama gowokouruta yonŋoononŋ keno. Kema mokolonŋ injiŋiro wosobirinonŋ meŋ kamaanŋ onono gaonŋ egi. ⁴⁶ Egi injiŋoro, “Mono naambaajonŋ gaonŋgadeenŋ eju? Mono waama anŋobatononŋ kamaanŋ unuwabotiwaajonŋ mono qama kooligi.” Kianŋ.

Jiisas qelanjinŋ meŋ somonŋgogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

* **22:35:** Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4 * **22:37:** Ais 53.12

⁴⁷ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen eja tuun kougi. Gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon jeta men onoma Jiisaswaanon kouma buuta kiton nero. ⁴⁸ Kiton neroto, Jiisasnon kokaen ijoro, “Juudas, gii buuna kiton nen iikaanja kanon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men mujan me?”

⁴⁹ Kaen kolooro tosonianon Jiisas liligon mun nangiti, iyononon iwoi koloomambaaajon ano ii iima jegi, “Pon, nono manjawaa soo somatanon unuwoja me?” ⁵⁰ Kaen jen yonoononga monnon jigo gawon galen wanja welenqeqeya qen geja dindina kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnon meleema “Mono mesaowu!” jen welenqeqewaa geja kotoroti, ii oosiro qeangoro.

⁵² Qeangoro nama jigo gawon galenurugia, jigowaa kiropo galen (sikiriti) wanja ano kanriwaa jotamemeya yononon Jiisas mewombaaajon kougiti, ii kokaen injoro, “Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men kouju. ⁵³ *Niinon ween so jiwowon jigonon onowo laligowe ononon borogia boraama nii mende nonji. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usujanon haamo ama asuganon kolooro onoo kambangianon kan kuuja.” Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaen kolooro manjaqeqe eja yononon Jiisas men somonjon wama jigo gawon galen wanja mirinon kengi. Kengi Piitonon gemagianon sigensigen onjotaan keno. ⁵⁵ Iikanon kema jinjaron miriwaa kiropo utanon kemen somben biiwianon gere onj motonon ragi. Piitonon kaanjadeen yonoo batugianon raro. ⁵⁶ Raro welenqeqe emba monnon Piitonon gere kosianon raro iigigiin kokaen jero, “Eja koi kanon mono kaanagadeen iwo laligoro.”

⁵⁷ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen ijoro, “Embada, niinon ii mende moma mujen.”

⁵⁸ Kaen ijon raro mende koriro eja monnon ii iima ijoro, “Gii kaanagadeen iyonoononga mon koloojan.” Kaen ijoroto, Piitonon meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoongowaa so tegoro monnon qaa ii mombo kaparan koma jero, “Eja koi kanon kaanagadeen onanon iwo laligoro. Iinon mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaen jeroto, Piitonon meleeno, “Ejada, qaa jejani, niinon ii kondanjen.” Kaen meleema jen nano iikanondeen kurunon qaro.

⁶¹ Qaro Ponon eleema Piito unj iiro iikanondeen qaaya kokaen jeroti, ii romongoro, ‘Gii kete indin karoon qakooma nona kurunon qabaa.’ ⁶² Qaa ii romonjon wosoya jumambaaajon ano selegenjen kemen meduqedu men saaro. Kian.

Jiisas jen jononjisi ama mug.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas men somonogiti, iyononon mepaqepae ama mun nama qewagogi. ⁶⁴ Qewagon jaasewanja esuun qisin ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojanjiaajon moronon guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaen jen mamaga terenjon mepaegon jen qetama mug. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon meg.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

⁶⁶ Jen qetama mun laligogi gomanj ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj ajoroonj Jiisas wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianonj angji.

⁶⁷ Iikanonj angji ijogi, “Giinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojani eenj, ii mono asuganonj pan jena mobonja.” Kaenj ijogi meleeno, “Ii injiowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisij onombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaenj mojento, kambanj kokaambadeenj kanainj Siwe gomambaa Eja honja iinonj mono Anutu, ku-usunj Toyaa boro dindinanonj rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaenj meleeno iikanondeenj korebore yonononj kokaenj jenj qisigi, “Onanonj, gii Anutuwaa meriaga koloojanj me qaago?” Kaenj qisigi kokaenj meleema onono, “Ii koloojeniwaa qaaya mono onoangio jeju.”

⁷¹ Meleema onono jegi, “Ano kuakua qenj komuwaatiwaa nanjonanjo qaaya mono iyanjaa jetanonj jero modaborojonj. Kawaajonj tosonianj qaaya nanjowutiwaaajonj mono naambaajonj mombo qisij onombonaga?” Kianj.

23

Jiisasnonj gawana Pailotwaa jaanonj nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaenj jenj tuun kuuya yonononj waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanonj kenji. ² Iwaanonj kema kanainj selianonj qaa kuunj kokaenj jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaenj iima moninj: Iinonj ejemba kuunj onono enkalolonj kolooro karenj aonkeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonatiwaaajonj songo amakeja. Iyanjaaajonj ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kinj koloojenj,’ kaenj jenkeja.”

³ Kaenj jegi Pailotnonj kokaenj qisij muro, “Onanonj, gii Juuda yonoo kinj ponjiaga koloojanj me qaago?” Qisij muro Jiisasnonj meleema jero, “Mono geenjo jejani, kianj.”

⁴ Pailotnonj jigo gawonj galenj ano ejemba tuunj ii kokaenj injijoro, “Niinonj eja kokawaa qinjita monj mende mokoloojenj.”

⁵ Kaenj injijoro mombo kaparanj koma kuunj jegi, “Iinonj mono ejemba tuunj kuunj onoma Bunja qaaya Galili prowinsnonj kanainj kuma onoma balonj sokoma kanj Judia prowins kokanonj kaanagadeenj ii jenj seinkeja.”

⁶ Kaenj jegi moma qisij onoma jero, “Ii Galili ejaga kolooja me qaago?”

⁷ Kaenj jero “Mono ii!” jegi moma Herodnonj Galili ano prowins tosaanja mindirinj galenj koma onoma kambanj iikanondeenj Jerusalem sitinonj kanj laligoroti, iikawaajonj Pailotnonj jero Jiisas Herodwaanonj wama kenji. Kianj.

Jiisasnonj kinj Herodwaa jaanonj nano.

⁸ Herodnonj Jiisaswaa sunduya moma mono kambanj koriga iimambaajonj siinj moma laligorotiwaajonj ii iima uutanonj mamaga qeangoro. Jiisasnonj angoletonj mero iimambaajonj ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajonj qiqisi mamaga Jiisas qisij muro. Ii qisij muroto, Jiisasnonj kitia monj mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj nama selenonj kuukuu qaa geriawo jenj mugi. ¹¹ Herodnonj manjaqeqe ejauruta yonowo Jiisas menj kamaanj ama jejewili ama mepaqepae menj mugi. Kaenj ama maleku akadamuyawo monj mouma mugi nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonj keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yorononj kerekere ama aonj laligorita kambanj iikanonj ala-ala koloori. Kaenj.

*Pailotnoŋ Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoro.
Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39–19.16*

¹³ Jiisasnoŋ karo gawana Pailotnoŋ jigo gawon galen ano galenkonjon ejauruta ano ejemba tuun horon onono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaen injoro, “Ono eja koi kokaen jen noonon wama kaju, ‘Iinon ejemba tuuna tuuna kuun onono enkalolon amakeju.’ Mobu! Ono qaa selianon kuujuti, niinon iikawaa kania onoo jaagianon gosin kokaen mokoloijen: Ono eja kokawaa selianon qaa kuuya kuujuti, ii niinon koposoya mon mende mokoloijen. ¹⁵ Herodnoŋ qaa kaanjadeen jen wasiro mombo nonoonon kaja. Mobu, iinon iwoi qinjitawo mon mende ano. Kawaaŋon koomuwaa buŋa koloowaatiwaajon amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaaŋon niinon jewe manjaqeŋe eja yoŋonon oolinondeen qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnoŋ gbani so Pasowa korisoro kambananon kapuare mirinonŋa eja motoonŋo isama onomakero.)

¹⁸ Kaen injoro koreboreyanon silama qama jegi, “Iiga mono yamagen (kozigen)! Barabas mono isama nonomba!” ¹⁹ Barabasnoŋ sitinon karen moton laligogiti, iyonoo galenŋiaga koloon eja mon qero komuroti, iikawaaŋon kapuare mirinon oonŋi raro.

²⁰ Pailotnoŋ Jiisas isamambaajon moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yoŋonon qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, “Maripoonon qewu! Mono maripoonon qewu!”

²² Qa gigilaagi iinon qaa indin karoon kokaen injoro, “Iinon mono naa bologaga ano? Niinon iwaanon koposo mon mende mokoloowe koomuwaa buŋa koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaen kolooŋo niinon jewe manjaqeŋe eja yoŋonon oolinondeen qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaen injoroto, yoŋonon jaba ama kaparan koma toroŋen qa gigilaan qagi, ‘Jiisas mono maripoonon qegi komuwa.’ Kaen qama Pailotwaanon qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnoŋ qaagiaa baatanon kema qaa kaparan koma jegiti, iikawaa hona koloowaatiwaajon jen tegoro. ²⁵ Jen tegon “Barabas kamaawa!” jen kaparan kongitiwaajon ii isama muro kamaaro. Ii karen moton laligogiti, iyonoo galenŋiaga koloon eja mon qero komurotiwaajon kasa mirinon oonŋi raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siinŋia otaan ama mubutiwaajon borogianon ano. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnoŋ Jiisas borogianon ano wama kana somatanon kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon gawononŋa kouro jen koton mun Jiisaswaa maripoonon men iwaa sawinanon anŋi anŋon otaan keno.

²⁷ Kaen keno ejemba tuun somata yoŋonon luluuma gematanon otaan kenŋi. Yoŋoo batugianon emba toŋianon kaanagadeen jinŋen qama samaa kenŋi.

²⁸ Samaa kenŋi Jiisasnoŋ eleema inŋiima kokaen injoro, “Oo Jerusalem emba, ono mono noojon mende saabu. Noojon qaagoto, ononŋia ano meraboraurugia yoŋoojon mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagen kamban mon karo iikanon kokaen jewuya, ‘Emba aruŋa ii simbawonawo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonawo kolooju. Merabora aju onoma mende doonŋogiti, ii simbawonawo.’ ³⁰ *Kamban iikanon ejembanon kanain baanŋa Toya ii kokaen welema onombuya, ‘Ono mono

* **23:30:** Hoos 10.8; Isa 6.16

baanja ii jegi bagon qanananon ubu.' Ano sen sia Toya ii kokaen welema onombuya, 'Ono mono kobaagianon mesangon nonombu.'

³¹ "Niinon Anutuwaanon gere gbiligbili koloojen ano noojon kilen kokaen ama nonju. Ono gere koomuya singisonogoiwo eja sii qen nanju. Kawaaion Anutunon irona meleema onono gerenon onoro siimbobolo uuta mobuya."

³² Bologna meme woi ii kaanagadeen Jiisaswo motoon uruwombaaion uruama kenji. ³³ Kema goman qata Wanjsii qajuti, iikanon keuma Jiisas maripoonon qegi. Qen bologa meme woi ii motoon mon dindinanon mon qanianon leelee kaen urugi. ³⁴ *Kaen angito, Jiisasnon jero, "Amana, yononon iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaaion mono singisonogogia mesaon onomba."

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaaion kiawen megii jangoya kolooro iikawaa so ii mendeema megii.

³⁵ *Kaen anji ejemba tuun yononon nama ii uun iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, "Anutunon meweengon muro Hamoqege Toya Kraist kolooji een, tosaanja ilaan onoma laligoroti, iinon mono iyanja ilaan aowa."

³⁶ *Manjaqege eja yononon kaanagadeen qaa gongeegee jen mepaegon kosianon kema wain apu aasonawo qeesaan men uma mun ³⁷ kokaen ijogi, "Gii Juuda yononon kin ponga koloojani een, mono saanon geenga ilaan aowa."

³⁸ Wanjanon eu tere mon kokaen on qegi nano, "Juuda yonoo kin pongiaga koi."

³⁹ Kikekakililin eja woi motoon mondon oroni naniti, iyorononga monon uqege qaa tokoronkota Jiisas jen mun kokaen ijoro, "Gii Hamoqege Toya Kraist koloojani een, mono geenga ilaan aon noro kaanagadeen ilaan noromba."

⁴⁰ Kaen ijoroto, alianon jen mun kokaen ijoro, "Gii godaqegega qaa. Gii Anutuwaajon kaanagadeen keega mende mojan me? Yononon jen tegon siimbobolo ororon nonongi bosinon. ⁴¹ Anara onanon koposo anitiwaaion irona soyanon meleema ama norongi siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanon bologa mon mende ano ii kilen tiwilaaju." ⁴² Kaen jen ijoro, "Jiisas, gii bentotongaa uutanon keubagati, iikanon mono nii romongon nomba."

⁴³ Ijoro ii kokaen ijoro, "Niinon qaa hona gijowe moba: Giinon mono kete niwo oyanboyan gomanon uma laligowa." Kian.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

⁴⁴ Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanon kamaan goman kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁵ *Kamban iikanon jiwowon jigo uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. ⁴⁶ *Jiisasnon kamban iikanon kotakota qama kokaen jero, "Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen." Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, "Iinon mono onanon eja solanaga kolooja."

⁴⁸ Ejemba tuun kuuya ii iibombaaion kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia junu wan gilin motomotoon mirigianon kenji.

⁴⁹ *Kenjito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyononon sigensigen nama ii

* **23:34:** Ond 22.18 * **23:35:** Ond 22.7 * **23:36:** Ond 69.21 * **23:45:** Eks 26.31-33 * **23:46:** Ond 31.5 * **23:49:** Luuk 8.2-3

uun iigi. Emba tosonian Jisas otaan Galiliga kagiti, iyononon kaanagadeen nama ii iigi. Kian.

Jisaswaa qamoya ron kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yonoonon taon qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo qata Joosef iinon kaanagadeen karo. Iinon Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligon Jisaswaa qaa jen somonjon angiti, iikawaa uumotoon mende ano.

⁵² Iinon Pailotwaanon kema Jisaswaa qamoya memambaajon qisiro. ⁵³ Qisin uma qamoya maripoononga metegon men kamaan opo taanjon esuuro. Esuun men qasirionon kema jamo kobaa mon uroroon qamo mon kanon mende angiti, iikanon Jisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendon rarawaa iwoiya mozozongogiti, (nemungawon) iikawaa weenja jaayanon kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaajon ano emba Jisaswo Galiliga kagiti, iyononon Joosefwaa kanianon qasirionon kema iinon Jisaswaa qamoya men jamo kobaanon anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanonja eleema mirinon kema jinin sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jisaswaa qamoyanon moriwombaa-jon mozozongogi. Mozozongogito, Moosesnon Kana qaanon Sabat kendombaajon jen kotoero eroti, ii otaan haamo men een ragi. Kian.

24

Jisasnon koomunonga waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon ragi tegoro Sonda umugawodeen goman ano emba yononon waama jinin marae unkoowagawo mozozongogiti, ii men qasirionon kengi. ² Kema monjon qasiriwaa qaa ootanon jamo somata qetano kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanon ugito, Pon Jisaswaa qamoya mende mokoloogi. ⁴ Kawaajon uugia uma kamaaro moma nanji eja woi malekugara taanja kokobilibiliawo yoronon bagianon nani iriigi.

⁵ Ii iriima awawalin balonon kemen adaragogi kokaen injiori, "Jaawo kotiin laligoji, ii mono nomaembaajon koomuya yonoo batugianon monganju? ⁶ *Iinon koi mende ejato, mono gbilin waaja. Galili prowinsnon laligon qaa injiroti, ii mono romongowu: ⁷ Iinon kokaen jero, 'Monjon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo boronon keno maripoonon qegi komun ween karonon kolooro gbilin waabaa.' "

⁸ Kaen jeri qaaya ii momogianon keuro romongogi. ⁹ Kaen romonjon qasirionga eleema kan iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaanja kuuya ii injjogi. ¹⁰ Qaa ii injjogiti, ii Maria Magdalaga, Joana ano Maria Jeimswaa nemunja ano emba tosaanja yonowo laligogiti, iyononon ii kan aposol ii injjogi.

¹¹ Buju qaa ii injjogito, ii mogi qaa omayaan kolooro ii mende moma laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitonon waama bobogarin qasirionon kema jamo kobaawaa uutanon uuro keno opo taanja esuugiti, iikayadeen raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anodeen romonjon waliigon mirinon eleeno. Kian.

* **23:56:** Eks 20.10; Dut 5.14 * **24:6:** Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

Gowoko woivanon Emeus kananon keni.

Maak 16.12-13

¹³ Ween iikanondeen Jiisaswaa gowokouruta yonoononga woivanon Jerusalem siti mesaon goman qata Emeus sewen mail kanon kembojon keni. ¹⁴ Kananon kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyangarodeen amin mori. ¹⁵ Ii amin moma kania jen bimonon keni Jiisasnon ano kosogaranon keuro motoon kenji. ¹⁶ Kengito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende iima kotori kokaen irijoro, “Oro angarodeen naa qaaga kananon amin moma kajao?” Kaen irijoro doron ama wosobiri jaajaa uun iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroononga mon qata Kliopas iinon kokaen qisin muro, “Pasowa kendonon iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanon moju. Gii motoongonon wabaga koloon ii mende mojan me?”

¹⁹ Qisin muro “Ii naama?” jero moma kokaen ijori, “Nazaret eja Jiisawaanon iwoi kolooroti, mono ii. Iinon gejatootoo ejaga laligon Anutu ano ejemba kuuya yonoo jaagianon nanamemen ku-usunawo ama qaa kotakota jen laligoro. ²⁰ Kaen laligoro ananaa jigo gawon galenana ano galenkonon ejaurunananon ii wama gawanawaa boronon anji komuwaatiwaajon jen tegoro maripoonon qegi komuro. ²¹ Iinon Israel kanagesonana kasanonga isama downana mewaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligoninto, ‘Yei!’ Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligon kounin kete somana karoon koloodaboroja.

²² “Ii mende sokono kete nonoononga emba tosanon qanon kuun walingon nonongi laligojon. Yononon gomaamba amandiinon qasirinon kema ²³ qamoya mende mokolon eleema kokaen jejuya, ‘Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleen unq iinin yoronon ‘Jiisasnon gbilin laligoja,’ jeri mojon. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyonoononga tosanon qasirinon kema emba yononon qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ron gbamena iijuyato, iyanq mende iijuya.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, “Yei! Ono gejatootoo yononon qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataqtan ama ajojon gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnon siimbobolo kaana momago iyanqa asamararan utanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?” ²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yononon qaa jegiti, iikanona kanain iyanqa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen asarin orono.

²⁸ Jen asarin oroma kema goman kembojon jen keniti, ii dodowin kanon toroqen kemambaajon moro. ²⁹ Kaen moroto, yoronon kaparan koma kokaen ijori, “Goman mare kolooro ween jaayanon kememambaajon anja. Kawajon saanon norowo rama ewa.” Kian ijori yorowo mirinon uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon ama bered men kotuegon moton oromambaajon ano iwoi kokaen kolooro:

³¹ Iikanondeen jaagaranon tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaen kolooro angarodeen kokaen amin mori, “Kana somatanon Bunq Terewaa qaa jen kania jen asarin noronji, kaban iikanondeen mono uunaranon gere jejiwaa so mojo.”

³³ Kaen jen iikanondeen waama Jerusalem sitinon eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonowo ajoroon ragiti, ii mokolon ononi. ³⁴ Mokolon ononi kokaen injori, “Ponon mono honq waama Saimombaanon asugijaa.”

³⁵ Kaen injori iyangoro kananon iwoi kolooro ano bered motoroti, kaban iikanon uugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya men ononi. Kian.

Jiisasnoŋ gowoko tuuŋa asugiŋ oŋono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yoŋonoŋ qaa ii amiŋ moma ragi iikanondeeŋ Jiisas ano batugianonŋ asugiŋ nama kokaenŋ injjoro, “Alauruna, luaenonŋ mono oŋowo ewa!”

³⁷ Kaenŋ injjoro toroko moma jeneŋgia ororo “Ome kokoosuga iijonŋ,” iikaanŋ romonŋgogi. ³⁸ Kaenŋ romonŋgogito, kokaenŋ injjoro, “Oŋo nomaembaa-jonŋ aaruŋ momo kaanŋa uugianonŋ koloora? ³⁹ Nii neeno koi laligojenŋ. Ii mono anŋio kana borona uuŋ iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosiriŋ niima kotowu.”

⁴⁰ Kaenŋ injjorŋ kana boria qendeema oŋono. ⁴¹ Qendeema oŋonoto, ii korisorogiaajonŋ kilenŋ mende moma laariŋ waliŋgoŋ ragi kokaenŋ qisiŋ injjoro, “Nembanenegia monŋ koi raja me qaago?” ⁴² Kaenŋ qisiŋ injjoro sora jejetaa kitia monŋ mugi. ⁴³ Mugi meŋ nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaenŋ injjoro, “Nii oŋowo laligoŋ kambanŋ kanonŋ qaa injjowe mogiti, iikawaa honŋa ii kambanŋ kokanonŋ kolooro iiju. Niinonŋ kokaenŋ jenŋ laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yoŋoo Buju Tere ano Ondino (Buŋa rii) buknonŋ oogita eji, ii kuuya mono honŋawo koloodaborowaa.”

⁴⁵ Kaenŋ injjorŋ iikanondeeŋ Buŋa Terewaa kania moma kotowutiwaa-jonŋ uugia metooro. ⁴⁶ Metoonŋ kokaenŋ injjoro, “Qaa kokaenŋ oogita eja: Kraistnoŋ siimbobolo moma komuŋ somaŋa karonŋ kolooro koomunonŋa waabaa. ⁴⁷ Kawaajonŋ oŋonoŋ mono Jerusalem sitiŋonŋ kanaiŋ Buŋa qaa noo qananonŋ jenŋ asariŋ kantri kuuya sokoma kema uukuukuu meŋ oŋomakebu. Daenŋ yoŋonoŋ uugia meleembuti, Anutunonŋ mono iyoŋoo siŋgiŋonŋgogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii honŋawo kolooro ano koloowaati, oŋo ii kolooro iima nanŋonŋ jenŋ danŋunu kaanŋa nambu. ⁴⁹ *Mobu! Maŋnanonŋ kalenŋ oŋombaatiwaa qaa somonŋgoroti, niinonŋ ii wasiwe uugianonŋ kemebaa. Eukanonŋa ku-usuŋ ambe qagianonŋ ubaa. Oŋo mono siti koi kanonŋ iikawaajonŋ mamboma rama laligowu.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Siwe gomanonŋ uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnoŋ qaaya jedaboronŋ gowokouruta unuama kema Betani gomanŋ kosianonŋ keuma iikanonŋ boria metaama kotuegonŋ oŋono. ⁵¹ Kotuegonŋ oŋono iikanondeeŋ Anutunonŋ wano oŋomesaonŋ Siwenonŋ uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugonŋ waeya meŋ mepeseenŋ muŋ Jerusalem eleenŋgi. ⁵³ Eleema suulanŋ jiwowonŋ jigononŋ laligoŋ Anutu mepeseenŋ muŋ laligogi. Kianŋ.

* 24:49: Apo 1.4 * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buɲa Jononj Ooro. Jen-asa-asari

Jononj iyaɲaa qata Oligaa Buɲa kokanonj asuganonj mende ooroto, iyaɲaajonj kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnonj uutanonj jopagonj muroti.” (19.26) Jononj uujopa ukalembaa qaaya ii kaparanj koma jenkeja. Jononj Oligaa Buɲa koi ii ejembanonj qaa kokaen moma kotowutiwaajonj (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balonj ejagadeen mende laligoroto, onjonj Anutuwaa Meria ano Hamoqeqe Toya kolooja. Onjo mono ii moma laarinj iikanonj laaligo kombombaɲa mokoloowu.” Jiisasnonj wala Maɲaa kosianonj laligonj qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaen laligonj namo ejaga koloonj esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto menj iikanonj qendeeno. Ii qendeema bentotombaa kania jenj asariro tosianonj uugia meleengi tosianonj kilenj yangisenj angi.

Jiisasnonj kokaen kolooja, jero: Hamoqeqe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe gomanj eukawaa buɲaga (8.23), bensakonj tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galenj awaa (10.11), Anutuwaa Meria (10.36), Poɲ ano Boi (13.13), koomunonja waawaataa Toya ano laaligo kombombaɲa Toya (11.25), kana honja, qaa honja ano laaligo kombombaɲa (14.6), wain gere honja (15.1), tere waɲa mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaan kaɲa.

Jiisasnonj gowokouruta onjonj jopagonj onoma laligoroti, gejanono qaa konoganonj (Boɲ 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanawo. Koomunonja waamago Piito menj kotiiwaatiwaajonj kokaen qisiro: “Nii jopagonj nonjan me qaago? Kaen koloojani, kianj mono alauruna kalanj koma onomba.”

Buk kokawaa bakaya waɲa 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnonj qenjaaro gawonj mero 2.1–12.50

Tetegoyanonj Jerusalem kanj laligonj komuro 13.1–19.42

Gbilin waama alauruta koloonj onono 20.1-31

Galili kanj gowokouruta koloonj onono 21.1-25

Anutuwaa qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanonj monowaa monoyanonja qaa je laligoro. Iinonj laaligowaa kania nanjonj jenj waama laligoro. Qaa je iinonj Anutuwaa kooronjonj laligonj waaro ano anjo bensakonj Anutugadeen kolooja. ² Qaa je iinonj kanakanaiyanonj Anutuwaa kooronjonj laligoro. ³ Iwaa kooronjonj laligonj ilaanj muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi monj mende ilaanj munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinonj laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanonj laaligo kombombaɲa iikanonj ejemba menj asarinj onono iima laligonj waagi. ⁵ Asasagayanonj pangamanj uutanonj asarinkejato, pangamanonj laligogiti, iyonononj asasagaa kania ii mende moma asarinj laligonj kougi. Kianj.

⁶⁻⁷ *Anutunonj ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajonj moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asuginj kanj asasagaa kania inisaama nanjonj jenj laligoro. ⁸ Jon anjo asasaga ii mende koloonj laligoroto, iinonj asasagaa kania ii nanjonj jenj laligoro. ⁹ Asasaga onabonja iinonj ejemba gomanj so menj asarinj nonomakeji, iinonj namononj asugimambaajonj ano.

* **1:6-7:** Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

¹⁰ Iinonj kanakanaiyanonj gomaᅇa gomaᅇa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemunj koma onono koloogi. Koloogi aᅇo batugianonj laligonj kouroto, balonj ejembanonj kilenj ii mende moma kotonj munj tompinj laligogi. ¹¹ Kaenj tompiririnj laligogi iyanᅇaa gomaᅇ mirianonj karo kanagesourutanonj zizi togonj telambelanj ama gema qeᅇj mugi. ¹² Kaenj angito, daenj yonononj koma horonj munj qabuᅇaya moma moma laarigiti, iinonj mono kuuya iyonoojonj kana meleuro kokaenj kolooro: Aᅇo nemunj koma ku-usunj onono kolokoloo donᅇgoga koloonj Anutuwaa meraboraanaᅇ koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiᅇnanonj nemunj koma onono koloogi. Namo ejanonj siᅇᅇa otaᅇᅇ embiawo qaa somonᅇoro koro ama mera mero kolooji, iyonononj kana kaᅇᅇa iikanonj Anutuwaa meraboraanaᅇ mende koloogi. Kiaᅇ.

¹⁴ Qaa je iinonj eja sele busuwo koloonj batunananonj kema kaᅇ laligoro. Kaenj laligoro akadamyua uunj iima laligonij. Maᅇnanonj Meria motoonᅇgowaᅇjonj akadamyua kuuya ama aonj koma muro qaita monj laligoji, iinonj mono iikawaa so kalenᅇmoriananonj uuta saa qero akadamyuawo koloonj kambaᅇ so qaa honj toontoonaᅇ jeᅇ laligoro.

¹⁵ Jononj eja iikawaa kania nanᅇonj kokaenj qama jeᅇ laligoro, “Niinonj mombaajonj qaa jeᅇ laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Kokaenj jeᅇ laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende kolooᅇe iinonj wala laligoro. Kawaajonj iwaa qabuᅇayanonj mono nii nuugunj uuta kolooja.” Jon Oomulu ejanonj kaenj jeᅇ laligoro.

¹⁶ Kalenᅇmoriananonj eja iikawaa uuta saa qero akadamyuawo laligoroᅇti, iinonj mono iikawaa so kotuegonj nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambaᅇa kambaᅇa maaro kuuya nonoo qanananonj uro laligonij. ¹⁷ Moosesonj Kana qaanaᅇa nemunj kono kolooroto, Jiisas Kraistonj qaa honᅇa ninisaama Anutuwaa kalenᅇmoriaᅇa nemunj kono asuganonj kolooro. ¹⁸ Namo eja monᅇonj Anutu kambaᅇ monᅇonj mende iiro. Meria motoonᅇgononj Maᅇᅇa wosoyanonj laligonj kouma laligoroti, iinonj mono namononj kamaᅇᅇ kania ninisaano monij. Kiaᅇ.

Jon Oomulu ejanonj iyanᅇaa kania jeᅇ asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yonononj jigo gawonj galenj ano jiwowonj jigowaa welenᅇqeᅇe tosaᅇᅇa Jerusalem sitinonᅇa wasiᅇ ononᅇgi Jombaanonj kagi. Kaᅇ qisiᅇ munj jegi, “Gii naa ejaᅇa koloojaᅇ? Kaniaga nomaenᅇ?” Kaenj jegi kaniaya inᅇisaama inᅇijoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganonj kokaenj jokolooro, “Niinonj Hamoᅇqeᅇe Toya Kraist mende koloojeᅇ.”

²¹ *Kaenj jokolooro kaparaᅇ koma qisiᅇ mugi, “Gii mono eja moroga koloojaᅇ? Gii Elaija koloojaᅇ me qaago?” Qisiᅇ mugi “Qaago!” jero. “Gii geᅇatootoo eja monj koloojaᅇ me qaago?” Kaenj qisigi “Kaaᅇ qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloojaᅇ? Wasinᅇ nononᅇgi kajoni, iyonoojonj mono nomaenᅇ meleema inᅇijowonaga? Gii geᅇᅇᅇᅇ kaniaga nomaenᅇ jeᅇ asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaenᅇ inᅇijoro,

“Geᅇatootoo eja Aisaianonj qaa monj kokaenᅇ jerota eja, ‘Nii gajoba koloonj balonj qararaᅇkonᅇkonᅇanonj laligonj kokaenᅇ qamaᅇkejeᅇ: Ponᅇonj kawao!

Kawaajonj onᅇo mono uugia mindinᅇonj kania meleunᅇ meagowu.’ Nii kawaa qeᅇe gajobaya koloojeᅇ.”

* 1:21: Dut 18.15, 18; Mal 4.5 * 1:23: Ais 40.3

²⁴ Eja wasinj ononji Jombaanonj kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ejaga koloogi. ²⁵ Yonononj mombo kokaen jen qisiin mugi, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojan ano Elaija me gejatootoo eja yonoononga monj mende koloojani, iikawaajonj mono naambaajonj ejemba oomulu menj onomakejan?”

²⁶ Qisiin mugi kokaen meleema onono, “Niinonj apu toononj onomorinkejento, eja monj onjo mende moma kotojuti, iinonj koi batugianonj nanja. ²⁷ Eja monj noo gemananonj kawaatiwaajonj jen laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Iinonj kanj nii nuugunj somatana koloonj laligowaatiwaajonj niinonj iwaa kosianonj kema wayangesoya besaanj kana esuyaa kasia isamambaa amaqamamaa amana.” ²⁸ Jononj Jordan apu leegenanonj gomanj qata Betani iikanonj laligonj ejemba oomulu menj onoma laligoro. Iwoi ii iikanonj kolooro. Kianj.

Jononj Jiisaswaajonj “Anutuwaanonj lama meriaga,” jero.

²⁹ Ii kolooro gomanj ano Jononj Jiisas sigensigenj karo iima jero, “Iigi, eja ii Anutuwaanonj lama meriaga. Iinonj mono balonja balonja ananaa singisonjonana koma konjoratiro solanjaniwonja. ³⁰ Niinonj mombaajonj qaa jen laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende koloowe iinonj walagadeenj laligonj waaro. Kawaajonj iwaa qabunyanonj mono nii nuugunj uuta kolooja. ³¹ Niinonj ii wala mende moma kotoweto, Anutunonj kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonjatiwaajonj moja. Ii moma nii wasinj nono kanj oomulu menj onomakejen.”

³² Jononj kaen jen dangunu kaanja nama nanjonj kokaen injjoro, “Unja Toroyanonj mono Siwenonnga kamaanj kewo koonj kaanja iwaa wanjonj kamaanj koma raro iibe. ³³ Niinonj ii wala mende moma kotonj laligoweto, monjonj ejemba oomulu menj onomanjatiwaajonj wasinj nonoti, iinonj kokaen nijoro, ‘Unja Toroyanonj mombaa wanjonj kamaanj koma raro iibagati, iinonj mono Unja Toroya ejemba uugianonj ama iikanonj mulu menj onombaa.’ ³⁴ Niinonj ii iibetiwaajonj ama kaniaya kokaen nanjonj jejen, ‘Iinonj Anutuwaaw Meria kolooja.’” Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta mutuya onoono.

³⁵ Kaen injjoro gomanj ano Jononj mombo apu goraayanonj iikanondeen keno gowokouruta yonoononga woinonj iwo motoonj nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnonj iikanonj unjuugunj kenoti, ii tororo uunj iigigiinj jero, “Eja ii mono iibao. Iinonj Anutuwaanonj lama meriaga kolooja.”

³⁷ Kaen jero gowoko woi yorononj qaa ii moma Jiisaswaa gematanonj keni. ³⁸ Keni Jiisasnonj eleema gematanonj kariti, ii iriima kokaen qisiin orono, “Oro moroga monjgama kajao?” Iikaen moma meleema ijori, “Somatanara, gi miri dakanonj enj laligojanj?” (Juuda yonononj ‘Somatanana’ qaa ii boiwaajonj jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, “Mono kanj iibao!” Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanonj motoonj kema miri dakanonj enj laligoroti, ii iigi. Ii iima kanonj iwo laligori gomanj sinjngonj tiiro mesaonj kari.

⁴⁰ Jononj qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanonj keniti, iy-oroononga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinonj wala data Saimon mokoloonj kokaen ijoro moro, “Noro mono Hamoqeqe Toya mokoloojota.” Hamoqeqe Toya ii Griik qaanonj Kraist. ⁴² Kaen jenj data wama Jiisaswaanonj keni. Keni Jiisasnonj Saimon tororo uunj iigigiinj

jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa.”* Kianj.

Jiisasnon Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Gomanj ano Jiisasnon Galili prowinsnonj kemambaajonj kema kananonj eja qata Filip mokoloonj kokaenj ijoro, “Gii mono nii notaanj kawa!”

⁴⁴ Filipnonj Andruu ano Piito yorowo gomangia motoonja. Taongia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnonj eja qata Natanael mokoloonj kokaenj ijoro, “Moosesnonj eja mombaajonj Kana qaanonj oorota gejatootoo yonononj toroqenj oogita eji, nono mono eja ii mokoloojonja. Eja ii qata Jiisas, manaa qata Joosef, gomanja qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnonj ii moma walingonj jero, “Oo Nazaret! Ii gomanj qandayaga. Iikanonja iwoi awaa monj kolooawaatiwaa so qaago.” Kaen jero Filipnonj ijoro, “Mono kanj geenggo iima kotowa!”

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanonj kanj kouro iima iwaajonj qaa kokaen jero, “Iibu! Eja koi kananj mono Israel eja honja kolooja. Uutanonj gbingbaonj qolomolonjgoya qaa.”

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnonj qisinj munj jero, “Gii mono nomaenanonj nii moma kotonj nonjanj?” Kaen jero Jiisasnonj meleema ijoro, “Gii fig gere† umuganonj rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnonj kawaa gematanonj giima goono.”

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnonj meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onanonj Anutuwaa Meria koloojanj. Gii Israel nonoononj eja Pongga laligojanj.”

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnonj meleema ijoro, “Nii wala kokaenj jejen, ‘Gii fig umuganonj rana giibe.’ Kaen jen asugijenjwaajonj moma laarinj nonjanj. Anutuwaanonj ku-usunj koi iima mojanji, ii mono iwoi melaada kolooja. Honja somata ii mono kanagenj iima moma laligowaga.”

⁵¹ *Kaen ijonj toroqenj ijoro, “Niinonj qaa honj toonja monj kokaen jewe moba: Kanagenj noo gowokouruna koloogi kotonj kondoonj onombe jaameleenj unja kokaenj iibuya: Siwe nagunonj tano Anutuwaa gajobaurutanonj asuginj Siwe gomambaa Eja Honjaanonj uma kamaanj anji injiibuya.” Kianj.

2

Jiisasnon apu menj letono wain kolooro.

¹ Jiisasnonj Filip ano Natanael oroono weenj karoonj tegoro laligogi monjonj agominj aoawaa maranj lombanj ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa gomanj qata Kaana iikanonj anji. Jiisaswaa nemujanonj kananj motoonj kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeenj horonj ononji lombanonj motoonj ragi. ³ Iikanonj ragi wain apunonj qaono Jiisaswaa nemujanonj meria ijoro, “Yonoononj wain apu qaonja.”

⁴ Kaen ijoro kokaenj ijoro, “Nemuna, ii nomaenj amanatiwaajonj jejan? Jen kotonj nonjanj me? Noo angoletto meme kambananonj mende kanj kuuro laligojenj.”

⁵ Kaen jero moma welenqequeuruta kokaenj injoro, “Inonj iwoi mombaajonj jen kotonj onombaati, ii mono otaanj ambu.”

⁶ Juuda yonononj hamo qenj aowombaajonj Kana qaagia otaanj borogia songbama laligonjkegi. Iikawaa so miri iikanonj koworanenj somata 6

* **1:42:** Siifas ii Griik qaanonj Piito, ananaa qaanonj jamo karanjanj. † **1:48:** Fig ii sambu kaanaja. Ii gawongjianonj komogi kota naanjawo kolooro kambanj mamaga nenj laligoju. * **1:51:** Jen 28.12

raro. Koworanen motomotoon ii apu konon 8 me 12 iikanon kemen saa qenagiwaa sogi rafi.

⁷ Jiisasnon ii iima kokaen injjoro, “Ono mono apu koson kan maagi koworanen koi saa qewa.” Kaen jero moma jerotiwaa so angi. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen koton onono, “Mono apu qaga koson men kema lomban galen mubu.” Jen koton onono men kenji.

⁹ Koson kenji, galenon apu letoma wain kolooroti, ii nen naana moma daenkaya men kagiti, ii mende moma asarin aaruro. Aaruroto, welenqeqe apu kosogiti, iyononon ii moma jegi galenon maran lomban toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaen ijoro, “Maran kambaananon kuuya yononon wain apu awaa ii wala men kan onomakeju ano ii nen enkalolon men aogigo wain apu naana qaa ii kanagen onomakeju. Giinon wain apu awaa ii wala angon koma mende onoma ketego koi kambaan uugun men kajan. Ii sili morota mon anjan.”

¹¹ Jiisasnon angoletu mutuya koi ii Galili prowinswaa gomaqa qata Kaana iikanon mero. Ii men iikanon ku-usuna asuganon injisaano. Kaen injisaano gowokourutanon moma laarin mugi.

¹² *Jejelombanon laligogi tegoro Jiisaswaa nemunkoana ano gowokouruta yononon gomanganon Kaperneam kenji. Iikanon kema somaqa tosia toroqen laligogi. Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³ *Kambaan kanon Juuda nononon kiankomu kendon kambaana dodowiro. Anutunon wala eenanon niniima koboan nunuuguroti,* iikawaanon aisoowombaanon angi Jiisasnon kaanagadeen gomaqa mesaon Jerusalem sitinon uro. ¹⁴ Sitinon uma jiwowon jigowaa toton uutanon keuma iwoi kokaen mokolooro: Ejemba bulmakao eja, lama ano kewo koon ii sewana mewutiwaanon angi ano tosanon monen utekute ambombaanon ragiti, ii injiro.

¹⁵ Ii injiima kasanon tape (qoilomu) mizizii iikanon onootin unuro. Unun ejemba ii kuuya konjoma onoma lama bulmakaogiawo jiwowon jigononga onotaaro. Utekute ejemba yononon soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo sewangia mewutiwaanon angiti, ejemba ii kokaen jen onono, “Iwoi ii mono men togon seleenjen kumbu. Ono noo Manaa jiwowon jigo koi mono naambaanon utegogi konkororo miri kaana koloja?”

¹⁷ *Kaen jen onono Buna qaa mon gowoko yonoo momogianon kouro romongogi. Qaa ii kokaen oogita eja, “Noo uunanon goonon jigo ii kowoga ewaatiwaanon kaparan kombe iikanon uunanon neqan gere kaana jero majakaka iikanon ji mokolonkenjen.”

¹⁸ Ii konjoma onono Juuda jotamemeya yononon temboma waama Jiisawaanon kouma kokaen qisin mugi, “Gii mono naa angoletu mon ana kuusunga iinin sokoma nononogo tere kaana anaga?”

¹⁹ *Kaen qisin mugi kokaen meleema onono, “Ononon jiwowon jigo koi kondeenji namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumaqa.”

* **2:12:** Mat 4.13 * **2:13:** Eks 12.1-27 * **2:13:** Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba niniima koboan nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koon qaanon Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15 * **2:17:** Ond 69.9 * **2:19:** Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

²⁰ Meleema onono kokaen ijogi, “Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi men laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?”

²¹ Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyanaa seliaa sareaga jero. ²² Jiisasnon kanagen koomunonga waaro sareqaa jeroti, ii kambañ iikanon gowokouruta yonoo roromonogionon kan kono moma asarigi. Ii romonjon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Buna qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kian.

Jiisasnon ejemba kananana modaboroja.

²³ Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendormbaa kambananon laligon angoletu ku-usunawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapingogi. ²⁴ Rapingogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. ²⁵ Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas monjon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono anjo ii moma kotoro. Kian.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

¹ Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tuunon nano. ² Iinon gomantiina monjon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, “Somatana, gii angoletu menkejan, ii eja monjon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amamaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojon.”

³ Kaen jero kokaen jen meleema muro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monjon Anutuwaanonga kolokoloo dongoga mende koloowaati een, iinon mono Anutuwaabentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Monjon ejemba wana koloon laligon kolokoloo dongoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monjon oomulu men mugu Un Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo dongoga mende kolooji een, iikaananon mono Anutuwaabentotonon uutanon keumambaa amamaawaa. ⁶ Balombaa nemunman onoononga merabora koloojuti, ii balombaa meraberaanaga. Un Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa meraberaanaga.

⁷ “Kawaajon on kolokoloo dongoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa. ⁸ Haamonon anaa jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Un Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo dongoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

⁹ Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

¹⁰ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojon, ii jen inisaamakejon ano naama jaanananon iima mojon, ii nanjon jenkejon.

Kaen amakejonto, ononon kilen Buna qaanaa ii mende moma angon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanon ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarin nonjuti een, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injowe ii mono nomaen moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja monnon Siwenon mende uroto, Siwe gomambaa Eja honanon Siwe gomanon laligon kamaan koloon asugiroti, iinon mono eleema Siwenon ubaa.

¹⁴ * “Anutunon Mooses balon qararankonkonanon jen koto kopa aenon mokolen unaya men tonon kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Hona ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarin mujuti, iyononon kuuya laaligo kombombanja mokoloon laligowutiwaajon ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarin munkejuti, iyonononga monnon tiwilaawaabotiwaajon Anutunon balon so jinona qaa jopagon nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa buna koloowonatiwaajon ama Meria motoonggo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba goman so laligon kenjon, Anutunon Meria ananaa qaanaa jen tegowaatiwaajon qaagoto, Merianon hamo nunuro kantri so letoma oyanboyan koloowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monnon Meria moma laariji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro mende tiwilaawaato, monnon Jiisas mende moma laarin muji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro laligoja. Anutuwa Meria motoongowaa qata mende moma laarijiwaajon ama gere siawaa buna koloowaa. ¹⁹ Anutunon balon ejemba qaanaa jen tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asasaganon namonon kamaan kolooroto, ejembanon nanamemen bologa bologa ama men laligogi. Kaen laligon Anutuwa asasaga togon uugia pangamambaa nanamemenon lan somonon laligon kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemen bologa amakejuti, iyononon Anutuwa asasaga togon gema qenkeju. Anutunon nanamemengia bologa bologa ii injisaama jen onono gamugia mobubotiwaajon toroko momakeju. Ii moma asasagaa uutanon mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, monnon qaa hona otaan laligoji, iinon saanon asasagayaa uutanon keubaa. Anutunon sololoon muro nanamemen ama men laligoroti, iikawaajon nanamemen iikanon asuganon koloowaatiwaajon moja.” Kian.

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnon kaen jedaboron nama gowokouruta unuama Jerusalem siti mesaon Judia prowinswaa goman gematanon kengi. Iikanon kema gowokouruta yonowo sonda tosia toroqen laligon ejemba oomulu men onoma laligoro. ²³ Jiisasnon kaen laligoroto, Jonon kaanagadeen goman qata Salim kawaa kosianon laligoro. Goman qata Aion kanon apu mamaga ero ano ejembanon Jombaanon kouma oomulu men onombatiwaajon qisigi afaangon men onoma laligoro. ²⁴ * Kamban iikanon Jon ii kapuare mirinon mende ongi raro.

²⁵ Juuda yononon hamo qen aowombaajon borogia songbama laligonkegi. Kawaaajon Jombaa gowokouruta yononon Juuda eja mombo qaa iikawaa niinongiinon jen kanain jenonkooli angi. ²⁶ Kaen angi bimooro Jombaanon kan kokaen ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegenanon giwo laligoro geengo kaniaya nangon jenati, iinon ejemba oomulu men onono tuun somasomatanon mono iwaanon kemakeju.”

* **3:14:** Jan 21.9 * **3:24:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20

²⁷ Jonon ii moma kokaen meleenon, “Anutunon eja mombaajon iwoi mon Siwenonga mende ama munagati een, iinon mono ii bunja qen aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligon kokaen jewe, ‘Nii Hamoqege Toya Kraist mende koloojento, Anutunon wasin nono wala kajena iinon gemananon kawaa.’ Niinon qaa ii jeweti, onjo ii saanon onjoangio nangon jen laligowuyatiwaa so kolooju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaen jemaŋa: Eja monnon emba bunayawo koloon emba memambaajon korisoro qaa jen sein laligoja. Kaen laligoro eja alianon kosianon nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajon jinona qaa aisoonkeja. Kawaa so niinon Jiisaswaa alia koloon iwaajon aisoowe korisoro iikanon keteda koi uuna saa qero laligojen. ³⁰ Jiisaswaa qabunayanon somariin seiŋ Jon noonon waziŋro sokombaa.” Kian.

Jiisasnon Siwenonga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ “Moronon eukanona kamaaroti, iinon ejemba kuuya unuugun uuta kolooja. Monnon namonon asugin namowaa bunja kolooja ano namonon laaligowaa qaaya jenkeja. Siwenonga kamaan karoti, iinon mono kuuya unuugun uuta kolooja. ³² Iinon iwoi iima moma koton laligoroti, iikawaa kania jen nangon dangunu kaanana nanja. Kaen nanjato, nangonango qaaya ii ejemba monnon mon mende moma angon konja.

³³ “Ejemba monnon nangonango qaaya moma angon konji, iinon Anutu onabona koloojiwaa qaaya men kotiiŋro powowon koloowaa. ³⁴ Anutunon qele eja wasin Unaya Toroya dogo qaganon qaagoto, kelemalelen munkeja. Kawaaajon qele ejanon mono Anutuwaanon qaa hona ii inisaama jenkeja. ³⁵ *Mananon Meria uunon jopagon munkejiwaaajon ama iwoi kuuya bunja qen mun borianon ano eja.

³⁶ “Ejemba monnon Meria moma laarin uuta meleenji, iinon mono mombo letoma laaligo kotigaa bunja kolooja. Monnon Meriaa qaaya mende ten komakeji, Anutuwaan irinonsoononon mono iwaa qaganon uma pondan nano laaligo kotigaa kania mende iima koton een lan laligoja.” Kian

4

Jiisasnon Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnon ejemba kaen kuma onono gowokouruta koloogi oomulu men onoma iikanon Jon Oomulu eja uugun haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yonoo gejagianon kemero mogi. Yononon ii mogiti, buju ii jegi sein Pombaa gejianon kemero moro. ² Jiisasnon ano ejemba mende oomulu men ononoto, iinon jero gowokourutanon ii angi. ³ Ii moma Judia prowins mesaon eleema mombo Galili prowins waagen kenji. ⁴ Kana kaen kema Samaria prowinsnon keuma uugun kenji.

⁵ *Uugun kema Samaria prowinswaa taon mon qata Sikar iikanon keuro. Sikar taon ii Jeikobnon balon bakaya mon meria Joosef muroti, iikawaa kosianon eja. ⁶ Jeikobwaanon apu ron koriga ii Sikar taonon nanja. Jiisasnon kana karotiwaaajon ama selia bimooro ween jiji kolooro apu ron iikanon keuma kosianon kamaan raro.

⁷ Apu ron kosianon raro Samaria emba monnon apu kosomambaajon karo. Karo Jiisasnon iima kokaen ijoro, “Gii saanon apu nona newenaga.” ⁸ Kamban kanon gowokourutanon nene sewana mewombaajon ii mesaon taonon kenji iyanarodeen nani.

* 3:28: Jon 1.20 * 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22 * 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32

⁹ *Juuda ejembanon Samaria prowins sureen onoma yonowo ainjolon mende laligonkegi ano pake motoongonon apu mende koson laligonkegi. Kawaajon iyangarodeen nani kanon emba iinon kokaen ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisin nonjan?”

¹⁰ Jiisasnon qiqisi ii moma kokaen meleema muro, “Gii Anutu kalenaa kania moma kotona sokonaga. Moronon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisin gonji, iwaa kania moma asarinagati een, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Oo somatana, apu kosomanatiwaa pakeya mon mende raja ano apu ron koi kanon mono koriga kolooja. Kawaajon laaligowaa apuwaaajon jejan, ii mono daankaya mokolonaga? ¹² Ben isinana Jeikobnon apu ron koi nonono. Iinon wala ano ano iwaa gematanon meraurutanon koi kan apu koson nen laligonkegi ano bulmakao tuunja tuunja apu onongi nen laligonkegi. Gii Jeikob uugun uuta koloon ejemba apu men sein onomambaajon jejan me?”

¹³ Kaen jero moma Jiisasnon kokaen meleeno, “Ejemba kuuyanon apu koi nenngo mombo apuwaa newombaajon momakebuya. ¹⁴ Kaen laligowuto, niinon mombaajon apu mumanati, iinon ii nenngo kamban monnon apuwaa mombo mende mobaa. Kaen qaagoto, apu mumanati, ii mono iwaa uutanon letoma laaligowaa apu jaaya jujukuya qaa kolooro laligowaa. Ujungon kouma laaligo kombombaan tetegoya qaa ii munkebaa.”

¹⁵ Kaen meleeno embanon jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona neman. Ii nenngo kamban kamban mombo apuwaa moma apu kosomambaajon koi kanasoso mende riiwenaga.”

¹⁶ Kaen jero kokaen jen koton muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaen jen koton muro “Nii lona qaa,” jen meleeno. Meleeno kokaen ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii onanon jejan. ¹⁸ Gii wala eja 5 onoma laligona ano kete mon mena rajaoti, iinon goo loga mende kolooja. Qaa jejan, ii hon toonaga.”

¹⁹ Embanon ii moma kokaen ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita mon koloojan. Niinon taniga kaen giima kotojen. ²⁰ Nonoo ambosakonurunananon baan qendeema kokanon uma simin kuma qama koolin laligogito, Juuda ononon kokaen jenkeju, ‘Samaria onono mono Jerusalem sitinon uma jiwowon jigonon usugon qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnon kokaen jen koto, “Oo emba, kamban mon kan kuuwaati, onono kamban iikanon Ama waeya men mepesee-wombaajon baan kokanon me Jerusalem kanon mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria onono Anutuwa kania tororo mende moma koton kilen iwaa waeya tondu men mepeseenkeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananon asuganon koloon eja. Kawaajon Juuda nononon Anutunanaa kania moma koton waeya men mepeseenin sokonja.

²³ “Kilen kamban mon kokaen kolowaa: Kamban iikanon Unja Toroyanon ejemba sololoon inaan onono qaa hona otaan Ama waeya men onanon mepeseen laligowu. Mannananon ejemba kaan mongama onoma asugiwutiwaajon siin moma laligoja. Kamban morota iikanon mono kan kuun kete koi eja. ²⁴ Anutunon Unaga kolooja. Kawaajon Unja iikawaa waeya men mepeseenkejuti, iyononon mono Unja Toroyanon sololoon inaan onono qaa hona otaan mepeseen laligowu.”

* **4:9:** Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

²⁵ Jiisasnon kaen jen koto ro embanon ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinon asugimambaajon anja, ii mojen. Iinon kawaati, kambañ iikanon mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisasnon qaa ii moma kania kokaen isaano, “Giwo koi nama qaa amin mojoti, niinon mono iikaya koloojen.” Kian.

Gowoko yononon kan yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yononon iikanondeen eleema kagi. Kan embawo qaa amin mori, ii iima walingogito, monon kokaen mende qisiro, “Gii nomaembaajon iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaaajon mojan?” Kaen qisiwombaajon mogito, kuuyanon kokodundun koma ragi.

²⁸ Kaen ragi embanon apu pakeya mesaon eleema taonon kema ejemba kokaen injoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinon eja mon mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojen. Kawaajon iinon Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onongio kan eja ii ibu.” ³⁰ Qaa ii moma taon mesaon luluuma horon Jiisaswaanon kenji.

³¹ Gowoko yononon kambañ biwianon kanon Jiisas kuun mun kokaen ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaen ijogito, kokaen injoro, “Niinon nenena qaita mon men laligojenji, ononon iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaen injoro iyanjia qisin on kokaen jegi, “Monon nene mon men kan mujaa me nomaen?”

³⁴ Kaen jegi kokaen injoro, “Wasin nono kaweti, niinon iwaa jeta ten koma gawon men sororogonkejenji, iinon noo neneana kolooja. ³⁵ Ononon qaa kokaen jewubo, ‘Koin 4 tegoro olin-izizii kambañon toriwaa.’ Mobu, niinon iikawaajon kokaen jejenji, moma geja ambu: Gawon bon bon yonoo honjianon mumugodabororo qenmemetaa kambañon mono kan kuuja. Ono mono uugiaa jaayanon meleenoo uugi keno ii iima kotowu.

³⁶ Tosianon wala qaa kota qosoma kororon laligogi honjanon kambañ kokaamba asugiro tosanon ii men kululuun tawagia megijembaya ejembaya laaligo kotigaa bun koloonkeju. Kaen kolooro hon qenmeme yononon qosomakororo ejemba yonowo ajoron moton jejelomban ama aison oyanboyanawo mobuya.

³⁷ ‘Monon kota qosoma kororo monon hon qen meji,’ qaa kaen jenkejuti, ii qaa honaga. Ii Anutuwaa gawon memewaa kania inisaanja.

³⁸ Niinon on wasin onombe gawon qaita monon onongio iwoi kota mende komogiti, mono gawon iikanon kema hon qen mewu. Tosianon wala selegia qen gawon men laligogi ononon yonoo gemagianon kema gawon megitiwaa hon mokolon qen menkebu. Niinon kaen wasin ononjen.” Kian

Samaria ejemba mamaganon uugia meleenji.

³⁹ Samaria embanon qaa kokaen nanjon jero, “Niinon eja mon mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinon iikawaa kania nisaama jero mojen.” Kaen jerotiwaajon ama Samaria ejemba mamaganon Sikar taon kanon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi. ⁴⁰ Moma laarin mun iwaanon kan yonowo toroqen laligowaatiwaaajon kaparan koma qisigi ween woiwaa so toroqen kanon laligoro.

⁴¹ Kaen laligon qaa jen laligorotiwaajon ama mamaganon Jiisas moma laarin toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqen emba ii kokaen ijogi, “Eja koi kanon ononon goman goman ananaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja.

Nononon ii goo qaawaajonadeen mende toroqen moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojon.” Kian.

Jiisasnon kawali galen mombaa meria men qeangoro.

⁴³ Jiisasnon Samaria laligoro ween woi tegoro onjomesaon Galili prowinsnon keno. ⁴⁴ *Jiisas anjo kambañ monnon qaa mon kokaen nanjon jero, “Gejatootoo ejemba monnon iyanjaa goman balonon laligoro iwaajon mende mogi uro goda mende qen munkeju.”

⁴⁵ *Kaen jeroto, kilen kambañ kanon anjaa prowinsnon Galili kouro iikanon kaanagadeen tosianon jolona jegi. Yononon kiankomu kendombaañon Jerusalem sitinon uma Jiisasnon kendon kambananon angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaajon kambañ iikanon saanonja koma horon mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yononon koma horon mugi goman qata Kaana wala kanon apu men letono wain kolooroti, iikanon mombo karo. Taon qata Kaperneam kanon kimbaa kawali galen mon laligoro. Iwaa merianon ji kiro ero.

⁴⁷ En komumambaajon ano. Kawaajon Jiisasnon Judia prowins mesaon Galili uutanon karoti, iinon iikawaa bujuya moma Jiisaswaanon kema kokaen qisin muro, “Gii saanon kan merana men qeangon mubaga.” ⁴⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Ono nii een mende moma laarin nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinon angoletto aiwese mewe iimago mono afaangon nii moma laarin noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaen ijoroto, kawali galenon kokaen ijoro, “Somatana, merananon komuwabotiwaañon mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaen ijoro meleema muro, “Meraganon mono qeangon laligowaa. Kawaajon mono saanon eleema kema.” Kaen meleema muro iinon ii moma laarin eleema keno. ⁵¹ Kananon keno welenqequeurutanon kan mokolon kokaen ijogi, “Meraganon mono qeangojaa.”

⁵² Kaen ijogi qisin onjoma jero, “Naa kambanon kanain qeangojaa?” Kaen jero ijogi, “Woran mare wan kilok kanon sele gereya mesaojaa.”

⁵³ Ijogi momoya kokaen koloon asariro: Ahaa! Jiisasnon “Meraganon mono qeangon laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeen qeangojaa. Qaa ii moma asarin ii ano sumanjuruta kuuya yononon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi.

⁵⁴ Jiisasnon Judia mesaon Galili prowins uutanon kan angoletto mon koi mero indina woi kolooro. Kian.

5

Jiisasnon Betesda anjon teru goraayanon eja mon men qeangoro.

¹ Kanagen kambañ monnon Juuda yonoo kendon somata mon toriro Jiisasnon Jerusalem sitinon uro. ² Jerusalem sitiwaa kiriponon nagu mon ii lama onjojon ero. Kawaa kosianon anjon teru mon qata Hibruu qaanon Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanon haamo miri koriga somata 5 nanji. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanon ji ejemba tuun somata enkegi. Tosianon jaagia gooro raji. Tosianon kanaborogia meendanogoyaga egi. Tosianon bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kambañ tosaanon Pombaanon gajoba monnon kamaan anjon terunon rinjanangoro oronkero. Apunon ororo kambañ iikanondeen

* **4:44:** Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24 * **4:45:** Jon 2.23 * **4:46:** Jon 2.1-11 * **5:3:** Yononon apu anjonon eligon orowaajon mamboma ramakegi. Tosianon qaa ii jawo 3:waa tetegoyanon ama ooju.

monon wala angon terunon kemenkero jia ii me ii iikanon mono qeangonkero. Kawaajon mamboma ragi. ⁵ Iikanon eja mon gbani 38:waa so ji kiro enkero. ⁶ Iikanon ero Jiisasnon kouma iima kamban koriga totoon ji kiro en laligoroti, ii moma kokaen qisin muro, “Gii qeangomambaajon mojan me qaago?”

⁷ Qisin muro kokaen meleeno, “Oo Pon, apunon oron oton aoro alana moronon mono angon terunon noma noonaga? Alana kaanja mon mende laligoja. Neeno kemambaajon moma batogon laligoweti, kamban iikanondeen tosaanja yonoononga monon nii nuugun kemenkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnon ijoro, “Gii mono waama tambomaeega men kema.” ⁹ Kaen ijoro moma iikanondeen qeangon tambomaeeya men keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendonon kolooro. ¹⁰ *Iikawaajon Juuda yononon eja qeangoroti, ii kokaen ijogi, “Kete Sabat kendonon kolooja. Kawaajon tambomaeega men angon kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaen meleeno mogi, “Meagon nonji, iinon kokaen jen tegon nonja, ‘Gii mono waama tambomaeega men kema.’”

¹² Ii moma kokaen qisin mugi, “Eja moronon goojon ‘Tambomaeega men kema,’ jejaa?”

¹³ Qisin mugito, Jiisasnon men qeangoro ejemba tuun somatanon ologogi yonoo batugianonga ilinolon koma keno. Kawaajon moronon ii ama muroti, ii mende moma tompiririn qen nano.

¹⁴ Iikawaa gematanon jiwowon jigo toton uutanon uro Jiisasnon iikanon mokolon mun qambanmamban qaa kokaen ijoro, “Moba, gii qeangojana. Kawaajon tiwitiwilaa seiyawo bologa mon koloon gombabotiwaaajon mono singisongo mombo mende toroqen ama laligowa.”

¹⁵ Eja qeangoroti, iinon Jiisas iima koton kema Juuda jotamemeya ii kokaen injoro, “Eja men qeangon nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnon Sabat kendonon gawon kaanja meroti, Juuda jotamemeya yononon iikawaajon ama sisiwerowero ama mun laligogi. ¹⁷ Kaen laligogito, Jiisasnon kokaen meleema onono, “Noo Amananon suulan gawon menkeja ano niinon kaanideen ii menkejen.”

¹⁸ Kaen meleema onoma ejemba Sabat kendorbaa qaa tosaanja toroqen angi Jiisasnon ii nanamemenanon qewagon yonoo jaagianon singisongo ano. Singisongo ii toroqen Anutuwaajon ‘Amana!’ jen Anutu tani kaanja laligojiwaa so koloon iyanja men uma aoro. Juuda ejemba yononon iwoi woi iikawaajon ama moma koboon kaparan koma Jiisas qewombaajon jen kotiigi. Kian.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usunja ii Jiisaswaanon eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnon qaa kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Meranon iyanjaa uutaajon iwoi mon mende menkejato, Mananon iwoi menkeji, Merianon mono ii kaanideen menkeja. Kawaajon Mananon iwoi mero iimakeji, iinon mono iikayadeen menkeja. ²⁰ Mananon Meria uunon jopagon mun laligon anjo gawon menkeji, ii kuuya qendeema munkeja. Kawaajon angoletto iima laligojuti, ii iwoi kamaanqeqeta. Iikawaa hona ii kanagen qendeema onono iima newogia tegoro walingon laligowuya.

²¹ “Mon kokaembaajon walingowu: Amanon ejemba koomuya onomindiuro gbilinkeju. Merianon mono iikawaa so kaanideen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onomindiuro gbilinkeju.

* 5:10: Neh 13.19; Jer 17.21

²² Kaanjiadeen Amanon mombaa qaaya mende jen tegonkejato, jenteego gawombaa ku-usuna kuuya ii kokaembaajon Meriaa borianon anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qen munkejuti, iikawaa so kuuyanon Meria goda qen mubutiwaajon moja. Amanon Meria wasin muro. Kawaajon monon Meria mende goda qen muji, iinon mono Ama kaanagadeen goda mende qen muja. ²⁴ Kawaajon niinon qaa hona toon mon kokaen injoweb mobu: Monon noo Buna qaana moma nii wasin nonoti, ii moma laarin muji een, iinon mono laaligo kotigaa buna koloaja. Niinon qaaya jen tegowe gere siawaa buna mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaon jawo waleema laaligo kotigaa leegen keuma laligon ubaa.

²⁵ “Niinon qaa hona toon mon kokaen injoweb mobu: Kamban qaita mon kawaati, ii mono noojon ama kan kuudaboroja. Kamban iikanon singisongo ama uunon koomuya koloajuti, iyononon Anutuwaa Merianon qaro qaa aroya mobu. Ii moma ten kombuyati, iyononon mono gbilin kotiin laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajon: Ama ajo laaligo kombombanja kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbilin kotiiwaatiwaa ku-usuna ii Meria muro iinon kaanagadeen ejemba men gbilin onomakeja. ²⁷ Iinon Siwe gomambaa Eja Hona laligojiwaajon ama Amanon ejemba qaagia jen tegowaatiwaa ku-usuna kaanagadeen iwaa boronon ano iwaa buna kolooro.

²⁸ “Niinon qaa kota jejeni, iikawaajon mono mende aaruwu. Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kuuya qasirinon ejuti, yononon kaanagadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganon asugigi nanamemen awaa ama laligogiti, iyononon laaligo kotiganon keubuto, nanamemen bologa ama laligogiti, niinon iyonoo qaagia jen tegowe koomu kotigaa buna koloowuya. ³⁰ Niinon neenaa uunaajon iwoi mon neeno ama memambaajon amamaankejen. Nii Amawaa jetanonga qaa momakejeni, mono iikawaa so ejemba qaagia jen tegon onomakejen. Neenaa uunaajon tondu mende menkejento, wasin nonoti, mono iwaa qaaya otaankejen. Kawaajon jenteego qaana jenkejeni, ii mono soyanongadeen koloonkeja.” Kiaj.

Tosianon Jiisaswaa kaniaya nanjon jegi.

³¹ “Niinon neenaa kaniana nanjon jewenagati een, qaana iikanon saanon mende kotiinaga. ³² Alana monon noo kaniana nanjon jenkeja. Iinon noojon qaa jenkeji, iikanon mono kotiin honawo koloaja, ii mojen. ³³ *Ono jotamemeya wasin onongi Jombaanon kagi qaa honaa so noo kaniana inisaama jen nangoro.

³⁴ “Jen nangoro, niinon namo ejawaa nanjonango qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nanjonango qaawaajon jenkejeni, ii mono ono kamban kokaamba letongi Anutunon wangia somongowaatiwaajon ama jenkejen. ³⁵ Jonon kiwa somata koloon awaagadeen jen asariroto, ono kamban koriga qaagoto, kamban torodaamon iwaa asasaganon tondu aisoowombaaajon siina mogi.

³⁶ “Jonon noo kaniana torodaamon injoro mogito, monon ii nanjon jenkeji, iwaa qaayanon mono Jombaanon nanjonango qaa uuguja. Neenaa Amananon gawona nono mewe hona koloonkeja. Hona iikanon mono kaniana kokaen nanjon inisaamakeja: Amanon wasin nono iwaa jeta memeya koloojen. ³⁷ *Amanon wasin nono kamaaweti, iinon kaniana nanjon jen laligoro. Ono kamban monon iwaa qaa aroya mende mogi ano

* 5:29: Dan 12.2 * 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30 * 5:37: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

kaitania mende iigi. ³⁸ Iinon moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarin muju. Kawaajon iwaa qaayanon mono onjo uugianon mende eja.

³⁹ “Onjo laaligo kotigaa kania ii Buja Terenon en onjonja, iikaen romongon ii weengon uu konongianon ama Siwewaa buja koloowombaaajon moju. Kaen mojuto, tereya tereya kuuya yononon mono noo kania nangunon inisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? ⁴⁰ Nangunango qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombanja buja qen aowombaaajon noonon kawombaaajon togonkeju.

⁴¹ Balonon ejemba yononon qabuqa nongi somariwaatiwaajon mende mambonjen. Ii nongi mobe mende uro laligojen. ⁴² Kaen laligojento, onjo kaniagia ii kokaen eji, ii mojen: Onjo uugia Anutuwaanon qaago totoon somongon uujopa mende ama mun laligoju. ⁴³ Niinon Amanaa qata qama kawo onjo gema nunkejuto, monon iyanaa qata qama kawaati, onjo mono ii saanon moma angon koma horon mubu.

⁴⁴ “Oo onjo onongia mepeseen aon qabuqagia somariwaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, ben motoongonon Anutu hona kolooji, iinon qabuqa onombaatiwaajon kaparan mende komakeju. Kaen ama akadamiagiawo koloowutiwaajon mende janjarin riin nanju. Kawaajon nomaen nii moma laarin nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinon onjo ‘Amawaa jaasewanon qaa jakeyanon ama onomanja,’ kaen mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonromon ama Siwe gomanon ubombaaajon mamboma laligojuto, Anutuwaajaanon keugi Mooses anjo Anutuwaaja qaa jakeyanon onooma qaa selegianon kuun onono gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ii kokaembaajon: Mooseson noo kania jen asarin Buja Terenon oorota eja. Kawaajon Mooses moma laarin mubuyagati een, mono nii moma laarin nombuyaga. ⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanon tere ii mende moma laarin ten konjutiwaajon mono noonon qaa ii nomaen moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kian.

6

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanon Jiisasnon Galili apu angon, qata mon Taiberias apu angon ii koton leegen keuro. ² Ji ejemba men qeangon onono angoletolooro iigitiwaajon ama ejemba tuunleembe jaasongoyanon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. ³ Jiisasnon gowokouruta unuama baananon uma raga.

⁴ Kamban kanon Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.* ⁵ Jiisasnon jaa uuro keno ejemba tuunleembe jaasongoyanon iwaanon kougiti, ii injiima Filipwaajon jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja menin tuun somata kaanja nen timbiringogi sokonaga?” ⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama mun ijoro.

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanon sewanja men mendeenin kuuya yononon kitiagadeen negi kilen mende sokoma ononaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoononga mon qata Andruu, Saimon Piitowaa konganon kokaen ijoro, ⁹ “Mera melaa mon koi kanon raja. Iwaanon

* **6:4:** Anutunon wala eenanon injiima koboon unuuguroti, Juuda yononon kawaajon gbani so kamban ama aisoonkeju. Koon qaanon qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15

baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiisasnon injijoro, “Onjo mono ejemba tuun koi jen mendeema onjongi nene newombaaon kamaan rabu.” Balon kanon kegban lolo mamaga ero. Kawaajon eja jangogia 5,000:waa so yononon namonon kamaan ragi.

¹¹ Kamaan ragi Jiisasnon bered ii men dangisen jen qama koolin ejemba ragiti, ii mendeema onono ano sora ii kaanagadeen mendeema siingianon jegitiwaa so onono. ¹² Mendeema onono nen timbiringogi Jiisasnon gowokouruta kokaen injijoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajon ii mono men kululuuwu.” ¹³ Kaen injijoro baali bered 5 iikanonja nen kitia reremonja mesaogi raroti, ii men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero.

¹⁴ Jiisasnon angoletto kaen mero ejembanon iima walingon jegi, “Gejatootoo eja namonon asugiwaatiwaajon jegiti, iinon mono onanon ii kolooja.”

¹⁵ Kaen jen Jiisaswaajon otokorian maama kin pongia koloowaatiwaajon romongogi. Romongon kan liligon mun walingon kin kuun mubombaaon angi. Kaen angi moma koton injiima togon onomesaon mombo baananon uma anodeen laligoro. Kian.

Jiisasnon apu angon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yononon apu angon goraayanon kemegi. ¹⁷ Kemen wanjonon uma goman ii mesaon apu angon koton leegen Kaperneam goman baagen kenji. Kenji goman tiiro Jiisasnon kilen yonoonon mende asugiro. ¹⁸ Kenji haamo kotakota qero apu angonon geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanon qen nanjon 5 me 6 kilomiita kawaa so kenji Jiisasnon apu angon qaganon riin riin wanjo kosianon karo iima aarun toroko mogi. ²⁰ Kaen mogi kokaen injijoro, “Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaen injijoro Jiisasnon wanjonon ubaatiwaajon ijogi uro. Uro wanogianon iikanondeen uulanawo unuama balon goraayanon kembombaa angiti, iikanon keugi. Kian.

Ejemba yononon Jiisaswaajon uun mongama bimbimgogi.

²² Iikanon keugi goman ano ejemba tuun somata yononon apu angon leegen toroqen laligon kokaen romongogi, “Woran wanjo motoongonon raro iinin Jiisasnon gowokouruta yonowo wanjo iikanon mende uma kenjaa. Jiisas ooma angiodeen kenji. Wanjo morota mon mende iinin. Kawaajon Jiisasnon mombo koi laligoja.”

²³ Kaen romongon tosanon kokaen jegi, “Wanjo motoongonon kenjito, onanon, Taiberias taononja wanjo tosaanja kagi. Wanjo ii Ponjon bered-waajon dangisen jen qama kooliro nen raniji, mono goman iikawaa kosianon kagita Jiisasnon wanjo iyonoononga monjon uma keno me nomaen?” ²⁴ Ejemba tuun yononon kaen jen Jiisas ano gowokouruta kanon mende mokolon onjongi. Kaen iima moma kaanjadeen wanjonon uma Kaperneam taonon kema Jiisas mongangi. Kian.

Jiisasnon laaligo kotigaa nenya kolooja.

²⁵ Ejembanon Jiisas mongama apu angon leegen luangen baagen mokolon iima kokaen ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kambanon koi kajaaja?”

† 6:9: Baali ii dumun, wiit, out ano yagon yonoo alagia mon.

²⁶ Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Ono angoletu mewe iigitiwaajon ama nii mende mongama nonjuto, nene bered kotuegowe nen timbiringogiti, mono iikawaajon nii notaan koi kaju. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaajon janjarin mende riin laligowuto, uuwaa neneya laaligo kombombaņa onomakeji, mono ii bunņa qen aowombaajon kaparan koma laligowu. Ama Anutunon mungen silimbaņa Siwe gomambaa Eja Honņa muro ku-usunjon tururo uuwaa nene onono oyanboyan mokoloowu. Kaen ama laligon kotiin komun toroqen tetegoya qaa laligowu.”

²⁸ Kaen meleema onono kokaen qisin mugi, “Anutuwaa uusiņa otaan nanamemen tania mono nomaen anin sokonaga?”

²⁹ Qisin mugi kokaen meleeno, “Anutunon eja wasin muroti, ono ii moma laarin mun laligowu. Nanamemen iikanon mono Anutuwaa uusiņa otaan koloja.”

³⁰ Kaen meleeno kokaen qisin mugi, “Kaen kolooro gii mombo naa angoletoga esunawo mon mena iima moma laarin gombonaga? Gii mono naa iwoi mon Mooseson ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Bunņa Tere mon kokaen oogita eja, ‘Iinon Siwenonņa nene bered onono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakon yononon balon qararanjonkonjonon kema laligon nene qata “mana” nen laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uugun nomaen qendenaga?†

³² Qisin mugi Jiisasnon kokaen injoro, “Ono iikawaa kania saanon mende moma kotoju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Mooseson angoletu Toya mende kolooro. Iinon nene bered ii Siwenonņa mende onono negito, neenaa Amananon mono Siwenonņa bered onabonņa ii onomakeja. ³³ Anutuwaanon nene bered ii Siwenonņa kamaan asugin goman so ejemba laaligo kombombaņa onomakeja.”

³⁴ Kaen injoro kokaen jegi moro, “Oo Pon, gii kamban so nene bered ii nonona nen laligowonņa.”

³⁵ Jiisasnon ii moma kokaen injoro, “Niinon laaligo kombom-banņa neneya kolojen. Monon noonon kaji, iinon nen timbiringon wosoya kamban monon mende kiwaa. Monon nii moma laarin nomakeji, iinon apuwaajon mende mobaa. ³⁶ Kaen anogo ono nii niima kotojuto, kilen mende moma laarin nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kilen Amanon ejemba tosaan nomakeji, iyononon kuuya noonon kawu. Monon noonon kawaati, niinon mono ii mende yakarimanņa.

³⁸ “Niinon Siwenonņa kamaan neenaa siinanon iwoi lan ama men laligomambaajon mende asugiwe. Kaen qaago. Wasin nonoti, mono iwaa uusiņa otaan gawon men laligomambaajon kamaawe.

³⁹ “Wasin nonoti, iwaa uusiņa ii kokaen eja: Iinon ejemba noo boronanon ama onono laligojuti, niinon ii kuuya kalan koma onoma laligowe iyonononņa monon mon mende soon tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinon ii kamban somatanon onomindiin men gbilin onomanņa.

⁴⁰ “Amanaa uusiņanon kokaen eja: Tosianon Meria iima moma laarin mujuti, iyononon kuuya kamban kokaamba letoma laaligo kombombaņa bunņa qen aon laligowuya. Kaen laligon komugi niinon ii kamban somatanon onomindiin men gbilin onomanņa.”

* **6:31:** Eks 16.4, 15; Ond 78.24 † **6:31:** Balon qararanjonkonjonon Anutunon gomaamba so gomaambawaa iwoi jokanņa taanņa ano afaanņa aju paora kaanņa ano namonon ero iima selegenjen sombenon kema men kululuun kuunģianon kan bered looloria men nenkegi. Eks 16.13-36

⁴¹ Jiisasnon kaen injon qaa kota mon kokaen jero, “Niinon laaligowaa nene hona koloon Siwenonja kamaan asugiwe.” Kaen jerotiwaajon ama Juuda jotamemeya yononon moma bolin uugianon njindin-njunduru jen jen mugi. ⁴² Jen mun jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemunmanja ii saanon moma oronjonto, mono nomaembaajon ‘Siwenonja kamaan asugiwe,’ jeja?”

⁴³ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Uugianon mono mende njindin-njunduru jen jen nombu. ⁴⁴ Ama nii wasin nonoti, iinon ejemba mende horon ononji een, onoononga monnon noonon kamambaajon amamaawaa. Hororo kanagi een, niinon ii mono kamba somatanon onomindiin menj gbilin mumanja.

⁴⁵ *⁴⁵ “Gejatootoo yonoo Buju Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutunon ii kuuya kuma onono mobu.’ Amanon ejemba kuma onono qaa moma uu kononganon ama laligojuti, iyononon mono korebore noonon kawuya. ⁴⁶ Ejemba monnon Ama mende iima laligoja. Amawaanonja kamaaroti, ii motoongonon mono ii iima laligoja. ⁴⁷ Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Monnon nii moma laarin nonji, iinon mono laaligo kombombanja bunja qen aon laligon ubaa.

⁴⁸ “Niinon laaligo kombombanja nene hona koloojen. ⁴⁹ Mobu! Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkononon kema laligon nene qata mana nen laligogito, kilen komun gisaagi. ⁵⁰ Yononon komugito, nene bered kamba kokaamba Siwenonja kamaan laligoji, monnon ii nen laligon koomu kombombanja mende komuwaa.

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenonja kamaaroti, ii niinon koloojen. Monnon nene ii nen laligowaati, iinon mono tetegoya qaa kotiin laligowaa. Nene mun laligomanati, ii noo busuna. Gomanja gomanja yononon kotiin laligowutiwaajon ii ama onomanja.”

⁵² Jiisasnon kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon batugianon ugerenon jen qisin aon jegi, “Ye! Eja koi kanon mono nomaen ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Ono Siwe gomambaa Eja Honaa saya ano busuya mende newuyati een, laaligo kombombanja iikanon mono onoo uugianon mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananon apu hona kolooja ano noo busunanon nene hona kolooja. Kawajon monnon noo sa busuna nenkeji, iinon mono letoma laaligo kombombanja bunja koloon laligon ubaa. Kaen laligon komuro niinon ii kamba somatanon mindiin menj gbilin mumanja.

⁵⁶ “Monnon noo sa busuna nenkeji, iinon mono niwo qokotaan namakeja ano niinon iwo namakejen. ⁵⁷ Amanon Laaligo Toya koloon wasin noma wona koloon nemun koma nono kotiin laligojen. Kaanjadeen monnon nii nen nomakeji, niinon mono kaanjadeen iwaa wota koloon nemun koma mube saanon kotiin laligowaa. ⁵⁸ Nene hona Siwenonja kamaaroti, ii niinon koloojen. Onoo ambosakonurugianon Anutuwaanon nene nen laligon komugito, kamba kokaamba onoononga monnon bered koi nen laligowaati, iinon mono tetegoya qaa kotiin laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnon Kaperneam taombaa qamakooli mirianon nama qaa ii jen kuma onono. Kian.

Gowoko mamaganon uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yonoononga mamaganon qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanon mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii monin

* **6:45:** Ais 54.13

uunananon bimoon bolidaboroja. Kawaajon ii mombo mobombaajon mojonana tiijiwaajon ii mono mesaowonja.”

⁶¹ Gowoko yononon Jiisaswaa qaawaajon moma bolin uugianon njindin-nunduru jen jen mugi Jiisasnon ii uutanon moma kokaen jero mogi, “Qaa jejeni, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaajon moma bolijuti een, kanagen mono nomaen koloona? Siwe gomambaa Eja honanon wala goman laligon kouroti, eukanon mombo eleema uro iibuti een, kamban iikanon mono nomaen mobuya?”

⁶³ “Unja Toroya iinon ejemba menj gbilin onomakeja. Ono namo embawaanonja koloon busugiawo koloojuto, kolokoloo dongoganon mende koloon onongiaa esungianon een letoma Siwewaa bunja mende kolooju. Ii qaago totoon. Unja Toroyanon laaligo kombombanja ononji, niinon qaa kota ii jen asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaen moma laligogito, onoononga tosonian kilen nii mende moma laarin noma laligoju.” Daen yononon mende moma laarin mugiti ano moronon kanagen memelolo menj mubaati, Jiisasnon ii kanakanaiyanonga moma kouro. Iikawaajon qaa kaen jero.

⁶⁵ Kaen jen toroqen jero, “Kawaajon niinon kokaen injowe mobu: Noo Amananon ejemba monj mende inaan muji een, iinon mono noonon kamambaajon amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajon ama gowoko iyonoononga mamaganon piriri ama zirinziirin koloon mesaon iwo mende toroqen kema kagi. ⁶⁷ Kawaajon Jiisasnon gowoko 12 ii kokaen injoro, “Ononon mono kaaniadeen nomesaon kembombaajon moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaen jero Saimon Piitonon meleeno, “Oo Pon, nononon mono morowaanon kembonaga? Laaligo kombombanja Bunja qaaya ii mono goonon eja. ⁶⁹ Giinon Anutuwaanon eja soraaya koloojani, nononon ii moma laarin moma asarin laligojon.”

⁷⁰ Kaen meleeno Jiisasnon moma injoro, “Niinon eja 12 ono meweengon onombe ano onoononga mononon bologaa wana kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria iinon gowoko 12 yonoo batugianon laligon kanagen memelolo menj muro. Jiisasnon qaa ii iwaajon moma injoro. Kian.

7

Jiisasnon kouruta yonowo qaa aminj mogi.

¹ Juuda jotamemeya yononon Jiisas qewombaajon kaparan kongitiwaajon Judia prowins uutanon kema kamambaajon togoro. Kawaajon Judia mesaon Galili prowins uutanon kema liligon laligoro koin tosaana tegoro.

² *Ii tegoro Juuda yonoonon kendon monj qata teuteuhalihali kawaa kambananon toriro.*

³ Kawaajon Jiisaswaa kourutanon kokaen ijogi, “Gii kokanon laligon angoletto menkejani, ii gowokouruganon kaanagadeen iima kotowutiwaajon gii mono goman koi mesaon Judia kena sokombaa. ⁴ Mononon anjo asuganon asugimambaajon momakeji, iinon iwoi monj aasangoyanon mende menkeja. Angoletto kaana menkejani-waajon mono ejemba tuuna tuuna yonoo jaagianon kema asugin kaniaga injisaamba.” ⁵ Kourutanon mende moma laarin munj tompin laligogitiwaajon ama kaen lan ijogi.

* **6:68:** Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20 * **7:2:** Lew 23.34; Dut 16.13 * **7:2:** Teuteuhalihali ii kokaen: Wain gawongianon kema gere senja menj kuun qen iikanon en ween 8 aisoon kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta angi. Wala eenanon balon qararankonkonanon gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romonjon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

6 Kaen ijogi kokaen injoro, “Niinon uuwaa gawon asuganon memañatiwaa kambananon mende kan kuuro laligojento, onjo kambanganon mono suulan kembutiwaa so eja. 7 Balon ejembanon kazi ama onjombombaajon amamaankejuto, niinon iyonoo nana-memengia bologa injisaama nanjon jewe mojutiiwaaon mono nii kazi ama nomakeju. 8 Kemañatiwaa kambananon mende kan kuuja. Kawaajon niinon korisoro kendon kokanon mende umaña. Niinon mirinon rabe ononon saanon kema uma aisoowu.” 9 Qaa kaen injon Galili prowins uutanon toroqen laligoro. Kian.

Jiisasnon teutehalihali korisoronon laligoro.

10 Jiisaswaa kourutanon teutehalihali kendorbaajon kengito, anjo mirinon rama kanagen asuganon qaagoto, asanon kema Jerusalem uro. 11 Juuda yonoo jotamemeurugianon korisoro kambananon Jiisaswaa jaaya mongama qisiqisi ama kokaen jegi, “Eja ii dakanon raja?”

12 Ejemba tuun yononon batugianon Jiisaswaaon sane qaa mamaga jegi. Tosianon “Eja ii awaa soro,” jegito, tosianon kokaen jegi, “Qaago! Iinon mono ejemba tuunlelembenkalolon ama men onono kaamaa koloonkeju.”

13 Kaan kaan lan jegito, Juuda jotamemeya yonoonon toroko moma laligogi-tiwaajon monnon iwaa qaaya asuganon mende jero. Kian.

Jiisasnon anaa kania ejemba kuma onono.

14 Kendon korisoro biiwianon laligogi Jiisasnon jiwowon jigo toton uutanon uma kanain ejemba kuma onono. 15 Kuma onono Juuda yononon walingon kokaen jegi, “Eja koi momo jake uutanon mende uma kilen Buna Terewaa kania nomaen moma sororogoja?” Kaen jen walingogi.

16 Walingogi kokaen injoro mogi, “Momo Buna jenkejen, niinon iikawaa Toya mende koloojen. Neeno qaagoto, wasin nonoti, niinon mono iwaa momoya men kan jenkejen. 17 Ejemba monnon Anutuwaa uusiña otaan ama memambaaon moji, iinon momo qaa jewe iikawaa Toya moronon kolooji, ii moma kotowaa. Anutunon Bunaya noo uunanon ano asugija me neenaa uunaajon qaa lan jenkejen?”

18 “Monnon iyanaa uutaanon romonjon qaa jenkeji, iinon anjo qabunayawo koloomambaaon moja. Kaen mojato, wasiwasi eja mon toyanon qabunayawo koloowaatiwaaon kaparan konji, iinon mono jotamemeya honabona gbingbana qaa kolooja. 19 Moosesnon Kana qaa ama ononota ii eja me qaago? Ii ejato, onoononga monnon ii mende ten koma otaankeja. Ono mono naambaaon kaparan koma nii nuwombaaon romonjoju?”

20 Kaen injoro moma ejemba tuun yononon kokaen meleengi, “Omejilanon mono uuganon kemen nanja. Moronon kaparan koma gii gumambaaon romonjoja?”

21 Kaen meleengi injoro mogi, “Niinon angoletoto motoonjo mewe onjo korebore aarun kiko qeju. 22 *Moosesnon selegianon Anutuwaa aiwese kotowombaaon jen koton ononoti, oo Moosesnon ii wala mende jen kotoroto, ambosakonurunana yononon ii kanain men laligogi sili ii nonoonon karo Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia kotonkeju.

23 * “Anana Mooseswaa Kana qaa waleenin singisonjo koloowabotiwaajon kotakota monjon. Ii mojonoto, qaa ii qetama Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia koton kilen ononangia mende jen anjo silemale laligoju. Kaen laligojuto, niinon eja jumuna Sabat kendonon men qeangon

* 7:22: Jen 17.10; Lew 12.3 * 7:23: Jon 5.9

mubeti, iikawaajon mono naambaajon nii yon jen nonju? ²⁴ Ono ejemba selegia iikayadeen iima iikaana kanon bakasasan gosin qaa lan jen tegonkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaon uugia tororo moma gosin qaa honagadeen jen tegowu.” Kianj.

Jiisasnon Hamoqeqe Toya koloaja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yonoononga tosianon kokaen jegi, “Eja kaparan koma qewombaajon romonjojuti, iinon mono ii me? ²⁶ Iibu, iinon ejemba jaagianon asuganon qaa jero mende jen muju. Kawaajon eja koi kanon Hamoqeqe Toya Kraist koloaji, qaa ii hona galenkonkon eja yonoo gejagianon kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeqe Toya Kraistnon kawaatiwaaajon jen kouma laligogiti, iinon ‘Daenkaya koloowaati, ii monnon mon mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanon daenkaya kolooroti, ii saanon mojon.”

²⁸ Kaen amin mogi Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon nama aroya men metaama kuma onoma qaa kokaen jero, “Ono noojon kokaen jeju, ‘Eja ii moma mun goman dakanonga ii saanon mojon.’ Neenaa ku-usun qaganon mende koloon nanjen. Wasin nonoti, iinon wasiwasi Toya hona kolooro ii mende moma koton mun laligoju. ²⁹ Iinon wasin nono iwaanonga kamaawetiwaajon ii saanon moma mujen.”

³⁰ Kaen jero ii men somongowombaajon mogito, kabananon mende kan kuurotiwaaajon ama monnon selianon mende mero. ³¹ Kaen mogito, ejemba tuun somata yonoononga mamaganon moma laarin mun kokaen jegi, “Kraistnon kawaati, iinon mono eja koi uugun angoletto men laligowaa me nomaen? Kaen tanijaan koloaja.” Kianj.

Jiisas men somongowutiwaajon nagu galen wasin onongi kagi.

³² Ejemba tuun yononon Jiisaswaaajon kaen niinonginon jen jenonkooli anjiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon mogi. Ii moma jigo gawon galen yonowo nama kiropo galen (sikiriti) tosaana wasin onongi men somongowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisasnon kokaen jero, “Niinon onowo kaban torodaamon toroqen laligomanja. Ii laligonon onomesan wasin nono kamaawetiwaanon eleema umana. ³⁴ Ube iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombuya. Niinon goman laligomanati, onon iikanon kawombaajon amamaawuya.”

³⁵ Kaen jero Juuda jotamemeya yononon batugianon kokaen amigi, “‘Nono mokolon mubombaajon amamaawona,’ jeja. Iikawaajon mono dakanon umambaajon jeja? Juuda ejemba tosianon deema kantri tosianon kema Griik yonoo batugianon laligojuti, mono iyonoonon kema Griik ejemba kuma onomambaajon moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, ‘Iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombu,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Niinon goman laligomanati, onon iikanon kawombaajon amamaawuya.’ Qaa woi yoroo kanagara nomaen?”

Laaligo kotigaa apuyanon mono jaaya toon koubaa.

³⁷ *Kaen amigito, kendon aisogiti, iikawaa ween konoga somata kanon kan kuuro Jiisasnon nama kotakotagadeen qama kokaen jero, “Monnon apuwaajon moji, iinon mono noonon kan newa. ³⁸ *Buna Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Monnon nii moma laarin nonji, iwaa uutanonga laaligo kotigaa apuyanon mono toon sasagon koumakebaa.’ ” ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajon sare ama kokaen jero, “Daen ononon nii moma laarin nonjuti, ononon mono Unja Toroya buna qen aon laligowuya.”

* 7:37: Lew 23.36 * 7:38: Eze 47.1; Zek 14.8

Anutunon Jisas namonon laligorotiwa so Siwewaa asamararanga mende muro laligoro. Iikawaajon Unu Toroya mende wasiro kamaan uugianon kemero een laligogi. Kian.

Ejemba batugianon deendeen kolooro laligogi.

⁴⁰ Jisasnon kaen jero ejemba tuun somata yonoononga tosanon qaa ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanon mono onaga gejatootoo eja asugiwaati-waajon jegiti, mono ii kolooja.”

⁴¹ Tosianon jegi, “Iinon Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Kaen jegito, tosanon qewagon jegi, “Kraistnon mono nomaen Galili prowinsnonga kanaga? Ii mende sokonja. ⁴² *Buna Terenon kokaen jeja, ‘Kin Deiwidnon Judia prowinswaa taon melaa Betlehem kanon laligoroti, Kraistnon iikanon koloon Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga mon koloojaa.’” ⁴³ Kaen kaen lan jegi ejemba tuun yononon Jisaswaajon ama juma deengi. ⁴⁴ Yonoononga tosanon men somongowombaajon mogito, monnon selianon mende mero. Kian.

Juuda galen yononon Jisas mende moma laarin mug.

⁴⁵ Jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon eleema jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yonoonon kagi kokaen jen onongi, “Ono naambaajon ii mende men kaju?”

⁴⁶ Jen onongi kokaen meleengi, “Eja iikanon qaa jenkeji, monnon kaban monnon qaa tania kaana mende jero.”

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon qisin jen onongi, “Ono kaanideen enkalolon men onono laligoju me? ⁴⁸ Galenkonon eja nonoononga monnon mono ii mende moma laarin muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) nonoononga monnon mon uuta iwaanon baagen meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunlelemb Mooseswaa Kana qaa mende moma koton Jisaswaa qaa moma gadokopa qaa lan jenkejuti, iyonoonon qaa sena ii mesaowona! Anutunon mono ii qasuaan onono tiwilaawuya.”

⁵⁰ *Kaen jen onongi eja qata Nikodeemus wala Jisaswaanon karo gambanmaban qaa muroti, iinon kaanagadeen iyonoononga mon koloon batugianon rama kokaen injoro, ⁵¹ “Eja monnon singisongo anoti, ii mende qisinin jero momago kilen gosinin sokonja me qaago? Mende gosin qaaya een lan jen tegowonati een, mono anono Kana qaanana qewona me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mug, “Gii kaanagadeen Jisas kaana meleema Galili qanda ejaga koloojan me? Galili prowinsnonga gejatootoo eja mon mende koloowaati, ii mojon. Kaya ii geenngo Buna Tere weengon kania mongama moma kotowa.” ⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianon kenji. Kian.

8

Emba monnon serowilin ano mokoloogi.

¹ Mirigianon kenjito, Jisasnon kema Oil gere baananon uro. ² Uma en goman ano umugawodeen mombo eleema jiwowon jigonon uro ejemba tuun kuuya kan liligon mug kamaan rama kuma onono.

³ Kuma onono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon emba mon wama iwaanon kagi. Emba iinon serowilin mero iikawaajon men somongogiti, ii wama tuun jaagianon ang.

* **7:42:** 2 Sml 7.12; Mai 5.2 * **7:50:** Jon 3.1-2

⁴ Jaagianon ama Jiisaswaajon jegi, “Boi, emba koi kanon olonkalu ama mero mono iikanondeen mokoloon men kajon. ⁵* Mooseswaa Kana qaanon emba kaanja ii jamonon gilin qenin komuwaatiwaajon jen koton nononota eja. Kaen ejato, giinon iwaajon nomaen jewaga?”

⁶ Kaen jen iikanon mondon Jiisas qaawaa timbinon horonin amamaaro kania mokoloon qaa jakeyanon ama qewombaajon jegi. Kaen jegi usugon kamaan borianon tere mon namonon ooro.

⁷ Ooroto, toroqen kaparan koma qisin mugi hak otaama waama dindina nama kokaen injoro mogi, “Onoononga monon singisongo mon mende ama laligoji, iinon mono saanon jamo mutuya men gilin qewaa.” ⁸ Kaen injoro mogi mombo usugon kamaan tere mombo namonon ooro.

⁹ Jiisasnon qaa jeroti, iikanon onoma somongoro iyangia singisongogia gamuyawo angiti, ii Anutunon qendeema iyangiaa uugianon nanon jero isinongia qaono. Iikanon qaono qaa bok nanngi wangianon wala onomesan keno iwaa qerewenanon gematanon keno tosaan motomotoon yononon kokomomola men kuuya kendaborogi. Konoganon keno Jiisasnon penjon kuun raro embanon yanodeen iwo nano. ¹⁰ Jiisasnon otaama waama dindina nama emba ii iima kokaen ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanon ama gombombaajon jejuti, iyononon mono daengen gii geenga nii neena kenju? Yonoononga monon nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jen tegoja me?”

¹¹ Ijoro moma meleeno, “Oo Pon, monon mende jen tegon nonja.” Kaen meleeno ijoro, “Niinon kaanagadeen gii mende jen tegon gonjen. Gii mono keteda koi kanain singisongo mombo mende ama laligowa.” Kian.

Goman so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹² *Jiisasnon qaa mombo toroqen kokaen injoro mogi, “Niinon ejemba goman goman rama kenjuti, onoo asasagagia koloojen. Monon nii notaan kawaati, iinon mono pangamanon umbuqumbulan mende kuun laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa utanon laligowaa.”

¹³ *Kaen injoro Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon kokaen ijogi, “Geengodeen kaniaga nanon jen asarinkejan, iikaanja ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaen ijogi kokaen injoro, “Niinon daakaya kamaan kaweti ano dakanon kema umanati, ii modaborojen. Kawaaajon neeno kania nanon jen asarinkejen, qaa ii mono saanon sokonja. Ii sokonjato, onoo noo kania ii ononon mende moma kotoju. ¹⁵ Ononon ejemba selegia iikayadeen iima iikaanja kanon bakasasan gosin onoma qaagia tondu jen tegonkejuto, niinon ejemba mombaa qaaya mende jen tegonkejen.

¹⁶ “Nii neenodeen mende laligojento, Ama wasin nono kaweti, iinon mono niwo nano laligojo. Iikawaajon mombaa qaaya jen tegowenagati een, ii mono dindinagadeen gosin soyanon jen tegowenaga. ¹⁷ *Woinon qaa mon uumotoon ama nanon jeri kotiinkeja. Qaa ii onoo Kana qaanon kaanagadeen oogita eja.

¹⁸ “Niinon neenaa kania nanon jenkejen ano Ama wasin nonoti, iinon kaanagadeen noo kania nanon jenkeja. Kawaaajon woi koloojo iikanon saanon kotiin sokondaboroja.”

¹⁹ Jiisasnon kaen jero moma kokaen qisin mugi, “Goo Manga ii dakanon laligoja?” Qisin mugi meleeno, “Onoo nii ano Manga noroo kania nara mende

* **8:5:** Lew 20.10; Dut 22.22-24 * **8:12:** Mat 5.14; Jon 9.5 * **8:13:** Jon 5.31 * **8:17:** Dut 19.15

moma laligoju. Ono noo kaniaana moma kotowuyagati een, mono noo Manja kaanagadeen moma mubuyaga.”

²⁰ Jiisasnon jiwowon jigowaa nandun dun kosianon nama ejemba kuma onoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambananon mende kan kuurotiwaajon ama mononon ii mende men somongoro. Kian.

“Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

²¹ Jiisasnon qaa mon kokaen toroqen injoro, “Niinon onomesaon kema laligowe onon nii mongama noma laligowuya ano singisongo anjiti, iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwu. Iikawaajon dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

²² Juuda jotamemeya yononon ii moma jegi, “Kokaen jeja, ‘Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.’ Qaa ii nomaen? Aro aomambaajon jeja me?”

²³ Kaen jegi injoro, “Ono namo kokawaa toya koloon laligojuto, niinon goman balon eukawaa bunaga koloojen. Ononon balonon koloon namo kokawaa bunaga koloon laligojuto, niinon waladeen namo koi kanon mende koloowe. ²⁴ Mende koloon laaligowaa kania kamban so laligon koubeti, niinon mono ii koloojen. Noojon kaen mende moma laarijuti een, mono singisongo anjiti, ii mende mesaon iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya. Kania iikawaajon ama kokaen injowe moju, ‘Ono singisongo anjiti, mono iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya’. Qaa ii onanon.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen qisin mugi, “Gii mono moroga koloojan?” Qisin mugi meleenon, “Kaniaana inisaambe modaborojuti, niinon mono ii koloojen. ²⁶ Niinon onoojon qaa mamaga saanon toroqen jebenaga ano singisongo mamaga anjiti, iikawaa qaaya saanon jen tegowenagato, wasin nonoti, iinon mono noo wasiwasi Tona hona kolooja. Iinon qaa jero iwaanonga moma kouma laligojen, niinon mono qaa ii asuganon jewe gomanja gomanja yononon momakebuya.”

²⁷ Kaen meleenoto, Amawaajon qaa toroqen jeroti, iyononon ii mende moma asarigi. ²⁸ Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Niinon laaligowaa kania kamban so laligon koubeti, mono ii koloojen. Iikawaa kania ii kanagen saanon moma asariwuya. Niinon iwoi mon neenaa esunanon me neenaa uunaajon mende amakejento, Amananon qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejen. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagen moma asariwuya. Ono Siwe gomambaa Eja Hona kosigogi eu uma komuwaati, kamban iikanon ii saanon moma asariwuya.

²⁹ Wasin nonoti, iinon mono niwo nano laligojo. Nanamemen moro sokoma munkeji, niinon mono suulan ii amakejen. Kawaajon iinon mende nomesaoro neenodeen mende laligojen.”

³⁰ Qaa kaen jerotiwaajon ama ejemba mamaganon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi. Kian.

Aabrahambaa gbiliuruta qolonmolongoya ano Jiisas.

³¹ Jiisasnon Juuda ejemba tosanon moma laarin mugiti, iyonoojon qaa kokaen injoro, “Noo Bunaga qaananon uugianon kemero kanon qokotaan silia qen nanjuti een, mono onanon noo gowokouruna kolooju. ³² Kaen laligon qaa honaga kania moma kotogi Bunaga qaa honanon onon bologagiaa kasanonga isama onono solana (frie) koloon laligowuya.”

³³ *Kaen jero moma meleema kokaen jegi, “Nono Aabrahambaa gbiliuruta laligon kanageso walaga koloojon. Kawaajonja eja monjon kasa gbado men nonono laligojoniwaajon jejanj, ii qaago. Nono mono kambañ monjon kamaanqegeta kaanja mende koloon laligonij. Ano gii nomaembaajon ama kokaen jejan, ‘Kasanonga isama onono solanja koloon laligowuya’? Qaa ii mende sokonja.”

³⁴ Kaen jegi kokaen meleema onono, “Niinon qaa honja toon mon kokaen injjowe mobu: Singisonjo anjuti, kuuya iyonononj singisonjowaa welenqege omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanon kokosiinj onomakeja. ³⁵ Kokosiinj onomakejato, welenqeqenonj toyaa miri uutanonj kambañ so mende laligon ubaa. Iyanjaa Merianonj saanonj mirianonj kambañ tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ “Merianonj bologaa kasanonga isama onono solananiwuti eenj, onononj mono onanonj kasa gbadoya qaa solanja (frij) koloon laligowuya. ³⁷ Ono Aabrahambaa gbiliuruta laligojuti, mojento, bologanonj uugia gojonjiwaajonj noo Buña qaananonj qososoniinj onoma kondondonjonj kamaankeja. Kania kawaajonj mono kaparanj koma nii nuwombaaajonj moju. ³⁸ Niinonj Amanaa kooronanonj laligonj iwoi iima laligonj koubeti, iikawaa qaayaga jenkejenj. Onononj kaanagadeen mangianonj qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisanonj kaen meleema onono kokaen jegi moro, “Aabrahamnonj mono ananaa asa-ambonana kolooja.” Kaen jegi moma jero, “Ono Aabrahambaa gbiliuruta koloowuyagati eenj, mono iwaanonj nanamemenj otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaen kolooja: Niinonj Anutuwaajetanonga qaa moma iikawaa so qaa onabonja ii jewe momakeju. Kambañ kokaamba onj kaparanj koma eja nii nuwombaaajonj mojuto, Aabrahamnonj kaanja mende ano. ⁴¹ Onoangiaa manjurugiaa nanamemenjgia iikayadeen otaan laligoju.” Kaen jero ijogi, “Serowilinj kananonj koloon manjana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manjanawo laligojonj. Anutu iyanja motoonjononj mono manj koma nononja.” Kianj.

“Ono Kilenjaa Toyaa buña kolooju,” jero.

⁴² Jiisanonj kokaen injjoro, “Anutunonj anjo manj koma ononagati eenj, niinonj iwaanonga kamaanj koloowetiwaajonj mono saanonj nii uu jopagon nombuyaga. Neenaa esunjonj nemunj kono mende kolooweto, Anutunonj wasinj nono kamaanj laligojenj. ⁴³ Qaa jenkejenj, ii naambaajonj moma asariwombaaajonj bimoonkeju? Noo qaananonj uugia undeenjiwaajonj ii moma kotowombaaajonj mojogia tiiro zizi togonkeju. Kawaajonja ii moma asariwombaaajonj amamaankeju?

⁴⁴ “Mono mangia Bologa Toyaa buña kolooju. Siingia kombombananonj mono mangiaa siinja bologa otaawutiwaajonj eja. Iinonj kanakanaiyanonga ejemba unugi koomu ejaga koloon kouma laligoja. Qaa honanonj uutanonj mende nanjiwaajonj ama qaa honja uugunj siliqalu nanja. Qolomolonj jeje ejaga koloon qolomolonj jejewaa wanj koloojiwaajonj qolomolonj jenkeji, ii mono anjaa uutaajonj jenkeja.

⁴⁵ “Iinonj qolomolonj jenkejato, niinonj qaa honja jenkejenj, onj iikawaajonj nii mende moma laarinj nomakeju. ⁴⁶ Ono kuuyanonj noo kaniana kokaen qendeembombaa amamaankeju: Iinonj singisonjo ano qaayawo laligoja. Kaniana iikaya monjanjuto, niinonj qaa honja jenkejenj, ii mono naambaajonj mende moma laarinj nonju?

* **8:33:** Mat 3.9; Luuk 3.8

⁴⁷ “Moŋnoŋ Anutuwaa buŋa kolooji, iinoŋ mono Anutuwaanonŋ qaa geja ama momakeja. Ono Anutuwaa buŋa mende koloojutiwaajonŋ ama qaa ii mende moma asariŋkeju.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ iyaŋaajonŋ nomaenŋ jokolooro?

⁴⁸ Jiisasnoŋ Juuda ejemba yoŋoo kanagia inisaano kitia meleema kokaenŋ ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloona omenonŋ uuganonŋ kemero laligojanŋ. Kaenŋ jeniŋ sokonja me qolonŋgojonŋ, ii saanonŋ geenŋgo jena mobonŋ.”

⁴⁹ Kaenŋ ijogi kokaenŋ meleeno, “Omenonŋ uunanonŋ mende kemero laligojenŋ. Nii Amanagadeenŋ goda qeŋ muŋ laligowe onononŋ kilenŋ nii gamu qeŋ nomakeju. ⁵⁰ Kaenŋ amakejuto, neeno qabuŋanawo koloomambaajonŋ janjariŋ mende riinŋkejenŋ. Motoonŋgononŋ kaenŋ koloomambaajonŋ manjaya qeŋ laligoja. Eja iinoŋ motoonŋgo gosinŋ noma ‘sokonjanŋ,’ jenŋ jenŋ tegonŋ nomakeja. ⁵¹ Niinoŋ qaa honŋa toonŋ moŋ kokaenŋ injiowe mobu: Moŋnoŋ noo Buŋa qaana teŋ koma otaanŋkeji, iinoŋ mono kambanŋ moŋnoŋ koomu kotigaa buŋa mende koloowaa.”

⁵² Kaenŋ meleeno Juuda jotamemeya yoŋononŋ Jiisas kokaenŋ jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yoŋononŋ komugi ano giinoŋ kilenŋ kokaenŋ jena sisau kolooja, ‘Moŋnoŋ noo Buŋa qaana teŋ koma otaanŋkeji, iinoŋ kambanŋ moŋnoŋ koomu kotigaa buŋa mende koloowaa.’ Kaenŋ jeniwaajonŋ gii ome moŋnoŋ uuganonŋ kemero laligojanŋ. Ii keteda koi saanonŋ moma asarijonŋ. ⁵³ Nonoo beŋnana Aabraham komuroti, giinoŋ mono ii uugunŋ iwaa somataya koloojanŋ me? Gejatootoo yoŋononŋ kaanagadeenŋ komugi. Gii geenŋgaajonŋ mona uro ‘Somata moroga koloojenŋ?’ jenŋ mojanŋ?”

⁵⁴ Kaenŋ jegi moma kokaenŋ meleeno, “Neenaajonŋ mobe uro Anutuwaa akadamuya ii neeno buŋa qeŋ aowenagati eeŋ, qabuŋana ii mono kikiisi kaanŋa koloonaga. Amananonŋ iyaŋaa akadamuya nonotiwaajonŋ ama qabuŋanawo koloonŋ laligojenŋ. Onononŋ iwaajonŋ ‘Nonoo beŋnana Anutu kolooja,’ jeju. ⁵⁵ Onononŋ kania ii saanonŋ mende moma kotonŋkejuto, niinoŋ ii saanonŋ moma mujenŋ. ‘Ii mende moma mujenŋ,’ jenenagati eeŋ, mono onŋ kaanŋa tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaanŋa mende koloojento, ii saanonŋ moma mujenŋ ano iwaa qaaya teŋ komakejenŋ. ⁵⁶ Onoo beŋgia Aabrahamnoŋ nii namononŋ kamaanŋ laligomanŋatiwaajonŋ mamboma kambanŋ ii iimambaajonŋ uu korisoro moma laligoro. Kambanŋ kokaamba Siwenonŋ laligonŋ kotiiri niinoŋ asugiwe noo kambana ii iima kawaajonŋ aisooro.”

⁵⁷ Kaenŋ meleeno Juuda jotamemeya yoŋononŋ kokaenŋ jegi moro, “Gbaniga 50 mende uugunŋ iikawaa baatanonŋ laligojanŋ ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injiŋoro, “Niinoŋ qaa honŋa toonŋ moŋ kokaenŋ injiowe mobu: Aabrahamnoŋ mende kolooro niinoŋ mono kambanŋ kanonŋ laligowe.”

⁵⁹ Kaenŋ jero moma jamononŋ gilinŋ qewombaajonŋ jamo amboranŋgonŋ megito, Jiisasnoŋ asanŋonŋ jiwowonŋ jigowaa toonŋa mesaonŋ olonŋ koma keno. Kianŋ.

9

Jiisasnoŋ eja jaagoo moŋ menŋ qeanŋgoro.

¹ Jiisasnoŋ toroqenŋ kana kema eja moŋ nemunŋaa goronŋ uutanonŋga jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanonŋ qisiŋ muŋ jegi, “Somatanana, iinoŋ mono morowaa siŋgisonŋgo-waajonŋ ama jaagoo kaanŋa kolooro? Iyaŋaa siŋgisonŋgowaajonŋa me nemunŋmanŋa yoroo siŋgisonŋgowaajonŋa?”

³ Jegi kokaen meleeno, “Ano singisongo monj mende ano nemunmananjon singisongo mende anito, Anutuwaa ku-usunanon iwaa laaligoyanon asuganon asugiwaatiwaajon kaanja kolooro. ⁴ Ween asarin ejiwaa so mono wasin nonoti, iwaanon gawon pondan menj laligowonja. Gomanj tiiwaati, iikanon kuuya gawon mewombaaajon amamaawonja. ⁵ *Niinon namonon laligomanjatiwaa so gomanja gomanja onoo asasagagia koloon asarin laligomanja.”

⁶ Kaen jen balonon sulaaro kemero gbakon meleema eja jaagoowaa jaayanon timimearo. ⁷ Timimean kokaen jen kotooro, “Gii mono Siloam apu angonon kema jaaga songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanon Wasiwasi eja.) Kaen jen kotooro kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianon karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianon laligogiti ano tosianon wala nene iwoiwaa-jon welema onoma laligoro iigiti, iyononon ii iima jegi, “Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinon me?”

⁹ Tosianon jegi, “Eja inaa ii.” Tosianon jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinon qaago.” Kaandeen kaan jegi anj jero, “Niinon mono iiga koloojen.”

¹⁰ Kaen jero kokaen qisigi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaen meleema injoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinon sulaaro balon gurujuyanon kemero meleema jaananon timimean jen koton kokaen jero, ‘Gii mono Siloam apu angonon kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanon kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaen meleema onono kokaen qisigi, “Eja ii dakanon laligoja?” Qisin mugi “Mende mojen,” jero. Kian.

Farisii yononon jaaya toorotiwaajon qiqisi angi.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinon “Mende mojen,” jero ejembanon ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoonon kenji. ¹⁴ Jiisasnon sulaayanon balon gurujuyawonon meleema jaayanon timimean metooroti, ii mono Sabat kendon kambananon mero. ¹⁵ Kawaajon Farisii yononon kaanagadeen kokaen qisin mugi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?” Qisin mugi kokaen meleema onono, “Eja iikanon mono sulaayanon balon gurujuyawonon meleema jaananon timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonoononga tosianon jegi, “Eja iikanon Sabat kendon kotogoji, iikawaajon mono Anutuwaanon ejaga mende kolooja.” Tosianon jegi, “Kaan qaago! Eja doogoya mononon mono nomaen ama angoletokaanja memambaaajon kotiinaga?” Kaan kaan jen iyangia juma deengi.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanon mombo eleema kan jegi, “Jaaga metooroti, iwaajon mono nomaen jewaga?” Kaen jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

¹⁸ Kaen jero jaaya honaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yononon ii mende moma laarigi. Mende moma laarin uuwoi nama nemunmanja horon orongi kari. ¹⁹ Kari kokaen qisin orongi, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaen ama keteda koi jaaya uun iija?”

²⁰ Qisin orongi kokaen meeleni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanon mojo. ²¹ Ii mojoto, nomaen ama keteda koi jaaya tooro uun iiji, ii mende mojo. Moronon jaaya metooro uuji, noro

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

kaanagadeen mende mojo. Kokoga qaago, mono somariin gowia jorakaanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajon mono iyanajon qisigi kaniaya saanon jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yonoojon toroko moma kaen injjori. Yononon batugianon qaa kokaen somonjon uumotoongo ama nangi, “Monjon ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist kolooji,’ kaen jen asugiwaati een, ii mono qamakooli miri tuun somatanonga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajon ama kokaen injjori, “Kokoga qaago, ii ugejiawo. Kawaajon mono iyanja qisin mubu.”

²⁴ Kawaajon eja jaago laligoroti, ii mombo horogi karo kokaen jegi moro, “Eja ii singisongo ejaga kolooja, ii mojon. Iikawaajon mono Anutuwa qabunaya mepeseena akadamuyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaen meleeno, “Singisongo ejaga kolooja me qaago, niinon ii mende mojen. Motoongo kokaenja kaya mojen: Niinon jaago laligoweto, keteda koi kanon saanon uun iijen.”

²⁶ Kaen meleeno kokaen qisin mugi, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaen metooja?”

²⁷ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon mono meleema ononjento, ononon qaa jejenati, ii mende mojuya. Naambaajon ii onja kosiga mombo jewe mobombaajon kaparan konju? Ononon mono kaanagadeen iwaa gowokouruta koloowombaajon moju me qaago?”

²⁸ Kaen meleema onono mepaqepae ama uqege qaa tokoronkota kokaen jen mugi, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nononon Mooseswaa gowokourutaga laligojon. ²⁹ Anutunon Mooses Bunja qaa muroti mojon, eja iikanon mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojon.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injjoro, “Iinon dakaya kolooroti, onjo iikawaajon kaaniadeen tompiririn ama kiko qejutiwaajon moma walingojen. Onanon walingojento, kilen noo jaana metooro saanon uun iijen. ³¹ Ejemba doogoya yononon Anutu qama kooligi mende moma onomakeja, ii mojon. Ii mojon, monjon Anutu goda qen mun uusiin otaankeji, iwaanon qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Mon jaago kolooro monjon kan jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeen mende moma laligonin. Siwe balonon koloori, kamban iikanonja kanain kouma kete laligojoni, iikanon sundu kaanja mon mende monin. ³³ Anutuwaanonga mende kanagati een, iinon mono iwoi kaanja memambaajon amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mugi, “Nemunmanganon singisongowo laligori gii singisongo kuuya kawo koloon somariina ano giinon kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen mun konjonji seleengen kamaaro. Kian.

Uuwaa jaanon gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjonji seleengen kamaaroti, qaa iikanon Jiisaswaa gejianon kemero moma eja ii mokolon kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii moronon? Ii jena momago ii saanon moma laarin mumana.”

³⁷ Meleeno kokaen jen koton muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejeni, eja ii mono niinon koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Pon, nii moma laarin gonjen.” Kaen jen usugon qama koolin muro.

³⁹ Jiisanon jero, “Niinon ejemba gosin qaagia jen tegomambaajon ama kamaan namonon koloowe. Noojon ama tosonian jaago koloojuti, yonoo

jaagia tooro saanon uun iima kotowuya. Tosaana jaagia awaa laligojuti, yononon noojon ama bao jaagoo koloon laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosonian kosianon iikanon nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanideen jaagoo ejaga koloojon me? Nonoojona jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injoro, “Ono ‘Jaagoo koloojon,’ jewuyagati een, mono singisono mende en ononagato, kamba kokaamba ‘Saanon iima kotojon,’ kaen jenkejutiwaajon ama singisonogianon mono en alin en onombaa.” Kian.

10

Lama ano galengia awaa.

¹ Jiisanon galen meme qaa kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Tosianon lama toton uutanon keubombajaan nagonon qaagoto, sopa waleema kemejuti, yononon mono kikekakililin ano yongoro meme ejemba kolooju. ² Monon nagonon keuji, iinon lama yonoo galengia kolooja. ³ Iinon kouro nagu galenonon ii iima nagu horon muro kamaan qaro lama yononon qaa aroya saanon moma kotonkeju. Galengianon anaa lamauruta onooma qagia qama unuano totongia mesaon saanon selegen kemakeju.

⁴ “Anaanon lamauruta kuuya unuano totongia mesaon selegen kengi iinon jotamemegia koloon wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajon gematanon otaan kemakeju. ⁵ Iyangiaa galengia saanon otaankejuto, waba monon kan qaro ii mende toton otaawuya. Waba yonoo qaa arogi mende moma kotojutiwaajon mono jirinjin ama iwaajon keeta togon deembuya.”

⁶ Jiisanon qaa aasangoya ii injoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarin kiko qegi. Kian.

Jiisanon lama galen awaa kolooja.

⁷ Kiko qegi toroqen yonoojon kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Niinon lama totombaa naguya koloojen. ⁸ Noo gemananon tuun galen kuuya wala kagiti, iyononon kike ano yongoro meme ejembaga kolooji. Kaen koloogitiwaajon lama yononon ii mende moma koton onoma laligogi.

⁹ “Niinon motoongo lama totombaa naguya koloojen. Daen ononon Anutuwo kotiin laligowombajaan jen niwo qokotaan laligojuti, niinon mono hamo qen onombe letombuya. Kaen koloon lama toton uutanon uma kamaan selegen kema nene goman morianawo mokolonkebuya. ¹⁰ Yongoro meme yononon naambajaan kankeju? Yononon yongoro men nunun tiwilaan nonombombajaan kankeju. Iwoi morota ambombajaan qaago. Niinon iikaana mende koloojen. Niinon ono laaligo kombompana mokolon oyanboyan laligowutiwaajon kan laligojen.

¹¹ Niinon lama galen awaa koloojen. Lama galen awaanon mono lamauruta yonoojon ama laaligoya qeleema onombaa. ¹² Monon lama toya mende koloon tawaya mewutiwaajongadeen kan tondu galen koma onomakeji, ii kokaen: Kasu kawalianon karo iima lama onomesaon unjurama keno kasu kawalianon lama kisiyaen men injin unun mendeema onombaa. ¹³ Iinon selegenka kan sewan memewaajongadeen ‘Lama galen koma onomana,’ ii jetanon jen lama onoojon majakaka mende moma telambelan qaganon tondu laligon unjurama kembaa.

14-15 **“Niinonj lama galen awaa koloojen. Amananonj nii moma nono niinonj Amana moma munj laligojen. Iikawaa so niinonj neenaa lamauruna moma onombe yonononj nii moma nomakeju. Niinonj laaligona lamauruna onoojonj ama qeleema mesaomanja. 16 Noononj lama tuunj tosia ii kaanagadeen koloonj laligowuya. Yonononj lama totonj kokawaa toya mende laligojuto, kilenj noo qaa arona momakebuya. Niinonj ii kaanagadeen unjuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagenj tuunja tuunja yonononj kululuunj tuunj somata motoonngo koloogi galenj motoongononj galenj koma onono laligowuya.*

17 Amanonj kokaembaajonja ama nii uutanonj jopagonj nomakeja: Niinonj laaligona mesaonj mombo gbilinj laligonj umanja. Ii Amawaa jaanonj sokonja. 18 Laaligona mononj mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomanja. Amananonj jenj kotonj nono neeno laaligona qeleema mesaomanja ano iikawaa gematanonj mombo gbilinj laligonj umanja. Ku-usunj kaanja ii noononj eja.”

19 Jiisasnonj qaa ii jerotiwaajonj ama Juuda jotamemeya yonoo batugianonj niinonjiinonj mombo kolooro. 20 Yonoononnga mamaganonj kokaenj jegi, “Omenonj uutanonj kemerota laligonj kaamaa anja. Mono naambaajonj qaaya mobonaga? Mono mesaowonja.”

21 Tosianonj jegi, “Qaa kaanja ii kokojinjinj ejawaa qaa kaanja qaago. Omenonj mono jaagoo ejemba yonoo jaagia nomaenj metoonaga?” Kaen amigi.

Juuda jotamemeya yonononj Jiisas gema qegi.

22 Wala eenanonj jiwowonj jigoo koma konjoratinj naguya horogi. Ii gbani so romonjonj kendombaa aisoowombaajonj* Jerusalem ajoroogi. Kambanj iikanonj kanj kuuro konjuru kambanj sanjonjaa uutanonj laligogi.

23 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kinj Solomombaa somben saraawo qagiti, kanonj kema liligoro. 24 Kema liligoro Juuda jotamemeya yonononj kanj liligonj munj kokaenj qisinj mugij, “Kaniaga kolatina mono kambanj dawij toroqenj mambombom-baajonj mojanj? Gii Hamoqeqe Toya koloojanj me qaago, ii mono asuganonj jena mobonj.”

25 Kaen jenj qisinj mugij Jiisasnonj kokaenj meleema onono, “Nii jewe mogito, onoo noo qaana ii mende moma laariju. Niinonj Amanaa qatanonj angoletoj amakejenj, iikanonj mono kaniana injisaama nanjonj qendeema onomakeja. 26 Ii nanjonj qendeema onomakejato, onoo noo lama tuunj uutanonj mende laligojutiwaajonj ama qaana mende moma laarinkeju.

27 “Niinonj lamauruna moma onombe yonononj kaanagadeen noo qaa arona moma nii notaankeju. 28 Niinonj laaligo kombombanja onombe letoma kambanj mononj mende totonj tiwilaawuya. Mononj monj ii noo boronanonja mende horonj kondeema onombaa. 29 Noo Amananonj ii noo boronanonj onoonoti, iinonj kuuya unjuugunj uuta kolooja. Kawaaajonj kuuyanonj ii noo Amanaa borianonja horonj kondeema onombombaaajonj amamaawuya. 30 Nii ano Ama norononj mono motoonngo koloonj laligojo.”

31 Jiisasnonj kaen jero Juuda jotamemeya yonononj mombo namononja jamo amboranjonj iikanonj gilinj qewombaajonj angij. 32 Kaen angitoo, kokaen jenj onono, “Amanonj nemunj koma nono angoletoj somata mamaga ama mewe iigiti, iyonoononja mono naa mombaajonja romonjonj nii jamononj gilinj nuwombaajonj moju?”

* **10:14-15:** Mat 11.27; Luuk 10.22 * **10:22:** Kendonj qata Hanuka ii Disemba 25 kanainj weenj 8 kawaa so rama aisoogi. Miri kuuyanonj kiwa ootirigi asariro gere senja kululuunj rii gama korisoro angij.

³³ *Jen onono Juuda yononon meleema jegi, “Nononon angoletto somata anatiwaajon ama mende jamonon gilin guwombaajon anjonto, Anutu mepaqepae ama mujanjiwaa irona ama gombona. Gii balon ejaga ano selega een menj uma Anutu kaana koloomambaajon jejan.”

³⁴ *Kaen jegi Jiisasnon meleema onono, “Buja Terenon Kana qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutu niinon jewe: Ono mono noo bensakonuruna kolooju.’ ³⁵ Buja Terewaa qaa ii mono mende jangon qaombaato, powowon ewaa. Kawaajon Anutunon qaaya ano kan ejemba bunagiaga kolooroti, Anutunon yonoo qagia ‘bensakonuruna’ kaen qama onono. ³⁶ Ejemba omaya kaen qama ononoto, Amanon eja menj sorain wasiro namonon kamaaroti, ononon mono nomaen ama iwaajon kokaen jeju, ‘Gii Anutu mepaqepae ama muj laligojan.’ Niinon ‘Anutuwaaw meria koloojen,’ qaa kaen jewe ononon mono naambaajon ii mogi mende sokonja? Ono Anutuwaanon Buja qaa ii qeju me?”

³⁷ “Gawon menkejeni, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakeji een, mono mende moma laarin nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojeni een, kiania kaan iima mono moma laarin nombu. Ii qaanaajon ama mende moma laariwuyagati een, mono angoletonaajon ama kilen moma laarin nombuya. Amanon niwo qokotaan nanja ano niinon Amawo qokotaan nanjeni, ono iikawaa kania moma sorogon asariwuti-waajon koi jejen.”

³⁹ Jiisasnon kaen jero mombo menj somongowombaajon mogito, boro baagianonga qosoma kamaan keno.

⁴⁰ *Onomesaon Jordan apu gowoya koton mombo leegen kema Jonon wala oomulu menj onoma laligoroti, kanon keuma kamban tosaana toroqen iikanon laligoro. ⁴¹ Iikanon laligoro ejemba mamaganon iwaanon kouma iima kokaen jegi, “Jonon angoletto motoonggo mon mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajon jeroti, ii mono qaa hona jen laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonoononga mamaganon uugia meleema moma laarin mugi. Kian.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnon komuro.

¹ *Betani taonona eja mon qata Lazarus iikanon ji kiro ero. Maria ano Marta daremun yoronon Betani taon iikanon laligori. ² *Maria iikanon Pon apu koowayawonon morin waj juyanon kania keren mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanaga. ³ Lazarusnon ji kiro ero naanwoitanon buju qaa kokaen ani Jiisaswaanon keno, “Pon moba, wombo alaganon mono ji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnon ii moma kokaen jero, “Ji iikanon eja alana komuwaatiwaajon ama mende koloon muro eja. Iikawaajon qaagoto, Anutuwaaw Merianon ii menj qeangoro ejembanon kania ii iima koton Anutu mepeseegi qabunayanon asarin seiro Siwewaa akadamuyawo koloowaa. Ji ii iikawaajon ama koloon muro.”

⁵ Jiisasnon Marta, iwaa koga ano naangara Lazarus yonoojon uuta ero laligoro. ⁶ Kaen laligoroto, kilen jiaa bujuya moma goman laligoroti, iikanondeen ween woi toroqen laligoro. ⁷ Ii laligoro kamban ii tegoro gowokouruta yonoojon kokaen injoro, “Anana mono Judia prowinsnon eleema kembona.”

* **10:33:** Lew 24.16 * **10:34:** Ond 82.6 * **10:40:** Jon 1.28 * **11:1:** Luuk 10.38-39 * **11:2:** Jon 12.3

⁸ Kaen jero meleengi, “Somatanana, Juuda yononon indigen kaparan koma jamonon gilin guwombaaon angi. Kawaajon mombo Judia eleema kemambaaon jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaen meleengi Jiisasnon qaa kokaen jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, mononon kawaa asasaganon kana kambaati, ii mono iwoi mononon qen mizimizi mende menj mubaa. Balombaa asasaganon asarinj muro saanon iima kembaa. ¹⁰ Saanon kambaato, mononon kiwaya mende enj muro gomantiinanon kematou-kantou kambaati, iinon mono kema qen mizimizi mewaa.” ¹¹ Qaa ii jengo kokaen injjoro, “Alanana Lazarusnon gaon ejato, niinon kema gaononga mindiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaen jegi moro, “Pon, onanon gaon eji eenj, mono saanon enj qeangowaa.”

¹³ Jiisasnon Lazarus komurotiwaa qaa saanja jeroto, gowoko yononon ‘Gaonga eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimgon qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaaon Jiisasnon asuganon jokolon jero, “Lazarusnon komurota eja. ¹⁵ Niinon iwo mende laligowe komurotiwaaon niinon kema menj gbiliwe waaro iigi momalaaringianon kotiiwaa. Kaen kolooro onoojon aison oyanboyanawo moma jejen. Mono waagi iwaanon kembonja.”

¹⁶ Kaen jokolooro Tomas qata mon Sunesune qagiti, iinon gowoko alauruta yonoojon kokaen injjoro, “Anana saanon motoon iikanon kembonja. Kemago iwo komuwonja.” Kianj.

Laaligo Toyanon naanwoita uugara menj saoliro.

¹⁷ Lazarusnon komunj weenj 4 mono qasirinon ero tegoro Jiisasnon kouro bujuya kaen jegi moro. ¹⁸ Betani taon ii Jerusalem siti mesaon 3 kilomiita kekenaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajon Juuda ejemba mamaganon Marta Maria naangara komurotiwaaon ‘Songon iriibonja,’ jen kanj ragi.

²⁰ Ragi Martanon “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaon kananon kema mokolooroto, Marianon mirinon raro. ²¹ Kananon mokolon kokaen ijoro, “Pon, gii kokanon laligonagati eenj, naanjanon mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinon kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwaajon iwoi mombaajon qama kooliwaati eenj, ii kuuya saanon moma gono mokoloowaga, iikaan mojen.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnon ijoro, “Goo naanganon mono gbilin waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanon jero, “Balombaa kamban tetegoyanon koomuya yononon waabuti, iinon mono kamban somata iikanon gbilin waabaati, ii moma yagojen.”

²⁵ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Koomunonga waawaataa Toya ii niinon koloojen. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojen. Iikawaajon mononon nii moma laarin nonji, iinon komuwaato, kilen toroqen laligon kotiin laligowaa. ²⁶ Mononon monj namonon laligon moma laarin nombaati eenj, iinon mono kamban mononon koomu kom-bombanja mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijan me qaago?”

²⁷ Martanon qaa ii moma jero, “Oo Pon, ii moma laarijen. Giinon Anutuwa Meria koloojan. Hamoqeqe Toya Kraist namonon asugiwaatiwaa jegiti, giinon mono ii koloojan. Kaen moma laarijen.” Kianj.

Jiisasnon saaro jaunjanon kamaaro.

²⁸ Martanon qaa kaen jen mirianon eleema kema koga Mariawaajon olon jero goraayanon karo ijoro, “Boinon kanj kananon nama goojon endu kema iibagiwaajon jeja.”

²⁹ Kaen jero Marianon qaa ii moma iikanondeen ii mesaon Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnon miri sombenon mende kouro endu Martanon kana somatanon mokoloon iiroti, iikanondeen nano. ³¹ Juuda ejemba yononon Mariawo miri uutanon uuta men saoliwombaajon ragi Marianon uulanawo waama seleenjen kamaan keno iima kokaen romonjon jegi, "Iinon mono qasirinoj kema saabaa." Kaen jen iwaa gematanon otaan kenji.

³² Marianon kema Jiisas nanotinoj keuma iima karianon usugon kamaan kokaen ijoro, "Oo Pon, giinon koi laligonagati een, naanjanon mono mende komunaga."

³³ Kaen jen silama qama saaro Juuda ejemba iwo kan nanjon motoon saagiti, Jiisasnon ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jenenawo ororo. ³⁴ Jenenawo ororo qisin onono, "Ii dakanon angi eja?" Qisin onono jegi moro, "Pon, kokaen kan iiba!"

³⁵ Kaen jegi Jiisasnon saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yononon iima jegi, "Yei! Mono aliaajon siin mamaga en muro laligonkeja"

³⁷ Kaen jegito, tosanon qaa ii qen kokaen jegi, "Jaagoo ejemba jaagia metoon laligoroti een, mono saanon Lazarus jero mende komunaga me?" Kian.

Jiisasnon Lazarus men gbiliro koomunonga waaro.

³⁸ Kaen tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirinoj keno. Qasirinoj kema iwoi kokaen iiro: Jamo oota uroroon qamoya iikawaa uutanon ama naguya jamo somatanon koma kojangigi raro. ³⁹ Ii iima kokaen jero, "Mono jamo qizizingogi kamba." Kaen jero eja komurotiwaa naanja Marta iinon kokaen ijoro, "Oo Ponna, ween 4 ejiwaajon mono moronawo kolooja."

⁴⁰ Jiisasnon ii moma Martawaajon kokaen jero, "Gii moma laarin nonagati een, Anutuwa ku-usunonon akadamuyawo asugiro inaga. Wala qaa kaen gijowe me qaago?"

⁴¹ Kaen jero jamo qizizingogi keno Jiisasnon eu uuro uro kokaen jero, "Ama, gii qamakoolina mojanjwaajon ama 'Keraqeeango awaa!' jen gonjen.

⁴² Gii kaman so qamakoolina momakejani, mojento, giinon wasin nona namonon kamaaweti, ejemba tuun somata liligon noma koi nanjuti, iyononon ii moma moma laariwutiwaajon ama qaa koi jejen."

⁴³ Kaen jen aroya men waama kotakota qama kokaen jero, "Lazarus, gii mono waama kawa!" ⁴⁴ Kaen qaro eja koomuya iinon gbilin waama kaaro. Kana boria opo jakaņa taanjon esuun jaasewanja sibenon pipiin somonjogi ero. Erola waama opo dundunawo karo. Kaen karo Jiisasnon jero, "Mono dundun isangi saanon kamba." Kian.

Juuda galen yononon Jiisas komuwaatiwaa anjonan angi.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanon kouma Jiisasnon iwoi ano iigiti, iyonoononga mamaganon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi.

⁴⁶ Moma laarin mugito, tosanon Farisii (Kana qaawaa kaparan-konjon) yononon kema Jiisasnon iwoi anoti, iikawaa sunduya injjogi.

⁴⁷ Ii injjogi jigo gawon galen ano Farisii yononon jigo kaunsol jotamemeya horon ononji ajoroogi kokaen jegi, "Eja iikanon angoletto ku-usunawo ambe-mbo menkejiwaajon ii mono nomaen ama munin sokonaga? ⁴⁸ Kondiangon iwoi mon mende ama munin toroqen kaen ama laligowaati een, mono ejemba korebore ii moma laarin mubuyaga. Kaen angi Rom gawman yonoo

iringia soono kan nononana jiwowon jigonana ano ejemba tuun somata koi nunuanji een toton laligowombo.”

⁴⁹ Kaen jen ragi yonoononga mon qata Kaiafas iinon gbani iikanon jigo gawon galen wanja koloon gawon ii men laligoro. Iinon waama gejatootoo qaa kokaen injoro, “Ono uu momogiaa oota kaanjadeen mende tooja. ⁵⁰ Ono qaa koi saanon mende gosiju: Nono ejemba tuun somata korebore tiwilaanin lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajon eja motoongonon Juuda tuun somata nonoo aisenana men downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinon qaa ii iyanaa aroyanon mende kolooro jeroto, gbani iikanon jigo gawon galen wanja laligorotiwaajon ama ano qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnon ejemba tuun somata nonoojon ama komuro sokombaa.” Qaa ii honaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuun somata nonoojonadeen mende komuroto, Anutuwaanon uumeleen kanageso balon so deenjeema laligojoni, anana kaanagadeen mindirin nonono uumeleen tuun motoonggo koloon laligowombaajon komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeen jero.

⁵³ Ween iikanondeen kanain jotamemeya yononon ajoroon kaen amin moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen kotiin arena anji. ⁵⁴ Kawaajon Jiisasnon toroqen Juuda yonoo batugianon asuganon mende kema kan laligoro. Kaen qaagoto, onomesaon balon qararanjonkonjaa goraayanon keno. Iikanon kema taon qata Efraim kanon keuma gowokouruta yonowo iyanjiodeen laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.* Kawaajon Juuda ejemba mamaganon goman so mirigia mesaon koma konjoratin aowombaajon moma Jerusalem sitinon ugi. ⁵⁶ Jiisas mongama laligon jiwowon jigowaa toton uutanon nama amin moma kokaen qisin aogi, “Jiisasnon korisoro kendombaajon koi kanaga me qaago? Nomaen moju?”

⁵⁷ Kaen qisin aogito, jigo gawon galen ano Farisii yononon jenkooto qaa kokaen anji seiuro, “Monon Jiisaswaa en raraya iima mobaati, iinon mono nonoonon kan bujuya jero moma kema men somongowona.” Kian.

12

Marianon Jiisas kowu unkoowayawonon moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunon wala eenanon niniima koboon nunuuguroti, iikawaa kiankomu kendonon torin ween 6 tegoro kanon kan kuumambaajon ano. Jiisasnon kamba kanon goman qata Betani kanon keno. Wala eja qata Lazarus men gbiliro koomunonga waama laligoroti, mono iwaa mirinon keuro. ² Iikanon keuro Jiisas goda qen mubombaajon miri monon nene on mozongogi. Martanon on rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoon rama nene negiti, Lazarusnon iyonoo batugianon raro.

³*Kaen ragi Marianon kele kaaro mon binja 500 gram ii men Jiisaswaanon karo. Kaaro ii apu unkoowagawo hona qata naad sewana uuta somataga iikanon saa qegetaga. Iinon ii men kan simin kuma Jiisas kanianon qibibirin morin wan juyanon motoro toboriro. Kaen kolooro miri uutanon ragiti, ii apuwaa morononon pumpungon sokoma ero mogi.

⁴ Kaen kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononga mon qata Juudas Iskariot, kanagen Jiisas memelolo meroti, eja iikanon qotogon mun kokaen

* **11:55:** Kendon qata Koon qaanon Pasowa jeju. Anutunon wala eenanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, iikawaajon gbani so kamba ama aisooneki. Eksodus 12.15 * **12:3:** Luuk 7.37-38; Dut 15.11

jero, ⁵ “Apu unkoowagawo ii mono naambaajon sewana mewutiwaajon mende anja? Yei, manгаа siita! Ii anagati een, mono ween 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononin sokonaga.” ⁶ Kaen jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojon majakaka morotiwaajon ama mende jero. Yonoojon ama qaagoto, yongoro meme ejaga laligon kulukululuu monen gesogia galen kono monen анги kemero iikanona kitia iyanajon men laligoro. Mono kawaajon ama ii jero.

⁷ Kaen jero Jiisasnon injoro, “Ono emba koi mono mende jen mubu. Niinon komuwe ron koma nombutiwaa kambana torijiwaajon saanon selena apu unkoowayawonon nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kamban so batugianon laligonkejuto, niinon onowo kambana kambana mende laligomana.” Kian.

Lazarus qewombaa qaa somongon angonan анги.

⁹ Jiisasnon Betani gomanon laligoroti, ii Juuda ejemba tuun mamaganon moma kanon kagi. Jiisaswaajongadeen mende kagito, Lazarus koomunonga men gbiliro waaroti, ii motoon iibombaajon leele mujon horon kougiti. ¹⁰ Kaen kougito, jigo gawon galen yononon “Lazarus kaanagadeen qenin komuwa,” jen qaa somongogi. ¹¹ Juuda ejemba maganon Lazaruswaajon ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaajon qaa kaen somongogi. Kian.

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaen анги en waama iikanon ejemba tuunlelbenon kiankomu kendombaajon Jerusalem sitinon kouma laligogiti, iyononon buju qaa kokaen mogi, “Jiisasnon Jerusalem kamambaajon kananon kaja.” ¹³ *Qaa kaen moma tombi boria senawo men kananon mokolon iibombaajon kema kokaen jen qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepesejon. Pombaa qanon kaji, Anutunon mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kin Pongnana oowe oowe!”

¹⁴ Jiisasnon dongi melaa mon mokolon kawaa qaganon uma raro. Ii gejatootoo qaa mon kokaen oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵ “Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon rajuti, ono mono mobu, onoo Kin Pongianon mono kawaa.

Dongi melaawaa qaganon rama kawaa. Kawaajon keegia mono mende mobu.”

¹⁶ Jiisaswaa gowokourutanon iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagen saanon moma asarigi. Jiisasnon Siwenon uma asamararanawo laligoroti, qaa ii kamban iikanon romongon kokaen jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaajona oogita eja ano ejembanon qaa iikawaa so ama mugi honawo kolooro.”

¹⁷ Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyononon dangunu kaana nama bujuya jen seigi. Jiisasnon Lazarus qaro koomunonga gbilin waama qasiriwaa jamo kobaa mesaon kouro ejemba tuunon iigiti, iyononon Jiisaswaa kania nanjon jen jen asarigi. ¹⁸ Jiisasnon angoletto ii meroti, qaa ii mogitiwaajon ama ejemba tuun somatanon luluuma koma horon mubombaajon kengi.

¹⁹ Kaen kengi Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Mobu. Balona balona ejemba yononon mono luluuma horon iwaa gematanon kemakeju ano nono qaa gawon iikayadeen men bimbimonin hona mon mende kolooja.” Kian.

* **12:13:** Ond 118.25, 26; Zek 9.9

Griik ejemba tosonian jiiisas mongangi.

²⁰ Juuda ejemba kiankomu kendombaajon Jerusalem sitinonj uma Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonoo batugianonj Griik ejemba tosaanaj motoonj laligogi. ²¹ Yonononj gowoko qata Filip iwaanonj kagi. Filipnonj Galili prowinswaa taonj qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yonononj iwaanonj kanj qisinj kokaenj ijogi moro, “Somatanana, nono aijnananonj Jiiisas iibombaajonj mojonj.”

²² Kaenj ijogi moma Andruuwaanonj kema qaa ii ijoro. Jero moma motoonj kema Jiiisas jeri moro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaenj jero, “Siwewaa asamararanonj Siwe gomambaa Eja Honja iwaanonj mombo asuginj koto asariwaati, iikawaa kambanjonj mono torija. ²⁴ Niinonj koomunaa sare qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Yagonj kota namononj mende kemenj jumbaati eenj, mono eenj iikayadeenj ewaa. Kaenj eenj ewaato, kemenj jumbaati eenj, kuragayanonj mono juma ondonbondonj waaro honja mamaga sogowaa.

²⁵ **“Kawaa so daenj yonononj laaligogia iyanjiaajonj anjonj koma iyanjiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajonj siinja momakeji, iyonoo laaligogianonj mono soowaa. Kaenj soowaato, monjonj monj iyanjaa laaligoya goragora ama niijegenja ama nombaaati, iinonj mono laaligo honja ondonbondonjwawo mokolonj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaa. ²⁶ Monjonj nii welenj qenj nomambaajonj jeji, iinonj mono nii notaanl laligoro sokombaa. Welena qenjkeji, mono nii kema kanj laligomanjati, iikanonj kaanagadeenj niwo laligowaa. Monjonj niwo laligonj welena qenj nomakeji, Amanonj mono ii goda qenj muro laligowaa.”* Kianj.

Jiiisasnonj komunj gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

²⁷ Jiiisasnonj jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligonenj. Mono nomaenj jewenaga? Qaa monganjenj. Oo Ama, gii saanonj konjilinj aua kambanj kokanona metogonj nomba. Kilenj kokaembaajonj kaenj mende qama koolimana: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosinjonj bosimanjiwaaajonj ama geenjo qananonj anjanj. ²⁸ Oo Ama, gii mono geengaa akadamura ama noma qabunaga menj somariwa.” Kaenj qama kooliro Siwenonja qaa kokaenj kolooro, “Niinonj akadamura ama goma kanonj qabunana menj somariwe ano toroqen menj somariwe seinj kembaa.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuunj nangi yonononj ii moma jegi, “Pilisik qendanj qaja.” Tosianonj jegi, “Siwe gajoba monjonj iwaajonj qaa ijoro otona mojonj.”

³⁰ Kaenj kaenj jegi kokaenj injijoro, “Otonj ii noojonj ama mende koloojato, ii onjojonj ama kolooja. ³¹ Kambanj kokaamba gomanja gomanja ejemba nanamemenj bologa otaanjkejuti, iyonoo gosigosi kambanjanonj mono ba koma ononja. Anutunonj yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onono qagianonj ubaatiwaaajonj anja. Kambanj kokaamba Anutunonj Kilenjaa Ponja gomanj so galenj koma onomakeji, mono ii konjono seleengenj kamaawaatiwaaajonj anja. ³² Iinonj kamaawaato, noojonja kokaenj koloowaa: Ejembanonj balononja noma kanakeewanj kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba gomanj so horonj onombe luluuma noononj kanj tuunj menj nambuya.” ³³ Ii koomu nomaanja komuwaati, iikawaa qaa saanja kaenj injijoro mogi.

³⁴ **Ejemba tuunj yonononj ii moma kokaenj ijogi, “Nono Kana qaa weenjonj kokaenj mojonj, ‘Kraistnonj mende komunj tetegoya qaa laligonj uma laligowaa.’ Giinonj naambaajonja kokaenj ninijojan, ‘Siwe gomambaa*

* **12:25:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33 * **12:34:** Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14

Eja Honja namononga menj kosigogi kanakeewanj uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Honja ii morononj?”

³⁵ Ii moma meleema onono, “Asasaganonj kambanj torodaamonj mombo batugianonj asarinj laligowaa. Pangamanonj qagianonj uma turunj onono kawaa bunja koloowubotiwaajonj mono asasaganonj kema kanj laligowu. Asasaganonj enj onombaatiwaa so mono asasaganonj laligowuya. Morononj pangamanonj jibujabu kema kankeji, mono dakanonj keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaaajonj asasaganonj kambanj dawo onowo laligowaati, kambanj iikanonj ii mono uutanonj moma anjonj koma laligowu. Asasagaa kanageso koloonj laligowutiwaajonj mono asasaga ii moma laarinj laligowu.” Jiisasnonj qaa kaen jen onomesaonj asanjonj keno. Kianj.

Juuda somata yonoo uukotiigianonj mende looriro.

³⁷ Jiisasnonj angoletto mamaga menj laligoro Juuda galenj yonononj ii jaagianonj iigito, kilenj ii mende moma laarinj munj silemale laligogi. ³⁸ *Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiawaanonj qaa monj ii honawo kolooro. Iinonj qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Ponj, nonononj Bunja qaa jenj asarinj uugia kuunj onomakejonto, morononj ii moma laarinaga?”

Ponjonj ku-usunja ii mono morowaajonja isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqeqe Toya moma laarinj mubombaajonj bimoonj amamaagiti, Aisaianonj iikawaa kania moma qaa monj waladeen kokaen jenj oorota eja,

⁴⁰ “Iyangiaa jaagianonj iwoi iima kania iima kotowubo me uugianonj qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarinj uugia meleembubo.

Uugia meleengi menj qeangonj onomambo. Iinonj kaenj koloowabotiwaajonj ejemba jaagia menj goonj uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisasnonj Siwewaa asamararanonj asarinj laligoro Aisaianonj kaenj iima kania jenj asarinj qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonjonj eja yonoononga mamaganonj kaanagadeen Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonjonj) yonononj qamakooli miri tuunonnga konjoma onombubotiwaajonj ii asuganonj mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanonj mepeseen onombutiwaajonj kaparanj konjito, Anutunonj mepeseen onombaatiwaajonj ii qemasologen anji. Kianj.

Jiisaswaa qaayanonj ejemba gosinj qaanana jenj tegowaa.

⁴⁴ Tosianonj kaenj angito, Jiisasnonj qama kokaen jero, “Monjonj moma laarinj nonji, iinonj niigadeen mende moma laarinj nonjato, morononj wasinj nonoti, ii kaanagadeen moma laarinj muja. ⁴⁵ Monjonj nii niima mono wasinj nonoti, ii kaanagadeen iimakeja. ⁴⁶ Ejemba monj nii moma laarinj nonji, iinonj mono pangamanonj qokotaan laligowabo. Kawaaajonj niinonj kamaan asuginj gomaņa gomaņa onoo asasagagiaga kolooweta laligojenj.

⁴⁷ “Niinonj kamaan asuginj gomaņa gomaņa onoo qaagia jenj tegomambaaajonj ama mende kaweto, ejemba balonj so hamo qenj onombe kambanj kokaamba letoma Siwewaa bunja koloowuti-waajonj ama kaweta laligojenj. Kawaaajonj ejemba noo Bunja qaana moma mende tenj koma otaankejuti eenj, niinonj iyonoo qaagia mende jenj tegomaņa. ⁴⁸ Daen yonononj jejewili ama noma Bunja qaana mende moma anjonj konjuti, iyonoo jenj teegogianonj mono kokaen koloowaa: Niinonj Bunja qaa jewe mogiti, qaa iikanonj mono kambanj somatanonj qaagia jenj tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

* 12:38: Ais 53.1; 6.10

⁴⁹ “Kania kokaembaajon kaen koloowaa: Niinon Buṅa qaa jen laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jen laligon koube. Kaen qaagoto, Ama wasin nonoti, ii ano qaa je nomaen jemaṅati, iikawaa jen koton nono jen laligon koujen. ⁵⁰ Amawaanon jenkotoo iikanon mono onḡ laaligo kotakotanon ama onḡmakeja, ii mojen. Kawaajon Amananon ii jemaṅatiwaaajon jen koton nonoti, mono iikawaa so Buṅa qaa jenkejen.” Kianḡ.

13

Jiisanonḡ gowoko yonḡoo kanagia songbano.

¹ Kianḡkomu kendononḡ* toriro Jiisanonḡ kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaon Amanaanonḡ umambaa kambanḡanonḡ mono torija.’ Kaen moma yagonḡ iyanḡaa alauruta namononḡ laligogiti, ii uutanonḡ jopagonḡ onḡoma laligonḡ tetegoyanonḡ iikanonḡ kaanḡagadeenḡ uujopaya ii qendeema onḡono.

² Komuwaatiwaa kambanḡanonḡ kanḡ kuumambaaajonḡ ano kambanḡ monḡnonḡ gomantiinḡaa nene newombaaajonḡ ajoroonḡ motoonḡ rari iwoi kokaenḡ kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanonḡ sololoodabororo. Jiisas memelolo menḡ mubaatiwaa qaaya ii sane anota uutanonḡ kemero moma raro. ³ Jiisanonḡ iyanḡaa kania ii kokaenḡ moma kotooro, ‘Amanonḡ iwoi kuuyaa ku-usunḡa ii noo boronanonḡ ano Anutuwaanonḡga kamaanḡ laligonḡ mombo iwaanonḡ umambaaajonḡ anjenḡ.’

⁴ Kania kaenḡ moma kotonḡ nene nenḡ ragitinonḡga waama malekuya kotonḡ gawombaa opo jokaṅa monḡ menḡ batuyanonḡ kokosiinḡ somonḡgoro. ⁵ Ii somonḡgonḡ apu juunonḡ molaaro kemero kanainḡ gowokouruta yonḡoo kanagia songbano. Songbandaboronḡ kerenḡ jokaṅa (selemotoo) batuyanonḡ kokosiinḡ somonḡgoroti, iikanonḡ kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanianonḡ kouro kokaenḡ ijoro, “Oo Ponḡ gii welenḡqeqe kamaanḡqeqeta qaago. Giinonḡ noo kanana songbana mende sokombaa.”

⁷ Kaenḡ jero moma kokaenḡ meleeno, “Iwoi keteda koi anjenḡ, giinonḡ iikawaa kania kambanḡ kokaamba mende moma kotojanto, kanagenonḡ ii saanonḡ moma asarinḡ laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaenḡ kaparanḡ koma jero, “Gii mono noo kanana kambanḡ monḡnonḡ qaago totonḡ songbambaga.” Kaenḡ jero kokaenḡ ijoro, “Niinonḡ gii mende songbama gomaṅati eenḡ, gii mono noo gowokona toroqenḡ laligomambaaajonḡ amamaawaga.”

⁹ Kaenḡ ijoro Saimon Piitononḡ birindinḡ aarunḡ meleeno, “Ponḡ, kawaajonḡ gii kanaganadeenḡ qaagoto, borona ano wanḡna ii motoonḡ songbama.”

¹⁰ Kaenḡ meleeno kokaenḡ ijoro, “Monḡnonḡ apu arinḡ karo kania kaanḡiadeenḡ songbaninḡ jewonḡa qaa tataanḡkota koloowaa. Onḡ kuuya soraaya koloodaborojuto, motoonḡgoyanonḡ soraaya mende kolooja.” ¹¹ Morononḡ memelolo menḡ mumambaaajonḡ anoti, Jiisanonḡ ii moma kawaajonḡ kokaenḡ jero, “Onḡ kuuya soraaya mende kolooju.”

¹² *Kanagia songbandaboronḡ malekuya mombo mouma kamaanḡ raro nene negi kokaenḡ qisinḡ onḡoma jero, “Niinonḡ iwoi ama onḡonjenḡ, onḡo iikawaa kania moma asariju me qaago? ¹³ Onḡo noojonḡ ‘Boi!’ ano ‘Ponḡ!’ kaanḡ noomakeju ano niinonḡ ii honḡa koloojenḡ. Kawaajonḡ ii soyanonḡ jenḡkeju. ¹⁴ Niinonḡ onḡoo Ponḡ Boigia koloonḡ welenḡqeqe kamaanḡqeqetaa sili menḡ kanagia songbanjenḡi eenḡ, onḡononḡ mono kaanḡiadeenḡ menḡ kamaanḡ aonḡ

* **13:1:** Anutunonḡ wala eenḡanonḡ Israel ejemba niniima koboonḡ nunuuguroti, kendonḡ iikawaa qata Koonḡ qaanonḡ Pasowa jeju. Eksodus 12.15 * **13:12:** Luuk 22.27

welenqege koloon kanagia songbama aon laligogi sokombaa. Ii mono gawonjiaga.

¹⁵ “Niinon ama qendeema onjonjeni, onjo mono iikawaa so nanjon welen qen aon laligowu. Kaen laligowutiwaajon iikawaa silia niinon kete qendeema onombe iiju. Ii romonjon iikawaa tania otaagi sokombaa. ¹⁶ *Niinon qaa hona toon mon kokaen injoweb mobu: Welenqeqenon kamaanqeqeta kolooro toyanon uuta kolooja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa. Kaanagadeen eja pon monjon gajobaya wasiro qele kema gawon menkeji, iinon mono ponaa baatanon laligonkeja. ¹⁷ Onjo qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaaajon selememe mesaon alaurugia yonoo newo baagianon kema laligowuti een, niinon mono onjojon ‘Iia simbawonawo!’ jemaŋa.” Kianj.

Monjon memelolo men mubaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ * “Qaa jejenj, ii mono onjo kuuya mende unjanja. Niinon moroga meweengon unjuambeti, yonoo kaniagia ii saanon moma kotojen. Kaen laligojento, Buŋa Tere mon iikanon honawo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaen, ‘Monjon niwo nene motoon nejoti, iinon mono kelebele ama gbakoyanon riitama noma numambaajon jojorija.’†

¹⁹ “Nii hona kanagen koloowaatiwaa qaayaga wala jejen. Kawaaajon hona koloowaati, onjo kamban iikanon noo kanana moma asarin kokaen jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kamban so laligon kouma laligoroti, iinon mono ii kolooja.’ Kaen jen moma laarin nombutiwaajon niinon qaa ii waladeen asuganon jewe moju.

²⁰ * “Niinon qaa hona toon mon kokaen injoweb mobu: Niinon ejemba mon wasiwe gawon memambaajon karo monjon ii koma horoji, iinon mono nii kaaniadeen koma horon nombaa. Kaaniadeen nii koma horon nonji, iinon moronon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.”

²¹ Jiisanon qaa kaen jen wosia kouma gojoma jumambaajon ano qaa inisaama kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injoweb mobu: Onoononga monjon nii memelolo men nombaa.”

²² Kaen injoro gowokourutanon iyangia kunjalilin uun aigigiin anja anja kokaen romongogi, ‘Mono morowaajona jeja?’ Kaen romonjon uuwoi tompiririn raji. ²³ Tompiririn rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanon iwaa koorononon raro. ²⁴ Iinon raro Saimon Piitonon wananondeen gowoko ii sare ama mun kokaen ijoro moro, “Qaa ii morowaajon jeji, ii qisin mun jena moman.”

²⁵ Kaen ijoro moma rapinjon Jiisaswaa totoyanon nanjon kokaen qisiro, “Pon, eja ii moronon?”

²⁶ Kaen qisiro meleema muro, “Bered kitia qaanon qendunjon mon mumajati, iinon mono ii.” Meleema mun bered kitia men qaanon qendunjon Juudas muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanon iikanondeen Juudaswaa uutanon kemero. Kawaaajon Jiisanon ii jen koton mun kokaen ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanawo amba.” ²⁸ Qaa kaen ijoroto, ii naambaajon ijoroti, ii gowoko tosonian motoon rama nene negiti, iyonoononga monjon mon mende moma asariro. ²⁹ Gowoko tosonian iikawaajon kokaen romongogi, “Juudasnon monej

* **13:16:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20 * **13:18:** Ond 41.9 † **13:18:** Gbakoyanon riitama noma numambaajon jojorija, qaa ii Israel yonoonon sareqaa mon. Kania kokaen: Iinon uutanon qetama nonja. * **13:20:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

gesowaa galenaga laligoroti, iikawaajon kendon kambanjon iwoi ama-maawonati, ii sewanja mewaatiwaaajon wasija me ejemba wanaya monen iwoi mon men onombaatiwaaajon jeja.”

³⁰ Juudasnon qaa ii saanon moma asarin bered kitia ii men iikanondeen mesaon seleenjen keno goman tiiro. Kian.

Jiisasnon jojopon qaa dongoga jen koto.

³¹ Juudasnon mesaon seleenjen keno Jiisasnon kokaen injoro, “Keteda koi Anutunon akadamuya Siwe gomambaa Eja Honja ama tegon muro inon Anutuwaa qabunaya men somariiro asugija. ³² Inon Anutuwaa qabunaya men somariin Anutuwo qokotaaji-waaajon Anutunon mono kaanjadeen iwaa qabunaya men somariwaa. Ii kamban mende koriro men somariiro asamararanon asugiro laligon ubaa.

³³ *³³ “Oo kokouruna, niinon kamban torodaamon mombo onowo laligomana. Ii laligon onomesaowe kanagen mongama noma laligowuya. Juuda yonoojon kokaen injowe mobu, ‘Nii goman kemañati, onjo iikanon kawombaajon amamaawuya.’ Qaa iikayadeen keteda koi onoojon kaanagadeen jejen.

³⁴ *³⁴ “Niinon jojopon qaa gbilia jen koton ononjen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu. Niinon jopagon onoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagon aon laligowu. ³⁵ Batugianon uugianon jopagon aon laligowuti een, ejemba kuuya yononon injiima kaniagia moma koton kokaen jen laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’ ” Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitonon Jiisas kokaen qisin muro, “Pon, gii daen kembaga?” Qisin muro meleeno, “Nii dakanon kemañati, gii iikanon notaan kamambaajon amamaawaga. Kamban kokaamba amamaawagato, kanagen ii saanon notaan kawaga.”

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, “Pon, nii mono naambaajon kamban kokaamba gii gotaan kamambaajon amamaamaña? Niinon mono laaligona goojon ama qeleema mesaomaña.”

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, “Gii honaga laaligoga noojon ama qeleema mesaomambaajon jejan me? Qaa ii jeganondeen jejan. Niinon qaa hona toon mon kokaen gijowe moba: Kete kurunon qamambaajon dodowiro giinon kamban iikanon qakooma nona indina karoon koloojaa.” Kian.

14

Jiisasnon gowokouruta ulunkolen men onono.

¹ “Uugianon mono majakaka qaganon wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaanagadeen moma laarin noma laligowu. ² Noo Amanaa goman wanjon miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati een, mono onoojon qaa kokaen jenenaga: Niinon mono iikanon uma onoo dun miri men meagomaña.

³ “Niinon wala kema uma onoo dun mirigia men meagomañato, niinon goman laligomañati, ononon kaanagadeen niwo iikanon motoon laligowombaa siina mojen. Kawaajon niinon mono mombo eleema kan unuambe eukanon ubuya. ⁴ Niinon goman daengen kemañati, ononon iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kian.

* **13:33:** Jon 7.34 * **13:34:** Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

Amawaanonj kekenjaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnonj kaenj injjoro gowoko qata Tomas iinonj kokaenj jero, “Oo Ponj, gii gomanj dakanonj kemaati, nonononj ii mende mojonj. Kawaajonj iikawaa kania ii mono nomaenj moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaenj ijoro, “Niinonj Kana koloojenj. Niinonj Qaa honja ano Laaligo kotakota koloojenj. Monjonj Amawaanonj keumambaajonj moma noononj kawaati eenj, iinonj mono kana mokoloowaa. Kana morota monj mende raja. ⁷ Onjononj nii onjanonj moma kotonj nombuyagati eenj, mono neenaa Amana kaanjadeenj moma kotonj mubuyaga. Onjononj kambanj kokaamba kanainj noo Amana iima modaboroju.”

⁸ Kaenj jero Filipnonj kokaenj ijoro moro, “Oo Ponj, gii Ama qendeema nonona nonononj ii uunj iininj sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisasnonj ijoro moro, “Oo Filip, nii kambanj koriga totoonj onjowo pondanj laligowego niima kilenj kanana mende moma kotojanj me? Monjonj nii niima kotoroti, iinonj mono Amana kaanagadeenj iima kotonj laligoja. Kawaajonj gii mono nomaembaajonj Ama qendeema nonona iibombaajonj jejanj?

¹⁰ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanji, ii moma laarijanj me qaago? Qaa Buñaj jewe momakejuti, niinonj qaa ii neenaa uunanongaj mende menj jenkejenj. Qaago! Gawonj menkejenj, ii kaanagadeenj Amananonj niwo qokotaanj nanji, iinonj nemunj koma nono honja koloonkeja. Kawaajonj gawonj menkejenj, ii mono iwaa gawongaj menkejenj.

¹¹ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanja. Onjononj mono kaenj moma laarijn nombu. Qaa ii jenanonj jewe moma mende moma laarijn nombuyagati eenj, ii mono angoletona iijutiwaajonj ama moma laarijn nombuya. ¹² Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Daenj yonjononj nii moma laarijn nonjuti, yonjononj kaanagadeenj nii angoletomej laligoweti, iikayadeenj menkebuya. Iikaanjadeenj menkebuya ano kambanj tosaanjanonj niinonj meweti, iikawaa soya uugunj ii menkebuya. Niinonj Amawaanonj uma laligomanjatiwaajonj ama angoletomej uuta somata megj asugiwuya.

¹³ “Amananonj noojonj ama qabunayawo koloowaatiwaajonj mojenj. Kawaajonj ama onjononj noo qananonj naa iwoiwaajonj qama kooliwuyati, niinonj mono ii amanja. Kaenj ambego iikanonj Amanaa qabunaya megj somarijnkebaa. ¹⁴ Onjononj iwoi mombaajonj noo qananonj qama koolinj qisinj nombuyati eenj, niinonj mono ii amanja. ¹⁵ Onjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti eenj, mono noo jojopanj qaana tenj koma otaanj laligowu.” Kianj.

Jiisasnonj Unja Toroya wasimambaajonj menj somongoro.

¹⁶ “Niinonj Ama qama koolinj mube iinonj nemunj koipu Toya monj onjono kamaanj noo kitina tetegoya qaa onjowo laligonj ubaa. ¹⁷ Nemunj koipu Toya ii Unja Toroya. Iinonj qaa honjaa Toya kolooja. Uugia mende meleengiti, iyonjononj ii mende iima kotonj mende moma muju. Kawaajonj yonjononj ii koma horonj munj anjonj kombombaajonj amamaankejuto, Unja iinonj mono onjowo laligoja ano kanagenj uugianonj kemenj onjowo nambaa. Kawaajonj ii wabaga qaagoto, ii saanonj moma kotonj muju.

¹⁸ “Niinonj onjomesaowe guanj mera kaanja mende koloonj laligowu. Nii mono onjoononj eleema kamanja. ¹⁹ Kambanj torodaamonj tegorogo balonj ejemba omaya yonjononj nii mombo mende niima laligowuya. Yonjononj qaagoto, uugia meleengiti, onjononj nii saanonj niimakebuya. Niinonj kotiinj laligojenjwaajonj onjononj kaanjadeenj gbilinj kotiinj laligowuya. ²⁰ Ama, nii

ano oŋo, anono motooŋgo kolooŋ laligoŋoŋ. Niinoŋ Amanawo qokotaan nambe oŋonoŋ niwo qokotaan nanŋi niinoŋ oŋowo qokotaan nanŋen. Iikawaa kania ii Uŋa Toroyanoŋ uugianoŋ kemebaatiwaa kamban kanon saanon moma asariwuya.

²¹ “Moŋnoŋ noononŋ jojopaŋ qaana kuuya moma anŋonŋ koma teŋ komakeji, iinoŋ mono uutanonŋ nii jopagonŋ nomakeja. Moŋnoŋ nii jopagonŋ nono noo Amananonŋ mono ii jopagonŋ munkeja ano niinoŋ ii jopagonŋ munkejen. Niinoŋ ii jopagonŋ kaniana isaambe moma kotowaa.”

²² Jiisasnoŋ kaen jero Juudas Iskariotwaa wakana Juudas iinoŋ kokaen ijoro, “Poŋ, gii nomaembaaŋonŋ kaniaga nonogadeen ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleengiti, yoŋooŋonŋ ii kolatinŋ oŋomambaŋonŋ jejanŋ?”

²³ Kaen ijoro kokaen meleema muro, “Moŋnoŋ uutanonŋ jopagonŋ nomakeji een, iinoŋ mono noo Buŋa qaana teŋ koma otaanŋ laligowaa. Kaen laligoro Amananonŋ ii jopagonŋ muro Amawo noronoŋ mono iwaa uutanonŋ kemen pondanŋ iwo motooŋ laligowoŋa. ²⁴ Moŋnoŋ nii uutanonŋ mende jopagonŋ nomakeji een, ii mono noo Buŋa qaana mende teŋ koma otaanŋ laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Buŋaga qaagoto, Ama wasinŋ nonoti, iinoŋ ii nono jenkejen.

²⁵ “Niinoŋ qaa kuuya ii oŋowo pondanŋ laligoweti, kambanŋ iikanonŋ kuma oŋoma laligowe. ²⁶ Kaen laligoweto, Amanonŋ Uŋa Toroya noo qananonŋ wasiro kamaanŋ nemunŋ koipu Togia kolooŋ rijoŋonŋ oŋomakebaa. Iinoŋ qaa kuuya kuma oŋoma niinoŋ qambanmambanŋ qaa kuuya oŋombeti, ii duduuwubotiwaŋonŋ koma gbilinŋ oŋomakebaa.

²⁷ “Niinoŋ luae oŋonjenŋ. Neenaa luae soro qaita moŋ ii ambe uugianoŋ ewaa. Balonŋ ejemba yoŋonoŋ luae qeŋ aonkejuti, niinoŋ iikawaa tani kaana mende qeŋ oŋomakejento, ii uugunŋ luae qaita moŋ oŋomakemaŋa. Kawaŋonŋ uugianoŋ mono wosobiri qaganonŋ keegia mende moma laligowu.

²⁸ “Niinoŋ qaa kokaenŋ injjowe mobu, ‘Niinoŋ oŋomesaonŋ uma laligonŋ mombo oŋoononŋ eleema kamaŋa.’ Oŋonoŋ uugianoŋ nii hoŋaga jopagonŋ nombuyagati een, qaa jejenŋ, iikawaŋonŋ saanonŋ aisoowuyaga. Amanonŋ noo somatana kolooja. Kawaŋonŋ nii ‘Amanaanonŋ umaŋa,’ jejenŋ, oŋonoŋ ii moma saanonŋ uukoisoro mokoloogi sokonaga. ²⁹ Qaa keteda koi jewe moŋjuti, iikawaa hoŋa era kolooowaa. Hoŋa kolooowati, oŋonoŋ kambanŋ iikanonŋ ii saanonŋ romoŋonŋ moma laariwuya. Kawaŋonŋ ii waladeenŋ injjowe moju.

³⁰ “Kambana torijiwaŋonŋ oŋowo qaa mamaga mombo jemambaŋonŋ mende mojenŋ. Kilenaa Poŋanonŋ gomaŋ so galenŋ koma oŋomakeji, iinoŋ mono kamambaŋonŋ jojorija. Iwaa esuŋanonŋ mono haamo mende ama noma kondondongowaa. Noononŋ kana ii iinoŋ jenŋ kotowaatiwaa so mende eja. ³¹ Mende ejato, niinoŋ Ama jopagonŋ munkejenŋiwaŋonŋ iwoi kuuya qaa jenŋ kotonŋ nomakejiwaa so amakejenŋ. Balonŋ ejembanonŋ noo kaniana kaya jenŋ kuma oŋonŋi moma asariwutiwaŋonŋ mojenŋ. Kawaŋonŋ mono mesaonŋ waama kagi kembona.” Kianŋ.

15

Jiisasnoŋ wain gere wanjaleya, anono boria kolooŋonŋ.

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta ii kokaenŋ injjoro, “Niinoŋ wain gere hoŋa kolooowe noo Maŋnanonŋ wain gawombaa toya kolooja. ² Niinoŋ gere kaana qa boronawo koloojenŋ. Gere boria kuuya hoŋgia mende mokoloonŋ gorosona koloojuti, Amananonŋ ii kotonŋ gilinŋ oŋombaa. Gere boria kuuya

noononj raji hongia koloonj elaankejuti, Amananonj ii mono koma konjoratinj onjombaa. Nanamemembaa honja somariinj qebugonj seiseiyawo koloowuti-waajonj mono menj solananinj onjombaa.

³ “Onjo Buna qaa injjowe iikanonj mono menj solananinj koma konjoratinj onjono soraaya koloonj laligoju. ⁴ Kawaajonj onjononj mono niwo qokotaan nambu. Kaenj nanji niinonj onjowo namaŋa. Wain boria moŋnonj gere batuyanonj mende rama tama kamaaji eenj, ii mono iyaŋa nemunj koma aonj honja koloomambaajonj amamaawaa. Iikawaa so onjononj kaanjiadeenj niwo mende qokotaan nanjuti eenj, mono onjoanjiodeenj nanamemembaa honja eenj mokoloowom-baajonj amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere koloowe onjononj iikawaa boria kolooju. Onjononj nomesaonj onjoanjiodeenj nama iwoi moŋ ambombaajonj amamaawuya. Kawaajonj moŋnonj niwo qokotaan nano niinonj iwo qokotaan nambe iinonj mono nanamemembaa honja honombononja mende mokoloonj laligowaa. ⁶ Daenj yonjononj niwo mende qokotaan nanjuti eenj, wain gere toyanonj mono ii gere boria kaanja kotonj onjoma giliro seleenjenj kembuya. Kema sooligi menj kululuunj gerenonj giliro kemenj jewuya.

⁷ “Yonjononj jewuto, leegenj onjononj mono niwo qokotaan nambu. Kaenj nanji noo Buna qaananonj onjoo uugianonj qokotaan nanji eenj, onjononj ii me woi buna qenj aowombaajonj mojuti, ii mono Ama qama koolinj mugi onjombaa. ⁸ Onjononj noo gowokouruna koloonj nanji nanamemengiaa honja honombononja qaa koloonj kamaanj raji laligowuya. Kaenj menj laligowuyatiwaajonj Amanaa qatanonj mono akadamuyawo koloonj ewaa. ⁹ Amananonj nii jopagonj noma laligoroti, niinonj mono iikawaa so kaanjadeenj jopagonj onjoma laligowe. Onjo mono noo uujopa uutanonj nambu. ¹⁰ Niinonj Amanaanonj jojopan qaa tenj koma laligonj kouma iwaa uujopa uutanonj nanjenj. Kawaa so onjo noononj jojopan qaana menj tenj koma laligowuti eenj, mono saanonj noo uujopa uutanonj nanji jopagonj onjoma laligomaŋa.

¹¹ “Niinonj uu korisoro onjooonj ambe kotonj uugia saa qenj ero honombononja qaa aisoonj laligowutiwaajonj qaa ii injjowe moju. ¹² *Noononj Kana qaa ii kokaenj: Niinonj uunanonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so onjoanjiadeenj jopagonj aonj laligowu. ¹³ Moŋnonj alauruta yonjooonj ama anja laaligoya togonj mesaowaati, iikanonj mono uujopa uuta somata kolooja. Moŋnonj ii uugunj jopagonj onjomambaajonj amamaawaa. Uujopa tosaanja ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinonj iwoi ambutiwaajonj jenj kotonj onjmakejenj, onjononj iikawaa so amakejuti eenj, mono noo alauruna kolooju. ¹⁵ Welenjeqewaa kania kokaenj: Galenjonj gawonja nomaenj ama menkeji, ii welenjeqeyanonj mende momakeja. Kawaajonj onjoo qagia ‘Welenjeqeuruna,’ kaenj mende toroqenjenj onjoomanato, Amanaanonja Buna qaa mobeti, ii kuuya mono onjooonj injisaambe moju. Kawaajonj qagia ‘Alauruna,’ kaenj onjoombe sokonja.

¹⁶ “Oo alauruna, onjononj nii mende meweengonj nongito, niinonj onjo meweengonj kuunj onjombe nanju. Kawaajonj onjononj liligonj kema honja kokaenj mokoloonj pondan elaaŋi enj uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaajonj Ama qama kooliwuti, ii mono onjono bunjagia koloowaa. ¹⁷ Onjo mono batugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jojopan qaana kaenj jenj kotonj onjonjenj.” Kianj.

* **15:12:** Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

Uumeleembaa gadokopaya yononon onjo kazi ama onjombu.

¹⁸ “Balonon uugia mende meleenji yononon kazi ama onjombuti een, mono qaa kokaen moma kotowu: Yononon wala nii kaanjadeen kazi ama noma laligogi. ¹⁹ Onjo uumeleembaa gadokopa tuunonon laligowuyagati een, tuunurugia yononon mono iyanjiaa alaurugia uukalen ama onjombuyaga. Ii ama onjombuyagato, niinon onjo meweengon yonoo arennonga unuambe morota koloon laligoju. Yonoonon nanamemen bologa ii gema qen laligoju-tiwaajon ama kazi ama onjombu.”

²⁰ *²⁰ “Niinon qaa mon kokaen injowe mogiti, ii mono uu wombogianon ama romongowu, ‘Welenqeqenon kamaanqeqeta kolooro toyanon somataya koloaja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa.’ Kawaa so tosonian nii sisiwerowero ama noma laligon kougiti een, tosaan yononon mono noo mundunuruna onjo kaanjadeen sisiwerowero ama onjoma laligowuya. Yononon noonon Buja qaa moma anjon koma laligogiti een, ononon noo qaana jen sein laligogi mono kaanjadeen saanon moma anjon koma laligowuya. ²¹ Kaen laligowuyato, nii wasin nonoti, iyononon ii mende moma muju. Kawaaajon silemale qaganon iwoi kania kania tondu ama onjombuti, ii mono noo qabunanaajon ama koloon onjombu.”

²² “Niinon yonoonon mende kamaan Buja qaa injowe mobuyagati een, iyononon mono singisonjogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaen een laligowuyagato, kamban kokaamba singisonjogia modaboron koma turuwombaajon amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaen mokoloowuyaga? ²³ Monjon nii kazi ama nonji, iinon mono Amana kaanjadeen kazi ama muja. ²⁴ Anjoletu uuta somata meweti, ii monjon mon onoo batugianon mende men laligoro. Niinon ii mende mewenagati een, iyononon mono singisonjogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririn qen laligowuyagato, kamban kokaamba niinon ii mewe iidaboronjo kilen nii ano Amana kaanjadeen een totonon kazi ama noroma laligoju.”

²⁵ *²⁵ “Kaen ama noroma laligogi Buja qaa monjon honawo kolooro. Mooseson kana qaa ononoti, iikanon qaa ii kokaen oogita eja, ‘Yononon een tontonon kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanon mono honawo kolooro.”

²⁶ Niinon Amawaanon uma koipu Toya wasiwe onoonon kan uugianon kemej nanjon onjombu. Unja Toroya iinon qaa honaa Toya koloaja. Iinon Amawaanonga kamaan noo kania naanon jen asarin onjoma laligowaa. ²⁷ Iinon kaen laligowaa ano ononon kaanjadeen noo kania naanon jen asarin laligowuya. Niinon kanain uuwaa qenjaaro gawon men laligoweti, ononon mono kanakanaiyanonga niwo laligon waagi. Kawaaajon onjo mono ii saanon jen asarin laligowu. Kian.

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjombu.

¹ Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Onjo kamaan unuro jinjaun qewubo. Kawaaajon niinon qaa ii waladeen jewe moju. ² Uugia mende meleenji iyononon mono qamakooli miri tuungianonja utama ononji seleenjen kamaan laligowuya. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon onjo noononja ama unugi komuwuya. Kaen unun kokaen jewuya, ‘Iikaanja kanon Anutuwaa welenja qenin Anutuwaa uutanon qeangoja.’ Kuuyanon kaen moma soon jewuya. ³ Yononon Ama ano nii noroo kania nara mende moma asarinkejutiwaajon ama iikaan ama onjoma laligowuya.”

* **15:20:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16 * **15:25:** Ond 35.19; 69.4

⁴ “Kaen tompiririn qen laligowuyato, niinon qaa ii waladeen injiowe moju. Kawaajon kaban ii kan kuuro qaa iikawaa hona koloowaati, onjo kaban iikanon saanon kokaen jewuya, ‘Kraistnon kokawaa buju qaaya mono waladeen ninijoro monin.’ Neeno onowo laligowetiwaajon ama qaa ii kaban koriga ero wala mende jewe moma kougi.” Kian.

Unja Toroyanon gawonja kokaen menjeja:

⁵ “Niinon kaban kokaamba wasin nono kamaaweti, mono iwaanon umambaajon ambe onoononga mononon mon kokaen mende qisin nonja, ‘Gii daen kembaga?’ ⁶ Qaa kaen jejeni, ononon ii moma kawaajon wosobirinon uugia saa qero laligoju.

⁷ “Kaen laligojuto, kilen niinon iikawaa kitia qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Niinon onomesaon eleema umanati, iikawaa honanon koloon mono kokaen men qeangon onombaa: Niinon uma koipu Toya wasiwe onoonon kamaan uugianon kemebaa. Niinon mende onomesaon ubenagati een, Toya iinon mono onoonon kamaamambaajon amamaanaga.

⁸ “Koipu Toya iinon kamaan laaligowaa kania kokaen qendeema onoma laligowaa: Goman so singisonogogia injisaano Anutunon qaagia jen tegoro solananiwu me uugia mende meleengi qaagia jen tegon irona meleema onombaa. Ejembanon kaniagia kaen iima moma kotowuya. ⁹ Nii mende moma laarin nonjutiwaajon singisonogowaa kania injisaano moma kotowuya.

¹⁰ “Anutuwaanon kana solana ii moma soon nojonja qaa lan jenkeju. Kawaajon iinon noo kania injisaama qendeema onono kokaen moma koton nombuya: Niinon solana laligon Amanaanon eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kilegaa Ponja goman so galen koma onomakejato, Anutunon iwaa qaaya mono jen tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanana kaanagadeen jen tegowaa.

¹² “Niinon saanon qaa mamaga toroqen jebenagato, ii kaban kokaamba jewe otomboran ama koma gbiliwombaajon amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa honaa Toya, Unja Toroya iinon kamaan uugianon kemen qaa sane qero mobuya. Ii iyanjaa uutaajon tondu mende jen laligowaato, Anutuwaanon qaa geja ama moji, iinon mono iikayadeen jenkebaa ano kanagen iwoi koloowaati, ii waladeen injisaama jewaa. Iikawaajon iinon onoma qaa hona kuuya iikawaa apu angonanon mendunqon onono qaa honaa kaniagadeen riin kembu.

¹⁴ “Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uu kuun onoma laligowaa. Kawaajon mono noo kanana injisaano niinon qabunanawo koloonkemaña. ¹⁵ Amanaanon iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanon anota eja. Iikawaajon jejen, ‘Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uugia kuun onoma laligowaa.’ Qaa ii kian.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

¹⁶ “Kaban torodaamon tegoro onjo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanon kaban torodaamon tegorogo mono koloon onombe saanon mombo niibu.”

¹⁷ Kaen jero gowokouruta yonoononga tosanon iyanngideen kokaen amin mogi, “Qaa kokaen jeja, ‘Kaban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kaban torodaamon tegorogo mono koloon onombe saanon mombo niibuya,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Nii Amanaanon umanja.’ Kaen jero mojonji, qaa woi iikawaa kania ii nomaen?” ¹⁸ Kaen amin moma qejejaan jegi, “Iinon ‘Kaban toroga tegorogo,’ jejato, qaa iikawaa kania nomaen? Ii naambaajonja jeji, ii mende moma asarijon.”

¹⁹ Kaen jen qisin mubombaajon mogi Jiisasnon injiima koton kokaen injjoro, “Qaa kokaen jejen, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ Onjo mono qaa iikawaa kaniaga mongama amin moju me?”

²⁰ “Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Niinon kembe onjo jinjen qama saabuyato, uugia mende meleenjiti, yononon tondu borun men korisoro ama laligowuya. Onjo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanon mono noojon ama meleema korisoro ama laligowuya. ²¹ Embanon merabora memambaa kamban kan kuuro masu qero qenjen qaganon merabora mejato, merabora dongoga men nama ii iima korisoroyaaajon mono siimboboloya ii duduunkeja. ²² Iikawaa so onjo kaanagadeen kamban kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinon kanagen mombo koloon injiibe onjo saanon uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii mononon mon mende unuambaa.

²³ “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisin nombuto, qamakooligia Amawaanon anggi dindinagadeen keno afaangoro laligowuya. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Onjo noo qanon iwoi mombaajon Ama qama koolin mubuti een, iinon ii mono togon onjombaa. ²⁴ Niwo laligon kagiti, onjo kamban iikanon iwoi mombaajon noo qananon mende qama koolin laligogi. Mono Ama qama koolin laligowu. Qama kooligi saanon meleema onjombaa. Ii onono korisorogianon koloon sein uugia saa qero laligowuya.” Kian.

Jiisasnon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injjowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon qaa saana ii mombo mende qen injjowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganon jen asarin laligomanja. ²⁶ Kamban kanon onjo noo qana qama Ama qama koolin laligowu. Kawaa kania ii kokaen: Onjo qamakooligia Amawaanon ambombaajon noonon mombo mende kankebuto, onjongan Amawaanon dindina qama koolin laligowu. Niinon onjo je men Amawaa mende qama koolimanya.

²⁷ “Amanon ano uutanon jopagon onoma qamakooligia kokaembaajona moma laligowaa: Niinon Anutuwaanonga kamaaweti, onjo noo kanana kaen moma laarin pondan uugianon jopagon noma laligon kougi kana kaen kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinon Ama mesaon namonon kamaan laligon namo mesaon mombo eleema Amanaanon umanya.”

²⁹ Kaen jero gowokourutanon jegi, “Moba, qaa kete koi jejan, ii saana mende qen jejan. Ii mono asuganongadeen jena saanon moma asarion. ³⁰ Nono kete kaniaga kokaen moma yagojon: Giinon mono geengodeen iwoi kuuya moma tegona mononon mon qisin kuma gombaatiwaajon mende amamaajan. Kawaaajon gii Anutuwaanonga kamaanati, nono ii moma laarion.”

³¹ Kaen jegi Jiisasnon meleema jero, “Kete saanon moma laarin nonjuto, ³² mobu, kamban tania mon kawaa ano iikanon mono jaasewan qen nagunon nanja. Kamban iikanon kan kuuro ononon toroko moma noma saon deenqeenji neenodeen laligomanja. Kilen neenodeen totomin mende laligomanato, Amananon niwo laligowaa. Amanon niwo laligowaatiwaajon ama neenodeen totoonkota mende laligomanja. ³³ Ononon toroqen balonon laligon kakasililin qaganon laligowuyato, niwo qokotaan luaenon laligowutiwaajon moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeen mende

jejento, niinon balombaa nanamemen bologa ii mono haamo ama waa-jambarana kundaborowe kamaaro. Iikawaajon mono qaqabunjabunjagiawo satiin laligowu.” Kian.

17

Jiisasnon iyanajon Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnon qaa kaen jen tegon Siwenon baagen uuro uro kokaen qama kooliro, “Amana, giinon goman so ejemba kuuya Meraga noo baananon ama onona ku-usun qaganon Pon koma ononjen. Ejembanon Meraga noo qaana saanon mende gema qen uugun laligowuya. Giinon ejemba batugianonga tosaana metogon noo boronanon onooma kokaen jen koton nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma onona laaligo kombomana mokolon laligowu.’ Gawon ii medaborowe Meraganon qabunaga men somariwaati-waajon mono akadamuga nomba. Noo kambana ii keteda koi kan kuuro nama kaen qama koolijen.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaen: Giinon motoongo Anutu hona koloojan ano eja Jiisas Kraist nii wasin nona kamaaweti, ejembanon anaraa kani-anara kaen moma kotowuya. Laaligo kombomana kaen mokoloowuya. ⁴ Gawon noma ‘Mewa,’ jen jen koton nonati, niinon ii ten koma men laligon metogojen. Akadamugawo laligon qabunaga namonon injisaama jen seiwe akadamuyawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinon balon mende kolooro Siwe gomanon kanon goo kooronganon asamararambo asarin laligowe. Asamaran iikayadeen mono kete koi mombo ama nona asugin koton nono mombo goo kooronganon asamararambo asarin laligoman.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta yonoojon ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinon balon ejemba tosaana gosin noo boronanon ama ononati, niinon goo qabunaga ii yonoojon injisaama qendeema laligowe. Yononon goo bunaga koloogi giinon ii noo boronanon ama onona yononon goo Buna qaaga ii moma angon koma laligoju. ⁷ Giinon iwoi nonagi, ii kuuya goononga kankeji, iyononon ii kamban kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinon qaa Buna nonati, niinon ii gowokouruna kuma onombe moma angon koma laligoju. Nii gomesaon namonon kamaaweti, iyononon ii onanon moma yagoju. Giinon wasin nona asugiweti, iyononon ii kaanagadeen moma laariju.

⁹ “Nii yonoojon ama qama koolin gonjen. Uumeleembaa ejemba motoya yonoojon mende qama koolijento, kanageso noo boronanon ama onona uugia meleema goo buna koloojuti, mono iyonoojon ama qama koolin gonjen. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buna koloojuti, iyononon mono goo buna kolooju ano ejemba goo buna koloojuti, iyononon mono noo buna kaanagadeen kolooju. Neenaa akadamuna ama onombe iikawaa qaganon nama nanamemengia angi noo qabunananon somariin seinkebaa. ¹¹ Nii namonon laaligona tegoro goonon kumambaaajon anjento, iyononon toroqen namonon laligowuya. Oo Ama Toroya, giinon qaga nona iikawaa esunanon mono sopa somonon onona mende jumbu. Anoro motoongo koloon laligojoti, iyononon iikawaa so motoongo koloon laligowu-tiwaajon qama koolijen.

¹² * “Niinon yonowo namonon laligon koubeti, kamban iikanon qabunaga nona iikanon sopa somonon onoma laligowe. Buna Terewaa qaa monon

* 17:12: Ond 41.9; Jon 13.18

honawo koloowaatiwaajon eja motoongonon soon gere siawaa bunja koloon siimbobolo moma laligowaa. Niinon galeŋ koma onombetiwaajon yonoononga tosonian mende jinjaun ama soogi. ¹³ Tosianon mende soogito, niinon keteda koi namonon laligon goonon kamambaajon kan qaa koi jejen: Noo ukori-soronanon mono yonoonon kotooro megi uugia saa qero aisoon laligowuya. Kaen koloowaatiwaajon qama koolijen. ¹⁴ Niinon goo Bunja qaa kuma onombe moma laligoju. Niinon balombaa nanamemen bologa ii mende otaankejen, iyononon mono kaanagadeen ii mende otaan gema qenkeju. Iikawaajon namonon uugia mende meleengiti, yononon kazi ama onomakeju.

¹⁵ “Niinon namononga unuamambaajon mende qisin gonjento, Kilenaa Toyaanon ga angon koma sopa somongon onoma laligo-wagatiwaajon qama koolijen. ¹⁶ Niinon balombaa nanamemen bologa gema qen ii mende otaawe yononon kaanagadeen ii gema qen mende otaankeju. ¹⁷ Qaa hona iikanon mono men sorain onono laligowu. Goo Bunja qaaganon mono qaa hona toontoon kolooja. ¹⁸ Giinon wasin nona balon ejemba batugianon kamaan gawon men laligoweti, niinon kaaniadeen ii wasin onombe balon ejemba yonoo batugianon deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyononon qaa honaa so laaligogia kuuya togon gombutiwaajon ama ilaan onoma neenaa laaligona kuuya togon gonjen.” Kian.

Jiisanon uumeleen ejemba kuuya ananaajon qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinon gowokouruna yonoojonadeen ama mende qama koolijento, Bunja qaa jen seigi ejemba moma laarin nombuti, iyonoojon ama kaanagadeen qama koolijen. ²¹ Ama giinon niwo qokotaan nana niinon kaanagadeen giwo qokotaan nanjen. Iikawaa so yononon kaanagadeen anarawo qokotaan nambutiwaajon mojen. Geengo wasin nona kamaaweti, namo ejembanon ii moma laariwutiwaajon ama yononon korebore motonggo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. ²² Anara motoonggo koloon laligojoti, iyononon kaaniadeen motoonggo koloon laligowutiwaajon ama akadamuga ama nonati, niinon ii iyonoojon ama onondaborowe.

²³ “Niinon iyonowo qokotaan nambe giinon niwo qokotaan nanjan. Iikawaa so yononon qaagia jen somongon aon motoonggo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. Motoonggo koloon nangi balon ejembanon kiana kokaen moma asariwuya: Giinon jopagon noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeen jopagon onoma laligon nii wasin nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinon namo mende mokoloonati, waladeen kaman iikanon uuganon jopagon noma asamararan ama nona laligon kube. Kanagen alauruna nonati, niinon iyononon kaanagadeen asamararan ii iibutiwaajon mojen. Kawaajon niinon goman laligo-manati, yononon kanon niwo moton laligowutiwaajon siin mojen.

²⁵ “Oo Ama solana, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanongadeen moma koton gonjen. Geengo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. ²⁶ Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa iikanon uugianon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligomanja.” Kian.

18

Jiisas menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

¹ Jiisasnoj qaa ii jedaboronj gowokouruta unuano siti mesaonj kemenj apu qata Kidron kotonj leegenj keuma urukisi monj eroti, iikanonj kenji.

² Jiisas ano iwaa gowokouruta yonononj suulanj iikanonj ajoroonj laligonjkegi. Kawaaonj Juudas memelolo menj mumambaajonj anoti, iinonj kaanagadeen urukisi ii saanonj moro.

³ Jigo gawonj galenj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj jiwowonj jigowaa kiropo galenj (sikiriti) tosaanja wasinj ononji Juudasnoj ii ano gawmambaa manjaqeqe eja tuunj monj unuano motoonj kagi. Yonononj kiwa lambe ano tiwo wasagia menj kanj urukisinonj kougi. ⁴ Kougi Jiisasnoj iwoi kuuya kaenj koloonj mubaati, ii saanonj morotiwaajonj ama waama asuganonj kanj kokaenj qisinj onono, "Ono morowaajonja monganju?"

⁵ Qisinj onono kokaenj meleengi, "Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjonj." Meleengi kokaenj injjoro, "Nii kianj koi." Juudas memelolo meme eja iinonj kaanagadeen yonowo nano.

⁶ "Nii kianj koi." Jiisasnoj qaa kaenj injjoro gemagama kema namononj tama kamaanj unuro. ⁷ Kaenj anji mombo qisinj onono, "Ono mono morowaajonj monganju?" Qisinj onono jegi, "Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjonj."

⁸ Kaenj jegi meleeno, "Nii kianj koi, injjowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti eenj, mono eja koi saanonj onomesaogi kembu." ⁹ Wala qama koolinj gowokouruta yonoojonj qaa monj kokaenj injjoro, "Ejemba noo boronanonj ama onona laligojuti, niinonj ii kalanj koma onoma laligowe yonoononja monjonj monj mende soonj aliro." Qaa iikanonj honawo koloowaatiwaajonj Jiisasnoj jotamemeya yonoojonj qaa kaenj jero.

¹⁰ Kaenj jero Saimon Piitononj manjawaa soo somata menj laligoroti, iinonj ii kopinjonnga horonj jigo gawonj galenj wanja welenj ejia qenj geja dindinaagenj kotogoro kamaaro. Welenjkeqe eja ii qata Malkus. ¹¹ *Kaanj ano Jiisasnoj Piito kokaenj menj kotonj muro, "Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinjononj kemeba. Amananonj siimbobolowaa qambi apu kokonjowo noo bunja qeroti, ii saanonj moma mokosinjonj wambusoonj qemaña." Kianj.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanonj nano.

¹² Kawali galengianonj jero manjaqeqe eja tuunj ano Juuda yonoo nagu galenj (sikiriti) yonononj Jiisas menj somongogi. ¹³ Somonjonj wama wala jigo gawonj galenj qata Anas iwaa mirinonj kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinonj jigo gawonj galenj wanja koloonj gbani iikanonj gawonj ii menj laligoro. ¹⁴ *Kaiafasnoj wala Juuda ejemba yonoojonj qambanmamban qaa kokaenj jero, "Ejemba tuunj kuuya alidaborowombotiwaajonj eja motoonjononj nonoojonj ama komuro sokombaa." Kianj.

Piitononj Jiisas kanainj qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵ Jiisas menj kenji Saimon Piito ano gowoko alia monj yorononj gemagianonj keni. Kema alia iikanonj jigo gawonj galenj wanja moma murotiwaajonj ama saanonj afaankota Jiisas otaanj jinjaronj miri sopa uutanonj kemero.

* **18:11:** Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42 * **18:14:** Jon 11.49-50

¹⁶ Iinonj kemeroto, Piitononj sopa seleenjen nagunonj nano. Kaen nano gowoko alianonj jigo gawonj galenj wanja moma muroti, iinonj seleenjen kemenj nagu galenj emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanonj kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajonj ani iikanonj welenqege emba sopa naguya galenj konoti, iinonj Piito iima kokaen qisinj muro, “Gii onjonj kaanagadeenj eja iikawaa gowoko yonoononga monj koloojanj me?” Kaen qisinj muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welenj eja ano nagu galenj (sikiriti) yonononj sanjonjaajonj ama gere anjjenj uroronjonj ero konama nanjgi. Kaen nanjgi Piitononj kaanagadeenj yonoo batugianonj kema gere konama nano. Kianj.

Jigo gawonj galenj wanjonj Jiisas qisinj muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawonj galenj wanja Anas iinonj Jiisas qisinj munj kokaen jero, “Gii ejemba nomaen kuma onjoma gowokouruga moro moro unuama laligonkejanj?”

²⁰ Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kambanj so asuganonj ejembaya ejembaya kuma onjoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nonononj jiwowonj jigononj uma qamakooli mirinana so ajoroonkejonj, nii mono iikanonj nama kuma onjoma laligowe. Buja qaa aasangoya monj mende jewe. ²¹ Niinonj qaa nomaen ejemba kuma onjoma laligoweti, naambaajonj nii iikaen qisinj nonjanj? Niinonj qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyonononj mono qaanaa kota modaboroju. Kawaajonj ii qisinj onjona sokombaa.”

²² Kaen meleema muroto, jigowaa kiropo galenj (sikiriti) monjonj kosianonj nama Jiisas urunjononj qetaalinj jero, “Jigo gawonj galenj wanjonj qisinj gono gii qaa silia kaanja mono naambaajonj meleema mujanj? Godaqe-qega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jebenagati, ii nisaana sokombaato, qaa honja jejenj eenj, mono naambaajonj nii eenj nujanj?”

²⁴ Kaen meleema muro Anasnonj Jiisas wasinj jero gbadoya kaanjadeen borianonj raro wama jigo gawonj galenj wanja Kaiafas iwaanonj kenjgi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono indinj woi karonj kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitononj gere konama nano tosanonj qisinj kokaen ijogi, “Gii onjononj kaanagadeenj iwaa gowokouruta yonoononga monj koloojanj me qaago?” Kaen ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitononj jigo gawonj galenj wanja welenj ejia qen gejia kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenqege alia monjonj ii moma qisinj ijoro, “Oo gii mono urukisinonj iwo motoonj laligori giijenja me nomaenj?”

²⁷ Kaen ijoro Piitononj mombo qakoono kambanj iikanondeen kurunonj kanainj qaro moro. Kianj.

Jiisasnonj gawana Pailotwaa jaanonj nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Gomanj ano umugawodeenj Jiisas Kaiafaswaa mirinonga wama kamaan Room gawanawaa jinjkaronj mirinonj kenjgi. Juuda yonononj uugia tiloonj kokojinjinj koloowombotiwaajonj majakaka moma kokaen jegi,* “Kianjkomu kendombaa lama newombaaajonj amamaa-wombo.” Kaen jenj moma bimoonj gawanawaa jinjkaronj miri uutanonj mende ugi. ²⁹ Kawaajonj gawana

* **18:28:** Room gawman yonoojonj Juuda yonononj kokaen moma laarigi: Nono Room yonoo jinjkaronj mirinonj uninj uunana tilooro esunjanana kamaaro kokojinjinanawo koloonj kianjkomu kendombaa lama toroya newombaaajonj amamaawonja. Kawaajonj sombenonj seleenjenj laligogi.

Pailotnon seleengen kamaan injiima kokaen qisin onono, “Eja koi kanon mono naa qinjitaga ano qaa jen mun wama kaju?”

³⁰ Qisin onono meleengi, “Eja iikanon kikekakasililin me bologa meme eja mon mende koloanagati een, nononon mono een toontoon ii wama goonon mende kawonaga.”

³¹ Kaen meleengi Pailotnon injiimo, “Ono mono onoangio qaa jakeyanon ama mun Kana qaagiaa so gosin qaaya jen tegowu.” Kaen injiimo moma ijogi, “Nononon eja mon komuwaatiwaa qaaya jen tegowombaaon songo ero amamaaon.” ³² *Juuda yononon kaen ijogi Jiisas ano koomu nomaana komuwaatiwaa qaaya ii inisaama jeroti, iikaana kanon honawo kolooro.

³³ Pailotnon Juuda yonoo qaagia moma mombo jinjaron miri uutanon uma Jiisas oono karo kokaen qisin muro, “Gii Juuda yonoonon kin pongiaga koloojan me qaago?”

³⁴ Kaen qisin muro meleema kokaen qisiro, “Qaa ii mono geengaa uuganonga jejan me tosonian noojona qaa kaen jen jeganon angi jejan?”

³⁵ Kaen qisiro Pailotnon meleeno, “Yei! Nii Juuda ejaga koloon Juuda onoo qaagia nanjonkejen me? Qaago totoon! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawon galen yononon mono guama kan noo boronon ama gonju. Giinon mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaen meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balon kokoinon mende eja. Niinon balombaa kin-toton mombaa kin pon koloowenagati een, noo kerasuru-urunanon mono saanon waama noojon ama manja qewuyaga. Manja qen niinon Juuda jotamemeya yonoo borogianon kememamboti-waaon kaparan koma manja qegi nombombaaon amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kin-totonaa kania ii goman mongen eja. Nii balon eja pon mende koloojen.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaen qisin muro, “Gii kilen eja pon qaita mon koloojan, ii onanon me qaago?” Kaen qisin muro meleeno, “Nii eja pon qaita mon koloojen, ii geengo jejan. Niinon qaa hona nanjon jen asarimambaaon ama namonon kamaan asugiwe. Kuuya yononon qaa honaa leegen laligojuti, iyononon mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaaon jen tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaen meleeno Pailotnon mepaqepae ama qisiro, “Qaa hona ii mono naama?” Kaen qisin mombo Juuda yonoonon kemen atapanon nama kokaen injiimo, “Niinon eja iikawaa qinjita mongama mon mende mokoloojen. ³⁹ “Mon mende mokoloojento, noo nanamemena mon kokaen ero moju: Gbani so kiankomu kendon kambaanon kapuare mirinonga eja motoongo onoojon isambe kamaankeji, ii moju. Kawaaon Juuda onoo kin pongia saanon onoojon isambe kamaanaga me qaago? Kawaaon ono siingianon nomaen moju?”

⁴⁰ Kaen injiimo meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nononon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekakasililin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wan kolooro. Kian.

19

Pailotnon Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnon Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqeqe eja yononon talunjon

* 18:32: Jon 3.14; 12.32

mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wananon kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arengon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Pongia, oowe!” Kaen jen urunanon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnon mombo seleengen kemen kokaen injoro, “Mobu! Niinon eja ii gosin qinjita mon mende mokoolojen. Kawaajon ii mombo wama onoo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injoro Jiisasnon kamaan atapananon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wananon koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnon kokaen injoro, “Mono eja hona koi iibu!”

⁶ Kaen injoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnon jegianon men kokaen injoro, “Niinon qinjita mon mende mokoolojen. Kawaajon onoo mono onongiodeen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so kolooja. Iyana men uma ‘Anutuwaa meria koloojen,’ jenkeja. Kawaajon mono koomuwaa bunja kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnon moma bombongaoya waaro jenenja ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinkaron miri uutanon uma kokaen qisin muro, “Gii daakaya?” Qisin muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usunja ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Mononon eukanonja ku-usun mende ama gonoti een, gii mono eja omaya laligon iwoi ama nomambaaajon amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisongoyanon mono goonon qinji uugun somata kolooja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaajon ama Pailotnon Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati een, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Mononon neenaajon moro uro ‘Kin pon koloojen’ jeji, iinon mono Siisa-kin tuarenjen ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen kotooro Jiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnon jake mon jamonon ama tambongi eroti, iikanon uma qaa jenteegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qaanon Gabata jen laligogi. Ii ananaa qaanon Jake Jamonon men taambonja. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaaajon jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro Pailotnon dun rarayanon rama Juuda yonoojon kokaen injoro, “Iigi, onoo kin pongia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin pongiaa qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwaaajon jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinnon motoonngo kin ponjana kolooja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnon Jiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwaaajon borogianon ano. Borogianon ano manjaqege eja yononon Jiisas men galen kongi.

*Jiisas maripoonon qegi.**Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43*

¹⁷ Galen konji iyanaa maripoonon ano angon siti koton seleengen kemon goman mon qata Wanpii qamakejuti, kanon kenji. Wanpii qa ii Hibruu qanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teete motoon urun Jiisas batugaranon angi nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnon tere on jero maripoonon Jiisaswaa wananon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, "Jiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin ponjiaga koi." ²⁰ Jiisas maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karon, Hibruu, Latin ano Griik qanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon ugun kema kan eu un tere ii weengogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen ijogi, " 'Juuda yonoo kin ponjiaga koi,' kaen mende oowato, kokaen oowa, 'Iyanajaan Juuda kin Ponjiaga koloojen, jero.' " ²² Ii moma Pailotnon qaa kokaen meleeno, "Qaa oodaborojeniwaajon ii mono kaen ewaa."

²³ Manjaqeqe eja yononon Jiisas maripoonon qengo opo selekopaa ilawoila men eja 4 batugianon mendeema 4 koloo totogianon meggi. Kaen meggi malekuya ero meggi, ii kokaembaajon saanon mende mendeengi: Ii kuuyagadeen opo jakaqa motoongonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya lililili un meggi emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaajon mendeembombaajon amamaagi. ²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jegi, "Ii motonin mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya kolooowa." Kaen jen unju qegi Buna qaa mon honawo koloo. Qaa ii kokaen oogita eja,

"Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekunaa unju aangole angi monon haamo ambaa."

Manjaqeqe eja yononon qaa iikawaa so angi.

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaanonon kanaanon nanji: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemun ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunajon kokaen jero, "Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojon laligowa."

²⁷ Kaen jen gowoko ii kokaen ijoro, "Mono nemunaga koi iima kalan koma rijojon laligowa." Kaen jero moma Jiisaswaa nemun kaman iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

*Jiisasnon maripoonon nama komuro.**Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49*

²⁸ *Jiisasnon gawon kuuya medabororoti, ii moma iikanon Buna Tere-waa qaaya monon honawo kolooatiwaajon kokaen jero, "Nii apuwaajon mojen."

²⁹ Kanon jua mon wain apu aasonawo iikanon saa qen raro. Ii raro kowe momondo mon suun tanijaen ii men wain apunon qendunon sepepe susyanon qesanon meggi uro buutanon angi. ³⁰ Angi wain apu aasonawo ii nen jero, "Mono tegoja." Kaen jen laaligoya mesao-mambaajon aroya sigon kamaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maron wasanon utoogi.

³¹ Jiisasnon non qero Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kaman somata koloo. Kawaajon Juuda jotamemeya yononon majakaka moma

* **19:24:** Ond 22.18 * **19:28:** Ond 69.21; 22.15

kokaen jegi, “Qamo yononon Sabat kendon kambananon maripoonon nanji mende sokonja.” Kaen jen gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin mugi, “Gii saanon jen tegona kema maripoonon unujuyati, iyonoo tawo siigia kungi qamogia metogonin kamaawuya?” ³² Qisin mugi jen tegoro manjageqe ejanon kougi. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanawo komuwaotiwaajon wala yoroononga mombaa tawo siita kuma leegen kema mombaanon kaanjadeen anji.

³³ Kaen angito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kungi. ³⁴ Mende kungito, manjageqe eja yonoo-nonga monnon wasa men maronja utooro iikanondeen sa ano apu kamaaro.

³⁵ Kaen anji monnon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nanjon jen koi oorota ero keteda koi weengoju. Qaa nanjon jen oorota eji, ii mono qaa hona kolooja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waajon moma qaa hona mojiwaa so jeja. ³⁶ *Iwoi ii kolooroti, ii Bunja Terewaa qaa monnon honawo koloowaatiwaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

³⁷ *Ano Bunja Terewaa qaa mon kokaen eja,

“Eja utoogiti, iyononon mono iwaagen jaagia unj iibu.”

Ono qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kianj.

Jiisaswaa qamoya jamo kobaanon ron kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

³⁸ Kawaa gematanon Arimatia taon toya qata Joosef karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yonoojon ama toroko moma momalaaria kolatinj laligoro. Iinon kan gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jen tegoro kan metogoro.

³⁹ *Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon gomantiinanon karoti, iinon kaanagadeen karo. Kan qamo morimambaajon kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu mon binja 30 kilowaa so sewanja men kan Joosef ilaan muro. ⁴⁰ Ilaan mun motoon Jiisaswaa qamoya metogori. Metogon jinin moronja awaa men qamo selianon ama opo taanja iikanon momosiiri. Juuda ejemba nononon qamonana kaan ama mozozongon ron koma onjomakejon.

⁴¹ Jiisas maripoonon qegiti, goman iikawaa leegenanon urukisi mon ero. Urukisi iikanon qasiriwaa jamo kobaa dologa mon uroroogi nano. Iikanon qamo mon mende anji gbamenja ero. ⁴² Gbamenja koloon kosianon ero Juuda ejembanon kiankomu kendon rabombaaajon jojorigi kambanja toriro. Kawaaajon Jiisaswaa qamoya men iikanon ama ron koni. Kianj.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianon gbamenja ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹ Sabat kendon ragi tegoro Maria Magdala emba iinon Sonda umugawodeen wengeran suluro qasirinon keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanon mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanonga qetangi kan ero. ² Kaen iima iikanondeen mesaon uulanawo kema Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroonon kan kokaen irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirinonga men kema dakanon anji eji, ii mende monjon.”

* **19:36:** Eks 12.46; Jan 9.12; Ond 34.20 * **19:37:** Zek 12.10; Ais 1.7 * **19:39:** Jon 3.1-2

³ Kaen irijoro mesaon qasironon keni. ⁴ Motoon bobogarin kenito, gowoko alianon bobogarin kema Piito uugun wala qasironon keuro. ⁵ Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanon mende uma qaa ootanon een akakarin uuro keno opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁶ Ii iiro Saimon Piitonon kaanagadeen gematanon kouma jamo kobaa uutanon uma opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁷ Ii iiro ano wanja opo jakaņa monnon momosiin esuugiti, ii tosianon kuma selewaa opoya kawo mende mindirin anjaso anji raro iiro.

⁸ Kaen iiro gowoko alianon wala qasironon kouroti, iinon kaanagadeen jamo kobaa uutanon uma iwoi ii iima moma laariro. ⁹ Jiisas gbilin koomunonga waabaati, iyoronon Buņa Terewaa qaa kaņa ii waladeen mende moma asarin tompiririn laligon kouri. Kian.

Jiisasnon Magdala emba Mariawaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰ Rama kouma iikanondeen moma laarin eleema mirigaranon keni. ¹¹ Yoronon kenito, Marianon anodeen qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanon nama saaro. Kaen sama kobaa urorooya iikawaa uutanon akakarin uuro keno. ¹² Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yoronon Jiisaswaa qamoya eroti, iikanon rari. Monnon wanja eroti, iikanon raro monnon kanaanon raro.

¹³ Kaen rama kokaen ijori, “Emba, gii naambaajonja saajan?” Ijori moma jero, “Ponnaa qamoya menj kema dakanon anji eji, ii mende mojen.”

¹⁴ Kaen jen eleema Jiisasnon kosianon nano iiroto, kaitania ii mende iima koton hanqan qen nano. ¹⁵ Hanqan qen nano Jiisasnon kokaen qisin muro, “Emba, gii naambaajonja saajan? Morowaajonja monganjan?” Kaen qisin muro urukisi galejanon nanja me nomaen, iikaen romongon kokaen ijoro, “Oo somatana, gii qamoya menj angon mongen kema anjanati een, mono nijona kema memanja.”

¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon qata qama “Maria!” jero. Ii qama jero iwaanon eleema Hibruu qaanon qama “Raboni!” jero. Ii ananaa qaanon “Boina!”

¹⁷ Kaen jero kokaen ijoro, “Nii Amanaanon mende uma koi nanjen. Kawajon nii mende noosiriwato, noo kouruna yononon kema buju kokaen injowa: Niinon mono Manja Anutu ano onoo Manja Anutuwaanon eleema umanja.”

¹⁸ Kaen ijoro Magdalaga emba Maria iinon eleema kema gowo-kouruta kokaen injoro, “Niinon Pon iibe qaa kaan kaan nijojaa.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeen goman tiuro gowoko yononon ruujanon ajoronon Juuda yononon toroko moma miri naguya koma kii menj ragi. Kaen ragi Jiisasnon asugin batugianon nama kokaen injoro, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁰ Kaen jen borowoita ano maronja qendeema onono iima korisoronon uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaen injoro, “Alauruna, luae mono onowo raba! Amanon nii wasin nono kaanideen niinon onjo wasin ononjen.”

²² Kaen jen buu aasona uulangon jero, “Mono Unja Toroya mewu. ²³ *Onjo ejemba singisongogia mesaowuyati een, ii mono Anutuwaanon jaanon solanidaborowaa. Ejemba singisongogia mende mesaowuti een, ii mono Anutuwaanon jaanon mende solanuwuya.” Kian.

* 20:23: Mat 16.19; 18.18

Jiisasnoŋ Tomas asugin muro.

²⁴ Jiisasnoŋ gowokouruta kaen asugin oŋonoto, gowoko 12 yoŋoonoŋga moŋ qata Tomas, qata moŋ Didimus qagiti, iinoŋ kambaŋ kanon batugianoŋ mende laligoro. ²⁵ Tomasnoŋ karo gowoko toŋianoŋ “Nono Poŋ iijoŋa,” jegi moma kokaen jero, “Jaananoŋ birin lopoya borianon iima boro susunanoŋ maronoŋon oosirimaŋati een, ii saanoŋ moma laarimaŋa. Nii neeno ii mende oosirimaŋati een, mono qaagadeen nijogi ii mende moma laarimaŋa.”

²⁶ Kaen jero sonda motooŋgo tegoro gowoko yoŋonoŋ Sonda iikanon mombo mirinoŋ kululuuŋ nagu koma kii meŋ Tomaswo motooŋ ragi. Motooŋ ragi Jiisasnoŋ mombo asugin batugianoŋ nama kokaen jero, “Alauruna, luae mono oŋowo raba!” ²⁷ Kaen jeŋ Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina meŋ iima boro susuganoŋ maronoŋon oosiriwa. Kaen ama yangisen mesaon uuwoiga yakariŋ nii moma laariŋ nomba.”

²⁸ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo, gii noo Poŋ Anutunaga!”

²⁹ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Gii niijaŋiwaajoŋ nii saanoŋ moma laariŋ nonjanto, ejemba mende niima kilen nii moma laariŋ nomakejuti, iyoŋonoŋ mono simbawoŋawo kolooju.” Kian.

Jonon Oligaa Buŋa koi kokaembaajoŋa ooro:

³⁰ Jiisasnoŋ gawon esuŋmumuyawo meŋ laligoro aŋgoletto seiseiya tosaŋa ii gowoko yoŋoo jaagia qaganon asugiroto, ii buk koi kanon mende oowe.

³¹ Qaa tosaŋa ooweti, ii kokaembaajoŋa oowe: Jiisasnoŋ Anutuwaŋ Meria koloon Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, oŋo qaa ii moma laariŋ iikaŋa kanon Jiisaswaa qabuŋayaajoŋ ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowuya. Kaen ama laligowutiwaajoŋ niinoŋ Oligaa Buŋa tere koi oowe oŋoonoŋ kaja. Kian.

21

Jiisasnoŋ gowoko 7 yoŋoonoŋ asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagen Jiisasnoŋ mombo gowoko tosaŋa yoŋoonoŋ asugiro. Taiberias apu aŋgoŋ goraayanon kanon kokaen asugin oŋono: ² Gowoko eja kokaananoŋ motooŋ laligogi: Saimon Piito, Tomas qata moŋ Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonŋa Kaanaga ano Zebediwaŋa merawoita woi ano gowoko tosaŋa yoŋoonoŋga woi.

³ *Motooŋ laligogi Saimon Piitonoŋ injoro, “Nii mono sora horomambaajoŋ kemaŋa.” Kaen jero toŋianoŋ jegi, “Nono saanoŋ giwo motooŋ kemaŋa.” Kaen jeŋ mesaon wanŋonoŋ uma kema gomantiŋa iikanon sora moŋ mende horogi. ⁴ Sora mende horon een laligogi gomaŋ ano Jiisasnoŋ sakasinoŋ nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnoŋ nama oŋooma qaro, “Alauruna, sora moŋ horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ *“Qaago!” jegi kokaen jeŋ koton oŋono, “Oŋo mono misagia wanŋo dindiŋaagen giligi kemero saanoŋ sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemeŋ ologogitiwaajoŋ horoniŋ koubajeŋ amamaan horon susugogi.

⁷ Kaen kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanon Saimon Piito kokaen ijoro, “Ii mono Poŋga!” Kaen jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeen somoŋgoŋ laligorotiwaajoŋ selekopaaya kokosiŋ iikanondeen apu aŋgonoŋ lugun kemero. ⁸ Yoŋonoŋ sakasiŋ koroŋanoŋ 100 miita kawaa so kosianoŋ

* **21:3:** Luuk 5.5 * **21:6:** Luuk 5.6

kema laligogi. Kawaajon Piitonon kemen keno gowoko tosaana yononon wanjo loqanon qen nanjon kema misa sorayawo horogi wanjo gematanon karo.

⁹ Kaen kan sakasinon riin iikanon iwoi kokaen iigi: Gere jero lokotonon sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Onjo keteda koi sora horojuti, mono iikanonja tosaana men koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitonon moma wanjonon uma misa hororo sakasinon uro. Uro honja 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yononon saa qegito, misanon kilen mende riiro. ¹² Honja ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Mono kan gomaambawaa neneya newu.” Kaen jero moma kan “Ii Ponnanaga,” kaen moma kotogito, gowoko yonoononga monjon “Gii moronon?” kaen qisimambaajon uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnon kema bered men onoma sora kaanagadeen mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnon koomunonga waama gowokouruta asugin onono indin karon kolooro. Kian.

Jiisasnon Piito mombo kuun men kotiuro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnon Saimon Piito-waajon kokaen ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yononon nii uugianon jopagon nomakejuti, giinon ii unjuugun mamaga jopagon nomakejan me qaago?” Ii moma kokaen meleeno, “Oo Pon, nii uunanon jopagon gomaakejen. Gii noo wombo alana koloojan. Ii geenjo saanon mojan.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unjuagin laligowa.”

¹⁶ Kaen ijoro indin woi qisin muro, “Saimon Jombaa meria, gii onanon jopagon nomakejan me qaago?” Ii moma kokaen meleeno, “Oo Pon, nii gojon ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloojan. Ii geenjo saanon mojan.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna galeen koma onoma laligowa.”

¹⁷ Kaen ijoro indin karon qisin muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onanon womboganon nojon ama gomaakeja me qaago?” Kaen qisin muro uujopawaa qiqisia motoonjo iikayadeen qisiro indin karon koloorotiwaajon Piitonon wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Pon, gii iwoi kuuya saanon modaboroan. Gii wombo alana koloojan. Giinon mono geenjo ii awaagadeen mojan.” Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna unjuagin laligowa.”

¹⁸ “Niinon qaa honja toon mon kokaen jewe moba: Gii sagbili laligon geenjo selekopaaga somonjon kana kanon me kanon kemanjen siin mobagatiwaa so saanon kema kan laligona. Kaen laligon waanato, eja wanja koloowagati, kaman iikanon boroga boraana monjon kan opo selekopaaga somonjon goma kana monjen mende kemambaajon mobagati, mono iikanon guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnon gejatootoo qaa kaen jen Piito komuwaatiwaa qaa saana inisaano. Iinon koomu tania mon komuro Anutuwa qabunaya somari-waatiwaajon romonjon ii jero. Qaa ii jen iwaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaan laligowa!” Kian.

Jiisasnon Piitowo gowoko mombaa qaaya amin mori.

²⁰ Piitonon Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanon gemaganon karo iiro. Gowoko iikanon kiankomu lama negiti, iikanon wanjon Jiisaswaa totoyanon laarin jero, ‘Pon, goonon memelolo eja ii moronon?’

²¹ Gowoko iikanon kanaganon karo Piitonon ii iima Jiisas kokaen qisin muro, “Pon, gowoko koi kawaanon mono nomaen koloowaa?”

²² Qisin muro kokaen ijoro, “Niinon iwaa laaligo areña kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jenenaga, ‘Iinon mende koomu laligon uro niinon namonon mombo kamanatiwaa kambañanon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloona. Gii mono iwaa qaa mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon noo gemananon kan nii notaan laligowa.”

²³ Qaa kaen jero tosonianon tondu moma jen seigi uumeleen alaurunana yonoo batugianon qaa ii kokaen jen soogi, “Gowoko iikanon mende komuwaa.” Kaen jen soogito, Jiisanon jaawo tetegoya qaa laligon ubaatiwaajon mende jeroto, qaa kokaen jero, “Niinon iwaa laaligo areña kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jenenaga, ‘Iinon mende koomu laligoro niinon namonon mombo kamanatiwaa kambañanon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloona. Gii mono iwaa qaaya mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon laligowa.” Kian.

Neeno ii kuuya jaananon iima nanjon oon onjonjen.

²⁴ Gowoko iikanon iwoi ii jaayanon iima laligon iikawaa so ii nanjon jen asarin Oligaa Buna koi ooro. Korebore ononon gowoko iikawaa kania mojutiiwaajon ama saanon nanjon kokaen jen laligowu, “Iinon qaa nanjon jeroti, iikanon mono qaa hona toon kolooja.”

²⁵ Jiisanon gawon men angoleto tosaña seiseiya ii kaña-gadeen ama men laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon ii kuuya tororo oowonagati een, mono buk papia boraña boraña seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon anin saa qen ologoro tintina mon mende sokonaga. Kaen romonjonjen.

Aposol Gawonj Meme Uña Toroyanonj aposol inaanj onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Buña” oonj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisanonj gowokouruta mutuya kuma onono Uña Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaen (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj qen seinj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wangiaga kolooro. Sunduya weenjojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaen oonj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombonjaoya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaati-waajonj mamboma laligogiti, Jiisanonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buña qaaya kuunj jen seinj zioz kanainj menj kotiigi toroqen keno uumeleenj yonoo tuunjanonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya waja karonj kokaenj koloju: 1) Jiisanonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Buña qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosanonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti waja Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa waja ii Uña Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambananonj Jerusalem qama kooligi Uña Toroyanonj ku-usunawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Buña qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jen laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weenjonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Buña qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya oonj Uña Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

1. Buña qaa nanjonj jewombaajonj jojorigi 1.1-26
 - a) Jiisanonj jenkooto ama Uña onomambaajonj jero 1.1-14
 - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Buña qaa nanjonj jegi 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Buña qaa nanjonj jegi 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
 - a) Misin gawonj liligonj megj indinj 1 kolooro 13.1-14.28
 - b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somonjogogi 15.1-35

- c) Misin gawon liligon megi indin 2 kolooro 15.36–18.22
- d) Misin gawon liligon megi indin 3 kolooro 18.23–21.16
- e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinon raro 21.17–28.31

Jiisasnon zioz kanairo.

¹ *Oo Tiofilus, Luuk niinon sunduna mutuya ooweti, iikanon Jiisasnon gawon kanain men liligon ejemba kuma onoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arenjon ambe iina. ² Jiisasnon gawon men wasiwasi eja aposoluruta meweenjon kuma onoma laligon Unja Toroyaa ku-usun qaganon gawon mewutiwaajon jen koton onono. Ii onono Anutunon wano Siwenon uro. Niinon sunduna ooweti, ii iikanon oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqen oomaña.

³ Jiisasnon siimbobolo moma komun koomunonga waama ween 40 namonon toroqen laligoro. Laligon kambañ iikanon aposoluruta indina mamaga asugin onoma Anutu bentotonaa kania toroqen jen asarin onoma laligoro. Kaen laligon aiwese tani kania kania men qendeema onono. Yononon ii iima Jiisasnon gbilin laligoji, ii saanon moma yagogi. Aiwese iigiti, iyononon ii nanjon jen dangunu kaanja nanju ano monjon ii qewago-mambaajon amamaawaa.

⁴ *Kambañ monjon yonowo motoon laligon kokaen jen koton onoma injjoro, “Ono Jerusalem siti koi uulanawo mende mesaowu. Mannanon ‘Kalen uugianon ama onomaña,’ jen qaaya somongoro injjoweti, ii mono honawo koloowaa. Ononon mono iikawaajon mamboma laligowu. ⁵ *Wala Jonon ejemba oo toonon mulu men onoma laligoroto, Anutunon kambañ mende koriro Unja Toroya uugianon ama iikanon mulu men onombaa.” Kian.

Jiisasnon Siwenon uro.

⁶ Aposol yononon kambañ monjon ajoroogi Jiisasnon batugianon asugiro kokaen qisin mugi, “Pon, giinon kambañ kokaamba me naa kambañon Israel kantriwaa toton ii mombo kuun men kotiiwaga?”

⁷ Qisin mugi kokaen injjoro, “Amanon iyanaa ku-usun qaganon gbani ano aua kambañ arenjon anota eji, ii ononon mobutiwaa so qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Unja Toroyanon kamaan uugianon kemebaati, iinon mono ku-usun onono letoma noo kania nañon jen laligowu. Ii Jerusalem sitinon kanain Judia prowins sokoma Samaria prowinsnon kema liligon toroqen balon goraayanon eu emu leele keñgi sokondaboron kamba.” ⁹ *Jiisasnon qaa ii injjondabororo Anutunon jaagia qaganon men waaro koosunon kamaan esuuro eukanon uro iibombaajon uugi uro ayayoogagadeen kono mongama nanji.

¹⁰ Kaen uro sombinon eu iigigiin nanji iikanondeen eja woi malekugara tualalakota yoronon kosogianon asugin nani. ¹¹ Nama kokaen injjori, “Galili eja ono mono naambaajon sombinon eu uungadeen nanju? Anutunon Jiisas koi onoo batugianonga wama Siwe gomanon eu uro iijuti, iinon mono tani kañiadeen mombo eleema kamaawaa.” Kian.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweenjogi.

* **1:1:** Luuk 1.14 * **1:4:** Luuk 24.49 * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33 * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48 * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51

12 Kaen injjori aposol yononon Jerusalem siti kosianon baana qata Oil gere baana kanon eleema kamaan 1 kilomita so kan sitinon kougi*

13* Jerusalem kouma miri uuta mon qaganon kanon rama laligogiti, iikanon kema ugi. Ugiti, iyonoo qagia ii kokaen: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† 14 Eja kuuya yononon uumotoon ama emba yonowo kaparan koma qama koolin laligogi. Yonoo batugianon Jiisas kouruta ano nemun Maria yononon kaanagadeen laligogi.

15 Qama koolin laligon ween monon momalaari ejemba jangogia 120 kawaa so ajoroogi Piitonon batugianon waama qaa kokaen jero, 16 “Eja alauruna, Jiisas men somogogiti, Juudasnon iyonoonon kana qendeen. Un Toroyanon Juudaswaa qaa ii waladeen kin Deiwidwaa uutanon sane ano jetanon jero Ondino buk (Buk Song) kanon oogita eji, iikanon mono honawo kolooro. 17 Jiisasnon Juudas meweengoro ananaa tuunon mon laligoro gawon mewaatiwaajon kuuro wasiwasi eja wan aposol kolooro.

18* “Juudasnon nanamemen bologa ano sewana mugi men iikanon balon koria mon sewana mero. Ii men iikanon aro aon wanon meleema balon kuuro tomena juno kera korojona data koga ii kuuya ujonon kouma kamaaro. 19 Kaen kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboron balon iikawaa qata iyangiaa qanon Akeldama qagi. Ii ananaa qanon Sa Balon koria.”

20* Piitonon toroqen kokaen injjoro, “Ondino (Buk Song) kanon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Miria mono bemen kolon gbamen namba. Ii monon toya mende kolon laligoro mirigadeen namba,’

ano qaa mon kokaen eja,

‘Monon saanon iwaa dundunanon galen gawon men namba.’

21-22* “Kawaajon ama nono eja mon meweengon kuunin nonowo jotamemeya kolon dangunu kaan nama Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa Bunaya nanon jen laligoro sokombaa. Jonon Jiisas oomulu men muro Ponon kamban iikanondeen qenjaaronon kema gawon kanain men nonoo balon liligon kema kan laligoro Anutunon batunanondeen wama uro. Eja kamban kuuya iikanon tuunananon moton laligon kounin, mono iyonoononga mon meweengon sokombaa.”

23 Piitonon kaen injjoro ejawaa mongama eja woi qagara qagi. Mon qata Joosof, qata mon Barsabas ano qata mon Jastus. Eja mombaa qata Matias. 24 Qagara qama kokaen qama koolin jegi, “Oo Pon, gii ejemba uunana korebore moma kotojan. Kawaajon gii eja koi yoroononga moroga meweengon, ii mono qendema nonomba. 25 Juudasnon gbingbaon ama dogon kamaan aposol gawon mesaon kilena so tiwilaan kemeroti, iwaa dundunanon eja monon mono aposol kolon nama wasiwasi ejawaa gawon men laligowaa. Qaa ii onon.”

26 Kaen jen yoro unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianon dun mon mugi tuunganon toroqero. Kian.

* **1:12:** Juuda yononon 1,100 miita ii Sabat kendonon mende ugun kemakegi. Kawaajon Kana qaa mende ugun kagi. * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † **1:13:** Zelot paati yononon angiaa nanan mewombaajon Room mindimindiri gawmambo toropere ano ugere ama laligogi. * **1:18:** Mat 27.3-8 * **1:20:** Ond 69.25; 109.8 * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

2

Uña Toroyanon kamaan gowoko uugianon kemero.

¹ *Jiisanon komuroti, kambañ iikanonja sonda 7 tegoro ween 50* iikanon yambuyambu kambaña kañ kuuro uumeleen ejemba kuuya yononon ajoroon kendon ragi. ² Ragi Sombinonga iwoi mon obaban bilisik kaña kamaaro oton somata asugiro mogi. Raidimbonon qenkeji, mono iikawaa tani kaña asugin kamaan miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qen iwoi iikanon deenqeema sein gere bolan kaña wangia qaganon uro iigi.

⁴ Kaen asugiro Uña Toroyanon kuuya yonoo uugia saa qero kantri tosia yonoonon qaa kanain jegi. Uña Toroyanon sololoon qaa sañe anotiwa so asuganon jegi.

⁵ Juuda ejemba tosiannon Anutu goda qen kantri kania kania sombin baatanon rama kenjuti, iikanon deema kema laligon Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaña ii sitinon laligogi. ⁶ Kaen laligon oton somata ii moma ejemba tuun mamaganon kouma ajoroogi. Ajoroon nangi momalaari ejembanon qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma aña aña moma asarin iikawaajon aarun kiko anji.

⁷ Kiko ama waliñgon kokaen jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyononon mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanon koloon kouma laligonin yononon mono nomaen ama laligon somariin kantrinanaa so qaanaa aña aña jegi mojon? ⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjon. Nono tosiannon Mesopotemia laligonin. Tosianon Judia laligoju ano tosiannon Kapadosia gomanon laligogi. Ejemba tosiannon Pontuswaajon, tosiannon Eisia prowin-swaajon koloojon ano yononon ananaa qaanon qaa jegi mojon.

¹⁰ “Tosianon Frigia goman mesaon koi kañ laligoju. Tosianon Pamfilia taon mesaogi. Tosianon Iijipt kantrinon laligogi. Tosianon Sairini goman leegen Libia kantrinon laligogi. Tosaña nono Room sitiga tawatawaga koi kañ laligojon. ¹¹ Nono tosiannon Juuda ejemba koloon laligojon ano tosiannon kantri tosiannon koloon kanagen Juuda ejemba koloonin. Kaña nanjon ano yononon qaa jegi nono qaanaa motomotoon ii saanon moma kotojon. Nonoononga tosiannon wato qata Kriit mesaon kowe koton kagi. Tosianon Arebia qaa jenkeju. Nono kañanon laligojonto, yononon aisoon Anutunon angoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanon aña aña jegi mojon.”

¹² Kaen jen kuuya yononon aarun mogi sooboo kono iyangia kokaen jen qisin aogi, “Koi kawaa kania mono nomaen?” Kaen qisin aon qaa mongama tompin nangi.

¹³ Tompin nangito, tosiannon mepaqepae ama kokaen jegi, “Yononon wain apu nañawo mamaga nen enkalolon kolooju.” Kaen.

Piitonon Uña Toroyaa kania jen asariro.

¹⁴ Kaen jegi Piitonon aposol 11 yonowo motoon waama nama kotakota gama ejemba tuun ii kokaen injoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu. ¹⁵ Ono tosiannon nonoojon kokaen jeju, ‘Yononon apu kotiga negi uugianon enkalolon kolooja.’ Kaen romonjojuto, nononon iikaña mende koloojon. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambaña qaago. ¹⁶ Qaagoto, gejatootoo eja Joelnon Buña qaa kokaen jeroti, iikanon mono honawo kolooja,

¹⁷ *‘Anutunon jeja: Pombaa kaka kambañanon toriwaati, niinon kam-

* 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 2:1: 50 ii Griik qaanon Pentekost. * 2:17: Joel 2.28-32

banj iikanonj Unana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianon ubaa. Uma sololoonj kotonj kondoonj onono kokaenj koloowaa: Onoo meraboraurugianonj gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya. Onoo gbaworo sarañurugianonj jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

Onoo ejemba wana yonononj gaonj kuukuu iimakebuya.

¹⁸ Unana Toroya maamanjati, ii eja ano emba noo welenj qenj laligowuti, iyonoo qagianonj kaanagadeenj uro gejatootoo qaa jenkebuya.

¹⁹ Niinonj angoletto sombinonj ambe uugi eu uro iibuya ano namononj aiwese ii kokaenj iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolanj uuta ano kaaso kondunawo ii asugiwuya.

²⁰ Weenj jaayanonj pangamanj mero koiñnonj ososañ sa kaanñ koloowaa. Kaenj kolooro iikawaa gematanonj Pombaa kambanj somatanonj mono kanj kuuwaa.

Weenj ii akadamu ano qabunayawo.

²¹ Daenj yonoononjga mononj Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunonj mono ii hamo qenj muro letombaa.' Joelnonj kaenj oorota eja.

²² "Oo Israel ejemba, onjo mono geja ama qaa koi mobu: Anutunonj Jiisaswaa laaligo kambananonj sololoonj muro laligoro angoletto, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii onoo batugianonj balononj asuganonj asugiro. Onjo ii saanonj moju. Anutunonj iwoi ii koloonj munj iikaanñ kanonj Nazaret eja iikawaa kania nanjonj jenj qendeema onjoma laligoro.

²³ *"Anutunonj wala eenanonj Jiisaswaa qaa waladeenj somonjonj moma kotonj kokaenj jerota eja, 'Hamoqeqe Toyanonj mono eja jotamemeya onjo borogianonj kamaawaa.'

Qaa iikawaa so Anutunonj Jiisas mende anjonj kono onoo borogianonj kamaaro. Kaenj kamaaro onjo komuwaatiwaajonj qagi waba kantri gawman yonononj Mooseswaanonj Kana qaa mende moma kilenj jenj kotogi borogianonj Jiisas qelanjinj menj maripoononj qegi komuro. Komuroto, sayanonj mono onoo qagianonj urota eja. ²⁴*Jiisasnonj komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanonj kamaaro koomu Toyanonj ii somonjonj kambanj koriga galenj koma mumambaajonj amamaaro. Ii Anutuwaanonj mende sokono. Kawaajonj iinonj ii menj gbilinj koomuwaa siimboboloyanonjga metogoro waaro. ²⁵*Kinj Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kokaenj jerota eja,

'Niinonj taraturu ama tama nuwabotiwaajonj Ponjonj boro dindinanonj laligoja.

Iinonj kambanj so kooronanonj nano unañña kaanñ iima laligojenj.

²⁶⁻²⁷ Kaenj laligonj komunanato, koomuwaa gomanonj kemebe gema mende nuwaa.

Giinonj geenñgaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogonj nona qasiriononj enj mende gisaamanja.

Kawaajonj uunanonj korisoro moma buunanonj rendunj rii qama laligojenj.

Selenanonj kaanagadeenj gbilinj waabaatiwaajonj ama mamboma jejeronjromonj ama haamo menj ewaa.

²⁸ Giinonj laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomanja.

Niinonj goo jaasewanganonj pondanj laligowe giinonj uuna korisorononj menj saa gewaa.' Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kaenj jerota eja.

* **2:23:** Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18 * **2:24:** Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5

* **2:25:** Ond 16.8-11

29 “Oo alauruna, Piito niinon ben ambonana kin Deiwidwaa kania ii awasankaka qaganon asuganon kokaen jen asarimana: Deiwidnon komuro ron kongi qasirianon kete batunananon koi eja. 30 *Deiwidnon gejatootoo ejaga koloon laligoroti, iinon kokaen moro: Anutunon gbiliuruta yonoononga mon meweengon kuuro iyanja kaanja eja pombaa dun rarayanon raba. Anutunon qaa ii somongon jojopan qanon jen kotiin laligoro. 31 Monon rabaati, ii waladeen iima moro. Hamoqege Toya Kraist iinon koomunonga waabaati, Deiwidnon ii moma kokaen jero,

‘Kraistnon laligon komuwaato, koomuwaa gomanon kemero Anutunon ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanon qasirinon mende gisaawaa.’

32 Anutunon Jiisas men gbiliro waaro iikaanja kanon qaa ii honawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananon iima nanjon jen dangunu kaanja nanjon.

33 Jiisasnon waama laligon Anutunon wano uma boro dindinanon raja. Iikanon rama Mananon Unja Toroya wasiwaatiwaajon jen somongoroti, iinon (promis) ii moma ii maaro kamaaro honja kete koi asugiro iima moju.

34 *Deiwidnon Siwenon mende uro. Iinon anjo qaa kokaen jerota eja, ‘Anutunon Siwe goman uutanon neenaa Ponnaajon kokaen jen koto moro:

Giinon mono kan boro dindinanon asamararan koi kanon kamaan rama laligowa.

35 Kaen rama laligona niinon kamban biiwianon koi kanon tuarenjenuruga riinj riitama haamo ama onomanja.

Haamo ama onombe yononon tama kemen siimbobolo moma sama kana dogaa kaanja koloowuya.

Kaanja koloogi giinon saanon waama yonoo qagianon riinj aisoon laligowa.’

36 “Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoonon qegi komuroto, Anutunon Jiisas ii kuuro Pon ano Hamoqege Toya Kraist koloon nonoma laligoja. Israel tuun kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu.”

37 Piitonon kaen jero ejemba tuunon moma uugia qosono Piito ano aposol tosaanja ii kokaen injijogi, “Eja alaurunana, nono mono nomanomaen aninj sokombaa?”

38 Inijogi Piitonon kokaen injijoro mogi, “Onjo mono uugia meleembu. Motomotoon uugia meleengitiwaa so nononon mono Jiisas Kraistwaa qatanon oo mulu men onombonja. Ii ononinj Anutunon singisonogogia songbama mesaon Unja Toroyaa kalenja ii bunja qen onombaa. 39 Anutunon Unja ii onomabaajon jen somongoroti, qaa ii mono onongia ano onoo gbiliurugia onoojon ama jero. Onoojon ama tosaanja koriganon kema laligogi Anutu Ponnananon onombaati, iinon soomongo qaa (promis) ii mono kuuya onoojon ama kaanagadeen jen somongorota eja.”

40 Piitonon kaen injijon toroqen qambanmamban qaa tosaanja mamaga iikanon uugia kuun kokaen jero, “Ejemba irinjirinja koi namonon laligojuti, Anutunon ii hamo qen onono letombutiwaajon moja. Yonowo siimbobolo mokoloowubotiwaajon mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onomesaowu.” 41 Piitonon kaen jero ejemba jaasongoyanon qaaya moma anjon kongi oomulu men onongi. Ii men onongi kanagesogianon toroqegi janngogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kianj.

Momalaari yononon uugia somongon aon laligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyononon uumotoon ama uugia somongon aon kaban so aima ajoroogi aposol yononon Buja qaa kuma onongi samon kowoga ano nembanene moton ney qamakooli gawon men laligogi. Pondan laaligo kaana laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwaa qatanon boliwabotiwaajon jenenooro ama laligogi. Kaana laligogi Anutunon sololoon onono aposol yononon jetamemegia koloon gawon megii angoletto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyononon kuuya laaligogia motoon laligon esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirin motoon men laligogi.

⁴⁵ Kaen men laligon balon esuhina iwoigia sewana mewutiwaajon angi sewana onongi karoti, ii batugianon mojqojoron ama amamaagitiwaa so mendeema angun laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirin laligon suulan uumotoon ama kaban so jiwowon jigonon ajoron laligogi. Bered ii miri so moton ney laligogi ano nembanenegia ii gbingbaongia qaa korisoro qaganon rama ney laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutu mepeseen laligogi ejemba kuuya yononon ii inisosoron laligogi. Inisosoron laligogi tuungianon somariiro Ponon kaban so ejemba tosaana men letoma onono uugia meleema mindimindiri arengianon toroqegi. Kian.

3

Piitonon eja meendangoya mon men qeangoro.

¹ Juuda yononon mare so 3 kilok qama koolinkegi. Mare monon Piito Jon yoronon qamakooli kaban iikanon jiwowon jigonon uri. ² Uri iikanon eja mon nemun goron uutanonga meendangoya koloon rama laligoroti, ii angon kan jiwowon jigowaa kiropo naguyanon angi. Alaurutanon ween so kan demberunon angon kiropo nagu qata Nagu Iimasiinsiinawo qagiti, iikanon angi raro. Rama ejemba jigo goranon ugiti, iyononon money kalen mubutiwaajon welema onoma laligoro.

³ Kaen angi raro Piito ano Jon yoronon jiwowon jigonon ubo jeri dodobobo iriima ii kaanadeen kalembaajon welema orono. ⁴ Welema orono jaasewananon unj iima Piitonon kokaen ijoro, "Mono noro niriiba."

⁵ Kaen ijoro jaa suana irigigiin iwoi mon borogaranonga nombatiwaajon mambono. ⁶ Irigigiiro Piitonon kokaen ijoro, "Noonon silwa me goul money mende ejato, noonon iwoi mon eji, ii saanon goman: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Toya Kraistwaa qatanon waama kamba!"

⁷ Kaen ijon boria dindinanon men kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugun yorowo jiwowon jigonon uma iikanon kema kan torin qen oron Anutu mepeseero. ⁹ Kaen kema kan Anutu mepeseen muro ejemba tuun kuuya yononon ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jegi, "Eja koi kalen mubonjwaajon jigowaa kiropo Nagu Iimasiinsiina-wowaa kosianon rama welema laligoroti, mono ii." Kaen jen moma mun "Selianon naa iwoiga kolooja?" jen aarun newogia tegoro waliqogi. Kian.

Piitonon jiwowon jigonon Buja qaa jero mogi.

¹¹ Waliqogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben saraqawonon ajoronon nama iigigiigi.

* 2:44: Apo 4.32-35

¹² Kaen iigigi Piitonon injiima kanain kokaen injiijoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro uun nirigigiiju? Eja koi kanon qeangon kana kema kaji, ii noroo esunon me Anutuwaa Buna qaa tororo moma otaankejotiwaaajon ama qaago. Kaen mende romongowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo ben Anutunon mono Meria Jiisas asamararan muro jotamemeya uuta kolooro hona asugiro iiju. Onjo Jiisas ii men balon galen yonoo borogianon angi gawana Pailotnon isamambaa qaaya somongon jeroto, ononon Jiisas ii iwaa jaanon qakooma gema qen mug.

¹⁴ * “Onjo eja dindina ano soraaya ii gema qen mun borosa meme eja mon isambaatiwaaajon kaparan koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaen qama qisin iikaana kanon laaligowaa Toyanon komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Noronon ii jaanaranon iima nangon jen iwaa dangunu kaana nanjo. ¹⁶ Kaen nama Jiisaswaa qata moma laarin mun laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usunonon men kotiuro nanja. Jiisasnon sololoon norono momalaarananon kolooro iikawaa qaganon nama jen kotori kana gbakoyanon qeangoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaaajon kaparan kongiti, ononon ii mono poumapou qaganon angi, ii mojen. Onoangia ano galenurugianon kaanagadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma koton lan angi.

¹⁸ Kaen angito, iikawaa kitia Anutunon kokaen ano: Anutunon qaaya wala eenanon gejatootoo ejembauruta kuuya sololoon onono waladeen kokaen jen oogi, ‘Anutuwaa Hamoqeqe Toya Kraistnon mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajon onjo kaen angi Anutuwaanon qaa iikanon mono honawo kolooro. ¹⁹ Kawaajon mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kagi singisongogia koton songbambaa.

²⁰ “Anutunon oyanboyan Toya koloaja. Onjo een lan laligowubotiwaaajon Anutunon Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajon onjo mono uugia meleengi Hamoqeqe Toya Kraist wasiro onoonon karo iwo qokotaagi laaligogianon gbiliro oyanboyan kambangia kan kuuwaa. ²¹ Anutunon monowaa monoyanon kanain qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoon onono waladeen kokaen jen laligogi,

‘Anutunon Hamoqeqe Toya angon koma muro Siwe gomanon rama laligoro iwoi kuuya mombo arengon kolonaniwaati, mono kaban iikanonadeen wasiro Siwe mesaon kamaawaa.’

Jiisasnon qaa iikawaa so kamaan nonoonon karo.

²² * Moosesnon kokaen injiijoro,

‘Pon Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon men gbiliro waama Mooses nii kaana koloowaa.

Iinon geregiaga nama qaa injiowaati, mono ii kuuya geja ama moma ten koma laligowu.

²³ * Mononon gejatootoo eja iikawaa qaaya mende ten kombaati,

Anutuwaanon kanageso ononon mono iwaa qaaya jen tegon tiwilaan mubu.’

²⁴ Gejatootoo ejemba Samuelwaanona kanain kouma qaa jegiti, iyononon mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kaban kokaamba honawo kolooji, ii waladeen jen laligogi. ²⁵ * Anutunon ambosakonurunana yonowo soomongon arena ama Aabraham kokaen ijoro,

* **3:13:** Eks 3.15 * **3:14:** Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15 * **3:22:** Dut 18.15, 18 * **3:23:** Dut 18.19 * **3:25:** Jen 22.18

‘Goo gbiliuruga yonoononga mononon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaajon ama namowaa ejemba tuunɔ tuunɔ kuuya kotuegon onombe oyanboyon koloowuya.’

Anutunon soomonngo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanon ii toroqen jen kotiin laligogiti, ii mono onoojon ama anota eja. ²⁶ Anutunon Meria men gbiliro waaro kotuegon onombaatiwaajon wasiro wala onoonon kamaaro. Kawaaajon mono keteda koi uugia meleema anɔ anɔ laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaen ama oyanboyon koloowuya.” Kaen jero.

4

Piito Jon yoronon jigo kaunsol tuunon nani.

¹ Piito ano Jon yoronon ejemba tuun ii qaa kaen injiori jigo gawon galen yononon, jigowaa kiropo galen wanɔ ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon waama jaagaranon kougi. ² Gowokowoiyanon ejemba tuun kuma onoma kokaen jeri, “Jiisasnon koomunonga waaro. Kawaa so komugiti, iyononon kaanadeen gbilin waabuya.” Kaen jeri uugia boliro yoroonon kougi. ³ Kouma uruama goman tirotiwaajon ama kapuare mirinon orooma jegi, “Goman anogo qaa jakeyanon oromboɔa.”

⁴ Kaen jegito, Bunɔ qaagara mogiti, iyonoononga kelemalelenanon uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo janngogianon somariiro 5,000:baa so koloon laligogi.

⁵ Goman ano galenkonkon ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yononon Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoroon jigo gawon galen wanɔ qata Anas iinon batugianon raro. Kaanagadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galen wanɔ sumanjuruta tosaɔn kuuya ii motoon ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianon oroongi nani kokaen qisin orongi, “Oronon mono nomaen anjaota? Morowaa qataga qari esunanon turun muro letonjaa?”

⁸ Qisin orongi Unɔ Toroyanon Piitowaa uuta saa qero nama kokaen injoro, “Kantriwaa galenkonkon eja ano jotamemeurunana, mobu. ⁹ Noro eja meendanɔgoya nomaen ala ilailaa ama muri kania gbilin qeangoro, kete kaen qisin noronju. ¹⁰ Kawaaajon iikawaa kitia ii saanon jewe onɔ ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Ononon Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoonon qegito, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usunanon mono eja koi meagoro onoo jaagianon qeangon nanja. ¹¹*Qaa mon ii kokaen,

‘Miri meme eja yononon kowonjin tando mon gema qen mesaogito, Anutunon ii komoro aen tando kombombaɔn wanɔ kolooja.’

Aen tando wanɔ ii Jiisas. ¹² “Jiisas motoongonon mono hamo qen nononja. Qa mon qama koolinin ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanon mono sokonja. Anutunon qa mon Sombimbaa baatanon mende nononota eja. Qaago! Qa motoongonon ii qama letoma Siwewaa bunɔ koloowonɔa.”

¹³ Kaen jendabororo kaitanigara iima kokaen jegi, “Eja woi koi yoronon momo mirinon mende uma kilen qaa kotiga kotiga jen awasanɔkaka nama kawali kaanɔ koloojao.” Kaen jen kiko ama walinon kaniagara moma koton jegi, “Onanon! Eja woi yoronon mono Jiisaswo laligon letoni.”

¹⁴ Kanagara moma koton eja meendanɔgoyanon qeangon yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaaajon amamaagi. ¹⁵ Ii amamaan jigo kaunsol tuun onomesaon seleenjen kemebaatiwaajon jen kotogi kemeri anngideen qaa monɔgama gejanonogia amigi.

* 4:11: Ond 118.22

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletto qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaaon ama-maajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaajon mono saanon kokaen jen koton oronin sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.’ Kaen jen kotakota jen qetegon oronin sologori monon mon ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jen somongon oronngi uri kokaen jen koton oronngi, “Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao.” Kaen jen songo kotakota ama oronngi. ¹⁹ Kaen jen koton oronngito, Piito Jon yoronon meleema kokaen injjori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewananon sokonja me qaagoti, ii mono ononngio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwa so qaago.”

²¹ Kaen injjori mogi ejemba kuuyanon angoletto asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galen meme qaa kotiin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletto asugiro eja meendanngoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyanngaraa alaurugara yononon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injjori mogi. ²⁴ *Ii injjori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogia men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geenngaa Unn Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega men kokaen jero,

‘Uumeleembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romonngonkeju?

²⁶ Namowaa kin pon pon yononon balongiaa so waamakeju.

Pon jawina jawina yononon mindirin ajoronngkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana kolooja. Iinon asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pailot yoronon Room gawman galen kolon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi. ²⁸ Gii geenngoo ku-usunngaa ano jegaa so iwaaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongon arenngona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honngawo kolooro.

²⁹ “Oo Pon, nono gii welen qen gonin kete galen meme qaa nononnguti, gii mono ii iima nanngon nonona saanon goo Bunng qaaga kawali kaanng awasannkaka nama jen laligowonng. ³⁰ Giinon mono boroga suluna ji ejemba

* **4:24:** Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * **4:25:** Ond 2.1-2 * **4:27:** Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usuñanon qeangowu ano angoletu aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanon.”

³¹ Kaen qama kooligi miri ajoroon ragiti, balon ii memenjalin utugoro Unja Toroyanon korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutuwaa Buña qaa jen laligogi. Kian.

Uumeleen ejembanon uugia somongon aogi.

³² *Uumeleen tuun somata yononon uuroromongo motoongo ama laligogi. Iwoi kuuya en ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoongia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutuwaa ku-usuñanon turun onono kotiigi aposol yononon jeta men dangunu kaanja nama Pon Jiisasnon koomunonga gbilin waaroti, qaa ii nanjon jen laligogi. Kaen laligogi Anutunon kalenmorianja somata maama onono ejembanon goda qen onongi.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianon monjon iwoi mombaajon mende memeqemean men amamaan laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyononon ii sewanja mewutiwaajon anji. Kaen anji sewanja meggi monen karo ii men kagi. ³⁵ Men kan aposol yonoo borogianon anji korebore memeqemean men amamaagitiwaa so ii batugianon mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja mon qata Joosef, aposol yononon qata Barnabas qagiti, ii ananaa qanon: Uu-nanjonango eja, iinon wato qata Saiprus kanon koloon somariin jigo gawon ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinon kaanagadeen nene gawon balonja sewanja mewutiwaajon ano monen karo sewanja ii men aposol yononon kan borogianon ano. Kian.

5

Ananaias Safaira yoroonon tiliqili

¹ Kaen ama laligogito, eja mon qata Ananaias embia qata Safaira yoronon gawon balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajon ani. ² Ani sewanja karo ejanon monen bakaya iyanjaajon anjon koma mesangoro embianon ii modabororo bakaya mon men kan aposol yonoo borogianon ano.

³ Borogianon anoto, Piitonon kokaen ijoro, “Oo Ananaias, gii mono naambaajon Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinon uuga saa qero giinon batogon Unja Toroya angomokolon ama mun geengaa balombaa monen bakaya anjon koma mesangojan? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kaman iikanon ii geengaa buñaga kolooro me? Geengaa balonja sewanja meggi sewanja karoti, monen ii mono goo buñaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajon uuganon qaa somongon iwoi koi anjan? Gii qaa qolonmolongoya jen iikaanja kanon ejemba mende tiligon nononjanto, Anutu iyanja mono tiligon mujan!”

⁵ Kaen ijoro qaa ii moma tama kamaan namonon kemen komuro. Kaen komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi. ⁶ Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya men esun anjon kema ron konji.

⁷ Aua karoon tegoro embianon iwoi kolooroti, ii mende moma karo. ⁸ Karo Piitonon embia Safaira kokaen qisin muro, “Oro gawon meme balongara bakaya sewanja mewutiwaajon ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona moman!”

Qisin muro kokaen meleen, “Monen ii onanon iikawaa so karo.”

* 4:32: Apo 2.44-45

⁹ Kaen meleeno jen muro, “Oro mono naambaajon uumotoon ama Pombaa Un̄a Toroya tiligon mujaota? Moba, loganon komuro ejanon men kema ron konjuti, iyononon mono nagu koi dodowigi otona mojan. Yononon gii kaanagadeen esuun angon goma kembuya.” ¹⁰ Kaen jen muro iikanondeen tama Piitowaa batanon kemen komuro. Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya mokolon men angon kema loyaa koorononon ron kongi. ¹¹ Ron kongi uumeleen tuun kuuya yononon moma awawaligi bujuya seiore korebore moma sombugia mamaga mogi. Kian.

Aposol yononon ejemba mamaga men qeangon onongi.

¹² Kaen angi Anutuwaaw ku-usunanon aposol inaan onono gawon men borogia ejemba qagianon angi Anutunon aiwese angoletto kania kania mero batugianon mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyononon jiwowon jigowaa toton utanon uma kin Solomombaa somben saraawonon ajoroon tuun motoonggo koloon laligogi.

¹³ Kaen ajoroon laligogi ejemba tosanon keegia moma jirinjin ama monon iyononon mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuun yononon goda mamaga qen onoma laligogi. ¹⁴ Kaen ajoroon laligogito, kilen ejemba seiseiya yononon tuungia toroqen onoma laligogi. Eja ano emba tuun tuun yononon Jiisas moma laarin uugia meleenji tuungianon somariin seiore. ¹⁵ Aposol yononon gawon kaen megii ejemba seiseyanon qeangogi. Kaen qeangogitiwaajon ama tosanon ji ejemba unuama demberu koma angon kana goraayanon kaanagadeen dun meagon maki tamboma kanon onooma kokaen jegi, “Piitonon kan nunuuguwaati, un̄aunyanon mono kaban iikanon yonononga mombaa qaganon uro qeangonaga.”

¹⁶ Kaanagadeen taon ano goman Jerusalem siti liligon rama kenjuti, iyonononga ejemba tuun mamaganon horon kagi. Kaen kan ejemba ji injiroti ano omenon qaamuun men* kokojinjin ama onongiti, ii unuama kan kougi. Kougi kuuya yononon qeangogi. Kian.

Gajobanon aposol kapuare mirinon unuano kamaagi.

¹⁷ Kaen ama laligogi jigo gawon galen wanonon ano iwaa alauruta Sadusii (Jigo gawombaa kaparanonkon) paati nanon mugiti, kuuya iyononon iringia soono uuduuduun angi. ¹⁸ Uuduuduun ama aposol onoma somononon gawmambaa kapuare mirinon onongi. ¹⁹ Onongito, gomantiin̄a kanon egi Pombaanon gajoba monon kapuare miri naguya naguya horon unuama seleenjen kamaan kokaen injoro, ²⁰ “Mobu, on̄o mono kema jiwowon jigonon uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganon injowu.”

²¹ Kaen injoro goman ano jiwowon jigonon uma nama Bun̄a qaa kuma onongi. Kaen nama kuma onongi jigo gawon galen wan̄a ano alauruta nanon mugiti, iyononon keuma jigo kaunsol tuun ano Israel jotamemeurugia koma horon onongi motoon ajorooigi. Ajoroon nama opotoro tosaan̄a aposol unuambombaaajon wasin onongi kapuare mirinon kengi. ²² Kengito, ii iikanon mende mokolon onoma een eleema sundugia kokaen angi, ²³ “Nono ononon kapuare mirinon keuma nagu kotakota kongi nangi eja waagiawo yononon nagu so nangi injijon. Ii injijonto, naguya horon uma kanon eja mon mende mokolonon.”

²⁴ Kaen sundugia angi jigowaa kiropo galen wan̄a ano jigo gawon galen wan̄a yononon qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopoon! Kete kaen koloon kanagen mombo sipasipa kono mono nomaen kolowabo?” ²⁵ Kaen

* **5:16:** Qaamuun ii kokaen: Omenon buuta muungoro qaa bogoro laligoja.

jegi monjon kouma kokaen injjoro, “Mobu, eja kapuare mirinon onoonngiti, iyononon mono jiwowon jigonon nama ejemba Buna qaa kuma ononju!”

²⁶ Kaen injjoro jigowaa kiropo galen wananon opotoro unuano kenngi. Kema “Ejembanon jamo gilin nunuwubo,” jen toroko moma loloonkotagadeen jiwowon jigonon uma aposol unuama kagi.

²⁷ Kaen unuama kan jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon onoonngi nanngi jigo gawon galen wananon kokaen qisin onono, ²⁸*“Ono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende kuma onombu. Nononon kaen jen songo kotakota ama ononinto, qaa iikawaa onanon mono nomaen kolooro? Ononon mono kilen toroqen Jiisaswaa sundu kuma ononngi Jerusalem siti kuuya sokoma wangia men saa qero laligojon. Ano eja iikanon komun saya maaro ononon kokaen ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanon mono Juuda nonoo qanananon urota eja.’ ”

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano aposol tosanon kokaen meleengi, “Nononon ejemba onoo jenkootogia ten kombombaajon ama Anutuwaanon qaa ugunin mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunon ananaa ambosakonurunanaa benjiaga kolooja. Ono Jiisas gere batuyanon mondon qegi komuroto, Anutunon ii men gbiliro waaro. ³¹ Anutunon ii men gbilin wama uma iyanaa boro dindinanon anota raja. Eukanon raro Anutunon singisongonana mesaon nonomambaajon kuuro Ponana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaana koloon Israel kanageso men letoma nonono uunana meleembombaajon moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjon jen dangunuya koloon nanjon. Unja Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jenkeja. Anutunon Unja Toroya ejemba jeta ten koma munkejuti, mono iyonoo uugianon ama buna qen ononja.”

³³ Piitonon qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yononon mogi uugia soonon kotowageen kaana koto. Kotoro uugia gere jero aposol unugi komuwutiwaajon mogi. Kian.

Gamalielnon alauruta jen men loorin onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) eja mon qata Gamaliel iinon jigo kaunsol tuun yonoo batugianon raro. Iinon Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugi jotamemegiaga kolooro. Kaan koloon waama aposol unuanngi seleengen kemen borona mon mambombutiwaajon jen koto.

³⁵ Kaen jen koto kemegi jotameme alauruta kokaen injjoro, “Israel ejauruna, on eja koi nomaen ama onombuyaga, iikawaajon mono awagadeen toogia moma galen men aowu. ³⁶ Wala emukanon eja mon qata Teudas iinon waama ‘Niinon somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaana tegoro laligojon. Teudasnon kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjon aon laligogito, monon ii qero komuro tosanon ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun ononngi boratigi qemburunganon jangon qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaajon ejemba qagia on arengogiti, (sensus) kaban iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorin onono karen ambutiwaajon ala ilailauruta kolooji. Kaen koloojito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosanon ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injjowe mobu: Ono mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi meg qemburun kolooji, ii balon ejemba yonoo momo arengianondeen kolooji een, ii mono soon jangon qaombaa. Kawaajon ii mono onomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwa momo arennonnga koloonagati een, ononon mono qemburun ii

* 5:28: Mat 27.25

somongowombaajon amamaawuya. Ono Anutu iyanja qetama tuarenjen ama munj laligowubo. Onjoangiaa kaniagia kaanja mokoloowubotiwaajon mono toogia moma galengia menj aowu.”

⁴⁰ Gamalielnon kaen injjoro gejanono qaaya anjalij anjon koma otaagi. Ii otaan aposol onjonji kougij opotorowaajon jegi raunakapan menj onjonji. Raunakapan menj onjonji jigo kaunsol tuun yononon aposol ii Jiisaswaa qatanon qaa monj toroqen jewubotiwaawaa songo kotakota ama onjoma “Kamaan kumbu,” jegi.

⁴¹ Kaen jegi jigo kaunsol tuun mesaon kenji. Kananon kema kokaen jegi, “Jiisaswaa qataajon ama qabunanana kaen menj soojuti, ii Anutunon moja. Iinon nono siimbobolo iikaanja mobombaa so moma niniiro saanon sokonja.” Kaen jen uugianon kawaaajon qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoon gawon toroqen menj ween so jiwowon jigonon ugi ano miria miria kanon kema Bunja qaa kuma onjoma laligogi. Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, yononon iikawaa Oligaa Bunja jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. Kian.

6

Gawon ilailaa eja (diikon) 7 metogon onjonji.

¹ Gowoko jangogianon somariin uro Juuda ejemba tuun woi koloon laligogi. Tosianon kantri tosianonga kanj Griik qaa jegi ano tosianon iyangiaa balongianon laligon kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaen laligogi kamban iikanon niinonginon kolooro. Griik qaa jegiti, iyononon kokaen jegi boliro, “Aposol yononon kamban so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasan nonomakeju. Ororon mende mendeengi mende sokonja.”

² Kaen jegitiwaajon ama aposol 12 yononon gowoko tuun ii koma horon onjonji ajoroogi kokaen injjogi, “Nononon selewaa gawon menj nembanene mendeema onjoma Anutuwaaw Bunja gawombaajon kambanana saanon mende sokono uuwaa gawonananon kamaawabo. Ii mende sokonja.

³ Kawaaajon alaurunana, mobu! Onjonon mono onjoangiaa batugianonga gawon ilailaa mokoloon onjombu. Unja Toroyanon eja uugia saa qero Anutunon momakootoya qaita monj onono qabunja awaa menj nanjuti, mono eja iikaanja 7 meweengon onjombu. Ii meweengon onjonji gawon ii onjonij ii galen koma menj laligowuya. ⁴ Yononon kaen laligowuyato, nononano kamban so pondan qama koolij Anutuwaanon Bunja qaa jegenja nama jen seinj laligowonja. Gawon iikanon mono pondan nambonja.”

⁵ Kaen injjogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen jen eja qata Stiiwen meweengogi. Stiiwen ii Anutu kotakota moma laarinj muro Unja Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaen meweengon onjonji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagenj Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii meweengon onjonji aposol yonoo jaasewangianon uma kenji borogia wangianon ama qama koolij kotuegon onjonji.

⁷ Anutuwaanon qaa jen seinj toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seirow. Jigo gawon galen yonoo tuunnonja seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiiwen qelanjin menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmoriaña ano ku-usuña kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosiannon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuun”* yonoo batugianon Juuda tosiannon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanon eleema kan nanji. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunonga Juuda eja tosaña unuama motoon Stiiwembo mondon niinongiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unu Toroyanon Stiiwen sololoo momakooto somataa qaganon qaaya meleema injoroti, ii Juuda yononon qewagowombaajon amamaan kamaagi. ¹¹ Amamaan kamaan kokomomola menj kema eja tosaña mokoloon kuun onoma kan kokaen jegi, “Iinon mepaqepae qaa jen iikanon Mooses ano Anutu qetama orono moni.”

¹² Kaen menj kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kan Stiiwen horon qelanjin menj jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon kengi. ¹³ Kema eja tosaña unuangi kouma Stiiwembaa selianon qaa qolonmolongoya kuun kokaen nanjon jegi, “Eja koi kanon mono jiwowon jigonana ano Mooseswaanon Kana qaa tuarenjen ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjen ama kokaen jero moni, ‘Jiisas, Nazaret ejanon mono jiwowon jigo koi kondeeno qeqelalan ewaa ano Moosesnon Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoronon ragiti, ii kuuyanon Stiiwen tororo uugi kaitanianon Siwe gajoba tani kaan koloo iima mogi. Kian.

7

Stiiwenon qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa Jakeyanon oongi nano jigo galen wananon kokaen qisin muro, “Qaa ii hona me qolonmolongoyaga?”

Stiiwenon Aabrahambaa sunduya jero.

² *Qisin muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, man daremuna, niinon kokaen injjowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnon Mesopotemia balonon laligoro asamararan Toya Anutu iinon asugin muro Mesopotemia mesaon Haran gomanon kema laligoro. ³ Anutunon kokaen ijoro,

‘Gii geenгаа goman balonga ano tinitosauruga onomesaon balon mon qendeema gomanati, mono iikanon kema laligowa.’

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia goman mesaon Haran gomanon kema laligoro. Iikanon laligoro mananon komuro Anutunon wasin murota onjo kaman kokaamba koi laligojuti, mono balon kokanon kan kanain rama laligoro.

⁵ *Balon kokanon rama laligoro Anutunon balon kitia boron mon kana tamboyaa so ii mende bunu qen muro. Balon koi kawaa toya mende totoon kolooro, Aabrahambaa gbiliala mende kolooro Anutunon kaman iikanondeen iwaa qaa waladeen kokaen menj somongoro,

‘Niinon goman koi ii gii ano goo gemaganon gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojon onombe iikawaa toya koloowuya.’

* **6:9:** Qamakooli miri tuun mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaña sewangia megii bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyangiaa qamakooli miri tuungia ama qagia kaen qagi. * **7:2:** Jen 12.1 * **7:4:** Jen 11.31; 12.4 * **7:5:** Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8

- 6 *Kaen jen toroqen qaa kokaen jero,
 ‘Goo gbiliuruganon goman mongen kema wabaya koloon laligowuya.
 Wabaya koloon laligogi goman iikawaa toya yoñonon somonon
 ononji togiaa welen een qen laligowuya. Kaen laligogi ama riin
 ononji gawon binawo binawo een megì sewana mende ononji gbani
 400:waa so konajilin qaganon laligowuya.
- 7 Kaen laligowuyato, niinon kanagen balon ejemba welengia qen
 laligowuyati, ii qaanon ama jen tegon onomanja.’
 Anutunon toroqen kokaen jero,
 ‘Kaen kolooro gbiliuruganon goman ii mesaon goman kokanon eleema
 kan waena men mepeseen noma laligowuya.’ Kian.

Aisak, Jeikob ano Joosef yoñoo sundugia jero.

8 *‘Anutunon Abraham kaen ijon aiwese kokaen ambutiwaajon jero moro, ‘Ono niwo soomonon ambutiwaajon mono noo aiwese asa koma eja selegia koton laligowu.’ Iikawaa so Abrahamnon meria Aisak kolooro ween 8 tegoro kanon Anutuwaaiweseya men selia kotooro. Aisaknon meria Jeikob mekoloon aiwese ii kotooro ano Jeikobnon merauruta mekoloon onoma iikawaa so koton onono. Jeikobwaa merauruta 12 yoñonon Israel nonoo ambosakonurunanaga koloogi.

9 *‘Ambosakonurunananon kogia Joosef ii gema qen mun sewana mewutiwaajon anji tosonianon sewana men wama Iijipt kantrinon kema ononji laligoro. Iikanon laligoro, Anutunon iwo laligoro. 10 *Iwo laligoro konajilin kania kania qaganon uro moroti, kuuya iikanonga mono metogon muro. Metogon mun kalenmoriaña muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kin iwaa jaanon keuro iiro sokono eja pon kuun muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinaron miri iwoiya galen koma onoma laligoro. 11 *Galen koma onono bodi kambaña kan kuuro Iijipt kuuya ano Keinan goman ii sokono. Kawaajon ejemba yoñonon majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaen laligon ananaa ambourunananon nembanene mokoloowombaajon memeanngogi.

12 ‘Kaen memeanngogi ‘Iijipt gomanon dumun kota eja,’ kaen jegi Jeikobnon moro. Kaen moma merauruta, ananaa ambourunana ii indin mutuya wasin onono kanon kenji. 13 *Kaen kema laligon eleema mangiaanon kagi. Kanagen indina mon mombo kenji Joosefnon kaniaya inisaano mogi. Mogi faarao kinon kaaniadeen tinitosaya injiima kaniagia moma kotooro. 14 *Moma kotooro Joosefnon qaa ama mana Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horon onono iwaanon kenji. Ejemba kenjiti, iyonoo jangogia ii 75 kolooro.

15 *‘Jeikob kaen wangi Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon komuro. Ambourunananon kaanagadeen komudaborogi. 16 *Komudaborogi qamogia men angon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kan ron koma ononji. Wala eenanon Abrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yoñononga monenon sewana meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroron kanon ama ononji.’ Kian.

Moosesnon Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

* 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12 * 7:8: Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * 7:9: Jen 37.11, 28; 39.2, 21 * 7:10: Jen 41.39-41 * 7:11: Jen 42.1-2 * 7:13: Jen 45.1, 16 * 7:14: Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32

17 *Stiiwenon toroqen kokaen jero, “Anutunon wala eenanon soomongo qaa Abraham muroti, ii honawo koloowaatiwaa kamban torin dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yononon Iijipt gomanon koloon sein laligogi tuungianon somariin uro. 18 Somariin uro faarao kin monon waama kanain Iijipt galen koma onono. Faarao kin gbilia iinon Joosefwaa kania mende moma laligoro. 19 *Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii angomokolon qaganon tiligon ambourunana ama riin onono laligogi. Kaen laligogi kinon Israel yonoo jenkoto kotakota kokaen ano, ‘Ono mono meraurugia bubuga ii onoma yamagen kema apunon giligi keme komuwu.’

20 *‘Jenkoto kaen ano kamban iikanonadeen mera mon qata Mooses kolooro. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunmananon ii koin karoombaa so mirigaranon galen koma laligori. 21 *Koin karon ii tegoro nemunanon men yamagen kema kendenon apu qaganon ama mesangoro. Mesangon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria kolooro galen koma muro laligoro. 22 Kaen laligoro Iijipt yononon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yononon momakoto eja somata kolooro. Iinon qaaya ano nanamemenja ii esunmumu qaganon jen ama laligoro.

23 *‘Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremunuruta yonoo prowinsnon kema injimambaajon romongon qaaya somongon keno. 24 Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toontoon angowowo ama horon ureen ama mun qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan mun gematanon kema irona meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. 25 Qero komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogon onomambaajon ku-usun muro karo. Yononon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romongoroto, yononon ii mende moma asarin een tompin laligogi.

26 ‘Goman ano mombo yononon keno Israel eja woiyanon aori iriuro. Iriima batogon batugaranon luae koloowaatiwaaajon moma kokaen irijoro, ‘Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoonon mono naambaajon kaen tiwilaan aojao?’ 27 Kaen irijoroto, ejanon alia men bolin muroti, iinon mono Mooses geriawo utama mun kokaen jen muro, ‘Gii nonoonon galenkonon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuun gonota nanjan? 28 Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kaanadeen nii numambaajon jejan me?’

29 *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba men merawoita woi mekoloon orono laligogi.” Kian.

Moosesnon balon qararanakonkonon gbani 40 laligoro.

30 *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Kaan laligogi gbani 40 tegoro kanon Moosesnon balon qararanakonkonon liligon baana qata Sainai iikawaa kanianon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jeren den batuyanon gere bolan koloon mende jen kotoroti, iikanon asugin muro. 31 Kaen asugin muro tani iikawaajon walingon kania iima moma kotomambaajon kosianon keno Anutuwaanona qaa mon kokaen kolooro moro, 32 ‘Niinon goo ambosakonuruga yonoo Anutugiaga koloojen. Niinon Abraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponggiaga laligon kouma laligojen.’ Qaa kaen

* 7:17: Eks 1.7-8 * 7:19: Eks 1.10-11, 22 * 7:20: Eks 2.2 * 7:21: Eks 2.3-10 * 7:23: Eks 2.11-15 * 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10

kolooro moma jenenja kanainj ororo iikaan baagenj unj iimambaajonj toroko moro.

³³ “Toroko moroto, Pononj kokaenj ijoro, ‘Balonj riinj nanjani, ii balonj kowogaga. Kawaajonj gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunuruna Iijipt laligojuti, ii ama riinj ononjgi siisiwaewae qaganonj aonj oronj laligoju. Niinonj ii iima kotonj laligojenj. Yonononj osongonj unjuro sama welenjuti, niinonj ii modaborojenj. Niinonj yonoo borogianonga metogonj onomambaajonj kamaajenj. Kawaajonj gii mono keteda koi waama kana wasinj gombe Iijipt kempa!’ Kaenj ijoro.”

Moosesonj Israel unjano gbani 40 kananonj laligogi.

³⁵ *Stiiwenonj qaa toroqenj kokaenj jero, “Yonononj Mooses qakooma kondama munj kokaenj ijogi, ‘Gii galenkonkonj ano jenteego ejaga koloojanj me? Morononj kuunj gonota kaya nanjanj?’ Kaenj qakooma ijogito, Anutunonj Mooses ii wasinj muro yonoo eja pongia kolooro. Siwe gajobanonj gere jerendenonj bolanj jero kanonj asuginj muroti, iinonj mono Anutuwaanonj buju qaa ii menj kanj uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro. ³⁶ *Israel mootogo ejagia koloonj ejembauruta ii aiwese angoletokania kania menj Iijipt kantrinonga metogonj unjano mesaonj Kowe Osoga iikanonj kagi. Emu kagi kanonj ano balonj qararanjonkonjononj kaanjadeenj toroqenj aiwese angoletok morota morota ii gbani 40:waa uutanonj menj qendeeno iima laligogi. ³⁷ *Moosesonj eja pongia laligonj Israel kanageso ii kokaenj injijoro, ‘Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianonga gejatootoo eja monj meweengonj kuuro nii kaanja koloojaa.’

³⁸ * “Israel yonononj balonj qararanjonkonjononj kanj laligogi eja pongia koloonj ananaa ambosakonjurunana yonowo laligonj kanagesogia galenj koma onono. Galenj koma onoma baanja qata Sainai iikanonj uro Siwe gajoba monjonj qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj laaligo kotigaa qaaya suulanj ijoro moma laligoroti, iinonj qaa ii iikawaa so jero nonoo Buja kolooro.

³⁹ “Iinonj eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonjurunana yonononj qaaya tenj koma mubombaajonj mojomia tiiro gema qegi. Gema qenj utama munj uugia meleeno Iijipt kantrinonj mombo eleembombaa siinja mogi. ⁴⁰ *Kaenj moma Mooseswaa data Aaron ii kokaenj ijogi, ‘Moosesonj eja Ponjana koloonj Iijipt kantrinonga metogonj nunuano kaninji, iinonj baananonj uma tani nomaenj kolooji, nono ii mende mojonj. Ii mende mojonjiwaaajonj giinonj saanonj tando lopionj mena iikanonj jotamemenana koloogi kanagianonj toroqenj kembanja.’

⁴¹ * “Kaenj ijonj iikanondeenj goul menj kanonj lopionj monj bulmakao meriaa tani megiti. Ii menj siimolonj menj kanj ama munj lombanj onj iwoi borogianonj megiti, iikawaa kisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaenj angito, Anutunonj ii iima mojoya tiiro gema unjuro Sombimbaa senjelao Toya waegia menj mepeseen onombutiwaaajonj onomesaoro. Gejatootoo eja Aamosonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaenj angij,

‘Oo Israel ejemba, onj balonj qararanjonkonjononj kanj gbani 40:waa so laligonj kambanj iikanonj oro siimolonj onj nandunj tosaanja menj kanj noma laligogi me qaago?’

⁴³ Ii qaagoto, onononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii angogij ano benj qata Refan iwaa senjelao unjaya ii angonj kanj laligogi.

* **7:35:** Eks 2.14 * **7:36:** Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33 * **7:37:** Dut 18.15, 18 * **7:38:** Eks 19.1–20.17; Dut 5.1–33 * **7:40:** Eks 32.1 * **7:41:** Eks 32.2–6 * **7:42:** Aam 5.25–27

Ononon unja lopion ii waegara men mepeseen orombombajaan megii bunagia kolooro.

Kawaajon ama niinon mono konjoma onombe kereurugianon kan unjanji kema laligon koriganon Babilon kantriwaa gematanon uma laligowu.’ ” Kian.

Stiiwenon opo sel jigowaa qaaya jero.

⁴⁴ * “Ambosakonurunana yononon balon qararanjonkonjonon kan laligon Anutuwaa dangunu kuun opo sel jigo men anjon laligogi. Ii men anjon Anutunon jigoya mewutiwaajon Mooses jen koton mun unja sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so megii nano. ⁴⁵ * Mooseson ambosakonurunana galen koma onono yononon opo sel jigo ii anjon laligogi. Kanagen Joosuanon waama galen koma onono gbiliurugianon jigo ii bunja qen anjon toroqen kan laligon kantri kokanon kougi. Kantri kokanon kougi Anutunon balon toya tuunja tuunja onjotaaro kengi gomangia anjon koma megii. Men rama laligogi kin Deiwid kolooro.

⁴⁶ * “Tinoj koloon Anutu jaasewananon kalenmoriaja mokoloon kokaen qisin muro, ‘Anutu Jeikobwaa bena, giinon saanon jena niinon jen kotowe nono goojon jiwowon jigo wana mewonja.’ ⁴⁷ * Kaen qisin muroto, Solomonon jen kotooro Anutuwaajon jiwowon jigo megii. ⁴⁸ Ii megito, Uuta Somata iinon ejanon miri borogianon megiti, iikanon mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja monon kokaen oorota eja,

⁴⁹ * “Ponon jeja: Noonon jinakaran dun rarana ii Siwenon ero namo ii kananaa doya kolooro iikanon riin rajen.

Ono mono nojon miri tania nomaen megii sokonaga?

Me miri dakanon mokoloon nonji iikanon uma haamo men laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neena boronanon mokoloon onombeti, ii moju.’ ” Kian.

Stiiwenon kaunsol yonoo uugia kuuro.

⁵¹ * “Oo qaageqe ejemba, onoo uugianon mono duuro gadokopa koloju. Gejagianon honjon mende totoon tooja! Ii duujiwaajon Anutuwaanon qaa qotogon gejajojomban amakeju. Ambosakonurugianon Unja Toroya tuarenjen ama mun laligogi ononon mono yonoo so toroqen kaanjadeen Unja Toroya suulan gema qenkeju! ⁵² Onoo ambosakonurugianon gejatootoo ejemba afaana qaago sisiwerowero ama onoma laligogi. Yonoononga moronon kakasilin mende mokoloo? Yononon Eja Solananon asugiwaatiwaa gejatootoo qaaya jegi ii unugi komugi. Yononon komugi Eja Solananon anjo asugiro ononon ii memelolo men mun qegi komuro. ⁵³ Anutunon gajobauruta wasin onono Siwenonga kamaan Kana qaa ononji Bunagia kolooro, ononon ii mende ten koma otaan laligogi.” Kian.

Stiiwenon jamonon qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenon qaa kaen jero jigo kaunsol yononon mogiti, ii uugia soonon kotoya kaana kotooro. Kotooro uugia gere jero ambari kin waama nanji.

⁵⁵ Kaen angito, Unja Toroyanon Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenon uuro uro Jiisas Anutuwaa asamararan uutanon eukanon Anutuwaa boro dindinanon nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honanon mono Anutuwaa boro dindinanon nano iijen.”

* **7:44:** Eks 25.9, 40 * **7:45:** Joos 3.14-17 * **7:46:** 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14 * **7:47:** 1 Kin 6.1-38; 2 Hist 3.1-17 * **7:49:** Ais 66.1-2 * **7:51:** Ais 63.10

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianon gojoma kuuyanon lugun kema qelanjin megii. ⁵⁸ Kaen men taon goraayanon ororaan kema seleenen ama jamonon kanain gilin qegi. Kaen qegi tosonian ii iima nama malekugia qetegon meloloon eja gbaworo Soolwaa kosianon angi. ⁵⁹ Kaen ama jamonon gilin qengadeen nangi Stiiwenon Anutuwaa qama koolin kokaen jero, “Oo Pon Jiisas, gii mono kokoosona men angon komba!” ⁶⁰ Kaen jen kemen simin kuma qa gigilaan jero, “Pon, singisongo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonoo qagianon mende amba!” Kaen jen goron qen komuro. Kian.

8

Soolnon uumeleen tuun sisiwerowero ama onono deengi.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnon kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonadeen sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleen tuun kazi ama onongi. Kawajaan yononon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenji aposol yononondeen kaparan koma sitinon laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen waeya men laligogiti, iyonoononga tosonian Stiiwen komurotiwajaan jinjen qama mamaga saama qamoya men kema ron konji.

³ *Ron kongito, Soolnon uumeleen kanageso jaabamagege men onoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onono kamaagi jero kapuare mirinon onongi. Kian.

Filipnon Samaria sitinon Buna gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema goman so kema kan liligon laligogiti, iyononon Oligaa Buna jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnon Samaria prowinswaa siti monon kemen Hamoqeqe Toya Kraistwaa kania jen asarin onono mogi. ⁶ Ii jen asarin onoma angoletto mero letono ejemba tuun yononon ii iima qaa jeroti, ii uumotoon ama geja ama moma angon konji.

⁷ Filipnon gawon mero Anutuwaa ku-usunanon omejiilan mamaga ii ejemba uugianonga onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendanogoya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaen kolooro Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kian.

Sele galen eja Saimonon umbuqumbulin ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenan eja mon qata Saimon laligoro. Iinon gbani tosaan suuqangoron hamoqeqe gawon men Samaria ejemba walingon onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanajaan moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqeqeta yononon korebore Saimombaa qaawaajon geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esun qata ‘Ku-usun somata,’ qajuti, iikanon mono eja kawaa utanon kemerota eja.” ¹¹ Saimonon suuqangoron hamoqeqe gawon ii kamban koriga mero ejembanon walingon laligogi. Kaen ano walingon laligotiwaajon ama iwaanon qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnon kan Anutuwaa bentotonon keubombaa Oligaa Buna ano Jiisas Kraist qataa kania ii jen asarin onono. Ii jen asarin onono ejemba mamaganon Buna qaa moma laarin uugia meleengi oomulu men onono. ¹³ Kaen angi Saimonon kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu

* 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

menj mugi Filipwaa kosianonj kanj laligonj otaaro. Kaenj kolooro Filipnonj angoletu aiwese somasomata mero asugiro ii iima walingonj laligoro. Kianj.

Uña Toroyanonj Samaria yonoo uugianonj kemero.

¹⁴ Samaria ejembanonj Anutuwaanonj Buña qaa kaenj moma analinj angonj kongiti, iikawaa bujuyanonj seinj Jerusalem sitinonj keno aposol yonononj mogi. Yonononj ii moma Piito ano Jon meweengonj wasinj orongi yonoononj keni. ¹⁵ Kema keuma yonoojonj ama qama koolinj Uña Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaajonj Ponj qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajonj qisinj qama kooliri: Yonononj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj onongito, Uña Toroyanonj yonoononjga mombaa uutanonj mende kemero eenj laligogi. ¹⁷ Kawaajonj qama koolinj borogara wangianonj ani Uña Toroyanonj uugianonj kemero megj. Kianj.

Saimononj Uña Toroya sewanja memambaajonj jero.

¹⁸ Aposol yorononj borogara ejemba wangianonj ani Anutunonj iikawaa so Uña Toroya yonoo uugianonj ano Saimononj ii iima monej menj kanj kokaenj irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usunj kaanja ii nii monj noni menj borona daen yonoo wangianonj amanati, Uña Toroyanonj mono iyonoo uugianonj kemebaa.”

²⁰ Kaenj irijoroto, Piitononj kokaenj jenj muro, “Ae! Yamagen! Giinonj Anutuwaa kalenja ii monejnonj sewanja memambaajonj jejanj. Kawaajonj gii mono monejgawo gere sianonj kemeba. ²¹ Goo uuganonj Anutuwaa jaanonj mende dinggoja. Kawaajonj gii Buña qaa kokawaa honja monj mende totoonj mewaga. ²² Kilenjaganonjga mono uuga meleema Ponj qama koolina iinonj uumomogaa singisongoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonj kobooro tomembombombonj kaanja juma saa qenj gonja. Singisongogononj mono kasa kaanja kokosiinj gono osijanj.”

²⁴ Piitononj kaenj jenj muro owenj jenanj eja Saimononj kokaenj meleema orono, “Oro mono noojonj ama Pombaajonj qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja monj mende koloonj nonaga.”

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Buña qaa ii siti iikanonj nanjonj jenj jenj asarinj onomesonj keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligonj ejemba uugia Oligaa Buña qaanonj kuunj onoma laligonj Jerusalem sitinonj eleema keni. Kianj.

Filipnonj Afrika eja monj ii Buña qaa ijoro.

²⁶ Pombaanonj gajoba monjonj Filip qaa kokaenj ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaonj Saut waagenj kemba. Balonj qararanjonjonjonj kana isia (walaga) Gaza taanonj kemenkejuti, mono iikanonj kemba.”

²⁷ Kaenj ijoro Filipnonj afaangonj mesaonj keno. Kema Afrika eja monjonj gomanjonj eleema keno kananonj mokolooro. Iinonj Etiopia kantriwaa kandasi kwiimbaa jawinja uuta koloonj emba pombaa jinjaronj mirianonj monej ano esuhina iwoiya galej koma laligoro. Seliaa iwoiwaajonj ama Juuda eja koloomambaajonj amamaaroto, kilenj Anutuwaa waeya menj mepeseemambaajonj Jerusalem sitinonj karo.

²⁸ Kanj gomanjonj eleemambaajonj hoos karenonj uro hoosnonj horogi kananonj keno. Iikanonj kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weengonj raro. ²⁹ Kaenj kolooro Uña Toroyanonj Filip sanje qenj munj qaa kokaenj ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa korojononj kema metetereenj kemba.” ³⁰ Uña Toroyanonj kaenj ijoro iikanondeenj bobogarinj kosianonj keno. Kema ejanonj gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanonja Buña qaaya weengoro moro. Momu kokaenj qisinj muro, “Qaa weengojanji, ii saanonj momu asarijanj me qaago?”

³¹ Qisiñ muro ijoro, “Moñnoñ mende jen asariro neeno ii nomaen moma asariwenaga?” Kaen ijoro hoos karenon uro motoon rari. ³² *Buña Tere weengoroti, ii kokaen,

“Ejanon lama qen kotowombaajon men wanjuti, ii mono iikawaa so oson sororonon ero.

Galejanon lama meriaa juya biankatinon motoro kooronon goron qen otona qaa nanji, iwaa so mono mende qama waungoro.

³³ Men kamaan mugi moñnoñ qaa jakeyanon qaayaa kitia mende nangon jero een lan jen tegogi. Namonon laaligoya kaen wanji komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajon moñnoñ qa areña kanagen mende weenon jewaa.”

³⁴ Jawinon ii weenon Filip kokaen qisiñ muro, “Gejatootoo ejanon qaa ii morowaajon jeja? Ii iyanajon me eja mombaajon jeja? Gii saanon iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaen qisiñ muro gejatootoo yonoonon Buju Terenonga kanain Jiisaswaa Oligaa Buña ii kaniawo jen asariro moro. ³⁶ Kaen amin moma kananon kema apu kosianon keuri kwiin jawinanon ijoro, “Iiba, apu bereña koi eja. Kawaajon gii saanon oomulu men nomba. Qaa moñnoñ angon koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaen ijoro Filipnon jero, “Gii qaa gijojeni, ii uuga kuuya Anutuwaanon ama moma laarijani een, ii saanon amaña.” Jero qaa kokaen meleeno, “Jiisas Kraistnon Anutuwaa Meria kolooja, niinon ii moma laarijen.”

³⁸ Kaen meleema jen kotohoos kare somongogi angarakun apunon kemen Filipnon oomulu men muro. ³⁹ Ii men muro apunonga kouri Pombaa Un Toroyanon Filip wano uma alirow kwiin jawinanon ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqen korisoro qaganon goman balonon Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnon alin kema taon qata Asdod kanon asugiro mokoloogi. Iikanonadeen toroqen taona taona liligon kanon Oligaa Buña qaanon ejemba uugia kuun kema laligon Sisaria taanon kouro. Kiañ.

9

Ponon Sool asugin muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kamban biiwia kanon Soolnon uugere qaganon nama uu selia bolan qetano Pombaa gowokouruta unun ureen onoma laligoro. Kaen laligon jigo gawon galeñ wana iwaanon keno. ² Iwaanon kema kokaen kuun qisiro, “Kana gbilia otaan laligojuti, iyonoononga tosonian koriganon Damaskas sitinon laligoju. Kawaajon niinon saanon endu kema mongama onoma mon mokoloomanati, ii mono somongon wama Jerusalem sitinon kamaña. Damaskas sitinon Juuda nonoo qamakooli miri galeñ komakejuti, iyononon ii angon koma onombubotiwaajon mono jentego tere oon nona men kema qendeema onomaña.” Kaen jero ooro men keno.

³ Kananon kema kema Damaskas siti dodowimambaajon ano iwoi mon uulanawo kokaen kolooro: Asamararan mon Siwenonga oobili kaan asugin kamaan liligon muro. ⁴ Liligon muro tama namonon kemen en oton mon moro qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisiñ jero, “Pon, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, nii mono ii. ⁶ Ii

* **8:32:** Ais 53.7-8

kolojento, saanon waama sitinon kema. Iikanon kema naa iwoiga ambagati, monon iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenngiti, iyononon qaagia bogoro totomin nangi. Yononon qaa oton onanon mogito, eja mon mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namononga waaroto, jaaya uun iwoi mon mende iima titou kuun nano. Kaen nano borianon menj Damaskas sitinon wama kenngi. ⁹ Kenngi ween karoon kawaa so titou rama apu me nene mon mende nen een raro. Kiañ.

Ananiasnon Sool oomulu menj muro.

¹⁰ Damaskas sitinon Jiisaswaa gowoko mon qata Ananias laligoro. Ponon koton kondoro jaameleen unja iiro “Ananias!” qaro. Qata qaro jero, “Oo Pon, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Ponon kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindiña jenkejuti, iikanon kema. Iikanon kema Juudaswaa mirinon uma Tarsus eja qata Soolwaajon qisiwa. Moba, iinon nii qama koolin noma raja. ¹² Qama koolin rama uutanon jaameleen unja mon kokaen iiro: Eja qata Ananiasnon miria uutanon kouma jaaya mombo toowaatiwaajon boria wananon ambaa.”

¹³ Ponon qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Pon, ejemba mamaganon eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinon Jerusalem sitinon goonon kanagesouruga soraaya ii mamaga unun ureen onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawon galen wana yononon nemun koma ku-usun mugi Damaskas siti kokanon kaanagadeen gawon iikayadeen memambaajon karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejoni, iinon mono nono korebore nonoma somonon nonomambaajon moja.”

¹⁵ Kaen meleenoto, Ponon kokaen ijoro, “Niinon eja ii meweengon mube qana bosima noo manja qen laligowaa. Kaen laligon gomana gomana liligon noo Bunana jen seiro Israel ano waba kantri ejembanon momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanon horogi eja pon mamaga yonoo jaagianon keuma noo Bunana injoro mobuya. Kawaaajon mono kilen kema. ¹⁶ Iinon qana bosima kawaaajon siimbobolo mamaga mobaa. Niinon iikawaa areña qendeema mumambaajon mojen.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnon kema miri iikawaa uutanon uma borowoita Soolwaa wananon ama ijoro, “Sool alana, kana somatanon kana Jiisasnon asugin gonoti, Pon iikanon mono wasin nono kajeñ. Goo jaaganon mombo tooro Unja Toroyanon uuga saa qewaatiwaajon nijoro kajeñ.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeen iwoi sunuyawo tani kanon jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu menj muro. ¹⁹ Oomulu menj muro nene nen kotiiro. Soolnon kotiin gowoko yonoo batugianon Damaskas sitinon ween tosaña laligoro. Kiañ.

Soolnon Damaskas sitinon Buña gawon mero.

²⁰ Laligon iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanon uma Jiisaswaa kania jen asarin ejemba uugia kuun kokaen injoro, “Jiisasnon Anutuwaa meria kolooja.”

²¹ Kaen injoro moma kuuya yononon aarun walingon jegi, “Jerusalem sitinon qa ii qama kooligiti, eja koi kanon ii unun ureen onoma laligoro me qaago? Kaanjadeen koi kanon karoti, ii mono nono somonon nunuama jigo gawon galen wana yonoo borogianon nonoomambaajon karo. Kawaaajon mono nomaen letoma ano Anutuwaa qaa iikayadeen nanon jenkeja?”

²² Kaen jegito, Anutunon Sool esunmumu muro mombo kotiin laligoro. Kotiin laligon Juuda ejemba Damaskas sitinon laligogiti, iyonoo uugia

kuun kokaen jen laligoro, “Jiisasnon onanon Anutuwaanon Hamoqege Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jen kotiin kania qendeema laligoro yononon kiko qen qaa ii qewagowombajaan amamaan laligogi.

²³ *Ween mamaga tegoro Juuda yononon ajoroon qaa gawon men Sool qegi komuwaatiwajaan angonan angi. ²⁴ Angonan angito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianon kemero moro. Soolnon Damaskas siti mesaomambajaan ano iikanon qegi komuwaatiwajaan siti kiropo naguyanon iwaajon asaga gomantiina jaa galen men laligogi. ²⁵ Kaen men laligogito, gowokourutanon gomantiina monon konde (misa) somata men kasanon somonon Sool kondonon ama siti sopawaa ootanonga angi kemen keno. Kian.

Soolnon Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnon kema Jerusalem sitinon keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogon toroqeroto, kuuya yononon Sool gowoko koloon laligoroti, ii mende moma laarigitiwajaan ama iwaajon toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinon ala men mun kalan koma wama aposol yonoonon kema qendeema sunduya kokaen jen asarin onono, “Sool eja koi kanon kananon karo Ponon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuun laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasankaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondongosi qaa melenqeleen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwajaan mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taonon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taon qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuun yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnon uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Un qata Toroyanon ii men kotiin nanon onono laligogi. Kaen metulanon Pombaa qaaya uuguwomboti waa keegia moma gawon megi uumeleen kanagesonian somariin seiro laligogi. Kian.

Piitonon Lida eja mon men qeangoro.

³² Piitonon goman qoman liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kamban monon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja mon qata Ainias mokoloo. Bakaya koomuya koloo dunnondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokoloon kokaen ijoro, “Ainias, Jiisas Kraistnon gii men qeangon gonja. Kawajaan mono waama tambomaeega men kululuuwa.” Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen koloo Lida ano Saaron ejemba kuuya yononon ii iima uugia meleema Pombaanon qokotaagi. Kian.

Piitonon Jopa kema Tabita men gbiliro.

³⁶ Jopa taonon gowoko emba mon qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanon Dorkas, ananaa qaanon nembro, Inglis qaanon deer.) Iinon kamban so gawon awaa awaa men kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqeqeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitonon goman kanon laligoro Tabitanon kamban iikanon ji koloon muro komuro. Komuro qamoya songbama men miri uuta monon uma angi.

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

³⁸ Lida ii Jopa taon kosianon raro. Kawaajon Piitonon Lida laligoroti, gowoko yononon ii moma eja woi wasin orongi kema Piito kokaen qisin muri, “Gii mono uulanawo kana norowo Jopa taonon kembona.” ³⁹ Qisin muri iikanondeen afaangon yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanon erotiwaanon wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon sama Dorkasnon yonowo laligon opo maleku uun men ononoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitonon jero kuuya yononon kemedaborogi simin kuma qama kooliro. Qama koolindaboron qamo jaasewan qen kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitonon borianon men kobibiuro waama nano. Nano uumeleen alauruta ano emba malo onoono ugi. Ugi koomunonga gbilin waaroti, emba ii jaasewanganon ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanon miri so keno moma ejemba mamaganon kanain Pon moma laarin mugi. ⁴³ Piitonon Jopa kanon somanja tosaanja toroqen laligon Saimombaa mirinon rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajon bulmakao selia orasin songbama meagon laligoro. Kianj.

10

Korniliusnon Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taon qata Sisaria kanon kawali galen wabaya mon qata Kornilius laligoro. Inon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Italiwaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Inon sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qen waeya men mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoonon kalen seiseiya onoma Anutu pororo qama koolin laligoro. ³ Mare mononon 3 kilok kawaa so kolooro Ponon Kornilius koton kondoro jaameleen unj mon iiro. Unj ii tororo iima iikanon Anutuwaanon gajoba mononon mirianon uro iiro. Gajoba kanon uma “Kornilius!” jen qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiin sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajon koi kajan?” Kaen ijoro meleeno, “Gii qama koolin laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa koloaja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onomakejani, ii Anutunon moma angon koma goojon romongon wasin nono kajej. ⁵ Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Inon oro selianon gawon meme eja qata Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.”

⁷ Siwe gajobanon Kornilius qaa kaen ijon mesaon keno. Mesaon keno welenqeqeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja mon kosianon kaparan koma Anutu motoongara goda qen laligoriti, ii kaanagadeen oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanon qaa ii kuuya injoro wasin onono Jopa taonon kenji. Kianj.

Ponon Piito koton kondoro jaameleen unj iiro.

⁹ Eja yononon kananon kenji goman ano taon dodowigi ween biiwia kanon Piitonon miri uuta mon eu kanon uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolin nenewaa komun iwoi nemambaajon moma jero oogi. Oogi kamban kanon Pombaa umbeumbenanon qero rama jaameleen unj mon kokaen iiro: ¹¹ Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wangona 4 iikanon men nangowuyaga, iikawaa tani kaanja balonon kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosanon kana 4:yanon riinj kemakeju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen

koonja koonja kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qen oon newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Pon, kaen qaago totoon! Ii qiz-imizinawo. Nii kamba monon iwoi anjonjayawo ii mende newe. Nii iikawaajon arokuukuu mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanon mombo koloon iwaajon jero, “Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjayawo kaen mende qaba.”

¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indina karoon kolooro. Indina karoon kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenon uro.

¹⁷ Piitonon jaameleen unja ii iima iikawaa kaniaajon kiko qen momambaa-jon moma bimbimgon raro. Kaen raro kamba iikanondeen Korniliusnon eja wasin onono kan Saimombaa miri mongama kawaajon qiqisi ama mokoloon kouma miri naguyanon nanji. ¹⁸ Miri naguyanon nama kokaen qama qisigi, “Saimon qata mon Piito qajuti, iinon miri koi kanon laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitonon toroqen jaameleen unja iikawaa kaniaajon moma bimbimgon raro Unja Toroyanon kokaen ijoro, “Moba, eja karoonon kan gii mongama gonju. ²⁰ Niinon eja ii wasin onombe koi kaju. Kawaajon mono keteda koi waama kemen uuwoi ezelobezelo mesaon yonowo kamba.” ²¹ Kaen ijoro Piitonon eja iyononon kemen injoro, “Mobu, onjo eja monganjuti, niinon ii koloojen. Mono naambaajon kaju?”

²² Injoro meleengi, “Kawali galen Kornilius ii eja dindina kolooja. Iinon Anutu waeya men mepeseen laligoro Juuda ejemba tuun kuuya yononon goda uuta qen munkeju. Anutu waa gajoba toroya monon asugin mun kokaen jen kotooro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horon muna miriganon uma qaa uutanonga jewaati, ii geja ama moba.’” ²³ Kaen meleengi horon onono miri uutanon ugi kalan koma onono ainjolon rama egi. Egi goman ano Piitonon waama yonowo keno. Jopa taon kanon ala tosaanja unjano iwoi motoon kenji. Kian.

Piitonon waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema somaņa motoongo en kema laligon Sisaria taonon keugi. Keugi Korniliusnon yonoon mamboma laligoro. Kaen laligon tinitosa ano alauruta awaa ii koma horon onono mirianon ajoroon ragi. ²⁵ Keuma Piitonon mirinon umambaaajon ano Korniliusnon waama kamaan jolonja jen kaniaon kemen usugon muro. ²⁶ Usugon muroto, Piitonon borianon men kobibiuro waaro kokaen ijoro, “Mono waaba, nii kaanjaadeen balon ejaga koloojen.”

²⁷ Kaen ijoro iwoi amin moma miri uutanon uri ejemba mamaganon ajoroon ragiti, ii injiro. ²⁸ Injiima kokaen injoro mogi, “Onjo Juuda ejemba nonoo kaniaanana moju. Juuda nono ejemba wabaya onoo mirinon uma onowo ainjolon rarawaa songo ero amamaankejon. Ii amamaankejonto, Anutunon qaaya mon qendeema noma kokaen nijoro, ‘Giinon ejemba ii me woi yonoo qagia ii anjonjora arokuukuuyawo kaen mende qaba.’” ²⁹ Kawaajon onjo qele ama koma horon nonji niinon mende qotogon kan koujen. Kouma kokaen qisijen: Onjo mono naambaajon qele ama koma horon nonji? Ii saanon jegi momaņa.”

³⁰ Kaen injoro moma Korniliusnon meleeno, “Nii mare monon kamban kokaamba 3 kilok kanon mirinanon rama qamakooli gawon men laligon koube kete somaņa 4 kolooja. Qamakooli gawon men laligowe iikanonadeen eja mon selekopaaya asamararawo kanon asugin bananon

nano. ³¹ “Bananon nama kokaen nijoro, ‘Kornilius, gii qama koolin laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa kolooja. Gii kalenja kalenja ejemba wanaya mendeema onjomakejani, ii Anutunon moma angon koma goojon romonjon wasin nono kajej. ³² Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinon oro selianon gawon meme eja Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.’

³³ “Kaen nijorotiwaajon ama niinon iikanondeen qele ambe goonon kagi. Giinon qaana moma kajanwaajon uuna qeangoja. Ponon qaa kuuya jewagiwaajon jej koton gonoti, giinon ii saanon jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajon ajoroon Anutuwaa jaasewanonon koi rajon.” Kian.

Piitonon Korniliuswaa mirinon Buja qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon kaen jero Piitonon kanain kokaen jero, “Ahaa! Anutunon ejemba tosaan mende injisosoroon tosaan mende sureen onjomakejato, so motoonjonon gosin nonomakeja. Iwaa jaanon monon angonjorayawo mende kolooja. Niinon ii keteda koi onanon moma kotojen.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuun tuun kuuya nonoo batunananon daen yonoononga monon Anutu waeya menj mepeseen kaiyakayanon kana dindina otaaji, iinon mono Anutuwaa jaanon sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnon ejemba kuuya ananaa Ponana koloon luae qen nonomakeji, Anutunon Buja qaaya ii Israel kanageso nonoonon ano karo. Buja iikanon karo nono iikawaa Oligaa Bunaya jej asarin laligojon. ³⁷ Jonon ejemba uugia kuun kokaen jero, ‘Ono mono uugia meleengi niinon oomulu menj onomanja.’ Kaen jero kawaa gematanon qaa ii Galili prowinsnon kanain jegi sein kema Judia prowinsnon keuma kuuya sokono. Ono ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon Unja Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon maaro kusun buja qen aon goman so liligon laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomun onono. Kilenaa Toyanon ejemba esunanon somonjon horon onono kemegiti, iinon ii kuuya menj qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama menj laligoro gere batuyanon monon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nanjon jej dangunuya koloon nanjon. ⁴⁰ Komun ero somanja karoon kolooro Anutunon menj gbiliro waaro. Waama indina mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuun kuuya yonoojon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweengon nonono Jiisasnon koomu-nonga waama laligoro, kaman iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon nen laligonini, mono nonoojon asugiro nono iikawaa qaaya nanjon jej namakejon.

⁴² Kaen nanin Jiisasnon kokaen jej koton nonono, ‘Anutunon kuun nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloojen. Kawaajon ononon mono noo kaniana ii ejemba tuun so yonoonon nanjon jej asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yononon Jiisas moma laarin mun qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisongogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatotoo ejemba kuuya yononon nanjon jej asarin oogita eja.” Kian

Unja Toroyanon waba ejemba yonoonon kamaaro.

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jengadeen nano Unja Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Unja Toroya kalenja ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba selegianon Anutuwaa aiwese menj

* **10:34:** Dut 10.17

kotogi uugia meleema Jiisas moma laarin Piito otaan kan ragiti, iyononon mono aarun kokaembaajon walingogi: ⁴⁶ Yononon kantri tosaana yonoo qaagia morota morota kanain jen Anutu mepeseegi. Kawaajon walingogi Piitonon kokaen qisin onoma jero, ⁴⁷ “Yononon Unu Toroya ii nononon anin kaana anjon koma buna qen aojuti, ii mojon. Kawaajon ii saanon oomulu men ononin sokombaa. Ii anin moronon qotogon nononaga?”

⁴⁸ Kaen jen jen koton onono Piitowaa alaurutanon nama Jiisas Kraistwaa gatanon Kornilius sumanjuruta oomulu men onongi. Oomulu men onongi Piito anjon koma mugi toroqen ween tosaana yonowo laligoro. Kian.

11

Piitonon Jerusalem kema gawonaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yononon kaanagadeen Anutuwaanon qaa men anjon kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleen alaurugia Judia prowins sokoma laligon mogi. ² Kawaajon Piitonon Jerusalem sitinon eleema uro Juuda selegianon Anutuwa aiwese men kotogi uugia meleengiti, iyononon jejewili (jaaliki) ama jen mugi. ³ Jen mun kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajon kema yonowo ainjolon rama nembane nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonga kanain iwoi kolooroti, ii korebore arenawo jen asarin onoma kokaen injoro,

⁵ “Niinon Jopa sitinon laligon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon nuro rama jaameleen unu mon kokaen iibe: Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taana somata tani kaana kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wangona 4 iikanon men nangowuyaga, iikawaa tani kaana noo kosonanondeen kamaan ero. ⁶ Kamaan ero iwoi iikawaa uutanon tororo iibe oro kania kanaanon raji. Oro tosaana ii namonon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosaana kawalia geregiawo kolooju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen koon kania kania kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi iikaana ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi injibe. ⁷ Injibe qa mon kaanagadeen koloon kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen oon newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, ‘Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu mojen. Iwoi qizimizin anjonjayawo kaana ii kamban mongen noo buunanon mende oosiro. Kawaajon ii mono mende totoon nemanu.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonga koloon kokaen nijoro, ‘Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjayawo kaen mende qaba.’ ¹⁰ Iwoi kaana ii indina karoon kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenon eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kamban iikanonadeen Korniliusnon Sisaria taononga eja karoon wasin onono noonon kagiti, iyononon miri ranini, iikawaa naguyanon nanji.

¹² “Naguyanon nanji Unu Toroyanon kokaen jen koton nono mobe, ‘Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarin yonowo kema.’ Qaa ii mobe uumeleen alauruna 6 yononon kaanagadeen Jopa mesaon niwo Sisaria taonon kenin. Sisaria keuma kawali galen iikawaa mirinon unin. ¹³ Unin qaa sundu kokaen men nonono, ‘Gajoba monnon noo mirinon asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanon qele ama eja qata Saimon, qata mon Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinon kan Buna qaa jero gii ano sumanjuruganon ii moma laarin uugia meleengi kuuya hamo qen onono letombu.’

¹⁵ “Sundu ii men nonono niinon kanain Buna qaa jewe. Ii jewe mogi Unu Toroyanon kanakanaiyanon nonoo uunananon kemeroti, mono iikawaa so

geja ama mogi iyonoo uugianon kaangadeen kemero. ¹⁶ *Iinon kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa mon noo momonon kouro romongowe. Qaa ii kokaen, ‘Jonon oo toonon mulu men ononoto, niinon Unj Toroya uugianon ama iikanon mulu men onoma.’ ¹⁷ Nononon Pon Jiisas Kraist moma laarin munin Anutunon kalenja nononoti, ano yononon moma laarigi Anutunon kalenja iigadeen yonoo uugianon kaangadeen ano. Kawaajon ama nii kaananon mono nomaen Anutu ku-usun Toya batogon qetama mubenaga? Iinon kaen ama ononota niinon anjon koma mumambaajon amamaawe.”

¹⁸ Piitonon sunduya kaen jero moma uugia olomoro bonjon kolooro Anutu mepeseen kokaen jegi, “Onanon, nono uunana meleema laaligo kotigaa bunaya koloojon mojonoto, Anutunon kana motoonggo ii waba kantri ejemba yonoojon kaangadeen ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarin moma kotojon.” Kian.

Waba kantrion uumeleen tuun mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaaajon ama kakasililin kolooro uumeleen ejembanon deema liligon kema kagi. Kema kagi tosianon kowe goraayanon Fonisia gomanon kenji. Tosianon kowe koton wato qata Saiprus kanon kenji. Tosianon Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaen deema kenjito, ejemba batugianon Jiisaswaa Bunja qaa ii Juuda ejembagadeen injjogi mogi. Waba kantri ii mende injjogi. ²⁰ Mende injjogito, Saiprus ano Sairini eja tosianon yonoo batugianon laligogi. Yononon waba balonon somariin Antiokia sitinon kouma balon toya yonowo Griik qaanon amin moma Pon Jiisaswaa Oligaa Bunja ii kaen Juuda qaago yonoojon kaangadeen jen asarin onongi. ²¹ Ii jen asarin onongi Pononon yonowo laligoro ku-usunanon ejemba uugia kuun onono mamaga yononon Pon Jiisas moma laarin uugia meleema iwaanon qokotaagi tuungia somariin somata kolooro.

²² Kaen kolooro iikawaa bujukanon kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianon kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinon keno. ²³ Kema keuma Anutunon kalenmorianja ejemba onono qeangogiti, ii jaayanon iima moro uro aison qambanmambanja kokaen jero, “Ono mono korebore uugia men kululuun kotiin Pombo qokotaan nambu.” ²⁴ Barnabasnon eja awaa kolooro Unj Toroyanon uuta saa qero uuwoi yakarin gema qen uuta kuuya kanon Jiisas moma laarin mun laligoro. Kawaajon ejemba mamaganon uugia meleema Pombaa tuunon toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnon Antiokia mesaon Sool mongamambaajon Tarsus taanon keno. ²⁶ Kema mokolon wano Antiokia sitinon kari. Kan iikanon motoongara gbani motoonggo kuuya laligon zioz gawon men uugia meleengiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganon momo men uu wombogianon anji. Antiokia ejembanon mutuya kanain gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa bunja) qama laligogi. Kian.

Waba kantriwaa uumeleen yononon Juuda nanjon onongi.

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosianon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononga mon qata Agabus ii waama Unj Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injjoro, “Bodi somatanon koloon gomanja gomanja sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Klodius iwaa galenkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanjon onoma

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14 * 11:28: Apo 21.10

kulukululuun nandun somata angi kambaatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onanon angi. Yononon monej ano iwoi men kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin orongi Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurugia injiima ononi. Kianj.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomambaajon moma jero uumeleen ejemba tosaan onoma somongon onongi. ² Kinon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosanon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen men somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro.

⁴ *Kawaajon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomanja.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon oongi. Oongi manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute angita eja 4:yanon asaga gomantiinjan suulan nama galen men mun laligogi. ⁵ Piito kaen galen men mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kianj.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiinjan kanon manjaqeqe eja woiyanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosanon nagu gematanon nama kapuare miri galen megil. Kin Herodnon goman ano Piito wama qaa jakeyanon oomambaajon romongon aren ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa korojanon nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronon qen ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woiyanon iikanondeen Piitowaa borianonga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaan kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaan kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii onanon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaajon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galen men naniti, ii uruugun nagu monon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano seleengen siti kana qaa ootanon kemeri. Kemej kana somata striit mon toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaon aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Pononon mono gajobaya wasiro kan Herodwaa borononga metogon nonja, ii mojen. Juuda ejembanon noo selenanon iwoi koloowaatiwaaajon mambonjuti, iinon mono iwoi kuuya iikanon noo wanja somongoja. Niinon keteda koi ii onanon moma kotojen.”

* **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Ingris qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutuwa gajobanon injiima koboon unuugun mutu meragia mende unuro komugi.

¹² Kaen moma kotoero asariro Jombaa nemuŋa Mariawaa mirinon baagen keno. Jon iikawaa qata mon Maak qagi. Miri iikanon ejemba mamaganon ajoroon Anutu qama koolin laligogi. ¹³ Kaen laligogi Piitonon kan toomaanon nama nagunon qero. Nagunon qero welenqege emba qata Roda iinon kan “Gii moronon?” jen qisiro. ¹⁴ Qisin nama Piitowaa aroya moma koton “Ii-ia kajan!” jen aisoon lugun nagu mende horon uulanawo miri uutanon uma injoro, “Piitonon kan nagunon nanja.” ¹⁵ Injoro moma iwaajon “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinon wan qen “Qaa onja jejen!” injoro. Kaen injoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanon nanja.”

¹⁶ Kaen amin mogito, Piitonon nagu qengadeen nano horon iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianon sare ama olon ambutiwaajon jero. Jen Ponon kapuare mirinonga wama seelengeen kamaaroti, sundu ii injoro, “Ono buju koi mono bisop Jeims ano uumeleen alaurunana tosaana ii injogi mobu.” Kaen injon onomesaon goman mongen keno. Kian.

Piitonon kapuare miri mesaoro kin Herodwaa irinŋa soono.

¹⁸ Goman ano manjaqege eja yononon Piito mongama “Daen ilinolon koma alin kenja?” jen kawaajon konjilin ano majakaka somata mogi.† ¹⁹ Herodnon kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajon jero mongama bimbimon mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galen megiti, ii qaa jakeyanon onooma mamaga qisin onoma jen tegon unuama unugi komuwutiwaajon jen koton onono. Kawaa gematanon Judia prowins mesaon Sisaria taanon kemen kanon laligoro. Kian.

Anutunon kin Herod ironŋa muro komuro.

²⁰ Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongia mewombaajon amamaan kin Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewana men laligogi. Kaana laligogi Herodwaa irinŋa soono Taia Saidon kere ama onoma nembanene onombutiwaa songo ano. Kawaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasin onongi tuun men kin Herod iibombaajon kengi. Kengi jawina qata Blastus jinron miriaa galenanon ii wala injiro. Injiro ijogi, “Nono qaa jen solananinin luae koloowaatiwaa qisiwombaajon kajan.” Kaen ijon jen men loorin mugin injoro, “Saanon qaagia kotinon gemagianon namaŋa.”

²¹ Kaen injoro kinon qaa meleema onomambaajon kamban men onono kanon ajoroogi iyanŋa selia menjerenon kin eja pon malekuya mouma jinron dun rarayanon rama korisoro qaa injoro. ²² Injoro ejemba tuun yononon moma kokaen jen qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinon kaen ama Anutuwaa qabunŋaya qakooma mende mepeseen iyanŋaajon moro uro. Kawaajon Pombaanon Siwe gajoba monon iikanondeen qero doonon kin kin kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanon Bunŋa qaa ii jen laligogi toomorianawo koloon seiro.

²⁵ Antiokia siti yononon Barnabas ano Sool nanjononŋo misin gawon mon§ orongiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata mon Maak qagiti, ii wama motoon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kian.

† **12:18:** Room gawman gawombaa areŋa kokaen: Kapuare ejanon olon konagati een, eja waagiawo ii mono unugi komunkegi. Kawaajon konjilin ama majakaka somata mogi. § **12:25:** Antiokia yononon nanjononŋo moneŋ ii men kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonon borogianon ani. Kawaajon qata nanjononŋo misin gawon mon jejon. Apo 11.30

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanainj menj keni.

¹ Antiokia sitinon tosonian uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaanjon gejatootoo qaa jen kuma onoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injana (Griik qaanon Naija) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya men mepeseen nene singi laligogi iikanon Unj Toroyanon kokaen injjoro, “Ninon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon ononon mono ii jen tegon wasin orongi kembao.”

³ Kaen injjoro gama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wangaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasin orongi keni. Kianj.

Saiprus watonon kema gawon meg.

⁴ Unj Toroyanon kaen wasin orono goman qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemen wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa ween koutoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwa Buja qaa jen uu kuun ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya liligon koton leegen ween kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenaj ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Owen eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaan laligon Anutuwaanon Buja qaa momambaa siina en muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari. ⁸ Karito, Elimas, (owen memewaajon qata Griik qaanon kaen jenkegiti,) iinon kiapnon Anutuwoma laarin mubabotiwaajon tuarenjen ama oroma kiap uuta qaanon enkalolon memambaajon angobato mero. ⁹ Angobato mero Sool, qata mon Pool qagiti, Unj Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotooro.

¹⁰ Iima koton kokaen jen muro, “Yei! Umbuqumbulin eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojan. Satanon uuga osonkakale ambembo men gono selenon kuukuu kania kania ama laligonkejan. Qaa dindina kuuyaa kereya koloon Pombaanon kana dindina meerangona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaajon moba! Ponon mono boria qaganon ano esujanon turun gono jaaga gooro ween asasaga iimambaajon amamaawaga. Iinon kaman merotiwaa so mono jinjan qen laligowa.” Jen muro iikanondeen pangamanon qaganon kamaan tururo umun koma titou kuun ilinwalin qen kema kan borianon mewutiwaajon qisin borianon koromojoron ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnon ii iima Pombaa Buja qaa momoyaajon walingon moma laarin muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taanon misin gawon meg.

¹³ Poolnon nenauruta yonowo Pafos goman mesaon wangonon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema laligon Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanon keugi. Kanon keuma nama Jonon oromesaon eleema Jerusalem sitinon karo. ¹⁴ Eleema karoto, yoronon Perga siti mesaon toroqen kema Pisidia prowinswaa taon qata Antiokia kanon keuri. Kanon

* **13:1:** Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galen koma onoma laligoro.

keuma Sabat kendonon qamakooli mirigianon uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galen yononon Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoonon Buju Tere weengon welen анги kamaan kokaen qisin orongi, “Alawoinana, oroonon qaa mon kanageso uunana kuuwaotiwaajon eji een, ii mono saanon jeri mobona.”

¹⁶ Kaen qisin orongi Poolnon waama boro kuma kokaen jero, “Israel wabaurunana ano balon toya nonowo Anutu waeya men mepeseenjejuti, onjo mono geja ama mobu. ¹⁷* Israel ejemba tuun ananaa benana ii Anutu. Iinon bemunjaleurunana meweengon onono ambosakonurunananon Iijipt gomanon kema waba koloon laligogi. Anutunon kaman kanon Israel ejemba tuun ii toomorian onono sein qabunagiawo koloogi. Kaen koloogi Anutunon angoletto men ku-usuna qendeema iikanon unuano Iijipt kantri mesaon seleenjen kagi.

¹⁸* “Kan laligon balon qararankonkonon koton kan nanamemen bologa ama men laligogi Anutuwa irina soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹* Moma laligoroto, kilen kan laligon Keinan gomanon kougi. Kougi iikanon kanageso tuun 7 konjoma kondeema onoma balongia men mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajon buna qen onono. ²⁰* “Kaen kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanon Anutunon jenteegowaa eja ponja ponja (Judge) kuun onono. Ii kuun onono laligon kougi Samuelnon kolooro. Iinon jenteegowaa eja pon konoga koloon gejatootoo ejaga laligoro.

²¹* “Samuelnon koloon laligoro kaman iikanon kin pombaajon Anutu welema mug eja qata Sool onono. Sool iinon Benjamin isi yonoononga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kin pongia laligoro. ²²* Ii laligoroto, Anutunon Sool utegon kitianon eja qata Deiwid kin eja pongia koloowaatiwaajon meweengon kuuro. Kuun kania jen asarin kokaen jero, ‘Niinon Jesiwaa meria Deiwid mokoolojen. Iwaa uuta gosin mobe saanon sokoma nonja. Iinon nanamemen kuuya kanon noo jena ten koma laligowaa.’ ²³ Anutunon wala eenanon Hamoqege Toya wasin nonombaatiwaajon jeroti, soomongo qaa iikawaa onanon mono kokaen kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga eja qata Jiisas kolooro Anutunon ii Israel tuun nonoo Hamoqege Tonana koloon laligowaatiwaajon kuuro.

²⁴* “Jiisasnon mende asugiro waladeen iikanon Jonon kan kokaen jen laligoro, ‘Onjo mono uugia meleembu. Uugia meleengi niinon oomulu men onoman.’ Kaen jen Israel ejemba tuun kuuya uu kuun onoma laligoro. ²⁵* Kaen laligoroto, iinon gomanlili gawona mendaboromambaajon ama iikanon kokaen injoro, ‘Onjo noojon nomaen romongoju? Iwoi romongojuti, niinon ii qaagoto, mobu, noo gemananon eja mon kawaa. Iinon karo niinon iwaa kooronon kamaanqeqeta laligojenywaajon wayangesoya besaan kana esu kasia isamambaajon moma bimbingoman.’

²⁶ “Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balon toya ononon nonowo Anutu waeya men mepeseenjejuti, Anutunon hamo qen nonombaatiwaa Bunaya ii ano nonoonon kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Jerusalem toya ano galenurunana yononon Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoonon Buju Tere Sabat kendon so weengonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkeju. Kaana tompin laligojuto, kilen galenkonkon

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51 * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31 * **13:19:** Dut 7.1; Joos 14.1 * **13:20:** Pon 2.16; 1 Sml 3.20 * **13:21:** 1 Sml 8.5; 10.21 * **13:22:** 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * **13:24:** Maak 1.4; Luuk 3.3 * **13:25:** Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

ejaurunananon Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen tegogi gejatootoo ejemba yonoonon qaa ii iikaanja kanon honawo kolooro. ²⁸ *Yononon Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania mongama mon mende mokolon kilen “Kozigen!” qagi. Qama Pailotnon jen tegoro komuwaati-waajon gama welenji.

²⁹ * “Iwaajon qaa kuuya oogita eji, yononon mono iikawaa so анги hona kolodabororo Jiisas gerenonga metogon kamaan qasironon kema jamo kobaa uutanon анги. ³⁰ Angito, Anutunon ii koomu-nonga men gbiliro waaro. ³¹ * Waaro iwo Galili prowinsnonga Jerusalem sitinon kagiti, ii mono ween boria mamaga asugin onono. Alauruta asugin ononoti, iyononon kaman kokaamba ejemba batugianon dangunu kaanja nama kania nanjon jen asarin laligoju. ³² Anutunon Juuda ambosakonurunana yonowo iwoi amambaa qaa jen somongorota nono iyonoo gbiliurugia koloonin qaa walaga iikawaa ononon mono kaman kokaamba nonoojon kokaen kolooro: Iinon Jiisas men gbiliro waama laligoja. Kawaajon nononon iikawaa Oligaa Bunja ii jen asarin ononjon.

³³ * “Anutunon Jiisaswaajon qaa jero Deiwidnon moro Ondino (Buk song) jango woi kanon kokaen oorota eja,

‘Giinon neenaa meranaga koloojani, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas men gbiliro waaro. ³⁴ * Jiisas men gbiliro koomunonga waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunon kokaen jerota eja,

‘Nii kalenmorianan kin Deiwid mun laligowe soraaya koloon powowon kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onoojon togon onomanja.’

³⁵ * Deiwidnon iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monjon kaanagadeen kokaen anota eja,

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronjon mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojon: Iinon laaligoya laligon Anutuwa jeta otaan gawon muroti, ii medaboron goron qen komuro. Komuro ambosakonuruta yonoo kosogianon ron kongi qamoyanon en gisaan qaono.

³⁷ Deiwidnon gisaan qaonoto, Anutunon eja men gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajon qaa koi mono mobu: Anutunon Jiisaswaajon ama singisongogia mesaon songbambaa. Nononon iikawaa Bunja jen asarin ononjon. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowonja,’ jeninto, iikanon iinon woinon osin amamaan laligonin. Kaen laligoninto, kaman kokaamba daen yononon Jiisas moma laarin iwo qokotaawuti, Anutunon mono kuuya yonoo qaagia jen tegoro solananiwuya.

⁴⁰ Gejatootoo ejembanon qaa jen oogita eji, Anutunon iikawaa so irona meleeno qagianon ubabotiwaajon mono toogia moma galengia men aowu. Qaa kaanja mon ii kokaen,

⁴¹ * “Niinon onoo laaligo kamananon angoletto qaita mon memanja.

Monjon iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa hona koloowaatiwaa-jon mende moma laariwuyaga.

Kawaajon qaa ii men kamaan ama jejewili amakejuti, onono mono een uun iima walingon tiwilaawu.’ ”

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3 * **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3 * **13:35:** Ond 16.10 * **13:41:** Hab 1.5

⁴² Poolnonj kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaonj kamaari tosianonj kokaenj qisinj oronj, “Nono qaa koi mombo mobombaajonj mojon. Kawaaonj ii Sabat kendonj monj eukanonj saanonj toroqen jeri mobonaga.”

⁴³ Qamakooli mirinonja kamaanj deenji ejemba mamaganonj Pool ano Barnabas kanagaranonj orotaagi. Tosianonj Juudaga koloogi ano tosianonj waba kantrinonja koloogito, Juuda yonowo toroqen laligogi. Yonononj orotaagi aminj moma qambanmamban qaa kokaenj onjoni, “Anutunonj kalenmorian onjototi, iikanonj mono bonj qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendonj monj kanj kuuroti, iikanonj taonj balonj iikawaa ejembaya ii kololoon “Anutuwaa Bunja qaa mobonja,” jenj kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yonononj ejemba tuunja tuunja injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaanonj qaa qewombaajonj jenonkooli ama niinonjiinonj jenj mepaqepae ama oronj. ⁴⁶ Kaen ama oronj Pool Barnabas yorononj awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunonj gawonj noronotiwaa so Bunjaya wala Juuda ejemba injinonj sokonagato, onj ii gema qen lanj kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanonj keubonatiwaa so qaago.’ Kawaaonj mobu, norononj mono onjomesaonj waba kantria kantria yonoononj eleema kembota. ⁴⁷ *Pononj iikawaa qaaya kokaen jenj kotonj nonono,

‘Niinonj kuunj gombe waba kantri yonoo asasagiaga koloonj hamoqeqe-waa kania jenj asarinj laligona balonj goraaya kuuya sokondabororo leele eu emu yonononj letoma Siwewaa bunja koloowuya.’ ”

⁴⁸ Kaen jeri balonj toya Juuda mende laligogiti, iyonononj moma uugia qeangoro Pombaa Bunjaya mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa bunja koloowutiwaajonj Anutunonj moma gosin onjototi, iyonononj iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Bunjaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Bunja qaa jenj seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanonj kenoto, Juuda yonononj taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanonj osonj kuunj Pool Barnabas motoonj sisiwerowero ama oroma gomanj mirigianonja orotaagi.

⁵¹ *Kembaotiwaajonj ama telambelangia qendeema kokaen injiori, “Noro onjoo balononj kari sububunj kana tambonaranonj mokotaaji, ii mono qesaari onjonaagienj eleema kemebaa.” Kaen injiori kaniagara solanja moma kotogi kema Galesia prowins uutanonj siti qata Aikoniam kanonj keuri.

⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taononj laligogiti, Unja Toroyanonj iyonoo uugia saa qero hononja mende aisoonj laligogi. Kianj.

14

Aikoniam sitinonj uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yorononj Aikoniam sitinonj keuma kaanjadeen Juuda yonoo qamakooli mirinonj uma Bunja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononja tuunj seiseiya yonononj uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyonononj balonj toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia osonj aposol uunonjkeeme ama orombutiwaajonj uugia kuugi. ³ Kuugi kilenj kamban koriga kanonj laligonj Ponj moma laarinj awasankaka nama Bunjaya jenj laligori. Ponj kalenmorianaa qaaya jenj asariri qaagara nanjonj ku-usunja borogaranonj ano aiwese angoletoto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanagesoyanonj juma deenji. Tosianonj Juuda jotamemeya yonowo motoonj somonjgogi tosianonj aposol yorowo toroqen nanji.

* **13:47:** Ais 42.6; 49.6 * **13:51:** Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

⁵ Kaen aron qen nanqi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilin uruwona!” jen romongogi. ⁶ Kaen romongogi moma oloj koma togon Likaonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman liligon oroma rama kengiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buja jen asarin uukuukuu men onoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon ben qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron uutanonga meendanogoya koloon kamban mongen kana mende riin een ramakero. ⁹ Poolnon Buja qaa jero moma raro uun kania kokaen iima romongoro, “Iwaa uutanon momalaaria en murotiwaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romongon qa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnon kaen ano ejemba tuun yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Ben yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” ¹² Kaen jen Barnabas qata ben wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon men qaa jerotiwaajon ama ben qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi ben Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galenanon bulmakao ejia unuama karo. Kaen kan ila kasaron men kan taon kiropo naguyanon nama ejemba tuun yonowo jakenon ama siimolon onj orombombaajon angi.

¹⁴ Kaen angi aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jen qotogon selekopaagara menjurama uulanawo ejemba tuun uutanon kema qari.

¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onj mono nomaembaajon ama iwoi kaanja anju? Noro kaanagadeen onj kaanja balon eja toonga koloojo. Noro Anutuwaa Oligaa Buja jen asarin ononjo. Kawaaajon onj mono ben omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokoloon ononota laligoju. ¹⁶ Gomanja gomanja kuuya yononon wala eenanon liligon kougiti, Anutunon ii mende anjon koma onono iyangiaa jaajaa ilinwalin laligogi.

¹⁷ “Mende anjon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kambanja kambanja kolooro nenkorisoro ama iikaanja kanon uugia kuun onono laligogi. Kaen laligogi anjaa kania mobutiwaajon kalenja ii qendeema onoma iikaanja kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jen ejemba tuun siimolon onj orombutiwaajon jarambaran riin jen susugon ononi loorin mesaogi. Kian.

¹⁹ Listra yononon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosianon Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanonja kouma ejemba tuun uunonkeeme ama onongi. Ama onoma yonowo ororon lugun Pool jamonon qen “Mono komuja!” jegi. Kaen jen ororaan taon gematanon kamaan mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yononon kouma liligon mugu waama kema taanon uro. Kanon uro eri goman ano Barnabaswo Derbe sitinon keni.

Siriawaa Antiokia sitinon eleema kari.

²¹ Derbe sitinon Oligaa Buja jen asarin uugia kuun ononi mamaganon uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaen koloogi Derbe taon mesaon Listra, Aikoniam ano Antiokia taon iikanon eleema kema injiri. ²² Injima rama goman so liligon Jiisaswaa gowokouruta yonoo uugia

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

nanjon menj kotiiri. Ponj moma laarigiti, iwo qokotaan nambutiwaa qambanmaban qaaya onjoma kokaen injjori, “Nono mono konajilin qaganon (lombo kania kania mokoloon) laligon papanjon Anutuwaa bentotonon eu keubona.” ²³ Uumeleen kanageso so jotamemeurugia meweengon galej laligowutiwaa kania kuma onjoma kuun onjoni. Kuun onjoma Anutuwaajon nene singi laligon gowoko tuun yonoojon qama koolin Ponj moma laarigiti, iwaa boronon onjoni.

²⁴ Onjoma onjomesaon Pisidia prowins kotonj kema Pamfilia prowinsnonj keuri. ²⁵ Kanonj keuma Perga sitinonj rama Buna qaa jenj uugia kuun onjoma Atalia taononj kemeri. ²⁶ Kanonj kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororongogi haamononj nanjoro kema laligon Antiokia sitinonj keuri. Antiokia uumeleen kanageso yonononj ii Anutuwaa kalenmorianj uutanonj misin gawonj mewaotiwaajonj wala Anutuwaa borononj ama oronj onjomesaonj keni. Kema liligonj gawongara ii medaboronj mombo iyangaraa sitinonj eleema kari.

²⁷ Kanonj kanj uumeleen kanageso koma horonj onjoni. Koma horonj onjoni ajoroogi qaa sundugara kokaen injjori, “Anutunonj norowo laligonj angoletosomasomata ama menj laligoro. Ilinonj nemunj koma norono gawonj meri waba kantria kantria yonononj Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonj onjono uugia meleengji.” ²⁸ Sundugara kaen injjonj gowoko tuun yonowo kambanj koriga qen korinj rama laligori. Kianj.

15

Waba kantri yonoojon ama zioznonj deemambaajonj ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonjga ejemba tosiannonj kamaanj kanjanj uumeleen ejemba kokaen kuma onjoni, “Onj Mooseswaanonj Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese menj selegia mende kotowuti eenj, iikaanja mono Siwewaa buna koloowombaajonj amamaawuya.” ² Kaenj kuma onjogitiwaajonj ama angowowo kolooro Pool Barnabas yorononj tuarenjenj ama onjoma geriawo jenj onjoni. Jenj onjoni uumotoonj mende ama qaa kokaenj somonjonj jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaanj wasinj onjoni Jerusalem sitinonj uma qaa ii menj aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonoononj kema injjowu.”

³ Qaa kaenj somonjonj jegi uumeleen kanageso yonononj ii wasinj onjoni kananonj kenji. Kema laligonj Fonisia ano Samaria prowins woi ii kotonj kananonj kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaanj yonononj uugia meleengitiwaa bujuya jenj uumeleen tuun yonoojonj korisoro somata ama onjoni. ⁴ Ama onjoma kema kema Jerusalem sitinonj keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yonononj uumeleen kanageso yonowo koma horonj onjoni. Koma horonj onjoni sundugia kokaen jegi, “Anutunonj nemunj koma nonono misin gawonj meni nonowo laligonj angoletosomasomata ama menj laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonj) tuunjonjga uumeleen eja tosiannonj waama kokaen jegi, “Waba kantri yonononj uugia meleengiti, iyonoojonj mono kokaen menj kotowona: Yonononj mono Anutuwaa aiwese menj selegia kotonj Mooseswaanonj Kana qaa kuuya otaanj laligowu.” Kianj.

Jerusalem ajoajoroowoo ama angowowo qaa mindinjgogi.

⁶ Kaenj jegi aposol ano jotamemeya yonononj qaa ii menj gosiwombaajonj ajoroogi. ⁷ *Ajoroonj niinonjginonj qaa mamaga menj jenonkooli angji. Ii angji

* 15:1: Lew 12.3 * 15:7: Apo 10.1-43

Piitonon waama kokaen injoro, “Alauruna, Anutunon wala batunananon gawon mendeema meweengon noma noojon kokaen jero, ‘Gii mono waba kantrion kema Oligaa Buja qaa jen asarin onona yononon uugia meleema Pon moma laariwu.’ Ono qaa ii moju. ⁸ *Anutunon ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinon kania qendeema Un Toroya Juuda ejemba nonoojon wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojon kaanjadeen ii wasiro uugianon kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaana kanon Juuda ejemba mende inisosoron kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yononon Anutu moma laarigi singisonogogia mesaon uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajon ono mono naambaajon Anutu angobato men mubuyaga? Naambaajon gowoko ghilia yonoo arogianon qaqaq toroqen anin angowuyaga? Qaqaq kaana ii ananaa ambosakonananon me nononano kaanagadeen angowombaa so mende koloon laligonin. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaen moma laarion: Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono Anutu nemun koma muro hamo qen nonono Siwewaa buja koloowona. Waba kantri yononon kaanagadeen kana motoonggo iikayadeen otaan letoma Siwewaa buja koloowombaaajon moma laarinkeju.”

¹² Kaen injoro tuun yononon kuuya qaa mongama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunon nemun koma norono waba kantrion kema batugianon misin gawon meri aiwese angoleto somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnon qaa injoro.

¹³ Pool Barnabas yoronon sundugara jedaborori mogi Jeimsnon qaa kokaen jero, “Alauruna, niinon qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunon kaman mutuya waba kantri ejemba jaasewan qen onoma batugianonga ejemba iyanajon meweengon onono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunon kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitonon iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaana ii gejatootoo ejemba yononon kaanagadeen nanjon jenkeju. Yononon qaa mon kokaen oogita eja,

¹⁶ *Kawaa gematanon niinon eleema kan kin Deiwidwaa kantri totoja mombo men waamana.

Iinon wala jinkaron kuuna qen ambosakonana galen koma onono kuunanon boratin riin kamaaroto, niinon ii mombo meagon kuuwe kantrion qeangon nambaa.

¹⁷ Ii kokaen koloowaatiwaaajon amana: Ejemba tuun tosaana kuuya yononon Pon mongambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bujana koloowutiwaaajon onjoombeti, iyononon Pon nii mongama nombuya.

Pon niinon kaen jejen ano iikawaa so kantrigia men qeangomana.

¹⁸ Kaen amakejeni, ii mono monowaa monoyanonga moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajon Jeims niinon qaa ii gosin momonanon kokaen romongon jejen: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanon meleenjuti, nononon mono lombo qaqaq somata iyonoo qagianon anin mende sokombaa. ²⁰ *Kaen qaagoto, iyonoojon tere kokaen oonin sokombaa: Yononon oro busuya ben lopiombaa nandun buja qen kanagianon анги esungianon tururoti,

* **15:8:** Apo 2.4; 10.44 * **15:12:** Bisop, Griik qaanon episkopos, ananaa qaanon jaagalen me inspekta. Iinon zioz gawon kuuyaa mindimindiri galena kolooja. Jeims koi kanon Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * **15:16:** Aam 9.11-12 * **15:20:** Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

ii mende newu. Serowilin mende ambu. Oro aroya qoosona busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajon jen kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonga goman so jen asarin kouma laligojon. Ii Sabat kendon so qamakooli mirinananon weenjon momakejon. Kawaajon qaa 4 ii saanon mende mesaowona.” Kian.

Jerusalem ajoajoroonon waba kantri yonoojon tere oogi.

²² Jeimsnon kaen jero aposol ano jotameme yononon kanageso kuuya yonowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonga eja tosaana meweenjon onoma Pool Barnabas yorowo motoon Antiokia sitinon wasin onombombajon jegi. Kaen jen eja qata Juudas qata mon Barsabas ano Sailas meweenjon orongi. Eja woi ii uumeleen tuumbaa jotameme ejaga koloori.

²³ “Eja ii wasin orombona,” jen tere mon kokaen on borogaronon angi, “Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onoo uumeleen alaurugiaga koloojon. Kaen onowo qaa amin mobombajon tere ama onjonon.

²⁴ Ananaa ejemba tosaana mende jen koton ononin angio nonomesaon onoonon kan uugia kuun qaa morotanon lolowawa men onongi uu momogia sisau kolooro monin.

²⁵ Kawaajon nono korebore ajoajoroo ama uumotoon anin sokono. Sokono eja woi meweenjon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jiisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara qeleeni tosonianon urugi komuwowaajon ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasin oronin kan qaa iikayadeen toroqen jegaronon jeri mobuya.

²⁸ Unu Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anin sokonja: Onoo qagianon lombo qagan mende toroqen ambona. Qaa wana 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya ben lopiombaa nandun bunu qen kagianon angi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anin Anutunon kotuegon onono qeangon laligowu. Mono uu bonjon laligowu.” Kian.

Qaa men kengi Antiokia siti yononon aisoogi.

³⁰ Tere kaen on wasin onongi kengi. Kana kema kemen Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon onongi ajoroogi. Ajoroogi tere ii onongi weengogi. ³¹ Ii weengogi iikawaajon afaangon ulunkolen qaganon moma aisoogi. ³² Juudas Sailas yoronon iyangoro gejatootoo ejaga laligon qambanmaban qaa mamaga onoma uuwaa nanjonango qaa jen men kotiin ononi. ³³ Men kotiin onoma kaban tosaana kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yononon “Luwawo kembao,” jen wasin orongi. Jerusalem laligori wasin orongiti, Juudasnon yononon eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yoronon toroqen Antiokia sitinon laligon ejemba tosaana mamaga yonowo Pombaanon Bunu qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kian.

† 15:33: Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Elenoto, Sailasnon qaaya somonjon toroqen kanon laligoro.

Pool ano Barnabas yoronon deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kaman tosaana tegoro Poolnon Barnabas kokaen ijoro, “Anara taon ano goman kuuya liligon Pombaanon Buna qaa jen asarin laligoriti, mono iikanon eleema uumeleen alaurunaranon nomaen laligojuti, ii saanon kema injiima mobota.” ³⁷ Kaen ijoro Barnabasnon Jon qata mon Maak qagiti, ii kaanagadeen wama motoon kembombaajon moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jonon wala Pamfilia taanon loorin oromesaon yorowo toroqen gawon mende mero. Kawaajon Poolnon ii wama kembombaajon moro mende sokono. ³⁹ Mende sokono angowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnon Maak wama kemen wanonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nanoro Saiprus watonon keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnon eja qata Sailas meweengoro uumeleen alaurugara yononon Pombaa boronon ama oroma kalenmoriananon sopa somonon orombaatiwaa-jon jegi mesaon keni. ⁴¹ Kema laligon Siria ano Silisia prowins woi ii koton liligori. Liligon Poolnon uumeleen kanagesoya kanagesoya injiima men kotiin onoma laligoro. Kian.

16

Timotinon Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnon liligon kema laligon taon qagara Derbe ano Listra kanon keuro. Listra keuma kanon gowoko mon qata Timoti mokoloro. Nemunanon Juuda uumeleen embaga koloroto, mananon Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanon Listra ano Aikoniam laligogiti, iyononon Timoti waa kania jen qeangogi moro. ³ Kaen jegi moma wama motoon kemambaajon moro. Ii moroto, Timoti waa mananon Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanon modaborogi ano miri goman kanon Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaajon yononon Pool jen mububotiwaajon Timoti wama Anutu waa aiwese men selia koto. ⁴ Koto kema taon ano goman so keugiti, iikanon Jerusalem mindimindi ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yononon qaa somonon kotiigiti, ii otaawutiwaajon jen koton onongi. ⁵ Kaen liligogi Jiisaswaanon kanagesoya kanagesoya goman so laligogiti, iyonoo momalaarigianon kotiuro. Kaen kotiin Buna qaa jegi tosanon uugia meleema ween so kan toroqegi tuungiaa jangoyanon somariin uro. Kian.

Anutunon Pool gaanon koton kondoro Yurop kenji.

⁶ Liligon laligon “Eisia prowinsnon kema Buna qaa jen asariwona,” jegito, Un Toroyanon songo ama angon koma onono. Kawaajon yononon toroqen kema Frigia ano Galesia prowins woi ii een koton uruugun kenji. ⁷ Kema laligon Misa goman goraayanon keuma Bitinia prowinsnon keubombaajon mogito, Jiisaswaa Un Toroyanon iikanon kembutiwaajon uumotoon mende ano. ⁸ Uumotoon mende ano mesaon kema Misa goman een koton kowe goraayanon kemen Troas taanon keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanon gaon egi Anutunon Pool koton kondoro jaameleen un mon kokaen iiro: Yurop eja monon Masedonia leegen nama ooma kokaen jen qama koolin muro, “Gii mono kowe koton Masedonia gomanon kan ilaan nonomba.”

¹⁰ Poolnon jaameleen un ii iiro nono iikawaa kania kokaen moma koton jenin, “Anutunon mono nonooma kowe koton Yurop uutanon kema Oligaa Buna Masedonia prowinsnon jen asarin onombombaajon jeja.” Kaen jen iikanondeen mesaon kembombaajon romonon afaanoniin. Kian.

* 15:38: Apo 13.13

Filipai emba Lidianonj uuta meleen.

¹¹ Nonononj afaanjonj kemenj wanjononj uninj opo sel horonj mororonggogi haamononj nangoro Troas siti mesaonj kema dindinagadeen Samotres watononj keuninj. Keuma enj gomanj ano toroqenj kema Neapolis sitinonj keuninj. ¹² Kanonj keuma wanjononjga kamaanj kana kema Filipai sitinonj keuninj. Room ejemba yonononj eenjanonj kanj Filipai siti ii menj kanonj laaligo raragia anji Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma weenj tosaanja kanonj laligoninj.

¹³ Kanonj laligonj Sabat kendononj siti kiropo seleengenj keninj. Kanonj kema 'Juuda yonononj apu sakasiyanonj ajoroonj Anutu qama koolinkejuti,' kaenj romonjonj kemenj roonqeqe monjonj keninj. Kema emba ajoroonj ragiti, ii injiima rama aminj moma Anutuwaanonj Bunja qaa ii jeninj mogi. ¹⁴ Mogiti, iyonoo batugianonj emba monj qata Lidia raro. Iinonj Taiataira sitinonjga Filipai kanj opo osoga nezongbala akadamyawo menj kululuunj sewanja mewutiwaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj mepeseenj laligoro. Ponjonj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siinja kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj onjoninj qisiin nonoma kokaenj ninijoro, "Onjo noojonj 'Ponj moma laarija,' jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nenj ewu." Kaenjenj kaparanj koma qisiin nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj monjonj qamakooli roonqeqeyanonj kemebombaajonj kana somatanonj keninj welenqeqe emba monjonj mokoloonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj menj mokoloomambaajonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya menj koloonj iikaanja kanonj monej iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonoo borogianonj kemero. ¹⁷ Iinonj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaenjenj qaro, "Eja koi yonononj Anutu uuta somataa welenja qen Siwewaa bunjaya koloowombaa kania menj asarinj onomakeju." ¹⁸ Kaenjenj somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoroto, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj monjonj eleema omeya kokaenjenj kotonj muro, "Nii Jiisas Kraistwaa qatanonj gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonjga kouma kemba!" Kaenjenj kotonj muro iikanondeenj kouma mesaonj keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanonj ii moma monej iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokoloonj iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjonj maaket sombenjanonj horonj oronjgi galen eja yonoo jaagianonj kenji. ²⁰ Kema qaa jake galen yonoo jaagianonj orooma selegaranonj qaa kokaenjenj kuunj jegi, "Nono siti koi kanonj luaenonj laligojonto, eja woi koi yorononj kanjenjalolonj ama nonomakejao. Yorononj Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa totonj toya koloojonj. Kawaaajonj nono siligia ii saanonj mende moma anjonj kombonja. Ii menj otaawombaa songo ero amamaajonj."

²² Selegaranonj qaa kaenjenj kuunj menj oronjgi ejemba tuunj yonononj kaanagadeen waama mindirinj kotiinj qotogonj oronjgi. Qotogonj oronjgi galen yonononj kuunj ononjgi selekopaagara horonj menjujen-juranjgi ano menj kotonj ononjgi arawambunonj urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinonj oroombombaajonj uruama eja waayawononj awaagadeen galen

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti wanja ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti wanja ii Amfipolis ano siti somata qatawo monj Filipai. Room yonononj Filipai ii Itali kaanja galen koma ononjgi. Griik gomanj toya yonononj iyanjiaa balononj waba kaanja koloonj laligogi.

menj orombaatiwaajon jen kotonj mugi. ²⁴ Kaenj jen kotonj mugi moma uruama kapuare miri biiwianonj miri uuta monjonj kema kanawoigara gere ozozopan† batugaranonj ama kasanonj somonjonj miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunj kiro rari. Kiaj.

Kapuare miri galenjonj uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yorononj kaenj rari. Rama gomanj ruujanonj kolooro kanonj Anutu qama koolinj rii qama mepeseenj rari kasa eja kuuyanonj geja ama mogi.

²⁶ Kaenj anji iikanondeenj uulanawo nanj somata menj giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanjwansanj qegi. Kaenj qegi iikanondeenj nagu kuuya tanji kasa eja kuuya yonoo aenj gbadogianonj (tape) loloonj kamaaro. ²⁷ Kaenj kolooro kapuare miri galen iinonj gaonj uutanonga waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Yei! Kasa ejanonj togonj kendaboroju me nomaenj?” Kaenj jen romonjonj jeneja ororo manjawaa soo somata ii kopinjonnga horonj iyanja aomambaajonj ano.‡ ²⁸ Anja aomambaajonj anoto, Poolnonj gbangbanj terenjonj kokaenj jero, “Nono korebore koi rajonj. Mono geengaa selega eenj mende tiwilaawa.”

²⁹ Kaenj jero moma kiwa mubutiwaajonj qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanonj kema jeneja ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranonj kema siminj kuma orono. ³⁰ Siminj kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamaanj kokaenj qisinj orono, “Eja somata woi, nii mono nomaenj ambe Anutunonj hamo qenj nono letombenaga?”

³¹ Qisinj orono ijori, “Mono uuga meleema Ponj Jiisas moma laarinj muna gii ano sumanjuruganonj kaanagadeenj letoma Siwewaa buja koloowu.” ³² Kaenj ijori mirianonj kenji kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanonj Buja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiinja aua iikanondeenj uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeenj ii ano sumanjuruta kuuya ii oomulu menj onjoni. ³⁴ Oomulu menj onjoni uruano nene mirinonj uma nene oonj ama orono. Oroma iyanja ano sumanjuruta yonjononj kuuya Anutu moma laarigitiwaajonj korisoro anji. Kiaj.

Kapuare mirinonga konjoma oronji kamaari.

³⁵ Gomanj ano qaa jake galen (majistreit) yonjononj opotoro wasinj onjonj kapuare mirinonj kanj kokaenj jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaenj jegi eja waayawononj kanj buju ii Pool kokaenj ijoro, “Majistreit galen yonjononj qaa kokaenj anjita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaaajonj orononj mono keteda koi mesaonj kamaanj luaenonj kembao.”

³⁷ Kaenj ijoroto, Poolnonj opotoro ii kokaenj injoroto, “Room mindimindiri gawmanonj sopa somonjonj noroma kawaa (jenkooto) paaspoot noronji laligojo. Kawaaajonj yonjononj qaanara mende gosinj jen tegonj kilen asuganonj ejemba jaagianonj eenj lanj arawambu koobinonj nurunj kapuare mirinonj noronji. Ii gamuyawo. Kaenj noronji rari keteda koi nomaembaajonj wasinj noronji eenj oloj kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoonj kamaawoto, yonjononj mono anji kanj nuruanji kamaaworaga.”

† 16:24: Gere ozozopanonj kanagara melanjiro amamaanj rari. Unjaya iiba. ‡ 16:27: Kasa ejanonj oloj kono galenja ii qaa jakeyanonj ama qegi ironja siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaenj afaanjonj komunaga.

³⁸ Poolnoŋ opotoro ii kaen injoro qaa ii men majistreit galen yoŋoonoŋ kema injjogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoriti, ii moma aaruŋ sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinoŋ kaŋ bonjoŋ susugoŋ kele ama kuuŋ oroŋgi kemeru. Kemeru Filipai siti mesaowaotiwaajoŋ welema oroŋgi. ⁴⁰ Welema oroŋgi Pool Sailas yoroŋoŋ kapuare miri mesaŋ Lidiawaa mirinoŋ keni. Kaŋoŋ kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanŋoŋaŋgo qaa jen oŋomesaŋ keni. Kiaŋ.

17

Tesalonaika gawoŋ megi sisiwerowero aŋgi.

¹ Kema laligoŋ Amfipolis ano Apolonia siti woi ii kotoŋ Tesalonaika sitinoŋ keugi. Siti waŋa iikanŋoŋ Juuda yoŋonoŋ qamakooli mirigia megi nano. ² Poolnoŋ nanamemeŋa ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianoŋ uma Sabat kendoŋ karooŋ kaŋoŋ yoŋowo Uumeleembaa Buŋa Tere weeŋgoŋ kania amin moma laligogi. ³ Kaen laligoŋ Buŋa Terewaa kania jen asariŋ kokaen jero, “Anutunoŋ areŋ ama Hamoqeŋ Toyanoŋ siimbobolo moma komuŋ koomuŋga waabaatiwaajoŋ jero.” Kaen jen iikawaa kania Buŋa Terenoŋga qendeema uugia kuuŋ kokaen injoro, “Eja Jiisas jen asariŋ oŋoŋjeni, iinoŋ mono Hamoqeŋ Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaen injoro Juuda kanageso yoŋoonoŋga toŋianoŋ moma laariŋ uugia meleema Pool Sailas yoroŋoŋ toroŋeŋ nanŋi. Griik Ejemba toŋianoŋ Anutu waeya men mepeseegiti, iyoŋoonoŋga kaŋagadeen tuuŋ somatanoŋ yoŋowo toroŋegi ano emba uuta qabuŋagiawo yoŋoonoŋga mamaganŋoŋ uugia meleeŋgi.

⁵ Uugia meleeŋgito, Juuda eja geria yoŋonoŋ uugia soono uuŋoŋ motoŋoto moma gemaŋeŋe qaa jegi. Kaen jegi injarere Ejemba rooŋqeŋeŋoŋ laŋ laligogiti, iyoŋoonoŋ kema eja doogoya tosaŋa oŋoŋgi. Ii oŋoma mindiriŋ Ejemba tuuŋ uugia kuuŋ horoŋ oŋoŋgi ajoroogi. Ajoroŋ laŋ qagi qemburuŋ gujubaju kolooŋoŋ siti sokonda-bororo. Laŋ qama luguŋ eja qata Jeison iwaa miri rijugoŋ Pool Sailas Ejemba tuuŋ jaagianŋoŋ ama orombombaaŋoŋ moŋgama oroŋgi. ⁶ Moŋgama oroŋgito, mende mokoloŋ oroma Jeison ano uumeleen alauruta tosaŋa somoŋgoŋ horoŋ oŋoma sitiwaa galenŋoŋkoŋ eja yoŋoo jaagianŋoŋ keuma kokaen qagi, “Yei! Eja baloŋa baloŋa liligoŋ gomaŋ so uu kuuŋ oŋoŋgi kaamaa qeŋ soonŋejuti, iyoŋonoŋ mono koi kaŋoŋ kaŋagadeen kari. ⁷ Koi kaŋoŋ kari Jeisonŋoŋ ii oroma aŋgoŋ koma orono. Ejemba kaŋa kuuya yoŋonoŋ kokaen jenkeju, ‘Eja moŋ qata Jiisas iinoŋ kiŋ Poŋnana kolooja.’ Kaen jen Room Siisa-kimbaa jenkootoya qotoŋoŋ men kamaŋ amakeju.”

⁸ Kaen qagi Ejemba tuuŋ ano galenŋoŋkoŋ eja yoŋonoŋ mogi uugianoŋ kamaŋ raidimboŋ kaŋa sisau kolooŋoŋ. ⁹ Sisau kolooŋoŋ Jeison ano uumeleen alauruta tosaŋa kuuŋ qisiŋ oŋoŋgi monen ama waŋ taraagara megi kamaŋ keŋgi. Kiaŋ.

Berea keŋgi Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaŋ keŋgito, uumeleen alaurugara yoŋonoŋ Pool ano Sailas iikanondeen wasiŋ oroŋgi mesaŋ gomantiŋa kana gomaŋ qata Berea kaŋoŋ keni. Kema keuma Juuda yoŋoo qamakooli mirigianoŋ uri. ¹¹ Qamakooli mirigianoŋ uma Buŋa qaa jeriti, ii siŋa somata moma aŋaliŋ aŋgoŋ koŋgi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyoŋonoŋ Tesalonaika kanageso unuugun awaa soro kolooŋgi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween

so Buḡa Terewaa qaanonḡ gosinḡ weenḡonḡ aminḡ moma laligogi.* Sili awaa kaanḡa otaanḡ Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama onḡonḡi. ¹² Buḡa qaa jeri Juuda yonḡoononḡa kelemalelenḡanonḡ moma laarinḡ uugia meleenḡi. Griik ejemba yonḡoononḡa kaanḡagadeenḡ mamaganonḡ Jiisas moma laarigi batugianonḡ emba uuta qabunḡagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnonḡ Berea kanonḡ kaanḡagadeenḡ Anutuwaanonḡ Buḡa qaa jenḡ asarinḡ laligoroti, iikawaa bujuyanonḡ seinḡ Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonḡoo geḡagianonḡ kemero. Geḡagianonḡ kemero moma waama Berea kanḡ kaanḡiadeenḡ ejemba uugia osonḡ kuugi. ¹⁴ Kuugi uumeleenḡ alaurugara yonḡononḡ ii moma iikanondeenḡ Pool wasigi kowe goraayanonḡ kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yorononḡ toroqenḡ Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool oonḡgiti, iyonḡononḡ toroqenḡ wama kema Atens sitinonḡ keugi. Keugi kokaenḡ jenḡ kotonḡ onḡono mogi, “Onḡo mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanḡawo noononḡ kawao.” Qaa ii moma mesaonḡ kenḡi. Kianḡ.

Poolnonḡ Atens sitinonḡ gawonḡ mero.

¹⁶ Poolnonḡ Atens sitinonḡ rama Sailas Timoti yoroojonḡ mamboma laligonḡ liligoro. Liligonḡ siti ii tando lopionḡa lopionḡa kanonḡ saa qegi kana goraaya goraaya nanḡi inḡiima awawalinḡ temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnonḡ Juuda yonḡoo qamakooli mirigianonḡ uma Juuda waba ejemba ano balonḡ toya Anutu waeya menḡ mepeseegiti, iyonḡowo nama aminḡ mogi. Poolnonḡ weenḡ so roonḡqeḡe sombenḡia so kema ejemba mokolonḡ onḡoma yonḡowo aitonḡonḡ aminḡ mogi.

¹⁸ Aminḡ mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanonḡa boi tosianonḡ kanḡ Poolwo qaa silia siliaa jenḡ niinonḡiinonḡ ama jenonḡkooli amigi.† Tosianonḡ toroqenḡ Poolwaa qaaya moma kokaenḡ jegi, “Momo kitia kitia zezenḡo kaanḡa usuma uunḡ monḡama lanḡ menḡ kululuunḡ motoonḡo woi mokolonḡ bimbimḡonḡ menḡ kaja. Ii menḡ kanḡ sosoḡae kaanḡa lanḡ jejato, qaayaa honḡa naama jemambaajonḡ moji, ii mende mojonḡ.”

Poolnonḡ Jiisaswaa Buḡaya jenḡ asarinḡ uugia kuunḡ koomunonḡa waaro‡ jero. Kawaajonḡ tosianonḡ toroqenḡ kokaenḡ jegi, “Benḡ wabaya menḡ kanḡ yoroo kanagara jenḡ asarija, iikawaa tania kaanḡ kolooro iijonḡ.”

¹⁹ Kaenḡ lansanḡ jegi Pool wama maaket sombenḡ somata qata Areopagus§ iikanonḡ uma kaunsol yonḡoo jaagianonḡ anḡi nano kokaenḡ jegi, “Gii momo arenḡ gbilia asuganonḡ kuma nonomakejanḡi, iikawaa kania ii nomaenḡ? Ii saanonḡ jena mobonḡa. ²⁰ Giinonḡ waba kantri yonḡoononḡ qaa morota menḡ kanḡ jena geḡanananonḡ kemero mojonḡ. Kawaajonḡ goo qaa arenḡaa kania ii tororo mobombaajonḡ mojonḡ.” ²¹ Atens toya ano waba iikanonḡ laligogiti, iyonḡononḡ kuuya eenḡ lansanḡ laligonḡ momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jenḡ moma uugia iikanonḡ ama kambanḡia tiwilaanḡ laligogi. Kianḡ.

Poolnonḡ Areopagus sombenonḡ nama qaa jero.

²² Poolnonḡ waama Areopagus sombenḡ biiwianonḡ kema kaunsol yonḡoo jaagianonḡ nama kokaenḡ jero, “Atens ejauruna, niinonḡ koi kanḡ iwoi kuuya iima kaniagia kokaenḡ ero mojenḡ: Onḡo benḡurugia goda awaa qenḡ mepeseenḡ

* **17:11:** Berea yonḡononḡ Baibel stadi awaa anḡi. † **17:18:** Momakooto boi qata Epikuros iinonḡ keraqeeanḡo mobombaa kania kuma onḡono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinonḡ siinḡ awaa ano bologa qowogonḡ bonḡ qenḡ kotiinḡ nambombaa kania kuma onḡono. ‡ **17:18:** Jiisas ano Koomunonḡa waawaataa qaa woi ii mende moma asarinḡ tompinḡ nama kokaenḡ jegi, ‘Iinonḡ mono benḡ eja ano emba yoroo qagara kaenḡ qaja.’ § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benḡa qata Ares iwaa baanḡa.

onoma laligoju. ²³ Niinon lilion onoonon miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanon alata tereyawo mon mokoloowe. Iikanon kokaen oogita ero iibe, 'Ben kania mende mojon, iwaajon koi menin.' Kawaajon on ben mon kania mende moma kilen waeya men mepeseenjejuti, niinon mono iwaa kania inisaama jewe mobu.

²⁴ * "Ben Anutunon Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranon eji, ii mokolon onono. Iinon Siwe namowaa Ponaga kolooja. Iinon jiwowon jigo boronon memeta kanon mende rama laligoja. ²⁵ Iyano laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balonon laligowonatiwaajon sele, kokooso ano iwoi tosaana kuuya nonono sewan aason horonkejon. Kaen nonomakejiwaajon ama anon nembanene me iwoi mombaajon mende amamaankeja. Kawaajon ejemba anana ii wagiwombaajon amamaajon. Anana boronananon iwoi mende men nandun ama munin ee, iinon mende komuwaa. Iinon balon eja kaana mende laligoja. Qaago.

²⁶ "Iinon wala eja motoongo mokolooro iwaanonga sein deema gbala injana ano sele tosaana kolon balona balona kuuya sokoma laligojon. Iinon kambanana kuuya tororo arengon nonono iikawaa so laligojon ano miri goman daengen daengen en rama laligojon, iikawaa goraaya ano aasoya ama jen kotooro iikawaa so laligojon. ²⁷ Anana mono Anutu iyana moma mongama mubombaajon iwoi kuuya ii arengon nonono. Iinon korebore kosonananondeen laligojato, kilen koromojoron ama Anutu mongama laligon mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onoangiaa Griik momo ejembanon qaa kota arengon oogiti, iyonoononga woiyanon kaanagadeen qaa kota mon kokaen jeri,

'Nono kaanagadeen iwaa gbiliuruta kolon laligojon.'

Eja kaana monon qaa kota mon kokaen ooro,

'Iinon mono men letoma nonono iwaa aonanon laaligonana laligonkejon, kananana kema kankejon ano en waawaanana amakejon.'**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutuwaab gbiliuruta kolon laligon kosianon nanjon. Kosianon nanjonto, kilen iwaa kania moma soon jinjan gewombo. Unan meme eja (artist) yononon momo qaganon nama ben mombaa tania romongon goul, silwa me jamo kowonjin men uroron tando lopionan sogon menjerejon menkejuti, iinon mono iikawaa tani mende kolooja. ³⁰ Ejembanon poumapou ama jibijabu laligon kougi Anutunon kamban kanon nanamengiaajon moma bolin ironan mende meleema laligoroto, kamban kokaamba qaaya inisaama kokaen injoja, 'Ejemba korebore gongangia so rama kenjuti, onon mono uugia meleema noonon kawu.'

³¹ "Anutunon kamban somata ano kan kuuwaa. Iinon kamban iikanon ejemba gomanan gomanan kuuya laligon kenjuti, ii men kululuun nonoma qaanana gosin tororo jen tegowaa. Iinon eja mon qaanana jen tegowaatiwaajon meweengon jentegowaa ku-usuna borianon ano. Iinon eja ii men gbiliro koomunonga waaro iikaana kanon ku-usuna somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojon. Eja koomunonga waaroti, iinon mono jentego Tonanaga kolooja."

³² 'Anutunon eja mon koomunonga men gbiliro waaroti,' tosonian qaa ii moma mepapepae angi. Kaen angito, tosonian kokaen jegi, "Qaa jejani, nono ii mombo mombaajon mojon. Kawaajon gii saanon kamban

* **17:24:** 1 Kin 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48 ** **17:28:** Momo eja somata Pool iinon momo Jakeya Jakeya uma Griik yonoonon buk morota morota weengon moma koton iikanondeen qaa kota kota afaangon men asuganon jero.

monnon qaa ii toroqen jen asariwa.”³³ Kaen анги Poolnon yonoo batugianonga waama onomesaon keno.³⁴ Kenoto, tosiaon kan Jiisas moma laarin iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianon Areopagus kaunsol tuun yonoo jotamemeya eja mon qata Dionisius laligoro. Kaanagadeen emba somata mon qata Damaris ano tosiaon yorowo toroqen moma laarin uugia meleengi. Kian.

18

Poolnon Korint sitinon keno uugia meleengi.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnon Athens siti mesaon Griik siti mon qata Korint kanon keno. ² Korint kema Juuda eja mon gaya Akwila mokolooro. Akwila iinon Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanon koloon kanagen mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanon laligoro Siisakin qata Kloodius iinon jenkootoya kokaen ano, “Juuda ejemba on mono korebore Room siti mesaon deambu.” Kaen jenkooto anotiwaajon ama Itali kantri mesaon Griik kemej kaman kanon Korint kouro. Kouro Poolnon mokoloon ii ano embia qata Prisila yoroonon keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajon opo kuuna kuuna meri. Poolnon kaanagadeen opo sel kuun meme ejaga. Kawaaajon yoroonon keno gawongia ororon ero yorowo laligon en opo sel kuun gawon motoon megi. ⁴ Men laligogi Sabat kendon so qamakooli mirinon uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia meleembutiwaajon kuun onoma laligoro.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunaya kaman so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uugeqe qaa tokoronkota jen mugi borianon jaagianon kuun sububun qesaaro kamaaro kokaen injoro, “Niinon koposo mende ambe on tiwilaan iikawaa irona ii mono noo qananon ambombaajon amamaawuya. Ii onoangio bosimbu. Ono Buna qaa qotogogi niinon saanon onomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kema.”

⁷ Kaen injon onomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda ejaga qaagoto, kilen Anutuwaa waeya men mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwaa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Pon moma laarigi. Kaaniadeen Korint ejemba tosaana Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononga mamaganon Jiisas moma laarin uugia meleengi oomulu men onongi.

⁹ Poolnon gomantiina monnon gaon ero Ponon koton kondooro jaameleen un iiro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Buna qaa mono kotiin jen laligowa. ¹⁰ Siti kokanon ejemba tuun mamaga yononon noo buna kolooju. Kawaaajon niinon giwo laligowe monnon iwoi mon mende kanain men bolin gombaa.” ¹¹ Kawaaajon Poolnon kamaana men korin yonoo batugianon gbani motoonggo ano koin 6 kawaa so laligon Anutuwaanon Buna qaa kuma onoma laligoro.

¹² Kuma onoma laligoroto, Room yononon eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kaman iikanon Juuda jotamemeya yononon mindirin Pool tuarenjen ama mun horon qaa jakeyanon onongi. ¹³ Qaa kokaembaajon onongi, “Eja koi kanon ejemba enkalolon men onomakeja. Room yononon jenkootogia анги eji, iinon ejemba kana ii uugun Anutuwaa waeya men mepeseewutiwaajon uukuuku men nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianon kuun jegi Poolnon qaa kitia jemambaajon ano kiap gawana Galio iinon Juuda ejemba ii kokaen injoro, “Juuda ejemba onoo batugianon monon eja qero komunaga me qinji bologa totoon mon anagati een, iikawaajon niinon saanon qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onoo batugianon momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama angowowo ama jenkootogia nomaen ambuti, ii mono onoangiaa lombogiaga. Niinon iwoi kaana ii gosin jen tegomanatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injon qaa jakeyanonga onotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galen qata Soostenes ii qelanjin men kan qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro hona mon mende kolooro. Kian.

Poolnon anaa gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jen onomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemen wangowaajon mamboma rahi. Wala Anutuwaa jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaa gawona pondan kaparan koma memana.” Qaa kaen jen ii jojopan qaanon somongon laligoro. Kamban ii tegoro kowenon goman qata Senkria kanon kemen jojopan qaayaajon jero wan juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii mokolonon iikanon uma opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kengi.

¹⁹ Kema Efesus taanon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, ana qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Amin moma kokaen qisin mugi, “Gii saanon kamban koriga nonowo laligowa.” Kaen qisin mugito, Poolnon iikawaa uumotoon mende ano. ²¹ Kawaajon yeizozo kokaen injoro, “Anutunon iikawaajon ‘Oon,’ jewaati een, mono saanon eleema onoonon kamaana.” Kaen injon wango monon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Efesus mesaon kengi.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wango mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolongia injoro. Ii injon rama waama kemen Antiokia sitinon keno. ²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaana tegoro onomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun goman so liligon gowoko kuuya injiima koma gbilin onono kotiigi. Kian.

Apolosnon Efesus ano Korint gawon mero.

²⁴ Kamban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon kolon laligon momo mirinon uro tegoro Buna Tere Walagaa qaaya awagadeen moma koto. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba goman so aina mamaga moma aisooigi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugi Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu men ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unu Toroyanon mulu men nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan qamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoro mirinon kengi. Kema Anutuwaa kania awagadeen toroqen jen asarin ijori moro. ²⁷ Apolosnon Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanon kemambaajon moro Efesus uumeleen ala yononon kotingon mugi. Kotingon mun Akaia

* 18:18: Jan 6.18

gowokourugia yonoojon tere kokaen oogi, “Eja koi mono koma horon mubu.” Aposolosnoŋ tere ii meŋ Akaia prowinsnoŋ kema ejemba Anutuwaa kalenmoriaŋa moma asariŋ uugia meleengiti, ii mamaga ilaan onono. ²⁸ Ilaan onoma “Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya kolooja,” jeŋ iikawaa kania ii Buŋa Terewaa qaaya qaaya weenŋon kanon qendeema onono mogi. Juuda yononon qaa ii moma jenonkooli anŋi niinonŋiinon kolooroto, Aposolosnoŋ Anutuwaa ku-usuŋ qaganon nama qaagia asuganon qewagoro kamaagi. Kiaŋ.

19

Poolnoŋ Efesus laligon gawon mero.

¹ Aposolosnoŋ Korint sitinoŋ laligoro Poolnoŋ Antiokia siti mesaon prowins tosaana* uugun kema kema kowe goraayanon Efesus sitinoŋ keuro. Keuma kanon gowoko tosaana mokoloon injiuro. ² Injiima kokaen qisiŋ onono, “Ono moma laariŋ uugia meleengiti, Unŋa Toroyanon mono kamban iikanon uugianon kemero me qaago?” Kaen qisiŋ onono kokaen meleema jegi, “Unŋa Toroyanon laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoon moniŋ.”

³ Meleema jegi kokaen injiuro, “Ono mono naa oomuluga meŋ onongita laligoju?” Kaen injiuro meleengi, “Nono Jonon oomuluwaaŋon jeŋ laligoroti, mono iikaya meŋ nononŋi meniŋ.”

⁴ *Kaen meleengi Poolnoŋ jero, “Jonon Jiisaswaaŋon qaa jeŋ ejemba tuun uugia kuuro kokaen mogi, ‘Noo gemananon eja mon kawaati, ono mono ii moma laariŋ uugia meleembu.’ Kaen jero moma uugia meleengiti, Jonon ii oomulu meŋ onoma laligoro.”

⁵ Kaen jero mogi Poolnoŋ Pon Jiisaswaa qatanon oomulu meŋ onono. ⁶ Meŋ onoma boria wanŋianon ano Unŋa Toroyanon uugianon kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanain jeŋ gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirin 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnoŋ qamakooli mirinoŋ uma nama Anutuwaa bentotombaa kania amin moma awasaŋkaka nama kawali kaana uugia kuuro qaaya qewagowombaaŋon amamaan laligogi. Kaen laligogi koin karon tegoro. ⁹ Qewagowombaaŋon amamaagito, tosianon yangisen ama mende moma laariŋ Pombaanon kania asuganon jeŋ bolin ejemba jaagianon qaa kisama jeŋ nanŋi. Kaen jeŋ nanŋi Poolnoŋ gosin mendeema onoma onomesaon gowokouruta unuano korikori kenŋi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenon ween so (aua 5 ajoroŋ) kuma onono amin momo ama laligogi. ¹⁰ Kaen ama laligogi Pombaa Buŋa qaayanon seiuro gbani woi tegoro. Ii tegoro Buŋa qaa ii Eisia prowins uutanon goman toya ano Juuda ejemba kuuya yonoo gejagianon kemero modaborogi. Kiaŋ.

Sewa meraurutanon omejiilan konjombombaaŋon amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usuŋanon Poolwaanon keuro gawon meŋ boria ejemba wanŋianon ano Anutunon angoletoo morota morota mero asugiro. ¹² Kaen laligoro ejemba ji injiuro laligogiti, tosianon Poolwaa selianonŋa nogo motomoto ano opo jokana tosaana kaanagadeen meŋ kema kan qagianon anŋi jigia onomesaoro omejiilanurugia kouma kenŋi qeangogi. ¹³ Juuda sele galen tosianon liligon omejiilan onotaan kema kan laligogiti, iyononon kaanjadeen kanain omenon kokojinjin meŋ onongiti, iyonoo qagianon Pon Jiisaswaa qata qama esuna koma horowombaaŋon anŋobato megii.

* **19:1:** Balon ii kamban kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanon eja. * **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

Anġobato menj kokaen jegi, “Poolnonj Jiisaswaa qata gama uukuukuu menj nonomakeji, niinonj mono Ponj iikawaa qatanonj omejiilanj kouma togowutiwaajonj jenj kotonj onjonjen.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaenj qagiti, iyonoo batugianonj Juuda jigo gawonj galenj wana qata Sewa iwaa merauruta 7 yonononj kaanagadeenj laligogi.

¹⁵ Yonononj ome monj kaen jenj kotonj mugito, iinonj meleema kokaen jenj onono, “Nii Jiisas moma mujen ano Pool moma mujento, onjo mono moroga?”

¹⁶ Kaen jenj onoma eja uutanonj nanoti, iinonj mono lugunj qagianonj uma qelanjin onono. Kaenj korebore haamo ama japalelenj menj onoma selegia motoqotonj opo malekugia menjuqenjuranonj. Menjuqenjuranonj anj anj selegianonj sagorogoro kamaan nano togonj kesagia menj miri uuta ii mesaonj selegia tomanja kamaanj kemaligi. ¹⁷ Kaenj kolooro Juuda waba ano balonj toya Efesus laligogiti, kuuya yonononj iikawaa bujuya moma mamaga aarunj awawaligi. Awawaligi tosanonj Ponj Jiisaswaa qata kaparanj koma mepeseegi akadamyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarinj uugia meleengiti, iyonoononja mamaganonj kema singisonjogia injisaama jenj koloogi. ¹⁹ Tosianonj suuqanjon hamoqege menj laligogiti, iyonoononja mamaganonj buk papiagia menj kanj menj kululuunj ejemba kuuya yonoo jaagianonj nama asuganonj gerenonj giligi jero. Buk papi iikawaa sewanja weenjonj kululuugi mindimindiri janjogia ii silwa monen (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaenj anj Pombaa Bunja qaaya ii esunmumuyawo seinj kotiinj keno. Kianj.

Poolnonj gawonja arenja ano.

²¹ Iwoi kuuya ii koloodabororo Unja Toroyanonj Pool sololonj muro qaaya somonjonj kokaen jero, “Nii kowe kotonj Griik kantriwaa leegenja woi Masedonia ano Akaia kanonj liligowe tegoro mesaonj Jerusalem sitinonj kemaña.” Kaen jenj toroqero, “Kanonj kema rama Jerusalem mesaonj Room siti kaanjadeenj kema iimaña.” ²² Kaen jenj nenawoita Timoti ano Erastus wasinj orono Masedonia keni anj toroqenj kambanj tosaanja Eisia prowins uutanonj laligoro. Kianj.

Efesus yonononj manja karenj aogi.

²³ Efesus sitinonj Pombaanonj kana otaagitiwaajonj kambanj kanonj enkalolonj gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawonj meme eja monj qata Demetrius iinonj silwa ooro bolbolgoro qokotaan jenj emba qata Artemis iwaa jiwowonj jigowaa so unja busubuusu menj laligoro. Ii mero sewanja menj laligogi monenj uuta hororo konkororo alaurutanonj mendeema megj. ²⁵ Megj Demetrius ano tuunj tosanonj gawonj kaanja menj laligogiti, ii motoonj onono kanj ajoroogi kokaen injjoro, “Alauruna, nono gawonj koi meninj sewanja awaa koloonj kankeji, ii mojonj. ²⁶ Ii mojonto, Pool eja iikanonj Efesus koi kanonj kouma ejemba uugia osonj ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuunja tuunja kuunj onono jinjanj koloojuti, ii kambanj kokaamba saanonj iima kotoju. Iinonj kokaen jenkeja, ‘Benj borononj memeta ii benj honja qaago.’

²⁷ “Kaen jenj laligoro nono komahooro gawonana menkejonj, iikawaa qata menj boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeenj qaagoto, uulombo monj kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanonj ano balonja balonja kuuya kanonj benj emba uuta Artemis waeya menj mepeseenkejuti, iwaa benj qabunja somatanonj tiwilaan esunanonj kamaawabo

ano jiwowon jigoyaa qatanon bolin ejemba jaagianon kamaan omaya koloowabo. Uulombo kaen eja. Kawaajon majakaka moma qaa koi jejen.”

²⁸ Demetriusnon kaen jero gawon alaurutanon ii moma iringia soono kokaen jen qa gigilaagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enkalolon gujubaju kanon sein kema siti kuuya sokono. Kaen kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii qelanjin uruama ororaan oroma kulukululuu mirinon kema ajoajoroo meg. ³⁰ Ajoajoroo meg Poolnon kaanagadeen ejemba tuunleembe yonoo batugianon kemambaajon moroto, uumeleen ejembanon ii angon koma mug.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonkon eja tosianon Poolwaa alauruta koloogiti, iyononon kaanagadeen qele ama kokaen welema mug, “Kulukululuu mirinon ajoajoroo mejuti, gii mono geennga iikanon mende asugina giibu.”

³² Ajoajoroo megiti, iikanon ejemba mamaganon nama ajoroogitiwaa kania mon mende mogitiwajaan anan anan lansan qa gigilaan sisau enkalolon somata meg sein keno. ³³ Kaen keno Juuda yononon eja qata Aleksander kuun nanngogi tuun yononon horon kana meg qaitanon eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewangianon qaa kitia metogon jemambaajon moma boro aran kuma aiwese men onono.

³⁴ Aiwese men ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma koton iikanondeen buugia mindirin kuuyanon kanain qaa kokaen qagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanngi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanngi siti (klaak) pon qerewenanon ejemba tuun uugia men kamaaro goron qegi nama kokaen injoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanon Artemis uuta ii mepeseen laligojon. Nono iwaanon jiwowon jigo ano jamo unaya kowoga Siwenonga kamaaroti, ii galen koma laligojon. Qaa ii onon kuuya saanon moju. ³⁶ Ii monon qakoombaatiwaa so qaago. Kawaajon onon mono uugia oson men kamaan ama bonjon laligowu. Gejajojomban iwoi mon mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon jigonon uma iwoi mon mende luluuma qen men boliri. Ben embanana mende mepaegon muri. Onon kilen ii uruanngi koi nanjao.

³⁸ “Demetrius ano iwaa komahooro alaurutanon tosia yonowo angowowo ama qaa jen aowuyagati een, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajon amakeju. Kawaajon mono saanon iikanon kema qaa jakeyanon ama aon aron qen nanngi sokombaa.

³⁹ Onon iwoi mon toroqen jewombaajon mobuyagati een, siti kokawaa toya tosianon saanon kanageso horon ononngi qenjaaro sombenon ajoroon qaa gosin jen tegowona. ⁴⁰ Kete enkalolon gujubaju somata koi kania qaato, kilen tondu kolooji, ii Room gawman yononon moma kokaen jewubo, ‘Efesus yononon Room mindimindiri gawman qetama manja karen anju.’ Kaen jen qaa jakeyanon nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojen. Qaa jakeyanon nonooma karen koi kawaa kaniaajon qisin nonombuyagati een, nono mono kitia meleema angon koma jewombaa so mende mojon.”

⁴¹ Efesus siti pon qerewenanon qaa kaen jen ejemba tuun kondeema onono zololonngon deema kenngi. Kian.

20

Poolnon Masedonia ano Griik kema gawon mero.

¹ Efesus kanon gujubaju kanon zololonngodabororo Poolnon gowokouruta onoono kagi uuwaa nanngonanngon qaa qambanmamban onoma yeizozo jen onomesan Masedonia prowinsnon keno. ² Masedonia kema gomanja

gomaŋa koton lilion kanon qambaŋmambaŋ qaa mamaga jeŋ lilion Griik kantrinon karo. ³ Griik kaŋ koin karoon laligoro. Ii laligoro tegoro waŋgo meŋ kowe koton Siria kemambaajon moro. Kaŋa moroto, Juuda jotamemeya yoŋonon kananon qewombaa anŋonan anŋi gejianon kemero moro. Ii moma kawaajon Masedonia prowins koton balon kana gomaŋanon eleemambaa qaaya uutanon somongoro.

⁴ Qaaya somongoro neŋauruta kokaŋanon iwo keŋgi: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimius. ⁵ Yoŋonon waladeen Troas kema kanon nonoojon mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaŋa nononon bered yiistya qaawaa kendon ii Filipai sitinon raniŋ. Ii raniŋ tegoro waŋgonon unin opo sel horon mororonŋogi haamonon naŋgoro kema ween 5 kolooro Troas yoŋoonon keuniŋ. Troas keuma kanon ween 7 toroqen laligonin. Kiaŋ.

Poolnon kambaŋ konoga Troas laligoro.

⁷ Ween 7 laligonin tegoro Poolnon ween 8 kanon onomesaon kemambaajon moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanon ajoroon Jiisas romonŋon samon kowoga motowombaajon raniŋ. Kaen raniŋ Poolnon yoŋowo amin moma qaaya jeŋ raro raro gomaŋ ruuŋanon keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganon eu uma ajoroon raniŋ lambe mamaganon jeŋ asarigi. ⁹ Ajoroon raniŋ eja gbaworo mon qata Yutikus iinon jengenanon raro. Raro Poolnon qaa jeŋ raro moro kambaŋ koriro gaonaajon moma en gbororo moton kanakeewanonŋa tama uuta mende moma miri uuta karoon uugun balonon kemeŋ qero. Kemeŋ qero lugun kemeŋ meŋ waanin komuroti, iiniŋ.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnon kemeŋ kepelaan muŋ jero, “Mombo sewan aason ama gbiliŋa. Kawaajon mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jeŋ mombo eleema miri uutanon eu uma samon kowoga moton nero. Neŋ yoŋowo kambaŋ koriga qaa jeŋ raro gomaŋ anogo onomesaon kananon keno. ¹² Keno eja gbaworo ii waŋgi gbiliŋ laligoroti, ii iima ulunŋolen somata moma keŋgi. Kiaŋ.

Poolnon Troas mesaon Miletus keno.

¹³ Yoŋonon keŋgito, Poolnon anŋa balon kana kemambaajon moma kokaen Luuk nii ano tosia jeŋ koton nonono, “Ono mono waladeen kowe kana gomaŋ qata Asos kanon keŋgi aitonŋon nuangi waŋgonon ubonŋa.” Kawaajon nononon mesaon waŋgonon unin opo sel horon mororonŋogi haamonon naŋgoro kema Asos kanon keuniŋ. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonŋon Pool waniŋ waŋgonon uma gomaŋ qata Mitilini kanon keŋgi. ¹⁵ Mitilini kema kanon opo sel mombo horon mororonŋogi haamonon naŋgoro kema laligon en waama wato qata Kios kawaa kosianon keuniŋ. Keuma toroqen koton kema en waamago gomaŋ qata Samos kanon kemeŋ mombo kema en waama gomaŋ qata Miletus kanon kokaembaajon keuniŋ: ¹⁶ Poolnon “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogon kema Jerusalem sitinon ramaŋa,” jeŋ kambaŋ tiwilaawombotiwaajon uulanawo kembombaajon moro. Kawaajon Eisia prowinsnon kambaŋ koriga tiwilaawombotiwaajon moma waŋgonon uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somongoro laligonin. Kiaŋ.

Poolnon Efesus yoŋoojon qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuniŋ Poolnon Efesus yoŋoojon qele ama uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yoŋonon kamaan kawutiwaajon koma horon

onono. ¹⁸ Koma horon onono goman qata Miletus kanon kougi injiima kokaen injoro, “Niinon kamban mutuya Eisia prowinsnon kaweti, iikanonadeen kanain kamban kuuya onowo laligon kouma gawon meweti, onjo iikawaa tania saanon moma yagoju. ¹⁹ Niinon Pombaa jaanon uuna men kamaan aodaboron gawona nomaen men kouma laligoweti, onjo ii saanon moju. Gawona men ejemba onoojon saama jaujna kamaaro laligowe. Juuda yononon uugia mende meleengiti, iyononon kamban tosaan kanon selenon kuukuu ama nuwombaaajon angonan ama laligogi. Kaen ama laligogitiwaajon ama angobato morota morota mokoloon siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinon Bunaa qaa men qeangon onomakeji, ii jen asarin onoma laligowe. Ii qenjaaronon ajoroon ano miria miria kanon uma kuma onoma laligowe. Niinon kawaajon kokodundun koma gawon mende mesaowe. ²¹ Gawon mende mesaoweto, Juuda waba ano balon toya onoojon kaanagadeen qaa kota kokaen nanjon jen laligowe, ‘Onjo mono uugia meleema Anutuwaanon qokotaan Ponana Jiisas Kraist moma laarin mubu.’ Onjo ii kuuya saanon modaboroju.

²² “Mobu, kete Unaa Toroyanon nii Jerusalem sitinon kemambaajon kuun nonja. Kanon kembe naa iwoiga koloon nombaati, ii mende mojen. ²³ Mon kokaen mojen: Niinon taon daen daen kema laligoweti, Unaa Toroyanon iikanon sane nun kokaen nanjon nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasililin moma laligona kapuare mirinon goongi rabaga.’ ²⁴ *Kaen nijoro moma laligoweto, ii kilen. Niinon toroqen laligowenaga me komuwenaga, ii qaa mon mende koloon nonja. Ii qaago totoonto, Pon Jiisasnon gawon nonoti, niinon mono ii men yagomambaajon moma kotiijen. Iinon kokaen nijoro, ‘Anutunon kalenmorianaa ejemba onomambaajon moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligowa.’ Kawaajon balonon laligomanati me komumanati, ii iwoi omaya totoon koloon nonja. Ejemba aangolenon kuuwaaajon kenjuti, monon iikanon batuyanon koton haamo mende ambaa. Niinon mono iikawaa so gawona men batuyanon koton mesaomambotiwaajon esuna kuuyanon kaparan koma kema laligomana.

²⁵ “Kaen laligomanato, mobu, niinon onoo batugianon kema kan Anutu bentotonaa kania jen asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onoononga monon mon mende niibaati, kete kaen mojen. ²⁶⁻²⁷ Kawaajon niinon onjo Anutuwa jeta kuuya otaawutiwaajon jen uukuukuu men onoma laligowe. Ii mende kokodundun koma mesaowe. Kawaajon onoononga monon mon singisongoyaaajon ama soon komun gere sianon kemebaati een, onjo nii jen nombombaaajon amamaawuya. Niinon ii kete onoojon asuganon nanjon jen kotiijen.

²⁸ “Pononon iyanaa saya maama iikanon kanagesouruta sewangia mero bunaya kolodaborojuti, onjo mono ii lama kaana galen koma kalan koma onoma laligowu. Unaa Toroya ajo gawon ii onono. Kawaajon onjo mono onoangia ano Pombaanon lama tuun yonoojon galengia men aon laligowu. ²⁹ Niinon kembe iikawaa gematanon ejemba kanjangiawo ii kasu kawalia kaana onoo batugianon asugiwuya. Yononon asugin lama tuun onoojon mende moma titiikota koloon lan kan injiwuyati, ii mojen. ³⁰ Onoangiaa batugianonga eja tosanon waama nama Jiisas gowokourutanon goraayanon kembutiwaajon horon onoma qaa qolonmolongoya jen laligowuya. ³¹ Kawaajon onjo mono uugbiligbili laligon qaa koi uu

* **20:24:** 2 Tim 4.7

kononjianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga goman-tiin qambanmamban qaaya qaaya ii onjo motomotoon pororo kuma onjoma laligowe jaunna kamaanjero.

³² “Niinon kete onjo Anutuwaa boronon onjooma kokaen injojen: Iwaa Bunja qaayanon mono kalenmorianja injisaama kalan koma onjoma koma. Anutunon kotiin uugia nanjon meagoro saanon kotikotii mokoloon metulanjonkebu. Onjo Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowu. ³³ Nii onjooonnga mombaa maa suan me monej opo ii mende bunja qen aomambaajon moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenauruna iwoiwaajon amamaan laligonin, ii neenaa borona koi kanon gawon men mokoloon laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama men sili awaa qendeema onjoma laligowe. Onjo mono kaanjadeen gawon men laligowu. Kaen laligon ejemba loorin gawon mewombaaajon amamaawuti, ii saanon kalan koma onjoma laligowu. Gawon megii hona kolooro Pon Jiisaswaanon qaa koi mono romongowu: Iinon ajo qaa mon kokaen jero, ‘Hina iwoi bunja qen aogi janjon qaono een laligowuyato, tosaan yonoojon iwoi kalenjiaga onongi Anutunon kitia meleeno oyanboyan mokoloowuya.’ Kian.”

³⁶ Poolnon qaa kaen jen kamaan simin kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yononon amburere men urusaan qen anjon mun buuta koton negi. ³⁸ Poolnon wala qaa mon kokaen injoro, “Onjo noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaen moma kawaajon wosobiri uuta moma nama wama wanjonon uma yeizozo jen ongi. Kian.

21

Poolnon Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororongogi haamonon nanjoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma en waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanon toroqen Lisia prowinswaa gomanon mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wanjo mon Fonisia gomanon kemambaajon anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororongogi haamonon nanjoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waagen ga ugun toroqen haamonon nanjoro Siria prowins waagen kenin. Kema “Wangowaa hinaya ii Taia taanon kema wanjononga men ambona,” jegitiwaajon iikanon kenin. Iikanon kema wanjo mesaon kemenin. ⁴ Kemen gowoko tosia mokoloon onjoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onono Pool Jerusalem sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onjomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seleenjen kagi. Taon seleenjen kan kowe sakasinanon kamaan simin kuma Anutu qama koolinin. ⁶ Qama koolin yeizozonana jen aonin Jerusalem kembombaaajon wanjonon unin yononon mirigianon eleenji.

⁷ Pool ano nenauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema goman qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaon uumeleen alaurunana jolongia jenin ano yonowo ween motoonjo laligonin. ⁸ *Laligon en waama onjomesaon balon kana kema Sisaria taanon kounin.

* 21:8: Apo 6.5; 8.5

Jerusalem uumeleen tuun uutanonj uukuukuu eja (ewanjelis) sewen metogon onjongiti,* yonoononga mon qata Filip iinonj Sisaria laligoro. Nonononj Sisaria kouma iwaa mirinonj kema rama enin. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunonj emba saranj yonoo uugianonj gejatootoo qaa jejewaa momo kalen ano laligogi.

¹⁰ *Nonononj Sisaria taonj kanonj weenj mamaga toroqen laligonin. Kanonj laligonin Juuda prowinsnonga gejatootoo eja mon qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoononj kamaanj Poolwaanonj iinkasa menj kanonj anaa kana boria somongonj kokaen jero, “Unj Toroyanonj kokaen jeja, ‘Juuda jotamemeya yonononj iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinonj kokaen somongonj waba kantriwaa galen† yonoo borogianonj ambuya.’” ¹² Kaen jero moma nono ano uumeleen alaurunana kanonj laligogiti, iyonononj kaangadeen Poolnonj Jerusalem kembabotiwaaajonj welema qotogonj munin. ¹³ Qotogonj muninj kokaen meleema jero, “Ono mono nomaen anju? Saama qaa jen iikaanja kanonj noo uuna menjuranju. Niinonj Jerusalem kembe gbadoonj nombutiwaaajonj jojorijen ano iikayadeen qaagoto, Ponj Jiisas qataajonj ama nugi komuwenagati, niinonj mono iikawaajonj kaangadeen jojorin nanjen.”

¹⁴ Kaen jero menj loorin mubombaajonj amamaanj uunana bonjonj kono kokaen jenin, “Ii mono Pombaa uusiinja so koloowa.”

¹⁵ Sisaria taononj laligonin kamban ii tegoro afaangonj mozozongonj onomesaonj kema Jerusalem sitinonj unin. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosonianonj kaangadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yonononj kokaen jegi, “Ono Saiprus eja qata Naason iwaa mirinonj enj laligowu.” Kaen jen nunuanji iwaa mirinonj kenin. Naasononj waladeen uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloonj laligonj kouro. Kianj.

Poolnonj Jerusalem sitinonj kouro.

¹⁷ Nonononj Jerusalem keunin uumeleen alaurunana yonononj nunuama aisoonj jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi enj waama Poolnonj nonowo bisop Jeims iibombaajonj moma kenin. Kenin uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonononj korebore iikanonj kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnonj jolongia jenj sunduya ano. Anutunonj koipu koloonj nemunj koma nonono waba kantri yonoo batugianonj kema liligonj misin gawonj menin honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomotoonj ii korebore injjoro. ²⁰ Ii injjoro moma Anutu mepeseegi eja geria mononj kokaen jero, “Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleema kilenj korebore toroqen Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, ‘Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaen kuma onoma laligojanj, jenkeju, “Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qen Anutuwaanonj aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu.”’

²² “Kaen jenkejutiwaaajonj ama giinonj kajanj, iyonononj ii moma iikanondeen horonj tuun somata menj ajoroowuyaga. Kawaajonj nono majakaka moma mono nomaen anin sokonaga? ²³ *Kawaajonj nonononj keteda koi qaa goojonj jewonati, giinonj mono iikawaa so amba. Eja 4:yanonj iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanonj jenj jojopan qaanonj somongogi. ²⁴ Ii

* **21:8:** Aposol gawonj meme bonj 6 kanonj eja 7 ii meweengonj onjongi nanonganjo gawonj ano ewanjelis gawonj ii mindirin meg. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianonj ambuya, ii Room gawman yonoojonj jeja. * **21:23:** Janj 6.13-21

qaanon somonggito, monembaajon amamaan mamboma batunananon koi laligoju. Kawaajon giinon mono ii unuama yonowo koma konjoratin aon yonoojon ama nandun ana sokono saanon wan jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinon kaen ama Mooseswaa Kana qaa ten koma otaan laligojani, koreboreyanon goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarin goojon qaa jegi mogiti, ii hona mon mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goonon qaa komuwaato, waba kantri yononon Jiisas moma laarin uugia meleengiti, nononon iyonoojon qaa kokaen somongon tere oon anin keno, ‘Oro busuya ben lopion yonoo nandun bunq qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogia qoosona iikawaa busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi kanjanawo 4 ii mono mesaon gema qegi sokombaa.’ ”

²⁶ Jotamemeya yononon kaen jegi Poolnon eja 4 ii unuama en waama yonowo koma konjoratin aogi. Aogi jiwowon jigonon uma eja motomotoon yonoojon nandun ama siimolon oogi koma konjoratin kambangia tegowaati, iikawaa kamba bujuya injoro. Kian.

Jiwowon jigowaa toton uutanon Pool men somongogi.

²⁷ Poolnon ii injoroto, ween 7 ii tegomambaajon ano Juuda tosaana Eisia prowinsnonga kagiti, iyononon Pool jiwowon jigonon uro iigi. Iima ejemba tuun kuuya uugia kuun onongi waaro Pool qelanjin meg. ²⁸ Qelanjin men kokaen qagi, “Israel ejemba, mono ilaan nonombu! Eja koi kanon balona balona liligon goman so kuma onoma uugia kokaen kuun onomakeja: Ono kuuya mono Israel ejemba tuun qotogon men bolin nonombu. Ananaanon Kana qaa mesaon jiwowon jigonananon lan uma jeulalan ama laligowu. Kaen kuma onoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaanadeen wama jiwowon jigonon uro miri kowoga koi kanon mono totowin kokojinjanawo koloowabo.” ²⁹ *Ii kokaembaajon qagi: Efesus eja Trofimius iinon wala siti kanaanon Poolwo keno iriima kokaen romongogi: Poolnon ii wano motoon jiwowon jigonon ubaobo.

³⁰ Kaen qagi ejembanon enkalolon ama esungagadeen luluuma kan ajoroon qemburun somata men guju meg siti kuuya sokono. Kaen kolooro Pool qelanjin somongon jiwowon jigononga horon seleengen kamaan iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanawo koma somongogi. ³¹ Pool somongon qewombaajon kaparan kongi bujuya sein Room manjageqe tuumbaa kawali galen wana iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, “Jerusalem kuuya yononon karen ama manja qeju.” ³² Kaen moma iikanondeen manjageqe eja tuun tosia kawali galengiawo unuama lugun yonoonon kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galen wananon batugianon kema jen kotooro Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, “Eja koi moroga?” ano “Nomaen ano qeju?” ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonga qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan qama guju megitiwaaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen kotooro Pool wama manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, “Mono qegi komuwa. Yamagen!” Kaen qagi manjageqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanawo kema kan gujubaju somata megitiwaaajon bimooro. Kawaajon manjageqe eja yononon Pool men angon kenji. Kian.

* **21:25:** Apo 15.29 * **21:29:** Apo 20.4

Poolnon qaayaa kitia kanain meleema jero.

³⁷ Anjon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon anji Poolnon kawali galen wana kokaen qisin muro, “Nii qaa mon saanon gijomana me qaago?” Qisin muro moma kiko ama ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojan me? ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloojan me qaago? Iijipt eja monnon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanain unun unuama balon qararankonkonanon kenji. Gii galen eja ii koloojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloon laligon koube. Kawaajon qisin gomana: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu.”

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemanati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ * “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galen koma nonji laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe inon Juuda ambosakonurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosiannon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somonjon kapuare mirinon onoombe. ⁵ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisin ononon ii saanon nanjon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere onon nonji men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaaniadeen ‘Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kama,’ jen kananon kembe.”

Poolnon anaa uumeleenaa kania jero.

⁶ “Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biiwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kanaan asugin uulanawo kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonga qaa mon kokaen kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Pon, gii moronon?’ Kaen meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejan, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisin jewe, ‘Pon, nii mono nomaen amana?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoiga ambaagiwaajon jewaati, ii monnon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan iikanon jaana kuuro titou kuun nambe eja niwo kagiti, iyononon boronanon men nuangi Damaskas sitinon kenin.

* **22:3:** Apo 5.34-39 * **22:4:** Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

12 “Iikanon eja mon qata Ananias laligoro. Iinon Anutu goda qen Mooseswaanon Kana qaa tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyononon kuuya godaya awaa qen mun laligogi. 13 Iinon noonon kan kosonanon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua kaban iikanondeen jaana tooro uun iibe. 14 Iibe Ananiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen dindiᅇa so-laᅇaa Toyaga iina qaa jetanon gijoro aro kononᅇa mona. Ananaa ambosakonana yoᅇoonon Anutu iinon gii meweᅇgonon gono iwaa uusiᅇᅇa moma kotowa. 15 Gii naa iwoi iima mojanᅇi, mono ii nanᅇon jeᅇ iwaa jotamemeya koloon balonᅇa balonᅇa ejemba jaagianon dangunu kaanᅇa nama laligowa. 16 Kawaajon gii naambaajon ezelobezelo ama mambonjanᅇ? Mono waama iwaa qata qama qama koolin jena oomulu meᅇ gonin sinᅇisonᅇgoga sonᅇbano solanᅇaniwa.’ Ananiasnon kaen nijoro.”

Misin gawon waba kantri yoᅇowo memambaajon noono.

17 “Damaskas siti mesaon Jerusalem sitinon eleema jiwowon jigonon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon turun nono nama jaameleen unᅇ mon iibe. 18 Unᅇ iikanon Jiisas iibe noonon kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kaniana ano Bunᅇa qaana ii pondan mende jeᅇ laligowa. Ii nanᅇon jena telambelanᅇ ama gema qewuya. Kawaajon Jerusalem siti koi mono uulanᅇawo mesaon kamba.’

19 “Kaen nijoro jewe, ‘Poᅇ, yoᅇonon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarinᅇ gonᅇgiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokoloon onᅇoma somonᅇon ooli waayawonon onᅇootin tosaanᅇa kapuare mirinon onᅇooma laligowe. 20 *Goonon gawon ilailaa eja Stiiwenon kaniaga nanᅇon jero qegi saya kamaaro niinon kabanᅇ kanon kaanᅇagadeen kosogianon nama wambelaanᅇ malekugia galen koma nambe qegi komuro.’ 21 Kaen jewe Poᅇnonᅇ nijoro, ‘Niinon wasinᅇ gonᅇᅇᅇa gii mono koriganon waba kantri ejemba yoᅇoonon kamba.’ Kianᅇ.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yoᅇononᅇ Pool galen konᅇi.

22 Poolnonᅇ qaa kitia jeroti, ii ejemba tuun yoᅇononᅇ geja ama mogito, (Poᅇnonᅇ waba kantri ejemba yoᅇoononᅇ kemambaajon jeroti,) qaa ii moma iikanondeen kotigagadeen silama qagi, “Yamagenᅇ! Eja kaanᅇa ii mono qegi komuwa. Ii balononᅇ nonowo laligowaatiwaa so qaago.” 23 Kaen silama qama opo kerenᅇ qetegonᅇ gilinᅇ (kanagianonᅇ rimbombonᅇonᅇ riinᅇ) sonᅇon orasinᅇ kanakeewanᅇ lansanᅇ giligi. 24 Kaen anᅇi Room yoᅇoo kawali galen wanᅇanonᅇ jeᅇ kotoᅇo manjaqeqe eja yoᅇononᅇ Pool wama kema manjaqeqe eja yoᅇoo aenᅇ kiropo uutanonᅇ anᅇi. Kiropo uutanonᅇ anᅇi Juuda yoᅇononᅇ ii naambaajonᅇ ama guju meᅇ qajuti, iikawaa kania momambaajonᅇ kokaenᅇ jeᅇ kotoᅇo, “Onᅇo mono Pool meᅇ ooli waayawononᅇ qenᅇ qisinᅇ mugᅇi kania asuganonᅇ jero moboᅇᅇa.” 25 Kaen jeᅇ kotoᅇoto, Pool meᅇ somonᅇonᅇ ooli waayawononᅇ qewombaajonᅇ anᅇi Room kawali galen moᅇnonᅇ kosianonᅇ nano Poolnonᅇ kokaenᅇ ijoro, “Room mindimindiri gawman yoᅇononᅇ sopa somonᅇonᅇ nonᅇi borogianonᅇ laligoᅇᅇ. Niinonᅇ iikawaa (jeᅇkoto) paaspoᅇ meᅇ laligoᅇᅇ. Kawaajonᅇ onᅇo noo qaana mende moma gosinᅇ lanᅇ jeᅇ tegonᅇ eᅇnᅇ ooli waayawononᅇ nuwuti, ii mono Room jeᅇkotoᅇ toya yoᅇoo jaagianonᅇ sokombaa me qaago?”

* 22:20: Apo 7.58

²⁶ Poolnon kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeen kawali galen waŋa iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen waŋanon Poolwaanon kema qisin muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisin muro Poolnon meleenon, “Onanon, niinon ii menj laligojen.”

²⁸ Kaen meleenon ijoro, “Nii monen somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nonji laligojen.” Ijoro Poolnon jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot menj laligoro niinon iwaa meria koloon iikanonja qa ii menj laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisin mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kenji. Poolnon “Nii Room gawmambaa paaspoot menj laligojen,” jero kawali galen waŋanon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwaaajon ama awawalinj sombuya moro.* Kian.

Poolnon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nano.

³⁰ Goman ano kawali galen waŋanon waama Juuda yononon naambaajon Pool qaanon ama munj jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen waŋa ano jigo kaunsol tuun kuuya yononon ajoroowuti-waaajon jen koton onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isanji wama kamaan yonoo jaasewanganon ano nano. Kian.

23

¹ Poolnon nama jigo kaunsol tuun ii uun injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwaa jaasewanganon ama menj laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.” ² Poolnon kaen jeroto, jigo gawon galen waŋa qata Ananias iinon kosianon nangiti, ii jen koton onono uruna qetaaligi.

³ *Qetaaligi Poolnon ijoro, “Anutunon mono gii qetaalin gomba. Giinon miri sopa taana kaana koloojan. Selia mundanon oogi taana koloojato, uuta jewon menj injana kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa menj kanon gosin noma qaana jen tegomambaajon rajanto, kilen geengo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jen koton onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnon kaen ijoro kosianon nangiti, iyononon ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen waŋa mepaqepae menj gamu qen mujan me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen waŋa kolooji, ii mende moma jejen. Buŋa Terewaa qaa monj kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

⁶ *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuun yonoononga tosonian Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) paati qokotaagi tosonian Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati ejaga laligogi. Poolnon ii moma kawaajon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloojen. Mannanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojeniwaaajon ama qaa jakeyanon noonji gosin noma jeju.”

* **22:29:** Mon Room gawmambaa paaspoot menj laligoroti, ii kasanon gbadoon mububotiwaajon songo ero. Monnon songo ii waleenoti een, ii mono qaa jakeyanon oomakegi. Kawaajon sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:** Eks 22.28 * **23:6:** Apo 26.5; Fil 3.5

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi. ⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unu ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati yononon qaa karoon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosiannon Farisii tuun yonoo batugianonga waama geriawo terenon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokoloojon. Siwe gajoba me unu monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworannon Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galen wananon iikawaa toroko moma manjagege tuun mon jen koton onono kemej Pool batugianonga horon wama manjagege eja yonoo aen kiropo uutanon angi.

¹¹ Angito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa kooronon nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloon sating laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanjon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanjon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaajon angonan megii.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosiannon olon ajoroon Pool komuwaatiwaa angonan megii. Yononon aren ii angi ano ii jojopan qaanon somonon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.”

¹³ Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somonon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galen yononon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowona. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somonon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowona. ¹⁵ Kawaaajon ama onono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galen wananon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kania mombo qisinin jero hona mobombaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama ononon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan ononon kumambaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaaajon jorin laligowona.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa angonan angitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjagege eja yonoo aen kiropo uutanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galen wananon kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galen wananon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaaajon qisin nonja. Iinon gojon qaa mon men kaja.”

¹⁹ Kaen jen keno galen wananon borianon men wama goraayanon kema qisin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

* **23:8:** Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

²⁰ Qisiŋ muro ijoro, “Juuda jotamemeya yoŋonoŋ qaa moŋ qisiŋ gombom-baajoŋ somoŋgoŋ goonoŋ kaŋ kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujoŋ. Kawaajoŋ gii saanoŋ Pool woraŋ wana jigo kaunsol tuuŋ yoŋoonoŋ kamaaro mombo qisiŋ muna jero kaniayaa hoŋa moboŋa. Yoŋonoŋ kaen koloowaatiwaaajoŋ moju. ²¹ Kaen kaŋ jewuyato, giinoŋ qaa iikawaajoŋ mende wambelaawa. Juuda kanageso yoŋoo batugianoŋga eja 40 ano jaŋgo ii uugugiti, iyoŋonoŋ mindiriŋ Poolwaaajoŋ kokaen jeŋ ii jojopaŋ qaanonŋ somoŋgoŋ kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaaajoŋ mamboma kambaŋ biiwia koi kanonŋ nene siŋgi laligowoŋa. Siŋgi laligoŋ qeniŋ komuro iikawaa gematanonŋ saanoŋ nene me apu moŋ mombo newoŋa.’ Kaen jeŋ giinoŋ wambelaawagatiwaaajoŋ mamboma jojoriŋ embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasiŋ kokaen ijoro, “Buju koi jena mojenji, ii mono moŋ mende jena moba.” Kian.

Pool waŋgi Sisaria taonoŋ keno.

²³ Kawali galen waŋanoŋ ii moma kawali galenwoita oroono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeŋe eja 70 ano wasa manjaqeŋe eja 200 ii jeŋ kotoŋ oŋoni kete gomantiinaa 9 kilok kanonŋ Sisaria kembutiwaaajoŋ jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaŋa meweeŋgoŋ meagoŋ oŋoma Pool mombaa qaganonŋ ama kalaŋ koŋgi gomantiina kokaŋoŋ gawana Fiilikswaanonŋ kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaajoŋ tere moŋ kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinoŋ joloŋga jejeŋ.

²⁷ “Juuda yoŋonoŋ eja koi meŋ somoŋgoŋ qegi komuwaatiwaaajoŋ aŋgi. Kaen aŋgito, Room mindimindiri gawmambaa (jeŋkooto) paaspoŋt meŋ laligoji, niinoŋ ii moma iikanondeen manjaqeŋe tuuŋ yoŋowo kouma sopa somoŋgoŋ muŋ metogoŋ waŋa somoŋgowe.

²⁸ Naa qaawaajoŋ qaa jakeyanonŋ anjuti, niinoŋ iikawaa kania momambaajoŋ moma wama Juuda yoŋoo jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo jaagianonŋ oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanonŋ uma iyaŋgiaa Kana qaawaa kesaawaraŋ qaaya qaaya kawaajoŋ aŋgowowo ano tuarenjen ama jeŋ mugi mokoloowe. Iikaŋ mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinoŋ aniŋ rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yoŋonoŋ qaa kaanaga moŋ mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, moŋnoŋ iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianoŋ ‘Eja ii qeniŋ komuwaa,’ jeŋ aŋgonanŋ aŋgita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonŋga wasiwe goonoŋ kaja. Qaa jakeyanonŋ ama mubombaajoŋ mojuti, niinoŋ ii kaanagadeen jeŋ kotoŋ oŋombe goo jaasewanŋanoŋ kouma qaagia kuuya asuganoŋ jeŋ mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjaqeŋe eja jeŋ kotoŋ oŋoŋgiti, iyoŋonoŋ qaa ii otaan Pool meŋ wama paŋgamaŋoŋ gomaŋ qata Antipatris kanonŋ keŋgi. ³² Kema gomaŋ ano manjaqeŋe eja hoosgiawo yoŋonoŋ Pool wama kana toroqen keŋgito, tiwo eja yoŋonoŋ iyaŋgio eleema manjaqeŋe eja yoŋoo aen kiropo uutaŋoŋ kagi. ³³ Manjaqeŋe eja hoosgiawo yoŋonoŋ Sisaria taonoŋ keuma tere ii gawana muŋ Pool kaanagadeen iwaa jaanoŋ oonŋgi. ³⁴ Oonŋgi tere weeŋgoŋ “Pool ii naa prowinswaaajoŋ?” jeŋ qisiŋ oŋono. Qisiŋ oŋono “Silisia prowins eja,” kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanonŋ ama gombombaajoŋ mojuti, iyoŋonoŋ kaanagadeen kougi iikanonŋ saanoŋ qisiŋ gomaŋa.” Kaen ijoŋ jeŋ kotoŋ Pool wama kiŋ Herodwaa jinŋkaronŋ miriwaa kiropo uutaŋoŋ ama jaagalen meŋ mugi. Kian.

24

Pool qaanon anggi gawana Fiilikswaa jaanon nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galen wana qata Ananias iinon jotamemeya tosaana ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitonon Sisaria taonon kemon gawana Fiilikswaa jaanon uma Pool qaa jakeyanon ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnon kanain Poolwaa selianon qaa kuun gawanawaa jaasewanonon qaa kokaen jero, “Oo Fiiliks, giinon galen koma nonoma laligonati, nono kambaan iikanon luae somata moma gumbonjonon laligonin. Giinon awaagadeen kalan koma jen koton nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanon utegon waaro qeangojon. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii goman so awaagadeen moma koton goojon aisoon kilikaluya mon mende moma dangisen jen gonjon. ⁴ Dangisen jen gonjonto, niinon qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajon kokaen qisin gonjen: Nono qaa men kanin toroga jemanati, ii mono awutamban koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaen iima mokolonin: Iinon kikekasililin eja torokoyawo kolooja. Iinon balona balona liligon Juuda ejemba uugia oson kuun onono karena karena goman so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianon toropere men Nazaret eja mombaa qatanon paati anjuti, iinon mono iyonoo somatagia kolooja. ⁶ Iinon jiwowon jigo ii kaanagadeen kaparan koma men totowin men kamaan amambaajon ano. Kawajon nono ii men somononin. Nono qaaya gosin ananaanon Kana qaa otaan jen tegowombaajon monin. ⁷ (Ii moninto, kawali galen wana Lisias iinon manjaqeqe eja yonowo kan ku-usun somata kanon geriawo boronananonga metogon wangi. ⁸ Wama qaa selianon kuun jen mujuti, ii goo jaasewanonon koubutiwaajon jen koton nonono.) Gii geengo qisin muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa men kajoni, iikawaa hona kuuya saanon asugiro moba.” ⁹ Kaen jero Juuda ejemba yononon kaanagadeen “Qaa kuuya ii onanon,” jen wambelaan ii nanon toroqen selianon kuun jen mugi. Kian.

Poolnon qaa kitia meleeno Fiiliksnon moro.

¹⁰ Pool jen mugi gawananon qaa jewaatiwaajon borajuulan kuuro kokaen meleema jero, “Giinon gbani mamaga ejemba tuun koi kawaa jenteego toya kolon laligona mojen. Kawajon niinon qaanaa kitia ii goo jaaganon awasankaka jema. ¹¹ Niinon indigen Anutu waeya men mepeseemambaajon Jerusalem sitinon ube. Ii ween 12 iikayadeen tegoro kete koi nanjen. Geengo qisin ononagati een, ii saanon nanon jewuya. ¹² Niinon jiwowon jigonon me qamakooli miri monjen uma eja me emba mombo niinongiinon qaa jen jenonkooli ambe iikaana mende mokolonon nongi. Siti uutanon kana me somben monon ejemba uugia kuuwe orogon liligonon nongiti, iikaana mende niigi.

¹³ “Kaen mende niima keteda koi qaa selenanon kuun jen nonjuti, yononon iikawaa hona qendeema gombombaajon amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa mon ii onanon jokolon goman: Yononon Nazaret paati qata qajuti, niinon mono iikawaa kana otaan laligon ananaa ambosakonurunana yononon ben Anutu ii waeya men mepeseenkejen ano Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo yononon Buju Tere iikanon qaa oogita eji, ii kuuya moma laarin kotijen. ¹⁵ Anutunon ejemba dindina ano doogoya ii korebore men gbilin onono koomunonga waabuti, Juuda

eja koi yoŋonoŋ iikawaajon mambonju. Niinon yoŋowo toroqen ororon nama kaen koloowaatiwaaajon jejeromonromon ama mamboma laligojen. ¹⁶ Kaen laligon Anutu ano ejemba jaagianon dindiŋa nambe Anutunon qaana nanŋon jero uunaa gejianon momakejen. Jeneŋna mende oroja. Mono soraaya koloon laligomambaajon kamban so kaparan koma kotiin laligonkejen.

¹⁷*“Niinon monŋen laligowe gbani tosaŋa tegoro eleema goman tosaŋa yoŋoononga kalen meŋ indigen kawe. Kaen kan ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yoŋoojon mendeema onomaŋa,’ jen Anutuwaa siimolon on nandun ama mumambaajon Jerusalem ube. ¹⁸ Kanon uma koma konjoratin aon solan laligon jiwowon jigonoŋ ube. Iwoi ii on Anutu mube mokolon nonŋi. Mokolon nonŋiti, iikanon ejemba tosianon mende kan liligon orogon noma guju meg. ¹⁹ Juuda ejemba tosianon Eisia prowinsnonŋa kan jigonoŋ uma niigiti, iyoŋonoŋ mono keteda koi goo jaaganon koi kanon kouma nama qaa mon en ononagati, ii asuganon selenanon kuun jen nonŋi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuun yoŋoo jaagianon nama qaa jeweti, kamban iikanon naa Kana qaaga uugun qinji ambeta qaa jakeyanon noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyoŋonoŋ mono ii jegi sokombaa. ²¹*Niinon yoŋoo batugianon nama qaa motoonŋo jen qaa tokoronkota qabe bimooro. Koposo mon kaen ambe me qaago? Ii nomaen gosigita eja? Qaa kokaen qama jewe, ‘Koomuya yoŋonoŋ gbilin waabuyati, niinon iikaya moma laarijeniwaaajon ama qaa jakeyanon noonŋi kete qaana gosin jen tegon nombombaaajon anju.’” Kian.

Poolwaa qaaya mende jen tegon kapuare mirinon oonŋi.

²² Poolnon kaen jero gawana Fiiliksnon Jiisaswaa kania otaan laligojuti, iikawaa kania saanon moma sororogon Poolwaa qaaya batuyanon koton kokaen jero, “Kawali galen wanŋa Lisiasnon kouro kamban iikanon Poolwaa qaa ii jen tegomaŋa.” ²³ Kaen jen kawali galen jen koto Pool mende somonŋon een jaagalen mero kasa mirinon raro. Tinitosaurutanon Pool kalan koma iwoi amamaaroti, ii meŋ mubutiwaaajon mende qotogon onono.

Poolnon qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Ween tosaŋa tegoro Fiiliksnon embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaaajon qaa ano karo qaayaaajon geja ano Kraist Jiisas moma laarin mubombaa kania jen asariro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaa qaa tosia toroqen amin mogi bimooro. Poolnon Anutuwaa jaanon solananiwombaa kania jen asarin ananaa nanamemenana galen koma aowombaaajon jero ano Anutunon kamban mon ano iikanon gosin nonoma qaanana jen tegowaati, qaa karon iikanon uuta kuuro. Poolnon qaa iikaen jero aarun lalanin bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanon mesaon kena kamban mon mobe sokombaati, iikanon saanon mombo koma horon gombe kawa.” ²⁶ Kaen jen kilen toroqen Poolnon anŋa wantaaya monen mubaatiwaa romongoro. Kaen mamboma jejeromonromon ama indin mamaga koma horon muro karo qaa qaa jen rari.

²⁷ Poolnon kapuare mirinon raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinon Fiilikswaa mundanaga gawana koloomambaajon ano. Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon toroqen raro. Kian.

* **24:17:** Apo 21.17-28 * **24:21:** Apo 23.6

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins uutanon keuma raro ween karoon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galen wana ano Juuda jotamemeya yononon jaasewanon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaajon jen aron qen nanji. ³ Aron qen nama kokaen jen welenji, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaaajon jen tegona qaa anji Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somonjon jegi, “Poolnon kananon karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jen jorin embongitiwaaajon ama kan kaen welenji. ⁴ Kaen welenjito, Festusnon kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taomba kasa mirinon raro galen komakeju. Nii neeno kamba mendekoriro iikanon eleema kemambaajon mojen.” ⁵ Kaen jen toroqero, “Kawaajon eja iikanon qinjita mon anagati een, saanon onoo jotamemeurugia tosanon niwo Sisaria kemen kanon qaa selianon kuun jen mugimoma.”

⁶ Kaen jen ween 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taanon kemero. Kemen en waama iikanondeen qaa jenteegowaa dun rarayanon rama jen koto Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinon kagiti, iyononon liligon mun nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa een jen nanjito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa mon mendeambe. Juuda nononon Kana qaa mendeqotogowe. Jiwowon jigo mendemenj totowiwe ano Room Siisakimbaanon qaawaajon tuarenjen mendeambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyanajon mogi ubaatiwaaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewanon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinon jen koto qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jen tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa mon mendeambe ama onombe. Ii geenjo saanon moma yagojan. Mono naambaajon mombo yononon kembenaga? ¹¹ Bologa mon mendeambe, Kana qaa mon uugun iwoi mon ama bolin kawaajon koomuwaa bun koloowenagati een, ‘Niinon komumambo,’ jen mendeambe olo koma kema. Ii qaagoto, yononon kazi qaa een toontoon jen qaagiaa kania qendeembombaajon amamaajuti een, qaa omayaajon ama monon nuama yonoo boronon amambaajon amamaawaa. Room Siisakinon mono qaana mindinon jen tegoro dingowaa. Kawaajon niinon mono iwaa jaanon kemambaajon kotiin qisijen.”

¹² Kaen jero Festusnon jawinuruta yonowo qambanmamban qaa mongama gosin kokaen meleema muro, “Gii Siisakimbaanon kemambaajon moma qisijani, iikawaajon mono saanon Room kema iwaa jaanon namba.” Kian.

Poolnon kin Agripawaa jaanon nano.

¹³ Ween tosaana tegoro kin Agripa ano naana Bernaisi yoronon Festus iima godagara qendeembaatiwaaajon Sisaria taanon kari. ¹⁴ Kan kanon ween mamaga laligori Festusnon Poolwaanon qaa ii kin pombo amin moma kokaen jero, “Fiiliksnon eja mon mendeambe isano kapuare mirinon kokanon rama laligoja. ¹⁵ Niinon Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawon galengia wana ano jotamemeurugianon nonon kouma kokaen qisin nonji, ‘Nono

eja iikawaa qaa menj kaniņ giinoņ mono saanoņ iwaa kania gosiņ qaaya jen tegowa.’

¹⁶ “Kaen qisiņ nongito, niinoņ kokaen injiowe mogi, ‘Room gawman nonoonoņ kana ii kokaen: Mombaa selianoņ qaa bologa kuuņ jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii laņ mende jen tegonkejoņ. Wala horoņ qaa jakeyanoņ aniņ kaziurutanoņ kagi leelee ororoņ aron qeņ nangi qaa selianoņ kuuņ jen mugi kitia saanoņ jewaa. Qaa kitia jero ii gosiņ hoņa kolooro iikawaa so saanoņ qaaya jen tegonkejoņ.’ ¹⁷ Yoņonoņ koi kaņ ajoroogi niinoņ kambaņ mende koriro eņ waama iikanondeen jenteegowaa duņ rarayanoņ rama jen kotowe eja ii wama kagi noo jaananoņ kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa menj kagiti, iyoņonoņ liligoņ muņ aron qeņ nama qaa selianoņ kuuņ jen mugi. Kaen angi iwoi bologa tootoņ moņ anagati, kaen jewuyatiwaajoņ mambombeto, qaa iikaana moņ mende jegi mobe. ¹⁹ Ii mende jegi mobeto, kitianoņ eja ii qetama iyangiaa momalaarigiaa qaa batuya tosaana ano eja moņ qata Jiisas iwaajoņ angowowo megii. ‘Jiisasnoņ komuro,’ jegito, Poolnoņ ‘Gbiliņ laligoja,’ jen kaparaņ koma kotiuro. ²⁰ Kaen jen kazi angi niinoņ ‘Qaa kaana ii nomaen gosiwenaga?’ jen kana moņgama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisiņ mube, ‘Selenoņ kuukuu qaa jejuti, gii saanoņ iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon jenaga me qaago?’ ²¹ Qisiņ mubeto, Poolnoņ Uutananaa jaanoņ kemambaajoņ kaparaņ koma kokaen qisiro, ‘Mono jena galen koma nongi Siisakimbaanoņ kembe qaana mindiņgoro diņgowaa.’ Kaen qisiro eja waagiawo jen koton onombe galen kongi raja. Era wasiņ mube Siisa-kimbaa jaasewanoņ kembaa.”

²² Festusnoņ kaen jero Agripanoņ ijoro, “Niida moņ eja iikanon qaaya jero momambaa siija mojen.” Ijoro kokaen meleeno, “Woraņgo saanoņ qaaya mobaga.”

²³ Kaen meleeno eņ waagi kantriwaa jawiņ, kawali galen somata ano jotamemeya uuta yoņonoņ kaņ Agripa ano Bernaisi yorojoņ jura soron aroganoņ mouma korisoro rii qama koma horoņ oronģi qaawaa jake miri uuta iikawaa uutanon keugi. Festusnoņ jen kotooro Pool wangi iikanon kouro. ²⁴ Poolnoņ kouro Festusnoņ waama nama kokaen jero, “Kiņ Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onģo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuuņ kuuya yoņonoņ iwaajoņ ama noo uuna kuugi. Sisaria taon kokanoņ ano Jerusalem sitinoņ onanoņ qaanon kuuņ noma qa gigilaan kokaen jen laligogi, ‘Eja koi kanon mono balonoņ laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!’

²⁵ “Kaen qama laligogito, niinoņ gosiwe iwoi moņ koomuwaa buņa koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinoņ kania kaen mokoloon iibeto, ano Room Uutananaa jaanoņ keno qaaya mindiņgoro diņgowaatiwaajoņ kaparaņ koma qisiro. Kawaajoņ qaa somonģon wasiwe Room kembaa. ²⁶ Room sitinoņ kembato, iwaanoņ qaa ii nomaen oon Room eja Poņnaajoņ ambe kenaga? Iwaajoņ qaa laņ jejuto, qaa kaniawo moņ ii tororo mende moma asarijen. Kawaajoņ jewo wama kaņ kiņ Agripa goo jaaganon ano onģo tosaana kiņ pombaa gematanoņ koi rajuti, onģo jaasewangoņ anģi nanja. Onģo saanoņ borojaņ menj qaaya gosigi hoņa kolooro mono ii moma saanoņ terenoņ oowenaga. ²⁷ Eja moņ kasanon somonģon qaa jakeyanoņ oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganoņ jewombaajoņ amamaan kilenj eeņ wasiwombo. Sili ii noo momonoņ gejajojombaņ tani kaana kolooja.” Kian.

26

Poolnon qaayaa kitia kin Agripawaa jaanon jero.

¹ Kaen rafi kin Agripanon Pool ijoro, “Gii saanon geenjaa qaa kitia jena moman.” Kaen ijoro Poolnon nama boro koton mun iyanjaa qaaya nanjon kokaen kanain jero,

² “Oo kin Agripa, Juuda jotamemeya yononon qaa selenanon kuun jen nonjuti, niinon qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanon goo jaaganon asuganon jemambaajon simbawonawo mojen. ³ Giinon Juuda nonoonon nanamemen ano angowowo qaana kuuya ii tororo moma yagojan. Kawaaajon niinon onanon simbawonawo mojen. Kaen kolooro qisin gonjen: Qaa jemanati, ii saanon moma mokosinjon geja amba.

⁴ “Niinon Juuda ejemba tuun uutanon koloon kanakanaiyanonga kanain neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanon laligon koube. Kawaaajon Juuda ejemba kuuya yononon laaligona gbaworonanonga nomaen kouma laligoweti, ii saanon moma kotoju. ⁵ *Yononon kaniana kamban koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanon kokaen nanjon jewuyaga: Ananaa jigo gawon uutanon Farisii paati nononon asa yonoonon jigo momo ii tororo toontoon otaan laligonkejon. Niinon wala yonoo tuun paatinon keuma Kana qaa kaparan koma otaan laligowe. ⁶ Anutunon ambosakonurunana yonoojon soomongo qaa anoti, niinon iikawaa hona koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kawaaajon ama kete qaa Jakeyanon noonji nanjen.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuun 12 nononon korebore soomongo qaa iikawaa hona koloowaatiwaaajon mambomakejon. Ii mamboma jejeromonromon ama asaga gomantiina pororo Anutu waeya men mepe-seenkejon. Oo Uutana, niinon jejeromonromon kaan amakejeniwaaajon Juuda jotamemeya yononon qaa bologa bologa selenanon kuun jen nomakeju. ⁸ Anutunon ejemba koomuya men gbilin onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajon ama mende moma laariju?

⁹ * “Neeno kaanagadeen kokaen romonjon laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaombaatiwaaajon manja mamaga qemanatiwaa so koloojen’ Kaen romonjon kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanon onanon manja qen laligowe. Jigo gawon galen wana yononon nemun koma nonji jen kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga unuama kapuare mirinon onoomakegi ano tosaan komuwutiwaa qaa jegi niinon kaanagadeen qaa ii kotingon wambelaan (wout ama) laligonkebe. ¹¹ Kambana kambana liligon qamakooli miri so boronjan men onombe uugia meleengiti, iyononon asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegon mubutiwaaajon kuun qaa tokoronkota jen horon ureen onombe. Kaen ama onombe oolinon geriawo talunjon unugi siimbobolo moma laligogi. Uunanon gere jen sorogoro sisiwerowero ama onomambaajon koriganon waba kantriwaa sitia sitia kanon kema laligowe.” Kian.

Poolnon uuta meleenotiwaasunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaen ama laligowe kamban monjon jigo gawon galen wana yononon niwo uumotoon ama nemun koma nonji Damaskas sitinon kemambaajon kananon kembe. ¹³ Oo Uutana, niinon kananon kembe ween biiwia kanon Siwenonga asamararan mon uulanawo kamaaro. Kamaan oobili kaanja asugin ween jaaya ugun asariro iibe. Asasaga iikanon mono

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5 * 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

nii ano eja niwo keninji, nono turun nonono. ¹⁴ Turun nonono kuuya tama namonon kamaan konin. Kamaan koma enin noojon qaa mon kolooro Hibruu qaanon kokaen nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajon sisiwerowero ama nomakejan? Gii mono bulmakao ejia kaana koloowabo. Toyanon balon mozozongowaatiwaajon bulmakao ejia kinonon somongoro sosooda hororo sokonjato, lan horon geriawo yakarin horon ureero oolinon qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lan lugun geengaa gemaga een toontoon kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Pon, gii moronon?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, mono ii koloojen. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanon waama namba. Nii ano iwoi iijani ano kanagen toroqen asugin goma qendeemanati, ii mono nanjon jen dangunu kaana nama noo jotamemena koloon welena qen laligowa. Gii gawon ii men laligowa. Niinon kawaajon ama asugin gonjen. ¹⁷ Niinon mono geengaa Israel kanageso tuun yonoo borogianonga metogon gomanan ano waba kantri ejemba yonoonon wasin gombe kembagati, iyononon guwubotiwaajon kaanagadeen reenreen koma gomanan. ¹⁸ Niinon wasin gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonga asasaganon koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonga loloon Anutuwaa sopa uutanon kawuya. Kaen kan moma laarin nongi singisongogia songbama mesaomanan. Mesaowe Anutunon alauruta tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowuya.’ Jiisasnon kaen koton kondoon noma nijoro.”

Poolnon uuwaa gawonaa sunduya jero.

¹⁹ “Oo kin Agripa, Jiisasnon kaen nijoro niinon Siwenonga jaameleen unan iima kania moma ii kolatin laligomambaajon moma osiwe. Kawaajon niinon jaameleen unan iikawaa qaaya ii ten koma gawon men laligowe. ²⁰ *Ii ten koma liligon Buqa qaa kokaen jen sein laligowe: Ono mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kan uumeleengettiwaa honan ii nanamemengianon qendeema laligowu. Buqa qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanon laligojuti, iyonoojon jen asarin laligowe. Iikawaa gematanon Juuda kantri kuuya yonoojon jewe ano waba kantri yonoojon jen uugia kuun laligowe. ²¹ Kania kawaajon ama Juuda ejemba tosanon jiwowon jigonon uma iikanon qelanjin noma kaparan koma koomuya nuwombaajon anggi.

²² “Kaen angito, uuna meleembeti, iikanon laligon koube Anutunon ilaan noma laligoro kamban kokaamba toroqen saanon laligojen. Ilailaan kawaajon ano koi nama uuta ano kamaanqeqeta onoo jaanon nama qaana koi jejen. Mooses ano gejatootoo ejemba yononon iwoi koloowaatiwaajon jegiti, niinon mono yonoonon qaa iikayadeen tororo otaan qaa kokaen nanjon jejen: ²³ *Anutunon aren ano Hamoqeqe Toya Kraist iinon siimbobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii inisaama jen asarin onoma laligomambaajon nijoro.”

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terengon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaamaa anjan. Papia miria miria kanon una momoganon sein wanja men soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wanja soosooya mende koloojen. Qaa jejen, ii momakooto qaa honaga kolooja.

* **26:20:** Apo 9.20, 28-29 * **26:23:** Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wangon monon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotiijen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijani, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kamban torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaajon mojan me? Kaen romongojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jewenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwaajon uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojenj, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo borogianon ubaatiwaajon mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kenji eja geria yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon een toon gbadoon mugj? Iinon koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende koloaja, kaen mojon.”

³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaatiwaajon mende kaparan koma qisin jenagati een, mono saanon isanin kemenaga.” Kian.

27

Pool wangonon oonji kanain Room keno.

¹ Eja geria yononon nonoojon qaa kokaen somongogi: “Nono wangonon unin haamonon nangoro Itali kantrinson kembona.” Qaa kaen somongogi Pool ano kapuare eja tosaana ii kawali galen mon qata Julius iwaa boronon nonoonji. Julius iinon manjageqe tuun bakaya mon qata “Room Siisakimbaa manjageqe tuun” qagiti, iikanon manjageqe eja 100 yonoo galengiaga laligoro. ² Goman mon qata Adramitium iikanona wango mon kan Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wango doya motomotoon kanon kambaatiwaajon ama jojoriroti, iikanon unin. Unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kowenon kenin. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanona eja mon qata Aristarkus iinon koipunana kolooro motoon kenin.

³ Kema en waama kanon Saidon gomanon keunin. Keunin Juliusnon Pool ala men mun jen tegoro wango mesaon alauruta yonoonon kema injiirona iwoiwaajon amamaaroti, ii ilaan mugj. ⁴ Iikanona mombo kowenon kenin haamonon kana kembon jenini, iikaan baagenja qen gilirotiwaajon bimooro toroqen wato qata Saiprus kawaa aasangoyanon kemen koorongon metetereen kenin. ⁵ Kenin haamonon nangoro kowe koton Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugun Lisia prowinswaa siti qata Maira kanon keunin. ⁶ Keuma kanon kawali galenananon wango mon mokolooro. Wango iikanon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanona kan Itali kantrinson kemambaajon ama jojoriro. Ii mokolon jen koton nonono iikanon unin.

⁷ Uma kowenon kenin haamonon saanon mende nangoro ween mamaga ii osonoson kenin. Kaen kenin tegoro kanon kupukapa koma kowe kanon Nidas taon kosianon keunin. Kosianon keunin haamo kotakota qen kaan baagen toroqen kembombaa kania somongoro. Somongoro bimooro

giligi kowenonj kemero. ²⁰ Kaenj memenjalinj kema kema gomantiinja ween mamaga iikanonj weenj me senjelao monj mende iininj. Raidimbonj kanonj kaanagadeenj kotakota toroqenj qenj ero. Qengadeenj ero bimooro “Mono qaombonja!” jenj laaligo soomongowaajonj moma uunananonj kamaaro titiboronana tegoro raninj.

²¹ Raidimbonj uutanonj kambanj koriga kanj laligonj nembanene monj mende neninj. Kawaajonj ama Poolnonj batugianonj waama nama kokaenj injijoro, “Ejauruna, niinonj Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injijoweti, onj noononj qaa ii otaagi sokonaga. Kaenj aninj tiwitiwilaa koi kanonj mono qanananonj mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanjmambanj qaa kokaenj onjonjenj: Onjononjga monjonj laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wanjogadeenj tiwilaawaa. Kawaajonj onj mono qaqabunjabunjagia moma rabu.

²³ “Niinonj benj qata Anutu iwaa bunja koloonj welenja qenj laligojenj. Gomantiinja gaonj ewe iinonj Siwe gajobaya monj wasiro noo kosonanonj kanj nanja. ²⁴ Nama kokaenj niyoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanonj Room Siisakimbaa jaasewanjonj kena gosinj gombaa. Moba! Anutunonj keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wanjononj motoonj laligojuti, iyonoo laaligogia mono goo boroganonj ano giwo nama monjonj mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanonj qaa niyoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinonj Anutu kaenj moma laarinj mujenj. Kawaajonj ejauruna, onj mono qaqabunjabunjagia moma rabu. ²⁶ Kaenj koloowaato, haamononj qenj utitiinj nonono wato mombaa goraayanonj keubonjatiwaa so kolooja.” Kianj.

Gomantiinja 14 kolooro balonj dodowigi.

²⁷ Wanjonananonj Kowe Balonj Batugaranonj (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanonj eenj lanj keno gomantiinja 14 kolooro. Ii kolooro gomantiinja biiwia kanonj wanjo gawonj meme eja yonjononj “Mono balonj monj dodowijonj,” jenj uugianonj kaenj mogi. ²⁸ Kaenj moma nama keda kasa monj aenj kitawo somonjonj giligi kemenj kowe dusiita oosiro. Oosiro kowe koriaa jangoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronja monj toroqenj kema tani motoonj ii kaanjadeenj anji jangoya iikanonj 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokolonj wanjonananonj jamo toronj batuyanonj kuuwabotiwaaajonj toroko mogi. Kaenj moma wanjowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonjga isama osonj menj kamaanj anji ano gomanj asariwaa-tiwaaajonj mamboma qama koolinj ragi.

³⁰ Kaenj ragito, wanjowaa gawonj meme eja yonjononj mondomondo qaa kokaenj jegi, “Nono wanjo wanaagenj wanjowaa kasa mindanja tosaanja gilininj kemebaa.” Kaenj mondonj jenj wanjo melaa, gomba monj wanjononjga metogonj menj kamaanj anji kowenonj kamaaro wanjo mesaonj anjgobato menj aasangoyanonj oloj koma kembombaajonj anji. ³¹ Kaenj anjgito, Poolnonj kawali galenj ano manjaqeqe eja ii kokaenj irijoro, “Yonjononj wanjononj mende meselatinj nambutii eenj, onjoo laaligo soomongowaa kania monj mende koloowaa.” ³² Kaenj irijoro manjaqeqe eja yonjononj kema gombaa kasia kotogi anjodeenj keno gawonj meme eja yonjononj oloj koma kembombaajonj amamaagi.

³³ Wenjeran suluro kanonj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambanjmambanj qaa jenj kotonj onjoma kokaenj jero, “Onj mono kambanj koriga uuwoi mamboma nembanene monj mende kisiriinj laligogi kete weenj 14:nja kolooja. ³⁴ Kawaajonj nii kokaenj jenj kotonj onjonjenj: Anana laaligonana somongowombaaajonj aonj orowonjati, iikanonj esunjana kamaawabotiwaaajonj

mono kotiin nama qeangonin sokombaa. Kawaajon onjo mono nembanene newu. Onjoononga monjon monj selia mende tiwilaawaa. Wanj jugia melaa monj ii mende totoonj soowaa.”³⁵ Kaen jen Poolnonj bered menj korebore yonoo jaasewangianonj Anutuwaa dangisenj jen motonj kanainj nero.³⁶ Kaen nero iima kuuya yonononj awasangia kamaaro kaanagadeenj nene menj negi.³⁷ Nono wanjo uutanonj mindirinj jango 276 kawaa so laligonin.³⁸ Yonononj korebore nene nenj nenj timbiringogi. Kaen ama wangononj afaangowaatiwaaajonj wiit dumunj kota taruyawo menj giligi kowenonj kemero. Kianj.

Wangononj kowe torononj kuunj osinj jangoro.

³⁹ Gomanj ano balonj iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wangonja (bay) sakasinawo monj mokolonj iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogonj iikanonj keubonaga,” jen qaa somongogi.⁴⁰ Qaa kaen somongonj nama wangowaa kasa mindanaa kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanonj ero. Ii kotonj iikanondeenj leelee melenqeleenj (steer) loqa woi eroti, iyoroo kasagara isangi lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horonj mororongogi haamononj nangoro wanjo meleenji sakasinonj baagenj keninj.⁴¹ Kaen keninto, wangononj kowe torononj kembabotiwaaajonj somongowombaaajonj amamaanj mesaonj giligi kema kuuro. Iikanonj kuunj wanjo wajanonj torononj qenj osinj kema kamambaaajonj amamaanj raro. Kaen raro kowe sirinonj wanjo goonanonj kotakota gilinj qenj qosomosono.

⁴² Kaen kolooro jegi, “Kapuare eja yonoononga monjonj apu qenj kotonj olonj koma kembabo.” Kaen jegi manjaqeqe eja yonononj kapuare eja nono kuuya nunuwombaaajonj mogi.⁴³ Kaen mogito, kawali galenananonj Poolwaa laaligoya somongomambaaajonj moma manjaqeqe ejaurutanonj kaen ambubotiwaaajonj angonj koma onono. Angonj koma onoma kokaen jenj kotonj nonono, “Daen onononj kowe aotinj kekembaa kania mojuti, onjo mono wala lugunj kemenj kowe aotinj kema goraayanonj ubu.⁴⁴ Yonononj wala kenji tosonianj gemagianonj palanj tapia qelanjinj mewu me wangowaa kitia kania kania mokolonj iikawaa qaganonj enj kowe aotinj kembu.” Kaen jenj kotonj nonono tani kaen ama kuuyanonj laaligonana somongonj kowe goraayanonj keudaboroninj. Kianj.

28

Malta watononj mamboma laligoninj.

¹ Laaligonana somongonj kowe goraayanonj kouma kanonj wato qata Malta qagi moninj.² Kouninj konjonj kanainj kamaaro gomanj olomooroto, Malta ejemba yonononj ala awaa toontoonj koloonj nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianonj kema konama raniinj.³ Poolnonj gere akado menj kululuunj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato monjonj gere kukunanonj kosuro kouma borianonj somongonj kiro.⁴ Mokolonj kaen somongonj borianonj mondonj kamaanj nano watowaa toya yonononj iima iyanjiodeenj aminj moma kokaen jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya somongonj kouroto, Songorinonj kilenj ironja meleema laaligoya kotonj muro komuwaa. Kawaajonj mono unjuro koomu ejaga kolooja. Kaen moma kotiijonj.”

⁵ Kaen jegito, Poolnonj soromaanj utugonj nama giliro gere uutanonj kemero Poolwaa selianonj tiwitiwilaa monj mende kolooro.⁶ Kaen jenj iigigiinj “Selia somariinj osaawaa me uulanawo komunj balononj tama kamaanj kombaa,” kaen jenj akakarinj iima mamboma nanji. Kambanj koriga mamboma

nanngito, Poolwaa selianonj iwoi bologa monj mende kolooro. Kaenj kolooro roromonjgia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono benj ejaga kolooja.”

⁷ Malta sakasinonj kouma lanj uunj kosianonj nene gawonj balonj koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iininj. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanonja ero. Balonj toya iikanonj koma horonj nonono mirianonj uninj uukalenj qaganonj kalanj koma nonono iwo ainjolonj raniinj weenj karoombaa so keno. ⁸ Raniinj Publiuswaa manjanonj selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanonj kiro dunnondeenj ero. Ero Poolnonj iwaanonj kema gama koolinj boria wanjanonj ama menj qeangoro. ⁹ Kaenj kolooro iikanondeenj ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanonj egiti, iyonononj kaanagadeenj kougi Poolnonj Anutu gama kooliro qeangogi. ¹⁰ Yonononj kalenj kania kania mamaga nonoma iikaanja kanonj goda qenj nonoma laligogi. Kanagenj wanjononj ubombaajonj aninj, kambanj iikanonj kowe qaganonj kana laaligowaa iwoiyaaajonj amamaaninj, ii menj nonoojonj wanjononj anjgi. Kianj.

Malta mesaonj kema Room sitinonj keuninj.

¹¹ Koinj karoonj tegoro wanjo monj qata “Benj Sunesune” mokoloogi. Wanjo iikawaa wanjanonj sunesune benjwoi qagara Kastor ano Poluks yoroo unjagara menjerenjonj anjgi nani. Wanjo kanonj Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanonja karo wato kanonj somonjonj haamoqeje kambanja ii ragi. Ii ragi tegoro uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjgoro mesaonj keninj. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanonj keuma balononj kamaanj weenj karoonj raniinj. ¹³ Rama wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi kema Regium sitinonj keuninj. Keuma enj waama haamo Saut waagenja kanainj qero. Qero kema weenj boria woi kolooro kanonj Room leegenj Puteoli taombaa wanjo dononj keuninj.

¹⁴ Keuma kanonj uumeleenj alaurunana tosaanja mokoloonj injiininj. Injiiinj kokaenj qisinj nononjgi, “Onjo saanonj nonowo sonda motoonjgo laligowuyaga me qaago?” Qisinj nononjgi “Saanonj,” jenj yonowoo laligoninj. Laligoninj tegoro onjomesaonj Room sitinonj uninj. ¹⁵ Uumeleenj alaurunananonj Room siti laligogiti, iyonononj kanijiwaa buju qaa mogi. Ii moma mokoloonj nonombombaajonj tosianonj waama (kana 43 mail kanj) gomanj qata Apius Forum maaket iikanonj kagi. Tosianonj (33 mail kanj) gomanj qata Ala miri karoonj, iikanonj kanj mokoloonj nononjgi aitonjoninj. Aitonjonj Poolnonj “Anutu dangisenj!” jenj mepeseenj uuta qeangoro. Kianj.

Poolnonj Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinonj kouma kanonj Poolnonj miri monjonj anjodeenj rabaatiwaaajonj jenj tegonj mugij manjaqeje eja monjonj galenj menj munj laligoro.

¹⁷ Kaenj jenj tegonj mugij miri iikanonj raro weenj karoonj tegoro Juuda ejemba geria koma horonj onono kanj ajoroogi. Ajoroogi Poolnonj kokaenj injijoro, “Alauruna, niinonj ananaa Juuda ejemba tuunjanana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonjurunana yonoononjga nanamemenj moma laligojonji, ii mende menj boliwe. Kaenj qaagoto, kilenj Jerusalem sitinonj qelanjinj noma somonjonj noma kapuare mirinonj noonjgi rabe Room gawman yonoo borogianonj noonjgi. ¹⁸ Noonjgi borojanj menj kaniaana qisinj gosigi qeangoro. Niinonj iwoi bologa monj mende ama koomuwaa bunja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yonononj kaenj iima kotonj isama nombombaajonj mogi.

¹⁹*“Kaenj mogito, Juuda jotamemeya yonononj Judia kanonj qaa ii qewagonj tuarenjenj anjgi. Kaenj anjgi sisau koloonj bimooro niinonj kana monjgama

* 28:19: Apo 25.11

monj mende mokoloonj kokaenj kaparanj koma qisiwe, ‘Niinonj saanonj Room sitinonj kembe Siisakinonj qaana mindingoro dingowaa.’ Kaenj qisiwe wasinj nonjgi koi kawe. Neenaa Juuda tuunj yonononj kazi ama nonjgito, kilenj yonoo selegianonj qaa bologa monj kuunj jenj onjomambaajonj mende mojenj. Kaenj qaago. ²⁰ Anutunonj eja monj koloowaatiwaa soomonjgo qaa nonono Israel nonononj qaa iikawaa honj koloowaatiwaaajonj mamboma jejeromonromonj amakejonj, niinonj mono eja soro iwaajonj ama gbadoonj nonjgi gbado (tape) koi bosinjenj. Kania na kaenj. Kawaajonj ama kete injiima qaa qaa ama aminj mobombaajonj koma horonj onjombe koi kagi ajorojonj.”

²¹ Kaenj injijoro moma jegi, “Judia balononj goojonj qaa jenj laligogito, nonoojonj tere monj mende anjgi karo iininj. Kaanagadeenj alaurunananonj iikanonja koi kagiti, iyonoononga monnonj goo qaa buju me sundu bologa monj mende jegi moninj. ²² Ii monj mende jegi moninto, uuganonj qaa eji, nono ii saanonj mobombaajonj mojonj. Goononj Nazaret paati tuunj iikawaa qaaya ii balonj so jegi ejembanonj qotogogi leele iikanonj niinonjiinonj qaa mamaga jenj kazi amakeju. Paati tuunj iikawaa bujuya ii gejanananonj kaenj kemero mojonj.”

²³ Kaenj jenj Poolnonj qaa mombo jewaatiwaa kambanj monj arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasoonjononj kambanj iikanonj kanj Pool miri raroti, iikanonj ajoroogi. Ajoroogi umugawodeenj kanainj Anutu bentotonjaa kania jenj asarinj laligoro gomanj tiiro. Jiisaswaa kania moma yagonj moma laarinj uuwoi mesaowutiwaaajonj kaparanj koma uukuukuu menj onjoma laligoro. Wala Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere weenjonj qaa iikanonjadeenj kanainj Jiisaswaa kania injisaama iikanonj qendeema nanjonj jenj laligoro. ²⁴ Bunja qaa kaenj jenj laligoro tosanonj uuwoi mesaonj moma laarigito, tosanonj ii mende moma laarinj tompinj laligogi. ²⁵ Angia uumotoonj mende ama aonj batugianonj roromonjgo tuunj woi koloonj deembombaajonj anjgi. Deembombaajonj anjgi Poolnonj qaa kokaanagadeenj injijoro, “Unja Toroyanonj qaa monj gejatootoo eja Aisaiwaa uutanonj saje qero ambosakonjurugia injijoroti, ii mono onjoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianonj qaa ii kokaenj jerota eja,

‘Gii mono ejemba tuunj koi yonoononj kema kokaenj injijona mobu:

Onj gejagia ama qaa onjanonj momago kania moma bimbimjonj kilenj mende moma asariwuya.

Jaagianonj uunj iwoi onjanonj iimago kania iima bimbimjonj kilenj mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuunj koi yonoo uugianonj mono kotiinj gojoma eja.

Gejagianonj qaa moma bimbimjonj jaagia komujulaanj laligoju.

Kaenj mende koloowuyagati eenj, mono jaagianonj iwoi saanonj iima kotonj gejagianonj qaa moma uugianonj kania moma asarinj uugia meleengi niinonj ii saanonj menj qeangonj onjombenaga.’ ”

²⁸ Poolnonj qaa ii jendaboronj kokaenj injijoro, “Kawaajonj onj mono qaa kota koi saanonj moma yagowu: Anutunonj hamoqeqewaa Bunja qaaya ii mono waba kantri yonoononj ano kemma. Yonoononj keno yonononj ii saanonj geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnonj kaenj jendabororo Juuda yonononj anjgideenj geriawo jenonkooli ama niinonjiinonj amigi uma kamaanj ano mesaonj kenjgi.)

³⁰ Poolnonj iyanjaajonj miri monj tatawaga sewanja menj iikawaa uutanonj gbani woi kuuyagadeenj enj laligoro. Iikanonj laligonj ejemba daenj yonononj iibombaajonj kagiti, iinonj ii kuuya saanonj koma horonj onjoma

* 28:26: Ais 6.9-10

laligoro. ³¹ Awasaŋkaka qaganon nama Anutu bentotoŋaa kania jen asarin uukuuku meŋ onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kian.

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batu-gianoŋ siinŋsereren qeŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenonŋ ano Kana qaanoŋ qokotaan Anutuwa aiweseya selegianoŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwa kalenmorianoŋ qokotaan Anutuwa Kana qaa baatanonŋ mende kema sewanqaari qaganonŋ ŋingisonŋo afaanŋon ambombaajonŋ mogi. (6.15) Anutunonŋ Juuda kanageso honŋa gema unŋun kitigianoŋ waba ejemba onŋono buŋaya koloogiti, iikawaajonŋ jomoma mepaegonŋ onŋonŋi. (11.18-20) Kaenŋ ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ siligia walaga kaanagadeenŋ otaagitiwaaajonŋ ama jejewili ama onŋoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaa uumeleen alaurugia sureenŋ onŋoma Juuda siligia mende otaagitiwaaajonŋ ama qaagia totoronŋkota jen tegonŋ sewanqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirinŋ onŋomambaajonŋ Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋoojonŋ gejanono qaa aŋa aŋa onŋ onŋomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inŋisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaen inŋijoro, “Jiisas moma laariniŋ Anutunonŋ momalaarinana iima qaana jen tegoro solananiwona. Kana morota monŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanpiringia qetegowaatiwaaajonŋ kanagia inŋisaama kokaen inŋijoro: “Anutunonŋ onŋoanŋiaa awaagiaajonŋ ama qaagoto, iyaŋaa kiankomuyaajonŋ ama onŋo meweŋonŋ onŋono. (11.30-32) Kawaajonŋ mono kaparanŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore ŋingisonŋowaa kasa gbadononŋ laligonŋ tiwilaawombaajonŋ anjonto, (3.23; 5.12) Anutunonŋ iyaŋaa irinŋonŋsoonanonŋ kamaawaatiwaaajonŋ ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanonŋ metogonŋ ŋingisonŋo kiankoomuwaa ku-usunonŋa isama nonombaa. Kawaajonŋ ŋingisonŋo nanamemenŋ mesaonŋ (6.11-14) mindirinŋ jopagonŋ aonŋ gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanono kaanŋa onŋono onŋonŋ onŋonŋ teŋ koma mindirinŋ laligogi. Poolnoŋ kambaŋ mutuya Room keno nanŋonŋ mugi toroqenŋ Spein kantrinonŋ kemambaajonŋ moma kaenŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaenŋ:

Jen-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanonŋ ŋingisonŋowaa hamoqegewaajonŋ amamaajonŋ 1.18-3.20

Anutunonŋ hamo qeŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwa roromonŋo arenŋonŋ laligoju 9.1-11.36

Uumeleen nonoo sili nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano aŋaa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawonŋ meme ejaga ano Room uumeleen ejemba onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ kanŋ tere koi oojenŋ. Anutunonŋ noono wasiwasi eja aposol koloojenŋ. Anutunonŋ Oligaa Buŋaya jen seimambaajonŋ meweŋonŋ nonota laligojenŋ.

² Anutunonŋ oyamboyanŋ laligowombaa Oligaa Buŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeenŋ somonŋonŋ jero gejatootoo ejembanonŋ moma Buŋa Tere toroya iikanonŋ oogita eja. ³ Oligaa Buŋawaa kania ii iyaŋaa meria Jiisas

Kraist. Iinon balon eja kaana kin Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga kolooro.

⁴ Siwe eja kaana Unayanon solana toroya kolooro. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro ku-usunanon asuganon asugiro. Anutunon iikaana kanon iyanaa Meria koloojiwaa qaaya ii jen kotiin kuun muro. Ponanaa kania kian. ⁵ Kraistnon gawombaa hona kokaen koloowaatiwaa-jon moro: Nononon waba kantria kantria liligon Jiisaswaa qata batugianon jen seinin moma uugia meleema moma laarin mun qaaya ten koma laligowu. Kawaajon aposol gawona ano kalenmorianan ii nonono men laligo-jon. ⁶ Anutunon ejemba Jiisas Kraistwaa buna koloon laligowutiwaaajon onoonoti, Room onjo kaanagadeen iyonoo batugianon laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinon laligojuti, niinon kuuya onoojon tere koi oojen. Anutunon onjo iyanaa ejemba soraaya laligowutiwaaajon onooma jopagon onomakeja. Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorianan ononi luaenon laligowu. Kaen qama koolinkejen.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomana gomana kuuya yononon Room onoo momalaarigaa sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnon nemun koma nono kuuya onoojon ama Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusiinna kuuya Anutuwaa gawonon ama welenan qen Meriaa Oligaa Buna jen asarinkejen. Iikanon suulan onjo romonon onomakejeni, ii Anutunon nanjon jenkeja.

¹⁰ Kamban so kokaen jen qama koolinkejen, “Oo Anutu, niinon Room yonoonon kemambaajon moma kamban koriga mambonjen. Kawaajon mono siingaa so jena kana kolooro kamban kokaamba saanon kemaana.” ¹¹ Injima momalaarigianon kotiiwaatiwaaajon moma saanon gawon memewaa momo kalen mon onomanan. Kawaajon kamban mutuya onoonon kan injimambaajon awelegon laligojen. ¹² Kokaen ambombaajon awelegonkejen: Niinon injibe metulanon nii ano onjo nomaen moma laarinkejoni, ii amin moma uunon nanjon keraqeeango qen aowona.

¹³ *Oo uumeleen alauruna, onjo mono kokaen romonon laligowu: Niinon waba kantri tosia yonoo batugianon liligon uugia kuun onombe meleengiti, iikawaa so onoo batugianon kaanagadeen hona kolooro iimambaajon mojen. Kawaajon kamban mamaga onoonon kusu kamambaajon aren ama laligoweto, iwoi tosanon mono kambana kambana somonon nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaa jaanon tosa kokaen en nonja: Ejemba tuun kania kania ilaan onomambaa qaayanon mono noo qananon eja. Ejemba momogiawo ano lalabubuya yonoo welenqeqegia mujon koloojen. Mindimindiri qaa Griik mojuti ano qanda* laligon iyanigaa qaagianon irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaan onomambaajon mojen. ¹⁵ Kaen moma Oligaa Buna ii Room siti onoojon kaanagadeen jen asarimambaajon afaanjon geregere amakejen. Kian.

Oligaa Bunawaa ku-usuna kokaen:

¹⁶ *Anutuwaa ku-usunanon anana kuuya men letoma nonono kamban kokaamba Siwewaa buna koloojon. Juuda nononon wala uunana meleema ii moma laarinon ano nonoo gemanananon kantri tosaanon yononon kaanagadeen ii moma laarinon uugia meleengi. Kawaajon Anutunon ku-usuna Oligaa Bunanon ano ejiwaaajon ii gamugamu mende amakejen.

* **1:13:** Apo 19.21 * **1:14:** Qanda, Koon qaanon bus kanaka, ejemba duuyanon iyanigideen tompin laligon momo mirigia qaa lalabubu laligogi. * **1:16:** Maak 8.38

17 *Oligaa Bunanon mono solanja koloowombaa kania ninisaamakeja. Buna qaa monj kokaen oogita eja, “Solanja kolooji, iinonj mono momalaarinanonj nemunj kono kotiinj laligonj ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaen: Nono Anutu kanainj moma laarininj momalaarinana iima qaanana jenj tegoro solananininj ano namononj laligowonatiwaa so toroqenj moma laarinj munj jaayanonj solananinkebona.” Kianj.

Ananaa singisongonanaajonj Anutuwaa irinja soomakeja.

18 Saanonj solananiwonagato, ejemba qaa honja nanamemengianonj kolanginj sisau menkejuti, Anutunonj ii Siwenonj eukanonja uunj iiro mende sokono irinja soomakeja. Ejemba iikaanja kuuya injiima anjonjoragia qetama siligia bologajonj ama kazia injisaamakeja. 19 Ii kokaembaajonj: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anjo injisaama onono batunananonj asuganondeenj erota momakeju.

20 Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usunja ii Siwe namo mokolonj oroma iikanonja kanainj qendeema laligonj kouro kambanj tetegoya qaa asuginj enkeja. Kawaaajonj Anutuwaa borotereya tororo iininj benj akadamuyawo koloojiwaa kanianonj mono saanonj moma kotowonatiwaa so kolooja. Kawaaajonj ejembanonj iwoi monjonj mondonj iyangiaa qaagiaa kitia nanjonj jewombaaajonj amamaankeju. 21 *Anutuwaa kania moma kotonj laligogito, kilenj “Iinonj benjanaga,” kaenj mende jenj ii mende mepeseegi qabunaya batugianonj mende kolooro. Kaenj mende kolooroto, qaa omaya lansanj romonjgogi momogianonj looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanonj mono umunj koma pangamanj mero tintuanj laligoju. Kawaaajonj “Anutuwaa kania mende mojonj,” jenj mondomondo lanj anji mende sokonja.

22 “Momakooto ejemba laligojonj,” jenj selegia menj uma laligogito, iikaanja kanonj ejemba uugia qaa kolooju. 23 *Anutu qabunaya asamararanjawo kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, ii mende mepeseenj waeya mende menj laligogito, ii mesaonj tando lopionj ano borosowo unja tosaanja kuugi. Tando lopionj sogogi kaitanigianonj eja koomuyaa so kolooju. Unja tosaanja megikoonj, oro ano namononj bagianonj koma kondondonjonkejuti, iyonjoo so kolooju. Yonononj ii usugonj benj kaanja mepeseenj onoma laligogi.

24 Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyangiaa uugiaa siinj kombombanja tondu otaanj serowilinj ama iyangiaa selegia gamu qenjenj kamaanj aonj laligoju. 25 Anutuwaa qaa honja mesaonj kitianonj qaa qolonmolongoyanonj qokotaagi. Mokomokoloo Toya onanonj mende goda qenj welenja mende qenj laligogito, iwoi mokoloroti me iyangiaa borogianonj megiti, iikawaa siinja kolooro moma borotere yonjoo waegia menj mepeseenj onoma laligogi. Iikaanja laligogito, nonononj mokomokoloo Tonana ii kambanj tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanonj.

26 Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyangiaa siingia kombombanja gamuyawo ii tondu otaanj kokaen anji: Yonjoo embaurugianonj loemba kana dindinja mesaonj iyangiodeenj meleema agiminj aonj laligogi. 27 Eja yonononj kaanagadeenj embawo agiminj aonj laaligo mesaonj dogogi. Serowilinj ambutiwaa siingia kombombanja ii eja batugianonj horonj aonj mogi geriawo kolooro anjioddeenj meleema agiminj aonj anjonjoragiawo koloonj laligogi. Dogonj jeubaba laligogitiwaa ironja ii Anutunonj sogianonj meleema onono qagianonj uro boligi.

* 1:17: Hab 2.4 * 1:21: Ef 4.17-18 * 1:23: Dut 4.16-18

²⁸ Anutuwaa kania moma kotowombaajon mogi kamaanqeqeta kolooro mesaogi Anutunon mono kaanjadeen ii gema unuro iyangiaa roromongogia doogoyanon galej koma onono nanamemen gamuyawo ama men laligogi.

²⁹ Nanamemen doogoya ano sili bologa kania iikanon uugia saa qero kokaen amakeju: Iwoi otoko ama nen mewombaajon koposongon angomokolon amakeju. Tosaanja yonoonon iwoiwaajon goronkiki amakeju. Ejemba unugi komunkeju. Angowowo ama tosaanja tiligon onomakeju. Ejemba tosaanja konjilin qaganon bologa ama onombombaaajon momakeju. Ejemba gejagianon qaa sane angi kemero dimbonawo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenkeju. Anutuwaa yon jenkeju. Sili bologa geriawo ten koma otaankeju. Jaba-arambaran ama selegia men umakeju. Selenon kuukuu ano sili bologa morota morota mokolonkeju. Nemunman qaagia mende ten komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligon qaa lan somongon mende otaankeju. Ala-ala mende ama tosaanja yonoonon wosomomo mende moma kere men onomakeju. ³² Anutunon kana dindina kokaen jen kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyononon mono koomu kotakotaa buja koloowutiwaa so kolooju. Yononon jenkooto ii moma asarijuto, kilen iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeen qaagoto, tosanon kaanja angi ii “Saanon!” jen wambelaan nanon onomakeju. Kian.

2

Anutunon qaanana gosin dindinagadeen jen tegonkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonoo qaagia jen tegonkejan me qaago? Gii tosaanja yonoo qaagia jen tegon geengo nanamemen iikayadeen amakejan. Kawaaajon alagaa qaaya mon jen tegojani een, mono geengaa qaa kaanagadeen jen tegona iikawaa ironanon mono geengaa qaganon ubaa. Kawaaajon uuta me kamaanqeqeta koloojani, ii kilen mono iwoi monon monon geengaa qaawaa kitia nanon jemambaajon amamaankejan. ² Ejemba nanamemen bologa kaanja amakejuti, Anutunon iyonoo qaagia qaa honaa so gosin jen tegonkeja, ii mojon.

³ Kawaaajon nomaen romonjojan? Gii namo ejaga ano kilen iwoi kaanja amakejuti, iyonoo qaagia jen tegon geengo nanamemen iikayadeen ana sokonja me qaago? Anutunon qaaga gosin jen tegon irona meleema gono hona goo qaganon ubaa. Anutuwaa jaanon mende kokomomola men asangowaga.

⁴ Anutunon nala men nonoma kilenananaa irona uulanawo mende meleembaato, mamboma moma mokosingonkeji, qaa iikawaaajon jejewili anjan me? Anutunon uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwaaajon horon gomakeji, iikawaaajon tompin laligowabo. ⁵ Gii gejajuju ama uuga mende meleembagati een, iikaanja kanon Anutuwaa jaanon kokomomola mende mewagato, irinsonsoonanon mono goo qaganon sein ubaa. Kazi kabananon kan kuuro qaanana dindinagadeen jen tegowaa. Irona meleema nonombaati, kaban iikanon irinsonsoonon mono asuganon ninisaano iima mbona.

⁶ *Anutunon mono “Nanamemenanaa so motomotoon ananaajon kitia meleema nonombaati,” ii kokaen: ⁷ Anutunon qabunaya nonombaatiwaaajon mamboma akadamunanawo koloowombaajon kaparan koma pondan nama gawon awaa awaa men laligojon, ananaajon laaligo kombombara

* 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37 * 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12

nonombaa. Ii nonono kamban tetegoya qaa oyanboyan laligon ubonja. ⁸ Iikaanja laligon ubonjato, ejemba iyangiaajonadeen romonjon kirinjaba menj Buna qaa honja gema qen qaa bologa otaankejuti, Anutuwaa irinanon mono iikawaajon soono uugereya ano qagianon ubaa. ⁹ Uugereya ii wala Juuda nonoo qanananon uro nonoo gemanananon kantri tosaanja kaiyaka bologa amakejuti, kuuya iyonoo qagianon kaanagadeen uro siimbobolo kakasililin moma laligowuya.

¹⁰ Kaen laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananon kantri tosianon kaanagadeen uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwaa akadamuyanon mono kuuya ananaa qanananon uro qabunja nonono luaenon laligowonja. ¹¹ *Anutunon ejemba tosaanja mende ninisoroon tosaanja mende sureen onomakejato, so motoonjonon gosin nonomakeja.

¹² Iikawaa kania ii kokaen: Kantri tosaanja yononon Anutuwaanon Kana qaa mende weenjon moma singisonjo lan amakejuti, iyononon mono korebore tompin laligon tiwilaawuya. Juuda nononon Anutuwaanon Kana qaa weenjon moma kilen singisonjo amakejoni, Anutunon mono qaa iikawaa so kuuya gosin nonoma qaanana jen tegowaa. ¹³ Ejemba Anutuwaanon Kana qaa een momakejuti, iyononon Anutuwaa jaanon solanja mende kolooju. Qaagoto, Kana qaa ten koma otaankejuti, Anutunon mono iyonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ¹⁴ Kantri tosianon Anutuwaanon Kana qaa mende menj laligojuto, tosianon kilen tondu iyangiaa aingiaa so romonjon amakeju. Anutuwaa kana qaaya mende mojuto, kilen momogianon jen koton onono Anutuwaa kana qaawaa so ama iikawaa baatanon laligoju.

¹⁵ Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganon asugin kokaen eja: Anutunon ejemba mokolon nonoma iikanon Kana qaayaa jenkootoya ii kuuya ananaa uunananon anota eja. Kawaaajon Anutunon qaaya jen sane amakeji, ii waba kantri yononon kaanagadeen momakeju. Ii uugiaa gejianon mogi qaagia injoro Anutuwo ororon momakeju. Anutunon uumomo ononoti, iikanon kamban tosaanjon qaa jakeyanon ama kuun onono moma bolinkeju ano kamban tosaanjon qaagia nanjon jero moma qeangonkeju. ¹⁶ Oligaa Buna jen asarinkejen, iikawaa so kamban somatanon kokaen koloowaa: Kraist Jiisanon Anutu ilaan muro ejemba ananaanon qaa aasangoya aasangoya gosin jen tegon nonombaa. Kian.

Kana qaa iikanon kania nomaen ninisaanja?

¹⁷ Gii geenгаа qaga Juuda ejaga qama Kana qaanon hamo qen gombaatiwaajon moma laarin “Anutuwaa buna koloojen,” jen selega mepeseena sokonja me qaago? ¹⁸ Gii Anutuwaa jetaa so laaligowaa qaaya moma sorogon laligojan. Anutuwaa Kana qaa kuma gongitiwaajon ama kana awaa soro otaamambaajon jen qaa kuuya gosin honja ano qolonmolongoya mendeemakejan. ¹⁹ Gii “Saanon jaagoo ejemba ala ilailaagia koloon unuama,” jen awelegon aonkejan. Pangamanon laligojuti, ii menj asarin onombagatiwaa so awasanjaka koloojan.

²⁰ Kaen koloon kokaen jenkejan, “Kana qaa kuma nongita momakooto mokolon qaa honjaa kania modaborojen.” Kaen jen afaangon kokaen jenkejan, “Nii saanon ejemba momogia qaa yonoo boigia koloomanja. Saanon naambora yonoo qaazugia koloon kuma onomakemana.” ²¹ Kaen jen tosaanja kuma onoma naambaajon geenгаа mende kuma aonkejan? “Yongoro mende mewa,” jen ejemba uugia kuun onomakejanto, geenгаа yongoro meme koloon mende sokonja.

* **2:11:** Dut 10.17

²² “Serowilin mende amba,” kaen injiona mogito, geengo serowilin anjan me qaago? Tando lopion sisi menj onjmakejanto, kilenj geengo jiwowon jigononj uma iwoi anjonj koma leinj qenj menjkejanj. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanonj Kana qaawo laligojanjwaajonj selega tondu menj umakejanto, geengo ii waleema iikaanja kanonj Anutuwaa qabunjaya menj kamaanj ama laligona gamuyawo koloonjkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Onoo siligiaajonj ama waba kantri kanageso yonjononj Anutuwaa qata mepaegonj batugianonj mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanonj Kana qaa otaanj laligojani eenj, Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogiti, iikanonj mono ilaanj gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjgo amakejani eenj, mono aiweseya mende memetaa tanijaenj koloonj eenj tondu laligojanj. ²⁶ Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj mende kotogi kilenj kana qaawaa jenkootoya otaanjkejuti eenj, Anutunonj aiwese ii selegianonj ejiwaa so kaanja injiuro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiuro yonoononga monjonj saanonj Kana qaawaa so goo qaaga toonj gosinj jenj tegoro kamaawaa. Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogi Kana qaawaa wanja motomotoonj moma anjonj koma laligojanto, ii waleema singisonjgo amakejanjwaajonj ama kamaawaa. ²⁸ Eja monjonj selenondeenj Juuda ejaga kolooji eenj, iinonj mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanagadeenj Anutuwaa aiweseya selianondeenj kotogi yangisenj amakejuti eenj, ii mono aiwese omayaa, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja monj uutanonj Juuda ejaga kolooji, iinonj mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeenj Anutunonj uunana qosoma Unjaya Toroya iikanonj ano laligoji, iikanonj mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa wanja otaanj eja selia kotogi balonj ejembanonj mogi umakejato, Anutunonj aiweseya uunananonj nanjiwaajonj moro uro mepeseenj nonomakeja. Kianj.

3

Anutunonj qaaya pondanj otaanjkeja.

¹ Kaen ero Juuda ejemba laligojoni, iikanonj mono nomaenj ilaanj nononaga? Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogiti, iikawaa honjanonj mono nomaenj koloonj nononja? ² Honjanonj mono laaligo kuuya kanonj mamaga koloonj onjanonj ilaanj nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaenj: Anutunonj Bunja qaaya nonono ananaa bunja kolooro laligojonj.

³ Kaen laligojonto, ananaanonga tosanonj Anutu mende moma laarinj munj laligogi nomaenj ama onjombaa? Yangisenj laligogitiwaa ironja meleema mono nomaenj ama nonombaa? Uujopaya somonjonj anjonj kono omayaa koloojaa me nomaenj? ⁴ *Ii qaago totoonj! Anana koreboreyanonj ejemba qoolongoya koloojonto, Anutunonj honja toontoonja kolooja. Anutuwaa kania ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Qaa jakeyanonj ama qisiinj gongij qaagaa kitia jenj asarinj iikanonj dindinja koloonj haamo ama onjoma namba. Goo kaniaga kaanja mokoloonj nanjonj jewuya.”

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaninj Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemenja dindinanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaajonj mono nomaenj jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaenj jejenj: Anutunonj ironja meleeno irinjonsoonjanonj qanananonj uji,

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6 * 3:4: Ond 51.4

iwaa momoyanon kaen dogoja me qaago? ⁶ Qaago, ii mono kozigen! Anutunon doogoya koloonagati een, iinon gomanja gomanja ananaa qaanana mono nomaen gosin tororo jen tegonaga?

⁷ Niinon eja qolonmolongoya koloowe Anutunon qaaya honja iikanon mindinon nono iwaa qabunayanon iikaen asuganon kolooja. Kaen kolooro niinon singisongo ambeti, Anutunon iikawaa qaaya mono nomaembaajon jen tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanon mono mende loorin kamaawaa. ⁸ Mono kokaen jenin sokonaga, “Nono saanon bologa toroqen anin Anutunon ii mindinoro sili awagaa honanon asugiro qaayanon qabunayawo koloowaa.” Tosianon nonoojon qaa sologen kaen jen toroqen kokaen jenkeju, “Poolnon qaa kaen jen iikawaa so lan amakeja.” Kaen ama jegitiwaa qaaya ii Anutunon gosin sogianon jen tegon onombaa, ii mojen. Kian.

Ejemba monjon solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaen amin moma ii nomaen jen tegowonaga? Juuda nononon kantri tosaanja unuugun Anutuwa jaanon dindina koloojon me qaago? Qaago totoon! Iikawaa qaaya mono waladeen kokaen jen kotiinin: Juuda me kantri tosaanja koloowonagati, anana korebore singisongo anin kokosiin nonono laligojon. Kawaaajon selenana menj ubombaajon amamaankejon.

¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja,

“Monjon monj solanja dindina mende totoon kolooja.

¹¹ Mombaa uutanon momo mende koloon asariro tondu laligoju.

Monjon monj Anutu mokoloomambaajon mende kaparan komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanon mono kana uugun sisau laligoju.

Koreborenon mono bolin Anutuwa jaanon angonjoragiawo kolooju.

Awaa koloonkeji, motoondago monj ii mende totoon mokoloojen.

¹³ *Neselangianon angomokolon amakeju.

Nengbaogbaogianon gasiriwaa ron kaanja aantama nano koomuwaa kangaruga kaanja iikanon ejemba lan tiwilaan onomakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nomben warabe kaanja buugianon saa qen ero jegianon ejemba tondu injinkeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyawonon mono buugia saa qero ejemba tondu gasuaan onomakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu unun sagia molaawutiwaajon kanagianon kike uulanawo kema kankeju.

¹⁶ Nanamemengiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaen kolooja: Daen daen liligonkejuti, iikanon mono kondemondeen anji ejemba uugianon bolin koboankeja.

¹⁷ Luaenon laaligowaa kania ii mende moma koton yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianon mende eja. Jeta uuguwubotiwaajon keegia mende moma een lan laligoju.”

Anutuwaanon qaa kaen eja.

¹⁹ Anutunon Kana qaa kokaembaajon nonono, ii mojon: Kana qaa kuuya kanon goman so somonjon nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanon kema tenj koma laligonin sokombaa. Mende tenj kombonati een, Anutunon mono ironja meleema nonono tiwilaawonja. Kawaaajon sombunana moma mondomondonana mesaon qaanana bogoro laligon tenj koma munin sokombaa. Anutunon ejemba kananana kaen ninisaanota eja.

* **3:10:** Ond 14.1-3; 53.1-3 * **3:13:** Ond 5.9; 140.3 * **3:14:** Ond 10.7 * **3:15:** Ais 59.7-8

* **3:18:** Ond 36.1

²⁰ *Kana qaanon somonjon nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaajon amamaankejon. Anutuwaanon Kana qaanon singisonjo-nana men asugiro iima saanon moma kotowonjato, kana iikanon Anutuwaa jaanon solana koloowombaajon amamaawona. Kian.

Solana koloowonatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaankejonto, Anutunon Kana qaa otaan solana koloowonatiwaajon ii mende jeroto, kana morota kokaen arengon jerota eja: Anutunon anjo qaanana jen tegoro iwaa jaanon solananiwona. Anutunon qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonoojon injisaano nanjon jen Buna Terenon oogita kaman kokaamba asuganon asugiro mojon.

²² *Kawaajon kanona me kanona anana Jiisas Kraist moma laarijon, Anutunon mono kuuya anana qaanana jen tegoro solananiwona. Ejemba tuun morota morota anana Anutuwaa jaanon ororon koloojon. ²³ Ejemba kuuya anana singisonjo ama Anutuwaa asamararajaajon amamaajon.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwaa kalenmoriananon kolooro Kraist Jiisasnon downana mero. Anutunon kalen iikawaajon ama qaanana jen tegoro solananiwona. ²⁵ Wala singisonjo ama laligogiti, Anutunon ii moma mokosigon irona uulanawo mende meleema onono. Ii mende meleema onoma iyanaa nanamemen solananon asuganon asugiwaatiwaajon moma Kraist Jiisas siimolon oro kaana kolooro qegi komuro Anutuwaa jaanon koma konjoratin nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarinin iikaana kanon singisonjonana songbama mesaoro solananiwona. ²⁶ Kania ii kaman kokaamba asuganon asugiwaatiwaajon moma Jiisas kaen ama muro. Anutuwaa nanamemen solana ii kokaen: Anjo solana kolooja ano monjon Jiisas moma laariji, mono iwaa qaaya jen tegoro solananinkeja.

²⁷ Kaen kolooro mono naambaajona selenana men ubonaga? Iwoi mombaajona ama qaago toton. Kana qaa otaan solana koloowombaajon ii amamaajon. Kaana kanon solana mende koloowonjato, Jiisas moma laarinin Anutunon niniima qaanana jen tegoro solananinkebona. ²⁸ Qaa koi jen tegon kota kokaen jen kotiijon: Kana qaa otaankejonwaaajon qaagoto, Jiisas moma laarin mujonwaaajon ama Anutunon qaanana jen tegoro solananinkebona. ²⁹ Anutunon Juuda nonoo Anutunanagadeen mende kolooja. Mono kantri tosaana yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja me qaago? Mono yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja.

³⁰ *Anutunon motoongo kolooja. Kawaajon selenana kotogi laligojon, nononon moma laarin munin men solananin nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanagadeen moma laarin mugitiwaaajon ama men solananin onomakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa jen kanon kuun onoma iikaana kanon Kana qaa men kamaan anin omaya koloowaa me qaago? Ii kozigen qaagoto, Anutuwaanon Kana qaa ii mende qewagonkejonto, ii men kotiinkejon. Kian.

4

Aabrahamnon Anutu moma laarin solana kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaajon nomaen jewona? Iinon Anutuwaa kania nomaen mokolon iwaa jaanon solana kolooro? ² Onanon, Anutunon iwaa qaaya ii nanamemen awagaajon ama jen tegoro solananinaga een, iinon iikawaajon saanon selia men unagato, ii Anutuwaa

* **3:20:** Ond 143.2; Gal 2.16 * **3:22:** Gal 2.16 * **3:30:** Dut 6.4; Gal 3.20

jaanon qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.” Qaa kaen eja.

⁴ Qaaya ii mono kalenga jen tegoro solananiroto, monnon gawon mero galenanon tawaya kalenga qaagoto, gawon menkejiwaa so iima gosin tawaya munkeja. ⁵ Balon galenon kaen munkejato, Anutunon angonjora ejemba ananaa qaanaa jen tegoro solananikebona. Kawajon monnon oyanboyan kooloomambaajon gawon mende men Anutu een moma laarin muji, Anutunon mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jen tegoro solananiwaa.

⁶ Deiwidnon kaanagadeen qaa kawaa kania nanjon qaa kokaen ninsaama jero, “monnon oyanboyan kooloomambaajon gawon mende mero Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanani, iinon mono simbawonawo koolooja.” ⁷ *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja,

“Ejemba Kana qaa waleengi Anutunon singisonogogia mesaon koma konjoratiro laligojuti, iyononon mono simbawonawo koolooju.

⁸ Ponnon mombaa singisonogoya songbama iiro sokono irona qaganon mende ano ubaati, iinon mono oyanboyanawo koolooja.”

Qaa kaen eja.

⁹ Anutunon oyanboyan koolowombaa kania kaen ninsaama Anutu waa aiwese nanawo nonoojonadeen jerota eja me qaago? Kian qaago. Ii mono kantri tosaan aiwese qaa yonoojon kaanagadeen eja. Nononon kokaen jen oodaborojon, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.”

¹⁰ Mono naa kambanon iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro? Anutu waa aiwese selianon kotogi laligoroti, kamban iikanon qaagoto, wala een laligoroti, Anutunon mono kamban iikanon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

¹¹ *Wala een laligon Anutu moma laariro qaaya jen tegoro solananiro. Kawaa gematanon sokonoti waa aiwese ii selianon kotowutiwaajon jero munjen aasoya kaana kooloro. Kaen kooloro iwaa gematanon Anutu waa aiwese nanawo mende laligon moma laarin munin momalaarinana iiro sokono qaanaa jen tegoro solananiwonati, Aabrahamnon kuuya ananaa wanjalenanaga kooloro. ¹² Wanjalenanana iinon een laligon kamban iikanon uuta meleema Anutu moma laarin laligoroti, nono aiwese nanawo iwaa so ama laligojon. Anutu waa aiwese nanawo laligon uunana meleema laligojon, mono nonoo wanjalenanana kaanagadeen kooloro. Aiwese koton nonongi een lan mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaan moma laarinkejon. Kian.

Anutuwaanon soomongo qaa moma laarin honawo koolowaa.

¹³ *Anutunon Abraham balon buna qen muro toya kooloro gbiliurutanon iwaa gematanon iikaan laligon ubutiwaa qaaya jen somongoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajon ama mende ijoroto, Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanani koolorotiwaajon qaa ii ijoro.

¹⁴ *Tosianon oyanboyan koolowombaaajon Kana qaanon qokotaan iikaan kanon Anutuwaanon iwoi ii buna qen aowuyagati een, iyononon mono momalaari waa qaaya qewagogi omaya koolonaga. Kaen Anutuwaanon soomongo qaawaajon mende amamaanin qaa iikanon mono omaya

* **4:3:** Jen 15.6; Gal 3.6 * **4:7:** Ond 32.1-2 * **4:11:** Jen 17.10 * **4:13:** Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29 * **4:14:** Gal 3.18

koloowabo. ¹⁵ Anutuwaanonj Kana qaa waleeninj irinja soono kazianonj qanananonj umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisonjgowaa qaaya mende jewonaga.

¹⁶ *Aabrahamnonj kaenj mindirinj nonoma kuuya ananaa wanjalenana kolooja. Kawaajonj soomonggo qaaya nononoti, ii Kana qaanonj qokotaanjkejuti, iyonjoonjadeenj qaagoto, Aabrahamnonj moma laariroti, iikaanja moma laarininj ananaanonj kaanjagadeenj honjowo koloowaatiwaaajonj moro. Kawaajonj Anutunonj soomonggo qaaya ii kokaenj arenjonj ano: Ii moma laarininj honja kuuya ananaajonj kalengga nonono kalenjmoriantanonj asuganonj asuginjeja.

¹⁷ *Aabrahambaa qaa monj ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj gii kuunj gombe ejemba kanageso mamaga yonjoo mangiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnonj Anutuwaajaanonj manj koma nonomakeja. Anutunonj koomuya menj gbiliinj onjmakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onjono asuginjeju. Aabrahamnonj mono Anutu kaanja moma laarinj muro.

¹⁸ *Anutunonj wala Aabrahambaaajonj kokaenj ijoro, “Goo gbiliuruganonj koloonj seigi jangogia senjelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomonggo qaa ii moma nomaenj honjowo koloonaga, ii mende moroto, ii kilenj jejeronjromonj ama ejemba kanageso mamaga yonjoo mangia koloomambaaajonj mamboma laligoro. Soomonggo qaa mutuyaa so koloowaatiwaaajonj mono Anutu moma laarinj munj laligoro. ¹⁹ *Saarawaa gorojanonj merabora memewaa so mende kolooro anj gbania 100:waa so laligonj waaro. Kawaajonj iyanja romongoro mono eja wanja selia waziinj soosolia kolooroto, kilenj Anutuwaajaanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moma laarinj munj laligoro Aabrahambaa momalaarianonj mende sologonj looriro.

²⁰ Mende looriroto, qaayanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moma laarinj iikanonj kotiin nano. Anutuwaajaanonj soomonggo qaawaajonj uutanonj kema qenj kanj qenj mende anoto, momalaarianonj kotiiro Anutu mepeseenj laligoro Anutuwaajaanonj qabunjanonj seiro. ²¹ Anutunonj iwoi asugiwaatiwaa qaaya menj somongonj ii andaboromambaaajonj kotiinjeji, ii moma kotiidaboronj uuwoi monj mende ama laligoro. ²² Kaenj ama laligorotiwaajonj Anutunonj Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniro. ²³ Momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniroti, qaa ii Aabrahambaaajonjadeenj mende oogita eja.

²⁴ Aabrahambaaajonjadeenj qaagoto, ananaajonj ama kaanjagadeenj ii oogita eja. Anana Ponjana Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, Anutu iikaanj moma laarinj muninj momalaarinana iiro sokono menj tegonj nonono solanjaniwonja. ²⁵ *Anutunonj ananaa singisonjgonanaajonj ama Jiisas mende anjonj kono komuro ano solanja koloowombaaajonj ama menj gbiliro koomunonga waama laligoja. Kianj.

5

Anutuwaajaanonj solanjaninj aisoonj luaenonj laligojonj.

¹ Anana Anutu moma laarininj qaanana menj tegoro solanjanijonj. Kawaajonj Ponjana Jiisas Kraistnonj mono nemunj koma nonono Anutuwo luae mokoloonj laligojonj. ² Kaanjagadeenj Jiisas Kraist moma laarininj nemunj koma nonono kalenjmoriant buja qenj aowombaa kania mokoloonj kambanj

* 4:16: Gal 3.7 * 4:17: Jen 17.5 * 4:18: Jen 15.5 * 4:19: Jen 17.17 * 4:25: Ais 53.4-5

kokaamba kalenmorian uutanon laligojon. Anutuwaa asamararan uutanon keubombaajon jejeromonromon ama aisoonkejon.

³ Kawaajonadeen mende aisoonkejonto, konajilin moma kawaajon kaanagadeen aisoonkejon. Konajilin moma mokosingon iikaana kanon kaparankonkon mokoloowona. Ii moma iikawaajon aisoonkejon. ⁴ Kaparan koma angobatonon kotiin nambona. Angobatonon kotiin nanin jejeromonromonananon kotiinkebaa. ⁵ Anutunon Unya Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananon kemero laligojon. Kawaajon jejeromonromon ama oyanboyan koloowombaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowona.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligininji, Kraistnon mono kaban dindina iikanondeen komun ejemba anjonjoranawo ananaa downana mero. ⁷ Monon Kana qaa tororo otaan dindina kolooji, alia iikaanaajon monon saanon mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, monon uujopa mamaga ejemba ama onomakeji, alia monon iwaajon ama saanon selia qeleema komumambaa-jon monaga.

⁸ Ejembanon iikaana amakejonto, Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, iinon ii kokaen qendeen: Iinon Kraist wasiro kamaan wala anjonjora ejemba laligininji, kaban iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kaban kokaamba sayanon songbama jen tegon nonono solananin laligojon. Kilen ii qerewena kaana kolooro honanon mono kanagen kokaen koloowaa: Anutunon singisongowaa uugereya asuganon qendeen iwoi kananjawo namonon asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaajaanon solana koloojoniwaajon Jiisanon mono irinjonsoon iikanona metogon nonono oyanboyan mokoloowona.

¹⁰ Anana wala Anutuwaaja kereuruta laligininji, kaban iikanon iyanaa Meria wasiro komun iinon tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonin. Kolooninji, iikanon qerewena koloojato, honanon kanagen kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutuwaaja alauruta laliginin Jiisanon kotiin laligojiwaajon mono afaanjon metogon nonono oyanboyan mokoloowona. ¹¹ Ponana Jiisanon Anutuwaaja hamoqeqe gawona mero Anutunon tawanana ano iwo ala-ala kolooninji, iikayadeen qaagoto, onanon Anutuwo jopagon aon nama otokorian maama aisoonkejon. Kian.

Aadambaajon ama komuninto, Kraistwaajon ama gbiliwonja.

¹² *Eja motoonjonon singisongon namonon kondoro kolooro. Anutunon singisongowaa irona ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanon singisongon ama laliginin koomunon iikawaajon ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kaban iikanon kaanagadeen singisongon asuganon asugin edabororoto, Kana qaa mende ero singisongowaa qaaya ii mende jen gosin lan laligogi.

¹⁴ Aadambaa kambananonga kanain lan laligon koug Mooseswaa kambananon Kana qaa asugiro. Ejemba kaban biwianon iikanon singisongon anjito, Adamnon kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunon kilen ii kaanagadeen galen koma onono laligogi.

Aadam, eja mutuya iinon mono eja mon kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Adamnon Kana qaa waleema kamaaro singisongon asugin sein ejemba mamaga sokoma onono komun laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyan koloowombaa kania ii mon. Ii kokaen: Eja motoonjon Jiisas Kraist

* 5:12: Jen 3.6

iinon nemun koma nonoma kalenmoriaña ninisaano Anutuwaa kalenanon asuganon asugin ejemba mamaga sokoma qepalugon nonono. ¹⁶ Toroqen kokaen jemaña: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoongonon singisongo ano Anutunon qaaya jen tegoro singisongo ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonin. Ii balon ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii mon. Ii kokaen: Kamban mamaga Anutuwaa Kana qaa waleenin kalena qendeema jen tegon nonono solananiñkejon.

¹⁷ Ii mombo jemaña: Eja motoongonon Kana qaa waleema koomu kondooro ejemba korebore komun laligojon. Aadambaa singisongowaañon ama koomunon kuuya sokoma galen koma nonono tondu laligonin. Ii kana kamaanqeqeta koloojato, Anutu esunmumuyaa kania ii kokaen: Ejemba anana solana koloowombaa kalena ii kelemalelen bunja qen aon kalenmoriaña uutanon laligojoni, anana mono oyanboyon mokoloowona. Eja motoongonon Jiisas Kraist iinon nanjon inaan nonono kawali kaanja kotiin laligon ubonja.

¹⁸ Mombo toroqen jemaña: Eja motoongonon Anutuwaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunon qaaya jen tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonin. Kaanjadeen eja monon solana koloowombaañon kondooro uunana meleenin Anutunon saanon ejemba kuuya anana qaanana jen tegoro solananiñ kotiin laligon ubonja. ¹⁹ Iikayadeen mombo jemaña: Eja motoongonon qootogo ama singisongo wan kono seirow ejemba seiseiya anana meleema singisongo ejemba koloonin. Kaanjadeen eja monon Anutuwaa jeta ten koma singisongonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunon ejemba seiseiya anana qaanana jen tegoro solananiwona.

²⁰ Wala een lan laligon kougito, Mooseswaa kambanon Anutunon Kana qaa ejemba singisongogia moma kotowutiwaañon toroqen onono. Ii toroqen ononoto, ii mogi singisongogianon sein asuganon asugiro. Iikaen kolooro Anutunon mono kalenmoriaña kaanagadeen men seirow singisongo uugun asugiro. ²¹ Singisongowaa ku-usuna ii somata. Kawaajon singisongo anin iikanon galen koma nonono koomuya koloon laligon kounin. Anutuwaa kalenmoriaña iikanon mono kaanjadeen ku-usunawo kolooja. Jiisas Kraist Ponnananon solananiwombaañon kondooro Anutunon qaanana jen tegoro dingoñ laaligo kombombanja mokoloon kamban tetegoya qaa laligon ubonja. Kian.

6

Singisongo gema qen Kraistwo gbilin laligowu.

¹ Anutunon kalenmoriaña nonono seiwaatiwaañon singisongo toroqen ama laligowona me qaago? Kawaajon mono nomaen jenin sokombaa?

² Singisongo mono kozigen! Nono singisongowaa kasanonga loloon uunana walaganon qamo kaanja kolooro singisongo ambombaañon togon laligojoni een, mono nomaembaajon singisongonon toroqen galen koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanon qokotawonjatiwaañon ama oomulu men nonongi. Iikanon uunana walaganon mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaañon oomulu ii men nonongi.

⁴ *Amanon asamararaja qendeema Kraist men gbiliro koomunonga waaroti, anana uunananon kaanagadeen gbiliro dologa koloon laligonin sokombaa. Mannananon anana Kraistwaa tani kaanja gbilin waama

* 6:4: Kol 2.12

nanamemen dologa ama men laligowonatiwaajon moja. Kawaaajon oomulu ii kokaembaajon men nonongi: Uunana walaganon Jiisaswo motoon komun ewaatiwaajon uunana walaga ii kaanja ron konji.

⁵ Uunana walaganon Kraistwo ororon komuro iikanon iwo qokotaan laligojoni een, Mannananon anana kaanagadeen Kraistwo nambonatiwaajon moja. Kraistnon koomunonga waaroti, mono iwaa tani ororon gbilin laligonin sokombaa. ⁶ Uuselewaa siinana kombombanja bologanon singisonngo ambonatiwaajon koposongonkeji, Anutunon siin ii kondeeno kemebaatiwaajon momakeja. Anutunon singisongonon toroqen galen koma nonono welen qen laligowonatiwaajon mende moja. Kawaaajon uunana walaga ii Kraistwo maripoonon qero komuro. Iikawaa so laligojon, ii mojon.

⁷ Mombaa uuta walaganon komuro iinon mono singisongowaa kasanonga loloon laligoja. ⁸ Uunana walaganon Kraistwo komuroti een, kaanjadeen iwo gbilin laligon kotiwombaajon moma laarijon.

⁹ Kaen moma laarin Kraistwaa kania kokaen ero moma yagojon: Anutunon ii men gbiliro koomunonga waama laligon kotiin mombo mende komuwaa. Koomunon ii mende toroqen galen kono laligon ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaanja kanon mono kamban motoonngo iikanon singisongowaa ku-usuna kondeeno kamban tetegoya qaa looloria en ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajon laligon ubaa. ¹¹ Qamo yononon singisonngo ambombaaajon amamaawuya. Ono mono kaanjadeen onoangiaajon mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaajon kotiin laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siin kombombanja bologanon galen koma onono ii ten koma mun singisonngo ambubotiwaajon ii mono somongon laligowu. ¹³ Kawaaajon sele kitigia kuuya ii mono singisonngo Toyaa boronon mende ambu. Kema kaen angi bunaya kolooro wan kono angonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onoangia Anutuwaab boronon ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaab borianon angi bunaya kolooro nemun kono nanamemen solanja koloonkebaa. ¹⁴ Ono Kana qaa baatanon qaagoto, kalenmorian uutanon laligoju. Kawaaajon singisongonon mono een somongon galen koma onono laligowubo. Kian.

Solana laaligowaa Toyaa mono welen qen laligowu.

¹⁵ Kawaaajon nomaen jewonaga? Anana Kana qaa baatanon qaagoto, kalenmorian uutanon laligon singisonngo anin sokonja me qaago? Ii kozigen! ¹⁶ To woi koloojao. Onoangia yoroononga mombaa boronon ama aon jeta ten koma welen qenkejuti, iikawaajon mono qaa koi moma yagowu: Ono mon jeta ten komakejuti, mono iwaa welenqeqeuruta kolooju. Singisonngo Toyaa welenqeqeuruta koloojuti een, iinon mono unuano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaab jeta ten koma welen qenkejuti een, iinon mono qaagia jen tegoro solanja koloon laligon ubuya.

¹⁷ Ono wala singisonngo Toyaa welenqeqeuruta koloon laligogi. Kaanja laligogi Buna qaanon mindinon onomakebaatiwaajon kuma onongi mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kamban kokaamba Buna qaa tororo ten koma Anutuwaab kania otaankeju. Kaen moma onoojon “Anutu dangisen!” jen laligojon. ¹⁸ Ii otaan singisongowaa kasanonga loloon Anutuwaab welen qen nanamemen solana ama men laligoju.

¹⁹ Uuselegianon looloria koloojiwaajon ama qaa iikawaa kania ii mono balon ejemba ananaa qaa jejewaa so niinon kokaen jema: Ono wala sele kitigia kuuya togon jeulalan Toyaa (Satambaa) boronon ama welen

qen laligogi. Kaana laligogi nanamemen anjonjorayawo asugin uugia men tilooro laligogi. Kaana laligogito, kamba kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togon Anutuwaa boronon ambu. Kaen ama welen qegi nanamemen solana asugiro soraaya koloonkebu.

²⁰ Ono singisongo Toyaa welenqeqeuruta laligogiti, kamba iikanon nanamemen solana ii mende otaagito, ononganjaa jaajaa tondu laligogi.

²¹ Kamba kokaamba nanamemen iikawaajon gamugia mojuto, kamba iikanon iikaen ama laligon hona mono nomaen mokoloogi? Nanamemen gamuyawo kawaa hona ii koomu kotiga.

²² Kamba kokaamba Anutunon singisongowaa kasanonga isama onono loloon Anutuwaa welenqeqeuruta koloogi hona asugiro soraaya koloonkeju. Kaen ama laaligo kombomba laligon tetegoyanon oyanboyan mokoloon laligon ubuya. ²³ Singisongo anin Toyanon tawa nonono koomu kotiga mokoloowonoto, Anutuwaa kalena ii oyanboyan laaligo. Kraist Jiis Ponnanawo qokotaan nambonati een, mono kotiin tetegoya qaa laligon ubona. Kian.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleen alauruna, on Kana qaa mojutiwaa so onjojon kokaen jema: Kana qanon ejemba somonjon nononja. Namonon laligon ubonatiwaa so mono kawaa baatanon laligowona, on ii moju me qaago?

² Kawaa sareya mon ii kokaen: Kana qanon emba loyawo somonoro ejanon laligowaatiwaa so loemba laligowaoto, loyanon komuwaati een, embianon mono loemba laaligowaa Kana qanonga loloowaa.

³ Kawaajon loyanon jaawo laligoro eja mombaajon On jero mewaati een, iwaa qata mono olonkalu embaga jenkejon. Kaen jenkejonto, loyanon komuwaati een, Kana qaa iikanon mende toroqen somonoro laligowaa. Kaana laligon eja mon mewaati, inon mono olonkalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaajon uumeleen alauruna, on kanagianon mono kaanjadeen eja. On kaanagadeen eja mombaa buna koloowutiwaajon Kraistwo qokotaagi. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro laaligonananon hona Anutuwaajon mokolooro asugiwaatiwaajon momakeja. Kraistnon komuro uugia walaganon iwo komuro qamo kaana koloon Kana qaawaa buna mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siin kombomba bologanon galen koma nonono tondu laligonin. Kamba kanon Kana qanon sololoon kuun nonono singisongo ambombaa siinana kombomba bologanon koloon galen koma nonongi. Kawaajon uusenananon waaro laaligonananon koomu kotigaa hona mokoloon tondu laligonin.

⁶ Kaana laligoninto, wala qaa iikanon somonjon nonono gbadoyanon laligon kana qaawaa wana motomotoon otaawombaajon kaparan koma gawona men laligonin. Kraistwo qokotaan nanin uunana walaganon iwo komuro kamba kokaamba kana qaawaa buna kolooninonona loloon mombo wena mende qenkejon. Kamba kokaamba kananananon gbiliro Un Toroyanon inaan nonono afaangon Anutuwaa gawona menkejon. Kian.

Singisongo ambobotiwaajon kaparan koma aonoronkejon.

⁷ *Kawaajon nomaen jewonaga? Kana qaa ano singisonogoyawo kolooja me qaago? Ii kozigen! Kana qaanon mono singisonogowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa mon kokaen eja, “Mombaanon iwoiwaa-jon mende koposongowa.” Kaen mende jenagati een, niinon iwoiwaa koposongonkejen, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajon Kana qaa mende moma kotowenaga, iikian singisonogo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonogonon mono qaa omayo ano koomuya koloona. Kaana koloonaqato, jenkooto qaa mobe sopa somonjon nono ii waleemambaa kania kolooro singisonogo ambe asugiro. Jenkooto qaanon mono kuun nono uuna waaro siina kombombara bologa kania kania ii tororo asugigi bologaajon tondu koposongonkejen. ⁹ Wala Kana qaa mende moma tompin laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanon anjon koma nonoti-waajon singisonogowaa siinanon gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonogo ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunon jenkooto qaa ii otaan laligon kotiimambaaajon moma nonoto, qaa ii otaamambaaajon batogowe men komun nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanon mono asuganon asugiro mokoloowe.

¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonjon nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanon kuun nono singisonogonon tiligon nono ii ambe. Singisonogo ama qaanawo koloowe. Iikaana kanon Anutuwaawo jenkooto qaa iikanon singisonogo nemun kono ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹² Kaana kolooweto, kilen Kana qaa iikanon mono kowoga ano soraaya kolooja. Iikawaa jenkooto qaayanon mono dindina ano awaa kolooja.

¹³ Kaana kolooro jenkooto qaa awaa iikanon men komun nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigen! Qaa awaanon qaagoto, Kana qaanon mono neenaa singisonogonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonogowaa gamuya asuganon asugiro kanjanawo momambaaajon ama jenkooto qaa iikanon singisonogowaa sopaya somongoro uunanon waaro waleema singisonogo ambe. Neenaa singisonogona iikanon mono men komun nono koomuya koloowe. Kian.

Uunanon singisonogowaa manjaqeqe ero laligojen.

¹⁴ Unan Toroyanon Kana qaa nonono dindina kolooji, ii mojonto, niinon singisonogo ejaga koloon siina kombombara bologawo koloojen. Kamaan kombe singisonogonon galen koma nono ten koma welenan qen singisonogo amakejen.

¹⁵ *Kawaajon iwoi awaa amambaaajon momakejen, ii mende amakejen. Iito, iwoi bologa amambaaajon togon sisia menkejen, mono ii amakejen. Kawaajon iwoi amakejen, niinon kawaa kania saanon mende moma kotonkejen. ¹⁶ Kawaajon iwoi bologa amambaaajon mojtitiia ama ii amakejen een, Kana qaanon mono kilen awaa kolooja. Kana qaawaajon mono uumotoon anjen.

¹⁷ Kaen kolooro niinon neeno ii mende toroqen amakejento, singisonogo uunanon eji, iinon mono kuun nono ii amakejen. ¹⁸ Nanamemen awaa amambaa siina onanon momakejento, ii amambaa esunanon mende koloon nomakeja. Kawaajon noo uunanon iwoi awaa mon mende ejato, uuse-lenanon mono singisonogo amambaaajon kuun nomakeja, iikaya mojen. ¹⁹ Kawaajon iwoi awaa amambaa siina momakejen, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaaajon momakejen, mono ii amakejen. ²⁰ Kaen

* 7:7: Eks 20.17; Dut 5.21 * 7:11: Jen 3.13 * 7:15: Gal 5.17

kolooro iwoi amambaajon togonkejenj, ii kilen amakejenj eenj, ii neeno mende toroqen amakejento, singisonjo uunanon eji, iikanon mono kuun nono ii amakejenj.

²¹ Kawaajon neenaa kanana kokaen ero mokolonkejenj: Iwoi awaa amambaa siija mobe bologaa siijanon mono uuna somongoro osinkejenj.

²² Kawaa kania ii kokaenj: Uunanon Anutuwaanon Kana qaawaajon uumotoon ama tenj komambaajon momakejenj.

²³ Kaen momakejento, sele busunanon neenaa kania kokaen ero mokolonkejenj: sele busunaa kitia yononon singisongowaa wana koloogi amambaajon momakejenj. Singisonjo amambaa siijnanon mono uusiinja awaa ii menj kamaan amambaajon moro aon oronkejao. Singisonjo amambaa siinja kombombananon mono sele busunaa kitia kitia sololoon onjoma somongon nono kasa gbadonon laligojenj. ²⁴ Oo niinon bolinj tegon anjonoranawo koloojenj. Uuselenaa siija bologanon nuano koomu kotiga komumambotiwaajon mono moronon downa menj hamo qen nonaga?

²⁵ Oo Jiisas Kraist Ponja, iinon nemunj koma nono "Anutu dangisenj!" jejenj. Kaniananon kaanja kolooro neeno uunanondeen Anutuwaanon Kana qaawaa baatanon kema welenja qenkejento, sele busuna singisonjogoyawo iikaananon singisonjo amambaa siinja kombombananon somongon nono iikawaa kasa gbadonon laligojenj. Kianj.

8

Unja Toroyanon riindangonana kolooro kotiin laligojon.

¹ Kawaajon ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nanjonj, Anutunon mono ananaa qaanana jen tegoro kamban kokaamba gere siawaa bunja mende koloon laligojon. ² Kawaa kania kokaenj: Gii singisongowaa siija tenj koma laligonatiwaajon ama koomu kotigaa bunja koloon laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaan nana laaligo kotigaa Unyanon mono koomu kotigaa kasanonga isama gono laligojanj.

³ Ejemba uuselenananon siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaanin Kana qaawaa esunanon loorinj laaligo kombombanja nonombaatiwaajon amamaaro osin qagoninj. Qagoninj uuselenananon singisonjo ama laligoninj, Anutunon singisonjo iikawaa qaaya jen tegon kitia kokaen meleeno: Iinon iyanjaa Meria wasiro namonon kamaan singisonjo ejawaa sele kaanja kolooro. Toroqen singisongowaa siimolonj tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunon laaligo kotigaa kania kaen meleuro.

⁴ Anutunon kania ii kokaembaajon meleuro: Kana qaanon anana solanja ano dindina laligowombaaajon jen koton nonomakeji, Anutunon qaa iikawaa horanon ananaanon kolodaborowaatiwaajon moro. Kawaajon uuselenanaa siija kombombanja bologanon mende galej koma nonombiwaajon togon Unja Toroyaa uusiinja tenj kombombaaajon namakejonj.

⁵ Ejemba uuselegiaa siinj kombombanja bologa otaankejuti, iyonoo uugianon mono singisonjo ambombaaajon eja. Ejemba Unja Toroyaanon siinj otaan amakejonj, ananaa uunananon mono Unja Toroyaanon nanamemen amboniwaajon eja. ⁶ Uuselenanaa siinj kombombanja bologanon mono horon nonono koomu kotigaagenj kembombaaajon ejato, Unja Toroyanon uunananon luae qero kotiin laligowombaa siija momakeja.

⁷ Anutunon Kana qaa nonono singisonjo ambombaa siinj kombombananon mono qaa iikawaa baatanon mende kemakeja. Ii kemambaajon amamaaja. Ii amamaaro tondu laligonj uunananon Anutu qetama kere ama munkejonj. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombombananon galej koma

ononji tondu laligojuti, iyononon mono Anutuwaa jaanon sokombombaa-
jon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaa Unja Toroyanon onoo uugianon laligoji
een, iinon mono galej koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombom-
bana bologa yononon mono onjo mende galej koma onomakeju. Kraist-
waa Unja Toroyanon mombaa uutanon mende kemero een laligoji, iinon
Kraistwaa buna mende kolooja. ¹⁰ Mende koloojato, Kraistnon onoo
uugianon laligoji een, sele busugianon singisonngowaajon ama komuwuyato,
unagianon solana koloojutiwaajon ama kotiin laligon ubuya. ¹¹ *Anutunon
Kraist Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa Unjayanon uugianon
laligoji een, iyoronon onjo Anutuwo qokotaan nanji selegia koomuya ii
kaanagadeen menj gbiliwaota.

¹² Oo uumeleen alauruna, gbilin laligojoniwaajon nononon mono Anu-
tuwaanon tosawo laligojon. Uuselewaa siinnana kombombana bologa
otaawombaa tosaga qaagoto, Unja Toroyaa jeta ten koma laligowom-
baa tosayanon mono en nononja. Kawaajon ananaa ainnananon lan
laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombana bologa otaan laligojuti
een, onjo mono koomu kotigaa buna koloowuya. Kaana koloowuyato,
Anutu qama kooligi Unja Toroyanon uuselegiaa nanamemen bologa menj
komunkebaati een, iikaana kanon mono gbilin kotiin laligon ubuya.
¹⁴ Anutuwaa Unjayanon ejemba qindingon unuano laligojuti, iyononon
kuuya Anutuwaa meraboraana kolooju.

¹⁵ **Omejiilan yononon ejemba sololoon ononji jenengia ororo welenqe
omaya koloon laligojuto, onjo ome kaana ii mon qaagoto, Unja Toroya
ii buna qen aon laligoju. Kawaajon onjo mono mombo toroqen toroko
qaganon laligowubo. Unja Toroya iinon mono menj letoma onono Anutuwaa
meraboraana kolooju. Unja iikanon sololoon nonono Anutuwaajon “Aba*
Ama!” qamakejon. ¹⁶ Anutuwaa meraboraana koloojoni, qaa ii Unja
Toroyanon ano ananaa unjanawo wambelaan motoon nanjon jenkejao.

¹⁷ Anutuwaa meraboraana koloojoni een, iinon iyanaa ejembauruta
ananaajon oyanboyan mozozongoro eji, ii kaanagadeen buna qen aowona.
Anutunon Kraistwaajon iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraist-
waa koorononon nama buna qen aowona. Kraistwo motoon siimbobolo
momakejoni een, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararanon uma iwo
motoon asarin laligowona. Kian.

Laaligo asamararanawonon uma laligowona.

¹⁸ Kamban kokaamba siimbobolo moma laligojoni, iikanon laaligo
kamaanqegeta kolooja. Kanagen Kraistwaa asamararanonon uma asarin
oyanboyan laligowonati, iikanon mono laaligo uuta akadamuyawo
koloowaa. Laaligo woi ii leele ama gosiwonatiwaa so qaago. Kaan
romongojen. ¹⁹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon
mono mamboma Kraistnon kan Anutuwaa meraboraana metogon
qendeema onono asamararan asugin onombaatiwaajon awelegonkeju.

²⁰ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yononon laligon komun
qaombuya. Iyangiaa siingiaa so qaagoto, Anutunon mono iyanaa siin
so kaen arengoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonromon onono
oyanboyan kokaen asugiwaatiwaajon mambomakeju: ²¹ Anutunon oro

* **8:11:** 1 Kor 3.16 * **8:15:** Maak 14.36; Gal 4.6 * **8:15:** Gal 4.5-7 * **8:15:** Aba ii Arameik
qaanon ama. * **8:20:** Jen 3.17-19

ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen kokaembaajon mambomakeju: Anutunon ii kaanagadeen anjonjora laaligowaa kasayanonga isama onono mende komun gisaan qaombuyato, Anutuwa merabora kaan loloon asamararanjiwo asarin en ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon korebore mono motoon osongon horon merabora memewaa masu ununkeji, iikaan moma en kouma kamba kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojon. ²³ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononga qaagoto, Anutuwa yambuyambu koloonin Unya Toroya kalen nonono laligojoni, anana mono kaanagadeen uunananon osongon horon laligonkejon. Anutunon nunuano meraboraana qaita mon koloowombaaajon mamboma laligon osongon amakejon. Nunuama downana mero selenana qaita mon buna qen aon Siwenon uma qeangowaatiwaajon awelegon laligojon.

²⁴ Kaan letombombaaajon jejeromonromon ama uunana meleema Siwewaa buna koloowona. Iwoiwaajon jejeromonromon amakejoni, iikawaa hona kolooro iinin jejeromonromonana iikaan kanon tegowaa. Monon iwoiwa hona kolooro iima iikawaa jejeromonromona ii mende toroqen ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwa honanon mende kolooro iimakejoni, iikawaajon jejeromonromon anjoni een, ii mono kaparan koma koloowaatiwaajon mambonin uunana mende kamaankeja.

²⁶ Kaanideen loorinin Un Toroyanon ilaan nonomakeja. Nomaen gama koolinin sokonaga, ii mende mojonto, Un Toroyanon mono anj qamakooli gawonananon ilaan nonoma ananaajon ama gama koolin qaa jeta asuganon jewewaa so qaagoto, osongonbooro qaganon sanenon jenkeja.

²⁷ Sanenon jen Anutuwa siina so ejemba soraaya ananaajon ama gama koolinkeja. Anutunon ejemba uunana iima gosinkeji, iinon mono afaangon Un Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunon qamakoolia moma ilawoila kuuya galen kono kawaa mindi-mindiri honanon mono iyanaa alaurutanon qeangowutiwaajon kolonkeja. Ii mojon. Hona iikanon ejemba hamoqeqe arena so onono jopagon munkejuti, mono ii kaen me kaen ilaan onomakeja. ²⁹ Anutuwa arena kania ii kokaen: Iyanaa Merianon uumeleen ala seiseiya ananaa batunananon jeta men nonombaatiwaajon momakeja. Kawaaajon waladeen aren ama nonono taninananon Meriaa so koloowombaaajon moro. Iikawaajon ejemba waladeen moma nononoti, nono kaanagadeen koloowombaaajon jen meweengon nonono. ³⁰ Waladeen jen meweengon nononoti, anana kaanagadeen nonono. Nononoti, ananaa qanana kaanagadeen jen tegoro solananinin. Solananinini, ananaajon kaanagadeen kana qendeenon iyanaa asamararanon uma oyanboyan laligowona. Kian.

Anutuwa uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaaajon nomaen jewonaga? Anutunon sopa somongon nonoma leegenananon laligoji een, moronon mono qotogon nononaga?

³² Anutunon iyanaa Meria kaanideen mende anjon konoto, ii jen tegoro laaligoya kuuya ananaajon ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunon iwo kalen qerewena tosaana kuuya ii kaanagadeen afaangon nonombaa.

³³ Anutunon ejemba iyanaaajon meweengon nonoma qanana jen tegoro solananinkejoni, iikawaajon moronon mono qaa jakeyanon ama nononaga?

³⁴ Kraist Jiisanon komuro Anutunon mombo men gbiliro Siwenon uma Anutuwa boro dindinanon rama toroqen ananaajon ama gama koolinkeja.

* 8:23: 2 Kor 5.2-4

Kawaajon mononon mon qaanana gosin gere sianon kemebombaajon jen tegon nonomambaajon amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanon laligonin moronon mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililin ama nonongi konajilin mobonagato, Kraistwaa uujopayanonja saanon mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanon mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananon qaono laligowonaga, mono saanon mende kamaawonja. Komuwombotiwaa toroko qaganon laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanon mende kamaawonja. ³⁶ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja,

“Goo qagaajon ama umugawodeen kanain nunugi komuwonatiwaaajon mogi kema goman tiinkeja. Lama unun nenkejuti, iikaanjadeen nonoojon romonjonkeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnon uujopaya ninisaano monin, iinon nanjon nonono lombo kuuya iikanon mono haamo ama otokorian maama laligowonja. ³⁸ Iwoi mononon mono Kraistwaa uujopayanonja mendeema nonomambaajon amamaawaa. Ii honja toonaga moma yagojen. Koomunon me laaligowaa iwoiya mononon mono mendeema nonomambaajon amamaawaa. Siwe gajoba me omejiilan yononon mono kaman kokaamba me kanagen nono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Bensakon kawali ku-usunjiawo yononon ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanon me emuwaa emuyanon laligojuti, iyononon mono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutunon ilawoila tosaaja mon mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwa uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutuwa uujopaya iikanon mono Kraist Jiisas Ponana iwaanon asugiro ninisaano ii mojon. Kian.

9

Anutunon siinaa so Israel meweengon onono.

¹ Niinon Kraistwo qokotaan nama qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa honja toon mon jemaaja. Unja Toroyaa qaawaajon geja ambe qaana nanjon jen kotiin uunanon saje nuro kokaen moma jejen: ² Niinon Juuda ejemba tosaaja yonoo wosobirinon nuro uunanon siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajon momakejen:

³ Yononon niwo balon selenon Israel kanagesoga motoongo koloojonto, uugianon Kraistwo mende qokotaan lan laligoju. Niinon Israel nalaurunanon uugia melembutiwaaajon aonoronkejen. Anutunon yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia koloowe ironja meleema noo qananon kokaen ubaatiwaaajon mojen: Iinon nii Kraistwaanonja mendeema nono gere siawaa buna koloomambaajon mojen.

⁴ *Yononon Israel tuun uutanon laligogi Anutunon unuano bunaya kolooju. Anutuwa qabunaya bosima akadamugiawo kolooju. Anutunon yonowo oyanboyan koloowatiwaa soomongo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajon jiwowon jigonon uma Anutuwa waeya men mepe-seenkeju. Anutunon kotumotueya seiwaatiwaa qaa somongoroti, iikawaa honanon koloowatiwaaajon mambomakeju. ⁵ Yononon wanjalenana Aabrahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnon yonoononja

* 8:36: Ond 44.22 * 9:4: Eks 9.4

balon sele busu men eja kolooro. Kraistnon Anutunana koloon iwoi kuuya galeñ kono qata kamban tetegoya qaa mepeseñkebona. Qaa ii onanon.

⁶ Iikaanja laligojuto, Israel kanagesononga koloon seiñ laligojoni, anana kuuya mono kileñ Israel ejemba hona mende koloojon. Kawaajon Anutuwaa qaayanon songiro esunanon kamakamaata koloonkeja me? Kaen jewonaga, ii qaa hona qaago. ⁷ *Aabrahambaa gbiliuruta yonoononga koloojon iwaajon ama kuuya anana mono Anutuwaa meraboraanga mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon Aabrahambaajon kokaen ijoro, “Aisakwaa esameraurutanon mono goonon toroqen qaga bosima laligon ubuya.”

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Aabrahambaa gbiliuruta balon ejemba silinon merabora koloonkejoni, kuuya anono mono Anutuwaa meraboraanga mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon qaa somongoro ejiwaa so koloonini, Anutunon mono nonoga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta hona koloojon. ⁹ *Soomongo qaa iikanon Aabrahambaanon kokaen karo moro, “Gbani motoongo tegoro kanon mombo kan giibe Saaranon mono meriawo koloowaa.”

¹⁰ Qaa kaen moro iwaanon iikaya kolooroto, iikanon mende tegoro. Iwaa gematanon Rebekawaanon kaanjadeen Anutuwaa qaayaa so kolooro. Benana Aisak iinon embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori. ¹¹ Sunesune yoronon goron uutanon rama mende koloon iwoi awaa me bologa mon mende aniti, Anutunon mono kamban iikanon mera iyorononga mon iyanajon meweengoro. Iyanaa momo arenanon kotiin honawo koloon tegowaatiwaaajon ama koga meweengoro.

¹² *Iyanaa uusiinanon honawo koloowaatiwaaajon Rebeka kokaen ijoro, “Datanon mono kogaa welenqege koloon newo baatanon laligowaa.” Anutunon kaen ijon nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanon ii mende gosin oronoto, iyanaa siinagadeen otaan koga oono dataa somataya kolooro.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Jeikob uunanon jopagon laligoweto, liso (Esau) ii togon kazi ama mun laligowe.”

¹⁴ Qaa kawaajon mono nomaen jewonaga? Anutunon dindina mende koloaja me? Iikaanja qaago toton! ¹⁵ *Anutunon Mooseswaaajon qaa kokaen ijorota eja, “Niinon mono neenaa siina otaan mon moroga iima koboon kiankomumambaaajon mojeni, iiga mono kiankomun munkejen. Mon morowaajon wosomomo ama mumambaaajon jejen, iwaajon mono wosona momakejen.” ¹⁶ Qaa kawaajon ama namo ejanon Anutu mende galeñ komakejato, iwoiwaa siina moma amambaaajon batogon bimbimonagato, ii kileñ Anutu mende uuguwaa. Anutu anjo kalenmorianaa so iwoi kuuya galeñ kono iwaa borianon eja.

¹⁷ *Anutunon faarao kimbaajon qaa ijoro Buna Terenon kokaen eja, “Neenaa qabunana jen seigi goman korebore sokombaatiwaaajon mon jen. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganon asugiwaatiwaaajon kuun gombe giinon asugina. Asugin laligon tuarenjen ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunon iyanaa siina otaan mon iima koboon kiankomumambaaajon moji, ii mono kiankomun munkebaa ano mombaa uuta men gojomambaaajon moji, ii mono men gojono yangisen koloonkebaa. Kian.

Anutuwaanon irinsoon ano kiankomu

* 9:7: Jen 21.12 * 9:9: Jen 18.10 * 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3 * 9:15: Eks 33.19
* 9:17: Eks 9.16

19 Onoononga monnon noojona kokaen jenaga, “Kaen kolooro ku-
 uya anana mono Anutuwaa uusiina tuarenjen ama mubombaajon ama-
 maankejon. Kaen koloorogo Anutunon mono naambaajon toroqen jen
 nonomakeja?” 20 *Monnon kaen jenagato, balon eja gii mono moroga
 koloon Anutu tuarenjen ano angowowo ama munaga? Boroterenon mono
 iyanaa mokomokoloo Toya kokaen saanon mende jen mubaa, “Gii mono
 naambaajona tani koi kaana mokoloon nona?” 21 Monjon meme ejanon
 mono iyanaa ku-usun qaganon siina so gbakon meleema meweengon
 gbakon motoongo kanona koworanen morota morota menkeja. Tosia
 kaban so men gawon munkejon ano tosia akadamiawo ii mono korisoro
 kambananadeen gawon munkejon.

22 Anutu mokomokoloo Tonananon mono kaaniadeen ama nonomakeja.
 Iinon irinsonsoonja ejemba qendeema nonono ku-usuna iima mobombaa-
 jon momakeja. Kaen moma irina soono kazianon ejemba tosaana yonoo
 qagianon uro jorin kondeema onomambaajon ama laligoro. Ii kilen
 irona uulanawodeen mende meleema ononoto, yonoojon ama siimbobolo
 mamaga moma mokosingon uugia meleembutiwaajon mamboma laligoro.

23 Kaaniadeen kalenmoriaja injisaano kelemalelen koloowaatiwaajon
 momakeja. Kaen moma ejemba akadamiya buna qen aowombaa-
 jon meweengon nononoti, anana mono niniima kobooro akadamiyawa
 asarinkejon. 24 Anana kaanagadeen kaana koloowombaaajon nonono.
 Juuda ejembagadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanagadeen kaana
 koloowutiwaajon onono. 25 *Anutunon iikawaa qaaya jerota gejatootoo
 eja Hooseawaa terenon kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloon laligogiti, niinon mono
 ii onoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianon neenaa wombo
 alana mende laligogiti, iyonoojon mono ‘Neenaa wombo alauruna,’
 kaen jen laligomana.

26 *Niinon goman mombaa ejembaya yonoojon kokaen jen laligowe,
 ‘Ono neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jen laligoweto, ii
 mono balongianon iikanona onooma qagia kokaen qamana: Ono
 mono Anutu laaligo Toyaa meraboraana koloaju. Utequte kaana
 koloowaa.”

27 *Aisaianon kaanagadeen Israel kanageso nonoojon ama kokaen sama
 jero, “Israel ejemba janjonana kowe sakasin kaana koloonagati een, ii kilen
 nonoononga afaananon mono uunana meleenin hamo qen nonombaa.

28 Ponnon goman goman kuuya anana qaanana ilin alan gosin jen tegon
 kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

29 *Aisaianon kaen jen waladeen qaa mon jeroti, iikawaa onanon mono
 nonoonon kokaen koloaja, “Pon ku-usun kuuyaa Tonananon gbiliurunana
 tosaana mende injiima kobooro uugia meleembuyagati een, balonananon
 mono Sodom kaana meleeno kemero gere jenaga. Nononon mono Gomora
 ejemba kaana tiwilaawonaga. Anutunon mono kaana ama nononaga.”
 Kaen jero.

Israel kelemalelanon Anutu yangisen ama munkeju.

30 Kawaajon mono nomaen jewonaga? Kantri tosianon Anutuwaa jaanon
 solana koloowombaa gawona mende kaparan koma megiti, iyononon Anu-
 tuwaa jaanon solananigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajon
 qaagia jen tegoro solananin laligoju. 31 Kaen laligojuto, Israel nononon

* 9:20: Ais 29.16; 45.9 * 9:25: Hoos 2.23 * 9:26: Hoos 1.10 * 9:27: Ais 10.22-23 * 9:29:
 Ais 1.9

solaŋa koloowombaa Kana qaa otaawombaaajon kaparan koma laligon kouma ii kilenj Anutuwaa jaanon mende solanjaninj.

³² Iikawaa kania ii kokaen: Iyangiodeen batogon nanamemen dindina ama iikaanŋa kanon solaŋa koloowombaaajon kaparan koma Jiisas mende moma laarinj mug. Iinon jamo powowon kaanŋa kolooji, mono iwaanon ritatanjon unuro osinj gema qegi. Iikawaajon solaŋa mende kolooji.

³³ *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja,

“Iibu, Anutu niinon mono aen jamo mon Zaion baananon Israel tuun uugianon komowe yononon iikanon ritatanjon kamaan unuro gema qenkebu. Monon eja gereya powowon kotakota ii moma laarin mubaati, iinon mono kaman monon iwaajon nama gamu mende mokoloowaa.” Kian.

10

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembutiwaajon awelegonkejen. Anutunon hamo qen onombaatiwaajon uuna men kululuun yonoojon ama Anutu qama koolinj munkejen. ² Yonoo kanagianon kokaen eja: Yononon Anutuwaajon uugere amakejuto, ii poumapou qaganon amakeju. Yonoo qaagia kaen nanjon jejen.

³ Anutunon qaanana jen tegoro solanjanijoni, iikawaa kania mende moma yagon iyangiodeen batogon solaŋa koloowombaaajon kaparan komakeju. Kaen ama Anutunon qaanana jen tegoro solanjaniwombaaajon jenkeji, qaa iikawaa baatanon mende kema osinj een tondu laligoju. ⁴ Kraistnon anodeen Kana qaa otaadabororo. Nono tosianon ii amamaan Kraist moma laarin uunana meleenjoni, iikaya mono Kraistwaajon ama Anutuwaa jaanon solanjanijon. Kian.

Anutunon anana kuuya hamo qen nonomambaajon moja.

⁵ *Mooseson Kana qaa otaan iikaanŋa kanon solaŋa koloowombaa qaaya ii kokaen oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinon mono kawaajon ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarinj Anutunon qaanana jen tegoro solanjaninkejoni, Mooseson kawaajon qaa kokaen jerota eja, “Uuganon kokaen romonjon jewabo: Eja moronon mono Siwe gomanon unaga?” Ejemanon ii Kraist wama kamaawaatiwaajon lan jegi. ⁷ Me “Eja moronon koomu gomambaa dutanon kemenaga?” Ejemanon ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaajon lan jegi.

⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Buŋa qaa ii koriganon qaagoto, mono goo buuganon ano uuganon eja.” Buŋa qaa ii moma laariwombaaajon eja. Nononon qaa iikanon ejemba uukuukuu men onoma kokaen jen asarin onomakejon: ⁹ Anutunon Jiisas men gbiliro koomunonga waaro. Giinon qaa ii uuwomboganon moma laarin je buu susuganon “Jiisasnon Ponŋa kolooja,” kaen jen asugijani een, mono hamo qen gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganon Buŋa qaa moma laarina Anutunon qaaga jen tegoro solanjanowa ano je buu susuganon Jiisas jen asugina hamo qen gono letomba.

¹¹ *Buŋa Terewaa qaa mon kokaen jegita eja, “Moronon ii moma laarin mubaati, iinon mono gamuya mende mobaa.” ¹² Anutunon Juuda ejemba mende ninisoron kantri tosaanŋa mende sureen onomakeja. Pon motoonjo

* **9:33:** Ais 28.16 * **10:5:** Lew 18.5 * **10:6:** Dut 30.12-14 * **10:11:** Ais 28.16

iinon mono kuuya ananaa Ponana koloon so motoongonon gosin nono-makeja. Ejemba ii qama koolinkejoni, anana kuuya mono kotumotueya kelemalelen nonomakeja.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buṅa Terenon kokaen eja, “Ejemba dakaya yononon Pombaa qata qama kooliwuyati, iinon mono ii kuuya hamo qen onono letombuya.”

¹⁴ Ejembanon Pon mende moma laarin mun iwaa qata mono nomaen qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarin mubuyaga? Mononon Buṅa qaa mende jen asariwaati een, yononon ii mono nomaen mobuyaga? ¹⁵ *Ejemba mon Buṅa qaawaajon mende wasiwonati een, iinon mono nomaen kema ii jen asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buṅa Terenon kokaen oogita eja, “Ejemba Buṅa qaa awaa men kankejuti, iyonoo kana otongia monin awaa soro kolooja.”

¹⁶ *Kaen oogita ejato, noo Israel kanageso hona yononon Oligaa Buṅa mende ten koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon kokaen ninijorota eja, “Oo Pon, nono Buṅa qaa jen seinin moronon mono uuta meleema ii moma laarinagato?” ¹⁷ Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jen seinin gejagianon kemero mogi momalaarigianon mono iikaan koloowaa.

¹⁸ *Momalaari kaen koloowaato, kokaen qisin ononjen: Buṅa qaa iikanon mono Juuda yonoo gejagianon mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buṅa Terenon eja,

“Qaa jegi qaagianon mono kema kan goman kuuya sokono. Ii goman goman eu emu leele iikanon mogi.”

¹⁹ *Qaa iikawaa so Buṅa qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisin ononjen: Israel ejembanon ii moma asarigi me qaago? Mooseson wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa hona qaa niinon ii hamo qen onombe onoo uugianon mono iikawaajon ama motoqoto koloowaa. Waba tuun poumapou laligojuti, iyononon onoo unuugugi sili iikanon mono Juuda onoo uugia kuuwe iringia soono uugianon waabaa.”

²⁰ *Aisaianon mono kotiin nama kokaen jerota eja,

“Ejemba nii mende monqama noma lan laligogiti, iyononon mono nii mokoloon nongi.

Ejemba noo kananaajon mende qisin laligogiti, niinon kania mono yonoojon inisaambe iima mogi.”

²¹ *Yonoojon kaen jeroto, Israel nonoojon qaa kokaen ninijorota eja, “Ween so umugawodeen kanain qootogo kanageso gejajuju koloonkejuti, onoo noonon kawutiwaajon onooma boro kaka koma laligowe goman tiinkeja.” Kian.

11

Israel uutanon uumeleen tuun melaa eja.

¹ *Kawaajon kokaen qisijen: Anutunon iyanaa kanagesoya gema qen nonono me qaago? Ii qaago toton! Niinon kaanagadeen Aabrahambaa gbilia mon koloojen. Neeno Israel kanagesowaa tuun qata Benjamin iwaa uutanon laligojen. ² Anutunon waladeen iyanaa kanagesoya meweengon nononoti, nono mono mende gema qen nonono laligojon. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Buṅa Terenon oogita eja. Iinon Anutuwa

* **10:13:** Joel 2.32 * **10:15:** Ais 52.7 * **10:16:** Ais 53.1 * **10:18:** Ond 19.4 * **10:19:** Dut 32.21 * **10:20:** Ais 65.1 * **10:21:** Ais 65.2 * **11:1:** Fil 3.5

jaanon Israel ejemba jen onoma qama kooliroti, onjo qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaen, ³ **“Oo Pon, yononon mono goo gejatootoo ejembauruga unugi komugi goonon siimolon oonoon alataya alataya konde-mondeengi. Nii motoongo nomesaogi laligowe kokomomola menj emboma nuwombaajon jojoriju.”*

⁴ **Kaen jeroto, Anutunon ii moma mono kokaen meleema mun ijoro, “Gii geenodeen mende laligojanto, niinon eja 7,000 kaanjadeen sopa somonjon onombe neenaa bunana koloon ben golonmolongoya Baal ii mende simin kuma mun giwo toroqen laligoju.”* ⁵ *Qaa iikawaa so kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwaa tuun melaa eja. Anutunon kalenmorianaa so ejemba afaana meweengon nonono laligojon.*

⁶ *Kalenmoriananon mono nemun koma muro meweengon nonono. Nono nanamemen awaa ama menj laligowonagati, iikawaajon ama mende meweengon nonono. Balon ejemba nanamemenananon nemun koma muro meweengon nononagati een, iwaa kalenmoriananon mono iwoi omaya koloonaga.*

⁷ *Kawaajon mono nomaen jewonaga? Israel kanagesonon solana koloowombaajon kaparan koma laligogito, solananiwombaa kania ii mende mokoloogi. Yononon qaagoto, Anutunon tuun melaa meweengon nononoti, nononon kalena ii mokoloon solana koloonin. Tosianon momo bologanon uugia gojono een tondu laligoju.* ⁸ **Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunon ome mende somongoro uugianon kemero koomuya koloogi. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajon jaagia menj gooro umun kono. Qaa gejagianon moma moma asariwubotiwaajon ii menj gojono. Kaen tompin laligon kouma kamban kokaamba kaanagadeen een tondu laligoju.”* ⁹ **Kin Deiwidnon iikawaa qaaya kokaen jerota eja,*

“Oo Anutu, yononon jejelomban oon ama nen lan aisoonkeju. Iikanon mono mokoloon injiima singisongogiaajon moto ama onomba.

Mono iyangiaa dungianon ritatanjon kamaan unuro irona meleema onona siimbobolo mobu.

¹⁰ *Oo Anutu, gii mono jaagia menj goona uun iibombaajon amamaawu. Mono irona meleema onona qagianon uma bimooro suulan uunjon laligowuya.”*

Deiwidnon kaen qama kooliro.

Waba kantri yononon Anutuwaa geria hona koloogi.

¹¹ *Toroqen kokaen qisijen: Juuda kanageso hona yononon ritatanjon kamaan unuro uugianon gojono awaa koloowombaajon amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaan unuroti, iikanon mono Anutu moma kotowombaajon awelegowutiwaajon kolooro. Juuda kanageso hona yononon kana uugun kamaan unuro waba kantri yononon kitigia koloon uugia meleema Anutuwaa bunaya koloogi. Kaen koloogiti, iikanon uugia kuuro kawaajon iringia soono uugia meleembutiwaa siinanon koloowaatiwaajon ama kaen kolooro.*

¹² *Juuda kanageso hona yononon kana songin kamaan unuro kawaajon waba gomanja gomanja yononon oyanboyan koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloon uugia meleema kotumotue uutanon laligojuto, Juuda kanageso hona yononon tompin laligon Anutuwaa jaanon mende sokonju. Kanagen Juuda yononon kaanagadeen kuuya uugia meleembuya. Kaen kolooro Anutuwaa kotumotueyanon sein kelemalelen asuganon asugiwaa.*

* **11:3:** 1 Kin 19.10, 14 * **11:4:** 1 Kin 19.18 * **11:8:** Dut 29.4; Ais 29.10 * **11:9:** Ond 69.22-23

¹³ Niinon qaana koi Juuda onjoon qaagoto, waba kantri kanageso onjoon jejen. Niinon waba kantri onoonon wasiwasi eja aposol koloojenywaajon “Gawona qabuayawo kolooja,” jen kaen romonjojen. ¹⁴ Gawona ii mewe hona kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanon iikawaa bujuya mobutiwaajon kaparan koma awelejonkejen. Buju qaa iikanon motomotoon yonoo uugia kuuro kawaajon iringia soono uugia meleembombaa siinanon kolooro meleengi Anutunon hamo qen onombaa. Gawona qabuayawo ii mono kawaajon ama waba kantri onoo batugianon menkejen.

¹⁵ Anutunon Juuda tuun gema nunuro iikawaa honanon mono kokaen kolooro: Waba kantria kantria ononon kitigianon koloogi Anutunon tawagia men unuano alauruta koloogi. Juuda kanageso hona yononon uugia meleengi Anutunon hamo qen onoma moma anjon koma analin onombaati, iikawaa honanon mono koomunonga gbilin laligon kotiiwutiwaa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianon nene Anutuwaajon gosin ama korisoro anin soraaya kolooji een, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeen soraaya kolooja. Gere tiitanon toroya kolooji een, borianon mono kaanagadeen toroya kolooju. ¹⁷ Juuda tuun ii Anutu iyananon oil gerega kolooja. Anutunon iyananon oil gere ii honabona men boria tosaana motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria men kan batugianon ano toroqen somariinkeju. Kantri tosaana onjo duuyaa oil gere kawaa so koloojuto, Anutunon kilen unuano kaman kokaamba gere boria qaita mon yonoo batugianon laligon kotiiinkeju. Onjo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonga nene apuya horon nen somariinkeju.

¹⁸ Onjo Juuda nonowo nanjuto, kilen Juuda nunuugun selegia men ububo. Selegia men ubuyagati een, mono qaa koi mobu: Kantri tosaana onjo gere boriagadeen kaana kolooju. Onjo tiinana mende bosimakejuto, nonoonon gere tiitanon mono onombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunon anana iyanaa gere batuyanon ama nonombaatiwaajon ama gere boria ii kotooro kamaaro tintina kolooro.” ²⁰ Qaa ii honaga. Anutunon Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajon ama koton onono kamaagito, onjo mono momalaarigianon rindanon onono zen nanju. Kaen nama jaba-arambaran mende men awelegon laligowuto, mono kokaen kamaan unuwabotiwaajon sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunon anaa geriaa boria hona mende injiima koboan Juuda kanageso koton ononoti een, onjo mono “Saanon niniima koboowaa,” kaen jewubo. Een kaana romonjon tondu laligowubo. ²² Kawaajon waba kantri onjo Anutuwa kania romonjon kokaen jewuya, “Juuda ejemba kana songin kamaan unuroti, Anutunon iikawaa irona meleema mono onanon geriawo ama onomakejato, anana qeeango Toyawo qokotaan nanin men qeangon nonomakeja. Iwo mende toroqen nambonati een, mono kantri tosaana nono kaanagadeen koton nonono kamaawona.”

²³ Kaen saanon jewuyato, Anutunon ejemba kana songigiti, ii kaanagadeen saanon kotiin gere batuyanon mombo toroqen onombaa. Kawaajon Juuda kanageso yononon yangisengia mesaon uugia meleembuti een, ii mono saanon Jiisaswo toroqen onombaa. ²⁴ Anutunon onjo duuyaa oil gere kanona koton onoma komakoomowaa kania uugun oil gere qaita mombaa batuyanon ama toroqen onono. Kantri tosaana onjo kaana ama ononoti een, iikawaajon iyanaa gere boria hona Juuda kanageso hona ii

mono afaangon unuama siinganon iyanaa oil geriaa batuyanon ama onono mombo toroqewuya. Kianj.

Anutunonj Israel kuuya kiankomun nonomambaajon moja.

²⁵ Oo uumeleen alauruna, onoangiaa momakooto qaganon lan laligowubotiwaajon mono qaa aasangoya monj injisaambe moma asariwutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen: Momo bologanon Israel kanagesowaa bakaya monj yonoo uugia gojono laligojuto, kamban tetegoya qaa yangisen mende toroqen laligowuya. Qaagoto, wala waba kantri yonoononga kelemalelen yonononj uugia meleema Anutuwaa bentotonj uutanonj koubuya. Kaen anji Anutunonj jangogia iiro sokombaati, kamban iikanonj Juuda kanageso nonoo yangisen kambanananonj tegoro kuuya uugia meleembuya. ²⁶ *Uugia meleengi Anutunonj Israel kanageso kuuya hamo qen onono letombuya. Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanon mono Zaion baananonga asuginj Jeikob tuun nonoo nanamemenana anjonjorayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinonj singisongogia koma konjoratinj oyanboyanj mokoloowutiwaajonj soomongo arenja ii yonowo ambe motoonj laligowonja.”

Qaa kaen eja.

²⁸ Juuda kanageso honja yonononj Oligaa Bunja gema qen Anutuwaa kereuruta koloogitiwaajonj kantri tosaana onononj kitigianonj Anutuwaa alauruta kolooju. Kaen koloojuto, Anutunonj Israel wanjaleurunana meweengonj onotowaajonj Juuda nonononj mono toroqen wombo alauruta honabonja koloojonj. ²⁹ Anutunonj ejemba moroga meweengonj onooma kalen onomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so qaago. ³⁰ Waba kantri onjo kaanagadeen wala Anutuwaa jeta mende tenj koma tondu laligogito, Juuda kanageso honja yonononj yangisen koloogitiwaajonj ama Anutunonj onjo kiankomun onono letonji.

³¹ Juuda kanageso honja yonononj kamban kokaamba Anutuwaa jeta qotogonj tondu laligonj koujuto, onononj letonjitiwaajonj ama Anutunonj Juuda kanageso nono kaanjadeen kamban kokaamba kiankomun nonomambaajonj moja. Waba kantri onononj uugia meleema letonji kawaa silianonj uugia kuunkeji, iikawaajonj yonononj mono kaanjadeen afaangonj uugia meleema kiankomuya bunja qen aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogonj lan laligonin qaa qootogonana mokolonj gbadoonj nonono. Korebore kiankomun nonombaatiwaajonj ama kasanonj gbadoonj nonono. Kianj.

Anutu mepeseen oonjaa rii kokaen qamakejonj:

³³ *Anutu kalenmorianjaa kowianonj mono somata qatawo kolooja. Mangaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanonj nunuugunj uuta somata kolooja. Iinonj qaanana gosin jen tegonkeji, nonononj ii kuuya jen asarinj tegowombaajonj amamaawonja. Laaligonanaa kana arenjonkeji, iikawaa kania mono moma gosinj mokolonj tegowonatiwaa so qaago.

³⁴ *“Pombaa uu kononjaa arenja ii ejemba kuuyanonj moma yagowombaajonj amamaanj laligonj kounin. Monjonj gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”

35 **“Balon ejemba kalen angunkejonto, iwo kaen ambombaajon amamaan laligon kounin.*

Iwoi munin kitia mende meleema nonono saanon sokoma muja. Iwoi mon era nonombaatiwaa kiti mubombaajon amamaankejon.”

36 **Ii kokaembaajon amamaankejon: Iinon iwoi kuuyaa Toya koloon wanjaleya koloaja. Iinon iwoi kuuya nemun kono kolooro. Ii iyanjaa akadamuya mokoloon mubaatiwaaajon ama kolooro. Kawaaajon anana gabunaya mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo en uma ewaa. Qaa ii onanon.*

12

Laaligonana nomaen laligonin Anutuwaanon sokomaa?

¹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon kaen kiankomun nononotiwaajon niinon mono uugia kokaen kuun ononjen: Ono mono kiankomuya ii uu konongianon romongon kawaa so kitia meleema mun waeya men mepeseen laligowu. Kaanagadeen onoangiaa sele busugia ii Anutuwaa kotin nandunga ambu. Kaen ambuti een, ono mono gbilin soraaya koloogi Anutunon nandungia ii iiro sokono siina momakebaa.

² Wala namowaa nanamemen bologaa arenja otaan laligogito, kamban kokaamba iikaanja mono mende toroqen amakebu. Kaen qaagoto, mono uumomogianon gbiliro letoma laligowu. Kaen laligon Anutunon onoojon siin nomaen moji, ii mongama saanon kotiin gosin mokoloowuya. Ii mokoloon iikawaa so amakebuti een, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonkebuya.

³ Sisau tondu laligowubotiwaajon qaa mon jemaña. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nama kuuya onoojon kokaen injojen: Ono mono onoangiaajon mogi uuta mende koloowato, motomotoon ono mono tororo moma koton aon laligowu. Anutunon momalaari nonono iikawaa hona koloonkejiwaa so mono onoangia gosin aon iikawaa so qaa jen laligowu.

⁴ **Iikawaa kania ii kokaen: Sele busunananon motoongo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yononon gawon motoongo iikayadeen mende menkeju.* ⁵ *Iikawaa so uumeleen ejemba anana kaanagadeen mamaga laligojonto, kilen Kraistwo qokotaan nama sele busu kaanja hona motoongo koloojon. Motoongo koloojonto, anja anja nononon mono toroqen aon motoon gawon menin sokono nanjon.*

⁶ **Anutunon kalenmorian nononotiwaa so gawon memewaa momo kalen morota morota buna qen aon laligojon. Mononon gejatootoo gawombaa momo kalen buna qen aoji een, iinon ii mono gawonon amakeba. Momalaarianon rindanon munkejiwaa so gawonon ama Anutuwaa qaaya jen laligowa.* ⁷ *Mombaajon welenqege gawombaa momo kalen muroti een, iikawaa so mono tosaanja pondan ilaan onoma laligowa. Mombaajon boi qaqazu gawon mewaatiwaa momo kalen muroti een, iinon mono membiriqembiria qaa pondan tosaanja kuma onoma laligowa.*

⁸ *Mombaajon uu nanjonango gawombaa momo kalen muroti een, iinon mono pondan kaparan koma ejemba uugia kuun nanjon onoma laligowa. Tosianon iwoiwaajon memeqemear men amamaagi mombaajon ii nanjon onombaatiwaa momo kalen muroti een, iinon mono kongbaraya qaa pondan nanjon ilaan onoma laligowa. Mombaajon galenkonkon gawombaa*

* **11:35:** Job 41.11 * **11:36:** 1 Kor 8.6 * **12:4:** 1 Kor 12.12 * **12:6:** 1 Kor 12.4-11

momo kalenja muroti een, iinon mono zen nama tosaanja galen koma onoma laligowa. Mombaajon uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinon gawon ii mono korisoro qaganon men laligowa. Kian.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono gbingbaon mesaon tororo uujopa ama aon laligowu. Bologa sisia men gema qen laligowu. Awaawaajon ama onono iikanon mono qokotaan laligowu. ¹⁰ Uumeleen alaurugia ii mono gumbonjonjon qaganon ama onoma tororo jopagon aon laligowu. Goda qen aowombaaajon kaparan komakejuti, iikanon mono awelegon mepeseen aon laligowu.

¹¹ Uugianon mono mende sologon looriwato, qama kooligi Unja Toroyanon inaan onono geregerenon nama Pombaa gawon men laligowu. ¹² Mono oyanboyan mokoloowonatiwaajon mamboma jejeromonromon ama korisoro qaganon laligowu. Kakasililin moma mono mokosingon laligowu. Mono pondan nama Anutu qama koolin laligowu. ¹³ Anutuwaa ejemba soraayanon iwoiwaajon amamaajuti, ii mono ilaan onoma laligowu. Mono ejemba koma horon onoma motoon rama nembanene nen korisoro amakebu.

¹⁴ *Sisiwerowero ama onomakejuti, ejemba ii mono mende qasuaan onombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegon onomakeba. ¹⁵ Aisoajuti, iyonowo mono ilaan onoma aisoowu. Saajuti, iyonowo mono ilaan onoma saabu. ¹⁶ *Mono uumotoon ama aon luaenon laligowu. Onoangiaajon mono mende mogi uba. Jaba-arambaran mende ambuto, ejemba kamaanqeqeta mono ala men onoma laligowu. Onoangiaajon mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajon mende ambu. Ejemba kuuyanon sili tosaanja yonoojon mogi nanamemen awaa koloojuti, ii mono kaparan koma men laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajon osiqosi mende anjuti, mono kotikotii en ononjiwaa so kaparan koma ejemba kuuya yonowo luaenon laligowu.

¹⁹ *Qaa mon ii Buja Terenon kokaen oogita eja, “Niinon mono bologaa kitia meleembe qagianon ubaa. Ii noo gawonga. Pon niinon kaen jejen.” Kawaajon wombo alauruna, onoangio mono bologaa irona mende meleembuto, ii Anutuwaajon mesaogi irina soono iwaa kitia meleema metogon onombaa.

²⁰ *Kawaajon ii onoangio mende meleembuto, Buja qaa koi mono otaan laligowu, “Kereganon nengewaa komuji een, ii mono nene wagiwa. Goo kereganon apuwaajon moji een, ii mono apu muna newa. Kaen ama goonon sili awaa iikanon mono uu kuun muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaan laligowu. ²¹ Monjon sili bologa iikanon haamo ama gombaboto, geenjo mono sili awaa ama iikanon haamo ama mun silia bologa ii kolonaniwaga. Kian.

13

Gawman yonoo qaa baagianon kema ten koma laligowu.

¹ Gawman mon ii anodeen mende kolooroto, Anutu, ku-usun Toya iinon mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usun qaganon nama galen koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajon onjo kuuya mono onoangiaa gawman yonoo qaa baatanon kema

* **12:14:** Mat 5.44; Luuk 6.28 * **12:16:** Gba 3.7 * **12:19:** Dut 32.35 * **12:20:** Gba 25.21-22

liligowu. ² Kania kaen mojutiwaajon ama monjon jenkooto galen yonoo ku-usungia qetanji, iinon Anutunon laaligowaa arenja anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunon iyonoo qaagia jen tegon ironja meleema onono lombo mokoloowuya.

³ Galenkonjon yononon ejemba nanamemen bologa amakejuti, ii kee momo ama onomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onomakeju. Kawaajon galen ku-usungiwawo yonoo keega momambaajon mojan me qaago? Ii mende momambaajon mojani een, mono nanamemen awaa ama menj laligona mepeseen gomakebuya.

⁴ Gawman yononon mono Anutu welenja qen munj menj qeangon gombombaajon moju. Kaen mojutiwaajon ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleenji qagianon uro lombo mobutiwaajon nanju. Anutuwaa welenqequeuruta koloogi goondomombaa soo somata ononoti, ii een totoon mende menj laligoju. Kawaajon iwoi bologa anjani een, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianon ubabotiwaajon mono gawman jegia tenj koma laligowu. Kawaajonadeen qaagoto, Anutuwaa jaanon kaangadeen sokombaatiwaajon mono kaen amakebu. Mende tenj konji Anutuwaa irinja soono jero uu konongianon kaen mogi uugianon boliwabotiwaajon mono kaangagadeen gawman yonoo qaa baatanon kema laligowu.

⁶ *Gawman yononon mono Anutu waa gawon bakaya monj menj iikanon zen nama galen koma onomakeju. Gawongia ii mewutiwaajon ononon mono ilaan onoma takis kaangagadeen amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotin kania kania dawi onombutiwaajon jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onoma komuniti gawon ii mono tororo menjkebu. Gawmambaa gawon meme ejemba yonoojon mono qaqabunabunja ama goda qen onomakebu. Kianj.

Kambanj somatanonj dodowiro mono jopagon aonj laligowu.

⁸ Kaen ama mombaanonj tosa monj onjowo mende ero laligowu. Kilen onjoo tosagia motoonggo ii kambanj so kokaen eja: Onjo mono uunonj jopagon aonj laligowu. Monjonj tosaanja jopagonj uukalenj ama onomakeji, iinonj mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ *Jenkooto qaa wana ii kokaen, “Geenga jopagon aonjkejanj, iikawaa so mono tosaanja kuuya jopagon onomakeba.” Qaa kawaa uutanonj jenkooto qaa koi kaanja eju, “Serowilinj mende amba,” “Ejemba monj mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajonj mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa wana iikawaa newoyanonj kolooju.

¹⁰ Ejemba monj jopagonj mujani een, iwaajonj mono iwoi bologa monj mende ama muba. Kawaajonj uujopa ama iikaanja kanonj mono jenkooto qaa korebore tenj koma otaankejanj.

¹¹ Kambanj kokawaa kania moma kotojutiwaajonj mono nanamemen kaanja ama menj laligowu. Wala Kraist moma laarinj uunana meleeninj, kambanj iikanondeen kanainj laligonj kouninj Ponjonj metogonj nonono Siwenonj ubonjati, iikawaa kambananonj mono kosere kadaboroja. Kawaajonj onjo gaonj ejuti, iikanonja uugia tooro waabutiwaa kambanja mono kaja. ¹² Gomantiinja koriga laligoninj weenj jaaya jililingonj kouro asarimambaajonj anja. Kawaajonj pangamambaa nanamemenj ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamuya ii mono menj konji kemero nambanja.

* **13:6:** Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25 * **13:9:** Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18

¹³ Asasagaa uutanon laligojoniwaa so mono nanamemen soraaya ama men laligowonja. Tosianon jejelomban paati ama baonon nenkejuti, iikaanja nen apu kotiga nen elonkalon amakeju. Sero nambon nambon ama lan emba yongoro horonkeju. Juma deema angowowo ama kisooma aon uunon junjun moma gema qen aonkeju. Nanamemen kaanja ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombanja bologanon gbilin waagi yoroo siingara ten koma onombubotiwaaajon ii mono geja mende ama romongon onomakebu. Kaen qaagoto, Pon Jiisas Kraistwaa nanamemenanon mono tiwo sumangja kolooro ii maleku kaanja mouma aon laligowu. Kianj.

14

Ala looloria ii mende jen onoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianon looloria kolooro ii mono kalan koma koma horon mun laligowu. Iwo amin moma jenonkooli qaa kolooro kawaa-jon kesa-awaran mende amakebu. ² Tosianon momalaarigiala so nembanene kuuya saanon nenkejuto, tosaanja yonoo momalaarigianon looloria kolooro nene piapiayagadeen nenkeju. Uugianon tilowabotiwaaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aanja ii sisia men logoyagadeen iyanja on nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanagadeen “Sokonju,” jen kalan koma onomakeja. Kawaaajon logoyagadeen nenkejuti, ononon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon mombaa welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono anaa toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono nambaa me lombo qaganon uro kamaawaa. Pononon mono kotiin bon qen nambaatiwaaajon nanjon munkebaa. Kawaaajon mono saanon bon qen nambaa.

⁵ Tosianon ween kuuyaajon romongogi tanigia ororon ejuto, tosanon weenja weenja gosin ween mombaaajon mogi uro qaita mon kolooro ween tosanon iikawaa newoyanon kolooju. Ono motomotoon mono onongiala momogianon qokotaan iikanon uuwoi kuuya yakarin awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianon weenja weenja gosin uma kamaan amakejuti, iyononon ii mono Pon qabunja mubaatiwaaajon moma amakeju. Tosianon oro kuuya nenkejuti, iyononon mono Anutu mepeseen Pononon kaen qabunayawo koloowaatiwaaajon nenkeju. Tosianon oro tosiala singi laligonkejuti, iyononon mono Pononon qabunayawo koloowaatiwaaajon moma ii amakeju ano kaen laligon Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga mononon mono iyanjaajonadeen mende laligoja ano iyanjaajonadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonati een, mono laaligonana Pombaaajon qeleema laligowonja. Komuwonati een, mono Pombaaajon komuwonja. Kawaaajon laligowonja me komuwonati een, mono Pombaa bunja koloojon. ⁹ Kraistnonon mono komugiti ano jaawo laligojoni, kuuya ananaa Ponjana koloon laligowaatiwaaajon komun gbiliro. ¹⁰ *Anutunon mono kuuya nunuama anaa qaa jakeyanon nonoono nambanja. Kawaaajon tosaanja ononon mono moroga koloon uumeleen alaurugia jen tegon onomakeju? Kaanagadeen alauruna tosaanja ononon mono naambaajon uumeleen alaurugia tosaanja ii jejewili ama onomakeju? Juma deenden

* **14:1:** Kol 2.16 * **14:10:** 2 Kor 5.10

anji siligia iikanonj mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Ponj niinonj laligonj kotiijenj, iikawaa so qaa honja toontoonja kokaenj injijojen: Ejemba korebore onjo mono noo jaasewananonj siminj kuma jegianonj Anutu nii mepeseenj nombu.”

¹² Qaa kawaa so anana kuuyanonj mono iyanja iyanja nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijonj jenj asarininj gosinj nonombaa. Kiaj.

Monjonj ritatanjonj kamaanj qewaatiwaajonj romongowu.

¹³ Kawaaajonj mono mende toroqen jenj bolinj aonj qaagia mende jenj tegowu. Uumeleenj alaurugia yonjoo kananonj ritatanjonj kamaanj unuwabotiwaajonj iwoi monj mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparanj koma jenj somongowu. ¹⁴ Nembanene iwoi monjonj aja siri anjonjorayawo mende koloojato, ejembanonj iwoiwaajonj mogi anjonjorayawo kolooji, iyonjoojonjadeenj ii anjonjorayawo kolooja. Niinonj Ponj Jiisaswo nama qaa ii moma kawaaajonj uuwoi monj mende mojenj.

¹⁵ Anutunonj nembanene kuuya hamo qenj tegoro soraaya koloojuto, kilen alaurunana tosonianonj qizimizinjia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistonj yonjoojonj ama komuroto, tosaanja onjononj mono naambaajonj oro nenj iikaanja kanonj yonjoo uugia menj bolinkeju? Iikaanjaanonj onjooanjiaa aingia otaagi uumeleenj alaurugianonj kawaaajonj wosobiri mokolonjkejuti, iikaanjaanonj uujopawaa kana ii mende toroqenj otaankeju.

¹⁶ Momo awaa enj onjonjato, iikawaa qaganonj nanamemenjanonj tondu anji tosonianonj kawaaajonj qaa sologenj jenj jenj onjomakeju. Kaenj ambubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. ¹⁷ Naa nenega newonjati ano naa apuga newonjati, iikanonj Anutuwaawo bentotonjaa aiweseya mende kolooja. Iwoi iikanonj mono kamaanjqegeta kolooja. Iwaa bentotonj uutanonj laaligowaa honja ii kokaenj: Unja Toroyanonj inaanj nonono nanamemenj dindinja otaaninj luae qenj nonono aisoonj laligojonj. Iikanonj mono munjenja kolooja. ¹⁸ Daenj yonjononj kaenj ama Kraistwaa welenj qenkejuti, iyonjononj mono Anutuwaawo jaanonj sokonji ejembanonj qaagia mogi sokoma onjomakeja.

¹⁹ Kawaaajonj mono luae qenj aoninj uumotoonjononj seiwaatiwaajonj kaparanj kombonja. Iikaanja kanonj mono uunana meagonj menj kotiin aowonja. ²⁰ Anutunonj nembanene kuuya hamo qenj tegoro soraaya kolooju, ii mojonto, monjonj oro me nene monj nero aliaa uutanonj kawaaajonj boliro uugereya asugiro singisonjgowo kolooji, iikanonj mono mende sokonja. Monjonj tosaanja yonjoojonj mende romongonj iyanjaajonjadeenj moma tondu neji, iinonj mono kaanagadeenj singisonjgowo koloowaa. Kawaaajonj Anutunonj yonjoo uugianonj gawonj meroti, tosaanja onjononj mono gawonja awaa ii nenewaajonj ama mende menj boliwu.

²¹ Kawaaajonj uumeleenj alaurugia yonjoojonj ama orowaa singi laligonj wain apu ii mende nenj laligowu. Iikaanja kanonj mono motoonj menj qeangonj aowuya. Kaanagadeenj uugianonj iwoiwaajonj boliro singisonjgowo koloonj loorinaga, onjononj ii mende ambu. Kaenj mono motoonj menj qeangonj aowu. ²² Kesa-awaranj qaawaa momalaaria kaenj me kaenj enj gonji, ii mono Anutuwaawo jaasewananonj anjonj koma laligowa. Monjonj qaa mombaajonj “sokonja,” jenj iikanonj qokotaanj moma kotiin kawaaajonj iyanja mende jenj tegonj aoji, iinonj mono simbawonjowu kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganonj mende nama amakejonj, ii kuuya mono singisonjgo kolooja. Kawaaajonj monjonj nene mombaajonj uuwoi ama kilen

* 14:11: Ais 45.23

ii neji, iinon mono singisongo ambaa. Momalaari qaganon mende nama nejiwaajon Anutunon mono iwaa qaaya jen tegoro osin lombo mokoloowaa. Kian.

15

Mono Kraistwaa roromongoya otaan laligowu.

¹ Momalaarinananon kotakota kolooji, anono mono ananaajonadeen lan aisoon ananaa ainananon laligowombo. Tosaanja yonoo momalaarigianon looloria kolooro kokobimbinon kana ugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onoma lombogia bosimbutiwaajon ilaan onombona. ² Anana motomotoon mono alaurunananon qangowutiwaa so romongon ilaan onomakebona. Kaen ama onoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistnon kaanagadeen iyanajonadeen iyanaa ainon mende aisoroto, Buna qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jen gii jen gomakejuti, iyonoo qaagianon mono nuro siimboboloya momakejen.” Qaa kaen eja.

⁴ Anutunon ananaajon siina kokaen momakeja: Anana kaparan koma kotiin nama Buna Tere weenjonin uunana nangoro iikaanja kanon oyanboyan koloowombaaajon mamboma jejeromonromon ama laligowon. Kawaajon Buna qaa kuuya eenanon oogiti, Anutunon mono iikawaa so kuma nonomambaaajon moja. Iikawaajon ii oogita eja. ⁵ Anutunon mono iyanu uugia nangoro saanon kaparan koma kotiin nambu. Iinon mono Unaya onono inaan onono batugianon uunon somongon aon Kraist Jiisaswaa roromongoya otaan laligowu.

⁶ Kaen laligon saanon uumotoon qaganon buugia mindirin Anutu, Ponana Jiisas Kraistwaa Mana ii mepeseen laligowu. Anutunon ononon kaan ama laligowutiwaajon momakeja. Kian.

Oligaa Bunanon kantri tosanon kema karo.

⁷ Kraistnon ono moma anjon koma kalan koma onomakeji, iikawaa so ono mono kaanagadeen kalan koma aon laligowu. Anutuwaa qabunayanon seiwaatiwaajon mono kaen ama laligowu. ⁸ Niinon qaa hona koi jema: Anutunon qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonoojon jen somongoroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon moro. Kawaajon Kraist wasiro Anutuwaa Buna qaa onanon kotiiwaatiwaajon ama Juuda nonoo batunananon kamaan welen qen nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welen qen nonoma laligoroto, kantri tosaanja yononon kaanagadeen iwaa kiankomuya moma kawaajon Anutu mepeseen laligoju. Kawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja,

“Kawaajon niinon kantri tosaanja yonoo batugianon laligon mepeseen goma qabunaganon seiwaatiwaa rii qamakema.”

¹⁰ *Kawaa qaaya mon ii kokaen jen oogita eja,

“Anutunon Juuda nono meweengon nonono kanagesoya koloon aisoonkejon. Kantri tosaanja ono mono nonowo toroqen aisoon otokorian maama laligowu.”

¹¹ *Kawaa qaaya mon ii kokaen,

“Waba kantriwaa tuun kuuya ono mono Pon mepeseen laligowu. Goman so laligojuti, ono mono kuuya ‘Anutu dangisen!’ jen rii qama laligowu.”

12* Gejatootoo eja Aisaia iinon kaanagadeen kawaa qaaya kokaen jerota eja, “Gere tiitanonja unjuta juma waaji, iikaanja eja qata Jesi iwaa gbilinonja mon koloon ejemba goman so galen koma onombaa.

Kaen ama onono namowaa kanageso kuuya yononon ilaan onombaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya.”

Qaa walaga kanon mono kamban kokaamba honawo koloonkeja.

13 Unja Toroyaa esujanon mono nanjon onono jejeromonromongianon kotiin powowon koloowaatiwaajon mojen. Kawaaajon jejeromonromon Toya Anutu iinon mono luae qen onoma korisoro kuuya kanon uugia men saa qewaa. Kaen gama kooliwe saanon Anutu moma laarin mun oyanboyan mokoloowombaaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya. Kian.

Qaa kotakota ii nomaembaajon oojen?

14 Oo uumeleen alauruna, neeno onoon kokaen moma kotiijen: Ono mono tompin mende laligojuto, Anutunon iwoi kuuya awaa ii uugianon ano saa qero momo kania kania mokoloon iikanon saanon qambanmamban qaa kuma aowonatiwaa so koloju. 15 Kaen kolojuto, kilen qaa ii duduuwubotiwaajon moma yonoo kanagia ii mombo koma gbilin ononjen. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nanjenywaajon mono awasanakaka qaganon qaa kotakota tosaanja on ononjen.

16 Kawaa kania kokaen: Anutunon waba kantri ononon uugia meleengi Unja Toroyanon men sorain onono soraaya koloowutiwaajon momakeja. Wala siimolon oogi kaasoyanon uro Anutunon aisoonkero, iikawaa so kamban kokaamba Anutunon ejemba goman so bunaya koloogi injiima aisoomambaajon awelegonkeja. Kawaaajon Oligaa Bunaya kantri tosaanja yonoo batugianon jen seimambaajon jen gawon qananon ano iikawaa so uuwaa gawon galen koloon Kraist Jiisaswaa welen qenkejen.

17 Kawaaajon Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon gawon mewe qabun nono selena men uma awasanakaka nanjen. 18 Kraistnon kantri tosaanja yononon Anutuwa jeta ten kombutiwaajon moma sololoon kuun nomakeji, iikanon mono nemun koma nono qaana jen nanamemena amakejen. Qaa tosia lan jen seiseiwaa awasanakakaya ii mende en nonja.

19 Unja Toroyaa ku-usujanon mono nemun koma nono angoletto aiwese ku-usungiawo asugigi. Niinon Jerusalem siti mesaon kantria kantria liligon kema kema Yuropwaa sitia mon qata Ilirikum kanon keube. Kaen balon so liligon Kraistwaa Oligaa Bunja ii jen asarin onondaborowe. 20 Monnon tando komoro monnon kan anaa miria iikawaa qaganon men mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monnon Kraistwaa qaayanon momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinon mono kan iwaa tando qaganon rindangon nama uugia toroqen meagon men kotiin onomambaajon togon laligowe. Uuwaa gawon mutuya men kanon akadamuna mokoloowombaaajon kaparan koma laligowe. Kawaaajon ejemba daen yononon Kraistwaa qata mende moma tompin laligogiti, niinon Oligaa Bunja iyonoonon jen asari-mambaajon awelegon laligowe. 21* Kawaa qaaya Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Daen yononon qaaya mende injjogi mogiti, iyononon mono laligon ii iibuya. Daen yononon kania wala mende moma tompin laligogiti, iyononon mono laligon ii moma asariwuya.”

22* Gawon kaananon somonon nonotiwaajon mono kamban so onoonon kamambaajon amamaan laligowe. Kian.

* 15:12: Ais 11.10 * 15:21: Ais 52.15 * 15:22: Room 1.13

Poolnoŋ Room kemambaa areŋa ano.

²³ Kaan laligoweto, liligoŋ uukuukuu gawoŋ mutuya meŋ gomaŋ kuya moma oŋoŋoŋi, iikanonŋ ii medaboronŋ laligowe. Uuwaa gawoŋ mutuya memaŋatiwaa gomaŋa ii kambaŋ kokaamba mombo mende eja. Kaanagadeenŋ oŋo injiimambaa siinŋa moma laligowe gbani mamaga tegoro. ²⁴ Kawaajonŋ kantri qata Spein kemaŋati, iikawaa gematanonŋ mono oŋoononŋ kamambaa areŋa ama injiimambaaŋon jejeromonromonŋ ama kokaenŋ mojenŋ: Injiima oŋowo korisoro ama boronŋa monŋ ainjolonŋ rabe ilaanŋ nonŋi saanonŋ kana toroqenŋ Spein kemaŋa.

²⁵ *Kaenŋ mojentonŋ, kambaŋ kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanŋonŋ oŋombonatiwaaŋonŋ iikanonŋ kemaŋa. Iikanonŋ kemago oŋoononŋ kemaŋa. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleenŋ kanageso tuunŋa tuunŋa yoŋononŋ mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaanŋ oŋombombaa qaa somonŋgogi. Anutuwaa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyonŋooŋonŋ qaa somonŋonŋ nandunŋ mamaga somata ama mindirigi ii menŋgo kema oŋomaŋa.

²⁷ *Kaenŋ ambombaa uukorisoroŋa moma qaa somonŋonŋ kulukulululu nandunŋ somata ii anŋi. Kaenŋ ambutiwaa tosa enŋ oŋono anŋi saanonŋ sokonja. Anutunonŋ Juuda kanageso kotuegonŋ nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanonŋ waba kantria kantria sokoma qagianonŋ uro laligoju. Kawaajonŋ waba kantri oŋoononŋ tosa ero kitia meleema kalenŋianonŋ Juuda kanagesowaa wanaya ilaanŋ oŋonŋi sokonja. ²⁸ Niinonŋ kalenŋ ii meŋ kema borogianonŋ ambe gawona iikanonŋ tegoro iikawaa gematanonŋ ii oŋomesaonŋ kusudeenŋ oŋoononŋ kanŋ injiimago toroqenŋ Spein kantrinonŋ kemaŋa. ²⁹ Oŋoononŋ kemaŋati, kambaŋ iikanonŋ mono Kraistwaanonŋ kotumotue ii kuuya meŋ kanŋ oŋomaŋa. Kianŋ moma yagojenŋ.

³⁰ Oo uumeleenŋ alauruna, niinonŋ Ponŋ Jiisas Kraistwo qokotaanŋ nama kokaenŋ uu kuunŋ oŋonjenŋ: Unŋa Toroyanonŋ jopagonŋ nanŋonŋ oŋomakejiwaa so mono nooŋonŋ Anutu qama koolinŋ laligowu. Aonŋoronkejenŋi, iikanonŋ mono uujopagianonŋ ilaanŋ noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnonŋ kema ejemba Kraistwaaŋonŋ yangisenŋ amakejuti, iyonŋoo borogianonŋ umambotiwaajonŋ mono Anutuwaa qama kooligi sopa somonŋonŋ nonaga. Kaanagadeenŋ nandunŋ kalenŋ somata meŋ Jerusalem kema ejemba soraaya yoŋoo borogianonŋ ambe sokono siinŋa mobutiwaajonŋ mono qama koolinŋ laligowu. ³² Kaenŋ qama kooligi Anutunonŋ siinŋ kaenŋ moji eenŋ, niinonŋ mono korisoro qaganonŋ oŋoononŋ kanŋ oŋowo ainjolonŋ rama keraqeeanŋo qenŋ nonŋi laligomaŋa. ³³ Luae Toya Anutu iinonŋ mono kuuya oŋowo namba. Qaa ii oŋanonŋ.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonŋ Senkria uumeleenŋ kanagesowaa gawoŋ meme embaga kolooja. Iinonŋ Room oŋoononŋ kawaati, ii kalaŋ kombutiwaajonŋ mono qisinŋ oŋoma borogianonŋ anjenŋ. ² Iinonŋ ejemba mamaga ano nii kaanagadeenŋ ilaanŋ nonoma laligoro. Kawaajonŋ Anutuwaa ejemba soraayanonŋ alaurunana koma horonŋ oŋomakejonŋi, iikawaa so Fiibinonŋ karo ii mono Pombaa qatanonŋ qama koolinŋ koma horonŋ mubu. Oŋoononŋ kanŋ iwoi mombaajonŋ amamaaro iikawaa so mono ilaanŋ mubu.

* **15:25:** 1 Kor 16.1-4 * **15:27:** 1 Kor 9.11

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenawoina ii mono noonon yeizozona jegi mobao. ⁴ Yoronon mono noojon ama laaligogara qeleema komuwaatiwaajon koloori. Niinonadeen mende mepeseen oronjento, kantri tosianon uumeleen kanageso tuuna tuuna yononon mono kaanagadeen yoroojon dangisen jenkeju.

⁵ Uumeleen kanageso mirigaranon ajoroonkejuti, ii mono kaanagadeen noonon yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnon gawon mewe hona mutuyanon kolooro Epainetus iinon uuta meleema Kraistwaa bunja kolooroti, wombo alana ii mono noonon yeizozona jegi moba. ⁶ Marianon onoojon ama gawon somata men laligoroti, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yoronon wala Kraistwaanon qokotaari niinon yoroo gemagaranon uuna meleembe iikawaa gematanon niwo kapuare mirinon laligonin. Aposol yononon oroojon mogi batugianon uuta koloojao. Ii mono noonon yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatus Pombo nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁹ Nenana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunon angobato muro sokono Kraistwo qokotaan nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoon laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaan miri motoongolaligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yoronon gawon somata men Pombo nanjaoti, iyoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinon Pombaajon gawon somata qatawo men laligoji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinon Pombaa gawon awaa totoon menkeji ano iwaa nemuna kaman so nii kaanjadeen meria kaana kala koma noma laligoroti, iyoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asinkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleen ala tosaana yonowo nama laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanawo ano Olimp as ano ejemba soraaya tosaana kuuya yonowo laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleen alaurunana yonoo batugianon mono anjon aon newogia kososoon jolongia jen laligowu. Kraistwaa uumeleen kana-geso kuuya yononon mono yeizozogia anji onoonon kaja. Kian.

Qamanmaban qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun injojen: Ejemba tosianon uu mendemendeen koloowaatiwaajon wan qenkejuti, iyonoojon mono galen men aon laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma onongi mojuto, qaa ii qotogon kesa-awaran qaa tosaana kanon uugia kuugi boliro osin kamaankeju. Ejemba kaana ii mono onomesaon korikori laligowu.

¹⁸ Ejemba kaananon mono ananaa Ponana Kraistwaanon gawon mende menkejuto, iyangiaa siingiaa so koloowaatiwaajon tompe jen iyangia welen qen aonkeju. Kele qaa awaa awaa ainawo jen ejemba gbingbaongia qaa yonoo uugia kuun tiligon onomakeju.

¹⁹ Ono Oligaa Bunja ten koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananon kemero mojon. Kawaaon niinon onoojon ama honombonona qaa aisonkejen. Kaen anjento, ono kokaen ama laligowutiwaajon mojen: Mono bologa ambombaajon momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaa

* **16:3:** Apo 18.2 * **16:13:** Maak 15.21

ambombaajon momakootogia ii mono pondan koma gbilin menj somariiwu.
²⁰ Luae Toya Anutu iinon mono Satan uulanawo rinjangoro onoo baagianon kamaaro otokorian maama aisoon laligowu.

Ponana Jiisaswaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

²¹ *Noo nejana Timoti iinon mono yeizozoya ano onoonon kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yononon kaanagadeen yeizozogia anji onoonon kaja.

²² Tertius niinon Poolwaa qaaya moma tere koi oojeni, niinon kaanagadeen Pombo nama yeizozona ambe onoonon kaja.

²³ *Gaiusnon miria jen tegoro laligowe uumeleen kanageso kuuya yononon kaanagadeen koi kan ajoroogi nene ainjolon ama nonomakeji, iinon mono yeizozoya ano onoonon kaja. Erastus iinon siti pon qerewenaa ofis uutanon takis monej galej komakeji ano uumeleen alanana Kwartus yoronon mono yeizozogara ani onoonon kaja. ²⁴ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Qaa ii onanon.

Pon mepeseen kokaen qama koolinkejen:

²⁵ Oligaa Buja qaa hona ii monowaa monoyanonga laligon kougiti, iikanon aasangoyanon ero. Kaen ero Jiisasnon kamaan ninisaama jen asariro moma jen seinkejen. Buja qaa kawaa so Anutunon mono kotiin momalaarigia menj kotiiro saanon zen nama kotiiwu. Kawaaajon anana mono Anutuwaa qabunaya mepeseenin seinkebaa.

²⁶ Wala Buja qaa onanon aasangoyanon en kouroto, kaman kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganon asugiro. Anutunon kaman so laligon kouma tetegoya qaa laligon ubaati, iinon ejemba tuuna tuuna anana uunana meleema Buja qaa moma laarin ten koma laligowombaaajon moja. Kawaaajon gawon kokaen mewombaaajon jen koton nonono, "Ono mono kema goman so liligon Buja qaa jen asarin laligowu." Qaa iikawaa so nononon Buja qaa ii ejemba tuun kuuya mobutiwaajon jen asarin laligonin.

²⁷ Anutu iyanodeen momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanon iwaa qabunaya mepeseenin kaman tetegoya qaa akadamuyawo en uma ewaa. Qaa ii onanon.

* **16:21:** Apo 16.1 * **16:23:** Apo 19.29; 1 Kor 1.14; 2 Tim 4.20

Korint Tere 1

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina woi kolooro Griik siti Korint kanon keno. Korint ii Akaia prowinswaa siti wana. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weengowu. Kambaŋ kanon Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopion ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseen laligogi. Aangolegia kania kania ama aisoonkegi. Mamaganon serowilin ama laligogi.

Tere koi kokaembaajon ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina karoon kolooro Efesus sitinon laligoro tosanon Korintnonga kan batugianon lombo koloroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaana kokaen: Uumeleen tuun yoŋonoŋ deema siinsereren gen laligogi (1.10–4.21), serowilin lan amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kanianon sooro (Bon 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonjiinon amakegi (Bon 8), samon toroya newombaa enkalolon amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa aren mende otaan ilinon kooson laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewe ama jenkegi (12–14). Tosianon qaa kokaen jenkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere mon kaanagadeen oogi Poolwaanon karoti, iikanon qiqisi tosaana ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanon weengowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambaŋmambaŋ qaa onoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Bon 13 ii awaa soro. Kanagen ano Korint kema injiimambaa qaaya jen ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya wana 8 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuna tuuna laligogi 1.10–4.21

Serowilin ano loemba laaligo 5.1–7.40

Uumelembaa ano uumelembaa gadokopa laaligo 8.1–11.1

Uumeleen laaligo ano mepemepese aren 11.2–14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonga waabona 15.1-58

Judia uumeleen tuun yoŋoojon nandun angi 16.1-4

Poolwaa arena ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnon Pool nii noono Anutuwaa jetaa so wasiwasi eja aposol koloojen. Niinon uumeleen alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanon kanageso Korint sitinon laligojuti, niinon onowo Buna qaa amin mobombaajon kajeŋ. Kraist Jiisasnon onon onono iwo qokotaagi tak koton onono soraaya kolooju. Kaanagadeen ejemba daen yoŋonoŋ balon so Ponana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaanagadeen pon koma nonomakeji, mono kuuya onoojon Buna Tere koi oojo.

³ Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu. Kian.

Poolnoŋ Korint yoŋoojon Anutu kokaen mepeseja:

* 1:2: Apo 18.1

⁴ Ono Kraist Jiisaswo qokotaan nanngi Anutunon kalenmoriaña ononoti, iikawaajon mono kambañ so onoojon Anutuna dangisen jen mepe- seenkejen. ⁵ Ono Kraistwo qokotaan nanngi gawon memewaa momo kalenja kelemalelen onono momo kania kania bunja qen aon saanon Bunja qaawaa kania kuuya jenkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania nanngon jenin qaa iikawaa honanon koloon kotiuro nanjutiwaa so momo kalen kuuya ii onono. Kawaajon Anutu mepeseenkejen. ⁷ Kawaajon gawon memewaa momo kalen mombaajon mende amamaan nama Ponjana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa- jon mambomakeju.

⁸ Ponjana Jiisas Kraistnon men kotiin onoma kambañ tetegoyanon asug- anon asugiwaati, kambañ iikanon ono solana koloon qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunon qaaya tororo otaan ilaan onomakebaa. Iinon ono iyanja Meria Jiisas Kraist Ponjanawo toroqen laligowutiwaaajon onoono. Kian.

Korint kanagesonon deema tuunja tuunja nanju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Ponjana Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen uukuuku men ononjen: Ono mono korebore uumo-toonngo ama batugianon deendeen mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonngo kolooro momo motoonngo otaan laligowu. ¹¹ Oo uumeleen alauruna, ono batugianon angowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianon nijogi.

¹² *Kokaembaajona ii jejen: Onoononga tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon “Nononon Apolowaanon qaa otaankejon,” jenkeju. Toroqen tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Piitowaanon qaa otaankejon.” Dunanon mombo tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Kraistwaanon qaa otaankejon.” ¹³ Kraistnon juma mamaga kolooro me? Pool niinon mono onoojon ama maripoonon komuwe me? Pool noo qananon oomulu men onongi me? Kaen moma soowubo?

¹⁴ *Niinon onoononga Gaius ano Krispus oomulu men orombeto, tosaana ii mende men onombetiwaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁵ Kawaajon “Poolwaa qatanon oomulu men nonongi,” monnon qaa omaya kaen jewabo.

¹⁶ *Oo onanon, Stefanas ano iwaa sumanjuruta ii kaanagadeen oomulu men onombeto, iyonoo gemagianon mon oomulu men mube me qaago, ii tororo mende mojen. ¹⁷ Kraistnon nii ejemba oomulu men onomambaajon ama mende wasin nonoto, Oligaa Bunja jen seimambaajon nijoro kema kankejen. Kraistnon ananaajon ama maripoonon komuroti, gawon iikawaa esujanon kamaan omaya koloowabo. Kawaajon Bunja qaa ii balon ejawaa momakooto qaganon lan mende jenkejen. Kian.

Kraistnon Anutu waa ku-usunja ano momo areña ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa bunja koloowuti, iyononon maripoonaa Bunja qaaya moma iikawaajon mogi uugia qaa yonoo qaa taniñaan kolooja. Kaen koloojato, Siwewaa bunja koloojon, nonoojon qaa iikanon mono Anutu waa ku-usunja ninisaano momakejon. ¹⁹ *Iikawaa qaaya Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Niinon momo ejemba yonoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asarin yagonkejon,’ jenkejuti, iyonoo momogia mono men soowe zololonjon omaya koloowaa.”

* **1:12:** Apo 18.24 * **1:14:** Apo 18.8; 19.29; Room 16.23 * **1:16:** 1 Kor 16.15 * **1:19:** Ais 29.14

20 *Momakooto ejemba hona ii dakanon laligoju? Buk weengon momowaa kania mokoloogiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaa boi koloon qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono onanon qagiawo kolooju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaan kolooja. Qaa ii onja.

21 Anutunon iyanjaa momakootoyaa so namonon laaligowaa arenja anoto, ejembanon iyanjaa momakootogia nanjon iikaanja kanon Anutuwa kania moma kotowombaaajon amamaan tompin laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaaajon “Uugia qaa yonoo qaaga!” jegito, Anutunon Bunja qaa ii nononon jen seiwonjiwaaajon ninijoro. Ii jen asarinin daen yononon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qen onomambaaajon moro sokono. 22 Juuda yononon aiwese angoletto asugiwutiwaaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yononon momakootogianon somariwaatiwaaajon moma janjarin riinkeju.

23 Ii janjarin riinkejuto, nononon Kraist maripoonon qegi komurotiwaa Bunja qaaya jen seinkejon. Juuda yononon qaa ii mogi uugia boliro iikanon osin uugia mende meleemakeju. Waba kantri yononon iikawaaajon mogi qaa motoya kolooja.

24 Mamaganon kaen romonjojuto, Anutunon nonono uunana meleeniji, Kraistnon mono nonoojon Anutuwa momakootoya ninisaama iyan Anutuwa ku-usunja koloon nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojoni, ii kilen Kraistwo qokotaan nama motoonggo koloojon.

25 Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanqeqeta. Anutunon uuta qaa koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba momakootonana uugun uuta somata koloonaga. Anutunon looloria koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba esunana uugun kotakota totonon koloonaga.

26 Umeleen alauruna, onjanjaa kanagia nomaen ero Anutunon onoonoti, mono ii romongowu? Ono mamaganon balombaa momakooto somata mende men laligogi. Mamaganon ku-usun qaganon esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganon qabunagiawo mende laligogi.

27 Kaen qaagoto, balon ejembanon onoojon mogi uugia qaa ejemba omaya koloojuti, Anutunon mono ono iikaanja meweengon onono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu qen onono. Balon ejembanon onoojon mogi looloria koloojuti, Anutunon mono ono iikaanja meweengon onono. Balombaa ku-usun ejemba geria ii gamu qen onono.

28 Balon ejembanon jejewili ama onoma kanagiaajon mogi kamaanqeqeta koloojuti, Anutunon mono ono iikaanja meweengon onono. Balon ejemba yonoo jaagianon somata koloojuti, iyonoo qabunagia men kamaan ano qaombaatiwaaajon kamakamaata koloojuti, mono ii meweengon onono.

29 Mononon Anutuwa jaasewanon selia men ubabotiwaajon mono kaen meweengon onono. 30 Anutunon nemun koma onoma unuano Kraist Jiisaswo qokotaan laligon kotiinkeju. Iinon Anutuwa momakootoya qaita mon ninisaano momakejon. Kraistnon downana men qaanana jen tegoro solananin laligojon ano tak koton nonono soraaya koloojon. 31 *Bunja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, “Mononon selia men ubaati, iinon mono Pon moma mujiwaaajon ama selia men uba.” Qaa iikawaa so anin sokombaa. Kian.

2

Kraist maripoonon komurotiwaa qaaya jewe.

* 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25 * 1:31: Jer 9.24

1 Uumeleen alauruna, niinon onoonon kan Anutuwaa kania nanon jen asarin onombeti, ii qaana naan siinsiinawo koloowaatiwaajon mende jen laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanon selen mende menj uma laligowe. 2 Niinon onoo batugianon momo morota kuuya goraayanon ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonon komurotiwaa kania iikayadeen moma koton ii jen seimambaajon qaa somongowe.

3 *Qaa kaen somongon onoonon kaweti, kamban iikanon eja looloria koloon jenena mamaga ororo keena moma laligowe. 4 Niinon Bunq qaa jen asarin onombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanon mende injion laligowe. Ii qaagoto, Unq Toroyanon sololoon onono esunmumuyanon uugianon inawaatiwaajon kaparan koma qaa injion laligowe. 5 Balon ejembawaa momakootogianon qaagoto, Anutuwaa ku-usunonon nemun koma onono moma laariwutiwaajon kaparan koma laligowe. Kianj.

Unq Toroyanon momakooto ii qaita monj.

6 Niinon kilenj uumeleen alauruna akadamugiawo laligojuti, iyonoo batugianon rabe Anutuwaa momakootoya keemeya ii saanon aminj momakejon. Balombaa momakootoyaga mende aminj momakejon. Balonq balonq galen koma onoma laligogi ku-usungianon qaombaati, iyonoo momakootogia ii kaanagadeen mende aminj momakejon.

7 Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasangoya mono ii aminj momakejon. Anutunon Siwe namo mende mokoloon orono iikanon waladeen arenq kokaen ama somongoro, “Ejembanon kanagen koloon akadamu mokoloowutiwaajon mono momakootona qaita monj ii injisaamanq.” Kaen jen ii aasangoyanon ano ero. 8 Balombaa eja ponq ponq laligon kougiti, iyonoononga monnon momakooto ii mende moma kotoro. Ii moma kotowuyagati eenj, Ponnanq asamararanawo ii maripoonon mende qegi komunaga. 9 *Momakooto qaita monj kawaajon qaa kokaen oogita eja,

“Monnon iwoi ii jaa gejianon mende iima moro. Iikawaa momoyanon mombaa uutanon mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianon jopagon munkejuti, iyonoojon ii mono mozozongon anota eja.”

10 Balon ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunon ii mono Unqaya wasiro nonoojon ninisaano monin. Iinon qaa kuuyaa kania mongama mokoloonkeja. Anutuwaa momo keemeya kaanagadeen modaboroji, iinon mono ii sololoon nonono monin.

11 Mombaa uuta monnon mende moja. Uutaa unqaya iinondeen mono ii moma yagoja. Kaanjadeen Anutuwaa uuta ii monnon mende mojato, Anutu iyanqaa Unq Toroya iinondeen ii moma yagoja. 12 Nononon balombaa nanamemen bologaa omeya monj mende bunq qen aoninto, Anutunon iwoi kalen nononoti, iikawaa kania mobombaajon mono iyanqaa Unqaya wasiro uunananon kemerota laligojon.

13 Iikawaa kania keemeya ii ajoroon aminj momakejon. Balon ejembanon momakootogiaa qaganon qaa kuma nonongi iikawaa so ii mende aminj momakejon. Kaen qaagoto, Unq Toroyanon qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honq gosinin sololoon nonono jen asarinkejon. 14 Unq Toroyanon sololoon nonono qaa ii kaen gosijoni eenj, kania mono mokoloon moma asariwonatiwaa so kolooja. Kawaajon Unq Toroyanon daen yonoo uugianon mende laligoro eenj lan laligojuti, iyononon Anutu Unqayaa bunq ii moma anjon kombombaajon amamaankeju. Yononon Bunq iikawaajon mogi qaa motoya kaanq kolooro kania moma asariwombaajon amamaaju.

* 2:3: Apo 18.9 * 2:9: Ais 64.4

¹⁵ Yononon amamaajuto, Un̄a Toroyanon sololoon nononji een, mono qaa kuuyaa kania gosin jen tegowon̄atiwaa so koloojon. Kaen koloojonto, uumeleen ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanon tororo jen tegowombaaajon amamaan̄keju. ¹⁶ *Iikawaa kania ii Bun̄a Terenon kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja mon̄non̄ mon̄ mende moro.

Kawaajon̄ mon̄non̄ ii qamban̄mamban̄ mubaatiwaa so qaago.”

Mon̄non̄ ii mende moroto, nononon̄ Kraistwaa uumomoya men̄ laligojon. Kian̄.

3

Anutuwaa gawon̄ meme ejemba

¹ Oo uumeleen alauruna, on̄o naamade kaan̄a Kraistwo qokotaan nangi. Kawaajon̄ niinon̄ on̄o balombaa nanamemen̄ metetereen̄kejutiwaa tani Bun̄a qaa jen asarin̄ on̄oma batugianon̄ laligowe. Un̄a Toroyanon̄ sololoon̄ on̄ono laligojutiwaa tani kaan̄a injjomambaajon̄ amamaan̄ laligowe. ² *Niinon̄ qaa moma asariwutiwaa so aju apuya kaan̄a un̄uagin̄ laligowe. Nene hon̄a nenetaa so mende koloogitiwaaajon̄ qaakeemeyaii mende on̄ombe. Kamban̄ iikanon̄ nene hon̄a newombaa amamaagi ano kamban̄ kokaamba kaan̄agadeen̄ ii saanon̄ mende nen̄keju.

³ On̄o toroqen̄ balombaa nanamemen̄ bologa metetereen̄ laligoju. On̄o uugianon̄ uunon̄ junjun̄ moma angowowo ama qaa jejegianon̄ nuuguna guuguwe amakeju. Kaen̄ anḡi uu selewaa siingia kombomban̄a bologanon̄ galen̄ koma on̄ono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yon̄oo tanigian̄ koloon̄keju. ⁴ *Tosaan̄a on̄onon̄ kokaen̄ jen̄keju, “Nono Poolwaanon̄ qaa otaan̄kejon̄.” Tosianon̄ kokaen̄ jen̄keju, “Nono Apoloswaanon̄ qaa otaan̄kejon̄.” Kaen̄ kaen̄ jen̄ mono balon̄ ejemba omaya koloon̄kejutiwaa tani kaan̄a laligoju.

⁵ Apolosnon̄ moroga kolooja ano Pool niinon̄ moroga koloojen̄? Noronon̄ mono Anutuwaa gawon̄ga men̄ laligojo. Pon̄non̄ noroojon̄ gawon̄ an̄a an̄a noronoti, iikawaa so ilaan̄ on̄oni uugia meleema Pon̄ moma laarin̄ laligoju.

⁶ *Niinon̄ kota komowe Apolosnon̄ apu men̄ kan̄ iikanon̄ maaroto, Anutunon̄ mono kondooro toomorian̄ kolooro. ⁷ Kawaajon̄ komoroti, iinon̄ qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinon̄ kaan̄agadeen̄ qatawo mende koloojato, Anutunon̄ kotuegoro toomorian̄a kouma somariin̄kejuti, iinondeen̄ mono qabun̄ayawo kolooja. ⁸ Kaen̄ koloojato, komomakejen̄i ano apu maamakeji, noronon̄ mono so motoon̄go koloojo. Motoon̄go koloojoto, ii kilen̄ tawanara ii mono gawonara men̄kejotiwaa so an̄a an̄a mewota.

⁹ Noronon̄ Anutuwaa gawombaa nen̄awoita koloon̄ iwo gawon̄ men̄kejo. On̄oo uugia ii Anutuwaanon̄ molalen̄ kaan̄a kolooro komakoomo gawon̄a kanon̄ men̄keja. Anutunon̄ miri kaan̄a uugia inaan̄ mindirin̄ on̄ono kotiin̄ waamakeju. ¹⁰ Anutunon̄ kalen̄morian̄ nonoti, niinon̄ iikawaa so miri memewaa momo eja kaan̄a koloon̄ Anutuwaa tando kombomban̄a uugianon̄ kuun̄ komowe mon̄non̄ iikawaa qaganon̄ miri men̄keja. Saanon̄ men̄kejato, motomotoon̄ nononon̄ miriwaa gawon̄a awaagadeen̄ mewon̄atiwaa so koloojon. Iima koton̄ mewon̄atiwaaajon̄ mono jaa galen̄ men̄ aowon̄a. ¹¹ Uuwaa tandoya ii Jiisas Kraist. Niinon̄ ii mono uugianon̄ komowe mon̄non̄ momalaariwaa tando mon̄ mokoloomambaajon̄ amamaawaa.

* **2:16:** Ais 40.13 * **3:2:** Hib 5.12-13 * **3:4:** 1 Kor 1.12 * **3:6:** Apo 18.4-11, 24-28

¹² Tando motoonngo koloojato, iikawaa qaganonj tosonianj mirigia goul silwanonj me jamo hongiawo tosaanja kanonj menkeju. Tosianonj mirigia gere kasanonj, towo boonj sejanonj me ganonj menkeju. Silinana kaenj me kaenj nama menkejonj eenj, ¹³ uuwaa gawonanaa honjanonj mono iyanja iyanja asuganonj asugiwaa. Ponjonj kambaananonj kanj kuuro iikanonj mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananonj mono Anutuwaa gere bolananonj asugiro jenj kamaaro honjanonj asuganonj iibombaa so koloowaa. Gere iikanonj mono motomotoonj nonoo mirinanaa tania honja ii angotetenonj ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenonj jenj miri kuuya gosinj onono megj honngianonj kotiinj nambuyati eenj, iyonononj mono gawongiaa tawaya bunja qenj aowuya. ¹⁵ Tosianonj mirigia megj honngianonj jenj kamaawuti eenj, iyonononj mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyangio kilenj Siwewaa bunjaya laligowuya. Gere bolanonj jenj onjoro iikawaa tani uuguwombaaajonj janjarinj riinj kok konji Anutunonj metogonj onono Siwenonj ubuya.

¹⁶ *Onjanganj Anutuwaa Bunja jigo (tempel) koloogi Anutuwaa Unjayanonj uugianonj laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaa Bunja jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so onjononj soraaya koloaju. Kawaajonj monjonj Anutuwaa jigo menj boliji eenj, Anutunonj mono iyanja menj bolinj mubaa.

¹⁸ Monjonj anja balonj momoya otaanj tiligonj aowabo. Onjo batugianonj monjonj iyanjaajonj moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojenj,” jeji eenj, iinonj mono wala uuta qaa koloonj iikaanja kanonj momakooto honja mokolonaga.

¹⁹ *Anutunonj balombaa momakooto uuta iikawaajonj moro uugia qaa yonjo qaaga koloaja. Iikawaa qaaya Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Anutunonj momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoonj onono iyangiaa momo aingianonj sipasipa koma osiwuya.” ²⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj eja, “Ponjonj momakooto ejemba yonjo momo arengiaajonj moro omaya koloaja.” ²¹ Kawaajonj onjononja monjonj mono ejemba nonoonj ama selia menj ubabo. Kuuya nonononj mono onjo bunjaga koloojonj.

²² Pool, Apolos, Piito* nonononj mono onjo bunjaga koloojonj. Ejemba balonj so laligojonj, nonononj mono kuuya onjo bunja koloojonj. Kawaajonj saanonj qaa ii me ii gosinj menj iikaanja kanonj laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambanj kokaamba laligojonj, kuuya nonononj mono onjo bunja koloojonj ano kanagenj gawonj meme ejemba laligowuyati, iyonononj mono kaanagadeenj onjo bunja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa bunja koloogi Kraistnonj Anutuwaa bunja koloaja. Kianj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoonj kokaenj mogj sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bunjanana kolooro galenj komakejonj. Nonononj miri galenja tani kaanja koloojonj. ² Galenj yonjo togianonj miri iwoiya galenj kombutiwaajonj borogianonj anji, iinonj mono qaa wanja kokaenj kaparanj koma jenj kotonj onomakeja, “Gawongia mono meteqetetanja qaa nama pondanj menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaenj mokolonj onombe sokombaa.” ³ Korint onjononj me balombaa qaa jake mombaa galenanonj

* **3:16:** 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16 * **3:19:** Job 5.13 * **3:20:** Ond 94.11 * **3:22:** Piito qata monj Siifas

nii gosin jen tegon nombuyagati een, niinon mono qaa iikawaajon mobe kamaanqeqeta totoon koloaja. Neeno kaanagadeen neenaa qaana mende jen tegojen. ⁴ Uuna gosin qaa mon mende mobe men bimonon nonjato, iikawaajon kilen solana mende kolojen. Ejembanon qaagoto, Pononon mono noo qaana gosin jen tegon nomakeja.

⁵ Kawaajon on mono kamba kokaamba mombaa qaaya mon ii mende jen tegowu. Pononon kamba ano kan kuuwaatiwaajon mono mambombu. Mamboma laligogi iikanon kan qaa iwoi mesanogogita eji, ii mono asasaganon isaano asuganon asugiwaa. Iinon kan ejemba uunana men asariro nanamemenanaa kanaanon asuganon asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoon gosin nonono Anutunon mono iikawaa so kamba iikanon mepeseen nononaga.

⁶ Oo uumeleen alauruna, on juma jaba-arambaran ama lan leele aron qen nama utama aonkeju. Kaen laligowubotiwaajon mono Apoloswo noro romonon noroma onongia aingia mesaon qaa kokawaa kania moma kotowu, "Buna qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu." Qaa ii moma kotogi uugianon ero ten koma qanowutiwaajon sundunara kaen oojen. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosin romonon moma asariwutiwaajon oojen. Deendeenganon kaen tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi mononon mono mende men letoma gono tosaana unuugun qaita mon koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya en gonji, ii mono Anutunon kalen gono buna qen aona me qaago? Ii kalenga buna qen aonati een, mono naambaajon kalen ii qakooma selega een men umakejan? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya men laligowombaa siina mojuti, ii en onondaboroja. Anutunon Siwe kowianonga kalena kalena maama onono simbawonawo koloaju. Nononon mende ilaan ononin onongio kilen momalaariwaa kin pon kaana koloaju. Onongiaajon kaen romonon aaju. Oo ononon on kin koloogi sokonaga. Kaen koloogi nononon mono kaanagadeen eja ponurugia kolon onoo kooronganon saanon motoon selenana men uma awelegon aowonaga. Niinon kaen ambombaa siina mojen.

⁹ Niinon kaen mojento, ananaa kanaanana iibe tani kokaen koloaja: Anutunon aposol nono kuun nonono ejemba jaagianon kamaanqeqeta toon kolon laligojon. Ejemba unugi komuwutiwaajon jen tegogitiwaa tania asuganon kema kani lan qama gamu qen nonomakeju. Iwoi ii-iita qaita mon kolonin balon so yonoo toya ano Siwe jakeya jakeya yonoo pon qerewena gajoba yononon mono jaagianon niniima koton niniigiginkeju.

¹⁰ "Kraistwaajon nama uuta sooro laligoji," noojon kaen jenkejuto, ononon Kraistwo nama momo ejemba akadamugiawo koloojutiwaa tani kolooju. Niinon looloria koloojento, ononon "Ejemba kotiga koloojon," jenkeju. Ejembanon on goda qen onomakejuto, noojon mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kamba koi kaananon kaanagadeen nembanewaa komun apuwaajon moma opo walaga junjuran mouma laligonin manjanon lan nunugi dun mirinana qaa laligon toroqen kema kankejon.

¹² *Ananaa boronananon selegeqe gawon menkejon. Ejembanon lan qasuaan nonomakejuto, nononon mono kotuegon onoma yonoojon qama koolinkejon. Sisiwerowero ama nonomakejuto, nononon mono ii moma mokosingon kaparan koma laligojon. ¹³ Uuqe qaa tokoronkota jen nonomakejuto, nononon mono gumbonjonon qaganon sosoda meleemakejon. Nononon balombaa gojebra ronaa kaana kolonin balona balona yononon

* 4:12: Apo 18.3

sisinana menj gema nununkeju. Kaanja laligon kouma kamban koi kaananon kaen toroqen laligojon.

¹⁴ Gamu qen onjomambaajon qaa koi mende oojento, wombo meraborauruna kaanja mono qambanmambangia onjomambaajon mojen.

¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yononon Kraistwo qokotaan kalan koma kuma onjombuyagati een, ii kilen niinon mono Kraist Jiisaswo qokotaan Oligaa Buna jen asarin mangia koloowe uugia meleengi. Kawaajon manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶*Kawaajon uugia kokaen kuun ononjen: Niinon sili amakejeni, iikawaa so ononon mono noo silina ii otaan laligowu. ¹⁷ Niinon silina Kraist Jiisaswo qokotaan ama menj balona balona liligon uumeleen kanageso so kuma onjmakejeni, iikawaajon mono duduuwubo. Niinon kawaajon ama wombo merana Timoti wasiwe onoonon kawaa. Iinon niwo pondan laligon Pombo qokotaan nama kan kanana jen koma gbilin onombaa.

¹⁸ Onoononga tosia yononon niinon onoonon mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseen jaba-arambaran ama lan laligoju. ¹⁹ Kaen laligojuto, Pombaa siinanon noojon “Kemba!” jewaati een, mono uulanawo onoonon kamaña. Kamañati, kamban iikanon jaba-arambaran ejemba yonoo ku-usungiaajon qisin onombe jokoloogi momaña. Selegia menj uma qaa somasomata lan jenkejuti, ii niinon mobe kamaanqeqeta koloonkeja. ²⁰ Anutuwaa bentoton ii qaagadeen jejetaa iwoiga qaagoto, hona ii Anutuwaa ku-usuña. Iikanon mono nemun koma nononja.

²¹ Kawaajon uugia mende meleema lan laligowuyati een, niinon mono koobin menj kan qaanon onootimana. Uugia meleembuti een, mono uubonjon qaganon uujopa ama onjomambaajon kamaña? Qaa woi ii gosin noojon siingia nomaen mojuti, ii mono moma gosin nijowu. Kian.

5

Monjon serowilin anoti, ii mono batugianonga konjombu.

¹*Qaa mon kokaen jegi noo gejananon kemero: Tosianon uumeleen kanageso batugianon serowilin amakeju. Monjon manaa embia menj laligoja. Serowilin kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianon kaanagadeen mon mende eja. ² Monjon kaen ano onjo kilen selegia menj uma lan jaba-arambaran amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirinon mono menj komun onono sokonaga. Kaen ama saanon eja singisongo kaanja anoti, ii mono batugianonga konjongi seleengen kamaabaa. Ii nomaen ama mende otaaju?

³ Niinon onanon onoononga koriganon laligowe selena mende iimakejuto, kilen unananon mono onowo laligoja. Monjon nanamemen jekania boorongoya anoti, niinon mono iwaa qaaya gosin batugianon laligojeniwaa tani moma jen tegon kokaen jejen: ⁴ Ono mono Ponana Jiisaswaa qatanon ajoajoroongi noo unananon onowo toroqero Ponana Jiisaswaa ku-usunanon nemun koma onono ororon nama qaaya jen mono kokaen somongowu: ⁵ Satanon seliaa siin kombombanja bologa qero kamaawaatiwajon mono gema qen mun iwaa borianon angi mindingon mubaa. Mindingon muro loorin uuta meleeno Anutunon hamo qen mun Pombaa kambananon unaya metogoro Siwewaa buna koloonaga.

⁶*Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Ono qaa woi koi moma yagowu, “Yiist kitia melaa apuwo mindirin flauanon anin menj somariiro dis saa

* **4:16:** 1 Kor 11.1; Fil 3.17 * **5:1:** Dut 22.30 * **5:6:** Gal 5.9

qenkeja. Kaanagadeen bao woosoya kaambogawo kanon jumakeji, iikanon mono busia kuuya men bolinkeja.”

⁷ *Qaa iikawaa so ono flaua dis soraaya kaanja koloogito, singisongowaa yiistya mon ii qaron kaanja batugianon kouma injinkeja. Kuuya boliwubotiwaajon mono yiistgia walaga ii gosin utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaan mono dujanon mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaanja koloon laligowu. Kiankomu kendon kambananon lama siimolon on bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnon ananaa kiankomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajon on saanon flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja koloowu ano mombo oyanboyan uutanon kouma laligowu.

⁸ *Kraist komurotiwaajon mono korisoro kendon ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemen bologa umaqenkamaanqenawo. Iikawaa qaganon mono korisoro kendon mende ambonja. Kawaajon mono gbingbaon mesaon qaa honja otaan bered yiistya qaa kaanja koloon iikawaa qaganon korisoro kendon ama laligowonja.

⁹ Niinon Buna Tere on onoma kokaen injiowe: Ono serowilin amakejuti, iyonowo mono ainjolon mende rama amin mobu. ¹⁰ Balonon uugia mende meleema nanamemen bologa amakejuti, iyonoojon qaa ii mende oowe. Yononon serowilin ama iwoiwaa dogo koloon menjo mewombaajon koposongonkeju. Iwoi kalugon yongoro menkeju ano tando lopion waegia men mepeseen onmakeju. Yonoojon ama kaen on onombenagati een, on mono balonon laligowombaajon amamaawuyaga.

¹¹ Yonoojonja qaagoto, kania kokaembaajon qaa ii on onombe: Monon anaa qata uumeleen ala jen kilen serowilin anja me iwoiwaa dogo koloon menjo memambaajon koposongonkeja me tando lopion waeya men mepeseenkeji, iwo mono ainjolon mende rama amin mobu. Momalaari tuun onoo batugianon monon mepaqepae amakeja me apu kotiga nen enkalolon amakeja me iwoi kalugon yongoro menkeji een, iwo rama nembanene mon mende newu.

¹² Seleengen laligojuti, niinon iyonoo qaagia mende jen tegonkejen. Ii noo gawonga qaago. Ono kaanagadeen kanageso kuuya yonoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanon laligojuti, mono iyonoo qaagia iikayadeen gosin jen tegonkeju. ¹³ *Seleengen lan laligojuti, Anutunon mono iyonoo qaagia gosin jen tegowaa. Kawaajon mono Buna qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonja konjombu.” Kian.

6

Uumeleen alagia ii seleengen yonoo qaa jakeyanon mende ambu.

¹ Uumeleen ejemba batugianon monon alia qaa jakeyanon amambaajon moji een, iinon Anutuwaajon ejemba soraaya unuugun ejemba doogoya yonoo jaagianon keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaan mubutiwaajon qisin onono gamuyawo kolooja. ² Anutuwaajon ejemba soraaya nononon kantria kantria yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Ono balon kuuya yonoo qaagia jen tegowombaa so koloojuti een, mono nomaen ama qaa melamelaa gosin jen tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Ono mono onanon iikawaa so kolooju. ³ Uumeleen ejemba nononon Siwe gajobaurunana yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Iikawaa so koloojon ee, balonon laaligowaa qaaya ii mono afaangon gosin saanon jen tegonkebonja.

* 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

⁴ Kawaajon balonon laaligowaa qaaya batugianon koloonkeji, qaagia ii mono naambaajon seleengen yonoo qaa jakeyanon uma jen tegowutiwaa-jon qisin onomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon jejewili ama onomakejuti, iyonoojon kilen qaa kambananon mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qen onomambaajon jejen. Momalaari ejemba onoo batugianon qaa eji, onoononga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanon jen tegowaatiwaa so kolooja me qaago? Mono saanon batugianonga eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleen ala mononon alia seleengen yonoo qaa jakeyanon amakeja. Kaen ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianon kema qaa gawombaajon qisin onomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianon qaa jakeyanon ama aonkejuti, iikaanja kanon mono onoangia kamaan unuro Kraistwaa qabunayanon mono kamaanqeqeta kolooro laligoju. Ejembanon men bolin onongi uugia kawaajon waaro qaanon ama onongi Anutuwaa jaanon mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horon megii onjo kitia mende meleema onongi iikaanja kanon Kraistwaa kanaanon mono akadamuyawo koloowaa.

⁸ Onjo Kraistwaa qata kokaen men bolinkeju: Mono onoangio tiliqili ama ejemba men bolin onoma iwoigia horon menkeju. Uumeleen alaurugia yonoojon kaanagadeen ama onomakeju.

⁹ Ejemba irinqirina yononon mono Anutu bentotonaa uutanon uma dun mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianon mono tiligon aon jinjaun ambubo. Tosianon serowilin ama tando lopion waegia men mepeseenkeju. Tosianon loemba laaligo uugun olonkalu amakeju. Tosianon monembaajon lan agimin aon laligoju ano eja iyangarodeen emba iyangarodeen agimin aon laligoju. Kaanja yononon mono Anutuwaa bentotonaa bunja mende kolooju.

¹⁰ Tosianon yongoro men iwoiwaa dogo koloon menngo mewombaajon koposongonkeju. Tosianon apu kotiga nen enkalolon ama lan mepaqepae amakeju. Tosianon iwoi kalugon yongoro menkeju. Ejemba kaananon mono Anutuwaa bentotona bunja mende qen aowuya. ¹¹ Onoononga tosiannon wala iikaanja laligogito, kanagen Ponjana Jiisas Kraist bunja qen aogi sayanon songbama tak koton onoma iwaa qatanon soraaya koloogi. Men solananin onono Anutunanaa Unyanon mono inaan onono dingon laligoju. Kianj.

Sele busugianon Anutuwaa jigo kowoga kolooja.

¹² *Niinon iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so koloojento, iwoi kuyanon mono mende men qeangon nombaa. Iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so koloojento, iwoi mononon ponna koloon nombabotiwaajon galen men aonkejen. ¹³ “Nene ii nenegadeen. Ii korojonanaajon raja. Korojonana ii nembanene nenin kemebaatiwaajon raja.” Mononon kaen jenagato, Anutunon mono nene ano korojon ii motoon jen tegoro qaombaota. Sele busunana ii serowilin ambombaajon qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajon ama raja. Kaen raro anjo sele busunana qeangowaatiwaajon nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyanjaa ku-usunanon Pon men gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen men gbilin nonono waabonja.

¹⁵ Onoo sele busugianon Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajon niinon Kraistwaa sele busu kitia mon men

* **6:12:** 1 Kor 10.23

kana somata embawo qokotaamaña me qaago? Ii qaago totoonj! Mono yamagenj! ¹⁶*Anutunonj qaaya kokaenjerota eja, “Yorononj mono sele busu motoonjgo koloowao.” Kawaajonj mononj kana somata embawo qokotaaji, iinonj mono iwo sele busu motoonjgo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷Motoonjgo koloowaoto, mononj Pombo qokotaaji, iwaa unjayanonj mono Pombaa Unjawayo mindiriro motoonjgo koloonj laligowaota.

¹⁸Serowilinj ii mono misinjgonj mesaowu. Singisonjgo tosaaña ii me ii amakejonj, ii kuuya mono selenanaa seleengenjanonj koloonjkeja. Mononj serowilinj amakeji, iinonj mono iyaña selia menj bolinj singisonjgo amakeja.

¹⁹*Sele busugianonj mono Unj Toroyaa Bunj jigoya (tempel) kolooja. Anutunonj Unjaya onono bunj qen aogi uugianonj laligoja. Kawaajonj onjanganjiaa bunj mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰Onjanganjiaa bunjaga qaagoto, Kraistnonj iwoi somatanonj sewangia mero iwaa bunj koloogi. Kawaajonj selegianonj mono nanamemenj soraaya anj Anutuwwa qabunjayanonj seinj kembaa. Kianj.

7

Loemba ano gbaworo sarañ laaligo rara

¹Onj qaa tosaaña onj qisigiti, ii jenj asarimaña. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ²Ii awaa koloojato, sele busuwaa siinanonj serowilinj ambubotiwaajonj onj motomotoonj mono anj anj loemba agiminj aonj laligowu. ³Ejanonj mono embiaa siinaga so loemba laaligowaa areña otaawa. Embianonj kaanagadeen mono loyaa siinaga otaanj laligowa.

⁴Embiaa selianonj mono anjaga bunjaga mende kolooro anj ii mende galenj komakejato, loyanonj ii galenj komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeen anjaga bunjaga mende kolooro anjasi mende galenj komakejato, embianonj ii galenj komakeja. ⁵Kawaajonj oroangara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjgodeenj uumotoonj ama pondanj qamakooli gawonj mewonj saanonj anj anj laligowaoto, kambanj tosaaña kaen laligonjgo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Uugara saanonj mende galenj koni Satanonj anjgobato menj orono singisonjgononj kamaanj uruwabotiwaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶Kaenj ambaotiwaajonj saanonj jejento, jojopanj qaa kaanja ii mende ama onjonj. ⁷Niinonj ejemba korebore nii kaanja masaraja laligowutiwaajonj mojentonj, onj tosaaña Anutuwwa gawonj memewaa momo kalenj kaanja ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kalenja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii anj anj bunj qen aonj laligojonj.

⁸Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjoojonj kokaen jejent: Onjononj nii kaanja toroqenj loemba mende koloonj solanja laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajonj mono saanonj loemba koloogi afaangowaa. Kawaajonj yonjononj uugia galenj kombombaaajonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

¹⁰*Loemba laligojuti, onjoojonj kokaen jenj kotojenj, niinondeenj qaagoto, Ponjonj anj mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹Kaen jejato, kilenj loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeen loyanonj embia mende mesaowa.

* **6:16:** Jen 2.24 * **6:19:** 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16 * **7:10:** Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaana onoo gejanonogia ii Ponnon mende jejato, neeno ii kokaen jejen: Uumeleen eja mombaa embianon uuta mende meleema kilen iwo laligomambaajon moji, iinon mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaaniadeen uumeleen emba mombaa loyanon uuta mende meleema kilen iwo laligomambaajon moji, iinon mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Mombaa loyanon uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunon ii kilen uumeleen embiawo qokotaaji-waajon ama tak koton muro soraaya kolooja. Kaaniadeen mombaa embianon momalaaria qaagoto, uumeleen loyawo qokotaajiwaajon ama Anutunon ii tak koton muro soraaya kolooja. Monnon soraaya mende koloonagati een, meraboragaranon mono Anutuwaawa sopa seleengen laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunon motoon tak koton ononotiwaajon mono soraaya kolooju.

¹⁵ Soraaya koloojuto, monnon mende moma laarin loya me embia mesaomambaajon mojati een, mono saanon mesaowa. Kaen kolooro noo qaananon uumeleen alanana ii mende somongowaa. Anutunon ono luaenon laligowutiwaajon onoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuun muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Me eja, gii embaga uu kuun muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Kawaaajon mono luaenon laligowu. Kianj.

Anutunon ononotiwaawa so mono toroqen laligowu.

¹⁷ Ponnon motomotoon onoo laaligogiaa aren ano loemba me masaranga laligogi Anutunon ononoti, iikawaa so mono toroqen laligon laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleen kanagesoya kanagesoya liligon goman so kaen jen koton onomakejen.

¹⁸ Anutuwaawa aiweseya eja mombaa selianon kotogi laligoro kaana oonoti een, ii mono kotomambaajon mende kaparan komba. Anutuwaawa aiweseya mombaa selianon mende kotogi laligoro kaana oonoti een, mono ii kotowutiwaajon mende kaparan komba. ¹⁹ Anutuwaawa aiweseya selenananon kotogita eja me mende eji, iikanon Anutuwaawa jaanon iwoi omaya koloojato, jojopan qaaya ten koma otaanin iikanon mono honawo kolooja.

²⁰ Anutunon onoono kamban iikanon loemba me masaranga laligogiti, onoo motomotoon mono iikawaa so toroqen laligowu. ²¹ Mombaa welenqeqe omaya koloono Anutunon goonoti een, iikawaajon mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanon solana koloon gawon mon mokoloonagati een, ii mono saanon mokolooowa me uuga afaangoro saanon toroqen welenqeqe omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajon: Monnon welenqeqe omaya kolooro Ponnon kaen oono uuta meleeno singisongoyaa kasia isano solana koloon laligoja. Kaaniadeen monnon solana kolooro Ponnon kaana oono uuta meleeno iyanaga aina qaagoto, Kraistwaa jeta ten kombaatiwaa kasanon nama welenaga qen laligoja. ²³ Kraistnon tawa somatanon sewangia mero laligojutiwaajon mono balon ejemba yonoo qaa baatanon kema keegia moma welenqeqegia omaya koloon laligowubo. ²⁴ Kawaaajon uumeleen alauruna, Anutunon onoono kamban iikanon solana kasagia qaa me welenqeqe togiaa kasa gbadonon laligogiti, onoo motomotoon mono iikawaa so Anutuwaawa jaanon toroqen laligowu. Kianj.

Gbaworo saraan ano malo yonoo gejanono qaagia

* **7:21:** Qaa kawaa kania mon ii kokaen: Uuga meleema saanon solana koloon gawon mon mokoloojani een, gii saanon toroqen welenqeqe omaya laligowa.

²⁵ Emba saran jumuna† onoo gejanonogia ii Ponnon mende jen koto mojen. Kawaajon Ponnon kiankomu nono qaana lan qaagoto, moma laarin nongi sokonjiwaa so jenkejeni, mono iikawaa so gosin neenaa momonanon kokaen jema:na:

²⁶ Kakasililin kamba:na dodowijiwaajon eja gbaworo emba saran laligojuti, kuuya ononon mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romongojen. ²⁷ Emba men laligojani een, embaga mesaomambaajon mende janjarin riiwa. Embaga qaa masara:na laligojani een, mono embawaajon mende mongamba. ²⁸ Kilen emba mewaati, iikanon mono singisongoyawo mende koloowaa. Kaaniadeen emba saranon eja mewaati, iinon singisongo mende ambaa. Singisongo qaagoto, iika:na ambuti, iyononon mono selegianon kakasililin mamaga mokoloowuya. Ononon ii mokoloowubotiwaajon mono angon koma onomambaajon mojen.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilen qaa mon kokaen injioma:na: Uumeleen alauruna, Pon kawaatiwaa kamba:nanon torijiwaajon ama emba men laligojuti, ononon mono kaanagadeen kamba:na kokainonga kanain embagia qaa tani kaana koloon laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, ononon mono mende saabutiwaa tani kaana koloon laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, ononon mono mende aisowutiwaa tani kaana koloon laligowu. Iwoi sewana mejuti, ononon mono ii mende buna qen aowutiwaa tani kaana koloon laligowu.

³¹ Namonon kamba:na kokaamba aren otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so koloaja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaajon amakejuti, ononon mono iikanon uugia somongonkejiwaa tani kaana mende koloon laligowu.

³² Ono balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaajon mojen. Ejemba masara:na laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embaana uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja.

³⁴ Ponnon leegen embianon leegen awaragon momoya horori uutanon deeno laligoja. Kaaniadeen emba loya qaa ano emba saran masara:na laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaajon sokonaga,” iyanagaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja.

³⁵ Onoangia ilaan onomambaajon moma gejanono qaa ii ononjen. Ii tosaana kasa kaana somongon onombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii ononjen: Niinon ono nanamemen dindina otaan uudeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injioben. Kian.

³⁶ Eja monnon emba sarambo buna qen aon laligongo mesaomambaajon romongoji, iwaa goro qaa ii kokaen jema:na: Eja iikanon kokaen romongon jeja, “Emba ii men sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siina moma kotiiro embawaa gbania eja memewaa so kolooji een, iinon mono saanon siina otaan agimin aori sokombaa. Iika:na kanon singisongoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanon emba ii mende mewaatiwaa qaaya anaa uutanon somongon moma kotiji,

† 7:25: Olonkalu mende qeqeta

iikawaajon kokaen jemaŋa: Moŋnon eja ii qaanon mende kuuro osijato, saanon aŋaa siija otaaro qaa moŋnon mende somoŋgoji, een, iinon mono saanon aŋaa siija otaan emba ii mende mewa.

³⁸ Kaen kolooro emba saraŋ mewaati, iwaa silianon mono dindiŋa koloowaato, ii mende mewaati, iinon mono kana awaa soro otaawaa. Kian.†

³⁹ Embanon loyanon jaawo laligowaatiwaa so men aowaa qaayanon somoŋgoro laligojato, loyanon komuwaati een, qaa iikanon kaanideen komuro saanon eja siijanon jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanon eja men korisoro qerewenja mokoloowaato, toroqen masaraŋa laligowaati een, mono uukoisoro honja mokolon aisoonkebaa. Niinon qaa ii gosin kaen jejen. Anutuwaa Unyanon noo uunanon kaanagadeen laligoji, iikawaajon mono kaen romoŋgon jejen. Kian.

8

Nene tando lopiombaa nandun aana ii newoŋa me qaago?

¹ Ono nene tando lopiombaa nandun aana kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaŋa: Uujopanon mono ilaan onombaa. Niinongiinon jegi tosanon kokaen jenkeju, “Kuuya nononon tando lopiombaa kanagia moma yagonin omaya kolooja.” Qaa ii honabonaga kolooji, ii mojon. Ono momo kaanja jen laligogi uugianon waaro konain kaanja terereen awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa wana ii uujopa. Kana iikaanja kanon mono ananaa uunana meagon men kotiin aowona. ² Moŋnon “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanon jeji, iwaa momakootoya honanon mono mende kolooro toroqen tompin laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, moŋnon Anutu uutanon jopagonkeji, Anutunon mono iwaaajon moro honja kolooja.

⁴ Nene tando lopion yonoojon nandun angiti, ii newoŋa me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopion ii ben honja mende laligojutiwaa kaisaregia kolooju,” ano qaa moŋ ii kokaen, “Anutu motoononon laligoja. Alia moŋ qaago.” Qaa woi ii onjaga koloojaoti, ii mojon. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome beŋa beŋa,” qagia kaen qamakejuti, ii mamaga laligoju. Sombinon me balonon laligojuti, ii saanon mende mojon. Onanon omejiilan, ben ano eja pon ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kilen Anutu motoonon iinondeen ananaa benana ano Manana kolooja. Iinon iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaaajon laligowombaajon ama nonono laligojon. Kaanagadeen Pon motoonon Jiisas Kraist laligoja. Iinon Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolori. Nono kaanagadeen ilaan nonono laligon kotiinkejon.

⁷ Kaen moma laarijonto, ejemba kuuyanon momakooto kaanja ii mende men laligoju. Ii qaagoto, tosanon wala tando lopion waegia men moma

† **7:38:** 36b Eja moŋnon borata eja mumambaajon uwoi moji, niinon iwaa gejanono qaa kokaen jemaŋa: Mananon kokaen romoŋgon jeja, “Borana mun sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumambaa siija moma kotiji een, iinon mono saanon siija otaan eja muro mero sokombaa. Mananon iikaanja kanon singisonon mende ambaa. 37b Mende ambaato, mananon borata eja mende mubaatiwaa qaaya aŋaa uutanon somoŋgon moma kotiji, iikawaajon kokaen jemaŋa: Moŋnon manja ii mende kuuro osijato, saanon aŋaa siija otaaro qaa moŋnon mende somoŋgoji een, iinon mono saanon siija otaan borata angon komba. 38b Kaen kolooro bora saraŋa eja mubaati, iwaa silianon mono dindiŋa koloowaato, ii mende mubaati, iinon mono kana awaa soro otaawaa. Kian.

kotiigitiwaajon ama koi kaananon kaanagadeen toroqen nene tando lopiombaa nandun aana ii neŋ iikaana kanon afaanjon benjurugia ii romonjon laligoju. Uugianon looloria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanon menjerenjonkeja. ⁸ Menjerenjonkejato, nenenon nunuama Anutuwaa kosianon mende nonoomakeja. Nene singi laligowonati, iikanon tiwitiwilaa mende mokoloowona. Nene neŋ laligowonati, qabuŋanananon iikanon mende somariiwaa.

⁹ Ii kilen nene kuuya newombaajon afaanjojuti, ononon mono jeubaba lan laligowubotiwaajon galen men aon laligowu. Jeubaba kaen laligogi tosanon injiima uugia looloria kanon boliro kamaan unuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaen: Giinon momakooto hona men laligon afaanjon tando lopion jigoyanon kema rama nembanene nena alaga monjon giiron kokaen bimoowaa: Uutanon looloria kolooro uuwoi anji, iinon kaen giima uutanon waaro afaanjon nene tando lopiombaa nandun aana ii neŋ kamaan qenaga.

¹¹ Goo momakootoga hona kanon mono geenгаа uumeleen alaga kuuro uuwoi qaganon looloria koloojiwaajon mono afaanjon neŋ kamaan qenaga. Kraistnon iwaajon ama komuroto, nene ii neŋ kaen kamaan qen tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleen alaurugia kaen men bolin onoma uugia looloria ii qen kondeema singisonjo amakejuti, iikaana kanon mono Kraist iyaŋa qotogon singisonjo amakeju. ¹³ Kawaaajon niinon nene mon newe iikanon uumeleen alana kongoro muro kamaan qen singisonjo anji een, niinon mono kaman monjon nene ii mende toroqen nemaŋa. Niinon alana jolonjon kongoro mumambotiwaajon kaparan koma nanjen. Kian.

9

Aposol nomaen koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanon somonjon nono solana mende koloowenaga? Ononon gosin nongi aposol koloojen me qaago? Ponana Jiisanon asugin nono iibe me qaago? Niinon Pombaanon nanjon gawon mewe onjo mono gawon iikawaa hona kolooju. ² Ponon anjo aposol gawon nono iwo nama mewe onjo uugia meleema noo munjen aasona kolooju. Kawaaajon tosanon gosin nongi aposol mende koloowenagati een, ononon mono kanana iikaana moma yagoju. Ii mono afaanjon nanjon jegi sokombaa.

³ Ejemba tosanon noojon “Aposol mende kolooja,” jen ajoroon germanon qeŋe ama nomakejuto, niinon mono onoonon sundu jen iikanon neenaa kanana nanjon jenkejen. ⁴ Kawaaajon gere ano nembanene nonongi neŋauruna yonowo men neŋ laligowonaga, iikanon mono soyanon koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaana ano Pon Jiisawaa kouruta yononon embaurugia momalaarigiawo unuwama motoon kema kankeju. Niinon kaanagadeen iikawaa so ambenagati een, sili iikanon mono kana waleema qetetanowenaga me qaago? Ii qaago toton.

⁶ Selewaa laaligoyanon onjo ejemba geria nanjon onomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende noronji een laligonkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianon uuwaa gawon megi tawa ononji selegiaa gawon mende menkejuto, noroojongadeen mono nanjonanjonara noronaro mokoloowotiwaajon jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqeŋe gawon menkejuti, yonoononga monjon ana laaligoya nanjon aon menkeja me qaago? Wain gawon komomakejuti, yononon kuuya iikawaa hona men

nenkeju me qaago? Kaanjiadeen bulmakao galen komakejuti, yononon kuuya iikawaa aju apuya nenkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balon ejemba ananaa momonana iikayadeen mondama otaan mende jejento, Anutunon kaanagadeen qaa iikayadeen Mooseswaa Kana qaanon jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanon Juuda nonoo gawon meme silinana ii jen asarin kokaen oogita eja, “Wiit dumun kota ano kaawoya gosiwombaajon bulmakao ejia wama kan ongi dumun tuun qaganon riin rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaen wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunon tiwojun men oro metogoro qen nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunon kasu bulmakao yonoojon majakaka mende moma kaen jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajon qaagoto, qaa ii mono nonoojon jero eja. Qaa ii nononon kokaen ambombaajon ama oogita eja: Kinonon gawon tetebaro meji, iinon mono hona koloowaatiwaajon jejeromonromon qaganon gawon menkeba. Kaanagadeen dumun tononon qen hona ano kaawoya gosiji, iinon mono bakaya men newaatiwaa mamboma gawon menkeba. ¹¹ *Nononon uuwaa qaa kota batugianon qosoma kororoon laligonin ononon laaligowaa nanjonango iwoi mende nonongi gamuyawo koloonkeja. Niinon men qeangon onombe ononon iikawaa kitia meleema ongi soyanon koloowaa.

¹² Tosianon batugianon uuwaa gawon megii nanjon onongi soyanon kolooji een, nii mono so ii uugun nanjon ongi sokombaa. Kitia ononin iikawaa kitia nonongi so konagato, niinon iikaan ambutiwaajon mende qisin onombe. Kraistwaa Oligaa Bunja qaa seiwaatiwaa kania somongowombotiwaajon mono iwoi nonombutiwaajon mende qisin ononin. Qaagoto, nononodeen mono kaparan koma kotiin lombo kuuya bosima laligonin.

¹³ *Qaa koi mono romongowu: Jiwowon jigonon gawon menkejuti, iyononon mono jigo iikanon nembanenegia men nenkeju. Siimolon on alatawaa gere bolana galen kombutiwaajon kuun onongi nanjuti, iyononon ejemba nene nandungia alatanon angi nene iikawaa kitia tosia ii iikanon bunja qen onkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Ponon kaanagadeen jen koton qaa kokaen jero, “Oligaa Bunja jen seigi ejembanon mobuti, iyononon mono Oligaa Bunawaa kitia kotin nandun angi laaligogia nanjonangogia mokolon laligowu.”

¹⁵ Niinon saanon qaa iikawaa so romongon uuwaa gawon men tawa nombutiwaajon qisin onombenagato, kotin nandun ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monej ambutiwaa qaa oojeni, ii ononon kaen ama nombutiwaajon mende oojen. Tawa memambaajon romongowe bimooro koomuwaajon mobe afaangoja. Neenaajon ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jejen. Noonon qaa ii mononon me mononon qewagomambaajon amamaaro laligomana.

¹⁶ Oligaa Bunja jen seinkejen, iikawaajon selena mepeseemambaa so mende koloojen. Niinon Anutuwa jenkoto baatanon laligon ii jen seimambaa so koloojen. Gawon ii mono mesaomambaajon amamaajen. Oligaa Bunja mende jen seiwenagati een, iikawaajon lombonon qananon uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

¹⁷ Neenaa siinajaajon gawon ii mweengon mewenagati een, mono saanon tawa nombutiwaajon mambombenaga. Kaento, Anutunon kuun nono neenaa ainja mende otaan Bunjaya galen komakejen een, ii mono

* **9:9:** Dut 25.4; 1 Tim 5.18 * **9:11:** Room 15.27 * **9:13:** Dut 18.1 * **9:14:** Mat 10.10; Luuk 10.7

Anutunonj moma laarinj noma gawonja nono laligojeniwaa so menkejen. ¹⁸ Kaenj kolooro naa iwoinonj mono tawana koloonkeja? Oligaa Bunja jen seinj ii sewanja qaa amakejenj, iikanonj mono noo tawana koloonkeja. Anutunonj gawonjaa kitia nombutiwaajonj jenj kotooro Bunja Terenonj eji, qaa iikawaa so tawawaajonj mende kaparanj komakejenj.

¹⁹ Ejemba monjonj me monjonj mende somonjonj nono saanonj neenaa ainjonj laligowenagato, ii kilenj neena menj kamaanj aonj laligojenj. Ejemba kuuyanonj uugia meleembutiwaajonj kaparanj komakejenj. Kaenj ambutiwaajonj ejemba kuuya welengia qenj laligojento, seiseiya yonononj kilenj Kraistwaa bunyaya mende koloowutiwaa so kolooju. ²⁰ Juuda yonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj Juuda tani koloonj laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanonj laligojuti, iyonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma neeno Kana qaa kawaa baatanonj mende laligonj kilenj qaa iikawaa gbadononj somonjonj nonjiwaa tani koloonj batugianonj laligowe.

²¹ Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj Kana qaa mende moma laligojeniwaa tani koloonj laligowe. Neeno Anutuwaawaa Kana qaawaajonj tompinj mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanonj kema ii tenj komakejenj. Ii kilenj yonoo batugianonj Anutuwaawaa Kana qaa mende mojenj tani koloonj laligowe. Ejemba seiseiyanonj uugia meleembutiwaajonj kaenj ama laligowe.

²² Momalaarigianonj looloria laligojuti, iyonononj uugia meleema kotiiwutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj looloria tani koloonj laligowe. Ejemba tosaanja naa afaanaga kana iinonj me iinonj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma ejemba kania kania yonoo batugianonj tani kania kania ama laligowe.

²³ Tani kuuya ii Oligaa Bunjanonj seiwaatiwaajonj amakejenj. Seiro kotumotueyanonj neenaa qananonj uro neeno kaanagadeen oyanboyanj koloomambaajonj ama kaenj amakejenj. ²⁴ Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambananonj kuuya yonononj haamo ambutiwaajonj esungia menj kululuunj kemakejuto, motoonngo monjonj mono haamo ama tawa mewaa. Ono mono motoonngo iikawaa so bobogarinj kema tawa mewombaajonj kaparanj koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilinj laligowu.

²⁵ Ejemba aangolenonj haamo ambombaajonj kemakejuti, iyonononj mono kuuyanonj iyangia tororo galenj koma aowombaajonj koma gbilinjeju. Yonononj kasaronj juquma gororongowaati, iikayadeen mewombaajonj kaparanj komakejuto, nonononj ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaajonj kaparanj komakejenj. ²⁶ Kawaaajonj niinonj lansanj kema koma kanj koma mende bobogarinj kemakejenj. Borona kuma manja lansanj mende qenjejento, kuu aanj alauruna haamo ama onomambaajonj mono dindinagadeen tororo qenjejenj.

²⁷ Niinonj ejemba tosaanja Bunja qaanonj uugia kuunj laligowe tegoro Anutunonj mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaaajonj mono neenaa sele busuna mindinjonj tororo koma gbilinj galenj komakejenj. Kianj.

10

Israel wala laligogiti, iyonoononj galenj meme qaa

¹ *Oo uumeleenj alauruna, Israel nonoo ambosakonananonj Mooseswaa gematanonj otaanj kagi iwoi kolooroti, iika-waaajonj poumapou laligowubo. Kawaaajonj Israel nonoo kananana kokaenj toroqenj oomaaja: Yonononj kuuya

* **10:1:** Eks 13.21-22; 14.22-29

koosu baatanon kaj laligon Kowe Osoga kotogi yonoononga monnon mon mende tiwilaaro. ² Anutunon oomuluya koosunon ano kowenon ano ii koton kaj kuuyanon uugia meleema Mooseswaanon kanageso koloogi. ³ *Kaen koloon kuuya yononon uuwaa nene iikayadeen mokoloon nen laligogi.

⁴ *Kaanagadeen kuuya yononon uuwaa apuya iikayadeen mokoloon nen laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata monnon onotaan kanagianon karoti, mono iikanon mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaen laligogito, ii kilen Anutunon kanageso hona yonoonon uukorisoro mende moma laligoro balon qararanonkononon tiwilaagi qamogianon qeqelalan en gisaagi.

⁶ *Kaen kolooroti, ii ananaa gejatootoonanaga kolooja. Anutunon mono sare ii nonoonon ama ano galen meme qaananaga kokaen kolooja: Yononon uugia mende galen koma bologa mewombaajon koposongogiti, nononon mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosanon tando lopion waegia men mepeseen laligogiti, ononon mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoonon Buna Terenon qaa kokaen oogita eja, “Kanageso yononon nen korisoro ama ajoroon rahi uugianon waaro iikanon meleema gejajomban kokaen koloo: Yononon rii gbawe oron apu kotiga nen serowilin lan anji.” Qaa kaen eja.

⁸ *Yonoononga tosanon serowilin anji Anutuwaa irinonsoonononon ama ejemba 23,000 kawaa so ween motoongowaa utanon komun kamaagi. Nononon mono tosaanon yononon so serowilin ambombo. ⁹ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosanon Pon iijongogi mokolen yononon injigi komugi. Nononon mono tosaanon yononon so Pon iijongo wombo. ¹⁰ *Yonoononga tosanon galenurugia njindin-nunduru jenmeesan ama gema unun laligogi men tiwitiwilaa gajobanon mono unuro komugi. Nononon mono tosaanon yononon so njindin-nunduru jenmeesan lan ama laligowombo.

¹¹ Kaen koloon ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namonon laaligowaa kamban tetegoyanon kaj kuun nonono laligojoni, sundu ii mono nonoonon ama oogi galen meme qaananaga kolooja. ¹² Kawaaajon nama kotimambaajon jejanji, gii mono kamaan guwabotiwaajon ama galen men aon laligowa.

¹³ Angobato qagianon umakejuti, iikayadeen mono balon ejemba kuuya nononon qanananon umakeju. Angobato tania mon mokoloowuyaga, iikanon esungianon mende sokombaatiwaajon kamaawuyagato, Anutunon qaaya somongorotiwaa so ii pondan otaan amakeja. Iinon angobato Toya angon kono angobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onomambaajon amamaankeja. Kawaaajon angobato mogi Anutunon esuna onoma iikaan kanon olon kombombaa kana kaanagadeen meleun onono koloonkeja. Kawaaajon ononon balombaa angobatoya iikanon saanon kotiin haamo ambutiwaa so kolooju. Kian.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samon kowoga

¹⁴ Kawaaajon wombo alauruna, tosanon tando lopion waegia men mepeseen onomakejuto, ononon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamugiawo koloojutiwaa so qaa jemanati, ii mono onononon gosing iikawaa hona mokoloowu.

* **10:3:** Eks 16.35 * **10:4:** Eks 17.6; Jan 20.11 * **10:5:** Jan 14.29-30 * **10:6:** Jan 11.4 * **10:7:** Eks 32.6 * **10:8:** Jan 25.1-18 * **10:9:** Jan 21.5-6 * **10:10:** Jan 16.41-49

16 **“Pombaanonj samonj newonja,”* kaen jen kotumotuwewaa gambiwaajon Anutu dangisen jen qama koolinj gambi iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen saya nenkejon. Bered motonj iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen busuya nenkejon. Iikawaajonj mono duduuwubo. 17 Kuuya nonononj bered motoonngo iikanonja nenkejon. Bered ii motoonngo koloojiwaajonj ama mamaga nonononj Kraistwaa honja motoonngo koloojonj.

18 **Ono mono Israel kanagesowaa laaligoya romongowu.* Ejemba siimolonj oowutiwaajonj nene angi tosianonj iikawaa kitia nenkejuti, iyonononj alatanonj toroqen gawonja Anutuwaajonj menkeju. 19 Qaa iikawaa kania honja ii mono nomaen jewenaga? Tando lopionj onjojonj bao qegi saya kamaaro siimolonj onkejuti, iikanonj honjawo koloojiwaajonj jeja me qaago? Tando lopionj ii honja koloojutiwaajonj jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?

20 **Tando lopionj ii honja qaagoto, uumeleembaa gadokopa yonononj kilen siimolongia omejiilanj yonoojonj onkejuti.* Ii Anutuwaajonj qaago. Niinonj onjo ome yonowo toroqen laligowubotiwaajonj majakaka mojen. 21 Ono Pombaa gambinonga ano omejiilanj yonoo gambinonga ororonj newombaajonj amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene dunj ano omejiilanj yonoononj nene dunj ii ororonj toroqewombaajonj amamaawuya. 22 **Nanamemenj kaananonj mono Pombaa uuta mero boliro irinja soombaatiwaajonj mojonj me? Kusunananonj mono Ponj uugunj uma laligojonj me?*

Nononana ainana mesaonj Ponj mepeseewonja.

23 **Tosianonj kokaen jenkeju, “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja.”* Qaa ii honjagato, nanamemenj kuuya kanonj mono mende ilaanj nonomakebaa. “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja,” kaen jenkejuto, nanamemenj kuuyanonj mono uunana mende nanjonj menj kotiinj nonomakebaa. 24 Monjonj monj iyanjaajonjadeen romonjonj qeangomambaajonj kaparanj kombaboto, alaurutanonj qeangowutiwaajonj kaparanj kono sokombaa.

25 Oro ii me ii maaketnonj ama qetegonj nene mirinonj (sii mirinonj) sewanja mewutiwaajonj amakejuti, ii mono uuwoi mesaonj nenkebu. Orowaajonj ama uugianonj menjerenjowabotiwaa qisiqisia monj mono mende ambu. Qaago! 26 **Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja, “Balonj ano iwoi kuuya kanonj eji, ii Pombaa bunjaga kolooja.”*

27 Monj Kraist mende moma laariji, iinonj onjoono iwaanonj kembombaajonj moma kema ragi nembanene ii me ii jaagianonj ama onjombuti, ii mono uuwoi mesaonj newu. Nenewaajonj ama uugianonj menjerenjowabotiwaa qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! 28 Onjoangiaajonj qaagoto, “Nene koi tando lopionj yonoo nandunj aanja kolooja,” monjonj kaen injjoroti eenj, ii injjoroti, iwaa uutanonj boliwabotiwaaajonj mono galenj menj aonj mende newu.

29 Geengaa uuganonj menjerenjowabotiwaaajonj mende jejento, alagaa uutanonj boliwabotiwaaajonj ii jejenj. Niinonj neenaa ainjonj iwoi ambe alanaa uutanonj boliro gosinj noma Anutunonj qaana jen tegonj kitia meleema nombabo. Eenj kaen mendeema aoninj jawo kolooro mende sokonja. 30 Niinonj ejemba yonowo toroqen rama nenegiaajonj “Anutu dangisen!” jenj oro nemanjati, tosianonj iikaan ambu niima iikawaajonj gema nugi

* 10:16: Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * 10:18: Lew 7.6 * 10:20: Dut 32.17
* 10:22: Dut 32.21 * 10:23: 1 Kor 6.12 * 10:26: Ond 24.1

mende sokombaa. Orowaajon Anutu mepesejeji, iikawaajon mono qaa tokoronkota jen nonggi mende sokonja.

³¹ Kawaajon nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwaa qabunayanon seiwaatiwaaajon ama amakebu. ³² Iwoi mon mende anji mombaa uutanon iikawaajon boliro momalaarianon zololongon kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanon kanageso yonoo batugianon mombaa uutanon mono onoojon ama boliwabo. ³³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya amakejeji, iikanon mono ejemba korebore uugianon qeangowaatiwaaajon kaparan koma laligojen. Neenodeen qeangomambaaajon mende nanjento, ejemba seiseiyanon qeangowutiwaaajon janjarin riwe mombo letoma Siwewaa bunja koloowutiwaaajon kaparan komakejen. Kian.

11

¹ *Niinon Kraistwaa sili kaanja amakejeji, iikawaa so ononon mono noo silina otaan laligowu. Kian.

Emba ononon mono wangia esuun Pon mepeseewu.

² Niinon iwoi kuuya amakejeji, onjo iikanon romongon nomakejutiwaaajon dangisen jen ononjen. Onjo kuma onombetiwaa so qaana ten koma otaankejuti, iikawaajon mono mepeseen ononjen. ³ Niinon onjo qaa koi moma kotowutiwaaajon mojen: Kraistnon eja kuuya nonoo wanana koloaja. Ejanon embawaa wana koloaja ano Anutunon Kraistwaa wana koloaja. ⁴ Kawaajon eja onjo mono wanougia qetegon qama koolin Anutuwaa qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanon wangia turun qama koolijuti, me Anutuwaa gejatootoo qaa jen asarijuti, Anutunon mono iyonoo momogiaajon moro gamuyawo kolooro iyangia men kamaan aonkeju.

⁵ Kaento, emba mononon wana mende esuun qenjaaro ajoajoronon qama kooliji me Anutuwaa gejatootoo qaa jen asariji, iinon mono loya wan kolooji, ii gamu qen mun iyanja men kamaan aowaa. Kaen ama wan juya kuuya motogi asuganon een laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanon wana mende esuui een, iinon mono wan juya kaanagadeen jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanon wan juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajon mono wana esuun laligoro sokombaa. ⁷ *Embanon loyaa akadamuya kolojato, ejanon Anutuwaa unajaya ano akadamuya koloaja. Kawaajon ejanon mono wana mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ti kokaembaajon: Waladeen ejanon embanonga mende kolooroto, embanon ejawaanonga kolooro. ⁹ Anutunon eja ii embawaajon qaagoto, emba ii ejawaajon mokolooro laligoju. ¹⁰ Kania kawaajon ama embanon mono ku-usun baatanon laaligowaa aiweseya ii wana esuun laligoro sokombaa. Kaen kolooro Siwe gajoba yononon godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaen sokombaato, Pombo qokotaan laligonin embanon mono ejawaa qaaya mende uugun anaa ainanon lan mende laligowa. Ejanon kaanagadeen embawaa qaaya mende uugun anaa ainanon lan mende laligowa. ¹² Embanon ejawaa siitanonga kolooro kawaa so ejanon kaanagadeen embawaa goron uutanonga koloon laligojonto, ilawoila kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaajon embanon wana mende esuun Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onoangio gosin somongowu. ¹⁴ Anutunon ejemba mokolonon nonoma balonon motoon laaligo arengoroti, aren ii iima gosin

* **11:1:** 1 Kor 4.16; Fil 3.17 * **11:7:** Jen 1.26-27 * **11:8:** Jen 2.18-23

sili koi kaanja mono moma asarijon me qaago? Ejanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono gamu qen aoja.

¹⁵ Anutunon embawaa wan juya koriga ii esuya koloowaatiwaaajon muro laligoja. Kawaajon embanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono akadamuya koloon muja. ¹⁶ Monjon qaa kawaajon ninongiinon amambaajon moji een, niinon iikawaajon qaa motoongo kokaen jemaŋa: Anutuwaanon kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaa-jon ajoroonkejuti, iyononon mono nonowo uumotoongo ama sili iikayadeen otaan sili tosaanja togonkeju. Kianj.

Pombaa samon toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Ono uumeleen ajoajoroonon ajoroon kanon mende qeangonkejuto, mono toroqen kileqileenkeju. Kawaajon niinon mende mepeseen ononjento, areŋ ama jen koton ononjen. ¹⁸ Qaa mutuya mon ge-jananon kemero kokaen mobe, “Ono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono batugianon angowowo amakeju.” Qaa ii jegi moma bakayagadeen hona kolooji, iikaen moma laarijen.

¹⁹ Batugianon deema tuun busubuusu anŋi Anutunon injiuro daen ononon momalaariwaa anŋotetenon nama kotiiwu ano daen ononon mende sokombuti, qaa iikanon mono asuganon koloonkeja. Iikawaajon uuwoi mende mojen. ²⁰ Uumeleen ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono Pombaa samon kowoga newombaa silia mende otaankeju.

²¹ Ii kokaembaajon jejen: Samon kowoga nenkejuti, iikanon ororon qaagoto, ana ana nenegia men kanain lan negi tegoro tosianon toroqen wosogia injuro tosianon apu kotiga mamaga nen enkalolon kolooju. ²² Ee mirigia en ononja me qaago? Iikanon saanon nene ano apu newu. Anutuwaa uumeleen kanageso jejewili ama onombombaaajon moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii men kamaan onombombaaajon moju me? Kawaajon niinon ono mepeseen onomanjwaaajon moju me? Kaen qaago totoon. Mono nomaen jen onombe sokonaga?

²³ Ponjon qaa nonoti, niinon ononon kaanagadeen ii mobutiwaaajon kokaen jemaŋa: Pon Jiisas memelolo men mugi gomantiina kanon bered mero. ²⁴ Ii men kotuegon dangisen jen moton kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onoojon ama togon ononjen. Ii nen mono nii romonjon noma laligowu.” ²⁵ *Kaen jero negi tegoro kaanjadeen qambi men kokaen jero, “Qambi koi mono soomonŋo gbilia kolooja. Noo sana koi kanon mono Anutuwaa soomonŋoya men kotiuro ewaa. Ii nenkebutiwaa so mono nii romonjon noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja nenkebuti, iikanon mono kaman so Ponjon komuroti, iikawaa bunaya men asarin laligon ugi eleema karo tegowaa. ²⁷ Kawaajon monjon bered me Pombaa qambi iikanonja arambaran qaganon neji, iinon mono Pombaa busuya ano saya men kamaan ama singisonŋoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajon ejemba nononon ananaa uunanaa kania gosinŋo mono bered ano qambi iikanonja nenin sokombaa.

²⁹ Monjon Pombaa busuya ano saya mende goda qen nembanene toon kaanja lan neji, Ponjon mono iwaa qaaya jen tegoro lombo qaganon ubaa. ³⁰ Lan nen laligogitiwaaajon ama ejemba seiseiyanon batugianon loorin ji mokoloogi mamaganon goron qen komudaborogi.

* **11:25:** Eks 24.6-8; Jer 31.31-34

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati een, Anutunon qaanana gosin jen tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Ponjon qaanana gosin jen tegon kaen mono kambañ kokaamba mindingon nonomakeja. Kanagen jen tegon nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororon gere sianon kembangbotiwaajon mono mindingon nonomakeja.

³³ Kawaajon uumeleen alauruna, nene newombaaajon ajoroonkebuti, iikanon mono onjanganjaajon mamboma aon ororon nenkebu. ³⁴ Monjon wosoya kiji een, iinon mono iyanjaa mirinon nembaneneya newa. Ajoroon lan negi Anutunon injiima qaagia jen tegoro lombo mokoloowubotiwaajon ii jejen. Qaa tosaanja onjooonon kamanjati, kambañ iikanon jen koton onjomanja. Kianj.

12

Gawon memewaa momo kalen yonjoo kanagia

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon Unja Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaajon poumapou laligowubotiwaajon mojen. ² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambañ iikanon iinon me iinon horon onjoma unjuano tando lopion omaya waegia menj mepeseen laligogi. Kaen me kaen jen jinjaun kema lan laligogiti, ii saanon moju.

³ Kawaajon onjoo qaa koi mobutiwaajon jejen: Anutuwa Unjayanon mon sololoo "Jiisas qasuaajen," qaa ii jemambaajon osiwaa. Kaanagadeen Unja Toroyanon eja me emba mon mende sololoon muji een, iinon mono "Jiisasnon Ponja koloon nonja," qaa ii jemambaajon amamaawaa.

⁴ *Gawon memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Unja Toroya iinon mono motoonjoo kolooja. ⁵ Uumeleen kanageso welen qen onjombombaaajon gawon kania kania menkejonto, Ponjon mono motoonjoo kolooja. ⁶ Welen qen onjombombaaajon Anutunon ku-usunja kuuya nonoojon mendeema nonono afaangon kotiin gawon menin honja kania kania koloonkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanongga kankejato, Anutunon mono motoonjoo kolooja.

⁷ Unja Toroyanon kanageso uunana nangoro kotiiwombaaajon moma gawon memewaa momo kalenja ninisaano honjanon mono motomotoon nonoonon kokaen me kokaen koloonkeja: ⁸ Unja Toroyanon mombaa utanon kemen Anutu nemun koma mun momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Unja motoonjoo iikanondeen mono mon sololoo momo qaita mon moma yagojiwaa kalenja bunja qen aoja.

⁹ Monjon Unja motoonjoo ii qokotaan momalaariwaa kalenja bunja qen aoja. Toroqen monjon Unja Toroya iikanondeen qokotaan menj qeeangowaa kalenja kalenja bunja qen aoja.

¹⁰ Mombaaajon anjoleto memewaa esunja muja. Mombaaajon Anutuwa gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaaajon unja ano ome mendeembombaa kalenja muro unja awaanon me omejiilan monjon sololoo laligoji, ii saanon gosinkeja. Mombaaajon qaaya qaaya qaita mon jejewaa kalenja muja. Toroqen monjon qaa qaita mon jero mombaaajon ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen kuuya ii Unja Toroyamootonjoo iikanondeen mono sololoon moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nononon anja anja bunja qen aon laligojon. Kianj.

Kraistwaa selia motoonjoto, kitiuruta mamaga.

* 12:4: Room 12.6-8

¹² *Sele busunana motoongo koloojato, kilen iikawaa uutanon sele kitiuruta ii mamaga kolooju. Kitia kuuya ii mamaga koloojuto, kilen ii mindirin sele busu motoongo kolooju. Kraistwaa selianon kaanagadeen mono iikawaa so kolooja. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Una motoongonon mono kuuya nono sololoon koma konjoratin kanon mulu men nonono Kraistwaa sele busu motoongo koloojon. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojon, ananaa gawonana menkejon me tonana een welen qen onomakejon, ii kilen kuuya nono mono Una iikayadeen buna qen aonin uunananon kemero moma mujon.

¹⁴ Sele busunananon mono sele kitia motoongowaa so mende koloojato, iikawaa uutanon kitiuruta mamaga kolooju. ¹⁵ Kananananon kokaen jenaga, "Nii boroga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananon kokaen jenaga, "Nii jaaga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga.

¹⁷ Selenananon kuuya jaa koloonagati een, qaa momowaa gejanananon mono daen ranaga? Kaanagadeen jumunanon geja koloonaga, iikaya moron momowaa sewanananon mono daen ranaga?

¹⁸ Ana ana qaagoto, Anutunon sele busu kiti motomotoon ii arengon moro sokonjiwaa so mindirin onono sele busu motoongo kolooju. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoongo koloojuyagati een, mono nomaen sele busu motoongo koloonaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunon motoongo kolooja.

²¹ Kawaajon jaanon borowaajon kokaen jemambaajon amamaaja, "Nii goojon mende amamaajen." Kaanagadeen wanon kanawaajon "Nii goojon mende amamaajen," kaen jemambaajon amamaaja. ²² Simbirinsambaran qaagoto, sele kitinana monin looloria koloojuti, iyononon qaongi jaawo laligowombaajon amamaawona. ²³ Sele kitinana monin qabunagia kamakamaata koloojuti, ii mono esuunin qabunagiawo kolooju. Sele kitinana monin gamugiawo koloojuti, ii mono tororo esuunin ejemba jaagianon sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganon qendeembombaajon gamu mende mojon, ii mende esuunin sokonja. Kaen amakejonto, Anutunon sele kitia kitia mindirin somongon onoma kitia omaya ii qabuna somata muro ororon kolooju. ²⁵ Sele busu kiti yononon batugianon juma angowowo men aowuboto, tani motoongo kalan koma aowutiwaajon mono arengoro ororon kolooju. ²⁶ Sele busu kitia monon siimbobolo moji, tosaana kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monon qabuna mokolooji, tosaana kuuya mono iwo aisoonkeju.

²⁷ Ononon Kraistwaa sele busuya kolooju ano motomotoon ononon mono iwaa sele kitiuruta kolooju. ²⁸ *Kawaa so Anutunon ama onono uumeleen kanagesowaa gawon kokaen menkeju: Wala tosaana kuun onono wasiwasi eja aposol kolooju. Kawaa gematanon tuun woiya kuun onono gejatootoo ejemba kolooju. Tuun karonon yononon boi qaazuu kolooju. Kawaa gematanon tosanon angoletto meme ejemba kolooju. Tosaana yonoojon momo kalen onono jia jia men qeangonkeju. Tosianon afaangon kotiin tosaana ala ilailaa ama onomakeju. Tosaana yonoojon kalen onono galenkonkon gawon menkeju. Tosianon qaa qaita mon jenkeju.

* **12:12:** Room 12.4-5 * **12:28:** Ef 4.11

²⁹ Kuuya ononon wasiwasi eja aposol mende koloaju. Awawi toton! Kuuya ononon gejatootoo ejemba mende koloaju. Kuuya ononon boi qaazuu koloaju me qaago? Kuuya ononon angoletu meme ejemba koloaju me qaago?

³⁰ Ji men qeangowombaa momo kalena kalena ii kuuya ononon eja me qaago? Kuuya ononon qaa qaita mon mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita mon jegi onon kuuya ii meleembombaaon afaangoju me qaago?

³¹ Ononon mono gawon memewaa momo kalena kalena awaa soro ii buja qen aowombaaon awelegonkebu. Kaen awelegogi niinon kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalena ii kokaen jen asarimana:

13

Uunon jopagon aowaa kalena

¹ Niinon ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita mon kanon qaa jen laligowenagato, uujopananon mende koloaji een, mono kilen kokaen koloowenaga: Gon qegi gonon qaro angotomana momakejon me goubire utugogi kinqororon qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalena en nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een, iikanon mono soyanon koloaja me qaago? Ii kilen uujopanaa honanon mende asugiro iikaana mono iwoi omayagadeen kolon een toton laligowenaga. Moma malaari kotiga toton mokolon kawaa qaganon baana Toya jen kotowe saanon ten koma baana qetegen mongen anagato, uujopana mende asugiji een, iikanon kilen mono iwoi omayagadeen kolon een toton laligowenaga.

³ Esuhinana kuuya ejemba wanaya yonoon mendeema onombenaga ano sele busuna tosia yononon oogi jewaatiwaajon togon onombenagato, uujopanaa honanon mende asugiji een, iikanon mono mende toton ilaan nombaa.

⁴ Monon alia uutanon jopagoji, iinon mono uugereya qaa uubonjon qaganon ala ama munkeja. Goronkiki mende moma iwoiyaajon mende koposongonkeja. Selia mende men uma jaba-arambaran mende laligoja. ⁵ Nanamemenanon alia horon ureen mende ama uuta mende men bolinkeja. Iyana qeangomambaaondeen mende kaparan komakeja. Uuqeqe ama mugi uu uugere uulanawo mende amakeja. Men bolin mugi siimbobolo moroti, ii mende romonon mesaonkeja.

⁶ Tosianon bologa anjuti, iikawaajon mende aisoojato, qaa hona otaankejuti, mono iyonowo motoon aisoonkeja. ⁷ Kamban so alia sopa somonon kooronanon nama kotiin moma laarin munkeja. Kaen me kaen kolooro Anutuwa jejeromonromon ama mamboma awasanakaka nama siimbobolo kuuya moma mokosinonkeja.

⁸ Uujopa nanamemen ii kamban tetegoya qaa en ubaa. Gejatootoo qaa jen qaaya qaaya qaita mon jenkejuti, iikanon qaombaa ano momo qaita mon iikanon mono kaanagadeen omaya kolon tegowaa. ⁹ Momo qaita mon ii bakasasan moma yagonkejon ano gejatootoo qaa ii bakasasan jenkejon. ¹⁰ Bakasasan amakejonto, Anutuwa kalena kalena akadamu-giawo koloowuti, kamban iikanon bakasasan laaligonananon mono qaono oyanboyan siiseweweya qaa laligowona.

¹¹ Niinon naamade laligoweti, kamban iikanon naamade qaa jen laligowe. Uumomonanon naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosin romonon

* **13:2:** Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

liligowe. Eja somata koloon kanon naamade nanamemen ii mesaon gema gewe. ¹² Kawaa so kambaŋ kokaamba Anutuwaa akadamyaa ii saanon mende iimakejon. Ii atatonon uun ii-iitaa tani iima bimbimgon tania tororo mende moma een romonjonkejon. Kaen romonjonkejonto, kanagen Anutuwo jaasewan qen aon iima sororogowona. Kambaŋ kokaamba momo qaita mon ii bakasasan moma yagojento, kambaŋ iikanon ii mono kuuya moma yagodaboro manja. Anutunon nii moma komun nonji, niinon iikawaa so iwaa kania moma komudaboro manja.

¹³ Qaa koi jen kotiijon: Kalen karon momalaari, jejeromonromon ano uujopa ii kotiin en ubuto, uujopa nanamemen iikanon mono batugianon uuta koloaja. Kiaŋ.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita mon jejewaa kalenja

¹ Uujopawaa kania mono otaan laligowu ano gawon memewaa momo kalen kania kania ii mono bunja qen aowombaajon kaparan koma laligowu. Iikanon awaato, gejatootoo qaa jejewaa kalenja mewombaajon mono kotiin kaparan koma laligowu. ² Monjon qaa qaita mon jeji, iinon ejemba nonoojon qaagoto, mono Anutuwaajonadeen ii jenkeja. Unja Toroyanon sololoo qaa aasangoya asugiro jenkejiwaajon tosaan nononon qaa ii mende moma asarin munkejon. Mono iyanja siri ilaan aonkeja.

³ Tompin laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono ejemba uunana men kotiin nanjon ulunkolen ama nonomambaajon ama qaa jenkeja. ⁴ Monjon qaa qaita mon jen iikanon iyanja uuta meagon kotikotii mokolonkejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono uumeleen kanageso kuuya uunana meagon men kotiin nonomakeja.

⁵ Ono kuuyanon qaa qaita mon jewutiwaajon mojento, gejatootoo qaa jewutiwaajon mono kaparan koma mamaga mojen. Gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono qaa qaita mon jenkeji, ii uuguja. Qaa qaita mon jen ii iikanondeen ananaa qanon meleenji, iikaanja mono ororon koloaja. Kaen kolooro qaayanon mono uumeleen kanageso uunana meagon men kotiin nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleen alauruna, niinon onoonon kan qaaya qaaya qaita mon jewenaga, iikanon mono nomaen onjo men qeangon onombenaga? Kaen qaagoto, Anutuwaanon qaa inisaamaŋa me momo qaita mon onomaŋa me gejatootoo qaa jemaŋa me gejanono qaa kuma onomaŋati een, iikanon mono men qeangon onomaŋa.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi monjon riiwaa aroya mokolonkejon, iyononon mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanjadeen kokaen eja: Monjon awelo lan uun me gita kulele lan qero iikanon qagia anja anja mende mokolonkeji een, riiwaa aroya mono nomaen moma asariwonaga?

⁸ Kaanagadeen romon uun boligi qata tororo mende moma asarijon een, moronon mono manja qeqewaajon afaangon jojorinaga?

⁹ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa lan jejuti een, monjon qaa kaanja mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen jejuti, iikanon mono een lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balonja balonja kanon qaa morota morota dawi jenkejon, ii moronon monagato, kilen kuuya yononon mono qaawaa kania moma asariwonjaajon eju.

¹¹ Kania kawaaajon ama jenkejonto, monjon qaa jero qaayaa kania mende mojeni een, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo

qaanaa wabana kolooja. ¹² Onoo kanagia ii kaanjiadeen eja: Ono gawon memewaa momo kalenja kalenja bunja qen aowombaajon awelegogi sokonja. Iikanonj mono kalen koi kaanja mewombaajon kaparanj koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia meagonj menj kotiinjkejuti, mono ii bunja qen aonj gawononj anji awaa soro koloojaa.

¹³ Kawaajonj qaa qaita monj jenkeji, iinonj mono kokaenj qama kooliro sokombaa, “Oo Anutu, qaa jejenj, ii meleemanjiwaa momo kalenja mono nombaa.” ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Niinonj qaa qaita monj jenj qama koolijeni eenj, noo unjananonj qaagadeen jenj qama koolinkejato, uumomonanonj mono honja monj mende mokolonkeja.

¹⁵ Kawaajonj mono nomaenj ambe sokombaa? Niinonj mono unjananondeenj qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanonj ama qama koolinkemaaja. Rii qama mepeseenkejenj, ii unjananondeenj qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanonj ama qamakemaaja. ¹⁶ Gii Anutu unjananonj mepeseen mujani eenj, ejemba omaya monjonj ajoajoroogianonj kanj rama mepeseejaniwaa kania mende moma kotowaati, iinonj mono “Qaa ii onjanonj,” ii nomaenj jenaga? Naama jejanj, iinonj ii mende moma asarinj eenj tompinj raja. ¹⁷ Gii saanonj Anutu mepeseejanto, goo qaaganonj tosaanja yonoo uugia mende meagonj menj kotiinj onjonja.

¹⁸ Niinonj kuuya onj unjuugunj qaaya qaaya qaita monj ii mamaga jenkejenj, iikawaajonj Anutu mepeseenjenj. ¹⁹ Anutu mepeseejento, uumeleen kanageso uutanonj ejemba kuma onjomambaajonj kaparanj koma moma asariwutiwaaajonj qaa jeta 5 jemambaajonj mobe honja kolooja. Qaaya qaaya qaita monjonj qaa jeta 10,000 neenaajonjadeen jemambaajonj mobe kamakamaata kolooja.

²⁰ Uumeleen alauruna, onj qaa gosinj romonjonkejuti, iikanonj mono naamade tani mesaonj ejemba somata yonoo tani koloonj romonjonj laligowu. Bologa ambonja jegi iikanonj mono merasiisii kaanja koloonj amamaawuto, momakootogianonj mono ejemba somata koloonj laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qaanonj qaa monj kokaenj oogita eja,

“Niinonj waba ejemba kuunj onjombe kanageso koi yonoononj kanj jeganonj qaa tania monj jegi lanj walingonkebuto, ii kilenj noo qaana mende moma kotowu. Ponj niinonj kaen jejenj.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita monj jeninj uugia mende meleengi yonononj mogi Anutuwaa aiweseya koloonj onjonjato, momalaari ejemba nonoojonj iikanonj mono aiweseya monj mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jeninj iikanonj momalaari ejemba nonoojonj Anutuwaa aiweseya kolooja. Uumeleembaa gadokopa yonononj ii mogi Anutuwaa aiweseya monj mende koloonj onjonja.

²³ Uumeleen kanageso onjononj ajoroonj kuuya onjononj qaaya qaaya qaita monj kanonj jegi tosanonj Bunja qaa mende kuma onjonjgi uugia mende meleema eenj kanonj ubuti, iyonononj mono aarunj kokaenj jewuyaga me qaago, “Wanjoosoo mono koloonj onjonja.”

²⁴ Kaen jewuyagato, kuuya onjononj gejatootoo qaaya qaaya jegi monjonj Bunja qaa mende kuma mugi momalaaria qaa eenj ajoajoroogianonj ubaati eenj, kuuya onjononj mono singisonjgoya isaama uuta mende meleenotiwaa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotooro asuganonj asugiwaa. ²⁵ Uutaa qaa aasangoya aasangoya asuganonj asugiro iinonj mono dagonj kamaanj Anutu waeya menj mepeseen kokaenj jokolonj qabaa, “Anutu ii onjanonj onoo batugianonj laligoja.” Kianj.

Uumeleen ajoajoroowaa arena ii kokaenj:

* 14:21: Ais 28.11-12

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaajon nono mono nomaen jenin sokom-baa? Ono Buᅇa qaawaajon ajoroonkebuti, iikanon motomotoon onono kuuya arengia mon me mon ii kokaen amakebu: Monon Buᅇa oonᅇaawaa areᅇa ano monon Buᅇa qaa kuma onono monon Anutuwaa gejanono qaa donᅇoga inᅇaano monon qaa qaita mon inᅇoro monon ii meleembaa. Areᅇ kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuun meᅇ kotiiwombaaajon ama amakebu.

²⁷ Tosianon qaa qaita mon jewuti een, eᅇemba 4 qaagoto, woi me karon yononᅇgadeen mono ajoajoro motoonᅇowaa uutanon kaen jewu. Yononᅇgadeen mono arengiaa so awaᅇao jegi monon ii meleembaa. ²⁸ Monon qaa meleemambaa so mende kolooji een, iyononon mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon qaagia bogoro rama iyanᅇiaajonᅇadeen qaagia qaita mon jegi Anutunon mobaa. ²⁹ Gejatootoo eᅇemba yonononᅇa woi me karon yonononᅇeen mono areᅇ onᅇonᅇi qaa inᅇjogi tosanon mono qaagia gosiwu.

³⁰ Kaen ambuto, monon ajoajoroonon raro Anutunon gejanono qaa uutanon isaano moji een, iinon mono ii inᅇoro gejatootoo qaa wala jeji, iinon qaaya mesaon qaa bo raba. ³¹ Eᅇemba kuuyanon Anutuwaanon gejanono qaa mogi uugia nanᅇoro qeangowutiwaajon onono korebore saanon kambanᅇa meᅇ arengiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo eᅇemba yononon mono saanon unᅇagia galen konᅇi unᅇagianon qaa baatanon kenᅇutiwaa so kolooju.

³³ Anutunon gijigaju Toya qaagoto, luae Toyaga kolooja. Kawaajon ajoajoroogia mono areᅇanon oᅇaan amakebu. Eᅇemba soraaya yonoo batugianon kanageso so amakeᅇuti, onono kaanᅇagadeen mono iikawaa so kokaen amakebu: ³⁴ Emba onono mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroogianon qaa bogoro rabu. Yononon qaa jewutiwaa so mende koloojuto, Kana qaa eᅇiwaa so mono qaa baatanon kema laligowu.

³⁵ Embanon uumeleen kanagesowaa qaa jen koton kuma onono mende sokonja. Kawaajon qaa mombaa kania mobombaaajon moᅇuti een, iyononon mono mirigianon kema rama anᅇiaa lourugia qisiᅇ onombu.

³⁶ Anutuwaanon Buᅇa qaa iikanon onono batugianonᅇa koloo me qaago? Qaa iikanon koloon seiᅇ ononon kan onono buᅇagadeen kolooja me qaago? ³⁷ Monon kokaen jenaᅇa, “Niinon gejatootoo qaa jewe Unᅇa Toroyanon sololon nono qaa iikawo uumotoonᅇo mende anjen.” Kaen jeji, iinon mono qaa koi moma yagowa: Niinon embawaajon qaa onon ononjenᅇi, iikanon mono Pombaa jenᅇkotoo qaaga kolooja. ³⁸ Monon qaa iikawaa geᅇa mende ama silemale laligoji een, onono mono eᅇa iwaa qaawaajon geᅇa mende ama laligowu.

³⁹ Kawaajon uumeleen alauruna, onono mono gejatootoo qaa jewombaaajon aweleᅇon laligowu ano qaa qaita mon jewubotiwaa sonᅇoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo areᅇ ama oᅇaan amakebu. Kiaᅇ.

15

Kraistnon koomunonᅇa waaro.

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon Oligaa Buᅇa jen asariᅇ onombeti, ii duduuwubotiwaaajon mono meᅇ gbilin onomaᅇa. Onono ii buᅇa qeᅇ aon momalaarigia iikanon ama rindanᅇon nanju. ² Niinon Oligaa Buᅇa jen asariᅇ onombeti, onono ii iikawaa so pondan meᅇ anᅇon kombuti een, iikanon

mono men letoma onono Siwewaa buɲa koloowu. Kaen mende ambuti een, uugia mono een toton meleema laligoju.

³ *Niinon qaa tosaana kuuya goraayanon ama neeno Buɲa qaa moma anɲon kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwaajon ii kokaen onombe: Kraistnon Buɲa Tere ejiwaa so nonoo singisonɲonanaajon ama komuro. ⁴ *Komuro Buɲa Tere ejiwaa so ron konɲi somaɲa karon kolooro koomunonɲa waaro. ⁵ *Koomunonɲa waama Piitowaanon asugiro ano kawaa gematanon gowokouruta 12 yonoonon asugiro.

⁶ Kawaa gematanon kamban motoonɲo iikanondeen uumeleen alaurunana janɲogia 500 uuguroti, mono iyonoonon asugiro. Yonoononɲa ejemba hona yononon toroɲen kamban kokaamba kaanagadeen laligojuto, tosiannon komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanon koga Jeimswaanon asugiro ano kawaa gematanon aposol kuuya yonoonon asugiro.

⁸ *Yonoonon kuuya asuɲinɲo konoga mono noonon kaanagadeen asugiro. Niinon aposol kolokolooyanon qaagoto, paluga kaan koloowe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaen: Niinon aposol yonoo batugianon mobe kamaaro daaburugiaga kolooɲen. Anutuwa uumeleen kanageso sisiwerowero ama onoma laligoweti, iikawaajon noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kamban kokaamba iwoi anjenj, ii mono Anutuwa kalenmorianon men letoma nemun koma nono laligojen. Iinon kalenmoriaɲa nono lalabubu mende ambe kamaan qen omya mende kolooro, niinon mono aposol kuuya unuugun haamo ama onoma kotiin gawon men laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwa kalenmorianon mono inaan nono gawonaa hona kaen koloon seiro.

¹¹ Niinon meweti me yononon megii hona kolooro, ii kilen. Nononon mono Oligaa Buɲa qaa kaen jen asarinkejon ano onoo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarin laligoju. Kian.

Anana koomunonɲa nomaen gbilin waabonɲa?

¹² Mobu! Kraistnon koomunonɲa gbilin waaroti, iwaa kania kaen jen asarinkejonj een, onoononɲa tosiannon mono nomaen ama kokaen jenkeju, “Koomuya yononon mende gbilin waabuya.” ¹³ Kaen jenkejuto, koomuya yononon mende gbilin waabuyagati een, Kraistnon mono kaanagadeen mende gbilin laligon kotiinaga. ¹⁴ Anutunon Kraist mende men gbiliro koomunonɲa waanagati een, nono Buɲa qaaya ii jen asarinkejonj ii mono qaa omya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanon mono kaanagadeen janɲon qaoma omya koloonaga.

¹⁵ Anutunon onanon koomuya mende men gbilin onono waabuyagati een, Kraist kaanagadeen mende men gbiliro waanaga. Nonoo ii kilen Anutuwa kania kokaen nanɲon jenkejon, “Anutunon mono Kraist men gbiliro koomunonɲa waaro.” Qaa ii hona mende koloonaga, ejembanon mono kawaajon ama kanianana mokoloogi qoolonɲoya kolooro saanon nonoojon kokaen jewuyaga, “Anutuwa kania mono nanɲon jen soonkeju.” Qaa kanon mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunon koomuya mende men gbilin onono waabuti een, Kraistnon kaanagadeen mende gbilin waanaga.

¹⁷ Anutunon Kraist mende men gbiliro waanagati een, onoo mono een tonton moma laarin mun toroɲen singisonɲogia kasagbadonon laligowuyaga. ¹⁸ Kaen kolooro alaurunananon Kraistwo qokotaan komugiti, iyononon mono kaanagadeen soon gere siawaa buɲa koloowuyaga.

* **15:3:** Ais 53.5-12 * **15:4:** Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * **15:5:** Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * **15:8:** Apo 9.3-6 * **15:9:** Apo 8.3

19 Anana Kraist jejeromonromon ama mun balonon laligowombaa so galen koma nonono kambañ iikanon tegowaatiwaajon mambonjon eeñ, nono mono ejemba tosaan kuuya unjuugun baagianon kemenj auta dawoyagadeen laligonin kuuyanon woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

20 Kaanaga koloowonagato, Kraistnon mono onanon gbilin koomuya yonoo jetamemegia koloon koomunonga waaro. 21 Kawaa kania ii kokaen: Eja mononon koomu kondoro asugiro kanain komun laligon kounin. Komun laligojonjwaajon ama eja mononon komun gbilin laaligo kombombanaga kondoro asugiro. Kawaaajon anana kuuyanon mono kaanagadeen gbilin koomunonga waabonaga. 22 Kuuya anono Adam kaanaga koloon komuwonati, kaanjadeen Kraistwo qokotaajoni, Anutunon anana kuuya laligon kotiiwombaaajon menj gbilin nonombaa.

23 Menj gbilin nonombaato, kuuya anono mono Anutunon kambañ anoti-waa so gbilin waabonaga. Kraistnon jotamemenana koloon gbiliro iikawaa gematanon iwaa bunaga kolojonni, anono eleema karo kambañ iikanon gbilin waabonaga. 24 Kraistnon mono eleema kan omejiilan kuuya balon so esunmumu qaganon galen komakejuti, iyonoo usungia menj kamaan ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonaga Anutu Mambaa borianon ano balonon laaligo kanon tegowaa.

25 *Kraistnon galen koma laligon uro Anutunon Bunaga qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyanaga kana baatanon ama onombaa.” Kraistwaa galenkonkon gawonanon mono iikanon tegowaa. 26 Kereuruta haamo ama onono kanon koomu Toyanon mono konoga kolooro menj kamaan mubaa.

27 *Kawaa kania ii Bunaga Terenon kokaen eja, “Anutunon mono iwoi kuuya iwaa kana baatanon ano eja.” Qaa kaen ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaen jero kania mono asuganon kokaen eja: Anutunon iwoi kuuya Kraistwaa baatanon ano ero iyanaga mono mende menj kamaan Kraistwaa baatanon ama aoro. 28 Kaen qaagoto, Anutunon iwoi kuuya Meriaa baatanon ano galen koma kereuruta kuuya iyanaga ku-usunaga baatanon ama onombaa. Ii tegoro kanon Anutunon mono Meria kaanagadeen iyanaga ku-usunaga baatanon ama galen koma mubaa. Kaen koloon Anutunon iwoi kuuyaa Ponaga koloodaboron laligon ubaa.

29 Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosianon uugia mende meleema eeñ komugitiwaajon tosianon koomuya ii ilaan onombutiwaajon jen kitigia koloogi dunanon mombo oomulu menj onomakeju. Koomuya yononon mende gbilin waabuyagati eeñ, iyonoo gawon honanon mono nomaen koloonaga? Anutunon komugiti, ii qaago totoon menj gbilin onono waabuyagati eeñ, ejemba kaanaga yononon mono nomaembaajon ama jegi yonoo kitigia koloogi oomulu menj onomakeju? Gawongia ii mono eeñ mewubo.

30 Komun mende waabonagati eeñ, nononon kaanagadeen mono uunana Anutu-waa gawonon mende ama somongwonaga. Anutu-waa gawombaajon ama komuwomboti-waa lombo baatanon suulan mende kema laligowonaga. Qaago.

31 Koomunon mono kambañ so gogon nomambaa so kolooja. Qaa ii onjia. Oo uumeleen alauruna, niinon Kraist Jiisas Ponnana iwo nama onoojon ama selena menj umakejeni, iikawaa sareqaa honaga ii asuganon inji-jowe mobutiwaajon mojen.

32 *Neenaa ain otaan gawon koi memambaajon romonogjuti eeñ, iwoi koi

kanonj mono nomaen ilaan nombaa? Kaen qisinj onombe ii mono romonjon melembu: Niinonj Efesus siti kokanonj ejemba jeranai kanjanawo kaanja mokoloonj komumambotiwaaajonj yonowo aonj laligowe. Mono doomorona keno moma aonj laligowe. Komunjo mende gbilinj waabonjati eenj, iikaanja mono mende aonj orowenaga. Mono Efesus uulanawo mesaowenaga. Kaen kolooro saanonj tosaanja yonowo kokaen jewenaga, “Woranj komuwonjatiwaaajonj mono saanonj nenkorisoro ama apu kotiga nenj laligowonja.”

³³ Jinjaunj mende ambu. “Ejemba bologa yonowo ainjolonj ragi nanamemengia awaa iikanonj boliwaa.” Qaa monj kaen eja. ³⁴ Onjo batugianonj ejemba tosonianj Anutu mende moma mujuti, iikawaajonj uumeleenj onononj gamugia mobutiwaaajonj ama ii jejenj. Kawaajonj mono poumapougia mesaowu. Ugianonj letono tororo moma singisonjo mende toroqenj amakebu. Kianj.

Sele busunananonj gbilinj waama qaita monj koloowaa.

³⁵ Monjonj kokaen qisinaga, “Anutunonj koomuya ii nomaen menj gbilinj onono waabuya? Sele busugianonj letono mono tani nomaen koloowuyaga?” ³⁶ Kaen qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Onjo yagonj kota mende komuro komowuyati eenj, iikanonj mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeenj komojanj. Wiit me yagonj kota me waroga tosaanja komoma kororoonjkejanj.

³⁸ Iikayadeenj komoma kororoonjkejanto, Anutunonj mono siinja so gowoya mubaa. Kota tania anja anja ii iyangiaa gowogia anja anja onjmakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjo qaago. Ejemba busugia anja, oro busugia anja, koonj busugia anja ano sora busugia ii anja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii anja kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii anja kolooja. Anja anja koloojaoto, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja.

⁴¹ Weembaa asamararanja ii anja, koimbaa asamararanja anja ano sengelao yonoo asamararangia ii anja. Sengelao asarigi tosaanja yonoo asamararangia ii sengelao tosaanja yonoo asamararangia ii uugunjkeja.

⁴² Koomunonga gbilinj waabonjati, iikawaa kanaanonj mono iikawaa so eja. Sele busu ronj kombonjati, iikanonj gisaanj qaombaato, Anutunonj ii menj gbiliro waabaati, iikanonj mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararanjawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji eenj, iikawaa so unjawaa selia ii kaanagadeenj eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kaanagadeenj kokaen oogita eja, “Eja mutuya Adam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aasonj horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaen kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono mengbiligbilwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawaa iwoiya ii wala mende kolooroto, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjawaa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonga mero balonj eja kolooro. Adam kanagenja iinonj mono Siwenonga kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namonj ejembanonj eja balononga kolooroti, mono iwaa so kolooju. Siwewaa bunja koloojonj, nonononj eja Siwenonga kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeenj menj laligowonja. Kianj.

* 15:45: Jen 2.7

⁵⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon qaa kokaen injjowe mobu: Sa busunananon mono Anutuwaa bentoton uutanon keuma dun mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanon gisaan qaombaati, iikanon mono oyanboyon mende mokoloowaa. Siwewaa dun mende aliwaati, sele busu koi kanon mono ii memambaajon amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinon qaa aasangoya mon kokaen injisaamana: Kuuya nononon mono mende goron qen komuwonja. Qaagoto, koomuya yononon letongi tosaana nononon mono sele busunanawo letombona. ⁵² Anutunon koomuya men gbilin onono romon qaita mon konoganon qaro iikanon waagi anono bilisik ano uulanawodeen letombona. Wala komugiti, iyononon mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaan qaombaati, iikanon mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunon ii mono opo kaana qetegon kawaa kitianon sele busu mende komuwaati, ii nonono men maleku kaana moubona.

⁵⁴ *Kaen koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita mon menin mende komun gisaawaati, kamban iikanon mono aisoowonja. Buna Terenon qaa oogita eji, iikanon mono honawo kolooro iikawaa so kokaen jewu, "Inon mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorian maajon."

⁵⁵ *Qaa iikawaa alia mon ii kokaen, "Oo koomu Toya, giinon mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goonon wasa jeta kanon mono ninimambaajon amamaawaa."

⁵⁶ Qaa kaen ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisongo nanamemen. Jojopan qaayanon mono singisongo ambombotiwaa songo ano kilen anin singisongonon esunawo koloonkeja. ⁵⁷ Esunawo koloonkejato, Ponana Jiisas Kraistnon mono Anutuwaanon nemun kono ala ilailaanana kolooro iwaajon ama koomu haamo ama uugun laligowonja. Kawajon "Anutu dangisen!" jejen.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonatiwaajon ononon mono nama kotiin wansan-wansan mesaon uugia mende uma kamaan amakeba. Pombaanon qokotaan gawonja megii honanon mono kamaan omay mende koloowaa. Ii moma yagon Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganon bon qen pondan men laligowu. Kian.

16

Jerusalem ala ililaa onombutiwaa jenkootoya

¹ *Judia kanageso soraaya yonoonon ala ililaa monen men kululuuwutiwaajon qisin nongiti, iikawaajon kokaen jen koton ononjen: Niinon Galesia prowinswaa uumeleen kanagesoya kanagesoya jen koton onombeti, ononon kaanjadeen mono iikawaa so kokaen amakebu:

² Sonda so ween mutuya kanon onjo kuuya ana ana mono nandun amakebu. Toomorian menkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanon ama galen koma laligowu. Kaen anji niinon kamban mononon onoonon kawo kanon nandun sangabanga ambutiwaa so mende ambuto, ii saanon kowigianonga men alatanon ambu.

³ Kaen anji onoonon kamanati, niinon kamban iikanon saanon jen-asa-asari tere onon eja gawon kawajon mogi sokonji, mono iyonoo borogianon ama wasin onombe kulukululuu kalengia ii men Jerusalem kumbu. ⁴ Niinon

* **15:51:** 1 Tes 4.15-17 * **15:54:** Ais 25.8 * **15:55:** Hoos 13.14 * **15:58:** Uugere ii Pombaanon awaawaajon jeja. Uugere bologa ii qaago. * **16:1:** Room 15.25-26

yoŋowo motoon kemambaaŋon kemaŋati een, iyoŋonon mono saanon niwo toroqen motoon kowe koton kemonja. Kian.

Poolwaa gawonaa ano kana kekembaa areŋa

⁵ *Niinon Masedonia prowins uugun kemaŋa. Kawaajon Masedonia mesaonŋo mono onoonon kamambaaŋon mojen. ⁶ Onoonon kan kambaŋ tosaŋa onowo rabenaga me konuru kambaŋ (winter) ii kaanagadeen onoo batugianon toroqen laligodaborowenaga. Kaen laligowe saanon ilaan nonŋi daen daen kembenaga, iikanon mono afaanŋon kana toroqen kemaŋa. ⁷ Kambaŋ kokaamba onoonon kan tatawagadeen injiima unuugun kemambaaŋon mende mojento, Ponon oo jewaati een, mono kambaŋ tosaŋa onowo ramambaaŋon jojorijen.

⁸ **Kaen jojorijento, wala Efesus siti kokanon toroqen laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanon kan kuuwaa. ⁹ Anutunon noojon gawombaa naguya somata hororo saanon gawon somata mewe hona koloon seinkejato, mamaganon tuarenjen ama nomakeju. Kawaajon kokanon toroqen laligomambaaŋon mojen.

¹⁰ *Timotinon nii kaan Pombaa eja geria koloon gawon men laligoja. Kawaajon iinon onoonon kawaati een, ono mono kalan koma mugi kee momoya qaa onoo batugianon laligowaa. ¹¹ Monon mon mende iima sisiriin jejewili ambato, onowo laligoro tegoro noonon kamambaaŋon jewaati, iikanon mono ilaan mugi luaenon onomesaon eleema kawa. Niinon uumeleen alauruna yoŋowo ii iibombaaŋon mambonjon.

¹² Uumeleen alanana Apolos iwaa qaa ii kokaen jemaŋa: Iinon uumeleen alauruna yoŋowo onoonon kawaatiwaaŋon qaa kotakota ijon uu kuun mube. Kaen kuun mubeto, kambaŋ kokaamba onoonon kamambaaŋon uuta kotiiri togoja. Kanagen kambaŋ saanon en mubaati, mono iikanon kawaa. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Ono mono uugbiligbili laligon momalaarigia men gbilin kotiin laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanŋononŋo ejemba koloon Pombaa kususawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanon anŋi koloowaa.

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinon laligojuti, ono ii moma ononju. Akaia prowinsnon gawon menin uugia meleenŋi gawonanaa hona mutuya kaen kolooroti, ii moju. Yoŋonon ejemba soraaya ii pondan welen qen onoma uugia iikanon somonŋon ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun ononjen: ¹⁶ Ono kaanjadeen ejemba kaan ano yoŋowo toroqen gawon motoon men Anutuwaa welen qenkejuti, mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu.

¹⁷ Niinon Stefanus Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaŋon aisoŋkejen. Ono niwo Efesus koi mende laligogi yoŋonon mono onoo kitigia koloon ainjolon ama nonŋi sokonja. ¹⁸ Yoŋonon onoo unagia keraqeeanŋo qen laligojuti, iikawaa so mono noo unana kaanagadeen keraqeeanŋo qen noma laligogi. Kawaajon ono mono eja kaan yoŋoojon mogi uro ii asuganonŋadeen jen qaagiaaŋon tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleen kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanon laligojuti, iyoŋonon mono yeizozogia anŋi onoonon kaja. Akwila Prisila ano uumeleen kanageso yoroo mirinon ajoroŋkejuti, iyoŋonon mono Pombaa qatanon yeizozogia mamaga anŋi onoonon kaja. ²⁰ Uumeleen alauruna kuuya Efesus

* 16:5: Apo 19.21 * 16:8: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 16:8: Apo 19.8-10 * 16:10: 1 Kor 4.17 * 16:15: 1 Kor 1.16 * 16:19: Apo 18.2

koi laligojuti, iyononon mono yeizozogia angi onoonon kaja. Ono mono uumeleen alaurugia yonowo jolongia jen angon aon buugia kiton nen laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onoonon ama qana neenaa boronanon kokaen oojen: Pool.

²² Monon Pon mende jopagon uujopa mende ama laligoji een, Ponon mono gasuaan iwa qaganon ano ubaa. Ponana, gii mono kawa!

²³ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, noo uujopananon mono kuuya onowo en kotuegon onono laligowu. Qaa ii onanon. Kian.

Korint Tere 2 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yoŋonoŋ uumotoon awaa mende anŋi kambaŋ iikanonŋ Poolnoŋ Masedonia laligonŋ tereya koi ooro. Tosianonŋ Pool tuarenjenŋ kotiga ama mugito, Poolnoŋ kilenŋ anŋowowo menŋ kamaanŋ ama yoŋowo uumotoonŋ ambombaajonŋ kaparanŋ kono. Anŋowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya qendeema onono.

Tere bakaya mutuya (Bonŋ 1-7) iikanonŋ Poolnoŋ Korint uumeleen kanageso yoŋowo soomongo anoti waa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeenŋ jenŋ onono? Kaenŋ ano uugia meleema uumotoonŋ anŋiti, iikawaa kursoroya qendeema jenŋ asarija.

Tere bakaya 2 (Bonŋ 8-9) iikanonŋ Judia uumeleen kanageso ilaanŋ onoma nandunŋ onombutiwaajonŋ kuunŋ ononja.

Tere bakaya 3 (Bonŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaenŋ: Boi takapolakaya tosanonŋ iyangiaa qagia 'Aposol hona' jenŋ Poolwaajonŋ aposol qolonmolongoya jegi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema onono.

Buk kokawaa bakaya wana 5 ii kokaenŋ:

Jen-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuunŋ yoŋoojonŋ nandunŋ ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol hona koloojiwaa ku-usuna 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹* Anutunonŋ uusiinaa so Pool nii kuunŋ nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojenŋ. Niinonŋ uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinonŋ Anutu waa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, norononŋ onowo Buna qaa aminŋ mobombaajonŋ kanŋ tere koi oojo.

² Anutu Manana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenmorianŋ ononi luaenonŋ laligowu.

Poolnoŋ Anutu ulunŋkoleŋaajonŋ mepesejeja.

³ Nono Ponana Jiisas Kraistwaa Mana Anutu mepeseenkejonŋ. Iinonŋ kiankomu Toya ano ulunŋkolenŋ kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasililinŋ kania kania mokolonkejonŋi, kambaŋ iikanonŋ Anutunonŋ uunana menŋ saalinkeja. Uunana menŋ saaliro moma iikawaa qaganonŋ naninŋ tosanonŋ kakasililinŋ kania kania mokolonkejuti, ii saanonŋ afaanŋonŋ menŋ saalinŋ onomakebona. ⁵ Kawaa kania ii kokaenŋ: Kraistwo qokotaaninŋ iwaa siimboboloyanonŋ qanananonŋ uro kelemalelenŋ momakejonto, iikawaa so uunana kaanjadeenŋ menŋ saaliro Kraistwo qokotaaninŋ ulunŋkoleŋanonŋ uunananonŋ kemero kelemalelenŋ momakejonŋ.

⁶ Nonononŋ konjilinŋ uutanonŋ laligojonŋi eenŋ, Anutunonŋ mono onoo uugia menŋ saaliro uugia mombo meleema oyanboyanŋ koloowutiwaajonŋ moja. Anutunonŋ uugia menŋ saaliro onononŋ ii iima onoanŋio uugia menŋ saalinŋ aonŋ laligowu. Menŋ saalinŋ onomakejiwaa honanonŋ mono uugianonŋ kokaenŋ koloonkeja: Nono siimbobolo moninŋ onononŋ kaanjadeenŋ siimbobolo iikayadeenŋ mokoloowuti eenŋ, ii mono saanonŋ moma mokosinŋonŋ kotiinŋ

* 1:1: Apo 18.1

lalogowu. ⁷ Siimbobolonon qagianon uro momakejuti, ulunkolenon mono kaanjadeen onoo qagianon uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaa-jon ononon nama kotiiwutiwaajon mamboma jejeromonromon kotakota amakejon.

⁸ *Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon men laligon gawombaa siimbobolo moma kakasililin mokoloon moninji, onoo iikawaajon poumapou laligowuboje mojon. Gawombaa lombotanon esunhana uugun uuta koloon mendunjon nonono nama kotiiwombaa-jon amamaaninto, kilen kaparan konin men kamaan nonono laligonin. Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajon kaanagadeen doomoronana keno laligonin.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romonjonin: Monjon komuwonatiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawonatiwaaajon mam-bonin. Ananaa esunananon laarin laligowomboto, Anutuwa ku-usun qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutunon koomuya men gbilin onono waabuti, iinon mono afaanjon nono kaanagadeen ilaan nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwaa torokonana somata totoon moninto, Anutunon iikanon metogon nonono. Metogon nonono ano toroqen metogon nono-makebaa. Nono jejeromonromonana Anutuwaanon ama kaen moma laarin mun nanjon. ¹¹ Onoo kaanagadeen ilaan nonoma nonoojon ama qama kooligi metogon nonomakebaa. Mamaganon nonoojon ama qama kooligi Anutunon moma iikawaa kitia meleen kalenmorianon sokoma nonono niniima koboonebaa. Kaen metogon nonono alauruna mamaganon ii moma nonoojon ama mindirin mepeseen mugi qamakooligianon otokorian kaan uma Anutuwa gejianon kemenkebaa. Kawaaajon mono toroqen noojon ama Anutu qama koolinkebu. Kaen qisijen.

Poolnon kana kekenaa arena utegoro.

¹² Tosaana ononon noo kaniaaajon uuwoi anjuti, iikawaajon qaa kokaen jemaana: Anutunon solana laligowombaaajon momakeji, nononon mono iikawaa so gomaana gomaana liligon kanon nanamemen soraaya ii pondan otaan laligonin. Onoo batugianon ii mono kaparan koma tororo otaan laligonin. Ii balon ejemba momakootonana so qaagoto, Anutuwa kalenmorianon inaan nononotiwaa so ii ama men laligonin. Anutunon nanamemena ii iima nanjon "Sokonja," jero ugejananon qaa ii momakejen ano iikawaajon selenana men umakejon.

¹³ Tere onkejen, iikawaa qaaya kuuya mono saanon weenjon moma asariwutiwaa so kolooja. Qaana ii gbingbaona qaa. Qaa kania aasangoya mon mende onkejen. Ii asuganondeen eja. Kawaaajon noo kaniaa ii kuuya moma asaridaborowutiwaaajon moma jejeromonromon anjen. ¹⁴ Noo kaniaa ii bakasasan kokaen moma asariju: Ponana Jiisanon mombo asugiwaati, niinon mono kamban iikanon onoojon ama selenana men umaana. Kawaa so ononon kaanagadeen saanon noojon ama onoangiaa selegia mepeseegi sokombaa. Onoo noo kaniaa kaen moma asaridaborowutiwaa-jon mojen.

¹⁵ Niinon qaa iikawaa qaganon awasankaka nambetiwaajon ama wala onoonon kan injimambaa arena ambe. Indina woi kan injibe kotu-motue mewutiwaaajon ama kana kamambaa arena kokaen ambe ero:

¹⁶ *Masedonia prowinsnon kemambaa kananon wala onoo injiima toroqen Masedonia kema eleema mombo onoonon kamambaaajon jewe. Kan

* **1:8:** 1 Kor 15.32 * **1:16:** Apo 19.21

liligowe iwoi tosia ilaan noma wasin nongi onomesaon Judia prowinsnon kemambaajon mobe.

¹⁷ Arenna kaen ambe eroto, ii utegowe. Kaen ama kemakonkanjon qaganon mondon lan mende ambe. Neena arenna ii balon ejemba yonoo so neenaajon lan romonjon mende ambe. Kaen mende romongowu. Qaa aason motoongo iikanondeen “Oon, saanon kamaña,” ano “Mende kamaña,” qaa woi ii mindirin mende jewe. Mono nanamemen soraaya otaankejen.

¹⁸ Anutunon qaa jen iikawaa so pondan amakeji, nononon mono iwaa jaanon kokaen jen kotiijon: Nononon kamban monjon “Oon, ii saanon ambona,” jen somonjon iikawaa gematanon “Ii mende ambona,” potagororon kaen melenqeleen mende jen laligonin.

¹⁹ *Anutuwaa Meriaa kania ii kokaen: Nii, Sailas ano Timoti nononon onoo batugianon Kraist Jiisaswaa kania jen asarin laligonin, Kraist ii “Anutuwaa jeta ten komaña,” ano “Mende ten komaña,” qaa aro woiwiiwaa qaganon melenqeleen amambaajon mende asugin laligoroto, Anutunon qaa jen somongoroti, iikawaa so mono “Oon!” jen ama mero honawo kolooro.

²⁰ Anutunon soomongo qaa (promis) seiseiya dawi nononoti, janggogia mende mojonto, Kraistnon qaa kuuya iikawaajon “Oon!” jen men kotiirota powowon eja. Kawaajon Kraistnon kaangadeen nemun koma nonono qaa iikawaa hongianon kolooro moma “Qaa ii onanon,” jewonja. Kaen anin Anutuwaa qabunayanon seinkebaa.

²¹ Anutu anjo mono nono ano onjo kaangadeen men kotiin nonono Kraistwo qokotaan nama kotiiwonja. Iinon mono Buna qaa jen seiwombaa-jon ama bedu men nonono laligojon. ²² Anutunon uunananon Unja Toroya mokotaaro iinon oyanboyan laligowombaa qaaya nanjon jen kotiinkeja. Anutunon kaen ama bunaya koloojoniwaa munjen aasoya ii mokotaan nonono.

²³ Niinon temboma lombo onomambotiwaajon moma uulanawo Korint onoonon mende eleema kawee. Kaen jen Anutuwaa qata qabe saanon qaana ii nanjon jewaa. ²⁴ Sili nomaen ama Anutu moma laarinkejuti, iikanon pongia koloowaatiwaajon mende mojen. Momalaarigianon rindanon onono nama kotiinkeju. Kawaajon korisoro qaganon laligowutiwaajon ilaan onomambaajon moma onowo motoon uuwaa gawon menkebonja. Kian.

2

¹ Wala onoonon kan sisau angitiwaajon jen onombe gamugia moma wosobiri анги. Kawaajon ama onoonon kawee mombo iikaan ambubotiwaajon moma uunanon qaa somonjon kana kekenaa arena utegowe.

² Kawaa kania ii kokaen: Gamu qen onombe wosobiri ambuyagati een, moronon saanon uuna men saalin nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaungiaajon ama jen onombe wosobiri ambuyagati een, tosonian korisoro qen nombombaaajon amamaagi neeno kaangadeen wosobiri ama laligomambo. Kawaajon uulanawo kan gamu qen onomambaajon togojen.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajon onon ambe: Niinon aisoowe kuuya ononon mono niwo aisoowu. Niinon onjo kuuya kaen uuwoiya qaa moma laarin ononjen. Niinon tosaana onoonon korisoro mokoloomambaajon mojento, kawee kanagia sooro lan laligogi injiima wosobiri momambo.

⁴ Wosobiri ambutiwaajon tere ii mende ooweto, hononja qaa uu jopagon onomakejen, onjo iikawaa kania moma yagowutiwaajon mono qaa kotakota

* 1:19: Apo 18.5

ii terenonj oowe. Uunanonj onjoonj ama majakaka somata moma konajilin qaganonj rama jaunnanonj kamaarota oowe. Kianj.

Monjonj kana uuguroti, iwaa singisonjgoya mono mesaowu.

⁵ Monjonj singisonjgo anota onjononj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeen qaagoto, kuuya onjo qagianonj kaanagadeen uro. Qaa ii jenj somariwe soowabotiwaajonj mono kokaanadeen jemaŋa: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma onono iikawaa-jonj mamaga me boronja monj wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja onjononj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

⁷ Kambanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonj jenj kelelengowabotiwaajonj mono lombo mende toroqenj mubu. Lombo qaagoto, mono kaparanj koma singisonjgoya mesaonj ulunjkolenj ama mubu. ⁸ Kawaajonj kokaenj uukuukuu menj onjonjenj: Onjo mono qaa somonjonj uujopagia mombo toroqenj kotiinj qendeema munj laligowu. ⁹ Niinonj terena ii kokaembaajonj oowe: Onjo noo qaana kuuya tenj koma anjobatanonj nama kotiiwu me mende tenj koma riporogonj kamaawuti, iikawaa kania gosinj momambaajonj moma ii oowe.

¹⁰ Onjo mombaa singisonjgoya mesaojuti eenj, niinonj ii kaanagadeen mesaonj mujenj. Bologna ama nonoti, iikawaaajonj mende mobe ujato, onjononj mombo qeangonj mindirinj aowutiwaajonj mojenj. Kawaajonj kilenjaya ii Kraistwaa jaanonj onjanonj mesaonj mube tegoro. ¹¹ Satanonj arenja ama selenonj kuukuu kania kania amakeji, iikawaaajonj tompinj mende laligojenj. Kawaajonj Satanonj haamo ama nonombaboti-waajonj ama eja iikawaa singisonjgoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunjaya jenj seimambaajonj ama Troas taononj kembe Ponjonj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangoroto, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jenj onjomesaonj Taitus monjgamambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usunj nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenkebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galenj kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa menj karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemunj koma nonono gomanj daen daen liligonj Kraistwaa kania jenj asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenkejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenj: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjoo batugianonj kema kaniinj mozo moronjana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jenj seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonjkeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jenj tegoro komunj kotiiwutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja koloonjkeja. Siwenonj ubuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi oyanboyonj onjombaatiwaajonj mogi laaligo kombombanjanj moronja unjkoowayawo kaanja koloonjkeja. Morononj gawonj kaanja mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaanja mamaganonj nii kaanja mende kolooju. Yonjononj laaligogia

* 2:12: Apo 20.1

nan̄gowombaajon̄ moma Anutuwaanon̄ qaa ii komahooro gawon̄ kaan̄a lan̄ men̄ ama jen̄keju. Niinon̄ iyon̄oo so mende koloon̄ amakejento, Kraistwo qokotaan̄ qalomalowen̄ mesaon̄ uuna soraaya kolooro nan̄jen̄. Anutunon̄ wasin̄ nonoti, ii moma iwaa jaasewan̄anon̄ nama Bun̄a qaaya tororo jen̄ sein̄kejen̄. Kian̄.

3

Soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄ meme ejemba koloojon̄.

¹ Neeno kiania mombo kanain̄ jen̄ qeangoman̄atiwaaajon̄ romon̄goju me? Kaen̄ qaago. Gawon̄ meme ejemba tosanon̄ Korint on̄o iyon̄oo kaniagia mobutiwaaajon̄ moma jen̄qeean̄go tere oowombaajon̄ kaparan̄ komakeju. Tosianon̄ Korint on̄o iyon̄oo kanagia nan̄gon̄ jen̄qeean̄go tere maga oowutiwaaajon̄ on̄o kuun̄ on̄omakeju. Niinon̄ gawona dindin̄agadeen̄ mewetiwaaajon̄ jen̄qeean̄go tere kaan̄aajon̄ mende amamaajen̄. ² Anutunon̄ Korint on̄o noo boronanon̄ on̄oono letoma noo wombo alauruna koloon̄ on̄oan̄gio neenaa jen̄qeean̄go terena kaan̄a kolooju. Anutunon̄ neenaa jen̄qeean̄go terena kaen̄ oorota ejemba kuuyanon̄ on̄oo kaisiligia gbilia ii iima ween̄gon̄keju.

³ *On̄o Kraistwaa tere papia kaan̄a koloojuti, iikanon̄ asuganon̄ eja. Mooseson̄ Kana qaaya nan̄in̄ apuya ink̄ kanon̄ jamo tafenon̄ ooroti, on̄o iikawaa so mende koloojuto, Kraistnon̄ tereya on̄oo uugiaa tafeyanon̄ kokaen̄ oorota nan̄ju: Nononon̄ gawon̄ men̄in̄ hon̄a kolooro Kraistnon̄ Anutu laaligo kombomban̄a Toyaa Un̄aya uugianon̄ ano leton̄gi. Ejembanon̄ gawonanaa hon̄a ii iigi iikanon̄ ilaan̄ on̄ono gawonanaa kania moma asarin̄keju.

⁴ Kraistwo qokotaan̄in̄ Anutunon̄ gawonanaa tania moja. Kawaaajon̄ gawon̄ men̄in̄ on̄o Kraistwaa bun̄aya koloojuti, ii saanon̄ Anutuwaawaa jaanon̄ awasankaka nama jejon̄. ⁵ Anana kotikotii qaganon̄ gawon̄ awaa koi Anutuwaawaa jaanon̄ mewon̄atiwaa so koloojon̄i, iikaen̄ saanon̄ mende jewon̄a. Anana iwoi mon̄on̄ mende rapin̄gon̄kejonto, Anutunon̄ an̄odeen̄ inaan̄ nonoma momo nonono gawon̄ koi men̄kejon̄.

⁶ *Anutunon̄ inaan̄ nonoma momo nonono soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄ meme ejemba koloojon̄. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaaajon̄ uugere ambonagati een̄, qaa iikanon̄ mono qaanana jen̄ tegoro koomu kotigaa bun̄a koloojon̄. Un̄a Toroyaa gawon̄ aren̄a jen̄ asarin̄in̄ iinon̄ men̄ gbilin̄ nonono kotiin̄ laligojon̄. Kawaaajon̄ Kana qaawaa aren̄a iikayadeen̄ otaawutiwaaajon̄ mende kaparan̄ komakejonto, Un̄a Toroya moma an̄gon̄ kombutiwaaajon̄ uu kuun̄ on̄omakejon̄. Kian̄.

Soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄a ii akadamuyawo.

⁷ *Anutunon̄ Kana qaaya jen̄ tereya jamonon̄ kondon̄gon̄ ooroto, ejembanon̄ ii mende ten̄ kon̄gi Anutunon̄ qaa iikawaa so gosin̄ iron̄a meleema on̄ono komun̄ koomuya laligon̄ kougi. Anutunon̄ wala Kana qaaya nonono kamban̄ iikanon̄ asamararan̄anon̄ Mooseswaa jaasewan̄a qero asariro. Asamararan̄ iikanon̄ waziin̄ aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilen̄ Israel ejemba yon̄onon̄ jaasewan̄a tororo uun̄ iibombaa so mende kolooji. Mamaga asarirotiwaaajon̄ ii amamaagi. Kana qaawaa Bun̄a aren̄ walaganon̄ iikaan̄a asamararan̄awo asugiro.

⁸ Iikaan̄a asugiroto, Un̄a Toroyanon̄ Bun̄a aren̄ gbilia nonono iikawaa asamararan̄anon̄ asugiwaati, iikanon̄ mono soomon̄go aren̄ walagaa

* **3:3:** Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26 * **3:6:** Jer 31.31 * **3:7:** Eks 34.29

asamararaŋa uugun honoŋa qaa asariŋ jaanana gamugamuyawo qeŋkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asugin gosin nonono iikawaa so gere siawaa buŋa koloojon. Buŋa qaa ii akadamyawo asugiro. Kawaajon Anutunon qaanana gosin jeŋ tegoro solananiwonati, Buŋa qaa iikawaa akadamyanon mono uuta kolooja. Iikanon soomongo areŋ walagaa akadamyua ii mamaga uugun qaqabunayawo kolooja.

¹⁰ Buŋa gawon walaganon wala akadamyawo kolooro, ii Buŋa gawon areŋ gbiliawo mindirin gosinin walaga iikanon mono qabunaya qaa kolooja. Uŋa Toroyaa gawon areŋ iikawaa akadamyanon uuta kolooji-waajon gawon areŋ walaganon mono iwoi omya kaŋa kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganon aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanon asamararaŋawo asugidabororo. Kawaajon kana dologa tetegoya qaa eŋ ubaati, iikawaa asamararaŋanon mono kana mutuyaa asamararaŋa ii honoŋa qaa uugun jaanana gamugamuyawo qeŋkeja.

¹² Soomongo gbilianon tetegoya qaa ilaan nonono asamararaŋanon asugiwaati, iikaen Anutu jejeromonromon ama munkejon. Kawaajon keenana qaago totonon moma awasankaka nama qaa ii kuma onomakejon.

¹³* Mooseson Israel ejemba asamararaŋ eŋ aloweeroti, ii iigigiwubotiwaa-jon majakaka moma jaasewaŋa opo jakaŋanon esuuro. Nononon iikawaa so mende amakejonto, Buŋanana qeŋjaaronon jeŋkejon.

¹⁴ Buŋa walagaa asamararaŋa iigito, uugianon kilen gojono lan laligon kougi. Kamban kokaamba kaŋagadeen iwoi mononon mono opo jokaŋa iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonoo uugia gojono laligoju. Kawaajon Soomongo Walagaa Buŋa qaaya qaaya weŋgojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asariŋkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaŋa kanon mono opo jakaŋgia ii qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kamban kokaamba kaŋagadeen Mooseswaa Kana qaaya weŋgogi iwoi mononon mono opo jokaŋa kaŋa uugia gojono momogianon bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaŋa laligojuto, Buŋa Terewaa qaa mon kokaen eja, “Mooseson ‘Pombo amin mobo,’ jeŋ opo jakaŋa jaasewaŋanonga qetegonkero.” Qaa kaen ero yonoononga mononon uuta meleema Pombo toroqegi, kamban iikanondeen mono iwoi opo jakaŋaa so ii qetegoro Anutuwaa hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajon” jeji, qaa ii Pombaa Uŋayaajon jeja. Pombaa Uŋa Toroyanon daen yonoo uugianon laligoji, iinon mono singisonogogiaa kasia isano solana (frii) laligoju. (Kaŋa laligon solana dindiŋa koloowombaajon Kana qaa otaawombaajon mende kaparaŋ komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleenin Pombaa asamararaŋanon kuuya ananaa jaa wambusoonananon kuuro bilibili ano jaanana mende esuunin ejembanon niniima Anutuwaa akadamyua awaa soro ii atatonon uun ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariin seiŋ iimakebutiwaa so letomakebona. Kaen letoma akadamyua awaa soro ii somariin asariŋ Pombaa tanitani koloonkebona. Pononon Uŋaya kolooji, iwaa asamararaŋanon mono kaen men letoma nonomakeja. Kian.

4

Nono koworaŋeŋ kaŋa koloonin Uŋa Toroyanon hona kolooja.

* **3:13:** Eks 34.33 * **3:16:** Eks 34.34

¹ Anutunonj kiankomunj nononotiwaa so gawonj koi qanananonj ano menkejonj, iikawaajonj mono bonj qenj naninj uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nonononj gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwwa qaaya mende meeranjonkejonto, qaa honja ii asuganondeen jenj silia qenkejonj. Iikaanjinj Anutuwwa jaasewananonj ejemba keraqeeango moma nonombutiwaajonj naninj jenqeeango qanananonj kolooro kuuyanonj qaa tororo jenj nonombombaaajonj amamaankeju.

³ Kaenj amakejonto, tosia onononj kokaenj jenkeju, “Poolnonj Oligaa Bunyaya ii esuyawo jenkeja.” Kaenj jewenagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonoo uugianonj ejiwaajonj gojono osinkeju.

⁴ Kraistnonj Anutuwwa unajunaya kolooja. Kraistwaa akadamyaa ii anjaa Oligaa Bunyanonj ninisaama asasaga kaanja asarinkejato, yonoo jaagianonj umunj kono tintuanj qenkeju. Kambanj kokaamba bologaa Ponja gomanj so galenj koma onomakeji, iinonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo unajiaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaajonj Oligaa Bunawaa asasaga iima asariwombaaajonj amamaankeju.

⁵ Neenaa qabujananonj somariywaatiwaajonj Bunja qaa ii mende jenj asarinkejonto, onononj Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tenj kombutiwaajonj uu kuunj onomakejenj. Nonononj Pombaa jeta otaanj onjo welenj qenj onomakejonj. ⁶ *Kania kokaembaajonj welenj qenj onomakejonj: Anutunonj kanakanaiyanonj kokaenj jenj kotoro, “Asasaganonj mono pangamanj qero asariwa.” Kaenj jeroti, iinonj mono Bunyaya asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnonj nanamemenja ama mero Anutuwwa asamararananonj jaasewananonj asariro iigiti, Anutunonj nono iikawaa kania moma kotowombaaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jenj seiwombaaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asasaganonj uunana kuuro asarininj momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uugunj uuta koloojato, sele busunana ii koworanenj kaanja afaanjonj jumakeja. Anutuwwa asasaganonj mono sele busu kaanja uutanonj eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaajonj Anutunonj arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usunj hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononga eenj koloonkejiwaa so qaagoto, Anutunonj mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananonj uma qololombinj nononji konajilinj momakejonj. Ii momakejonto, kilenj iikanonj mende qezejaanj nononji kamaankejonj. Kambanj tosaananonj junj kaanja wanjonanonj osinj kana mende mokoloonkejonto, kilenj titiboronana tegoro doomoronana mende momakejonj.

⁹ Ejembanonj sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunonj gema mende nununkeja. Ejembanonj menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kilenj mende tiwilaankejonj. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjaideen bunyaya jenj seinkejonjiwaajonj ama nunugi komuwombotiwaa moma kema kanj laligojonj. Jiisaswo kotiinj laligoninj inaanj nonomakeji, ejembanonj iikawaa kania moma kotowutiwaajonj ama kaenj laligowombaaajonj uumotoonj anjonj.

¹¹ Balononj jaawo laligonj Jiisaswaa gawonja menkejonjiwaajonj ama kambanj so komuwombaa so koloojonj. Sele busunananonj komuwaatiwaa so koloojato, Jiisasnonj uunananonj kotiinj laligonj sele busunana menj gbilinkeji, ejembanonj iikawaa honja iima asariwutiwaajonj ama nanjonj. ¹² Nono kambanj so siimbobolo moma komuwombaa so koloonkejonto, niinonj onoo

* 4:6: Jen 1.3

batugianon gawon men laligoweti, ononon iikawaajon ama gbilin laaligo kotiganon keuma laligon ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) monon qaa kokaen oogita eja, “Anutu moma laarin koomunonga metogon nombaatiwaa qama koolin laligowe.” Nononon qaa iikawaa so koomunonga metogon nonombaatiwaaajon moma laarijon. Momalaariwaa Unja Toroya iikayadeen buja qen aojonwaaajon nononon mono kaanagadeen qaanana jen qama koolinkejon. ¹⁴ Anutunon Pon Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen men gbilin nonono waama Jiisaswo unin jaasewanonon ama nonono onowo motoon laligon ubonja. Ii mojonwaaajon ama qaanana jen qama koolinkejon.

¹⁵ Qaanana jen qama koolinin Anutuwaawaa kalenmoriananon torogon ejemba seiseiya sokoma onombaa. Kaen kolooro yononon afaangon Anutu kelemalelen mepeseegi qaqabunayanon sein en ubaa. Ononon kaanagadeen Anutu mepeseen seiwutiwaaajon mojen. Kawaajon lombo kania kania bosima aon oron laligojon.

Momalaarinon laaligowaa tania ii kokaen:

¹⁶ Anana men gbilin nonombaatiwaaajon moma mono bon qen nanin uunananon mende kamaawa. Onanon selenanaagen waziin soolinkejonto, ii kilen uunanaagen kamban so kolonanjekjon. ¹⁷ Ii kokaembaajon: Namonon kakasililin kamban torodaamon moma laligowonato, iikawaa gematanon asamararan hononja qaa mokolon tetegoya qaa oyanboyon laligowonja. Asamararan ano kakasililin woi ii gosin oronin asamararan iikanon mono uuta kolooro namowaa kakasililin kania kania ii monin afaanja ano kamaanqeqeta kolooja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanon ii-iita ii kambangia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoilaya kamban kokaamba mende iimakejon, iyononon mono kamban tetegoya qaa en ubu. Kawaajon nononon jaanananon ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaan baagen uun injiimakejon. Kian.

5

Poolnon Siwewaa oyanboyon kuunon kemambaajon moro.

¹ Nononon qaa koi mojon: Namo sele busuwaa opo sel kuunanon laligin koomunon ii kondeeno kamaawaati, Anutunon kamban iikanon sele busuwaa miri dongoga anjo mero Siwenon ewaati, ii buja qen nonono iikanon laligowonja. Sele busuwaa miri qaita mon ii tetegoya qaa kotakota en ubaa.

² Qaa ii moma kamban biiwianon kokanon letombombaa ainja moma osongon nunuro Siwe laaligo gomanananon ubombaajon awelegonkejon.

³ Siwenon unin sele busu qaita mon mouma nonono rabonati, kamban iikanon monon bombolan mende mokolon nonombaa.

⁴ Namo sele busu koi qetegowutiwaaajon mende mojonto, Siwe laaligo gomanananon uma sele busunana dongoga mewombaajon awelegonkejon. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganon gogoro qaono Anutunon kitia oyanboyon sele busuga nonombaatiwaaajon mojon. Kawaajon kamban kokaamba sel kuun kokawaa uutanon laligon uulombonana bosima letombombaa ainja moma osongon nununkeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaajon moma mokolon nonoma Unja Toroya uunananon ano oyanboyon koloowombaa dangunuya kolooja.

* 4:13: Ond 116.10

⁶ Kawaajon nono mono kambañ so qaqaɓuɓabuɓananawo satiin laligon kokaen momakejon: Sele busunanaa laaligo kuunananon koi laligowonati, kambañ iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananon Pon Jiisaswo mende laligowona. ⁷ Kambañ kokaamba Siwe gomambaa ilawoilaya mende uun injiimakejonto, kilen ii moma laarin iikawaa so ama men laligonin nemun koma nonomakeju. ⁸ Kawaajon qaqaɓuɓabuɓananawo kotiin sele busunanaa laaligo kuuna koi mesaowombaaajon kaparan koma gomanana honanon eu uma Pombo laligowombaaajon mojon.

⁹ Kawaajon gomanananon koi me eu laligowonati, nononon mono uunana Pon Jiisas keraqeeango ama mubombaaajon somonjon iikawaajon kotiin kaparan komakejon. ¹⁰ *iikawaa kania ii kokaen: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanon asugiwonaa. Namonon sele busuwo laligon Pombaa uusiina soyanon ten koninji me qetemetetan aninji me een lan laligoninji, anjo mono qaanana ii gosin iikawaa so tawanana ana ana nonono bunja qen aowona. Kian.

Ejemba Anutuwo uumotoon ambutiwaa gawona menkejon.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanon nambonati, nononon ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajon keenana momakejon. Ii mojonwaajon ejemba kanianana soraaya mobutiwaajon kaparan koma uu kuun onomakejon. Kanianana ii Anutuwaa jaanon asuganon eja. Niinon tiliqili ejaga qaago, ononon kaanagadeen ii uugianon moma yagowutiwaajon moma jejeronromon amakejen.

¹² Kaen jen ananaa jenqeeango qaanana mobutiwaajon mombo mende kaparan komakejento, kanianana iikayadeen jen asarin onomambaaajon mojen. Ono ii moma saanon nonoo selenana ii boi takapolakaya yonoo jaagianon mepeseegi sokombaa. Yononon iwoi onoo uugianon eji, iikawaajon qaagoto, selegiaa iwoiya jaanon iibombaa so kolooji, mono iikawaajon awelegon ononangiaa selegia men uma qaa lan jenkeju. Kawaajon qaana koi jejen. Ononon yonoo qaagia auta (gorosona) mojutiwaajon mono nonoo kanianana jen asarin tororo meleema onombu.

¹³ Ononon noojon “Uusoo tani kaana kolooja,” jegiti een, niinon mono Anutuwaa gawombaaajon ama uugere moma laligowe. Tosianon noojon kokaen jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjona-gadeen jenkeja.” Kaen j-juti een, ii mono onjo ilaan onombombaaajon ama ambe. Mono ii duduuwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kraistnon jopagon nonomakeji, iikanon mono kondoon kuun nonono gawona menkejon. Eja motoonjonon kuuya ananaa kitinanaga dunana men komuro. Kawaajon singisongonanaa irona mende meleema nononoto, kuuya ananaa singisongonana mesaoro toroqen koomuya mende koloojon. Qaa ii moma asarin moma yagojonji, Kraistwaa uujopayanon mono kuuya anana jolonjon gawona mewombaaajon kuun nonomakeja.

¹⁵ Iinon mono kokaembaajon kuuya ananaa dunana men komuro: Namonon jaawo laligojonji, anana mono laaligonana toroqen ananaajonadeen laligowombo. Kaen qaagoto, mon ananaajon ama komun waaroti, laaligonana mono iwaajon togon mun laligowombaaajon komuro.

¹⁶ Kawaajon uunana meleeninji, kambañ iikanonadeen kanain ejemba selesele mende gosin ononjon. Ejemba mon namonon siliaa so mende moma koton mujon. Wala Kraist gosin monin balon eja toon kolooroto, kambañ kokaamba moma koton munin Siwewaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja.

¹⁷ Kawaajon monnon Kraistwo qokotaaji een, iinon mono kolokoloo dologa

* 5:10: Room 14.10

koloon donja dongoga koloaja. Laaligo walaganon aliro laaligo gbilianon mono dunanon koloon asugin muja.

¹⁸ Kaaja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinon Kraist wasiro tawanana men analin nonoma Anutu iyanawo uumotoonngo amboniwaa kania mesasariro. Kana kaen asugiro Anutunon gawon nonono ejemba Anutuwaa alauruta koloowutiwaajon jolongon kuun onomakejon.

¹⁹ Anutuwo uumotoonngo amboniwaa kania ii kokaen: Kraistnon kamaan gomanja gomanja ananaa tawanana mero sokono Anutunon analin nonono alauruta koloonin. Kana uugun laligon kounin, singisonngo iikawaa qaagia mende weenjon romonjon ironja mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta koloonin moma laarin nonoma Kraistwaa tawawaajon ama Anutuwo uumotoonngo ambombaa Buja qaaya ii boronananon ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta kolojon. Anutunon qaa sane ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuun onomakejon. Kraistwaa jeta men kaparan koma kokaen qisin onomakejon: Mono Kraistwaa tawaya buja qen aon Anutuwaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunon kuuya ananaa singisongonanaa qaaya jen tegon ironja meleema Kraist singisonngo mon mende anotiwaa qaganon ano uro dunana men siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaajon ama iwaanon qokotaanin Anutunon saanon qaanana jen tegoro solananiwonja. Kian.

6

¹ Nono Anutu iyanaa gawon meme alauruta kolojonjiwaajon ama uugia kokaen kuujon: Anutuwaa kalenmoriananon omaya koloowabotiwaaajon ii mono buja qen aowu. ² *Anutunon qaa mon kokaen jerota Buja Terenon eja,

“Giima koboomambaa kambananon mono kan kuuro niinon qamakooliga mobe.

Hamoqeqe kambananon kan kuuro iikanon ilaan gombe.”

Qaa kaen eji, ii mobu! Kamban keteda koi kanon mono Anutuwaa hamoqeqe kambanja koloaja. Anutunon injiima koboomambaaajon moro kambananon kan kuuro kiankomuya ii mono keteda koi buja qen aowu. Kian.

Poolnon kakasililin kania kania mokolooro.

³ Mon nonoojon ama uuta boliro kamaawabotiwaaajon galenana men aon laligonkejon. Jen nonongi gawonananon qaayawo koloon kamaawabotiwaaajon kaen amakejon. ⁴ Anutuwaa gawon meme ejemba awaa soro koloonin, ii nanamemenana kuuyanon qendeemakeja. Kakasililin ama jaabamagege kania kania ama nonongi konajilin uutanon laligojonto, iikanon mono mokosinjon kaparan koma kotin namakejon.

⁵ *Ooli waayawonon nunun kapuare miria miria kanon nononon laligonin. Kareja kareja asugigi kawaa uutanon komuwombotiwaaajon doomonana keno keenana moma laligonin. Gaon gbili rama nenewaajon wosonana niniro laligoninto, kilen selenana qen gawon men laligonin.

⁶ Nanamemen soraaya otaan Anutuwaa uusiina moma asarin lombo anjon mokosinjon ejemba ala men onomakejon. Uja Toroyanon uunana saa qero batugianon gbingbaonja qaa jopagon onoma laligojon.

⁷ Qaa honagadeen jenin Anutuwaa ku-usunanon nemun koma nonono

* 6:2: Ais 49.8 * 6:5: Apo 16.23

nanamemen solana tiwo sumana menin boro dindinananon ano qaninanananon men nanjon. Kaen nama leegen Buna qaa jen seinin, leegen qaa qolonmologoya selenananon angi iikawaa kitia jen mindingon laligonin.

⁸ Qabuna nonongi selenana mende mepeseenkejon. Yon jen gamu qen nonongi uunananon mende kamaankeja. Nonoojon sundu awaa ano bologa ii lan jenkeju. Ejemba qaa qolonmologoya jenkejuti, iikaana ama nonomakejuto, kilen qaa honagadeen kuuya jenkejon.

⁹ Ejembanon kanianana saanon moma kotonkejuto, kilen tosonian lolomonin telambelan ama nonomakeju. Kamban tosaanon komuwombaaon ama laligoninto, kilen toroqen jaawo laligojon. Kikekasililin eja kaana nunun laligogito, kilen mende komunin. ¹⁰ Wosobirinon nunuro kilen kamban so aisoon laligojon. Wanaya laligon kilen ejemba mamaga ilaan ononin uugianon qaqabunagiawo koloonkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilen oyanboyan kuuya buna qen aon simbawonawo laligojon.

¹¹ Oo Korint ejemba, nononon uunanaa naguya onoojon horon qaa mon mende konin kemero kanianana asuganondeen injowe moju. ¹² Ononon nonoo uumomonana mobobotiwaajon ii mende angon komakejonto, nononon onoo uugia mobombotiwaajon mono onoangiodeen angon koma aonkeju.

¹³ Niinon uumomona onombe ononon mono iikawaa kitia kaanagadeen tororo nombu. Niinon meraborauruna kaana tani qaa kokaen injon oojen: Ono kaanagadeen mono onoangiaa uugiaa naguya horon uujopagia ii mombo momboga qendeema nonombu. Kian.

Momalaarigia qaa yonowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende melengiti, iyonowo mono uugia mende somongon* ororon mende laligowu. Laaligo solana ano laaligo doogoya ii ana ana koloojao. Ii mindirin orombombaajon amamaawona. Pangaman ano asasaga ii motoon mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano Iimolan (Satan) yoronon uumotoon ama motoon laligowowaajon amamaawaota. Kawaajon uumeleen ejemba monon nanamemen uumeleembaa gadokopa ejemba mon iwo motoon mindirin ambowaajon amamaankebaota. ¹⁶* Anutu anjo qaaya mon kokaen jerota eja,

“Niinon kanagesouruna yonoo uugianon laligon batugianon kema kan Pongia koloowe yononon nii welen qen mepeseen noma laligowuya.” Qaa iikawaa so Anutuwa Uyanon uugianon laligoro sele busunananon Anutu laaligo kombombanaa Toyaa jigo kolooja. Anutunon iyanaa jiwowon jigoyanon tando lopion mepeseewombaa songo ano erota amamaankejon. Anutuwaanon jigo ano asa jigo ii ana ana. Iikawaa so nononon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo qokotaawombaa songo ano erota amamaankejon.

¹⁷* Kawaajon onjo mono Ponon qaa kokaen jerotiwaa so otaan ambu, “Ii mono onomesaon seleengen kan tuun iyanan mon laligowu.

Angonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onoosirigi niinon moma angon koma kalan koma onoma laligomana.

¹⁸* Niinon Mangia koloowe onjo noo meraborauruna koloon laligowuya. Pon ku-usun kuuyaa Toyanon kaen jeja.” Kian.

* **6:14:** Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo aroganon angi kemero kare me kinon iwoi horonkejao. Kaen oroangaraa aingara ambotiwaajon amamaankejao. Kaen jinjan kembabo.

* **6:16:** Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * **6:17:** Ais 52.11 * **6:18:** 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9

7

¹ Oo wombo alauruna, Anutunonj kалан koma nonomambaa qaaya kaen somonjon nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unanana menj tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaajonj Kraist qama koolinij hamo qenj nonom-baa. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj konij menj solanani nonono soraaya koloodaborowonja. Kianj.

Uugia meleenjitiwaajonj Poolnonj keraqeeanggo moro.

² Nonononj monj mende jenj kondemondeenj ama munij tiwilaaro. Mom-baanonj iwoi mende qenjamenjanjonij. Monj mende tiligonj jaameesanj ama munij. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu. ³ Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaenj jenj jenj nonongito, niinonj qaa koi onoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjomambaaajonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaenj jewe modaborogi: Nonononj uunanaa naguya horonj onjo uunananonj somonjonj onjomakejonj. Kaenj ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwonja ano ororonj kotiinj laligowonja.

⁴ Uuwoiya qaa momalaarina somata onjononj ama laligojenj. Onoo selegia mamaga mepeseenkejenj. Onoojonj ama ulunkolena somata mokooloo-jenjiwaajonj kakasililij kania kania moma iikanonj kilenj hononja qaa aisoo-jenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitongori.

⁵ *Taitus monjgama laligowetiwaajonj* jeweti, qaa ii toroqenj jemaņa. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaanagadeenj uuluae mokoloomambaaajonj amamaawe. Daenj daenj kembeti, iikanonj konjilij kania kania mokoloowe. Anutuwaa manja qenj tosaanja yonjowo angowowo ama onoojonj majakaka moma laligowe. ⁶ Kaanj laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunkolenj ama nono.

⁷ Taitusnonj karoti, iikanondeenj qaagoto, Korint onjononj ulunkolenj ama mugij iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaanagadeenj ulunkolenj ama nono. Onoo sundugia kokaenj nijoro, "Onjononj nii niibombaaajonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nonjgitiwaa qaaya jenj noo kitina nanjonj jewombaaajonj jojorinkeju." Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

⁸ Niinonj uugia Bunja qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjonganja moma bolij aogiti, iikawaajonj mende moma bolij aojenj. Wala moma bolij aoweti, ii kilenj kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojenj: Tere qaananonj uugia menj boliro wosobiri angito, wosobiri iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda enj tegoro. Kaniagia kaenj iibe.

⁹ Kambanj kokaamba onjo moma bolij aogitiwaajonj ama mende aisoo-jento, kokaembaajonj aisoojenj: Onjo nanamemenjgiaajonj ama moma bolij aogi gamu wosobirigianonj ilaanj onjono uugia mombo meleema dingogi. Ii Anutuwaa jetaa so kolooro uugianonj mono nonoojonj ama mende boliroto, onjanonj ilaanj onjombe.

¹⁰ Singisonjonanaajonj ama moma bolij aojonj eenj, gamu wosobiri iikanonj mono ilaanj nonono uunana mombo meleema dingowonja. Dingowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonja. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolij aowaa. Balonj ejemba tosianonj singisonjogiaa wosobiri momakejuto, Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj

* 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaajonj jero.

mende qisiwuti een, iinon mono irona meleema onono koomu kotiga kumuwuya.

¹¹ Ononon Anutuwaa uusiinaa so wosobiri mokoloogi gamu iikawaa hona ii uugianon kolooro letongiti, ii gosin iima walingon kokaen jegi, “Anana gon-aangolenana mesaon uunana men kululuun uugere qaganon waama kanianana soosooya gosin mindingonin. Ejemba singisongo anjiti, iyonoojon uunana waaro sisigia men jen ononin. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajon aaruñ lalananiñ keenana monin. Poolnon kan uunana meleenijiwaa hona iibaatiwaajon koposongon laligojon. Uunana nanamemen dindina ambombaajon anin ano monnon kana qiwitigoroti, ii mindingon mubombaajon jojorin laligonin.” Kaen jegi sokombaa. Kamban kokaamba kana dindina otaajuti, ii qendeema nonji iijen.

¹² Kawaajon monnon batugianon boliroti, iigadeen mindingon mubutiwaajon ama terena mende oowe me mon ii men bolin muroti, iigadeen ilaan onombutiwaajon tere ii mende on ambe. Ii kokaembaajon oowe: Ono Anutuwaa jaasewananon niwo uumotoon ambombaajon kaparan komakejuti, sili iikanon asuganon asugiwaatiwaajon tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunkolena iikayadeen mende mojento, Taituswaa uuta batugianon qeangoro iinin iikanon kaangadeen uuna nangoro honona qaa aisoonkejen. Ononon korebore Taitus keraqeeango qen mugitiwaajon aisoonkeji, korisoro iikanon kaangadeen nangon nono iikawaajon honona qaa aisoosen. ¹⁴ Niinon onoo siligiaajon ama selegia Taituswaa jaanon mepeseen laligoweti, ononon iikawaa so anji niinon gamu mende mewe. Niinon onoo batugianon laligon qaa kuuya injoweti, ii honagadeen. Kawaa so onoo qaagia Taituswaa jaanon jen mepeseen laligoweti, qaa iikanon mono kaaniadeen kaniagia mindingogi hona kolooro.

¹⁵ Ono korebore noo qaana ten koma Taitusnon karo sombugiawo moma jenengia ororo koma horon mugi. Taitusnon siligia ii romongon qaa nijoro uuqeeangoyanon onoojon ama somariiro kotiin mepeseen onomakeja.

¹⁶ Niinon nanamemengia kuuya romongon iikanon saanon onoojon ama qaqabunabunanawo kaen moma kotiin satiin laligomanja. Kawaajon aisoonkejen. Kian.

8

Uumeleen alaurunana nangon onombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleen alauruna, Anutunon kalenmoriaña uumeleen kanagesoya kanagesoya kanon nonono hona mono Masedonia prowins uutanon awaagadeen kolooro. Niinon ono kawaajon poumapou laligowubotiwaajon moma sundugia kokaen jemaña: ² Yononon kakasililin kania kania mokoloogi angotete lombotawonon qagianon uro wanaya toton laligojuto, ii kilen honona qaa aisoogitiwaajon ama uumeleen alaurunana nangon onombombaaajon monen nandun somata qatawo anji.

³ Yonoo kaniagia kokaen nangon jemaña: Monnon mende kuun onono iyangiaa siingiaajon kilen afaangon esungiaa so nandungia anji ano ii kaaniadeen uugun onongi. ⁴ Yononon kaparan koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaaniadeen Judia prowinswaa ejemba so-raaya ilaan onombombaaajon mojon. Kawaajon Pool, gii saanon ‘Oon!’ jena mono simbawonawo moma gawon iikawaa bakaya afaangon mewonja.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen anji: Yononon wala nangonango

* 8:1: Room 15.26

Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaajon uugia somongogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta ten kombombaajon moma iyangiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon angi. ⁶ Kawaajon Taitus kokaen jen koton mube, “Gii nanjonango gawon ii kanain menati, iikawaajon ii mono toroqen Korint kanageso ilaan onona uukalengia qendeema monej nandun somata ii mombo toroqen angi batugianon tegowaa.”

⁷ Uwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunq qen aon kokaen ama laligoju: Awaagadeen Kraist moma laarin Bunq qaa honq jen sororogon Anutuwaa uusiina moma koton tosaana nanjon onombombaajon pondan koposongonkeju. Ononon tosaana unuugun awaagadeen jopagon nonoma awaa soro koloju. Kawaa so nanjonango gawon koi kaanagadeen mono saanon men sororogon tosaana unuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen jen monej ambutiwaajon mende jen koton ononjen. Ii qaagoto, uukalengia gbingbaonawo koloja me qaagoti, mono ii angotetenon ama kaniagia momambaajon mojen. Kanageso tosonianon gonangole mesaon nanjonango gawongia honq toona men zen nanjuti, qaa ii jen iikanon onongotete ama ononjen.

⁹ Nandun dawii ambutiwaajon gosiwuti, iikanon mono Ponana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romongowu. Ono iwaa kalenmoriaq somata ii kokaen moju: Iinon Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen onongoyambaa qaqabunagiawo koloowutiwaajon ama namonon kamaan kamaanqeqeta koloon laaligoya togon qeleeno.

¹⁰ Monej ambutiwaajon mende jen koton ononjento, Jiisasnon sare anoti, iikawaa so qambanmambana iikayadeen ononjen. Ononon gbani emugenanon mutuya koloon nanjonango gawon kaparan koma megii ano ii toroqen mewombaa siin kotiga mogi. ¹¹ Kamban kokaamba gawongia ii mono medaborowu. Wala nanjonango gawon mewombaajon kaparan koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi en ononjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingianon koloon eji een, mono iwoi en ononjiwaa so angi Anutunon moma angon kono sokombaa. Iwoi mende en ononjiwaa so mono mende gosin jen onomakeja.

¹³ Nandun somata angi alaurunana yonoo laaligogianon afaangoro onongiaa qagianon lombo ubaatiwaajon mende mojonto, alaurunana amamaan memeqemean mejuti, iyonowo mendeema ororon laligowonatiwaajon mojon.

¹⁴ Kawaajon kamban kokaamba iwoi kelemalelen en onono tosonianon laaligogiaa iwoiwaajon amamaajuti, onong mono ii ilaan onongi soyanon koloowaa. Kaen ama onongia kanagen iwoiwaajon amamaagi yonoo ilawoilagianon kelemalelen ewaati, kamban iikanon mono iidamon ilaan onombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianon ororon koloowaa. ¹⁵ *Ii Bunq qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga men kululuun laligoroti, iinon anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooron men kululuun laligoroti, iinon nene iwoiwaajon mende amamaaro.” Kian.

Nejauruna karoon wasin ononin kan ilaan onombu.

¹⁶ Anutunon Taituswaa uuta sololoo onoonon nii kaana majakaka moma ilaan onomambaajon kaparan koma laligoja. Kawaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁷ Niinon Taitus onoonon kawaatiwaajon qisin uuta kuuwe wana meleeno. Iikayadeen qaagoto, anong onong ilaan onomambaajon

* 8:15: Eks 16.18

moma koposongon iyanaa siina otaan nonomesaon Korint onoonon kamambaajon jero. ¹⁸ Nononon uumeleen alanana mon wasinin iwo kawaota. Kokanon Oligaa Buna jen seinkejiwaajon ii uumeleen kanageso so mepeseen munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa torogon kokaen jemaŋa: Masedonia uumeleen kanageso yononon ii meweengogi nanŋonanŋo nandunŋa ii men nonowo motoon kana kembonŋa. Nononon Pon iyanaa qabunayanon seiwaatiwaajon moma nandun somata ii saanon galeŋ koma Judia prowinsnon kema onombonŋa. Ala ilailaa onombombaa uukalenana kaen asuganon qendeema onombonŋa.

²⁰ Kaen ama nanŋonanŋo nandun somata ii tiliqili anŋi soowabotiwaaajon saanon galeŋ koma sororogowonŋa. Mononon silinana iikawaajon jen nonombabotiwaaajon moma kaparan koma nanjon. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaen: Nononon sili Pombaa jaanon dindinŋa kolooji, ii qetetanŋowombotiwaaajon galeŋ men aonkejon. Iikayadeen qaagoto, sili ejemba jaagianon sokonji, ii kaanagadeen ambombaaajon moma kaparan komakejon.

²² Yorowo uumeleen alanana mon ii kaanagadeen wasinin kawaa. Ii kamban mamaga anŋotete men mun tania kokaen iinin: Iinon kambanŋa kambanŋa Pombaa gawon memambaajon geregere amakeja. Kamban kokaamba ono tosaŋa ala ilailaa onombombaaajon mojuuti, iikaen moma laarin ononjiwaajon mono onoonon kan ilaan onomambaajon moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinon Taitus kokaembaajon meweengowe: Iinon noo ala ilailaana ano gawon meme neŋana kolooja. Uumeleen kanagesoya kanagesoya yononon alawoinana woi ii meweengon oronŋi jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunayanon mono yorojon ama somariinkeja. ²⁴ Kawaaajon eja karoon kawuti, ii mono uugianon jopagon onoma kaniagia kaen ii qendeenŋi iibuya. Kaen ambuti een, nononon siligiaajon selegia mepeseeninŋi, qaa iikawaa honanon mono asuganon kolooro iigi uumeleen kanageso mamagayanon mobuya. Kian.

9

Mono uumeleen alaurugia ilaan onombu.

¹ Anutuwaa ejemba soraaya ala ilailaa moneŋ onombutiwaajon oomambaajon movento, ono qaa ii modaborojutiwaajon qaa mombo jemambaajon mende amamaajen. ² Ono ala ilailaa ambombaa uusiingia eja. Niinon ii moma iikawaajon onoo selegia men uma Masedonia uumeleen kanageso yonoo jaanon mepeseen onoma kokaen jewe, “Korint ano Akaia uumeleen alaurunana tosanon mono gbani emugendeen kanain Judia ala ilailaa ama onombombaaajon jojin laligoju.” Kaen jewe onoo uugeregiaajon mogi qaa iikanon mono uugia kuuro. Kawaaajon kanageso hona yonoo uugia waaro ala ilailaa ambombaaajon afaangogi.

³ Onoanŋiaa siin koloon onono mojuuto, kilen neŋauruna karoon koi wasin ononjen. “Korint yononon moneŋ men kululuuwombaajon jojin laligoju,” kaen jen qaa iikawaajon onoo selegia mepeseewe. Qaa iikanon omaya kolooro mamaganon mobuboto, qaagia otaan moneŋ onanon anŋi ozon esunon raro kuuyanon kaen injiibutiwaajon mojen.

⁴ Qaa iikanon omaya kolooro monenŋianon mawosusunon mende raro een laligogi Masedonia neŋauruna tosanon niwo kan kan mokolon onombuyagati een, niinon mono onoojon ama gamu mokoloomambo. Ten

* 8:21: Gba 3.4

kombutiwaajon moma laarin onoma laligowe hona mende koloonagati een, onjo mono kaanjadeen qaagia omayaajon ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaajon uumeleen alaurunana karoon ii uu kuun onjomambaajon mobe sokono kokaen injiowe, “Onjo mono waladeen Korint yonoonon kema nanjonango nandun somata ambutiwaa qaa somongogiti, aren ii otaan andaborowutiwaajon mono uukuukuu men onombu. Kaen анги ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganon qaagoto, mono loloogendeen afaangon mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozon esunon raro kan saanon mewona.” Kaen jewe.

Kota afaangon mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romonon laligowu: Nene kota afaanagadeen qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen afaanagadeen mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen mamaga mewaa. Kawaajon mamaga анги Anutunon kitianon mamaga onombaa.

⁷ Onjo ana ana nandungia mono uugianon somongogitiwaa so amakebu. Korisoronon afaangon mojqoqoron ejemba kalen ononjuti, Anutunon ii jopagon onomakeja. Kawaajon nandungia monon kuun ononjiwaajon ama uuwoi qaganon mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaan qaganon kotingia mamaga анги Anutunon mono kotiin kalenmoriaña kuuya men sein onomakebaa. Kaen onono laaligo kuuya kanon iwoiwaajon amamaawuti, ii kuuya mono kamba so buna qen aogi sokoma onomakebaa. Kaen kolooro gawon awaa kania kania ii afaangon megi hona kelemalelen koloowaa. ⁹ *Otokoya qaa nandun somasomata amakejuti, ii Buna Tere qaa koi oogita ejiwaa so kolooju,

“Iinon afaangon kalen kalen mendeema ejemba wanaya onomakeja. Nanamemen dindina kikuya qaa kanon mono kamba tetegoya qaa Anutuwa jaanon en ubaa.”

¹⁰ *Anutunon qosomakororo ejawaajon nene kota muro nene kolooro nenkejon, iinon mono nembanewaa mojqoqoron amakebuti, ii kaanagadeen onomakebaa. Ii onono uugianon lolooro saanon afaangon qaa kota qosoma kororon seigi nanamemen solana hona kolooro Anutunon ii men somariiro seinkebaa. ¹¹ Kaen анги Anutunon mono laaligo kuuya kanon kotuegon men sein onono qeangonkebu. Kanon saanon afaangon ejemba kamba so gbingbaona qaa kalen mamaga onomakebu. Kaen анги ii men (Jerusalem kema) ononij ejemba mamaganon kotingiaajon ama Anutu mepeseegi hona onoonon koloonkebaa.

¹² Nanjonango gawon koi menkebuti, iikanon mono Anutuwa ejemba soraaya yononon iwoiwaajon memeqemean анги ilaan onomakebaa. Iikayadeen qaagoto, iikawaajon “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewu-tiwaajon ama hona onoonon koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaen: Nanjonango gawon koi men iikaana kanon momalaarigaa kania qendeen ejemba mamaganon ii iima Anutu ten kombutiwaajon mepeseen mun kokaen jewuya, “Korint yononon Kraist-waa Oligaa Buna ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanon qaa ii gbingbaona qaa ten koma afaangon loloogendeen nono ano tosaana kuuya nonoojon kalen jaasongo nonomakeju.”

¹⁴ Kaen jen onoojon qamakooli gawon men iikanon waegia mamaga men onoma kokaen jewuya, “Iiya! Anutunon mono kalenmoriaña kelemalelen Korint onono uujopagaa hona mamaga nonongi.” Kaen jegi Anutuwa

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

kalenanon asuganon koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenaajon ama mono mepeseenjebona. Iwaa kalena Jiisas Kraistnon mono awaa soro kolooja. Nanjonango ambutiwaa qaaya ii kaen kan tegoja.

10

Poolwaa gawombaajon qaa jegi kitia meleeno.

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nonomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonjon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaajon kuumaņa:

² Tosaņa yononon nonoojon kokaen romonjon jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yononon balombaa nanamemenaa taniga otaan iyangiaajon romonjon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaaajon movento, kilen uugia kotakota totoon kuun jen onomambaaajon togojen. Kawaajon onjo ejemba noojon qaa kaņa jenkejuti, ii mono uulanawo gema unuwu. Qaagia kaņa ii mindingogi injibe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomaņa.

³ Onjonon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenjejen. Kaen qaagoto, Anutuwaa kawali galen koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon aren soraaya otaan manja qenjejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaa iwoiya kuuya iikawo manja qenjejuto, nononon kaen qaago. Manjaqeqe eja yononon jinkaron jake kiripoya kiripoya simen aenjon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania moma kotowubotiwaaajon ama onoangiaa selegia menj uma momogia dindija kojanjiro lal-abubu laligojuto, nononon iyonoo roromonjo arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist tenj koma munkebonatiwaa so romonjonkebu.

⁶ Kaen romonjon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya tenj koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonjon. Ononon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onombombaaajon jojorin laligojon. Kian.

⁷ Onjo iwoi kuuya mono selewaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa hona ii mono romongowu. Tosianon batugianon nii menj kamaan nooma iyangio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romongowu: Yononon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa bunja koloojen.

⁸ Ponjon kokaembaajon ku-usun nono: Onjo menj kamaan onoomambaaajon qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaajon ama laligojen. Kawaajon ku-usun iikawaajon awelegon konain kaņa selena menj uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya onj ambe weenjon ku-usunaajon toogia

mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaajon mende mojen. Kawaajon qaa ii kambaŋ kokaamba mende toroqen jemaŋa. Kiaŋ.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo onon uunana ononon kuunkejato, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemaŋa: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaaajon mono kokaen romongowu: Nii mongen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindingon onomaŋa.

¹² Umbuqumbulin yononon iyangia jen qeangon aonkejuto, ononon nii nuugun aposol qabuŋagiawo koloowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neenaa ano yonoo nanamemengia leelee ama iima gosimambaajon qetetanon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyangiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemengia kaen lan gosin “Pool uugujon,” jen uuqeeango momakeju. Qaa omaya kaen jen uugia qaa kolooju. Anutuwaa kedanon gosin nongi saanon unuugun laligojen.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selena mamaga mepeseemambaajon mende mojen. Anutunon gawon meme arenna ama nono menkejen, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejen ano iikawaa honaajonadeen selena mepeseenkejen.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen jen soonkeju, “Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansan waleemakeja.” Yononon waladeen gawon onoo batugianon mende megito, kilen nii men kamaan nooma iyangiaa selegia qaanondeen mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Buŋa jen sein kema laligon wala Korint ononon kan uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulin boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kaniaa jemaŋ jen jen soowenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kan uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaŋa yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenkejen. Boi tosanon uuwaa gawon men laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenkejen. Onoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaa arenna otaan batugianon gawon men laligonin momalaarigianon toroqen somariiro nanon nonombutiwaajon mamboma jejeromonromon anjen.

¹⁶ Nanon nonongi saanon gomaŋa gomaŋa Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buŋa jen asariwona. Gawonananon kaen somariiro gemageqe qaagianon tegowaa. Anutunon tosaŋa yonoo gawon meme jawogia ama onono megii hona kolodabororoti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

¹⁷ *Kaen qaagoto, Buŋa qaa koi otaan amambaajon mojen, “Monon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honaajon ama selia mepeseero sokombaa.” ¹⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyangia jen qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwaa jaanon mende sokonjuto, Ponon moroga jen qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kiaŋ.

* 10:17: Jer 9.24

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onombubo.

¹ Niinon uuna qaa taniñaan qaa boronja mon jeñ selena menj ube iikawaa-
jon mono mende moma bimoowu. Ii kilenj nii gema mende nuwuyati,
ii mojen. ² Niinon onjo eja motoonggo Kraist iwaa bunja koloogi emba
saran jumuna soraaya kaanja onoombe iinondeen unuambaatiwaa qaaya jen
somonjowe. Kawaajon Anutunon onjoon ama uutanon motogoto moma
uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosonian qanon tutugon
onoma kele qen horon onongi boliwubotiwaajon majakaka momakejen.

³ *Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenon ononkakale ano
Iiwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yononon kaen me
kaen jen tiligon onoongi uugianon menjerejgoro jinjaun ambubo.

⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kan Jiisas jen asariniji, ii qaagoto,
Jiisas morota mombaa kania jen sein laligogi ononon yonoon mende mogi
bimoonkeja. Unja Toroya bunja qen aogiti, ii qaagoto, ome monon tosaana
onoo uugianon kemero melokanjij laligon iikawaaon kilen konjilin mende
moju. Oligaa Bunja moma anjon kongiti, ii qaagoto, qaa tania anja so mon
qatagadeen Oligaa Bunja qama lan jegi tosonian ii afaanagadeen moma
anjon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilen majakaka mon
mende momakeju. Ii mende sokonja.

⁵ Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi
niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa menj um-
buqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago
totoon laligojen. ⁶ Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga
jejetaa tania ii saanon mende mojento, Bunja qaawaa kania ii mono moma
sororogojen. Ii kambaña kambaña pondan asuganon inisaambe moma
yagoju.

⁷ Onjo metaama onomambaajon moma neena menj kamaan aon laaligona
nanjomambaajon gawon menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa
Bunja ii onoon sewana qaa een jen asarin onoma laligowe. Kaen ama
laligowetiwaajon tosonian noojon uuduudu qaa kokaen jenkeju, “Poolnon
kana uugun singisonjo amakeja.” ⁸ Uumeleen kanageso tosonian gawon
mende mewe kilen nandungia een nongi mewe nanjon nono onjo een
welen qen onoma laligowe. Tosianon iikawaaon kokaen jenkeju, “Poolnon
yongoro meme sili kaanja ama onoma laligoja. Kawaajon iinon aposol
mende koloojato, anaa gawonga menkeja.” Noojon kaen jen soonkeju.

⁹ *Onowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemean menj iikanon
onoononga mon mende kuun menj bimoon mun nene iwoiya mende
menj laligowe. Kaen qaagoto, uumeleen alauruna Masedonia prowin-
sionga kan iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarin monej nongi sokono.
Nanamemena kuuya kanon menj bimoon onomambotiwaajon moma galej
menj aon laligoweta mombo toroqen kaen laligomaña.

¹⁰ Menj bimoon onomambotiwaa qaana iikawaaon mono neenaa selena
menj uma laligojen. Monjon qaana ii Akaia prowinngiaa gomaña gomaña
kuuya kanon qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honanon
mono nemun koma nono qaa kaen somonjon jen nanjen. ¹¹ Ii naambaajon?
Ii onjo mende jopagon onombenaga, iikawaaon me? Mono onanon jopagon
onomakejeni, ii Anutunon moja.

* 11:3: Jen 3.1-5, 13 * 11:9: Fil 4.15-18

¹² Aposol sosoŋae kaŋa koloŋkejuti, iyoŋonoŋ nonowo “Ororon koloowombaa gawoŋ tania iikayadeeŋ meŋkejoŋ,” kaeŋ jewombaaajoŋ moju. Kawaajoŋ kokaeŋ kuuŋ oŋoma jeŋkeju, “Poolwaa tani kaŋa gawoŋ meŋkejoŋi, iikawaajoŋ mono Pool kaŋa naŋgoŋ nonombu.” Gawoŋgiaajoŋ selegia mepeseewombaaajoŋ moma iikawaa kania moŋgamakejuto, ii saanoŋ mende mokoloowu. Niinoŋ ii kaŋa mende koloojeŋ. Kawaajoŋ meŋ bimoŋoŋ oŋomambotiwaajoŋ mono neena galeŋ meŋ aŋoŋ laligoŋkejeŋa mombo toroqeŋ iikaŋa laligomaŋa.

¹³ Yoŋonoŋ aposol hoŋa qaagoto, aposol takapolakaya ano gawoŋ meme ejemba osoŋkakalegiawo kolooju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloŋ qendeema aŋoŋ gawoŋ laŋ meŋkeju. ¹⁴ Satan aŋoŋ asasagaa gajoba tani kaŋa qendeema aŋoŋ gawoŋ laŋ meŋkeja. Kawaajoŋ umbuqumbuliŋ yoŋonoŋ kaeŋ koloogitiwaajoŋ mende waliŋgoŋkeboŋa.

¹⁵ Kawaajoŋ Satambaa welenqeŋe ejembauruta yoŋonoŋ ejemba welenŋia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaŋ iikaŋa kaŋoŋ solana koloowutiwaajoŋ jeŋ soŋoŋ qendeema aŋoŋkeju. Gawoŋ kaŋoŋ laŋ meŋkejutiwaajoŋ nono mende aaruŋ waliŋgoŋkejoŋ. Selememe kaeŋ amakejuto, kambaŋ tetegoyanoŋ Anutunoŋ tawagia nanamemeŋgiaa so meleema oŋombaa. Kian.

Poolnoŋ aposol gawoŋ meŋ siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaeŋ jemaŋa: Oŋoonoŋga toŋianoŋ noojoŋ “Uuta qaaga laligoja,” kaeŋ jeŋ romoŋgowuyaga. Kaeŋ romoŋgowuyagati eeŋ, nii eja uuta qaa kaŋa mono koma horoŋ nombu. Kaeŋ aŋgi saanoŋ ii kaŋa neenaa selena meŋ uma batugianoŋ laligomaŋa. ¹⁷ Awasankaka somata moma selena meŋ uma qaana jejeŋi, ii Pombaa momonoŋ mende otaŋ jejeŋto, qaa ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jejeŋ.

¹⁸ Ejemba mamaganŋoŋ batugianoŋ balombaa nanamemeŋ bologa otaŋ selegia meŋ umakejuti, iikawaajoŋ niinoŋ kaŋiadeeŋ ama qaana iikawaa so jejeŋ. ¹⁹ Oŋoŋgio “Momo ejemba uuta koloojoŋ,” jejutiwaajoŋ oŋonoŋ ejemba uugia qaa yoŋoojoŋ mogi mende bimoŋoŋkeja.

²⁰ Oŋonoŋ hoŋa toontoŋoŋ kokaeŋ kolooju: Ejemba koi kaŋa yoŋoojoŋ mogi uugianoŋ mende bimoŋoŋkeja: Moŋnoŋ unuama somoŋgoro welenqeŋeuruta kamaanqeŋeta kolooju. Moŋnoŋ tutugoŋ oŋoma nenegia nedaboroŋkeja. Moŋnoŋ jeŋ kelekele ama oŋono iwaa buŋa kolooju. Moŋnoŋ iyaŋaa selia meŋ uma qaa tokoroŋkota jeŋ uruŋgia qetaaliŋkeja.

²¹ Ii kaŋa horoŋ ureeŋ ama oŋomambaaajoŋ mono looloria koloŋ laligowe. Bonjoŋa ama oŋombetiwaajoŋ “Kee momo meraga kolooja,” jeŋ noojoŋ kaeŋ romoŋgoju me qaago? Qaa kaeŋ jeŋ iikaŋoŋ saanoŋ gamu qeŋ nombutiwaa so kolooja me? Qaa jemaŋati, ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jemaŋa. Umbuqumbuliŋ yoŋonoŋ gawoŋ meŋkejutiwaajoŋ selegia meŋ uma gamugia mende mojuŋi eeŋ, niinoŋ mono kaŋagadeeŋ gawonaajoŋ ama selena meŋ umambaaajoŋ kotiŋkejeŋ.

²² Yoŋonoŋ qaa kokaeŋ jeŋ selegia meŋ umakeju, “Nono Juuda ejemba koloŋ Hibruu qaa jeŋkejoŋ.” Kaeŋ jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ koloojeŋ. “Israel ejemba koloojoŋ,” jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ koloojeŋ. “Aabrahambaa esa ambouruta koloojoŋ,” jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ koloojeŋ.

²³ *Qaa moŋ ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jemaŋa, “Yoŋonoŋ Kraistwaa gawoŋa meŋkejoŋ,” jeŋkejuto, niinoŋ ii mono ii haamo ama unuugun

* 11:23: Apo 16.23

menkejen. Niinon mono ejemba ii unuugun gawon kotiin men laligowe. Kraistwaa gawombaajon ama kapuare mirinon noongi kanon ii unuugun kaban mamaga rabe. Ooli waayawonon geriawo geriawo nun laligogi. Kaban kaban lombo mokolon komumambaajon ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galej tosanon jegi arawambu non nugi inden 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaen ama nongi aren 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yononon jegi oporondaayanon nugi indin karon kolooro. So-man motoongon jamonon nugi komumambaajon ambe. Wango somatanon laligowe kowe toronon kuun qagon jangoro indin karon kolooro. Kaban monon wango jangoro kowenon kemen ween motoongon ano gomantiin mon kowe qaganon lan laligowe.

²⁶ *Kaban kaban kana kema kan laligowe. Apu somasomata mamaga koton iikanon lombo mokolon tiwilaamambaajon ama laligowe. Kikekasililin ejemba yonoon ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonoon ama lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonoon ama lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Taon taon kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa goman goman kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe koton kema kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yononon nugi komumamboti-waajon wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nangomambaajon gawon kotiin men laligowe. Gaon gbili mamaga laligowe. Gawon mamaga mewetiwaajon nenuwaa kambana mende ero nene apuwaa komun laligowe. Nene qaono kaban mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajon amamaan totonga arin laligowe. ²⁸ Iikayadeen qaagoto, toroqen kokaen moma laligowe: Uumeleen kanagesoya kanagesoya kuuya yononon majakaka qaagia nijogi uunanon mono kaban so moma bimon laligowe.

²⁹ Momalaari alauruna daen yononon sologon loorijuti een, niinon mono kaanideen ii mobe bimooro uuna loorinkeja. Monon kongoro ano uumeleen alananon singisono anji, singisono iikawaa gerianon mono noo uuna kaanagadeen nooro tembomakejen.

³⁰ Ononon sele men-uu qaagadeen mobombaa siin momakeju. Kawaajon niinon selena men ubenagatiwaa so koloowenagati een, nii selena iwoi-waajon qaagoto, mono uunaa iwoiwaajon kamaanqeqeta koloowe esunna kamaankejiwaajon ama selena men ubenaga. ³¹ Anutu Pon Jiisaswaa Man kaban so mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo laligon ubaati, inon mono noo kania moro qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa hon toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondomonuruta noma somonon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanon emboma olon koma kemambotiwaajon galej men nangi. ³³ Kaen nangito, alauruna yononon noma konde uutanon nooma kasanon somonon siti kiropo jengenonoga sosoda anji namonon kamaan koma borianonoga olon koma kawo. Kian.

12

Poolnon jaameleen unja iima isaisaan qaa moro.

* **11:24:** Dut 25.3 * **11:25:** Apo 16.22; 14.19 * **11:26:** Apo 9.23; 14.15 * **11:32:** Apo 9.23-25

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jemaña. Qaa ii saanon mende ilaan onjombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unjaya unjaya ii Ponjon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaña. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaan laligoja. Unj Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma senjelao jawoya uugun uma Anutu iyanjaa Siwe goman uutanon eu uro. Kamban iikanonadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa unj kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Unj Toroyanon eja ii wano Anutuwaaw oyanboyan gomananon uro qaa qaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon songo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojento, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi kolooroti, iikawaajon selena men umanatiwaa so koloojen. Neenaajon ii kolooroto, kilen iikawaajon ama neena selena mende mepeseenkejen. Kawaajon qaagoto, esunkamakamaa koloojenywaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen men umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honaa so jenenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin aonkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindina uugun noojon mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaan qaa uuta mobe qaa tosaan uugunkeji, iikawaajon awelegon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Ponjon ii sele busunanonga itagowaatiwaajon qama kooliwe indina karoon kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, “Qaago. Esunkamakamaa koloona noo ku-usunanon mono afaangon uuga saa qero akadumugawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalenmorianana mono bunja qen aona sokombaa.” Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usunanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloonkejenywaajon selena mepeseenkejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

¹⁰ Kraistnon nii esunkamakamaa koloonkejen, kamban iikanon esun nono kotiin namakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloojenywaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqeqe qaa tokoronkota jen nongi mobe sokoma nonja. Kraistwaaajon ama kakasililin sisiwerowero ama nongi konajilin moma kanon kilen uubonjon mokoloonkejen. Kian.

Poolnon Korint yonoojon majakaka moro?

¹¹ Selena men uma eja uuta qaa taniiaan koloojen. Dingowutiwaajon ama kana morota mon mende mokolon noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunon mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi mon mende ambe gemaqeqe qaagianon hona koloonaga. Hona koloonagato, nanamemena kaen me kaen gosijeni, mono kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa men umbuqumbulin lan laligojuti, niinon mono iyonoo newo baagianon mende totoon laligojen.

¹² Onoo batugianon gawon men lombo mamaga moma mokosingon laligoweti, iikanon Anutuwaaw ku-usunanon sololon nono angoletto aiwese

kania kania asugiro. Nanamemen iikanon aposol koloojeniwaa kania qendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaan onombe ano uumeleen kanageso tosaana ii onowo ororon ama onombe. Tosaana onombe waagita ono mono nomaen onomesaowe een laligowuyaga? Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Aposol takapolakagiawo yononon lombo ii onoo qagianon amakejuto, niinon ii tosaana yonoo qagianon ambe bosimakeju. Nanon nombutiwaajon mende kuun onoma iikanon koposo ama onombe me? Kawaaon “Poolnon koposo ejaga koloaja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajon qisin ononjen.

¹⁴ Mobu, kamba kokaamba mombo onoonon kamambaajon jojoriwe indina karon koloowaa. Kan gawona nangowutiwaa lombota ii dunanon mombo onoo qagianon mende amana. Ii qaago. Onoangiaa esuhina-giaajon mende koposongonkejento, onoangio noo siin mobutiwaajon mojen. Merabora yononon nemunmanjurugia nanon esuhina men kululuun onombutiwaa so mende koloojuto, nemunman yononon ii meraboraurugia yonoojon men kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawon baagen niinon mangia koloojen. Kawaaon uunon baagen ilaan onomambaajon mojen.

¹⁵ Kawaaon ononon qeangowutiwaajon iwoina kuuya ii kisoro qaganon togon onombe onoo bunja koloowaatiwaajon mojen. Neena laaligona kaanideen qeangowutiwaajon qeemambaajon mojen Kaen honona qaa jopagon onombe uujopananon somariinkejato, onoo uukalengianon mono kilen naambaajon waziinkeja?

¹⁶ Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Noo tuarenjenurunanon qaa iikawaajon uumotoongo anjuto, tosanon kokaen jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaajon tiliqili ama uugia mejangon kokosiin onoma monengia kaen me kaen horonkeja.” Qaa ii hona qaago! ¹⁷ Ii nomaembaajon jeju? Neauruna wasin onombe onoonon kagiti, iyonoononga monon Pool esuhina mubutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onoonon kawaatiwaajon kuun mun uumeleen ala mon iwo wasiwe kari. Taitusnon nii esuhina nombutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. Un Toroya motoongonon mono sololon norono gawon nanonganowaa kana motoondeen kema kan laligori. Kian.

Poolnon Anutuwaa ku-usun qaganon kawaa.

¹⁹ Tere koi weengon iikanon noojon kokaen romongowubo, “Qaa jen muniji, mono iikawaa kitiaga kaparan koma jen kaen ooja.” Oo wombo alauruna, niinon iikawaajon kokaen jema: Niinon Kraistwo qokotaan qaana Anutuwaa jaasewanon jen oowe. Gawonana kuuya ii ononon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaajon menkejon.

²⁰ Onoonon kan iibe nanamengia togonkejen, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokolon onomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamengiaa irona meleema onombe qagianon ubaati, ononon tani amanati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemen kokaen ambubotiwaajon toona mojen: Uunon motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uuduudu ama yon jewubo. Selenon kuukuu ama aon deema onoangiaa tuumbaajonadeen romongon laligowubo. Gemageqe qaa tokoronkota jen iikanon men bolin aowubo. Tosaana yonoo qaagia aasangoyanon jegi dimbonawo kembabo. Jaba-arambaran ama arena tororo mende otaan onoangiaa aingianon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaajon majakaka moma kamaŋa: Ejemba mamaganon wala singisongo ama laligogiti, niinon iyonoojon uukondun ama saamambo. Nanamemen jewonawo lan otaan siingia kombombaŋa mokoloowutiwaajon serowilin ama gamugia moma mende moma bolin aogi. Batugianon kawe uugia mombo mende meleenji injibe Anutunon uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kian.

13

Galen meme qaa konoga

¹ *Kamban kokaamba onoonon kawe indina karonon koloowaa. “Qaawaa jakeyanon aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karononon nanjon jegi kotiinjeja.” ² Niinon Buŋa qaa iikawaa so anjen. Onoo batugianon laligowe indina woi kolooro kamban iikanon galen meme qaa onombe. Qaa ii kamban kokaamba mombo qen gbilin waladeen jejeni, iikanon tegoja. Kawaaon mombo kamaŋati, kamban iikanon ejemba singisongo wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomaŋa. Kilenagiawo onjo mono kuuya mindinjon onomaŋa.

³ Kraistnon esunkamakamaa qaganon mende ama onomakejato, ku-usuna onoo batugianon qendeemakeja. Kraist iikanondeen mono sololon nono aposol koloon qaa jenjejeni, onjo iikawaa kaniaajon uuwoi ama kaparan koma qisin onkeju. Kawaaon siligiaa so mono qaa jen onoma mindinjon onomaŋa.

⁴ Kraist maripoonon qegi komuroti, kamban iikanon esunkamakamaa tani laligoroto, kilen Anutuwa ku-usunanon nemun koma muro kotiin laligoja. Niinon kaanjadeen iwo qokotaan neena esunkamakamaa koloon laligojento, Anutuwa ku-usunanon mono nemun koma nono Kraistwaa jeta ten koma mindinjon onomambaajon kotiin laligojen.

Mono onoangia gosin aon uugia melembu.

⁵ Mono onoangia tororo gosin aowu. Uugia meleema onanon Kraist moma laariju me qaago, iikawaaon mono angotetenon ama gosin aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanon uugianon kotiin laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianon mende laligoji een, onjo mono angotete iikanon kamaan unuro Kraistwaa buŋa mende kolooju. ⁶ Niinon onoonon aposol hona koloojen me qaago, onjo kaen gosin nonji angotete iikanon mende kamaan nuwaa, iikaen mojen. Onjo noo kaniaa kaen asuganon iima moma kotowutiwaajon jejeromonromon ama laligojen. Kawaaon mindinjon onombe onanon sokombaa.

⁷ Qaa kuuya onon koujeni, ii anji soowabotiwaajon Anutu qama koolijon. Qaa mon jen soon laligogi kan mindinjon onombe tuarenjenurunanon mono aposol ku-usuna onanon iima asariwuya. Kaen koloowaatiwaajon mende qama koolijen. Onjo mende mindinjon onomanatiwaa so niibubotiwaajon mende qama koolijento, ononon uugia dindina melembutiwaajon qama koolijen. Uugia onanon melembuti een, niinon mende mindinjon onombe tuarenjenurunanon noojon toroqen “Eja looloriaga!” jen mobuyagato, ii kilen.

⁸ Nono qaa hona qotogon mon utegowombaajon amamaawonato, qaa honanon seiwaatiwaajon saanon nambona. ⁹ Niinon ku-usuna mende qendeema esunkamakamaa tani laligowe ononon kotiin nambuti, kamban iikaananon mono korisoro amakebona. Uumeleembaa akadamugia kuuya mokolon kotiin nambutiwaajon nononon Anutu qama koolin munkejon.

* **13:1:** Dut 17.6; 19.15

10 Ponon onjo men kamaan onomambaajon qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajon moma ku-usuna ii nono. Ku-usun iikawaa qaganon nama onoonon kamanati, kamban iikanon geriawo ama onomambotiwaajon mono qaa koi koriganon laligon onoojon tere koi oojen. Onoangio mindingon aowuti een, mono bonjona ama onomana. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

11 Oo uumeleen alauruna, qaana jen tegon qambanmamban kokaen ononjen: Mono aisoon laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuuku qaa ononjeni, ii mono buna qen aon ten kombu. Qaa jeweti, iikanon mono uumotoon ama luaenon laligowu. Kaen angi Anutu jopagon aowutiwaajon inaan nonoma luae qen nonombaati, iinon mono onowo laligowa.

12 Onjo uumeleen alaurugia yonowo mono jolongia jen angon aon kana soraaya otaan buugia kiton nen aon laligowu. Anutuwaaja ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja.

13 Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmorianan onono Anutuwaaja uu-jopayanon nemun koma onono Unan Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu. Kian.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋoojon ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanon Room yoŋonon jen koton ononŋi baagianon laligogi.

Aposol yoŋonon Anutuwaa Buŋa qaa jen seigi wala Juuda tosaan ano kanagen waba kantri tosonian kaanagadeen uugia meleengi. Kamban iikanon Juuda yoŋonon kaparan koma qaa woi kokaen jegi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋonon Mooseswaanon Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianon mende kotowuti een, iyoŋonon mono uumeleen kanageso hona mende koloowuya.” Anutunon ejemba iyaŋaajon meweengon ononoti, iyoŋoo aiweseya ii sele kotoo. Jen 17.10–12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii hona qaago!” jen kokaen jen koton onono, “Waba kantri yoŋonon Jiisas moma laarigi Anutunon momalaarigia iikawaajon ama qaagia jen tegoro solananin uumeleen tuun hona koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋonon Poolnoŋ Uŋa Toroyaa ku-usuŋon gawon meroti, ii men kamaan ama kokaen jegi, “Pool ii aposol hona mende koloojiwaaajon ama qaaya mende mobu.” Kaen jegito, Poolnoŋ kotiin jero, “Niinon Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeje ejaga koloowe Anutunon metogon kuun nono aposol honaga laligojen.” Kaen jen Galesia yoŋoo uumeleen tuun tuun nanamemembaa qambanmamban qaa ooro. Uunana meleembonati een, mono afaanŋon Kraist jopagon gawon menin hona koloowaa.

Buk kokawaa bakaya wana 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol hona koloojen 1.11–2.21

Anutu kalenmorianaa Buŋa qaa 3.1–4.31

Nononanaa aihnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota wana 6.11-18

¹ Pool niinon qaa amin mobombaajon Galesia uumeleen kanageso onoojon tere koi oojen. Wasiwasi eja koloojeniwaa kania ii kokaen: Ejembanon aposol gawombaajon mende kuun nongin men laligojen. Balon eja mononon mende wasin nonoto, Jiisas Kraist ano Man Anutu ii koomunonga men gbiliroti, iyoronon mono arengon aposol gawon noni men nanjen. ² Neŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋonon nii kotinonon nongin tere koi ambe Galesia prowinsnon uumeleen kanageso tuun tuun onoonon kaja.

³ Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu.

⁴ Jiisasnon ananaa Anutu ano Man iwaa je buuta otaan ananaa singisongonanaajon ama laaligoya qeleeno qegi. Kamban kokaamba namowaa kamban bologanon laligonkejoni, iinon mono kokainonga hamo qen metogon nonombaatiwaaajon ama komuro. ⁵ Kawaajon Anutuwaa qabuŋaya kambaŋa kambaŋa mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo en en ubaa. Qaa ii onanon.

Oligaa Buŋa ii mende jen soon modoqodowagowu.

⁶ Niinon onoo kanagiaajon ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunon Kraistwaa kalenmorianaa buŋa qen aowutiwaaajon onoono iwo laligogito, niinon onomesaowe tosonian kan Oligaa Buŋa morota jegi kamban mende koriro

eleema qaa doogoya kanon qokotaan enkalolon laligoju. Kawaajon mono aarun tililingojen. ⁷ Qaagia ii Oligaa Buna hona mende toton koloojato, ejemba tosonian Kraistwaa Oligaa Buna ii enkalolon men meegeeran анги dogoja. Kaen kolooro lan liligon ejemba kuun ononji uugia sisau kolooro laligoju.

⁸ Ejemba kaana ii mono yamagen (kozigen)! Nononon Oligaa Buna jen asarin onoma laligonini, mononon ii qewagon buna qaa morota jen asarinagati een, iinon mono Anutuwaa jaanon gere siawaa buna kolooja. Ii nonoononga mononon me Siwewaa gajoba mononon kamaan jenaga, ii kilen qaa kaana mono mende toton ten kombu. Qaa doogoya ii kilen. ⁹ Qaa wala jen laligonini, iikayadeen mono keteda koi mombo jejen: Ononon Oligaa Buna analin moma angon kondaborogiti, mononon ii qewagon buna qaa morota jen asarinagi een, Anutunon mono ii qasuaan muro gere sianon kemeba.

¹⁰ Qaa kaen jejeni, ii ejembanon nisosoroogi neeno yonoo jaanon soko-mambaajon ama mende jejento, Anutunon niiro iwaa jaanon sokomambaajon ama ii jejen. Niinon balon ejemba uuqeeango moma nombutiwaajon mende toton kaparan komakejen. Toroqen ejemba kele ama onoma usugowenagati een, niinon mono Kraistwaanon gawon memambaajon amamaawenaga. Kian.

Kraistnon men letoma nono aposol koloowe.

¹¹ Oo alauruna, Oligaa Bunawaa kania ii kokaen moma yagowu: Buna qaa jen asarinkejeni, ii balon eja mononon mende uunon junjun qaa jerota eja.

¹² Mononon mon ii mende kuma nono. Ii balon eja mombaamonga mende moma angon kombeto, Jiisas Kraistnon iyanon asugin noma Oligaa Bunaya nisaano moma asariwe noo bunaga kolooro.

¹³ *Ononon noo kania saanon moju. Juuda ejembanon Anutuwaa Kana qaawaajon uugere amakejuti, niinon waladeen iyonoo momogia otaan yonoo so koloon men laligowe. Kaana laligon Anutuwaanon uumeleen kanageso ii unun ureen jaabamagege men onoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama onoma men tiwilaan onomambaajon angobato men laligowe.

¹⁴ *Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoononon laligonini, niinon iyonoononga seiseiya ii haamo ama onoma Kana qaawaajon uugere men laligowe. Kaen laligon Juuda nanamemenanaa kania tororo otaan ambosakonanaa jenkooto qaa kamaawabotiwaajon mono honona qaa kaparan koma laligowe.

¹⁵ *Kaen ama laligoweto, Anutunon walagadeen nemun goron uutamonga niima iyanononon meweengon nono ano kanagen kalenmorianononon ama noono. Noonoti, iinon mono noojon aren kokaen moro sokono:

¹⁶ Iinon Meriaa kania nii nisaano momambaajon moma Jiisaswaa Oligaa Bunaya men waba kantri tosonian kema yonoo batugianon jen asarin laligomambaajon nijoro. Iinon kaen nijorotiwaajon ama niinon waama kanakanaiyanonga kanain balon ejemba yonoo gejanono qaagiaajon mende toton mongama qisin onoma laligon koube.

¹⁷ Kaanjadeen Jerusalem sitinon mende uma wasiwasi eja aposol wala laligon kougiti, iyonoononon mende kema asugiwe. Kaen qaagoto, iikanondeen Arebia gomanon kema laligon mombo Damaskas sitinon eleembe.

¹⁸ *Damaskas eleembe gbani karoon tegoro "Piito iima moma kotomana," jen Jerusalem sitinon uma iwo somana 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanon

* **1:13:** Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11 * **1:14:** Apo 22.3 * **1:15:** Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18 * **1:18:** Apo 9.26-30

liligoweto, wasiwasi eja aposol tosaana ii mende injiibe. Pombaa koga Jeims iigadeen iibe.

²⁰ Kawaajon mobu, qaa onon ononjenji, ii qaa honaga koloaja. Qolonmolongoya mon qaago. Qaa ii Anutuwaa jaasewananon jejen.

²¹ Jerusalem mesaon Siria ano Silisia balonon kema goman tosaana liligon laligowe. ²² Kaen kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleen kanageso tuuna tuuna Kraistwo qokotaan nanjuti, iyononon mende niigitiwaaajon kaban iikanon nii mende moma koton noma laligogi. ²³ Noonon buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianon kemero mogi, “Wala sisiwerowero men nonoma laligoroti, iinon mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaaajon jaabamagege men nononoti, iinon mono kaban ketada kokaamba ano qaa iikayadeen jen asarinkeja.” ²⁴ Kaen moma noojon ama Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

2

Aposol yononon Pool horogi batugianon karo.

¹ *Kawaa gematanon gbani 14 tegoro kanon “Barnabaswo Jerusalem sitinon mombo umaana,” jen Taitus kaanagadeen wambe motoon unin.

² Anutunon wala noonon asugin kemaotiwaa qaa nisaanotiwaajon ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jen asarin onombe. Gawon pondan men kouma laligojenji, iikanon aposol yononon mende sokono gawonaa honanon kamaan qero pogowabo. Kaen romonon sunduna ejemba omaya yonoojon lan mende injoweto, jotamemeurunana goda qen onomakejoni, iigadeen horon onombe ajoroogi. Ajoroogi kanon Oligaa Buja waba kantri batugianon liligon jen seinkejenji, ii asuganon jen asariwe mogi. ³ Yononon ii moma “Saanon!” jegi. Kaen jen nenana Taitus Griik eja iinon niwo laligoroto, kilen somataurunana yononon Anutuwaa aiweseya selianon kotowutiwaajon mende jen koton mugi. Juuda nononon Kana qaa ii mende men kotiin mugi.

⁴ Juuda somata yononon qaagoto, tosianon eja selia kotowombaaajon moma batuyanon batuyanon kuun jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaen: Yononon “Uunana meleenjon,” jen kaen monon nonoo kanianana iima kotowutiwaajon olon jan qen kan ala kaana batunananon kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanin laaligo walagaa kasanonga isama nonono solana laligojoni, iikawaa silia iima kotowutiwaajon nangi. Yononon nonoojon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin ananaa sopa utanon kougi Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqequeurunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Bunawaa qaa honanon meequesoo koloowabotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan konin kotiin ewaatiwaajon nanjon. Kawaajon kaban monon mende loorin qaagiaa baatanon kembombaaajon mende totoon wambelaanin.

⁶ *Ajoajoroonon nii Buja qaana jen asariwe jotamemeya yononon “Saanon!” jen niinon Buja qaa mon toroqen jemaotiwaaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qen onomakeju. Qabunagia kaen me kaen kolooji, niinon iikawaajon mobe so motoonggo koloaja. Anutunon ejemba tosaana mende ninisoroon tosaana mende sureen onomakeja. Keda motoongonon gosin nonomakeja. ⁷ Buja qaana mende totoon utegogito, Anutuwaanon gawon arena iikawaajon mono “Ahaa!” jen kokaen iima asarigi: Anutunon moma laarin nonoma Oligaa Buja jen asariwombaa

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

gawonja ii kokaen mendeeno: Niinon ii waba kantri batugianon jen seiwe Piitonon Buja qaa iikayadeen Juuda kanageso yonoojon jen asarin uugia kuun onomakeja.

⁸ Gawonja kaen mendeema aposol Piito inaan muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianon uukuukuu gawon menkeja ano nii kaaniadeen inaan nono wasiwasi ejaga koloon waba kantri batugianon liligon gawon iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajon Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabunagiawo yononon Pononon kalenmorian kaanja nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoongo anin. Gawon kaen mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jen kotiinin, “Noro waba kantri yonoonon kema gawon meri onoangia Juuda kanageso yonoo batugianon toroqen gawon menkebu.” ¹⁰ Qaa motoongo qisin noroma kokaen toroqen nirijogi, “Ejemba wanaya ilaan onombojon mono toroqen romongon laligowao.” Kaen nirijogi niinon iikaanagadeen ama onomabaajon kaparan koma laligojen. Kian.

Poolnon Piito jen qotogon muro.

¹¹ Kaen jen kotiininto, Piitonon Antiokia sitinon kan melenqeelen ano ejemba uugianon mamaga boliro. Kawaajon Piitonon karo iibeti, kamban iikanon niinon jaayanon kuun kokaembaajon tuarenjen ama mube: ¹² Piitonon wala waba kantri yonowo laligon nene motoon nen laligogito, eja tosanon Jeims mesaon Jerusalemga kagi iikawaa gematanon ejemba ii injiima sisiriin sigensigen nano. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogi yonoojon toroko moma zirinzirin ama Juuda tuun yonowo qokotaan laligoro.

¹³ Kaen waba kantri ejemba ii mojogia tiiro kongbara qegi Juuda uumeleen ejemba tosanon kaanagadeen Piitowo qokotaan uumeleembaa selesele qen nanji. Selesele qen nama Barnabas kaanagadeen horogi yonowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaen ama nanamemengianon Buja qaa honja dindinagadeen mende otaagiti, niinon ii iima ejemba kuuya yonoo jaasewangianon nama kokaen ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilen waba kantri yonoonon nanamemengia otaan laligojan. Gii Juuda ananaanon nanamemen mende otaan kilen waba kantri ejemba ii otaan nambutiwaajon kuun onoma uugere amakejan? Ii mende sokonja.” Kian.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanon ororon koloojon.

¹⁵ Juuda koloon uunana meleeniji, nononon waba kantri ejemba singisonogogiawo kaanja mende koloon laligojon. ¹⁶ *Kaanja laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaen erota moma yagojon: Jiisas Kraist moma laarinin qaanana jen tegoro solananijon. Monon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja mende koloowaa. Kawaajon nononon kaaniadeen solanja koloowombaaajon moma Kraist Jiisas moma laarin muniin qaanana jen tegoro solananinin. Ii Kana qaa ten kombonagatiwaajon ama qaago.

¹⁷ Kaen ama Kraistwo qokotaan Anutuwaa jaanon solananiwombaaajon kaparan konin Anutunon kilen mokoloon nonono nononano kantri tosaaja yonoo tani kaanja singisongonanawo laligojoni een, Kraistnon singisongo ambombaaajon nemun koma nononja me qaago? Qaago totoon! Qaa ii yamagen (kozigen)! ¹⁸ Kana qaa otaan solanja koloowombaa qaaya ii kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato men jen kuuwenagati een, mono Kana qaa iikayadeen qotogon singisongo ejaga koloon kania mombo iikaen mokoloomambo. ¹⁹ Wala kania iikaen mokoloon

* 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

Kana qaawaajon ama koomuya tani kaanja koloowe. Kaen koloowe Kana qaanon mende toroqen galen koma nono solanja laligojen. Niinon laaligona Anutuwaanon ambe Kraistwo maripoonon nugi kaanja komun nama iwo kotiin laligojen.

²⁰ Kawaajon neeno mende toroqen laligojento, Kraistwaa Unayanon mono noo uunanon kotiin laligoja. Kraistnon uu jopagon noma laaligoya noojon qeleema dowena mero. Kawaajon toroqen jaawo laaligo laligomañati, ii mono Anutuwaa Meria moma laarin mun laligomaña. ²¹ Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowonagati een, Kraistnon mono een toontoon komunaga. Komuroti, ii moma laarin Anutuwaa kalenmoriaña kaen mende qewagonkejen. Iikanon mono nemun koma nonono solanankejon. Kian.

3

Kana qaawaajondeen nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinon Jiisas Kraist maripoonon qegitiwaa kania ii jaagianon ama jen qendeema onombeto, monon noo gemananon kan uusooso men onono jinjaun qeju. Ii mende sokonja.

² Iwoi motoondago qisin onombe nijogi momambaajon mojen: Ononon Un Toroya ii mono nomaen ama bunja qen aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaaajon ama qaagoto, Oligaa Bunja moma Jiisas moma laarigi Unja ii uugianon ano bunja qen aogi. Niinon qaa ii duduuwubotiwaajon nama uugia kuujen.

³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaon uugia sooro kaamaa anju. Wala Unja Toroyanon uugianon kemen inaan onono kania kanain kengito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianon kemen kemakeju. Kamban kokaamba ononganjaa esun qaganon solanja koloowombaaajon angobato menkeju me? Esungia iikanon mende sokonja.

⁴ Kraistwaaajon ama siimbobolo mamaga ama onongi qagianon uroti, ii mono een toontoon moma bosima laligogi me? Honja mende kolooro ii mono onanon een toontoon bosingi. Kawaajon onjo mono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajon Anutunon Unja Toroya onoma batugianon angoletto kania kania esunmumuyawo menkeji, ii ononon Bunja qaaya moma Jiisas moma laarinkejutiwaajon ama menkeja. Kana qaa otaankejutiwaajon ama ii mende menkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kian.

Aabrahambaa kana otaanin sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunon Abraham ama muro ii Bunja qaanon kokaen oogita eja, “Abrahamnon Anutu moma laarin muro iima qaaya jen tegoro solananiro.”

⁷ *Kawaajon Aabrahambaa kania romonjon kokaen mobu: Daen yononon Anutu moma laarinkejuti, iyononon mono Aabrahambaa mundanuruta koloon laligoju. ⁸ *Anutunon walawala arenja kokaen ano, “Ejemba Juuda qaago yononon nii moma laarin nongi qaagia jen tegowe solananiwuya.” Arenja kaen ama iikawaa so Aabrahambaaajon Oligaa Bunja qaa walawala kokaen ijoro, “Goojon ama noo kotuemotuenanon mono namowaa ejemba tuun kuuya yonoo qagianon ubaa.” Tosianon qaa ii waladeen iima asarin Bunja qaanon oogi. ⁹ Abrahamnon Anutu moma laarin muro kotuegon muro momalaariwaa wanjaleya kolooro. Iikawaa so daen yononon Abraham kaanja moma laarijuti, Anutunon ii kaanagadeen kotuegon onono Aabrahambaa mundanuruta koloowuya.

* **3:6:** Jen 15.6; Room 4.3 * **3:7:** Room 4.16 * **3:8:** Jen 12.3

Jiisasnoj kitinana kolooro Anutuwaa qasumasuwaa bunja qeņ aoro.

¹⁰ *Kaen koloowuyato, kuuya yoņononj Kana qaa otaanj kawaa qaganonj laarinj laligojuti, Anutunonj mono qasuaanj onono laligowuya. Qaa ii Bunja qaanonj kokaenj oogita eja, “Kana qaa Terenonj qaa kuuya oogita eji, moņnonj moņ ii kuuya mende teņ koma otaankeji, Anutunonj mono ii qasuaanj murota laligowaa.” ¹¹ *Bunja qaa moņ kokaenj oogita eja, “Ejemba solanja mombaa momalaarianonj mono nemuņ koma muro kotiinj laligowaa.” Kawaaonj moņnonj Kana qaa otaanj iikanonj solanja koloomambaaonj moji, iinonj mono Anutuwaa jaanonj mende solanjaniwaa. Qaago. Qaa ii asuganonj qendeema onombe tegoja. ¹² *Momalaarinonj Mooseswaa Kana qaa mende nemuņ konja. Qaa iikanonj jojopan qaa kuuya teņ kondaborowombaaonj uunana kuunkeja. Kana woi ii anja anja. Kana qaawaa kania ii kokaenj jero oogita eja, “Kana qaa kuuya teņ koma otaankeji, iinonj mono kotiinj laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaenononj laaligo kombombanja mokoloowonaga. Kaento, Anutunonj anana iyanjaa Kana qaayaa so qasuaanj nonomambaaonj togonj Kraist wasiro ala ilailaanana koloonj downenana mero. Bunja Terenonj qaa moņ kokaenj oogita eja, “Ejemba gere batuyanonj mondonj ononjuti, Anutunonj ii kuuya qasuaanj onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenonj mondonji ananaa kitinana kolooro Anutunonj qasuaanj muro iikaanja kanonj downenana mero. Qasumasuaa ananaa qanananonj uroti, ii qetegoro.

¹⁴ Benjana Aabrahamnonj Anutu moma laariro kotuegonj muroti, iikawaa so kotumotue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yoņoo bunjagiaga koloowaatiwaaonj moro. Kaenj moma kuuya ananaa downenana mero. Downenana mero Kraist moma laarininj kana kokaenj koloowaa: Anutunonj Unjaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Unja ii saanonj bunja qeņ aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyanj mokoloowonjatiwaa soomonjgo qaa

¹⁵ Oo uumeleenj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya moņ kokaenj jemaņa: Moņnonj borosamoya tosia yoņoo bunjaga koloowaatiwaa qaaya tuuņnonj jero somonjgogita eji, ii moņnonj moņ qewagonj kanagenj qaa moņ qaganonj toroqemambaaonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomonjgowaa qaaya ii Aabraham ano gbilia moņ yorojonj jeņ somonjgorota eja. Bunja qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaajonj tani kaanja mende jejato, eja motoonjgowaajonj kokaenj jeja, “Ii goo gbilinonja moņ ii mumaņa.” Eja motoonjgo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaajonj kokaenj jejenj: Soomonjgowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaaonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jeņ somonjonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokoloonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomonjgo qaaya wala jeroti, ii qewagomambaaonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyanj koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutuwaa soomonjgo qaawaajonj mende toroqen amamaaninj eenj tontononj ewabo. Bunja qaaya Aabraham muroti, ii eenj totoonj mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Aabraham kotuegonj muro oyanboyanj mokoloonj laligoro.

¹⁹ Aabraham eenj kotuegonj muņ Kana qaa ii mono nomaembaajonj anota eja? Kawaa kania ii kokaenj: Ejembanonj kana uugunj jinjaunj

* **3:10:** Dut 27.26 * **3:11:** Hab 2.4 * **3:12:** Lew 18.5 * **3:13:** Dut 21.23 * **3:16:** Jen 12.7

* **3:17:** Eks 12.40 * **3:18:** Room 4.14

qen laligogitiwaajon Anutunon Kana qaa ii kanagen toroqen jen asugiro. Jen asugiro Siwe gajoba yononon ii men kamaan ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaajon isaama borianon анги Anutuwaa je men ejemba batunananon nama jen kotooro. Kana qaa iikanon kaman so en uma galej koma nonombaatiwaajon ama qaagoto, kanagen Kana qaawaa esujanon kamaawaatiwaajon ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomongo qaaya nonono eja iikanon asugiroti, kaman iikanon Kana qaawaa esujanon mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinon Anutu ano ejemba batunananon nama qaa gawon menkeja. Anutunon soomongo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono ano Abraham muro. Kawaajon oyanboyan koloowombaa soomongo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanon mono newo baatanon raja. Kianj.

Kana qaawaa gawon hona ii nomaen?

²¹ Kaen raro Kana qaa ano oyanboyan koloowombaa soomongo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunon kotiin laligowombaa Kana qaaya nononagati een, mono ononon Kana qaa otaan Anutuwaa jaanon solan koloowonaga. Kawaajon qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anj anj. Anutunon soomongo qaaya ii uumeleen ejemba oyanboyan mokolon nonomambaajon ama anota eja. Soomongo qaa iikanon Jiisas Kraist moma laarijon, mono ananaan honawo koloowaatiwaajon moma kokaen arenjon jero, “Singisongo ejemba uugia mende melembuti een, mono een toontoon Anutuwaa jaanon mende solananiwuya.” Kawaa kania ii Buja qaanon kokaen jerota eja, “Singisongonon mono goman so ejemba kuuya gbadoon nonono laligojon.”

²³ Wala uunana mende meleenin momalaarinananon mende kolooro Kana qaanon somongon galej koma nonoma kapuare uutanon nonono. Kanagen Anutunon momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kaman iikanon kasa gbadonon laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaen ranin Kana qaa ii boinanaga kolon Kraistwaa kania mobombaajon kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onongiti, iikawaa so qaa iikanon nunuama solan koloowombaajon mindingon galej koma nonomakeja. Kaen ama Kraistwaa kania moma asarin moma laarin munin qaanana jen tegoro solananiwombaajon kuun nonomakeja. Uunana meleenin boiwaa gawon ii mono kaman iikanon tegowaa. ²⁵ Uunana meleenin momalaarinananon kolooro Kana qaa baatanon mende laligonin iikanon boi kaanja mende toroqen galej koma nonomakeja. Kianj.

Anutuwaa meraboraanja kolon laligojon.

²⁶ Kuuya ononon Jiisas moma laarin mug kolokoloo dologa onono Anutuwaa meraboraanja kolon Kraistwo qokotaan nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajon oomulu men onongiti, kuuya onono mono Kraist moma anjon koma iikanon maleku taanja kaanja esuun aon iwo qokotaan nanju. ²⁸ Ono korebore Kraist Jiisaswo qokotaan nanji mindirin onono motoongo kolon laligoju. Kawaajon Juuda ano kantri tosaanja yononon Anutuwaa jaanon tuun woi ii mombo mende kolooju. Iyangiaa gawongia menkejuti ano welenqege omaya koloojuti, Anutunon mono iniiro tuun woi mende toroqen kolooju. Ejemba ononon Anutuwaa jaanon tuun woi mende toroqen kolooju.

²⁹ *Ono Kraistwaa bunja koloojuti een, mono Aabrahambaa gbilia iwaanonga koloon tinitosauruta laligoju. Kaen koloon soomongo qaayaa hona oyanboyan ii bunja qen aowutiwaa so koloaju. Kian.

4

Anana Kraistwaaajon ama Anutuwaa meraborata koloonij.

¹ Qaa ii toroqen kania kokaen jemaña: Meranon manaa borosamoya bunja qen aowaatiwaa so kolojato, mera gbaworo laligon kaman kanon welenqege omaya yonowo ororon kaanja kolooja. Manaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilen welenqege yonoo koorongianon alagiaga koloon gawon tawaya qaa een menkeja.

² Kaen mera laligon galenuruta yonoo newo baagianon nano yononon laaligoya kuuya arengon galen koma jen koton munkeju. Mananon kaman ama muro kan kuuwaati, iikanonadeen kanain ajo borosamo toya koloon laligowaa. ³ Nononana kaanjadeen wala uuwaa leegenanon mera gbaworo kaanja laligonij. Kaman iikanon ben ano kawali galen Siwe namo batugaranon iwoi kuuya galen koma onomakejuti, iyononon mono nono kaanjadeen galen koma nonongi een yonoo welenqia qen newo baagianon laligonij.

⁴ Kaen laligoninto, Anutuwaa kamananon kan kuuro Meria wasiro embawaanonga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanon laligomambaaajon kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanonga isama nonoma downana memambaaajon asugiro. Kananon Anutuwaa meraboraana koloon bunaya moma anjalidaboron laligojon.

⁶ Kaen Anutuwaa meraboraana koloojutiwaaajon ama Anutunon Meriaa Unaya wasiro uunananon kemen kokaen qamakeja, “Oo Aba Amana!”*

⁷ Kaen qamakejiwaaajon ama mende toroqen welenqege omaya koloojanto, Anutuwaa meraboraana koloon laligojan. Kaen laligojanwaaajon ama Anutunon oyanboyan Bunaya gono bunja qen aon galen koma laligowaga. Kian.

Poolnon Galesia yonoojon majakaka moro.

⁸ Ono wala Anutu mende moma koton laligogi. Kaman iikanon tando lopion ano ben kawali galen ben honaa laaligoya mende men laligojuti, ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqeqeta laligogi. ⁹ Kaen laligogito, uugia meleema kaman kokaanonon Anutuwaa kania moma koton laligogita Anutunon moma koton onono laligoju. Anutunon moma ononji, qaa iikanon waja koloon ononja. Kaen laligojuto, dunanon mombo naambaaajona ben kawali galen iwoi kuuya galen komakejuti, mono iyononon meleema jaasewan qen onoma laligoju? Ben kawali galen ii esungia kamaanqeqeta koloojuto, ononon mono kilen ii welen qen onoma kamaanqeqeta koloowombaa siija moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welen qen onoma kendon rara kaman kania kania iikawaajon mogi uro tororo otaankeju. Sabat kendon ramakeju. Koin gbilia kouro bengia romongon koin so aisoonkeju. Yambuyambu korisoro ama kendon tosia ii gbani so tororo otaankeju. ¹¹ Niinon onoojon ama toroko kokaembaajon mojen: Niinon onoo batugianon gawon mewe hona mende kolooro een toontoon seleqege amambo.

Galesia yononon Pool gema qewombaaajon angi.

* **3:29:** Room 4.13 * **4:5:** Room 8.15-17 * **4:6:** Aba ii Arameik qanon Ama.

¹² Oo uumeleen alauruna, niinonj kokaen kuun qisinj ononjen: Niinonj onjo kaanja koloonj laligowetiwaajonj onononj mono noo so koloowu. Iwoi bologa monj mende ama nonji. ¹³ Niinonj wala onoononj kanj ji niro selen a kamaaro laligoweti, kania iikawaajonj rama Oligaa Bunja jen asariwe mogi. Onononj ii moma komuju. ¹⁴ Niinonj selekamakamaa laligowe gema nuwombaa angobatoya mokoloogi, ii mojento, kilenj mende jejewili ama sureen nonji. Kaen qaagoto, nii niigi Anutuwaajonj gajoba kaanja koloowe nonji. Oopopoo, noojonj Kraist Jiisas iyanjaa tani romonjonj horonj noma “Oowe oowe!” jegi.

¹⁵ “Oowe oowe!” jen selenanonj gemananonj poujou qen jaa korogia qonjoma nombombaaajonj mogito, ii mende sokono mesaogi. Onoo kaniagia moma ii onanonj kaen nanjonj jejen. Yei! Kamban iikanonj qaakorisoro hononja qaa angiti, ii mono nomaembaajonj kamban kokaamba qaonota een laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onoo Bunja qaa honja jenkejenywaajonj mono kere ama nonju me?

¹⁷ Ejemba tosaanja yonononj onoojonj ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yonononj onjo nonoononja unuama batunananonj jawo ama togonj nombutiwaajonj moju. Kaen mendeema nononji uugere qaganonj iyanjaa nanjonj onjom-butywaajonj kaparanj komakeju. ¹⁸ Onjo nanamemenj awaa ambutiwaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinonj onoo batugianonj laligowe kamban iikanonjadenj qaagoto, mono kamban so kaen angj sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajonj masu kaanja nuro siimbobolo mobeti, iikaanagadeen mono dunanonj mombo mojen. Kraistwaa nanamemenjanonj onoononj koloonj kotowaatiwaajonj siimbobolo ii moma laligojenj. ²⁰ Noo uunanonj mono onoojonj ama sisau kolooja. Kawaajonj niinonj kamban kokaamba onoo batugianonj laligomambaajonj motoqoto mojen. Onowo laligonj qaa arona menj kamaanj ama qaa bonjonj jemambaajonj mojen. Kianj.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaanja onononj Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaaajonj mojuto, qaa iikawaa kania ii onanonj moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajonj qisinj kuun ononjenj. ²² *Bunja qaa monj kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Monj welenqege emba kamaanqegetanonj (sleiw) mero ano monj ii anjaa suujarinj embia (frie) solanja laaligoya iinonj mero. ²³ Welenqege embanonj meria meroti, iikanonj mera kolokoloojaa kananonj kolooroto, monj emba (frie) solanja laaligoyanonj meroti, iinonj Anutunonj mera koloowaatiwaa qaa somonjoroti, mono qaa iikawaa honja koloowaatiwaajonj kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoya. Emba woi ii Anutunonj ejemba ananawo soomonjo arenj woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomonjo arenj monj ii Sainai (Sinai) baananonj anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomonjo arenj ii otaankejuti, iyonononj mono Kana qaawaa jenkooto baatanonj laligoju ano gbiliurugianonj qaa iikawaa welenja qenkebutywaajonj koloonkeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baanja, Arebia balononj nanjiwaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa kanagesoya somata melaa yonononj kamban kokaamba Kana qaa baatanonj laligogi somonjonj onono solanja (frie) mende koloju. Kawaajonj sogara motoonjo kolojao. ²⁶ Solanja (frie) mende kolojuto, Jerusalem siti monj eukanonj laligojuti, iyonononj mono kasa gbadogia qaa solanja laligoju.

* 4:22: Jen 16.15; 21.2

Nonoo nemunana Saara iinonj siti iikawaa sareya kolooja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaenj oogita eja,

“Emba ejanonj mojoya tiiroti, iinonj mono merabora onono seigi iikanonj emba loyawo ii uugunj haamo ambaa.

Kawaajonj emba arunja merabora mende menati, gii mono kilenj aisoonj laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilenj qa gigilaanj merabora koloowaatiwaajonj otokorianj maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleenj alauruna, onjo Aisakwaa so Anutuwaa soomonggo qaanonj nemunj koma onono kolokoloo dologa koloonj laligoju. ²⁹ *Kambanj iikanonj merabora kolokoloojaa kananonj kolooroti, iinonj koga Unja Toroyanonj nemunj koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama munj laligoro. Kambanj kokaamba kaanjadeenj sisiwerowero kaanja ii eja.

³⁰ *Kaenj ejato, Bunja qaa monj ii toroqenj kokaenj jegita eja, “Welenqeqe embawaa merianonj mono Manjaa borosamoya mende mewaa. Emba solanja laaligoya iwaa meriawo ii motoonj mende mendeema angonj kombao. Kawaajonj welenqeqe emba kamaanqeqeta ii mono konjona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleenj alauruna, sareqaa kaanja so anana mono welenqeqe embawaa mundanjuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solanja laaligoyaa mundanjuruta koloojonj. Kawaajonj meloqelokanjij nanamemenj ii mono konjombu. Kianj.

5

Lolongonj Kraistwo nananj solananonj nambu.

¹ Kraistnonj Kana qaa baatanongga isama nonono solanja laligojonj. Iikaanja laligonj tosianonj onjo mombo horonj Kana qaawaa qaqaanj iikanonj * somongonj onjombubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Welenqeqe omayaa kaanja koloowubotiwaajonj mono kotiinj bonj qenj nambu.

² Mobu! Pool niinonj kokaenj injjowe mobu: Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj jegi wambelaawuti eenj, Kraistnonj mono ilaan onjomambaajonj amamaawaa. ³ Qaa ii toroqenj kokaenj nanjonj jemaaja: Eja kuuya onjoo selegia kotonj aiwese mewutiwaajonj mogi onjononj wambelaawuti, iyonjononj mono Kana qaa kuuya tenj koma otaawutiwaa so kolooju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Onjo Kana qaa tenj koma otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaaajonj mojuti, onjononj mono Kraistwaanonj sopa qisigonj iwo mende toroqenj nanju. Onjo mono Anutuwaa kalenmoriaanja mesaonj seleenjenj kamaanj lanj laligoju.

⁵ Lanj laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanonj dindinja koloowombaaajonj jejeromonromonja ama awelegonkejonj. Kaenj aninj Unja Toroyanonj inaan nonono Anutu moma laarinj muninj qaanana jenj tegoro solanja niwombaaajonj mambomakejonj. ⁶ Kraist Jiisaswo naninj uuwaa honja momalaari ii motongononj mono ilaan nonomakeja. Anutu moma laarininj inaan nonono afaanjonj uujopa ama aoninj sokonjato, momalaari honja qaa ii mende ilaan nonomakeja. Kaanagadeenj Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogita eja me qaago, ii so motoonggo kolooja. Selewaa monj me monj ii Anutuwaa jaanonj mende ilaan nonombaa.

* **4:27:** Ais 54.1 * **4:29:** Jen 21.9 * **4:30:** Jen 21.10 * **5:1:** Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaranonj ama somonggogi mindirinj orono iikanonj motoonj kare me balonqeqewaa kinonj horonjkeja. Kawaa so Kana qaa gbadononj laligojanj eenj, gawonja mono pondanj mewa.

⁷ Wala uu melenmeleembaa kuu aanonj aangole kaanja uulanawo kenji. Awaagadeen kenjito, boi takapolakaya mononj kanj sisau menj onjoma batuyanonj kotooro qaa honja mende toroqenj tenj komakeju. ⁸ Anutunonj onjoomakeji, iinonj batuyanonj kotowutiwaajonj mende tutugonj kuunj onjoomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjononj ama flauawo meleeninj korebore mero somariinj waamakeja. Iikawaa so sisau melaanonj mono sokoma onjono korebore jinjaunj qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinonj sisau menj onjono jinjaunj amakejuti, Anutunonj mono iwaa nanamemenjaa ironja meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinonj Pombo nama moma laarinj onjoma onjoojonj kokaenj moma awasankaka koloojenj: Onj Kraistwaa Bunja qaa tororo otaanj momo morota kuuya yakariwombaajonj moma kotiinj laligowu.

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, onj kaenj laligowuyato, niinonj Kraist maripoononj komurotiwaa kania jenj seiwe Juuda yonoo uugianonj iikawaa-jonj bolinkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati eenj, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaawo aiweseya eja selegianonj koma kotowutiwaa Bunja qaaya toroqenj jenj uukuukuu menj onjombenagi eenj, mono kakasililinj mende ama nombuyaga. ¹² Tosianonj kuunj onjoma sisau menjkejuti, iyonononj mono koma kootowaa qaagia otaadaboronj iyanjgiaa sele kitigia kuuya kotonj aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj onj kana walagaa qaanongja loloonj gbadogia qaa laligowutiwaajonj onjooto, kokaembaajonj mono galenj menj aonj laligowu, “Mono gbadonongja loloonj solanja laligojonj,” kaenj jenj mondonj uugianonj waaro selewaa siingja kombombanja bologanonj mono galenj koma onjombabo. Onjonganja aingianonj qaagoto, mono uujopa qaganonj nama welenj qenj aonj laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wanaj motoongjo otaagi Anutuwaanonj qaa kuuya mono kaanagadeenj hongiwawo kolooowuya. Qaa wanaj motoongjo ii kokaenj, “Geengja jopagonj aonjkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganonj jopagonj onjoomakeba.” ¹⁵ Kaenj jejato, bao kasu kaanja ainj aonj memesoso menj aonjkejuti eenj, mono onjonganja tiwilaanj aowubotiwaajonj toogia pondanj moma laligowu. Kianj.

Unja Toroyanonj galenj koma onjono laligowu.

¹⁶ Niinonj kokaenj jemaaja: Unja Toroyanonj mono nanamemenjgia galenj kono laligowu. Kaenj laligogi iinonj uu selewaa siingja kombombanja bologa ii qero kamaaro mende tenj koma otaanjkebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaenj: Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj mono Unja Toroya qetama lanj koposongoro Unja Toroyanonj uu walagaa ku-usunja qemambaajonj moro batugaranonj deendeenj ero aonjkejao. Kaenj aonjkejaotiwaajonj onjono iwoi awaa ama mewombaajonj moma ii amamaanjkeju. ¹⁸ Ii amamaanjkejuto, Unja Toroyanonj unjano kema laligojuti eenj, mono Kana qaa baatanonj mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemenj walagaa gawonj honja ii asuganonj ero mojonj. Ii kokaenj: Kaisero alia-alia lanj anjgi uugianonj menjerenjgoro serowilinj amakeju. ²⁰ Tando lopionj waegia menj bengja mepeseenj onjongi uugia sololoonj onjono owenj jenanj amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonjkeju. Mombaanonj iwoiwaajonj uutanonj motoqoto moma baagonj yonj jenj uudu-uduu momakeju. Iyanjgiaajonjdeenj romonjonj iwoi horonj kiririnjaba menjkeju. Juma mendeema aonj tuunja tuunja menj jejewili ama aonjkeju.

* 5:9: 1 Kor 5.6 * 5:14: Lew 19.18 * 5:17: Room 7.15-23

²¹ Tosaana yonoo iwoiwaajon iimasiin moma goronkiki ama jejelombar ama nene jabujabu neŋ apu kotiganon enkalolon amakeju. Ii ano sili tosaana kaanja amakejuti, iyonoojon wala jewe ano iikawaa so galen meme qaa ii walawala jeweta dunanon mombo kokaen jejen: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton uutanon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa hona ii uu-jopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma mokosinon tosaana ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia pondan otaankeju. ²³ Gumbonjonon qaganon tosaana ama onoma iyangia tororo galen koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa buŋa koloon laligojuti, iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoonon anŋi men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunananon kemero laligojoni een, nanamemenana mono kaanagadeen Unja iikanon galen koma nonono ama men laligowona. ²⁶ Kaen laligon qabuŋa omayana nonombutiwaajon mende kaparan koma een totoon mende awelegon aonkebu. Ubooli ama aowubotiwaajon mono uuwaawaa ano uuhoonŋo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaan aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, monon kana uugun singisonŋo ano mokoloojuti een, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigiin mindinon mugi mombo kana mokoloowaa. Kaen ama geenŋa kaanagadeen angobatonon kamaan guwabotiwaajon mono galen men aon laligowa. ² Lombogia mono ilaan aon bosimakebu. Iikaana kanon Kraistwaa Kana qaaya otaagi honawo koloonkebaa. ³ Monon kamaanqeqeta laligon kilen anjaajon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomotoon ononon mono onoangiaa nanamemenŋia gosin anŋotete megi sokombaa. Kaen ama alagia uugun qabuŋagiawo koloojutiwaajon mende awelegowuto, mono onoangiaa kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa. ⁵ Anutunon lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaajon anana tosaana yonowo leele ama gosin aowombaaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaqazunon mombaajon Buŋa qaa kuma munkeji, iinon mono iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onoangia mono mende tiligon aonkebu. Monon nene waroga komoro hona iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kilenanana iima irona iikawaa so nonombaa. Kawaajon Anutu ii eja omayana kaanja mepaqepae men mubombaaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siin kombombanja bologanon mon nemun koma muro iikawaa waroga lan komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondena mokolon bolinkebaa. Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololon muro iikawaa waroga komomakeji, iinon mono hona iikawaa so mokolon laaligo kotigaa buŋa koloon laligowaa.

⁹ Anana jegenana nama gawon awaa awaa men laligon iikanon mono loorin tanzololon mende ambona. Ataŋatan ama gawon mende mesaowonati een, hona meme kambananon kan kuuro iikanon mono gawonanaa tawaya mokoloowona. ¹⁰ Kawaajon namonon laligowonatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onombombaaajon jegenana nama laligowona. Uumeleen

kanageso uutanon laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onomakebona ano yonoo gemagianon ejemba tosaana kuuya kana kolooro men qeangon onomakebona.

Galen meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinon kirifi men neenaa boronanon tere wana somata koi onoojon oojeni, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwaai aiweseya selegianon kotowutiwaajon kuun onomakejuti, iyononon kuuya sele megibalon ejembanon yonoojon mogi ubaatiwaajon kaparan komakeju. Kraistnon maripoonon komuroti, qaa iikawaajon sisiwerowero ama onombubotiwaajon mono kaen kuun onomakeju. Iikawaa kania morota mon qaago. ¹³ Anutuwaai aiwesegiawo yononon mono angio kaanagadeen Kana qaa mende otaadaboron laligoju. Kaen qaagoto, onoo selegia kotowutiwaajon mojuti, iyononon mono onoo sele kitigiaajon ama iyangiaa selegia men uma qabuagiawo koloowombaa-jon momakeju.

¹⁴ Kaen momakejuto, niinon Ponana Jiisas Kraist maripoonon komuroti, mono Buna iikawaajon ama selena mepeseenkejen. Qabuna morota mon mende mongamakejen. Ii yamagen (kozigen)! Kraistnon maripoonon komuro iwo torogewe momo arenanon utegoro sili bologaa sisia menkejen. Balon ejembanon selewaa nanamemen bologa mewombaaajon romongon qaa jenkejuti, niinon mono iikaan baagen koomuya tani koloojen. Mepe-seen nombuti me selenanon qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemana. Namonon qaa gosin tosia mogi uro tosia mogi kamaanqeqeta kolooji, ii noo momo arenawo so motoonggo mende koloojao.

¹⁵ Selenananon aiwese kotogi me qaagoti, iikanon mono so motoonggo kolooja. Iikanon gorosona kolojato, kolokoloo dologaa donja koloojoni, iikanon mono hona toon kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkoto qaa otaan laligojuti, Anutunon Juuda kuuya ii ano Anutuwaai uumeleen kanageso kuuya onoo mono kiankomun onono luaenon laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaen jejen: Niinon Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanon ero bosimakejenjiwaajon mononon mono uulombo mende torogon nomba.

¹⁸ Oo uumeleen alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en unagia kotuegonkeba. Qaa ii onanon.

Efesus Tere Poolnon Efesus yonoo Tere ano. Jen-asa-asari qaa

Poolnon Room sitiwaa kapuare mirinon rama Efesus uumeleen tuun yonoojon Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waja. Siti iikawaa uutanon konkororo mamaga ama men laligogi. Poolnon misin gawon men liligoro indina karoon kolooro Efesus kan gbani karoon kanon Buna qaa jen laligoro. Efesus sitinon Juuda ejemba tosaana goman toya yonoo batugianon laligogitiwaaajon Poolnon tere koi onj kokaen kuma onono, "Kraistnon tuun woi mindiro uumeleen tuun motoonjo koloojao." (2.15-16), (3.6) Anutunon uusiina ano kalenmoriaja uumeleen tuun ananaajon nomaen ano eji, ii mamaga jen asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoon ii kokaen jero:

1. Uumeleen kanageso ononon sele busu motoonjo koloogi Kraist anj wangia kolooja. (1.23; 4.15-16)
2. Uumeleen kanageso ononon miri motoonjo kaaja koloogi Kraistnon onoo tandogia kombomana kolooja. (2.21-22)
3. Uumeleen kanageso ononon emba buna kaaja koloogi Kraistnon logia kolooja. (5.25-27) Kaanagadeen Kraistnon Efesus onoo tuun woi mindirin orono iikawaaajon sele busu motoonjo kolooju. Asasagaa ejemba koloogitiwaaajon laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kian.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleen kanageso 1.3–3.21

Kraistwo laaligo gbilia 4.1–6.20

Terewaa qaa kota waja 6.21-24

¹ *Anutunon Pool nii uusiina so wasin nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaan Efesus sitinon laligojuti, niinon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalen-moriaj ononi luaenon laligowu.

Kraistnon Anutuwaaw kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Man Anutu mepeseenkebona. Iinon anana Kraistwo qokotaanin uunananon qeangowaatiwaaajon Siwewaa kotumotueya ano kalena kania kania ii uunananon anota laligon koujon.

⁴ Anutunon anana wala monowaa monoyanonga kokaen koloowombaaajon meweengon nonono: Kraistnon nemun koma nonono anana iwaa buna so-raaya koloon Anutuwaaw jaase-wananon koposowaa qaanana qaa nambona. Kaen meweengon nonoma iikawaa gematanon Siwe namo mokolon ama orono. Kamban iikanonadeen kanain ejemba jopagon nonoma laligon kouro.

⁵ Jopagon nonoma uusiina so walawala qaa je arena ama qaanana kokaen jen tegoro: Jiisas Kraistnon nemun koma nonono Anutunon nonono iyanaa meraboraana koloowona. ⁶ Wombo Meria ii ananaajon wasiro kamaan Anutuwaaw kalenmoriajaa ku-usuna bunabunayawo qeleema sewana qaa een nonono. Anana mono kalenmoriaja iikawaaajon

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1

Anutu mepeseen munkebona. ⁷* Anutuwaa kalenmoriaᅇaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnon saya maama iikanon downana mero. Ii merotiwaaᅇon Anutunon saanon singisonᅇonana mesaon songbama nono-makeja.

⁸ Iinon kalenmoriaᅇa ii kowianonᅇa kelemalelen maaro qanananon uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaen meᅇ asarin nonono: ⁹ Anutunon wala iyaᅇaa uutanon qaa aren somonᅇon moro awaa kolooro qaa arenᅇa ii aasᅇᅇᅇonon ero een laligon kougito, Kraistnon Anutuwaa qaa jetaa so otaan kamaan anana ninisaano iima monin. ¹⁰ Anutunon waladeen kalenmoriaᅇ arenᅇa kania ii kokaen romonᅇoro, “Anutu niinon aren ii otaan laligon laligowe kambaᅇa tororo kan kuuro iikanon honawo kolooro kokaen asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanon me namonon kolon laligojuti, niinon mono ii kuuya mindirin somonᅇon onomaᅇa ano Kraist kuun mube kuuya yonoo wanᅇia motoonᅇo kolon laligowaa.”

¹¹ Anutunon waladeen iyaᅇaa uuta so qaa somonᅇorota eji, mono aren iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya kolonᅇkeja. Iyaᅇaa arenᅇa iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyaᅇaa bunᅇa kolon laligowombaᅇon jeᅇ tegon nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaanin metogon nonono iwaanon oyanᅇᅇon akadamu ii borosamo kaᅇa bunᅇa qeᅇ aon laligoᅇon. ¹² Juuda kanageso nononon Kraistnon galen koma nonombaatiwaaᅇon mamboma walawala jejeromonromon ama mun laligon kouninji, iinon anana Anutuwaa ku-usunᅇa bunᅇabunᅇayawo ii mepeseen laligowombaᅇon ama meweᅇᅇon nonono.

¹³ Waba kantri onoononᅇa tosianon kaanᅇᅇadeen Kraistwo toroᅇen qokotaagi. Hamoqeqewaa Oligaa Bunᅇaya jegi qaa honᅇa ii moma uugia meleᅇᅇi. Unᅇa Toroya iinon Anutu qaᅇᅇabunᅇayaa munᅇen aiweseya kolooja. Unᅇa ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somonᅇoroti, iinon mono ii uugianon ano kemero. Kraist moma laarin mugi Anutunon aiweseya kombombaᅇa ii mokotaan onono laligoju. ¹⁴ Anutunon kanagesouruta Siwewaa oyanᅇᅇon akadamu nonomambaa qaa somonᅇoroti, ii mewombaa aiweseya Unᅇa Toroya ii wala ama nonono. Unᅇa Toroya uunananon ano laligojiwaaᅇon mono kokaen moma kotiiᅇon: Anutunon downana meᅇ bunᅇauruta kolonin era namononᅇa nunuano Siwenon uma oyanᅇᅇon mokoloowonᅇa. Kawaaᅇon mono Anutuwaa ku-usunᅇa bunᅇabunᅇayawo ii mepeseenkebona. Kian.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

¹⁵ Kanon oyanᅇᅇon mokoloowombaᅇon ama niinon Efesus onooᅇon qama koolinᅇeᅇen. Ononon Pon Jiisas pondan moma laarin eᅇemba soraaya kuuya uugianon jopagon onomakejuti, tosianon iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaᅇon buju qaa ii mobeti, niinon kaanᅇᅇadeen onooᅇon ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinon qama koolin kanon romonᅇon onomakeᅇen.

¹⁷ Romonᅇon onoma Ponᅇana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaen qama koolin munkeᅇen, “Oo Manᅇana ku-usunᅇa Toya, gii mono Unᅇaga Toroya ii Efesus alaurunana onomba. Unᅇa ii uugianon ana momakootogia qaita mon kolooro Anutuwaa kania awaᅇᅇadeen inisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa jaaya meᅇ asarina geᅇᅇᅇa Bunᅇaga kania moma yagowuya.” Anutunon iyaᅇaa eᅇemba soraaya nonooᅇon Siwe Bunᅇa ku-usunᅇa bunᅇabunᅇayawo ii nonomambaa qaa somonᅇoro onᅇ iwoi ii mokoloowutiwaaᅇon mamboma jejeromonromon ambutiwaaᅇon onono.

* 1:7: Kol 1.14

Jejeromonromon ang'i Jiisasnon mombo asugiro akadamugiawo koloowuti, onjo oyanboyon iikawaa kania moma sorogowutiwaajon qama koolinkejen.

¹⁹ Moma laarin munin Anutuwaa ku-usuna kotakotanon uunananon sein gawon menkeji, iikanon mono somata qatawo tetegoya qaa kolooja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaajon qama koolinkejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutunon iikawaa usuna ii kokaen qendeema nonono:

²⁰ *Anutunon ku-usuna gawonon ama Kraist men gbilin muro koomunonga waaro ano wano Siwe gomanon uma sopaya sopaya liligon Jakeya Jakeya unuugun uro Anutunon iyanaa boro dindinanon dun rara mutuyanon anota raja. ²¹ Ano jinkaron dunanon rama ilawoila kuuyaa wanana nana. Ben kawali galen ano yonoo newogianon jawin, pon qerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usungyawo galen koma nonomakejuti, Kraistnon mono iyonoo wanjalegia koloon korebore galen koma onomakeja. Siwe gomanon, namonon ano yoroo batugaranon galen qa kuuya qama onongi bosinjuti, Kraistnon mono ii kuuya unuugun uja. Balombaa kamban kokaananondeen qaagoto, kanagen kamban qaita mon kolooro laligon ubonati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galen koma laligon ubaa.

²² **Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii men kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponana uuta kolooja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonooma wanana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wanana kolooro anana iwaa honaa kana boboria koloojon. Kraistnon wanana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloon iwo torogenin honanon asugiro sokonja. Kraistnon kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomona mon koloon torogero korebore anana mono Anutuwaa akadamunanawo asuginin sokoma kemakeja. Kian.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiin laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya angiti-waajon laaligo koomuya laligon kougi. ² Onjo kamban iikanon balombaa nanamemen bologa otaagi. Omejiilan yonoo Ponjanon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galen koma onomakeji, mono iwaanon qokotaan ten koma mun laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianon silemale ama lan laligonin. Uu selewaa siinana kombombana bologa otaan ananaa jaajaa laligonin. Kaen lan laligonin Anutunon niniiro mende sokono irinsoonja qanananon ano laligonin. Qaa qootogo ejemba tosaanja yonoo so kaanja Anutuwaa irinsoonjaa bunja koloon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, kamban kokaamba iikaen qaago. Anutunon kiankomuya tetegoya qaa kanon jopagon nonono. ⁵ Kana uugun Anutu qetama mun iikawaajon koomuya koloon laligoninto, Anutunon Kraist men gbiliroti, anana mono kaanjadeen men gbilin nonono kotiin laligojon. Iwaa kalen moriananon mono hamo qen onono mombo letongi.

⁶ Kraistnon waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiiro koomuyanona waanin. Anutunon Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti,

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

anana kaanjiadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanon nonono iwo tosaanja galen koma onoma laligojon.

⁷ Anutunon kokaembaajon kaen nonono: Anutuwaa kalen-morianjaa kowia tetegoya qaa iikanon asuganon asugiro moma asariwombaaajon moro. Moma asarin kanagen kambaña kambaña qaita mon asugiro tetegoya qaa laligon ubonati, kambañ iikanon ii men somariin nonomambaajon moro. Anutunon Kraist Jiisas wasiro kan uujopaya kaen qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarin mugi kalenmorianjanon mono hamo qen onono mombo letongi. Onoangio nemun koma aon iikaanja kanon mende letongito, Anutunon kalenjaajon ama men letoma onono. ⁹ Angio iwoi mon ama men sororogogitiwaaajon mende letongi. Monnon mon anaa selia men ubabotiwaajon mono kalenmorianjaajonadeen kaen ama onono.

¹⁰ Anana Anutuwaa borosowoga laligojon. Kraist Jiisaswo qokotaanin Anutunon uu dologa mokolon nonono. Anutunon walawala gawon awaa awaa meweengon mozozongoroti, anana ii men laligowombaaajon kaen mokolon nononota laligojon. Kian.

Kraistwo qokotaan sele busu motoonggo kolojon.

¹¹ Kawaajon Efesus onjo wala Juuda ejemba mende kolon Anutuwaanon kanageso mende laligogiti, mono ii romongon laligowu. Tosianon onjojon kokaen jen jen onoma laligogi, “Nono Anutuwaa aiweseanawo laligojonto, kantri tosaanja onjo ejemba omaya aiweseqia qaa!” Qa ii eja boronon aiwese selenananon kotonkejuti, mono ii romongon jen laligogi. ¹² Onjo kambañ iikanon uugia Kraistwo mende jopagon aon een yamagen laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunon ejemba iyanjaajon meweengon nonono laligojoni, onjo nonoo batunananon qagia qaa laligogi. Anutunon Bunaya alauruta onjomambaajon jen qaa somongoroti, onjo ii mende totoon moma koton tompin laligogi. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromongia qaa. Anutugia qaa kaanja namonon een lan laligogi. Mono ii romongon laligowu.

¹³ Onjo wala sigensigen laligogito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanon songbama onono kambañ kokaamba afaangon Anutuwaa kosianon kan laligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana koloja. Iinon Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuun woi anana mindirin nonono mutulanjonkejon. Batunananon kere en sopa renjen kotiga kuun mendeema nononoti, iinon mono songgo ii riwagoro uumeleen kanageso motoonggo kolojon. ¹⁵ *Jiisasnon iyanjaa balon selianon komuro iikaanja kanon Juuda nonononon Kana qaa ano iikawaa jojopan qaaya ano jenkoto tosia ii kondeeno. Tuun woi mindirin nonoma kanageso gbilia motoonggo koloowombaaajon ii kondeeno. Kawaajon uu gbilia mokolon nonono Kraistwo qokotaanin batunananon luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnon komun kere nanamemenana maripoonon qero komun kamaaro. Sele busunon motoonggo komurotiwaa sayanon mono ejemba tuun woi nunuano saanon eleema Anutuwaa kosianon kawonja. Kaen mindirin nonono saanon boroqege ambonja. Ii andaboron Kraistwo sele busu motoonggo kolon laligojon. ¹⁷ *Kraistnon kan luae koloowaatiwaa Bunaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qen sigensigen laligogiti, onjojon jen asarin onono ano Juuda ejemba Anutuwaa kosianon laligonin, mono nonoojon motoonadeen jen asarin nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnon Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemun koma nonono Unja

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19

Toroya motoongonon kana qendeema nonono saanon afaangon Manjanaa jaasewanon keubonja.

¹⁹ Kawaajon ono Juuda ejemba qaagoto, kilen waba ejemba tawatawaya ii mende toroqen laligoju. Anutuwaa goman balon toya soraaya koloogi nonowo motoon Anutuwaa uumeleen kanageso koloojon.

²⁰ Gejatootoo ejemba yononon waladeen Anutuwaa qaanon tando oson kuugi Kraist Jiisas ano kan tandonana kombombanja koloon aposol wasin nonoma wanana nano Anutuwaa uumeleen jigo koloojon. Ono kaanagadeen tando iikanon keuma nanngonango ama aon kotikotii mokoloonkeju. ²¹ Iinon miri ii muzugon mindirin somongoro namakeja. Anana Pombo qokotaan nama mutulanonin momalaarinananon kotiin somariiro Anutuwaa uumeleen jigo kowoga koloojon. ²² Ono kaanagadeen Pombaanon qokotaan uumeleen alaurunana tosaanja yonowo mutulanon motoon nama uugia nanngon aon kotikotii mokoloonkeju. Kaen nama Anutuwaa uumeleen jigo koloogi Unja Toroya uugianon anota ano jigoya iikawaa uutanon laligoja. Kian.

3

Poolnon waba kantri yonoonon kema Bunja gawon mero.

¹ Kania iikawaajon ama Pool niinon waba kantri ejemba ono ilaan onomambaajon gawon men laligojen. Kaen laligowe Kraist Jiisawaa gawon mewetiwaajon kapuare mirinon noongi rama simin kuma gama koolinkejen. ² Anutunon kalenmorianja kantri tosaanja onoojon mendeema onono qeangowutiwaa gawon nonoti, ono ii onanon modaboroju. ³ Anutunon qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojenj, qaa iikawaa kania torodaamonda onon onombe. ⁴ *Oon onombeti, ono tere ii weengon saanon noo kania kokaen moma asariwu: Niinon Kraistwaa kania aasangoya ii awaagadeen moma kotojen.

⁵ Monowaa monoyanonja ejembanon kanain laligon kouma laligogiti, iyononon kambaan iikanon Bunja aasangoya iikawaajon tompin laligogi. Kaanja laligon kougito, kambaan kokaamba Unja Toroyanon ii Anutuwaa aposol ano gejatootoo ejemba tak-kootoya nonoojon jen ninisaano mojon.

⁶ Bunja aasangoya ii kokaen: Kraist Jiisasnon oyanboyan bunja qen nonombaatiwaajon jen qaa somongoroti, ono ii Juuda nonowo ororon angon koma men laligoju. Oligaa Bunjanon iikawaa kania ii waba kantri ejemba onoojon kaanagadeen qendeema onomakeja. Ono uugia meleema saanon nonowo motoon kotumotueyaa Bunjaya so motoondeen bunja qen aon laligoju. Uugia Anutuwo somongon motoon Kraistwaa sele busuya koloon nonowo tuun motoongon nanjon.

⁷ Iwaa ku-usunanon mono noo uuna sololoooro uuna meleembe Anutunon kalenmorianja sewanja qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawaa gawon meme ejaga koloowe. ⁸ Niinon Anutuwaanon kanageso soraaya kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta totoon laligojen. Kaen laligojento, Anutunon kilen kalenja uuta koi kaanja nono: Niinon Kraistwaa oyanboyanja Bunjaya ii waba kantri ejemba onoojon jen asarimambaajon simbawonawo mojen. Oyanboyan iikawaa kania ii kuuya oson moma kotodaborowonatiwaa so qaago.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon iwoi kuuya mokoloon Bunjaya aasangoya kojangiro ejembanon laligon kouma laligogiti, kambaan iikanon tompin laligogi. Kawaajon niinon Anutuwaa Bunja arenja aasangoya ii galen

* 3:4: Kol 1.26-27

koma laligowe honawo koloonkeja. Niinon iikawaa kania asuganon jewe ejemba kuuyanon moma sorogowutiwaajon simbawonawo mojen.

¹⁰ Anutunon momakootoya kania kania qaita mon ninisaano kamban kokaamba uumeleen zioz tuun batunananon amin monin asuganon koloon seinkeja. Anutunon uusiina kokaen momakeja: Ben kawali galen ano pon qerewenja gajoba uuta ano kamaanqeqeta Siwe namo batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, iyononon kaanagadeen Anutuwaa momakootoya ii geja ama mobutiwaajon momakeja. ¹¹ Yononon ii mobutiwaajon Anutunon Bunja arena ii monowaa monoyanonga kambana qaanon uutanon jen kotiin ano ero. Iikawaa so Ponjana Kraist Jiisas wasiro hona mokolooro kanagesouruta koloon mindirin nanjon.

¹² Kraistwo qokotaan nama moma laarin munin Anutuwaa nagu-non kaen tano saanon iwaa jaasewananon keubombaajon awasanaka nanjon.

¹³ Kawaajon kokaen welema ononjen: “Niinon kapuare mirinon rama onjo qeangowutiwaajon ama konjilin moma laligonkejen, iikawaajon uugia mono mende kamaawa. Onjo noo siimbobolona iikawaajon ama saanon akadamyawo koloowuya.” Kian.

Poolnon Efesus yonoojon kokaen qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajon niinon Manjana simin kuma mun qama koolinkejen.

¹⁵ Iinondeen mono manjana mutuya koloaja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii men qamakejon. ¹⁶ Kokaen qama koolinkejen, “Anutu, gii mono Unaga Toroya ama onona uugianon kotiinkebaa. Goo Bunaga ku-usuna bunabunayawo ii tetegoya qaa kowiganon eji, gii mono ku-usunga iikawaa so men kotiin onomakeba. ¹⁷ Men kotiin onona saanon Kraist moma laarin mugi uugianon dun men laligowaa. Kaen laligoro kosogia Kraistwaa uujopanon mondongon mendungogi kemero rindanon nambu.

¹⁸ Uujopayanon nemun koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanon Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagon nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaen: Goraaya leele tetegoya qaa kema bim-bimgoja. Koriga enduwaa enduyanon kemalija. Koriga euwaa euyanon uja. Kaanagadeen dutanon emuwaa emuyanon kemen eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanon mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaajon kokaen qama koolinkejen: “Anutu, gii mono akadamyawo kuuya kanon uumomia saa qen musulungon onomba.”

²⁰ Anutu kaen qama koolin mun kokaembaajon mepeseenkejen: Anana momonana uugun iwoiwaajon qama koolin qisiwonaga me jaameleen unja iima romongwonagati een, iinon mono iwoi ii saanon men kotiin nonombaa. Anutu ku-usunanon uunananon gawon menkeji, iinon mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboron afaangon iwoi kuuya saanon nonomakebaa. Kawaajon mepeseen munkebona. ²¹ Uumeleen kanageso anana ajoron Kraist Jiisaswaajon ama Anutuwaa qabunaya mepeseenin akadamyawo koloon ewaa. Ii ben isiurunana yononon men kotiin tetegoya qaa en ubuti, kamban iikanon mono kaanjadeen akadamyawo koloon ewaa. Qaa ii onanon.

4

Kraistnon mindirin nonono sele busu motoonjo koloojon.

¹ Niinon Pombo qokotaan nama gawona mewetiwaajon kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboron uugia qaa kokanon jen kuujen: Anutunon

nanamemen akadamyawo ama men laligowutiwaajon onoonoti, iikawaa so ono mono laaligo qaita mon laligowu. ² *Mono uugia men kamaan ama qaa baatanon kema ejemba gumbonjonjon qaganon ama onoma laligowu. Lombo mokosingon laligowu. Mono lolongon bologaa kitia mende meleembuto, qaqaangon jopagon aon laligowu. ³ Unja Toroyanon uugia men kululuun luaewaa kasanon somongon mindirin onomakeji, ono mono uusoomongon ii batugianon ewaatiwaajon kaparan koma nambu.

⁴ Anutunon onoonoti, iikanon mono ororon oyanboyan koloowombaajon jejeromonromongia motoongon iikayadeen ama onono mamboma laligoju. Iikawaa so ono kaanjadeen Kraistwaa hona sele busuya motoongon koloogi mono Unja Toroya motoongonon inaan onono laligowu. ⁵ Ponana motoongonon galen koma onono ororon moma laarin mugi oomulu motoongon iikayadeen men onongi motoon koloon laligoju. ⁶ Anutunana motoongonon kuuya man koma nonomakeja. Iinon iwoi kuuya kore nunuugun Ponana uuta koloonkeja. Kaen koloon jeta ten kombombaajon kuuya kuun inaan nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororon Kraistwaa sele busu motoongon laligojonto, Kraistnon kalenmoriaha uusiinaha so maama nonono. Gawon memewaa momo kalena kania kania ii motomotoon sonananon mendeema nonono laligojon.

⁸ *Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buna Terenon eja,

“Iinon eukanon uma nama kapuare ejemba mamaga onono bunauruta koloogi kalena kalena ii ejemba ananaajon nonono.”

⁹ “Eukanon uro,” Anutunon qaa ii mono nomaembaajon jero? Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon wala Siwenonga kamaaro. Mono namo dutanon emukanon kemero. ¹⁰ Kamaaroti, iinon mono kaanagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unuugun qaganon eukanon uma laligoja. Iikanon laligon Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esunanon men saa qen kuuya sokondaboron laligoja. ¹¹ Kraistnon ejemba ananaajon momo kalena kania kania kokaen mendeema nonono: Gawon mendeema nonono tosiannon wasiwasi ejemba wana (apostol) koloogi. Tosianon gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianon uukuuku ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianon eja to pasto ano boi qaqazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanagesouruta. Nononon yonoo uugia nanjonin kotikotii mokoloowutiwaajon gawon kaen mendeema kuun nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanon uwaa gawon mewombaajon jojoridaboron laligowombaajon ama kaen inaan nonono. ¹³ Kaanon kaen gawon morota morota men laligon Anutu moma laarin kanagen Meria moma yagon iikanon men kululuun aon motoongon koloon nambona. Anutu waa momoya ano akadamyu iwoiya kuuya ii koreyanon Kraistwaanon eja. Nononon Kraistwaa kowinon momoya ano esun horonin musulungon nonono somariin sein kotiin laligonin akadamyu maama nonono kuuya asugiro laligowon.

¹⁴ Toroqen naamade kaana laligowombotiwaajon Kraistnon uunana kuun iyana kaana akadamyunanawo koloowonatiwaajon inaan nonomakeja. Naambora kaana laligonin qewolon ejembanon aren ii me ii ama mondon tutugon nonongi tama kamaan nunuroti, ono mono iikawaa so koloon lan laligowubo. Haamonon momosiin ewaewan kono kowenon qindiin sirinon godomaruru lan wama kemaqen-kanqen ama simbirinsambaran amakeja. Kawaa so balon ejembanon selenon kuuku

* 4:2: Kol 3.12-13 * 4:8: Ond 68.18

ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloon ejemba lanj kuma onjongi jinjaun amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lanj mende laligowuto, qaa honjagadeen pondan jen jopagon aonj laligowu. Kaanja laligon Kraistnonj wanjana kolooji, kosogia mono iwaanonj mondongogi kemero rindangonj iwoi kuuya kanonj somariinj kotiin akadamiagiawo koloonj laligowu. ¹⁶ *Kraistnonj wanjana koloonj anja sele busuya anana kuuya galenj koma nonono tokotokoya kuuyanonj sele busuya ano kana boria toroqenj somongonj metulangonj nonongj motoonj koloojonj. Esunj motomotoonj enj nononjiwaa so mono gawonana menj kotingonj jopagonj aoninj honja sele busuya iikanonj kotiin somariinjkeja. Kianj.

Asasagaa nanamemenj gbiliala ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojonjwaajonj niinonj Pombaa jeta menj galenj meme qaa kokaen jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloonj eenj omaya lanj laligonkejuti, onj mono iyonoononj tani bologa ii mende toroqenj ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiiro Anutuwo laaligowaajonj sisau ama sooju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaajonj ama poumapou ama tompinj laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaankejuto, iyanjiodeenj lanj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galengia mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unjuro laligoju. Uugia kaiserononj somongonj menj tiloonj onono iwoi kaanjaajonj lanj aisoonkeju. Iwoi menjo mewombaajonj otoko ama koposongonkeju.

²⁰ Yonononj kaen amakejuto, onj Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onjongi mogi. ²¹ Onj qaa honjaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onjongi honja kokaen moma yagogi: ²² *Wala nanamemengia walaga otaagi siingia kombombanja bologanonj angomokolonj ama onono tiwilaan aowombaajonj anji. Kana kuma onjongi mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema qewu.

²³ Uumomogia menj gbiliala kolonanj laligowutiwaajonj kana kuma onjongi. ²⁴ *Anutunonj anana anja kaitaniaa so soraaya koloonj kotiin laligowombaajonj mokoloonj nonono. Uu gbiliala laaligo solanja otaawombaajonj mono nonono. Kawaajonj uu gbiliala iikayadeenj mono bo kongi kemero laligowu. Kana ii kaen kuma onjongi moma yagogi.

²⁵ *Kana kaen ero anana Kraistwaa sele busuya motoonggo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqenj ala-ala koloonj laligojonj. Kawaajonj qaa qolonmolongoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honjagadeenj kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirinonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjgo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanawo ween jaayanonj mende tegonj kemero jen tegogi solanjaniwa. ²⁷ Kaen Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagonj kambanj monj mende munj uulanawo yakariwu.

²⁸ Monjonj yongoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaen qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa. Gawonj menj anja nene hinaya mokoloonj saanonj afaangonj ejemba wanayanonj onmakeba.

²⁹ Qaa saga monj jegianonga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeenj jen laligowu. Ejemba qaagia

* 4:16: Kol 2.19 * 4:22: Kol 3.9 * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10 * 4:25: Zek 8.16 * 4:26: Ond 4.4

moma uugia ejiwaa so qambanmambambaajon amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia ononji naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunon bunauruta downana mero Siwenon ubonati, kamban iikawaajon aiweseya kombombanja mokotaan onono uugianon kemen Anutuwaa mungeja kolooja. Kawaajon Anutuwaa mungeja Unja Toroya ii mono wosobiri mende qeñ mubu.

³¹ Ono mono uukaambo ano uuduuduu kuuya ii qetegon giligi koriganon raba. Ugerenon mende juma onoro uugianon aon yon qama jen aowubo. Kaanagadeen gemaqeqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Angonjora kania kanianon uugia men tiloowabotiwaajon ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala men migigiin aon gumbonjonjon qaganon ama aon laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunon singisonogogia mesaon songbama ononoti, ono mono iikawaa so toroqen koposogia mesaon aon laligowu. Kian.

5

Anutuwaa asasaganon laaligo ii kokaen:

¹ Anutuwaa wombo meraboraana koloojutiwaajon siligia mono kaparan koma Anutunon amakejiwaa so ama otaan laligowu. ² *Kraistnon jopagon nonoma laaligoya nonoonon ama qeleema mesaoro. Siimolon oogi kaasoyanon umakeroti, Anutunon iikawaa so Kraist laaligoyaa kalena ii moma angon kono moronja unkoowayawo kaanja koloon iwaa jaanon pumpungoro aisooro. Ono mono kaanagadeen uujopanon nama Kraistwaa so jopagon aon ama men laligowu.

³ Serowilin ano angonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanon mende sokonja. Kawaajon Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanaa qaaya mon ii batugianon mende oosirin jegi mobu. Awawi!

⁴ Gon koma jononsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa sena sena ii mende jewu. Iikanon uugia men tilooro mende sokonja. Kawaajon ii mono mesaodaboron mepemepesee qaa jen sein laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monon serowilin me angonjora me otoko koloon iwoiwaajon koposongonkeji, iinon mono Anutuwaa bentotonja buna qeñ aomambaajon amamaawaa. Nanamemen iikanon ben qolonmolongoya me tando lopion mepeseen onomakejutiwaa tania kolooja. Kaen anji, iinon mono Kraist ano Anutu yoro bentoton uutanon keumambaajon amamaawaa.

⁶ Anutunon singisongo iikaanaajon ama temboma irinsonsoona qaa qootogo ejemba yonoo qagianon ano umakeja. Kawaajon monon qaa omaya kaanja jen kele ama tutugon tiligon onombabo. ⁷ Kawaajon ejemba kaanja mono gema unun yonowo ainjolon mende laligowu. ⁸ Wala pangamanon laligogito, kamban kokaamba Pombo qokotaan nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemengia mono asasagaa bunaya koloojutiwaa so ama men laligowu. ⁹ Asasagaa buna koloojutiwaa toomoriana honja ii kokaen: Ono nanamemen awaa otaagi Anutunon qaagia jen tegoro solananiwu ano qaa honja toongadeen jen laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanon sokombaati, iikawaa kania mono mongama gosin moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemen gorosona ama menkejuti, iyonowo mono ainjolon mende toroqen laligowu. Yonoo kilenagia ii mono inisaama

* **4:32:** Kol 3.13 * **5:2:** Eks 29.18; Ond 40.6

asaganon ama jen onombu. ¹² Tosianon singisongo aasangoyanon amakejuti, ii asuganon jenin gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asaganon singisonggogia kuuya men asariro kaniagia honanon mono asuganon asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanon mono aasangoyaa iwoiya kuuya injisaano asaganon asugin ewaa. Kawaajon qaa mon kokaen jegita eja,

“Gaon ejani, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanonga gbilin waana Kraistnon men asarin gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemengia mono momakooto qaganon ama men laligowu. Moto koloon tompin laligowubotiwaaajon mono awaagadeen galen men aon laligowu. ¹⁶ *Kamban kokaamba bobooli kamban koloojiwaaajon ama uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati, kamban ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba kooronganon kema oson qambanmamban koma onombu. ¹⁷ Kawaajon eja uugia qaa kaan lan mende laligowuto, Pombaa uusiina ii awaagadeen moma asarin nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nen enkalolon ambubo. Angiaa jaajaa laligogi momogia bologanon asugiro pangaman laaligonon ritegon kemen tiwilaawubo. Kawaajon enkalolon ambuboto, Un Toroyanon uugia saa qewaatiwaaajon mono kaparan koma nambu. ¹⁹ *Mono Buna qaa amin moma ondino (Bukson), mepemepesee rii (oonjaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianon qama Pon mepeseenkebu. ²⁰ Kaen me kaen kolooro iikawaajon mono Ponana Jiisas Kraistwaa qata qama Manana Anutu suulan dangisen jen mun laligowu. Kian.

Loemba onoo qambanmamban qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaaajon mono keegia moma batugianon qaa baatanon kemen aon laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanageso. Iinon iikawaa wana ano Hamoqege Toya kolooja. Iikawaa so ejanon kaanagadeen embiaa wana kolooja. Kawaajon emba on mono Pombaa qaa baatanon kekembaa so onoangiaa lourugia goda qen onoma qaagia baatanon kema laligowu. ²⁴ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa qaa baatanon nanjoni, iikawaa so emba ononon kaanagadeen mono lourugia yonoo qaa kuuya otaan laligowu.

²⁵ *Kraistnon iyanaa uumeleen kanagesoya jopagon nonoma ananaajon ama laaligoya togon qeleenoti, iikaan eja ononon mono kaanagadeen embaurugia jopagon ukalen ama onoma laligowu. ²⁶ Kraistnon uumeleen kanagesoya Buna qaayanon tak koton emba bunaya soraaya koloowombaaajon apu kaan kanon songbama men solananin nonono. ²⁷ Iinon anana bum-buna awaa soro koloowombaaajon moma uunanaa sunuya men solananin jewon gojejeraya qaa koloowombaaajon kaparan komakeja. Kanageso soraaya koposowaa qaana qaa koloowombaaajon momakeja. Kraistnon kan nunuano asamarananon eu keunin jiilananon kuuro asarin emba bunaya kaan iyanaa jaasewanon nonoma nonono akadamananawo ano iimasiinsiinanawo nambona.

²⁸ Eja on kaanagadeen mono Kraistwaanon tani ii otaan embaurugia jopagon onoma laligowu. Embia jopagonkeji, iinon mono iyan kalan koma aonkeja. Kawaajon onoangiaa sele busugia kalan koma aonkejuti, iikaan mono embaurugia kalan koma onongi sokombaa. ²⁹ Mononon mon anaa sele busuya kamban mononon kazi mende ama muroto, kuuya anana

* 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17 * 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito 3.7

sele busunana wagin kalan komakejon. Kraistnon kaanagadeen uumeleen kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanon nunuagin kalan koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojon. Anana Kraist sele busuyaa dondomonuruta koloon laligojon. Kawaajon nunuaginkeja. ³¹ *Buna qaa mon kokaen eja, “Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan woi yoronon selemotoongo koloon laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleen kanageso ananaa uu soomongonanaajon jen ooje. Qaa aren iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaen koloojato, onoojon qaa ii kokaen jejen: Ono motomotoon mono kaanagadeen embaurugia onongia kalan koma aonkejutiwaa so jopagon onoma laligowu. Emba ononon mono kaanagadeen lourugia goda qen onoma laligowu. Kian.

6

Merabora ano nemunman onoo uusoomonjo

¹ *Merabora onoonon nanamemen dindina ii kokaen: Ono mono Pombo qokotaan nemunmanwoigia yoroo jegara ten koma otaan laligowu.

² *Anutunon jojopon qaa 1-2-3 kawaa tetegoyanon tawaya nonomambaaon mende jero ejato, jojopon qaa jango 4 ii dondomonawo. Wala kokaen jeja, “Nemunmanwoiga mono goda qen oroma laligowa.” Qaa ii ten konin Anutunon iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaen somongoro oogita eja, ³ “Goda qen orona Anutunon toomorian gono toroqen namonon kamban koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianon uukanjangiawo koloowubotiwaajon man ononon mono qaanon soya uugun mende horon kiton onoma laligowu. Kaen qaagoto, Pombaa Kana qaa ten kombutiwaajon kuma onoma iikawaa so mindingon onongi somariiwu. Kian.

Welenqege ano galen onoo qambanmamban qaa

⁵ *Welenqege onoo namonon galenurugia yonoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja ten koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajon sombugia moma jenengiawo ororo laligowu. Uugianon gbingbaon mende ambuto, mono bon qen nama ama men laligowu. ⁶ Tourugianon kondokondoowaa wan angi ejembanon inisosoroowutiwaajon qaagoto, jaaqasue mesaon uugia gawonon ama menkebu. Kaen ama Anutuwaaw uusiina otaan Kraistwaa welenqege kaanja koloonkebu. ⁷ Balon ejembaga welen qen ononjonjen Pon ana welen qen munkejon. Kaen moma gawongia mono Pombaa jaanon sokombaatiwaa so uuqeeangowo men laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onoo batugianon tosonian gawon toya laligoju ano tosonian tourugia ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqegeta laligoju. Ii kilen daen yononon gawon awaa ii me ii menkejuti, Anutunon mono iikawaa tawaya onono buna qen aowuya. Qaa ii mono romongon laligowu.

⁹ *To ano welenqege onoo Pongia motoonjo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejato, so motoonjonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen

⁹ *To ano welenqege onoo Pongia motoonjo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejato, so motoonjonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen

* 5:31: Jen 2.24 * 6:1: Kol 3.20 * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16 * 6:4: Kol 3.21 * 6:5: Kol 3.22-25 * 6:9: Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1

onjo ii moma kotojutiwaajon mono welenqege alaurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoonjo ama onjoma horon ureen memetorotoro mesaon laligowu. Kian.

Anutuwaa jurujamban kuuya men laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaajon ama qaa kokaen oojen: Onjo Pombo qokotaan nangi ku-usuna somatanon mono inaan nanjon onono kotiinkebu.

¹¹ Kilenaa Toyanon selenon kuukuuwaa momo aren kania kania amakeji, onjo ii jaasewan qen kotakota nambutiwaajon mono Anutuwaa jurujamban kuuya men kongi kemero laligowu.

¹² Nononon balon ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonkejonto, ben kawali galen ano konhaamo bologa bologa tuarenjen ama onjombombajon nanjon. Ben kawali galen bologa namo sombin batugaranon jinjaron dungianon nama pon kaana galen komakejuti, ii mono qotogon qetama onjmakejon. Kaanagadeen pon qerewena boi uuta ano kamaanqegeta batunananon pangamambaa ometotombaa eja geria laligon ilawoila kuuya galen komakejuti, nononon mono iyonowo manja qenkejon. ¹³ Kawaajon tuarenjen ama onjombombajon mono Anutuwaanon jurujamban kuuya men kongi kemero nambu. Kaen nangi kereurugia kamban bologanon unjwombajon alanza koumakebuti, kamban iikanon mono saanon afaangon manja qen riitama onjombu ano manja qegi tegoro saanon goman balongianon wakasiin nambu.

¹⁴ *Jurujambangia mono kokaana kaya mouma aowu: Qaa honagadeen jejeta iikanon mono irimungan kaana iingianon somonjon nambu. Nanamemen solana soro ii togotianon reen maleku kaana koma sopa somonjon aon nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanon rindangon riin kemakejon. Kawaa so onjo mono luaewaa Buna jen seiwombajon jojorigi iikanon nemun koma onjombaa. ¹⁶ Jurujamban iikawo torogon suman wana qata momalaari ii mono buna qen aon suulan besaan namakebu. Kilenaa Toyanon ninidon siwisewe nonomambajon moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa angobato geria kuuya mono reen iikanon qewagon angon koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqege Toya ii mono buna qen aowu. Buna qen aon mombo letombuti, donhamo ii mono wangianon aen wanjou kaana mougi turun angon koma onjombaa. Una Toroyanon manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanon Buna qaa. Ii kaanagadeen mono buna qen aon uu wombogianon ama manja iikanon qenkebu. ¹⁸ Jurujambangia kuuya ii mouma aon mono kamban so Anutu qama koolin qisin laligowu. Una Toroyanon kondoon inaan onjmakejiwaa so mono welema saama munkebu. Mono pondan ugbiligbili laligon suulan Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonoojon ama kaparan koma qama koolinkebu.

¹⁹ Noojon kaanagadeen kokaen qama koolinkebu, "Anutu, gii mono qaa kota dindina Pool muna goo Oligaa Bunaga aasangoya ii qaa jetanon jewaatiwaa so jen asarin awasankakagadeen nama uukuuku men onjmakeba." ²⁰ Niinon Oligaa Buna iikawaajon ama Anutuwaa jotamemeya eja wana koloojento, gawona menkejenjwaajon ama kamban kokaamba kapuare mirinon rajen. Kawaajon Buna qaa ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so awasankakagadeen jen laligomambajon mono qama koolin laligowu. Kian.

* **6:14:** Ais 11.5; 59.17 * **6:15:** Ais 52.7 * **6:17:** Ais 59.17

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinon noo sunduna ano mobuya. Iinon Pombo qokotaan gawonja membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanon nomaen ama men ramakejeni, ii kuuya injjoro onjo kaanagadeen ii mobu. ²² Nononon nomaen rama laligojoni, onjo sundu ii mobutiwaajon Tikikus wasin mube Efesus onoonon kawaa. Iinon kan ulunkolen men onono saanon bonjon laligowu.

²³ Manana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono uumeleen alaurunana onjo luae qen uunon jopagon onoma momalaarigia men kotinkeba.

²⁴ Ejemba Ponana Jiisas Kraist kamban tetegoya qaa jopagon laligowuti, Anutuwaa kalenmoriananon mono kuuya onowo en en ubaa. Kian.

Filipai Tere Poolnon Filipai yonoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnon misin gawon liligon mero indina woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaon Yurop balonon keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanon uugia kuuro meleengi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinon kolooro. Kanagen aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinon angi siimbobolo qaganon raro gawon meme ejemba tosanon tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosanon Filipai uutanon kaanjadeen qaa doogoya kuma onongitiwaaon majakaka moro. Kamban iikanon Buna Tereya koi Filipai momalaari kanageso yonooon ooro. Majakaka moroto, kilen ulunkolen qaa ano uunangonango qaa koi korisoro qaganon onon ano.

Poolnon kapuare mirinon raro Filipai momalaari kanageso yononon ilaan mubombaajon kalen angi karoti, inon iikawaa dangisen jen onomambaajon Tere koi ooro. Ii onon toroqen uunangonango qaaya mamaga motoon ano. Anon konajilin kania kania moro Filipai yononon Poolwaa qaaya ii mogi kilen kotiin awasanakaka nambutiwaaajon uu nanon onono. Gejanono qaa tosaana kokaen: Onoangiaa selegia men uma awelegowubotiwaaajon mono galen men laligowu. Dogo mamban koloon toroqen newegewele ambuboto, Jiisas kaana uugia men kamaan ama aon laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaan nanjuti, ii Anutuwaan kalenga. Juuda yononon Mooseswaanon Kana qaa arena ten koma otaan Anutuwaajon sili iwoi amakejuto, uumeleen alaurunana ononon kaen qaago. Ononon mono Anutu moma laarin mugi kalenmorianan sewana qaa onono buna qen aon iikanon laaligo dongoga mokoloon laligoju. Daen yononon Kraistwo qokotaan laligojuti, Anutunon mono ii luae qen onono aisoon laligowu.

Kraist moma laarinin Anutunon uukoisoro nonono saanon awasanakaka qaganon kotiin laligowona ano uumeleen alaurunana yonowo motoon kaparan koma kotiin nambona. Poolnon iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnon Filipai kanageso yonoo waegia kotiga mewombaajon moma laligoroti, iikawaa qaaya ii kaanagadeen asuganon ooro.

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnon nomaen ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroonon gawon arena 2.19-30

Tuarenjen yononon tiligon onongi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyonoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota wana 4.21-23

¹ *Pool Timoti noronon Kraist Jiisaswaa welen qen laligojo. Uumeleen kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaan nama Filipai sitinon laligojuti, noro onowo ano onoo wangia (bisop, pastu) ano Buna gawon meme ejemba tosaana (diikon) onowo qaa amin mobombaajon moma tere koi oonon.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon kalenmorian ononi luaenon laligowutiwaaajon mojen.

* 1:1: Apo 16.12

Poolnonj Anutu mepeseenj qama koolija.

³ Niinonj romonjonj onjmakejeniwaa so Anutu mepeseenjejen. ⁴ Kamban so korebore onjojonj Anutu qama koolinkejenj, ii mono korisoro qaganonj qama koolinkejenj. ⁵ Niinonj Anutu kokaembaajonj mepeseenjejen: Onjo Oligaa Bunanonj qokotaagiti, kamban mutuya iikanonjadeen kanainj niwo manja qenj kotinjonj noma laligonj kouma laligoju. ⁶ Anutunonj uugianonj gawonj awaa kanainj menj laligoji, ii mono toroqenj mero Kraist Jiisanonj mombo asugi-waatiwaa kambananonj tegowaa. Kaenj moma laarinj kotiin Anutu mepeseenjejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojutiwaajonj kuuya onjo kaenj romonjonj onjombe awaagadeenj sokonja. Anutunonj gawonj nonota kapuare mirinonj ramakejenj me aworo niinonj Oligaa Bunawaajonj manja qenj enkalolonj qaa qewagonj qaa onjanonj tiita iriga menj kotiiwaatiwaajonj liligonjejen. Kaenj me kaenj amakejenj, kuuya onjononj mono niwo nangi kalenmorianj iikayadeenonj sokoma onjono gawona nangogi motoonj simbanonj koloojonj. ⁸ Kraist Jiisanonj onjo jopagonj inaanj onjmakeji, niinonj ii moma iikawaa qaganonj nama kuuya onjojonj siinj moma injiimambaajonj kaparanj koma laligojenj. Kaenj jenj qaa honja jejenj, ii Anutu anjo saanonj nangonj noma jewaa.

⁹ Niinonj onjojonj kokaenj qama koolinkejenj: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaanj onjono toroqenj kotiin jopagonj aogi uujopagianonj somariinj seiwaa. Kaenj kolooro saanonj kana honja iima kotonj enkalolonj qaa mesaonj laligowu. ¹⁰ Kaenj laligonj saanonj qaa gosinj kana awaa soro meweengonj soraaya koloonj kopoulosowaa qaagia qaa laligonj ubu. Kraistnonj eleema kawaati, kamban iikanonj lombonananonj tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnonj nanamemenj solanja nemunj kono iikawaa honja asuginkebaa. Honja kanonj uugia saa qero ejembanonj kaenj injiima Anutu mepeseegi qabunayanonj seiwaati-waajonj qama koolinkejenj. Qaa ii onjanonj.

Pool kapuare mirinonj anji Bunja qaanonj kotiitiro.

¹² Oo uumeleenj alauruna, onjononj noo kanana moma kotowu-tiwaajonj kokaenj moma oojejen: Iwoi bologa noononj kolooroti, iikawaa bujuyanonj seiwo Oligaa Bunananonj ejemba sokoma onjono gawona-nanonj toomorianj koloonjeja. ¹³ *Nii Kraistwaajonj ama kasanonj gbadoon nongj Room kokanonj rajeni, qaa ii manjaqeqe eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkonj miri galen menjejuti, iyonjononj moju ano kaanagadeenj ejemba tosaanja mamaga yonoo gejagianonj kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqenj honja kokaenj kolooro: Uumeleenj alaurunananonj kapuare mirinonj rabe Ponjonj ilaanj nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseiyanonj Pombo kotiin qokotaanj nama kaparanj koma awasankaka koloogi. Kaenj koloonj Anutuwaanonj qaa torokoya qaa jenj seigi toroqenj kemakeja.

¹⁵ Tosianonj noojonj mogi urosiinj soraayanonj nama Kraistwaa kania jenj asarinkejuto, tosianonj noojonj ama uugianonj junjunj moma gema nunj angowowo ambombaajonj moju. ¹⁶ Alauruna honja yonjononj noo kanana kokaenj moju: Anutunonj kuunj nonota aworo niinonj Oligaa Bunawaajonj manja qenj enkalolonj qaa qewagonjejenj. Kaenj moma jopagonj noma nangonj nomakeju. ¹⁷ Gemaqeqe ejemba yonjononj iyangiaajonjadeenj romonjonj tawawaajonj mondonj uugianonj menjerengoro Kraistwaa kania kaenj jenj asarinkeju. Kaenj ama kapuare mirinonj rajeni, kamban kokaamba anjosisiri toroqenj ama nombombaajonj moju.

* 1:13: Apo 28.30

¹⁸ Kaen mojuto, ii kilen. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma jen asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaen me kaen amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoonen aisoonkemaŋa. ¹⁹ Aisoowe noojon qama kooligi Jiisas Kraistwaa Unŋa Toroyanon nanŋon nono saanon isama nonŋi kamaamambaa tani mojen. Kaen koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejen. ²⁰ Iwoi mon ama gamu mokoloomambotiwaajon mono jejeromonromon ama laligojen. Gamu qaagoto, kamban so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kamban kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilen mono awasanŋaka qaganon Kraist mepeseewe qabuŋayanon somariiwaa.

²¹ Laligomanŋati een, laaligona mono Kraistwaa qabuŋayanon somariywaatiwaajon ama laligomanŋa. Nugi komuwenagati een, iikanon mono men qeangon nono oyanboyan koloomanŋa. ²² Kaen koloowenagato, balonon sele busuwo laligomanŋati een, mono uuwaa gawon mewe toroqen honawo koloonkebaa. Ii romonŋon neenaajon laaligo me koomuga meweŋgowenaga, ii saanon mende mojen. ²³ Laaligo ano koomu batugaranon papanŋon laligojen. Kraistwo eu laligowenaga, iikanon mono iwoi kuuya uugun morian somata mokoloon nonaga. Kawaaajon balon mesaomambaa siinŋa moma laligojen.

²⁴ Kaanŋa laligojento, sele busuwo qen korin laligomanŋati een, iikanon mono onŋo ilaan onombe honŋa onoonon koloowaa. Komu-wenaga, iikanon mono onŋo mende ilaan ononaga. ²⁵ Iikaanŋa moma laarin kotiin kawaaajon niima koboogi toroqen laligon kuuya onŋo ilaan onoma laligomambaaajon mojen. Ilaan onombe momalaarigiaa onanon mono somariin kotiiro saanon hononŋa mende aisoon lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnon niima kobooro mombo onoonon kawe onŋo saanon noojon ama Kraist Jiisas hononŋa mende mepeseen mun laligowu. Kianŋ.

Momalaarigianon kotiiwaatiwaajon manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Buŋayanon akada-muyawo koloowaatiwaa so ama men laligowu. Kaen laligogi onoo-non kan injiimanŋati me mende kan sigensigen laligon qaa bujugia mobe kanagianon kokaen ero sokombaa: Onŋo kulukulululu aren motoongowaa qaa somonŋon uumotoonŋo ama nambu. Kaen nama Oligaa Buŋawaa qaa onanon sooliwabotiwaajon motoon somonŋon manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosonian tuarenjen ama onomakebuti, ononon mono qaa jegia kania kania kawaaajon mende aarun lalanani uugia mende kamaawa. Kaniagia kaen mobe sokombaa. Anutunon ku-usun onono tuarenjen ejemba yononon kaniagia iima kokaen moma asariwu: Onoanŋia kamaan unuro tiwilaagi Anutunon metogon nonono eu oyanboyan laligowonŋa.

²⁹ Anutunon arenŋa ama ononoti, ii kokaen: Onŋo Kraist moma laarin mun leegen aisoon leegen iwaajon ama siimbobolo moma laligowuya. ³⁰ *Niinon momalaariwaa manja wala onowo laligon qeweti, niigi ano kamban kokaamba toroqen qenkejeniwaa buju qaa koi mojuti, onŋo mono manja iikayadeen niwo nanŋon qen laligoju, ii mojen. Kianŋ.

2

Kraistwaa so onoanŋia men kamaan ama aon laligowu.

* 1:30: Apo 16.19-40

¹ Ono Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowom-baajon qambanmamban mokoloowu. Uujopagia iikanon mono ulun'kolen ama aonkebu. Unja Toroyawo ususugon nama waegia men kiankomun aonkebu. ² Kaen anjutiwaajon mono momo motoongo otaan ororon jopagon aon luaenon laligowu. Mono uusiingia ano momo aren'gia motoongo ambombaajon somongowu. Qaa kaen somongon uumotoongo angi honja kolooro moma niinon onoojon hononja qaa aisoon laligomanja.

³ Ilawoila onoangiaajonadeen horowombaa siinonon mono mende nemun koma onomba. Onoangiaa qabunagianon somariwaatiwaajon mono selegia mende men ubuto, uugia men kamaan ama tosaan yonoojon mogi umakeba. ⁴ Ono motomotoon mono onoangiaa uugiagadeen qeangowaatiwaajon mende romongowuto, tosaan yonoo uugianon qeangowaatiwaajon kaangadeen kaparan koma romongon yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnon balonon laligoro aro momo en muroti, iikayadeen mono onoonon ero ii otaan laligowu.

⁶ Anutuwaa kaitani kaanja en muro laligoroto, kilen Anutu kaanja laligorotiwaajon mende mondon awelegon laligoro.

⁷ Kaen qaagoto, anjo afaangon Anutuwaa asamararanja mesaon kamaan meleema eja tani koloon welenqeqewaa kaitania men laligoro. Mono balon eja anana tani koloon laligoro.

⁸ Kaen laligon uuta men kamaan aon Manaa qaa jeta kamban so ten koma laligoro. Kaen laligoro gamu qen mun "Maripoonon qewonja," jegito, kamban iikanon kaangadeen ten kondabororo.

⁹ Kaen ten koma laligorotiwaajon ama Anutunon wano eukanon uma raro qabunja muroti, iikanon qa tosaan kuuya unjuugun akadamyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunon qabunja uuta ii kokaembaajon muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajon ama kamban monon simin kuma mepeseen mubonja. Tosianon Siwe gomanon eukanon laligoju. Tosianon namonon koi laligojon. Tosianon komun koomu mirinon me senjon mirinon laligoju. Anana mono korebore kululuun usugon simin kuma mubonja.

¹¹ Kuuya anana simin kuma mun je buu susugia so Man Anutu asuganon goda qewombaajon qata jokolon kokaen jewonja, "Jiisas Kraistnon mono Ponana kolooja." Kian.

Jiisaswaa asasaga ii ejemba batugianon qendeema laligowu.

¹² Kawaajon wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaan iikanon mende sologon kamaawu. Kamban so Anutuwaa qaa ten koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianon uumeleen ejemba onoonon sokonji, ii mono kaparan koma otaan uuwaa gawon men laligowu. Niinon onowo laligoweti, kamban iikanon Bunja qaa awaagadeen koma gbilin zen nama laligogi. Onomesaon sigensigen laligojeni, kamban kokanon mono kaangiadeen Anutuwaa jaanon sombugia moma jenengia ororo pondan gawon ii men sororogon laligowu.

¹³ Anutu anjo mono onjo suulan sololon nemun koma onoma iyanja arenja so uugia kuunkeja. Kaen kanon uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaan onono gawonja meg honja kolonkeba.

¹⁴ Galenurugia yonowo qaa menkamakamaa mende ama laligowu. Jenmeesan ano uunon njidin-nunduru lan mende amakebuto, arenana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaon pondan men laligowu.

* 2:10: Ais 45.23

15 *Nanamemenjianon mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloon ama men laligowu. Ejemba doogoya irinqiriŋa kete balonon laligojuti, onjo mono iyonoo batugianon Anutuwaa merabora solana soro laligowu. Sengelao sombinon eu asarijuti, onjo mono kaanjadeen balonon sili awaa ama iikanon ejemba asarin onoma laligowu.

16 Kaen laligon laaligo kotigaa Buna qaaya pondan men ejemba onbombajaan jorin laligowu. Kaen laligogi Kraistnon eleema kawaati, kaban iikanon noo kanananon kokaen asugiwaa, “Aangole ejanon kunon haamo amambajaan esuna men kululuun kemakeji, niinon iikawaa so uuwaa gawombajaan sele qen men kotiin laligowe. Ii een toontoon mende men laligoweto, hona kolooro.” Kanana kaen kolooro saanon neenaa selenan onoon ama mepeseemana.

17 Niinon laaligona qeleema togon onoma Anutuwaanon gawon ten koma men laligowe. Kaen laligowe onjo uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaa hona asuginkeja. Kawaajon Room gawman yononon qaana jen tegon oro kaana nun siimolon onoon kaana ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaen maabenagati een, ii mono apu kaana een totoon mende kemenaga. Onoo momalaari gawongiaa honaajon ama ii mono akadamuyawo koloowe sokonaga. Kawaajon nugi komuwenagato, uunanon mono kilen aisoonkejen ano kuuya onowo motoon aisoonkebona.

18 Kaanjadeen onjo mono aisoowu ano niwo otokorian maama aisoon laligowona. Kian.

Timoti wasiwe Filipai onoonon kawaa.

19 Pon Jiisanon noojon moro sokombaati een, mono uulanawo Timoti wasimambajaan moma jejeromonromon anjen. Onoonon kan nomaen laligojuti, ii moma eleema kan nijoro moma noo uunanon kaanagadeen qeangon sororogonaga. 20 Momalaarigianon kotiiju me loorijuti, iinon yanodeen onoonon majakaka kaen moma noo kooronanon nanja. Tosianon koi laligojuti, iyononon mono “Iyangiaa majakakagiaga,” jen qaago totoon kotingon onombombajaan momakeju. 21 Yononon kuuya iyangiaa iwoi-waajon moma ii koma horon men somariiwombajaan janjarin riinkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonanon honawo koloonkebaatiwaajon mende kaparan komakeju. Mono qemasologen lan laligoju.

22 Lan laligojuto, Timotinon kania awaa qendeenoti, ii onoangio moma yagoju. Meranon anaa manja welen qen munkeji, iinon mono iikawaa so nii Oligaa Buna gawombaa ilaan noma welen qen laligoro. 23 Kawaajon Room gawman yononon noo qaa nomaen ama nombombajaan somongowuti, ii momago mono saanon Timoti wasiwe uulanawo onoonon kawaatiwaa jejeromonromon anjen. 24 Neeno kaanjadeen Pombo nama kaban mende koriro onoonon kamambajaan awasankaka kaen moma laarijen.

Epafroditus wasiwe Filipai onoonon kawaa.

25 Niinon iwoi mongama amamaan laligowe ononon nenana Epafroditus wasigi kan nanjon ilaan nono. Iinon noo kooronanon gawon men manja qen laligoroto, toroqen somongon mubenaga, iikanon mende sokonaga. Kaen romongon uumeleen alana ii kaban kokaambaga wasiwe onoonon eleema kawaa. 26 Iinon kuuya onjo iniimambajaan kaparan koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onoonon bimooro moma kawaajon uukamakamaa laligoja. 27 Iinon onanon jinon en koomu borianon meroto, Anutunon kiankomun muro qeangoro. Anutunon Epafroditus iigadeen

* 2:15: Dut 32.5

mende kiankomuṅ muroto, nii kaanagadeen niima koboon men afaangon nono. Iinon komunagati een, neenaa wosobirinanon mono somariin sein qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Ono Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanon kaanagadeen afaangowaatiwaajon mojen. Kawaajon kambaṅ kokaambadeen uulanawo wasiwe onoonon kawaa. ²⁹ Ono Pombaa ejemba yonoojon hononṅa mende aisoṅkejuti, korisoro iikawaa qaganon mono iinon karo koma horon mubu ano gawon meme ejemba kaanṅa ii mono goda qen onoma laligowu. ³⁰ Iinon Kraistwaa gawombaajon ama koomu borianonṅa uma komuṅ tagoro. Ono nii nanṅon ilaan nombombaajon mogito, ii amamaagitiwaajon iinon onoo kitigianon kaen ama nomambaajon kaṅ laaligoya mesaoro tiwilaṅ tagoro. Kianṅ.

3

Solanṅa koloowombaa kana honṅa ii kokaenṅ:

¹ Oo uumeleen alauruna, qaa kota kokaen toroṅen jemaṅa: Mono Pombo qokotaan aisoṅ laligowu. Qaa ii duṅanon mombo onṅ onomambaajon mojona mende tiiṅa. Ejemba tosianon tiligon onombubotiwaajon ii onṅ onombe saanon sokonṅa. ² Zioz gawon meme ejemba bologa yonoojon mono galenṅia men laligowu. Yononon uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon liligon uugia kuun kokaen jenkeju, “Anutuwaa buṅa koloowu-tiwaajon mono aiweseya men selegia kotowu.” Kaen kaparan koma qaagadeen jen kasu kaanṅa hounṅhoun qama “Kanageso walaga koloojon,” jen een totoon jenkeju.

³ Yononon Anutuwaa jaanon mende dingoju. Selegianon aiwese iikayadeen koton ononṅito, honṅa ii mono ananaanon kokaen kolooro: Anutuwaa Buṅa qaayanon uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleen kanageso honabonṅa kolooṅ laligojon. Anutuwaa qatanon selenananon aiwese ama nononṅiti, nononon iikawaa qaganon mende nama nanṅon moma laarinṅejonto, Kraist Jiisanon hamo qen nononoti, iikawaajon mono selenana men umakejon. Anutuwaa Unṅa Toroyanon inaan nonono afaangon Anutuwaa waeya men mepeseenṅejon.

⁴ Tosianon selegiaa iwoinon nanṅon Anutuwaa buṅa koloowombaajon moma laarijuti, niinon mono ii unjuugujen. Kawaajon awaagadeen koroo kaanṅa terereen engana men waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadama ii kokaenṅ: Niinon Israel ejemba tuun uutanon jotamemeya mon koloojen. Ben isina qata Benjamin. Nemunṅmana Hibruu ejembaga. Niinon yoroononṅa kolooṅ Hibruu eja honṅa koloojen. Kolooṅ ewe ween 8 kolooro kanon selena kotogi. Farisii kolooṅ laligowetiwaajon Mooseswaanon Kana qaa ii tororo otaamambaajon kaparan koma laligowe. ⁶ *Farisii laligon uunanon otoronṅon gere tooro uumeleen kanageso ii onanṅon sisiwerowero ama onoma laligowe. Mooseswaanon Kana qaa ten koma otaan dindinṅa koloowonagati een, niinon mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanṅa laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanon nanṅon moma laarinṅ laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaon zen sureen munṅ jejen. Kambaṅ kokaamba Kraistnon hamo qen nono letombeti, iikawaajon mono mobe umakeja. ⁸ Ponṅa Kraist Jiisas moma koton oyanṅboyan mokoloomanṅati, ii moma gosiwe sewanṅa uuta kaanṅa kolooja. Kawaajon laaligona walagaa akadama

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1 * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanon mesaon zen sureen mujen. Kraist mokoloon noonon iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toon kaanja kolooro sureen gemagen giliwe.

⁹ Tosianon “Mooseswaanon Kana qaa ten kondaboron iikaanja kanon nononano dindiņa koloowonja,” jejuto, niinon so iikanon solanja mombo mende laligojen. Kamban kokaamba Kraist moma laariwe Anutunon iikaanja kanon qaana jen tegoro solananiņ laligojen. Momalaari qaganon laligowe Anutunon kiankomun noma jen kotooro singisongonaa qaayanon komuro laligojen. Kraistwo qokotaan nama laligowe Anutunon noo kanana kaen mokoloowaatiwaajon kaparan komakejen.

¹⁰ Niinon Kraist kokaen moma kotomambaajon kaparan komakejen: Siimbobolo moroti, iikanon iwo toroqemambaajon jojorijen. Siimbobolo moma komuroti, niinon tani iikayadeen komun iikaanja kanon iwaa tani kaanja koloomambaajon jojorijen. Komun waaroti, iwaa ku-usunja iikanon mono inaan nono kotiimambaajon mojen. ¹¹ Komuwe Anutunon men gbilin nono koomunonja waamambaajon jejeromonromon anjen. Kian.

Mono Anutuwa kuunon kaparan koma toonjon kembu.

¹² Neenaajon kokaen mende jejen, “Anutunon toon anoti, iikanon mono koudaboron uumeleembaa akadamyua kuuya mokoloon laligojen.” Kaen mende koloon laligojento, Kraist Jiisasnon haamo ama nonotiwaajon mono oyanboyanja bunja qen aomambaajon kaparan komakejen.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutuwa toon iikanon mende keudaboronjen, ii mojen. Motoonjo kokaen moma amakejen: Iwoi kotogon gema qeweti, ii duduun Anutunon iwoi wambusoonanon ano eji, mono iikaan baagen uulanawo kemambaajon awelegonkejen. ¹⁴ Anutunon eukanon umanjatiwaajon nooma toon kaen qen nono. Kawaajon Kraist Jiisasnon hamo qen nonotiwaajon niinon angobatonon kotiin haamo ama Anutuwa toonon keube iinon ila wage wanjanon koma nombaa. Ii memambaajon awelegon toon iikaan baagen dindiņagadeen ulanjin esuna men kululuun bobogarinkejen.

¹⁵ Kawaajon uuwaa akadmunanawo koloojoni, Anutunon anana kuuya momo motoonjowaa qaganon Kraist moma koton laligowombaajon moja. Qaa mombaajon momo aro morota mon en ononagati een, Anutunon mono qaa iikawaajon nomaen mogi sokonji, ii kaanagadeen jen inisaama onombaa. ¹⁶ Onoonon majakaka wanja ii kokaen kolooro sokombaa: Anana kamban koriga me toroga uunana meleema Anutuwa kananon laligon kouninji, mono nanamembaa kana motoonjo iikayadeen toroqen kenin sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleen alauruna, niinon nanamemena amakejen, onjo mono nii niima noo silina ii otaan laligowu. Nononon sili awaa qendeema ononin tosianon iikawaa so riin horon onomakejuti, onjo mono iyonoonon nanamemen ii uun injiima koton laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemalelen yononon nanamemenjianon Kraist kere ama mun iyanjiaa aingianon lan laligoju. Maripoonon komuroti, iikawaa kania riin kolonaniņ laligoju. Qaa ii kamban mamaga jinjan koloowubotiwaajon injijowe mogito, kamban kokaamba ii saama jaunna kamaaro jejen.

¹⁹ Sele busugiaa siin kombombanja bologanon bengia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamyua kolooro sewanpirin laligoju. Uumomogia balombaa iwoinon somonogogi gbadoon onono lan laligon tetegoyanon gere sianon kemebuya. ²⁰ Yononon emu

* 3:17: 1 Kor 4.16; 11.1

kemebuto, tosaanja nonoo kulukululuu totonana ii Siwenonj eu eja. Balononj wabaya koloonj tatawagadeen laligonj Ponj Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonananonj mombo asuginj nunuambaatiwaajonj mambomakejonj. ²¹ Iinonj balonj sele busunana kamaanqegeta koi ii menj letono iyanjaa Siwe sele busu kaanja asamararanjowo koloowaa. Ku-usunj kaanja ii Kraist enj muja. Iinonj ku-usunj kaanja kanonj ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanonj kotiinj menj kamaanj nonono iwaa newo baatanonj keninj galenj koma nonono laligowonja. Kianj.

4

Qambanmamban qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaenj koloowaatiwaajonj Ponjonj mono ilaanj onjono bonj qenj kotiinj nambu. Niinonj onjoojonj siinj moma injimambaajonj kaparanj komakejenj. Onjo korisoro qenj nonji. Batugianonj gawonj mewetiwaa honja kolooro qendeengi Anutunonj iikawaa tawa nonombaati, iikawaajonj mono sewanpirinj ama aisoonkejenj.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, orononj juma angowowo ama laligojao, kaenj mobe. Kawaajonj niinonj uugara kokaenj kuujenj: Oro Pombo motoonjo nanjao, iikawaajonj mono uumotoonj ama laligowao. ³ Oo nejana honja, gawombaa motoonj bosima laligoriti, gii kaanagadeen kokaenj qisinj gonjenj: Emba woi yorononj uumotoonj ambaotiwaajonj mono ilaanj oromba. Yorononj niwo Oligaa Bunja kotiinj seiwaatiwaajonj manja qenj laligori. Yorononj Kleemen ano nejauruna tosaanja yonjoo kooronjianonj motoonj manja qenj laligori. Tosaanja yonjoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianonj eu eja.

⁴ Kamban so mono Pombo nama aisoonj laligowu. Aisoowu qaa ii dunanonj mombo jejenj.

⁵ Onjo mono gumbonjonjonj qaganonj ejemba ama onjongi kuuyanonj tanigia ii mobu. Ponjonj mono kamambaajonj dodowija. ⁶ Iwoi mombaajonj mono konajilinj mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajonj qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaenj me kaenj koloowaati, mono Anutu qama koolinj welema dangisenj jenj laligowu. ⁷ Anutunonj uuluae onjoni, nono iikawaa kania moma kotowombaajonj amamaankejonj. Ii momakootonana kuuya uugunj qaita monj kolooja. Kraist Jiisaswo nanji Anutunonj mono uugia ano qaa momogia sopa somonjonj kokojiji menj onjono laligowu.

⁸ Oo uumeleenj alauruna, qaana jenj tegomambaajonj ama qambanmamban qaa kokaenj jejenj: Anjonjora qaa mende romonjgowuto, iwoi kuuya goda qeninj akadamuyawo kolooji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu. Qaa honja, qaa dindinja ano soraaya ii mono romonjonj laligowu. Qaa siinjnananonj momakejonj, iikanonj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunabunayawo mepemepesee koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonj qokotaanj laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Bunja qaana moma uu kononjianonj ama bunja qenj aogiti, onjo mono ii koma gbilinj ama menj laligowu. Kaenj laligogi luae Toya Anutu iinonj onjowo nambaa. Kianj.

Poolnonj Filipai yonjoo kalengiaajonj dangisenj jeja.

¹⁰ Niinonj Pombo qokotaanj nama onjoojonj keraqeeango somata mojenj. Onjo waladeenj nii kalanj koma monenj nombombaa siinj moma laligogito, nomaen ambombaa kana monjgama amamaagi. Kambanj koriga amamaanj laligogi Ponjonj kamban kokaamba uugia menj gbiliro afaanjonj mombo ilaanj nonji. ¹¹ Sele busunaa lombononj rama amamaawenaga, iikawaajonj

qaa koi mende jejen. Noonon iwoi eji, niinon mono kawo uuluaenon bonjon laligomambaajon mojen. ¹² Nii janjarin riin luaenon laligowe ano laaligo qaqabunayawo siiseweweya qaa laligon luaenon laligowe. Miri so kamba so uuna bonjon kono laligomambaajon mojen. Nen timbirin ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajon mono uuna mende men kamaan aonkejen. Iwaina kelemalelen me boronja en nonaga, ii kilenda. Mono saanon bonjon laligomaŋa. ¹³ Ii me woi mon koloonaga, Kraistnon men kotiin nono iwoi monon mon mono mende men kamaan nono saanon laligomaŋa.

¹⁴ Kilen konajilina iikawaa uutanonga ala ilailaa ama men afaangon nongi sokono. ¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeen noo kanana moma komuju. Niinon kanain liligon Oligaa Buŋa gawon men onowo Masedonia prowinsnon laligon onomesaoweti, kamba iikanonja kanain momalaari kanageso tosiannon nii selewaa iwoigianon mende nanjon nongi. Niinon uuwaa Buŋa onombe buŋa qen aogito, selewaa leeya mon mende meleema nongi. Filipai uumeleen kanageso onjo motoongonon mono niwo soomongo ama laaligona nanjogi nandun monenana buŋa qen aon laligowe.

¹⁶ *Niinon iwoiwaajon amamaan laligoweti, onjo ii noojon angi Tesalonaika sitinon karo. Indin motoongo qaagoto, indin woi selenaa iwoiwaajon amamaaweti, ii angi noonon karo. ¹⁷ Onoo hina kalengiaajon koposongowenaga, iikawaajon qaa koi mende oojen. Anutunon onoo ala ilailaagiaa kitia meleema onjmakebaati, niinon mono honja ii onoonon seiwaatiwaajon mojen. ¹⁸ *Ononon kamba kokaamba iwoi angiti, ii buŋa qen aon noonon iwoi kuuya kanon mono sona uugun mamaga en nonja. Epafroditus iinon onoo ala ilailaa kalengia men kan nonota morianawo koloon laligojen. Onjo nandun mamatewoogia angi iinon men karoti, Anutunon iikawaa siinja moro saanon sokonja. Anutunon onoo nandungia moma anjon kono moronja awaa unkoowayawo koloon iwaa jaanon pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanon toomorian kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianon iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaaajon onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajon amamaajuti, ii kuuya mono en mujiwaa so onjmakebaa. ²⁰ Kawaaajon Anutu Manana mono kamba so mepeseenkebonja. Kaen anin Anutuwaa qabunayanon kamba tetegoya qaa seinkebaa. Qaa ii onanon.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onoojon ambe kaja. Nejauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaana kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. Yonoononga tosiannon Siisakimbaa jinjaron mirinon gawon menkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en uma unjagia kotuegonkeba.

* **4:15:** 2 Kor 11.9 * **4:16:** Apo 17.1 * **4:18:** Eks 29.18

Kolosi Tere Poolnon Kolosi yonoo Tere ano. Jen-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonja monj. Ii Efesus sitiwaa weenjkouk-
outanonj baagenj eja. Poolnonj Kolosi kambanj mongenj mende kenoto,
Eisiawaa siti somata Efesus kanonj gbani karonj Bunja gawonj menj Kolosi
yonoojonj kaanjiadeen majakaka moma laligoro. Kanagenj Kolosi tosonianj
uugia meleengi (1.7; Apo 19.10). Poolnonj Room sitiwaa kapuare mirinonj
raro nenjata Epafras iinonj Kolosi uumeleenj tuumbaa buju qaaya menj
iwaanonj karo. (1.7-8) Sundugia tosaanja ii awaa kologito, Kolosi kanonj boi
takapolakaya kaanjiadeen laligogi.

Boi yonononj ejemba kokaenj kuma soonj onoma laligogi: “Uumeleen
kanageso onononj Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonj
otaawu. Onononj saanonj uugia menj kamaanj selegia qen siimbobolo mobu.”
(2.16, 20-21, 23) Toroqenj kokaenj jen kotonj ononji, “Momalaarigiawo
onononj mono siminj kuma gajoba waegia menj laligowu.” (2.18) Jiisas
kaanagadeen menj kamaanj munj kokaenj jegi, “Ii Anutuwaa Meria qaagoto,
gajoba wanja monj.” Kaen jen kokaenj toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti,
iyonononj mono momo aasangoya qaita monj mokoloowuya.”

Kawaajonj Poolnonj Tere koi onj Kolosi uumeleenj tuunj kokaenj kuma
onono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonj ero iinonj Anutu honja
toonj koloonj (1.15-17) uumeleenj tuunj ananaa Wanjanaga laligoja.” (1.18)
Toroqenj qaa kokaenj qendeema onono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinonj
Anutuwaa momo ano momakotoo aasangoya saanonj qendeema onombaa.
Anutuwaa momoya ii momo tosia kuuya uugunj qaita monj kolooja.” (2.2-
3, 9-10) Poolnonj kaanagadeenj uumeleenj ejemba laaligogiaa jenjkotoo qaa
tosaanja onj ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonja 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota wanja 4.7-18

¹ Anutunonj Pool nii wasinj nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloojenj.
Uumeleenj alanana Timoti iinonj niwo rajo.

² Oo uumeleenj alaurunana soraaya Kolosi taanonj laligonj Kraistwo qoko-
taagi momalaarigianonj mende sologoro zenj nanjuti, niinonj onowo qaa
aminj mobombaaajonj tere koi oojenj. Anutu Manjananonj mono kalenmorianj
onono luaenonj laligowu.

Onoojonj Anutu mepeseenj qama koolinkejonj.

³⁻⁴ Ono Kraist Jiisas pondanj moma laarinj ejemba soraaya kuuya uu wom-
bogianonj jopagonj onomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi moninj. Kawaajonj
onoojonj qama koolinkejonji, iikanonj mono kambanj so Anutu, Ponjana
Jiisas Kraistwaa Manja mepeseenkejonj. ⁵ Oligaa Bunawaa qaa onanonj wala
onoononj karo jegi jejeromonromonanaa kania moma moma asaridaborogi.
Moma asarinj Anutunonj onoojonj iwoi ano Siwe gomanonj ozonj esunonj
eji, onjo ii bunja qen aowombaaajonj mamboma jejeromonromonj amakeju.
Jejeromonromonj kanonj nemunj koma onono afaanjonj Anutu moma laarinj
uugianonj jopagonj aonj laligojuti, mono iikawaajonj mepeseenj munkejonj.

⁶ Oligaa Buṅa qaa iikanonj seinj gomaṅa gomaṅa sokoma honṅawo koloon somariinṅkeja. Kawaa so onṅoononj karo onṅo Anutuwaa kalenṅmoriaṅaa kania honṅa ii moma moma asarigi. Ii waladeenj moma asarigiti, weenj iikanonjadeenj kanainj onṅoo batugianonj kaanṅiadeenj honṅawo koloonj kotuegonj onṅomakeja. ⁷ *Wombo neṅanana Epafras iinonj Kolosi onṅoojonj Oligaa Buṅa ii kuma onṅono mogi. Epafras iinonj nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonṅa pondanj kaparanj koma menṅkeja. ⁸ Uṅa Toroyanonj sololoonj onṅono jopagonj aonṅejuti, Epafrasnonj onṅoo kaniagia kaenj iima ninijoro moninj.

⁹ Kawaaonj buju qaa ii moninj, nonononj kaanṅagadeenj kambanj iikanonjadeenj kanainj onṅoojonj Anutu qama koolinj laligonj koujonj. Onṅononj Anutuwaa uusiinṅa moma yagogi momo iikanonj uugia saa qewaatiwaaonj welema munṅkejonj. Iikanonj saa qeṅ onṅono Uṅa Toroyanonj mono sololoonj momo onṅomakebaa. Iikaanṅa kanonj mono saanonj Anutuwaa siinṅa kuuya dindinṅagadeenj moma kotonj laligowuya.

¹⁰ Onṅoojonj kokaenṅ qama koolinṅkejonj: Momakooto kanonj nemunṅ koma onṅono saanonj laaligogia Pombaa jaanonj sokombaatiwaa so laligowu. Uusiinṅa ejiwaa so nanamemengia kuuya ama menṅ laligowu. Kaenṅ saanonj gawonj awaa kania kania pondanj megi kawaa honṅa koloonṅkeba. Momakootogia kaenṅ koma gbiligi saanonj kotiinṅkebu ano Anutuwaa kania toroqenṅ moma sororogonj laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usuṅa ii akadamuyawo. Iikawaa so iyaṅaa esunṅmumuya kuuya togonj onṅono turunṅ menṅ kotiinṅ onṅomakebaatiwaaonj qama koolinṅkejonj. Anutunonj kaenṅ menṅ kotiinṅ onṅono saanonj kotiinṅ kambanj so kaparanj koma uubonjononj nama lombo moma mokosinṅonj aisoonj laligowu. ¹² Aisoonj laligonj Manṅiaa dangisenṅ jeṅ laligowutiwaaonj qama koolinṅkejenṅ. Manṅananonj alauruta soraaya ananaajonj iwoi oyamboyanṅawo arenṅonj ano asamararanṅaa uutanonj eja. Iinonj onṅo kaanṅagadeenj menṅ letoma onṅono iwoi oyamboyanṅawo ii buṅa qeṅ aowutiwaa so kolooju.

¹³ Pangamanonj galenṅ koma nononoti, Manṅananonj iikanonṅa metogonj nunuama kanṅ wombo Meriaa bentotonj uutanonj nonoma nonoono. ¹⁴ *Meria iinonj downana menṅ sinṅisonṅgonana sonṅbama mesaowaatiwaaonj momakeja. Kawaaonj dangisenṅ jeṅ munṅkejonj. Qaa ii onṅanonj.

Kraistnonj iwoi kuuyaa kania ano waṅa kolooja.

¹⁵ Kraistnonj Anutu mende ii-iita iwaa unṅaunṅaya kolooja. Monowaa monoyanonj laaligo kuuya mende kolooro Kraistnonj mono waladeenj Manṅawo eja waṅ koloonj laligoro. Kaenṅ laligonj Manṅa Anutu ilaanṅ muro ilawoila kuuya mokoloonj onṅoni koloogi.

¹⁶ Merianonj Anutu ilaanṅ muro ilawoila kuuya mokoloonj onṅoni. Iwoi tosaanṅ Siwe gomambaa jakeya jakeya kanonj egi mende injiimakejonj ano iwoi tosaanṅ namononj egi injiimakejonj, ii Kraistnonj jero letonṅi. Iwoi kuuya ii galenṅ koma onṅombutiwaaonj unṅa kawali (ome) galenṅ galenṅa mokoloonj onṅono Siwe namo batugaranonj jinṅkaronṅianonj nama jeṅkootogia amakeju. Yonṅoo newogianonj ponṅ qereweṅa jawinṅia uuta ano kamakamaata ii kuunṅ onṅono jakegianonj ku-usunṅiawo nama tosaanṅ ponṅ kaanṅ galenṅ koma onṅomakeju. Merianonj iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunṅjaleya koloorota Anutunonj unṅa (ome) mokoloonj onṅonoti, ii Kraist mepeseegi akadamuyawo koloonṅkebaatiwaaonj kuunṅ onṅonota raju.

* **1:7:** Kol 4.12; Flm 23 * **1:14:** Ef 1.7

17 Kraistnon waladeen laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanon koloogi. Iinon mono iwoi kuuya mindirin nemun koma onono metulangon iwaanon riin rindangon nanju. 18 *Kraistnon bemunjalenana kolooja. Ilawoila kuuya anana horon nonoma wannana koloon laligowaatiwaajon koomunonga waaro. Komugiti, iyonoo batugianonga iinon wala jota men gbiliw waaro. Kaen jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloon nanjon. Kawaajon uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa wannana kolooro uumeleen kanageso anana iwaa sele busuya kuuya kolojon.

19 Anutunon Meria anaa so korondon kinen laligowaatiwaajon modabororo sokono. Kawaajon iyanaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaan nanjiwaajon keraqeeango moma laligoja. 20 *Ilawoila kuuya namonon ano sombinon Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunon kuuya tawagia men unuano iyanawo qokotaan uumotoongo ambutiwaajon moma kokaen jen tegoro sokono, “Mono neenaa Meranaga wasiwe kemej maripoonon komun saya maama luae nemun kono koloowaa.”

21 Ono kaanagadeen wala nanamemengia bologa erotiwaajon ama uugianon Anutuwo uumotoongo mende ama kere moma mun sigensigen laligogi. 22 Wala kaen laligogito, kamban kokaamba Anutunon anawo uumotoongo ama nambutiwaajon Meria wasiro balon sele busuwo komun koma konjoratin onono. Kaen nangi qewomewolongia songbano laligogi unuama iyanaa jaanon soraaya koposogiaa qaaya qaa onoono keubutiwaajon mamboma jejeromonromon amakeju.

23 Jejeromonromon amakejuto, laligon wansanwansan qen kamaan unuwabotiwaajon mono Kraist pondan moma laarin nambu. Anutunon Oligaa Bunaya iikanon tando kuuroti, ono iikawaa qaaya mogi. Uugianon iikanon nangon rindangon nama kotiin laligowuti een, mono oyanboyon koloowu. Nono Oligaa Bunaya ii jen seinkejon. Anutunon ejemba mokoloon onono Siwe baatanon laligon kenjuti, iyonoo batugianon ii liligon jen asarin laligojon. Pool niinon kaanagadeen Oligaa Bunawaa gawona ii men laligojen. Kian.

Poolnon zioz tuumbaa gawon nomaen men laligoro?

24 Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleen kanageso anono kolojon. Kraistnon ananaajon ama konajilin moro kitia en uumeleen kanageso qanananon umakeja. Niinon Kraistwaa sele busuya ilaan onomambaajon ama sele busunanon konajilin kitia ii men moma laligonkejen. Kaen koloon nono onoojon ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajon kamban kokaamba aisoonkejen.

25 Anutunon kuun nono uumeleen kanagesoya kanagesoya welen qen onoma gawon men laligojen. Anutunon kalenmorianja ejemba mendeema nonomambaa arena anoti, iikawaa so Buna qaaya jen seidaboromanatiwaajon jero. Ononon qeangon kotiiwutiwaa gawon ii nono. 26 Anutunon Buna qaa ii monowaa monoyanonga mesangoro ejemba qen sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kouma tompin laligogi. Kaen laligogi qaa ii kambanja kambanja aasangoyanon eroto, kamban kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojon.

27 Anutunon kalenmorianaa arena kokaen jen anota eja, “Niinon qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna ono injisaama injijowe mobutiwaajon

* 1:18: Ef 1.22-23 * 1:20: Ef 2.16

mojen. Yoŋononj ii moma yagonj kema jen seigi Bunana aasangoyaa akadamuyanonj mono waba kantria kantria yoŋoo batugianonj somariinj qaqabunayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaenj: Kraistnonj onjo uugianonj laligoji eenj, mono asamararanonj keubombaa jejeromonjromonj ama onjmakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaa arenj iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onjoonj jenj asarinj laligojonj. Yoŋononj kuuya Kraistwo qokotaanj nama kotiinj akadamugiawo koloowutiwaajonj kuma onjmakejonj. Kaenj unuaninj Anutuwaa jaasewanjonj keubutiwaajonj mojonj. Kawaaonj momakootonana kuuya menj kululuunj qambanmambanj qaaya qaaya onjmakejonj. ²⁹ Niinonj iikawaajonj aonj oronjkejenj. Kraistnonj ku-usunjaa qaganonj sololoonj inaanj nomakeji, niinonj mono iikawaa so manja qenj laligonjkejenj. Kianj.

2

Poolnonj Kolosi yoŋoojonj majakaka moro.

¹ Niinonj Kolosi onjoonj ama manja qenj laligojenj. Kaanagadeenj Laodisia sitinonj laligojuti ano uumeleenj alauruna tosianonj noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yoŋoojonj qama koolinj mamaga aonj oronjkejenj. Niinonj onjo iikawaa kania mobutiwaajonj mojenj.

² Kokaenj qama koolinjkejenj: Anutu, gii mono uugia nanjonj onjona ororonj somonjonj jopagonj aonj motoonj uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokoloonj saanonj kotiinj iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaenj ama saanonj Anutuwaa Bunja aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutunonj momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanonj ama mesangorota eja. Anutuwaanonj momakootoyaa kowia ii maa suanj kaanja kowi aasangoyanonj ero Kraistnonj iikawaa kiiya meria kolooja. Kraistwaa jeta tenj koma iikaanjonj saanonj momakootoya ii mokoloowonja.

⁴ Monjonj mondokondoronj ama qaa kele jenj uugia kuunj tiligonj onjombabotiwaajonj Kraistwaa qaa ii jejenj. ⁵ Selenonj onjowo motoonj mende laligojento, unja kokoosonanonj mono onjowo nanja. Onjo kotiinj Kraist moma laarinj qaaya tenj koma batugianonj arenjgiaa so bonjonj laligojuti, onjoonj kaenj moma romonjonj aisoonjkejenj. Kianj.

Balombaa momoyanonj somonjonj onjombabotiwaa galenj meme qaa

⁶ Kawaaonj onjo Kraist Jiisas menj anjaligi Pongia koloonj nanji, mono iwo qokotaanjkejutiwaa so nanamemengia ama menj laligowu. ⁷ Qaa kuma onjonjgiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanonj monjonjonj iwo qokotaanj nama uugia nanjonj aonj momalaariwaa esunmumuya toroqenj mokoloonj laligowu. Dangisenjgia mono apu sasagonj kamaanjkejiwaa so jenj mepeseenj laligowu.

⁸ Ambosakonj yoŋononj balombaa momakooto kuma onjonjgi kana walaga mokoloonj tosianonj ii otaanjkeju. Kaanagadeenj benj kawali galenj sombinj namo batugaranonj laligonj yoroo ilawoilagara kuuya galenj koma onjmakejuti, tosianonj Kraist uugunj iyonjononj qokotaanj qaa kuma onjmakeju. Kaenj amakejuti, iyonjonongga monjonj onjoma tiliqili omaya kawaa kasianonj somonjonj onjono kamaanj boi iyonjoo bunja koloowubo.

⁹ Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanonj ero balonj sele busu menj asugiro. Kawaaonj boi takapolakaya kaanja yoŋoojonj mono galenj menj aonj laligowu. ¹⁰ Kraistnonj unja kawali galenj ano ponj qerewenja ano jawinj kuuya yoŋoo wanjgia kolooja. Kraistwo

qokotaagi iinon Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanon sogianon onono laligojuya.

¹¹ Kaen laligon Kraistwo qokotaagi iinon aiweseya hona ii onoonon kaanagadeen koton onono laligoju. Aiwese ii boronon selenananon kotonkejutiwaa so qaagoto, Kraistnon sele kotokoto qaita mon ama ononoti, ii kokaen: Iinon selewaa nanamemen wala-ganon galen koma onombabotiwaaajon mono siingia kombombanja bologa ii somongoro laligoju.

¹² *Kraistwaa qamoya ronnon angiti, onoo uu walaganon mono iikaana tanitani komun oomulu iikanon koomu ronnon kemero. Kaen kemeroto, Anutunon Kraist men gbiliro koomunonga waaroti, iwaa ku-usunanon mono ono kaanja-deen inaan oomulu iikanon nemun koma onono gbiligi. Ono Anutuwaa ku-usuna ii men analin moma laarin mugitiwaaajon ama Kraistwaa kooronanon gbilin kotiin laligoju.

¹³ *Wala monnon onoo siingia kombombanja bologa ii mende somongoro uugia walaganon galen koma onono laligogi. Singisongo angitiwaaajon ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunon iwaa kooronanon men gbilin onono. Singisongonana mono kuuya songbandabororo kotiin laligojon. ¹⁴ *Kilenanana ano iikawaa ironaa jenkootoya ii Siwe gomanon lopo terenon oogita ero. Kraistnon loptonana ii korebore koton qewagoro. Lopo iikanon Anutuwo nama gemanananon qen tuarenjen ama nonoma eroti, iinon ii kotogon maripoonon kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoonon komun ben kawali galen ano unja pon qerewena namo sombin batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, Kraistnon iyonoo ku-usungia ii lua jangben jeta kaanja qewagon riligon rijongodabororo. Kaen ama kaziuruta kasanon gbadoon onoma gamu qen onono. Kaen ama unuama otokorian maama rendun hororo qenjaaroyanon kagi haamo ama ononotiwaa kania ii asuganon asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnon haamo ama ononoti, iikawaaajon ono mono Kraistwo nama qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Kaen laligogi onoo batugianon monnon naa nene apuga onn nenkejuti, iikawaa songoya een ama jen koton onombabo. Gbani so kendon kowoga mon ano koin so koin dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaaajon een jen bolin onombubo. Sabat kendon ii Sondameraanon me ween monnon ramakejuti, iikawaaajon een wambusongianon qen jen onombubotiwaaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁷ Songgo kaanja kawaajon mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeen kolooju. Eja onanon dodowiro unauyanon wala kankeji, iikawaa so hona ii Kraist. Nene songgo ano kendon rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloon kamaanqeqeta kolooja. Kraistnon mono asugiroto, ono kilen kema kana sareya walaganon een qokotaan laligowubo.

¹⁸ Tosia ononon siingianon kokaen amakeju: Onoangiaa uugia men kamaan ama Siwe gajoba waegia men ben kaanja mepeseen onomakeju. Kaanagadeen jaagia meleeno unauagia iima iikawaaajon sewankiki amakeju. Kaen onoangiaa namowaa momoyanon kuun onono selegia een totoon men uma selememe amakeju. Yonoononga monnon tiligon onoma Kraistwaanonga utun onombabo. Kaen ano ono momalaariwaa kuunon haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁹ *Yononon Kraist wannana kolooji, iwo nanangia ii mesaon lan laligoju. Kraistnon wannana koloon iyanaa sele busuya kuuya anana galen koma nonono saanon qokotaan aon laligojon.

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5 * 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6 * 2:19: Ef 4.16

Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanonj mono sele busuyaa dondomonjuruta mindirinj somonjon nononji metulanjon motoonjo koloojon. Kaen koloon Anutunonj nemunj koma nonomakejiwaa so somariinj kotiinkejon.

Kraistwo nanji namowaa momoyanonj galenj koma onjombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanonj qokotaagi uu walagagianonj komuro benj kawali galenj yonoo kasa gbadononga loloogi. Yonononj namo sombinj batugaranonj laligonj iwoigara kuuya galenj koma onjmakejuto, onjo mende galenj koma onjmakeju. Kawaajonj boi takapolakaya kaananonj jenkooto lanj ama onjmakejuti, ii mono naambaajonj eenj otaankeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilenj namowaa qaaya otaagi sisau koloonkeja.

²¹ Songogia kokaenj amakeju, “Ii mende gajugonj mewa. Monj ii mende kisiriiwa. Iwoi ii mende oosiriwa.” ²² Balonj ejembanonj iyangiaa wangianonj kaenj jenj kotonj tosaanja kuma onjmakejuto, Anutunonj kaanja qaago. Anutunonj iwoi kuuya ii ama mewonjatiwaajonj ama jero menj neninj qaombutiwaajonj ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilenj tosianonj benj kawali galenj ano gajoba waegia menj benj kaanja mepeseenj onjombutiwaajonj kaparanj komakeju. Ii kaparanj koma “Ananaa uunana menj kamaanj anjonj,” jenj iikanonj mondonj selewaa siingia kombombanja bologanonj galenj koma onjombabotiwaajonj songoya songoya ama selegia qenj sembenj aonj aonkeju. Kaenj ama jenkootogia amakejuti, ii momakooto qaganonj aambaa tani kolooro mamaganonj siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilenj kaenj selewaa siingia kombombanja bologa anjonj kombombaajonj amamaanj ii lanj otaankeju. Kawaajonj jenkooto qaagia iikanonj mono iwoi omayaa totoonj kolooja. Kianj.

3

Kraistnonj laaligo gbilianonj laligowombaa esunja nonomakeja.

¹ *Kraistnonj eukanonj uma Anutuwaaw boro dindinanonj jinjaronj jakeya menj qaqabunayawo raja. Anutunonj Kraist menj gbilinj muroti, iikawaa tani kaanagadeen onjo menj gbilinj onono koomuyanonga waama laligoju. Kawaajonj onjo Siwe gomanonj eu ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu.

² Balombaa ilawoilaya kanonj qaagoto, eukanonj ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj kotiinj laligowu. ³ Onjoo uugia walaganonj komuro Anutuwaanonj dunjonj laligoju. Kaenj Anutuwaaw aonjanonj kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnonj Siwe laaligo aasangoyanonj laligoji, onjoo uulaaligogianonj mono iikawaa so aasangoyanonj eja. Kawaajonj uugia mono Kraistwo somonjonj laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananonj mombo karo asamararanjonj asugiwaati, kambanj iikanonj onjo mono kaanagadeen asugigi unjuano iwo Anutuwaaw asamararanjonj keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanjonj aojao.

⁵ Balombaa siingia kombombanja bologa kania kania ii uugianonj enj yayasesen menj onjmakejuti, iyonjoo wangia mono kuuya rinjangodaborowu. Bao kasu kaanja serowilinj ano qewolonj anjonjorayawo ii mono gema qewu. Uuselewaa siinj kombombanja bologa ii mono mesaonj uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjo mewombaajonj mambanj koloonj koposonjonjkejuti, iikanonj tando lopionj waegia menj mepeseenj onjonjutiwaa tania kolooja. ⁶ Ii anjitiwaajonj ama Anutuwaaw irinjanonj soono uukazia qagianonj ano umakeja.

* 3:1: Ond 110.1

⁷ Siingia kombombanja bologa kaananon mono wala onoangiaa laaligogia kaanagadeen galen kono kana bologa ii riin otaan laligonkegi.

⁸ Kaen laligogito, kaman kokaamba ono kaanagadeen iwoi iikaana kuuya ii mono giligi kema: Uuduudu moma uugeregianon juma onoro uugianon aon uubooli mojuto, ii unjuma giligi kema. Kaanagadeen uuqege qaa tokoronkota ano qaa anjonjayawo jen uugia menjerengojuti ii mono kuuya gema qen mesaowu. ⁹ *Ono uu walaga ano iikawaa nanamemenja anjonjora-yawo ii yakarin qen komun laligojuti een, qaa qolonmolongoya mono mende amin mobu.

¹⁰ *Ono uu walaga kotogon mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokolo Tonananon iyanjaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinon mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqen kolonanikeja.

¹¹ Kawaajon anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojoni, ii mono so motoonggo koloojon. Anutuwaa aiweseya selenananon kotogi me qaago, ii kilen Anutuwaa jaanon so motoonggo koloojon. Taon ejemba momogiawo me qandaya (bus kanaka) laligon iyanjaa qaagianon irikawaraka jen poumapou laligojuti ii kilen Kraistnon unananon nano motoonggo koloojon. Ananaa gawonana menkejon me tourunana ii tawaya qaa een welen qen onomakejoni, iikanon iwoi qerewenja koloojato, honabona ii Kraist. Iinon mutulanjon kuuya nunuugun uma Kin Ponana uuta motoonggo kolooja.

¹² *Anutunon mweenjon onono uu dologa otaan Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajon ono mono batugianon kiankomu ama ala men aon laligowu. Uugia men kamaan tosaana gumbonjonjon qaganon ama onoma lombo moma mokosingon laligowu. Sili iikanon mono malekugia kolooro kongi kemero ii pondan men laligowu.

¹³ *Mono lolongon bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-anjon aon laligowu. Kalan koma aogi batugianon qaa koposo kolooro monjon alia jen mumambaajon moji, ii mono mesaon aowu. Ponjon singisongogia songbama mesaoroti, ono mono batugianon kaanjadeen ama aonkebu.

¹⁴ Kaen ama uujopawaa malekugia ii kongi kemero iikawaa qaganon mono ukalen ama jopagon aogi qabo koloowaa. Uujopa kanon akadamu kuuyaajon jejen, ii qoonjon mindirin wangiaga nanja.

¹⁵ Kraistnon ono luaenon sele busu motoonggo koloon laligowutiwaajon onono. Kawaajon iwaa luaenon mono uugianon en awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjonjon jen mepepepese ama laligowu.

¹⁶ *Kraistwaanon Buna qaa iikanon mono uugianon en batugianon mamaga asugin seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jen kuma aon qambanmaban qen aonkebu. Unja Toroyanon sololon onomakejiwaa so mono Buna Rii Ondino (Buk Song), mepemepese rii (oonsaa) ano uwaa rii tosia ii uu wombogianon Anutu mepeseen qamakebu. ¹⁷ Nanamemen ii me ii jenon me silinon ama mewuti ii kuuya mono Pon Jiisaswaa qanon amakebu. Kaen anji Kraistnon nemun koma onono Man Anutu oewae jen mun laligowu. Kian.

Loemba, nemunman ano welenqege onoo qambanmaban qaa

¹⁸ *Emba ono mono lourugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. Pombaa buna koloojutiwaajon mono kaen anji sokombaa.

¹⁹ *Eja ono mono embaurugia ukalenon jopagon onoma gorojoo

* 3:9: Ef 4.22 * 3:10: Jen 1.26; Ef 4.24 * 3:12: Ef 4.2 * 3:13: Ef 4.32 * 3:16: Ef 5.19-20

* 3:18: Ef 5.22; 1 Piito 3.1 * 3:19: Ef 5.25; 1 Piito 3.7

wosokondun qaganon mende ama onoma laligowu.

²⁰*Merabora ono Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Ponon injiuro sokombaa. Kawaajon ono mono qaagia jewutiwaa so kuuya ten koma onoma laligowu.

²¹*Manjurunana onoo meraboraurugianon awasankakagia mesaowubotiwaajon mono mende unun ureen horon kiton onoma laligowu.

²²*Welenqege ono mono namonon galenurugia yonoo qaagia kuuya ten komakebu. Kondokondoowaa wan angi ejembanon inisosoroowutiwaajon qaagoto, gbingbaon mesaon Pombaa jeta uguwombotiwaajon sombugia moma uugia gawonon ama men laligowu. ²³Iwoi ama menkebuti uugia mono iikanon somonon kokaen romongowu: Balon ejembagadeen qaagoto, Pon iyanon mono welen qen mun laligoju.

²⁴Pon Kraist welen qen mun laligogi inon tawagia Siwe gomanon ano eji, ii onono bunagia koloowaa. Mono kaen romonon laligowu.

²⁵*Monon gawonon men soowaati Anutunon kaanideen men soosooyaa ironon meleema mubaa. Anutunon tosaanon mende inisosoron tosaanon mende sureen onomakejato, kuuya anana so motoononon gosin nonoma qaanana jen tegowaa.

4

¹*Galenurunana onoonon Pon somata ii Siwe gomanon laligoji, ii moma kotojutiwaajon mono welenqegeurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoonon ama onoma laligowu. Kian.

Qambanmamban qaa tosia

²Qamakooli gawon mono kaparan koma men laligowu. Iikanon mono uugbiligibili laligon jen mepeqepesee ama laligowu. ³Mepeqepesee ambuti iikanon mono nonoonon kaanagadeen kokaen qama koolin laligowu, "Anutu, gii mono Pool nenauruta kana men onona saanon Kraistwaa Buna qaa aasangoya ii jen asarigi seiwaa." Niinon Buna gawon mewetiwaajon gbadoon nongi kapuare mirinon rajen. ⁴Niinon Buna qaa Anutuwaa siinon so jewe asariwutiwaajon mono qamakooligianon nanon noma laligowu.

⁵*Ejemba uumeleen mende ama seleenjen laligojuti ii mono momakooto qaganon ama onoma laligowu. Uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati kamban ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba koorononon kema bonon qambanmamban koma onombu. ⁶Qaa amin mobuti, ii mono kamban so siyawo mindirin injijogi naanawo koloonkeba. Qaa injijogi ejemba motomotoon siingia kolooro kuuya yonoonon qaa nomaen meleema onombuti ii mono moma yagon iikawaa so jenkebu. Kian.

Poolnon Tikikus Onesimus wasin orono kawao.

⁷**Wombo alana Tikikus inon Pombo qokotaan nama niwo gawon tororo men nenana koloaja. Iinon onoonon kan nomaen ama laligonkejen, iikawaa sunduya kuuya injiuro mobu. ⁸Nomaen ama men rama laligojoni, ono sundu ii mobutiwaajon wasin mube onoonon kawaa. Iinon kan saanon ulunkoleen ama onombaa. ⁹*Kaanagadeen wombo alanana Onesimus Kolosi onoononon kan Pombaa qaaya pondan otaan men yagonkeji, niinon ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yoronon kan kokanon iwoi kuuya nomaen kolooro laligojoni, iikawaa sunduya saanon jedaborori mobuya. Kian.

* **3:20:** Ef 6.1 * **3:21:** Ef 6.4 * **3:22:** Ef 6.5-8 * **3:25:** Dut 10.17; Ef 6.9 * **4:1:** Ef 6.9
* **4:5:** Ef 5.16 * **4:7:** Apo 20.4; 2 Tim 4.12 * **4:7:** Ef 6.21-22 * **4:9:** Flm 10-12

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰*Aristarkus niwo kapuare mirinon raji ano Barnabaswaa niwita Maak yoronon yeizozogara jen ani onoonon kaja. Maakwaajon qaana kokaen jen kotowe mogi: Onoonon kan koubaati een, ii mono saanon koma horon ala men mubu. ¹¹Joosua qata mon Jastus qajuti iinon kaanagadeen yeizozoya jen ano onoonon kaja. Nenaurunanon niwo Anutuwaa bentotonaa gawon men laligojuti iyonoo batugianon eja karoon yonononga Juuda ejaga laligoju. Yononon ulunkolen ama noma laligogi.

¹²*Angiaanona eja Epafra Kraist Jiisas welen qen munkeji, iinon yeizozoya jen ano onoonon kaja. Iinon kamban so onoojon ama qama koolinkeja. Qaa kuuya Anutuwaa jetaa so koloon eji, onoo iikanon rindangon nama kotiin akadumugiawo koloon laligowutiwaajon aon oronkeja. ¹³Niinon iwaa kania moma kokaen nangon jejen: Iinon onoo ilaan onomambaajon gawon mamaga menkeja. Kaanagadeen Laodisia ano Hierapolis taon woi kanon moma laarin laligojuti iyonoojon ama gawon naa afaanaga men aon oronkeja. ¹⁴*Wombo doktanana Luuk ano Deemas yoronon kaanagadeen yeizozogia jen ani onoonon kaja.

¹⁵Niinon yeizozogia jen oojeni, ii mono uumeleen alaurunana Laodisia taanon laligojuti, ii injigogi mobu. Kaanagadeen Nimfa ano iwaa mirinon kanageso ajoroonkejuti mono ii injigogi mobu. ¹⁶Tere koi weengon onongi mogi tegoro iikawaa gematanon ii mono angi Laodisia uumeleen kanageso yonoonon keno weengowu. Laodisia yonoojon tere mon ooowe kenoti ii angi onoonon karo onoo ii kaanagadeen weengowu. ¹⁷*Arkipus eja ii mono kokaen ijogi moba, "Ponon Buua gawon mewaatiwaajon jen koton goma koipuga raro laligojani, giinon mono gawon ii romonon kuuya medaborowa."

¹⁸Pool niinon yeizozogia jen neenaa boronanon qana kokaen oojen: Pool. Onoo mono kasa gbadonawo nii romonon noma laligowu. Kalenmorianon mono onowo ewa. Kian.

* **4:10:** Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39 * **4:12:** Kol 1.7; Flm 23 * **4:14:** 2 Tim 4.10, 11; Flm 24 * **4:17:** Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti waŋa ii Tesalonaika. Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoŋ Filipai siti mesaoŋ Tesalonaika kaŋ gawoŋ mero tosiaŋoŋ uugia meleengi kuma oŋono uumeleen tuuŋ kolooro. Ii kolooro, tuarenjen iikanondeen kolooro. Poolnoŋ Kraistwaa Buŋa qaa jen asariŋ uugia kuuro iikanon Griik ejemba Juuda yoŋowo toroqen laligogiti, iyoŋoonoŋga mamaganon uugia meleengi tuuŋ iikanon somariiro. Kawaaŋoŋ Juuda ejemba uugia mende meleema uugianon boliro Pool gema qen mug. Gema qen mugitiwaaŋoŋ bimooro kana moŋgama oŋomesaŋ Berea taonon keno. Kanagen Korint sitinon laligoro neŋata Timotinon ala ilailaaya koloon Tesalonaika sitiga kaŋ nomaen moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoŋ Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yoŋoo uugia nanŋon momalaarigia meŋ kotiiwaatiwaaŋoŋ ooro. Poŋ moma laarin uunon jopagon aonkejuti, iikawaa bujuya momago yoŋooŋoŋ Anutu mepe-seeja. Aŋo laaligo yoŋowo nomaen ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajon ii papianon ooja. Tesalonaika uumeleen tuuŋ batugianon qaa tosaŋa kolooro jegiti, Poolnoŋ ii meleema jen asariŋ ooja. Qaa tosia ii kokaen: Kraistnoŋ eleema karo Siwe laaligonon keubonati, iikanon tosiaŋoŋ uugia meleema koomunon ejuti, iyoŋooŋoŋ mono nomaen koloowaa? Kraistnoŋ naa kambanon eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaen jen koton oŋono, “Oŋo Kraist mombo kawaatiwaaŋoŋ jejeromonromon ama mam-boma laligonon iikanon mono gawoŋ awaa awaa ii jegenŋa nama pondan meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1

Dangisen jen aisoon mepeseja 1.2–3.13

Nanamemen dindinŋ ambutiwaaŋoŋ kuun oŋonja 4.1-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma oŋonja 4.13–5.11

Qambanmaban qaa tetegoya tosaŋa 5.12-22

Terewaa qaa kota waŋa 5.22-28

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononon Tesalonaika uumeleen kanageso oŋowo qaa amin mobombaaŋoŋ tere koi oŋon.

Oŋo Maŋ Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaan nanŋi mono kalenmorian oŋoni luaenon laligowu.

Momalaari qen gbilijutiwaaŋoŋ aisooŋoŋ.

² Nononon suulan romonŋon oŋoma kuuya oŋooŋoŋ “Anutu keraqeeanŋo dangisen!” jen mepeseenkeŋon ano qamakooli gawoŋ meŋ iikanon kamban so qagia qamakeŋon. ³ Oŋo Jiisas Kraist jopagon moma laarigi uujopayanon nemun koma oŋono gawoŋa kotiin meŋkeju ano Poŋnananon eleema kawaatiwaaŋoŋ jejeromonromon ama kaparan koma mambo-makeju. Nononon ii kuuya Anutu Maŋnanaa jaasewanon saanon romonŋonkeŋon.

⁴ Uumeleen alaurunana, Anutunon jopagon oŋoma oŋo iyanŋaŋon kokaen meweŋŋon oŋonoti, ii moŋon. ⁵ Nononon Jiisaswaa Oligaa Buŋaya meŋ

* 1:1: Apo 17.1

onoonon kan batugianon nomaen ama laligonin, onon ii moju. Nononon Buᅇa ii qaa toonᅇadeen mende jenin mogito, Unᅇa Toroyanon sololoon nonono awasankaka nama esunᅇumuyawo uugia kuun laligonin. ⁶*Kaen laligonin onon konᅇajilin somataa uutanon laligon Buᅇa qaa moma anᅇalin anᅇon konᅇi. Ii anᅇon konᅇi Unᅇa Toroyanon korisoro onono Pon ano nonoo silinana otaan laligoju. Ii nomaen kolooroti, nononon ii saanon mojon. ⁷Kaen gemanananon kan laligon Masedonia Akaia prowins woi kanon Jiisas moma laarijuti, korebore yonᅇoojon sili awaa qendeema onᅇomakeju.

⁸Ii kokaen: Onon Pombaanon qaa moma anᅇalin anᅇon koma jen laligogi tosonian ii anᅇotoman kaanᅇa toroᅇen jen seigi keno. Kema laligon Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororoto, iikayadeen qaago. Onon Anutu moma laarin gawonᅇa megiti, iikawaa onᅇanon mono goman so kema kan seiro mamaganon uugia meleenᅇi. Ii kilikalu qaago. Kawaajon nono iikawaa qaa mon mende toroᅇen jewanᅇa.

⁹Nono onᅇoonon kanin nomaen kolooroti, iikawaa sunduya ii goman tosaanᅇa yonᅇonon jen seigi anᅇotoman kaanᅇa momakejon. Onon tando lopion ano beᅇ qolonᅇoya ii gema unᅇun Anutu honᅇabonᅇa ano laaligo Toyaanon eleema gawonᅇa men laligoju. ¹⁰Anutunon Meria men ᅇbiliro koomunonᅇa waaroti, onon iinon Siwe gomanonᅇa kamaan asugiwaatiwaajon mambo-makeju. Anutuwaawo irinᅇonsoonᅇanon kanagen asuganon asugiro Jiisasnon mono kamaan jinᅇaun kanᅇanᅇawo iikanonᅇa metogon nonombaa. Kianᅇ.

2

Poolnonᅇ Tesalonaika sitinonᅇ gawonᅇ nomaenᅇ mero?

¹Oo uumeleen alaurunana, nono onᅇoonon kan gawonᅇ meninᅇi, iikanon mende janᅇon qaonoto, honᅇa saanon kolooro. Onᅇonᅇio ii kaanᅇagadeen saanon moju. ²*Mende janᅇon qaonoto, wala Filipai sitinonᅇ gawonᅇ meninᅇ horonᅇ ureen ama nononᅇi siimbobolo moninᅇi, ii moju. Siimbobolo ii momago onᅇoonon kanin tosonianᅇ tuarenᅇenᅇ kotakota ama nononᅇito, ii kilenᅇ Anutunonᅇ awasankaka nonono nama iwaanonᅇ Oligaa Buᅇa ii jen asarinᅇ onᅇoma laligoninᅇ.

³Nonoo kanianana ii kokaenᅇ: Uukuukuu qaanana ii anᅇomokolonᅇ qaganonᅇ mende jenᅇkejonᅇ. Anano jinᅇaunᅇ aninᅇ uunananonᅇ menᅇerenᅇonaga, ii kaanᅇa mende jenᅇkejonᅇ. ⁴Kaanᅇa qaagoto, Anutunonᅇ Oligaa Buᅇa jen seiwonᅇatiwaajonᅇ niniima uunana gosiro sokono moma laarinᅇ nonoma Buᅇaya nononoti, iikawaa so mono qaaya menᅇ jenᅇ asarinᅇkejonᅇ. Anutunonᅇ uunana anᅇotete menᅇ gosinᅇkeja. Kawaajonᅇ nonononᅇ iwoi kuuya ii Anutuwaawo jaanonᅇ sokombonᅇatiwaajonᅇ amakejonᅇ. Ii eᅇemba siinᅇgia otaawonᅇatiwaajonᅇ qaago. ⁵Nonononᅇ kambanᅇ monᅇenᅇ eᅇemba kelebele qaanonᅇ kele qenᅇ onᅇombombaajonᅇ mende kema kaninᅇi, ii moju. Nono dogonana esunᅇ monenᅇ iwoi nonombutiwaajonᅇ monᅇonᅇ qaa siliaa siliaa mende jeninᅇ. Anutunonᅇ kanianana ii saanonᅇ jenᅇ nanᅇgowaa. ⁶Onon me eᅇemba tosonianᅇ qabuᅇa nonombutiwaajonᅇ mende kaparanᅇ koma laligoninᅇ.

⁷Kraistwaa aposoluruta koloojonᅇiwaawonᅇ saanonᅇ uugia kokaenᅇ kuuwonaga, “Onon mono nanᅇonᅇ nononᅇi batugianonᅇ uuwaa gawonᅇ mewonᅇa.” Iikaenᅇ jeninᅇ sokonagato, nonononᅇ onᅇoo batugianonᅇ migigiinᅇ onᅇoma laligoninᅇ. Merabora nemunᅇgianonᅇ aju onᅇoma kalanᅇ koma onᅇomakeji, iikawaa so mono nononana menᅇ kamaanᅇ aonᅇ bonjonᅇ ama onᅇoma laligoninᅇ. ⁸Nonononᅇ nemunᅇmanᅇ kaanᅇa mokokolinᅇ onᅇoma laligoninᅇiwaawonᅇ ama Anutuwaanonᅇ

* **1:6:** Apo 17.5-9 * **2:2:** Apo 16.19-24; 17.1-9

Oligaa Buna ononin ano toroqen ananaa laaligonana kaanagadeen qeleema onbombajaan jojorin laligonin. Ononon honaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoojon ama gawon men selenana qen laligonini, mono ii romongowu. Nanjon nonombutiwaa lombotanon onoononga mombaa qaganon ubabotiwajaan gomantiina asasaga nononana boronananon gawon men Anutuwaanon Oligaa Buna jen asarin onoma laligonin. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nononon onoo qaagia kuuya dindinagadeen gosin soraaya koposowaa qaanana qaa laligonin. Ono ii iima moma nanjon jen nangowutiwaa so koloju. Anutunon kaanagadeen ii jen nanjon dangunu kaan nanja. ¹¹ Amanon iyanaa meraboraan bonjonbonjon ama onomakeji, iikawaa so nononon onoo motomotoon ama onoma laligonin. Ii kaanideen saanon moju. ¹² Nononon uuwaa nanjonango qaa jen ulukolen men onoma laligonin. Anutunon onoo iyanaa bentotonon keuma asamararanon asariwutiwajaan onoono. Kawajaan nononon uugia kuun qaa kokaen jen asarin laligonin, “Nanamemengia mono Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so soraaya soro ama men laligowu.”

¹³ Kawajaan nononon kaanagadeen suulan Anutu kokaembaajon mepeeseenkejon: Anutuwaa Buna qaa ononini, ii balon ejemba ananaa qaa kaan mende buna qen aogito, onanon Anutuwaa qaa jeta kaan moma ii analin anjon kongi. Ii moma laarigi iikanon mono men gbilin onono letomakeju. ¹⁴ *Juuda ejemba Judia prowinsnon uugia meleengi Juuda tosonian angosisiri ama onongi siimbobolo mogi. Yononon ii moma kilen Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon uumeleen kanageso koloogi. Uumeleen alaurunana, onoo batugianon mono kaanideen kolooro: Onoangiaa Griik ejembanon Juuda yonoo tani kaan ama onongi ononon siimbobolo ororon moma Anutuwaanon kanageso koloogi.

¹⁵ *Juuda yononon gejatootoo ejemba unugi komugi Pon Jiisas kaanagadeen qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yononon Anutuwaa jaanon mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri ononon uugia meleema letombutiwajaan Buna qaa jewombotiwaajon ama anjon koma kojangin nonomakeju. Kaen singisonngo suulan ama qeragogi qagianon umakeja. Singisonngogia qeragogi soya Anutuwaa jaanon saa qero irinjonsoon toroqen anjon komambaajon amamaan kaban kokaamba qendeen qagianon udaboroja. Kian.

Poolnon Tesalonaika mombo kemambaajon moro.

¹⁷ Oo uumeleen alaurunana, anana kaban kokaamba kaban toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonjon motoon laligojon. Kawajaan onoo jaasewangia iibombajaan mono kaban koma uuqeeango laligojon. ¹⁸ Kawajaan onoonon kawombajaan moma laligonin. Pool niinon indin motoonngo qaagoto, indina woi kamambaajon batogoweto, Satanon somonjon nonono amamaanin. ¹⁹ Ono nononananon ila wage soronana kaan nanju. Ponana Jiisasnon eleema karo iwaa jaasewanon keuma nambonati, iikanon injiima “Uuwaa gawon eengereda mende men laligonin,” kaen jewombajaan mojon. Nononon qaa ii onoo ano tosaan yonoojon ama afaanagadeen jewombajaan jejeronomonon anjon. Kawajaan onoojon ama honon qaa aisoon selenana

* **2:14:** Apo 17.5 * **2:15:** Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12

menj umakejon. ²⁰ Nonononj onjoonj ama qabuŋa mokolooninj korisoro ama nonomakeju. Kianj.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹ *Onjo nomaenj ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bimbimŋonj toroqenj eenj laligowombaaonj amamaaninj. Kawaajonj noronarodeenj Atens sitinonj laligowotiwaa qaa somonjonj ² alanara Timoti wasiri onjoononj karo. Iinonj Anutuwaa gawonj menj norowo Kraistwaa Oligaa Buŋa jenj seinjeja. Iinonj uu nanjonanjo qaa onjoma momalaarigia menj kotiiwaatiwaaonj karo. ³ Anutunonj arenana jenj tegoro tosianonj qotogonj onjomaakeju, ii onjoanjo saanonj moju. Onjoononja monjonj konjilinj uutanonj konjbara ama looriwabotiwaajonj jeninj karo.

⁴ Nonononj Tesalonaika onjowo laligonj kambanj iikanonj onjoonj walawala qaa kokaenj jeninj, “Pombaa uusiŋa tenj koninj ejembanonj sisiwerowero ama nononj konjilinj mokoloowonja.” Kaenj jeninj iikawaa so onjanonj kolooroti, ii saanonj moju. ⁵ Kaenj kolooro angobato Toyanonj injonjgoro loorinj kamaagi gawonanaa onjanonj kamaanj janjonj qaombabo. Kawaajonj nomaenj moma laarinj laligojuti, ii mobombaaonj motoqoto somata aninj bimooro mombo eenj laligomambaaonj amamaanj Timoti wasiwe qisinj momambaaonj karo. Kianj.

Timotinonj sundugia ano moninj qeangoro.

⁶ *Motoqoto moma laligoninto, Timotinonj kema onjomesaonj eleema kanj bunjagia awaa menj kanj kokaenj ninijoro: Onjo Ponj saanonj moma laarinj uujopagonj aonjeju ano kambanj so nonooonj romonjgogi awaa koloonjeja. Nonononj injiibombaa siinj moninj onjononj kaanagadeenj nono niniibombaaonj kaparanj komakeju.

⁷ Oo uumeleenj alaurunana, nonononj sisiwerowero konjajilinj kania kania moninj kambanj iikanonj kanj moma laarijutiwaa sunduya awaa ninijoro moninj qaa iikanonj mono onjanonj ulunkolonj menj nonono. Kawaajonj kambanj kokaamba onjoonj ama afaanjonj luaenonj awaagadeenj laligojonj. ⁸ Onjo Pombo qokotaanj bonj qenj nambutiwaajonj nonononj mono onjanonj kotiinj laligojonj. ⁹ Onjoonj ama Anutuwaa jaasewanjanonj hononja qaa aisoonjejonj, korisoro kuuya iikawaajonj mono nomaenj Anutu mepeseenj dangisenj jeninj sokonaga?

¹⁰ Nonononj asasaga gomantiinja uunana menj kululuunj kaparanj koma kokaenj qama koolinjejonj, ‘Anutu, mono ilaanj nonona Tesalonaika kema jaasewanjia iima mondorinj momalaarigiaa iwoiwaajonj amamaajuti, ii onjombonja. Qaa ii onjanonj.’

¹¹ Kaenj qama koolininj Anutu Manjana anja ano Ponjana Jiisas yorononj mono kana meleunj nononi saanonj onjoononj kawonja. ¹² Toroqenj kokaenj qama koolinjejonj, ‘Nono honombononja qaa uujopagonj onjomaakejonj, Ponj giinonj mono uujopaga toroqenj onjona batugianonj seiro angia qendeema aonj ejemba kuuya kaanjadeenj qendeema onjomaakebu. ¹³ Ponj, giinonj mono uugia menj kotiinjeja. Ponjana Jiisas giinonj kanagenj kanagesoga soraaya kuuya yonjowo mombo kawagati, kambanj iikanonj Tesalonaika yonjononj soraaya koposowaa qaagia qaa Manjana Anutuwaa jaanonj nambu.’ Kaenj qama koolinjejonj.

* **3:1:** Apo 17.15 * **3:6:** Apo 18.5

4

Nanamemenj solanja uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleen alaurunana, qaa monj ii kokaenj: Nanamemenjia Anutuwaa jaanonj anji sokombaatiwaa kania kuma onjonij ii koma gbilinj otaankejuto, ii toroqenj mamaga amakebutiwaajonj uugia kuujonj. Nonononj qambanmambanj qaa iikaenj Ponj Jiisaswaa qatanonj onjonj. ² Nonononj Ponj Jiisaswaa ku-usunj qaganonj nama jojopanj qaaya jenj kotonj onjoniji, onjononj qaa kota motomotoonj ii modaboroju.

³ Anutunonj onjoonj uusiina kokaenj moja: Onjo mono serowilinj gema qenj soraaya tak-kootoya koloonj laligowu. ⁴ Anutuwaanonj kana dindinja ii mono kokaenj moma kotowu: Uu selegiaa siingia kombombanja galenj koma soraaya (laligonj onjoangiaa embagia anja anja menj) laligogi akadamuyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yonononj Anutuwaa kania mende moma kotonj uugianonj gere jero emba lanj menkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaenj qaagoto, emba loyanonj mongenj keno monjonj olonj kanj emba mende seigowa. Monjonj bologa kaanja ano uugaranonj koboowabo. Wala qambanmambanj qaa ii jenj galenj menj onjoniji, iikawaa so monjonj emba menj boliro Ponjonj singisongoya kuuyaa ironja meleema mubaa. ⁷ Anutunonj anana qewolonj laligowombaaajonj qaagoto, laaligo soraaya laligowombaaajonj nonoono. ⁸ Kawaajonj monjonj jojopanj qaa ii mesaowaati, iinonj balonj ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unjaya Toroya onjmakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianonj jopagonj aonkejuti, iikawaa kania Anutunonj kuma onjono onjoangio modaboronj laligoju. Kawaajonj nonononj uunonj jopagonj aowombaa qaaya mombo onj onjombombaaajonj mende amamaajonj. ¹⁰ Oo uumeleen alaurunana, onjo Masedonia prowins uutanonj uumeleen alaurunana kuuya uunonj jopagonj onjoma laligojuto, ii mono toroqenj mamaga ama laligowutiwaajonj uugia kuujonj. ¹¹ Mono osonosonj laligonj onjoangiaa laaligo nanjonangogia galenj koma borogianonj gawonj menj laligowu. Kaenj ama akadamugiawo koloowombaaajonj mono kaparanj koma nambu. Wala kaenj jenj kotonj onjonij iikawaa so mono ama menj laligowu.

¹² Kaenj anji uugia mende meleema seleengenj nanjuti, iyonononj nanamemenjia solanja iima yagonj goda qenj onjoma laligowu. Injarere lanj laligonj nene iwoiwaa welema mombaa qanonj mende laligowu. Kianj.

Pombaa kaka kambananonj kokaenj koloowaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! “Tosianonj uugia meleema komugita ronjonj ejuti, iyonjoonj nomaenj koloonaga?” Onjo qaa kaenj jenj iikawaajonj poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonjromongia qaa laligojuti, iyonononj koomuya yonjoonj ama wosobiri laligojuto, onjononj ii kaanja wosobiri laligowubotiwaajonj qaa kokaenj jewonja: ¹⁴ Jiisasnonj komunj waaroti, nono qaa ii moma laarinj kokaenj jejonj: Anutunonj Jiisas menj gbiliro. Kawaajonj ejemba iwo komunj goronj qegiti, Anutunonj mono ii kaanagadeenj menj gbilinj onjoma Jiisaswo motoonj unjano asuganonj asuginj waabuya. Qaa leeya moma laarijonj eenj, leeya monj ii kaanagadeenj moma laarininj sokombaa.

¹⁵ *Ponjonj qaa kuma nononoti, nonononj iwaa jo menj onjo kokaenj injijonj: Tosia mende komunj toroqenj sele busuwo laligoninj Ponjonj eleema kawaati, anana kambanj iikanonj wala mende ubonja. Anana ejemba

* 4:15: 1 Kor 15.51-52

koomuya mende unuuguwoŋa. Qaago. ¹⁶ Iikawaa areŋa ii kokaen: Anutunonŋ romonŋ qaita monŋ uuro otonŋ kolooro Siwe gajoba wanŋanonŋ jenŋkooto qa qaro ejembanonŋ otonŋ mogi Ponŋ aŋo Siwenonŋga kamaawaa. Kraistnonŋ kamaaro ii moma laarinŋ munŋ komugiti, iyonŋononŋ mono wala koomunonŋga waabuya.

¹⁷ Yonŋononŋ wala waagigo anana mende komunŋ jaawo laligowonŋati, Anutunonŋ mono nunuano kanakeewanŋ ubonŋa. Waabuyati, iyonŋowo ororonŋ koosunonŋ uma Pombo aitonŋonŋ iwo Siwe gomanonŋ kambanŋa qaa laligowonŋa. ¹⁸ Kawaajonŋ qaa kaanŋa jenŋ iikanonŋ mono uugia nanŋonŋ aonŋ laligowu. Kianŋ.

5

Ponŋonŋ kawaatiwaajonŋ mono jojorinŋ laligowu!

¹ Oo uumeleenŋ alaurunana, Kraistnonŋ eleema kawaato, naa gbaninonŋ ano naa kambanonŋ asugiwaati, nono iikawaa qaaya onŋ onŋombombaaajonŋ mende amamaajonŋ. ² *Onŋonŋio mono qaa ii kokaenŋ moma komuju: Yonŋoro memenonŋ gomantiinanonŋ olonŋ koumakeji, Pombaa kaka kambanŋanonŋ mono iikawaa so alanzanŋ kanŋ kuuwaa.

³ Ejembanonŋ kokaenŋ jewuya, “Kete kambanŋ kokaamba luaenonŋ si-iseweweya qaa laligojonŋ.” Kaenŋ jegi iikanondeenŋ kondemondeenonŋ asuginŋ qagianonŋ ubaa. Embanonŋ merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misinŋonŋ kembombaaajonŋ amamaawuya.

⁴ Yonŋononŋ amamaawuyato, uumeleenŋ alaurunana, onŋononŋ panŋamanŋ uutanonŋ kematoukantou mende laligojutiwaajonŋ ama kambanŋ iikanonŋ mono utunŋ saanŋonŋ yonŋoro meme kaanŋa onŋoo qagianonŋ umambaaajonŋ amamaawaa. ⁵ Kuuya onŋononŋ mono asasagaa ejembaya kolooju ano iwoi kuuya asuganonŋ ambombaa siinŋa momakeju. Anana panŋamambaa ejemba mende koloojonŋ ano umunŋkonŋkonŋaa iwoiya togonŋ sisia menŋkejonŋ.

⁶ Kawaajonŋ tosaanŋa ii kaanŋa uunananonŋ mono gaonŋ ewabo. Kaenŋ qaagoto, mono anana galenŋ koma aonŋ uugbiligbili laligowonŋa. ⁷ Gaonŋ ejuti, iyonŋononŋ gomantiinanonŋ gaonŋ enŋkeju. Ejemba apu kotiga negi enŋkalolonŋ menŋ onŋomakeji, iyonŋononŋ mono panŋamanŋ uutanonŋ kaenŋ ama laligoju.

⁸ *Panŋamanŋ uutanonŋ kaenŋ amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galenŋ koma aonŋkebonŋa. Waajambaranana mono opo maleku kaanŋa kokaenŋ mouma nambonŋa: Anana momalaari ano uujopa koma gbilinŋ iikaanŋa kanonŋ totonananonŋ reenŋ maleku koosinŋ (reenŋ* kaanŋa besaanŋ) sopa somonŋonŋ aonŋ nambonŋa ano Siwe gomanonŋ ubombaaajonŋ mamboma jejeromonŋromonŋ ama iikaanŋa kanonŋ wanŋnana aenŋ wanŋkou kaanŋa esuunŋ turuwoŋa.

⁹ Anutunonŋ nono kamaanŋ nunuro irinŋonŋsoonŋ mobombaaajonŋ mende jenŋ tegoroto, Ponŋnana Jiisas Kraistnonŋ menŋ letoma nonono oyanŋboyanŋ bunŋa qenŋ aowombaaajonŋ jenŋ tegoro laligojonŋ. ¹⁰ Jiisasnonŋ ananaajonŋ ama komurotiwaajonŋ laaligonana balonŋonŋ laligowonŋati me komunŋ goronŋ qenŋ ewonŋati, ii mono Jiisaswo kotiinŋ laligowonŋa. ¹¹ Kawaajonŋ uu nanŋonŋonŋonŋ menŋ mindinŋonŋ aonŋ kotikotii mokolonŋ mondorinŋkejuti, ii mono toroqenŋ menŋ laligowu. Kianŋ.

* **5:2:** Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10 * **5:8:** Ais 59.17; Ef 6.13-17 * **5:8:** Omejiilanŋ yonŋononŋ sololonŋ nonombutiwaajonŋ iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaanŋa nonoojonŋ motonŋ gilinŋkejuto, iikawaa jeta ii saanonŋ Jiisas moma laarinŋ uukalenŋ qendeema aonŋ nama leeleenŋ reenŋ kaanŋa kojanganŋ aonŋ kokojinjinŋ komakebonŋa.

Qambanmamban ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleen alaurunana, nononon kokaen jen koton ononjon: Ejembanon togia Pombo qokotaan nama batugianon gawon menj qambanmamban onomakejuti, ii mono goda qen onoma laligowu. ¹³ Goda qen onoma gawongia menkejutiwaajon mono yonoojon mogi uro pondan jopagon onoma waegia menj laligowu. Kanageso batugianon mono luae qen aon laligowu.

¹⁴ Uumeleen alaurunana, nononon uukuukuu qaa tosaan kokaen ononjon: Tosianon iyangiaa jaajaa injarere lan laligojuti, ii mono jen onoma galej meme qaa onombu. Ejemba zirinzirina mono uu nanjonango qaa injijogi kotiin awasankaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalan koma onombu. Ugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubonjon qaganon ama onombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii mononon mende amba. Songo ii waleembubotiwaajon mono galej menj aon laligowu. Kamban so iwoi awaa awaa ii kaparan koma angia jopagon aon ejemba tosaan kuuya ii kaanideen jopagon onoma laligowu.

¹⁶ Mono kambana kambana korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulan qama koolin mun laligowu! ¹⁸ Kaan me kaan koloowaati, iikanon mono Anutu mepeseen laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, Anutunon onoojon uusiina iikaan momakeja.

¹⁹ Uja Toroyaa bolana mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanon gejatootoo qaa jenkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosin batogowu. Batogon iigi qaa awaa koloowaati, ii mono analin angon koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemen bologa kania kania ii mono gema qen laligowu.

²³ Niinon onoojon kokaen qama koolinkejen, 'Luaewaa ben Anutu, gii geenjo mono kuuya tak koton onona soraaya koloon laligowu. Giinon mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somonjon onona koposowaa qaagia qaa koloon laligowu. Kaen kamban so laligogi Ponana Jiisas Kraistnon eleema kan iikaana mokoloon onombaa. Qaa ii onanon.' ²⁴ Onoonji, iinon qaaya pondan otaankeja. Kawaajon mono qamakooli iikawaa so ama onondaborowaa.

²⁵ Uumeleen alaurunana, ononon nonoojon ama Anutu qama koolin laligowu.

²⁶ Uumeleen alaurunana kuuya batugianon mono angon aon qaqatetega menj laligowu.

²⁷ Niinon Pombaa qatanon jen koton onoma jojopan qaanon somonjon kokaen oojen: Tere koi mono uumeleen alaurunana kuuya yonoojon angi keno weenjon onongi mobu.

²⁸ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Kian.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuun uutanon Kraist kawaatiwaajon mambonŋi tosanon “Mono karo,” jegi tosanon “Qaa ii qolonmolongoya,” kaen lansan jen sisau ama laligogi. Tosianon “Pombaa kaka kambanjon mono kan kuuro,” jen moma laarigi. Kawaajon “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oon qaa ii jen asariro. Poolnoŋ qaa qolonmolongoya ii mindinŋon kania kokaen injisaano: Kraistwaa kaka kambanjon dodowi-waati, kamban iikanon ejemba nanamemengianon dogon boliwaa. Kaen boliro eja tania mon qata Jeulalan Toya iinon asugin wala aasangoyanon laligon kanagen Kraist asuganon tuarenjen ama mun ejemba kantri so galen koma onombaa.

Tosianon Tesalonaika uumeleen tuun kakasilin men ononŋi siimbobolo moma laligogi. Kawaajon aposol Poolnoŋ qaa waŋa tosaŋa kokaen jen asarin onono, “Ono mono kaparan koma kotiin Pombo qokotaan nama moma laarin laligowu.” Qaa kota mon ii kokaen jen asariro, “Niinon nenauruna yoŋowo laaligonana nanŋon aowombaajon gawon men laligoninŋi, onono mono iikawaa so injarere laaligo mesaon ononŋia nene apu mokolon ii nen laligowu ano gawon awaa awaa kaparan koma jegenŋa nama men laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Kerageeango moma onoma aison mepeseja 1.3-12

Kraistnon kawaatiwaa qaaya kuma ononja 2.1-17

Nanamemen dindinŋa ambutiwaajon kuun ononja 3.1-15

Terewaa qaa kota waŋa 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononon Tesalonaika uumeleen kanageso onowo qaa amin mobombaajon tere oonon. Ononon Manana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yorowo qokotaan nanju.

² Man Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu. Kian.

Siimbobolo momago mono oyanboyan mokolon laligowonŋa.

³ Uumeleen alaurunana, onoo momalaarigianon mamaga kotiuro korebore ukalen ama aonkejuti, sili iikanon motomotoon onoo uugianon seinkeja. Kawaajon nononon onoonon kamban so “Anutu dangisen!” jen mepeseen munkejonŋi, ii awaagadeen sokonja. Bunŋa qaa koma gbiligit-waajon dangisen jenkejonŋi, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero anŋosisiri kania kania ama ononŋi momakejuti, ii kuuya kaparan koma mokosinŋon bon qen nanŋi momalaarigianon mende sologon loorija. Nononana kaanagadeen iikawaa sunduya ii Anutuwaa kanagesoya kanagesoya yoŋoo jaagianon jen selenana onoonon ama men uma mepeseenkejon.

⁵ Anutunon qaa dindinagadeen gosin jen tegonkeji, anŋosisiri momogianon mono iikawaa aiweseya kolooja. Anutuwaa bentoton uutanon

* 1:1: Apo 17.1

kouma laligojutiwaajon siimbobolo mogi injiira Siwe gomanon ubutiwaa so soraaya soro koloowutiwaajon kaparan komakeja. Kawaa-jon konajilin mende anjon kono kaban kokaamba qagianon umakeja. ⁶ Anutunon dindina koloojiwaajon nama kakasililin ama onomakejuti, ii mono kakasililin iikayadeen meleeno iyangiaa qagianon ubaa.

⁷ Qagianon ubaato, kakasililin moma laligojuti, ononon mono oyanboyan mokoloowuya. Pon Jiisasnon gajobauruta ku-usungyawo unuama yonowo Siwenonga kamaan asugiwuti, kaban iikanon mono nonowo motoon haamo mewuya. ⁸ Jiisasnon gere bolan uutanon kamaawaa. Kaen kamaan ejemba Anutu mende moma mun Ponana Jiisaswaa Oligaa Bunaya mende ten komakejuti, ii mono irona meleema onono siimbobolo kokaen moma laligowuya: ⁹ *Pononon mono “Yamagen (kozigen)!” jen jaasewanongan konjoma onono Anutuwa ku-usunja asamararanawonon mende ubuyato, seleenjen laligon gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Pononon eleema kawaati, kaban iikanon tuunuruta soraaya anana mono iwaa asamararanga iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Ponana oowe!” jewona. Moma laarin munini, kuuya anana kaen waliingonon ejemba omanon niniima “Yei!” jen aarun nambuya. Nononon Jiisaswaa kania nanjon jenin ononon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengitiwaajon mono letoma jiilalengyawo asarin nonowo motoon nambuya.

¹¹ Kaen koloowaatiwaajon nononon kaban so onoonon kokaen qama koolinkejon, “Anutunana, geenjo onooma iikawaa so mono nemun koma onona soraaya soro koloon laligowu. Mono ku-usunga ama inaan onona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiingia kuuya koloodorowa. Kaen momalaariwaa gawongia megii hona kuuya koloowa.” ¹² Kaen qama koolinin Ponana Jiisas mepeseegi qatanon onoonon ama batugianon akadamuyawo koloowaa. Ananaa Anutunana ano Pon Jiisas Kraist yoronon kalenmorian ononi laligojutiwaa so mono ononon kaanagadeen akadamugiawo koloowuya. Kian.

2

Pononon kamambaajon ano Jeulalan Toyanon asugiwaa.

¹ *Uumeleen alaurunana, Ponana Jiisas Kraistnon eleema kan nunuano iwaanon eu ajoroowonati, onjo qaa ii mojuto, nononon kokaen qisin qambanmaban ononon:

² “Pombaa kaka kabanonon kan kuuja,” haamo qaa kaen jengi doomononganon mono iikanondeen keno onopopo qen rabubo. Qaa ii nomaen kolooro? Omejiilaan mononon eja mon qaganon uro umbeumbenanon tururo unajana iima gejatootoo qaa jen songiro me mononon uugia kuumanjen qaa ii jen songiro kolooro? Tosianon kokaen jewubo, “Pool alauruta yononon qaa ii terenon onon angii karo.” Qaa omaya iikawaajon mono een totoon aarun lalanin jenengia ororo laligowubo.

³ Mononon mon kaen me kaen tiligon onombabotiwaajon mono galengia men aon laligowu. Ii kokaembaajona: Wala aiwese woi kokaen asugiri Pononon iikawaa gematanon kawaa: Ejemba kelemalelen yononon Pon jeulalan ama gema qewuya ano Jeulalan Toyanon ano kaanagadeen asugianon asugiwaa. Anutunon ii jen tegoro gere sianon kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanon kaban somata ii kawaa. ⁴ *Tuarenjen Toya

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

iinon jaba-arambaran ama anaa selia momboga men ubaa. Ejembanon iwoiwaa waeya men mepeseenjejuti me qata ben qajuti, iinon mono ii kuuya unuugun selia men uma laligowaa. Kaana laligon Anutuwaa jiwowon jigonon uma jinKaren dunja koma “Anutu koloojen,” jen kantri kuuya galen koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinon Tesalonaika onowo laligoweti, kaman iikanon qaa ii jewe modaborogi. Ononon ii duduwubo. ⁶ Jeulalan Toyanon alanza asugiwaatiwaajon amamaawaa. Naa iwoinon kania anjon komakeji, ononon ii kaman kokaamba moju. Kaman tororo kan kuuwaati, iikanonadeen mono asugiwaa.

⁷ Kaman kokaamba Jeulalan Toyaa ku-usuna aasangoya iikanon mono koloon ejemba sololoon onomakeja. Asuganon asugiwabotiwaa kania kojangiji, iinon ii mesaoro kana koloowaatiwaajon mamboma laligoja. ⁸⁻⁹ **Mambono kania kolooro iikanonadeen mono afaanon asugiwaa. Satanon Jeulalan Toya sololoon nemun koma muro angoletto qolonmolongoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Pon Jiisanon asamararanawo asugin aon ii buu asononon qen japalelen men mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunon hamo qen onombaatiwaajon togon qaa hona buna qen aowombaa siina mende moma tondu laligon gere sianon kemebuti, iyononon Jeulalan Toyaa angoletoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onono jinjan amakebua. ¹¹ Kawaajon Anutunon momo arej jinjan uupanawo ii ano kolooro ejembanon ii ku-usungiawo jen seigi kanageso hona yononon sosogon jo kelega gogon qaaya qolonmolongoya ii ononon jen moma laariwuya. ¹² Kaniagianon asuganon asugiwaatiwaajon Anutunon momo arej jinjan ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa hona mende moma laarin uusiingia nanamemen doogoyanon ama osigiti, Anutunon mono kuuya iyonoo qaagia jen tegoro gere sianon kemebua. Kian.

Qaa hona ten koma kaparan koma kotiin nambu.

¹³ Yononon kaen koloowato, Pombaa wombo alauruna, onoonon kaman so “Anutu dangisen!” jen mepeseenin sokonja. Ii gawonanaga. Anutunon onon kanakanaiyanonga Siwewaa buna koloon letombutiwaajon meweengon onono. Iikawaa so qaa hona moma laarigi Un Toroyanon men sorain onono laligoju. ¹⁴ Kaan laligowutiwaajon ama Oligaa Buna ano nononon karo jen asarinini, iikanon onon onono. Kaan toroqen laligon Ponana Jiisas Kraistwaa asamararanon uma akadamugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajon uumeleen alaurunana, kongbara mono mende qen laligowu. Nononon qaa kuma onoma jenananon jenin me terenon oonin iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaan otaan laligowu. Kian.

¹⁶ Ponana Jiisas Kraist anon ano Anutu Manana yoronon jopagon nonoma kalenmorian qaganon oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromona nononi iikawaajon mamboma ulunkolen tetegoya qaa moma laligojon. ¹⁷ Yoronon mono uugia nangori gawon awaa kuuya men qaa awaa kuuya jen laligowuti, iikanon mono men kotiin ononi laligowu. Kian.

3

Saanon nonoonon qama koolin laligowu.

* 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

¹ Qaa tetegoya moŋ koi: Pombaa qaanon seiŋ oŋoo batugianon akadamyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanawo gomaŋ toŋianon kaanjadeen kema jeŋ seinin hoŋawo koloon kembaa. Kawaajon uumeleen alaurunana, oŋonon mono nonoojon ama Anutu qama koolin laligowu.

² Ejemba kelemaleleŋanon Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajon ejemba kaamaaya doogoya yoŋonon kakasilin ama nonombubotiwaajon mono Anutuwa qama koolin laligogi sopa somonjon nonombaa.

³ Kelemaleleŋ yoŋonon bolijuto, Poŋ qaaya pondan otaankeji, iinon mono meŋ kotiin oŋoma bologanonga sopa somonjon oŋombaa. ⁴ Qaa jeŋ koton oŋoninji, oŋonon ii kambaŋ kokaamba ano kanageŋ teŋ koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjon. Nononon Pombo qokotaan nama kaen mojon.

⁵ Poŋnon mono uugia meleema Anutuwo somongoro uujopaya moma yagon Kraist kaanjan kaparan koma mokosinjon laligowu. Kian.

Injarere laligowombotiwaa galeŋ meme qaa

⁶ Uumeleen alaurunana, nono oŋoanɡiaa ainɡia otaan lansan laligowubotiwaajon kuma oŋoninto, toŋianon kilen qaa baatanon mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajon nono Poŋ Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen jeŋ koton oŋonjon: Oŋo mono uumeleen alaurunana kaanjan kuuya ii oŋomesaon misinjon sigenɡen laligowu. ⁷ Nononon oŋoo batugianon nononanaa ainon lansan qaagoto, qaa baatanon laligonin. Kawaajon nonoo kana lasunana otaawutiwaa kania ii oŋoanɡio saanon moju. ⁸ Nono injarere mende laligonin ano oŋoononɡa mombaanon nene iwoi ii een mende neŋ laligonin. Qaago. Nanjon nonombutiwaa lombotanon oŋoononɡa mombaa qaganon ubabotiwaajon mono asaga gomantiinɡa gawon suulan suulan meŋ selenana geŋ laligonin.

⁹ Anutunon gawon mewombaa ku-usunon nonono laligojonwaajon saanon nanjon nonombutiwaa qaanon uugia kuun oŋombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaa sili awaa qendeema oŋombombaajon mojon.

¹⁰ Oŋowo laligoninji, kambaŋ iikanon kokaen jeŋ koton oŋonin: Gawon memambaajon togoji, iinon mono nene kaanagadeen mende newa.

¹¹ Oŋoo batugianon toŋianon qaa baatanon mende kema iyanɡiaa ainɡia otaan lansan laligoju. Yoŋonon gawon hona mende meŋkejuto, gawon meme tanitani een lan ewaewan koma iinon wainon monon toŋia yoŋoonon iwoi meŋ soon qewolon geŋ silemale lan laligonkeju. Oŋoo buju qaa moŋ ii kaen karo monin. ¹² Nononon ejemba kaanjan ii Poŋ Jiisas Kraistwaa qatanon jeŋ koton uugia kokaen kuujon: Oŋo mono kemaqokotaanqokotaan mesaon zeŋ laligon gawon megi hona kolooro oŋoanɡiaa nene apugia neŋ laligowu.

¹³ Oo uumeleen alaurunana, oŋonon gawon awaa awaa meŋ iikanon mono ataqatan mende ambu. ¹⁴ Nononon tere koi oon jeŋ koton oŋonjon, moŋnon ii mende teŋ kombaati een, oŋo mono uuta meleembaatiwaajon gamu geŋ muŋ iima tiin iwo qaa qaa mende ama ainolon mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanjan laligon kere qaagoto, ala kaanjan meŋ muŋ qambaŋmambaŋ koma muŋ laligowu. Kian.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Poŋ luae Toyanon ano mono kambaŋ so nanamemeŋ kuuya kanon luae geŋ oŋono bonjon laligowu. Poŋnonon mono kuuya oŋowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanon oojen. Tere kuuya oonkejen, iikanon neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejen. Qana kokaen oojen: Pool*

¹⁸ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono kuuya onowo ewa. Kia.

* **3:17:** Wala monon tiligon Poolwaa qatanon tere mon ano sisau kolooro. Kawaajon iyanaa borianon qata ooro.

Timotiwaa Tere 1 Poolnon Timotiwaa Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuṅa ii Juuda embaga ano maṅa ii Griik ejaga. Iinoṅ Eisia prowinsnoṅ laligoṅ uuta meleema Kraistwaa alia kolooṅ laligoro. Kaṅa laligoṅ Poolwaa neṅata kolooṅ ilaṅ muro motooṅ liligoṅ misin gawoṅ meṅ laligori. Poolnon lombonoṅ Timoti meṅ kamaṅ mubabotiwaaajoṅ majakaka qaa waṅa karoṅ romoṅgoṅ Buṅa Tere koi ooro.

Majakaka waṅa somata ii boi takapolakaya. Tosianoṅ zioz uutanoṅ nama qaa doogoya kuma soṅ oṅoma laligogiti, Poolnon iyoṅoojoṅ ama galen meme qaa kotakota ooro. Boi yoṅonoṅ Juuda yoṅonoṅ momo ano balombaa momo tosia mindiṅqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaen moma laariṅ jen ejemba kuma oṅoma laligogi: “Namo ano iwoi kuuya iimakejoṅi, ii iwoi bologa. Kawaajoṅ tosianoṅ Siwewaa buṅa koloowombaaajoṅ kaparan koma momo aasangoya qaita moṅ mende buṅa qeṅ aṅ nembanewaa qizimizin ama soṅgo tosaṅa waleema loemba koloojuti eeṅ, Anutunoṅ mono qaa iikanonṅ osin hamo qeṅ oṅomambaaajoṅ amamaawaa.”

Majakaka qaa waṅa moṅ ii: Nomaen uumeleen kanageso galen koma oṅonin tororo Anutuwaawaa waeya meṅ mepeseewuyaga. Poolnon iikawaa qambaṅmambaṅ qaaya papianoṅ ooro. Kaanjadeen zioz galen, babafi ano gawoṅ meme ejemba tosianoṅ nomaen ama laligogi sokonji, iikawaa qaa areṅa ii jen asariṅ ooro.

Tetegoyanoṅ qaa waṅa karoṅa kanon Timotiwaa gejanono qaa tosaṅa ooro. Mundaṅa iinoṅ mono nomaen Jiisas Kraistwaa welenqeṅe awaa kolooṅ momalaari ejemba tuuṅa tuuṅa oṅombosima ilaṅ oṅono sokombaati, iikawaa gejanonoya oṅ muro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 3 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoṅ meme yoṅoo jenkooto 1.3–3.16

Timotinoṅ gawoṅa mewaatiwaa jenkootoya 4.1–6.21

¹ Anutu, Hamoqeṅe Tonana ano Kraist Jiisasnoṅ galen koma nonombaatiwaaajoṅ jejeromonromoṅ ama mamboma mujoṅi, iyoronoṅ Pool nii jen kotoṅ noma kuun wasin noni aposol kolooṅ. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaṅa kolooṅ giwo qaa amin moṅbojoṅ tere koi ojoṅ.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laariṅ momalaariwaa mera sorona kolooṅ laligoṅ. Maṅ Anutu ano Poṅnana Kraist Jiisas, yoronoṅ mono kiankomuṅ kalenmorianṅ goni luaenoṅ laligowa.

Enkalolon kuma oṅombubotiwaa galen meme qaa

³ Masedonia prowinsnoṅ kemambaaajoṅ ambeti, kambaṅ iikanonṅ kokaen jen kotoṅ gombe, ‘Gii mono Efesus sitinoṅ toroṅ laligoṅ uumeleen tuuṅ ilaṅ oṅomakeba. Tosianoṅ momalaariwaa qaa batuya tosaṅa kuma soṅkejuti, ii toroṅ ambubotiwaaajoṅ galen meṅ aṅ laligowu.’ Kaen jen kotoṅ oṅoma laligowagatiwaaajoṅ jewe. ⁴ Tosianoṅ beṅ sosombaṅa sosombaṅa ano ambosakon yoṅoo qa areṅa areṅa ii tetegoya qaa amin mogi sipasipa kono angowowo ano qaa qiqisi omaya kolooro romoṅgoṅkeju. Yoṅonoṅ uugia iikanonṅ ama soowubo. Qaa seṅa seṅa jeje kaṅa ii mende

* 1:2: Apo 16.1

totoon ilaan onombaato, Anutuwaa laaligo areña ii kokaen eja, 'Monnon Jiisas moma laarin uuta meleeno iinon mono ii hamo qen muro letombaa.' Kete kaen ama onombagatiwaajon mombo uuwaa-waataa qaaya jen gonjen.

⁵ Jen koton gonjeni, iikawaa toonja ii uujopa. Niinon uujopa koloowaatiwaajon manja qen kokaen jen asarin onoma laligowagatiwaajon kuun gonjen: Yononon uugianon soraaya ewaatiwaajon galen koma aogi momo bologanon ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunon sane qenjeji, ii uugejagianon saanon moma laligowuya. Kaen laligon Kraist tororo moma laarigi Anutunon mono uujopaya uugianon ano saanon koloonkebaa. Uujopa iikanon batugianon asugiwaatiwaajon kaparan komakejen.

⁶ Tosianon Anutuwaa laaligo areña ii songin jinjaun ama qaa julujulu omaya omaya tondu jenkeju. ⁷ Yononon Anutuwaa Kana qaawaa boi koloowombaaajon mojuto, iyangio Buña qaawaa kania mende moma koton jaasewan qengadeen jenkeju. Een ejemba jaagianon awasankaka nama qaa kotiin lansan jen manja qenjeju.

⁸ Anutuwaanon Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aon otaanin saanon meagon nonomakeja, ii mojon. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaen moma yagowu: Ii ejemba solan dindina yonoojon ama qaagoto, Anutunon ii ejemba doogoya mindingon onombaatiwaajon ama anota eja. Tosianon dogon kokaen amakeju: Jeulalan jeubaba ama qaa qen yangisen qaganon aon jaasiisii amakeju. Anjonjora ano singisonngogiawo laligon kilen Anutu telambelan ama mugi uugia menjerenon lolomonin laligoju. Nemunmangia ano tosaan unugi komunkeju.

¹⁰ Serowilin amakeju. Sodom taanon angiti, iikawaa so kana uugun eja iyangarodeen ano emba iyangarodeen agimin aonkeju. Ejemba men bolin onombutiwaajon qelanjin somonon onomakeju. Qaa qolonmolongonkeju. Qaa jen jopon qaanon somonon kilen tiligonkeju. Anutunon nanamemen dindina ambombaaajon Oligaa Buña nononoti, ii ii me woi ama men iikanon qetamakeju. Anutuwaa Kana qaa iikanon ejemba momalaariwaa kana dindina songinkejuti, mono ii mindingon onombaatiwaajon ama eja. ¹¹ Anutu, oyanboyan Toya iinon momalaariwaa kana dindina ii Buña qaanon anota eja. Niinon Oligaa Buñaya akadamuyawo jen seimanatiwaajon moma laarin noma Buña qaaya ii nono. Kian.

Poolnon Pon kalenmoriañajon mepeseeja.

¹² Kraist Jiisasnon uuna gosiro gawon pondan memañatiwaa so koloowe niiro sokono gawon nono menkejen. Gawon memambaa ku-usun noma laligon kouji, iikawaajon Ponñana mepeseen laligojen. ¹³ *Niinon wala Jiisaswaa alauruta mepaegon sisiwerowero molankota ama onoma laligowe. Kaan laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarin silemale tompin laligon tondu ama men laligowe. Singisongo kaen ama laligowetiwaajon mono kiankomun noma kolonani nono letombe.

¹⁴ Ponñananon kalenmoriaña noma kelemalelen maaro noo qananon uro. Kaen uro momalaarinanon kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaan nama uujopaya buña qen aon ejemba uunanon jopagon onomakejen.

¹⁵ Niinon ejemba tosaan kuuya unuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia koloon laligowe. Kaan laligoweto, Kraist Jiisasnon singisongo ejemba hamo qen nonomambaaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honawo kolooro. Kawaaajon qaa kota iikanon mono

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

powowon kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarin men analin angon kombonatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisasnon nii kokaembaajon kiankomun nono: Inon niwo uuluae qaganon hamo qen noma Anutuwaawaa uu tania asuganon koloowaatiwaaajon moma kotihiro. Noo gemananon ejemba tosiannon Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojon qendeema onomambaajon moro. Ii qendeema onono saanon afaangon uugia meleema laaligo kotigaa bunja koloowuya. ¹⁷ Kiankomun nonotiwaajon ama Anutu mepeseenjejen. Inon Kin Pon tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoongonon goron mende qero kaitania mende iimakejon. Niinon iwaa qabunaya kamban so mepeseewe tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii onanon.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaanja goojon jegiti, qaa iikanon kotingon gono saanon akadamugawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaen jen koton gonjen: Giinon mono laaligo soraaya laligowagatiwaaajon manja kotakota qen laligowa.

¹⁹ Manja qen iikanon momalaariga zololongon soowabotiwaajon mono koronon mewa. Uuga kalan koma aona momo bologanon mende gojono Anutunon ugejanon sane qenjeji, ii saanon moma laligowa. Ejemba tosiannon uu kalankonkongia mesaon lan laligogi momalaarigianon loorin koomuya koloon jangon qaono. Wangonon kowe toronon kuun jangoji, mono iikawaa so unjanqunjanqon boligi. ²⁰ Momalaarigianon jangon qaonoti, iyonoo batugianon eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindingon oromambaajon amamaan uugara meleembaotiwaajon ii Satambaa borianon oroombe. Oroombe Satambaa ku-usuna nanamemengara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajon looriro eleema mepapepae mombo toroqen mende ambaoraga. Kian.

2

Bunja gawombaa qamakooli aren

¹ Iwoi wana ii qamakooli gawon. Niinon iikawaa uuwaawaataa qaaya jen uugia kokaen kuujen: Ono mono ejemba korebore onoojon qama koolin kaparan koma welema Anutu qisin mun dangisen jen laligowu.

² Kin eja pon ano gawmambaa galen ejemba kania kania yonoojon ama qama koolin laligowu. Kaen kotingon onongi dindinagadeen galen koma nonongi luae qaganon gumbonjonjon laligowona. Kaen laligon Anutuwaawaa jeta otaan nanamemen dindina ama men laligonin akadamuyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawon kaan kanon awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewananon saanon sokonja. ⁴ Iinon ejemba kuuyanon Bunja qaa hona moma koton uugia meleengi hamo qen onono letombutiwaa uusiina momakeja.

⁵ Anutu motoongo raja ano ejemba Anutuwo mindirin nonombaatiwaajon eja motoongo kaanagadeen raja. Eja motoongo Jiisas Kraistnon mindirin nonomambaajon kotihiro tosiannon ii amamaankeju. ⁶ Iinon singisongo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaajon laaligoya qeleema mesaoro. Bunja qaa ii Anutunon kamban ano tosiannon kamban dindina iikanon kanain nanqon jen asarigi ananaanon karo. ⁷ *Kawaajon ama Anutunon aposol koloomam-baajon kuun wasin nono qeleya qen kantri so liligonkejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Bunja qaa

* 2:7: 2 Tim 1.11

honabonja kuma onomakejen. Kaniana kaen jen qolomolon qaagoto, qaa honaga kaen jejen. Kian.

Eja ano emba onoo laaligo arengia

⁸ Kawaajon uusihnanon kokaen jejen: Eja ononon mono pondan goman so ajoron qamakooli gawon koronon men laligowu. Yon kazi ano angowowo mesaon uugia sorairo saanon borogianon men waama Anutu gama koolinkebu. ⁹ *Emba onoo qambanmamban qaa ii kokaen jejen: Ononon mono kinisurugia mouma selegia tororo turun laligowu. Opo suru soro akadamuyawo ii mesaowu. Wan jugia qen gawasu kania kania mende ama miziziin honbon mewu. Kasaronon me goul kanon mende menjerenon aowu ano moumou sewana somata kanon men aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia hona ii nanamemen awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojen keegia moma qata asuganon jokolonkejuti, iikawaa so ononon mono gawon awaa awaa jegenja nama menkebu. ¹¹ Ejanon kuma onongi emba ononon mono angia men kamaan aon Bunja qaa osonoson moma neselan qaganon takaporaka ama jegianon kooga mende melembuto, ii uu wombogianon ama laligowu.

¹² Emba ononon eja galen koma kuma onombutiwaajon niinon 'Oon!' mende jejento, ajoroogi onon oson qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunon wala Adam mokolon iwaa gematanon liw (Eewa) mokoloro. ¹⁴ *Mokolonon Adam mende tiligoroto, emba ii tiligon muro qaa ugun singisongo ano. ¹⁵ Kilen emba yononon gawon arengia otaan merabora men Kraist moma laarin nanamemen soraaya otaan uumeleen alaurugia uunon jopagon onoma bonjon laligowuti een, Anutunon mono saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya. Kian.

3

Ziozwaa gawon galen onoo qaa aren

¹ Monnon uumeleen kanagesowaa uu galen pasto koloombambaa ain moji, iinon mono gawon qabo akadamuyawo mokoloowaa. Qaa ii hon toonaga.

² *Kawaajon uumeleen kanagesowaa uu galen gawombaaajon mono eja koi kaanja mweengon kuugi sokombaa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, emba motoongowaa loya, kepiriria qaa, nanamemenja tororo galen koma aoro goda qen munkeju. Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onoma momo tororo kuma onomakeja.

³ Monnon apu kotiga nen manja lan qen angowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, monnon saanon ejemba mondorin migigiin onoma gumbonjonon ama onomakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Monnon iyanja embameraanja saanon galen koma gejanonogia onono meraberaanjon goda qen mun qaaya kuuya ten koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa.

⁵ Galen eja monnon anaa sumanjuruta galen koma onombaaajon qetantangoji een, iinon Anutuwaaw uumeleen kanagesouruta mono nomaen kalan koma ononaga? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja monnon kamban koriga uuta meleema zen nanji, iinon saanon mindimindiri gawon meme galengiaga kolon laligowaa. Monnon kamban toroga uuta meleema kemakon kanjon ama tewomawoo ama totoyanon qen selia men ubabo. Kilenaa Toyanon gejajuju ano Anutunon qaaya jen tegon hagon mun konjono kamaaro. Iikawaa so onoo galengianon selia

* 2:9: 1 Piito 3.3 * 2:13: Jen 2.7, 21-22 * 2:14: Jen 3.1-6 * 3:2: Tai 1.6-9

menj uro Anutunonj ii Satan kaanja jenj tegoro kamaawabo. ⁷ Galenj monjonj uumeleembaa gadokopa yonoo batugianonj qabuŋa awaa mende bosinagati eenj, ejembanonj ii lanj jenj boligi Kilenjaa Toyanonj moto siwaya ano iikanonj ritogoro qero kamaawabo. Kianj.

Ewanjelis ano Buŋa gawonj ejemba yonoo qaa

⁸ Buŋa gawonj ejemba* yonononj kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa koloonj laligowu. Tosianonj qaa aro woiwoi jenj wain apu mamaga nenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj kaparanj komakejuti, ii mono mende kuunj onjonj nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa honja aasangoya Anutunonj injisaanoti, iinonj menj iikanonj qokotaan uugia menjerengo-wabotiwaajonj galen menj aonj soraaya laligojuti, mono iiga kuunj onjombu. ¹⁰ Ii mono kaanagadeenj wala gosinj onjonj qaa jejeniwaa so kotiin nanj sokombaati eenj, mono saanonj kuunj onjonj nama Buŋa gawombaa ejembagiaga koloonj laligowu. ¹¹ Yonoo embaurugianonj† kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenonj kiisanj mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawonj kuuya membiriqembirigia qaa menj laligowu.

¹² Buŋa gawonj ejanonj mono emba motoonjgowaa loya koloonj iyanja embameraanja ano welenqeqeuruta ii saanonj galenj koma onjmakeba.

¹³ Buŋa gawonj ejemba gawonjia awaagadeen menjkejuti, ejembanonj ii goda qen onjonj qabuŋa awaa mokoloowuya. Ii mokoloonj saanonj awasankaka nama ejemba uugia kuunj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiin menjkebu. Kianj.

Anutunonj Bunjaya aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanawo goononj kanj giimambaajonj jejero-monjromonj anjento, kilenj tere koi goojonj oojen. ¹⁵ Kambana qen korinj kamambotiwaajonj wala tere koi kokaembaajonj onj ambe kaja: Gii Anutuwaa uumeleenj kanagesouruta nomaen galenj koma onjona nanamemengianonj dingoŋ awaa koloowaati, mono qambanmamban qaa ii weenjonj moba. Anutuwaa kanagesouruta anana Anutuwaa kulukululuunj zioz sopaya koloojonj. Laaligo Toyaanonj qokotaaninj mindirinj nonono gomanj so ajoroonj qaa honja jenj seinkejonj. Qaa honjanonj bolinj esunja kamaawabotiwaajonj iikawaa wota ano tandoya koloojonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buŋa qaa ii moma asarinj kokaen menj mokoloonjkejonj:

Buŋa Toya iyanj namo ejaga koloonj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu monjgama bimbim-gogi Unja Toroyanonj kania solanja asuganonj qendeeno. Ii qendeema kuuro Ponj koloonj waama Siwe gajoba galenj koma onjono akadamuya uunj iigi.

Ii iigi Anutunonj wano Siwenonj uma Anutuwo rama galenj koma nonomakeja. Galenj koma nonono Buŋa qaaya ii kantria kantria liligonj menj asarigi mamaga yonononj moma laarinj munkeju.

Kaen jokolooninj onjanonj akadamuyawo kolooja. Kianj.

* **3:8:** Diikon ii eja ano diikones ii emba, yonononj pasto kooronjianonj ilaan gawonj menj uumeleenj tuunj kalanj koma onjoma Buŋa qaanonj unjuginj selewaa gawonj tosaanja menj kanonj nanjonj onjmakeju. Ewanjelis me uukuukuu ejemba yonononj sopa seleengenjanonj nanjuti, iyonononj uugia meleembutiwaa Buŋa qaa kuma kanonj uugia kuunj gejanono qaagia onjmakeju. † **3:11:** Buŋa gawonj emba ano Buŋa gawonj ejawaa embia yonoo jenjkootogia jeja.

4

Qaa qolonmolongoya kuma onjongi enkalolon koloaja.

¹ Anutuwaa Unayanon qaa kokaen jen asariro tororo moma yagojon: Balombaa kambaŋa tegomambaajon ambaati, kambaŋ iikanon ejemba kelemalelen yononon momalaari mesaon Pon gema qen omejiilan yonoo borogianon kemebuya. Kaen kemegi omejiilanon sololoon kuma onjomakejuti, mono iyonoonon momo areŋ otaan enkalolon laligowuya.

² Sisau ii kokaen koloowaa: Tosianon uumeleen selesele arŋi Satanon aaso aiweseya uugianon aen geriawonon qokotaan uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmolongoya lan jen soonkeju. ³ Yononon ejemba kokaen kuma soon onjomakeju, 'Uumeleen ejemba ononon mono loemba kaanŋa mende agimin aon laligowu ano nene tosia newubotiwaa qizimizin ama laligowu.' Kaen kuma soon onjomakejuto, Anutunon nembanene kuuya ii newombaajon mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarin qaa honŋa moma yagojonŋi, iinon ii kotuegoro saanon dangisen jen newom-baajon ama nonono.

⁴ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii awaa koloaju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanon dangisen jen bunŋa qen aowonŋa. ⁵ Iwoi ejemba jaagianon qizimizinawo koloonagati een, ii mono saanon Anutuwaa qaa jen qama koolinin esunanon turun hamo qero saanŋa koloowaa. Kian.

Kraist Jiisaswaa welenqeŋe awaa ii kokaen:

⁶ Giinon uumeleen ejemba kaen kuma onoma laligon Kraist Jiisaswaanon Bunŋa gawon meme eja awaa koloon laligowa. Giinon Bunŋa qaa otaan laligon koujanŋi, ii tosaanŋa kuma onoma geenŋo kaanŋadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambaŋmambaŋ qaa kuuya weenŋon romonŋon iikanon uuga wagin aon laligowa. ⁷ Balon ejembanon ben sosomban qaaya julujulu jegi Anutuwaa Bunŋa qaanon bibiloko amambaajon anŋi, ii mono yakarin gema qewa. Ii gema qen Kraist kaanŋa koloon laligowagatiwaajon uuwaa komagbiligbili ama laligowa.

⁸ Anutunon laaligo kambaŋ kokaamba namonon laligojonŋi, ii kotuegon nonono kanagen oyanboyon laligowombaa soomonŋo ano. Aangole ii sele busu gbiligbiliwaajon melaada ilaan nonoma kamaanqeŋeta kolojato, uuwaa komagbiligbililia ii tandonana kombonŋa koloaja. Kawaaajon uuwaa nanamemenŋa ii pondan koma gbilin laligona iikanon mono iwoi kuuya kanon nemun koma nanŋon gomakebaa. ⁹ Qaa jejenŋi, ii ejemba korebore men analin anŋon kombonatiwaa so powowon kotakota koloaja. Qaa powowon kotakota mon ii kokaen:

¹⁰ "Anutu laaligo Toya iinon ejemba korebore hamo qen nonomambaajon moja. Uunana meleema moma laarin munkebonati een, mono onanon hamo qen nonomakebaa. Kaen moma laarijon. Tosia nononon kaen koloowaatiwaa jejeromonromon iikaanŋa Anutu ama mun nama gawonŋa men selenana qen aon oronkejon."

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaan ama mewutiwaajon jen koton kuma onoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanŋiwaajon monon men kamaan gombabo. Kawaaajon mono uumeleen ejemba batugianon sili awaa kokaen qendeema onoma laligowa: Qaa awaagadeen jen nanamemen dindinŋa otaan ejemba tororo jopagon onoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men Anutuwaa gawonŋa men sororogona iikawaajon moma laarin goma laligowu. Kaanŋa soraayagadeen koloon mena ejembanon saanon goda qen gonŋi laligowa.

¹³ Mono pondan Uumeleembaa Buja Tere ii jegenja weengon kaparan koma jenj asarinj kanageso uugia iikanonj kuunj kuma onoma laligowa. Kamban batuya kokanonj kaenj ama laligona niinonj kawe sokombaa.

¹⁴ Jotamemeya yonononj borogia goo qaganonj ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojonj kolooro Anutunonj gawonj memewaa momo kalenj gono uuganonj eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganonj gawonj menj laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buja Tere weengon jenj asarinj kuma onoma laligowa. Iwoi karoonj ii mono kaparanj koma jegenja nama koma gbilin laligowa. Ataqatanj mende ambagati eenj, uugaa toomoriananonj mono somariiro kotiinj awasankaka koloowaati, ii kuuyanonj iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geengaa uu selega galenj koma aonj uumeleen gawonj tororo kuma onombagiwaajonj galengga menj aonj laligowa. Kaenj ama laligowaati eenj, mono geengga oyanboyanj qenj aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanadeenj oyanboyanj qenj onona Siwenonj ubuya. Kianj.

5

Malo ano ejemba waja ii kokaenj galenj koma onombu:

¹ Eja waja ii geriawo mende jenj mindinjonj onombato, manja kaanja arobonjonanonj qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunjuruga kaanja ama onoma laligowa. ² Emba waja ii nemunja kaanja arobonjonanonj qaa jena mobu. Emba saranj ii naanjuruga kaanja nanamemenj soraaya otaanj goda qenj onoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqeje qaganonj ama onoma laligowa. ⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti eenj, iyonononj mono mutuya koloonj waj kuunj ii galenj koma mubu. Anutunonj jenj kotonj nononoti, iyonononj mono iikawaa so iyangiaa sumanjurugia kalanj koma onombombaa kania moma kotowu. Nemunmanjurugia-nonj wala kambanj koriga kalanj koma onoma laligogiti, onononj iikawaa kitia meleema tosagia metogonj onongji Anutuwaa jaanonj sokombaa.

⁵ Malo emba honja, tinitosaya qaa anodeenj laligoji, iinonj jejero-monromonja Anutu ama munj ii suulanj asaga gomantiinja qisinj qama koolinj munjeja. ⁶ Iinonj kaenj laligojato, emba malo tosianonj uugianonj gere tooro siingia kombombanjaa so iwoi lansambaajonj borojanj menjejuti, iyonononj namononj selewo laligojuto, kilenj uunonj koomuya kolooju. ⁷ Kawaaajonj malo yonoo selegianonj koposowaa qaaya mende ero laligowutiwaajonj mono kaanagadeenj jenj asarinj onoma laligowa.

⁸ Monjonj anaa tinitosauruta mende kalanj koma onomesaoro guan laligojuti, iwaa nanamemenanonj mono bolidaboroja. Iinonj Ponj moma laarijiwaa qaaya ii silianonj qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugunj kileqileen laligoja.

⁹ Uumeleenj kanageso onononj malo tosaanja kululuunj kalanj koma onomakejuti, malo monjonj iyonoo arenjonj koubaatiwaa (aplikessin) qiqisi ambaati eenj, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaenj kolooro iigadeenj mono qa arenj iikanonj toroqenj oonj ambu: Monjonj gbania 60 uugunj eja motoongowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaenj laligoro tosianonj kaniaajonj kokaenj nanjonj jenkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galenj koma gejanono qaa onono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalanj koma onono Kraistwaa alauruta soraayanonj kagi wijigia songbama esuunj nene apu oonj unuaginj laligoro. Konjilinj uutanonj laligogiti, ii menj qeangonj onoma gawonj awaa kuuya memambaajonj uuta pondanj somonjonj jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono arenj papianonj oonj kalanj koma laligowu.

¹¹ Malo emba wana mende koloojuti, iyonoo qagia mono qa arenj papia iikanonj mende amba. Ii anagati eenj, iyonoo siingia kombombananonj gere jero eja mombo mewombaajonj uugia waaro Kraist silemale ama munj zioz gawonj mesaowubo. ¹² Ii mesaonj wala Kraist tenj kombombaaajonj jojopanj qaagia asuganonj jenj somongogiti, ii qegi jangonj qaono Kraistnonj qaagia jenj tegonj gamu qenj onono eenj lanj laligowubo.

¹³ Nepinepi lanj laligonj toroqenj kokaenj boliwubo: Miria miria lanj liligonj kambanj tiwilaawutiwaa kania menj analinj anjonj kombubo. Toroqenj bolinj qaa kisama lanj jenj qaa baatanonj mende kema iyangiaa aingia otaanj gawonj meme tanitani ewaewanj kombubo. Iinonj woinonj lanj mondonj gawonj hona mende menj tosaanj yonoononj iwoi menj soowubo. Qaa tosia yonoononj iwoiga qaagoto, kilenj ii eenj lanj jenj seiwubo.

¹⁴ Kaenj ambubotiwaa siingna moma kokaenj jejenj: Malo emba wana mende koloojuti, iyonononj mono eja menj merabora menj gawonj mirigia galenj koma laligogi sokombaa. Kaenj anji tuarenjenananonj jenj bolinj nonomambaa kania monjgama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosianonj galenj mende menj aonj Kraist gema qenj kamaanj Satambaa kananonj kemenj otaanj laligoju. ¹⁶ Uumeleenj kanageso anana emba malo toonj, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalanj koma onjombombaaajonj amakejonj. Kawaajonj uumeleenj emba mombaa tinitosaurutanonj malo koloojuti, iinonj mono ii kalanj koma onjoma laligowa. Iikawaa lombotanonj mono zioz tuunj onoo qagianonj mende uba. Kianj.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaenj kalanj koma onjombonja:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleenj kanageso saanonj galenj koma onjmakejuti, onononj mono iikawaa tawaya meleema godaqeqe uuta qendeema onjoma laligowu. Yonoononjga tosianonj Bunja qaa jenj asarinj kuma onjmakejuti, iikawaajonj mono kotingia toroqegi uro onjoma laligowu.

¹⁸ *Bunja Terewaa qaa monjonj kawaa kania ii kokaenj jeja,

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaaajonj bulmakao ejia wangi dumunj tuunj qaganonj riinj rinjanjanjonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qenj oonj kitia mugi nero sokombaa.) Qaa monj kokaenj eja,

“Monjonj gawonj mero tosianonj tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianonj qaa lanj ama jenj mugi woi me karononj ii mende nangowuyagati eenj, ii mono qaa jakeyanonj mende amba. ²⁰ Daenj yonononj singisonjgo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onona korebore qaaga ii moma singisonjgo ambombotiwaa toroko moma galengia menj aonkebu.

²¹ Oo Timoti, qaa oonj jenj kotonj gonjenj, ii mono tenj koma otaanj laligowa. Eja me emba monj mende isosoroonj tosaanj mende sureenj onomba. Kawaajonj mombaa qaaya ii waladeenj lanj mende somongowa. Ejemba korebore mono ororonj gosinj onomba. Kaenj ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonoo jaasewangianonj jenj ii jojopanj qaanonj somongona mobe sokombaa.

²² Tosaanja yonoo singisonjgogianonj goo qaganonj uro gamu mokoloowabo. Kawaajonj monjonj “Pombaa gawonj memanja,” me “Uumeleenj tuunj toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosinj boroga ilinj alanj iwaa qaganonj

* **5:18:** Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7 * **5:19:** Dut 17.6; 19.15

mende ama kotuegon muba. Geengo soraaya laligowagatiwaajon mono galen koma aon laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kaban tosaana ji koloon gono “Yaenmaen!” qama enkejan. Kawaajon mono apugadeen mende newato, wain apu tosia kaanagadeen nena korojonga ilaaro afaangowaa.

²⁴ Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosianon singisongo анги uulanawo asuganon asugiro ejembanon iima walawala jen tegogi kaban kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, tosianon singisongo ama mesangon aon laligon daandaan Anutuwaa jaanon keugi asuganon asugiro jen tegon onombaa. ²⁵ Ejemba gawon awaa akadamuyawo menkejuti, gawon iikanon kaanagadeen kaban kokaamba asuganondeen eja. Gawon awaa tosaana asuganon mende ewuyagati een, ii mono kaanagadeen aasangoyanon ewombaajon amamaan daandaan asugiro iibonja. Kian.

6

Welenqege yononon qambanmaban aren

¹ Welenqegeurugia kuuya togiaa qaqa bosima gawon tawagia qaa menkejuti, ononon mono tourugia jeulalan lan mende ama onombuto, godaqege kuuya qendeema onombombaa so injiima laligowu. Ononon mono tosia yononon Anutuwaa qata mepaegon jewubotiwaajon kaparan koma nambu. Anutuwaa Bunja qaaya ejemba kuma ononin ii onoo nanamemengiaajon ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia tosianon uumeleen alaurugia koloojuti, iikawaajon mono godaqegegaaajon mogi kamaanqegeta mende koloowa. Kaen qaagoto, tourugia welen qen onongi gawongia awaa koloonkeji, iyononon Kraist moma laarigi wombo ala koloon onongi iikawaajon mono kaparan koma tourugiaa qaa baatanon kema uugia gawonon ama awaagadeen men laligowu. Mono kaen jen koton kuma onoma laligowa. Kian.

Bunja qaa jen soogi uugere koloowubo.

³ Ponana Jiisas Kraistnon uuwaa komagbiligbili ambombaajon Bunja qaaya nononoti, nononon mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejon. Mononon Bunja qaa honja qiwitigon qaa batuya morota ejemba kuma onomakeji, iinon mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinon selia men umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma koton momalaariwaa qaa batuya batuya jen melenqeleema jenonkooli ambombaajon koposongonkeja. Kaen moma tosaana yonowo mondongosi анги honja kokaen koloowaa: Leelee uunon motoqoto angowowo ama aon uqege qaa tokoronkota jen men bolin aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaen ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honaa kania songin kokaen romongonkeju: ‘Uunon komagbiligbili anin iikanon donana kolooro iikanon riin monen hina mokoloowonja’ Kaen romongon ajoroon suulan jenonkooli aminkeju.

⁶ Kaen amakejuto, anana Anutu Bunyaa komagbiligbili ama monen hina en nononji, iikanon uu luae qen aonkejon. Unja Toroyanon donana koloon men bonjon ama nonomakejiwaajon mono onanon oyanboyan somata mokoloon simbawonawo laligojon. ⁷ Kawaa kania ii kokaen: Anana wala boronananon iwoi mon mende men een toontoon namonon asuginin. Kanagen kaanagadeen komun namo koi mesaon bobora kembonja. ⁸ Kaen kembonato, kaban kokaamba nene ano opo maleku en nonono iikawo mono men bonjon ama luae qen aonkebonja.

⁹ Kaen ambonato, ejemba monej esuhina somata mokoloowombaaajon momakejuti, iyononon mono angobatonon siwa kaanja ritogogi kamaan ununkeja. Kamaan unuro siingia kombombanja bologa bologa ii mamaga asugin uugia enkalolon megj gejaju amakebu. Siingia kombombanja doogoya iikanon mono horon somonon onongi ulunon kondemondoon mokolon tiwilaawuya. ¹⁰ Monej hinawaa siin kombombanja kanon mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya kolooja. Mamaga yononon monej hinawaa uusiingia moma ewaewan koma jinjaun angi momalaarigianon janon qaono lan laligoju. Ugere somata mogi iikanon mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kian.

Poolnon Timoti gawombaa jenkooto ama muro.

¹¹ Mamaganon kaanja laligojuto, Anutuwaanon eja gii mono iwoi kaanja ii misinon gema qen laaligo koi kaanja laligowagatiwaajon kaparan koma laligowa: Nanamemen dindina otaan Anutuwaa laaligo kombombanja koma gbilin laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men ejemba onanon jopagon onoma laligowa. Mono kaparan koma kotiin nama ejemba gumbonjonon qaganon ama onoma laligowa.

¹² Aangole ejanon kuu angi iikanon haamo ambaatiwaajon esun kuuya men kululuun kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilin Anutunon kuu akadamyawo ano iikanon kotiin pondan manja qen laligowa. Anutunon laaligo kotiganon keubagatiwaajon goonoti, gii mono laaligo ii koronon men bunja qen aon laligowa. Laaligo kotigaa bunja koloojan, giinon qaa ii awagadeen jokolona mamaganon ii moma saanon nanon jenkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya men gbilinkeji, gii iwaa jaanon kaniaga jokolona ano Kraist Jiisaswaa jaanon ii kaanagadeen jokolona moro. Jiisanon gawana Pontius Pailotwaa jaasewananon nama kaniaya jen asarin qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanon kokaen jen koton gonjen:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondan ten koma otaan laligowa. Kaen laligona monon "Gii kana songin bolina," qaa kaen jen gomambaaajon amamaawaa. Ponana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa moti, kamban batuya kokanon mono uuwaa gawon kaen men laligowa.

¹⁵ Anutunon oyanboyan Toya koloon kambanja ano kan kuuro iikanon Jiisas Kraist wasiro asuganon asugiro iibonja. Anutu yanodeen Uutanana koloo kuuyanon iwaa newo baatanon nanon. Iinon kin pon yonoo Pongia ano jawin yonoo wangia kolooja. ¹⁶ Anutu, oyanboyan Toya iinon motoonoo kamban monon mende komuwaa. Iinon asamararan gomanon eukanon laligoro kuuya nono nononano iikanon ubombaaajon qagojon. Namowaa ejemba monon ii jaayanon mende unun iiro ano iimambaaajon amamaawaa. Iwaa qaqabunaya mepeseenin ku-usun Toya akadamyawo koloon kamban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onanon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kamban kokaamba namonon uuta laligojuti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monej esuhinanon kamban monon qaondaborowaa. Kawaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monej esuhina qaganon nama awelegon sewanjiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono janon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwaajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanon iinon saanon iwoi kania kania ii kelemalelen laaligonon aisoowonjiaajon nonomakeja.

* 6:13: Jon 18.37

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenya nama men iikaana kanon akadamugiawo koloowu. Anutuwaa jaanon akadamugiawo koloon afaanjon jojorintosaana ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutuwaa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan hona mokolon men seinkebu. Maa suan kaana ii laaligowaa tando wota kotakota koloaja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nanjon nama laaligo honabona buna qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qen laligowa. Tosianon “Momakooto amin mobona,” jen qaa sena sena jen seigi kemakeja. Momakooto hona ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya buna qen aon jokolon tintuan angi momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutuwaa kalenmorianon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2 Poolnoŋ Timotiwaa Tere ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Poolnoŋ mundaŋa ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaaajoŋ “Ando qambaŋmambaŋ qaana konoga mumaŋ,” jen Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparaŋkoŋkoŋ. Poolnoŋ ii jen asariŋ uuta naŋgoŋ qambaŋmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinoŋ mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania naŋgoŋ jen laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomongo Areŋ Walaga mojaŋi, mono iikanonŋ qokotaan iikawaa qaaya hoŋaboŋa ii ejemba kuma oŋoma uukuukuu gawoŋ meŋkeba. Tuarenjen ama goŋgi siimbobolo kania kania mokoloonŋ monagati een, mono kilen Anutunoŋ gawoŋ gonotiwaa so ii kaparaŋ koma meŋkeba.

Poolnoŋ galeŋ meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianoŋ “poumapou qaganonŋ aŋgowowo omaya ama gejajojombaŋ amakejuti” giinoŋ mono iikawaa qaanoŋ keuma kambaŋa mesoqesoŋ tiwilaawabo. Aŋgowowo qaa kaŋa kaŋoŋ ejemba mende totonŋ ilaan oŋomakejuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii meŋ bolin oŋono tiwilaawuya.

Poolnoŋ qambaŋmambaŋ qaaya kuuya naŋgomambaajoŋ aŋaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajoŋ nomaen gawoŋ areŋa ama manja qeŋ laligoroŋ Timotinoŋ iikawaa qaaya duduwabotiwaaajoŋ ii kokaen jen asariro, “Niinoŋ Jiisas moma laariŋ lombo moma mokosiŋgoŋ uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama noŋgi siimbobolo moma kaparaŋ koma kotiinŋ nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseŋ Timoti qambaŋmambaŋ muro 1.3–2.13

Gejanono ano galeŋ meme qaa tosaŋa 2.14–4.5

Pool horoŋ ureŋ ama mugi laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiŋanoŋ jen kotonŋ Pool nii kuunŋ nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Kraist Jiisaswo qokotaan naniŋ laaligo kombombaŋa nonombaatiwaa qaaya somoŋgorotiwaa Buŋa qaaya jen asarimambaajoŋ wasiŋ nono laligojen.

² *Timoti giinoŋ momalaariwaa wombo merana koloojan. Niinoŋ giwo qaa amiŋ mobojoŋ tere koi oojen.

Manŋana Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yorononŋ mono kiankomuŋ kalenmorianŋ goni luaenoŋ laligowa.

Poolnoŋ Timoti uuta naŋgoŋ qaa jero.

³ Noo ambosakonurunanoŋ Anutu welen qeŋ muŋ laligogi niinoŋ toroqen gawoŋa mewe Anutunoŋ “Giibe sokonja,” nijoro uugejananoŋ kaen momakejen. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseŋkejen. Mepeseŋ asaga gomantiina qama koolinŋ gii suulanŋ romoŋgoŋ gomakejen. ⁴ Gomesaowe saana jaunga kamaaroti, niinoŋ ii romoŋgoŋ giimambaajoŋ awelegoŋ kaparaŋ komakejen. Giima ainjoloŋ rari korisorononŋ uuna saa qewaatiwaaajoŋ mojen.

⁵ *Giinoŋ gbingbaonŋa qaa oŋanoŋ Jiisas moma laariŋ laligojanŋi, qaa ii uu wombonanoŋ ero romoŋgoŋkejen. Wala auga Lois ano nemunga Yunis

* 1:2: Apo 16.1 * 1:5: Apo 16.1

yoronon uugara meeleni momalaariganon kolooro. Yoroo gemagaranon giinon kaanagadeen ama laligojani, iikaya moma laarin kotiijen.

⁶ Kawaajon imowamo laligowabotiwaaajon qaa kokaen qen gbilin gijojen: Niinon wala borona wanganon ama qama kooliwe Anutunon gawon memewaa momo kalen gonota uuganon eji, ii mono men gbilina gere bolan kaana kotiin jen mende ililingowa. ⁷ Qaa koi mono romongowa: Anutunon Unya Toroya ii jirinjin ama qarasombunana mobonatiwaaajon qaagoto, iyanaa ku-usumbaa Unyaya nonono saanon uunananon jopagon aon nanamemenana tororo galen koma aon nambona.

⁸ Kawaajon Ponanaa qaaya nanjon jen seimambaajon ataqatan mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaana koloon laligowa. Niinon Pombaa gawona men laligowe iikawaajon kapuare mirinon noongi rajento, kilen noojon ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiin nii kaana awasankaka nama uuwaa gawon men laligowa. Oligaa Bunawaajon ama angosisiri ama gombuyagati een, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinon bosima laligowa. Anutunon ku-usun gomakejiwaa so ii saanon niwo motoon kaparan koma bosima laligowota.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon Siwe namo mende mokoloon oroma kaban iikanon ananaajon romonon aren kokaen ano: Anutunon Kraist Jiisaswaaajon ama kalenmorian nonombaa. Aren ii ano ero laligon kouma laligogi anana koloonin. Koloonin Anutunon anana iwaa buna koloon soraaya laligowombaajon nonooma hamo qen nonono. Anano iwoi awaa aninwaaajon ama mende meweengon nonoma nonoonoto, iyanaa aren walaga ii otaan nama iikanon nonoono. ¹⁰ Aren walaga iikawaa hona ii kaban kokaamba asuganon kolooro. Hamoqeqe Tonananon asugin Anutuwaawaa kalenmorian maama nonono. Kraist Jiisanon asugin koomuwaa esuna qen melungoro kemero Oligaa Bunyaya ninisaano asariro. Buna qaa ii moma laarin saanon laaligo kombombana mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon kaban monon mende koomu kombona mende komuwona.

¹¹ *Anutunon nii Oligaa Buna jen asarin ejemba kuma onomanatiwaaajon kuun nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojeniwaaajon ama gawona kotiin mewe tosanon angosisiri nan nongi siimbobolo momakejen. Siwe Eja moma laarin munkejen, niinon iwaa kania awaagadeen moma yagojen. Kawaajon awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejen. Qaago totoon! Anutunon moma laarin noma Buna gawona ama nonotiwaa so nii galen koma nomambaa kotiin laligoji, ii moma yagojen. Kaen moma yagowe gawonanon mende sooma kamaaro laligon uma kaban somatanon keubona. Kaen moma laarin iikawaajon uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinon qaa hona ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononganon ama kaanjadeen otaan laligowa. Nono Kraist Jiisawo qokotaan motoon nanin jopagon nonomakeji, giinon mono uujopa iikawaa uutanon laligowa.

¹⁴ Anutunon giima moma laarin goma iwoi awaa kuuya gono bunaga kolooji, iikanon mesogesoowabotiwaaajon mono ii galen men laligowa. Unya Toroyanon uunananon nama laligoji mono iwaa ku-usun qaganon iwoi hona ii agokayan kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nejauruna yononon kuuya nomesaon gema nugi, ii mojan. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yoronon iyonoo batugianon laligojao. ¹⁶ Tosianon nomesaogito, Onesiforus iinon qaago. Kawaajon Pon,

* **1:11:** 1 Tim 2.7

gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomun onona laligowu. Eja kanon noo gbadonaajon (tape) gamu mende qen nomakejato, kamban mamaga kanon keraqeeango qen nono uuna bonjon kono. ¹⁷ Onesiforusnon Room sitinon koi kouma kamban iikanondeen noojon kaparan koma mongama laligon mokolon nono. ¹⁸ Iinon wala Efesus sitinon nomaen ilailaa somasomata ama men afaangon noma laligoroti ii geenjo saanon moma komujan. Kawaajon kamban somatanon Pombaa kooronanon keunin Onesiforusnon kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwaaajon qama koolijen. Kian.

2

Kraist Jiisaswaaajon mono manja qen laligowa.

¹ Oo uumeleen merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaan kalenmorian uutanon bon qen kotiin namba. ² Niinon Buja qaa kuma gombe mamaganon niima nanjon jegi monati, ii ejemba moma laarin ononombaa so koloojuti, mono iyonoo buja ewaatiwaaajon onomba. Kaen ama onona ero saanon ejemba tosaan toroqen kuma onombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeqe eja akadamugawo koloon kaparan koma kotiin manja qen laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjon bosima laligowa.

⁴ Manjaqeqe ejawaa tania ii kokaen: Kawali galen wangianon eja onoono manjaqeqe tuumbaa arenon keuma kema kan gawon pondan men laligojuti, iyononon kuuya galengianon jen kotonkejiwaa so ten koma ambombaaajon jojorin nanju. Kaen nama iyangiaa laaligowaa nanjonangowaajon iwoi mon mende men laligoju. Uu deendeen mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya mon ii kokaen: Aangole ejanon kuu aanon keuma jenkooto galenanon qaa uugun lan bobogarin kenji iinon akadamuyawo mende koloojaa. Iwaa wananon haamo aambaa ila mon mende kongi kemebaa. Kawaajon gii mono dindinagadeen kema. ⁶ Kaaniadeen komakoomo ejanon gawon somata mero hona kolooro wala kema jaaya qen nero sokombaa. Tosianon loorigiti, iyononon iwaa gematanon kawuya. Gii mono iikawaa so kotiin gawon men laligowa. ⁷ Qaa oojeni, ii weenjon moma bimoona Pononon mono momakooto gono ii kuuya saanon moma asariwa. Kawaajon ii mono uu kononganon ama romonjon laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonjon laligowa. Niinon Oligaa Buja jen asarinkejeni, Jiisasnon qaa iikawaa so kin Deiwidwaa gbiliga koloon Hamoqeqe Toya kolooro Anutunon men gbiliro koomunonga waaro.

⁹ Niinon Oligaa Buja qaa ii kaparan koma jen asarin angosisiriwaa siimboboloya mobe kikekakililin eja kaan kasanon gbadoon nongita rajen. Kaen rajento, Anutuwaanon Buja qaa ii mende gbadoon somongogi. ¹⁰ Kania kawaajon ama niinon siimbobolo kuuya moma mokosinjon kotiin nanjen. Anutunon ejemba iyanjaajon mweenjon ononoti, niinon mono iyonoojon ama kaparan koma manja qen laligojen. Kraist Jiisasnon hamo qen onono yononon kaanagadeen letoma oyanboyan kolooiwaaajon mojen. Uugia meleema laligowuti een, mono Siwewaa asamararanon uma tetegoya qaa kotiin laligon ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowon kotakota kolooja:

“Anana uunana walaganon iwo motoon komuro laligojoni een, mono kaaniadeen iwo kotiin laligowonja.

12 *Iwo motoonj siimbobolo moma mokosingonj laligojonj eenj, mono kaanjadeen iwaa bentotonj uutanonj iwo galenkonjonj gawonj mewonja.

Anana ii qakoonjonj eenj, iinonj mono kaanjadeen qakooma nonoma niniima tiwaa.

13 Anana gema qenj muninj ironja meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

Mindingqindinj ama iyanjaa kania utegomambaajonj qetetanjonkeja.

Kawaajonj ezelobezelo ama qaanana pondanj mende otaawonjati eenj, iinonj mono kilenj (dindinga nama) qaaya pondanj otaanj iikawaa so ama nonombaa.” Kianj.

Anutuwaa Buja gawombaa ejia kokaenj koloonj laligowa:

14 Oo Timoti, qaa koi duduwabotiwaajonj ii mono jenj gbilinj onjoma Anutuwaa jaasewanjonj kokaenj jenj kotonj onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondonj mende gosinj nambu. Jenonkoolinonj mono mende totoonj ilaanj nonomakejato, tosonianj niinonjiinonj qaa kaanja moma elonkalonj anji momalaarigianonj sooro tiwilaawubo. 15 Giinonj mono Buja gawombaa angotete kania kania ii haamo ana Anutunonj giima “Sokonjanj,” jewaatiwaajonj kaparanj koma namba. Gii Kraistwaa gawombaaajonj gamuga mende moma laligowato, Buja qaa honja mono tororo mendeema uugia kuunj onjoma laligowa.

16 Balombaa qaa julujulu omaya omaya ii mono yakarinj gema qewa. Tosianonj ii jenj seinj laligonj iikaanja kanonj balombaa anjonjorayanonj qokotaanj Anutu toroqenj lolomoninj kaamaa amakeju. 17 Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qenj kiro somariinj kemakeji, yonjononj iikawaa so qaa omaya jenj iikanonj ejemba menj bolinj onjmakeju. Yonoo tuunjonnga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. 18 Yorononj qaa honjaa kania mesaonj jinjaunj qenj qaa senja kokaenj jenkejao, “Uumeleenj ejemba anono mono gbilinj waama laligojonj. Kawaajonj kanagenj koomunonja mombo mende gbilinj waabonja.” Kaenj jenj tosaanja enkalolonj menj onjoni momalaarigianonj bolinkeja.

19 *Kaenj bolinkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilenj mende joloma nanja. Iikawaa munjenja ii kokaenj oogita eja, “Ponjonj anjaa buja koloojuti ii moma kotonj onjonja.” Munjenja monj ii kokaenj, “Ejemba Pombaa qata menj qamakejuti, kuuya iyonjononj mono nanamemenj bologa qenj yakarinj laligowu.”

20 Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kamanj so menj gawononj amakejonj. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kamanjonondeenj gawononj amakejonj.

21 Kawaa so monjonj qaa omaya mesaonj iyanja koma konjoratinj aoji, iinonj mono monjonj goulonj memeta kaanja koloowaa. Toyanonj ii menj gawonj akadamuyawononj ano menkebaa. Ii mero toomorianawo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoonkebaa. Anutunonj menj sorainj muro tirinj kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaajonj jorinj nambaa.

22 Sagbili laaligowaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma gombabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. (Gawonjaa honjanonj kamaawabotiwaajonj ii jejenj.) Angobatononj horonj gomakejuti, ii mono misinjonj gema qenj laaligo koi kaanja laligomambaajonj kaparanj koma

* 2:12: Mat 10.33; Luuk 12.9 * 2:19: Jan 16.5

liligowa: Ejemba uu soraayaa qaganon Pon ilaan onombaatiwaajon qa-makejuti iyonowo mono nanamemen dindiņa otaan Anutu tororo moma laarin onanon jopagon aon luaenon laligowu.

²³ Tosianon gejajojomban qaa oyomakandowe jen niinonjiinon jenonkooli angi angowowo koloonkeji, ii onanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qen laligowa.

²⁴ Pombaa gawon meme eja kolooji, iinon mono angowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonon qaganon ama onoma afaangon kuma onoma laligowa. Angosisiri ama mugi ii kotiin mokosingon laligowa.

²⁵ Tosianon tuarenjen ama mugi ii saanon uuluae qaganon metulangon mindingon onomakeba. Kaen ama onono Anutunon uugia men looriro saanon Buna qaa moma koton uugia meleembuyaga.

²⁶ Tuarenjen ejemba yononon Bologna Toyaa moto siwanon ritogogi onono jeta ten koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromongogia kolooro Bologna Toyaa kasa gbadonnga loloon kamaawuyaga. Kian.

3

Kamban tetegoyanon laaligo bolin angonjorayawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma koton laligowa: Jiisas kakataa kambananon toriro ejemba kaniagianon boliro tetegoyanon laaligo kanjanawo kokaen koloowaa: ² Ejembanon angiaajonadeen romonjon monen iwoi buuju menngo mewombaaajon otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaana engangia qerereen sewankiki laligon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkebuya. Nemunmanjurugia yonoo jegia mende ten koma iwoi awaawaajon dangisen mende jen nesaqesa (nenhololo) amakebuya. Anutuwa telambelan ama lolomoninkebuya.

³ “Anaa lomboga,” jen woso momo mende amakebuya. Tosaana yonoo singisongogia mende mesaon iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqeqe qaa kisama jen iyangia mende galen koma aon ejemba horon ureen ama onomakebuya. Nanamemen awagaajon mojogia tiiro togonkebuya.

⁴ Memelolo ama iyangiaa aingia otaan jeubaba qenkebuya. Sewankiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin kursorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqeqeta kolooro gogoraagen amakebuya. ⁵ Anutuwa Buna gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda aren lan otaan mononkejuto, nanamemengianon Anutuwa ku-usunja ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaana ii mono jawo ama misingon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosanon lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqeqe men onoma gejagia qeduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosanon loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisongogiaa gamuwaajon kamaan unuro siingia kombomban kania kania iikanon yaiwisisi men onongi sisau anjuti, iyononon ii gbawiin fua manera men kokosiin onongi qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaana yononon moma bimon suulan qaa kuma onom-butivaajon monon momakejuto, Buna qaa honaa kania ii kamban so moma kotowombaaajon amamaankeju. ⁸ *Iijipt kantrivaa tiriqoonjon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyoroo so Buna qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaana yonoo momogianon sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunon momalaa-

rigia angotete mero kamaan unuro Pombo nanangianon sologowaa.

* 3:8: Eks 7.11

⁹ Kamban toroga selegia menj umakebuto, gawongiaa honja ii kamban mende koriro janjon qaombaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganon kolooroti, iyonoo kaamaagiaa kanianonj mono iikawaa so asuganonj kolooro ejemba kuuyanonj ii iima asariwuya. Kianj.

Poolwaanonj jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonononj kaenj koloowaato, niinonj laaligonaa toonja morota kuunj arenj ambe. Ejemba Bunja qaa kuma onoma nanamemena ama menj laligoweti giinonj ii iima modaborojan. Laaligonaa toonja otaanj momalaariwaa komagbiligbili pondan menj siimbobolo mokosinjon laligoweti iikawaa sunduya jenj jegi moma sorogojan. Uumeleenj alauruna uunanonj jopagonj onoma laligowe. Tuarenjenj angosisiri ama nonji iikanonj kaparanj koma kotiin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasilin kania kania ama noma laligogiti, ii mojan. Antiokia, Aikoniam ano Listra taonj karoonj kanonj siimbobolo noo qananonj uro konjilin mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosinjon bosima laligoweto, Ponjonj ii kuuya kanonja metogonj nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nama laaligo kombombanja laligonj iikawaa komagbiligbilialia ambombaajonj momakejuti, ii kuuyanonj sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nonjiti, eenj, tosaanja onjo kaanagadeen ama onjombuya. ¹³ Tiriqoonjonj ejemba bologa Bunja gawonj selesele menj onjompopo qenkejuti, iyonononj toroqenj kileqileenkebuya. Yonononj ejemba tosaanja tiligonj onoma iyanjia kaanagadeen tiligonj aonj laligowuya.

¹⁴ Yonononj kaenj laligowuyato, Timoti gii Bunja qaa honja moma uu kononjanonj ama uuwoiwoiya qaa moma laarijanj, mono iikanonj toroqenj bonj qen nama kotiin laligowa. Daenj yonononj kuma gonjiti, giinonj iyonoo kaniagia moma kotojan. Ii moma laarinj ononjanjwaajonj mono Bunja qaa korononj menj mende zololonjonj mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Bunja Tere Toroya ii meraaganonjadeen moma sorogonj laligonj kouna. Giinonj mono ii weenjonj romonjona momakootoga asariro iikawaa qaganonj nama Hamoqeqe Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarinj Kraist Jiisas moma laarinj muna hamo qenj gono toroqenj letoma laligowa.

¹⁶ Anutunonj Bunja Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaanja sololonj onono oogita kokaen menj qanjonj nonombaatiwaajonj eja: Ii weenjonj Anutunonj uunana sololonj kana honja kuma nonoma kilejananaajonj temboma jenj nonoma mindinjonj nonomakeja ano laaligo solanja laligowombaaajonj gejanono nonoma koma gbilin nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaajonj ejemba anana ii weenjonj koma gbilin Anutu jetaa so kotiin akadmunanawo koloonj gawonj awaa kuuya mewombaajonj jojorinj laligowonja. Kianj.

4

Poolnonj gawonja mundaña Timotiwaa qaganonj ano.

¹ Kinj Ponjana Kraist Jiisasnonj asuginj jaawo laligowonjati, me komunj ewonjati ananaa qaanana gosinj jenj tegonj tosaanja anana bentotonjanonj ama galen koma nonombaa. Niinonj Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewanganonj nama gii uuwaa gawonj mewagatiwaajonj jenj kotonj gonjen. Ii otaamambaaajonj jenj qaa ii jojopanj qaanonj somonjona mobe sokombaa.

² Kokaen jenj kotonj gonjen: Giinonj Bunja qaa jenj ejemba uugia kuun onoma laligowa. Mobutiwaa kambanjaajonj mogi sokonja me mende sokonji,

* **3:11:** Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

mono kilenj kaparanj koma waama qaa jenj asarinj laligowa. Ejemba kilenjagaaajonj jenj onjoma mindinjindinj ama galenj meme qaa jenj uuwaa qaa onjoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilenj mono mokosinjgon nama kana honj kambanj so kuma onjoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kambanj kokaamba ejemba qeangowutiwaajonj kuma onjomaakejonto, kambanj monj kanj kuuro iikanonj momalaariwaa qaa batuya monj mobubotiwaajonj togonj gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajonj gejagia koriro ejawaa eja kelemalelenj horonj onjongi kanj ejemba qaa ii me woi mobombaa siinj mobuti, iikawaa so kuma onjongi laligowu.

⁴ Kaenj laligonj Buna qaa honj mobubotiwaajonj lolomoninj ama gejagia gojoma benj sosombanj lanj jenkejuti, iyonjooenj meleema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaenj me kaenj utegonj koloowaati, Timoti gii mono kilenj bonj qenj zenj nama nanamemenja tororo galenj koma aonj laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjgon bosima laligowa. Uukuukuu (ewanjelijis) ejawaa gawonj arenj ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kambanj koriga ilaanj gomambaajonj amamaamanjatiwaajonj kaenj jejenj. Tando lopionj mepeseewombaajonj oro qenj jakenonj ama oogi kaasononj umakero. Iikawaa so niinonj laaligona Anutuwaajonj ama qeleema gawonj menj laligowetiwaajonj gawman yonjononj qaana somonjonj nugi neenaa sana maamanjatiwaajonj dodowijenj. Namu koi mesaamanjatiwaa kambanjonj mono kanj kuumambaajonj dodowinj karo mojenj.

⁷ Aangole ejanonj kuu aanj kambanjonj haamo amambaajonj esuna kuuya menj kululuunj bobogarinj kenji, niinonj iikawaa so momalaari koma gbilinj kuu aanj akadamyawo andaborojenj. Kraist moma laarinj jeta tenj komambaa qaa jenj somonjoweti ii mende kolatinj qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondanj kotiinj qenj laligowe.

⁸ Ponjonj jenteego Toya dindinja koloonj laaligona gosinj solanja koloonj laligoweti, iikawaa ila soronja ii jenj tegonj nonota noojonj mamboma eja. Ponjonj eleema kawaati kambanj iikanonj ii noma aronanonj kono kemero qabunanawo kolomanja. Ii noojonjadeenj mende nombaato, ejemba jopagonj munj mombo asugiwaatiwaajonj mambomakejuti, ii iyonjoo arogianonj kaanagadeenj kono kemenj onjombaa. Kianj.

Nejaurunanonj nomesaonj qeqelalanj kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kambanj kokaamba balombaa nanamemenj ama menkejuti, nejana Deemas iinonj uuta iikanonj somonjonj nomesaonj Tesalonaika sitinonj keno. Nejana Kresens iinonj Galesia prowinsnonj keno. Taitusnonj Dalmesia balononj keno. Kawaajonj gii mono uulanawo noononj kamambaajonj kaparanj komba. ¹¹ *Luuk iinonj anjodeenj niwo laligojo. Maaknonj welenj qenj nombaatiwaajonj mamaga moma iwaajonj amamaajenj. Kawaajonj Maak wama motoonj kawao. ¹² *Nejana Tikikus wasinj mube Efesus sitinonj keno. ¹³ *Troas taononj laligonj malekuna eja qata Karpus iwaa mirinonj mesaoweti, mono ii menj kawa. Kaanagadeenj tere lama selianonj oonj lipinjgiti, noononj lama selia ii mono kaparanj koma mewa ano kawaa gematanonj buk tosaanja ii mujonj menj kawa.

* **4:9-10:** Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4 * **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10 * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8 * **4:13:** Apo 20.6

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa oon qokoqokotaa eja mojanj, iinon bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Ponon nanamemenja gosin iikawaa so ironja meleeno qaganon uro siimbobolo mobaati ii mojen.

¹⁵ Iinon qaananaajon mamaga tuarenjen ama nonoma laligoro. Kawaajon gii kaanagadeen mono iwaajon galej men aon laligowa.

¹⁶ Indin mutuya mindimindiri qaa jake wanonon ama nonji qaana kitia jewe monon mon mende kan nii nanjon noma jeroto, alauruna kuuya yononon boratin nomesaogi. Anutunon singisonogogia iikawaa kitia qagianon ambabotiwaaajon qama koolijen.

¹⁷ Yononon nomesaogito, Ponon ilaan nono. Niinon Buja qaa jen ejemba uu kuun onoma gawon ii kuuya medaboronatiwaaajon ama men kotiin nono. Kantri kuuya yononon Buja ii mobutiwaaajon moma ilaan noma laion kawalia yonoo qaa oogianon gilin nombubotiwaaajon anjon koma jegianonga metogon nono kamaawe.

¹⁸ Ponon bologa kania kania men nombubotiwaaajon metogon nono saanon Siwe bentotonaa uutanon eu umaña. Pombaa qata mono suulan mepeseenin kaman tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii onon.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yoroojon ano Onesiforuswaa sumanuruta yonoojon jena mobu. ²⁰ *Nejana Erastus mesaowe Korint sitinon laligoja. Trofimus ii Miletus sitinon mesaowe ji kiro eja.

²¹ Kawaajon konjuru kaman mende karo mono baatanon kokanon noonon kamambaaajon kaparan komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleen alaurunana kuuya yononon yeizozogia jen anji goonon kaja.

²² Oo Timoti, Ponon unaga kotuegon giwo namba.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Kian.

* **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6
Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

* **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17

* **4:20:** Apo 19.22;

Taituswaa Tere Poolnon Taituswaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinon uuta meleema Poolwo ororon somonjon ilaan misin gawon meri. Men kowe biiwianon wato qata Kriit (Crete) kanon laligori Poolnon batuyanon koton ala ilailaaya mesaoro zioz gawon arenonon iima gosin galen kono. Poolnon mesaon kema iwaajon qama koolin laligon Buna Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianon wato mon ano Griik (Greece) ii kantri mon.

Poolnon Taituswaajon majakaka karoon moma qambanmamban qaa kokaen on muro: Kriit yonoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloon laligogi. Tosianon uugia meleengi laaligogianon dingoroti, iyononon mombo boliwubo. Kawaajon yonoo jotamemegianon sili awaa totoon qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawon mende mesaon tuungia mindinjon laligowutiwaajon jeja. Uugia meleengiti, iyonoo batugianon tuun boloboolo ii nomaen mindinjon kuma onoma laligowuyaga? Eja wana, emba wana, emba saran, eja gbaworo ano welenqege yonoo qambanmamban qaagia ii ana ana kokaen jen asarija: "Uugia meleema Buna qaa otaan luaenon laligon somata yonoo qaa baatanon kema jegenon komuniti gawon awaagadeen men nama jumbubotiwaajon kazi angowowo mesaon laligowu."

Buk kokawaa bakaya wana 5 ii kokaen:

Poolnon aposol gawonaa kania jeja 1.1-4

Anutuwaa jotamemeya yonoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuun boloboolo yonoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuukuu ano galen meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnon aposol gawonaa kania jeja.

¹ Anutunon ejemba mweenjon ononoti, iyonoo momalaarigianon koloon somariwaatiwaajon ama Jiisas Kraistnon Pool nii wasin nono iwaa aposolya koloojen.

Niinon Anutu welenon qen mun qaa hona kuma onomakejen. Qaa hona ii moma koton koma gbiliwuti een, onoo laaligogianon mono utegon letomakebaa. Kawaajon tere koi oojen.

² Anutunon qaa qolonmolongoya jewaatiwaa so qaago, iinon monowaa monoyanon laaligo kombomban nonomambaajon jen somonjon iikawaa gematanon iwoi kuuya mokoloo. Ononon qaa hona moma koton moma laarigi iikanon mono nemun koma onono laaligo kotiganon keubombaaajon mamboma jejeromonromon amakeju. ³ Anutu, Hamoqege Tonananon oyanboyon laaligoyaa qaaya jen somonjon iikawaa kambana dindina mero kan kuuro iikanon Buna qaaya ninisaama ii jen seiwombaa jenkootoya ano. Iikawaa so ii jen asarigi Anutunon nii ii jen seimanatiwaajon moma laarin noma kuun nono.

⁴ *Oo uumeleen mera sorona Taitus! Niinon ilaan gombe uuga meleema ala ilailaana koloon motoon Pon moma laarin laligonkejo.

* 1:4: 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

Manjana Anutu ano Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist yorononj mono kalenmorianj goni luaenonj laligowa.

Galen jotamemeya yonoo qaa arenj

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanonj motoonj misin gawonj menj batuyanonj gomesaomambaajonj ama kokaen menj kotonj gombe: “Uumeleen yonononj ilingosonj lanj laligojuti, ii mono arenjonj onoma (eja to pasto ano) jeta-memeurugia gomanj ano taonj so kuunj kuma onona arenjiawo zioz gawonj menj laligowu.” Kaen menj deeni.

⁶ *Uugia meleengiti, iyonoo batugianonga eja koi kaanja meweenjgowa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, embia motoonjgo menj laligoja. Meraboraananonj uugia meleema Anutu moma laarinj yangisenj gejajuju siligiaa qaa selegianonj mende kuunj menj onomakeju.

⁷ Uumeleen kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinonj Anutuwaanonj kanageso galenj koma onomakebaati, iikawaajonj mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaranj ano goronjikia qaa. Apu kotiga mende nenj manja tondu mende qenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monej iwoiwaajonj mende kaparanj komakeja. ⁸ Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onoma qaa nanamemenj awaawaa siija moma uuta iikanonj ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinagadeenj gosinj soraaya toroya qaita monj koloonj iyanjaa nanamemenja tororo galenj koma aonkeja.

⁹ Buja qaa kuma nononji iikanonj tando ejia kaanja laaligo doonjonj nangomambaajonj nanji, pastononj ii mono koronsonj menj iikanonj qokotaan nambaa. Kaen nama saanonj Buja Tere otaanj momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onoma iikanonj uugia kuunkebaa ano tosanonj Buja qaa meeranjonj qetamakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanonj qewagonj mindinjonkebaa. Kianj.

Boi takapolakaya mono qotogonj onombu.

¹⁰ Ejemba mamaganonj qaa qenj gejajuju ama sosojae kaanja qaa senja senja menj ejemba tiligonj onomakeju. Anutuwaa aiweseya selegianonj kotogiti, iyonoo tuunjonnga ejemba jaasoonjononj iikaanja koloonkeju.

¹¹ Ejemba iikaanja yonoo qaagia mono qowogowu. Yonononj Buja qaa kuma onombombaajonj mondonj monej iwoi horowombaajonj moma kesaawaranj qaa lanj jegi gamuyawo koloonkeja. Kaenj ama sumanj tosaanja mono korebore menj soonj ononjgita enkalolonj koloogi. ¹² Kriit iyanjiaa gejatootoo eja monjonj kaiyakagiaajonj kokaen menj ooro, “Kriit ejembanonj mono kamban so qaa qolonjmolonjonj injarere qezenj laligonj jeranjai kombo kaanja ewaewanj koma baanonj newageenj nepaqepalo nenkeju.” ¹³ Yonoojonj qaa kaen nanjonj jeroti, ii honjaga. Kawaajonj jigia iikanonj qaono momalaarigianonj asuginj honjowo koloowaatiwaaajonj ii mono kotakota menj terenjonj onomakeba.

¹⁴ Momalaarigianonj honjowo kolooro Juuda nonoo benj sosombanana ano ejemba qaa honja songinj jenjkooto amakejuti, qaa iikaanjaajonj geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleeninj Unja Toroyanonj konkonjora menj nonono soraaya koloojonj, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana nembanene kuuya saanonj newonjatiwaa so koloojato, qewolonj ejemba qaa honjaajonj yangisenj amakejuti, iyonononj ii me woi anji uugianonj kilen

* **1:6:** 1 Tim 3.2-7 * **1:7:** Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawonj meme waja iinonj qa somata eenj mende bosimbaato, paris tuunjuruta yonoojonj qama koolinj kuma onoma uugia kuunj gawonjgiaa arenjgia onoma gejanono qambanmamban qaganonj galenj koma mindinjonj onomakebaa.

tiloonkeja. Uugianon kokojinjinawo kolooro uu gejagia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

¹⁶ Yononon “Anutu moma yagojon,” jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloon Anutuwaanon qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende kolooju. Kianj.

2

Ejemba somata onoo qambanmaban qaa

¹ Giinon kaanja mende laligojanjwaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buna Tere otaan kokaen kuma onomakeba: ² Eja wana ononon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onombonatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aogi momalaarigiala jianon qaono hona ukalen koloonkebaa. Hona kolooro ejemba tororo jopagon onoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaajon kuma onomakeba.

³ Emba wana ononon kaanagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemengia ama men laligowu. Gemaqeqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Uumeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaan kuma onomakebu.

⁴ Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoojon saanon qambanmaban qaa injon laligogi yononon kaanagadeen lomeraanurugia uu wombogianon jopagon onoma laligowu. ⁵ Jopagon onoma iyangiala nanamemengia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen koloon miriwaa gawona men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanurugia kalan koma onoma lourugiala qaa baatanon kema kotigon onomakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma onongi ama men laligogi tosonian Anutuwaaw Buna qaa mepaego-wombaaajon amamaawuya. Kianj.

Eja gbaworo ano welenqeqe onoo qambanmaban qaa

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanagadeen kokaen kuun onomakeba: Yononon mono gawon awaa mewutiwaajon oyanaksa laligon iyangiala nanamemengia tororo galen koma aonkebu. ⁷ Uugia kaen kuun onoma geenjo nanamemen kuuya kanon sili awaa qendeema onoma laligowa. ⁸ Qaa momasiinawo jen laligona ejembanon mepaegon men kamaan gombombaaajon amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenjurananon qaa bologa jen nonombombaaajon qaa mongama hona mende mokolon gamugia mobuya. Kaen kuma onomakeba.

⁹ Welenqeqeurunana ii kokaen kuma onomakeba: Yononon mono somataurugia yonoo qaagia kuuya ten koma qaa baatanon kema laligowu. Mono korisoro qen onombombaaajon kaparan koma nambu. Qaa injiowuti, ii mono neselan kiito qaganon mende meleema onomakebu. ¹⁰ Somatagiala mirinonga iwoi woi motoon ii olon mende menkebuto, somatagianon injiima moma laarin onomakebaatiwaajon mono kaparan koma nambu. Gawongia kuuya mono gbingbaona qaa pondan men laligowu. Kaen laligon Anutu Hamoqeqe Tonanaa Buna qaa kuma onomakejuti, ii kotigon kopagogi hona kolooro iigi akadamuyawo koloonkebaa. Kianj.

Laaligo soraayaa nemuna ii kalenmorianj.

¹¹ Laaligo soraayaa nemuṅa ii kokaen: Anutunon ejemba kuuya hamo qen nonombaatiwaajon ama kalenmorianṅa ninisaano goman so asugiro. ¹² Kalenmorian iikanon gadokopawaa laaligoya anjonjayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siin kombombanṅa bologa qowogowonatiwaajon mindinon kuma nonomakeja. Nanamemenana tororo galeṅ koma aon qaa kuuya dindinagadeen gosin laligowombaaajon koma gbilin nonomakeja. Iikaṅa kanon Anutuwa laaligo kombombanṅa ii kamban kokaamba koma gbilin namonon laligowonṅa.

¹³ Kaṅa laligonin Jiisas Kraistnon mombo kawaati, anana kamban iikanon Anutu qabunjayawo ano Hamoqeqe Tonana yoroo asamararangara asugiro iibonṅa. Anana oyanboyṅa kambanṅa ii kan kuuwaatiwaajon jejeronmonromon ama mamboma laligojon.

¹⁴ *Jiisas Kraistnon ananaajon ama iyanṅa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemen bologa kania kania iikanonṅa metogon nonoma dowerana memambaajon moma koma konjoratin nonoma iyanṅa bunṅa soraaya koloowombaaajon ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaon qewolonana songbano anṅa kanageso koloon mono gawon awaa awaa mewombaa uugeregere ama jorin laligowonṅa.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma onoma ejemba uugia nanon kana songiwuti, ii ku-usun kuuyaa qaganon temboma jen onomakeba. Kaen ana monon jejewili ama gombabotiwaajon mono galeṅ men aon laligowa. Kian.

3

Uumeleen onṅo mono sili kokaen ama men laligowu:

¹ Kuma onoma qaa koi mono koma gbilin onona saanon uu wombogianon ama romonowu: Uumeleen kanageso yononon mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaṅa yonoo qaa baagianon kema qaagia ten koma laligowu. Kulukululuu gawon awaa mewutiwaajon jegi ii kuuya mono jorin menkebu. ² Uuqeqe qaa tokoronkota ii mombaajon mende jewu. Anowowo mende ambuto, ala men aon uumotoon ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonon qaganon ama onoma uuluaenon metulanon aon laligowu. Kian.

³ Anana kaanagadeen wala uunana mende tooro qaa qotogon jinjan laligonin. Siinana kombombanṅa bologa kania kania iikawaa moto siwayanon kemen osin qagonin galeṅ koma nononṅi sele busuwaa siin korisoroya monṅama lan laligonin. Goronkiki qaganon kikekakasililin ama iikanon laaligonana tiwilaṅ laligonin. Tosianon arokuukuu moma kazi ama nononṅi batunananon kere jaa aima aon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, Anutu Hamoqeqe Tonananon silia awaa qeleema ninisaano ukalenanon koloon asugiro kotama uutanon jopagon nonono. ⁵ Jopagon nonoma wanana somonon hamo qen nonono. Nononano dindinṅa laligon gawon awaa awaa men laligowonagati, iikawaajon ama mende niniima kobooro. Kawaaajon qaagoto, iyanṅa kiankomuyanon mono nemun koma muro singisonṅonana songbano kolokoloo dologa koloonin Unṅaya Toroya uunananon ano men gbilin nonono. ⁶ Anutunon hamo qen nonoma Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist ijoro Unṅa Toroya wasin kelemalelen maaro uunananon kemero laligojon.

⁷ Anutuwa kalenmoriananon nemun koma muro qaanana jen tegoro solananiwombaaajon ama Unṅa Toroyanon uunananon kemero gbilin. Gilin

* **2:14:** Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

nama oyanḅoyanḅ laaligo tetegoya qaa laligowombaajon jejeromonromon ama mambomakejonḅ, ii saanonḅ buḅa qeḅ aowonḅa. Kianḅ.

⁸ Qaa oojenḅ, iikanonḅ honḅ toonḅaga. Giinonḅ mono qaa kokaenḅ kaparanḅ koma jenḅ asarinḅ onḅoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyonononḅ mono jegenḅ qeḅ nama uugia pondanḅ gawonḅ awaa awaa mewutiwaajonḅ ama laligowu. Kaenḅ ambuti, iikanonḅ mono ejemba ilaanḅ onḅono gawonḅgiaa honḅa iima “Awaa soro!” jenḅ laligowuya. ⁹ Tosianonḅ eja uugia qaanonḅ jewageenḅ jeḅuti ano ambosakonḅ yonḅoononḅ qa arenḅa arenḅa aminḅ mogi kesa-awaranḅ ano anḅgowowo koloonḅkeji, giinonḅ mono ii yakarinḅ gema qewa. Kaanḅagadeenḅ Moosesonḅ Kana qaa nononoti, tosanonḅ qaa motomotoonḅ iikawaajonḅ mondonḅgosi anḅi sipasipa koma soonḅkeja. Jenonḅkooli kaanḅa ii iwoi omaya toonḅ koloonḅ mende totoonḅ ilaanḅ onḅomakeja. Kawaajonḅ ii mono gema qeḅ mesaowa.

¹⁰ Monḅonḅ qaa kaenḅ jenḅ horonḅ iikanonḅ undeundenḅ ama onḅomakeji, ii mono galenḅ meme qaa jenḅ muna mende tenḅ kono mombo jenḅ muna indinḅ woi kolooro kilenḅ yanḅisenḅ ambaati eenḅ, ii mono konjona uumeleenḅ tuunḅ mesaonḅ seleenḅgenḅ laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaenḅ ero moma yagojanḅ: linonḅ kana sonḅinḅ onḅompopo qeḅ meeqeeseenḅ singisonḅgo nanamemenḅ amakeja. Singisonḅgoya iikanonḅ mono kania qendeeno soodabororo Anutunonḅ qaaya jenḅ tegoro gere siawaa buḅa kolowaa. Kianḅ.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konḅuru kambanḅ koi siti qata Nikopolis Griik kanonḅ rama laligo-mambaajonḅ mojenḅ. Kawaajonḅ Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaajonḅ wasiwe goononḅ koubaati, kambanḅ iikanonḅ mono kambanḅ mende qeḅ koriwaato, uulanḅawo mesaonḅ Nikopolis kanḅ mokoloonḅ nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yorononḅ iwoi mombaajonḅ amamaanḅ memeqemeanḅ menḅ Kriit kanonḅ osinḅ rabaobo. Kawaajonḅ mono kaparanḅ koma ilawoila tosanonḅ sogaranonḅ nanḅonḅ orona saanonḅ toroqenḅ kembao. ¹⁴ Alaurunananonḅ mono gawonḅ awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogonḅ pondanḅ jegenḅa zenḅ nama uugia iikanonḅ ama laligowu. Kaenḅ anḅi tosanonḅ lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaanḅonḅ nanḅonḅ onḅomakebu. Momalaariwaa honḅa kaenḅ kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyonononḅ kuuya yeizozogia jegi goononḅ kaja. Giinonḅ alaurunana Kriit kanonḅ Ponḅ moma laarinḅ uugianonḅ jopagonḅ nonomakejuti, ii mono noo yeizozona inḅijona mobu.

Kalenḅmorianonḅ mono kuuya onḅowo ewa.

* **3:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12 * **3:13:** Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqegeya qata Onesimus galen kono kilen kok koma Room sitinoŋ keno. Kanon kema Poolwo metulangon qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kambaŋa qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋon oon Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaen kuuro: “Gii mono welenqegega qinjita mesaon iwo uumotoon ama koma horon muna uumeleen alaga kaanŋa kooronŋanoŋ nano iwaajon aisoon laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseeja 4-7

Onesimuswaaŋon Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejenywaajon ama gbadoon nonŋi kapuare mirinoŋ rajen. Uumeleen alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa amin mobojon tere koi oojen.

² *Kaanŋagadeen emba somata uumeleen naanŋana Apia ano Arkipus uumeleembaa manjaqege ejanana ano uumeleen kanageso goo mirinoŋ ajoroonkejuti, niinoŋ onjojon tere koi oojen.

³ Anutu Manŋana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenŋmorian ononi luaenon laligowu.

Filemombaa uukalenŋaajon Pon mepeseeja.

⁴ Niinoŋ kambaŋ so qama koolin gii romonŋon gomakejenywa so Anutuna dangisen kokaembaajon jen munkejen: ⁵ Gii Pon Jiisas moma laarin jopagon mun Anutuwaaw ejemba soraaya kuuya jopagon uukalen onoma laligojan.

⁶ Dangisen jen kokaen qama koolinkejen: Momalaariganon mono kotiin powowon kolooro saanon kooronananon nama nonowo momalaariwaa qaaya jen sein laligowaga. Kaen Kraistwo qokotaan nanin kalen awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleen alana, gii ejemba soraaya keraqeeango qen onona afaanŋon laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaaŋon ama mamaga aisoo we iikanon noo uuna nanŋonkeja.

Filemonon Onesimus koma horowaatiwaaŋon qisija.

⁸ Giinoŋ kaen laligoŋ Kraistwo qokotaari saanon awaŋkaka koloon kuusun qaganon nama iwoi ambaatiwaaŋon jen koton gombenaga. ⁹ Ii kilen Anutunon uutanon jopagon noronjiwaaŋon ama saanon jenkootona mesaon qisin welema gonjen. Gii Pool noo silina mojan. Niinoŋ eja waŋa koloojen ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋon ama kambaŋ kokaamba kapuare ejaga kaanŋagadeen koloojen.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitonŋon ilaan mube

* **1:2:** Kol 4.17 * **1:10:** Kol 4.9

uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaajon kete iwaa je men iwaajon ama qisij welema gonjen. ¹¹ Iinon wala welen qen lan mondon injarere laligon qemasologen ama goma laligoroto, kambañ kokaamba letoma gii ano nii awaagadeen ilaan norono gawonaa honanon asuginkebaatiwaa so kolooja.

¹² Iinon neenaa wombo merana kolooja ano neenaa wombona kaanja wasin mube eleema goonon kaja. ¹³ Niinon Oligaa Bunawaajon ama kapuare mirinon rajen. Kawaajon Onesimus somongowe niwo laligon goo kitiga ilaan nombaatiwaaajon mojen. ¹⁴ Kaen mojento, ilaan nombaatiwaaajon mende kuun gonjen. Siinganon jero ilaan nona sokonagato, giinon welenqeqega nombaga me angon kombagati, iikawaajon “Oon!” mende jena neenodeen somongon mumambaajon amamaajen.

¹⁵ Onesimusnon kokaembaajon ama gomesaoromaen? Iinon kambañ torodaamon seleenjen laligon mombo eleema kan giwo kambañ tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenqeqe omaya koloon laligoroto, kambañ kokaamba ii uugun eja qaita mon kolooja. Uuta meleema mono wombo alanaraga kolooja. Niinon iwaajon siin mamaga mobe giinon eja ii iina Pombaa bunja kolooro iwaajon nii nuugun siin honon qaa momakebaga.

¹⁷ Giinon niwo ala-ala ama laligojotiwaaajon niinon kawe koma horon nonagati een, mono Onesimusnon karo iikaanja koma horon muba. ¹⁸ Iwoi mon ama bolin gono me iwaanon tosa mon goonon eji een, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanon kokaen oojen, “Niinon ii metogomanja.” Niinon ilaan gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaaajon geenja kaanjadeen noo bunja jen tegon aona sokonaga. Kawaajon saanon kokaen jenenaga: Onesimuswaanon tosa ii mono jena geenjaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleen alana, Pombaa Bunja gombeti, ii mono meleema ilaan nombagatiwaa siin mojen. Kraistwo qokotaajan, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanon afaangon qeangowaa.

²¹ Qaana ten kombagati, ii moma laarin qaana oon goo kaniaga kokaen ero mojen: Qaa jejen, ii mono uugun awaa soro ama sororogowaga. Kian. ²² Qaa mon koi: Ononon qama kooligi Ponon nii wasin meleema nono onoonon kamambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Kawaajon mono miri uuta mon noojon mojoqojongona raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³ *Alana Epafraas iinon Jiisas Kraistwaa gawombaajon ama niwo kapuare mirinon rama yeizozoya ano goonon kaja. ²⁴ *Nenauruna gawon motoon menkejon Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yononon kaanagadeen yeizozogia anji goonon kaja.

²⁵ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono unagia kotuegon onowo ewa. Kian.

* **1:23:** Kol 1.7; 4.12 * **1:24:** Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; 19.29; 27.2; Kol 4.10, 14; 2 Tim 4.10-11

Hibruu Tere Mononon Hibruu yonoo Tere anji. Jen-asa-asari

Jiisasnon Siwenonj uro iikawaa gematanonj gbani 35 kawaa so tegoro eja monj qata mende mojonj, iinonj Tere koi oonj Juuda uumeleenj ejemba yonoononj ano. Juuda yonononj Hibruu (waba) qaa jegitiwaajonj qagia Hibruu qagi. Tosianonj Juuda uumeleenj ejemba ii sisiwerowero mamaga ama ononjgi Jiisaswaanonj kana dindiŋa mesaowombaajonj romonjonj Juuda yonoo kana walaganonj dujanonj mombo keubombaajonj mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanjonkonj.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenj:

1. Jiisas, Anutuwaaw Meria iinonj siimbobolo somata moma iikaanŋa kanonj Maŋa tej komambaa kania moro. Kawaaajonj Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja.

2. Anutunonj Jiisas kuuro kamban tetegoya qaa jigo gawonj galenana waŋa koloonj laligowaa. Anaa saya molaarotiwaajonj siimolonj oonj-oononj tegoro jigo gawonj galenj tosaanŋa yonoojonj mende amamaawonja.

3. Uumeleenj anono Jiisas moma laarininj singisonjonana mesaonj hamo qenj nonoma koomunonŋa metogonj nonono toroko mende mojonj. Jigo gawonj walaga ii unjaunŋa kaanŋa kolooro megj Jiisasnonj hamoqeqewaa kania honŋa ninisaama anaa siimolonj oonoonj kaanŋa ambutiwaajonj ama aoro.

Momalaari ejemba somata yonoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonj (Bon 11) oonj momalaarigianonj zololonjgowabotiwaajonj kokaenj kuunj ononja, “Sisiwerowero ama ononjgi kawaa siimboboloya ii mono kaparanj koma mokosinjonj moma Jiisaswo haamo ambu.” Buk kokawaa qambanmambanŋa ano galenj meme qaaya ii ainjawo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya: Kraistnonj Anutuwaaw kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnonj gajoba kuuya unjuuguja 1.4–2.18

Kraistnonj Mooses ano Joosua uruuguja 3.1–4.13

Kraistnonj jigo gawonj galenj kuuya unjuuguja 4.14–7.28

Kraistwaa soomonjgo arenŋa ii soomonjgo arenj walaga uuguja 8.1–9.28

Kraistwaa sa busuyanonj siimolonj kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1–12.29

Nanamemenananonj Anutu keraqeeanjo menj mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonj Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonj monowaa monoyanonjga kanainj kana morota morota otaan qaaya ninisaamambaajonj moro. Kaenj moma qaaya kamban mamaga gejatootoo ejemba sololoonj uugianonj ano asuganonj jegi ambosakonjurunananonj moma laligonj kougj. ² Kaan laligonj kougjito, kamban tetegoyanonj laligoninj kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonj jero moninj. Meria iinonj Maŋa ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonj kamban tetegoyanonj iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaajonj jenj tegoro laligoja. ³ Anutuwaaw kaitanianonj Meria enj muro kamaanj qendeenonj. Anutuwaaw asamararanonj mono ii kuuro bilisik ano unjaunŋa kaanŋa iininj. Singisonjonana koma konjoratidaboronjgo mono Siwe

gomanonj uma dunja menj Uutananaa boro dindinanonj raja. Iikanonj rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawononj bosima galenj koma laligoja.

Anutuwaa Merianonj Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonj Meria qa muro iikanonj mono Siwe gajoba yonoo qagia uugunj akadamyawo kolooji, iikawaa so Merianonj Siwe gajoba unjuugunj somatagia kolooro newo baatanonj laligoju. ⁵ *Anutunonj kambanj monononj Siwe gajobauruta yonoononjga mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manja koloojenj.”

Kaanagadeenj qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj iwaa Manja koloowe iinonj noo Merana koloowaa.”

⁶ *Qaa ii mombo toroqenj mutu Meria jenj tegoro namononj kamaamambaa-jonj anoti, kambanj iikanonj waladeenj kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onj mono korebore iwaa waeya menj mepeseen laligowu.”

⁷ *Siwe gajoba ii qaa kokaenj injorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onono haamo kaanja koloonj kema kawuya. Welenqeqeurutanonj letoma gere bolanj kaanja koloonj kema kawuya.”

⁸ *Ii kaenj injoroto, Meria ii qaa monj kokaenj iorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jinjaronj dunj raraganonj kambanj tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotonjga munjenja koloonj enj ubaa.

⁹ Giinonj nanamemenj solanaja siinj enj gono nanamemenj doogoyaaajonj irinja soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaajonj goo benja Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuugunj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

¹⁰ *Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega kolooju.

¹¹ Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga koloonj aliwuyato, giinonj mono kotiinj nama uba.

¹² Maki pipiinkejoni, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somonjojonj kaanja pipiin onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonjgo kayadeenj koloonj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

¹³ *Anutunonj kambanj monononj Siwe gajobauruta yonoononjga mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjenjuruga kambanj batuya kokanonj riinj riitama onjombe kamaanj unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorianj maabonja.”

¹⁴ Meriaajonj qaaya qaaya kaenj jeroto, Siwe gajoba ii moroga kolooju? Kuuya yonononj Anutuwaa welenqeqe unjauruta kolooju. Kaanja koloonj ejemba oyanboyanj bunja qenj aowuti, ii ilaanj onombutiwaajonj wasinj onono laligoju. Kianj.

* **1:5:** Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13 * **1:6:** Dut 32.43 * **1:7:** Ond 104.4 * **1:8:** Ond 45.6-7
* **1:10:** Ond 102.25-27 * **1:13:** Ond 110.1

2

Uunana mende melembombotiwaa galeŋ meme qaa

¹ Kawaajon Buŋa qaa moninji, ii mono tororo moma asariwombaaajon kaparan koma geja ambu. Namonon laaligowaa iwaiya mononon nunuano lan kema kan lalabubu laligowonati een, mono Jiisaswaa hamoqege gawonja uugun een laligon tiwilaawombo. ² Qaa ii kokaen jen asarimanja: Wala Siwe gajoba yononon Buŋa qaa jegi iikanon ejemba somonon onono laligogi. Kaen laligon daen yononon Kana qaa mende ten koma songo waleengiti, Anutunon mono kuuya iyonoo qaagia dindinagadeen jen tegon ironja meleema onono lombo qagianon uro laligon kougi.

³ Yononon lombo mokoloogi nononon kaanjadeen qaa qewonati een, iikawaa ironjaajon mono nomaen oloŋ kombonaga? Hamoqege gawon somata ii telambelan qaganon lolomonin ambonati een, mono iikawaa ironjanonja oloŋ kombombaaajon amamaawonja. Pononon kanain hamoqege-waa kania injisaano tosianon qaa ii jetanonja moma nanjon jen kotiigi sein sokoma nonono. ⁴ Ii nanjon jen asarigi Anutunon yonowo motoon nama qaagia nanjon jero angoletu aiwese kania kania ii ku-usunawo asugiro Unja Toroya molaan uusinja so mendeeno sokoma nonono. Kian.

Jiisasnon danana koloŋ Siwenon nunuamambaaajon moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaya jenkejon, Anutunon anana iikanon Siwe gajoba newo baagianon laligowombaa arenja mende jen kotoro. ⁶*Kaen qaagoto, qaa ii mononon nanjon jerota Buŋa Terewaa batuya mononon kokaen eja,

“Namo ejanon mono moroga kolooro ii romonon munkejan? Siwe gomambaa Eja honanon mono moroga kolooro ii kalan komakejan?”

⁷ Giinon ii men kamaan muna kamban toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianon kamaan kamaanqegeta koloŋ laligoro. Laligoro wana asamararanon uro kasaron ilawage muna akadamyawo koloŋ qabunyawo laligoja. Kaanja laligon ilawoila kuuya galen koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jen kootoyaa baatanon laligowutiwaajon men kamaan onona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwai kuuya ii iwaa ku-usun baatanon laligowutiwaajon men kamaan onoma iikanon iwai mon mende mesaoro iwaa qaayaa baatanon mende enaga. Aren kaen anoto, kamban kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usun baatanon men kamaan onono qaaya ten komakejutiwaa so mende injimakejon.

⁹ Kaanja mende injimakejonto, Jiisasnon mono kokaen letoma laligoro iimakejon: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajon Anutunon wano asamararanon uro kasaron ilawage muro iinin akadamyawo koloŋ qabunyawo laligoja. Anutunon kalenmorianja qendeema nonomambaaajon moma kuuya ananaajon ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajon jen tegoro. Kawaajon men kamaan muro kamban toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianon kamaan kamaanqegeta koloŋ laligoro. Kaanja laligoro, kamban kokaamba qabunja uuta men laligoja. ¹⁰ Anutunon ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinon kuuya anana iyanja mepeseen mubombaaajon ama mokolon nonono laligojon. Iinon ejemba seiseiya nunuano asamararanon ubombaaajon moja. Kaen moma hamoqeqenanaa Toya ii

* 2:6: Ond 8.4-6

mende anjon kono siimbobolo moma iikaanja kanon gawonja ii medabororo asamararaja kuuya mokoloowaatiwaajon moro sokono.

¹¹ Monjon menj sorain nonomakeji ano ejemba soraaya koloonkejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonjo kolooja. Kawaa-jonj Jiisasnonj qanana "Alauruna," kaenj qamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Buja qaa monj kokaenj jerota eja,

"Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonoojonj qama asarinj onoma uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenj gomakemaņa."

¹³ *Kaanagadeenj iikawaa Buja qaaya monj kokaenj jerota eja, "Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligomaņa." Dujanonj mombo iikawaa Buja qaaya monj ii kokaenj jerota eja, "Moba, nii ano Anutunonj merabora nonoti, nonononj koi laligojonj."

¹⁴ Monjon menj komunj nonomambaa ku-usunja menj laligoji, Jiisasnonj mono ii melunoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano. "Kileņaa Toya melunogomaņa," jenj ejemba sa busunanawo laligojonj, iikawaajonj iinonj kaanagadeenj ananawo tani motoonjo iikayadeenj namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komuwombaa torokogianonj somonjonj onono laligonj kougiti, ii kuuya mono isama onono solananiwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalanj koma onombaatiwaajonj balonj ejaga mende kolooroto, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma anjonj koma ilaanj nonomakebaatiwaajonj mono iikaanja kolooro.

¹⁷ Kania kawaajonj ama iinonj ilawoila kuuya kanonj alauruta ananawo tani motoonjo iikayadeenj kolooro. Jigo gawonj galenana wanja koloonj gawonja nonj menj kiankomunj nonoma laligowaatiwaajonj mono ananawo tani motoonj kolooro. Tani motoonjo koloonjo mono saanonj jotamememana koloonj jigo galenj wanja gawonja menjkeja. Ii memambaajonj singisongonanaa tawaya ama Anutuwaa jaanonj ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balonj ejaga kolooro ijongonj angobato menj mugijono siimbobolo moma laligoroti, iikawaajonj ejemba angobato menj nonomakejuti, anana mono saanonj ilaanj nonomakebaa. Kianj.

3

Jiisasnonj Mooses uugunj uuta kolooja.

¹ Kawaaajonj uumeleenj alaurunana soraaya, Siwe Toyanonj onoono nonowo tuunj somata motoonjo laligojuti, onononj mono uuroromongogia pondanj Jiisaswaanonj ama laligowu. Anutunonj ii wasiro aposol koloonj jigo gawonj galenana wanja kolooji, iwaajonj kaenj jokoloonkejonj. ² *Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj galenj koma onoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnonj kaanagadeenj morononj kuunj muroti, iwaa qaaya misi metetanja qaa tororo otaanj membiriqembiria qaato, pondanj menj laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosinj oroninj motonjeqe ejawaa qabunayanonj mono miriwaa qabunaya mamaga uugunjanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosinj oroninj Jiisaswaa asamararanja uutanonj mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaanja iima mokoloonkejonj.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj welenj qenj onoma laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj kanagenj eja qaita mombaajonj jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii

* 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18 * 3:2: Janj 12.7

waladeen isaama dangunuyaga nano. ⁶ Kaana nanoto, Kraistnon Anutuwaa Meria koloon Manaa qaaya (misi metetana qaa) non men kanagesoya pondan galen koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloonon. Oyanboyan mokoloowombaaon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana men uma awasanaka nama kotiidaborowonati een, mono Anutuwaa uumeleen kanageso koloon laligowona. Kian.

Yangisen ama laligowombotiwaa galen meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Unja Toroyanon qaa kokaen jenkejiwaa so koloowu,

“Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonjo bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonanon kan kaban monnon Anutu qetama angobato men mun karen angiti, onjo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkonanon kan Anutu nii angobato men noma laligogi. Angoleto ama men laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kilen nii mende moma laarin nongi uunanon boliro laligowe.

¹⁰ Kawaajon ejemba tuun somata kaban iikanon namonon laligogiti, iyonoonon ama irina soono kokaen jewe, ‘Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinjan kemakeju. Laaligowaa kana kuma onoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!’

¹¹ Kaen jen irinonsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somonjon kokaen jewe,

‘Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende keubu.’”

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon mono kokaembaajon galen men aon laligowu: Onoononga mombaa uutanon doogoro momalaarianon zololonjon kamaaro Anutu laaligo Toya gema qen laligowabo. ¹³ Kaen qaagoto, singisongowaa angomokolonon tiligon onono iikanon onoononga mombaa uuta gojombabotiwaaajon mono ween so batugianon uugia kuun aon laligowu. “Kete” qaa ii jenkejon, iikawaa so mono jolonjon aon laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma angon koma iwo tuun somata motoonjo koloon laligojon. Wala uunana meleema uuwoi yakarin awasanaka mokolon laligonin, iikaana namonon laligowonatiwaa so kaparan koma kotin nambonati een, mono oyanboyan koloowona.

¹⁵ *Buna qaa ii mombo jen kokaen oojen,

“Kete Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon Anutu qetama karen angiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”

¹⁶ *Ejemba daen yononon Buna qaa moma Anutu qetama karen angin? Moosesnon kanageso unuano Iijipt mesaon kagiti, iyononon mono kuuya kaan angin. ¹⁷ Ejemba daen yonoonon ama gbani 40 kawaa so irina soono kazi ama onono laligogi? Ejemba singisonjo angin men komun onono sele busugianon balon qararankonkonanon kamaan kongiti, iyonoonon mono kaen kolooro. ¹⁸ Luaenon haamo men laligowutiwaa aren ama iyanjaa balonjianon mende keubutiwaa qaaya jen koton jojopan qaayanon somongoroti, qaa ii mono daen yonoonon jero? Ejemba qaaya qotogon yangisen laligogiti, ii mono iyonoonon ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania

ii kokaen iima asarijon: Yoŋonon Anutu mende moma laarin yangisen anjitiwaajon ama iyanjiaa balonjianon keubombaajon amamaagi. Kian.

4

Anutunon kanagesoya sonda kendon nonombaa.

¹ Anutuwaanon keuma luaenon haamo men laligowombaa qaa somongoroti, qaa iikanon mono powowon kotakota en nononja. Kawaajon onoononga monon loorin iyanjaa Siwe kana kekenja ii batuyanon koto iikaana mokolon mubombo. Kawaajon mono batunananon galen men aowonja. ² Balon qararanjonkonjonon kagi Oligaa Bunja jen asarin nononji kaana jegi mogito, qaa ii mono een selegianondeen mogi uugianon mende kemero. Kawaajon moma-laarigia mende mekolooro tompin een laligogi mende ilaan onoma jangon qaono. ³ *Uunana meleema moma laarin laligojoni, anana mono Anutuwaanon keuma haamo men oyanboyan laligowonja, ii mojon. Anutunon iikawaa Bunja qaaya ii kokaen jerota eja,

“Kaen jen irinjonsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somongon kokaen jewe, ‘Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yoŋonon mono oyanboyan iikanon mende keubuya.’”

Anutunon Siwe namo mokolon orono kaman iikanonja kanain oyanboyan gomanonon mono medaborogita ejato, kilen qaa kaen jero. ⁴ *Anutunon ween 7:baa qaaya jerota Bunja Terewaa batuya monon kokaen eja, “Somana 7 kolooro Anutunon gawonja kuuya medabororotiwaa haamo men kendon rama moro.” ⁵ *Anutunon Bunja qaa ii toroqen kokaen jerota eja, “Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yoŋonon mono oyanboyan iikanon mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosanon Anutuwa oyanboyan mokolon haamo men laligowuti, qaa iikanon powowon kotakota en nononja. Oligaa Bunja wala kanageso jen asarin ononjiti, iyoŋonon qootogogiaajon ama oyanboyanon mende keuma haamo mende megiti. ⁷ *Haamo mende megitiwaajon ama Anutunon mombo kaman mon ama qata ‘Kaman keteda koi,’ kaen qaro. Kaman koriga tegoro kaman iikawaa Bunja qaaya keteda koi jen oojeni, ii mono Deiwid isaano kokaen jero,

“Ketada koi kaanon Anutunon onooma qaa sane ano mojuti een, uugia mono nanamemen bologanon mende gojombu.”

⁸ *Kaen jero Joosuanon unuano oyanboyanon keuma haamo mewuyagati een, Anutunon mono kaman qaita mombaa qaaya ii kanagen mende jenaga. ⁹ Ii mende jenagato, Anutunon ononon kanagesoya haamo meme nonono oyanboyan mokoloowonja. Qaa iikanon mono powowon kotakota en nononja. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaen: Anutunon anaa gawonja merotiwaa haamo men kendon raroti, iikawaa so monon Anutuwa oyanboyanon keuma haamo mewaati, iinon mono iyanjaa gawonja merotiwaa haamoya ii kaanideen men oyanboyan laligowaa. ¹¹ Kawaajon anana mono Anutuwa oyanboyanon keuma haamo memeta mokoloowombaaon kaparan kombonja. Onoononga monon kamaan qen kanageso walaga yoŋoo qootogo tanigia iikayadeen otaawabotiwaaajon mono kaparan kombonja.

¹² Anutuwa qaaya ii menjibiligibiliwaa kania ano ku-usunawo koloaja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo kolojato, Anutu qaayaa jetanon mono soo somata kuuya unuugun jebombon kolooro jeta leelee ii jetawo

* 4:3: Ond 95.11 * 4:4: Jen 2.2 * 4:5: Ond 95.11 * 4:7: Ond 95.7-8 * 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4 * 4:10: Jen 2.2

koloojao. Qaa iikanonj mono uu kokoosonana kotonj omenonj me Anutuwaa Unjayanonj inaanj nonomakeji, ii undeema kuunj nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siijnanaa aladawoya ii kaanagadeenj gosinj (qaanana aasangoya mokoloonj) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arenana ii gosinj qaanana jenj tegonkeja.

¹³ Anutunonj iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeenj iwoi monj ii aasangoyanonj mende ero awagadeenj iimakeja. Iwoi monj esuuninj Anutunonj esunana ii saanonj luluuma iiro iwaa jaasewananonj asuganonjgadeenj eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanonj jenj asariwombaa so koloonj. Kianj.

Jiisasnonj jigo gawonj galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisasnonj jigo gawonj galenj wanj uuta koloonj nononjiwaajonj ama anana “Moma laarinj mujonj,” jenj jokoloonkejonj, iikanonj mono kotiin nambonj. Jiisas Anutuwaa Merianonj mono Siwe jakeya jakeya unjuugunj urota raja. ¹⁵ Uuroromonjonana tosia looloria kolooro jigo gawonj galenj tosanonj kawajonj wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawonj galenananonj mono qaita monj kokaenj kolooja: Iinonj anana kaanja nanamemenj kuuya kanonj ananawo tani motoonjgo ijonjonj angobato menj munj laligogito, ii kilenj singisonjgo monj mende ano.

¹⁶ Jigo galenananonj mono eu kalenjmoriambaa dunj rarayanonj rama kiankomunj nonomambaaajonj momakeja. Kawajonj mono awasankaka qaganonj nama iwaa kosianonj kembonj. Iwaa kosianonj keninj kalenjmoriambaajonj amamaajonj, iwaa kambanja dindinanonj mono ilaan nonono ii saanonj mokoloowonj. Kianj.

5

Galenj wanjnana Jiisasnonj ilaanj nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawonj galenj wanj kuuya ii ejemba batugianonjga meweonjonj onjoma gawonj kokaenj mewutiwaajonj kuunj onjmakejonj: Iinonj ejemba jotamemenana koloonj Anutuwo uumotoonjgo ama laligowombaa gawonjga menj singisonjgo aninjwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaajonj ama iikanonj siimolonj oonkeja. ² Iyanjaa uuroromongoya tosanonj kaanagadeenj looloria kolooja. Kawajonj ejemba lalabubu qaganonj jinjaunj amakejuti, ii saanonj wosomomo qaganonj ama nonomakeja. ³ *Looloria koloojiwaajonj mono iyanjaa singisonjgoya ano kanagesouruta yonoo singisonjgogia kaanagadeenj koma konjoratiwaatiwaajonj orononj siimolonj oonkeja. ⁴ *Monjonj qabunja ii anjaajonj mende bunja qenj aowaato, Anutunonj Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj oonja.

⁵ *Iikawaa so Kraistnonj kaanagadeenj anj jigo gawonj galenj wanj koloowaatiwaa qabunjaya ii anjaajonj mende bunja qenj aoroto, Anutunonj kokaenj jenj kotonj muro,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloonj.”

Qaa iikawaa so jigo gawonj galenj wanjnana kolooro.

⁶ *Qaa iikayadeenj jerota Bunja Terewaa batuya monjonj kokaenj eja,
“Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaga.”

* 5:3: Lew 9.7 * 5:4: Eks 28.1 * 5:5: Ond 2.7 * 5:6: Ond 110.4

⁷* Jiisasnon sele busuwo namonon laligon iikanon kambaŋa kambaŋa qama kooliŋ kotakota qaro jaunanon kamaaro Anutu koomunonga metogowaati-waajon kotiiroto, ii qisiŋ muŋ laligoro. Qisiŋ muŋ laligon Anutu goda qeŋ qaayaa baatanon ama aon laligorotiwaajon Anutunon qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunon ii kileŋ siimbobolo mende somongoro qaganon uro moma kanon teŋkonkombaa kania mokoloon moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamyua kuuya mokoloongo oyanboyan tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajon ejemba iwaa jeta teŋ koma laligojuti, ii kuuya mono saanon kondoon onono oyanboyan koloowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunon ii Melkizedek kaanŋa jigo gawon galen waŋa koloowaatiwaajon jeŋ tegon kuun muro. Kian.

Momalaariwaa honŋa soowabotiwaa galen meme qaa

¹¹ Qaa ii saanon toroqen mamaga jeŋ somariiwonagato, ononon qaa moma otaawombaajon gaonjaajaa ama tanqan anju. Kawaajon ii jeŋ asarin onombombaaajon osiqosi anjon. ¹²* Ononon kambaŋ koriga kanageso walaga laligon saanon kambaŋ kokaamba boi qaazuu koloowutiwaa so koloowuyagato, ononon Anutu waa qaa kota mutuya ii monon dujanon mombo kuma onombaatiwaajon amamaankeju. Ononon mono osin Buŋa qaa ii aju kaanŋa newombaajon momakeju. Nene kotiga kaanŋa ii newombaajon amamaankeju. ¹³ Mononon ii aju kaanŋa neŋ laligoji, iinon mono toroqen merasisi kaanŋa kolooja. Anutu waa jaanon solanŋa koloowombaa qaa kuma ononinto, iinon iikawaa kania mende moma koton tompin laligoja.

¹⁴ Merasisi kaanŋa laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianon somariiroto, iyononon newutiwaajon ama eja. Ejemba Buŋa qaa suulan koma gbiliŋ laligogi uumomogianon meleendabororo saanon afaanŋon sili kuuya gosin awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonononon ama eja.

6

¹ Kawaajon Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboron iikanon mono mende osiwoŋa. Kaen qaagoto, mono toroqen somariin akadamonanawo koloowombaajon kaparan koma laligowonŋa. Momalaariwaa tandoya kuudaboron ii mono dujanon mombo kanain kuuwombo. Tando ii uugianon kokaen kuunin: Nanamemenana koomuya mesaon uunana meleema Anutu moma laarin munin.

² Uunana meleenin momalaariwaa qaa batuya batuya kokaen kuma nononŋi monin: Singisononon koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeŋe kania kania iikawaa kania kuma nononŋi. Borogia qanananon aambaa kania kuma nononŋi. Gbiliŋ koomunonga waabonatiwaa kania kuma nononŋi. Anutunon qaanana jeŋ tegoro kambaŋ tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononŋi. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuunŋo mono toroqen teŋ koma qeŋ gbiliwombaajon momakebonŋa. Anutunon esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamonana kuuya mokoloowombaajon kaparan koma nambonŋa.

⁴ Kaen nambombaaajon moma iikanon osin kamaawombotiwaaajon ama nambonŋa. Ejemba koi kaanŋa ii uugia meleembutiwaajon onombombaaajon amamaankejon: Tosianon uugia kambaŋ mononon asariro Anutunon Siwe kalenŋa onono moma aisoogi Unŋa Toroyanon susugon onono laligogi. ⁵ Anutu Buŋa qaayaa naanŋa mogi oyanboyan kambaŋ kanagenŋaa ku-usunanon

* **5:7:** Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46 * **5:12:** 1 Kor 3.2

uugianon kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago momalaarigia mesaon Anutu gema qegi. Ejemba kaanja ii uugia mombo meleembutiwaa onjombombaaajon amamaankejon. Yononon Anutuwaa Meria mepaegon dunanon mombo maripoonon qege kaanja men kamaan ama asuganon gamu qen munkeju. Iikaanja kanon Kraist qenjaaronon jen gamu qen munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Konon kaman mamaga kin namo qaganon kamaan uutanon kemen balon men kelekele mero gawon toyaa welenqeqeurutanon nene komogi Anutunon balon kotuegoro hona kolooro komakoomo toya yononon ii men kowigianon amakeju. ⁸ *Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanon namonon asugin waamakeji, balon iikanon mono nesambureya koloaja. Toya yononon ii seigowombaaajon momago kaparan koma mambongi hona mende kolooro iima tetegoyanon mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononon sareqaa kaen jejonto, ii kilen ono uugia meleema laligowutiwaajon uuwoi mende anjon. Onoo uugianon Buna qaawaa honanon asugin somariywaatiwaajon moma awasanakaka nanjon. Anutunon hona ii iima metogon onono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunon kalembone qaganon doogoya mende koloaja. Ononon Anutuwaa ejemba soraaya ilaan onoma laligon kouma toroqen ilaan onoma gawon men laligonkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mugi qabunayanon somariinkeji, iinon gawongia ano uujopagia kawaajon mende duduun tawaya meleema onombaa.

¹¹ Anana oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromon ama iikanon awasanakaka uuwoi qaa nambutiwaa siinana moma kokaen awelegonkejon: Ononon ana ana Anutuwaa uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqen qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombaaajon kaparan koma namonon laligodaborowutiwaa so iikanon mono mende looriwu.

¹² Qezen koloowubotiwaajon mono awelegonkejon. Anutunon oyanboyan iwoi nonomambaa qaa somongoroti, tosanon Anutu moma laarin siimbologia moma mokosingon iikaanja kanon ii buna qen aonkeju. Ononon iyonoo siligia otaawutiwaajon mojon. Kian.

Anutuwaa soomonjo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunon Aabraham soomonjo qaa mun ii iyanaa qata qama jojopan qaayanon jen kotiuro. Monon Anutu uugun uuta laligonagati, saanon iwaa qata qanagato, iikaanja mon mende laligorotiwaajon mono iyanaa qata qama jojopan qaaya jero kotiuro. ¹⁴ *Jojopan qaaya ii Aabrahambaaajon kokaen jen ijoro, "Niinon mono onanon kotuegon gomanja. Mono onanon gbiliuruga gombe seiwuya."

¹⁵ Kaen ijoro Aabraham iwoi mubaatiwaa qaa somongoro eroti, iinon ii honawo koloowaatiwaajon kaparan koma mamboma laligon hona buna qen aoro. ¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopan qaa jegi momakeju. Jojopan qaagianon qaa jejuti, ii men kotiuro qewagowombaaajon amamaagi qaa jejegianon tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunon qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaaajon somongon jero. Qaa arena ii monon qewagon utegomambaaajon amamaaji, gbiliuruta anana soomonjo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaaajon moro. Kawaajon soomonjo qaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopan qaayanon jen kotiuro indin woi kolooro.

¹⁸ Anutunon qaa ii jen iikawaa qolomolona jemambaaajon amamaaro. Iinon qaa utekuteya qaa ii jengo jen kotiuroti, iikanon mono uunana

* 6:8: Jen 3.17-18 * 6:14: Jen 22.16-17

nanngowaatiwaajon moro. Kawaajon ijongo ii mono jen kotiuro. Anana balombaa nanamemen bologanonga oloŋ koma Anutuwaanon keuma oyanboyan nonombaatiwaajon jejeromonromon nononoti, ii mono koron men mamboma laligojon. ¹⁹ *Oyanboyan koloowombaajon ama mamboma iikawaa uuwoi mon mende amakejon. Jejeromonromonana iikanon uunanaa kasa mindaŋa tani kaanŋa koloon nono Jiisaswo somongon nonomakeja. Jejeromonromonanaa kasa mindaŋa koriga iikanon mono nonoononga kanain Siwe jigo gorawaa uutanon uma jigo uuta leelee batugaranon opo sopa eji, ii kaanagadeen koton toroqen Jiisas jinŋaron duŋ kowoganon raji, iwaanon kenja. ²⁰ *Jiisasnon jotamemenana koloon wala eukanon uma jinŋaron duŋa men kaban tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaanŋa jigo gawon galenana waŋa koloon laligoja. Kian.

7

Jigo gawon galen Melkizedekwaa sundu

¹ *Melkizedek eja ii goman qata Saalem kawaa kin poŋa koloon Anutu uuta jigo gawon galenaga laligoro. Kaanŋa laligoro Aabrahamnon kin poŋa poŋa manja qen haamo ama onoma eleema gomanonon karoti, kaban iikanon kan Aabraham mokoloon kotuegon muro.

² Kotuegon muro esuhinaya kuuya mendeema tenonŋa motomotoon (1/10) men nandunaga ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemen solanŋa kin poŋa.” Qataa so wala “Nanamemen solanŋa kin poŋa” kolooro ano toroqen kaanagadeen “Saalembaa kin poŋa” laligoro. Saalembaa kin poŋ qa iikawaa kania ii “Luwawaa kin poŋ.” ³ Melkizedeknon nemunmanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kabanŋa qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawon galen waŋa koloon kaban tetegoya qaa laligon ubaa. Iinon Anutuwwa Meriaa tani kaanŋa kolooja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godaqeqe silianon Melkizedekwaa kania qendeeno ii mono kokaen iima asariwu: Aabraham ano esuhina iwoi akadamuyawo kalugon men karoti, iyonoononga boro woi (10) kuuya gosin bakaya motoonŋo men Anutuwwa nandun ano. Kawaajon Melkizedeknon ononon uuta somata qaita mon kolooja. ⁵ *Anutunon Kana qanon qa kokaen jen koton nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonŋa eja kuun ononŋi jigo gawon meme (Liwait) koloogi kanageso ononon mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosin iikanonŋa bakaya motoonŋo men Anutuwwa nandun ama onomakebu.” Yononon onŋo kaanŋa Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilen iyanŋiaa kanagesourugia onŋoo borogianonŋa nandunana ii bunja qen aonkebu.

⁶ Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknon Liwaiwaa gbiliga mon mende kolooja. Ii kilen Aabrahamnon Anutuwwa soomongŋo qaa moma anŋon koma laligon esuhinaya gosin tenonŋa motoonŋo (1/10) men Anutuwwa nandun anoti, ii bunja qen aon kotuegon muro. ⁷ Somatananaa newo baagianon laligojonŋi, iyononon mono kotuegon nononŋi laligojon. Qaa ii qakoombombaajon amamaankejon.

⁸ Kanageso anana tenonŋa motoonŋo (1/10) men Anutuwwa nandun amakejonŋi, ii balombaa jigo gawon meme (Liwait) yononon bunja qen aonkeju. Yononon namonon laligon komunkejuto, Siwenon eukanon mombaajon nanŋon jegi kotiin laligon ubaati, iinon mono ii bunja qen

* **6:19:** Lew 16.2 * **6:20:** Ond 110.4 * **7:1:** Jen 14.17-20 * **7:3:** Bunja Qanon Melkizedekwaa nemunmanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kabanŋa ii mende jen asarija. * **7:5:** Jan 18.21

aonkeja. ⁹ Aabrahamnon esuhinaya gosin boro woi kuuya iikanonɔ bakaya motoonɔgo (1/10) men Anutuwaa nandun anoti, iinon ii gbilia Liwaiwaajon kaanagadeen waladeen ano. Kaen jenin saanon sokonaga. Kamban kokaamba tenonɔga motoonɔgo (1/10) men Anutuwaa nandun amakejon, ii benana Liwaiwaa gbiliurutanon bunɔ qen aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeen mundunɔ Liwai koloowaatiwaa romonɔgon iwaa nandun anoti, iikawaa kania ii kokaen: Liwainon amboyaa sele busunon raro Melkizedeknon mono kamban iikanon kan Aabrahambo aitonɔgori. Kian.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya koloaja.

¹¹ Anutunon Kana qaanon Israel kanageso jen koton nonono iikawaa so Liwai tuunonɔga eja kuun ononin jigo gawon galenana koloonkegi. Gawon ii megii iikaanɔ kanon akadamonana kuuya mokoloowonagati een, anana jigo gawon galen qaita mombaajon mende amamaawonaga. Gawon iikawaa hononon mende sokonotiwaajon ama Jiisasnon mono Melkizedek kaanɔ asugiro. Ejembanon ii Aarombaa arenɔaa so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawon galen gawonɔaa kanaanon utegoji, kamban iikanon Kana qaanon mono kaanɔadeen utegoja. ¹³ ‘Jigo gawon galen qaita mon,’ qaa ii Ponnanajon jejonto, iinon Liwai tuunonɔga qaagoto, mono tuun mononɔga kolooro. Tuun iikawaa eja mononon jiwowon jigowaa alatanon nama gawon mende men laligoro. ¹⁴ Ponnananon Juuda tuunonɔga kolooroti, qaa ii asuganon eja. Moosesnon Juuda tuun yononon jigo gawon galen kombutiwaa qaa mon mende jero.

Jigo gawon galen Melkizedek kaanɔ mon

¹⁵ Kawaajon jigo gawon galen mon Melkizedekwaa tani kaanɔ asugiji, iikanon mono qaa jejonatiwaa honɔ ii asuganondeen qendeen sokonja. ¹⁶ Iinon namo ejembanon Kana qaa otaan tuunɔaa so jen kotogitiwaajon ama jigo gawon galen mende kolooroto, laaligo kombombanɔ mende aliwaati, iikawaa ku-usunanon mono nemun koma muro jigo gawon galen kolooro. ¹⁷* Mononon iwaa kania nanon jero Bunɔ Terenon kokaen eja, “Giinon Melkizedek kaanɔ jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba.” ¹⁸ Anutunon kaen jen jenkoto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usunanon qaono ilaan nonombaatiwaajon amamaankeji, iikawaajon ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanon ejemba akadamonana mokoloowombajon mende ilaan nonono. Qaago. Kawaajon qaa aren mutuya qetegon kitianon jejeromonromon awaa soro nononja. Anana jejeromonromon iikawaa qaganon nama saanon Anutuwa kosianon kema qama koolinkebonɔ. ²⁰ Anutunon jigo gawon galen donɔgogaa qaaya jen ii jojopan qaayanon jen kotiuro. Kaen anoto, jigo gawon galen tosaanɔ yonoo qaagia ii jojopan qaanon mende jen kotiigi kilen kaen anɔgi. ²¹* Tosianon jigo gawon galen een koloogito, Anutunon Jiisas kuun qaaya ii jojopan qaayanon jen kotiin kokaen ijoro,

“Giinon mono jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba.’ Pononon jojopan qaa jen kotiuroti, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopan qaa iikawaajon ama Jiisasnon mono soomonon aren gbiliaa honɔ koloowaatiwaa galenɔ koloon nanja. Kaen Anutu ano ejemba batunananon gawon men laligoja. Soomonon aren iikanon walaga uugun awaa soro koloaja.

* 7:17: Ond 110.4 * 7:21: Ond 110.4

²³ Jigo gawon galen tosaana ii wala eenanon mamaga laligogi. Komun gawongia toroqen mewombaajon amamaagiti, iikawaajon ii mamaga laligogi. ²⁴ Yononon mamaga laligogito, Jiisasnon kamban tetegoya qaa laligon ubaati, iikawaajon jigo gorawaa galen gawon ii tetegoya qaa men laligon ubaa. ²⁵ Gawon ii men laligojiwaajon ama Jiisasnon ejemba iwaanon kagi unuano Anutuwa kosianon kemakejuti, ii saanon kotiin hamo qen onono qaagianon komunkeja. Kamban so yonoojon ama Anutu qama koolinkejiwaajon laligoji, iikawaajon mono saanon hamo qen nonondaboronkeja.

²⁶ Jigo gawon galen wana kaananon mono saanon sokoma nononja. Iinon toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya kolooja. Anutunon Jiisas singisonngo ejemba ananaanonga tirin koton wano Siwe jakeya kuuya koton euwaa euyanon uma qaita mon koloon laligoja. ²⁷ *Jigo gawon galen tosonian somana somana wala iyangiaa singisonngogiaajon ama iikawaa gematanon kanageso yonoo singisonngogiaajon ama oronon siimolon on laligonkegi. Jiisasnon anaa sele busuya qeleeno siimolon ononon kaana ama mugi iikaana kanon kanageso ananaa singisongonana ii indin motoonngo iikanondeen koma konjoratiro sokondabororo. Kawaajon Jiisasnon ii jigo gawon galen tosaana kaana kamban so amakebaatiwaajon mende amamaaja.

²⁸ Anutunon Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanon eja ii kuun onongi jigo gawon galen wana koloonkeju. Balon eja yononon ku-usungia qaa laligojuto, Anutunon oyanboyan koloowombaa qaaya ii kanagenon nonoma ii jojopan qaayanon jen kotiiroto, iikawaa so Meria kuuro wanana kolooja. Wanana iinon mono akadamuya korebore mokolon kamban tetegoya qaa kotiga laligon uma laligowaa. Kian.

8

Soomonngo aren gbiliaa jigo gawon galen wana

¹ *Qaa jejon, iikawaa qaa kota wana ii kokaen: Anana jigo gawon galen wanawanawo koloojon. Wanana iinon Siwe gomanon uma Uutanana iwaa jinkaron dun rara kooronanon boro dindinanon raja. ² Opo sel jigo hona ii Siwenon eja. Ii namo ejanon memeta qaagoto, Ponon ano ii mero. Jigo gawon galen wanana iinon opo sel jigowaa uuta leegen qata kowoga totoon iikanon laligon Anutu welen qemambaa gawon menkeja.

³ Balombaa jigo gawon galen wana kuuya ii nandun kalen Anutuwaajon ama oronon siimolon on laligowutiwaajon kuun onomakejon. Iikawaa so jigo gawon galen wanana Jiisasnon kaaniadeen an Anutuwa nandun ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandun kalen Anutuwaajon amakebonatiwaajon eja kuun onongi laligoju. Kawaajon jigo gawon galen wanana iikanon namonon laligonagati een, iinon mono balombaa jigo gawon galen koloomambaaajon amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawon galen yononon balombaa jiwowon jigonon Anutu welen qewombaa gawon menkeju. Jigo iikanon Siwe jigo gorogaa sareya ano unaya kolooja. Moosesnon jigo opo selnon memambaaajon anoti, kamban iikanon Anutunon Siwe jigoyaa aren ii isaano. Aisandaboron galen meme qaaya kokaen ijoro, "Moba, baananon laligona aren qendeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaan mewa." Iikawaa so opo selnon jiwowon jigo gora mero iikanon Siwe jigowaa qerewenja

* 7:27: Lew 9.7 * 8:1: Ond 110.1 * 8:5: Eks 25.40

kolooro. ⁶ Anutunonj oyanboyonj koloowombaa soomonjo qaa gbilia nonono iikanonj soomonjo qaa walaga uugunj awaa soro kolooja. Soomonjo qaa iikanonj arenj gbiliaa tandoya kolooja. Soomonjo arenj gbilia iikanonj mono arenj walaga uugunj qabunayawo kolooja. Qabuŋa iikawaa so Jiisasnonj soomonjo arenj gbiliaa gawonja awaa soro ii buŋa qenj aonj Anutu ano ejemba batunananonj nama ilaanj nonomakeja. Gawonja iikanonj mono balombaa jigo gawonj meme ii mamaga uugunj akadamuyawo kolooja.

⁷ Soomonjo arenj mutuyanonj koposowaa qaaya qaa koloonj sokonagati eenj, soomonjo arenj kanagenjanonj koloowaatiwaajonj mono eenj mende mambombonaga. ⁸ *Kaento, ejembanonj kilenj boligi Anutunonj kanagia mokoloonj jenj onjoma kokaenj jero,

“Ponj niinonj kokaenj jenj kotojenj: Mobu! Kamban monj kanj kuuwaati, iikanonj Israel tuunj ano Juuda tuunj onjowo soomonjo arenj gbilia amana.

⁹ Niinonj ambosakonjurugia borogianonj menj Iijipt kantrinonja unjuambe seleenjenj kagi yonjowo soomonjo arenj ambeto, yonononj noo soomonjo arenj ii mende qokotaanj tenj konji. Kawaaajonj niinonj kaanjadeenj ii gema unjuwe. Ponj niinonj kaenjenj kotojenj. Soomonjo arenj gbilia amanati, ii Buŋa qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kamban iikanonj kanj kuuro Ponj niinonj Israel kanageso yonjowo soomonjo arenj gbilia kokaenj ama jemaŋa: Niinonj mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonjoo roromongogianonj ama uugianonj tere kaanja oowe ewaa. Kaenj ama yonjoo Anutugia koloowe yonononj mono noo kanagesona koloonj laligowuya.

¹¹ Kamban iikanonj somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagonj laligowuya. Kawaaajonj boi monjonj Pombaa kania mobutiwaajonj batugianonj mende kuma onjoma laligowaa. Datanonj koga kokaenj mende ijowaa, ‘Gii mono Ponj moma yagowa.’

¹² Kokaembaajonj nii moma yagonj noma laligowuya: Niinonj nanamemengia bologa ii songbama mesaomaŋa. Singisongogia mono duduunj ii mende toroqenj romonjomana.”

¹³ Anutunonj soomonjo arenja kanagenjaajonj “Gbilia” jenj iikaanja kanonj soomonjo arenj mutuyaaajonj “Mono walaga kolooro,” jero kania kaenj kolooro. Qaa arenj monjonj kambanj koriga enj walaga kolooji, iikanonj mono alimambaa anja. Kianj.

9

Balombaa opo sel jigononj Anutu kokaenj mepeseegi:

¹ Anutunonj soomonjo arenj mutuya ama iikanonj kaanagadeenj waeya menj mepeseewombaa arenja ii jenj kotooro otaagi. Ii otaanj namononj opo sel jigo gora megii ero. ² *Anutuwaawo opo sel jigo gora ii kokaenj megii: Jigo uuta mutuya kanonj lambewaa duŋ rarata ano bered kowoga ii Anutuwaawo jaasewanjanonj nene duŋnonj Anutuwaawo buŋa anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³ *Kawaa gematanonj uuta monj qata jigo kowoga totoonj ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranonj opo sopa nano.

⁴ *Jigo uuta kowoga totoonj iikanonj jininj oonjoombaa alata ano soomonjo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulnonj memeta ano bokis selia ii kuuya goulnonj tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjononj ama bokis iikawaa uutanonj galenj komakegi. Kaanagadeenj Aarombaanonj taa gbaru

* **8:8:** Jer 31.31-34 * **9:2:** Eks 26.1-30; 25.23-40 * **9:3:** Eks 26.31-33 * **9:4:** Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Janj 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5

sota junjuna ano Anutunon soomongo arena jamonon ooro ilana ii bokis iikawaa uutanon galen komakegi. Bokis uutanon iwoi karoon ii kaen egi. ⁵ *Bokis qaganon borosowo gajoba woi goulnon memeta ii nani. Ii Anutunon kosere laligoro asamararanga sareya ii kolooro. Borosowo woi ii engangara kotuma bokis ununa turun nani. Bokis ununa ii Anutuwa koma konjoratiwaa duna kolooro. Qaa motomotoon ii kamba kokaamba ana ana tororo amin mobonatiwaa so qaago.

⁶ *Anutuwa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arengogi ero jigo gawon galen yononon kamba so jigo uuta mutuya kanon uma Anutu wena qen gawongia men laligogi. ⁷ *Kana laligogito, jigo gawon galen wana iinondeen gbani so indina motoongo kanon jigo uuta kowoga totoon iikanon uma laligoro. Sa men iikanon uma anajan ano kanageso yononon poumapou qaganon singisongo angiti, mono iikawaajon ama siimolon on sa maaro kamaaro.

⁸ Kaen arengon ang Ua Toroyanon sare ii qendeema iikanon ejemba kokaen kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyan toroqen nanji, kamba iikanon Anutunon jigo uuta kowoga totoon iikawaa kania ii asuganon mende inisaano laligogi. ⁹ Qaa ii kamba kokaambaa sareya koloaja. Kania ii kokaen: Ejembanon kalena kalena nandun ama siimolon men kagi onkejuto, uugianon kilen luae mokoloowombaajon amamaankeju. Uugianon singisongo angitiwajan ama tilooro siimolon men kan Anutuwa jigo goranon uma qama kolinkejuto, iikanon mono singisongogia koma konjoratiwombaajon amamaankeju.

¹⁰ Nene kalen ano apu kalen men kan kema koma kan koma ang oomulu kania kania men onomakejuto, kaen selewaa jenkootoya kayagadeen otaankeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwa are gbilia kambaanon kan kuuro iikanondeen kanain mende toroqen sokomaa. Kian.

Kraistwaa sayaa kania

¹¹ Kraistnon kan oyanboyan nonomakejiwaa jigo gawon galen wana kolooroti, inon balomaa opo sel jigo ejanon memeta iikanon mende uro. Kaen qaagoto, Siwenon jigo gora raji, mono iikanon uro. Jigo gora iikanon uuta qaita mon koloaja. Asamararanon mono akadamyawo.

¹² Iikanon uma jigo uuta mutuya koton meme ano bulmakao meria yonoo sagia mende men keno. Kaen qaagoto, iyanaa saya maaro iikanon nemun koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga totoon iikanon uro. Iikanon kamba motoongowaa so uro tegon sokonota eja. Dowenana kaen men oyanboyan koloowombaajon kondoro kamba tetegoya qaa sokoma en ubaa.

¹³ *Wala namonon meme ano bulmakao ejia unun sagia men kan bulmakao embia kowina kanon siimolon on iikawaa bugaajona kaanagadeen men kan ejemba kokojinjigawo iikanon qeesan onomorigi sokoma onono. Kaen hamo qen onongi iikanon selegia songbama men sorain onono laligogi.

¹⁴ Kaen angiti een, Kraistwaa sayanon mono kamba kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga ugun kokaen ama nonomakeja: Sayanon mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa bun koloowonatiwaa so ii koma konjoratinkeja. Kaen ama nonono laaligo Toya Anutu wena qewombaa gawona ii mono afaanon men laligowona. Ua Toroyanon laligon kouma tetegoya qaa laligon ubaati, inon mono Kraist ilaan muro

* 9:5: Eks 25.18-22 * 9:6: Jan 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34 * 9:13: Lew 16.15-16; Jan 19.9, 17-19

koposoya qaa laligoroto, ananaajon ama iyanja qeleema aon Anutuwaa siimolon lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajon Kraistnon soomongo aren gbiliaa galen waja kolooja: Anutunon ejemba oyanboyan koloon kamban tetegoya qaa kaana laligowombaa qaa somongon onoonoti, iyononon iwoi ii bunja qen aowuti-waajon moja. Kawaajon ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananon uumotoon ambombaa gawonja menj laligoja. Soomongo aren mutuyaa kambananon ejembanon kana uugunj singisonjo анги iikanon somongon onono laligogiti, Kraistnon ii iikanonja isama onomambaajon ama komunj dowegia mero.

¹⁶ Monjon ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kamban iikanon aliaa bunaya koloowaatiwaajon jen kotorota qaa eji, alianon iwoi ii uulanawo mende mewaa. Uulanawo qaagoto, qaa toyanon komuro kanianon asuganon asugiro iigigo kamban iikanon ii saanon mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kamban iikanon qaaya iikanon honawo mende koloowaato, qaa toyanon komurogo qaayanon mono esunawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomongo aren mutuya ii kaanagadeen oro saya mende maabuyagati een, mono honawo mende koloonaga.

¹⁹ *Aren mutuyaa honja ii kokaen kolooro: Moosesnon Kana qaawaa jenkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonoojon weenongo bulmakao meria ano meme unuro sagianon kamaaro. Kamaaro ii menj apuwo mindirin lama juya osoga nezongbala menj gumionj susuyanon somongon sanon qendunjon qeesaaro Kana qaa Tere lama selianon onj lipingiti, ii moriro. Ii moringo kanageso kuuya batugianon liligon sa apunon qendunjon qeesaanj giliro iikanon onomoriro. ²⁰ Kaen onomorin kokaen injoro, “Anutunon qaaya tenj kombutiwaajon jen koton onoma onowo soomongo anji, mono iikawaa sayaga koi.”

²¹ *Kaen injonj toroqen opo sel jigo gora ii kaaniadeen sa iikanon qendunjon giliro moriro. Hamoqeqe gawonj mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeen qendunjon giliro moriro. ²² *Anutuwaa Kana qaanon jen kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanon songbanin soraaya koloonkeja. Kawaajon monjon sa mende maanagati een, Anutunon singisonjonana mende mesaonaga. Kianj.

Kraistwaa sayanonj singisonjonana koma konjoratinkeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unajanya. Namonon jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolon onoon ama iikaanja kanon hamo unugi soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajon ii mende sokonja. Kawaajon Kraistnon siimolon onoon qaita monj anoti, iikanon mono Siwe jigononj uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unuro soraaya koloogi sokono. Siimolon onoon qaita monj iikanon mono namowaa siimolon onoonja ii uugunj akadamuyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon jiwowonj jigo uuta kowoga totonj ejanon memeta iikanon mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaa jigo goraya honaa unajanya kolooro. Kraistnon mono Siwe gomanj honja iikanonj uma kamban kokaamba ilaan nonomakebaatiwaajon jotamemenana koloon Anutuwaa jaasewanonj asuginkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawonj galen wananon gbani so oro sagia menj jiwowonj jigo uuta kowoga totonj iikanonj uma laligoro. Kraistnon iikawaa so mende

* 9:19: Eks 24.6-8 * 9:21: Lew 8.15 * 9:22: Lew 17.11

amakeja. Iinon Siwe gomanon indin mamaga mende uro. Anutuwaa siimolon lama kolooro gbani so qenkebutiwaajon ama eu mende uro.

²⁶ Indin motoongonon mende sokonagati een, iinon mono Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kaban iikanon kanain siimboboloya kanjanawo moro indin seiseiya koloona. Kaen qaagoto, namowaa kambanon tegomambaajon ano kaban kokaamba indin motoongogadeen singisongo koma konjoratiwaatiwaajon ama asugiro. Asugin iyan siimolon onoon kaan ama mubutiwaajon ama aoro. ²⁷ Namu ejemba anana arenana ii kokaen eja: Anana kaban monon komuwon ano iikawaa gematanon Anutunon qaanana gosin jen tegon nonombaa.

²⁸ *Aren iikawaa so Kraistnon kaaniadeen ejemba seiseiya anana singisongonana koma konjoratiwaatiwaajon indin motoongowaa so kan iyan siimolon onoon kaan ama mubutiwaajon ama aoro. Iinon kaban monon eleema kawaa. Singisongowaaajon ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajon mambomakejon, mono anana oyanboyan nonoma nunuambaatiwaajon ama asugiwaa. Kian.

10

Indin motoongon koomunon ama aoro sokondaborota eja.

¹ Kana qaa walaga iikanon oyanboyan koloowombaa kania hona ii mende kolooro, oyanboyan asugiwaatiwaa unajaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen ejiwaajon ama ejemba Anutu mepeseewombaaajon jigo goranon kaban so umakejuti, iyononon mono letoma akadamugiawo koloowombaaajon amamaankeju. Yononon kaban tetegoya qaa nandun kalen menj kan ama siimolon onoon iikayadeen gbani so toroqen ama laligogito, iikanon mende sokono. ² Iikanon sokonagati een, siimolon onoon ii saanon mesaowuyaga. Jigo goranon Anutu waeya menj mepesegiti, iyononon indin motoongon hamo unugi soraaya kolodaborowuyagati een, iikaen mono singisongogiaa gamuya ii mende toroqen mobuyagato, ii toroqen mogi. Kawaajon oro kalen ii toroqen nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon onon laligogiti, iikanon mono toroqen singisongogiaa gamuya ii jen gbilin onono laligogi. ⁴ Bulmakao ejia ano meme yonoo sagianon mono singisongo koma konjoratiwaatiwaajon amamaankeja. Ii batogogito, osin laligon kougi.

⁵ *Kawaajon Kraistnon namonon kamaan asugiroti, kaban iikanon kokaen jero,

“Anutu, giinon nandun kalembaaajon ano siimolon oowutiwaajon mende koposongon laligonato, namonon laaligowaa selia ii mozonongon nona.

⁶ Siimolon onon singisongogiaajon ama nandun kalena kalena ama laligogiti, ii iima kawaajon mende aisoon laligona.

⁷ Kaban iikanon kokaen ijowe, ‘Anutu, moba, niinon koi kajej.

Noo kanana ii papia liipina iikanon oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama menj laligomanja.’”

⁸ Wala kokaen jero, “Nandun kalen ama siimolon onon singisongogianon solananiwaatiwaajon iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaajon mono siinganon mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaajon mende aisoon laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqen amakejuto, ii kilen kaen jero. ⁹ Kawaa gematanon qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinon mono koi kan goo uusiingaa so ama menj laligomanja.” Kaen jen Anutu waeya menj

mepeseewombaa kania mutuya ii qewagon kana gbilia kuuro. ¹⁰ Anutuwaa uusiinanon nemun koma muro selianon siimolon oonoon kaana anji tegorotiwaajon mono tak koton nonono soraaya koloodaboronin. Indin motoongowaa so selia qeleenoti, iikanon mono kaban so sokoma en ubaa.

¹¹ *Kambana kambana jigo gawon galen kuuya yononon nama jigo gawongia menkeju. Suulan siimolon iikayadeen oongo on amakejuto, iikanon singisonngogia koma konjoratiwombaaajon amamaankeju.

¹² *Iikanon amamaankejuto, Siwewaa jigo gawon galen wana Jiisasnon mono indin motoongowaa so singisonngowaaajon ama selia qeleeno kamban tetegoya qaa sokoma en ubaa. Namonon siimolon oonoon kaana nama mugi Siwe jigonon uma Anutuwaa boro dindinanon raja. ¹³ Iikanon rama kamban batuya kokanon Anutunon tuarenjenuruta riitano kamaan unuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorian maabombaaajon mamboma laligoja. ¹⁴ Indin motoongowaa so koomunon ama aoro siimolon oonoon kaana ama mugi iikanon sokondabororo saanon ejemba tak koton nonono soraaya koloowombaa so koloojon. Kaen saanon men letoma nonono akadamunana kuuya mokolon kamban tetegoya qaa iikaana laligon ubona.

¹⁵ Un Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jero mojon. Wala qaa kokaen jerota eja:

¹⁶ *"Pon niinon kokaen jejen: Kamban tosonian tegoro iikanon mono soomongo aren gbilia yonowo amanati, ii kokaen: Niinon Kana qaana kuuya ii uu kononjianon ama momogianon tere kaana oomaana."

¹⁷ *Kaen jen kokaen toroqero, "Niinon yonoo singisonngogia ano nanamemengia jeulalana angiti, iikawaajon duduun ii mende toroqen romonjon laligomaana." ¹⁸ Qaa iikawaa so hona kolooro Anutunon singisongonana mesaoro qaanananon tegorotiwaajon singisongonanaajon siimolon oowombaa so mende kolooja. Kian.

Anutuwo kaparan koma laligowombaaajon nonoono.

¹⁹ Kawaaajon uumeleen alaurunana, Jiisaswaa sayanon songbama nonono mono saanon Anutuwaa jigo uuta kowoga totoon iikanon ubona. Kaen moma laarin kotiin uuwoi mende amakejon. ²⁰ Jiisasnon kana kekenaa kana gbilia meleuro ano laaligo kotigaa kania koloon nononja. Kana ii iyanaa selia qeleema iikaana kanon meleurota eja. Kana ii riin Anutuwaa jigoyaa opo sopaya koton jigo uuta kowoga totoon iikanon ubona. Jiisaswaa selianon nemun koma nonono opo sopaya ii saanon kotowona. ²¹ Jiisasnon jigo gawon galen uuta koloon nonomakeja. Iinon Anutuwaanon kanageso kuuya galen koma nonoma laligoja.

²² *Kaana laligojiwaaajon anana mono gbingbaon mesaon uuwoi kuuya yakarin pondangadeen momalaari qaganon nama Anutuwaa kosianon kema qama koolin laligowona. Sayanon qeesaro nonomorin uutilotiloonana songbano soraaya koloon laligowona. Uunananon mende toroqen jen nonono mono awasanakaka laligowona. Apu taana arinin men taalij nonono iikaana mono Anutuwo qokotaan laligowona. ²³ Anutunon oyanboyan koloowombaa qaa somonjon nononoti, iinon mono qaaya pondan otaan ananawo nanja. Kaen nanjiwaaajon ama iikaana koloowombaaajon mamboma jejeromonromon ama jokolonkebona. Iikanon mono kongbara mesaon zen nama kotiin laligowona. ²⁴ Uujopa ano nanamemen

* **10:11:** Eks 29.38 * **10:12:** Ond 110.1 * **10:13:** Kereuruta men kamaan onoma haamo ama gamu qen onombombaaajon kanagianon riiwagon qagianon do kaana rilanjij laligogi. Juuda yonoo kanagija kian. * **10:16:** Jer 31.33 * **10:17:** Jer 31.34 * **10:22:** Lew 8.30; Eze 36.25

awaa ambombaajon mono uukuukuu men nanjon aon laligowona. Kaana laligowombaajon mono pondan galen men aon laligowona. ²⁵ Tosianon iyangiaa uumeleen kanagesowaa ajoajoroogia mesaonkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowona. Kaen qaagoto, Pon kawaatiwaa aiweseya iima kambaanon dodowiji iikaan mojon, iikawaa so mono kaparan koma kotiin uukuukuu men aon laligowona.

²⁶ Buna qaa hona momago ananaa ainjon singisonjo lan ambonati een, singisonjonana iikawaajon mono nandun jiwowon mon ambombaajon amamaawona. Siimolon onjon mon ii mende ilaan nonombaa.

²⁷ *Ii mende ilaan nonombaato, Anutunon qaanana ii jen tegon irona meleeno qananan ubaatiwaaajon mamboma jenenana ororo keenana moma laligowona. Anutunon tuarenjenuruta gere gagirinon onjoowaati, iikawaa usuna kayadeen koloowaatiwaaajon mono mamboma laligowona.

²⁸ *Monjon Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanon ongi woi karonon qaaya nanjon jegi qaayawo koloowaati een, ii mono mende kiankomun mugi koomuwaa buna koloowaa.

²⁹ *Kaen koloowaato, ejemba mon kokaana iwaa qaayaajon mono nomaen romonjoju? Monjon Anutuwaa Meriaa qaaya kanaan rikotaan gilinkeja. Soomonjo arej gbiliaa sayanon tak koton muro soraaya kolooro, sa ii woi omayaa kaana men kamaan amakeja ano kalenmorian Toya Una Toroya ii mepaegon munkeja. Monjon kaana kolooro Anutunon qaaya gosin irona dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogon koomuwaa buna koloowombaa so koloojonto, Anutunon ejemba kaana irona ii mono gere gagiriawo kuun muro qaganon uro siimbobolo honombonona mende moma laligowaa. Naa siimbobolonon sokoma munaga? Iwaa kaniaajon mono nomaen romonjoju?

³⁰ *Qaa mon kokaen eja, “Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonga. Niinon mono ejemba qaagiaa irona meleemana.” Torogon qaa mon kokaen jerota eja, “Ponjon kanagesouruta onoo qaagia gosin jen tegowaa.” Mon moronon kaen jeroti, nononon ii moma mujon. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanon nama kamaan nunuro boria-non nunuwaati, iikanon mono kanjanawo totoon koloowaa. Kian.

³² Looriwubotiwaajon kokaen jejen: Anutuwaa asasaganon karo buna qen aon asarigiti, mono kaban mutuya ii romonjon laligowu. Kaban iikanon momalaariwaa manja qen siimbobolo mamaga mokolon ii kilen aon oron nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduwu.

³³ Kaban tosaanon gamu qen ononji konajilin mogi qenjaaronon injigigilin laligogi. Kaban tosaanon alaurugia tani kaanagadeen ama ononji yonoo kooronganon nanji. ³⁴ Tosaana kapuare mirinon ononji ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoon moma laligogi. Esuhinagia kisiyaen qen kopepereen megiti, ii mono korisoro qaganon moma anjon koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita mon mende aliwaati, ii en ononjiwaaajon moma iikawaajon ulunkolen moma laligogi.

³⁵ Kawaajon awasankakagia mono kaban kokaamba mende gilin mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunon mono iikawaa tawaya somata onombaa. ³⁶ Anutunon woi onombaatiwaa qaa somongorota eji, ononon ii buna qen aowutiwaaajon nanju. Kawaajon Anutuwaa uusiina otaan lombo moma mokosinjon kaparan koma laligowuti een, Siwewaa bunaya iikanon

* **10:27:** Ais 26.11 * **10:28:** Dut 17.6; 19.15 * **10:29:** Eks 24.8 * **10:30:** Dut 32.35, 36

mono onoo bunja koloowaa. ³⁷*Kokaembaajon mono nama kotiin laligowu: Kamban torodaamon iikayadeen mono toroqen mambonin

“Mombo kawaati, iinon mono kan kuuwaa. Kambanja mende qen koriro ubaato, kambanja so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananon nanamemen dindiņa otaankeji, iwaa momalaarianon mono nemun koma muro kotiin laligon ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati een, ii mende sokono uunanon iwaajon mende aisooowaa.”

³⁹ Qaa kaen ejato, nononon ejemba uugia mombo eleema momalaarigia mesaon gere siawaa bunja koloowuti, iyonoo tuungianon mende nanjon. Kaen qaagoto, momalaarinana ii mono galen konin Anutunon hamo qen nonono laligon Siwe gomanon ubonatiwaa so koloojon. Kian.

11

Ejemba momalaarigiaajon ama iwoi kokaen kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaen: Iwoiwaajon jejeromonromon anjoni, ii koloowaatiwaajon mono kotiin uuwoiya qaa moma laarijon. Iwoi mende ii-iita iikawaa so ama men hona iibombaajon mamboma awasankaka nanjon.

² Monowaa monoyanonga kanain ejemba momalaarigianon nemun koma onono uugia meleenji Anutunon injiuro sokono jen qeangon onono laligogi.

³*Momalaarinananon nemun koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaen moma asarinkejon: Anutunon qaaya jen koton iikanon Siwe namowaa ilawoilaya kuuya mokolooro. Kawaaajon kamban kokaamba iwoi iimakejon, ii iwoi ii-iita iikanonja mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yonoo momalaarigia

⁴*Kein (Kain) Aabel yoronon Anutuwaajon siimolon oori Aabelnon uuta meleenon momalaarianon nemun koma muro tororo ten kono kaasoyanon dindiņa uro. Kaen uro Anutunon siimolonja iiro sokono jen qeangoro. Jen qeangon Aabelnon solanja kolooroti, Anutunon qaaya ii nanjon jero momalaarianon nemun koma muro moro. Kananja moma laligon komuroto, ii kilen kamban kokaamba nanamemenja monin qaa iikanon mono toroqen uunana kuun nanjon nonomakeja.

⁵*Eja qata Eenok iinon wala eenanon uuta meleenon Anutunon qaaya nanjon jen qeangoro moma iwaa jaayanon sokoma laligoro. Kaen laligon kouro momalaarianon Eenok nemun koma muro Anutunon jaawo wano Siwenon uro. “Anutunon wano eu uro toroqen mokoloowombaaajon amamaagi.” Bunja Tere iikawaa so Eenok momalaarianon anjon koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanon meleenji, iinon qaa kokaen moma laariwaa: Anutunon laligoja ano Anutunon ejemba iwaa jaayanon sokombombaajon monganjuti, ii tawa qen onombaa. Qaa woi ii moma laarin saanon Anutuwaawaa kosianon kawaato, mende moma laarin mun een iwaa jaayanon sokombombaajon amamaawonja.

⁷*Anutunon Nooawaajon iwoi koloowaatiwaa galen meme qaaya isaano. Aisano Nooanon moma asarin sombuya qaita mon moma hona mende iiro momalaarianon nemun koma muro ten koma wango mero. Anutunon iyanja ano sumanjuruta anjon koma onom-baatiwaajon moma wango ii mero. Nooa momalaarianon nemun koma muro wango meroti,

* **10:37:** Hab 2.3-4 * **11:3:** Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3 * **11:4:** Jen 4.3-10 * **11:5:** Jen 5.21-24 * **11:7:** Jen 6.13-22

nanamemen ijikanon mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunon qaagia jen tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianon nemun koma muro Anutu waa jaanon solana koloowombaa kalena ii buna qen aoro. Ejemba Anutu moma laarin munin qaanana jen tegoro solananijkejonj, Nooanon mono iikawaa so solana kolooro. Kianj.

A Abraham Saara yoroo momalaarigara

⁸ *Anutunon Abraham balon mon iwaa buna koloowaatiwaaajon jen iikanon kemaatiwaaajon oono. Oono momalaarianon nemun koma muro qaa ii ten kono. Dakanon kema keunaga ii mende moroto, ii kilen iyanjaanon balon mesaon keno.

⁹ *Kema kema Anutunon balon iwaa buna koloowaatiwaaajon jen somongoroti, mono iikanon keuro. Keuma waba koloon ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianon nemun koma murotiwaaajon mono kilen opo kuun menj maama kanon en laligogi. Esameria Aisak Jeikob yoronon kaanagadeen Anutunon balon onombaatiwaaajon soomongo qaaya iikayadeen buna qen aon balon iikanon toroqen opo kuungia menj maama en laligogi. ¹⁰ Siwe siti tandoyanon mende gisaawaati, Abrahamon ii iimambaajon mamboma laligoro. Anutunon siti iikawaa arena ama unjaya menj miri tandogia oson mero powowon kotakota en ubaati, mono iikanon keumambaajon ama mamboma opo kuunon laligoro.

¹¹ *Kaanja laligon eja waja kolooroto, momalaarianon nemun koma muro kotiin man kolooro. A Abrahambaa embia Saara iinon kopin laligoroto, ii kilen koro ama mera mero. Anutunon Abrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somongon muroti, iwaajon ama qaayanon honawo koloowaatiwaaajon moma laarin laligoro. Momalaaria iikanon nemun koma muro meria kolooro iiro. ¹² *Eja motoongo iwaa momalaarianon nemun koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilen iwaanonga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelao sombinon asarigi jangogia weengowombaaajon amamaajonj, me sakasin kowe goraayanon ejuti, gbiliurutanon mono iikawaa so sein koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajon awelegon laligogi:

¹³ *Ejemba sundugia ii jejonj, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarin mun laligon komugi. Anutunon balon onombaatiwaa qaa somongon onono laligogito, balon iikanon mende keugi. Kaen qaagoto, balongia ii koriganon nama uun iima waeya menj aisoogi. Iima een aison kokaen jen asarin jegi, "Namonon wabaga koloon qanda laligojon." ¹⁴ Ejemba iyangiaa miri gomangianon keubombaaajon janjarin riinjekuti, iyononon qaa kaen jenkeju. ¹⁵ Balon mesaogiti, iikawaajon romongon qaaya jewuyagati een, yononon mono saanon eleema iikanon kenji uugianon tegonaga.

¹⁶ Mono saanon eleembuyagato, yononon iikawaajon mende romongon laligogi. Iikawaajon qaagoto, kantri qaita mon Siwenon eji, mono iikanon keubombaaajon awelegon laligogi. Anutunon yonoojon siti merotiwaajon Anutu qata "Ananaa Anutu!" jegi ii moma aison yonoojon ama gamu mon mende momakeja.

A Abraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

* **11:8:** Jen 12.1-5 * **11:9:** Jen 35.27 * **11:11:** Jen 18.11-14; 21.2 * **11:12:** Jen 15.5; 22.17; 32.12 * **11:13:** Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

17 *Anutunonj Abraham angotetenonj ama muro momalaarianonj nemun koma munj Aisak Anutu kalengga muro. Anutunonj Aisakwaajonj balon mumambaajonj ijoro Abrahamnonj soomonjo qaa ii bunja qen aoroto, kilenj meria motoonjo ii moma tegonj iikanonj siimolonj oomambaajonj ano. 18 *Anutunonj Aabrahambaajonj qaa kokaenj ijoro, “Aisaknonj mono gbiliuruga nemun koma onono koloonj goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilenj meria alatanonj ano. 19 Ama kokaenj gosinj romonjgoro, “Komuwaato, Anutunonj saanonj kotiinj menj gbiliro koomunongga waabaa.” Sareqaa kaenjeroti, iikawaa so merianonj mombo toroqen koomunongga kaanja waaro wano.

20 *Momalaarianonj Aisak nemun koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegonj orono. Anutuwaaw kotumotueya iikanonj mono kambanj kanagenanonj kaanagadeen sokoma orono qagaranonj umakebaatiwaajonj qama kooliro.

21 *Jeikobnonj komumambaajonj anoti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemun koma muro meria Joosefwaa merawoita woi ii kotuegonj oroma taa gbaruyaa kitianonj laarinj Anutu waeya menj mepeseero.

22 *Joosefwaa koomuyanonj dodowiroti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemun koma muro Israel kanageso Iijipt mesaonj kagiti, iikawaa sunduya ii jenj gbilinj injoro. Kaenjinjonj kanagenj qamoya dakanonj ronj kombutiwaaw qaaya ii jenj kotonj onono. Kianj.

Mooseswaa momalaaria

23 *Momalaariganonj Mooseswaa nemunmanja nemun koma orono Moosesnonj kolooroti, ii kambanj iikanonja kanainj koinj karoombaa so mesanjgori. Mera ii iimasiinjiinjawo tania monj kolooroti, ii iima kinj pombaa jenjkootoya uuguwobotiwaajonj toroko mende moma meragara mesanjonj galenj koni.

24 *Moosesnonj somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianonj nemun koma muro qa ii bosimambaajonj togonj faarao kimbaa miria mesaonj kemaliro. 25 Saanonj toroqen Iijipt yonjowo singisonjgowaa korisoroya mokoloonj ii kambanj toroga lanj aisoonagato, laaligoya kaanja ii gema qero. Ii gema qen Anutuwaaw uumeleenj kanageso yonjowo toroqero kakasililinj ama ononji ii motoonj moma aonj orowombaajonj moro uuta kolooro. 26 Anutunonj tawa mubaatiwaagenj uunj nama kotiuro. Kawaaajonj Iijipt yonjononj maa suanjiawo koloonj siiseweweya qaa laligogiti, iikawaaajonj moro iwoi kamaanjeqeta kolooro. Iikanonj iwoi kamaanjeqeta kolooro gema qen Hamoqeqe Toyawo toroqero iwaajonj ama mepaqepae ama munj laligogiti, ii moro kilenj honjowo ano uuta kolooro.

27 Momalaarianonj Mooses nemun koma muro Iijipt kinj pongiaa irinja soombabotiwaajonj toroko mende moma kantria mesaonj karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonjonj munj laligoroti, iikawaaajonj mono kaparanj koma nama kotiuro. 28 *Momalaarianonj nemun koma muro kianjkomu kendonj* ama iikawaa arenja jenj kotonj onono aisoonj raji. Koomuwaaw gajobanonj Iijipt uutanonj mutu meraurugia unjugi Israel yonjoo meraurugianonj komuwubotiwaajonj mono jenj kotonj onono nagugianonj sa morigi.

29 *Momalaariganonj Israel ejemba nemun koma onono Kowe Osoga ii

* 11:17: Jen 22.1-14 * 11:18: Jen 21.12 * 11:20: Jen 27.27-29, 39-40 * 11:21: Jen 47.31-48.20

* 11:22: Jen 50.24-25; Eks 13.19 * 11:23: Eks 2.2; 1.22 * 11:24: Eks 2.10-12 * 11:28: Eks 12.21-30 * 11:28: Anutuwaaw gajobanonj Israel ejemba injiima koboonj unjuuguroti, iikawaa kendonja ii ananaa qaanonj kianjkomu kendonj jeninj Koonj qaanonj Pasowa jeju. * 11:29: Eks 14.21-31

balon kelasanon kekenaa so koton kagi. Iijipt manjaqeqe eja yononon ii kotowombaajon batogogito, mono apunon nemoton tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarigianon Israel kanageso nemun koma onono Jeriko taonon kan kiropo sopaya ween 7:baa so liligon motoon kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanon mono ororongon kamaagi. ³¹ *Momalaarianon kana somata emba Reihab nemun koma muro kokaen ano Anutunon iima kobooro: Israel jotamemeya yoronon balon iima mobowaajon oloñ kari ala men koma horon orono. Anutunon ii iima kanagen yangisen ejemba unuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoon mende komuro. Kian.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaan yonoo sundugia toroqen jewenagati een, noo kambananon mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarigianon tosaan nemun koma onono galenkonkon totona totona melungon men ejemba mindingon onongi nanamemen dindina otaan laligogi. Anutunon iwoi nonombaatiwaa qaa somongorota eji, mamaganon qaa iikawaa so qama koolin moma laarigi hona kolooro meg. Tosianon laion oro batugianon qama koolin moma laarigi Anutunon laion qaa oogia somongoro.

³⁴ *Tosianon gere bolan uutanon qama koolin moma laarigi Anutunon gere esun qowogoro mende onoro. Tosaan manjawaa soo somatanon unuwombaajon angi Anutunon yonoonon soo jeta men mooniro kok kongi. Mamaganon looloria koloon qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kotiigi. Tosianon manja qen qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeqe tuungianon kagi tosaanon qama koolin moma laarin kanon mono onotaagi unju-rama kenji.

³⁵ *Emba tosianon kitigianon komuro qama koolin moma laarigi Anutunon men gbilin muro koomunonga waaro mombo toroqen aitonngogi. Ejemba tosianon koomu gematanon oyanboyan uuta mokoloowombaajon moma kaparan koma nanji. Kaan nanji qanjonon unun kakasililin kania kania ama onoma kokaen injjogi, “Anutu qakoona uulanawo isama gombona.” Kaen injjogito, yononon ii togogi toroqen jaabamagege men onoma laligogi. ³⁶ *Tosianon Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawonon unugi siimbobolo kania kania mokolon laligogi. Toroqen tosaan gbadoon kapuare miria miria kanon ononggi laligogi.

³⁷ *Tosaan jamonon unugi komugi. Tosaan segenon moton onongi woi koloogi. Tosaan manjawaa soo somatanon unugi komugi. Tosianon lama selia ano meme selia kanon opo kaan mouma lan kema liligogi. Kaan wanaya toon koloogi sisiwerowero ano kakasililin tondu men onongi laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo koloon balombaa nanamemen bologaaajon mogi mende sokoma onono iikanon mende toroqegi. Mende toroqen lan liligon balon qararankonkonon kema kan baan baan uma kamaan kobaa me namo riiritaa uutanon en laligogi. Kian.

³⁹ Ejemba sundugia jejen, ii kuuya momalaarigianon nemun koma onono uugia meleengi Anutunon injiuro sokono jen qeangon onono laligogi.

* **11:30:** Joos 6.12-21 * **11:31:** Joos 2.1-21; 6.22-25 * **11:32:** Pon 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kin 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * **11:33:** Dan 6.1-27 * **11:34:** Dan 3.1-30
* **11:35:** 1 Kin 17.17-24; 2 Kin 4.25-37 * **11:36:** 1 Kin 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * **11:37:** 2 Hist 24.21

Kaana laligogito, ii kilen Anutunon oyanboyan qaita mon nonombaati-waa qaa somongorota eji, iikanon iyonoononga monon mon mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunon ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoon akadamunanawo koloodaborowonatiwaajon moja. Kaen moma kawaajon oyanboyan qaita mon nonono mokoloowombaa qaa arena ano eja. Kian.

12

Anutunon man koma mindingon nonomakeja.

¹ Ejemba tuun somata qatawo kaananon momalaariwaa kania nanjon jen koosu kaana liligon nonoma nanjuti, ii monon. Kawaajon anana kaaniadeen mono lombonana kuuya ano singisongo afaanagadeen kokosiin nonomakeji, ii gilini kemba. Anutunon anana momalaariwaa manjaya qen Satan haamo ama mubombaa arena anota eja. Kawaajon laaligo batuya koi laligongo komuwonati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaan kaparan koma manja qen bobogarin kembona. ² Jiisasnon momalaarinana men letono kolooro men somariiro kotiin akadamuyawo koloonkeji, Toya ii mono jaanananon uun tororo iimakebona. Iinon saanon toroqen Siwe gomanon laligon aisoanagato, ii mesaon kamaan iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoonon kikekakasililin kaana komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaaronon moma mokosigon komuro. Komun Anutuwwa jinkaron dun raronon uma boro dindinanon raja.

³ Singisongo ejemba yononon kaen tuarenjen ama mugi siimbobolo moroti, ononon mono ii romonjon laligowu. Zolologon loorin uukamakamaa koloon nama momalaarigia ano jejeromonromongia mesaowubotiwaajon mono kaen amakebu. ⁴ Singisongo ambombotiwaajon aon onon manja qen laligogi iikanon singisongowaa Toyanon mono sagorogoro (gbilibamban) mende unuro. ⁵ *Amanon meraborauruta yonoojon qambanmamban qaa ononji, Anutunon iikawaa so qaa mon kokaen injoro mono ii duduun laligoju,

“Oo merana, Ponon mindingon gomakeji, iikawaajon mono mona geegee mende koloowa. Qaa jen gono iikanon mono uukamakamaa mende koloon laligowa.

⁶ Ponon ejemba jopagon onomakeji, ii mono mindingon onomakeja.

Ejemba merabora kaana unuama kalan koma onomakeji, ii kuuya koobinon ununkeja.”

⁷ Merabora mon amayanon mende mindingoro lan laligonaga, iikaana mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajon Anutunon onon merabora kaana ama onomakeja. Kawaajon lombo onono ii mono mindingon onombaatiwaa tania romonjon moma mokosigon dionon laligowu. ⁸ Anutunon meraborauruta kuuya mindingon onomakejiwaa so onon mende mindingon ononagati een, mono iwaa meraborauruta hona mende koloowuyaga. Kaen mono ononangiaa jaajaa gua merabora mangia qaa kaana koloowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaen jema: Namowaa manurunananon mindingon nonongi ii goda qen onoma laligonin. Selewaa manurunananon qerewena koloojuto, uunanaa Amanananon mono hona ano uuta kolooja. Kawaajon mono iwaa qaa baatanon kema dionon laligon kotiini sokombaa. ¹⁰ Selewaa manurunananon mono iyanngiaa momogiaa so kaparan koma namonon kamban toroga laligowombaaajon ama mindingon nonoma laligonkeju. Yononon kaana laligonkejuto, Anutunon mono tak koton

* 12:5: Job 5.17; Gba 3.11-12

nonono iwaa so soraaya koloowombaajon ama mindingon nonomakeja. Kaen ama onanon awaa ano oyanboyon koloowombaajon moja.

¹¹ Monon mindingon nonono kaban iikanondeen korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejon. Qaa ii honato, iikawaa hona ii kanagen kokaen koloowaa: Anutunon ejemba iikaana kanon men gbilin onomakeji, iyonoo nanamemengianon dingoro luae qen onono moma laligowuya. Kian.

Qambanmaban ano galej meme qaa tosia

¹² *Kawaajon “Sawingia tegoro borogia bimoon sororongon nanji, ii mono men waama mindingowu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono men kotiiwu.” Buja qaa mon kaen eja. ¹³ *Korinkorinawonon ligisoon kamaan qero kanaan suma bolidaborowabo. Qaa iikawaa so alagia qotogon mende ama mubuto, mono qeangowaatiwajon kaparan koma laligowu. Buja qaa mon kokaen eja,

“Kana riin kekenaa kanagia mono men qeleleegi dindina koloowu.”

Qaa iikawaa so mono uuqanjon qen aon laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonowo luaenon uumotoon laligowutiwajon mono kotiin kaparan koma laligowu. Monon laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono een Pon mende iibaa. Kawaajon Anutunon men sorain onombaatiwajon mono kaparan koma nambu. ¹⁵ *Monon Anutuwa kalenmorianan uugun mende buja qen aowabotiwaajon mono galej men aon laligowu. Nene gawonon oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejon. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanon somariin kouma enkalolon men onono mamaga onoo uugianon tiloowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen monon serowilin ambabo me Iisoo (Eesau) kaana anjonjayawo laligowabotiwaajon mono galej men aon laligowu. Iisoonon mutu mera koloorotiwaa borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indin motoongo newaatiwajon ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobon borosamowaa qaaya ii nene iikanon sewana men buja qen aoro. ¹⁷ *Kanagen soomongo qaagaraa so kolooro Manaa kotumotueyanon mono Jeikob qaganon uro, onon ii moju. Kaen uro Iisoonon kotumotue ii buja qen aomambaajon moma welema saaro jaunanon kamaaro. Kaen kaparan koma welenoto, kilen qaa kogawo somongoriti, ii utegomambaa kania mon mende mokolooro. Kawaajon mutu meriaa kotumotueya ii buja qen aomambaajon moroto, iikanon osin amamaaro.

¹⁸ *Wala eenanon Israel kanageso yononon Sainai (Sinai) kosianon kan nanji baana iikanon gere bolanon jero. Jen kaaso kondundungon kamaan pangaman mero raidimbon qero Anutunon iikanon yonowo soomongo aren ano. Sainai (Sinai) baana iikanon boronon oosiriwonatiwaa so koloojato, ononon baana kaana iikawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ¹⁹ Anutunon soomongo arena ii Sainai baananon kokaen ano: Gajobaurutanon romon qaita mon uugi angotomana ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otona mogi. Ii moma qaa kaana mombo mende jero mobutiwaajon welenji. Ononon baana kaana kawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ²⁰ *Anutunon qaa kotiga jen kokaen jen koton onono, “Monon ejemba me bao oro monon baana ii oosiriwaati een, ii mono

* **12:12:** Ais 35.3 * **12:13:** Gba 4.26 * **12:15:** Dut 29.18 * **12:16:** Jen 25.29-34 * **12:17:** Jen 27.30-40 * **12:18:** Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * **12:20:** Eks 19.12-13

jamonon qegi komuwa.” Kaen jen koton onono qaa ii otaawombaajon moma bimoon amamaagi. Kawaajon qaa mombo mende jewaatiwaaajon welenji. ²¹ *Iwoi kanjanawo totoon ii uun iigi Mooseson kokaen jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjen.”

²² Ononon kaen qaagoto, mono uugia meleema Zaion baana dodowin kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenon eji, iikanon gajobauruta ten tausenja ten tausenja yononon tuunja tuunja men ri onon korisoro amakejuti, ononon mono siti ii dodowin laligoju.

²³ Wala kolokoloo dongoga koloon uumeleen kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknon oogita Siwenon eji, ononon mono iyonoo tuungia somata ii toroqen laligoju. Anutunon ejemba kuuya ananaa qaanana gosin jen tegonkeji, ononon mono berhana iwo toroqen laligoju. Anutunon ejemba men solananin onono letoma akadamiawo koloon komugiti, ononon mono iyonoo kokoosogiawo toroqen laligoju. ²⁴ *Ononon soomongo arej gbiliaa galenja Jiisas iwaanon kan iwo qokotaan nanju. Iinon sayanon qeesaaro onomorinkeji, mono laaligo iikaananon kouma laligoju. Aabelnon saya maaroto, Jiisaswaa sayanon Aabelwaa saya uugun qaa akadamiya-wowaa mungenja kolooja.

²⁵ *Wala eja mononon namonon laligon Anutuwaa uusiina ejemba inisaama onono mamaganon ii mobombaajon togogi Anutunon irona meleeno qagianon uro. Yononon iikanonja kok kombombaajon amamaagiti een, anana mono nomaen kok kombonaga? Kamban kokaamba alanana mononon Anutuwaa uusiina Siwenonja ninisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesajonji een, mono lombononja kok mende totoon kombonja. Qootogonanaa irona mono onanon qanananon ubaatiwaaajon mojon. Kawaajon mononon sane qero mojuti, ononon qaa ii moma ten kombombaajon gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajon mono galen men aon laligowu.

²⁶ *Wala eenanon qaaya injoro namo utugon memenjalimoto, gejatootoo qaaya mon jen somongorota kamban kokaamba kokaen eja, “Kamban mononon namo mombo utugon memenjalimana. Namogadeen qaagoto, iwoi ambe sombinon kaanagadeen utugowaa.” ²⁷ Qaa kaen ejato, “Kamban mononon mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon ilawoila mokolorota eji, iikanonjadeen mono utugon utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanon mono nama kotiin en ubaa.

²⁸ Anana bentoton mende utugowaati, ii bunja qen aon nanjon. Kawaajon mono “Anutu dangisen!” jen iikaanja kanon waeya men mepeseen uuqeeango men munkebonja. Ii jeta uuguwombotiwaawo keenana moma goda qen laligowonja. ²⁹ *Ananaa Anutunananon mono gere bolan kaanja kolooja. Kawaajon gereyanon nonooro siimbobolo mobombotiwaajon mono toroko qaganon goda qen munkebonja. Kian.

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹ Uumeleen alaurunana ononangia mono jopagon aon laligowu. ² *Waba ejemba batugianon kawuti, ii mono kalan koma onongi ainjolon mokolonkebu. Kaen ambombaajon mono mende duduunkebu. Tosianon kaanja angiti, iikanon Siwe gajoba tosaanja mende moma asarin motoon

* **12:21:** Dut 9.19 * **12:24:** Jen 4.10 * **12:25:** Eks 20.22 * **12:26:** Hag 2.6 * **12:29:** Dut 4.24 * **13:2:** Jen 18.1-8; 19.1-3

koma horon ononji mirigianon laligogi. ³ Tosianon kapuare mirinon laligojuti, ii romonjon onomakebu. Onoangio yonowo gbadoon ononji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjon onomakebu. Tosaana men bolin ononji iikawaa siimboboloya mojuti, ii mono onoangio kaen laligowuyagati, iikaana moma romonjon onomakebu.

⁴ Ejemba olonkalu ano serowilin anjuti, Anutunon ii jen tegon onombaa. Kawaajon kuuya ononon mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranon kiiqetete qaa jewona mon mende ewa.

⁵ *Anutunon ano qaa mon kokaen jerota eja, “Niinon mono kamban monnon mende gomesaon gema gumaana.” Qaa kawaajon ama nanamemengianon menngo mewombaajon otoko mende koposonjonkebuto, iwoi en ononji, iikawaajon mono mogi sokoma onono korisorowo laligowu.

⁶ *Kaen moma saanon qaqabunabunanawo satiin nama kokaen jen laligowona,

“Ponjon ilailaana kolooro namo ejembanon tiwilaan nombutiwaa so mende kolooju. Kawaajon keena mon mende moma laligojen.”

⁷ Galenurugianon Anutuwa qaa injogiti, ii mono romonjon onoma laligowu. Nanamemengia nomaen ama megilaligogianon tegoroti, mono ii romonjon momalaarigiaa siligia otaan laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeen kete laligoja ano kamban tetegoya qaa laligon ubaa. ⁹ Kalenmorian toroqen bun qen aonin uunana men kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanon mono uunana men kotiiwaatiwaaajon amamaankeja. Tosianon nenewaa qizimizin kania kania otaagi nanamemen iikanon mono mende totoon ilaan onono porogoro. Kawaajon tosanon qizimizin morota morota ejemba kuma onomakejuti, ononon mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanon mono jinjaun mende ama onomba.)

¹⁰ Siimolon ononon alata qaita mon ii ananaanon eja. Balanon opo sel jigo gorawaa gawon menkejuti, iyononon siimolon qaita mon iikawaa bakaya men newombaajon amamaankeju. Anutunon iyonoonon qaa kaen mende jen tegorota eja. ¹¹ *Namonon jigo gawon galen wananon nama ejemba singisongogia koma konjoratiwaatiwaaajon ama oro qen saya men jigo gorawaa uuta kowoga totoon iikanon umakejato, oro hongia ii men goman tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleengenanon kema iikanon oogi jen aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanagadeen kanagesouruta iyanaa sayanon men sorain onombaatiwaaajon ama siti kiropowaa nagu seleengenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa* laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleengenanon kema Jiisaswaanon toroqewona. Iwaajon ama mepaqepae ama nonomakejuti, mono ii bosima laligowona. ¹⁴ Ii kokaembaajon: Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namonon mende en nononjato, siti kanagen asugin nonombaati, ii iibombaajon mono janjarin riin laligojon. ¹⁵ Kawaajon mono suulan Jiisasnon nemun koma nonono Anutuwaajon mepemepesee nandun ama laligowona. Jiisas qata mepeseenkejuti, iyonoo je buugiaa honanon mono Anutuwa nanduna kolooja. ¹⁶ Iwoi en ononji, ii mendeema aon men qeangon aonkejuti, iikanon mono Anutuwa nanduna mon kolooja. Anutunon nandun ii iiro uutanon qeangoro sokomakeja. Kawaajon kaen ambutiwaaajon mono mende duduuwu.

* **13:5:** Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * **13:6:** Ond 118.6 * **13:11:** Lew 16.27 * **13:13:** Balanon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

¹⁷ Galenjurugia mono ten koma onoma ku-usungia baatanon kema laligowu. Gawon megitiwaa sundugia Anutuwaa jaanon ambuti, iyononon mono iikaanja injiima uugia galen komakeju. Yononon gawongia ii uulombo qaganon mewubo. Iikanon onjo mende ilaan ononaga. Kawaajon mono qaa-giaa baatanon kema laligogi korisoro qaganon gawongia megii sokombaa.

¹⁸ Mono nonoojon ama Anutu qama koolinkebu. Iwoi kuuya kanon nanamemen qabunayawo ambombaa siija en nonono Anutunon niniima “Sokonja,” jero ugejanananon monin qeangonkeja. Qaa ii moma yagojon.
¹⁹ Noojona qama koolinkebutiwaajon mono kaparan koma kokaembaajon kuun ononjen: Ono qama kooligi Anutunon kamban mende men koriro qeangon saanon mombo onoonon kama.

Kokaen qama koolinkejon:

²⁰ Jiisanon komurotiwaajon ama lama galen qabunayawo koloon laligoja. Saya molaan iikawaa mungejanon Anutuwaa soomongo arena qokotaan men kotiiro kamban tetegoya qaa en ubaa. Anutunon Ponana ii men gbiliro koomononga waama kotiin laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanon mono inaan onoma uusiinaa so ama men laligowu-tiwaa akadamuya kuuya onomakebaa. Iikaan saanon kotiin gawon awaa kania kania men laligowu. Iinon meweengon kuun onono Jiisas Kraistwaanon nangon laaligo Anutuwaanon sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabunaya mono kamban so mepeseenin kamban tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onanon.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen qisin ononjen: Buna Tere toroga koi ononjen. Kawaajon qambanmamban qaana koi mono kaparan koma buna qen aowu. ²³ Buju koi mono mobu: Uumeleen alanana Timoti ii kapuare mirinonga isangi kamaaro. Uulanawo koi koubati een, mono iwo kan injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurugia kuuya ano Anutuwaa ejemba soraaya kuuya ii injowu. Itali alaurunananon yeizozogia anji onoonon kaja.

²⁵ Anutuwaa kalenmoriananon mono kuuya onowo en uma ewa.

Jeimswaanonj Tere Jeimsnonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Gomaņa gomaņa kanonj ejemba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetanjonj kamaanj unuro Anutuwaaw qabuņayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonjmolongoya. Angotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galenj kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Angowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya wanja ii kokaenj: Kraistwaa Buņa qaayanonj somariinj akadamuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbilinj meniņ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeniņ mende sokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya wanja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano qabuņayawo 1.9-11

Angobato (manambato) ano angotete 1.12-18

Buņa gejanondeenj momo me tenkonjonj 1.19-27

Kamaanqeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniņ honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojenj.

Israel tuunj 12 ananaanonja tosaanja onjo Israel mesaonj gomaņa gomaņa deema kema laligojuti, niinonj onowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oonj jolongia jejenj.

Moma laariņ qama kooliņ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa angotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simbawonjawogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Angotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaarigia kotiiro mono kaparanj koma moko-singonj nambu. Ii mojutiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono toroqenj menj letoma onono nanamemengiaa honja kuuya ii akadamuyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanboyajanonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onoononja monjonj “Nomaenj ambenaga?” jenj momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jenj nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buņa qenj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariņ uuwoi mende totoonj amba. Monjonj uuwoi anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaanjeja. Haamononj kowe

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

qindiiro lansan kema kankeja. Iikawaa so koloowabotiwaajon mono qamakooliaajon uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Ponjon iwoi mubaatiwaajon mono mende romongowa. ⁸ Iwaa uutanon mono juquno kaiyakaya kuuya kanon kinkololon ama kongbara qen qaa kemamen-kanmen jenkeja. Kian.

Wanaya ano qabuḡawo laaligo

⁹ Umeleen alauruna, onoo batugianon tosonian kamaanqeqeta laligogi Anutunon onoojon moro uuta koloaja. Kawaajon mono saanon onoangia mepeseen aonkebu. ¹⁰ *Tosianon uuta laligojuto, monen hinagiaajon mende mogi umakejiwaajon ama kamaanqeqeta tani laligon mono onoangia mepeseen aonkebu. Yoroo laaligogianon mono bura juraya kaanja koloon sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonati, iikanon ororon koloowon. ¹¹ Weenon kouma bura jen koto qararagon soolin jurayanon suma kamaankeja. Jurayanon kamaaro batuyaa kaitania iimasiinḡawo kanon titiikota koloonkeja. Qabuḡagiawo yononon esuhinagia men seiwombaajon ewaewan komakejuto, laligon bura kaanja gororongowuya. Kian.

Anḡobato (manambato) ano anḡotete

¹² Anutunon qaaya kokaen somonḡorota eja, “Ejemba uugianon jopagon nomakejuti, niinon ii laaligo kombombanja onoma wangianon goul ila koma onomaḡa.” Qaa iikawaa so bologaa anḡobatonon mombaa qaganon uro iikanon kaparan koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soron buḡa qen aon oyanboyan koloowaa. Iwaaajon “Mono simbawonawo!” jejon. ¹³ Kilenḡaa Toyanon Anutu anḡobato men mubaatiwaa so mende kolooro Anutunon mon singisonḡo ambaatiwaajon mende anḡobato men muja. Kawaajon monon anḡobato uutanon laligon kokaen mende jewa, “Anutunon anḡobato men nono singisonḡo amambaajon anjen.”

¹⁴ Anutunon qaagoto, ananaa siinḡana kombombanja bologanon mono potinḡ kaanja horon nonono motowaa bitinḡitanon osinin singisonḡowaa anḡobatoya kaen motomotoon ananaanon koloonkeju. ¹⁵ Monon siinḡa kombombanja bologa mende somonḡoji, ii singisonḡo kondooja. Kondooro siinḡa kombombananon koro ama singisonḡo ii merabora kaanja mero koloonkeju. Singisonḡonon koloon somariidabororo koomu kotiga koloon munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siinḡia kombombanja bologanon mono mende tiligon onomba. ¹⁷ Kalen awaa akadamugiawo kuuya ii Anutunon ano Siwe eukanonḡa asuginkeja. Koin ano ween jaagara kouma koton kemeri unḡa-unḡaranon korin torin amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anḡo mende utegowaa. Auḡa me unḡauḡa mon ii iwaanon mende eja. ¹⁸ Anutunon iwoi kuuya mokooroti, nono iyonoo batugianon yambu dologa koloon laligowonatiwaajon moro. Kawaajon anḡaa siinḡaa so qaa honḡaa kota uunananon komoro iikanon kolokoloo donḡoga nonono koloonin. Kian.

Buḡa qaa een mobonḡa me ten koma mewonḡa?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romonḡon mende duduuwu: Ono mono kuuya qaa mobombaajon geja uulanawo qewu. Qaa lan ii uulanawo mende jewu. Iriḡianon mono uulanawo mende soomba. ²⁰ Anutunon nanamemen dindinḡa ambombaa siinḡa momakejato, irinḡonsoonon ii mende kondoonkeja. Kawaajon mono irinḡonsoon mesaon qaa bonjon jen

* **1:10:** Ais 40.6-7

liligowu. ²¹ Qewolon kania kania ano nanamemen jewonawonon qokotaa-juti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaon Anutuwaa qaa baatanon kema qaa kota uugianon komomakeji, ii mono moma angon koma liligowu. Kaen анги qaa iikanon saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya.

²² Buᅇa qaa ii een toon mogi hona mende koloowabo. Kaana silemale ama tiligon aowuboto, qaa ii mono koma gbilin liligowu. ²³ Monnon qaa een toon moma iikawaa so mende amakeji, iinon eja kokawaa so koloaja: Monnon jaasewana atatonon (jainon) aimakeja. ²⁴ Aima mesaon mongen kema kaitania nomaena, ii uulanawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monnon kana qaa akadamuyawowaajon geja ama iigigiin iikanon qokotaan singisongowaa kasanonga loloonkeji, iwaa nanamemenaaajon mono “Eeso simbawonawo!” jewona. Iinon qaa moma ii mende duduunkejato, ii onanon ten koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Monnon uumeleembaa komagbiligbili amambaajon jen je buu susuya mende galen koma ana kaen tiligon aonkeji, iwaa uumeleembaa Buᅇa gawonanon mono iwoi omaye, hona qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewananon uumeleembaa Buᅇa gawon soraaya silemaleya qaa memambaajon jejan eeᅇ, mono kokaen amba: Guan mera ano malo konjilin qaganon laligojuti, mono ii kema injiima kalan koma onoma laligowa ano balombaa nanamemenaa qewolonanon uuga tiloowabotiwaajon mono galen men aon laligowa. Kian.

2

Kamaanqeqeta ii mende sureen onombu.

¹ Oo uumeleen alauruna! Jiisas Kraist Ponana qaqabunayawo moma laariwombaajon jejuti een, mono ejemba tosaana mende injisoroon tosaana mende sureen onombuto, keda motoongonon ama onoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya mon ii kokaen: Eja qabunayawo mon, boro susuya goul biniᅇawo ano opo malekuya iimasiinsiᅇawo, iinon qaa mirigianon uro eja wanaya mon selekopaaya junjuraᅇa jewonawo iinon kaᅇagadeen unaga. ³ Uri onᅇ eja geria iimasiinsiᅇawo ii koma horon mun kokaen jewuyaga, “Oo somatanana, gii saanon jaaqeqeyanon eu kema dun rara qembonawo iikanon raba.” Kaen jen eja kamaanqeqeta ii iima tiᅇ mun jewu, “Gii saanon goraayanon kema namba me kana qembonon kamaan raba.” ⁴ Sili kaᅇa kolooro onᅇ kanageso batugianon bon jawo ama mendeema aon qemasologen ama qaagiawo koloaju. Roromongogia bologa otaan jenteego ejemba doogoya koloaju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunon bentotona ejemba jopagon munkejuti, iyonoo buᅇa ewaatiwaa qaaya jen kotiin somongoro. Qaa iikawaa so tosonian balon ejemba yonoo jaagianon kamaanqeqeta koloojuto, Anutunon ii iyanaaajon meweengon onono momalaarigiaajon ama uuta koloaju. Yononon bentotona uutanon keugi galen koma onono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honanon uuta koloojuto, onᅇ ejemba wanaya injiima tiᅇ sisiriᅇ onoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yononon onᅇ moneᅇ hinagia qaawaajon men kamaan onoma olonkalu ama onongi kamaanqeqeta koloonkeju. Yononon onᅇ horon onongi qaa jakeya jakeya kanon keumakeju. ⁷ Onᅇ Kraistwaa buᅇa kolooji qa awaa soro ii onoma iikawaa so onoomakejuto, qabunagiawo yononon mono uumeleen (kristen) qa ii lan jen bolin kisama kema kan jenkeju? Namowaa uuta yononon ii kuuya amakeju.

⁸ *Kaen amakejuto, ononon Anutu bentotonaa kana qaa waŋa ten koma otaagi sokombaa. Anutuwaanon qaa ii Buŋa Terenon kokaen eja: “Geenŋa jopagon aonkejanj, iikawaa so mono ejemba tosaŋa kaanjadeen uganon ukalen ama jopagon onomakeba.” ⁹ Iikanon sokombaato, onon ejemba tosaŋa inisoroon tosaŋa sureen onoma keda motoononon mende ama onomakejuti een, mono singisonŋo amakeju. Anutuwaanon kana qaa waleenŋi iinon mono qaagia ii mokolon jen tegon onombaa. ¹⁰ Mononon kana qaa kuuya ten koma otaankejato, iikanonŋa jojopan motoononon kamaan qeji, iinon mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

¹¹ *Kawaa kania ii kokaen: Anutu “Serowilin mono mende amba,” jeroti, iinon kaanjadeen jojopan qaa kokaen jen kotoro, “Mon mono mende qena komuwa.” Gii serowilin mende anjanto, kilen mon qena komuji, iikanon mono kana qaa kuuya waleendaboron laligojan. ¹² Anutuwaanon kana qaa ii singisonŋowaa kasanonŋa loloon laligowombaajon eja. Anutunon kana qaa iikanon gosin nonoma qaanana jen tegoro solananiwutiwaajon romonŋon qaagia iikawaa so jenkebu ano nanamemengia uujopa qaganon amakebu. ¹³ Mononon ejemba uujopa qaganon mende kiankomun onoma laligowaati, Anutunon mono iwaa qaa gosin kiankomu qaganon mende jen tegon mubaa. Mononon ejemba uujopa qendeema onoma laligowaati, Anutunon ii gosin mun saanon kiankomun muro simbawonawo koloon selia men ubaa. Kian.

Momalaari hona qaa ii koomuya kolooja.

¹⁴ Oo uumeleen alauruna, mononon “Jiisas moma laarijen,” jen iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanon mono nomaen ilaan munaga? Qaayanondeen moma laariro Anutunon iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! ¹⁵ Iikawaa qaaya mon ii kokaen: Uugia meleengiti, onon batugianon ejemba monon opo kerembaajon amamaan memeqemean men ween motoonŋowaa so nembaneneya qaa laligonaga. ¹⁶ Kaen laligoro onoononŋa monon iwo aitonŋon selewaa nanŋononŋo mende mun kokaen ijoro monaga, “Gii saanon kema nembanene nen gere konama bonjon raba.” Qaa omaya ii moro iikanon mono nomaen ilaan munaga? Ii qaago toton!

¹⁷ Kaanjadeen momalaari omaya toon ii koomuya kolooja. Momalaari gawonaa hona mende mejiwaajon momalaarianon mono qamo kaan kolooja.

¹⁸ Mononon kokaen jenaga, “Giinon uuga meleena niinon nanamemen dindina otaankejen.” Niinon kawaajon kokaen gijojen, “Giinon ‘Anutu moma laarijen,’ jen iikawaa gawonja mende men een momalaarigaa hona mono nomaen qendeema nonaga? Niinon uumeleembaa gawonja mewe iina kanon mono saanon neenaa momalaarinaa hona qendeema gombaa.” ¹⁹ Gii “Anutu motoonŋo raji, ii moma laarijen,” jejanj, ii awaa! Omejiilan yononon kaanagadeen ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanon qindiin onono Anutuwaajon jenengia oronkeja.

²⁰ Oo eja uuga qaa, gii omejiilan yonoo tani kaanja moma laarinkejan me? Momalaariwaa gawonja mende mena hona mende kolooro qaa ii een omaya jena momalaariganon mono iwai omaya, hona qaa koloonkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanon qendeema gonja me qaago? ²¹ **“Qaago!”* jewabotiwaajon ama sareqaa mon jemaŋa. Momalaariwaa wanjalenana Abraham iinon dindina nomaen kolooro? Iinon Anutuwaawaa jeta ten koma

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18 * 2:21: Jen 22.1-14

meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjiro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemunj kono sokono. Nanamemenj dindiņa ama menj laligoro momalaarianonj iikaanj somariinj akadamuyawo kolooro.

²³ *Buņa Terenonj qaa monj ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindiņa jero.” Qaa ii eenjanonj honjowo koloorotiwaawo so ii oogita tosianonj Aabrahambaa qata “Anutuwaawo aliaga,” kaenj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaajonj momalaariwaawo qaa ii jenananondeenj jeninj mende sokonja. Silinananonj momalaariwaawo nanamemenj honja ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jenj tegoro solanjanjwonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendeenja.

²⁵ *Sareqaa monj ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii qendeema gombaa: Israel yonjononj gomanj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj oronji keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruama kalaņ koma oroma kana monjonj oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaawo nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjiro. Kianj.

²⁶ Niinonj qaana koi kokaenj jenj tegomanja: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonjmemeya qaa ii mono koomuya kolooja. Kianj.

3

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo.

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjononja mamaganonj uugia waaro “Tosaanja yonjononj koposo mindingowonja,” jenj boi qaqazu, eja to koloowombaajonj uugia waambabo. Nono tosaanja kuma onjoma ananaa roromonjonana mende mindingowonjati eenj, Anutunonj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakota jenj tegonj iikawaa so ironja uugunj nonombaa. ² Ii kokaembaajonj jejenj: Anana kuuyanonj kana qaa mamaga qiwitigonkejonj. Monjonj neselana galeņ koma qaa mende qiwitigonkeji, iinonj mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinonj saanonj kotiinj laaligoya kuuya kaanagadeenj galeņ koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnana tenj kombutiwaajonj ama aenj qawa qaa oogianonj sulunj somonjonj kasanonj horonj kanonj saanonj hongia somata kuuya ii mindinqindinj ama onjoninj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenj wanjo somata iikawaa siligia romonjowu. Wanjo tosia ii somasomatato, kilenj haamo kotiganonj ii nanjonj onjonj kowe kotonj kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilenj kekenaa galeņ kapten iinonj wanjo gilijanonj rama siinja otaanj stia (steer) loqaya melaawo iikayadeenj melenjeleenj ano wanjo somatanonj kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjadeenj. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilenj saanonj qaa somata kania kania iikanonj selenana menj uma jenkejonj. Mono koi romonjonj laligowa:

Gere lokota melaadanonj tereema kemenj saanonj jolononj mondonj duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananonj kaanagadeenj gere bolanj kaanja kolooja. Ii sele busunanaa kitia kitia iikawaa batugianonj rama qewolombaa kondomon-doo nemunja kolooja. Kaenj kolooro gere siawaa Toyanonj jiilanjonj ootirinj

* 2:23: Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8 * 2:25: Joos 2.1-21

iikanon upiipiro afaanagadeen ugerenon mondon jero uuta kuuya koto-moton tilooro laaligoyanon nanamemeja kuuya ii jewon kaaja totowiwaa. ⁷ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koon me iwoi baagianon koma kondondongonkejuti me kowenon laligojuti, ii ejembanon men loorin onombutiwaa so kolooju. Tosaaja ii koma tutugon men loorin onongi miriwaa oroya kolooju.

⁸ Kaan koloojuto, neselanananon mono oro kawalia kaaja kolooja. Ii nomben warabe kaananon saa qegeta koloon onomumu kaaja onongon ninin men komun nonomambaajon jojorinkeja. Ejemba kuuyanon ii men loorin somongon mubombaajon amamaankeju. ⁹ *Neselanananon Pon Jiisas ano Man Anutu mepeseen oromakejon ano leegen ejemba iyanja kaitani kaaja mokoloon ononoti, ii qaa seinon lan qasuaan onomakejon.

¹⁰ Neselan motoongo iikanon Anutuwa qata mepeseenkejon ano qaa seinon tosaaja qasuaan onoma jenkejon. Oo uumeleen alauruna, kania-gianon kaaja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saaja ano kaambogawo ii apu jaaya motoongononja ujunjon koumakejao me qaago? Kaan qaago. ¹² Oo uumeleen alauruna, joganonnga pandigbamo (san) ii saanon koloonkeja me qaago? Kaanagadeen jao gerenonnga mandariina saanon koloonkeja me qaago? Iikawaa so apu saaja ii kou kaambogawononnga ujungomambaajon amamaankeja. Mono ii.

Momakooto hona ano qolonmolonjoya

¹³ Onoo batugianon moronon momakootowo koloon qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Monjon “Kaan kolooja,” jewuti een, iinon mono uuta ii momakootoyaa so men kamaan silianon gumbonjonjon nanamemeja qendeen asuganon asugiro iinin sokombaa. ¹⁴ Iikanon sokombaato, uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinonsoon kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti een, momakootogia iikawaajon mono selegia een toon mende men ubu. “Qaa hona otaajon,” jen mono iikawaa hona kolatiwubo. ¹⁵ Yonoo-non momakooto kaaja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonnga mende kamaankejato, omejiilan yononon ejemba sololoon onongi jegi Un Toroyanon iikawaajon wosobiri momakeja.

¹⁶ Daen yonoo uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinonsoon moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonoo laaligogianon sisau ilinwalin ero sili anjonjayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonnga kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemen soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaaja ii kokaen: Luaenon laligowombaa siina en onono gumbonjonjon qaganon tosaaja uujopa ama onoma qaa baatanon kenji Un Toroyanon uugia saa qero tosaaja kiankomun ama onongi uumomogiaa hona awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaon mesaon ejemba qaagia bakasasan mende gosin selenondeen ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanon luaenon laligowombaajon moma iikawaa kota komogi hona nanamemen dindina kolooro oyanboyan laligonkeju. Kian.

Balombaa momakooto mesaon Anutuwa ala koloon laligowu.

4

¹ Naa iwoinon manja ano angowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onoangiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono

* 3:9: Jen 1.26

awaa ano bologa iikanon aworangori manja ano angowowo koloonkeja. ² Ono iwoi kania kania mewombaa siina kotakota bobo momakejuto, ii onoo bunja mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasiin ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilen ii mende menkeju. Kawaajon yon jen ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajon mende qama koolin onoangio een mewombaaajon mojuti, iikawaajon ii mende bunja qen aonkeju.

³ Anutuwaajon qama koolinkejuto, kilen ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onono ii mesoon onoangiaa siingia kombomba bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii angon komakeja. ⁴ Oo ono olonkalu ejemba kaana kolooju. Loemba kana dindina mesaon serowilin amakejuti, ono mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala men monej hinanondeen uugia somongon laligoju. Tani kaan ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon monon uuta balombaa siin kombomba bologa metogomambaajon amakeji, iinon mono Anutuwa kereya kolooja.

⁵ Bunja Terewaa qaa mon ii kokaen oogita eja, “Unya Toroya uunananon ama nononota laligoji, Anutunon ii siina kombomba iikanon saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaen romongowubo. ⁶*Qaa ii omayaga qaagoto, ono iikawaa so siingia tororo Anutuwaanon ambuti een, iinon mono kalenmorian honona qaa onomakebaa. Kawaajon Bunja Tere koi jen oogita eja:

“Anutunon sewankiki ejemba tuarenjen ama onomakejato, uugia men kamaankejuti, iiga mono kalenmorian onomakeja.”

⁷ Kawaa so ono mono uugia gosin Anutuwa qaa baatanon kema laligowuto, Kilenaa Toya tuarenjen ama mugi onomesaon misingon kemaliwaa. ⁸ Mono Anutuwo soomongo ama kosianon kagi iinon onowo soomongo ama kosogianon nambaa. Singisono megi borogia-non totowiro Jiisaswaa sayanon ii songbambaatiwaajon qama kooliwu. Uugianon junquno kemaqen-kanqen lan angi uugianon tiloro koma konjoratin onono soraaya koloowutiwaajon qama koolinkebu. ⁹ Mono tapekokorogia moma koton jingen qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolongia mesaon meleema amburerej ambu. Korisorogia mono mesaon wosobiri moma aowu. ¹⁰ Mono Pombaa jaanon men kamaan aogi iinon metaama onombaa. Kian.

Uumeleen alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

¹¹ Uumeleen alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jen aon laligowu. Monon qaa kaana jen kisama uumeleen aliaa qaaya jen tegoji, iinon mono Anutuwaanon kana qaa jen tegon men kamaan anja. Gii Anutuwaanon kana qaa jen tegon gogoraagen ama iikaana kanon ii mende ten komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulin ejaga koloon laligojan. ¹² Anutunon kana qaa jen koton nonoma iikawaa so mono qaanana gosin jen tegoro tiwilaawona me kiankomun nonono oyanboyon koloowona. Iinondeen jenteego Tonana koloojato, gii mono geengaaajon “Moroga koloojen?” jen alaga gosin qaaya jen tegonkejan? Kian.

Sele memewaa galen meme qaa

* **4:5:** Bunja Tere qaa iikawaa kania mon ii kokaen, “Unya Toroya uugianon anota laligoji, iinon jopagon nonomambaa siina kombomba moma ananaajon motoqoto momakeja.” * **4:6:** Gba 3.34

¹³* Mono geja ambu! Tosaanja onjo selegia menj uma kokaen jenkeju, “Nono kete me woran koi mesaonj taonj ii me ii kanonj kema konkororo ama monen somata horonj gbani motoonjo laligoninj tegoro kanonja eleema kawonja.” Niinonj kawaajonj kokaen injowebu: ¹⁴ Laaligogia woranj nomaenj laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjo laaligogia kania ii nomaenj? Ii kaaso koosuwaa soga kamban torodaamonj asuginj enj aliwaa. ¹⁵ Kawaajonj onjo mono kokaen jegi sokombaa, “Pombaa uusiinanonj ananaajonj kaen ero jaawo laligowonjati eenj, mono kaan kaan ama mewonja.” ¹⁶ Kaen mende jenkejuto, eenj toonj jaba-arambaranj ama onjoangiaa selegia menj uma mepeseenkeju. Nanamemenj kuuya kaanja kanonj mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jenj tegomambaajonj ama kokaen jejenj: Monjonj sili awaa qenj mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinonj mono singisonjo anja. Kianj.

5

Ejemba esuhinagiawo yonjo galej meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililinj siimbobolo qagianonj ubaati, iikawaajonj mono amburerej ama qama silama saabu. ² *Monen esuhinagianonj mono gisaadaboroja. Gejalolonj ano dumunjanj yonjononj opo malekugia kitomitonj nenkeju.

³ Onjo kamban tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaanja goul, silwanonj memeta ii qanonj qanonj menj kululuugi eji, ii kasukerajujunonj turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj dangunu kaanja enj kaniagia kamban tetegoya kokanonj kokaen qendeembaa: Onjo laaligogia monen hinanonj somonjonj mesoqesoogi jangonj qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj mono gere bolanj kaanja sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjowu: Gawonj meme ejemba gawonjianonj tetebaro menj timintamenj ano oro qinjinj qonjoma laligogiti, onjononj iyonjo tawagia ii bone qaganonj anjonj konji. Onjo iyonjo saa njindinj-nundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanonj mono Ponj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa gejianonj kemedabororo moja.

⁵ Onjononj namononj koi iwoi kania kania jaasonjo bunja qenj aonj siiseweweya qaa laligonj sele busuwaa korisoro ama siingia metogonj aonj laligogi. Balombaa omakeleyanonj somonjonj onono jejelomban mamaganj ama baononj newageen nepaqepalo nenj laligogi. Anutunonj qaagia jenj tegoro unjugi komuwutiwaa kambanjanonj kanj kuuwaati, mono kamban iikawaajonj jojorinj kelegiawo koloonj laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjenj ama onjongi kilenj qaagia jenj tegonj lanj unjugi komunj komunj laligogi.* Kianj.

Binj mokosinjonj bosima qama koolinj laligowu.

⁷ Oo uumeleenj alauruna, onjo Ponjonj koubaatiwaaajonj mamboma kamban biiwia kokanonj mono mokosinjonj binj bosima nambu. Kaen nama komakoomo ejawaa tania ii romonjowu: Iinonj nembanene namononj komoma nama honja sewanja uuta asugiwaatiwaaajonj kaparanj koma mambomakeja. Kaparanj koma mamboma laligoro konj bedu kambanjanonj karo mombo mambono konjuru kambanjanonj kanj kuunkeja. ⁸ Onjo kaanjadien

* **4:13:** Gba 27.1 * **5:2:** Mat 6.19 * **5:4:** Dut 24.14-15 * **5:6:** Qaa iikawaa kania monj ii kokaen: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilenj qaaya jenj tegonj qegi komuroti, iinonj onjo mombo mende qotogonj onjmakeja.

mono bin bosima mokosinjon nambu. Ponjon mombo kawaatiwaa kam-bananon torijiwaajon ama mono uugia men kululuun bon qen nambu.

⁹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon qaagia jen tegoro lombo mokoloowubotiwaajon mono onjoangiaa batugianon qaa jenmeesan ama uugianon njindin-nundururu mende jen aonkebu. Mobu, jenteego Toyanon mono dodowin nagonon nanja. Kian. ¹⁰ Uumeleen alauruna, gejatootoo ejemba yononon wala eenanon Pombaa qatanon Buna qaa jegi kakasililin men onongi moma kilen mokosinjon bin bosima kaparan koma laligogi. Ono mono iyonoo tanigia romonjon kana lasugia otaan laligowu. ¹¹ *Tosianon kaparan koma bin bosima laligon haamo anjiti, nono iyonoojon “Ii-a simbawonawo!” jejon. Eja qata Job iinon kakasililin moma kilen kaparan koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanon Pon kiankomu Toya koloon niniima koboonkeji, iinon oyanboyana muro laligoro. Mono ii romonjonowu. Kian.

¹² *Oo uumeleen alauruna! Qaa kota uuta mon koi jema. Ono qaa ii me ii jewuti, ii jojopan qanon kokaen mende jen kotiiwu, “Qaana honawo mende kolooji een, Siwe Toyanon saanon lombo ano qananon ubaa me balombaa omejiilananon balon mewagoro meren men turun nomba.” Qaa ii me jojopan qaa tosaan iikaan kanon mono qaagia mende jen kotiiwu. Kaen qaagoto, oo-qaawaajon moma “Oon!” iigadeen jewu ano qaago-qaawaajon “Qaago!” jewu. Potagororon qaa jegi Anutunon qaagia jen tegon irona meleeno qagianon ubaa. Kian.

Momalaari qaganon qama kooligi hona koloowaa.

¹³ Uumeleen ejemba onjoononga monjon qenjenmanjenawo laligoji een, iinon mono Anutu qama kooliwa. Monjon korisoronon laligoji een, iinon mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onjoononga monjon ji kiro laligoji een, iinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya horon onono kan Pombaa qatanon kele selianon morin iwaajon qama kooliwa.

¹⁵ Momalaari qaganon qama kooligi Ponjon ejemba jiawo ii hamo qen muro qeangon mombo waabaa. Singisongo ama ji mokoloroti een, Anutunon mono singisongo ya ii songbama mesaowaa.

¹⁶ Kaen kolooro Anutunon hamo qen onono qeangowutiwaajon mono singisongogia jokolon aon Anutu waa qama koolinkebu. Ejemba solan monjon uuta men kululuun Anutu qama kooliwaati, iikawaa honanon mono damuyawo ano usunawo koloowaa. ¹⁷ *Iikawaa sareya mon ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinon balon eja anana kaan laligoro. Iinon kon mende kawaatiwaajon uuta men kululuun kaparan koma qama kooliro konjon gbani karoon ano koin 6 kawaa uutanon namonon mende kamaaro. ¹⁸ *Kamban ii tegoro mombo qama kooliro sombin injan kono kon kin bedu mero nembanene mombo tonjonin kolooro. Kian.

Monjon jinjan keno alianon ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleen alauruna, onjoononga monjon qaa honaa kania qiwitigon jinjan keno monjon ii mokolon kana dindinanon mombo wama ambaati een, ²⁰ *iikawaajon mono kokaen romonjonowu: Singisongo ejemba monjon jinjan kanaan keno alianon ii iikanon wano uuta looriro mombo meleembaati, iinon mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianon ii

* **5:11:** Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8 * **5:12:** Mat 5.34-37 * **5:14:** Maak 6.13 * **5:17:** 1 Kin 17.1; 18.1 * **5:18:** 1 Kin 18.42-45 * **5:20:** Gba 10.12; 1 Piito 4.8

gere sianon kemebabotiwaajon angon koma muro Anutunon singisongoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kian.

Piitowaanon Tere 1 Piitonon Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitonon Bunja Tere koi onon Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagen deema laligogiti, iyonoojon ano goman liligon keno. Kanain qagia kokaen qama ooro, "Anutunon ejemba anaajon meweengon ononoti, iyononon." Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloon siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaajon moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bunawaa kania duduuwubotiwaajon ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaen jen asariro, "Jiisasnon komuroto, mombo koomunonga gbilin waama mombo eleema kamambaajon jen somongon oyanboyon koloowombaa jejeromonromonon nonono mambomakejon. Kawaajon siimbobolo momakejuti, ii mono moma angon koma kaparan koma kotiin nama laligowu. Siimbobolo iikanon momalaarigia gosiro honawo koloowaati een, Anutunon mono tawaya meleema onombaa. Jiisas Kraistnon asugiwaati, kamban iikanondeen mono akadamugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasankaka nambu." Kaen qambanmamban onoma ooro.

Konajilin kambananon uugia nangon onoma torogon kotiin kokaen uukuuku men onono, "Ono Kraistwaa bunja koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu."

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqege gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jenkooto 1.13-2.10

Siimbobolo qaganon gawon nomaen bosimbona 2.11-4.19

Uugia meleema men kamaan gawon mewu 5.1-11

Bunja tere kokawaa qaa kota wanja 5.12-14

¹ Anutunon ejemba iyanaajon meweengon nonono nonoononga tosia ononon Israel mesaon prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanon deema kema laligoju. Piito niinon Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen. ² Manana Anutunon waladeen monowaa monoyanon momo aren ano ero iikawaa so Unja Toroyanon onjo men sorain onono Anutuwaa bunja koloogi. Anutunon onjo Jiisas Kraistwaa jeta ten kombutiwaajon meweengon onono Kraistwaa sayanon qeesaaro onomorin songbama onomakeja.

Anutuwaa kalenmoriananon mono uugia so seiro luaenon laligowu. Kian.

Oyanboyambaa jejeromonromonanaajon Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajon mepeseenkebona: Anutunon kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloon Jiisas Kraistnon gbilin koomunonga waaroti, anana iikawaa so gbilin waama oyanboyon koloowombaaajon jejeromonromon ama laligojon. ⁴ Oyanboyon bunja qen aowombaaajon jejeromonromon ama mambomakejon. Anutunon oyanboyon ii uumeleen alauruta nonombaatiwaajon Siwe gomanon anota eja. Iikanon en mende sakaka kasukerajuju men totowin gisaan aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti een, Anutuwaa esunanon sopa somongon kokojiji onono Siwewaa bunja laligogi Jiisasnon saanon unuano Siwenon

uma oyanboyan koloowuya. Anutunon Hamoqeqe Toyaa kania kamba tetegoyanon kaen ninisaandabororo ejemba jen asarin onombonatiwaajon ama eja.

⁶ Oyanboyan koloowombaajon aisoon laligojuto, namonon laligonin Anutunon anjobato Toya mende somongoro lombo anjosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokoloon moma laligoju. Kamba toroga kaana laligowuto, ii kilen korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunon anjobato mende somongoro qagianon uma momalaarigiaa tania gosinkeja. Jamo hona kotakota qata goul kawaa sewana ii maa suan uugujato, kilen kamba monon alidaborowaa. Kamba toroga ewaatiwaajon ama ejembanon goul ii gerenon dalasisi oon honanon godomaruruya ewabotiwaajon gosin angotete menkeju. Iikawaa so onon onanon tororo moma laarin nama kotiinkeju me qaago, angotetenon mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunon uugiaa honanon goul kokaembaajon uuguwaatiwaajon moma gosinkeja: Momalaarigianon powowon kotakota kolooro sewana uuta iikanon goul silwa mamaga uugun kamba tetegoya qaa ilaan onono sokombaa. Kaen injiira sokombaati een, Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambanonon mono mepeseen onono Anutuwaajaanon qabuna mokoloon akadamiyawa koloowuya.

⁸ Ono Kraist mende iima kilen jopagon mun laligoju. Kamba kokaamba Kraist mende iima kilen moma laarin munkeju. Kaen ama korisoro akadamiyawo ama aisoonkeju. Korisorogia iikanon mono jenon mende jejetaa so kolooja. ⁹ Ono Jiisas moma laarigi hamo qen onono letongi. Momalaarigiaa toona ii Siwe gomanon eu raja. Anutunon kokoosogia mero ononon eukanon uma toon ii uulanawo oosiriwutiwaajon moma korisoro amakeju. Kian.

Gejatootoo ejembanon jejeromonromon ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yononon hamoqeqewaa kania mongama Anutu gama koolin qiqisi ama moma gosin laligon kougi. Kaen laligon Anutunon kalenmorian onombaatiwaajon moma asarin iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeen jen laligon kougi. ¹¹ Kraistwaa Unu Toroyanon gejatootoo ejemba sololoon onoma asugiwaatiwaa qaaya injisaama sane qen kokaen injoro, “Kraistnon siimbobolo moma iikawaa gematanon asamararan akadamiyawo mokoloon asarin laligowaa.” Kaen injoro moma Hamoqeqe Toyanon naa kambanon ano nomanomaen asugiwaati, iikawaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi. Kaen laligon buju qaaya qaaya waladeen nanjon jen laligon kougi.

¹² Hamoqeqe Toyaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi Unu Toroyanon momo kokaen injisaama injoro, “Ono mono onongia welen mende qen aowuto, ejemba kanagen koloon qaagia weengowuti, mono ii ilaan onoma laligowu.” Kaen injon gejatootoo qaa ononoti, nono tosanon ii kamba kokaamba liligon jen asarin ononin mogi. Kraistnon Unu Toroya Siwenona wasiro kamaan ejemba sololoon inaan onono Oligaa Buna jen uukuuku men onoma laligogiti, iyononon Buna qaa iikayadeen jen laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa hona kolooro Siwe gajobaurunananon kaanagadeen ii unu iima kania moma asariwombaajon awelegon laligoju. Kian.

Anutunon soraaya laligowombaajon nonoomakeja.

¹³ Buna qaaya kaen ejiwaajon ononon mono uugia Anutuwaajaanon gawon mewombaajon opogia horogi kiro jorin men afaanon aon nambu. Mono bon

qen onjoangiaa nanamemengia galen koma aon laligowu. Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambanjon kalenmorian onjombaati, mono iikawaajon mamboma jejeromonromongia kuuya iikanon ama laligowu. ¹⁴ Anutuwaa meraboraurutanon qaaya ten komakejuti, onjo mono iikawaa so kana soraaya otaan laligowu. Wala lalabubu tompin laligogi onjoangiaa siingia kombombanja bologanon yaiwisisi men onjoni lansan laligogi. Kaanja laligogito, kamban kokaamba nanamemengia mono siin iikawaa so mende toroqen ama men laligowu. Lan sisau laligowubotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

¹⁵ Lan sisau qaagoto, Anutu soraayanon onjono onjo mono kaanagadeen iwaa so nanamemengia kuuya kanon soraaya koloon laligowu. ¹⁶ *Bunja Terewaa qaa mon kokaen oogita eja, “Niinon toroya soraaya laligojeniwaajon noo bunauruna onjo mono soraaya koloon laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajon “Manana,” jen ku-usuna koma horonkejon, iinon man awagayaajon ama ejemba tosaanja mende ninisoron tosaanja mende sureen onjomeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda motongonon gosin motomotoon ananaa qaanana jen tegowaa. Kawaaajon Anutu toroyaa bunauruta koloojuti een, namonon kusu laligowutiwaa so mono soraaya koloon laligowu. Jegianondeen qaagoto, nanamemengianon mono Anutuwa jeta uguwombotiwaajon sombugia moma laligowu.

¹⁸ Kaanagadeen Anutunon dowegia merotiwaa kania momago mono soraaya koloon laligowu. Ambosakonurunananon tando lopion momo aren tondu otaan nanamemen omaye qendeema nonongiti, Anutunon onjo iyonoo so toroqen tondu laligowubotiwaajon sewangia uuta gilin dowegia mero. Sewangia ii silwa goul uugun giliroti, ii moju. Balombaa moneh hina aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaanja kanon sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanon qaagoto, Kraistwaa saya sewanja uuta iikanon mono wangia mero. Kraistnon lama meria solanja wiji buubuuya qaa kaanja kolooji ii siimolon onjo-oombaa tani kaanja qegi saya kamaaro. Kawaaajon mono soraaya koloon laligowu. ²⁰ Anutunon walawala Siwe namo mende mokoloon oroma kamban iikanon Kraist meweengon downana mewaatiwaa gawon aren ii waladeen ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligon kouma laligogito, kamban tetegoya kokanon onjonon qeangowutiwaajon ama nisaano asuganon kolooji. ²¹ Kraistnon nemun koma onjono saanon Anutu moma laarin munkeju. Anutunon Kraist men gbilin muro koomunonga waaro asamararan muro laligoja. Iikaanja laligojiwaajon ama onjo Anutu moma laarin nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama menkebaatiwaajon jejeromonromon ama munkeju.

²² Jejeromonromon ama mun qaa hona ten kongi Kraistwaa sayanon koma konjoratin onjono laligowu. Kaanja laligon saanon uumeleen alaurugia gbingbaon qaa jopagon onjoma laligowu. Uu wombogia kuuyanon mono kaparan koma tororo uujopa ama aon laligowu. ²³ Laaligo kotigaa qaaya kanon mono nemun koma onjono kolokoloo dologa kolooji. Balombaa qaa kusuga monjon mende nemun koma onjono Man somataa meraborauruta kolooji. Anutuwaqaayanon mende aliwaato, mono tetegoya qaa zen en ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenon kokaen oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaanja kolooju. Akadamugia kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaanja kolooja.

Gbojoja lolonon mono soolin gororongogi juragianon boratin tegogegon kamaawuya.

* **1:16:** Lew 11.44-45; 19.2 * **1:24:** Ais 40.6-8

²⁵ Kaen kamaawuto, Pombaa Buṅa qaa laaligo kombombaṅa nono-makeji, iikanonṅ mono tetegoya qaa kotiinṅ enṅ ubaa.”
Buṅa qaa iikanonṅ Oligaa Bunṅaya kolooro tosonianṅ ii jenṅ asariṅ onṅonṅi moju. Kianṅ.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Buṅa qaa mojuṅtiwaajonṅ mono kilenṅagia kuuya kotogonṅ giliwu. Gbingbaonṅ qalomalowenṅ kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemenṅ seleseleya ii mono sisia menṅ togowu. Goronṅkiki ano gemaqeqe qaa kiisanṅ amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaanṅ tegowa. ² Merasisi gbingbaonṅgia qaa yonṅononṅ ajugadeenṅ newombaajonṅ moma awelegonṅkeju. Onṅ mono iikawaa so Buṅa qaa mende meeranṅgogiti, ii uu wombogianonṅ ambombaajonṅ awelegonṅ laligowu. Kaenṅ laligonṅ momalaarigia koma gbiligi somariinṅ kotiitiro letoma laligonṅ oyanṅboyanṅ koloowu. ³ *Buṅa Terewaa qaa monṅ ii kokaenṅ eja, “Nembanene monṅ kisiriinṅ ainaṅ mogiti, iikawaa so mono Ponṅ awaa iwo qokotaanṅ ainaṅ mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa ainaṅ mojuṅti eenṅ, mono Buṅa qaanonṅ somariinṅ kotiinṅ laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monṅ kokaenṅ jemaṅa: Kraistnonṅ waama Anutuwaawaa tando kombombaṅa koloonṅ laaligo kotigaa wota kolooja. Onṅ mono iwaanonṅ kanṅ mombo letombu. Ejembanonṅ tando mombaajonṅ “Jamo omaya,” jenṅ gema qenṅ mesaogito, Anutunonṅ ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonṅ meweengonṅ iwaajonṅ moro sewanṅa uuta somata kolooja. ⁵ Kraistwaanonṅ kanṅ gbilinṅ onṅonṅio kaanṅagadeenṅ mono jamo kowonṅjinṅ laaligogiawo kaanṅa koloowu. Kaenṅ koloonṅ kotiinṅ laligogi Siwewaa motonṅqeqe iinonṅ onṅoma uugia meagoro kotikotii mokoloonṅ uuwaa laaligowaa jiwowonṅ jigo honṅa koloowu. Unṅa Toroyanonṅ uugianonṅ laligonṅ sololoonṅ menṅ letoma onṅono mono jiwowonṅ jigo iikawaa jigo gawonṅ galenṅ soraaya koloonṅ nambu. Unṅa Toroyanonṅ nemunṅ koma inaanṅ onṅono tenṅ koma Anutuwaawaa waeya menṅ mepeseenṅ munṅ laligowu. Kaenṅ laligogi Anutunonṅ injiima Jiisas Kraistwaajonṅ ama nanamemenṅgia kaanṅaa ainaṅ moma laligowaa. ⁶ *Buṅa Terenonṅ qaa monṅ ii kokaenṅ eja:

“Iibu, Anutu niinonṅ kowonṅjinṅ tando monṅ meweengonṅ Zaion baanṅanonṅ Israel tuunṅ somata uugianonṅ komowe ii jinṅgbilinṅ tando kombombaṅa maa suanṅ damandanṅawo (milyon Kina kaanṅa) koloowaa.

Daenṅ yonṅononṅ tando powowonṅ kotakota ii moma laarinṅ munṅkebuti, iyonṅononṅ iwaajonṅ ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinṅ munṅ laligojuti, onṅoo jaasewanṅgianonṅ ii tando kombombaṅa akadamuyawo koloojato, tosonianṅ uugia mende meleema eenṅ laligojuti, iyonṅoo jaagianonṅ ii Buṅa qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonṅononṅ ‘Kowonṅjinṅ omaya,’ jenṅ tando ii gema qenṅ mesaogiti, tando iikanonṅ mono tando kombombaṅa kolooro.

Kanagenṅ tania ii aenṅ kaanṅa mokoloogi. Tando powowonṅ kotakota kaanṅa ii riinagati eenṅ, mirinonṅ mono ororonṅonṅ kamaanṅ konaga.”

⁸ *Buṅa qaa monṅ ii kokaenṅ eja,

“Ejembanonṅ jamo kowonṅjinṅ iikanonṅ ritatanṅonṅ unṅuro iikanonṅ mono unṅunṅ mizimizi ama onṅombaa.”

* 2:3: Ond 34.8 * 2:6: Ais 28.16 * 2:7: Ond 118.22 * 2:8: Ais 8.14-15

Yononon Buṅa qaa mende teṅ koma iyaṅgiaa aingia otaankejutiwaajon ama ritatanṅon kamaankeju. Anutunon kaen arenṅon ononotiwaa so kamaankeju.

⁹ *Yononon kaen kamaankejuto, ononon ejemba tuun somata qaita mon kokaen kolooju: Anutunon onṅo iyaṅaajon meweṅṅon onono tak-kootoya kolooju. Anutunon pangamanonṅa ononoo asasaga damuyawo iikanon keuma jigo gawon galen tuun soraaya kolooju. Anṅoleto akadamuyawo men laligoroti, iikawaa Buṅa qaaya ii jeṅ asariwutiwaajon onono. Onoonota ononon Anutuwaanon kanageso buṅaya laligon Kin Pombaa jawinuruta koloon gawonṅa liligon menkeju. ¹⁰ *Wala Buṅa Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambaran lan laligogito,” kamban kokaamba uugia somonṅon aon mutulanṅon “Anutuwaa uumeleen kanageso tuun” koloon laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajon “Poumapou laligogito,” kamban kokaamba “Injima kobooro kalenmoriaṅa saanon moma koton laligoju.” Kian.

Anutuwaa welenqeṅe ejemba kokaen koloon laligowonṅa:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa buṅa koloon namonon koi tatawaga wabaya laligojuti, niinon onṅo uugia kokaen kuumaṅa: Selewaa siingia kombombanṅa bologanon galen koma onombabotiwaajon mono ononṅia anṅon koma aowu. Siin morota morota iikanon uugia men boliwaatiwaajon manja qenkeju. ¹² Uugia mende meleṅṅiti, iyonoo batugianon nanamemenṅia awaagadeen ama men laligowu. Tosianon onṅo bologa meme ejemba kaanṅa qaanon jeṅ bolin onomakejuti, iyononon nanamemenṅia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonṅogianon utegowaa. Roromonṅogianon utegoro iyaṅgiaa singisonṅogia ano moma-soosoogia iima koton uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambanṅon onṅoon ama Anutu mepeseen munkebu.

¹³ Anutunon laaligo arenṅoro ejemba tosanon galen koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti een, onṅo mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu. Kin ano gawana yononon wanṅia koloojuti, onṅo mono iyonoo jegia teṅ koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonoo jegia kaanagadeen teṅ koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin ironṅa meleema onomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenkeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun onono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusiinṅa ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon onṅoon qaa omaya omaya jenkejuti, onṅo mono nanamemen awaa ama men iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanṅa isama onono loloogiti, onṅo mono iikawaa so nanamemen solanṅa ama men laligowu. Kaan laligowuto, kilenṅia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanṅa (frie) laligojon.” Kaen jeṅ iikanon mondon ononṅiaa aingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutuwaa jeta teṅ koma welen qenkejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen onoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon onoma laligowu. Anutuwaa qaaya uuguwombotiwaajon mono sombugia moma laligowu. Kin ano galenurugia yonṅoon mono mogi uro goda qen onoma laligowu. Kian.

Kraistnon siimbolowaa sili awaa qendeema nonono.

* **2:9:** Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2 * **2:10:** Hoos 2.23

18 Welenqege onjo mono somatagiaa qaa baatanonj kema goda kuuya qendeema onjoma laligowu. Uubonjononj galen awaa koma onjmakejuti, iyonoojonadeen qaagoto, horonj ureen ama onjmakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qen onjoma laligowu. 19 Daen yonjononj Anutuwaawaa jetaa so ejemba goda qen onjoma laligogi kilen kania qaato, een kakasililin ama onjngi siimbobolo kaparanj koma moma mokosinjonjkejuti, Anutunonj ii iima tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloaju. 20 Kaiyaka bologa anji koobinonj unugi ii moma mokosinjonj nambuti een, onjanganjaajonj mono nomaenj mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unugi qabunagiawo mende koloowu. Kaen qaagoto, nanamemenj awaa anjitiwaaajonj ama siimbobolo mokolonj moma mokosinjonj laligowuti een, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloaju.

21 Kraistnonj kaanjiadeen onjoojonj ama siimbobolo moma sili awaa qendeema onjono. Kawaajonj onjo iwaa kana tamboya kosin metetereen siimbobolo moma mokosinjonj laligowutiwaaajonj onjono. Kaen laligonj simbawonjowo koloowuya. 22 *Buŋa Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Iinonj singisonjgo monj mende ano ano iwaa je buutanonjga qaa qolomolonjgoya monj mende kamaaro.” Onjo qaa iikawaa so otaanj anji sokombaa. 23 *Ejembanonj uuqege qaa tokoronjkota Kraist mamaga jen mugi kitia monj mende meleeno. Siimbobolo ama mugi moma kitia metogomambaajonj mende torogonj onjono. Kaen qaagoto, Anutunonj qaa dindinagadeen jen tegonjkeji, mono ii moma laarinj qaaya iwaa borononj ama jen tegowaatiwaaajonj mambono.

24 *Kraistnonj ananaajonj kaparanj koma singisonjgo gema qen nanamemenj solanja otaanj laligowombaaajonj ama siimbobolo moro. Ii moro Buŋa Terenonj ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaaajonj ama Anutunonj onjo menj qeangonj onjono.” Qeangowutiwaaajonj mono “Anjo singisonjononana menj sele busianonj anjonj” maripoononj uma komuro. Kawaajonj onjo mono Kraistwaa tani kaanja kolonj siimbobolo moma mokosinjonjgi awaa koloowaa. Singisonjgowaa anjgobatononj horonj nonono iikanonj mono qamo taninjen kolonj koomuya laligowonja. 25 *Wala onjo “Lama kaanja jinjaunj kema kanj lansanj laligogi.” Kaanj laligogito, kambanj kokaamba uugiaa galenjanonj eleema kanj laligoju. Iinonj onjo lama kaanja sopa somonjonj kalanj koma onjmakeja. Kianj.

3

Loemba onjoo qambanjmambanj qaa

1 *Anutu welenj qewombaa qaaya jedaborojento, emba onjo mono kaanjiadeen lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Kaanja laligogi lourugia tosianonj Buŋa qaa mende tenj koma laligojuti, iyonjononj mono kaanjiadeen embaurugia yonoo nanamemenjgia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Buŋa qaa jeganondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianonj qendeema onjngi iima asariwuyaga. 2 Nanamemenj soraaya dindinja ama menj Anutuwaawaa jeta uuguwubotiwaaajonj keegia mogi ejanonj kaen injiima yagogi Kraistwo qokotaanj laligowombaa siingia asuginaga. 3 *Selewaa akadamiugiaajonjadeen mono mende menj umakebu. Wanj sawagia qenj gawasuu kania

* 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7 * 2:24: Ais 53.5 * 2:25: Ais 53.6 * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18 * 3:3: 1 Tim 2.9

kania mende ama miziziin sele menj mende awelegonj laligowu. Kasaronj goul iwoinonj selegia mende menjerenjonj aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende menj aowu.

⁴ Kaen qaagoto, akadamugia honj ii mono pondanj megj uugianonj ewa. Unagianonj luaenonj bonjonj laligogi akadamugia honj kanonj aasangoyanonj enj mono kambanj monjonj mende aliwaa. Uubonjonj laligogi Anutunonj injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenanonj emba soraaya yonononj Anutuwo nama jejeromonromonj ama munj iwoi kuuyaajonj mamboma laligogiti, iyonononj kaanagadeen uugiaa akadamugianonj menjerenjonj aonj lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligogi. Mono emba iyonoo tani kaanja koloonj laligowu. ⁶ *Saaranonj loya Abraham tenj koma munj “Eja Ponja,” jenj munj laligoro. Onj kaanagadeen zenj nama gawonj awaa awaa menj awasankaka nama iwoi mombaajonj jenenjia mende ororo lourugiawo laligowuti eenj, mono Saara kaanja emba akadamugiawo koloonj laligowu.

⁷ *Emba yonononj esungia kamaanqeqeta koloojuto, kilenj laaligowaa kalenjmoriana ii ejawo ororonj bunj qen aonj laligoju. Esungia kamaanqeqeta koloojutiwaajonj eja motomotoonj onj mono embaurugia tororo kalanj koma loloonjonj onoma laligowu. Anutunonj eja onoo qamakooligia sureewabotiwaaajonj mono goda qen onoma laligowu. Kianj.

Gawonj awaa menkejuto, siimbobolo kilenj moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanjmambanja ii kokaen jejenj: Onj mono kuuya uumotoonj ama uumeleenj alaurugia yonowo uubonjononj jopagonj aonj laligowu. Gumbonjonjonj laligonj onjanganj menj kamaanj aonj uugianonj somonjonj aonj motoonj nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqege qaa tokoronkota jenj onjngi kitia mende melembu. Kaen qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegonj onoma laligowu. Kaen ama laligogi Anutunonj iikawaa tawaya meleeno kotumotueya bunj qen aowutiwaajonj onjono. Kaen ama laligonj Ponj asugiwaatiwaa kambananonj mono oyanboyanj kolooju. ¹⁰ *Kaanja koloojutiwaa qaaya ii Bunj Terenonj kokaenj oogita eja:

“Monjonj laaligo naanawo laligomambaa aina koloonj muro ween awaa awaa iima laligomambaaajonj moji, iinonj mono neselanj qaa bologa jewabotiwaaajonj somonjonj laligowa. Buu susuyanonga gbingbaonj qaa koloowabotiwaaajonj mono galen menj aonj laligowa.

¹¹ Nanamemenj bologa mono gema qen gawonj awaa awaa menj laligowa.

Luaenonj laaligo iikawaajonj mongama ii bunj qen aomambaaajonj kapanj koma namba.

¹² Ii kokaembaajonja: Ponjonj ejemba solanj injiima galen koma qamakooligiaajonj geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onjmakeja.”

Qaa kaen eja.

¹³ Onj gawonj awaa mewombaajonj uugere ama laligowuti eenj, ejemba seiseiyanonj gawonjia siimbereren menj menj bolinj onjombombaaajonj mende mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilenj nanamemenj solanj angitiwaajonj ama siimbobolo mobuyagati eenj, onj mono kilenj Anutunonj kotuegonj onjono oyanboyanj mokoloowuya. Kakasililinj menj onjombubotiwaaajonj mono eenj aarunj lalaninj keegia moma uugia kamaaro uubooligianonj unuwabo. ¹⁵ Uugianonj mende kamaawato, uugia mono Ponj Kraistwaanonj

* **3:6:** Jen 18.12 * **3:7:** Ef 5.25; Kol 3.19 * **3:10:** Ond 34.12-16 * **3:14:** Mat 5.10; Ais 8.12-13

somongon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kamba so jojorin Kraistwaa kania ejemba jen asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin onongi mono kuuya iyonoonon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonon qaganon ejemba goda qen onoma uu kuun onoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galen kongi Anutunon injiima “Sokonja,” jero ugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa angi uuqe qaa tokoronkota tondu jen onomakejuti, iyononon mono iyangiaanon qaa bologaaajon ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawon awaa awaa men laligogi ejemba tosanon kilen kakasililin ama onongi Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama men iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo koloaja. ¹⁸ Kraistnon kaanagadeen kamba mo-tonngo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya koloonin Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaaajon ama siimbobolo moro. Namo ejaga jen selia qegi komuroto, Unja Toroyanon men gbilin muro waama laligoja. ¹⁹ Unja Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemej kokooso kasa gbadonon laligogiti, iyonoojon Buna qaaya jen asarin onono.

²⁰ *Wala eenanon Noowaa kambaon wanjo somata megii Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosingon mambonoto, ejembanon qaa mende ten koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba suman melaada 8:yanon Anutuwa jeta ten kongi jero kon kiro apunon waama balon qen turun wanjo elaaro Anutunon ii gboulunonga gou gajogia koma wanja somongoro. ²¹ Iwoi kaana kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiisas Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kamba kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esunanon turun nonoma wanana somongonkeja. Apu ii selewaa jewon songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa hona ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajon soomongo ama jojopan qanon somongon kokaen qama koolinkejon, “Anutu, gii mono uuta gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa.”

²² Jiisas Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwa boro dindinanon bunabunayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esunmumugianon niniima galen kuun nonomakejuti, ii kaanideen galen koma onono qaaya baatanon laligoju. Kian.

4

Mono letoma laaligo qaita mon laligowu.

¹ Kraistnon anaa selianon siimbobolo morotiwaajon onjo kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaaajon jojorin laligowu. Iwo momo mo-tonngo kokaen men romongowu: Monjon singisongo amakeji, iinon iyanaa seliaa siina kombombana otaamambaaajon nama munkeja. Monjon Kraistwaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siina kombombana bologanon mono zololonjon kamaaro singisongo togon mombo mende amamambaaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindangon akadamugiawo koloon laligowu.

² Uuroromongogia iikanon rindangon nama uuselewaa siin kombombana bologa mono somongon galen koma laligowu. Kamba kokaambadeen kanain namonon toroqen laligon ubuti, iikanon mono Anutuwa uusiina

* 3:20: Jen 6.1–7.24

ten koma otaan laligowu. ³ Ono kamban laligon kougiti, iikanon ejemba angonjoragiawo uugia mende meleema nanamemen bologa lan ambombaa-jon mojuti, iyonoo tani kaanja kokaen lan laligogi: Serowilin ama siingia kombombanja bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deun iwoi ii otonomboran men wakasiin negi wangia sooro enkalolon laligogi. Jejelomban oon nen rii gbawe oron embaqemba men bolin onoma gejajuju ama laligogi. Tando lopion liligon simin kuma onoma iwoi kanjanawo amakegi. Kaen amakegito, ono kamban kokaamba nanamemen kaanja ii mende toroqen amakeju.

⁴ Ejemba angonjoragiawonon pangamanon laaligowaa resa sumu pilinpilingon eji, iikanon horon lugun kemenkeju. Ono yonowo mende horon kemegi iima aarun uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwa jaanon keugi qisin onono kaniagia asuganon isaama jen asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunon ejemba jaawo laligojoni ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jen tegomambaaon jojorija. ⁶ Sele busunananon komuwonati, qaanana iikanon mende tegowaa. Kawaajon Oligaa Buna ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Ponon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemenqia gosin ejemba tosaana nono kaanja jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa irona mokoloowuto, tosonian uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa buna koloogi. Anutu ano kotiin laligonkeji, iikaanideen kuuyanon laaligo kombombanja laligon ubutiwaajon moma kotinkeja. Tosianon Buna qaa ii uugia kuun onombutiwaajon jegi. Kian.

Gawon memewaa momo kalenja ii mono galen koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambananon tegomambaaon dodowija. Kawaajon onono qama kooliwombaaon imowamo mende laligowuto, onongia nanamemenqia galen koma aon zen nama qamakooli gawon men laligowu. ⁸ *Buna Terewaa qaa mon ii kokaen eja, "Ejemba uunananon jopagon onoma singisonqogia seiseiya koleleen gamugia turunkejon." Kawaajon alaurugia onoo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Ono mono alaurugia koma horon mirigianon ainjolon rama uugianon jejew-enenwenen njindin-nunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya koloaja. Iinon gawon memewaa momo kalen morota morota mendeema onono laligoju. Ono motomotoon mono momo kalengia awagadeen galen koma iikanon kanagesourugia welen qen onoma laligowu. Ii buna qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen woi ii kokaen: Daen yononon Buna qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onomakejiwaa so jen laligowu. Daen yononon alaurugia welen qen nanon onomakejuti, iyononon mono Anutunon inaan esun onomakejiwaa so ala ilailaa ama onoma laligowu. Jiisas Kraistwaa buna koloojutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunayanon akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon asamararan Toya ano ku-usun Toya ii kambanja kambanja laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianon uro iwaa kukuonanon gere kaanja qetaalin angotete men onomakeji, iikawaajon mono mende

* 4:8: Gba 10.12

aarun laligowu. Iwoi koloon onomakeji, ii batugianon iwoi morota kaana, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojoniwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mugi moroti, ono mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaana laligogi eleema karo asamararanon asugiro kambaan iikanon kaanagadeen aisoon oyanboyan mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon injiima uugia Kraistwaanon meleengitiwaajon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakejuti een, ononon mono simbawonawo kolooju. Kaen jen onomakejutiwaajon ama Anutuwaa Unja Toroya asamararanawo iinon mono qagianon uma ku-usunanon turun onoma kotuegon onomakeja.

¹⁵ Onoononga monon iwoi bologa anotiwaajon siimbobolo mokoloon mobabo. Monon kikekakasililin ama ejemba unun iwoi yongoro meroti me tosia siijaago men onomanjen yonoonon qaa lan jero sipasipa qero gawon meme kaana monon lan ewaewan koma lombo mokoloonkeji, iinon mono siimboboloya anaa soyanon moja. ¹⁶ Monon Kraistwaa alia koloojiwaajon anghosisiri mokoloon siimbobolo moji een, iinon mono iikawaa gamugamuya een mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaajon mono Anutu mepeseen laligowa.

¹⁷ Anutunon ejemba qaanana gosiwaatiwaa kambana kan kuuro iyananon uumeleen kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jen tegowaa. Wala ananaa qaanana jen tegowaati een, ejemba Anutuwaa Oligaa Buna mende ten kongi lombo qagianon uro tetegoyanon mono nomaen koloon ononaga? ¹⁸ *Buna Terenon qaa mon ii kokaen eja:

“Solana yononon Siwe gomanon ubombaajon kupukapa ambuti een, singisongo ejemba angonjoragiawo yonoo qaagia mono nomaen koloonaga?”

¹⁹ Kawaaajon alauruna Anutuwaa jeta ten koma anghosisiri mokoloon siimbobolo momakejuti, ononon mono kokoosogia mokomokoloo Toyaa boronon ambu. Toya iinon qaa jerotiwaa so alauruta sopa somongon kokojiji koma kalan koma onomakeja. Kokoosogia iwaa boronon ama mono jegenana nama gawon awaa awaa pondan men laligowu. Kian.

5

Jotamemeya onoonon qambaanmamban qaa

¹ Niinon uumeleen kanagesowaa jotamemeya mon koloon Kraistnon siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanon jenkejen. Kanagen eleema karo asamararanon asugiro qabuna nono mokoloomambaajon mojen. Onoo batugianon noo jotameme alauruna koloojuti, niinon onoo uugia kokaen kuun ononjen: ² *Anutunon moma laarin onoma lama tuuna borogianon anoti, ononon mono ii kalan koma onoma laligowu. Gawon ii mojtiti qaganon qaagoto, Anutuwaa jeta otaan uusiingia gawonon ama afaangon gegerere qaganon zen men nambu. Mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon mende kaparan koma laligowu.

³ Lama tuun baagianon kan nanjuti, ii mono eja pon tani kaana mende galen koma onombu. “Zioz galen koloojon,” jen totogianon mende qen men biwiin aowuto, nanamemembaa sili awaa ii lama tuun qendeema onoma laligowu. ⁴ Nanamemen awaa ama laligogi lama galen wananon mombo asugiwaati, kamban iikanon mono soron arogianon kotogon ila wage akadamuyawo wangianon mouma somongogi buna qen aowuya.

* **4:18:** Gba 11.31 * **5:2:** Jon 21.15-17

Akadamu iikanon mono kambaŋ mononon mende taalin titiikota koloowaa. Kian.

Sagbili onoonon kaanagadeen galeŋurugia yonoo qaa baatanon kema laligowu.

⁵ *Sagbili ononon kaanagadeen galeŋurugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. “Anutunon sewan̄kiki ejemba tuarenjen ama onomakejato, iyan̄gia men̄ kamaan̄ aon̄kejuti, ii mono kalen̄morian̄a onomakeja.” Kawaa-
jon̄ on̄o mono korebore batugianon̄ on̄oan̄gia men̄ kamaan̄ aon̄ laligowu. Tani iikanon̄ mono maleku kaan̄a kotogogi kemero laligowu. ⁶ *Kawaa-
jon̄ mono on̄oan̄gia men̄ kamaan̄ aon̄ Anutuwaaw̄a boro ku-usun̄awo iikawaa
baatanon̄ ken̄gi kambaŋan̄on̄ kan̄ kuuro saanon̄ men̄ biwiin̄ on̄ombaa.
⁷ Buŋa qaa mon̄ ii kokaen̄ eja, “Iinon̄ on̄o kalan̄ koma onomakejiwaajon̄
majakakagia kuuya mono iwaa boronon̄ ama mesaowu.”

⁸ Nanamemen̄gia galeŋ koma aon̄ zen̄ nama pondan̄ uugbiligbili laligowu. Kilen̄aa Toyanon̄ lan̄ liligon̄ ejemba tuarenjen̄ ama mon̄gama nonomakeja. Mon̄onon̄ uruambe qero iinon̄ mono laion̄ kaan̄a gogon̄ nonomambaajon̄
jojorija. (Laionon̄ gbuu gbororo qama silano moma bombon̄gaogia waa-
makeja.) ⁹ On̄o siimbobolo momakejuti, on̄oo uumeleen̄ alaurugianon̄
kaan̄jadeen̄ goman̄ so kakasililin̄ iikayadeen̄ moma mokosin̄gon̄ laligoju. Ii romon̄gon̄ torokogia yakarin̄ momalaarinon̄ rindan̄gon̄ nama laion̄ ii kotakotagadeen̄ tuarenjen̄ ama mun̄ laligowu.

¹⁰ On̄o kambaŋ torodaamon̄ siimbobolo moma laligogi mososon̄gon̄
nan̄gon̄ men̄ kotiin̄ on̄onogo saanon̄ nendun̄ powowon̄ kotiganon̄
kon̄gbaraya qaa nama laligowuya. Kaan̄a Kraistwo nan̄gigo akadamyua
togon̄ on̄ono asamararan̄an̄on̄ uma tetegoya qaa asarin̄ laligon̄ ubuya. Anutu,
kalen̄morian̄ kuuyaa Toya kolooji, iinon̄ mono on̄o kaen̄ ama
laligowutiwaajon̄ on̄oono. ¹¹ Iinon̄ ku-usun̄ Toya laligon̄ kouma laligoja
ano kambaŋ tetegoya qaa laligon̄ uma laligowaa. Qaa ii on̄an̄on̄.

Piitonon̄ yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwaaw̄a kalen̄morian̄ ii kian̄komu hon̄a toon̄ kolooja. Niinon̄ qaa
ii kotiin̄ nan̄gon̄ jen̄ on̄onon̄ kalen̄morian̄ iikanon̄ nan̄gon̄ nama kotiin̄
laligowutiwaajon̄ jen̄ koton̄ on̄onjen̄. Kawaajon̄ tere toroga koi jewe nen̄ana
Sailasnon̄ oon̄ on̄onja. Iinon̄ niwo pondan̄ nama uumeleen̄ nen̄ana kolooja.
Iwaajon̄ kaen̄ romon̄gojen̄.

¹³ *Anutunon̄ uumeleen̄ kanageso on̄o kaan̄a iyan̄aajon̄ meweŋgon̄
on̄ono Babilon̄ siti bologa kanon̄* laligojuti, iyon̄onon̄ yeizozogia an̄gi
on̄oonon̄ kaja. Momalaariwaa merana Maak iinon̄ kaan̄agadeen̄ yeizozoya
anja. ¹⁴ On̄o batugianon̄ waegia men̄ an̄gon̄ aon̄ newogia kososon̄
laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaan̄ nan̄juti, luaenon̄ mono kuuya on̄owo ewa.
Kian.

* 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12,
25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilon̄ ii Room sitiwaa qa aasangoyaga. Aisisaan̄
buknon̄ kaan̄jadeen̄ qa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kambaŋ kanon̄ jolon̄gia jen̄ waegia men̄
buugia kiton̄ nen̄ laligogiti, mono iikawaajon̄ jeja.

Piitowaanon Tere 2 Piitonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitonon Tere koi Kraistwaa alauruta balon so rama kenngiti, iyonoojon ano liligon keno. Tosianon qaa soosooya mokoloon ejemba kuma soon onongitiwaajon laaligo soraaya mesaon serowilin nambonnambon iwoi lan ama men laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwaa qaa baatanon mende kema (2.10) jeulalan (3.17) ama selegia mepeseen (2.18) jaba-arambaran (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianon Jiisas qakooma mugi. Yononon mepaqepae ejemba godaqeqegia qaa laligon wanjanwanjan ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaun men onongi. (3.3-4)

Piitonon qaa ano nanamemen iikawaajon majakaka somata moma dingowaatiwaajon manja qen hamoqeqewaa kania jen asarija. Uugia kuun jenkootoya kokaen ooro, "Anutu ano Pon Jiisas Kraist ii onanon moma laarin oroma yorowo qokotaanin lombo ii men kamaan ano afaangowaa. Momo kaana ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianon Jiisas iigi ejemba kuma onoma laligoroti, ii moma ninijogi karo monin. Kawaajon mono laaligo soraaya laligon gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianon kaparan koma kokaen lan jen ejemba kuma soon onoma laligogi, "Kraistnon mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitonon qaa iikawaajon majakaka somata moma kitia kokaen meleema jen ooro, "Kraistnon eleembaatiwaa kambana qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajona: Anutunon ejemba ananaanonga monon tiwilaawaatiwaajon mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisongo laaligonana mesaowombaaajon moma kaparan komakeja."

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunon soraaya laligowombaaajon nonono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanon Kraistnon eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen.

Jiisas Kraistnon wasin nono aposol koloon welen qen mun laligonkejen. Ben Anutunananon Hamoqege Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaajon ama qaanaa jen tegoro solananinin momalaarinananon kolooro. Ono momalaari iikayadeen buna qen aogi sewana uuta kolooro nono kaana simbawonawo laligoju.

² Ono Anutu ano Ponana Jiisas moma koton oronjuti, iyoronon mono kalenmorianja kelemalelen ononi luaenon laligowu. Kian.

Anutunon onoonoti, iikanon mono kotiin nambu.

³ Anutunon asamararan Toya akadamuyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataankota koloon laligowonatiwaajon nonono. Kania kaen moma yagonin kalen nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombambana laligon uuwaa komagbiligibili tororo ambombaajon iwoi amaamaankebonati, iwaa ben esunanon mono ii kuuya nonono bujananaga koloonkebaa.

⁴ Asamararan Toya iinon uunananon gawona gawona damuyawo men kalena kuuya nonomambaaajon momakeja. Anutunon soomonjo qaaya

nononoti, iikawaa sewan̄anon̄ mono uuta kolooja. Ono wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaan̄ an̄gonjora uutanon̄ laligogito, Anutunon̄ on̄o iikanondeen̄ metogon̄ wan̄gia somon̄goro. Kaen̄ kolooro gadokopa laaligo serereen̄ gema qewutiwaajon̄ hamoqeqe aren̄a anota eja. Momo ano nanamemen̄ akadamuyawo Anutuwaanon̄ eji, iinon̄ on̄o iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajon̄ kaparan̄ komakeja. Ono soomonḡo qaaya somata qatawo iikanon̄ qokotaajuti een̄, iinon̄ mono inaan̄ on̄ono mombo letoma Siwewaa akadamuya mokoloon̄ bun̄a qen̄ aon̄ laligowuya. Akadamuya iikanon̄ saanon̄ rijojoon̄ sokoma on̄ombaa.

⁵ Anutuwaanon̄ soomonḡo qaa kaanja ejiwaajon̄ ama on̄o mono moma-laariwaa hon̄a koloon̄ on̄ono qendeema laligowu. Kaaanja laligowutiwaajon̄ mono kaparan̄ koma zen̄ nama manja qen̄ laligowu. Hon̄a koloon̄ on̄ombaati, iikaen̄ saanon̄ Anutuwaa kania toroqen̄ moma kotowuya.

⁶ Momakootogianon̄ somariiro saanon̄ nanamemen̄gia toroqen̄ galen̄ koma aon̄kebuya. Galen̄ koma aoaogianon̄ somariiro saanon̄ nama kotiin̄ lombo mokosin̄gon̄ bosima laligowuya. Nama kotikotiigianon̄ somariiro saanon̄ mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligbili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianon̄ koloon̄ somariiro saanon̄ uujopagianon̄ seiuro uumeleen̄ alaurugia ala-ala men̄ kalan̄ koma aon̄ laligowu. Uujopagianon̄ seiuro saanon̄ ejemba kuuya jopagon̄ on̄oma laligowu. ⁸ Ono Anutuwaa akadamu kaanja bun̄a qen̄ aon̄ men̄ sein̄ laligowuti een̄, mono goroson̄a mende laligowu. Kaaanja qaagoto, akadamuya iikanon̄ mono nemun̄ koma on̄ono afaan̄gon̄ Pon̄nana Jiisas Kraistwaa kania moma koton̄ saanon̄ gawon̄a jegen̄a nama meḡi hon̄a koloon̄kebaa. ⁹ Saanon̄ koloon̄kebaato, dakaya yon̄oonon̄ Anutuwaa akadamu kaanja mende en̄ on̄on̄ji een̄, iyon̄oo momakootogianon̄ mono toroga kolooro bao jaa-goo kaanja kemakuun̄kan̄kuun̄ amakeju. Anutunon̄ singison̄gogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduun̄ imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleen̄ alauruna, Anutunon̄ meweengon̄ on̄oma on̄oonoti, on̄o iikanon̄ riin̄ rindan̄gon̄ nambuti een̄, mono kamban̄ mon̄on̄ mende tama kamaan̄ kombuya. Kawaajon̄ on̄onon̄ mono iikanon̄ kotakota rindan̄gon̄ nambombaajon̄ kaparan̄ koma laligowu. ¹¹ Kaen̄ ama laligogi Anutunon̄ in̄jiro sokono koma horon̄ on̄ono Siwe goman̄ naguyanon̄ kuuya tano saanon̄gadeen̄ uutanon̄ ubuya. Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ Hamoqeqe ano bentoton̄ Toya kolooja. Iwaa bentoton̄ uutanon̄ ugi kamban̄ tetegoya qaa galen̄ koma on̄ono oyan̄boyan̄ koloon̄ laligowuya.

¹² Bun̄a qaa hon̄anon̄ kana kaanja qendeema on̄on̄ji, on̄o ii mono bun̄a qen̄ aon̄ iikanon̄ bon̄ qen̄ nama kotiiju. Kawaajon̄ qaa aren̄ jejen̄i, ii saanon̄ moma asarijuto, niinon̄ kilen̄ iikawaajon̄ kamban̄ so jen̄ gbilin̄ on̄omambaajon̄ mojen̄. ¹³ Kaen̄ moma sele busu kokawaa kala kuun̄non̄ laligoman̄atiwaa so qaa aren̄ ii duduuwubotiwaajon̄ momogia jen̄ gbilin̄ kuun̄ on̄omambaajon̄ mobe sokonja. ¹⁴ Niinon̄ sele busuna kusuga koi kala kuun̄ kaanja luluuma uulan̄awo komun̄ koomu gomanon̄ uman̄ati, kaen̄ moma yagojen̄. Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ kaan̄agadeen̄ buju qaa kaan̄iadeen̄ nisaano mobe. ¹⁵ Qaa aren̄ kuma on̄ombeti, iikanon̄ uu wombo-gianon̄ ero niinon̄ goron̄ qen̄ koomu gomanon̄ kembe iikawaa gematanon̄ kaan̄agadeen̄ ii saanon̄ kamban̄ so romon̄gon̄ laligowu. Niinon̄ iikawaajon̄ kotiin̄ kaparan̄ komakejen̄. Kian̄.

Kraistwaa asamararan̄a ii jaanananon̄ iima nan̄gon̄ jen̄kejon̄.

¹⁶ Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ qabun̄aya uuta men̄ gawon̄ ku-usun̄awo men̄ laligoroti, nononon̄ ii nononanaa jaanananon̄ uun̄ iima laligonin̄. Kaen̄

laligon iikawaa so ku-usunaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jen asarin onoma laligonin. Ii ben sosomban sundu* kaanja mende jembiri anin roromongo giraboga kaanja ii lan mende otaan laligonin. ¹⁷ *Niinon Jiisaswaa qabunaya uuta ii nononano kokaen kolooro iinin: Asamararan Toya uuta iinon qaa ijoro qa kokaen kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajon uunanon qeangoro iimasiin mojen.” Kaen ijoro moro Man Anutunon asamararan muro akadamyua bunq qen aon laligoro. ¹⁸ Nononon iwo baanja kowoga kanon uma laligonin qa iikanon Siwenonga kolooro monin.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeen Bunq qaa jen oogiti, ii kamban kokaamba moma sorogon angon konin powowon kotakota koloon nononja. Kawaa-jon Bunq Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama bunq qen aon laligowu. Kiwanon goman sinsingoro asarinkeji, gejatootoo qaa iikanon mono iikawaa so jen asarin onomakeja. Ono iikawaa asasaganon qokotaan nambuti een, mono saanon Anutu-waa kana honq iima pangamambaa nanamemenq yakarin mesaon laligowu. Kaanja laligon uma mambongi goman wengeran suluro gomaambawaa widia asugiro uwombogianon asariwaa. Ponnananon eleema kawaatiwaa widianon mono men asarin onono iima Anutu-waa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waqa mutuya koi mono moma asarin mende duduuwu: Balon ejemba monon Bunq Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanqaa roromongo qaganon jen asarimambaaon amamaankebaa. ²¹ Ii kokaembaajon amamaankebaa: Balon ejemba mombaa uusiinanon kamban monon mende nemun kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaen qaagoto, Unq Toroyanon gejatootoo ejemba uugianon sololoon onono Anutu-waa jetanonga qaa men jegi. Kian.

2

Boi takapolakayanon mono laligon tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanqagadeen Israel kanageso batugianon asugigi. Iikawaa so onoo batugianon boi soosooya kaanqagadeen asugiwuya. Asugin nama onoo momalaarigia tiwilaawaatiwaaon enkalolon qaa batuya batuya ii aasangoyanon men batugianon kawuya. Somatanananon dowegia meroti, Pon ii kaanqagadeen qakooma mun iikaanja kanon iyanqia kondeema aon uulanqawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kilen ejemba seiseyanon yonoonon serowilin siligia otaan iyanqiaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaaon ama ejembanon roromongogia angi qetetanqoro uumeleembaa kana honqajon mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yononon mono otoko qaganon sundu kania kania jembiri (qaa aisenq) lan jen sein laligowuya. Kaanja laligogi ononon ii moma afaangon monen iwoi men kululuugi lan amanagaju men laligowuya. Anutu-non ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanon jen tegorota ironq meleeno qagianon ubaatiwaaon eja. Anutunon kondemondeema onomambaaon ataqtan imowamo mende ambaato, hon toonqaga siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeen koloowaatiwaa galen meme qaa tosaanja ii kokaen: Siwe gajoba tosianon Anutu-waa jeta qotogon singisonqo angiti, Anutunon ii mende injiima koboorto, hagon onono gere sianon emukanon kemegi.

* **1:16:** Ben sosomban iikawaa kania mon ii kokaen: Momo ejemba yonoo uugianon jembiri momo letono qaa kania kania lan romongon gisomaso angi koloonkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

Hagon pangaman ziwiziwi dutanon onooma aen gbadonon (tape) gbadoon onono. Gbadoon galen koma onono qaagia jen tegowaatiwaajon mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanon ejemba angonjoragiawo namonon laligogiti, Anutunon ii kaanagadeen mende injiima koboorto, gboulu somata jero waama unun turun onono. Turun ononoto, kilen eja Nooa iinon uumeleembaa qaa jen nanamemen dindiŋaambutuwaajon ama uukuuku men onoma laligoroti, ii ano ejemba ⁷ ii laaligogia angon koma sopa somonon onono.

⁶ *Kaanagadeen Sodom Gomora taon woi ii tiwilaawaotiwaa qaaya jen tegon gerenon onoro gere sogogaragadeen eri. Ejemba angonjoragiawo yonoonon iwoi nomaen koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaajon ii ano koloojao. ⁷ *Gerenon kuuya onoomambaajon anoto, kilen eja solana Loot ii wala batugianonga metogon angon koma muro. Jeulalan ejemba serowilin nambonnambon ama iyangiaa jaajaa nanamemen tosaana tondu anŋi iima yonoonon moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solana ii yonoo batugianon laligon nanamemen jeulalan kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaajon mono ween so moma jinjingon laligoro. Iwaa uuta solananon mono suulan boliro laligoro.

⁹ Galen meme qaa jejeni, iikanon Anutuwaa kania kokaen qendeemakeja: Pononon ejemba Anutuwaa laaligo kombomana koma gbilinkejoni, anana saanon angobatononga metogon wanana somongomambaajon momakeja. Iikaan momakejato, ejemba doogoya ii qaagiaa irona meleeno qagianon uro gajobaurutanon galen koma ononŋi laligowuya. Kaana laligon ugi kamban somatanon karo qaagia jen tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siin kombomana bologa otaan angonjora-giawo koloon jeulalanon Anutuwaa ku-usuna men kamaan amakejuti, Anutunon ii mono waladeen jen tegon ononota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yononon mono jaba-arambaran qaganon iyangiaa jaajaa laligon Siwewaa bensakon kawali asamararangiawo eukanon laligojuti, iyonoonon sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ¹¹ Kaen amakejuto, Siwe gajoba ku-usungiawo boi soosooya ii unuugun uuta koloojuti, ii kilen Siwewaa bensakon kawali ejemba ii Pombaa jaasewananon qotogon uuqeqe qaanon tokoronkota mende jen tegon onomakeju.

¹² Gajoba yononon kaen mende amakejuto, ejemba yononon selegia men uma Buna qaa mende moma koton ii kilen yonoonon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Oro soona kaana momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siin iwoi qerewena iigadeen momakeju. Oro soona ii koloogita ejembanon lan unugi komunkejuti, iyononon mono iikawaa so lansan tompin laligon tiwilaawuya. Iyangiaa siin roromongogia ingonmangonanon mono kondeema ononŋi tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaana horon ureen ama ononŋi kakasililin mogito, Anutunon iyangiaa qaagiaa irona meleema onono siimbobolo iikayadeen qagianon ubaa. Uumeleen ononon ukalen qendeema aowombaajon ajoroon lomban anŋi boi takapolakaya yononon mono iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romononon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia borona borona gamugiawo kaana kolooju. Iyangio sele busugiaa siina metogowombaajon ajoajoro iwoi asasaganon ama serowilin asuganon ama lansan aisoonkeju.

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16

“Ziozwaa eja toya koloojon,” jen tosia onoojon mende romonjon tiligon onbombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianon kaisero jaajaa uun emba injiimakejuti, ii serowilingadeen ambombaajon momakeju. Serowilin iwoi ambombaa siina ii mende totoon mesaowombaajon momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horon ononji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromongogia kotakota iikanon eja. Kaen amakejutiwaajon Anutunon seigon onono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yononon kana dindiya gema qen uusooso tintuan kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaankeju. Kere eja pon monjon Balaam Israel ejemba tiliqili ama onombaatiwaajon tawa muroti, uusiinanon mono monen ii memambaajon koloon muro. ¹⁶ Koloon muroto, dongi monjon kilenayaajon terenjon jen muro. Dongi qaa mende jejeta kanon mono eja aronon qaa jen gejatootoo eja iikawaa uusoo nanamemen ii somonjon muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yononon mono apu jaaya juuguya kaana tani laligoju. Raidimbon haamonon koosu omaya kona qaa ii utitiin onomakeji, mono iikawaa so een lansan kema kankeju. Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon miri arenjon ononoti, mono dutanon emukanon kemen laligon ubuya. ¹⁸ Yononon gejajuju qaa omaya jen selegia men uma lan aweqawele ama terenjonkeju. Sele busuwaa siingia kombombana bologa otaan serowilin nambonambonon ejemba lan horon onomakeju. Tintuan laligojuti, tosiannon iyonoo batugianonga olon kongiti, mono ii kele qaanon kuun ononji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi monjon ejemba mon somonjon galej koma munkeji, iikawaa kasayanon mono ii somonoro ii tawaya qaa een welen qen laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yononon kele qaa kokaen lan jenkeju, “Ono mono nono toroqen nononji saanon kasagia qaa solana (fii) koloon onongiaa jaajaa laligowu.” Qaa kaen jenkejuto, ii kilen iyangio angonjoragiaa welenqeqeya koloon iikawaa kasanon laligoju.

²⁰ Yonoo kaniagianon kokaen dogoro laligoju: Ponnana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma koton iikaana kanon balombaa nanamemen angonjorayawo ii misinjon gema qenjo mono mombo iikawaa kasanon kokosiin aon osin raju. Kawaajon kanakanaiyanon kilenkilenda laligogito, tetegoyanon kileqileedaboron laligoju. ²¹ Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaa kania wala mende moma koton tompin laligowuyaga, iikanon mono afaana koloon ononaga. Kaen koloonagato, Buna ii onanon injijogi kania moma kotogi bunagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanon jojopan qaa kowoga gema qegiti, iikanon mono iwoi kanjanawo koloon gamu qen onomakeja. ²² *Gema qen kokosiin aon kamaan unuroti, ii gbaqooson qaa honabona woi iikawaa so kolooja. Qaa jeta mon ii kokaen, “Kasunon loma mombo eleema loloja nenkeja.” Qaa jeta mon ii kokaen, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinpinon lugun kemen lomu onkeja.” Kian.

3

Pon kawaatiwaa soomonjo qaaya

* **2:13:** Boi yononon toron kaana asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon jangowabo.

* **2:15:** Jan 22.4-35 * **2:22:** Gba 26.11

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indinj woi koi ambe onoononj kaja. Qaa jejenj, onjo ii modaborojuto, niinonj Buᅇa qaawaa honja koloowaatiwaajonj uugia soraaya ii kuunj jenj gbilinj onjoma tere indinj woi koi kokaembaajonj oojenj: ² Gejatootoo ejemba soraaya yonononj eenanonj Buᅇa qaa jenj laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeen Ponj Hamoqege Toyanonj jenkooto nonono onjanganjaa wasiwasi eja aposolurugia nonononj kuma onjoniji, mono ii romonjonj koma gbilinj aonj menj laligowu. Kawaajonj niinonj qaa iikayadeen oowe indinj woi kolooja.

³ *Qaa mutuya monj ii kokaenj moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajonj ano kambanj tetegoya kanonj mepaqepae ejemba asuginj nanamemengianonj iyanjaa siingia kombombanja bologa ii otaanj mepaqepae qaa jenj laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaenj jenj qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomongjo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonananonj laligonj kouma komugiti, kambanj iikanonja iwoi monjonj mende meleeno kemero. Anutunonj Siwe namo mokolonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjadeen enj kouro laligojonj.”

⁵ *Kaen jenj qaa kota koi duduunkeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jenj kotonj qaayaa ku-usunanonj siwe namo mokolonj orono. Kaanagadeen jenj kotooro apu deema horonj kenji apu uutanonja namo asuginj kouro. Yonononj qaa kota ii mojuto, ii mende mojonj tani mondonj lanj jenj lolomoninj amakeju. ⁶ *Kanagen jenj kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kambanj iikanonj namononj laligogiti, ii apu nenj motonj komugi. ⁷ Yonononj apunonj unuro komugito, namo sombinj kambanj kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so kolooja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj gbontonj jenj kotodabororota eja. Qaa iikawaa honja koloowaatiwaa kambanjanonj kanj kuuro Anutunonj ejemba anjonjoragiawo laligowuti, iyonjoo qaagia jenj tegonj kondeema onjono tiwilaawuya.

⁸ *Kaenj koloowaato, wombo alauruna, nononano iininj gbani 1,000 ii kambanj koriga koloojato, Buᅇa qaa motoongjo koi mono mende duduuwu, “Weenj motoongjo ii Pombaa jaasewananonj gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro weenj motoongjowaa so kolooja.” ⁹ Pombaa soomongjo qaa ii honjowo koloowaato, iikawaa kambanja ii tororo mende mojonj. Tosianonj kambanj ii qero ubaatiwaajonj romonjonj lanj jenkeju. Anjo kambanja mende qero ubaato, moma mokosinjonj ejemba kuuyanonj uunana meleembonjatiwaajonj mambomakeja. Monjonj gere sianonj kemebotiwaajonj mono kaparanj komakeja.

¹⁰ *Qaayaa honja koloowaato, Pombaa kaka kambanjanonj mono yongoro meme ejawaa tani kanj kuuwaa. Ii obabanj kota banananonj riiro amamaawonja. Kambanj iikanonj namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toonj jenj sogoyagadeen ewaa. Weenj koinj, senjelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma otonj jinjererenjowo qama alinj qaombuya. Namono ejembanonj iwoi kuuya iikanonj menj anjita eji, Anutunonj ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemenj jenj tegoro iwoi monj mende totoonj ewaa. Awawi totoonj!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaanja juquma qaombutiwaajonj onjononj mono ejemba nomaanja koloonj laligogi sokonaga? Kawaajonj mono nanamemenj soraaya otaanj Kraist kaanja koloonj laligowombaajonj koma gbilinj aonj laligowu. ¹² Onjo Anutuwaa kambanj somata ii kanj kuuwaatiwaajonj mamboma uulanjowo kawaatiwaa gawonja kaparanj koma menj laligoju.

* **3:3:** Juud 18 * **3:5:** Jen 1.6-9 * **3:6:** Jen 7.11 * **3:8:** Ond 90.4 * **3:10:** Mat 24.43; Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15

Kamban iikanon namowaa ilawoilaya ano ween koin, sengelao ano iwoiya ii gere toon tanjururun jewaa. Anutunon sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³*Kaen jedaborowaato, Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaa somongorota eji, nononon iikawaa so namo sombin dologa mokoloon orombaatiwaajon mambomakejon. Ii mokoloon orono iikanon keuma nanamemen dindiŋa otaan laligowonŋa.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onŋo kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma laligoju. Kawaajon mono kokaen ambombaajon kaparan koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunon jewonŋia boronaa qaaya mon mende mokoloooro iwo ososogojutiwaajon luaenon laligowu. ¹⁵ Mamboma Ponanaa uu taniaajon kokaen romonŋon laligowu: Iinon onŋo uugia meleema mombo letombutiwaa kambana qen koriro uro mamboma onoma mokosinŋon laligoja. Wombo alanana Poolnon kaanagadeen qaa iikayadeen onŋonoto, Anutunon momakooto uuta murotiwaa so qaa ii onŋonono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanon jen onŋkejato, Bunŋa Tereyaa uutanon qaaya tosia ii lombotawo. Kawaajon tosianon ii moma asariwombaajon janjarin riin bimoonkeju. Poumapou ejemba kongbara qen kokobimbin lan laligonkejuti, iyononon tereya tereya ii tondu meeranŋonkeju. Iikawaa so Poolwaanon qaa ii kaanagadeen melenqeleen anŋi sipasipa koma soonkeja. Kaen meeranŋon nama iyanŋia men bolin aon gere sianon kemebuya.

¹⁷ Yononon kemebuto, wombo alauruna, ononon kaen koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen modaborogita laligoju. Kawaajon mono onŋonŋia galen men aon laligowu. Jeulalan ejemba kana sonŋin qiwitigonkejuti, ononon mono iyonoo kele qaagianon horon onono onotaan jinjan kem-bubo. Laaligowaa tando powowon kotakota iikanonŋa kaen ligisoon tama kamaan unuwabo. ¹⁸ Ponana Jiisaswaa kalenmoriananon nanjuti, iikanon mono mombo toroqen men somariin laligowu. Hamoqeqe Tonana Kraist-waa kania moma kotojuti, ii mono toroqen moma sororogon laligowu. Ii mepeseenin qatanon kamban kokaamba akadamyawo koloon kanagen tetegoya qaa kaanŋa en ubaa. Qaa ii onanon.

* **3:13:** Ais 65.17; 66.22; Ais 21.1

Jombaanon Tere 1 Jonon Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jonon uunon jopagon aoaowaa qaaya ii kotiin jen laligoro. Uumeleen ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaan nama uunana somonjon aon motoonjo koloon laligojon.

Tosianon qaa qolonmolongoya ii ejemba kokaen kuma soon onoma laligogi: “Jiisasnon Siwe ejagadeen kolooja. Balonon iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajon Jiisasnon balon eja hona mende koloon laligoro.” Qaa kawaajon ama tosianon “Anutu moma laarijon,” jen nanamemen awaa mesaon sisau silemale laligon ejemba tosaan yon kazi ama ononji ano gezen injarere laligogi. Qaa sena sena kaanonon zioz men boliwabotivaajon Jonon gejanono qaaya terenon kokaen oon anota karo, “Jiisasnon Siwe ano namo ejaga motoondeen kolooja. Namonon gawon meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajon ‘Anutu moma laarijon,’ jen Meria Jiisas mende mesaowona ano alaurunana onowo uunananon jopagon aowona. Uujopa ii mono kaparan koma ama aonkebona.”

Tere kokawaa bakaya waja 6 ii kokaen:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangaman uutanon laaligo 1:5–2:29

Anutuwaanon ano Satambaanon merabora 3:1-24

Uja me ome ii mono kaniagara gosin mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebona 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinon laaligo kotigaa qaaya jemambaajon tere koi oojen. Waladeen laaligowaa qaa Toyanon laligorogo kanagen ilawoila kuuya kolooro. Iinon laligon kouma namonon kamaaro ii jaanananon iima boronananon selia oosirinin qaaya jero moma laligonin. ² *Oyanboyon laaligowaa Toyanon asugirota nononon ii iima kania nanjon jen dangunu kaana nanjon. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanon Manawo laligon kouma kamaan asugin nononoti, nononon iikawaa Buja qaaya jen asarin uugia kuunkejon. ³ Nononon Manana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjon motoonjo koloon laligojon. Ono kaanagadeen uugia nonowo somonjon motoonjo laligowombaaajon moma iwoi iima moninji, ii jen asarin onomakejon. ⁴ Korisoronon uunana saa qero laligowombaaajon qaa koi nenaurunawo jen asarin oojon. Kian.

Pombaa asasaganon laaligo

⁵ Buja qaa iwaa Meriaanonga moma jen asarin ononjonji, ii kokaen: Anutunon asasagaa Toya kolooja ano iwaanon pangaman mon mende eja. ⁶ “Nononon iwo uunana somonjon motoonjo laligojon,” kaen jenon jen kilen kaiyakanananon kematoukantou ama pangamanon laligojonji een, mono qaa qolonmolongoya jen nanamemenananon qaa hona mende otaankejon. ⁷ Anutunon asasagaa uutanon laligoro nononon iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanon amakejonji een, mono batunananon

* 1:1: Jon 1.1 * 1:2: Jon 1.14

uunana somonjon aon motoonjo laligonij Meria Jiisas Kraistwaa sayanon mono singisonjonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananon singisonjo mende eja,” kaen jewonagati een, mono anana tiligon aonij qaa honanon uunananon mende nanja. Qaago!
⁹ Singisonjonana jokoolojoni een, iinon mono uuta dindijaa so soomonjo qaaya pondan otaan singisonjonana mesaon nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisonjo mende anij,” kaen jewonati een, mono qaa Toya uugunij Anutunon qolomolon jeje eja kaanja kolooro qaayanon uunananon mende nanja. Kianj.

2

Jiisasnon aworo koipu Tonana koloaja.

¹ Oo kokouruna, ononon singisonjo ambubotiwaajon qaa koi oojen. Ii oojento, monjon kilen singisonjo anagati een, aworo koipu Tonananon mono en nononja. Jiisas Kraist iinon Manaa kosianon laligon qaa kuuya dindijagadeen gosin ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinon singisonjonanaa tawaya kolon koma konjoratin nonono. Ii ananaa singisonjowaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisonjonana ii kaanijadeen koma konjoratimambaajon komuro. Kianj.

Tenjonkonj ii kaiyaka dindija.

³ Anutuwaawo jojopan qaaya ten komakebonjati een, iikaanja kanon ii moma mujoni, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Monjon “Anutu moma mujen,” jen jojopan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwaa utanon mende eja. ⁵ Qaagoto, monjon Anutuwaawo qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaawo uujopayanon mono onanon iwaa uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaanja kanon Anutuwo qokotaan motoonjo laligojoni, ii moma yagojon. ⁶ Monjon “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinon mono Jiisasnon nanamemenja anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so koloaja. Iikaanj mende ama men laligoro mende sokonja. Kianj.

Uujopa ambonatiwaa jojopan qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojopan qaa gbilia qaagoto, jojopan qaa walaga kakanaiyanonga en ononji, mono ii onon ononjen. Jojopan qaa walaga iikawaa Buna qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilia ii onon ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asasagaa hona asarin somariinkejiwaajon jojopan qaa iikawaa hona mono Anutuwaanon ano onoonon kolon asugin eja.

⁹ Monjon jetanon “Asaganon laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinon mono toroqen pangaman utanon laligoja. ¹⁰ Monjon alia jopagon munkeji, iinon mono asasagaa utanon pondan laligoro silianon tosaan singisonjo ambutiwaajon mende kondonkeja. ¹¹ Kaento, monjon alia kazi ama muji, iinon mono umunjonkonjonon kematoukantou laligon nanamemenja pangaman utanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjan ama laligojiwaajon dakanon kambaati, ii anjo mende moma kotonkeja. Qaago.

Anutunon singisonjonana qosolonjonkeja.

¹² Oo meraborauruna, Jiisasnon komun qa somata men laligojiwaajon ama Anutunon onoo singisonjogia mesaon qosolongodabororo. Iikawaajon

* 2:7: Jon 13.34

qaa koi oon ononjen. ¹³ Oo manjuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougi. Kawaajon qaa koi oon ononjen. Oo gbaworouruna, onjo kilenaa Toya haamo ama mun laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen. Meraborauruna, onjo Manjanaa kania moma koton laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen.

¹⁴ Manjuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougita kouju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Eja gbaworouruna, onjo Anutuwaanon Buna qaa uugianon angi kotiin nano esunmumugiawo koloon kilenaa Toya haamo ama mun laligoju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Kian.

Balombaa nanamemen bologa mono yakariwu.

¹⁵ Onjo balombaa nanamemen bologa ano iwoi kuuya iikanon eji, iikawaajon mende nan onomba. Monon uutanon balombaa nanamemembaajon nan muji een, Manjanaa uujopayanon mono iwaa uutanon mende nanja.

¹⁶ Balombaa nanamemen ii kokaen: Ejembanon sele busugiaa siingia kombompana bologa otaankeju. Iwoi jaagianon iima iimasin ama koposongonkeju ano balombaa laaligogiaajon biririgon terereen selegia men umakeju. Ii ano uugere tosaan ii Manjanonga mende kankeja. Qaago! Ii balombaa nanamemen bologa kolooja. ¹⁷ Balombaa nanamemenon goron gewaa ano iikawaa siinga bologa bologa ii kaanagadeen goron qewuto, monon Anutuwaa uusiina ten koma otaankeji, iinon mono bon qen kaban tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. Kian.

Kraistwaa tuarenjenuruta ii mono asugju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjen ama mubaati, iinon kaban tetegoyan asugiwaati, kaen jegi momakeju. Qaa iikawaa so kaban kokaamba Kraistwaa tuarenjenuruta mamaganon mono asugin nanju. Qaa iikawaa hona kaen koloorotiwaajon ama kaban tetegoyaa uutanon kouma laligojon, iikaan mojon. Iikawaa aiweseya kaen. ¹⁹ Tuarenjen ejemba iyononon ananaa tuunondeen laligon nonomesaon kenji. Uugia nonowo selesele somongon momalaari kanageso batunananon tondu laligon boratigi. Ananaanon kanageso hona koloowuyagati een, mono ananawo pondan qokotaagi motoon laligowonaga. Nonomesaon sigensigen nanjuti, sili iikanon mono kaniagia kokaen qendeema nonono iima mojon: Iyonononga monon nonowo onanon motoongo mende koloon laligoro.

²⁰ Yononon sigensigen nanjuto, Kraistnon Ujaya Toroya onoo uugianon maaro bedu men inaan onono kuuya ononon qaa hona moma koton laligoju. ²¹ Ononon qaa hona mende moma kotowubotiwaajon ama qaa koi mende oon ononjen. Kawaajon qaagoto, onjo qaa hona moma kotoju ano qaa honanon qaa qolonmolongoya mon kondoomambaajon amamaankeja. Kawaajon qaa koi oon ononjen.

²² Jiisanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojato, mon moronon qaa ii qakoonji, iinon angomokolon ejembaga kolooja. Iinon Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mun Man ano Meria ii motoon qakooma oromakeja. ²³ Monon Mambaa Meria qakoomakeji, iinon Man qaa een laligoja. Monon Meria jokolonkeji, iinon mono Man kaanagadeen mokolon iwo laligoja.

²⁴ Onjo Buna qaa kanakanaiyanonga moma kougiti, ii uugianon kotiin nambaatiwaajon galengia men aowu. Buna qaa moma kougiti, iikanon

* **2:18:** Kraistwaa tuarenjena ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjen ama munkeja.

uugianon nambaati een, ononon kaanagadeen mono bon qen Man ano Meria yorowo qokotaan nambu. ²⁵ Kraistnon soomongo qaa kokaen nononota eja, “Niwo nambuti een, mono laaligo oyanboyanawo onombe tetegoya qaa kotiin laligowuya.”

²⁶ Tosianon batogon jinjauj men onomakejuti, niinon iyonoojon ama qaa ii oon ononjen. ²⁷ Tosianon jinjauj amakejuto, Kraistnon Unu Toroya onoo uugianon maaro bedu men inaan onomakeja. Unu Toroya iinon uugianon bon nano mende looriwuti een, ononon mono boi mombaajon mende amamaawuya. Ii kokaembaajon: Iwaa Unu Toroyanon mono nanamemen awagaa qaa kuuya kuma onomakebaa. Bedu men inaan onomakeji, ii iwoi qolonmolongoya mon qaagoto, momo qaa hona toonga koloonkeja. Kawaajon qaa hona kuma ononotiwaa so mono qaaya kuuya ten koma Kraistwo pondan qokotaan nambu.

²⁸ Oo kokouruna, ono mono Kraistwo koronon qokotaan nambu. Iwo nama laligonin mombo asugiwaati, kamban iikanon mende konjoma nonono gamu qaganon mende kokomomola men kembonoto, saanon iwaa jaanon awasanaka qaganon saitingen nambona. ²⁹ Kraistnon solana kolooji, ononon qaa ii moma kotojuti een, mono qaa koi kaanagadeen saanon moma asariwu: Ejemba kuuyanon nanamemen solana amakejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwaanonga koloon iwaa meraboraana kolooju. Kian.

3

Anana Anutuwaanonga koloon meraboraana koloojon.

¹ *Mobu! Siwe Manananon nonoojon “Neenaa meraboraana,” kaen nonooma iikanon uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana onanon Anutuwa meraboraana koloojon. Ii koloojon iwaajon balon ejembanon kanaanana mende moma koton laligoju. Anutuwa kania mende moma kotojutiwaajon anana kanaanajaon kaanagadeen kokobimbin ama laligoju. ² Oo wombo alauruna, kamban kokaamba anana Anutuwa meraboraana koloon laligojon. Kaen laligon kanagen nomaen koloon laligowonati, ii asuganon mende asugija. Qaa motoongo mojon, ii kokaen: Iinon mombo asuganon asugiro kaitania hona jaanananon iibonati, kamban iikanondeen mono letoma ii kaana koloowona. ³ Daen yononon Kraistwaaajon jejeromonromon iikaan ama mun laligojuti, iinon mono ii koma konjoratin onono iwaa tani kaana soraaya koloon laligowu.

⁴ Daen yononon singisongo amakejuti, iyononon mono kana qaa qen waleemakeju. Singisongo ii jeulalan nanamemenga. ⁵ *Kraist ano singisongoya qaa iinon mono anana singisongonana koma konjoratimambaajon kamaan asugiroti, ii moju. ⁶ Daen yononon Kraistwo bon qen nanjuti, iyononon singisongo mende ama laligoju. Monon singisongo toroqen amakeji, iinon Jiisas mende iima kania mende moma koton laligoja. Kian.

⁷ Oo kokouruna, monon jinjauj men onombabotiwaajon mono galengia men aon laligowu. Kraistnon solana koloojiwaa so monon nanamemen solana tororo otaankeji, iinon solana kolooja. ⁸ Kilenaa Toyanon kakanaiyanonga singisongo ama kouma laligoja. Kawaa so daen yononon singisongo amakejuti, iyononon mono Kilenaa Toyaa bunaga kolooju. Anutuwa Merianon mono iwaa gawona kisiyaen memambaajon kamaan asugiro.

* 3:1: Jon 1.12 * 3:5: Jon 1.29

⁹ Daen yononon Anutuwaanonga koloogiti, iyonoononga monnon laaligo qaita mombaa uutanon ejiwaajon ama singisongo mende toroqen amakeja. Kolokoloo donogoga koloon laligojiwaajon ama singisongo toroqen amambaajon amamaankeja. ¹⁰ Daen yononon Anutuwaa meraboraana koloon daen yononon Kilegaa Toyaa meraboraana koloojuti, ii kokaen gosin moma asariwona: Monnon nanamemen solana mende otaankeji, iinon Anutuwaa buna mende kolooja. Kaanjadeen monnon alauruta mende jopagon onjmakeji, iinon Anutuwaa buna mende kolooja. Iikawaa aiweseya kaen.

Oŋo mono jopagon aon laligowu.

¹¹ *Buna qaawaa kota kakanaiyanonga moma kouma laligojoni, iikawaa jojopan qaaya ii kokaen: Anana mono uunon jopagon aon laligowona. ¹² *Kein (Kain) iinon Kilegaa Toyaa buna laligon koga qero komuro. Anana mono ii kaana koloon laligowombo. Iinon kokaembaajon koga qero: Ana nanamemenanon bologa kolooro, kogaanon ii solana kolooro. Mono iikawaajona qero.

¹³ Oo uumeleen alauruna, balon ejembanon kazi ama onombuti een, iikawaajon mono mende waliŋgowu. ¹⁴ *Anana uumeleen alaurunana jopagon onjmakejoniwaajon ama qaa koi moma asarijon: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganon keuma laligojon. Monnon uujopa mende amakeji, iinon mono toroqen koomu kotigaa uutanon nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onjmakejuti, ii kuuyanon mono koomuya unu-unu ejembaga kolooju. Laaligo kotiga ii unu-unu ejemba kaana mombaa uutanon mende eji, ii saanon moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnon laaligoya ananaajon ama qeleema mesaon jopagon aowaa kania kaen qendeema nonono iima moma kotojon. Anana mono kaanjadeen laaligonana uumeleen alaurunana yonoojon ama qeleema mesaonin sokombaa. ¹⁷ Monnon balombaa ilawoilaya soyanon men laligoro alianon iwoiwaajon amamaan memeqemean ano iijato, kilen bone koloon uuta somonjogi een, Anutuwaa uujopayanon mono iwaa uutanon nomaen enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagon aao ii je buu susunanandeen tiwirigon jenkebomboto, ii mono nanamemenananon qaa hona otaan ama laligowona.

Mono Anutuwaa jaasewananon saitingen nambona.

¹⁹ Anana qaa honaa bunaga koloojon me qaago? Koloojoni een, mono saanon uunana bonjon kono Anutuwaa jaasewananon awasankaka nambona. Qaa ii anana gosin aon kokaen moma kotowona: ²⁰ Uunananon iwoi bologajon ama jen nononji een, nono qaa koi saanon moma yagojon: Anutunon gosigosi Tonana koloon qaanana dindinagadeen gosiwaa. Anutuwaa roromonjonon mono anana roromonjonana uugun uuta kolooro qaa kuuya saanon modaboroja. Kawaajon mono saanon uunana bonjon kono laligowona.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananon mende jen nononji een, anana mono saanon Anutuwaa jaasewananon awasankaka koloon saitingen nambona. ²² Anana Anutuwaanon jojopan qaa ten konin nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama men laligonkejoni een, iwoi mombaajon qama koolin qisin mubonati, ii mono nonono buna qen aowona.

²³ *Anutuwaanon jojopan qaa woi ii kokaen: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata men moma laarin uunana melembona ano jojopan qaa

* **3:11:** Jon 13.34 * **3:12:** Jen 4.8 * **3:14:** Jon 5.24 * **3:23:** Jon 13.34; 15.12, 17

jen koton nononotiwa so jopagon aon laligowonã. Kaen mende ama laligowonagati, ii Anutuwa jaanon mende sokonaga. ²⁴ Daen yononon Anutuwaanon jojopan qaa ten komakejuti, iyononon mono Anutuwo qokotaan laligogi Anutunon yonowo rapingon nanja. Iinon ananawo rapingon nanji, ii Unaya Toroya nonono uunananon sane nunun laligojiwaajon moma kotojon. Kiañ.

4

Unã me ome ii mono kaniagara gosin mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon goman so liligon laligojutiwaajon qaa kuuya ii uulanawo mende men moma laariwu. Anutuwa Unanon me ome monon sololoo qaa jeji, ii mono wala angotetenon ama gosiwu. ² Anutuwa Unayaa kania ii mono kokaen gosin mokoloowu, “Jiisas Kraistnon kamaan sele busuwo koloon laligoro,” daen yononon qaa ii jen asuginkejuti, iyononon kuuya Anutuwa bunã kolooju. ³ Monon Jiisaswaa kania kaen mende jen asuginkeji, iinon Anutuwa bunã mende kolooja. Kraist tuarenjen Toyaa omeyanon mono iwaa uuta sololoo qaa jenkeja. Monon asugin Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mubaa,* qaa kaen injogiti, iinon mono kabanã kokaamba namonon asugija.

⁴ Oo kokouruna, onõ Anutuwa bunã kolooji Unã Toroyanon uugianon nama namowaa omejiilana ii unuugun haamo ama onomakeja. Kawaajon gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanon haamo ama onoma laligowutiwaa so kolooju. ⁵ Yononon balombaa bunã kolooji namowaa omeyanon sololoon onomakeju. Kawaajon balombaa nanamemenã otaan qaa jegi uumeleembaã gadokopa ejemba yononon qaagiaajon geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwa bunã koloonin Unã Toroyanon sololoon nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyononon anana qaa jenin iikawaajon geja qen momakeju. Anutuwa bunã mende koloojuti, iyononon anana qaa jenin iikawaajon geja mende ama momakeju. Qaa honã Unaya ano angomokolombaa omeya yoro kanagara ii mono iikaen gosin moma kotonkebon. Kiañ.

Anutunon uujopawaa kania kolooja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutunon jopagon aoawaa wanjaleya kolooja. (Kawaajon uujopa ii apu jaayaan en koumakeja.) Kawaajon anana mono jopagon aon laligowonã. Kaen ama laligojon, kuuya anana Anutu moma mun iwaanonga kolokoloo donogoga koloon laligojon.

⁸ Anutunon uujopawaa kondokondoo Toya kolooja. Iikaen koloojiwaajon monon ejemba mende jopagon onomakeji, iinon Anutu mende moma mun tompin laligoja. ⁹ Anutunon uujopaya batunananon asuganon kokaen qendeema nonono: Iinon Meria motoongõ ii nemun koma nonono kotiin laligowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu jopagon mun iikanon uujopa mende kondoonin kolooroto, uujopawaa kania ii kokaen: Anutunon wala jopagon nonoma singisongonana koma konjoratimabaajon Meria wasiro ananaanon kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunon kaen hononã qaa jopagon nononotiwaajon ama anana mono kaanideen uunananon jopagon aonkebonã. Uujopa mende ama aonin mende toton sokonja. ¹² *Monon Anutu kabanã

* **4:3:** Kraistwaa tuarenjen toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honã tuarenjen ama munkeja. * **4:12:** Jon 1.18

monnon mende iiroto, jopagon aon laligojoni een, Anutunon mono uunananon leingon nano uujopayanon uunana saa qero akadamunanawo koloon laligojon.

¹³ Anana Anutuwo qokotaan laligonin iinon uunananon leingon nanji, ii Unaya Toroya nononotiwaajon ama moma koton uuwoi mende amakejon.

¹⁴ Mananon Meria gomaņa gomaņa ananaa Hamoqeqe Tonana koloowaatiwaajon wasiro kamaaro. Nononon ii iima moma nanjon jenkejon.

¹⁵ Monnon “Jiisas Anutuwa Meria kolooja,” jen asuginkeji, Anutunon mono iwaa uutanon leingon nano iinon Anutuwo qokotaan laligoja.

¹⁶ Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, nono iikawaa kania moma koton iikanon moma laarinkejon. Anutunon uujopawaa Toya kolooja. Kaan koloojiwaajon monnon ejemba jopagon onoma laligoji, iinon mono Anutuwo qokotaan nano Anutunon iwaa uutanon leingon laligoja. ¹⁷ Kaan laligonin Anutuwa uujopayanon goonjon kalan koma nonoma uunana saa qero akadamunanawo laligojon. Kraistnon namonon tatawaga laligoroti, anana tani kaan laligojon. Iikaan laligojonwaajon ama Anutuwa jenteego kaman somatanon Kraistwaa jaanon keuma iikanon awasankaka koloon saitingen nambona.

¹⁸ Anutunon jopagon nonono nama een toon toroko mobombo. Singisongo ejemba Anutunon singisonggogaa irona meleema onombabotiwaajon toroko momakejuto, Anutuwa uujopayanon uunana saa qeji een, iikanon mono toroonana kuuya yakaridaboronkeja. Kawaaon monnon toroko momakeji, iinon jopagon nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinon wala jopagon nononotiwaajon ama anana uujopa amakejon. ²⁰ Monnon “Anutu jopagojen,” jejato, alia kazi ama munkeji, iinon mono ejemba qolomolongoya kolooja. Iikawaa kania ii kokaen: Alia iima kilen mende jopagon muji een, iinon Anutu mende iima ii mono nomaen jopagon munaga? ²¹ Monnon Anutu jopagon munkeji, iinon mono alauruta kaanagadeen jopagon onoma laligowa. Anutunon uujopawaa jojopan qaaya kaen anota eja. Kian.

5

Uumeleen ejemba anana haamo amakebona.

¹ Daen yononon Jiisas moma laarin “Hamoqeqe Tonanaga kolooja,” jenkejuti, ii kuuyanon mono Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoju. Daen yononon Man jopagonkejuti, ii kuuyanon mono iwaa Meria kaanagadeen jopagon munkeju. ² “Anutuwa meraboraana jopagon ononjon,” jenin qaa iikawaa hona ii anana kokaembaajon gosin aon mojon: Anutu jopagon mun jojopan qaaya ten koma otaankejon een, mono Anutuwa meraboraana kaanagadeen jopagon onomakebona. Iikawaa aiweseya ii kaen. ³ *Anutu jopagon mubonatiwaa hona ii qaa tenkonjon. Anutuwaanon jojopan qaa otaanin sokonja. Jojopan qaaya ten konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloonin, anana kuuyanon saanon iwaa jeta ten koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebona. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qen yakariro kamaadabororota laligojon. Haamo ambonatiwaa kania morota mon mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daen yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwa Meria

* 5:3: Jon 14.15

kolooji, moŋnoŋ ii moma laarinŋ mono balombaa nanamemenŋ bologa haamo amakebaa. Kianŋ.

Anutunonŋ Meriaa qaa kokaenŋ nanŋonŋ jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwaaw Meria kolooji, ii nomaenŋ moŋonŋ? Jiisasnoŋ apunonŋ kemero Jononŋ oomulu menŋ muro Anutunonŋ kambanŋ iikanonŋ qaa ii jero mogi ano kanagenŋ saya molaamambaajonŋ ano iikanonŋ qa aro monŋ Siwenonŋga kolooro mogi. Qaa apunonŋ indinŋ motoonŋgo kolooroti, iikayadeenŋ qaago. Siwe Toyanonŋ qaa nanŋonŋ jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqenŋ Unŋa Toyanonŋ qaa ii jenkeja. Iinonŋ qaa honŋaa Toya koloojiwaajonŋ ama qolonŋgomambaajonŋ amamaankeja.

⁷ Nanŋonanŋgo qaa karoonŋ ii kaenŋ moninŋa eja. ⁸ Qaa karoonŋ iikawaa aiweseya ii Unŋa, apu ano sa. Qaagia ii ororonŋ asuganonŋ moninŋ sokondaboroja. ⁹ Qaa Jakeyanonŋ kouma nanŋonanŋgo amakejuti, ii saanonŋ moma anŋalinŋ anŋonŋ komakejonto, Anutuwaaw nanŋonanŋgo qaayanonŋ mono ejemba qaanana uugunŋ powowonŋ kotakota kolooja. Anutunonŋ Meriaajonŋ “Neenaa Meranaga,” qama kania kaenŋ asuganonŋ nanŋonŋ jero. Kawaaajonŋ qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Moŋnoŋ Anutuwaaw Meria moma laarinkeji, nanŋonanŋgo qaa Toyanonŋ mono anŋo iwaa uutanonŋ laligoro iwaa kania saanonŋ moma yagonkeja. Moŋnoŋ Anutu mende moma laarinkeji, iinonŋ mono nanŋonanŋgo qaa Toya anŋa menŋ kamaanŋ aonŋ eja qolomolonŋgoya koloonkeja. Anutunonŋ qaa kota Meriaajonŋ nanŋonŋ jeroti, iinonŋ qaa ii mende moma laarijiwaajonŋ mono Anutu iyanŋa gema qenŋ munkeja. ¹¹ *Anutunonŋ qaaya kokaenŋ nanŋonŋ jero, “Niinonŋ laaligo kombombanŋa onomambaajonŋ jeweti, neenaa Merananonŋ mono laaligo kombombanŋa iikawaa kondomondoo Toya kolooja.” ¹² Iwaa Meriawo qokotaanŋ laligoji, iinonŋ laaligo kombombanŋa bunŋa qenŋ aonŋ laligoja. Anutuwaaw Meriawo mende qokotaanŋ laligoji, iinonŋ laaligo kombombanŋa mende bunŋa qenŋ aonŋ laligoja. Kianŋ.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laarinkejuti, niinonŋ tere koi onŋoojonŋ oojenŋ. Laaligo kotigaa bunŋa koloojuti, onŋononŋ iikawaa kania tororo moma kotowutiwaajonŋ ama koi oojenŋ. ¹⁴ Anana saanonŋ awasanŋkaka koloonŋ Anutuwaaw kosianonŋ kema qama koolinŋ nama kokaenŋ moma yagonkejonŋ: Naa iwoiwaajonŋ iwaa uusiinŋa otaanŋ qama koolinŋ mubonŋati, iinonŋ mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaaajonŋ qama koolininŋ qamakoolinana mobaatiwaajonŋ moŋonŋi eenŋ, mono qaa koi kaanŋagadeenŋ moma kotojonŋ: Naa iwoiwaajonŋ qama koolinŋ mujonŋi, ii kuuya mono ananaa bunŋananaga koloowaa.

¹⁶ Moŋnoŋ alia iiro singisonŋgo ano iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa mende koloowaati, iinonŋ mono alia iwaajonŋ Anutu qama kooliro hamo qenŋ muro laaligo kotiganonŋ keubaa. Singisonŋgo Anutunonŋ mesaowaatiwaa so anŋgiti, qaa koi mono iyonŋoojonŋ jejenŋ. Tosianonŋ singisonŋgo anŋi iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa koloowuti, iyonŋoojonŋ qama kooliwutiwaajonŋ ii mende jejenŋ. Qaago. ¹⁷ Nanamemenŋ bologa kuuya ii singisonŋgo kolooja. Koposo tosaanŋa aninŋ iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa mende koloowonŋa. Kianŋ.

Uumeleenŋ ejemba anana Anutuwo qokotaanŋ nanjonŋ.

¹⁸ Daenŋ yonŋononŋ Anutuwaanonŋga kolokoloo donŋgoga koloogiti, iyonŋoononŋga moŋnoŋ singisonŋgo mende toroqenŋ amakeji, ii moŋonŋ.

* 5:11: Jon 3.36

Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoji, iinon mono iyanaga galen men aoro Kilenaa Toyanon ii mende qelanjin mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojon: Anana Anutuwaa buna koloojonto, goman so yononon uugia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usun baatanon laligogi galen koma onomakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Moronon eja hona toon kolooji, anono ii moma mubombajaan Anutunon Meria wasiro kamaan moma-asa-asari nonono. Moronon eja hona toon kolooji, anana iwo qokotaan motoonngo koloon laligojon. Eja hona toon ii Anutuwaa Meria Jiisas Kraist. Iinon Anutu honabonano ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopion ano ben qolonmolongoya tosonian kokosiin qelanjin onombubotiwaajon mono onoangia galen men aon laligowu. Kian.

Jombaanon Tere 2 Jonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinon iyanaa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonoojon ano. Qaa aasangoya ii uumeleen kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonoo galengiaga. Bunja Terewaa qaa toroga kokanon jopagon aowombaajon uu kuun nonomakeja ano boi takapolakaya yononon ejemba kuma onongi qaagianon seiwabotiwaa galen meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi wanja 4-6

Qaa doogoyanon seiwabotiwaa galen meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota wanja 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunon meweengon gono uumeleen kanagesouruga galen koma onoma nanjan. Niinon onjo qaa honaa so uu wombonanon jopagon onomakejen. Neenodeen qaagoto, ejemba qaa hona moma kotojuti, kuuya iyononon mono kaanagadeen onjo jopagon onoma laligoju. Niinon jotamemeya koloojen ano giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. ² Qaa honanon uunananon nama ananawo tetegoya qaa en ubaa. Niinon Bunja qaa iikawaajon ama jopagon ononjen.

³ Anana qaa hona otaan uunon jopagon aon laligojoni een, Man Anutu ano Meria Jiisas Kraist yoronon mono kiankomun ano kalenmorian nononi luaenon laligowona.

Uujopa ano qaa hona ii motoon otaawu.

⁴ Manjon uujopawaa jenkoto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosianon qaa honaa so nanamemengia ama men laligoju. Niinon siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kian.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kamban kokaamba jenkoto qaa onjonjen, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonga kanain moma kouniji, niinon qaa ii mombo onjon kokaen jen kotonjonjen: Anana mono uunananon jopagon aon laligowona. ⁶ Jopagon aon laligowombaa qaaya jejen, iikawaa hona ii kokaen: Anana mono Anutuwaajopon qaa kuuya ten koma nanamemenana ama men laligowona. Kuuya ononon jopon qaa kanakanaiyanonga moma laligon kougiti, ii kokaen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu.

⁷ Angomokolon ejembanon Jiisas Kraistwaajon kokaen jen asuginkeju: “Hamoqeqe Toyanon balon eja sele busuwo asugimambaajon amamaaro.” Kaen jen asugin tiliqili anji enkalolon koloonkeja. Angomokolon ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama munkeju. Ejemba kaanja mamaganon mono balona balona liligon lan kema kan laligoju. ⁸ Nononon uuwaa gawon menin hona uugianon kolooroti, iikanon soon jangon qaombabotiwaaajon mojen. Kawaajon angomokolon ejembanon enkalolon ama onjombabotiwaaajon mono galengia men aon laligowu. Kaen laligogi uugiaa honanon mende sooro Ponjon tawagia kuuya onondaborowaa.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

⁹ Kraistnon qaa kuma nononoti, monnon ii mende qokotaajato, ii uugun qaa toroqero melokanjij jenkeji, iinon Anutuya qaa een laligoja. Daen yononon Kraistwaa Buᅇa qaanon qokotaajuti, iyononon mono Maᅇ ano Mera yorowo kotiij laligoju. ¹⁰ Monnon Buᅇa qaa jumunᅇa ii mende meᅇ onoonon kaji, onᅇ mono iwaa jolonᅇa mende jen mirigianon mende horogi uba. ¹¹ Monnon iwaa jolonᅇa jewaati, iinon mono kilenᅇa biᅇawo hororo qaganon uro ororon bosimbaota. Kian.

Qaa tetegoya

¹² Niinon onoonon qaa seiseiya oomambaajon siin movento, ii papia seᅇanon inknon oomambaajon mende moma mesaojen. Onoonon kusu kan jaasewan qen qaa amin mobombaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitonᅇowonati, kamban iikanon ainjolon rama amin moma korisoronana asugidaboron uunana saa qero laligowombaajon mojen.

¹³ Anutunon emba alaga galen gawombaajon meweᅇgoroti, emba soro iwaa kanagesourutanon yeizozogia anᅇi goonon kaja. Kian.

Jombaanon Tere 3 Jonon Tereya ano 3 kolooro. Jen-asa-asari

Bunã Tere kokawaa toya iinon iyanãa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon Tere ii uumeleen kanageso mombaa jotamemeya mon qata Gaius iwaajon ano. Gaiusnon uumeleen ejemba tosaãa miri ano nembanene iwoinon ilaan onoma laligoro. Kawaajon ii mepeseen muro ano tompe eja mon qata Diotrefes iwaajon galej meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya wanã 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-4

Jonon Gaius mepeseaja 5-8

Diotrefeswaa galej meme qaa 9-10

Demetriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota wanã 13-15

¹*Oo wombo alana Gaius, niinon jotamemeya mon koloon giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. Niinon qaa honãa so uunanon jopagon goma laligojen.

²Oo wombo alana, goo kokoosoganon Anutuwo qokotaan qeangoro laligojani, ii mojen. Kaaniadeen sele gbiligbili laligon iwoi kuuya kanon toomorian mokoloon laligowaatiwaajon Anutu qama koolijen. ³Uumeleen alaurunana tosiãon goononga kan goo sunduga kokaen nanjon nijogi, “Giinon Anutuwaanon qaa honã ii pondan otaan ama men laligojan.” Kaen nijogi mobe korisoro somata kondoon nono. ⁴Noo kokourunanon Anutuwaanon qaa honã otaan ama men laligojuti, niinon buju kaãa moma hononga qaa aisoonkejen. Buju morota monjon korisoro uuta ii mende uuguro mojen. Kian.

Jonon galej eja qata Gaius mepeseaja.

⁵Oo wombo alana, gii uumeleen alaurunana welen qen onoma iikanon pondan nama laligonkejan. Yonoononga tosiãon goman liligon onoonon kankejuti, ii kalan koma onomakejan. Moma ononjani me qaago, ii kilen awaagadeen ilaan onomakejan.

⁶Gii uuganon jopagon onoma laligonati, iyonoononga tosiãon koi kan momalaari tuumbaa jaagianon kaniaga kaen nanjon jegi monin. Kawaajon alaurunana kaãanon onoonon kawuti, ii mono ilaan onoma laligona saanon afaangon gawon men kanagia toroqen kembu. Gawon kaãa ii Anutuwaã jaanon sokombaatiwaa so mono toroqen men laligowa. ⁷Yononon Kraistwaa bunãga koloojutiwaajon ama iyanãiaanon goman mesaon liligon qabunãya jen seinkeju. Gawon kaen men uumeleembaã gadokopa ejemba yonoononga nembanene iwoi mon mende anãlin menkeju. ⁸Kawaajon Jiiaswaa alauruta nononodeen alaurunana kaãa ii koma horon nanjon ononin sokombaa. Anana gawon bakaya ii men iikanon qaa honãa Toya motoon welen qen munin qaaya honanon seinkebaã. Kian.

Diotrefes kaãa koloowabotiwaa galej meme qaa

⁹Niinon momalaari tuun onoojon tere mon ooweto, Diotrefes jotameme eja iinon batugianon galej wan laligomambaa siinã moji, iinon qaanaã geja

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

mende ama telambelan amakeja. ¹⁰ Kawaajon niinon onoonon kawenagati een, mono iwaa nanamemen bologa ii asuganon jewe kokaen mobuya: Iinon nonoojon andoqeqe qaa jen qolonjon kisama jenkeja ano qaagadeen mende jenkeja. Qaagoto, uumeleen alaurunana gomanlili gawon menkejuti, iinon ii mende koma horon onomakeja ano alaurunana tosonian koma horon onombombaajon mojuti, iinon ii anjon koma onoma momalaari tuungianonga utama onono seleengen kamaankeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaan laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwa meraboraana kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwa kania mende moma koton sopa seleengenon laligoju.

¹² Demetrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya anjo qaa ii kaanideen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejon, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambaajon siina mojento, ii kirifi ano inknon on gomambaa so mende moma mesaojen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kaman iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobona.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanideen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injona mobu. Bonjon!

Juudawaanon Tere Juudanon Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianon “Kraist moma laarijon,” jen qaa doogoya ejemba kuma soon onoma laligogiti, Juudanon iyonoojon ama galen meme qaa ooro. Buŋa Tere koi torodaamon. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanon Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaen kuuro, “Anutunon anana kambaŋ so moma laariwombaajon momalaari nonono kanagesouruta koloojon, ononon mono momalaarigianon sein kotiiwaatiwaajon toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondan moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinon Jiisas Kraistwaa welen qen mun uumeleen alauruna onowo qaa amin mobombaajon kan tere koi oojen.

Anutu Maŋnananon onooma uu kononanon jopagon onono Jiisas Kraistonon sopa somononon onono laligoju.

² Anutunon mono kiankomun uujopaya kelemalelen onono luaenon laligowu. Kian.

Buŋa qaa meeqeerangowaa galen meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunon hamo qen nonono letoma motoon Siwe-waa buŋa koloojon, niinon iikawaa qaaya jen asarin ononon onomambaajon siina somata moma laligowe. Laligon laligowe bimooro toroqen mambo-mambaajon amamaajen. Kawaajon tere ononon uugia kokaen kuun ononon: Anutunon momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono men galen konin mende utegowaatiwaajon ano buŋananaga kolooja. Kawaajon boi takapolakaya tosianon Buŋa qaa melokanjin ambubotiwaa-jon mono bon nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosianon mondon uumeleen tuun batugianon olon kondondongon kougi kaniagia doogoya ii asuganon mende asugiro laligoju. Anutunon ejemba kaana yonoo qaagia mono wala eenanon jen tegoro oogita siimbobologianon yonoo qagianon umambaajon anja. Anutunananon qaaya ama kalenmoriaŋaa kania honanon ninisaamakejato, ejemba angonjoragiawo yononon mono iyanŋiaa serowilin nambonambongia turuwutiwaajon ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeerangon melenqeleengi bolinkeja. Kaen ama ananaa Somatanana motoonngo Jiisas Kraist Ponana koloon namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

⁵ *Ono qaa kuuya ii mono kambaŋ koriga modaboron laligojuto, kilen galen meme qaa koi duduuwubotiwaaajon mombo kokaen jen gbilin onomambaajon mojen: Pononon kanagesouruta Iijipt kantrinonga metogon unuano kagito, kanagen tosianon kambaŋ mononon mende moma laarin mugiti, ii kondemondoen ama onono tiwilaagi. Galen meme qaa iikaana ii onoojon ama mombo jejen.

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3 * **1:5:** Eks 12.51; Jan 14.29-30

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosiannon uugere ama qaa baatanon mende kema iyangiaa galenkonkon toongia galen koma onombombaaajon uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angitiwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinakaran dun mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamban somatanon qaagia jen tegomaña,” jen gbadonon gbadoon onoma pangaman uutanon onono rama kougita kamban tetegoya qaa rama ubuya. Galen meme qaa ii onoojon ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoonngo iikanon Sodom, Gomora ano goman tosaña liligon ragiti, iyonoonon kolooro. Ejemba yononon kaaniadeen serowilin ama selewaa siingia kombomana meeranjon tania mon kokaen angi: Eja woi iyangarodeen ano emba woi iyangarodeen agimin aon laligogi. Kaen laligogi Anutunon irongia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoro siimbobolo moma laligon kouma laligowuya. Kaen laligon boi takapolakaya yonoo galen men aowombaa kaisarenanaga koloonkeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yononon kamban kokaamba tani motoonngo kaaniadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unajanya lan iima iikanon monon otaan iyangiaa selegiaa laaligogia ii men bolin kokojinjin mokoloonkeju. Iikaña kanon Anutu jejewili ama jenkonkonjon jen mun ku-usuna men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bensakon kawali ejemba asamararangiawo eukanon laligojuti, iyonoojon uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba wana qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambaaajon moma bimoon amamaaro. Maikelnon Mooseswaa qamoyaaajon Kilenaa Toyawo angowowo ama monongosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uuqeqe qaa tokoronkota ii jen tegon mumambaaajon awasankaka mende mokoloon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jen muro, “Pon ano mono mindinjon gomba.”

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Buna qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaaajon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soona kaña lansan laligoju. Momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenja iikayadeen momakeju. Iyangiaa siin momogia ingonmanjonja iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya. ¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo irongia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon qama wanjinjon “Yei!” jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagen kere eja pon monon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjan kenji. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan monen mokoloowombaaajon uugere moma iwoi ilinalan ama bimbingon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaña gejajuju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleen ononon ukalen qendeema aowombaaajon ajoroon lomban angi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romonjon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia boronja boronja gamugiawo kaña kolooju. “Ziozwaa eja toya koloojon,” jen ala onoojon mende

* **1:7:** Jen 19.1-24 * **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2 * **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35

romongon kele qaa lan jenkeju.* Koosu omayá toontoon kóna qaa kaana laligogi haamonon utitiin onono lansan kema kankeju. Honá koloowaati-waa kambanon geria geria araroga hongia qaa kaana nanju. Gulun sena kaana koloon wala koomuya koloon tiigia laaligo kotigaa kanaannga qonjoma tama mombo komun kotiigi indin woi kolooro koomuya totoon koloon laligoju.

¹³ Yononon kowe siri usunawo kaana lan qindiingi nanamemengia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaana asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenkeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon mirigia arengoroti, mono dutanon emukanon kemen kamban tetegoya qaa rama ubuya.

¹⁴ *Aadambaa sakonaa esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yonoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: “Mobu, Ponon Siwe kawali ejemba toroya tausená tausená jangogia uuta somata ii unuama kamaan asugiwuya. ¹⁵ Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba anjonjoragiawo yononon nanamemen anjonjorayawo otaan singisongogia anjonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa irona meleema onono kuuya yonoo qagianon ubaa. Qinji ejemba anjonjoragiawo yononon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa irona kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya.” Eenoknon galen meme qaa kaen jero.

¹⁶ Boi soosooya yononon jenkonkongon temboma sosenae kaana njindin-junduru lan jen aonkeju. Iyangiaa siingia kombomana bologa otaan tereqerereen selegia men uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaana goda qen kele unujuti een, ii iwoi meleema iyangiaajon onombutiwaa siina moma kelebele amakeju. Kaana laligoju.

Galen meme ano qambanmaban qaa tosia

¹⁷ Kaen laligojuto, wombo alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

¹⁸ *Aposol yononon qaa kokaen jegi, “Jiisaswaa kaka kambanon toriro kamban tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yononon iyangiaa siingia kombomana bologa otaan laaligo anjonjorayawo laligowuya.” Kaen jegi.

¹⁹ Ejemba takapolakaya yononon batugianon uudendeen ama onongi siinsereren ambubo. Uná Toroyanon mende sololoon onono balombaa siin kombomana bologanon galen koma onono ii otaankeju. ²⁰ Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon ononoti, ii mono tandogia sawana uuta kaana kolooja. Ononon mono momalaari iikawaa qaganon nama nanjon aon kotikotii mokoloonkebu. Uná Toroyanon inaan onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunon nama qama koolin laligowu. ²¹ Anutunon jopagon onomakeji, onono mono iwaa uujopayanon bon qen nambu. Ponana Jiisas Kraistnon kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganon keuma oyanboyan laligowu. Ono mono kamban ii kan kuuwaatiwaajon kaparan koma mamboma laligowu.

²² Ejemba uugia meleembombaajon uuwoi anjuti, ii mono kiankomun onoma uujopa qaganon laligowu. ²³ Tosianon gere bolanon kemen

* **1:12:** Boi yononon toron kaana asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon jangowabo.

* **1:14:** Jen 5.18, 21-24 * **1:18:** 2 Piito 3.3

tagowombaajon anjuti, ii kemebubotiwaajon mono uulanawo horon wangia somonjon ononji letombuyaga. Tosianon siingia kombombanja bologanon galen koma onono qemasologen laligojuti, ii mono kiankomun onoma laligowu. Kaanja laligowuto, onoangiaa laaligogianon boliwabotiwaajon mono keegia moma laligowu. Qemasologen yononon singisongoya singisongoya angi iikanon uugia selegia saa qero asuganon totowin laligojuti, iyonoojon mono galengia men aon laligowu. Kokojinjin ambubotiwaajon mono opo surugia jewonawo ii kaanjadeen sisigia men mende oosiriwu. Kianj.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebona. Iinon onjo tama kamaan unuwabotiwaajon ama sopa somonjon onomambaajon kotijja. Iinon saanon unuama iyanjaa jaasewananon onoono keuma solanja koposowaa qaagia qaa nama asamaranja iima aisoon otokorian maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjo iinon Hamoqege Tonana kolooja. Ponjana Jiisas Kraistnon nemun koma nonono Anutu mepeseen munin qata akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon monowaa monoyanonga kanain kouma Uutanana ku-usunawo kolooja ano kamban kokaamba torogon iwoi kuuya esunmumuyanon galen koma kamban tetegoya qaa Pon koloon nonoma laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Aisisaan Kraistnon qaa aasangoya Jon isaano. Jen-asa-asari

Jiisasnon namo mesaon Siwe gomanon uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jonon Tere koi ooro. Kamban kanon uumeleen kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama onongi. Jon ii wato qata Patmos kanon angi kapuare mirinon kaana raro. Patmos laligoro Anutunon jaaya meleeno iwoi kanagen koloowaatiwaa unaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranon Kowe (Mediterranean Sea) kanon eja. Efesus mesaon Saut waagen 80 kilomiita kembaga. Room gawman yononon kikekasililin ejemba qaagia jen tegon konjoma onongi iikawaa kapuare mirinon tani laligogi. Olon kombombaajon amamaagi. Balon ii qararankonkonja, jamoya seiseiya. Jonon iyonoo batugianon laligoro Siisa-kin Nerwa iwaa kambananon (gbani 96-98) isangi kamaaro.

Qaa wana kokaen: Jiisasnon Satan ano kereuruta kuuya haamo ama men kamaan onondaborowaa. Kaen ama momalaari ejemba kotuegon nonono Siwe donogoga ano namo donogoga kanon keuma tetegoya qaa oyanboyan laligowona. Sisiwerowero uutanon laligogiti, iyononon lombo moma mokosinon Jiisas moma laarin pondan bon qen nambutiwaajon kuun onomakeja. Jiisasnon qaaya qaaya kaana jen koton isaano Jonon moma Tere koi ooro. Ii uumeleen ejemba uunana nangowombaajon ama ooro. Sareqaa ano qaa aasangoya ii mamaga. Qaa tosaana moma kotowombaajon moma bimbimgojon.

Buk kokawaa bakaya wana 11 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuun 7 yonoo teregia 1.9–3.22

Tere pipipiiya aaso 7:nanon soomonogoya 4.1–8.1

Romon qaita mon 7 uugi 8.2–11.19

Jewenan nemuna ano jennemba woi 12.1–13.18

Jaameleen unja kania kania 14.1–15.8

Anutuwaanon irinsonsoon qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jennemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1–20.10

Jenteegowaa kamban somata 20.11-15

Siwe namo donogoga ano Jerusalem donogoga 21.1–22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunon iwoi kamban mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawon memeuruta ninisaambaatiwaajon moma Jiisas Kraistwaajon qendeema gejatootoo qaa jen isaano. Aisano Siwe gajoba mon wasiro welenqeqeya Jon noonon kan nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnon Anutuwaanon Buna qaa nanon jen asarin qendeema nono Jon niinon iwoi ii jaana meleeno unj iibeti, ii kuuya iikawaa so toro-qen nanon jen asarin oojen. ³ Mononon gejatootoo qaa koi weengowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Jiisaswaa kaka kambananon torija. Kawaaajon tere kokanon qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogon angon kombuti, iyononon kaanagadeen simbawonawo kolooju. Kian.

Jonon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 yonoo jolongia ooro.

⁴*Jon niinon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 onjoon kokaen oojen:

Monon kotiin laligoji, monowaa monoyanonga laligon kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinon mono kalenmorian onono luaenon laligowu. Kaanjadeen Anutuwaa unja wana 7 iwaa jinjaron dun batanon nanjuti, iyononon mono kalenmorian onongi luaenon laligowu.

⁵*Jiisas Kraistnon Anutuwaa kania pondan nanjon jen asarin laligon mutuya koomunonga waaro. Iinon namowaa eja pon yonoo Pongia koloaja. Iinon sayanon songbama singisongonananonga isama nonoma jopagon nonomakeja. ⁶*Iinon anana iyanaa bentotononon ama men letoma nonono kin kaana koloojon. Buja gawon galenuruta (priist) ano iyanaa Mana Anutuwaa welen qenjejon. Anana iwaa qabunaya ano ku-usunja mepeseenin kaman tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onanon.

⁷*Iibu, Kraistnon mono kokoosu uutanon kawaa! Kawati, kaman iikanon anana korebore ii jaanananon unj iibona. Kana boria ano marona qetoogiti, iyononon mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuuna tuuna balon so rama kenjon, anana mono ii iima korebore iwaajon ama jinjen qama amburere mewona. Qaa ii onanon, uuwoiya qaa.

⁸*Pon Anutu kotiin laligoji, iinon kokaen jeja, “Niinon walawala laligon (iwoi kuuya mokolooweta kanagen jewe qaono) tetegoya qaa laligon uma. Kawaa so niinon tere nemuna mutuya A ano tere nemuna konoga Z koloojen.” Niinon ku-usun kuuyaa Toya monowaa monoyanonga laligoweta laligon kouma laligojen ano mombo eleema koumana. Kian.

Siwe gomambaa Eja honaa tania ii kokaen iibe:

⁹Jon niinon onoo uumeleen nenagia koloojen. Kraistwo qokotaawe iyanaa bentotonon noma noono ejembanon siimbobolo ama nongi konajilin momakejen. Ii onowo motoon moma mokosinjon kaparan koma kotiin nanjen. Anutuwaanon Buja qaa jen sein Jiisaswaa kania nanjon jen asarin laligowetiwaanon nuama kema wato qata Patmos iikanon noongi laligowe.

¹⁰Pombaa sonda kendon rara kaman monon Unja Toroyanon turun nono umbeumbenanon qananon uro gemananonga qa somata mon mobe. Qa otona ii romon qaita mon (biugel) qaji, iikawaa taniæn kolooro.

¹¹Qa iikanon kokaen nijoro, “Ilawoila unj iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipiiyanon oowa. On ana zioz tuun 7 yonoonon kemba. Siti 7 yonoo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹²Qaa kaen nijoro otona mobeti, “Ii moronon?” jen iima momambaaon eleembe. Eleema nama lambewaa dun rara goulnon memeta 7 nanji iibe.

¹³*Lambewaa dun rara iikawaa batugianon eja mon iibe kaitanianon Siwe gomambaa Eja honaa kaana kolooro. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanon kamaan tururo. Opo jokana goul yawo ii iin kasa kaana mankiila koma nano.

¹⁴*Wan juyanon tualalakota koosu kombo (snow) kaana kolooro. Lama juya songbangi taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanon gere bolan kaana jen asariro nano. ¹⁵*Kana susuyanon sostonin goota kolooro. Aen braas gerenon oogi jero gogorin toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanon sia kirin kirinanon kuuro otona

* **1:4:** Eks 3.14; Ais 4.5 * **1:5:** Ais 55.4; Ond 89.27 * **1:6:** Eks 19.6; Ais 5.10 * **1:7:** Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * **1:8:** Ais 22.13; Eks 3.14 * **1:13:** Dan 7.13; 10.5 * **1:14:** Dan 7.9; 10.6 * **1:15:** Eze 1.24; 43.2

somata momakejoni, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 menj nano. Buutanongga manjawaa soo somata (bainat) jeta leelee sulutuk aanaga kamaaro. Jaasewanonj weenj jaaya kuuya asaridaboronjkejiwaa so asariro iibe.

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kanianonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaanja ewe boria dindinanonj noo wanjanonj menj kokaenj nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ “Niinonj laaligo Toya koloojenj. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilinj waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uugunj kiiya melaa menj laligojenj. ¹⁹ Kawaaajonj iwoi kambanj kokaamba kolooji ano kanagenjanonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 iijani, iikawaa kanagia aasangoya ii kokaenj: Sengelao 7 ii zioz tuunj 7 yonoo gajoba galengiaa sare kolooju. Lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 iikanonj mono zioz tuunj 7 yonoo saregiaga kolooja.” Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiiasanonj toroqenj jero, “Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj tere kokaenj oowa,

“Mononj boro dindinanonj sengelao 7 menj lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 yonoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaenj jeja: ² Niinonj goo nanamemenjaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj nogo arinj gawona kotiinj menj laligonjkejanj. Angosisirinoj kaparanj koma mokosinonj laligonjkejanj. Ejemba doogoya yonowo ala mende menj aonj onjanonj sureenj konjoma onomakejanj, ii mojenj. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, giinonj ii angotetenonj ama gosinj onona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

³ “Tosianonj noo qanaajonj ama kakasililinj ama gonji kaparanj koma siimbobolo moma mokosinonj laligona. Esunjakamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosinonj nama laligona, ii mojenj. ⁴ Kaanja laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj noma laligonato, uuganonj mono sologoro kambanj kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ “Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonjadeenj loorinj olomoonj kamaanj qenj laligojanj. Gii mono geenjaa kanaga ii romonjonj moma kotowa. Kawaaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqenj amba. Uuga singisongoya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeangoja: Giinonj Nikolait yonoononj nanamemenjaa togonj uuduudu amakejanj. Niinonj kaanjadeenj ii togonj kawaaajonj uuduudu amakejanj.

⁷ *“Onoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

* **1:17:** Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13 * **2:7:** Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

“Monnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon ii wambe Anutuwaa oyanboyan gawonon (paradais) eukanon uma laaligo kotigaa gere umuganon rama kota nen laligowaa.” Kian.

Smirna uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

⁸ * “Smirna sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Komun gbilin kotiin laligoji, iinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jero qaono) konoga laligon ubaati, iinon qaa kokaen jeja: ⁹ Giinon konajilin moma kamaanqeqeta koloojani, ii mojenton, Anutuwaa jaanon qabunaganon uuta kolooro simbawonawo koloojan. Tosianon Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qamakejuti, iyononon mepaqepae ama gema qen gonji angosisiri momakejani, ii mojen. Yononon ‘Qamakooli miri hona koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenkeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajon toroko mende moba. Moba, Kilenaa Toyanon angobatonon ama onomambaajon ejemba kuun onono onoononga tosaanja unuama kapuare mirinon onoombu. Angosisiri ama onombuti, onjo ii ween 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondan nanji niinon laaligo kotigaa ila wage onomanja.

¹¹ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Monnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianon komuro motoonngo koloowaato, koomu inden woiya ii mende komuwaa.” Kian.

Pergamum uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monnon manjawaa soo somata (bainat) jewoita leelee sulutuk aanja men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: ¹³ Giinon laaligo raraga dakanon ama laligojani, ii mojen. Satanon anjo jinkaron dun raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianon laligonkejan. Kilen noo qana men niwo toroqen qokotaan namakejan. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanon ero Antipasnon noo kanana pondan nanjon jen kotiin nano onoo batugianon kanon qegi komuro. Giinon nii moma laarin nomakejani, qaa ii kamban iikanon kaanagadeen mende kolatin qakoona.

¹⁴ * “Kaento, uugaa qaaya melaa mon kokaen mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianon tosonian gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjan arembo laligon otaankeju. Kantri tosaanja yononon nembanene men tando lopion yonoo nandun mamatewoo bunja qen kanagianon anji esungianon tururoti, Israel ejembanon ii mende nenkegi. Wala mende negito, Balaamnon eja qata Baalak kokaen kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaajon tutugon onomba.’ Kaen kuma kuun onoma siwa kaanja utun anoti, iyononon mono iikanon osin afaangon negi ano serowilin lan anji. Onoononga tosonian Balaambaanon momo aren ii otaankeju.

¹⁵ “Kaanjadeen goo kanageso batugianon tosia Nikolait yonoonon momo qolonmolongoya men otaankeju. ¹⁶ Kawaajon gii mono uuga meleemba.

* **2:8:** Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13 * **2:11:** Isa 20.14; 21.8 * **2:14:** Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3

Kaen mende ambagati een, niinon mono uulanawo goonon kan kanagesou-ruga kaana ii metama onoma. Buunanon manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanon manja qen koton gilin onoma.

¹⁷ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Un Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Monon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono nene aasangoya qata mana ano jamo taana muma. Woi ii mube jamo taana iikanon qata dologa oogita ewaati, ii yanodeen weenjon mobaa. Tosianon ii mende mobuya.” Kian.

Taiataira uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹⁸ “Taiataira sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa:

“Anutuwa Meriaa jaa kotanon gere bolan kaana jen asariro kana susyanon soston aen braas kaana kokobilibiliawo kolooji, iinon qaa kokaen jeja: ¹⁹ Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon Anutu jopagon moma laarin mun gawon menkejan ano angosisiri kaparan koma moma mokosinjon laligonkejan. Kanakanaiyanon iwoi ama menati, ii kamban kokaamba men sein ama menkejan.

²⁰ * “Kaen menkejanto, uugaa qaaya mon kokaen mobe mende sokonja: Giinon emba qata Jezebel iwo uumotoon ama ii mende toton sureen munkejan. Iinon gejatootoo emba mende koloojato, kilen iyanqa qata kaen qamakeja. Iinon ejemba tutugon kokaen kuma onomakeja: Tando lopiombaa nandun mamatewoo nembaneneya bun qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono saanon nen laligowu. Kaen kuma onoma gawon meme alauruna kuun onono loorin jinjan kema ii nenkeju ano serowilin lan amakeju. ²¹ Niinon Jezebel uuta meleembaatiwaaajon kamban mubeto, serowilina mesaon uuta meleembaatiwaaajon mende moma tondu laligoja.

²² “Kawaajon niinon emba ii qewe ji kiro salenon en siimbobolo mobaa. Kaanagadeen iwo serowilin amakejuti, iyononon nanamemengia bologa ii mende mesaon uugia meleembuti een, niinon mono ii kaanagadeen unuwe siimbobolo kanjanawo mobu. ²³ * Iwaa meraborauruta ii mono unun konjoratiwe komuwu. Kaen kolooro zioz kanageso kuuya ononon injiima noo kania kokaen moma yagowu: Niinon ejemba uuroromongia gosin qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komun nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoon onoo qagianon ubaa. Niinondeen mono iikawaa Toya koloojen.

²⁴ “Yonoojon kaen koloowaato, Taiataira onoononga tosanon Jezebelwaa momo arena ii mende otaankeju. Kaen mende angi onoojon mepaqepae kokaen ama jen onomakeju, ‘Ono roromongo keemeyaa kania mende moma koton seleenjen laligoju.’ Mepaqepae kaen ama jen onomakejuto, Satambaa bun momowaajon qa kaana qamakeju. Niinon zioz tuun kuuya onoojon kokaen jewe mobu: Niinon lombo mon mende toroqen ambe onoo qagianon ubaa. ²⁵ Ono Bun qaa men laligojuti, mono iikanon qokotaan laligowu. Ii mono pondan otaan laligon ugi nii mombo eleeman.

²⁶ * “Monon noo uusiingna otaan angobato bologa kuuya uugun haamo ama laligon komuwaati, niinon ii ku-usun mube waba kantria kantria galen koma onoma laligowaa. ²⁷ Mannanon ku-usun nono ii bun qen aon

* **2:17:** Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15 * **2:20:** 1 Kin 16.31; 2 Kin 9.22, 30

* **2:23:** Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12 * **2:26:** Ond 2.8-9

Pon laligojen. Kaaniadeen onoononga monon haamo ambaati, niinon ii galenkonkon gawombaa ila wageya ano aen taa gbaruya mumaña. Ii mube iikanon gomaña gomaña ejemba galen koma onoma kotakota mindingon onoma laligowaa. Gbakon monjon gbarunon qen qosonjuti, iinon mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowon kotiga iikanon unun kondeema mendeema onono qeqelala laligowuya. ²⁸ Kaanagadeen goman aanaa widi senjelaoya mumaña.

²⁹ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unu Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

3

Sardis uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹ Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Sardis sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monon Anutuwa uña wana 7 ano senjelao 7 ii borianon raro men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Niinon goo nanamemenqaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon ejemba jaagianon gbilin laligojanwaa qata bosimakejanto, Anutuwa jaanon koomuya koloojan. ² Kawaajon mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenqanon noo Anutunaa jaanon akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosin kaen mokoloowe. Goo kanageso uutanon uumeleen ejemba tosaana toroqen laligojuto, iyononon kaanagadeen komun tagowombaaajon anju. Kawaajon giinon mono men kotiin onoma laligowa.

³ * “Anutuwa iwoi gonji buña qen aon monati, ii mono uu womboganon somonjon romongowa. Buña ii mono ten koma uuga meleemba. Gbiligbili mende laligowaati een, niinon mono yongoro meme kaana oloñ kan asugimana. Kamanatiwaa aua kambaña mende mona qaananon mono uulanawo qaganon uro lombo mokoloowaga. ⁴ Kaento, Sardis zioz tuun onoo batugianon ejemba afaandia ononon opo surugia awaagadeen galen konji jewonawo mende kolooja. Kawaajon yononon saanon maleku taananon selegianon mouma niwo kema kan laligowuya. Yononon kaana koloon laligowutiwaa so kolooju.

⁵ * “Monon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaajon mono maleku tualalakota mugi mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianon oogita eji, niinon ii mende kondeemaña. Manaa jaasewananon keuro Siwe gajobaurutanon iigi qata saanon asuganon jokolon onomaña.

⁶ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unu Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

Filadelfia uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

⁷ * “Filadelfia sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monon Eja Toroya ano Honabona koloon kin Deiwidwaanon kiiya meria men galen koma laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Iinon nagu metano monon ii koma kii ii memambaajon amamaawaa. Iinon ii koma kii mero kiro monon ii metamambaajon amamaawaa. ⁸ Niinon goo nanamemenqaa kania saanon moma kotojen. Alana moba, goo esunganon kamaanqeqeta kolooji, ii mojen. Kamaanqeqeta koloojato, giinon noo Buña

* **3:3:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * **3:5:** Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8 * **3:7:** Ais 22.22; Job 12.14

qaana ten koma kanana otaan qana mende qakooma laligona. Kawaajon niinon nagu mon baganon metambe mononon ii komambaajon amamaawaa.

⁹ **“Moba, tuun mon yononon ‘Qamakooli mirinanawo kolojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenjeju. Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qama qolonjon jenkeju. Niinon ejemba ii kuun onombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asarin kan goo kanaganon usugon kamaan jopagon gomakejeni, ii asuganon jokoloowu.* ¹⁰ Niinon kaparan koma lombo moma mokosinjon nama kotiwagatiwaajon jeweti, giinon noo jenkootona ii anjon koma otaan laligona. Kawaajon niinon kaanagadeen gii kokaen analin anjon koma gomaña: Konjilin kambañ qaita mon kan kantria kantria sokoma namonon laligon kenjuti, ii angotetenon ama onombaa. Kambañ iikanon kan kuuro niinon gii konjilin iikanonja metogon wanga somonjgomaña.

¹¹ *“Niinon mono uulanawo eleema kamaña. Mononon guugun kouma tawa memeyaa kambañanon haamo ama gombabotiwaajon mono uuwaa hina en gonji, ii mono pondan kalan koma laligona mende soowa.* ¹² **Mononon anjobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanon kuuwe tandoya koloowaa ano kambañ mononon ii mombo mende mesaowaa. Iikanon laligoro selianon neenaa Anutunaa qata, Anutuwaawo sitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoon ii oomaña. Anutunanon Jerusalem sitia dongoga ii iyaña gomanon eukanon ano eji, iikanon Siwenonga kamaan namonon asugiwaa.*

¹³ *“Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.”* Kian.

Laodisia uumeleen kanageso yonoo qambañmambañ qaa

¹⁴ **“Laodisia sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagaaajon mono tere kokaen oowa,*

“Mon qata Aamen, iinon Anutuwaawo qaaya pondan nanjon Dangunu honabonja koloaja. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolori galen komakeji, iinon qaa kokaen jeja: ¹⁵ Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen koloaja: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananon uuganon mende jenkeja. Oo uuganon olomoonaga me gere toonaga, iikanon mobe sokonagato, biiwianon kotamototan laligona mende sokonja.

¹⁶ *“Mon me mon sokonagato, uuganon boronja mon gegerere ano gegeranon mende jeji me uuhamo mende koloojani, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinon lan laligojanjwaajon mono buunanonga sulaan gombe kemebaga. ¹⁷ Geengaa selega men uma kokaen jenkejan: Niinon eja kindimbiri qabuñanawo kolojon. Eshina men sein sonanon mokolojon. Siiseweweya qaa laligon iwoi mombaajon mende amamaajen. Kaen jenkejanto, kaniaga hona mende moma kotojani, ii kokaen: Giinon mono uunjonjan ama tapekokoro laligona tosonian wosomomo ama gomakeju. Wanaya laligon jaaga gooro titou sele bombolan laligonkejan.*

¹⁸ *“Kawaajon qambañmambañ qaa kokaen gonjen: Giinon noononga iwoi karoon koi sewanja mewa: Eja kindimbiri qabuñagawo koloowagatiwaajon mono goul gerenon dalasisi on godomaruruya mendeengi sasonin kamaan qaonoti, ii mono sewanja mewa. Sele bombolan laligonkejani, iikawaa gamuya kojangiwagatiwaajon mono maleku taanja sewanja men mouba. Jaaga gooji, iikawaajon mono jaaosowaa keleya ii sewanja men jaaga tororo uuwagatiwaajon moriwa. ¹⁹ *Niinon wombo alauruna jopagon*

* **3:9:** Ais 49.23; 60.14; 43.4 * **3:12:** Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15 * **3:14:** Gba 8.22 * **3:19:** Gba 3.12; Hib 12.6

onjomaakejenj, ii kuuya kilenagiaajonj temboma jenj onjoma mindinqindinj ama onjomaakejenj. Qeangowutiwaajonj kaenj amakejenj. Kawaaajonj gii mono jeulalanj mesaonj uuga meleema singisonjgoga gema qenj laligowa.

²⁰ “Moba, niinonj nagunonj qenj nanjenj. Monjonj noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinonj mono iwaa miri uutanonj uma iwo rabe iinonj niwo ainjolonj rama motoonj nembanene newota.

²¹ “Niinonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ama Manjanonj nuano iwaa jinjkaronj dunjanonj kamaanj kooronjanonj rajenj. Kawaa so monjonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono ii wambe noo jinjkaronj dunjanonj kamaanj kooronjanonj rabaa.

²² “Onoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

4

Jaana meleeno monjonj Siwewaa jinjkaronj jakenonj raro iibe.

¹ Kawaa gematanonj jaameleenj mombo kolooro Siwe gomanj naguya monj aantano iibe. Iibe aro wala romonj qaita monj (biugel) kaanja qaa jero mobeti, iinonj toroqenj kokaenj nijoro, “Gii mono kokaenj kouna gemagenj iwoi koloowaati, ii qendeema gomanja.”

² *Kaenj nijoro iikanondeenj Unja Toroyanonj turunj nono umbeumberjanonj qananonj uro iwoi kokaenj iibe: Siwe gomanj uutanonj jinjkaronj dunj ero monjonj iikanonj raro. ³ Raroti, iwaa jaasewanjaa asasaganonj mono taronjii me kowonjinj qata jaspaa ano qilimomoso bumbunja me kowonjinj qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarinj ero. Marilolonj monj tere mundaya mumunj kaawoya me kowonjinj qata emerald kaanja kanonj jinjkaronj dunj ii kuuya liligonj tonjoninj ero.

Dunj wana liligonj dunj 24:yanonj raju.

⁴ Jinjkaronj dunj tosaanja 24 iikanonj dunj wana ii liligonj raji iyonoo qagianonj Anutuwaa jotamemeuruta 24 raji. Yonjononj malekugia tualalako-tagadeenj mougi oronjonj kemero wanjanonj goul ila wage qindiima raji.

⁵ *Dunj wana iikanonja pilisik bilibili jaasoonjo asariro gbinggururunj kolooro aro gunjparandambaa otonja kaanja mobe. Dunj wanaa batanonj toos kiwa asasaga 7 jenj asarinj nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanonj unja wana 7 kolooju.

⁶ *Kaanjadeenj jinjkaronj jake batanonj iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinjkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianonj dunj liligonj benj jawinjuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeenj sokono nanji.

⁷ Benj jawinja mutuyanonj laion kaanja kolooro. Alianonj bulmakao ejia kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanjaa tani kolooro. Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonjkeji, iwaa tanijaanj kolooro. ⁸ *Benj jawinjuruta 4 motomotoonj yonoo engangia 6 kuuya enj onono. Selegia kuuya ano engangia baatanonj kaanagadeenj jaa kogiagadeenj sokoma onono nanji.

Nama asaga gomantiinja rii kokaenj pororo qamakeju,

“Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeenj koloojanj.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanonnga laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

* **4:2:** Eze 1.26-28; 10.1 * **4:5:** Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2 * **4:6:** Eze 1.5-10, 22; 10.14 * **4:8:** Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3

⁹ Ben jawinuruta 4 yononon mepemepesee rii kaen qamakeju. Monnon jinakaran dunnon nama kamban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, ii akadamu ano qabuna mun dangisen jenkeju. ¹⁰ Kaen amakejutiwaa so Anutuwaa jotamemeya 24 yononon kamaan mon jinakaran dunnon raji, iwaa jaanon simin kuma usugonkeju. Monnon kamban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, iwaa waeya men mepeseen munkeju. Mepeseen mun ila wagegia qetegon jinakaran dun batanon ama kokaen jenkeju,

¹¹ “Oo Pon Anutunana, giinon ilawoila kuuya mokoloon onona. Goo usiinganon nemun koma onono letoma laaligo mokoloon laligoju. Kawaaon akadamu ano qabuna ii goma dangisen jen gomakejon. Gii motoongoyanon mono mepeqepesee kuuya analin angon kombaatiwaa so koloojan.” Kian.

5

Lamanon Anutuwaa borononga tere pipipipiiya mero.

¹ *Kawaa gematanon tere pipipipiiya mon iibe jinakaran dunnon rajiwaa boro dindinanon ero. Tere iikawaa sena ii leele kuuya teregadeen oon pipiin saponon ama mungen aaso (siil)* 7:non koma mokotaagita ero.

² Kaanagadeen Siwe gajoba esunmumuyawo mon iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisin jero, “Moronon soraaya soro koloon saanon tere pipipipiiya koi kawaa mungen aasoya (siil) menjurama kotumbaatiwaa so kolooja?”

³ Kaen jeroto, Siwenon, namonon ano koomu goman kanon korebore injigi monnon ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Monnon mon soraaya soro koloon tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinon iikawaaon mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwaa jotamemeya yonoononga monnon qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunonga Deiwidwaa gbilia mon koloon laion oro kaana koloon Kilenaa Toya haamo ama laligoja. Iinon mono saanon kotiin tere pipipipiiya kokawaa mungen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinakaran dun biwianon ben jawinuruta 4 yonoo batugianon nano Anutuwaa jotamemeya yononon liligon mug. Lama meria ii qegi komurotiwaa taniiaan nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutonon unauruta wana 7 wasin onono namowaa ejemba kuuya yonoonon kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonoo saregia kolooju. ⁷ Lama meria ii iibe kan tere pipipipiiya aasoyawo ii jinakaran dunnon rajiwaa boro dindinanonga mero. ⁸ *Ii mero ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 yononon mono iikanondeen Lama meriaa batanon usugon kamaan simin kunji. Yononon motomotoon kulele ano goul qambi men nangi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jinin oon-oombaa so kolooro morona unkoowayawonon uma pumpunonkeja. Moron kaananon mono goul qambigia saa qero nangi.

⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

* **5:1:** Eze 2.9-10; Ais 29.11 * **5:1:** Kantri tosianon tere oon esunon ama sapo men monnon ii kotumbabotiwaajon ama mungen aasonon mokotaankeju. Monnon mungen aaso (siil) ii lan menjurama tereya yongoro weengonagati, ii mono mokoloogi qaayawo koloowaa. Tere toyanondeen ii galen komakeja. Miri ii kii nemuna ama kunin kemenkejato, tere ii mungen aasonon somononkeju. * **5:5:** Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * **5:6:** Ais 53.7; Zek 4.10 * **5:8:** Ond 141.2
* **5:9:** Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10

“Giinon qaita mon koloajan. Gii gugi komun saga maama iikanon ejemba sewanfia men onona.

Ejemba ii ben isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuungiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yonoononga tosaana onona Anutuwaa buna koloaju.

Kawaajon giinon mono soraaya soro koloon tere pipipiiya aasoyawo men mungen aasoya (siil) metumbagatiwaa so koloajan.

¹⁰ *Yononon Anutuwaa buna koloogi kuma onoma kuun onona bentotongaa kin pon tuun koloon jigo gawon galenuruta koloaju. Yononon Anutunanaa gawona men laligon balon so ejemba galen koma onoma laligon ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroqen uun Siwe gajoba jangogia tausenja tausenja ano milyona milyona ii injiima rii otongia mobe. Yononon jinjaron dun kosianon nama ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

“Oo Lama meria qegi komuroti, iinon mono soraaya soro kolooro Anutunon esunmumu ano toomorian muro sokonja.

Momakooto uuta ano ku-usun kuuya buna qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanon qabuna kuuya munin asamararan buna qero mepeseen mujon.”

¹³ Kaen qama mepeseegi rii tuun mon yononon kokaen qagi mobe: Anutunon laaligowo mokoloon ononoti, iyononon mono korebore rii qagi mobe. Siwenon laligojuti, namonon laligojuti, koomu gomanon ano kowe qaganon laligojuti, iyononon mono kuuya buugia mindirin rii kokaen qagi,

“Jinjaron dunanon raji ano Lama meria nononon oro mepeseen oronjon.

Kotumotue Toya oroo qabunagara jen somariinkejon. Kamban so asamararan oronin ku-usun Toya ii tetegoya qaa laligon ubao.”

¹⁴ Kaen qagi ben jawinuruta 4 yononon “Qaa ii onanon,” jegi. Jegi Anutuwaa jotamemeya yononon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mug. Kian.

6

Lama merianon mungen aaso motomotoon menjuranja.

¹ Kaen moma iwoi kokaen kolooro iibe: Lama merianon tere pipipiiya aasoyawowaa mungen aasoya (siil) 7 iikanonga mutuya menjurama kotuno. Kotuno ben jawinuruta 4 yonoononga monon qaa kokaen jero, “Mono asugin kawa!” Qaaya ii gunparandan tani kaana kotakotagadeen qaro mobe. ² *Kaen jero moma iikanondeen hoos taana mon asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon eja mon tiwoyawo raro tosonian ila wage mug wananon kono. Ii koma manjaqeqenon haamo ama laligoroti, iinon mono mombo hoos qaganon manjaqeqenon haamo amambaaajon keno. Kian.

³ Lama merianon mungen aaso (siil) woiya menjurama kotuno ben jawinuruta yonoononga woiya iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” ⁴ *Kaen jero iikanondeen hoos mon selia osoga songobolambo asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, Anutunon mono ii yon karen qen luae qaombaatiwaa ku-usun muro. Ii muro namonon kisoama aon komuwutiwaajon kuuro ejemba uugia men waamambaa ku-usun mokolooro. Ii mokolooro manjawaa soo (bainat) somata qatawo mug men keno. Kian.

* **5:10:** Eks 19.6; Ais 1.6 * **5:11:** Dan 7.10 * **6:2:** Zek 1.8; 6.3, 6 * **6:4:** Zek 1.8; 6.2

⁵ *Lama merianonj mungenj aaso (siil) karoona menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga karoona iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Mono asuginj kawa!” Kaenj jero iikanondeen hoos injanja monj asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, iinonj hinawaa binja gosiwonatiwaa kedaya (skeil) ii borianonj menj raro. ⁶ Kaenj raro ben jawinjuruta 4 yonoo batugianonga monjonj qaa jero otona kokaenj mobe, “Weenj motoongowaa tawaya (Kina 10) kanonj saanonj 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilenj nembanewaa oil gere ano wain kasa gawonj ii mono mende menj boliwu.” Kianj.

⁷ Lama merianonj mungenj aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno ben jawinjuruta 4:yanonj qaa jero otona kokaenj mobe, “Mono asuginj kawa!”

⁸ *Kaenj jero iikanondeen hoos monj selia googookota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj rarotiwaa qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianonj koomu gomanj Toyanonj kaanjadeen ii otaanj karo. Namo mendeengi bakaya 4 eroti, iikanonjga mombaa ejembaya ii galenj koma onjombotiwaa ku-usunja ii Anutunonj orono. Ku-usunj ii orono ku-usungaranonj namowaa ejemba bakaya ii kokaenj menj komunj ononi: Tosianonj soo somatanonj (bainat) aonj komugi. Tosianonj bodinonj komugi. Ji kanjanawononj tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yonononj injigi komugi. Kianj.

⁹ Lama merianonj mungenj aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeen Anutuwaa ejemba tosaanja unugi komugiti, iyonoo kokoosogia injiibe. Yonononj Anutuwaa Bunja qaaya anjalinj anjonj koma nanjonj jenj seinj laligogitiwaajonj unugi komunj alata baatanonj nanji. ¹⁰ Eukanonj nama kotakota kokaenj qagi, “Oo Ponj ku-usunj Toya, giinonj dindinja ano honjbonja koloojanj. Kawaajonj mono kambanj dawij mamboninj tegoro iikanonj namowaa ejembaya gosinj onjoma qaagia jenj tegowaga? Nonononj gii welenj qenj goninj nunugi sananaa ironja ii mono naa kambanonj meleena qagianonj ubaa?”

¹¹ Kaenj jegito, maleku taanja koriga ii motomotoonj yonoojonj koma onjoma Anutuwaa jenjkooto kokaenj onjonji mogi, “Onjo mono toroqenj kambanj torodaamonj mamboma laligowu. Momalaari alaurugianonj toroqenj uuwaa gawonj menj laligogi onjo kaanja kaanjadeen unugi komuwuyaa. Yonononj komugi jango ambeti, iikawaa soyanonj koloodabororo kambanj iikanondeen mono unugiti, iyonoo qaagia jenj tegomanja.” Kianj.

¹² *Lama merianonj mungenj aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii uunj iibe. Ii menjurama kotunoti, kambanj iikanonj nanj tania soosooya giliro. Weenj jaayanonj bututugonj injanj koma wosobiriwaa malekuyaa sokosaare kaanja (meme juyanonj memetaa tani) kolooro tiiro. Koinj jaayanonj meleema osaanj sa kaanja kolooro. ¹³ *Kaenj kolooro sengelao sombinonj ejuti, iyonononj namononj kamaagi. Neqanj kota goorinj ragi haamo kotiganonj qenj utugonj memburatiro kamaanjkejuti, mono iikawaa so boratinj namononj tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaenj kamaagi sombinj iimakejonj, iikanonj aliroy. Tere pipipipiia pipiigi horonj kemakejiwaa so mono wolaza horonj kema aliroy. Ii aliroy baanja kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonjga uulanjowo kok ama musulungonj qaonjgi.

¹⁵ *Kaenj kolooro balombaa kinj ponja ponja, eja jawinja jawinja ano kawali galenja galenja yonononj olonj koma asanjgogi. Ejemba kindimbiri

* **6:5:** Zek 6.2, 6 * **6:8:** Eze 14.21 * **6:12:** Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25 * **6:13:** Ais 34.4 * **6:14:** Isa 16.20 * **6:15:** Ais 2.19, 21

gabunagiawo, ejemba ku-usungiawo ii mono kuuya kok ama asangogi. Angiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baanja sen sia oota oota mongama iikanon asangogi injiibe. ¹⁶ *Iikanon asangon baanja Toya ano sen sia Toya onooma kokaen welema onongi, “Ono mono baanja jen tegogi bagon kan turun nonombu. Jinkaron dujanon raji, iinon jaasewan koma nonombabotiwaa-jon ama Lama meriaa irinjonsoonanon nunuwabotiwaaajon mono jen tegogi kojangin nonombu.” Kaen welema onongi. ¹⁷ *Yoronon irinjonsoongara asuganon qendeenjaoti, iikawaa kambanja somatanon mono kan kuun eja. Ii mononon mon jaasewan qen kotiinj nambaatiwaa so qaago. Kian.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon aaso kuma onombaa.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wangona 4 iikanon nanngi. Yononon namowaa haamo Toya wana 4 ii somongon angon koma onongi. Haamonon namo qaganon me kowe qaganon gere monnon lan qewabotiwaaajon mono Toya 4 ii borogianon men somongon nanngi.

² Anutunon Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema onombutiwaa kuusuna onono namo wangongianon nanngi. Kaen nanngi injiibe Siwe gajoba monnon ween koukoutanonga asugin waaro iibe. Iinon laaligowaa Toya Anutuwaawaa mungen aaso taa gbaruya galen koma kan Siwe gajoba 4 yonoojon kotakotagadeen qaro.

³ *Qama qaa kokaen injjoro, “Ono mono namo me kowe ii ilinjin alanzan mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan onombu. Ii qaagoto, mono mambongi wala ilin alandeen Anutunanaa mungen aasoya ii gawona menkejuti, iyonoo wambusoongianon mokotaan onombona. Ii wala men mokotaan ononingo gematanon ii saanon kondeema tiwilaawu.”

⁴ Kaen injjoro Anutuwaawaa mungen aasoya ii Israel ejemba tosaana yonoo wambusoongianon men mokotaan onongi. Monnon yonoo jangogia jero kokaen mobe: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonoononga mindirin ejemba 144,000 ii men mokotaan onongi.

⁵ Israel tuun motomotoon yonoononga 12,000 kaan kaan men mokotaan onongi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosof tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso men mokotaan onongi mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweengoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroon jinkaron dun ano Lama meria yoroo bagaranon nanngi. Iikanon nama maleku koriga taana kotogon aogi kemero borogianon tombi sena boriawo men nanngi. ¹⁰ Ii men nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananon jinkaron dujanon raji ano Lama meria yoronon mono men letoma nononi oyanboyan koloojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinkaron dun kosianon arejnon nama Anutuwaawaa jotamemeya ano ben jawinjuruta 4 ii liligon

* **6:16:** Hoos 10.8; Luuk 23.30 * **6:17:** Joel 2.11; Mal 3.2 * **7:1:** Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5

* **7:3:** Eze 9.4, 6

ononji. Kaen nama jinkaron dun batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mugi. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onanon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uuta Toya koloojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jen somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kaman so kaen jen kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonoononga monon kokaen jen qisin nono, “Ejemba maleku koriga taana mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobe geengodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobe, “Kakasililin somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii kolooju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaana laligogitiwaajon ama Anutuwaaw jinkaron duna jaasewan qen asaga gomantiina mepemepese jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon men laligowuya. Kaen laligogi jinkaron dunanon raji, iinon mono opo kuuna mororonon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ *Kaen laligogi kaman monon nembanewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi geriawo monon mende jen koton onombaa.

¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinkaron jake biiwianon rama galen koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu ano jaagianonga jaungia kuuya koto tegowaa.” Kian.

8

Lama merianon munjen aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon munjen aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon oton kuuya 30 minitwaa so goron qen ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanon nanjuti, ii injibe monon romon qaita mon (biugel) 7 ii borogianon onono.

³ *Ii injibe Siwe gajoba mon asugin jinin onon-oombaa goul qambia men kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama kooligi iinon jinin alatanon ooro moron unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpunon motoon uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinkaron dun batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosanon jinin ii mamaga oowaatiwaajon mugi. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaaw jaasewanon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii men alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanon gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esungiawo asugigi kambaqa kambaqa nana mero. Kian.

Gajoba yononon romon qaita mon uugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romongia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaajon jojorigi.

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * **7:16:** Ais 49.10 * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8 * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3 * **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolanja ii kon kaanja koloon sawo gajugogi monnon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja sena tonjonja ii kuuya gerenon jen jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro monnon baanja somata gere jejeta tani kaanja (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemej kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonga monnon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjadeen Anutunon kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoon yonoononga mon ii komugi ano wango kuuya tuun karoon iikanonga tuun mon ii jangon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoonanon waama romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolanj kaanja tani jen sombinonga tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unun iikawaa bakaya karoon iikanonja mon ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaaon ama ejemba mamaganon ii nen komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro monnon ween jaaya ano koin jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoon ii qebugoro bakasanan unun koma tiiri. Kaanjadeen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanja bakaya karoonanon tiiro pangaman mero. Kaanjadeen gomantiinaa asasaganon toriro bakaya karoonanon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu unun tuu koon mon iima mobe kanakeewanon eu elelan sombin biiwianon koton kan kotakotagadeen qama kokaen jero, “Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yononon mono toroqen romongia qaita mon uuwombaaon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanawo karoon koloowaati, iikawaajon mono qama wanjinjon ‘Yei! Yei! Yei!’ jen saajen.” Kian.

9

Siwe gajoba 5:yanon romonja qaita mon uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro iibe sombinonga sengelao mon tegon namonon kamaaro. Kamaaro monnon omejiilan yononon dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilan ron dusiita qaa iikawaa ununa mesuno iikanonja songo songo tanjurun jen kaaso kondundunon waamakeji, iikawaa so kondundunon waama ween jaaya esun haamo kaasondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa utanonga naagisoya naagisoya mesaon namonon kougi Anutunon ku-usun onono. Ku-usun ii kuanjuan yononon ku-usun tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunon kokaen jen koton onono, “Ono mono namowaa iwoi tonjonja gbojoja me gere kaanja ii mende tiwilaan onombuto, ejemba wambusoonganon Anutuwa mungen aasogia qaa iyonogadeen mono men bolin onombu.” Kaen jen koton onono. ⁵ Anutunon naagiso ii ku-usun onono ejemba injigi koin 5:waa so siimbobolo honombonon mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanon eja kiro siimbobolo moji, mono

* **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22 * **8:10:** Ais 14.12 * **8:11:** Jer 9.15 * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15 * **9:2:** Jen 19.28 * **9:3:** Eks 10.12-15 * **9:4:** Eze 9.4

iikawaa so. Siimbobolo kaen mogito, Anutunon angon koma onono men komun onombutiwaa ku-usuna ii naagiso yononon mende men een injigi. ⁶*Ejemba injigiti, iyononon kamban iikanon komuwombaajon koomu kana mongambuyato, koomu ii mende mokoloon komuwombaajon amamaawu. Komuwombaajon moma qenje qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanon mono mongen kembaa.

⁷*Naagiso iniibe yononon hoos manjaqeqewaajon akadamugiawo jorinjkejuti, mono ii kaana koloogi. Wangianon iwoi mundaya goul kaana kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewangianon ejemba jaasewan tani kaana koloogi. ⁸*Naagiso yonoo wan jugia ii gbala emba yonoo wanju kaana kolooro. Naagiso jegianon laion orowaa jeta kaana kolooro. ⁹*Reen malekugia ii aen reen kaana kolooro. Engangia qegi oton kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yononon manjaqeqewaa kareya kareya horon lugun manjanon kengi gbingururun qamakeji, iikawaa so qaro.

¹⁰ Daagia ii kuanquan kaana jegiawo koloogi. Iyononon ejemba koin 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajon injigiti, iikawaa ku-usunanon mono naagiso yonoo daagianon ero. ¹¹ Naagiso yonoo kin pongia ii omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanon Abadon ano Griik qaanon Apolion.

¹² 'Yei!' qagi lombo mutuya kanjanawo ii kaen tegoro. Mobu, iikawaa gematanon 'Yei!' qagi lombo kanjanarawo woi ii mono toroqen kanagen koloowaota. Kian.

Siwe gajoba 6:yanon romonja qaita mon uuro.

¹³ *Siwe gajoba 6:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwaa batanon goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonga qa mon kolooro mobe. ¹⁴ Oton iikanon Siwe gajoba 6:ya romonawo iwaajon kokaen ijoro, "Anutunon gajoba 4 somonon gbadoon onoma apu gowoya somata qata Yufreitis kawaa kooronon onoonoti, ii mono isama onomba."

¹⁵ Anutunon gajoba 4 ii somonon onoma gbadonon rabutiwaa gbanigia, koingia, weengia ano aua kambangia ii tororo arengon onono ragi. Yononon kambangia ii kan kuuro iikanondeen ejemba kantria kantria yonoo bakaya karoon ii unuwombaajon jorinj rama kambangiaajon mambongi. Kawaa-jon Siwe gajoba 6:yanon alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuun somata qatawo ii hoosgiawo asugin kagi. Niinon jangogia mobe 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleen unja iikanon eja hoos qaganon rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaen kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asona injanjononawo ano goota salfa gere jamo kaana. Hoos yonoo kaitanigia iniibe wangia laion orowaa wana kaana koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaan karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanon mono ejembaya ejembaya unuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianon ano daagianon ero. Daagia ii mokolen kaana koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanon mono ejemba ooli kaana onootinjeju. Lombo kanjanawo karoon ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoon ii unuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanawo iikanon ejemba tosaan mende unugi komun toroqen laligogiti, iyononon kilen uugia mende meleengi. Angiaa borogianon

* **9:6:** Job 3.21; Jer 8.3 * **9:7:** Joel 2.4 * **9:8:** Joel 1.6 * **9:9:** Joel 2.5 * **9:13:** Eks 30.1-3

* **9:20:** Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

iwoi men waegia men mepeseegiti, iikawaajon mende moma bolin aogi. Omejiilan ano tando lopion waegia men mepeseen ono-onona ii mende mesaogi. Tando lopion tosia ii goul, silwa me brons aijnon memetaga. Tosia ii jamo orasin me gere sogon memetaga. Kawaajon tando lopion iikanon iwoi iima mobombaajon me kema kawombaajon amamaanjeju. Kilen ejembanon ii mende mesaogi.

²¹ Kaanagadeen ejemba unugi koomuya me sei suuqanoron hamoqege ii mende mesaogi. Ii toroqen ama men serowilin angi ano iwoi lan yongoro men laligogi. Iikawaajon uugia mende meleengi. Kian.

10

Siwe gajoba ano tere pipipiiya melaa

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba ku-usuna geekuuya mon iibe Siwenonga koosunon esuun muro kamaaro. Wan marilolonon liligon ero. Jaasewana ween jaaya kaana kolooro kanawoita ii tando gere bolangarawo woi kaana jen nano. ² Borianon tere pipipiiya melaa mero qeetuna kolooro. Kania dindina kowenon riin kania qania ii namonon riin nano. ³ Kaen nama laion oronon gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qaro. Qaro gunparandambaa gbinggururun 7 iyononon mono meleema gbuu gbororo qan qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbinggururun 7 iyononon qama qaagia jegi mobeti, ninon ii mono iikanondeen papianon oomambaajon ambe. Tere oomambaajon ambeto, qa mon Siwenonga mobe qaa kokaen nijoro, "Gunparandambaa gbinggururun 7 qaa jejuti, ii mono geengodeen olon mona ewa. Ii mende oowa."

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranon riin nano iibeti, iinon boria dindina metaama Siwenon baagen ano. ⁶ Jojopan qaa jemambaajon boria kaen ama ii jen kotiin ano. Monon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon nama kaban so tetegoya qaa kotiin laligon ubaati, mono iwaa qatanon jojopan qaa kokaen jero, "Anutunon mono kaban mombo mende qen koriro ubaa. ⁷ Kaen qaagoto, Siwe gajoba 7:nanon romona qaita mon (biugel) uuro otona mobuti, kaban iikanondeen Anutuwa qaa aren aasangoyanon mono honawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwa gawona men laligon kougi yonoojon Buna qaaya awaa jen inisaama onono moma kouma laligogiti, Buna qaa iikawaa so ii mono uulanawo honawo koloowaa."

⁸ *Kawaa gematanon qa mon wala Siwenonga mobe qaa jeroti, iikanon mono dunanon mombo qaa jero kokaen mobe, "Siwe gajobanon kowe ano namo qagaranon riin nama tere pipipiiya mero borianon qeetuna eji, ii mono kema mewa."

⁹ Kaen moma Siwe gajobawaanon kema tere pipipiiya melaa ii nombaatiwaajon qisiwe. Qisiwe kokaen nijoro, "Ii mono men newa. Nena tomenangan kemen meleeno gubeso guwaato, buuganon ii moron apuyaa aina kaana koloowaa."

¹⁰ Kaen nijoro tere pipipiiya melaa ii iwaa borononga men newe. Newe buunanon moron apuyaa aina kaana kolooroto, gogowe tomenanon kemero meleeno gubeso nuro. ¹¹ Kaen nuro niinon qaa kokaen mobe, "Gii mono dunanon mombo Anutuwa gejatootoo qaaya qaaya jen sein laligowa. Kantria kantria ano bejsakon isia isia qaa tani jejegiaa so laligojuti, mono

* **10:5:** Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7 * **10:8:** Eze 2.8–3.3

iyonoo ano iyonoo kin pongia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jen laligowa.” Kian.

11

Anutuwaa jotamemeya woiyanon qaaya nanjon jeri.

¹ *Kaen nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanon keda aambaa gere goronja bowo kaanja ii noma kokaen jen koton nono, “Gii mono waama kema Anutuwaa jiwowon jigo ano iikawaa siimolon alataya ii keda aambaa gere goronja (rula mesa) kanon soya ama weengowa. Kaanagadeen iikanon uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosin jangogia weengowa. ² *Jiwowon jigo soya ama kanon somben seleengenja ii mono uugun mesaowa. Ii waba kantri yonoojon ama onongi ero yononon siti toroya ii koin 42 kawaa so riin kema kankebu. Kawaajon somben seleengenja soya ii mende weengowa. ³ Niinon jotamemewoina wasin oroma qaana nanjon jewaotiwaa ku-usunja ama orombe asugiwao. Asugin wosobiriwaa maleku sokosaare kaanja men aon liligon (gbakon osoga arin) ween boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawon men laligowao.”

⁴ *Oil gere woi ano lambe dun raraya woi namowaa Pombaa batanon nanjaoti, ii mono meleema kamaan asugin dangunu kaanja nama noo kania naanjon jen laligowao. ⁵ Monjon me monjon urun mizimizi ama oromambaaon moji een, gere bolananon mono buugaranonga kamaan kereurugara onoro tiwilaankebuya. Monjon me monjon urumambaaon moji een, ii mono kana kaanjadeen iikanon qeri komuwaa.

⁶ *Sombimaa koosuya somongowaotiwaa ku-usunja ii yoronon ero gejatootoo qaa jen seiwaoti, kamban iikawaa so kon mende kiwaa. Ku-usungaranon apu jaaya kuuya kaanjadeen sokono iikanon saanon apu kuuya meleengi sa koloowuya. Kaanjadeen ku-usungaranon uuta ejiwaaon ama siingaranon jewaotiwaa so saanon jegi lombo kanjanawo kania kania koloon namo men bolin ejemba unjankebuya.

⁷ *Anutuwaa qaaya nanjon jen tegori omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonja jenemba monjon waama manja qen oroma haamo ama ururo komuwao. ⁸ *Komuri qamogara siti qabunyawowaa kana somatanon oromesaogi lan ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Pongara Jiisas ii kaanagadeen iikanon maripoonon qegi komuro. ⁹ Qamogaranon lan eri ejemba kuuya ii iriimakebuya. Balanon ron koma orombombaaon jegi anjon kombuya. Kaen een lan eri ejemba kantria kantria, tuunja tuunja, bensakon isia isia qaa tanigia anja anja jenkejuti, iyononon qamogara ii ween karoon ano bakaya mon kawaa so un irigigiigi.

¹⁰ Gejatootoo eja woi yoronon ejemba namo qaganon laligojuti, ii uu kuun ononi iikawaajon siimbobolo hononja mende mokoloon laligogi. Kawaajon komuri qamogara iriimakebuti, kamban iikanon mono otokorian maama rendun oron ney korisoro ama iyanja kalen kania kania angun aogi kema kawaa. ¹¹ *Ween karoon ano bakaya mon ii tegoro Anutunon buu aason sewanngaranon uuro kemero gbilin waama konja nani. Waama nani ejembanon iriima riimburatin jenenja ororo sombugia mogi. ¹² *Konja nani Siwenonga qa kotakota mon kokaen qama irijoro, “Oro mono kokaen

* **11:1:** Eze 40.3; Zek 2.1-2 * **11:2:** Luuk 21.24 * **11:4:** Zek 4.3, 11-14 * **11:6:** 1 Kin 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8 * **11:7:** Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * **11:8:** Ais 1.9-10 * **11:11:** Eze 37.10 * **11:12:** 2 Kin 2.11

waabao!” Kaen irijoro moma koosu uutanon waama Siwenon uri kereurugaranon een iriima newogia tegoro nanji.

¹³ *Kanagaranon namo mesaon uri kambañ iikanondeen nan tania soosooya menj siti bakaya 10% (bakaya tenonga motoonggo) kawaa so kuma qenjanjangoro kamaaro. Kamaan ejemba 7,000 kawaa so unuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyononon ii iima riimburatinj sombugia moma Siwewaa beña Anutu ii ku-usunjaa mepeseen mugi qabunayawo kolooro.

¹⁴ ‘Yei!’ qama wanjinjina woiya kanjanawo ii kaen tegoroto, mobu, qama wanjinjin yei qa karonjaa honanon mono uulanawo koloon qagianon ubaa. Kianj.

Siwe gajoba 7:nanon romonja qaita monj uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:na iinon romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro Siwenon qaa kotakotagadeen aminj mogi qagia mobe kokaen jegi, “Ayo, ananaa Ponjana ano iwaa Hamoqeqe Toya Kraist yoronon mono namo kuuya galen koma onombaotiwaa ku-usunja ii kuuya bunja qen aojao. Iinon mono kambaña kambaña galen koma onoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenkonkonanon mono kambañ monon mende tegowaa, ee-aa-ee.”

¹⁶ Kaen jegi mobe Anutuwaa jotamemeya 24 Anutuwaa jaasewananon jinkaron dungianon rajuti, iyononon mono kamaan usugon Anutu waeya menj mepeseen mugi. ¹⁷ Mepeseen munj kokaen jegi,

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon mono laligon kouma kambañ kokaamba laligojan.

Giinon ku-usunja uuta menj kanainj namo kuuya galen koma onoma kin pongiaga koloon laligowaga.

Kawaajon nononon mono mepeseen dangisen jen gonjon.

¹⁸ *Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanganon mono ketada koi kaananon kanj kuun eja. Giinon kambañ kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geenjaa ejembauruga tawagia onombaga.

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaanja goo gawonja menj laligogiti ano uuta kamaanqeeta goo qaganon tiwilaawabotiwaaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onombaga.

Kaanagadeen tosanon ejemba unun kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onombaga.” Kaen mepeseen jegi.

¹⁹ *Kawaa gematanon Siwenon aantano Anutuwaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iibe jigo uutanon Anutuwaanon soomonggo arenj bokis akadamuyawo iikanon ii-iita ero.* Siwenon aantano kambañ iikanondeen oobili ano gunparandanj gbingururunj qaro mobe. Otona otona ii mobe nanj menj konj rombunj giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kianj.

12

Emba ano jewanaj wanja iliawo

¹ Siwenon aiwese somata damuyawo monj kokaen asugiro iibe: Emba monj ween jaayanon malekuya kolooro koinjon kana tamboya baatanon asariro sengelao 12 ii ila wage kaanja wananon konji kokobilibiligiawo ragi.

* **11:13:** Isa 6.12; 16.18 * **11:15:** Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27 * **11:18:** Ond 2.5; 110.5; 115.13

* **11:19:** Isa 8.5; 16.18, 21 * **11:19:** Anutuwaanon jojopan qaa 10 ano jenkoto tosaanja ii jamo ilanjon onj bokis iikawaa uutanon anji raro galen komakeju.

² Koroyawo laligon mera memetaa kambaanon dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

³*Kawaa gematanon aiwese mon Siwenon kokaen asugiro iibe: Jewenan nemuḡa iliawo (dragon), mundaya oso popolan, waḡa 7 ano ilia 10. Waḡa 7 iikanon ila wage 7 konḡi raro. ⁴*Jewenan nemuḡa iikanon daayanon sombin qewagon sengelao iyonoononḡa bakaya karoon horon giliro namonon kamaagi. Kamaagi emba iyaḡa mera memambaajon anoti, iwaa batanon nano. Kaen nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaajon moro.

⁵*Emba iikanon mera ejaga mero. Iinon kantria kantria kuuya aen taa gbarunon galen koma onoma laligowaa. Embanon mera meroti, gajobanon ii mono iikanondeen uulanawo men kema Anutuwaḡa jinḡaron dun kooronanon ano. ⁶Iikanon ano embanon anodeen mesaon kok koma keno. Anutunon emba ii ween 1,260 kawaa so balon qararankonkonanon kalan koma mugi laligowaatiwaajon goman miri mon mozozongoroti, iikanon kok ama keno.

⁷*Siwe uutanon manja juno kokaen aogi: Siwe gajoba waḡa Maikel ano iwaa gajobauruta yononon jewenan nemuḡa tuarenjen ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. ⁸Aon jewenan nemuḡa ano iwaa gajobauruta yonoo esunḡianon mende sokono haamo mende ama onoma gomangia mesaon Siwe uutanon toroqen laligowombaajon amamaagi. ⁹*Amamaagi jewenan nemuḡa iliawo ii mono konjoma Siwenonḡa otaagi. Jewenan nemuḡa iikanon monowaa monoyanonḡa mokolen koloon Iiw (Eewa) manambato men muro. Qata mon Kilenḡa Toya ano Satan. Iinon kantria kantria kuuya kuun onono jinḡaun kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonḡa konjoma hagon ononḡi namonon kamaagi.

¹⁰*Kamaagi Siwenon qa somata mononon kokaen jero mobe, “Selenon kuukuu Toyanon asaga gomantiinḡa Anutunanaa batanon nama uumeleen alaurunana jenonkuukuu qaa jen onoma laligoroti, ii mono yakarin hagon mugi seleenḡen kamaaro otokorian maajon. Ananaa Anutunananon mono kambaḡ kokaamba ejemba hamo qen onoma ku-usunḡa qaganon galen koma onono bentotonḡa honanon mono kolooja. Hamoqeqe Toyaa esunmumuyanon mono koloodaboroja. ¹¹Iinon momalaari alaurunana qanon ama onoma laligoroto, Toya ii kokaen haamo ama mugi: Lama meriaa sayanon ii hamo qen onono kotiin Buḡa qaa honabonḡa nanḡon jen sein laligogi. Kaḡa laligon jojorin selegia toḡon bon nama manja qen haamo anḡi.

¹²“Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, ononon mono korebore aisoon otokorian maama laligowu. Kaḡa laligowuto, namonon ano kowenon laligojuti, onḡo mono lombo kanḡanawo bosimbutiwaajon mono ‘Yei!’ jen saajen. Kilenḡa Toyanon lugun kamaan riin onoonon kan gawon meme kambaḡa torodaamon ero mojiwaajon mono kazi somata amakeja.”

¹³Jewenan nemuḡa iliawo yakarin hagon mugi namonon kamaaroti, ii iima asarin emba mera meroti, ii kazi ama mun otaaro. ¹⁴*Otaaroto, embanon kok kono Anutunon tuu somata enḡanḡa woi muro kanon elelaon uulanawo keno. Anutunon balon qararankonkonanon iwaajon goman miri mon mozozongoroti, mono iikanon keno. Iikanon kema asanḡon laligoro gbani 3 ano bakaya mon ii kalan koma mugi mokolenon ii mende mokoloon qelanjin mewaa. ¹⁵Embanon elelaon keno mokolembaa irinḡa

* **12:3:** Dan 7.7 * **12:4:** Dan 8.10 * **12:5:** Ais 66.7; Ond 2.9 * **12:7:** Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * **12:9:** Jen 3.1; Luuk 10.18 * **12:10:** Job 1.9-11; Zek 3.1 * **12:14:** Dan 7.25; 12.7

soondabororo qaa ootanonga embawaa gematanon apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanon emba ii kisama menj somonjon mubaati-waajon moma kaen furugon lono.

¹⁶ Kaen lonoto, namonon emba ii ilaan munj riiro ronj kolooro. Jewenan nemunanon qaa ootanonga apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanon mono ronj iikanon kemenj jugunj qaono. ¹⁷ Kaen kolooro jewenan nemunaa irinja emba kawaajon ama soono mesaon emba iikawaa gbiliuruta tosaanja qetama manja qen onjomambaajon keno. Gbiliuruta yononon Anutuwaa jojopanj qaa tenj koma Jiisaswaa Bunja qaa pondanj nangon jen seinkejuti, mono iyonowo karenj aowombaajon keno. ¹⁸ Aowombaajon kema kowe sakasinanon keuma nano. Kianj.

13

Jejnemba kowenonga kouro.

¹ *Kawaa gematanon jejnemba monj ilia 10 ano wana 7 ii kowenonga kouro iibe. Ili 10 iikanon ila wage 10 konji raji ano wana motomotoon iikanon qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jejnemba ii iibe kokaen kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoro tani kaanja kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaanja kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanja. Jewenan nemunanon esuna, jinkaronj dunja ano ejemba galenj koma onombaatiwaa ku-usuna uuta ii jejnemba muro. ³ Muroto, wana monj ii wiji kotiga monjon kiro komumambaa anoto, wijianon misiro lopogadeen raro. Namowaa ejemba korebore yononon aarunj jejnemba ii gematanon otaanj kenji. ⁴ Otaanj kema jewenan nemunaa waeya menj mepeseen laligogi. Ku-usunj kaanja ii jejnemba murotiwaaajon ii ano jejnembawaa waeya kaanjadeen menj mepeseen kokaen jegi, “Moronon jejnembawaa so koloona? Moronon ii tuarenjen ama munj iwo aomambaajon kotiinaga?”

⁵ *Kaen jegi Satanon jejnembawaa qaa oota sololooro kotiin jaba-arambaranj qaganon mepaqepae qaaya lansanj jenj laligoro. Anutunon Satan mende anjon kono mepaegomambaa ku-usuna ii koinj 42 kawaa so enj mubaatiwaaajon jenj tegoro. ⁶ Ii jenj tegoro qaa ootanon aantano Anutu mepaegonj laligoro. Anutuwaa qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanonj laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onoma laligoro. ⁷ *Kaen laligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjen ama onjomambaa ku-usuna muro yonowo manja aonj haamo ama onono. Haamo ama onono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jejnembawaa borianon ama onono.

⁸ *Ejemba korebore namonon laligojuti, iyononon mono jejnembawaa waeya menj mepeseen laligowuya. Anutuwaa ejemba solanja qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyononondeen mono jejnemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanon Anutunon Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj qagia ii laaligo kotigaa papia iikanonj onj laligonj kougij. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunjaga ero galenj komakeja.

⁹ “Monjon gejiawo laligoji eenj, iinonj mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Monj kapuare mirinonj kembraatiwaa so kolooji, iinonj mono iikanonj kembra. Monj manjawaa soo somatanon uugi komuwaatiwaa

* **13:1:** Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12 * **13:2:** Dan 7.4-6 * **13:5:** Dan 7.8, 25; 11.36 * **13:7:** Dan 7.21 * **13:8:** Ond 69.28 * **13:10:** Jer 15.2; 43.11

so kolooji, iinonj mono kaenj komuwaa.* Kawaajonj ejemba soraaya, onononj mono kaparanj koma lombo menj mokosinjon pondanj moma laarinj laligowu.” Kianj.

Jenjemba monj namo uutanonja kouro.

¹¹ Mombo iibe jenjemba monj namo uutanonja kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloonj qaaya ii jewenanj nemunja iliawononj jeroti, mono kaanjadeen jen laligoro. ¹² Iinonj kouma alia mutuyaa jotamemeya koloonj ku-usunja kuuya menj iikanonj iwoi kuuya aliaa jaanonj ano. Kaanja ano namo ejemba kuunj sololoonj onono aarunj alia mutuyaa waeya menj mepeseegi. Jenjemba mutuya ii wiji kotiganonj kiro komumambaajonj anoto, misiro lopoyadeen raro.

¹³ Jenjemba woiya iinonj angoletoto somata tania kania kania mero. Monj meroti, ii gere bolanonj sombinonja kamaanj namononj kanj jero ejembanonj ii jaagianonj iigi. ¹⁴ Anutunonj Satan mende anjonj kono ku-usunj muro jenjemba mutuyaa jotamemeya koloonj iwaa jaanonj angoletoto kania kania menj laligoro. Iikanonj mono namowaa ejemba tiligonj onono jinjaunj ama soogi. Soogi kokaen kuunj jenj kotonj onono, “Ono mono jenjemba mutuyaa unjaya sogonj kuugi nano goda qenj munj laligowu. Jenjemba mutuya ii manjawaa soo somatanonj (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilenj gbilinj laligoji, mono iwaa unjaya kuuwu.”

¹⁵ Kaenj anji Satanonj ku-usunj jenjemba kanagenja muro tando lopionj ii menj gbilinj muro kanainj buu aasonj ano. Kaanagadeen jenjemba mutuyaa unjaya menj letono eja qaa jenj ejemba kuunj onono kokaen kolooro: Daen yonononj tando lopionj iikawaa waeya mende menj mepeseegiti, ii mono kuuya unugi komugi. ¹⁶ Jenjemba kanagenjanonj ejemba korebore kokaen kuunj onoma injijoro, “Ono mono jenjemba mutuyaa munjenj aasoya ii jaasewanganonj me boro dindinganonj menj mokotaawu.” Kaenj injijoro iyanjiaa gawonjia menjkejuti ano togiaa welenj eenj qenkejuti, ejemba qaqabunjayawo ano wanaya, somata ano melaa yonononj mono korebore munjenj aasoya ii menj boro dindingia me wambusoonganonj mokotaagi.

¹⁷ Daen yonononj jenjembawaa qata me qataa janjgoya selegianonj mende menj laligogiti, iyonononj nembanene iwoi stuanonj me maaketnonj sewanja mewombaaajonj me ambombaaajonj amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaen: Monjonj momakootoyawo laligoji, iinonj mono jenjembawaa janjgoya weenjgowa. Janjgoya ii balonj ejawaa janjgoya kolooja. Aaso janjgoya ii 666. Kianj.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanonj uunj Lama merianonj Zaion baanjanonj nano iibe. Iwo kanagesouruta janjgogia 144,000 ii motoonj nanji Lama meriaa qata ano iwaa Manjaa qata ii kuuya yonoo wambusoonganonj oo-ootaga ero injiibe. ² Iikanondeenj mobe Siwenonja otonj monj apu somata sianonj giliro kemenj kuunj qamakeji, kaanja kolooro. Ii gunjparandanj gbinggururunj somata qajiwaa otonja iikawaa tanijaen kolooro. Otonja ii gita kulele mamaga qegi otonja koloonjkejiwaa so mobe.

³ Anutunonj ejemba 144,000 ii namononja sewanjia menj unjanoti, iyonononj mono Anutuwwa jinjkaronj dunj batanonj kouma benj jawinja 4 ano

* **13:10:** Tosianonj qaa ii kokaenj meleenju: Monjonj manjawaa soo somata (bainat) kanonj tosaanja unjuuro komuwuti, tosanonj mono iyanja ii soo kaanjanonj uugi komuwaa. * **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3

jotamemeya wana 24 iyonoo jaasewangianon nama rii dongoga qagi. Kuuya yononon iyangiaa riigia qagi seleengen yononon ii kuma aowombaajon amamaagi. ⁴ Yononon ejemba qaita mon koloon laligon kougi. Mende tiloon soraaya laligowombaajon iyangia galen koma aon emba yonowo jewon mende mokoloon laligogi. Lama merianon dakanon kema kankeji, iyononon mono ii otaan iikawaa so kema kankeju. Anutunon ii ejemba batugianonga sewangia men metogon unuano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa kolooju. ⁵ *Yonoo jegianona qaa qolonmolongoya mon mende mokolooji koposowaa qaagia qaa soraaya laligon kougi. Kian.

Siwe gajoba karoon yononon qaagia jen elelaogi.

⁶ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe sombin koton kanakeewan elelaoro. Iinon Oligaa Buja konkongon* men kan balon ejemba yonoojon jen asarimambaajon karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balon sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojon jen seimambaajon karo. ⁷ Kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Anutunon ejemba gosin jen tegon onombaatiwaa kambananon mono torin dodowija. Kawaaon onono Anutuwaaw jeta uguwombotiwaajon keegia moma mepeseen qabunayaya men seiwu. Mononon siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloon ononoti, mono iwaa waeya men mepeseen laligowu.”

⁸ *Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba alia mon mutuya otaan kan kokaen qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunayawo iikanon mono serowilin ama iikanon kantri kuuya men tiloon onono sokono. Iinon wain apu kaana newutiwaajon onono uugia sooro uusooso koloon laligogi. Kaana koloon laligorotiwaajon Anutuwaaw irina soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondeenji meleeno kemerota eja.” Kian.

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karoonanon orotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Mononon jennemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseen mungen aasoya angon koma wambusoonanon me borianon men mokotaaji een, ¹⁰ *iinon mono kaanjadeen Anutuwaaw irinonsoonaa ii wain apu kotiga kaana nen mobaa. Anutunon wain apu ii apu toonawo mende mindirin wain kotiga toongadeen irinonsoonaa qambinon maaro raji, iinon mono ii newaa. Ii nen Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianon nano salfa jamowaa gere bolananon ooro siimbobolo hononaa mende moma laligowaa.

¹¹ * “Iikanon onoro siimbobolo hononaa mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jennemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseenkejuti, iyononon mono asaga gomantiina senjon moma laligowu. Mononon mungen aasoya angon koma selianon men mokotaaji, iinon mono selianon ororo qenjen qen haamo memambaajon amamaan laligowaa.”

¹² Kawaaon ejemba soraaya Anutuwaaw jojopan qaaya ten koma otaankejuti, ononon mono kaparan koma lombo men mokosingon Jiisas pondan moma laarin laligowu.

¹³ Kawaa gematanon Siwenonga qaa mon mobe kokaen nijoro, “Gii mono tere kokaen oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kamban kokaamba kanain komuwuti, iyononon mono oyanboyan koloowuya. Unaa Toroyanon

* **14:5:** Zef 3.13 * **14:6:** Pon ben konkongon Tayaanon Buja qaa towoya ii konkongon. Ii monowaa monoyanonga kanain tetegoya qaa en ubaa. * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2 * **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22 * **14:11:** Ais 34.10

qaa kitia ii metogon 'Qaa ii onanon,' jeja. Yononon gawon kotiga men genjenmanjen moma kan laligogi tegoro gawongiaa hona kolooro Siwe Toyanon sundugia moro sokono iikawaaon korisoro onono rama haamo men bonjon laligowuya." Kian.

Balombaa nene morian hona mewutiwaa kambanja

¹⁴ *Kaen nijoro uun koosu taana iibe iikawaa qaganon mon kaitania Siwe gomambaa Eja hona kaana iinon raro. Ila wage goulon memeta ii wananon raro borianon soo kaapengoya jetawo men raro. ¹⁵ *Ii iibe Siwe gajoba monon mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouma koosu qaganon raji, iwaajon qaa kokaen jen kotakotagadeen qaro, "Namonon morian hona momogoro hona mewutiwaa kambananon mono koloaja. Kawaaon giinon mono sooga kaapengoya men gawonon kema iikanon namowaa morian hona ii koton men kululuuwa." ¹⁶ Koosu qaganon raji, iwaajon kaen qaro sooya kaapengoyanon namonon gilin gawombaa morian hona koton men kululuuro.

¹⁷ Ii men kululuuro Siwe gajoba monon Siwewaa mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouro. Iinon kaanagadeen soo kaapengoya jetawo mon men kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karonanon Siwewaa alatawaa gere galena ano alata ii mesaon kouro. Kouma kotakotagadeen qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo men nanoti, ii kokaen ijoro, "Giinon sooga kaapengoya jetawo ii mono men gawonon kema iikanon balombaa wain kanjena kanjena ii kotowa. Kanjen iikawaa kota mono momogon yagon raju."

¹⁹ Kaen ijoro sooya kaapengoya namonon gilin namowaa wain kasa hona ii kotogon men kululuun Anutuwaa wain juu somata iikanon rijijaawutiwaajon giliro. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonaa kaisareya koloaja.†

²⁰ *Wain bagen hona ii siti seleengenanon kananon riin rijijaagi sayanon wain juu somataa qaa ootanon kouma kokon tani kaana lansan waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diina ii wan miita ano bakaya mon kolooro. Hooson iikanon riin keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasianon samoriro. Diina kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanon siwe uutanon uun angoletto somata mon kolooro iima kokaen walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 men nanji. Ejemba singisongogiaajon Anutuwaa irina soono jen tegon irona meleeno lombo kanjanawo qagianon uro mogi uutanon olomooro qaagianon komuwaa. Kawaaon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaana iibe gere bolanawo melokanjin ero. Iikawaa kooronanon Anutuwaa ejemba nanji injiibe. Yononon haamo ama jennembawaa qaaya mende ten koma unayaa waeya mende men qataa jangoya selegianon mende analin angon koma laligogi. Anutunon ii motomotoon kulele onono men nanji. ³ *Iikanon nama Anutuwaa gawon meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendun ii kokaen qagi,

* **14:14:** Dan 7.13 * **14:15:** Joel 3.13 † **14:19:** Anutuwaa irinjonsoonaa ii wain juu somatanon rijijaagi uutanon olomoodaborowaa. Aisisaan 19.15 ii iiba. * **14:20:** Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15

* **15:3:** Eks 15.1

“Oo Poŋ Anutu ku-usuŋ kuuyaa Toya, giinonŋ angoletto somasomata damuyawo amakejanŋ.

Giinonŋ kantria kantria ii kiŋ poŋ ama onŋona nanamemenŋaa kania ii dindiŋa ano honŋa toonŋ kolooja. Kawaajonŋ Anutu qaita monŋ koloonŋ laligojanŋ.

⁴ *Oo Poŋ, goononŋ nanamemenŋa dindiŋa ii mono asuganonŋ asugiro mojonŋ.

Kawaajonŋ kantri kuuya yoŋononŋ kanŋ goo waega menŋ mepeseenŋ go-makeju.

Giinonŋ geenŋgodeenŋ toroya koloojanŋ. Kawaajonŋ ama morononŋ goojonŋ toroko mende monaga? Kuuya nonononŋ goo qabuŋaga menŋ seinŋ mepeseenŋkejonŋ.”

⁵ *Kawaa gematanonŋ uuŋ iwoi kokaenŋ iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanonŋ tano iikawaa uutanonŋ Anutu danŋgunuyaa opo sel jigoyanonŋ nano iibe. ⁶ Mepemepesee jigo iikanonŋa Siwe gajoba ⁷ lombo kanjanawo ⁷ menŋ nanŋgiti, iyonononŋ kamaanŋ asuganonŋ kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokaŋa mankiilaya goulyawo ii iinŋ kasa kaanŋa basamonŋgianonŋ embaanŋ aonŋ nanŋgi.

⁷ Yoŋononŋ kagi benŋ jawiŋa ⁴ yoŋoononŋa monŋonŋ goul qambi ⁷ onŋono Anutuwaa irinŋsonsoonŋanonŋ qambi ii qaa ootanonŋ kougi. Anutu iriŋa sooji, iinonŋ laligonŋ kouma laligoja ano tetegoya qaa laligonŋ ubaa. ⁸ *Qambi ii onŋono Anutunonŋ asamararaŋa ano kuusuŋa qendeeno iikawaajonŋ kaasoo pumpunŋonŋ mepemepesee jigo (tempel) saa qero monŋonŋ Siwe jigo ii uu-uutaa so mende kolooro. Siwe gajoba ⁷ yoŋononŋ wala qambigia maagi lombo kanjanawo ⁷ asuginŋ honawo koloowaati, iikawaa gematanonŋ saanonŋ mombo ubuya. Kianŋ.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaa irinŋsonsoonŋanonŋ asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanonŋa qa somata monŋ asugiro Siwe gajoba ⁷ yoŋoojonŋ qaa kokaenŋ jenŋ kotoŋo mobe, “Onŋo kema Anutuwaa irinŋsonsoonŋanonŋ qambi ⁷ qaa ootanonŋ kouma eji, iikawaa honŋgia mono namononŋ maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyanonŋ mesaonŋ kema qambiaa honŋa ii namononŋ maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yoŋoo selegianonŋ asugiro. Ejemba jenŋnembawaa munŋenŋ aasoya selegianonŋ menŋ unŋayaa waeya menŋ mepeseegiti, mono iyonŋoo selegianonŋ asugiro.

³ Gajoba woiya iinonŋ mesaonŋ kema qambiaa honŋa ii kowenonŋ maaro. Maaro kowenonŋ meleema sa kolooro. Mono eja qeqetaa saya kaanŋa kolooro. Kaenŋ kolooro kowe uutanonŋ iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karonŋanonŋ qambiaa honŋa ii apu gowoya ano apu jaaya kanonŋ maaro meleema sa koloonŋ sokono. ⁵ Kaenŋ kolooro Siwe gajoba apu galenŋ komakeji, iinonŋ qaa kokaenŋ jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinonŋ qaa gosinŋ kokaenŋ jenŋ tegona lombo koi asugijiwaajonŋ dindiŋa koloojanŋ. Mono solanŋa laligonŋ kouma laligojanŋ. ⁶ Yoŋononŋ goononŋ ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unŋunŋ laligogi sagianonŋ maaro. Giinonŋ ii unŋugitiwaa ironŋa

* **15:4:** Jer 10.7; Ond 86.9 * **15:5:** Eks 38.21 * **15:8:** Eks 40.34; 1 Kinŋ 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4 * **16:2:** Eks 9.10 * **16:4:** Eks 7.17-21; Ond 78.44

meleema sa onona negiti, ii mono sogianon ana qagianon uro. Kawaajon Anutu giinon dindinagadeen koloojan.”

⁷ Apu galen komakeji, iinon kaen jero qaa mon alatanonga kokaen karo mobe, “Qaa ii onanon! Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon onomakejan.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikanon qambiaa hona ii ween jaayanon maaro iikanon ween esun muro geriawo totoon koloon ejemba gere kaana onoro. ⁹ Ween jaaya geriawo iikanon onoro selegia delatiro. Anutunon lombo kanjanawo iikawaa Toya koloon ano qagianon uroti, ejembanon ii moma iikawaajon Anutuwa qata jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, Anutu mepe-seen qabunaya men seiwutiwaajon mono uugia mende meleenigito, toroqen yangisen ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikanon qambiaa hona ii jenembawaa jinaron dunon maaro. Iikanon maaro pangaman somatanon jenembawaa ometotona (kingdom) ii sokoma pangaman mero. Pangaman mero ejemba iringia soono neselangia jegianon kitogi riiro. ¹¹ Ejembanon siimbobolo ano wiji nombongiaa siimboboloya somata moma iikawaajon Siwewaa Anutuya ii jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, nanamemengia bologa ama men laligogiti, ii mende gosin mesaon uugia mende meleenigi.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanon qambiaa hona ii apu somata qata Yufreitis kanon maaro juguro. Ween koukoutanonga kin pon pon kawombaajon moma jojorin laligogiti, iyononon apu juguro mombo mende papaogogito, koton kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanona un omejiilan bologa karon tanigia tana kaana ii injibe jenenan nemuna iliawo, jenemba ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama balona balona kuuya liligon kin pongia injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa kamban somatanon motoon manja aowona.”

¹⁵ *Jiisasnon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yonoro meme kaana olon kama. Monon uugbiligbili laligowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajon sele esuya galen komakeji, iinon mono oyanboyan koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenqe qe yononon kin pon pon ii kuun unuama balon koria qata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajoroogi injibe. Kian.

¹⁷ Siwe gajoba 7:na kanon qambiaa hona ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepesee jigo (tempel) uuta jinaron dunanonga qa somata mon koloon qaa kokaen karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroja.” ¹⁸ *Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbingururun qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Adam yoro kambanonga kanain namonon laligon kounini, kamban iikanon nan kaana mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoon kolooro.

¹⁹ *Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaaniadeen tiwilaan meleen kemegi. Anutunon siti qabunayawo Babilon yonoo kilenagia mende duduun irongia meleema onono. Anutunon uugere ama irinsonsonanon qambi saa qen raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaana negi.

* **16:10:** Eks 10.21 * **16:12:** Ais 11.15 * **16:15:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * **16:16:** 2 Kin 23.29; Zek 12.11 * **16:18:** Isa 8.5; 11.13, 19 * **16:19:** Ais 51.17

20 *Kowenon wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baana baana nangiti, ii mono kaanjadeen alin qaongi.

21 *Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanon sombinonga ejemba qagianon kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Kon kota taniḡaan iikaana kanon kamaan unuro ejembanon iikawaajon Anutu jen qasuaan mugi. Kian.

17

Emba monon jeḡnembawaa qaganon raro iibe.

1 *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii men nangiti, iyonoononga monon kan qaa kokaen nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabuḡayawo apu mamagaa qagianon raji, ii qendeema gomaḡa. Anutunon qaaya gosin irona meleeno qaganon uro laligoja. 2 *Balombaa kin ponḡa ponḡa yononon iwo serowilin ama laligogi. Kanagesogianon namonon laligojuti, iyononon kaanagadeen emba iikawaa serowilinḡaajon ama uugia waaro uusooso koloogi. Wain apu neḡ enkalolon koloonkejuti, mono iikawaa so kanain serowilin ama laligon kaamaa anḡi.”

3 *Kaen jero Unḡa Toroyanon nunuano umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano balon qararanḡonḡonon keube. Iikanon keuma emba mon jeḡnemba oso popolan iwaa qaganon raro iibe. Jeḡnembawaa selianon mepaqepae qa kania kania oogita saa qero waḡa 7 ano ilia 10 kaen nano.

4 *Emba iikanon opo suru osoga nezongbala ano oso popolan ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjin honawo ano kasaronḡ tosaana kanon menjerenḡon aoro kaitanianon kokobilibiliawo kolooro. Borianon goul qambi men raroti, ii serowilin ama laligorotiwaa anḡonjoraya arokuukuuyawonon saa qeḡetaga. 5 Emba iikawaa palapananḡ qata aasḡgoya ii kokaen oogita ero, “Babilon qabuḡanawo, namowaa kana somata ejemba ano anḡonjora arokuukuuyawowaa nemunḡia.” 6 Qata kaen ero Anutuwaajon ejemba soraayanon Jiisaswaa kania nanḡon bon qen nama jen laligogiti, ii unḡun sagia neḡ kawaaajon uunḡonjan qen nano iibe. Ii iima aarun tililingowe.

7 Aarun tililingowe Siwe gajobanon qaa kokaen nijiro, “Gii mono nomambaajon aarun tililingoan? Niinon saanon emba kokawaa kania aasḡgoya gisaamaḡa ano jeḡnemba waḡa 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwaa kania aasḡgoya ii kaanagadeen gisaama jokolonḡ gomaḡa. 8 *Jaaga meleeno jeḡnemba iijanḡi, iinon wala laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja. Iinon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonḡa gbilin waabaato, Kraistnon hagoro gere sianon kemebaa. Anutunon Siwe namo mokolonḡ oronoti, kamban iikanonḡa kanain namonon laligon kougi qagia laaligo kotigaa papianon mende oogita eji, ejemba iyononon mono jeḡnemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagenḡ mombo gbilin asugiwaati, iikawaajon mono aaruwuya.

9 “Anana qaa koi moma asariwombaajon monin momakootoya kokaen eja: Waḡa 7 ii embanon baana 7:baa qagianon raji, mono baana iikawaa sareya kolooja. 10 Waḡa 7 ii kaanagadeen kin ponḡ 7 iyonoo kaisaregiaga kolooja. Yonoononga 5 komun kamaadaborogi 6:ya iinon laligon ejemba

* 16:20: Isa 6.14 * 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19 * 17:1: Jer 51.13 * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7
* 17:3: Ais 13.1 * 17:4: Jer 51.7 * 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28

galen koma onomakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so koloaja. Iinon asugiwaati, iikanon mono kamban toroga ku-usun qaganon nambaatiwaa so koloowaa. ¹¹ Jenemba laligoroto, kamban kokaamba mende toroqen laligoji, iinon 7 yonoononga mon koloaja. Iinon mombo gbilin ano kin pon jangoya 8 koloowaa. Kaen koloowaato, Kraistnon kondeema muro tiwilaan gere sianon kemebaa.

¹² * “Ilia 10 injijani, ii kin pon 10 yonoo kaisaregia koloaja. Yononon mende kanain ejemba galen koma onomakejuto, Anutunon kanagen ku-usun onono kin pon kaana koloowuya. Kaen koloon jenembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma onoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoonggo iikayadeen otaan jenemba nanjon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia koloaja. Iinon nonooma mweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono motoon haamo ama onoma otokorian maabona.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jen toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro injidaboronani, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia koloaja. Yononon tuungia ano bensakon isigiaa so leelee rama kenji selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 injijani, iyononon esungia jenembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen koloowaa: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapirona kolooro opo suruya kotogodaborogi bombolan kolooro busuya nen siita gerenon anji jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen koloowaati, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololoon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwaawo momo arena kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jenemba mugi ejemba galen koma onoma laligowaa. Kaana laligoro Anutuwaawo qaayanon honawo koloowaati, kamban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabunayawo toyanon balombaa kin ponja ponja galen koma onomakeji, mono kin iikawaa sareya koloaja.” Kian.

18

Babilon siti kondeengi gororongowaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuna uuta iibe Siwenonga asugin kamaaro asamararananon balon men asariro.

² * Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaro, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaongi omejiilan kania kania yononondeen mono ajoroon mirigia iikanon megi iyonoo goman wana kolooro. Koonja koonja qizimizingiawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ * “Anutunon ii kokaembaajon jero kondeengi: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowilinaajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaawo irina soono. Irinsoonona ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaa tani mogi. Namowaa kin ponja ponja yononon emba iikawo serowilin nambonambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanona kan esuhina akadamugiawo sewana mewaatiwaajon anji honombonona

* **17:12:** Dan 7.24 * **18:2:** Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8 * **18:3:** Ais 23.17; Jer 51.7

qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajon ama yononon qaqabunayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴*Iikawaa gematanon Siwenonga monon qaa nijoro kokaen mobe, “Noo kanagesouruna, onjo mono siti ii mesaon seleenjen kamaawu. Emba iikanon singisonjo amakeji, iikanon mono turuj onono iwo nama uugia tiloowubo.

Anutunon irona meleema onono lombo kanjanawo qagianon ubaati, lombo iikaana monon mono onoangiaa qagianon uro kaanagadeen siimbobolo mobubo. Kawaajon yonowo mono mende mindirin laligowu.

⁵*Emba iikanon singisonjo ama men qanon qanon ano uma sombin oosiridaboroja.

Kikekasililin ama laligogiti, Anutunon ii mono anaa roromononon ama iikawaajon mende duduuwaa.

⁶*Nanamemen doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onombu. Bologa ama men laligogiti, onjo mono iikawaa irona somana woiwaa so meleema onongi qagianon ubaa.

Singisonjowaa qambia newutiwaajon maama laligogiti, iyangiaa qambi iikanona mono soman woiwaa so koson meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyangia maagi newuya.

⁷*Emba iikanon esuhina akadamyawo honombonona qaa horon qabuna uuta mokolon siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa irona mono iyanaa oolinon ootin gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa ama mugi jingen qama wosobiri laligowaa. Iyanaa uutanon kokaen romonjon tondu jenkeja,

‘Niinon kwiin emba pombaa jinkaron dun rarayanon rajen. Malo mende koloojen ano kamban monon jingen mende qamana.’

⁸Kaen tondu jenkejiwaajon ama Anutunon irona meleema muro kamban motoongowaa uutanon iwaa qaganon ubaa.

Pon Anutunon qaaya gosin jen tegon muroti, iwaa usunanon mono uuta kolooja.

Kawaajon lombo kanjanawo kania kania iikanon mono uulanawo kokaen koloon mubaa:

Tinitosayanon komugi jingen qama bodi raro iyanan gerenon anji jewaa.”

⁹*Gerenon anji jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonoo kin pongianon ii iima amburerej men saabu. Kin pon yononon iwo serowilin ama laligogi. Esuhinaya akadamyawo honombonona qaa iikawaa nen korisoroya iwo ama aisoon laligogiti, iyononon mono iwaajon ama jingen qabu. ¹⁰Jingen qama oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa mobaati, iikawaajon mono riimburatin korikori nama kokaen saama jewu, “Oo Babilon siti qabunayawo, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanon irona meleema onono uulanawo aua motoongowaa uutanon qagianon uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jen saajon!”

¹¹*Kantria kantria yonoo konkororo ejemba yononon kaanagadeen amburerej ambuya. Monon toroqen yonoo hinagia sewana mende menkebaatiwaajon mono jingen qama saabuya. ¹²*Akadamugia goul, silwa,

* **18:4:** Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45 * **18:5:** Jen 18.20-21; Jer 51.9 * **18:6:** Ond 137.8; Jer 50.29

* **18:7:** Ais 47.7-9 * **18:9:** Eze 26.16-17 * **18:11:** Eze 27.31, 36 * **18:12:** Eze 27.12, 13, 22

kowonjin honawo ano soron kota ii Babilon yononon me tosonian mende sewana mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolan ano opo qata silk ii mende sewana mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqen sewana mewuya. Akadamugia elefant siitanon memeta, ii een ewuya. Nembanene dun iwoigia gere sewangia somata juju, qonqon, muzi, nanin ano yoware kanon memeta, ii een ewuya. Borosowo aen goota brons ano aen injananon memeta ano jamo qata maabol kanon memeta ii mono een ewuya.

¹³ Babilon yononon sostoni (sinamon) ano dane tosaana ii mende sewana mewuya. Selewaa sanda qata mor, jinin sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewana mewuya. Marae, bera, jinin ano morona koloowaatiwaa iwoi tosaana ii mende sewana mewuya. Kaanagadeen wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewana mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewana mewuya. Wala welenqege ejemba sewangia men gawonon onoongi sele busu me uurononogionon bolin tiwilaaro. Kaen mende toroqen amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yononon Babilon emba iikawaajon kokaen jewuya, “Gere hona nemambaa siin moma laligonati, ii mono qaongi een laligojan. Toomorianga ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaon aligi totomin laligojan. Ii mono kamban mongen mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaen kaen sewana mewutiwaajon ama siti iikanona monej goul (maa suan) horon qabunagiawo koloogi. Yononon korikori nanji tosonian oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa moroti, iikawaajon mono aarun saama jingen qabuya.

¹⁶ Jingen qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ qama jingen qajon. Yononon opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolan ii mougi. Akadamugia goul, kowonjin honawo ano kasaron tosonian menjerenon aogi tanigianon kokobilibiawo kolooro. ¹⁷ *Kaen angito, esuhinagia kaana honona qaa ii mono uulanawo aua motoongowaa uutanon tiwilaan alin qaongi.” Kaen jegi.

Wango kapten kuuya ano ejemba wangonon kema kankejuti, iyononon kaaniadeen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanagadeen wango ejemba opo sel mororongogi haamonon nangoro kemalejuti ano kowenon gawon tosaana men laaligogia nangonkejuti, iyononon mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabunayawo anji jero gere bolana kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerej ama kokaen jewuya, “Siti qabunayawo kokawaa alia mono kamban monon mende ero.”

¹⁹ *Kaen jen sububun orasinj too arinj qama jingen qama oron saama kokaen jegi, “Oo siti somata, aua motoongowaa uutanon iwoiya kuuya mono tiwilaan alin qaono. Ejemba wangogiawo kuuya kowenon kema kan esuhinagia sewana mewutiwaajon ama iikanona monej goul (maa suan) seiseiya horogi siti iikanon qabunayawo kolooro. Lombo qagianon ujiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon.” Kaen jegi.

²⁰ *Yononon nanamemen doogoya tosaana ama onoma laligogiti, Anuntunon mono iikawaa qaaya jen tegon irona meleeno qagianon uro siimbobolo somata momakeju. Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, onon mono

* **18:15:** Eze 27.31, 36 * **18:17:** Ais 23.14; Eze 27.26-30 * **18:18:** Eze 27.32 * **18:19:** Eze 27.30-34 * **18:20:** Dut 32.43; Jer 51.48

iwaajon ama otokorian maabu. Anutuwaa ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onjo mono aisoon rendun horon laligowu.

²¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba esuna uuta monnon kan jamo somata qatawo menj waama kowenon giliro kemero kokaen jero, “Anutunon siti somata qabunayawo ii mono kokawaa so geriawo kondeema meleengi kemenj qaondaborowaa. Qaondabororo kanagenj kamban monnon mende mokoloowutiwaa so koloowaa. ²² **Onjo siti iikanon komanj koma gita kulele qen awelo romon uun rii qama oron laligogiti, iikawaa otona mono kamban monnon mombo mende mobuya. Babilon onoonon ejemba momo gawongia kania kania menj laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didiman, qaqazu klaak ano kaana ii iikanon mombo mende toton mokolon onombuya. Wiit dumun kota kowonjin woiwaa batugaranon mejejaagi (mill) otona kolooroti, iikawaa isinononon mono qaono sitinon mono goron qen ewaa.

²³ “Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanon mono bogoro pangamanj ewaa. Ejawaa gemaugianon embawaa mata sewana bao anjon borun jegi embawaa sakitiurutanon otokorian maama nenj qaa gonj ama korisoro ama laligogiti, otokorian iikaana otona ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onoo konkororo ejemba ii kantria kantria kanon moma onongi qabunagiawo kolon laligogi. Yonoonon suuqanoron hamoqeqe ejemba ii balon so ejemba uugia menj soogi jinjanj ama laligogi.” Siwe gajobanon kaen jero.

²⁴ *Babilon ii kokaembaajon tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaa ejemba soraaya ii mono yonoo batugianon tondu tanala ama unugi komugi sagianon kamaaro. Yonoonon sa ano balonon ejemba tosaana unugi komugiti, kuuya iyonoo sagiaa ironanon mono yonoo qagianon uro laligogi. Kaniagia kaana mokoloogi ero. Kianj

19

Siwe yononon Babilon kemerotiwaajon Anutu mepeseegi.

¹ Kawaa gematanon Siwenonga qaa monj mobe tuun somata yononon kotakotagadeen rendun rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, “Anutu mepeseenon haleluya! Anutunon hamo nunun nunuano iwaa bunj koloonon. Anutunanon ku-usun Toya kolooro mepeseen munin qabunayawo kolooja. ² *Anutunon mono qaa honaa so ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon nonomakeja. Kana somata emba serowilinj ama iikaana kanon ejemba balon so menj bolin onoma laligoroti, Anutunon mono iwaa qaaya gosin jen tegoro. Emba iikanon Anutu waa gawonj meme ejemba unuro sagianon kamaaroti, iikawaa irona mono meleema muro qaganon uro siimbobolo moma laligoja. Kawaaajon Anutu mepeseen mujon.”

³ *Kaen jen mombo qama kokaen jegi, “Emba ii anji jero kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawaaajon Anutu mepeseen munkejon, haleluya!” ⁴ Kaen qama jegi Anutu waa jotamemeya wana 24 ano benj jawina 4 yononon mono usugon simin kuma Anutu, jinjaron dunanon raji waa waeya menj mepeseen kokaen qagi, “Qaa ii onanon, haleluya!”

Lama meriaa maran lomban

* **18:21:** Jer 51.63-64; Eze 26.21 * **18:22:** Eze 26.13; Ais 24.8 * **18:22:** Jer 7.34; 25.10 * **18:24:** Jer 51.49 * **19:2:** Dut 32.43; 2 Kin 9.7 * **19:3:** Ais 34.10

⁵ *Kaen qagi jinkaron dunnonga qaa mon kokaen kolooro, “Anutuwaa gawon meme ejemba somata melaa jeta uguwombotiwaajon keegia mo-makejuti, onjo mono korebore Anutunana mepeseen laligowu.”

⁶ *Qaa ii kolooro qaa mon mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuun somata yononon rii qama qa qamakejuti ano apu sianon tongbama nano otona koloonkeji ano pilisik qendan somatanon qaro gbingururun koloonkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaanja kolooro kokaen jegi, “Pon Anutunana, ku-usun kuuyaa Toyanon mono kanain goman so galen koma onoma kin Ponjiaga koloon laligowaa. Kawaajon Anutu mepeseenon, haleluya!

⁷ Lama meriaa emba bunayanon mono marambaa moma iyanja mozononon jorin aoro afaangoro emba memewaa kambananon mono kan kuuro laligojon. Kawaajon anana mono otokorian maama aisoon Anutu mepeseen munin qabunayanon seinkebaa. ⁸ Anutunon maleku tualalakota asamararajawo ii onono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonoo nanamemen solanja kaisareya, mono iikanon mouma aogi.)

⁹ *Tuun somataa tanitani kaen qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanon mono toroqen kokaen nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunon ejemba onono Lama meriaa maran (emba memewaa) lombanon koubuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kaen jen mombo toroqen kokaen nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaa qaa honja toon kolooja.”

¹⁰ Siwe gajobanon kaen nijoro niinon iikanondeen iwaa waeya men mepeseen mumambaajon moma iwaa kanianon simin kuma usugoweto, iinon kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Gii ano goo uumeleen alauruganon Jiisaswaa kania nanjon jen laligogi welen qen onomakejon, niinon iyononononga mon koloojen. Jiisasnon Buna qaa honja inisaanoti, iikawaa esunanon mono gejatootoo ejemba inaan onono Unja Toroyaa qaaya moma jen seigi. Kawaajon mono Anutuwaajon usugon waeya men mepeseen laligowa.” Kian.

Kraistnon manjaqeqe tuunuruta yonowo manja aowombaajon kenji.

¹¹ *Niinon Siwe aantano hoos taanja mon iibe karo. Qaganon raro karoti, iwaa qata ii Pondan Nanan (Kawali) ano Eja Honabona. Qata kaen qamakejuti, iinon qaa dindina otaan qaa gosin jen tegon iikawaa so manja qenkeja. ¹² *Jaayanon gere bolan kaanja jero wananon ila wage mamaga kongi qata asuganon oo-ooyaga karo. Qata iyanodeen mojato, mononon mon ii mende moja. ¹³ Malekuya sanon qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanon qaa.

¹⁴ Ii otaan kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuuna tuuna. Yononon hoosgia taanja unuama qagianon rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵ *Kawaligiaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk aanawo mononon karo. Ii kantria kantria unun haamo ama onombaatiwaajon ama karo. Iinon galenkonkombaa aen gbaruyanon kantri so qindingon galen koma onoma laligowaa. Iinon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonu uuduuduuyawowaa kaisareya kolooja.* ¹⁶ Malekuyanon qata mon oogita

* **19:5:** Ond 115.13 * **19:6:** Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1 * **19:9:** Mat 22.2-3 * **19:11:**

Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4 * **19:12:** Dan 10.6 * **19:15:** Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20

* **19:15:** Wain kasawaa honja osoga (greip) kawaa kanjena ii juu somatanon ama rijijaagi qisigoro apuyanon dutaa ootanon lalanon kemero baket angi kawaa uutanon kemenkeja. Anana uunana mende meleenin Anutuwaa irinja toroqen soono Jiisasnon iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonu rijijaaro kemero Anutuwaa uutanon olomoro luae koloowaa.

maronanon kokaen nano, “Kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia.” Kiañ.

¹⁷ *Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe ween jaayanon nano. Eukanon nama kotakota qama koonja koonja sombin biiwia koton kanakeewan elelaon kemakejuti, mono kuuya ii onooma kokaen jero, “Ono mono kawuu! Anutunon jejelomban somata mozozongoroti, mono iikanon ajoroowu. ¹⁸ Kan ajoroon kin pon, kawali galen ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianon ramakejuti, mono iyonoo busugia newu. Ejemba kuuya yonoo busugia mono kan newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welenjia een qenkejuti, mono kuuya iyonoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanon jenemba ano balonja balonja yonoo kin pongia iyononon mono manjaqeqe tuungia unuama kan ajoroogi injiibe. Monnon hoos qaganon rama manjaqeqe tuunja yonowo nanoti, mono ii tuarenjen ama onoma manja aowombaajon ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jenemba men somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jenembawaa jeta men angoletoo ama laligoroti, ii kaanagadeen jenembawo men somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanon angoletoo ama iikanon jemba tosaan koi kaanja ii tiligon onono jinjaun ama laligogi: Ejemba jenembawaa aasoya men analin angon kongiti ano tosanon unayaa waeya men mepeseen laligogiti, ii mono tiligon onoma laligoro. Oroma somongon gbiligbili hagon orongi ron salfa jamowaa gere bolananon jen gogorin qenkeji, mono iikawaa sianon kemeri. ²¹ Kemeri hoos qaganon rarotiwaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanon mono kin pon ano manjaqeqe eja kuuya ii unuro komugi. Komugi koon kuuya yononon kouma busugia unñ nenñ timbiringogi. Kiañ.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinon raro.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe Siwenonga kamaaro. Inon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata mon ii borianon men kamaaro. ² *Gajoba iikanon kamaan jewanen nemunja iliawo (dragon) ii men gbani 1,000 rabaatiwaajon somongoro. Jewenan nemunja ii monowaa monoyanonga mokolen koloon laligon kouro. Qata mon ii Kilenaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanon toroqen jemba kantri so kuun goman so jinjaun men ambutiwaajon tiligon onombabotiwaaajon somongoro. Somongon giliro omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon kemero ununja koma sapo ama mungen aasonon (siil) qokotaan kii nemunja kuno kemero uutanon raro. Kaanja raro Siwe gajobanon kokaen jero, “Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanon Anutunon jero mombo isangi kaban toroga gawonja men laligowaa.” Kaen jero.

⁴ *Kawaa gematanon jinkaron duña duña iibe. Anutunon tosaan kusun onono jemba qaagia jen tegowuti, iyononon mono duña duña kanon kamaan ragi. Kaanagadeen jemba Jiisaswaa kania nanon jegitiwaajon ama Anutuwa Buña qaawaajon ama arogi kotogi komugiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe. Kaanagadeen jemba jenemba ano iwaa unayaa waeya mende men mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoonjianon me borogianon mende men analin angon kongiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe.

* 19:17: Eze 39.17-20 * 19:20: Ais 13.1-18 * 20:2: Jen 3.1 * 20:4: Dan 7.9, 22

Kokoosogia ii injiibe mono gbiliŋ waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galen koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonononŋa tosianonŋa koomunonŋa waawaa mutuyaa iikawaa kambaŋanonŋa mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambonŋi tegoro iikawaa gematanonŋa mono gbiliŋ waabuya. ⁶ Daenŋ yonononŋa koomunonŋa waawaa mutuyaa kambaŋanonŋa gbiliwuti, iyonononŋa mono simbawonŋawo ano toroya soraaya kolooju. Kambaŋ iikanonŋa gbilingo mono indinŋa woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunŋanonŋa mono yonŋoo qagianonŋa mende uro koomu kotiga komuwombaajonŋa amamaawuya. Yonononŋa mono Anutu ano Kraist yoroo jigo gawonŋa galenŋurugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galen koma laligonŋa ubuya. Kianŋ.

Anutunonŋa Satambaa qaaya jenŋ tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinonŋa (kapuwareyanonŋa) isanŋi kamaawaa. ⁸ *Kamaanŋ kema ejemba kantri so tiligonŋa onomambaajonŋa balonŋa so liligowaa. Balonŋa goraaya leele eu emu kema kanŋ (uugia monŋosoonŋa) sisau ama onoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaanŋiadeenŋ sokoma kembaa. Anutu tuarenjenŋ ama manja qewutiwaajonŋa kuunŋa onono ajoroogi janŋgogianonŋa kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoroonŋa kanŋ kotonŋa Israel gomanŋa sokondaboronŋa kema Anutuwaanonŋa kanageso yonŋoo sopagia ano Anutuwaawo wombo sitia (Jerusalem) ii liligonŋa rabuya. Kaenŋ rabuyato, Anutunonŋa gere bolanŋa ano siwenonŋa kamaanŋ jenŋ kotonŋa onondaborowaa.

¹⁰ Jenŋ kotonŋa onondabororo Kilenŋaa Toya tiligonŋa onono jinjanŋa anŋgiti, gajoba yonononŋa ii hagonŋa mugi ronŋa salfa jamowaa gere bolanŋanonŋa jenŋ gogorinŋlao qenŋ namakeji, mono iikawaa sianonŋa kemero. Wala jenŋnemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanŋagadeenŋ hagonŋa oronŋi iikanonŋa kemenŋ laligojao. Iikanonŋa asaga gomantiinŋa qanjononŋa onŋootigi tetegoya qaa siimbobolo honombononŋa mende moma laligonŋa ubuya. Kianŋ.

Anutunonŋa ejemba komugiti, iyonŋoo qaagia jenŋ tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanonŋa jinŋkaronŋa dunŋ somata taanŋa ano iikanonŋa raji, ii iibe. Iibe siwe namononŋa iwaa jaasewanonŋa qaoma kemaliri. Kemaliri mombo iriibonŋatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuya uuta ano kamaanŋqeqeta injiibe jinŋkaronŋa dunŋ batanonŋa nanŋi Anutunonŋa buk papiaya papiaya kotuno. Papiaya alia monŋa qata laaligo kotigaa qa arenŋa buk ii kaanŋagadeenŋ kotuno. Kotuma ejemba koomuya yonŋoo qaagia gosiro nanamemengiaa sunduya buk papianonŋa oogita eji, iinonŋa mono iikawaa so weenŋonŋa ejemba jenŋ tegonŋa onono.

¹³ Kowenonŋa komunŋa kemenŋ laligogiti, ii kowe Toyanonŋa meleema onono Anutuwaawo jaanonŋa kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononŋa laligogiti, ii Toya iikanonŋa meleema onono. Komunŋa koomu gomanonŋa kemenŋ laligogiti, ii iikawaa Toyanonŋa meleema onono Anutuwaawo jaanonŋa kougi. Kaenŋ kouma asugigi Anutunonŋa qaagia motomotoonŋa gosinŋa nanamemengiaa so jenŋ tegonŋa onono. ¹⁴ Jenŋ tegonŋa onono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanŋa Toya ii hagonŋa oronŋi ronŋa gere bolanŋa jenŋ gogorinŋlao qenŋ namakeji, mono iikawaa sianonŋa kemeri. Gere sia iikanonŋa kemegiti, iikanonŋa mono koomu indinŋa woi kolooja.

¹⁵ Anutunonŋa mombaa qata laaligo kotigaa qa arenŋa buknonŋa mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagonŋa muro ronŋa gere bolanŋa jenŋ gogorinŋa qenŋ namakeji, iikawaa sianonŋa kemero. Kianŋ.

* **20:8:** Eze 7.2; 38.2, 9, 15 * **20:11:** Dan 7.9-10

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yoronon kaen qaoma aliri kowenon kaanagadeen mende toroqen ero. Iikawaa gematanon Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem dongoga, siti toroya ii Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogi iimasiinsiinawo kokaen kolooro: Emba marambaajon maleku iimasiinsiinawo mouma mugi eja bunyawo aitongowaatiwaajon menjerenon aon jojorin akadamuyawo nanji, siti kanon mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinkaron dunnonga qaa mon kolooro mobe kotakota qama kokaen nijoro, “Iiba, Anutuwaa mirinon mono ejemba batugianon kamaan eja. Anutunon batugianon laligoro iwo laligogi ano ben Anutugia koloon yonowo laligon ubaa. ⁴ *Yonowo laligon jaungia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanon mono qaondabororo. Kawaaajon mombo mende komugi jinjen mende qabuya ano toroqen siimbobolo mon mende mobuya. Iwoi mombaajon mende amamaan saabuya.”

⁵ Jinkaron dunanon raji, iinon kokaen nijoro, “Moba, niinon jewe ilawoila kuuya mono kolonaniro gbilia koloowaa.” Kaen nijon jero, “Qaa ii hona toona uuwoiya qaa, iikawaaajon ii mono papianon oowa.” ⁶ *Toroqen kokaen nijoro, “Ii jen kotowe koloodaboroja. Niinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jewe qaono) konogaga laligon uma laligomana. Kawaa so niinon tere nemuna mutuya A ano tere nemuna tetegoya Z koloojen. Monon apuwaajon moji, niinon mono laaligo kotigaa apu jaayanonga apu ii kalen mube iikanonga sewana qaa koson nen laligowaa. ⁷ *Monon lombo kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono iwaa Anutuya koloon iwoi kuuya ii mube iwaa buna kolooro noo meraborana koloon qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaen laligowuyato, tosianon ejemba jaagianon jirinjin ama bon mende nama momalaarigia mesaogi uugianon tilooji, iyonoo mirigianon mono ron salfa jamowaa gere* bolananon gogorinlao jen namakeji, iikanon ewuya. Yonoonon toroqen ejemba koi kaana yononon kaanagadeen iikanon kemen laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilin owen hamoqeqe ama tando lopion waegia men mepeseen qaa qolonmolongoya jenkejuti, niinon mono ii hagon onombe sia iikanon kemen laligowuya. Ii koomu indina woi koloowaa.” Jinkaron dunanonga qaa kaen karo mobe. Kian.

Jerusalem siti dologa ii qaita mon.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanon qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yononon ii men nangiti, iyonoononga monon kan kokaen nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba buna koloomambaajon anji, ii qendeema gomanana.”

¹⁰ *Kaen nijoro Unu Toroyanon nono umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano baana koriga qabunyawo monon uri. Iikanon uma siti toroya Jerusalem Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaroti, ii qendeema nono kokaen iibe:

¹¹ Anutuwaa asamararana iikanon asariro kokobilibilianon goul ano kowonjin honawo sewangia uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjin honawo

* **21:1:** Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * **21:2:** Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12 * **21:3:** Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * **21:4:** Ais 25.8; 35.10; 65.19 * **21:6:** Ais 55.1 * **21:7:** 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27
* **21:8:** Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanon jen gogorin qen jenkejiwaa so kolooja. * **21:10:** Eze 40.2

qata jaspera ii kaaro jokana jokana kokobililigiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoya uuta ii akadamuyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanji kosogianon Siwe gajoba 12 sokoma nanji. Israel kanagesowaa tuun 12 yonoo qagia ii nagu iikawaa selegianon oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaen nanji: Ween koukoutanon karoon, kemekemetanon karoon, Noot waagen karoon ano Saut waagen karoon. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjin tando damuyawo 12 iikayonoo qaganon megii nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yonoo qagia 12 ii tando 12 iikanon oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinon siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyonoo sogia keda ama momambaajon jojorin goul kedaya (rula mesa) men nano. ¹⁶ Siti ii arenjon megii wanjon 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororon. Koriga motomotoon ii goul kedaya iikanon kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregen 12 ii kaanagadeen ororon ero. ¹⁷ Siwe gajobanon kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoya ii kowonjin honawo qata jaspera kanon memetaga. Siti ano ii goul toonon megii asamararanon mono kaaro taana so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewana uuta kania kania kanon menjerenon megii akadamugiawo kokaen koloogi injibe: Tando mutuya ii kowonjin honawo qata jaspera mundaya injana tanitani. Tando woiya ii kowonjin asona qata safaia, karona ii kowonjin tongontongon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tongona qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin nejongbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:na ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kana. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonasona qata beril, 9:na ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:na ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:na ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitinon kana eji, ii goul toononga megii kaaro taana kana asariro.

²² Siti kuuya yononon Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara men mepeseenjeju. Kawaaajon jiwowon jigo (tempel) mombaajon mende amamaanjeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaa asamararanon siti men asarin onono Lama merianon kiwagia koloaja. Kawaaajon ween koin asariwaotiwaajon mende amamaanjeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yononon iwaa asaganon kema kan laligowuya. Namowaa kin pon pon yononon bunagia akadamugiawo ii men kan siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti pangamana qaa, iikawaajon kiropo naguya ii kambaan monon mende kombuto, suulan tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadamugiaa bunagiaajon awelegon qabunagiawo koloon laligogiti, ii men kan siti iikanon ambuya.

²⁷ *Ejamba qagia laaligo kotigaa qa aren buknon oogita eji, iyononondeen mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa aren buk ii galen komakeja. Monon uuta tilooji me angonjora imbilolonawo ama qaa qolonmolongoya jenkeji, iinon mono iikanon umambaajon amamaawaa. Kian.

* **21:12:** Eze 48.30-35 * **21:15:** Eze 40.3 † **21:16:** Tuun 12 motomotoon iikawaajona 200 kilomiita. * **21:18:** Ais 54.11-12 * **21:23:** Ais 60.19-20 * **21:24:** Ais 60.3 * **21:25:** Ais 60.11 * **21:27:** Ais 52.1; Eze 44.9

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya qendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jinakaran dunnonga ujunnon kan apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokana jokana kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro. ² *Apu gowoya iikanon sitiwaa kana somatanon kamaan biiwia metetereen koton karo. Apu gowoyaa goraayanon leele kanon laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa honanon mono gbani so somaŋa 12, ii koin motomotoombaa uutanon kolonkeju. Gere iikawaa senanon mono kantria kantria ejembanon qeeŋgo mokoloowutiwaajon ama nanju.

³ *Monnon mon mende toroŋen alia seigon qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinakaran dungaranon mono siti iikanon ero Lama meriaa gawon meme ejembaurutanon welen qen munkeju. ⁴ Welen qen mun jaasewaŋa iima Anutuwaa qata wambusoŋgianon men mokotaagi ewaa.

⁵ *Gomaŋ mende toroŋen tiwaa. Pon Anutunon men asarin onomakejiwaajon kiwa asasagaajon me ween asasagaajon mende amamaawuya. Kaen oyanboyan laligon kambaŋ so tetegoya qaa kin pon kaan galenkonkon gawon men laligon ubuya.

⁶ Ii iibe Siwe gajobanon kokaen nijoro, “Buŋa qaa mojan, iikanon mono hona toon uuwoiya qaa kolooja. Pon Anutunon gejatootoo ejemba sololon onomakeji, iinon mono Siwe gajobaya nii wasin nono asugin goma laligowe. Iwoi kuuya uulaŋawo kolooowutiwaa so anji, momalaari ejembaurutanon ii mobutiwaajon ii asugin qendeema gombe.” Kian.

Jiisanon mombo eleema kawaa.

⁷ Jiisanon jeja, “Mobu, niinon mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Tosianon buk kokawaa gejatootoo qaaya buŋa qen qokotaankejuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.”

⁸ Jon niinon Buŋa qaa koi moma jaana meleeno unaya iibe. Ii iima modaboron Siwe gajobanon unya koi qendeema nonoti, niinon iwaa waeya men mepeseemambaajon moma namonon kamaan kanaan simin kumbe. ⁹ Simin kumbeto, kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Niinon gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Buŋa qaaya buŋa qen qokotaankejuti, mono kuuya onoo koorongianon nama motoon Anutu welen qen munkejon. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya men mepeseenkeba.”

¹⁰ Kaen jen kokaen nijoro, “Kambaŋ torija. Kawaaon buk kokawaa gejatootoo qaayanon aasaŋgoyanon ewabotiwaajon ii papia-non oowato, ii mono munŋen aasonon (siil) mende qokotaawa. ¹¹ *Bologa menkeji, iinon mono toroŋen kaen men kileqileewa. Tilon laligoji, iinon mono toroŋen tilon anjonjayawo kolon laligowa. Nanamemen dindina amakeji, iinon mono toroŋen dindinagadeen ama men laligowa. Soraaya kolonkeji, iinon mono toroŋen soraaya toton kolon laligowa.” Siwe gajobanon kaen nijoro.

¹² *Jiisanon jeja, “Mobu, niinon mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Kamaŋati, iikanon mono tawagia men kamaŋa. Nanamemengia ama men laligogiti, mono ii gosin iikawaa so tawagia motomotoon onomaŋa.

* **22:1:** Eze 47.1; Zek 14.8 * **22:2:** Jen 2.9; Eze 47.12 * **22:3:** Zek 14.11 * **22:5:** Ais 60.19; Dan 7.18 * **22:11:** Dan 12.10 * **22:12:** Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10

13 **“Niinon kanakanaiyanon mutuya laligon (iwoi kuuya mokoloon kanagen jewe qaono) tetegoyanon konoga koloon laligomanja. Iikawaa so niinon A ano Z, tere nemunja mutuya ano tetegoya koloojen.*

14 **“Niinon ejemba malekugia galen komakejuti, iyonoojon kiropo naguya horowe saanon siti uutanon ugi mende angon koma onombe laaligo kotigaa gere honja newuya. Kawaajon opo malekugia galen koma songbamakejuti, ejemba iyononon mono simbawonawo ano oyanboyan kolooju.*

15 *“Yononon oyanboyan mokoloowuto, tosaanja yonoojon nagu koma somongowe seleenjen laligowuti, ii ejemba koi kaanja: Kasu kaanja serowilin ama owen hamoqeqe amakeju. Serowilin ama ejemba unugi komunkeju. Tando lopion waegia men mepeseenkeju ano angomokolombaa siina moma ii amakeju. Ejemba kaanja kuuya ii mono kiropo seleenjenanon laligowuya.*

16 **“Jiisas niinon gajobana wasiwe liligon uumeleen kanageso onoojon gejatootoo qaa koi nanjon injonkebaa. Niinon kin Deiwidwaa wanjaleya ano munda ja koloojen. Niinon gomaambawaa widia asamararanawo koloon asarinkejen.” Jiisasnon kaen jero.*

17 **Unja Toroya ano emba bunaya yoronon kokaen jenkejao, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaen jeri mobuti, onjo mono kaanjadeen kokaen jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”*

Monjon apuwaajon moji, iinon mono kawa. Monjon laaligo kotigaa apuwaajon siina moji, iinon mono kan ii kalenga analin angon komba. Kian.

Galen meme ano jojopon qaa tetegoya

18 **Niinon buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onoojon galen meme qaa kokaen jejen: Monjon gejatootoo qaa koiwo qaa mon toroqen jewaati, lombo kanjanawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanon ooweti, Anutunon ii mono iwaa qaganon ano ubaa. 19 Monjon buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonga qaa mon qetegowaati, Anutunon mono ii angon kono laaligo kotigaa gere honja mende nen siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somongoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon honawo mende koloowaa.*

20 *Bunja qaa koi nanjon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanawo eleema kamanja.”*

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Pon Jiisas, gii mono kawa.”

21 *Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onowo ewa. Qaa ii onanon.*

* 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12
Ais 55.1 * 22:18: Dut 4.2; 12.32

* 22:14: Jen 2.9; 3.22

* 22:16: Ais 11.1, 10

* 22:17:

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawonj Meme 1.1-26
4	Aposol Gawonj Meme 2.1-47
5	Aposol Gawonj Meme 3.1-26
6	Aposol Gawonj Meme 4.1-37
7	Aposol Gawonj Meme 5.1-42
8	Aposol Gawonj Meme 6.1-15
9	Aposol Gawonj Meme 7.1-29
10	Aposol Gawonj Meme 7.30-50
11	Aposol Gawonj Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawonj Meme 8.14-40
13	Aposol Gawonj Meme 9.1-25
14	Aposol Gawonj Meme 9.26-43
15	Aposol Gawonj Meme 10.1-33
16	Aposol Gawonj Meme 10.34-48
17	Aposol Gawonj Meme 11.1-30
18	Aposol Gawonj Meme 12.1-23
19	Aposol Gawonj Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawonj Meme 13.13-41
21	Aposol Gawonj Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawonj Meme 14.8-28
23	Aposol Gawonj Meme 15.1-35
24	Aposol Gawonj Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawonj Meme 16.16-40
26	Aposol Gawonj Meme 17.1-34
27	Aposol Gawonj Meme 18.1-21
28	Aposol Gawonj Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawonj Meme 19.13-41
30	Aposol Gawonj Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawonj Meme 21.1-16
2	Aposol Gawonj Meme 21.17-36
3	Aposol Gawonj Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawonj Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawonj Meme 23.11-35
6	Aposol Gawonj Meme 24.1-27
7	Aposol Gawonj Meme 25.1-27
8	Aposol Gawonj Meme 26.1-32
9	Aposol Gawonj Meme 27.1-20
10	Aposol Gawonj Meme 27.21-44
11	Aposol Gawonj Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanon Tere 1.1-18
18	Jeimswaanon Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanon Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanon Tere 4.1-17
21	Jeimswaanon Tere 5.1-20
22	Piitowaanon Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanon Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanon Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanon Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanon Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanon Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanon Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanon Tere 2 3.1-18
30	Jombaanon Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanon Tere 1 2.1-17
2	Jombaanon Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanon Tere 1 3.3-24
4	Jombaanon Tere 1 4.1-21
5	Jombaanon Tere 1 5.1-21
6	Jombaanon Tere 2 1.1-13
7	Jombaanon Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanon Tere 1.1-25
9	Isaisaan 1.1-20
10	Isaisaan 2.1-17
11	Isaisaan 2.18-3.6
12	Isaisaan 3.7-22
13	Isaisaan 4.1-11
14	Isaisaan 5.1-14
15	Isaisaan 6.1-17
16	Isaisaan 7.1-17
17	Isaisaan 8.1-13
18	Isaisaan 9.1-21
19	Isaisaan 10.1-11
20	Isaisaan 11.1-19
21	Isaisaan 12.1-18
22	Isaisaan 13.1-18
23	Isaisaan 14.1-20
24	Isaisaan 15.1-8
25	Isaisaan 16.1-21
26	Isaisaan 17.1-18
27	Isaisaan 18.1-24
28	Isaisaan 19.1-21
29	Isaisaan 20.1-15
30	Isaisaan 21.1-27
31	Isaisaan 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waja iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita mon, soraaya, kowoga, solana, tak-kootoya, Anutuwaa buja, tirinkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanon iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita mon: Anutunon toroya laligoro singisongonanaa irona nonombabotiwaajon toroko moma ku-usuna romongonin jenenana oronkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewongia qaa. Miri, jigo, kamban ano samon ii 4) kowoga: Miri kowoga ii men tilowonatiwaa so qaago. Kamban kowogonon gawon mewombotiwaawo songo eja. Samon kowoga ii singisongonana mende jokolon een tondu newonatiwaa so qaago. Nanamemen ano gawon ii 5) solana: Gawon solana ii singisongo qaganon mewombaajon amamaawona. Nanamemen solana iikayadeen mono Anutuwaanon sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaan ii 8) Anutuwaa buja, 9) tirinkootoya. Buja Tere Buk ii tirinkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaen: Iwoi mon ii bologa kuuya iikanona gosin mendeengi singisongononga sorain qaita mon kolon yanodeen (*set apart*) Anutuwaajon non qen eja. Anutunon mombaa singisongoya mesaoji een, iinon mono solananin dingoro Unaya Toroya utanon ano kolonanin morota ano soraaya kolooawo.

2) Unya Toroya (*Holy Spirit*)

Unya Toroya ii Anutuwaanon Unaya. Iwaanon jewona me kokojinjina mon mende totoon eja. Iinon ejemba uugia meleengiti, ii inaan sololon nonono uumeleen laaligo laligojon.

Unya Toroyanon bedu men inaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaen ano uuta geregere koloooro Anutuwaa gawona awagadeen menkeja.

3) Kalenmorian (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buja qen aowonatiwaa so mende koloojonto, Anutunon kilen uusiina so een kiankomun niniima koboon kalena honona qaa nonomambaajon moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Monon iwoi ano qaanananon komuja. -*Pasowa*: Kiankomu kendon, Goukonkon kendon

5) akadamu, qabuja, asamararan, ku-usun, (*glory*)

Iwoi ii akadamuyawo. Ejemba qabuajawo. Anutu asamararanawo ano ku-usunawo.

6) Anutuwaa irinsonsoon, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisongo anin Anutuwaa irina soono kazia qanananon ano uma ewaa. Jopagon nonomakejato, singisongonanaajon irina soomakeja.

7) Singisongo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiina qen uugujoni, ii iwoi kanjanawo. Irina soono irona meleen qanananon uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaana. Anutuwaa qaa jakewaajon onanon jenenana oronkeja.

Singisongonana kokaen jokoloowona:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanon goo jaasewanganon nanjen. Nii koloowetinona kanain bologa kania kania ama tomenanganon men laligowe. Kawaaajon giinon mono Jiisaswaa kalenmorianajon ama

singisongona mesaon nomba. Mesaon noma Buna qaaga dindiņa noo uunanon ama mindiņon nomba. Ku-usuņganon laaligona mindiņgoro saanon gbiliņ goo laaligo gbilianon keuma laligomaņa. Ii onanon.

Iisaņ qaa

Anutunon singisongogia mesaon ononja. Iinon Meria motoonņo ii ananaa singisongonananon solananiwaatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro. Kamaaņ kalenmoriana nonoma singisongonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinon uņuano gowokouruta koloogi Uņaya Toroya uugianon ama onombaa. Oo Poņ, ii nonoonon mono kaen koloowa.

8) kokojinjinawo, qaamuunawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinawo, omenon buuta somonņoro qaamuun kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanboyan kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buna kolooja, 6) waņa somonņon 7) metogon 8) wama 9) anņon kono 10) qeaņgoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Moņnon kere yoņoo borogianon kemero alianon ii metogon waņa somonņoja. Iikawaa so bologa ama Satambaa boronon kemen tiwilaawombaajon ama uunana meleembonati een, Jiisasnon mono singisongonana mesaon hamo qeņ nonoma koomunonņa metogon nunuama laaligo kotiganon nonoombaa. Gere sianon kemebombotiwaajon anņon koma nonono letoma qeaņgon Siwewaa buna koloon eu uma oyanboyan oompelelen laligowonņa.

10) Hamoqege Toya (Hibruu qaanon) Mesia, (Griik qaanon) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinon singisongon, qinji, ji, kokojinjin, lombo, jinjaun, siņsereren toroko momo, koomu ano bologa tosaanņa kuuya iikanonņa donhamo qeņ nonoma laaligo donņoga nonono kotiin laligowonņa. Gejatootoo ejembanon Hamoqege Toyanon asugiwaatiwaa qaa waladeen jegiti, Jiisasnon iikawaa so asugiro.

11) moma bolin aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Moņnon kania bologa moma kotonņo singisongon laaligoya gema qeņ Anutunon ii mesaowaatiwaajon qama koolin uusiņa otaamambaajon jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisongonana jeņ asuginin (jokoloonin) II) Anutunon ii mesaoro moma laariņon. Moma laarin "Ii onanon," jeņ monin Anutu Siwenon laligoji, iinon anņo jeņ solananiņ nononja, mono iikaen koloowaa.

Tania karoon: 1) Kana songiniņi, ii nononanodeen aasannņoyanon Anutuwaajon jeņ asugiwonņa (jokoloowonņa), 2) Anutuwaa gawon meme mombaajon lombonana jeņ asuginin (jokoloonin) aasannņoyanon ewaa, 3) uumeleen kanageso yoņoo jaagianon singisongonana asuganon jeņ koloowonņa. Kraistnon singisongon somonņowombaajon ama isambombaa ku-usuņa me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananon anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nononon Anutuwaa uusiņņa qaawaa so gawon meniņ balonon ano Siwenon honawo koloonkeja. Poņ Jiisasnon anņo menkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaajon jojopaņ qaa qotogon singisongon anņoni, ii mono moma bolin aon laaligo bologa gema qeņkebonņa. Kaen anin singisongonana jeņ solananiņi mombo horon uumeleen kanagesowaa sopa uutanon nonoomakeja. Kaento, moņ moronon uumeleen mende ama lan laligoji, iwaa singisongoya mono

ano qaganon en samon toroya kowoga newombotiwaajon anjon koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasin*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijon, iikanon mono uunana kolonaniro laaligonananon utegoro letombona. Selenana melenqeleen ama wanana qembonon laarinkejon, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanon laariwon. Anutunon momalaari kalenaga nonono iikanon mono nanjon nonoma nunuama iyanaa bentoton uutanon nonoombaa. Momalaari qaganon qama koolinin angoletokolonkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowona. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasin dâj)

Nii Man Anutu moma laarin mujen. Iinon ku-usun kuuyaa Toya laligon Siwe namo mokolon orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarin mujen. Iinon Anutuwaa Meria motongonon laligon Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanon men letoma muro emba saran Marianon koro ama mero. Mero laligon gawana Pontius Pailotwaa kambanon siimbobolo moro maripoonon qegi komuron kongi. Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemen laligon ween karoon kolooro koomunonga waaro. Waama laligon Siwenon uma Man Anutu, ku-usun kuuyaa Toyaa boro dindinanon raja. Rama laligon iikanona eleema kamaan laligojon ano koomuya ananaa qaanana jen tegomambaajon kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarin mujen. Iinon ejemba soraaya mindirin somonjon nonono uumeleen kanageso tak-kootoya somata motoon kolon laligojon. Kaen laliginin singisongonana mesaonkeja. Mesaon laligoro komunin koomunonga men gbilin nonono selewo waama laaligo kombombana tetegoya qaa laligon ubona. Qaa ii onanon.

14) qaa qootogo, yangisen, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuun woi laligojon: uumeleen me momalaari ejemba ano leegenanon uumeleembaa gadokopa me yangisen ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonromon (*hope*)

(iwoi koloowaatiwaajon) jejeromonromon ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminmomo. Anutuwaajon qaanana ijonin qaaya jero momakejon. Mindimindiri qa qamakooli iikawaa uutanon qamakooli koi kaana kaana eja: Uunana men kululuun ananaajon 1) welema 2) qisin 3) dangisen jen 4) mepeseen (*praise*) 5) Anutuwaa waeya men (*worship*) 6) tosaana yonoojon ama qama koolinkejon (*intercession*).

Pombaanon qamakooli

Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galej koma nonona bentotonga hona koloowa. Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa. Kete-waa neneya ii mono sonananon nonomba. Tosianon singisongo ama nonongiti, nono ii mesaon onjonon ee, iikawaa so mono nonoonon singisongo songbama nonomba. Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilegaa Toyaa boronona metogon nonomba. Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kamba kamba laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.

17) uujopa, uukalen (*love, pasin bilong givim bel, manjaun*)

Anutu uujopa Toyanon jopagon nonono moma meleema Anutu jopagon qaaya ten koma ejemba tosaan kaanagadeen jopagon onomakebona. Uujopawaa ku-usuna ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagon mubona me qaago, iinon kilen (tawaya qaa) pondan jopagon nonomakeji, ii *agape love*. Ejanon embawaajon siina moro horoji, ii *eros love*. Agimin aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala men onkejon, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana ukalen ama munkejon, ii uusoomongo (*filantropic love*). -*Dear*: wombo ala, komunjua ala, jojopan ala.

18) Oligaa Buna (*Gospel, Biye Bian*)

Oligaa Buna ii motoongo ano eja fooyanon ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -*Law*: Kana qaa. -*Prophets*: Gejatootoo yonoonon Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinqirina, umaqen-kamaanqenawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosona

20) Anutuwaanon bentoton (*God's Kingdom, Anuture uuman*)

Ii goman me toton mon qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometotona mesaon Anutuwaanon qokotaagi galen koma onono qaaya baatanon toton iikanon laaligo kombombana laligoju. Kanagen iikawaa tania kuuya qaita mon ii Siwe uutanon uma iibona.

21) Satambaa ometoton (*Kingdom of Satan*),

Satan ii ben qaago. Kawaajon iwaa totonaajon ometoton jejon. Deiwid-waa kantri toton (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri toton

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Keronon alanana qelanjin mero tawa ama doweya menin isano eleema kawaa. Jiisasnon iyanaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunon tawanana men nunuano alauruta koloowona; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Ano tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowona, qewolona koma konjoratija.

24) Anutunon qaaya jen tegoro solananiwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Mononon moma bolin aoro Jiisaswaa sayanon turun muro Anutu-non sa iikawaajon ama singisongoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisongonon uuwaa opo malekuya men jewo-awo kolooro sayanon songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaen kolooro Anutuwaa irinsonsoonanon olomoro uuta-non tegowaa. -*Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) men soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewon angonjorananawo laligojonto, Jiisaswaa sayanon songbama nonono Anutuwaa jaanon soraaya koloowona. Soraaya koloon nanamemen solana (*holy*) otaawona. Laaligo jewonawo ii onanon sisia men togonkebona. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan nambona. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutunon sane amakeji, ii uugejanananon mobona. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananon kanianana ninisaama qaanana nangon jenkeja. Apo 24.16 Anaa uu(geja) iikanon Anutuwaa qaa nangon jenkeja. Jon 8.9 Anutunon mon iima "Sokonja," jero uugejianon moro qeangoja. Apo 23.1

Uuwoi mesaonj uunananonj tiloowabotiwaajonj galenj menj aonkebonja. 1 Tes 3.9

27) uumeleenj eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleenj kanageso (*congregation*), uumeleenj miri (toroya miri), uumeleenj ajoajoroo (*Sande lotu*), Uumeleembaa Buŋa Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleenj ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipel*)

Gowoko ii boiwaa gematanonj otaanj ainjolonj laligonj momoya kuma aon gawonj menj koma gbiligi laaligogianonj letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, kolooja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunonj uugianonj ano moma iwaa jetamemeya koloonj ejemba ananaajonj ninisaama asuganonj jenkeju. Kambanj tosaanonj ejembanonj gejanono ii togonj temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanŋaa gomanjuranonj gejatootoo qaaya menj kamaanj anŋi.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anjelo*)

Siwe gajoba yonononj Anutu-waa jeta tenj koma omejiilanj tuarenjenj ama ejemba ilaanj welenj qen nonomakeju. Hib 1 Tosianonj qele anŋi tosanonj manja qegi tosanonj gawonŋia kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kambanj so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanonj munŋenj aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjonj laaligoyawo (*sacrament*). Buŋa qaawo mende mindirinj apunondeen mulu menj nonombuyagati eenj, ii mono apu toonj omayaga koloonaga. Buŋa qaanonj apu toonj iikanonj jeninj turunj kotuegoro iikanonj honja koloonkeja. Oomulu meninj, nonononj mono weenj so singisonŋonanaajonj moma bolinj aonj uunana meleemakebonja. Uunana walaganonj mono apunonj kemenj nenj olaanj powogoro tani kolooro kitianonj uu dologanonj kolonjaninj somariiro Anutuwo kooronj laligonkebonja. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaaajonj indinja motoonŋo menj nononŋi Unja Toroyaa esujanonj uunananonj gawonj menkeja. Oomuluwaa kania mende tenj koma uunana mende meleembonjati eenj, mono kilenj tiwilaawonja.

32) Samonj Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samonj kowoga (toroya): Ponŋana Kraist Jiisas iyanŋaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaajonj ano ama jenj tegonj nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjonj laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanonj honjaga jenj asarija: Onŋoo dowegia menj togoro ano onŋoo singisonŋogia solanjaniswaatiwaajonj jenj tegonj ano. Mononj qaa iikawaajonj uuwoi anji eenj, iinonj samonj newaatiwaa so mende kolooja. Kawaajonj Pombaanonj qaa moma laarinj honja mokoloowonja. Uunana onjanonj mende gosinj meleema Pombaanonj samonj kowoga tondu newonjati eenj, Anutunonj mono ironja meleeno lombo qanananonj ubaa. Tosianonj mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenqeeanŋo qaa. Iwoiwaajonj Anutu qama koolininj iyanŋaa ku-usunj qaganonj jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala “mosogojja” jeninto, Jiisasnonj moso jeje ejaga qaago. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya koloojiwaajonj moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanonj kotumotue qaa, Janŋo 6.24-26

Ponŋonj mono kotuegonj sopa somonŋonj gomba. Ponŋonj mono jaayaa اساسaganonj menj asarinj goma kalenjmorianja gomba.

Pononon mono jaasewan qen goma luae qen gomba. Ii onanon.
Aposol yonoonon kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaña onono
Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono

Uña Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja hona (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yoronon qa ii qama “Anutunon Hamoqeqe Toya wasiro namonon asugiwaa,” jen oori. Jiisasnon iyanqa qata aasangoya kaen qaro Juuda yononon ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligojoni, iikawaajon mende jeja. Jiisasnon balon eja ananaa so sa busuyawo koloon kilen Anutuwaa Meria kaanagadeen laligoro. Kawaajon Anutuwaa jeta kamban so ten koma singisono mon mende ama laaligo kombomban namonon laligoro. Balon eja hona laligorotiwaajon ama ejemba ananaa lombonana saanon modaboron bosimakeja.

35) maran (agimin aoo) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunon jen kotooro loemba koloowotiwaa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianon asuganon jewonatiwaa so. Uusiingaranon asuganon asugiro jojopan qaagara jeri yoroojon qama koolinin Anutuwaan kotumotueyanon yorowo nambaa. Kaen goda qen oronin sisau olonkalu mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranon ubaa. Tosianon ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganon tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalan koma qaqaanjon aon laligon uma komuwao. Jiisasnon men sorain sopa somonjon oroma Ponjaraga kolooja. Mesaon aoo ii Anutuwaan uusiina qaagoto, olonkaluwaajon ama kilen koloonkeja. Maak 10.2-12. Mononon uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja mon mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanjonanjo ama aon kotikotii mokoloowonja (*edification, build up ourselves*)

uunana meagon men kotiin aowonja, uunana nanjon mozozonjon men kotiiwonja

37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yononon ii usugon waeya men mepeseegi Israel yononon kagi. Anutunon gadokopa kanageso ii unun Baal alatagia ama tando lopiongia kondeembutiwaajon jen koton ononoto, yononon qaa ii qotogogi tosianon kanain Baal qama koolin mepeseen laligogi Anutuwaan irina soono.

38) Soomongo arej (walaga ano gbilia) (*Covenant*)

Hib bon 8, 9 Singisono anin ejemba ano Anutu batunananon jawo kolooro irina soono kazi qanananon uma eji, ii moronon qewagoro Anutuwo uumotoon ama ala-ala ambonati, iikawaa soomongo qaa arena. Mooseswaa kambanon Anutunon soomongo arej ano walaga kolooroto, Jiisasnon soomongo arej gbiliaa galenja koloon komuro. -*Ark of Covenant*: soomongo arembaa bokisya. Iikawaa utanon soomongo arembaa iwoiya kuuya galen kongi.

39) jiwowon jigo (*temple*)

Kamban kokaamba siimolon mende onkejonwaajon uumeleen jigo jenkejon. Siwenon siimolon mende onon uumelenmeleen tegoro iikawaa jigoya qata mepemepese jigo jenkejon. Isa 3.12; 21.22

40) waeya men mepeseaja (*worship*),

Awutamban (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambana qen kosianon kenin kiankomun nonoma kalenmorianan nonombaa.

41) opo sel kuun (*tabernacle*)

Balon qararan konkonan kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selnon megi. Ii afaanon kokosiin men anon kema kemp gbilianon mombo kuun koreregon laligogi. Keinan balonon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga men opo sel kuun ii mesaogi.

42) jen asarin uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon men qama koolin gejanono jen siimolon ooro nandun angi men kululuun batuya iyanajon men laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutunon jen kotoro Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqeuruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende onongi tuun tosaana yononon balon-giawo laligon nangon onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanon utegoro soomongo aren gbiliaa kaban kokaamba qagia Buna gawon eja (*deacon*) ano Buna gawon emba (*deaconess*) jenkejon.

45) Uukuuku eja (*evangelist*)

Uukuuku eja iinon Anutuwaa qaaya jen asarin ejembanon uugia melembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singisonogogia jokoloogi ilaan qambanmaban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yononon "*parliament*." Qaa galengia ii jigo gawon galen wana. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yononon ajoajoroogia ama qaa gawon men jen somogon kanageso jen koton onoma laligogi. Ku-usun hona ii Room waba ejemba yonoo borogianon ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) (*Pharisee*)

Farisii yononon paati mon laligogi. Yonononga mamaganon jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanon kantriwaa jetamemeya koloon laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeen moma toroqen iyangiaa jenkootogia seiseiya mokolon mindirin ii kaagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparan koma "Anutuwaa jaanon sokonja," jen kaen moma laarin ejemba kuma onongi. Kuma onoma ejemba tosianon jenkoto qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii men kamaan ama onoma iyangiaa selegia men uma (selememe) laligogi. Kaen laligon awaagadeen Anutuwaa qama koolin nene singi laligon nandun ama borogia songbama iikaana kanon donhamo men aon laligogi. Iikaana kanon Anutu hamoqeqeyaa kania hona mende moma asarin Jiisas uugun jinjauj angi. Ejemba tosianon Jiisaswaa gematanon kema otaagiti, ii injiima tembongi. Jiisasnon Anutuwaa angoletto mero mepaegon "Kana qaa uuguja," jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato men mubombajon kan osonkakale qaa mamaga jen tuarenjen ama mugi.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonon) (*Saducee*)

Yononon Mooseswaa Kana qaaya qokotaan "Farisii yononon jigo gawon awaagadeen mende menkejuti," jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yononon qamakooli miri so kuma onongi Sadusii boi yononon mindimindiri jiwowon jigo wananon kaparan konon. Yonoo kondokondoogia ii jigo

gawon galen qata Saadok. “Komugi yononon mende waabuya,” jen Unj Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaan moma laarigi. Yononon kantriwaa jetamememeya koloon jigo kaunsol uutanon Farisii yonowo jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegon kamban iikanon uumotoon анги.

49) Herodwaanon paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yonowo paati mon ama Room gawman yonoonon politik ten koma otaan laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesenel Zelot paati yononon Room mindimindiri gawman tuarenjen ama angiodeen nanan mewom-baajon tompe politik men laligogi. Jiisaswaa gowokoya mon qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kin (*Cesar, emperor, sisa*)

Siisa-kin ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galen koma onoma eja pongiaga laligoro. Kin Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita koloon Juuda ejemba galen koma onongi.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yonoonon yambuyambu korisoro kendon ii gbani so kokaen анги: Wain gawongianon kema gere sena men halihali qen iikanon en ween 8 aisoon kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta анги. Wala eenanon balon qararankonkononon gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romongon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondan nanja, kaparan koma anja, qaaya pondan otaan men yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaana: membiriqembiria qaa, misi metetana qaa nama kaparan koma mengadeen meja, non menkeja, tororo gawon meja, momalaarianon mende sologoro zen nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

koronon menkeja, nama kotiija, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanon jero koloojato, hona qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

senngurun kawalia, qebugon nene, iimabaago. Monon iwoiya eji, ii tosaana yonoonon mendeema onomambaajon togon iyanajongadeen angon komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.

58) otoko ama menngo memambaajon koposongoja, kasumamban anja (*greedy*)

(don) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balon, nene, apu, gere, miri gawon) edaborojato, kilen tosaana yonoononga ii toroqen buna qen aomambaajon koposongonkeja. Iyanajon amanagaju orongaju amake-mambaajon momakeja. Iwoi kuuya iyanajonadeen buna qen aomambaajon bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi en mujato, kilen ii toroqen amanagaju orongaju memambaajon kaparan komakeja. Tosaana mende romongon onomakejato, iyanaa bunyanon somariywaatiwajon manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaanon lombonana waja.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiin moja, iima siina moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajon koposongoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaanja tiligonj onjombaatiwaa so momakootoya somata enj muja.

62) uunonj junjunj, uunonj motoqoto (*jealousy*)

Monjonj alianonj uugunj qeangonj toomorianj awaa mokoloooro iwaajonj ama momaboboli momakeja. Qaa jejenonj nuuguna guuguwe, qaa kiisanj jenj gemageqe anja, mombaajonj uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligibili (*religion*)

Ejemba kuuyanonj Buña gawonj ii me woi menkeju. Tosianonj omejiilanj menj loorinj onjombombaaajonj gawonj menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuunj tosia yonjononj momogiaa so buña gawonjia menj uumeleembaa komagbiligibiligia (*religion*) amakeju. Naa gawonj yonjononj ii momogiaa so menkeju. Mamaganonj Anutuwaanonj qaa ano balombaa momo tosia ii mindirinj oronjgi siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbiligibili (*godliness*)

Kraist kaanja laligomam-baaajonj koma menj gbilija, Anutuwaa laaligo kombombanja koma gbilija, Anutu buña qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa bunayanonj pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyanboyanj gomanj (*paradise*)

Aadam ano Iiw yorononj oyanboyanj gomanonj laligonj koisoro ama singisonjgo ani Anutunonj konjoma orono kamaarito, kanagenj uumeleenj yonjononj Siwenonj uma oyanboyanj gomanonj laligowuya.

66) laaligo anjonjorayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qenj laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu gomanj (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu gomanj (uumeleenj yonjononj koomu gomanj), koomuwaa senjonj gomanj (uumeleembaa gadokopa yonjononj koomu gomanj)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolanja kotakota jero moronja bologa koloonkeja. Ii saanonj mejejaagi paora koloooro iikanonj gbala tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoronj, (*desperation*)

Toroqenj laligomambaaajonj amamaamaanja. Kaenj romonjonj majakaka moma konjilinj somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaanja yonjoo jaagianonj solanja kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawonj toya qama koolininj gawonj ejemba mokoloonj onjono kema honja menj kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaamelej unja (*vision*)

Unjanonj ejemba monj kondooro jaaya meleenonj unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasanj (qaanonj me sili tosianonj) meleenjato, honja qaago. Skin kristen ii uu walaganonj laligoju. Jiisanonj qaa kotakota totoonj iikanonj jenj onjono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililinj (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilinj, (selewaa) konjilinj, siimbobolo, jambalilinj

75) jojopanj qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopanj qaanonj jenj kotiija. Qaa ii uuguwonjatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanonj jojopanj qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Ponnga koloojen. Noo kooronanon bensakon iwoi tosaana mon mono mende men laligowa.
2. Anutu Ponnga qata mono een mende qama men kileewa. Monon qata men kileewaati, ii Ponnon manaya mende mewaa.
3. Kendon kambaana mono koboon ewaatiwaajon romonjonkeba.
4. Nemun manga mono goda qen oromakeba. Kaen ana Anutunon toomorian gono namonon kamban koriga laligonjo komuwaga.
5. Mon mono mende qena komuwa.
6. Serowilin mono mende amba.
7. Iwoi mono yongoro mende mewa.
8. Mon jenonkuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanon borosamo iwoiwaajon mono mende koposongowa.
10. Mombaanon emba, welenqe qe me bao oro iwoiwaajon mono mende koposongowa.

Anutunon jopon qaayaajon nomaen ninijorota eja:

Niinon Anutu goo Ponnga koloojen. Niinon ku-usunawo laligonenjawaajon ama gema nunkejuti, iyonoo singisonogogiaa irona ii esamera ano gbiliurugia meleema onomakema. Kaanagadeen ejemba tuuna tuuna uugianon jopagon noma qaana ten komakejuti, ii kotuegon onomakema.

76) soomonjo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajon qaa somonjoja. -*God's will*: Anutuwa uusiina.

77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalan (*heathen, haiden*)

Ejemba kaana ii Israel ano kantri kuuyanon mamaga laligoju.

78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nononon (*gentiles*)

Nonoononga tosianon uunana meleenin tosianon toroqen uumeleembaa gadokopaya laligoju.

79) solana kasia qaa (*free*)

Qaawaa kasa me kasa monnonga lolooro. (*Free men and slave*: tosianon iyangiaa gawona meg tosianon) togiaa welen een qenkeju. Welenqe toyanon kasanon somongoro welen tawaya qaa een qen kamaanqeqeta kolooja. Gal 5.1

80) keraqeeango qen muja (*refresh*)

Mombaa uutanon bimooro alianon keraqeeango qen muro sokonja. Flm 7, 20

81) siin kombombaana mokolooja me metogoj (*satisfy*)

Siin kombombaana tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi uugianon tegoja.

82) jenonkooli, mondongosi, niinonjiinon (*debate, dispute*)

mondon niinonjiinon ama jenonkooli amiju Apo 6.9, mondongosi qaa melenqeleen jegi uma kamaankeja Apo 9.29

83) uuqe qaa tokoronkota (*revile, insult*)

uuqe qaa tokoronkota jen nononja 1 Piito 2.23

84) uuta qeangowaatiwaajon janjarin riija (*please*)

Mombaa uutanon qeangowaatiwaajon janjarin riin qaaya kaparan koma otaaja. 1 Kor 7.32

85) uutanon boliro osin qagoja (*stumbling block*)

iwoiwaajon uutanon boliro osija, momalaarianon sologon kamaaja.

86) Ejemba qen sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kougi.

(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2

87) kaparan koma, nemun koma (*especially*)

kotiin meja, wala qeja

88) Kilegaa Poŋa gomaŋ so galen koma oŋomakeja (*Prince of the World*)
Ii Satambaa qata moŋ.

89) oro kawalia, jeŋnemba (*beast*)

Oro bologa jereŋai kaŋa. Jeŋnemba (*giant*) ii jekania booroŋgia.

90) tosaŋa injisoroŋ tosaŋa sureeŋ oŋoma keda motooŋgoŋoŋ mende
gosin oŋomakeja (*discriminate*)

Anutunoŋ kaen mende amakeja. Uuta dindiŋa, gbingbaŋa qaa.

91) lolomonin (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelan, nesambure, neŋhololo, kosimosi,
koyaŋmoyaŋ, kotamototaŋ. Ais 15.1

92) lombo kanjaŋawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaen me kaen jena iinoŋ mono afaaŋgoŋ qaa qotogoŋ qaa jeŋkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lageta, lagita

95) aasaŋgoya (*private*)

aŋodeeŋ, yaŋabuju -qenjaaro (*public*)

96) teŋ, qaqaŋ (*yoke*)

Woiyaŋoŋ motooŋ gawoŋ meri teŋnoŋ mindirin oronja. Qaqaŋ ii
bulmakao woiwaa arogaraŋoŋ ama somoŋgogi iikaŋoŋ kare me kinon
horojao.

97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eeŋanoŋ papiwaa kania mende mokoloŋ laligogi. Tere ii
lama selianoŋ ooŋ lipima pipiigi. Seleengeŋ yoŋonoŋ ii yoŋgoro
weengowubotiwaajoŋ tosiaŋoŋ ii sapo kaŋa aasonoŋ somoŋgoŋ aiwese
aasoya iikaŋoŋ mokotaagi. Moŋnoŋ ii oloŋ menjuraŋo iikawaa kania
mono mokoloogi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejatootoo eja moŋ. Kanageŋ ŋaa gawoŋ
uugere ejaga kolooro. Kambaŋ moŋnoŋ Moab baloŋ yoŋonoŋ Israel
kanageso kere ama mugi. Yoŋoo kin poŋgia qata Baalak Ziporwaa meria
iinoŋ welenqequeuruta wasin oŋono Balaambaanoŋ kaŋ qaaya kokaen
jegi, “Giinoŋ mono Israel kanageso qasuaŋ oŋona afaaŋgoŋ ununiŋ
kamaawu.” Kaen jeŋ kinnoŋ moneŋ mubaatiwaajoŋ jegi. Kaen jegi
wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ qetama togoroto, toroqen kele qaanon
moriro monembaa siinŋ moma looriŋ soŋ uumotooŋ ama Israel gomaŋ
iimambaajoŋ baŋa moŋnoŋ umambaajoŋ ano. Kaen kolooro Anutuwaa
iriŋa soono kanoŋoŋ doŋgi qaganon rama keno gajobaya wasiro kaŋ
kana somoŋgoŋ nano. Doŋgiŋoŋ ii iima komuwabotiwaajoŋ toroko moma
toroqen kemaatiwaajoŋ amamaaro Balaamnoŋ gajoba ii mende iima
iriŋa soono doŋgia oolinon qero. Qero qaa ootanoŋ aantano baloŋ
ejawaa qaa jeŋ Balaam jeŋ muro. Anutunoŋ Israel kanageso kotuegoŋ
oŋono laligogiti, Balaamnoŋ ii moma wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ togoŋ
kanageŋ ii kilen batogoŋ amamaaro. Janŋo boŋ 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses
Aaron qotogoŋ oroma kareŋ aŋgi. Kawaaŋoŋ Anutuwaa iriŋa soono
baloŋ kuuro rondaŋ mero aantano sia roŋ asugiro Koora ano neŋauruta
qaaqee kuuya ii iikaŋoŋ gororoŋgoŋ kemegi gogoŋ oŋono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

toonjo iigadeen goda qeŋ muŋ moma laariŋ mubonja. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ laligowonja. Qata gasumasuwaanonj me qolomolonj qaanonj me jeŋmeesanonj me omejiilanj qaanonj mende ama jewonja. Ii awawi totoon! Kamban so mono iwaa jeŋ mepemepesee ama qama kooliŋ muŋkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ kendonj weenja mende meŋ kileewonja. Qaaya moniŋ siinjawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaajonj romonjgowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ nemuŋmanj me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende meŋ boliwonjato, kamban so jegia teŋ komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ ejemba mende unj komuwonja me siimbobolo mende onjombonja. Mono ala meŋ onjoma ilaanj onjmakebonja. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ sero yonjoro me qaa gamuyawo iwoi monj mende jeŋ ama mewonja. Uu soraaya laligonj loemba soomonjo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ tosaanja yonjooononj monenj hina me borosamo iwoiwaajonj mende koposonjgowonja. Komakoomo me tiwo junmemewaajonj koposonjonj tuarenjenj mende jewonja. Ilawoilagia tororo enj onjombaatiwaajonj kalanj koma onjmakebonja. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ uuooso me jenonkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewonja. Kaenj qaagoto, kaniagia moma asariŋ iwoi awaa monj anjiti eenj, ii jeŋ asuginj onjombonja. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ tosaanja yonjooononj borosamo me gawonj bombaajonj mende koposonjgowonja. Ii tororo sogianonj ewaatiwaajonj kalanj komakebonja. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananonj jopagonj muŋ ala yonjooononj welenjeqeyaajonj uuqeŋe mende ama horonj onjombonja. Bao orogiaajonj mende koposonjgowonja. Kaenj qaagoto, togiawo laligonj nanjonj mubutiwaajonj nanjonj onjombonja. Mat 5.28; 2 Piito 2.14